

21. 0053 / 1

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186248628

1911

ПРАВДА

ПИСЬМО

НАУКОВЕ Н ЛІТЕРАТУРНЕ.

РОЧНИКЪ ДРУГИЙ

1868.

123337.

Підъ редакцію: *Ивана Микиши,*

при помочи: *Є. Згарського, М. Коссака, Дра В. Лукаковського, Ом. Паршицького, Дра. К. Сушкевича.*

ЛВІВЪ, 1868.

Зъ друкарні Інституту Ставропигійського,

підъ зарядомъ *Ст. Гукковського.*

u 8053 / II 1868

Де що 6:

I. Оповідання.

- Пошожки українського гайдамацтва.* П. Куліша Ч. 1—4.
Амброзій Осташкевич. Данила Млаки Ч. 5—7.
Дві Московки. Івана Нечуя Ч. 8—13.
Віаремниця. Федора Заревича Ч. 14.
Сонь якъ билця. Дениса въ надъ Серету. Ч. 15.
Не дасть души пропасти — треба окраси. Въ бурсацького життя. Семена Войтка Ч. 16.
Ошець Юрій. С. Згарського Ч. 17—19.
Любимецъ щастя. В. Лучаковського Ч. 20—22.
Гориславська ніть або рибалка Панась Круть. Івана Нечуя Ч. 23—26.
Турецькі брамці. Морозенка Ч. 27—28.
Тоскагъ. Ауербаха Ч. 29—30.
Гайдукова маши. Въ сербського В. Джорджевича Ч. 31—33.
Пошумійко. В. Лучаковського Ч. 34—36.
Ягода. (Черта въ народнього життя). Радмила Лазаревича; перевівъ въ сербського С. В. Ч. 36—37.
Пань Воцифашъ. Гумореска. В. Лучаковського. Ч. 38—43.
Жизненна сила або Родийський духъ. (Въ Гумбольда). Переложивъ Іванъ Верхратський Ч. 42—43.
Небезпечне діло. Переложивъ въ німецького. Ан. С. Ч. 44—45.
Невільниця. Марка Вовчка Ч. 46—47.

II. Розправи историчні, етнографичні, філософичні, язикословні, природописні и критичні.

- Первий перюдъ козацтва одъ ёго початку ажъ до врегування въ Ляхами. Ч. 1—17; 25—35.
Коротка исторія козацтва. Въ лекцій М. Кояловича Ч. 1—3; 10—13.
Слїди поганської просвіти на Русі ведан народніхъ пісень, повірокъ, сказокъ и историчнихъ записокъ написавъ *Евгеній Згарський* Ч. 1—13.
Угорь електричний. *Івана Чайки* Ч. 1.
Якій крѣмъ вишихъ обходъ весѣльный у княгнъ гуцульскихъ. *С. Вѣшницкого* Ч. 2.
О вѣкоторыхъ фоветическихъ и граматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка, не сходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ. (Въ „Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія“.) Ч. 4—8.
Коротка исторія Сербівъ відъ найдавнѣйшихъ часівъ до р. 1389. Ч. 5—6.
Старина. *Петра С. Білімського* Ч. 7; 9—11.
Маркомани. Историчний дослїд *Василя Подолинського* Ч. 12—13.
Кѣлька мыслей язъ филозофїи. Написавъ *Кл. Г.* Ч. 14—15; 18—20; 45—47.
О народнихъ правникахъ у Русинівъ написавъ *Ом. Паршицький* Ч. 15—24.
(Дещо о новѣй читанцѣ руської. *А. Б.* Ч. 14—16.)

- Завуля — кукавка. Написавъ *Іванъ Верхратський* Ч. 15. 18—19.
„Причини творенія ся нарѣчей. Написавъ *Іванъ Браникъ* ц. к. проф. гимн. въ Червѣвцахъ.“ Критика *Ом. Паршицького* Ч. 20—21.
Неофіти Тараса Шевченка. Критично пояснивъ и оцінивъ *Евгеній Згарський*. Ч. 19—23.
(Оглядъ исторїи руської литературы. Въ діла „Обзоръ вѣтрин славянскихъ литературъ *Пыпина*“ Ч. 28—34.)
Критичний оглядъ драмъ; „Мотря Кочубеївна“ и „Послїдній Кошовий Запорожський“. *И. Негуя* Ч. 29—32.
Відповідь на „Отвѣтъ“ п. Браника. *О. Паршицького*. Ч. 33; 38—39.
Хто була мати св. Володимира. *О. П.* Ч. 34.
Чи були коли въ руськімъ язїци носові звуки *ѣ* и *є*. *О. П.* Ч. 34.
Світглядъ українського народа въ прикладі до сѣгочасности. Написавъ *И. Негуя* Ч. 35—47.
Дещо за поселення угорської України Русинами и за унію церкви православної угорськихъ Русинівъ въ Римскѣ. Написавъ *Улякъ Ц.* въ Вѣдїю Ч. 35—42.
Кѣлька мыслей въ наукъ природнихъ. Написавъ *Дръ Я.* Ч. 36—37; 39.
Гадки за читаннемъ уставу товариства „Просвїта“ *И. В.* Ч. 40.
Взаимни промїжъ Козаччиною а Первїєю у літахъ 1618 1619 и 1820. Спорудивъ *И. Вахлянинъ* Ч. 43—45.
Янтарь, *Івана Верхратського* Ч. 45.
Відповідь на другий „Отвѣтъ“ п. Браника, *Ом. Паршицького* Ч. 46.
Якъ довго тривають рослини? *Івана Верхратського* Ч. 47.

III. Біографїи.

- Жизнь Куліша Ч. 2—4; 24—28.
Жизнь Куліша. Изъ чеського „Научнаго Словара“ Ч. 7.
О сїпѣ Юрій Стросмайеръ. (Изъ хорватско-сербської часописї „Славянски Југ.“ Ч. 5.
Остапъ Вересай. Сокиренський кобзарь Ч. 15. Листи Остапа Вересая до приятеля на чужину. Написавъ *Микола Воловідъ* Ч. 19, 21, 23, 28, 36, 39.

IV. Дописї, справозданнїя и вїкази.

- Въ села. *Павленко* Ч. 2.
Въ Відня. (Закладни Сїчн. — Поминки за Маркиїна Шашкевича). *И-ъ* Ч. 10 и 11.
(Въ надъ Днїстра. (Ще дещо про „Рускую Читанку А. Торовського“.) *Олександръ Гр-ъ Б-* нський Ч. 21—25.
Семй роковини смерти Тараса Шевченка у Львові Ч. 8.
Справозданнє въ першихъ загальнихъ зборївъ товариства „Просвїта“ Ч. 43—45.

На цілі літературні складки Ч. 2, 15, 26.
 Виказь приходу и рѣхоу грошей зібранихъ на цілі літературні. Ваявленнє. *О. Партицький* Ч. 37.
 Справозданнє рочнє товариства „Січъ“ у Відни, *Михайла Подолинського* Ч. 46.

V. Изъ народніхъ устѣ.

НАРОДНІ ПОВІР'Я. Изъ записокъ *Бвгенія Желехівського* Ч. 2 и 4.

КОЛЯДИ. Изъ збірника *Олекси Барвінського* Ч. 2.
 " " " *Остана Терлецького* Ч. 4 и 11.
 " " " *Бвгенія Желехівського* Ч. 6, 7, 13.
 " " " *Ом. Партицького* Ч. 9.
 " " " *Володимира Ганкевича* Ч. 11.
 " " " *Теклі Н.* Ч. 13.

ЩЕДРІВКИ. Изъ збірника *Мелитона Бучинського* Ч. 13.
 " " " *Ол. Стефановича* Ч. 47.
 " " " *П. С. Білінського* Ч. 47.

ГАГІЛКИ изъ збірника *Бвгенія Желехівського* Ч. 15.
 " " " *Омельяна Партицького* Ч. 17.
 " " " *Дра В. Лукаковського* Ч. 18 и 19.
 " " " *Онуфрія Даниловича* Ч. 19.
 " " " *Олекси М. Тавчаковського* Ч. 20.

ЗАГАДКИ и ОДГАДКИ. Изъ збірника народніхъ загадокъ *В. Лукаковського* Ч. 40, 41, 42, 43, 44, 45.

VI. Поезії.

Братамъ Слав'янамъ. *Данила Млаки* Ч. 1.
Милій краю будь здоровій. *Корнелія Манастирського* Ч. 1.
На чужині. *Данила Млаки* Ч. 2.
Ковалеві. *Бвгенія Згарського* Ч. 2.
О будьмо чисті! *Бвгенія Згарського* Ч. 3.
Громадський поклонъ. *Павла Пешрушевича* Ч. 3.
Душко моя розмаїта. *Ю. Федьковича* Ч. 4.
Чи тамъ могла. *Веселенка* Ч. 4.
Старій жовняръ. *Ю. Федьковича* Ч. 5.
Дівчині. *Земляка зъ Харкова* Ч. 5.
Топельникъ. *Баллада. В. Лукаковського* Ч. 6.
Зъ Пушкина. *Зимній вечіръ. Гешманця* Ч. 7.
Зелена м'ята. *Могіля.* Ч. 7.
Думка. *Данила Млаки* Ч. 8.
Співакъ. (За Шиллеромъ. *Die Theilung der Erde.*) *Ю. Федьковича* Ч. 9.
Коли я веселій. *Осипа Шавінського* Ч. 9.
Сей світъ однакий бувъ и буде. *Ю. Федьковича* Ч. 10 и 11.
Кнѣзь и Гануся. *Данила Млаки* Ч. 10 и 11.
Зъ Пушкина. *Втоплений. Гешманця* Ч. 10 и 11.
Віра. *Ю. Федьковича* Ч. 12 и 13.
Думка. *Данила Млаки* Ч. 12 и 13.
До Данила Млаки. *Ю. Федьковича* Ч. 14.

Рости доню. *П. Головацького* Ч. 15.
Думка. *С. Л.* Ч. 15.
У тюрмі. *Данила Млаки* Ч. 16.
Прощі. *За Гайномъ. Ю. Федьковича* Ч. 17.
Мов бажаннє. *Данила Млаки* Ч. 18.
Флояра. *Ю. Федьковича* Ч. 19.
Думка. *Н. К.* Ч. 19.
Вгадка старини. *Данила Млаки* Ч. 20.
Думка. *Гешманця* Ч. 20.
До М. Д. *Ю. Федьковича* Ч. 21.
Де ворогъ. *Могіля* Ч. 21.
До подруги. *Гешманця* Ч. 22.
Пісня. *Морозенка* Ч. 22.
Сонъ. *Наума Шрама* Ч. 23.
Ніч - у нічъ. (Зъ сербського.) *Св. Руданського* Ч. 23.
Віронька моя. *Ю. Федьковича* Ч. 24.
Драгоманка. *Баллада. Морозенка* Ч. 25.
Мої думи. *Наума Шрама* Ч. 26.
Топіръ-гора. *Волинська дума. Переспівъ. Демиса Федоренка* Ч. 26 и 27.
Вечірня. *Гешманця* Ч. 28.
Найдений скарбъ. *За Гетемъ. Бвгенія Згарського* Ч. 28.
Моя дума. *Наума Шрама* Ч. 29.
Однихъ вичують писарить. *Ю. Федьковича* Ч. 30.
Стрілець. *За Шиллеромъ. Ю. Федьковича* Ч. 31.
Пісня. *Морозенка* Ч. 32.
Думка. *Гешманця* Ч. 32.
Мій рай. *Гешманця* Ч. 33.
Думка. *Написана до внесення кріпацтва. В. Кулика* Ч. 34.
Моя очи. (Зъ німецького.) *О. Л.* Ч. 35.
Зъ окружківъ. *Ю. Федьковича* Ч. 36.
Кріль Ироль. *За Гетемъ. Ю. Федьковича* Ч. 37.
Зъ Гейного. *Ис. Яковенка* Ч. 38.
Давидові Псалми. *Псалма I.* Ч. 39.
Переяславський трактатъ. *Наума Шрама* Ч. 39.
Перстень дівочий. *Морозенка* Ч. 40.
Свекруха. *Ю. Федьковича* Ч. 40 и 41.
Мусієва пісня. *Надъ червонимъ моремъ (Втеки, гол. XV.)* Ч. 42.
Передсмертня пісня Мусієва (Ваконъ поновлений, голова XXII.) Ч. 42.
Стара ненька. *Морозенка* Ч. 43.
Изъ за Бугу. *Якова Кригеаского* Ч. 44.
Давидові псалми. *Псалма XIII.*
Здоровъ чест. субору Просвіти у Львові. *Ю. Федьковича* Ч. 45.
Розлучені. *Ис. Яковенка* Ч. 46.
Святий вечіръ. *Ис. Яковенка* Ч. 47.
Надъ вільникомъ. *Сидора Тюрмага* Ч. 47.
ДРАМА. *Охрімъ на ярмарці. (Драматичній образокъ въ трѣхъ діяхъ.)* Ч. 2-7; 9-13.
Майже въ кождімъ Ч. в Вісті, Библиографія, а въ де-котрихъ Переписки и Відъ Редакції.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнѣго Дому,“ (Кратівська улиця).

ПОТОМКИ

Українського гайдамацтва.

Оповідання П. Куліша.

ПЕРЕДНЕ СЛОВЦЕ.

Слово гайдамаки у Ляхівъ було те жъ саме, що й розбишакъ. Гайдамаками прозвано першихъ козаківъ, що встали проти Ляхівъ та неделяшківъ, и проте позакъ не вважали себе за розбишакъ, тільки въ досаді дечали самі себе звать гайдамаками. Відомі великі речі, на які вони підіймалися, обороняючи свою волю и віру. Вони въ ляцької шляхти були гайдамацтвомъ. Страшенна боротьба козаківъ въ ворогами закінчилась тямъ, що правий Дніпровий бікъ ставив пустинною. Пущени си ваєина товарищами и людськими кістками, ще разъ досталає у шайдецькі руки цієля Андрусівської рідни, що поставовди въ Ляхами дукаві московські бояре та дяки на безголовьє того народу, що нимъ зросла сила роскитаного царства. Тоді ляцька шляхта добірала всякого способу, аби якъ-небудь залюднити покинуті городища и селища. Пани мацали народъ у нові слободи, обітучи людемъ таку волю, якої ї не знававъ ніхто на Вяріві. Тимъ часомъ на лівому дніпровому боці, у Гетьманщині, Самійловичъ, Мавена и инші гетьмани, потоваришивши въ столешніми дуками, попускали їмъ попускъ у всякихъ кривдахъ, та й самі, за їхъ приводомъ налігали на простолюдде. Втінали селяне кучами въ лівого боку Дніпра на правий. Якъ залюднявся жъ правий бікъ, — ляцькі пани почали зновъ орудувати своїми селами подавнѣму. Люде переказували про панську неправду на Запорожжє. Запоровці, живучі на дніпровому Низу, далеко відъ гетьманської и ляцької сили, вважали себе подавнѣму вольнимъ народомъ, давали притулокъ утікачамъ въ Україну и добре метились ваді ляцькимъ панствомъ. Мало не що-весни виходили въ ляцьку Вкраїну купи козацтва, ватагали до себе селянъ и, звучись гайдамаками, пустішили панські добра огнемъ и мечемъ. Такъ велось поти, поки царица Катерина несподівано наслала на Січъ своє військо и вневолшла Запорожжє ростектись, куди хто втрапивъ. Після сѣго гайдамацтвували по ляцькій Україні тільки Запоровці-волоцюги малими кучами. У-последі и сі мстеці панськихъ кривдъ — або захаріли відъ старости по хуторцяхъ, або перегинули въ нападахъ на панівъ; або жъ поспритаювались проміжъ селянами відъ розвідокъ ляцькихъ командъ; и восталось цієля нихъ саме тільки імья гайдамака, що й досі ляцькій шляхтичъ має въ розмові своій заодно въ розбишакъ.

кою. Тимъ часомъ українські селяне не перестали до нашого часу співати про гайдамакъ те жъ саме, що співали на початку козацької війни въ Ляхами:

„Товариші гайдамаки,
Вгиніть мою волю:
Що намъ треба відлаштити
Українську недолу!“

I.

Давно вже се діялось, — може, роківъ десятиківъ съ чотири назадъ. Вертавъ я съ чужини на дніпрові узбережжя, довго не бувши дома; та не весело на душі було. Дві журби пригнітали мене: одна журба, що не застану живого панотця, а друга — розлучивсь изъ коханою дівчиною. Все жъ таки хотілось бачити рідний будинокъ, рідне Дніпро и тихъ людей, що зрієть проміжъ ними. Оце жъ остання станція. Уорога потяглась узбережъ. Зъ за дніпрового корита видко вже сині горби. Се ті гори зъ гаями та байраками по надъ Славутюю, де крились гайдамаки, де й досі розлягаюця гайдамацькі співи.

Поштаръ, що мене візъ, бувъ ніби по-знаку міні. та, загадавшись про своє, дививсь я на ёго мовчки Вродливий бувъ парубіка, гарно прибраний по поштарськи. Бриль у квіткахъ, поясъ крамбовий, люлька зъ срібломъ. Дивлюсь на ёго, а вінъ озиравця на мене. И хоче ніби сказати щось и не скаже.

„А що, брате?“ озвавсь до ёго. „Чи не по-знаку?“

„А вже жъ по-знаку, коли вя синъ Крутоярівського пана, царство ёму небесне!“

„А ти добре знавъ мого панотця?“

„Ото бъ не знати! Хиба бъ я дурний бувъ, чи що? Крутоярівка ваша стоїть по сей бікъ надъ Дніпромъ, а наша — підъ горою по той. Батько мій — рибалка. Мало не що-дня було рибу вашому панотцеві возимо.“

„Чомъ же ти не рибалка? Чомъ тобі въ поштарі заманулось?“

Замість одвітувати поштаря зітхнув і по-
нурився.

„Що жь мовчишъ, брате?“

Махнув рукою, ніби казав: не допоможе міні
розмова! А хвилинку назадъ здавався вселеннъ,
якъ дитина. Мовчки поганявъ коней. Далі обернувся
до мене:

„Не знати міні вашого панотця! Та вінъ —
перомъ надъ нимъ земля — оборонивъ мою ма-
тір відъ каліцтва. Занедужала мати очима, та вже
такъ, що нічого й не бачить. Такъ батько: „Повези
її до Крутоярівського пана: вінъ помагá людямъ.“
Царство ёму небесне, подививсь, давъ ліківъ, мовъ
рукою зняло. Еге! такъ се ви на своє господа-
рство? Ну, Боже вамъ поможи. Одружіться
та й живіть собі зъ Богомъ. У насъ в панночкі
гарні.“

„А ти жонатий?“

„Ні ще.“

„Чомъ же й досі не одружився? Пора!“

Поштаря зітхнувъ ще важче і зновъ погнавъ
коней. Серце мое було чутке тоді: догадався що
въ ёго болить, та мовчавъ, щобъ не вразити.

„То-то міні заразъ ви здались по-знаку!“ по-
чавъ поштаря помовчавши. „И хочу спитати и о-
пáсуюсь. Инший такъ загне тобі, що нехай ёму
цуръ. Ну, слава жь тобі, Господи, що вернулись
ви до дому! Та ще коли бъ заразъ й дружина знай-
шлась.... Отъ би вже потанцювали ми въ Крутоя-
рівці!“

„Найди, брате, перше собі дружину.“

Се слово заволокло хмарою веселий видъ па-
рубка.

„Нема въ мене дружини и не буде! Туга, до-
сада — отъ мов подружжя! Гей, соколи!“ крикне
на коні: „розбийте хочъ ви мою тугу!“

Зрозуміли ёго коні — помчались вітромъ. За
малу годинку вдержавъ їхъ: „Ні соколята! не роз-
бити вамъ туги мові. Осъ вона йде міні на-
зустрічъ!“

Саме тоді минали ми хуторець, що приникъ
до степового озера. Верби обступили воду, мовъ
дивовижу. Підъ вербами зроблено наметникъ надъ
криницею. Вода съ криниці стекала жолобкомъ у
озеро. Назустрічъ намъ вийшла вродлива дівчина
зъ повними відрами на коромислі. Заразъ було зна-
ти, що піджидала поштаря.

Зупинивсь, підбігъ до неї води напиться. Ми-
нуту хіба простóявъ проти неї, державшись за
відро и може двома тількі словами перекинувся.
Була въ ёго очу шана якась до дівчини. Обоє вони
своїмъ видомъ и поставою здвигнули міні серце.
Розумно міні стало, що воно є.

Якъ помчались ми далі, я почавъ зновъ:

„Ну, брате, знаю жь теперъ, чомъ ти кинувъ
рибальства.“

„Коли жь знаєте, то й знайте,“ каже понуро.
„Скажи міні, що въ тебе за печаль? Не малá
вона въ тебе, я бачу.“

„А на що вамъ, добродію?“

„Вподобавъ я твою вдачу; хотівъ би знати,
яке въ тебе на душі горе.“

„Щобъ було съ чого глузувати?“ каже, гля-
нувши скрива.

„Ні, брате, я не такий.“

Поштаря споглянувъ на мене ще разъ якось
чудно и мовчки погнавъ коні.

„Якъ тебе звати?“ спитавъ я, аби чимъ-не-
будь замутитись.

„Звуть мене Яківъ, а прозивають мого батька
Дундукъ; то я по батькові — Дундученко. Осъ
якъ мене звати!“

Знати було, що поштаря пишався своїмъ
родомъ.

„Ну, брате Якове: коли хочешъ, виявлю тобі,
чомъ я бажавъ знати про твій смутокъ.“

„То й почувашь,“ каже байдужливо.

„Якъ засумую чого.... Бува часомъ великий
сумъ и нашому братові. Якъ тобі здаеця?“

„Не знаю. Не пробувавъ я бути паномъ.“

„Ну, знай же, приятелю, що воно такъ. Отъ,
якъ засумую чого, то нічимъ себе не розважу; хи-
ба обернусь до якої прихильної людини и все, що
въ мене на душі, виявлю. Якъ виявлю, то й полег-
шав. Оттимъ же то й допитуюсь у тебе. Шкода
твоєї молодості. Осъ розкажи, що тамъ за лихо
тобі склалось; може й тобі полегша.“

За сю мову наградивъ мене Яківъ Дундучен-
ко поглядомъ такимъ, наче сонце зъ за хмари ви-
зирнуло. И не заразъ гордовитий Дніпровикъ одві-
тувавъ міні словомъ. Вже я починавъ думати, що
школа зъ нимъ розмовляти. Ажъ осъ вінъ пильно
подививсь на мене, ніби міркуючи, чи я стóю щи-
рої мови про таку річъ.

„Бачу,“ каже, „по всьому, що ви хороша лю-
дина.“

Проглаголавши таке, помовчавъ.

„Горе мое наче й невеличме, та узловате. О-
повідати ёго — два слова, а перенести.... нехай би
хто спробувавъ, якъ переносити таке горе!... Ви
въ свого панотця одинъ були синъ?“

„Одинъ.“

„Ну, такъ ви знаєте, чи дорогі ви були ёму
на старості. Се жь то ще въ вашому, інському
побуті, а въ насъ — ище дорожче: у насъ отцеві-
матері синъ и втіха и підмога и послуга. И такожъ
одинъ синъ у своїхъ старіхъ, и дарма, що мої
старі — люде прості, а люблять мене такъ, якъ и

люди своїх дітей, коли не бідніть. Мій батько й мати — убогі собі люде, а давайте їм за мене повну скриню золота, то їм не віддадуть... Та й на поспраше в чужі руки не оддадуть за повну скриню золота, не то що!" Тут зупинивсь — и знявсь голосъ, та й каже съ притискомъ: „Отъ же я покинувъ їх... покинувъ, таки такъ, якъ бачите, и намість служити їмъ при старості, перауговую чужимъ людемъ. Отъ мого горе, добродію! таке горе що тамъ уже, може, половина серця зотліла. Та вамъ здавця, не такъ-то розумно, про що се я базімаю?"

„Ні, брате Якове! розумно вено міні, та ще й геть.“

„Куди вамъ! Коли бъ у васъ така гадюка обвилася кругъ серця... Та що жъ се я, дурний, плещу? Не дай Боже такого дьха нікому! И ворогу такого дьха не хотівъ би. Убогі, недужні, одинокі — а я покинувъ їх... Ой, коні!"

И погнавъ поштаръ прудко, шукаючи собі пільги.

„На що жъ ти видавъ їхъ, коли тобі такъ важко?" спитавъ я трохи згодомъ.

„На що! А ви й не догадались?"

„Хотілось частіць бачитись изъ тією краля?"

„А правда, що краля? на весь світъ краля!.. Якъ же бъ я не вмиравъ за нею? Та я зовсімъ стерявъ, добродію, отъ що! Самъ я не знаю, що роблю. Се ще не все, що я покинувъ старихъ: я їхъ руйную. Бачте, яка на міні одежа? Чи поштарі такъ ходять?... А сорочку се вона міні вишивала и червома стрічка відъ неї... Чи міні жъ би те вбиратись мовъ на весілле? Що-дня міні свято, що дня ганяю мимо яриниці, а могому отцю-матері хата — темниці!"

„Слухай же, брате Якове: чи не лучче бъ тобі одружитись изъ сією дівчиною та жити въ купі зъ отцемъ-матірью, аніжъ такъ мучитись?"

„Одружитись! Легко вамъ се казати, а спробували бъ ви вблагати мого старого!"

„Що жъ? хиба вбога?"

„Ні, вона всімъ багата, та не тимъ, чого ёму треба. Байдуже ёму врода її прещипна, и добра вдача, и серце голубине. Воли, корови — отъ ёму чого заманулось!"

„Якъ же се ти казавъ, що батько не пустивъ би тебе въ чужі руки за скриню золота, а не хоче твого щастя черезъ придане? Оце вінъ тебе такъ любить?"

„А вже жъ любить! Дорожче ёму синъ усёго въ світі. Тимъ-то й не хоче, щобъ я взявъ убогу. Я вже казавъ ёму... не самъ я казавъ, а черезъ матір... у самого мене и язикъ не повернувся бъ...

що ми — люде молоді, робитимемъ, цаживемо собі худобу.“

„Що жъ? міні здавця, ти до-ладу казавъ.“

„Еге! По-вашому до-ладу, а по-ёго — ні! Каже матері: „Сама знавшъ: ми съ тобою побрались убогими, и отъ працюемо до тридцяти вже роківъ, не покладаючи рукъ, а багацько надбали? Та жъ хата, що досталась відъ діда, той же садокъ підъ горою, ті жъ самі човні на Дніпріві. Нехай викине дуръ зъ голови та візьме отецьку дочку, а не сироту; нехай візьме съ плугомъ волівъ та вчиниця ратаємъ, то житиме краще рибалки, та й насъ при старості літъ зупокоїтъ.“ Отъ що каже мій батько! Я бувъ и надумавсь: „Викину зъ голови дуръ! нехай буде по ёго! Тільки жъ така напала нудьга, що трохи не збожеволівъ. Шливу човномъ — такъ и кинувся бъ у воду. Плеще весло а міні наче хто шепче: „Не життє тобі на світі!“ Мучився, мучився, а далі думаю: „Ні, погублю я тутъ свою душу! Осирочу батька-матір!“ Та, не свазавши нікому й слова, кинувъ рибальство и пішовъ у поштарі.“

„И твої старі й досі не знають, де ти дівся?"

„Мати навідувця до мене. Серце сказало їй, де мене шукати.“

„Чомъ же ти попереду зъ ними не порадивсь? чомъ хочъ матері не признавъ, що їхъ покидавшъ?"

„Тимъ, що коли бъ захотівъ їй сказати, що отъ покину васъ, то вже певно не покинувъ би. Я свою натуру знаю. Да й теперъ оце: не наймись я на всю осінь у поштарі, дакъ мати одвела бъ мене до дому, якъ дитину. Нанявсь — якъ продавсь. Тільки се й дає міні силу; а то ходивъ би, якъ навіжений зъ сёго боку на той, а съ того на сей. Міні то й теперъ не легше; тільки що тоді я бувъ би ні рибалка, ні поштаръ и зоставивъ би своїхъ старихъ безъ шматка хліба. Вамъ здавця легко носити на душі батькове та материне горе! Покинути самихъ на старості! Бачу, що й Господь мене покинувъ: нема въ мене радості въ серці, дарма що вбираюсь, наче молодий князь, и що-дня бачу свою Настю.“

„Да тобі бъ, Яковъ, одружитись уже зъ разу, та й годі. Тоді бъ старому нічого було вбиратись.“

„Якъ се? безъ батьківського благословення? Славно! Се тільки въ панівъ такъ буває. Та й моя Настя, дарма, що дівчина собі вбога, а не приславъ би я до неї старостівъ по закону, изъ хлібомъ-сіллю зъ отцевської хати, то хочъ би якъ мене любила — не пустилась би на такий соромъ.“

„Якого жъ ти ждешъ кінця, Якове? Батько не благословля тебе женитись, а ти, безъ ёго благословення, не смієшъ.“

„Нікого. Отъ, буду весь вікь отгаць пошта-
ривати, а вона весь вікь виходитиме проти мене
зъ відрами, поки минуця наші молодіці и стане-
мо, якъ свічка.

„Ну, вже жь хочъ тоді буде тобі своя воля,
якъ умре батько?“

„Нехай мене боронить Богъ про се думати!
Заробляти му ёму гроші поштарствомъ, поки вінъ
живъ, а прийме ёго Богъ до себе та не побла-
гословить мене вираючи — и тоді не оженись
до-віку!“

Дуже впадобавъ я вдачу сёго парубка. Зъ до-
брого кореня вибуля. Здоровий той народъ, що въ
ёго молодіжъ кипить, та й не скипає.

„Ну, брате Якове, спасибі тобі за оповідання.
Ніколи ёго не забуду.“

„И вамъ спасибі, добродію, що не погнуша-
лись розмовляти зъ нашимъ братомъ. Справді міні
стало легше на душі, якъ розказавъ вамъ про своє
горе. А то мовчу та душу серце мовъ гадюку.
Наші поштарі — зубоскали; зъ ними мушу шут-
кувати, сміючись на кутні, щобъ не прозвали
квашею; а що въ мене на душі, того ніхто не
знає.“

„Ну, а Настя знає все?“

„И десятої частини не скажу їй того, що ви
відъ мене випитали. Знали ви, якъ підойти підъ
мене! Не доведи Боже, щобъ Настя знала всю мою
тугу. Я передъ нею веселий и щасливий. Співаю
пісні, ідучи мимо. Задля неї вбираюся у хорошу
одежу. Нехай думає, що й на душі въ мене сияє.
Ой коні, коні! Вже близенько!“

И справді було близько. Повернули па ліво
по підъ дубами, по підъ липами. Ось и дома — се-
редъ рідного двора. Зъ двора виднісінький Дніпро
зъ горами-крутоярами. Надъ Дніпромъ — підъ го-
рою — Дундукова хата.

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго почашку до ворогування зъ Ляхами.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Идучи правнимъ побережжямъ Висли відъ око-
лиці варшавської та ажъ до устя Сяну, скрізь по-
стережешъ, що тутъ не така щира Ляхва живе
по селахъ, якъ на лівобережжі. Коли не густо чу-
тимешъ мову руську, то на весілляхъ и грищахъ
зринатиме передъ тобою руська пісня, а разомъ
съ тимъ зўздришъ сліди затопленої польщиною
Русі и въ звичаяхъ народніхъ. Се жь такъ поузь
самі висляні береги, а що дальшъ, то все вира-
зніщъ виявлятимеця тобі рущина въ розмові, въ

пісняхъ, у звичаяхъ, — ажъ поки вбачишъ руську
церквіцю: то вже певна ознака споконвісного русь-
кого займища на повислянщині.

Не однакові, мабуть, люде жили на обохъ бе-
регахъ Висли ще й тоді, якъ не чувати було тутъ
ані Ляха, ані Русина; бо коли бь однакові, то
не закоренився бь тутъ руський побуть підъ па-
нуваніємъ ляцькимъ. Сей побуть мусивъ и тоді
різнитись відъ завислянського, якъ не осягли ще
варяги-Русь осадъ славянськихъ и не прозвали їхъ
Руссю або Землею Руською. Любяне бувши зъ
давніхъ давніхъ ляцькими голдовниками, у XIII-му
столітті відрізняли себе відъ Ляхівъ, бо, якъ при-
перли їхъ Рюриковичи у Любліні, то вони зъ го-
родського забрала гукали такъ: „Ось подождіть ли-
шень, незабаромъ придуть изъ за Висли Ляхи, —
втікатимете звідсіля наобзирь!“ Та й літописці
тоговікові Лядською Землею звали тільки За-
вислянщину. Оце жь намъ добра ознака, що все
межиріччє відъ Буга до Висли зъ давніхъ давніхъ
було руське. Ляхва осіла ёго вже навпослі, а
осівши повернула багацько й питомі Русі у поль-
щину.

Зъ исторні не видко, щобъ руське племъ
втірилось де-небудь проміжъ ляцьке; то шкода
думати, щобъ оце наносомъ осіла Русь висляні
узберіжжя. Тияъ часомъ скрізь по исторні вбача-
ємо, якъ Ляхва розросталась по давнізнихъ займи-
щахъ руськихъ, силкуючись усе кругомъ обернути
на свій ужитокъ. Ото жь поняла вона всю Кра-
ківщину ажъ до Сяну, а перейшовши черезъ Сянь
и розливаючись по висляному узберіжжю ажъ до
устя Буга, не здоліла польщина взяти гору надъ
рущиною. Панувала зверху, поиявши саму шляхту
руську, а внизу — яка була народність у хліборобівъ,
така й зосталась.

Ще жь не забуваймо, що праве узберіжжє
висляніє, съ поріччями наревськимъ и буговимъ, до-
знали панського порядкування тільки въ XV-му и
XVI-му столітті, ато лежали собі пустинями; хиба
де-хто заводивъ тамъ аби-яке господарство. То
нічого було ляцькому побутові коренитись тутъ
проміжъ руськими громадами; та й самої думи про
повертання Русі въ лядщину не було ще въ ті давні
давня; ні що Ляхівъ до того не наділо и не зне-
воляло. Се вже тоді почала ляцька мова брати
гору надъ руською въ надвислянщині, якъ урва-
лось ляцьке панування на Україні по надъ Дні-
промъ. Тамъ бо духъ ляцький дознавъ, що то єсть
руський духъ, та й почавъ ёго всюди бороти.
А що бували тутечки зъ-давня чвари міжъ грець-
кою и латинською вірою, то се робила звичай-
на заздрість латинськихъ бискупівъ до русь-
кихъ владикъ, и черезъ ту заздрість викручуваню

у владикъ церковні дѣбра дворянщини хитрощами. Щиміла та неправда на серці въ руськихъ духовнихъ, що ажъ ладли дѣїть латинцїмъ бісовими Ляхами*), смутила вона й панівъ руської віри, а прості люде не осмівались, не давали себе знати; простихъ людей-Русі мовъ би й не було тоді по надъ Вислою. Передовки лядької політики мали въ очу саме панство, дворянсь — такъ ми скажемо — поверхъ процвіти, на високі гідькі голови. Ніхто й не дбавъ про те съ протїмъ сеймового панства, що Русь корениця не понадъ самимъ тільки Дніпромъ та Дністромъ, що не по Карпати вона звідтіля сягає, а по саму Вислу. Та й на Вкраїні байдуже було тоді кому довідуватись, де справдешня границя землі руської. Довідаюсь уже про се Хмельницького козацтво, якъ погнало панські семі нзъ за Дніпра до Припеті и Случи, а звідтіля до Висли, Якими степами, шляхами, гаями и річками ні гнали Козаки ворожу силу — всюди знаходили підъ ляховитю шляхетною рідне племъ руське, и до самої Висли були, якъ у себѣ дома.

Тимъ-то, мабуть, народня муза такъ гарно звелчала Хмельницького Русиномъ — „Що въ васъ чувати на славній Україні?“ пита одинъ у дного въ тогочасній думі. — „Ѳ въ насъ,“ назве „гетьманъ Хмельницький-Русинъ, що всю лядьку силу обрушивъ...“ Тимъ-то, мабуть, и Хмельницький ливавъ панівъ такими словами: „Зажену Ляхівъ за Вислу, визволю зъ підъ нихъ увесь руський народъ!“ Та й самі Козаки не дурно въ пісняхъ своїхъ усе Вислу клали порогомъ міжъ Ляхвою и Руссю. —

*„Нуте, козацтво, у спокі!
Визволось, браття, у боки:
Заснали Ляхівъ за річку Вислу —
Що не вернуцца й въ три роки!“*

Оттакъ вони виспівували, распудивши лядьку силу всюди, де говорено тоді по нащому. Ще й тоді, якъ доживала козацїна свого віку по запорозькихъ куреннхъ та зїмовникахъ, старий козарлюга, шуткуючи про смерть, споминавъ Вислу и почувавсь на силахъ позаганяти за неї Ляхівъ:

*„Хота вже трохи й владавъ, а ще густь адеп,
Поборовся бъ ще, здавцця, изъ Ляхами въ реги,
Ще прогнавъ би за ту Вислу хоругвою не трохи,
Розлетілись би відъ мене, якъ съ пожару блохи.“*)*

*) Днев. Herbu Rycerstwa Polskiego, рїсєя Рапоцького, wyd. Krakowskie, 1684 г., стр. 548.

*) Звертаю увагу народолобцівъ на підпис підъ намалєваннємъ Запоровцемъ, що й досі трапляюцца по старосвітськихъ будинкахъ на Вкраїні. Не однакові бувають сї підписи: де-котрі дуже посповані въ невідомості речі; де-котрі отихи звикли вже въ народїбі пїснати, а въ нашыхъ надбаченнхъ, таке, чого нема у дружнхъ. Я. Вадимовичъ 9

Замовкли сїмъ козацькі; пішло въ непамѣть козацьке завзяття разомъ съ козацькою славою, що була „дивомъ по всьому світу,“ а про те не дестала боротись Русь изъ Ляхами. Не тимъ робомъ бере теперъ лядьку силу сила руська, що дешче, часомъ, сліпаюли, сама собі шкодить, а все не арєкавцця предковїшнїго права — росирєстирати руський побуть по саму Вислу. Усі ті дурощи, уся та лѣбидь, що понакобївано підъ часъ бороття зъ Ляхами, — все те зникне колись, мовъ сонъ; а народня думка про господарюваннє по саму Вислу зостанецця, и, може, черезъ сю думку заповітнїу, Висла буде колись обміжкомъ Русі відъ заходу, якъ теперъ Карпати відъ полудня. Чує Русь право до сѣго, чує до сѣго снагъ у найглибшїй глибокості свого великого серця.

У найдавнїші часи однаковъ було життє громадське, що на Дніпрі, що на Вислі. Рівно стоявъ на суді багатий зъ убогимъ, рівне мавъ право коженъ ослгати землю підъ свою оселю. Сю рівновагу славьянської громади поїсували по надъ Вислою Ляхи. Звідкіля вони тамъ постаїли — историки не змогли й досі доказати. Інші вважають їхъ заволоками, що прийшли та й насїли на Вислянъ; інші жъ виводять, що тутъ же такі міжъ Вислою и Одрою, постало невеличє, та завзятє племъя Ляхи або Поляки и підгорнуло підъ себе нишихъ Славьянъ. Чи такъ воно було, чи інакъ, а Ляхівъ черезъ те стала й знати исторїя, що вони зруїнували старий порядокъ славьянський и, замїсть народнєго рівноправствѣ, завели нляжецьке панство. Стадась та новина не зъ разу; руйнувати жъ побуть славьянський по надъ Вислою допомагали Ляхамъ Німці. Вони примуєли вислянськихъ Славьянъ до латинського обряду, якъ уже обрядъ славьянський шїроко роспрєстерли моравський христїяне по надъ Вислою. За їхъ прїводомъ постало замковѣ панство середъ хлїборобівъ и разомъ съ панствѣмъ церковнимъ — латинськими попами-чужоземцями — вимагало у громадъ податківъ и відбутківъ. Обрядъ славьянський повернено тоді въ нівецъ, зарівно зъ давнїю, нехристїянською вірою народнєю. Церквї латинськї стались у надвїслянщині такими жъ баронєвами, якъ и замки. Зерно грядущої Польщи засїяло було латинськими бискупями-чужоземцями, и вродило на сїй ниві анти-славьянське жнивє.

Не такъ же то легко й доборєлись Ляхи до свого пануваннѣ за прїводомъ латинського попів-

Южной Руси (I, 318) напечатано найкращий варїантъ, який до того часу знайдено. Годилось бы пописувати и напечатати сю дївнїу омітаєню зє всїхъ, які вь него картиня. Великої ваги бувъ би цей кодексъ.

ства. Років сто або й більш опирались грома-
дяне проти хижої сили, и бувало таке по надъ
Вислою, що хлібороби опановували землі, брали за
себе панських жінокъ, мовъ тихъ Сабинянокъ, по-
бивали скрізь латинськихъ попівъ и вертались до
стародавнѣй славянської віри. Ажъ таки подошли
пани громадянъ; загоренилось тоді й латинство по
всѣму краєві.

(Далше буде).

БРАТАМЪ - СЛАВ'ЯНАМЪ.

Якъ тая птичка побиваєсь
Усе, щоби могла
Дрібні діти прокормити,
Щобъ такъ якъ и вона
Могли колить вони взлетіти
Підъ сонечко крильми
И чародійно заспівати
Спускаючись зъ гори:
И слава такъ — мої ви браття,
Слав'янські діти всі —
Зъ грудий своїхъ насъ годувала,
Якъ були ще малі,
Щобъ на бурливимъ Океані
Прожити вікъ могли
И свою силу розвивали,
Дужали и росли,
Щобъ такъ могли ми підлітати
Крильми підъ небеса
Й въ одній сем'ї у куні жити
Для спільного блага.
Сердешна и у сні се снила,
Все дбала день и нічъ,
Щобъ діти всі Слав'янські
Въ одну зібрались Січъ...
Но діти сталися сварити,
На брата братъ повставъ,
Не хтіли въ згоді, въ сем'ї жити,
Лишень щобъ панувавъ
Кождійський, імъ на умъ снувалось.
А нечечка стара
Изъ гора й жадю розболілась,
Мовъ нежива лягла
На мокро ложе и до нині
Хорує й живцемъ мре.
„Колъ-жъ погодятца вони?“
Питає й дармо жде
Щасливу хвилию привітати;
Бо нині зур'я зла
Ще гірше якъ коли свій світять
Згубливий зажегла.
Про Божу милость! всі Слав'яне
Вогонь страшний згасить,

Якъ рідні браття поєднайтеся
До серця ся тудіть.
Усі забудьте злість й неволю,
Братъ брата обніміть;
Изъ одра вашу рідну полюбіть
Недужну піднесіть,
И живіть въ братній ширій згоді
Усі по вікъ віковъ! —
Тоді и доля зъ чужини
До васъ вернетца зновъ...

(Далше буде).

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ

ведля народніх пісень, повірокъ, сказокъ и
історичніх записокъ написавъ

Богеній Згарський.

РЕЛИГІЯ. I. БОГЪ — ПРИРОДА.

Живемо у християнськихъ часі, та й не жу-
римося, якимъ робомъ війшло християнство въ
душу и кровъ цілого нашого руського народа. Ві-
сімсотъ літъ буде відъ хрещення Русі за Володи-
мира. Яка була тоді тая Русь, що погружалася въ
струахъ Дніпра, и якъ по тому, величавому хре-
щенню, немаче, чудомъ якимъ, удомашнилася хри-
стова віра на Русі, ніхто не розмислявъ досі. Многі
смотрять на поганські часи, якъ на часи варварської
дичи; покладаючи, що Русь своїмъ хрещеннямъ сту-
пила у люде, цураюція и памятию всѣго поганства.

Всемирна історія много обергасивъ, заховава
для нашої памяті, які на розмаїтихъ народахъ у
розмаїтихъ часахъ звершилися. Було, що покидали
рідну землю, та й закладали собі край тамъ, куди
постелився імъ путь найдогідніший. Проміяти зе-
млю, не такъ тяжко зупадало народамъ, у которихъ
поняття краю не було; тимъ більшого дива стоить
переміна віри, бо зъ вірою перейстачує народъ и
душу. Якимъ образомъ поганський духъ нашого
народа ставъ християнськимъ, не пііше про те нілаз
історія. Сама величава подія хрещення у Дніпру,
немаче та світла проява у темній ночі, блещить,
а не проясняє.

Поганство наше мало певну свою просвіту,
котора злявшись зъ християнською, сталася въ
обичаяхъ, звичаяхъ, народніх обрядахъ до нині
живущою засовою цілого життя и суття народа.
Не тимъ християнство оказалось спасительнимъ,
що будьто завело новий ладъ, новий світъ межі
людьми, а тимъ, що переймивши весь здоровий ко-
рінъ поганської просвіти у себе, глубоко само вко-
рінилося у єго душу. Поганські обряди, поганські
звичаї, перейшли у християнство. Тамъ станови-
лося воно самимъ природнимъ видомъ, ожививши

перанське: коріння, свєдо плодотворною силою на певній ровіща... Поганство наше завивався у трохъ видахъ у вірі, семї і племенстві.

Першу звязъ можи людьми повсюдейна ставила віра. Безъ віри немає ні семї, ні племенї, ні народівъ. Віра то найбільша проява духа чоловіка, піроку здивається вінъ до безконечності и вичности. Ще зарідъ усякої віри затворений у самій душі чоловіка, се поше; безъ цієї власності бувъ би вінъ тільки звірякою.

Коли послїдимо за починаннями віри нашихъ старихъ Почань, конечно зійти намъ до жерела її, т. е. до віри всего Славянства. Нема суперечки, що Славяне цілий зародъ поганської віри винесли зъ першої колїбелї своєї, изъ Азїї.^{*)} Належали вони до великої семї народівъ арийськихъ, которихъ найстарїшимъ свѣтлоноснимъ оберєднимъ бувъ родъ Бактра. Ту родилась, ту переймилась властивимъ духомъ своімъ душа Славянська. Звчодселї винесли Славяне, нїзъ свей язикъ, таїжн овою віру^{**)}. Ту впоїлися въ душу славянськешою дїломъ самї великанські впечаталїня богатої и величїї розмїри, природи. Звчодселї винесли вишнєю мнїку про верей^{***)}, о которімъ народъ нашъ ще веснї, вїтаючи пролітні птахн, нагадує. Изъ верей прилітають вони, до верей підъ осїнь одлітають. У мрачній споминці о верей, позїставъ слїдъ о всїхъ тихъ чудеснихъ дївахъ природи, на якихъ то училась дивити на свѣтѣ, своїми дїтїнними очима, славянське прїємля. За рай нагадують всї народи, переселившись зъ первїстної родички-землі

*) Нинїшня етїологія пбївїла рїчъ о чїстодївнїмъ Славїнї; но доселї ученї етїологї оспрали всї свєдєнїя, кої вїдїдї на санскритї. Яку стїйность одлакожъ має Цєдїдїста Варгустри дїя исторїи Славїанъ во всїгда, на дїнкъ, говорять о тїмъ ученї сватокї язикївъ восточнїхъ полякъ Пєтровскїй (зрї Dodatek do Gaz. Lw. R. 1867.) Про звязъ Прїславїанъ изъ Арийчїнами иранської вєрхнїи, говорять самї географїчнї даннї. До того прїдати вєдєжть, що по нинїшнїй дєнь заховуєця загадочнїя пам'ятка про Брахманъ, (у Нєстора Брахманъ) Рахманъ, рахманський великдєнь, навїть у нашого народа.

**) Die Wissenschaft des slav. Mythus entv. v. Dr. Ign. Joh. Halusch. Lemberg 1842. S. 94—142; 145—200 говорять обширно, таїжн про звязъ вїдїдїєцьї якъ и парадїєцьї віри, на поганську віру Славїанъ. Багато у тихъ здогадкахъ за далеко посунено, бо хоть слова: будити, Буда, Буднїшнїъ булї бѣ те саме, що индїйське „Будга“, такъ годї уже зъ того вєдїти будгївнїъ у віру поганськихъ Славїанъ.

A. Nowosielski. Lud Ukraiński. W Wilno 1857. T. I. str. 25—100 говорять про те, ценаче о певнїй рїчї. Мн прїпускаемо спорше звязъ релїгїйну Славїанъ изъ Парсами, бо впливає вона зъ самої истоти віри, а не зъ слівъ водївнїхъ.

***) Nowosielski. Lud ukraiński str. 68.

на землю сторонську. Такинь раїмъ оумрачїий верей въ дуогахъ нашого народа. Раїмъ кождому чоловікшї ті мутн, до рєднєсї, до зрєствївъ дїтїннєю, такъ раїмъ и червїстна земля для цїанхъ народївъ. Споминка та про верей тїмъ сїягїща; бо тамъ спєрва прочудлєся віра; у раю Богъ явлєся воїмъ корїннїмъ народамъ. Такинь рай мали Индїанє, старї Перан, Медн и Жїдн. У рай замїнїлєся цїла та природа, що несловєснїхъ людєй, зразомъ изъ мєвою, живнїми творамн своїми, учлєя и віри. Отъ и загадка, чєму Богъ явлєтєця у раю!

Кждїй народъ бувъ молнсь-то народємъ природи, томъ и вїрнєць у природу. Не легко намъ, до искусного вїнтїя навиклїмъ людїмъ, зєобразити собї внутрї природного чоловіка. Чудуютєця свїчнї людє великїми творамн природи, то простї їкъ єбодєжть. Зачїмъ мнєсь чоловіка взнєслєся у чїстєму понїяттє духа идъ безконєчношєу свїту, розвївалєся душа єго на свїтї змїсловїмъ. Все те, що найбільшє вїдєває на тїло, на змїслї самою ожнвїлюющєю силою, становїтєця знатнїмъ, великїмъ. Жїзнєна исєра, затворєна у чоловіцї, розгорїлєся пдѣ камїннї супротивнїми впливамн.

Пєставїлєць зъ перва мєгу на родичку своєю землєю; стрїнувєся вінъ изъ смєртнєю. Жїзнє и смєртъ, тї обї крайностї, явлєлїся повсюдєйна о-кругъ него. Обї вони глїбоко взнєслїся, та й завладїли молодєю фантазїєю. Плекатн испру жїттє въ собї, а боротнєя зъ смєртнєю, та конєчностъ пробудєла въ душі чоловіка боязнє, страхъ и віру. Що найбільшє жїзнє єму подавало, до того вїзлєла єго найсильнїща віра. Щожъ прїятнїшого для чоловіка нєдѣ свїтло? Свїтло розкрїває передъ очїма єго всѣ тварї, всї постатї земськї, красоту барвъ, всї днвїжєннї на поземлю, водї та й воздусї. За свїтломъ нчєзєває нїчна темнїота, чорною мочїльнїєю плєхтою залєвающєя землєю. Нємає свїтла, такъ нїчимъ и нїдїлїшї очї. Тєє свїтло жєтїнає вїдъ сонєця, цїр на високїхъ блакїтнїхъ небєсахъ палає вїчно. Свїтїть сонєце, такъ изъ свїтломъ тєплє засїлає на землєю. Якъ студєнь и знїмнє спїнає жїзнє, цїпнїть кровъ, мєртвїмъ лєдомъ та й свїгомъ всѣ застєдїє, такъ жївнїть, розвїває вську растъ — тєплє. Якє жъ не було природнїй люднї, поклєнатєця сонєцю? Нєвеликїмъ палающїмъ тїломъ изъ недостїжнїмєї висотї, явлєлєся воно у вєчєхъ а залївало свїтломъ и тєплємъ своїмъ таму бєзмєжнєю прострамъ. Томъ понїятно, чєму найпершє и найбільшє частє у чоловіка малє сонєце. Пє ннїшнїй дєнь, зєвєтєця воно у народа свєтє, чїстє, правєднє сонєчко. Бувшн колїсь само Богомъ, зєвєтєця воно тєнєрть божнїмъ. Такъ лїшїла давнїща релїгїйна знатнїстєсть сонєця, слїдн по собї у чїслєннїхъ прославнїющїхъ свїанкахъ.

По сонцю, студений товариш темної ночі має свою честь срібний місяць. Блідимь дво при-
ятнимь світломь своїмь яснеть вінь темноту ні-
чню. Межи чередою ясних зірочь плаве тихий
білявий місяць, то росте, то маліє, та й зовсімь из-
чезає. И теперь ще*) християнською молитвою нашъ
селянинъ честить новий місяць. Місяць, то прово-
дять блукаючихь мачию; межи ширядами яснеть,
зірочь, найбільшій и найясніший. Коли місь, що
найбільше сприяє фантазіи чоловіка, такъ нема
приятнішого надъ ёго світло. При місяці станови-
лось янесь такъ веселіще и безпечище; коли всё
на варуни утихомирилось, самотному одиравъ ніч-
ний страхъ, світлий місяць. Наднямь вінь до сер-
дечникъ дружинихь розговоріть, спонукувавъ до
мислення. Бо и щомъ могло скорше пробудити
мисль у душі чоловіка, якъ не тее засіяне звізда-
ми небо? Знижався духъ надъ небесамь и заявлявся
въ поняттю, у слові. Ще теперь на довгихь ноч-
нихь поговоркахъ розвивається языкъ у нашого на-
рода, передаються досвідки, принаочам, принабашки,
які въ день нагадалися. Якъ підъ великого натовлу
впечатлінній за дня, ночью зачинається душа більше
сама у собі. Ночию сіяє надъ головою чоловіка світъ
вищий, якого за дня не бачили очі. Світъ земський
и світъ небесний, являлися въ такъ огромиій и такъ
далекій одъ себе пространі. Якъ день ділавъ біль-
ше на змісли, такъ нічь ділала більше на душу.
Чымъ страшнішою являлася нітьма, тымъ свя-
тіцими явилися місяць и зорі. Якъ поминалося
сходящому сонцю, такъ давали поклони и зійшов-
шому місяцеві. До теперь безчислені співанки,
прославляють срібний, блідий, білявий місяць.

Сонце, місяць, звізди, всі ті небесні тілеса
зъ небесної висоти, мигкали надъ землею. Земля,
то сама найблизча родичка-мати чоловіка. Но-
сила, живила вона ёго на собі та й покоронила у
собі шепель изъ него. Перва земля стала ёму
рабимь. Землю цюлювавъ вінь, припадаючи ли-
цемъ та й грудьми до неі. Тожъ и по нинішній
день земля — свята и зоветца мати. Гріхъ було
дорікати землі, такъ и нині ніхто їй не поворінить.
Стільки плодівъ, стільки истотъ родилось, прожи-
вало на землі. Земля була багата на роліччі тва-
ри, якъ небо на звізди. Наве та дитина до грудій
матері своі, припадавъ до землі чоловікъ у боли-
зни; тому те и нині свіається: до землі, до своі
грудьми припадає... Нині нище вкелутця за прав-
дою у насъ люде: нехай такъ свята земля розсту-
питься підомною! Лихий чоловікъ невідний, щоби

*) Nowosielski L. Ukr. T. I. str. 43. „Na nowia żegna się
Ukrainiec, odmawia paciery; modlitwę odmawiają z odwróconą
twarzą od księżycy. Mówią, że niegodzi się modlić do niego.“

ёго свята земля шасила. До святости землі розс-
пала людеи такъ на сіверь, якъ на югъ, шасовствъ
и западъ: куда не поступилися; земля їхъ носила.
Сама поверхня землі оказувала стільки роліччіго-
еті. Низовья; плащини, долини, верховини, ажъ по
небеса стремлящі гори, вертепи та й пропасти, все
тее видіть чоловікъ на землі. Пусті степи, задеці
луки, темні бори, ще приступні ліса, зілля, растін-
ня, дерева всілякого рода, ділади землю самимь
великимь Божествомь у вочахъ природного чело-
віка. Що найбільше привлекало ёго — те дрімучі
ліса та й великанські гори. У одвічнихь лісахъ
сириваючихь множество итахъ и звіратъ, нахо-
дивъ чоловікъ природну охорону. Такимь лісомъ
бувъ верей. У верейо росли всілякі дерева, були
всілякі звіри; изъ верей вийшли перці люде. У
верейо росло дерево „жияни“), которого памать по
ницішній день заховалася въ постаті явора**).
Високі гори, що найбільше vzdвигалися до сонця.
Найчерне роліччіе воно на нихъ своє животво-
рєнє світло.***) Коли западося на заході, гори
найдовше помискувалися відъ сонця. И воздухъ изъ
горахъ не той, що у долині и поглядъ зъ гори
нижшій, якъ на низу. Росте якось душа у чело-
віці, якъ изъ гори на світъ спогляне. Изъ гіръ
сходили віщуні-прорекі; були святі гори, изъ нихъ
віявъ самъ чистий, здоровий воздухъ. На горі збу-
лось преображенія Христова.

Найважніцими ядінцями на землі, то огонь
и вода. Жогучий, палаючий огонь, затворений у
дереві, перестачувавъ дивнимь образомь вещь,
освітлявъ темноту, огривавъ тіло чоловіка. Якъ
безроумна звірина лякается огню, такъ привле-
кає чоловіка мєса доломінь. Бо межи разумомь че-
ловіка, а вогненою искрою дивше подобьє. Палающе
ватра, громадила людеи около себе. Пожиравъ о-
гонь вещь, обертаючи їхъ у димъ, углі и пепелі,
такъ лучивъ людеи у малихъ товаришняхъ. Роз-
кладающа и сподучающа сила огню, впливала на
душу и життє чоловіка. Щєки що люде ділалися
по ватрамъ на огнища. Ватра сполучала оба пола;
мужа зъ жінкою. На ватрі закладали собі легови-
ща, ватрою захищалися передъ дикими звірами,
ватрою своїлися на малі товариши. Такъ ватра
сталася самою святою зміселою звязню дяв лю-
дей у первихъ починахъ товариства. Віротно, роз-
вивалися около ватри всі первістні святі обряди,
на якихъ повставадо поволі поганське товариство.
Уділити кому ватри значило тее, що посвєітися

*) Nowosielski. Lud Ukr. T. I. str. 105.

***) Piesni Polskie i Ruskie. Wacław z Oleska. Lwów.
1833. „Колі не було зъ нащадка світа.“

***) Nowosielski str. 100. Москвит. 1851. Ч. V. 56—57.

з нимъ; около ватрівъ вчалися перші стори, перші вранди, за ватрою пошлала перша кровъ, черезъ що сказка про убиство Абли Каїномъ поясняється. Не має поганського народу на землі, у которого вогонь святимъ не будь би. У воздуху счезала полонінь изъ огню, а димъ то заносився надъ небесама, то землю стелився. Такъ огонь бувъ святою силою, котора наче вязала два світи изъ собою: світъ земський и світъ небесний.

У якій почесі зівтає теперъ ще вогонь у народа нашого, поучають насъ численні повір'я. Затопивши у печи, народъ нашъ одмавляє молитовъ. Гріхъ, кажуть, на вогонь плювати, бо языкъ оприщить*). Якъ исври зъ огню скатуть, гості будуть; горіща челюсть, ворожить сварню; давати огню по заході сонця не можна тамъ, де мала дитина є, бо сонъ однімає; въ загалі, огню не давати у вечеръ, передъ кождимъ святомъ, бо відьма коровамъ молоко одбере, а найбільше передъ благовіщеніємъ; гріхъ, нажуть, бавитися дітямъ изъ огнемъ, бо пожаръ вибухне; огонь на полю, пасовиську, у полонинахъ, то найприятніща річъ пастухівъ нашихъ. Кладуть вони радо вогонь, бо при ватрі весело да безпечно імъ наче дома. Святий огонь, то жиня признана, гарячої віри у чоловіці; тому и теперъ однімає вінъ страхъ весь одъ чоловіка**).

Не будний бувъ огонь, то й вода була святою. Вона оказувалася чоловікові у розмаїтихъ видахъ. Изъ холодного лона землі винорилися джерела; великими струями плли ріки, наче вертала небесъ полискувалися озера, а наконецъ розпливалоси безмежне, безпредільне море. Безъ води не було життя на землі. Скільки вода значила для всієї расті та й твари, самъ живий образъ подавала одвічнимъ піскаши застелена пуца. Де джюрчала, шуміла вода, тамъ все росло и жило. Наче кровъ у тілі, вода у землі заявлялася безчисленими источниками жині. Вода стала чоловікові за оживляющий нащтокъ***) плекала всю растъ, та й скривала у собі цілий світъ животнихъ. Перетворяючись у праку заносилася вона до небесъ, облаками и дощемъ у пять падаючи вертала. За зимномъ стиналася у снігъ и ледъ, за огнемъ робилася парою. На зараню о сході сонця просипалася наче дрібними слізами, по травахъ та й цвітахъ, росю. Якъ була вода самимъ чистимъ зернамомъ сонця, місяця и

*) Nowosielski L. Ukr. str. 45. „Często spostrzegłszy pęknięty gaz wieczorem zapalony ogień, lud żegna się.“

***) Др В. Лучаковський, Зборникъ повірокъ у рукописі, підъ Числомъ 21, 32, 131, 203, 280, 324, 346, 431. Ту місце зложити пану Дру Лучаковському за ласкаве уділенне своєї рукописі прилюдну подяку.

****) Lelewel T. I. str. 879 Getowie występują do boju, ochleptali wodę jako napój święty z Istru.

всіхъ ясныхъ вірокъ, що у ній уживалися, такъ и чоловікъ первий разъ у воді повидівъ свою лодобу. Одъ води походили краса и здоров'я: Красною зовуть люде воду и нині, а желаючи кому нажуть: щоби здоровий бувъ якъ вода. Димъ огонь, такъ вода, сталася душею всіхъ поганськихъ обрядівъ. Гріхъ по нинішній димъ чимъ небудь занечищати воду. Вода и огонь то самі дві великі творчі сили, зъ которихъ весь світъ утворився. Самі безміслні повірки важуться по нині до води, задля того, бо якъ огонь въ постаті свіщъ, такъ и вода священа ввійшли въ самі животні церковні обряди віри християнської. Но кромі церковного водосвяття, ще нині замовляють, заговорають воду. Такъ скидають углі на воду відъ уроківъ. Замовленою водою у розличнихъ порахъ умиваютьца на всяке благополучче. Поняття красоти и здоров'я неначе зъ води виплило. Въ тімъ змислі прославляє народъ воду въ многіхъ співанкахъ. Росю умиває мати на красу свою дочку. Хто у великодний понеділокъ водою обливається, у того чисте буде тіло.*). Купель, въ котрій дитину викупали, виливають на пса, щоби псюрюкъ не мала.**). Водю, которою хлібъ розчиняється умитись, то лица будуть наче хлібъ румні.***). Вода зъ семохъ криниць о півночі черпана и зливана творитця чародійною. Якую почесъ вода мала у поганськимъ світі нашого народа, достаточо поясняє тая повірка: якъ мається на Іорданъ вода святити, дітьки вибираютьца изъ ріки, а якъ по Іордані перший праникъ одозветця, всі дітьки назадъ у воду влазять.****). Дітьками населило християнство самі найважніщі вещи поганської почесі; дітькові такожъ огонь изъ писка сишетця.... Самі великі глибокі ріки за святі почиталися. Проводили вони людей на їхъ мандрівці, та й вразъ изъ горами зділались підставою до поділу землі на краї, а племена на народи. По нинішній день нагадується ріка у пісняхъ народа нашого, котора чужі краї перепливає далеко.*****)

Огонь и вода чудно такъ переділувались; за огнемъ робилася вода парою, одъ наливної води потахала хочъ якъ палаюца полонінь. Натомість изъ водоноснихъ обляківъ промітувалася скоростю мислі, блискавка. Загреміло, такъ пірнувъ о землю перунъ, огонь небесний. У дивній переділці огню зъ водою саме життя творилося. Кипища на огні вода, то самъ образъ животної сили. Зъ-одселі и

*) Др В. Лучаковський зб. пов. у рукоп. Ч. 305, 319.

***) Тамъ же.

****) Др В. Лучаковський зб. пов. у рукоп. Ч. 405.

*****) Др В. Лучаковський зб. пов. Ч. 161.

Дунай нагадується особливо у пісняхъ обрядовихъ. Zaleski Pieśni Polskie i Ruskie Ludu Galic. str. 12—13. Галька народны звичаи и обряды, Львовъ. 1860. ст. 59.

повірля: якъ страву одстаритця відъ воєни и вона кипить, то таиъ, аиъ довго кипить, буде одсталя-ючий конати“.*)

*) Дрѣ В. Лучковезний зб. нов. Ч. 431.

(Далше буде).

КОРОТКА ІСТОРІЯ КОЗАЧЧИНИ.*)

Козацтво розвивалось не въ одній Западній Русі. Воно формувалось и въ Восточній Русі на Дону, на Уралі, въ Сибірі. У полудневихъ Славьянъ ми такожъ бачимо общини, зовсімъ похожі на наше козацтво. Такъ вся Черногора справедливо може назватись козацтвомъ. Въ Сербіи и Болгаріи, на границяхъ зъ Турцією, такожъ бувають козацькі групи, звістні підъ імьямъ ускоківъ. Сесі однакові появи въ ріжнихъ місцяхъ дають намъ зможність означити общі причини, визавші козацтво зъ ёго головними началами.

Всюдиька являлось козацтво для захисту родини и для боротьби зъ Азійськимъ миремъ крайніми мірами, коли звичайні середки державні оказалися недостаточними. Такі взаємни визвали и Придніпровське козацтво. Вся нинішня Южна Россія була безлюдною, незоглядною пустарою, котора ще далше простяглась на опівнічъ въ часи Татарської нашестві. Азійські варвари відъ часу до часу переходили черезъ ню до півночнихъ краївъ и пліндрували їхъ и уводили народъ. Супроти нихъ потребувалась постійна оборона и охорона ради пограничнихъ мешканцівъ. Можна думати, що така оборона формувалась ще за часівъ Данила Галицького; но особливо сильно стала вона розвиватись въ 15 віку. Въ той часъ Татарський миръ ставъ розпадатись на часті. Одна часть ёго посунулась на югозападъ відъ Волги и утвердила свій осередокъ въ Крими, т. е. вона підсунулась надъ Западній Россіи и стала чимъ разъ частіще її непокоїти. Саме въ той часъ стало розвиватись Придніпровське козацтво.

Громадне устрійство, природне руському племеню, подало зможність легко и скоро зложити самостійні, независлі воєні громади, которі виступали громадно супроти неприятеля. Сёму допомагавъ такожъ бракъ въ Малій Русі людей знатнішого стану, для которого життє у сій країні було дуже невигідне. Немногі шляхотські роди, що тутъ проживали, зближались поневоли зъ народомъ, переймались ёго нахилами и ставались на чолі козацькихъ отрядівъ яко гетьмани. Такими гетьманами

*) Въ лекцій М. Кояловича.

бували сучасно въ ріжнихъ місцяхъ Малої Русі Виписевецький, Короцький, Комаецпольский, Рожницький. Въ 16 століттю, коли Кримське царство сильно утвердилось, почали всі козацькі громади вливатись и народні начала начали приймати рішучу перевагу. Гетьмани чимъ разъ частіще являлись на виборі народу и загорнули певолі діліське козацтво підъ свою овлладу. Тоді козацтво саме независло піднимало воєні діла. Козаки у своїхъ походахъ громили Крими, находили на Азійську Турцію, осмілялись навіть підходити підъ Царгородъ. Сміла боротьба козацтва зъ Азійськимъ миремъ віднодідала зовсімъ народнімъ потребамъ Западної Россіи, но зъ другої сторони чимъ разъ більше супротивлялась державнімъ интересамъ Польщи. — Козаківъ уважано підданими лядського королевства. Ихъ діла въ Крими и въ Турціи не разъ громили нахилкати на Польщу Татарсько-Турецьку війну. Польське правительство мусило приймати міри для подержання воєвничості козаківъ и домагалось, щоби вони безъ ёго відома не підіймали ніякихъ походівъ въ Крими и на Турцію.

Сесі обмеження козацькихъ діланій сильно парализували козацтво. Воєни причинились до того, що козацтво певолі тратило зъ уваги головну свою історичну задачу, боротьбу зъ азійствомъ, и котавилось обернутися въ ремісничихъ борцівъ для всілявого діла. Впрочімъ, головна деморализация козацтва йшла властиво зъ другої сторони. Козацтво не могло помиритися въ Польскою теорією шляхетства и хлопства, и скорше або пініще мусило звернути на себе усю увагу Лихівъ и визвати зъ їхъ сторони усі середки для ёго придушення.

Козацтво не було хлопствомъ. Козаки завжди боролись зъ Польськимъ шляхетнимъ військомъ и часто перемагали ёго своїми подвигами. Но козацтво не було и не могло бути шляхетствомъ признане. Козацтво завжди наповнялось изъ простого народу, которий тимъ більше у своїхъ помяттахъ виславлявъ козацтво и тимъ більше намагавъ до него, чимъ більше відносилаь до ёго Польска теорія хлопства. Польща узрілась въ конечності — означити якъ небудь козацтво, поставити ёго въ межі, приладити до своєї теорії шляхетства и хлопства. Розумний Польский король, Баторий, перший пійнявъ явне небезпеченство для Польщи відъ козацтва и перший впровадивъ міжъ козаківъ польску організацію, котора, зверху благовидна, нарушила козацтво въ самихъ коріннихъ ёго основахъ. Баторий лишивъ вправді козакамъ право вибирати своїхъ гетьманівъ, однаковъ їхъ затвердження належало до короля. Вінъ назначивъ вправді козакамъ певне жалованне, но за те число козаківъ мусило

бути означене, и доходити не більше 6 тисяча. Це значило, що козаками будуть правити лица менше, більше відповідаючі вимогамъ правительства, и що хлопству затруднитця вступити въ козацтво. Такимъ разомъ козацтво відривалось відъ народу и якъ би приближалось до шляхетства. Козаки въ печатку не пійняли наслідківъ тихъ хитроцій, котрихъ результатомъ була нова деморалізація козацтва. Теперъ бо въ козацтво чимъ разъ більше стали входить шляхтичі...

Начала, цілі козацтва сплутувались все більше и більше.

(Дальше буде).

МИЛИЙ КРАЮ БУДЬ ЗДОРОВИЙ...

Милий краю будь здоровий,
И родино ти моя,
И дрімучні діброви,
И цвітучні поля,
И родимі загопи
Прощайте ми здорові!

Тиха пам'ять позістане,
Хочь поїду въ край чужий —
Спінну въ вечерь, спінну рано
Сумну долю вітчизни...
И за народъ, Галичане,
Тиха пам'ять позістане!

За руйну давної волі
Стане сліз и въ чужині...
Чей вернутя часи домі,
Чей гараздъ вернетця свій,
Зацвітуть пахнучі поля
И оскресне наша воля!

Ще не стердись слави сліди —
Еще виденъ давній духъ,
Еще Дністръ, еще Вескиди,
Галичане ще живуть;
Въ пам'яті еще радіди,
Ще їхъ слави видні сліди!

Милий краю будь здоровий
И родино ти моя,
И дрімучні діброви,
И цвітучні поля,
И родимі загопи
Прощайте ми здорові!

Корнилий Манаширський.

УГОРЬ ЕЛЕКТРИЧНИЙ.

Погромець або Угорь електричний (*Gymnotus electricus, der Zitteraal*) єсть изъ всѣхъ рыбъ, електричній власности постѣдаючихъ, найбільшимъ и найсильнѣйше удѣляющимъ громовину (електричність). Подобною рѣвняєся найбільше простому Угрові (*Murena anguilla*), тѣлько нема въ него на хребтѣ сплавцѣвъ (перъ — *rippe*). Звичайно буває 2—3' довгий, часомъ однаковъ виростає до стѣпъ шести. Продовжноє тѣло єго єсть округляво закончене и вкрите шкѣрою товстою и слизоватою. Загаломъ буває зеленяво-бурий масти; на головѣ одъ части жовтаво-червоний, а вздовжъ хребта украпенъ двома рядами жовтыхъ плямъ, означаючихъ отвори, зъ котрыхъ видѣляється слизовата теча, поволікаюча всю шкѣру. Языкъ и піднебенъє постѣяніи численними бородавками. Очи невеличкіи мають дугѣвку (ирисъ) жовту. Органъ, котрымъ погромець електрично ударяє, положенъ въ задній части тѣла и зложенъ изъ тонкихъ, нервистыхъ шкѣрокъ, межи котрыми єсть плынъ дриглѣватый. Сей органъ має подобно дѣлати, якъ стовбъ гальваничній. Металъ (кованъ), вода, уголь и всѣ тѣ рѣчи, котріи втягають въ себе легко громовину, и легко ю зновъ черезъ себе перепускають т. є. всѣ добріи проводники громовини розпростирають оголомшаюче дѣланъє погромця и на чоловіка; всѣми же такъ зваными непроводниками (ликомъ, шиломъ, шовкомъ) можъ дотыкати погромця не чувствуючи ни-якого впливу електричнѣго. Въ водѣ разить ся рыбы ударами електричними звѣрять и людей часто вѣльканадсятъ стѣпъ одъ нихъ оддаленыхъ. Тому у мѣсяцяхъ, де є погромець, не можъ купатись безъ небезпеченства, а й всяка животина уступає передъ ними. Якъ Гумбольдъ оповѣдає, мусѣли навѣть шляхъ степовый ведуцій зъ Уритуку для того змѣнити, що въ одній рѣчцѣ дуже були розмножилися погромець, а бттакъ не можъ було черезъ брѣдъ переправлятися ни людямъ ни скотинѣ.

Силу развѣвъ електричныхъ може погромець самовѣльно уменшати або поббільшати. Роздразненый буває именно небезпечнымъ, а чимъ ббільше рухає и кидаєся, тямъ сильнѣйше разить ударами електричними, котріи, якъ розлютиться, навѣть для ббільшихъ животинъ на пр. коней можуть бути смертоносними. Найббільша сила електрична лежить въ єго хвостѣ. Впрочѣмъ мають тую власность лише здоровіи рыбы. Ударенъє слабыхъ або немученыхъ сучъ майже безсукоточными.

Отчиною погромця сучъ теплѣйшіи стороны Южнои Америки. Такожъ найдено єго и въ Африцѣ. Живе у солодкихъ водахъ и живитьєся рыбами, ра-

ками и хробами. За-длѣ електричної власности не можь ловити погромцѣвъ удицами або мотузами звичайнымъ способомъ. Тому вымысливъ чоловікъ на нихъ особній родъ полѣванья. Найбольше занимаючимъ є способъ, якого уживають Американцѣ при ловлѣ тыхъ звѣрюкъ. У воду, де є погромцѣ заганяють табунець дикихъ коней, обсаджаючи заразомъ и супротивныи береги зо всѣхъ сторониъ. Полоханій кругомъ конята уганяють въ водѣ, що сила. Але тупотомъ конськихъ коньтъ выполошуются погромцѣ изъ мулу и илу въ котромъ були укритїа, а непоковнїи крикомъ Индіянъ и заодно гасаючими коньми, починають противъ послѣднихъ боронитись електричными удареньями. Повстає борба справдѣ дуже занимаюча, бо межї звѣрятами такъ рѣжнои природы. Очевидно бувають погромцѣ довшїи часть побѣдителями. Напудженїи конська лирсѣдають, хворкають, стають дуба — але тымъ не охороняються одъ нагальныхъ и сильныхъ ударенїи неприятелиъвъ, котрыхъ подѣ водою не вспѣють и увидѣти гараздъ. Не одна конина падає подѣ силою електричныхъ разѣвъ, не одна оголомшена потапає, не одна окуляѣе; рѣшта дає тягу и добуваєся до береговъ, що-бъ вылабуритися изъ бѣды; але втека не удаєся имъ, бо на берегахъ стоять Индіяне зъ довгими тростинами и опять ихъ заганяють на середину рѣки. Бѣднїи звѣрята повертають въ разнуцѣ зновъ на прежне мѣсце и заново повторяєтся нерѣвнїи бѣи. Такъ трѣває зъ добру годину. Але мало по малу електричнїи ударенья стаються що разъ слабшими и рѣдшими а поволи устають и зовсѣмъ. Помѣтивши те Индіяне выганяють коней изъ воды, котрїи въ skutокъ одобранныхъ разѣвъ въ борбѣ по бѣольшїи части покарлюченїи и до бѣгу не здатнїи, на березѣ таки упадають; — а самїи забераються до лѣвки. Погромцѣ втомленїи попередною борбѣю суть такъ труднїи, що не адужають вже изъ свого страшеного орудья ужитокъ зробити; — а що-бъ одаыскати прежнѣм, своєи силы електричнѣи, потребують довшого супочинку и доброй поживы. Они розсѣваються и подплывають до береговъ, шукаючи для себе корму. Але тутъ чигають вже на нихъ Индіяне зъ гарпунами укрѣплеными на довгихъ верѣвкахъ, и половляють ихъ ѳттакъ въ великомъ множествѣ.

Мясо погромця приправляють на рѣжнїи способъ. Воно є товсте и смачне, але тяжке до травленья.

Кромѣ погромця мають електричнїи власности такожъ и другїи рыбы, именно: Ковузалия (Torpedo narke, der Zitterrochen) жиючїи въ моряхъ, Дрижъ

(*Malapterurus electricus, der Zitterwels*), житель рѣки Нилл, и пивнїи. *Иванъ Чайка.*

В І С Т І

— Всеукраїнський співакъ п. Д. А. Славянський, давъ 26-го Грудня въ Празї концертъ, на котрїмъ Українцѣ п. Лисенко гравъ українські народні пісні. „Nagodni listy,“ оповїдаючи про сей концертъ въ 269. Ч., додають такъ про пляисту п. Лисенка: „Заняту оригинальнїстю артистичну пізнали ми въ пляистѣ, п. Лисенкови, котрїи гравъ зъ власнои охотѣ на користь концертности. — П. Лисенко, редомѣ Українцѣ, учитца въ Лиськїмъ консерваторнїомъ. Его виразна и рїзна гра була усїмъ до вподоби. Найкраще жъ вподобались українські пісні покладенїи нимъ самимъ въ великою пыльностю и дотепностю. Лицарський духъ мелодїи запорозької и оригинальнїсть „козакѣ“ має для насъ щось чаруючого и дивного. П. Лисенко гадає надрукувати збірникъ українськихъ пісень. Ми бѣ дуже бажали, щобъ швидко знайшовъ видавцю, бо тымъ виданнемъ зробивъ би справдѣ велику прислугу словянській литературѣ. Не знаємъ, чи хоче п. Лисенко зробити зъ себе пляисту; намъ здаєцца, що вінъ має більшу адачу до композиторства, якъ до техничного гранїя, проте маємо чималї надїи на проквітъ словянської музи.“

† Дня 10. л. Сїчня умеръ у Львовї знакомнїи пельскїи историкъ Кароль Шайноха, на 50 р. життя ираѣвнїого. Похоронъ відбувся 13. при великїи участї народа.

БИБЛИОГРАФІЯ.

Руська: Поезїи Юрїя Городеичука Федьковича. Випускъ другїи. Коломия, друковавъ Михайло Білоусъ. 1867. Коштує 20 кр. а. в. Дїстати можна въ нашїи редакцїи.

Нїмецько-руського Словаря п. Ом. Партицького вїйшовъ II-ий томъ (т. є. Знїи и 4ий випускъ). Такъ маємо вже повнїи Словаръ нїмецько-руський. — Друкованїе Української граматикї п. Ом. Партицького вже розпочалось. — Цїлий Словаръ можна дїстати не цїнї 3 р. а. в. у видавця, у п. М. Дїмета и въ нашїи редакцїи.

Росїйська: Коренное значенїе въ названїяхъ родства у Славянъ. П. Лавровскаго. 1867.

Польска: Bracia Władysława-Jagielly Olgerdowicza, króla Polski, Wielkiego Xięcia Litwy. — jako dalszy ciąg „Synów Giedymina“, z genealogicznemi tablicami, hr. Kazim. Stadnickiego. Lwów. 1867.

Чеська: Zemepis království českého, sestavil Jan Tichý. (S mapou království českého.) V Praze. 1867. — Rusko, zeme, stat i narod. Sestaveno dle nejlepsich a nejpolehlivejsich pramenů. (Vynato ze „Slovníka naučného.“) Sesit I—VII. V Praze. 1867. —

Сєска fraseologie od Fr. Sebka. V Praze. 1867.

Сєрбська: Историја народног образованья код Срба. Книга прва. Написано А. Васильевич. У Београду. 1867.

Српске народне пјесме на Босне и Херцеговинѣ. Скупио Б. Петранович. У Београду. 1867.

Редакция „ПРАВДИ“ переѣслася підъ Ч. 76. мїсто (камениця „Народнѣго Дому“, I. поверхъ, Краківська улиця).

Головнїи помїчники при редакцїи: *Є. Згарський, М. Коссакъ, Дрѣ В. Лугаховський, Ом. Партицький, Дрѣ К. Сущєвскїи.*

Вїдповїдає за редакцїю: *Иванъ Микита*

Зъ друкарнїи Ставропигїйської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция під Ч. 76 місто, камениця „Народного Дому,“ (Краківська улица). Администрация під Ч. 352 1/2.

ПОТОМКИ

Українського гайдамацтва.

Оповідання П. Куліша.

II.

Взяли мене думки про щербату долю Якова Дундученка.

„Треба йому допомогти якось небораці. Малої речі не достає моїм сусідам... Нехай же хоч вони не сумують.“

Так міркував я. Душа моя бажала тоді доброго вчинку, як діків. На другий день у ранці поплив я човном до старого рибалки. Низенька хата стояла над самим Дніпром. Оселя була вбога, а про-те ввічлива якась. До такої оселі прибивсь би залюбки під завірюху, як на небі верне синими хмарами, а в низу Дніпро почорніє и запіняється.

Стара Дундучиха, сь куделею за поясом, гнала зь гори корову. Згадав я тугу молодого поштаря, споглянувши на сиве волосся, що вибивалось у неї сь під очіпка. У всякій морщині на її обличчі засіла важка думка про сина. И справді, дедві промовив до неї слово — зараз вона оповідувати, як вона ходить по горах, щоб дивитись на той шлях, де їздить її син, від станції до станції.

„И оце бь то бачиш ти що небудь на такій далекості?“ спитав я.

„Бачу я тільки, як той пилъ вьзєця вь кучері по дорозі, та й відь того якось на серці стане легше. И як задивлюсь на ту куряву, то й забуду, що сь тільки слідь мого Якова: здавца міні, що се єго кучері вьзюця по вітру.“

Старий Дундукъ, привітав мене ласкаво. На єго похмуреному обличчі та ласка засіяла, наче сонце кривь хмарн. Улюбив сусідь рибалка мого налотци повійного, сподівавсь и зь синомъ жити

вь приятстві. Бачивши єго ввічливість до мене, хотів я тимъ користуватись и заразъ приступивъ до речі.

„А я до тебе, Харко, прийшовъ оце сватомъ.“

Синь брови старого піднявсь мовъ запитанне; та мовчавъ довгеняко, далі каже:

„Якъ же се, добродію?“

„А ти якъ такъ, озиваєсь до твого сина сватомъ.“

„Де мого воляцюви? Не стоїть вінъ того, пане.“

И Дундуковъ обличчє захмарилось; тяжкий сумъ проступивъ у морщинахъ.

„Коли бь не стоявъ, то й не турбувавсь би я для єго. Яковъ твій — парубокъ-друзяка.“

„Ієдащо вінъ, пане, а не друзяка! Не стоїть вінъ доброго вашого слова.“

„Та не про єго одного я дбаю: шкода міні твоєї и материни старости.“

„Спасибі вамъ, пане; тільки зь вашого жалю нічого не буде.“

„А може й буде. Ты собі упиряка, а я — собі, що задумаю, те й зроблю. Хочоця міні, щобъ у тебе повеселішало вь хаті.“

„Химерні ви пані!“ сказавъ усміхнувшись. „Якъ же ви се зробите?“

„Ось прийми мене сватомъ до твого Якова, — то й побачиш, якъ.“

„Кого жь ви свататимете?“

„Та хочъ би й Настю.“

„Настю!... Ні, вже сєго не буде!“

„Чомъ же не буде?“

„Я то вже знаю, чомъ!“

„Ну, ти відь мене не відкараскаєсь, сусіде. У ві що жь се ти мене важиш, що говорити зо мною не хочеш?“

„Ой пане мій любий! Що вамъ за охота втручатись у чужі справи? Хиба вь васъ мало своїхъ?“

„Мало не мало, а твое горе важко лягло міні на серце.“

„Химерні пані!“ каже зновъ, почувши потилицю. „Міні байдуже, а імъ важко лягло на серце.“

— Ну подумай самъ Хата твоя навпроти моїхъ вікнъ. Чи весело жъ міні що-дня дивитись и думати: „Бідолаха Дундукъ! щобъ здавця, обдурити сина зъ Настею? И всімъ було бъ добре, и міні було бъ весело споглядати на ёго осело.“

Старий понуро хитавъ головою.

„Чимъ же Настя не пара твоему риннові? Хочъ скажи, чимъ?“

„Чимъ не пара!“ досадливъ мимривъ старий и, повернувши руки на груди, потупивсь у землю.

„Та вона жъ, и чувъ, зросла у вашій же таки хаті сиротою.“

„То-то жъ и є!“ гримнувъ Дундукъ, стоячи въ тій же поставі, а морщини ёго ще гіршъ зашмарилась.

„Вже жъ ви знаєте її морви“, казавъ я далі.

„А вже жъ знаємо.“

„Дівчина розумна. Всі про неї се кажуть.“

„Врагъ її не взявъ“, мимрнувъ Дундукъ, а потімъ додавъ нехота: „и розумна и вродлива, а що вже робітниця, то праведно — невиспуца. Не взявъ би її врагъ: знайшли бъ ми. ій перу и мирдали бъ заміжъ чесно; давъ на лихо жъ собі и мамъ, узяла душу не видатись нашої хати до-віку.“

„Що жъ у тому за лихо?“

„А те, що Якову нашому таножъ залізъ у голову дуръ — не шукати пари дальше свого порога.“

„То що жъ? и добре!“

„Добре! Вамъ усе добре: ви що задумали, те и зробили; ви не своїми руками хлібъ заробляете; а нашому брату хотілось би на старости літъ відпочити. Некай би Яківъ увявъ отцяку дитину, хочъ зъ двома парами волівъ, а тутъ ось на горі знаходниця земелька въ шляхтича; продавъ би я свою пасіку та сляв-танъ и виборгувавъ би; то стало бъ на весь вікъ и ёму и ёго дітямъ.“

„Такъ ви оце и прогнали сироту зъ двора що въ неї немає двохъ паръ волівъ?“

„Борони насъ Боже випхнути съ хати сироту! Сама вона — тільки довідалась, що я сказавъ Якову, подяковала намъ за хлібъ, за сіль и пішла въ наймички. Въ одній свитині пішла, не взяла більшъ нічого.“

„А теперъ, може, и жалъ вамъ небоги?“

„А то жъ и не жалъ! Хата безъ неї здавця пустою. Слідомъ за нею понесло и ёго дурну голову. Богъ зъ ними! нехай жидуть своїмъ розумомъ, а намъ, старимъ, коло нихъ не паньцати.“

„Ну, Харко“, сказавъ я тоді, „а що, якъ би діти пришли та виади тобі въ доги?“

„А нічого! Що я сказавъ те и мусить бути. Нагермієсь, а зъ молоду недостатківъ, — буде зъ мене!“

— Ну, а коли бъ вашій Насті упало зъ неба дві пари волівъ зъ готовимъ плугомъ?“

„Якъ би то се?“

„Та хочъ би й такъ, що я подарувавъ би?“

„Не візьму я, пане, за свого сина дівчини зъ дарованими волами.“

„Розумно міні, се нехай буде й такъ. Слухай же ще. А що, якъ би твій Яковъ знайшовъ на шляху добрий шляху грошей? Бо й таке буває.“

„Буває, пане; тільки що добра слава краща відъ грошей. Люцької думки нічимъ не впіпишъ. Відома річъ, що поштарі возить п'янихъ и всякихъ... Не дорекали бъ Якову, такъ дорекали бъ ёго дітямъ. Гуляючи на улиці, дівтора бовкнула бъ що небудь про ті гроші; якъ же ёго слухати?“

„Коли такъ, то я ззову громаду и передъ громадою подарую тобі самому, то суєтеші, дві пари волівъ у плузі, а ти кличъ мене на весілля.“

Задумався старий.

„Зъ васъ, пане, таке станецця!“ каже. „Чудний ви, бачу, панъ, нехай васъ Богъ милує. Тільки и передъ громадою не припада міні взяти таку ведлику худобу дармо.“

„Чомъ же се вже?“

„Тимъ, що не йде чоловікові въ руку добро незароблене.“

„Не буде воно незароблене, Харко. Є въ мене для тебе служба, та й не малі!“

„А нуте жъ, яка тамъ служба?“

„Найми міні твого Якова на три роки, — у яку роботу, се вже буде мов зъ нимъ діло. Черезъ три роки матиме вінъ дві пари добрихъ волівъ та ще й ту земельку, що продає шляхтичъ.“

Ні зрадівъ, ні здивовався Дундукъ. Ницъ та нижче хиливъ голову. Вже думавъ я, що й тутъ нічого зъ нимъ не вдію; коли жъ вінъ зглянувъ на мене сумовито и промовивъ наче не своїмъ голосомъ:

„Добре, нехай буде по вашому.“

И після сего ще ніби гіршъ засумувавъ старий. Здалась ёму неволею моя прихильность. Та байдуже міні було про ёго: я думавъ про стару матіръ, про молоду пару.

Попрощався я зъ жорстокимъ дідуганомъ, вернувшись до дому и заразъ пославъ по Якова.

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго почашку до веротування въ Ляхами.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Съ того жъ то часу постало такъ зване польське право (jus polonicum) або княже право (jus

ducato). Не всі вимъ користувались — тільки самі пани-шляхта, а основою того права було господарювання пана-шляхтича надъ нешляхетною людиною таке, яке мавъ самъ князь або король надъ своїмъ підданствомъ. Господарювання се поділило лянцький край такъ, що нешляхетні громадяне zostались ніби на чужині, — zostались ні при чому; бо тільки шляхта вважала себе Польськимъ народомъ и річчю Посполитою. Шляхецьке гордування простими громадянами простяглося черезъ усю исторію Польску и сталося її духомъ, її розумомъ. Польськимъ народомъ звалась Річъ Посполита, а Річъ Посполита Польска стояла на самій тількі шляхті, безъ міщанъ и селянъ. Тимъ способомъ польске чи иняже право було правомъ панськимъ чи шляхецькимъ, а Польскою Річчю Посполитою звано всяку країну, де зъ часомъ роспростерлось польске право. Спершу Річъ Посполита Польска сягала на східъ сонця тількі по Вислу, далі — по Бугъ, а потімъ — до Дніпра и за саме Дніпро. Такъ же само роспростерлась вона по Дністрові и скрізь по підъ Карпатами. Не що инше воно було, якъ надачне польского права руській шляхті. И мова и віра у панівъ-Русі була спершу своя, тільки, що замість громадського споконанішого права, замість тихъ міських и вішовихъ судівъ, локвалились руські дуки до господарювання шляхецького; залюбки приймали вони право польске и тимъ самимъ ставались Ляхами. Всюди, де ні нестало міжъ Руссю польске право, народъ зникавъ до юге, рідна земля робилась йому чужиною; не заправлявъ вінъ господарськимъ окомъ у політичні справи; орудувала політикою шляхта и себе тількі вважала народомъ, громадою політичною чи, якъ мовляли, Річчю Посполитою. Такъ роспростерся по руському мирові лянцький побутъ, те цінимъ незагнуздане панування, та гордування простими громадами, та дика сна, що спорудила на повислянщині латинська загребуца ієрархія.

Зломивши народню волю міжъ Вислою и Одрою, не мало собі вини лянцьке панування ані по Сану, ані по Бугу и Нареву, ані по Припечькихъ вітахъ. Гнало воно передъ себе далі та далі народній самосудъ зъ одніі України на другу, ажъ поки останнію Україною Посполитої Речі стала Подніпрящина. Вже позивали всюди споминки про рівноправність громадську, про кепи и віча, що гамували колись пиху народніхъ дуківъ и впинали хижу їхъ силу; тількі по Дніпрові стояла Русь на давнешньому своєму праві. Тамъ тількі всяка людина була громадяниномъ, и найбільший дука въ громаді підлягавъ народній волі. Спасенна думка руського люду про чоловічу шану зринула тамъ ненадвереджена у новімъ товаристві, що виводилось посередъ полі-

тичного панського побуту підъ назвою — Козащина. Доперши до Дніпра безъ бою, сміливі Річъ Посполита Польска на Дніпрі ту саму силу, що колись, якъ прописавъ Калдубецъ, оданувала панські замки, забірала панськихъ жінокъ, побивала панськихъ наставниківъ и поставила була славянство намість зруйнованого нею латинства. Побороти дніпрову громаду не зодоліе вже панство, якъ побороло колись висляню. Пішца Козащина по Речі Посполитій потоцтомъ и перла панство-шляхту поти, поки сягала стародавня Русь: на західъ сонця — до Висли, на полудень — до узкарпаття. Не встояло право польске, панське, проти права руського, громадського.

Лянцькі историки звивають стародавній опіръ сільськихъ громадъ по надъ Вислою війською поганства проти христинства, а козацькі походи на панівъ-шляхту — війською варварського хлопства проти польської цивілізації. Тимъ часомъ усюди, де польщина не залила руського побуту, слово козаченько сталося найлюбішимъ народові, а козацькі пісні про Морозенківъ и Нечаївъ Дністровіа Русь, такъ само якъ и Дніпрова, заховала до нашого часу у своєму важкому серці. Чомъ же ніхто, опрічъ панськихъ дітей, не вігадає такъ любо про героївъ польского права? Чомъ той народъ, що звався Польськимъ народомъ, не здобувсь на такі співи про панську цивілізацію, на які здобулась Русь про козацьке варварство? Чомъ? — Бо не було въ шляхецькому лянцькому серці тої правди, якою дихала Козащина, а були тількі політичні хитрощі та несита жадоба панування.

Оце жъ, де не задавлено ще на смерть руського духу по стироруськихъ земляхъ, всюди тамъ переховує простий людь сварбій поезіи, що пишшо зацвіла на Русі разомъ съ Козащиною, а тимъ часомъ розбуджений зъ мертвого сну розумъ народній скрізь по козацькихъ українцяхъ засвічує убогі каганчики праведної науки и, приймаючи до скривавленої землі своєї, окривля шаную зневажені предківські кості. Годицца жъ, миле браттє, и намъ вивести до ладу початокъ великого товариства дніпрового, що прихланилось до їдо ведке живе серце руське и лицарську завятоотъ козацьку поставило идеаломъ необоримого народнього духу, а правду, за котору Козаки боролись наъ Ляхами, зробило собі святимъ знаменомъ. (Дальше буде.)

НА ЧУЖИНІ.

Буковино моя мила,
Мій солодкий краю,
Якъ на тебе сиротина
Нашкомъ погадаю,

То заплачу жалюбенько
На чужій сторонці,
Бо тутъ вянупи висихаю
Якъ листокъ на сонці.

Рідне слово тутъ не чую,
Пустка тутъ усюди,
Тутъ не наші ширі, руські,
Но чужі люде.
Тутъ ні друга, ні родини,
Ні рідної хати,
Тяжко, Боже, на чужині
Вікъ свій вікувати.

Тутъ про діла козацькі
Звістки не зачуєшъ,
Тебе дівча не розважить
Тутъ якъ засумуєшъ;
Тутъ и пісні не такъ сьладно
Якъ у насъ співають,
Тутъ мовъ вь путахъ у залізнихъ
Танцюють-гуляють.

Тутъ и гори не таківські
Якъ наді високі,
А ліси ті чужинецькі
Не наші широкі,
Тутъ пташата не співають
Весною лугами,
Тяжко, Боже, та чужими
Жити сторонами.

Якъ би крильця соколові
Мавъ я сиротина,
Полетівби въ де зелена,
Люба Буковина,
Де Прутъ, Черемшъ, де Бистриця,
Де гори Карпати...
Вь Буковині мило жити
Мило й умірати.

Вь Буковині мило, любе,
Наче вь Божімъ раю;
Якъ тебе я рідний краю
Серденько згадаю,
То заплачу на весь годосъ
На чужій сторонці,
Бо тутъ вянупи висихаю
Якъ листокъ на сонці.

Данило Млака.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ

ведля народніх пісень, повірокъ, сказокъ и
історичніх записокъ написавъ

Богемий Згарський,

РЕЛИГІЯ. І. БОГЪ — ПРИРОДА.

У ніякій річи вогонь изъ водою такъ чудно не
сполучаютьца, якъ у самому дереві. Черезъ тертя
сухого дерева добули люде вогню. Живуче у зе-
млі дерево безъ дощу та й вогкості, вянуде. За-
палене дерево, на уголь, пепель и димъ замінялося.
Зелені цвітучі дерева пьмялися про те самими чу-
десними творами вогню та й води. Деякі дерева
такъ ажъ угиналися підъ плодами. Стільки то роз-
маїтихъ овочівъ родила природа по деревахъ! Тожъ
були вони для первихъ людей святими творами.
Гріхъ и по нині стинати плодоносну садовину, або
занечистити її. Давніща поганська почесть дере-
весь лишиди мрачні сліди по собі у численяхъ
сказкахъ про волоті яблука. На Спасо и вь хреста-
нській церкві, святить народъ нашъ яблука. Сади
цвітучі, то краса нинішнихъ селъ; хочъ яка убога
хатина, бодай яку грущину, або сливку має коло
себе. Самі церкви стремлять посередъ рощахатихъ
линь та прастарихъ дубівъ. У лісахъ кохалися де-
які такъ, що поселилися поміжъ густими дубро-
вами, прозвалися Деревлянами. Самі ровложисті ве-
ликанські дуби, були природною кровлюю, німъ-попи
научилися хати ставити. Умирала люде, то пере-
бували їхъ велязні дєрєва. Омпені дуби, самою
старостю своєю внушали чоловікові почесть. За
употребліннємъ дерева, споружувано всілякі вєщі.
Иъ вогонь та й вода, такъ и дєрєво мало свое
значіння у поганськихъ обрядахъ. По нинішній дєнь
застромляють соснову галузку на верха у коровай
при весілляхъ, а на нихъ яблука: 1) Дубъ, явіръ,
калина, сосна, прєславляютьца у пісняхъ.

Саму чудотворну силу сплудила природа у зіл-
ляхъ та и розмаїтихъ рєстінняхъ. Що найпотреб-
нїше рєстіння чоловікові, то всіляке збіжжє. Жи-
томъ зоветца те, зъ которого свій насущий хлїбъ
робить. Пшеница, ячмінь, овєсь, просо, грєчка, то
зерна виживляючі чоловіка. У всіхъ важнїйшихъ
поганськихъ обрядахъ зерно хлїбове має святе
значіння. За вірою хрєстовою животворящий хлїбъ
стався евхаристією. Вь загалі тісто у нашихъ по-
ганъ було ознакою житї. Огонь и вода сполучалися
у тісті, изъ тіста творитьца тіло. Якъ изъ глини,
такъ изъ тіста, поганє виводили постать чоловіка.
Про те голосить одна цікава сказка. На початку

1) Галка, вер. вєщи, ст. 59.

світа зробивъ Богъ Русина зъ глини, а Поляка зъ тіста; положивъ на сонце сохнути, а самъ пішовъ на прохоть до раю. За той часъ прийшовъ песь та й зівъ Поляка. Вернувъ Богъ изъ раю: якъ узрівъ, що немає Поляка, давай тріпати собаку. — Що Богъ ударивъ, то махнувъ песь хвостомъ и випавъ ляхъ. Де упавъ, то й такъ ся звавъ; хто у студню — Студзінський, хто на дорогу — Дорожинський, хто за лугъ — Залуський и т. д. ¹⁾

Хлібове зерно подало чоловікові змогу жити и розвиватися у мирі. Сіючи на хлібъ, ставъ вінъ орати землю, поселятися та й за лядомъ и правдою побиватися. Зерно вивело людей зъ ліса и сталося основою цілої дальшої їх просвіти. Тому то по нині зерно, то признака всього добра, ясний образъ розвою. Хлібомъ учоловічилися люде; свитимъ, божимъ даромъ зовуть хлібъ по нині. Поле, де сіють хлібове зерно, зовуться царинною. Сняте було зерно, святий бувъ хлібъ, святе поле де родився, за поганства; то жъ и християне освящають поле. На хлібовій проскурці правитця християнська хвала божа.

Росло збіжжя на полі, то росли по лісамъ та й горахъ всілякі зілля. У зілляхъ находивъ чоловікъ и лікъ и отрую. За зіллями доказувалися всілякі дива, бо до зілля привязують по нині цілу свою віжу люде. Отъ и повірки, що говорять про чудну силу зілля. Папороть, кажуть, цвіте у зелену суботу. Треба вяти обрусъ и поясокъ изъ церкви, що нимъ піпъ оперезується, та й піти передъ півночю до ліса. Якъ цвіте папороть, гріскають громъ, буря вчиняється; цвітъ палахкотить и розлітується. Треба розставити обрусъ близько цвіта, а якъ троха цвіту попадає, борзо завиннути обрусомъ и пояскомъ обв'язати. Хто сей цвітъ має, буде все знати, що въ світі діється. ²⁾ Одинъ бойко пасъ воли у лісі въ саму пору, якъ стала цвиста папороть. Бойко за ходакъ, да займивъ крихту того цвіту, знавъ що на світі діється. Но якъ ставъ дуже въ ходаку глатати, скинувъ бойко ходакъ, цвітъ утікъ, а вінъ забувъ навіть де пасъ воли. — Такий самий цвітъ має бути зъ матеріи. ³⁾ Зілля діють не лишъ на тіло, але й на душу. Чортополохъ, зілля, нудить бісівъ; у ямку, викопавши иладетця грішъ. ⁴⁾ Той, одкасникъ и терличъ ваятця у купі, на прогінъ духа-зводителя. Виваромъ ростіння того, хата обливается на около, щоби зляй духъ - зводитель не чипився молодіці. Зъ-одселі приказка: коли бх не

терличъ, бувъ би я твій паничъ, а коли бх не той, була бх ти моя. ⁵⁾ Зілля - сонъ, хто перший разъ узрить на весні, зриває, допче ногами и каже: „щобъ на той годъ дождати, сону допгати.“ ¹⁾ У зілля, то сила, що владає душею и серцемъ чоловіка; такимъ зіллямъ розмай и терличъ. Заварить деяка дівчина розмаю, то коханокъ, хочъ би якъ далеко не бувъ одъ неї, прилетить. Терличъ копається на понові мовлячи: „Терличъ, приличъ!“ Зілля те має дівчачий шостити при собі, а знадить хочъ якъ закамелене хлєпка. ²⁾ Бсть зілля, одъ которого всі замки одчиняються. ³⁾ Иноді косярь косивъ, натрапить на таке зілля, — коса ломиться. ⁴⁾ За такимъ зіллямъ глядають що найбільше злодіи.

Хоче хто наліходити кого, то зіллямъ. Знахарі, анахарки, чарівниці, воюють зіллями. На травахъ и зілляхъ випасається худоба, дїнні корови; задлятого зілляне знахарство, тісно сполучено зъ хомомъ худоби. Де чоловікъ живе крайню тілщи зъ худоби, більше вважає на зілля, якъ хлібороба. Не судба живила природнихъ людей тоді, коли вони про зерно и пахарство не знали. До худоби по нинішній день ваятця числені чари зъ зїлля.

Мертвий чоловікъ у землю, а зілля зъ землі. Глибоко иноді запускала воно коріння, нимъ діалось тайнимъ, наче мертвихъ сполучаючи зъ живими. За силою зілля навіть мерці ваятця зъ гроба. Макъ-видюкъ, що самъ росте, сплєють мерцеві у ноги, коли бувъ за життя знахаромъ, щоби не встававъ. Мовлять: „тоді встанешъ, якъ той макъ прочиснешъ.“ ⁵⁾

Кожде добре зілля, святе було у поганъ; якъ лякалися злої сили у зіллямъ зілля, такъ добримъ окурувалися. Зілляне знахарство и ліки, все те було релігією у нашихъ поганъ. Тому и по нині зъ ліками получена ворожба, чарівництво. На Маковей святять и тецерь зілля, котре проти злої сили цотребляють. Но за християнства стали ті всі у зяззі зъ бісами, що суть знахарами.

Росло розмаїте зілля, цвилн и всілякі цвіти. На нічїж не сияли барви въ такъ повній красоті, якъ на цвітахъ. Приучовали вони чоловіка розпінавати барви та й виплекали у душі єго почуття красоти. На цвітахъ училися дивовати вочи. Розцвінсья цвітъ, зівъявъ та й облетівъ, настала студїнь, морози, погібали всі цвіти, тільки зеленівся одинъ барвінокъ. Невъядущий барвінокъ, то знамя оямої вічної життї у природі. Сплїтали наші погане

123337

¹⁾ Изъ рукъ записокъ П. Білієвського ученика Терн. гимназіи.

²⁾ Дръ В. Лучаковський рукоц. записки підъ написю „Фрашки“ Ч. 17.

³⁾ Дръ В. Лучаковський „Фрашки“ Ч. 47.

⁴⁾ Nowosielski T. II. str. 145.

¹⁾ Nowosielski. Lud Ukr. T. II., str. 117.

²⁾ ³⁾ Now. тамъ же.

⁴⁾ Дръ В. Лучаковський 86. пов. Ч. 103.

⁵⁾ Nowosielski T. II., str. 148.

цвітє-зілля у вінці¹⁾), то вінець изь барвінку бувъ самою святою оздобою. Де жинає, тамъ и веселость; про те вінець изь барвінку значить веселость, а не супротивъ, крута рута, значила жалъ, смутокъ. На цвітахъ розвилася поезія народа нашого, цвітами скрашає вінъ образи святихъ и теперъ по церквамъ християнськимъ.

Тимъ діломъ першу віру нашимъ поганамъ внушила сама природа, повсюдний добромъ світъ, стала їмъ святою, Богомъ. Неначе ті діти у грудей матокъ на сніго, самимъ повуттамъ припадали до неї. Природа наділила людей глядними очима, природа зъ перва їхъ сама просвітила.

(Дальше будє.)

КОРОТКА ІСТОРІЯ КОЗАЧЧИНИ.

Першимъ наслідкомъ запутанності козацькихъ початкєвъ, о котрихъ ми згадували, було те, що вони чимъ разъ більше стали перемінатися въ кулаковий борцівъ, ремісниківъ борби и нападати безъ розбору на своїхъ и на чужихъ. Документи XVI століття переновнені жалобами на їхъ безнастанні хижацкі напади, грабежі и убійства. Польске правління рішилося прийняти нові міри проти такого зла; но прийяті міри довели тільки до узвелічення козацчини. Року 1590 постановлено:

1) Поставити козаківъ въ зависість відъ польского головкомаандуючого коронного гетьмана, безъ волі которого вони нічого предпріймати не повинні.

2) Взислати въ хлєпство усіхъ не реєстровихъ (менонисленихъ) козаківъ.

3) Такожъ и реєстровихъ козаківъ обложити даниною (десятиною).

Цє значило змєншити историчну задачу козаківъ — їхъ боротьбу зъ Азіяцями, розірвати їхъ сувязь зъ народомъ и — що для нихъ найтяжша новість — взяти їхъ изъ-підъ безпосереднєї власті короля, котрий досі затверджувавъ свобідно вибраного гетьмана, и підчинити їхъ, въ особі Польского гетьмана, Польській шляхті.

Тоті тягосні и необдумані міри повели до слідуючихъ результатівъ.

Давно вже зъ Українського козацтва стала вилучуватися нова група и утвердилася за цорогами.

1) Die Pflanzenwelt hat aber den Slaven nicht bloss für sich eingenommen, insoferne sie ihm die Mittel zu seiner Erhaltung gab, sondern auch das Reich der Blumen fand in ihm einen und zwar nicht stummen Beobachter. — Дальше: Bei keinem Volke findet sich so sehr die Sitte ausgebreitet mit Blumen sich zu schmücken, Kränze zu binden u. s. w. wie bei den Slaven. — Hanusch. di e Wiss. des slav. Mythus S. 303.

на нижнімъ Дніпрі, на острові Січи. Ту образудалася особна громада людей, посвящаючихъ себе доброті безнастанній борбі зъ Азіяцямъ миромъ або шукаючихъ, по виході зъ Польци, своєго ту спасіння. Вони утворили нову галузь Українського козацтва, такъ зовину Запорозьку Січъ. Туда-то переходили всі козаки, котрі не могли стерпіти нового ладу, установленого 1590 р., и особливо всі, що не хотіли бути хлєпами. Вони свобідно, независло, вибирали гетьманівъ, складали відділи для нападу на Татарівъ, Турківъ, а также и на Поляківъ. Въ самихъ послідніхъ часахъ XVI століття давали Полякамъ о Січі знати — вожаі Косінський, Лобода, Надивайко, котрі виступили теперъ не тільки въ обороні обивательської независлості но и въ обороні независлості релігійної противъ заведеної теперъ униі. Поляки зажахались и стали жорстоко розправятися зъ новими козацькими силами. Нитанне козацьке будо бзъ скоро спорішилось, коли бзъ не бічні обстановки, котрі звернули увагу Поляківъ въ иншу сторону.

Підъ конецъ XVI століття почалися ворохобні шляхти проти Жигимонта III, ворохобні, котрі продовжались и въ початку XVII століття. Опісля почалися въ Росії самозванчі заверюхи, котрі, якъ звісно, ще більше заняли Поляківъ. Поляки теперъ мало звертали свою увагу на самоводю козаківъ, а противно, готові були терпіти їхъ, лишъ коби ишли козаки вразъ зъ ними въ Росію.

Козаки вразъ зъ Поляками ишли въ Восточню Росію, вразъ зъ ними воювали державу и вразъ зъ ними нищили російський народъ.

Політика козаківъ змінилась однак, якъ тільки московська держава начала освободжуватися відъ самозванчої заверюхи. Двигателємъ сєго нового настрою козаківъ бувъ знакомитий чоловікъ своєго часу, Конашевичъ-Сагайдачний, свобідно вибранный козацький гетьманъ, управляючий обома частями козацтва: Українською и Запорозькою и маючий таке значінне, що Поляки не поважились не признавати єго гетьманства.

Коли въ 1618—19 р. Владиславъ, синъ Жигимонта, після неудачного походу въ Росію примислуваний бувъ закдючити зъ нею миръ, то козаки, бувші такожъ въ тимъ поході, закдючили окремиий миръ. Вони навіть каляли того, що воювали противъ Росії, и прийняли розршенне відъ того гріху відъ бувшого тоді въ Росії Брусалимського патрїарха Теофана.

Підъ впливомъ того нового настрою и підъ проводарствомъ Конашевича-Сагайдачного, козаки стали приближатися инъ чистонароднімъ интересамъ Западнєї Русі и уяснати свої взаємини до Польци. При їхъ помєчі и підъ їхъ охороною при-

вернена 1620 року въ Западнѣруській церкві патриархомъ Теофаномъ виста ерархія, безъ которой не могавъ народъ въ борбі за віру и котора вгору підійняла ёго релігійний и народній духъ. Разомъ зъ тимъ змінилась козацька політика. Побачивши, що Россія імъ (по вірі) одна сторона, а Польща ворогомъ, вони рішучо змінили свої старі историчні взаємини въ азійському мирові, къ Татарамъ и Туркамъ. Ті и другі видавалися імъ теперъ друзьями въ порівнянню зъ Польщею. По засвідченню польськихъ писателівъ, козаки вступали теперъ въ дружні взаємини то зъ одними то зъ другими — на загибель Польщі. Явився союзникъ козакамъ ще зъ иншої сторони, шведський король Густавъ Адольфъ, зъ котримъ ворогувавъ Польський король Жигимонтъ III. яко зъ соперникомъ по поводу шведської держави, а при тимъ и головою Протестантівъ. Козаки мали дружні взаємини и зъ тимъ ворогомъ Польщі. Противъ Польщі теперъ дегю мігъ скластися союзъ Швеції, Россії и Турції и въ тимъ союзі могли наші козаки відограти першу роль, відъ которой зависала вся судьба Польщі.... Те страшне переселенне, приближалося до Польщі въ 1621 р. и рішенне ёго справді зависало на козакахъ. Противъ Польщі виступивъ одинъ зъ найменованихъ ворогівъ, найстрашніщій и найсильніщій тоді Турецький Султанъ Османъ II, при котримъ Турція велику мала силу. Польща всі свої сили зібрала, но головна її надія въ тій борбі була на українськимъ народі, на козакахъ. Сагайдачний піймивъ своє значінне и звістивъ Полякамъ, що козаки не инакше приступлять до сєї війни, якъ наводи Польске правлічче признасть новоустановлену православну ерархю и залишить гоцати руський народъ. Король на те приставъ, та здавъ уство. Козаки стали вразъ зъ Поляками. Польща віднесла славу побіду надъ Турками въ 1621 році підъ Хотиномъ, такъ зовиму Хотинську побіду.

(Дальше буде.)

КОВАЛЕВІ.

Ой куй, не куй ковалику,
Уковавъ бись долю,
Заковують вороженьки
Нашу душу й волю.

Ой куй, не куй ковалику
Задію гаряче,
Дарма народъ жалустить
Що добра не бачить...

Ой куй, не куй ковалику
Тверді окуви,

Закували намъ язики
Та й наші годови.

Закували, засталили,
Не дають намъ жити,
Присудили безбожні,
Кайдани носити.

Ой куй, рекуй ковалику
Народнѣго дука,
Нехай ворогъ наше слово
Въ нашій хаті слуха.

Нехай знає, що писана
Богомъ и намъ доля,
Миля ёму, миля и намъ
И правда и воля!

Богемий Згарський.

ЖИЗНЬ КУЛІША.

It is interesting to notice how some minds seem almost to creat themselves, springing up under every disadvantage and working their solitary but irresistible way through thousand obstacles.

Wash. Irving.

Пантелеймонъ Кулішъ родивсь 1819 року, юля 27-го по старому стилю, у містечку Вороніжі, Глуховського повіту, Черніговської губернії. Отець ёго бувъ старого козацького роду. Одинъ зъ ёго предківъ, за царя Петра Первого, бувъ Військовимъ Товаришемъ, другий — Сѣтеннимъ Отаманомъ. Дідъ Пантелеймонівъ звався вже дворяниномъ (бо, за цариці Катерини Другої, значне козацтво повернено въ дворяне) тільки не мавъ ніякого чину; отець такожъ бувъ безчиновний дворянинъ; а якъ, за царя Миколая, вийшовъ законъ, щобъ малі дворяне, котрі не заслужили чину у двохъ колінахъ, приписались до якого податного стану, то й Олександръ Одрієвичъ Кулішъ мусивъ приписатись у козаки.

Мали Куліші у самому Вороніжі и по-за Вороніжемъ доволі поля, гаївъ и сіножатей; вважано їхъ багатирями. А про-тє самі вони дідували въ пасіці и пахали зъ наймитами землю. Одрій Кулішъ бувъ чоловікъ жорстокий, не спускавъ нікому за спашъ або за яку иншу шкоду. Черезъ тє мавъ у Вороніжі прізвище — Гарячий Кулішъ. Олександръ, отець нашого писателя, zostавшись після батька малоліткомъ, доглядавъ господарства за приводомъ матері, зъ меншимъ братомъ Романомъ, и вславивсь у Вороніжі яко невсипущий трудолюбець. Своими руками будовавъ, робивъ вози и всяку всячину по господарству. Жонатимъ бувъ перше зъ

Криськівною, воронізькою жъ таки дворянкою значного проти ёго роду, и мавъ відъ неї сина Миколая. Молодою вона вмерла; дуже любивъ її, хочъ и слухавъ. Потімъ ставъ залицятись до Катерини Гладківни. Пани Гладкі ведуть свій рідъ відъ того Гладкого, що Хмельницький стявъ ёму голову. Отець Катерини, Іванъ Гладкий, бувъ сотникомъ; а якъ знёсено козацький породою, то ёго перехрещено гусарськимъ корнетомъ: таъ бо вже низько поставлено тоді козацтво!

Було троє сестеръ Гладковенъ у отця, усі три високі, чорноброві, хороші. Катерина Івановна не хотіла-була йти за вдовця, та вродливий бувъ дуже: — полюбила, пішла. Життя їхъ було таке, якъ у тій пісні про Запорозця, щó часто на Україні співають:

— „Любивъ мене, мамо, Запорожець;
Водивъ мене босу на морозець;
Ой я жъ того, мамо, та й байдуже:
Люблю Запорозця вельми дуже.
— Ой на що, жъ ти, доцю, уповіда,
Що ти Запорозця сподобала?
Чи на ёго коні, чи на гроши,
Чи на ёго вроду, що хороший?
— „Ні на ёго коні, ні на гроши.
А на ёго вроду, що хороший.“—

Унаслідувавъ Олександръ Кулішъ жорстоку вдачу свого отця Одрія. Катерина Івановна тремтіла відъ ёго голосу, а про-те велико ёго кохала. Одно ласкаве ёго слово втирало їй слізи, и щасливою вона себе вважала зъ щасливихъ. Та було въ неї инше горе: умирали діти; Пантелеймонъ бувъ семий чи восьмий. Зъ попередниківъ ёго, братівъ и сестеръ, живий zostавъ тільки братъ, Тимохвій, да й той умеръ малоліткою. Мати споминала про Тимохвія, якъ про яесь диво міжъ дітьми, що ні въ казці сказати, ні перомъ написати.

Пантелеймонъ родивсь дуже хирявимъ, ледві живимъ; годівъ зо два й не говоривъ, а почавши говорити, протягувавъ слова, наче співавъ. Отець празнувавъ ёго рідни такъ само якъ описано въ повісті Куліша: Другий Чоловікъ („Основа“, 1861 р.) Всіхъ завертавъ до себе хто їхавъ або йшовъ поузъ двіръ, и була вся улица-майданъ заставлена возами съ копами.

Якъ умеръ братъ Тимохвій, було ёму годівъ зъ чотирі. Розвивався вінъ туго: не розумівъ — яке велике горе скоїлось у семзі, не плакавъ по братові. Зоставшись одинъ, бувъ у матері пещеною дитиною, а отця жахався и відъ ёго голосу тремтівъ, якъ и мати. Олександръ Одрієвичъ, будши самъ тіла могучого, нехтувавъ слабовитою дитиною и, знай, згадувавъ про Тимохвія. Нехтування се, щó дальшъ, печувалось дитиною більшъ и більшє.

Синъ ховивсь відъ отця, а отцеві байдуже було про сина. Рідко й бачились. Такъ напшъ писатель рісь тільки на очахъ у матері. Старший братъ Миколай служивъ у Глухові въ суді; до-дому хибив разъ у годъ навідувався.

Поручъ зъ дворомъ Олександра Куліша жила семтя покойного ёго брата Романа: мати зъ двома дочками. Вінъ бувъ їхъ опекуномъ, и державъ підъ такимъ же страхомъ, якъ и свою семтю: Двоє дівчатъ, сестри у-первихъ, були нашому писателєві єдинимъ товариствомъ. Лєся — старша відъ ёго годами чотирма, менша — ровесниця. Лєсю вінъ дуже любивъ, — чорнявеньку дівчину, вродливу, съ карими добрими очима и лицємъ античнимъ якъ у Милоської Венери. Положивши книжку на її коліна, учивсь вінъ у неї самохитъ азбуки и складівъ церковної печаті. Відъ неї наслухавсь вінъ казкъ найкращихъ; не закликавъ було ёго до-дому, — все сидить у дядини Романихи. Часто вінъ про-рокувавъ Лєсі, що буде великимъ багатиремъ, — тоді вбере її всю въ золото. Не справдилось про-рокування: писатель напшъ кривавивъ ноги на терновій стезці, а Лєся ёго тимъ-часомъ одружилась ізъ якимсь панкомъ-пъяницею, — той швидко уложивъ її у домовину.

Мати Куліша була людина проста, не письменна. Тоді, було, и по панськихъ домахъ кажуть: На-що дівчатъ учити письменства? щóбъ до полюбовниківъ листи писали?“ Велика виїшла зъ того користь нашому писателєві. Катерина Івановна уміла розмовляти тільки українською мовою, и, щó мала въ голові все те взяла не съ книжокъ, а зъ живої народної речі. А була въ неї голова не аби-яка. Приятель Куліша*), що взнавъ ёго семиліткою, було розказує: „коли я схочу виобразити собі Катерину Велику, якъ вона, стоя середъ своєї громади, вєла премудрі речі, то згадую Кулішеву матіръ.“ Справді, — бувало, середъ гучної бесєди, загорниця вона якою думкою праведною, устане зъ свого містя и велично виїде на-середъ світлиці, даючи рукою якийсь такий знакъ, що всі замовкали. И зачне вона глаголати, и всі її слухають мовъ панотця въ церкві. И самъ Олександръ Одрієвичъ нахилить свою чисто-сформовану кучеряву голову, а потімъ, шуткуючи, зачне розумомъ и словомъ свої жінки хвалитись. Середъ людей бувъ вінъ тихий и ласкавий; середъ людей вона надъ нимъ панувала, и любо ёму було давати їй передъ.

Прості, невчені люде були товариствомъ, що збиралось по дрібнихъ дворянськихъ світлицяхъ у Вороніжі. Замість політний, згадували вони про

*) Петро Омелянович Чуйкевичъ, Київський університетъ.

старовину, оповідували що-денні случаи, співали пісень українських и добре підпивали наливкою та варенухою. Не було кращого голосу ні в кого як у Кулішевої матері; ніхто не співав таких давніх пісень як вона; Хмельницина дійшла до неї не перепинена чужоземними співами. Вона в своєму старосвіцькому роді унаслідувала Гладівщину аж від Берестецьких років. Пісня була в неї не забавкою: вона думала піснями. Сиди за роботою, ніколи вона не вмовкала; тільки було вітхне, задумавця — и знов співав. А середь бесіди в неї було що слово, то й приказна; проміж двома чи трома періодами речи вона було вставляє співний поетичний дрібзюк з народної антології. Розмова її инколи бувала дуже весела або посмішлива, — гостре мала слово; а другим разом поведе речи поважні про святоци, про людську долю, про давні давна — и дитині Пантелеймону любо було її слухати.

Милосердна вона була людина до вбогих вельми. Жіночки зо всієї округи раз-по-разь бігали до неї то за медомъ, то за воскомъ, то за мукію и всякимъ иншимъ надібвмъ. Не пишалась вона проти них ані врихти, простолюдно з ними обходилась, а про-те була в їх очу пані. Олександръ Одріевичъ бувъ чоловікъ скуповатий, давав їй гроши тільки на схованку. Сумувала, бувало, вона, що нічимъ гараздъ людей запомагати. У неї були любими старці, діди и бабусі беззубі, заклика було їх до пекарні, годує розмовляє з ними. Такъ вона їх витала й провозжала, що синові-дитині здавались вони якимись людьми святими, а не звідденними. Найбільша від неї була шаноба сліпому дякові Якимові, що знавъ на-памать усє церковне читання и співання; найлюбіще з нимъ розмовляла. „Господь умудриє сліпці“, було говорить, дитуючись єго розуму; а той їй и зъ Библиї, и зъ великої своєї памяті, мішаючи звичайну річ изъ царковною, що не ділі, зайшовши зъ проскурою, вагворить стількі, що вона увесь тиждень спрминає да, по своєму міркує. Попівъ такъ шанувала, що не позволяла нікому що-небудь осуддвє про нихъ скаати. Якъ зайде-було до неї отець Лука, до наче вся світлиця сповницця святощамі. И на думку їй не приходило, що вона проти єго була велика, свята истота. Смирєнна була людина и богівана вельми.

(Далше буде.)

Якій крѣмъ иннихъ обхѣдъ вєрблннн?

у княгини воцульскихъ?

Звычай вєсѣлнн у народѣв славянскихъ, а вылучно рускихъ, близько всюду зъ малыми од-

мѣнами однакїй. Одсмляючи, зглядомъ нашихъ звичаївъ народныхъ, читателѣв Правды до обширнѣйшого дѣла: „Народнїй звичаї и обряды, списанї И. Галькою“, застановлює надъ деякими тільки одмѣнними звичаїми у Гуцулѣв.

Вєсѣлье розпочинає „корован“, который у Гуцулѣв зовєся „повниця“, здаєся для того, що зъ повной мыски горѣлку зъ медомъ межі гостей частують, а гостѣ за те стараются, чтобы друга, коло тамтой зъ закусками лежача мыска по самъ верхъ зъ грѣшми для князя и княгини була повною.

Передъ вѣнчаньємъ суть рѣкнї спѣванки, и молодыхъ обсыпують житомъ або пшеницею. По благословєню княгини черезъ ѳтца и матеръ и вѣ притомности цѣлой вєсѣлнн дружини сѣдає княгиня на коня, тримаючи вѣ рукахъ зъ сыра овєчого зроблєннй колачъ, который завсѣгды на шовковѣй хустцѣ до правон руки привязаннй, явно колишєся. Колачъ той буває княгини дарованнй дружбою, и черезъ него, отворомъ, роззираєся она на всѣ 4 части свѣта.

Коли княгиня на схѣдѣ дивитєся, то повѣдає ей мати голосно: „Абысь була якъ зєря красна!“

Коли княгиня у протирну сторону, зъ с. на западъ дивитєся, тогда вѣдує зъ мати и мѣвить до ней: „Абысь була якъ сонце шасна.“

По матері вблизєся ѳтець, а коли сиротою, старости або бояре, и коли княгиня дивитєся черезъ колачъ зъ коня на пѣвночъ, повѣдають до ней: „Не знай ніколи, нѣ зини, нѣ мужи!“

Наконецъ, коли авєртаєся княгиня на полудне, повѣдають дружки и дружбѣвє, начинаючи похѣдъ зъ выстрѣлами: „Бы вамъ було всюду мирно“ — а рєшта гостей спѣває хоромъ: „та й пишию, та й мидо, та й тепленько вѣ груди.“ При томъ гукають цєтєлями, а индигия, на передъ конємъ потискаючи, летить чваломъ и єдповѣдає до всѣхъ: „Прости Богъ! Вамъ люде!“

По увѣченью сѣго обряду вѣззає княгиня зъ коня, и начинаются дальнїй пригѣтовлєнїя до приходу вѣ св. церковь.

По вѣнчаню начинаются танцѣ и такъ званнй „пропѣй.“ Пропоѣ давними роками були шумнїй и величнїй. Всяду миналось, 4 терхи, т. є. 8 бербелицъ — а кожда о 8 гарцяхъ — разомъ 64 гарцивъ горѣлки. У богатнихъ, крѣмъ горѣлки, махѣдилось вино и пиво. Нынѣ нема вже шумныхъ пропѣвъ; цѣле вєсѣлье обходится на 4 квартахъ напою. Розумьєся, що вєсѣля чимъ разъ корѣтшїй одбуваются, позаннъ нужда и голодъ загостял вѣ нашїй гуцульскїй хатѣ.

С. Вѣшницїд.

Зъ народнихъ усть.

Коляди.

Изъ збірника Олекси Барнінського.*)

1.

Ой рано, рано куроньки піли,
 Ой а ще ранше паничигъ уставъ
 Ой уставъ, уставъ три свіці всукавъ.
 При одній свіці зброю пуцувавъ,
 При другій свіці коника сідавъ,
 При третій свіці самъ ся уберавъ,
 Самъ ся уберавъ, на коника сідавъ,
 На коника сідавъ, до коня мовлявъ:
 „Ой коню, коню, продамъ я тебе.“ —
 — „Пане мій, пане, не продай мене,
 Ой милий пане, жаль тобі буде;
 Винісь я тебе зъ підъ трохъ побоївъ:
 Зъ едного побою, а зъ Турецкого,
 Зъ другого побою, а зъ Французкого,
 Зъ третього побою, а зъ Московского,
 Ажемъ-тя занісь до своєї землі.“
 Бувайте здорові, гречний паничу,
 Ой прийдіть до насъ та подякуйте,
 Ой бо жъ ми вамъ защебетали,
 Якъ соловейко при туві въ лубі,
 Якъ ластівонька при новій сині,
 Якъ зазуденька въ вишневімъ саду.
 Віншуємо вамъ щастямъ-здоровьемъ.

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичний образокъ въ шрѣхъ діяхъ).

ДІВІ ЛІЦЯ:

Охрімъ, селянинъ.
 Оксана, його жінка.
 Жевага, коваль и приятель Охріма.
 Татаркино) солдати.
 Соловьевъ)
 Татарчиха, вдова и мати Татаркина.
 Чурило, музикъ.

ДІЯ ПЕРША.

Ява перша. Оксана.

(Звигайна хата руського селянина. Покидь стіни ослови (лавки). въ куші стіл. въ другому куші стіл, по правій сторони двері въ кімнату.)

Оксана (сидить на лавці, вряде задумана, вийшла сівая):

*) Колида ся занесена въ Стриганицкѣ, Станиславського околу. — Колядуючи пісню повтаряється за кождимъ віршомъ: „Ой дай, Боже!“ — Подібну коляду записавъ покійний И. Д. Ваглевичъ (див. „Русалка Дністрона“ стр. 40.)

Ой, чого ти дівчице вийшла на улицу?
 Ти не знавешъ горя моя білолиця!
 Ой твоє горе та не за горами
 Будешъ утирати слези рученьками.

Мабуть тебе мати не учила,
 Щобъ на улицу рано не ходила,
 Такъ научить пісно тому гірка доля.
 Що була колісь, та своя добра воля.

Трудно намъ жити на білому світі
 Не маємъ волі, щобъ не робити —
 Пони то въ матері, то ще й гараздъ
 А якъ підешъ ва-міжъ, піде все не-въ-ладъ.

А теперъ и маю свого чоловіка,
 Скільки жъ вінъ вмаливъ міні мого віка?!
 Богъ одинъ знає о моєму горі,
 Серце сиротини, якъ билінка въ полі

(По хвилі). Отъ лихо та й годі. И що міні робити зъ моїмъ чоловікомъ. Ні якъ не спроважу його на ярмарокъ; сидить собі дома, мовъ грабя той. Мабуть ледаря такого и світъ не видавъ. Тільки аби бъ йому була горівка. Якъ би не я добувала хліба, то давно бъ підъ тиномъ околівъ, мовъ та собака.

Охрімъ (за кулісами). А чорти бъ убили твого батька, бачъ куди корито поставила! Еге!

Оксана. Ось, якъ прискипаєтця проклятий чоловікъ; якъ вінъ міні надовівъ, що ажъ у горлі сидить! Попхала бъ сама у городъ продати веприка та прядиво, та ні на когє хозяйство зоставити. Тільки въ двора, то багато дечого позоставить въ шинку.

Ява друга. Охрімъ, Оксана.

Охрімъ (входить поволи, лихий и сердитий). Бачъ, вона пані! я й кажу, що такъ. Сидить собі въ хаті, та й байдує. А побила бъ тебе лиха година! Чоловікъ ходить, ходять скрізь по хозяйству, а вона сидить! Еге! Кобила корито перекинула, якої шкоди наробила, а вона сидить. Тутъ ріски въ реті не було, а вона ворогова баба сидить!

Оксана. Та годі тобі Охрїме! Ти якъ не напъсєся тіві горівки, то мовъ чортїка, прости Господи, на тебе насиде! Хиба жъ ти хозяйнуєшъ? Коли бъ не я, то въ тебе давно бъ не було нічого-сенько... Ось скоро прийдуть за подушнимъ. Що, багато заробивъ? Що скажешъ? Послухай же мене Охрїме, щобъ не було докуки, повези веприка та прядиво на ярмарокъ; продаси, отъ и гроші будешъ мати.

Охрімъ. Та тамъ и безъ мене буде багачио зъ прядивамъ. Не жучу.

Оксана. Та на то жъ и ярмарокъ, щобъ всего багачио навезли.

Охрімъ. Ні, коли хочешъ, то сама поїдь.

Оксана. Хиба жъ це жіноче діло? усі люди очи висьміють!

Охрімъ. Отъ Жевага, цоваль, іде, такъ ёго и попроси, вінъ продасть.

Оксана. (Встає). Та що се ти, Охрїме, кажешъ! Що за діло чужому чоловіку до нашого добра, пожалуй вінъ и продасть, та якъ продасть? що лучше й не продавати. Поїдь, будь ласкавъ, поїдь, Охрїме! Дорога тобі ще силъ приспорить...

Охрімъ. Та чого поїду?

Оксана. Не сердись голубчику, поїдь, поїдь...

Охрімъ. Та куди поїду?

Оксана. Та на ярмарокъ.

Охрімъ. Та цуръ тобі, пекъ! Чого ти до мене пристала, ява пара! Уходився по хозяйству, а ще й рїски въ роті не було. Ажъ живить ходоромъ ходить.

Оксана. Та чомъ же ти не скажешъ, що ще не снідавъ, я бъ давно тобі понаставляла. (Уходить).

Охрімъ. (за Оксаною). Отто жінка! А хто жъ повиненъ знати, чи чоловікъ снідавъ, чи ні? Череву не промовить, бо губи не має; треба самому пам'ятати...

Ява третя. Охрімъ.

Охрімъ (простягнувшись на ослоні, по малій перерві). Якъ то воно такъ вийшло, що не тутъ, а въ городі ярмарокъ? Осе бъ таки тутъ було лучше ярмаркувати. А то приїдешъ, продаси, чи ні, наймай квартиру та оглядайся, щоби деякий москаль не сцупивъ чого зъ воза. Відъ усєго чоловікъ остережеся, и відъ вогню, и відъ води, и відъ злодія, и відъ лисого дїдька, а відъ Москаля и за десять горами не скриссся... Що жъ міні робити? Може поїхавши и не траплю назадъ до дому. Ні, не поїду.

Ява четверта.

Жевага (веселий співач и прищиплює).

Ой їхавъ, їхавъ, їхавъ,

Чомъ до мене не заїхавъ?

А я рибку варила

Покусочнямъ ділила.) bis

Въ кого чорний усокъ

Тому й рибки кусокъ.

Въ кого сива борода;) bis

Тому юшка шкода.)

А що добре співаю?

Охрімъ (продовжуючи). Гаряздъ, мабуть зъ шипку црицентався, А зъ кимъ Богъ спровадивъ?

Жевага. Та зъ нашимъ падамаремъ; бачъ, я продавъ ёму свою шапину, такъ могорича запили. Спасибі такій четверту поставивъ.

Охрімъ. А мене лукавий не покинавъ...

Жевага. Та не до тебе було. — А що, Охрїме, поїдемо ярмаркувати?

Охрімъ. Цуръ ёму, не хочу.

Жевага. Якъ же такъ? Та жъ ти казавъ, що в що продати. Поїдь, приятелю, въ двохъ веселїще: уже жъ не обминемо ні одного пинку; може де нову коршму побудували?!

Охрімъ. Гмъ! та далеко їхати.

Жевага. Та вже жъ якъ небудь доїдемо.

Охрімъ (по хвилі). А ти зъ чимъ?

Жевага. Овесъ!

Охрімъ. А якъ?

Жевага. Та на ярмарці чутка, три леви за корецъ.

Охрімъ. Ого!

Жевага. Еге!

НАРОДНІ ПОВІР'Я

Изъ записокъ Євгенія Желехівського.)*

Кретъ. Було два брати: еденъ богатий, другий бідний. А мали вони рілі омежу відъ себе, еднако великі, бо по смерти батька поділилися єднимъ кавалкомъ рівно. Посїяли вони оба жито на тихъ своїхъ кавалкахъ, та Господь Богъ давъ, що бідного брата краснїйше жито було якъ богатого. Богатий той братъ бувъ лукавий и якъ побачивъ своє марне жито, а братове файне, пішовъ до него та й каже: „Та то ти, Стефане, (такъ звався бідний братъ) нічо жита не маєшъ!“

— „Якъ то“, каже тамтой, „та то ти жита нічо не маєшъ, бо таке марне — ціло нічо!“

— „Е! говори си“, відповівъ богатий той братъ, „ти чось чи забувъ, котре твоє поле, чи що?“

— „А то що? чи жъ міні Господь Богъ не зародивъ файного жита на моїмъ кавалку?“

— „Але бо саме той кавалокъ файного жита є мій, а твій тамтой; — чись ся скрутивъ, чи що?“

Сперечалися оба браття за той кавалокъ доброго жита, а нарешті каже богатий братъ: „Таки не погодимося, бачу, инакше, якъ тільки такъ, що підемъ оба до тихъ житівъ и будемся питати того файного жита, чие воно, — и кому воно обізветься, то того дісне буде той кавалокъ.“ — Бідний братъ приставъ на те — и пішли оба. Приходять: бідний братъ питає того жита разъ — другий — третий — нічо не обізнається. Теперъ питає богатий: разъ — другий — а за третимъ разомъ відзивається голосъ десь якъ зъ-підъ землі: „То твій кавалокъ жита!“ — Здивувався бідний братъ, настрашився, та и відступивъ братови богатому своє

*) Повір'я ті записані въ селі Кудобиндахъ, відъ Зборовомъ, Волочівського околу.

жито. А знаєте, якъ той богачъ бідного підійшовъ? — Ото викопавъ вінъ въ тімъ житі яму, всадивъ у нюю свого сінка и навчивъ его коли и якъ має обізватися. Але Господь покаравъ его за братню кривду. Чекав вінъ на сина, — чось не приходить зъ поля, йде самъ — приходить до ями, а тамъ порожне місце тільки якусь нору темну видко. Злякся той богачъ, а голосъ Божий дався чути: „Твій сінъ буде рити землю до суау-віку.“ — Такъ то зъ богацького сина стався креть. Тимъ то вінъ, колисьте бачили, руки й ноги такі має, якъ у християнина. (Конецъ буде.)

ДОПИСЬ. (Зъ свѣла).

Дорогі родимці!

Зъ новимъ рокомъ розпочалисьте новий рочникъ „Правди“ — єдиного русько-українського письма — на добро и славу нашого народу. Не виненъ я тому, що мені при початку нового року де-які гадки насунулися; я ихъ написавъ, та й послаю вамъ. Якъ придадуться на що, то помістять ихъ у вашому письмі *).

Щасливий той народъ, у которого в сѣ робучій духовній силы сходяться у одно огнище, мовъ тї рѣки, що плывуть у одно море. Слѣдуючі по-колѣня загрѣвають свої серця при тѣмъ огнищу и працюють дальше на всказаній предками дорожѣ, ростючи у крѣпку одну велику родину. Росте народний духъ а народъ стається силенъ духомъ, богатий въ усѣ достатки и показує свѣтови дѣломъ, що

*Въ своїй хатѣ, своя правда
И сила и воля.*

Не туди повернула нами доля.

Звѣзда правды и народній волѣ у гадцѣ и словѣ засвѣтила намъ ясно черезъ Маркіяна и Тараса, но скоро заступила намъ свѣтло зори-проводницѣ ворожі сили. Пронеслись темній хмары по напѣмъ виднокрузѣ и мы у тѣй темрявѣ то туды, то сюды хилилися, не знаючи де намъ пригорнутися. Наша молодѣжь стала окреме... Безъ нашого проводу шукала для свого молодого серця отухи, а мы покиваючи головами, дивилися на ихъ молодецькій заводи. И роздерлось серце матери, серце св. нашої Руси на двоє... Не одинъ щирый Русинъ піднимався тую рану заговти, но темній хмары предрозсудковъ, муть духового завмертя, слѣпе

* Сердешне Спасибігъ за дружне слово. Тинимось дуже, що Родимці узнають наші чесні ціли и щирю охоту въ згоді и по правді для народу руського працювати.
Ред.

завзяты нѣвечили весь захѣдъ робѣтника сердешного. Замовкло багато струнъ, который такъ сильно загрѣвали нашѣ серця до роботы на рѣдній нивѣ; тому й не дивниця, що остальній нинѣ волаєъ кличе на насъ не своимъ словомъ.

Родимці! Пора уже прогнати темряву! Пора взятися до працѣ на рѣдній нивѣ. Вы кобзарѣ нашої Матери Руси озовѣтеса и поблагословѣтъ народне дѣло у далеку дорогу. За вашимъ благословѣмъ пронесеть рѣдне слово по воімъ українцямъ нашої родини и

*„Забудеться сромотня
Давля година.
И оживе добра слава,
Слава Украйны!“*

Павленко.

ВІСТІ.

— Недавно тому представляно на сцені въ Динябургу, де нашъ землякъ Степанъ Давиленко Паливода-Кариско ангажований на сцену до великого посту, українські пѣсци: Москаль-Чарівникъ, Шельменко-денщикъ и Шельменко-пѣсарь.

— „Umelecka Beseda“ въ Празі приладжує тої зими виклада для женищя. Въ програмі обіщевий викладъ: „О українськихъ народнихъ пѣсняхъ“.

— Людвикъ Кивала, польскій писатель живучий въ Кракові, працює надъ драматомъ „Богданъ Хмельницький“.

— Чеська „Matica ludu“ рішила, щобъ видання свої на будуще печатати въ 11.000 екземплярахъ, бо таке число розходитця міжъ читаючихъ. — Не такъ то у насъ дістця! „Руська Матица“ не узнає навіть потрѣби печатати які небудь книжки для народу. Коли жъ то разъ и наші люде схаменутця? Коли для насъ настане та щаслива хвиля?

БИБЛИОГРАФІЯ.

Руська: Вѣнокъ для чемныхъ дѣтей; вип. II. Дрѣбній повѣстки О. Х. Шмидта часть 2-га, перевѣвъ К. А. Гладиловичъ. Львѣвъ. 1867. Дістати можна по ціні 12 кр. въ Ставропигійській книгарні, у видавця и въ нашіей редакціи.

Польска: Dzieje porozbiorowe Polski (1795—1832) Henryka Szmitta. Lwów 1868.

Чеська: Zapadni Slovane v pravku. Sestavil A. Sembera. Viden. 1868. (Зъ мапою Германні и Иллирні въ 2-гіймъ віці по Хр.)

Rusko, zeme, stat i narod. (Vynato ze „Slovníka naučného.“) Sesit VII—X. V Praze. 1868.

НА ЦІЛИ ЛИТЕРАТУРНІ

зложили високоцвѣжні и чесні панове: И. Ф. 25 р., Михайло Глинський 10 р., Т. Глинський 2 р., Безъименний 3 р., Людкевичъ 2 р., Ю. Ц. 1 р., Климиъ Волянський 40 кр., Степанъ Маначинський 40 кр., Изидоръ Федоровичъ 40 кр., Чировський 30 кр., Драчинський 50 кр., Домбчевський 40 кр., Денисъ Білинський 30 кр., Котовичъ 40 кр., Грушкевичъ 25 кр. Зъ розпродажи поезій Федьковича вплинуло 1 р. 40 кр. — що становить разомъ 147 р. 75 кр. а. в. — Дочислявши до сѣго попередню, въ ч. 27. „Правди“ I р. виказану складку въ скількості 486 р. 35 кр. а. в. вносить загальна сума теперъ 534 р. 10 кр. ав. в. Тарнопіль, 1-го Січня 1868.

О. Паршицький.

Перший рочникъ „Правди“ можна ще дістати въ нашіей редакціи по ціні 2 зр; новоприсупаючі пренумеранти однакжъ можуть дістати по пренумерацийній ціні 1 зр. 60 кр. Цілорочнимъ пренумерантамъ розішлемо, яко премію „Збірникъ поезій.“

Головні помічники при редакціи: *Є. Згарський, М. Косакъ, Дрѣ В. Лукаховський, Ом. Паршицький, Дрѣ К. Сушкевичъ*

Відповідає за редакцію: *Іванъ Микита*

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 16., 23., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакция відъ Ч. 76 місто, камениця „Народнёго Дому,“ (Краківська улиця). Администрація підъ Ч. 352½.

ПОТОМКИ Українського гайдамацтва.

Оповідання П. Куліша.

III.

Живъ у насъ уже здавна садовничий, Зота, на прізвище Лапко. Довідавшись, на що міні знадобивсь Яківъ Дундученко, зрадивъ не помалу.

„Ой слава жъ тобі Господи“, каже, покладаючи на себе великого хреста, „що моему побратимові така благодать випала!“

Рідко таке слово почувешъ міжъ нашимъ простолюддемъ: стиха радіє, стиха й сумує Українець. Почавъ я розпитувати.

„Та ми жъ“, каже, „зъ нимъ побратими: за для ёго зрікся я й Марусі, тіві-то Дундучихи, теперъ старої. Побачили бъ ви її дівкою! Та за для побратима зрікся. Батько въ неї бувъ багатий та гордий, а я собі парубіка вбогий. Отъ и кажу Дундуку Харкові: „Сватай, брате, Марусю. Душа щира; шкода попустити въ чужі руки.“

„А Дундукъ багатший бувъ за тебе?“

„Ні такий же якъ и я нетяга.“

„Якъ же за ёго віддавъ Марусю гордий батько?“

„Ге, ге!“ каже Зота. „Тутъ, я вамъ скажу, таке було, що Богъ ёго знав, якъ и міркувати. Бачте побратимові моему, Харкові рибалці, довелось такъ же само, якъ и міні. Хочъ вінъ живъ у своїй хаті и рибалка собі зъ-малку, а все таки гарбуза підсунули. Ходить бідолаха по надъ Дніпромъ, мовъ окавний, и уже такі думки зносять ёго: чи не дучче налепити камінь на шию?... Ходить, сумує; коли же дивниця — а нічъ була ясна — изъ води лізе щось у червоному жупані. Уси — мовъ у грача врила, изъ підъ шапки — оселедець, ще й за ухо закручений. „Дурень ти, дурень!“ каже до Харка, а въ Харка вже й души нема: злякавсь. „Чортъ зна чого“, каже, „забжавъ вси!“ Харко тільки хрестниця. А той ёму: „Не хрестись, дурню: и не чортяка, а та-

кий же християнинъ, якъ и ти. И — козакъ Байда, — той самий, що висівъ ребромъ на гаку въ Царіграді.“ — „Якъ же ти козакъ Байда, коли ёго замучено на смерть?“ пробовкнувъ тоді Харко. „Та й діялося жъ се тоді, якъ ще, може, й мого пращура не було на світі?“ — „Дурень ти!“ каже Байда. „Хиба ти не знаєшъ, що въ Запорозцівъ були на Низу такі тайники по комишахъ, що й самъ дідько не знайде?“ — „Та се-то я знаю.“ — „То-то жъ дурню!“ (А все лавця вразький Запорожець: се вже въ їхъ така мода.) „А се“, каже, „знаєшъ, що якъ зруйнували Січъ, дакъ військова скарбниця провадилась у землю?“ — „Ні“, каже Дундукъ, „про таке не чувавъ.“ — „Знай же, що вона й теперъ підъ водою, и стережуть її такі козарлюги, якъ я, козакъ Байда, якъ Сомко Мушкетъ, або Морозенко и инші лицарі-невміраки. Усі добрі козаки, всі тамъ зібрались до-купи, обступили кругомъ свою скарбницю та й гүторять про старовину; а часомъ заведуть пісню таку, що весь Дніпро заколишеця. Ви, дурні, на сему світі думаєте, що то вітеръ по надъ Славutoю бурхає, а то гуде запорозька пісня.“ — „На що жъ вамъ“, каже Дундукъ Харко, (уже й байдуже про свій страхъ, заслухавшись річей запорозькихъ), „на що жъ вамъ стерегти ту скарбницю?“ — „А на те“, каже, що вона зновъ зрине середъ миру, и дасця той скарбъ у руки нашимъ правнукамъ, и розбагатіють вони на диво всьму світові!“... Такъ оповідувавъ козакъ Байда Харкові; а Харко слухавъ ёго, слухавъ, та й каже: „Коли бъ міні знайти хочъ невеличкий скарбъ! не тинявсь би я по надъ Дніпромъ, мовъ окавний! Коли бъ міні хочъ сто карбованцівъ, то бувъ би я самий щасливий чоловікъ на світі.“ Запорожець зареготався. „Дурень ти, дурень! чорти батька зна въ чому здумавъ шукати щастя! Баба й сама по собі — лихо, а якъ до баби та ще гроші пропаде чоловікъ и не схаменеця!“ Стеменно такъ говоривъ Запорожець, бо на те вінъ Запорожець. „Ну, та дарма“, каже, „нехай буде по-твоєму.“ Засунувъ

руку въ кешеню. „На“, каже, „тобі сихъ цяцекъ, забався!“ Та й вийнявъ жменю самихъ червінцівъ. При місяці горять — жаръ жаромъ.“

Догадався я слухаючи, що воно. Дундукъ любивъ часомъ, щобъ такий чоловікъ, якъ Зота, розвішавъ уши.

„Та й оддавъ“, питаю, „ті гроші Дундукові?“

„Оддавъ. Така була въ Запорозця ручище, наче ківшъ.“

„Чомъ же Дундукъ и досі вбогий?“

„О, да тутъ, пане, история була предивна!“ каже Зота. „Я бъ, може, й самъ не понявъ віри, коли бъ не бувъ на-весіллї въ Харка. А то я бачивъ своїми очима, якъ прибувъ до ёго підъ той часъ Запорожець и яку викинувъ штуку.“

„Ну, яку жъ?“

„А ось яку. Брязнувъ Харко червінцями — батько заразъ и оддавъ за ёго Марусю. Весілле було на весь миръ. Тільки на другий день саме тоді, якъ бояре виставили на щоглі червону запаску, а на дворі завелись танці, звідкі ні взявъ Запорожець на сивому коні, въ червоному жупані. Пронхався въ купу до танка та якъ учистить на-вирісядки, то ніхто бъ не сказавъ, що се людина: вихоръ вихромъ! Довго була видна на тімъ місці яма, де танцювавъ Запорожець. Потімъ випивъ горілки та й каже молодому: „Послухай ти мене, дурню! коли бъ я схотівъ, то погубивъ би тебе съ тіломъ и душею, та славно ти співавшъ пісень про насъ, козаківъ, — за се тебе помилую. Жінка — такъ тому й бути — нехай зостанецця тобі, а гроші верни міні заразъ.“

„И Дундукъ вернувъ?“

„Внісѣ изъ комори всі до останнѣго червінца и оддавъ Запорозцеві. Отъ чомъ вінъ и досі вбогий!“

„А Запорожець же тоді що?“

„А Запорожець сховавъ у кешеню гроші и сівъ на коня. Тимъ часомъ закрутило такъ вітромъ, що всімъ пісокъ позасипавъ очі. Дніпро спершу почорнівъ, потімъ посівивъ; водою бурхало підъ саму хату. Люде вжахнулись; а Запорожець такъ и кинувъсь у пінаві хвилі. Сивого коня ёго не видко було за піною; самъ вінъ спершу бованівъ у кармазнахъ, далі й ёго стало невидко.“

„И ти оце все бачивъ своїми очима?“

„А якъ же? Я въ Харка бувъ старшимъ бояриномъ.“

Я добре знавъ, що наші Українці, підъ весілий часъ, вбачають у своїй виобразні великі дива.

Легенда про Дундукове весілле вдарила мене зъ иншого боку. Дундукъ, скільки я памятавъ, здавна здавався нашій челяді узловатимъ чоловікомъ. Часомъ чувъсь було про ёго, що въ ёго за-копані для схованки якісь розбишацькі гроші; инді

говорено про ёго нищечкомъ, що вінъ — хиноронникъ якийся, а инді — що ёго батько роздобувавъ хлібъ гайдамацтвомъ, та й самъ вінъ знаецця зъ розбишаками, а ті зъ нимъ дуваняють свою здробичъ. Ще жъ я чувавъ не разъ про якогось маляра-чернокнижника, що ніби то пробувавъ колісь у хаті въ Дундука и змалювавъ зъ ёго таку парсуну, що поки не згорить, поти й Дундукъ житиме на світі — хочъ би й двісті роківъ. Згадавъ я про всі такі казки, що було слухаю проміжъ челяддю та й думаю: чи вже жъ то все плескали люде дурно? Що Дундукъ — чоловіга чесний, се річъ була певна, а все жъ оттой Запорожець тежесвітній натякавъ на якісь таємності зъ гайдамацького побуту. Видно, то вже одружившись занедбавъ Дундукъ давні свої звичаї. Такъ я собі міркувавъ, слухаючи Лапкове чудне оповіданне.

IV.

На вечеръ прибувъ до мене Яковъ. Зрадівши, що батько подаецця на ёго залищанне, поступивъсь господареві частиною свого заробітку и мовъ зъ неволі вирвався изъ поштарства.

„Ну, Якове!“ кажу ёму: „забірай вѣсла. Подивлюсь, якъ твій старий плакатиме зъ радощівъ.“

„Не знаю, пане, хто зъ насъ плакатиме“, каже всміхнувшись.

„А що?“

„Да те, що ёго карбачъ походить по моїй спині.“

„Що се ти? Чи вже жъ бо?“

„Дай таки! Не спустить у насъ батько синіві.“

„Ти жъ до ёго вернесся съ покорою!“

„Оттуть же то вінъ и покаже, що вінъ — батько.“

„И добре таки вінъ тебе пошмагає?“

„Да такъ, щобъ знавъ, скільки ще въ старій руці сили.“

„Жаль же міні тебе, брате. Се вінъ тобі попише спину такъ, що не загоїцца й до весілля.“

„Да таки й такъ, пане.“

„Я поїду обороню тебе.“

„Якъ же се можна, пане?“

„Я самъ уведу тебе въ хату и не дамъ ударити ні разу.“

„Та що се ви, пане? Господь зъ вами! Хиба я не синъ своєму батькові?“

„Дакъ ти не хочешъ моні оборони?“

„Та й не хочу таки, пане! Батько не вбѣ мене на смерть; а горе, кажутъ, тому синіві, що не дасцца батькові вдарити!“

Я подумавъ собі: „Ось де Библия робить своє діло!“

„Ну, коли не хочешь моєї оборони, то не погнівайся — поїду дивитись, якъ тебе батько битиме.“

Нічого не сказавъ на се Яковъ. Ціплили човномъ.

V.

Нічъ була зорява. Повний місяць гулявъ по чистому небу, мовъ той козакъ по дніпровому степу. Якъ причадили, я пославъ Якова попереду, а самъ ставъ підъ вікномъ. Старий рибалка сидівъ изъ своєю жінкою коло каганця. Вінъ лагодивъ невідъ; вона пряла куделю. Якъсь досада поривала Дундука; грізно позиравъ на жінку и, переставши робити своє діло, махавъ рукою. Глухо бубонівъ ёго голосъ. Жаль було міні Якова, що вінъ нагодивсь у таку пору; боявсь, що батьківська наука буде ажъ геть аорстока. Отъ же й вийшло не такъ.

Якъ припавъ Яковъ батькові въ ноги, старий сказавъ не такъ сердитимъ, якъ смутнимъ голосомъ:

„Устань, вражий сину, устань та подивись на двері!“

Дверей було міні въ вікно не видно.

Яковъ, уставши, озирнувся и здивувавшись поглядавъ на батька й матір.

„Се твоя дурна голова наробила!“ сказавъ Дундукъ.

Тимъ часомъ стара мати, обнявши синові голову, почала голосити: „Дитино моя! мій соколику, мій орле сизокрилий! у яку нещасливу годину народивсь ти на світъ Божий! Молила я за тебе Господа, та й не вимолила! Одинъ ти въ насъ, якъ зернятко въ орісі, да й тобі мабуть не буде щастя.“

„Богъ съ тобою, мато!“ каже Яковъ, одвівши її руки. „Чого се тобі здався такимъ страшнимъ Запорожець?“

Слово Запорожець привело міні на память дундукову легенду про козака Байду.

„А ти шукуюсь зъ нимъ?“ озвався старий. „Правда, теперъ тобі ні що не страшно, коли не побоявсь покинути батька.“

„Тато!“ каже Яковъ: „Нринісь я тобі винувату голову. Бий мене, якъ хочешъ, тільки не вбивай словами.“

„Самъ ти вбивъ себе и свою долю!“ грізнувъ старий.

„Ой лелечко жъ, лелечко!“ голосила, силеснувши руками, Дундучиха.

„Чимъ я вбивъ її, тато?“ спитавъ Яковъ.

„Чимъ убивъ! Безголовий ти хлопець! Тобі все здавця играшками. Якою силою зининивъ ти заразъ на сѣму боці? Ти думуєшь — людською?“

„Ато жъ якою?“

Старий показавъ на двері.

„О Боже мій, Боже!“ заголосила зновъ стара мати.

Не добачавъ я крізь віконце, що тамъ було на дверяхъ, и дивнимъ здавалось міні, про що вони турбуюцца!

(Конецъ буде.)

ПЕРВІЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА.

(Дальше.)

Глава перва.

И Русь и Ляхи зъ давніхъ давнѣ звани Козаками такихъ людей, що живуть здобичцю и слухають тільки того, кого своїмъ старшимъ самі узнאותъ. Писана память про такихъ здобичниківъ иде ще съ того часу, якъ постала Русь на Пудні-пращині. Ажъали тоді дикі, не міряні степи по за Россю, на сѣмъ боці Дніпра, по за Сулою — на тѣмъ. Ділили сі степи миръ християнський відъ половського, и блували по нихъ ватагами Торки, Берендіи, Кохуї, Турші. Звано тоді сю степову дичу Чорними Клобуками; Чорні жъ Клобуки, по Воскресенській літописі¹⁾ були те жъ саме, що й Черкаси, а Черкасами здавна звать московські писарі нашихъ козаківъ.

Що більшъ залюднялись варяго-руські узгрянничя, то все меншъ було чути про степовихъ здобичниківъ. Перемішались, мабуть, вони зъ домон-тарями; повтягували їхъ, мабуть, села й городи у свої громади. Може й позоставались де на степовихъ сторожахъ купи того гультайства, тільки вже літописецъ руський про нихъ не споминає.

Татарське лихоліття поробило скрізь по Руській Землі пустині. Зруйнувавши варязьку Русь, шіроко заковувала Татарва по низовихъ узріччяхъ каспійськихъ и чорноморськихъ. Дикі степи, що навполі стались Україною, довго стояли, наче німе море.

По той бікъ сѣго моря стояла шатрами Орда кохаючись у безкраєму просторі; по сей бікъ, на городищахъ и сѣлищахъ, кукобили свої оселі недбитки татарські — християне. Роспорошена по пустинняхъ Русь довго не важила въ видалятихъ у дикі, мовчуці степі. Ажъ ось почали де-котрі непосидящі шукати собі поживи за домівками; почали зъ нихъ степові товариства заводитись и добірати способу, якъ би та якъ далекими пустиннями користуватись. Те жъ самѣ діялось и по той бікъ широченного степового безлюддя проміжъ татарськими улусами. Сама тільки молодіжъ того дива доказувала, що кидала на все літо рідні курені и, середъ степового простору, у дикій волі буяла. Сі товариства були собі, сказати бъ такъ, малими горами,

1) Карамзинъ, Исторія Россіи. II. прим. 347.

що поки вь одну ватагу не скупляцца, послухають батькамъ и старшимъ нарівні зь усіма українцями, якъ же вийдуть у безлюдну пустиню на здобутокъ, то вже ніхто їх волі не гамує, и визнають вони за отаманне тільки своїхъ ватажківъ завзятихъ. Були се ті жь самі Чорні Клобуки, що вь літописця прописані Черкасами; тільки вже ми їх знаємо підъ назвою — Козаки.

Чи високо, чи ні зросла культура вь дніпрової Русі варязької за приводомъ Византийцівъ, — нехай хто инший зміркує. Тό певна річъ, що Татарва, зруйновавши варяго-руські порядки, привела Київську Землю до такого стану, який здолала ввиробити своїмъ азійськимъ побутомъ. Однаковимъ робомъ допевнялись люде насущного хліба вь Татарщині и вь Русі, однаковихъ мусили добирати й способівъ досягати собі здобутку, або здобутокъ забезпечувати. Зь літописнихъ споминокъ постерегаємо теперъ не одинъ такий фактъ, що Козаки того жь самого часу постали міжъ Татарвою, що й міжъ Руссю.

Ляцькі літописці зазначають чотири татарські гóрди такихъ, що вь кожній бувъ свій ханъ: Заволжанську, Астраханську, Казанську, Перекопську. До сихъ чотирохъ ордъ додають вони часомъ и пияту — Козацьку. Орда Козацька не підлягала жадному ханові, кочувала різно відъ иншихъ по пустиняхъ и вславилась поміжъ усею Татарвою своїмъ завзяттемъ.

Починаючи відъ великого князя Івана III., московські письменні люде споминають про злющихъ розбишакъ — Озівськихъ татаръ - Козаківъ. Сі козаки відрізнялись відъ знеможеної підъ той часъ Золотої Орди; жили собі самостійно и літали по степахъ сміливимъ робмъ, не мавши міжъ Татарвою рівні. Невеличкими ватагами засівали вони степі проміжъ Кримомъ та Московщиною и живились розбишацтвомъ; часомъ набігали на узгрянничні города московські, а найбільшу шкоду робили тимъ, що не давали московській господарщині посуватись изъ кримськимъ юртомъ. „Поле не чисте відъ козаківъ Озівськихъ“, слєбізують бувало послі до великого князя, піджидаючи на узгрянниччі, якъ проскочити степами до Криму. ¹⁾ Московський Василь Івановичъ допевнявся у Султана турецького, щобъ не дававъ Озівськимъ и Білогородськимъ козакамъ помагати Литві проти Московщини, та шкода була єго допевнитися — вже черезъ те самє, що козаки не пробували вь одному місті. Жадавъ разъ поселъ московський Коробовъ, щобъ єму дано

зъ Озова провідниківъ черезъ степі, — дакъ єму відказано, що вь Озові немає козаківъ Озівськихъ.

До самого загину Кримського ханства. Козаками вь Татарщині звано таке військо, що вь єму були самі улани, князі та козаки. У московськихъ великихъ и удільнихъ князівъ такожъ служили Татаре-Козаки, що було надоблять їх до степового діла, часомъ замість провідниківъ, а часомъ до нападу. У Перекопі, у дністрянському Білгороді, та й скрізь по Чорноміррю, зь давніхъ давєнь чути було про збройнихъ люде, що звались Козаками. Року 1492, ханъ Менгли-Гирей писавъ до Московського Івана III., що військо татарське, вертаючись изъ підъ Киіва зі здобиччю спіткало на степу „Ордниськихъ Козаківъ“, и ті пожакували вь єго здобичъ. ¹⁾ Року 1510, король Жигимонтъ Старий остерегавъ своїхъ узгрянничнихъ панівъ про татарський наїздъ, тільки не дуже їх полохавъ своїмъ листомъ, бо, мовлявъ, идуть самі Перекіпські Козаки да трохи Білогородцівъ. Року 1516, ханъ Магомєть-Гирей оправдувавъ себе передъ Жигимонтмъ Старимъ за наїздъ Білогородськихъ Козаківъ тимъ, що вони, каже, мене не слухають и за старшого обрали собі мого ворога, царевича Олика. До всєго жь сєго маємо документъ року 1560, що Білгородські Козаки, потай санджака, чи намісника, ходили підъ українські замки. ²⁾ Полиштувавшись изъ ханомъ, король Жигимонтъ Августъ закликавъ сихъ Козаківъ до себе на службу разомъ сь Козаками-Руссю, що пробували на дніпровому Низу, и посилавъ імъ суно, якъ обсилали бувало королі и дніпрове Козацтво. ³⁾

По московськимъ літописямъ найперше знаходимо звістку про Козаківъ Рязанськихъ, бо Рязанська Україна більшъ відъ иншихъ московськихъ Українъ дознала лиха відъ степової дичи. На литовськихъ узгрянниччяхъ, за великого князя Василя, споминають літописці про Козаківъ Смоленськихъ: Жигимонтъ Старий не разъ озивавсь до єго, що вони Литву пліндрують. Далі зъявились Козаки Путивльські, а тамъ уже й Донці. Що вь насъ були Козаки Низові чи Запорозці, те вь Московщині — Дони.
(Дальше буде).

¹⁾ Тамъ же, I, 137.

²⁾ Акты для Исторіи Южвой Россіи, II, N. 137.

³⁾ Тамъ же, II, 143.

О БУДЬМО, ЧИСТІ!

О будьмо чисті, непорочні,
Плакаймо згоду и любовь,
И наче ті раби немочні,
Не сплітуймо собі окозь.

¹⁾ Исторія борбы Московскаго Государства сь Польско-Литовскимъ, ч. II, 70, 81, 121.

Вінімає правдою святою,
 Одна є правда зъ-помоніть:
 Ні жгостю, ні чистотою
 Не ставъ великій чоловікъ.

Не надіймося одъ чужого;
 Не наша плоть на духъ чужий,
 У насъ насіявъ зерна много,
 Газда безсмертний, всесвятий,

Судьби не очиняютьъ намъ учомъ,
 А пашна воля въ серцячь;
 Барщтвою дуна наділенъ
 Держати судьбу въ своїхъ рукахъ:

Якъ вразъ — тажъ станемо у громаді,
 Всі за однимъ, одинъ за всіхъ,
 Спиняти річь святу у зрадѣ,
 Буде для насъ и стидъ и грѣхъ.

О будьмо чисті, непорочні,
 Плекаймо згуду и любовь,
 И наче ті раби немочні
 Не сплітуймо собі оковъ....

Богемий Згарський.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ

вѣдлѣ народнихъ пісень, ковірокъ, сказанъ и
 историчнихъ записокъ написавъ

Богемий Згарський.

II. ЛЮДЕ А ЗВІРЬ

Тіломъ своїмъ чоловікъ звірь, стоявъ у єдиній
 тісній звязі нѣвъ звірами всїякого рода: Де вода,
 обуйли трави, зїлля, плодовиі дерева, тамъ и звіри.
 Ті у водусі, ті у воді, ті на землі, ті підъ землею.
 Отечаний повсюдникъ численими трупамн рїзноморд-
 нихъ звірівъ, носивъ іхъ, смішавъ себе чоловікъ
 истотою. Видивъ на нихъ євїданіє корови, бо кожде
 по своїй природі, завлялося життємъ сукремтємъ.
 Постоянокъ рєзничнихъ лївъ коровіъ у звірїтъ
 впаивала на людєй силъво. Правильность у життєю
 звірїтъ, навала и чоловіка на обичаї. Уже сама ко-
 нечність херонити життя своє проти напасті, спо-
 вукувала чоловіка, дучитися у товаришїи. Много
 хитихъ звірївъ треба єму було смоконувати, а де-
 лїкї поміжъ ними явилося тажъ прїязнї и пожитєчнї
 для него, що сталася нерозлучними товаришамн у
 єдиїй просвіті та и рєзвєрї.

Тамъ нерозлучникъ прїятелємъ природнихъ
 людєй, була худоба. Коровѣ, вїлї и конї вляютьца
 на єршїмъ ступенї просвіти. Дїнні корови пода-
 вали медоколѣ своїмъ наймнїшю страду, ієвїдкі
 конї, уносили скоростю вїтра. Около коровъ, во-

лївъ да конєй, завлялося пастирське життє лю-
 дєй. Присвоївши собі худобу, чоловікъ ставъ добу-
 вати найлїпшої землі, стерєгти себе и її одъ по-
 тибєлі. Худоба сталася дорогимъ имїннємъ, зажи-
 валися люде зъ нею такъ, що за її добромъ ложили
 увесь старунокъ свій, напружали всї свої сили. За
 худобою становилася власть чоловіка надъ землею,
 поняття о багатствї, потузі и вѣдльностї. За числе-
 ними чєредама иосувалися роди зъ пашї на пашу:
 всї заходлї людєй околомъ худоби, урєбили норови,
 обичаї єрвїхъ плємєнъ пастирськихъ. Побиватися
 за худобою, то бувъ єрвїий у людєй промїслъ.
 Не дивъ про те, що худоба для людєй на єршїй
 ступенї іхъ просвіти, була євїтою.

Коби не худоба, годї погадати, що би розвилося
 було поміжъ людєма пахарство. За худобою и хлїбъ
 ставъ родитися. По нинї ставовить худоба весь
 добитокъ и доховокъ народа нашого. Безъ худоби,
 не має нїякого хозяйства. Самї численї повїрки,
 вїрно заховує по нинїшнїй день, народъ нашъ про
 худобу. У тихъ повїркахъ скриваютьца єлїди пра-
 старихъ обрядівъ. Доховатися красної, здорової ху-
 добн, молочнихъ коровъ, рослїхъ конєй, то була
 цїль тихъ обрядівъ. Було, що и одъ доброї пашн
 и здорової води не велася инодї худоба. Якъ вона
 на людєй вїнповши у складъ іхъ товаришїи, такъ
 и люде, натурою своєю, впливали на худобу. Сама
 тісна звязь мїжъ людєма а худобою, завлялася жи-
 вими учинкамн забезпєчаючими возрастъ и здоровлї.
 Найцїкавшї гадки доховуютьца поміжъ нацимъ лю-
 домъ про чарївницї и вїдьми, що одбераютъ молоко
 коровамъ. Чарївницї — то баби несамовнї, дїлаютьца
 ними самї черезъ себе, а головнимъ іхъ заняттємъ,
 одберати чужимъ коровамъ молоко. Збирають вони
 росу передъ сходомъ сонця, особливо на Юра и зє-
 ленї свята. Досвіта передъ зорею, ходять зо всїмъ
 голї, тїльки запаскою оперезанї зъ переду, збира-
 ють зїлля, замовлюють, та и дають коровамъ на
 вдержаннє молока. Своїхъ коровъ молоко цїдять
 придоломъ одъ сорочки. Молоко зачарованї коровн
 воднїсте, порою наче кровъ. Передъ св. Іваномъ
 Купаломъ досвіта кидаютъ чарївницї кавалки масла,
 що би іхъ коровн добре доїлїся. Сєй часъ збїгаютьца
 лїщїрки, гадинн, змїи и тєє масло розриваютъ. Бу-
 вав инодї чарївницъ много у сєлї, гнїваютьца, хто
 іхъ такъ називав. Влїзла котра підъ корову, поди-
 вилася на вїмъдъ, такъ молоко того самого дня зникло.
 Соборщикн свої одправляють чарївницї на по-
 граничю, іздячи на терлицяхъ да на оєркахъ и
 лєнцєтахъ. 1) Збирати росу до єхїдъ сонця у цї-
 дїлїє, вони вимуть мѣхачи по травї євїди-тудї:

1) Др. В. Лучаконський рукоп. збор. пов. Ч. 34.

то тобі Боже, то міні Боже!) Росу дають донн своїм коровамъ, одъ чого ті стаютьца молочні. Якъ чука корова на пашу виїде, не має роси, та й не дає молока. На св. Юра, изъ легтлю хрестики роблять по хатамъ и хлівамъ, щоби одъ чарівницъ устерегтися.²⁾ Отъ и повірки, односящися до предавнихъ поганськихъ часівъ. Роса веде ихъ, приспороє коровамъ молоко, зачимъ и дійсна стійність ихъ поясняєтця. За пастирськихъ часівъ, побиваючи много за доброю пашою. Треба їмъ будо досвіта, т. є. изъ росою гонити худобу, аби доброї трави допастя. Попасли корови изъ росою, такъ напаслиса самої лучшої трави. Де-коли за доброю пашою вчалася и битця. Таму тр часто молоко у кровь замінялося. Трапидося, кусіка яка, або гадина укусила корову; занобігали проти їди вслякими середками. И теперъ ще бувають знахарки, що лічать змиею укушену товарину.

Слїди давної поганської почеси для худоби мало що доховалися. Тимъ відомъ, якъ арийські племена въ Азїи, не покланялиса Славьяне звірамъ. Катувати однако жъ та й морити худобу и нині за грїхъ вміняють. Негодитця, кажуть, бити худобу мїтлою, бо сохнути буде. Празникъ Турци де у якихъ Славьянъ, віроятно памятка давніщого поганського свята въ честь худоби.

На звірятахъ учився чоловікъ спізнавати силу въ истоті. Були межи звірятами сильніші и слабші, боязкі и наважні. Упізнавъ себе самого истотою и чоловікъ, супроти нихъ розвивавъ свою природну силу. Поодинокі роди звірять різько завняли свої родові власності. Коли туръ и левъ зображали велику силу, то вівця и зайць давали образъ самої слабості. Всі поняття о власностяхъ розвивалися у людей, на спізнанню ихъ, у живихъ обявахъ на звіряхъ. Мова чоловіка що найбільше розвилася на звіряхъ. Розличавъ вінъ звіри, по ихъ истоті, власностямъ, надававъ їмъ имена, говоривъ. Ведля Писанил, проводить Панъ-Бігъ Адама по раю, та и називає поодинокі звірята по имени ихъ. Якъ звірята вплинули на язикъ и бесїду чоловіка, може подати здогадку слїдующа повірка: На святїй вечеръ передъ рїздвомъ, якъ челядь посїдає до вечері, товаръ межи собою зачинає говорити. Хто би підслухавъ, той умре. Одинъ хозїинъ бувъ цікавий, що товаръ говорить, хотївъ підслухати, та й пішовъ до стайні, якъ челядь посїдала до вечері. Тоді и каже одинъ віль до другого: а то й завтра не спїчнемо. —

4) Тамъ же Ч. 38.

2) Тамъ же Ч. 44. Софронїй Вілнїщанїй каже у своїхъ рукоп. замислахъ: Въ Четверъ по вечерїхъ святахъ, передъ зорями, чернягорські селяне, во всімъ голі, зринають по своїхъ царникахъ шапоротъ, складають на чотире-моргали и зааляють.

Чому? питає другий ^{потімъ довершеного свята} Даря на кладовище. И дійсно мовить господаръ той саму рїздвану нічъ.¹⁾ Отъ авъ міркує собі народъ про бесїду звірять. Жаба говорить одна на другїй: кумъ, кума, пожичъ полотна. — Грїць умеръ. — Коли? — У четверъ. — А ти тому рада? — Рада, рада, рада. Комаръ коли бзикає, питаєтця: а спїшишь? Не спи... Ластівка свїркає заодно: облетіламмъ стоги, обброги; прилетіламмъ на голїй борїць. Когутъ піє! кукурїку, хлїбъ у печі погарїє! Курка ^{вїднесє яйце} каже: куткудаць, куткудаць, вїнесла яйце, ^{вїнесла} кулакъ. Посмітюха кличе на чєсні: подїмь самі борї візь, поїдемо по рогїць. Ворова мовить: вкривъ и вкривъ! Курята, що самі їсти можуть, кричать: їть! їть! їть! на свїть! на свїть! Вівця одна за другою кличе: ме! ме! чкай мене! Соловій щєбече: яромъ, яромъ, утікъ, утікъ, ловїть, ловїть! Косъ свїще: продай олію, прїдай, влію! (Дальше буде.)

КОРОТКА ІСТОРІЯ КОЗАЧЧИНИ.

(Дальше.)

Поляки жорстоко відплатилиса козакамъ за помічъ. Вони побачили теперъ, якимъ небезпеченствомъ загрожують їмъ козаки и обернули всю свою силу на те, щоби ихъ здавити. Дїло розчато не просто зъ козаками, але загально зъ Українськими народами, которїи обвиняли в зраді дїтчини и в негодності піддатися Туркамъ. Докори и гонення множились; найбільше ударено на головний осередокъ православия, на Виленське братство. Православнихъ гонили въ судахъ, на улиці, въ домахъ; завазували зноситися зъ ними, а навіть говорити; въ братській монастирѣ Св. Духа видали наміня... „Ми думали, мовляли православні, що наотуває послїдній день свїта и страшний судъ.“

Шольске правління наймає теперъ добрий слїдний рішущо вступити противъ козаківъ. Мовляло абамлю ихъ всікхъ правъ и підчинило намово опїдъ відомство коронного петьяма. Козаки силанє зворушаносъ. На Запорозькій Сїчї арлялимо, одинъ за другимъ, вожаї, якъ Тарасъ и Швалюкъ, которї розрушали польску власть на Україні и жорстоко розправлялись зъ нагами, жидами и кєсїдами. Польща вислала проти нихъ військи. Завязалася завязта борба, въ которїй однако частїнє перемігали Поляки, на тоді ще сильні и могуті. Не годі було наковечне розправитися зъ козаками. Шведська війна въ 1626—29 р. відвела увагу Польши въ нашу сторону. — Борбу відновлено зъ більшою завязтостю р. 1631—32, однако и той разъ судїба

1) Др. В. Лучаковскїй руз. збор. нов. Ч. 48. Nowosielski Lud. Ukr. T. II, str. 137.

козаччим не відшилась, а то, заляканий смертю старого
завіти Жигимонта III, тамничого, руський народ
цілих 45 днів. Польки займалися вибором молодого
короля, доки наділялися ділою будучини. Вибрали
на польській престолі сина Жигимонта, Владислава,
царя вменем IV-го.

Владислав мав багато часу, м. особисті
придиратися правдині, відда м. оцінити, чого ж
Він вважав непогамовану цацинність англійскої
зауїтської партії, и почув до неї, сильну неохоту,
тим більше, що вона виступала з австрійско-польс-
ску державу, чужоземний вплив, розрушаючий всі
давні засновки польської и руської землі. Владислав
задумав ослабити латинське зауїтську партію, и
опертися на тукраві сили польські и руські. Однак
в Польщі побачив він на тім дарові самі суцні
и непоборимі перепопи. Враз з польськими, науїт-
ським панством, розвидася в Польщі старі, не-
обичайна самоволя, розхвостаність, підхити, котора
з дивною ненаситністю и ще з більше дивною
политичною глупотою, силувалась, чим раз
більше обмежити власть и силу короля. Для мо-
лодого, даровитого и добничого Владислава, такий
стан річи був не по-нутру. Він загадав свою
власть укріпити. Сильну опору для цього діла
бачив він ясно в руській народі. Историчні
обстановки прислужували єго цізнати ближче руський
народ. До єго слуху з самої ранної молодості
доходили зойки того народу, терпівшого вражі го-
нення за народність и віру. Він мусив, демоне-
чно виникнути в стань и свойства того народу,
понати, що руський народ має на своїй старочі
справедливість діла и що особливо важним було
для Владислава, що той народ, миме розрушаю-
чих впливів Польщі, хоронить твердо в собі
заснови монархному — отже може послужити для
Владислава надійною опорою в єго борбі з шлях-
тою за права королевські. Заступники руського на-
роду — козаки були знакомі з гадками Владислава.
Ище на виборовий соймъ послали вони своїх де-
путатів и зажадали не лише привернення сво-
їх правъ, но — що досі нечувано! вони домага-
лись, щоб враз з польською шляхтою уділову-
вали в самім виборі короля. Владислав, не су-
впівуючися о своїм виборі, ластивъ козакамъ. Для
православних в загаль вїнь зділав много, вихо-
дичи для них деякі полегшення в ділах віри,
но для козаків не міг нічого відати. Польки пі-
няли ще менше, як упередъ, небезпеченство
відъ козацтва и кинулись на єго з більшою зло-
бою, як передъ тимъ. Депутатів козацьких не
припущено до вибору короля, а на щотъ їх правъ
видано самі несправедливі обітницї. Правдиний поглядъ
Польки в їх правдині намірених зглядомъ коза-

ків виявились на соймі в 1635 р. Зновъ поста-
новлено и о скілько можъ острійше підчинити ко-
заків коронному гетьманові. Но такъ, як се зна-
чило скріпити Запорозьку Січъ и з відтамъ на
себе нову накликати силу, то Польки рішилися и
противъ того незборимого гнізда козаків ужити
нові міри. Поставили збудувати не далеко Січи
твердиню Кудакъ. Твердиня та та мала нанести
смертельний ударъ Запорозькому козацтву и цілій
Русі. Вона заперала козаків в Січ, уневозмо-
вляла їх експедиції в Польщу, Кримъ. Тур-
цію — словомъ держала Січъ в осаді на усі часи.
Козаки стали ворухитися и двинулись на Кудакъ.
Но не в пору, Польща, спокійна відъ зовнішніх
ворогів и оживлена виборомъ нового короля, по-
ставила велику силу, котора підъ проводарствомъ
гетьмана Потоцького побіла козаків. Теперъ під-
нято нові міри противъ козаків. На соймі 1637 р.
підчинено їх новій власті — соймовимъ комиса-
рамъ. Тимъ способомъ польська шляхта ослабила
цілкомъ власть королевську надъ козаками и забрала
її у свої руки.

Сильно вкорухились козаки. Вони повставали
очайдушно, особливо підъ начальствомъ гетьмана
Остряниці. Но князь польска и гомерь Леремагала.
Особливо сильний ударъ навівъ теперъ козакамъ
свій чоловік, перайшовший на польську сторону
князь Бремїа Вишневецький, о которімъ переданне
народне повідало, що єму на тамтїмъ світі місця
не буде. Вишневецький зрушувавъ саме гніздо ко-
зацтва — Січъ Запорозьку.

Після того, передъ Поляками буда отворена
и безпечна ціла Україна. Хмарами посидались пани
и всїдзи сюда и забирали усе, навіть що реестро-
вимъ козакамъ принадлежало. Тимъ робомъ повстали
величезні маєтності Вишневецькихъ, Потоцькихъ,
Конецьпольськихъ, Каміновськихъ. Вразъ з відобра-
немъ землі, всіхъ козаків обернено в холоство
и гонено безмилосерно. Поляки загадали цілкомъ
знищити козацтво и застановити залюдненне краю
черезъ наложенне податку за віччине и поголов-
щини за новородившихся дітя мужьського полу. А,
щобъ почувувували народъ їхъ монархичне паню-
ванне, вони віддавали православні церкви жидамъ
на ораду.

Підъ тяготою тихъ гонень, здавалось, пере-
ведуться всі луччі сили України и упаде надія на
козацтво. Но Польки перечекалились. Руська земля
и Українські матері були більше плодородні, анїж
думали Мяхи. (Далше буде.)

ГРОМАДСЬКИЙ ПОВИЙТЪ.

Ниндѣ духа нашъ на нову
 Вже дорогу постунає,
 Переходить Русь далю
 И за свримъ глядас;
 И ми духомъ тымъ оджили,
 Щобъ сини насъ не проклили,
 Що по Русь ми ходили,
 А за Русь не промовляли.

Якъ батьки у насъ трудились
 И въ недолѣ и у долѣ,
 И о скільки мали сили
 За рвчъ руську ся бороли!
 Щобъ не вѣрався духъ сусѣдній
 До галицько-руськой хати,
 Щобъ не вбили народъ бѣдний
 Народній супостаты;

Такъ для насъ то лѣра нинѣ
 Довершити славно дяло,
 Русевъ стати въ родинѣ
 Цѣлымъ серцемъ, цѣлымъ тѣломъ.
 Но де того треба бѣ осли,
 Слѣбно разомъ ополучити
 И до великого дада,
 Цалѣй Руси ся имити.

Треба бѣ братя, аби въ Русь
 Въ свомь свѣтлѣ насъ узрѣли,
 Що ми не якъ тин трусы,
 Що до Польщи прильпились
 Для марного гроша - славы...
 О котрыхъ одно лишъ знати,
 Що ви народнѣй справы
 Здрайць... вороги завзяти!

Треба братя изгорнутись
 До громадѣго табору:
 Однимъ плакчу позабути,
 Силь вернутись до народу.
 А ообѣде сонце ясла
 И засвѣтитъ небесама,
 И оспресне долѣ жаома,
 Доля помаже Русинами.

Нашо Паштуринскъ.

ЖИЗНЬ КУЛІША.

(Далше.)

Отець Куліша, підъ часъ косовицѣи медождо
 збору, забіравъ до себе всіхъ домочадцівъ на хутірѣ,
 у пасіву. То въ ёго була сказати бѣ, Січъ запо-
 розька. Тамъ вінъ пробувавъ почасту одинъ зъ ді-
 домъ-пасішникомъ. Понурого духу бувъ чоловікъ.

Хати въ хутірѣ треба було шимъ пивського селянца,
 хуторського шъ тани, та шиповатого. Жила въ
 тому хуторі Ульяна Терентѣвна Шумиловська. Про
 неї и отецъ и мати споминали въ хатинѣ розмо-
 вяхъ въ великою шаню, яко про панію великого
 коліна, дуже розумну, а до того несказанно добру.
 Коли Катерина Ивановна хотіла до чого наклонити
 свого мужа, то прохала сю панію: той бѣ и слу-
 хавъ якъ мала дитина. Вишчого товариства була
 оу людина. Лиась пригода загнала її въ невеличкий
 хуторецъ. Де-внѣ мебелі розкішнѣй робити, сѣбѣна
 и царфорова утварь и малюваннѣ по стѣнахъ у сві-
 тлиці, ні въ кого кругомъ не видіні, въ очу дрі-
 бнихъ паннівъ чинили зъ її хутора ніби царський
 дворець. До-того, цвітникъ, садовина, прислуга и
 ввесь побитъ импонірувавъ усе сусѣдство вельми.
 Оя пані дѣтей не мала, а були въ неї небѣжъ и не-
 бога. Образъ її життя и душу уишкетично зма-
 лювавъ Кулішъ у своїй повістї. Истѣорія Ульяни
 Терентѣвни. Тамъ де-що и видумано, а багачько
 и дійсної правди. Найбільша жѣ правда та, що
 вона ёму здавалася якоюсь царицею або богинєю.
 На ввесь вікъ свій набравъ вінъ відъ неї идеалъ
 ного погляду на життя людське. Що не въ одній
 речі ёму и зашкодило... Кінець сеї справѣ дивної
 истоти бувъ не такий якъ у повістї! Якъ витиснивъ її
 невдячний небѣжъ изъ веселого, щасливого гнізда, що
 вона такъ гарно окубила, небога и пішла въ черниці,
 а сама вона притулилася у ветхому будничку въ
 селі Макові, ледві маючи чимъ пропитуватись. При-
 телѣ, а мнѣжъ ними и отецъ Кулішівъ, її запомагали.
 Бувши університантомъ, писателъ нацѣ завитавъ
 до неї, и знайшовъ її вже старенькою. Дуже ёму
 хотілось забесісчити свою богиню певною пімо-
 гою, та самъ вінъ мусивъ бідувати, або на хвиляхъ
 моря житейського носитись; ажъ таки въ пятиде-
 сятихъ годахъ спромігсь вислати її що-місяця
 пенсію, и вмерла вона не знавши вже нужди ве-
 ликої, благословляючи благу ёго руку.

Отъ де ми дадемо зайци и вресель у нашому
 оповіданні, Мусимо вернутись у Кулішинъ хутірѣ
 лѣтъ Вороніжемъ. Тамъ сідожатѣ за вітцатами бе-
 резами, осиками, дубами, лустѣ наі сусідні пасіка
 зъ таємничимъ дідомъ и сімнѣ довага на дѣсѣму
 видоушцу обіймали душу молодѣи дитини. Якимсь
 смуткомъ реселимъ. Разъ чи два зазирнувъ Кулішъ
 у щирі, янъ ёму здачалось докой сусіднѣ пані,
 и ті малюваннѣ, що тамъ наглядѣвъ и ті мебелі и
 утварі дощотнѣ мріли въ ёго въобразнѣ дивомъ
 якимсь, мовъ у того Санта, що побувавъ у Пере-
 дловнѣхъ Атинахъ; а ообразъ Ульяни, Терентѣвни
 самої и її небога нае нѣсѣ муанка, проймавъ усе
 ёго лѣду. Почуттѣ своё цисонѣе, цисонѣе, муан-

турного навпослі висловивъ Кулішъ у повісті: тамъ багато ёго сердешнїї, ёго индивидуальнїї правди. Не скоро вже потімъ, якъ було хлопцеві літъ изъ тринадцять гостювавъ вінъ у неї по тижню й більшъ, и тоді знавъ усю велику и благу її душу. Сталась вона ёму за другу матіръ, широко розвила ёму серце и — знавъ скажемо — ажъ надто надала ёму идеальности. Сама вона черезъ свою идеальність поисувала собі життє, — паробила жъ и ёму не мало шкоди. . . . Її небога, такожъ идеалїста, вмерла молодою черницею. Обїдві сі истоти, не зовсімъ ёму довідомі, яко шалому ще тоді хлопцеві, на ту пору таяъ оснили ёму очи, що за яснямъ ажъ надто світомъ, не добачавъ вінъ матері своєї и сестри-въ-первихъ Лесі. Цивилїзація поборола тутъ просту натуру; демократична душа, отрока зробилась аристократичнєю, — тільки не въ ледьчому розумі сєго слѡва. Зъ того жъ бо ще перїоду життєя свого почавъ Кулішъ гордувати малою долею звичайного чоловіка и допевнитись гори надъ усіма рївесниками. Допомогали сєму и инші впливи.

Ще якъ вінъ учивсь у дїака Одрїя, при церкві св. Миколая, то, підъ непогїдъ, зоставлено ёго разъ, днївъ на пять у школі. Дякъ Одрїй оповїдавъ ёго матері такє диво про хлопця: „Провинувсь я, каже, въ ночі — ажъ свїтиця. Дивлюсь у другій хаті дїтина за столомъ пише. „Панюша!“*) кликнувъ я: „що се ти робишь?“ И тнїї жъ минути свїтло порасло, а Панюша спить коло мене.“ Може, дякъ се й видумавъ, — аби піддобритись матері; — тільки мати любила про сє оповїдати, и пророкувала синові, велику будучину. Вкупі зъ Уляною Терентївною не допустили вони взяти хлопця зъ повітового училища, якъ подумавъ отець, и змусили ёго пустити сина у гимназію. Великимъ коштомъ для отецької кншені були ті гроши, що платились за квартиру у городі Новгороді-Сїверському (30 верстъ відъ містечка Воронїжа), за одєжу и за книжки учевні. Просте сїльське життє Олександра Одрїївича вимагало не багачько грошей, и здававсь вінъ багатиремъ міжъ иншими панками; а тутъ мусивъ класти останній десятокъ карбованцївъ и силкуватись ажъ надто; тільки жъ не важивсь не послухати Уляни Терентївни, и черезъ неї-то писатель нашъ ухиливъ відъ повітового суду, бо туди намірявъ отець прилучити ёго до брата.

Що до самого сина, то вінъ дививсь на судовихъ паничївъ зъ висока, и визнававъ їхъ и ручко-творцями. Идеаломъ ёго дуже рано зробилась освіта, та ще й артистична. Зъ самого малку писавъ вінъ крїйдою по стїнахъ (були стїни житі) церави, коней и все про що чувъ, або що бачивъ.

*) Пантилеймонъ.

Отець грїмавъ за се на ёго, а мати втїшалась. У школі, въ дяка Одрїя, поиллюстровавъ Панюша увесь псалтирь, и бувъ за сє битий, а школярі влюбили ёго, що вінъ їхъ надїлявъ малєваними кнїями. Якъ же відвезено ёго въ городъ, тамъ вінъ вчинився справдепнимъ живописцемъ міжъ хлопцями. Слабовитий силою, хоча здоровъя доброго, не дуже вмїшувався вінъ у їхъ пустоту, а все малювавъ кѡпїї сь картинокъ, що ёму доставались у руки. Понизовить-було того добра до-дому; мати радїє серцемъ и всю свїтлицю обліпити, а батько сердяця, що зъ сина вийде маляръ, а не чиновникъ.

Щобъ не вертатись намъ до артистичнїї освіти нашого писателя, скажемо разомъ, що якъ перейшовъ вінъ у гимназію, та подавъ первий свій рисунокъ учителеві, дакъ той не понявъ віри, що се ёго робота, ажъ поки не побачивъ своїми очима, якъ ёго новий учень рисує. Не було ёму въ гимназії путничого наставника. Незабаромъ зрівнявъ вінъ изъ учителемъ, а кудн йти дальшъ — нікому було вказати. Въ Київському университеті знайшовъ вінъ кращого живописця. Сей учитель школивъ ёго на гипсовихъ антикахъ и довївъ ёго карандашъ до високої артистичности. Зъ поради свого наставника занехаявъ Кулішъ свої хварби. Якъ же рокївъ черезъ два, учителюючи вже у повітовій школі въ Києві жъ таки, знявъ копію зъ олійного пейзажа та подарувавъ своєму протекторові, пану Юзефовичові, дакъ той, тамъ саме якъ учитель у гимназії, не понявъ віри, що се ёго робота. Якъ пробувавъ Кулішъ на заточенні въ городі Тулі, губернаторъ Козодавъ (людина тяжко-добра) пораявъ ёму скомпонувати альбомъ про царський переїздъ. Описавъ Кулішъ тульську старовину и иллюстровавъ свій описъ археологичними и иншими акварелями. Императоръ Миколай звернувъ увагу на гарну роботу и спитавъ про артиста, а довідавшись, що сє — Кулішъ, дозволивъ ёму вернутись у столицю. Дїялось року 1850-го.

Хто знає, скількі на своєму віку писавъ Кулішъ усякої всячини, хто знає, що вінъ безъ учителя опанувавъ шість європейськихъ язиківъ до читання чужоземнихъ книжокъ, той зрозуміє, що до малювання видавъ вінъ тільки прихваткомъ, та не було й нагоди до сєго дїла у свою пору. Кудн ёго доля видава, вінъ брався за таку працю, яка була ёму спідручна. Така, вінъ учився змолоду музики на скрипці, а потімъ учився столярства, и зробивъ своїми руками гарну скрипку, а мебелі ёго роботи є ще и теперъ у столиці. Зъ тимъ же запаломъ до праці брався вінъ до хуторського господарства, до садовини, до будовання. Самъ-собі скомпонувавъ фасадъ и спорудивъ у хуторі будиночокъ

такій, якій, по його мислі, лічить Україні. Б, в одного його приятеля, листи його про кузню. Живши раз у глухому степу, не мав до своєї послуги новала и лагодивсь уже спорудити кузню, щоб самому взятись за молотъ. Зъ тимъ же самимъ запаломъ узявсь вінъ и за варшавську службу.

Ще разъ ми самі себе випередили у своєму оповіданні, — ще разъ мусимо вернутись. Хто хоче знати, який бувъ його побутъ у перві роки життя у Новгороді-Сіверському, читай повість його Феклуша. Се правдива автобіографія. Героиня повісті извалася таки такъ, Феклушею, тільки смерть її була инша: такъ десь покинулася, а не втопилася. Хто жъ хоче довідатись якъ тоді учено по нашихъ повітовихъ училищахъ та й по гимназіяхъ, — читай повість Яковъ Яковлевичъ. Патреть сего учителя якъ живий, и вся история така була якъ прописано, — тільки що не самъ Кулішъ проживавъ у Якова Яковлевича, а його приятель Глотовъ, зъ котримъ вінъ друживъ черезъ те, що Глотовъ такий же бувъ рисовалець якъ и вінъ самъ.

Спершу Кулішъ учився дуже тупо и бувъ послідуцимъ міжъ товаришами. Зупиняло його те, що не розумівъ великоруської книжної мови. Поки, було, навчиця гладко читати уроку, то вже й на память його знав, а про-те не розумівъ добре того, що втвердивъ зъ книжки. Якъ прийшлося до испиту, то слезивувавъ такє, що, мовляв, не второпавъ би й німець. Переведено його изъ пригатовительного класа у первий тільки за те, що гарно писавъ. Якъ же почавъ розуміти учевну мову, то легко ставъ первимъ учнемъ. Нехай подивиця, хто хоче, у повість-автобіографію, якъ Яковъ Яковлевичъ учивъ арихметики. Отъ же Кулішъ умівъ рішати такі задачі, що їхъ не було списанихъ у учителя. А що до граматики й правописі, то й не заглядувавъ вінъ дома у книжку: все йому відкрилось наче вінъ и родивсь письменнимъ. У третімю класі гимназіі, куди переведено його зъ повітового училища трохи чи не первимъ, спознався вінъ ближче зъ товаришемъ Сердюковимъ — и сей товаришъ стався праведнимъ його наставникомъ. Сердюковъ бувъ двома годами старший и мавъ память велику. Тільки на стихахъ рівнявся зъ нимъ Кулішъ. Було, сидючи въ класі, прочитають у-двохъ балладу Жуковського и одинъ одному скаже її на память. Що до всього иншого, то ходивъ Кулішъ до Сердюкова якъ до учителя, и рідко коли вони розлучались: и дома и въ гимназіі все були вкупі. Для Сердюкова Кулішъ занедбавъ трохи и свого земляка Чуйкевича, що зъ нимъ рісь відъ семи літъ и спавъ увъ одній хаті. И Чуйкевичъ товаришивъ зъ Сердюковимъ, та, бувши въ старшому класі, не такъ узащавъ до його. Здавався Кулішеві

товаришъ Сердюковъ резумнішимъ за-всікъ учителямъ. Може, такъ и було. Не мала міри прихильність його до Сердюкова, споглядавъ вінъ на його якъ на сонце, и багачко високого и чесного впоивъ у себе відъ його.

У четвертмю класі насочивъ Кулішъ на того учителя алгебри, що затемнявъ свої викладки, аби змусити учнівъ до приватнихъ у себе лекцій. Разъ, не зумівъ Кулішъ роарішити задачі. Учитель звелівъ йому стати навколішки. Кулішъ одказавъ йому: „Коли поставите мене навколішки, то закину на віки алгебру; якъ же сей разъ міні простите, — буду добримъ учнемъ.“ Учитель поставивъ таки навколішки, а Кулішъ покинувъ алгебру. Прийшовъ роковий екзаменъ зъ алгебри. Кулішъ одвітувавъ директорові, що нічого-ніньо не знав. А бувъ тоді директоромъ дуже ерудитний чоловікъ Тимковський. „Дарма“, каже, „що нічого не знаєте: овісля поправитесь.“ И поставивъ йому за екзаменъ, повне число. — За те жъ учителі словесности й историі не знали якъ своїмъ учнемъ нахвалітись. Зъ оповідання своєї матері написавъ тоді Кулішъ невеличку повістку, Ціганъ (днв. альманахъ Ластівка, виданий Гребінною, 1841 року, стр. 362.) и иллюструвавъ її картинками. А Историю Кайданова (не було тоді крадоі) вивчивъ усю на память, и про що ні спитъ учитель — вінъ такъ и відріже тимъ високопарнимъ складомъ, що теперъ сміхъ тільки зъ його. Позадає було учитель словесности теми, то вінъ усімъ товаришамъ своїмъ понаписує композиціі — кому прозою, кому віршами. Відома річ, що се все писалось по-великоруськи; отъ же повістку свою написавъ Кулішъ українською мовою, и прийнявъ її учитель за-благо, похваляючи. Були вже тоді знамі оярічъ творивъ Гулака-Артемовського, перші повісті Квітки. Сердюковъ якось подостававъ усе те и, уносячись надъ лиричними стихами Гете, почитувавъ и те зъ великимъ запаломъ. Кулішъ не розумівъ ще тоді німещини, дакъ ухопишсь за українцину, и випередивъ Сердюкова авторствомъ далеко. Не завидувавъ йому товаришъ, веселився його писаннямъ якъ йграшкою, и мало клавъ у писані ваги. Силкувавсь тільки знати и знати.

(Дальше буде.)

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образокъ въ шість діяхъ).

Ява цята. Охрімъ, Жевага, Оксана.

Оксана. (архаїсць кусокъ сала, хлібъ и пляшку зъ горілкою). Ну ось и поспідай, може и сего хочешъ? (показує горілку.)

Охрімъ. Спасибі Оксано. Сало и хлібъ не конче потрібні. Я щось не голодєнь... *(бере пляшку, досше їй призираєтця.)*

Жевага. А що то за золота жінка у тебе, Охріме; мабуть на всему селі нема такої.

Оксана. Бачъ, я й не бачу. Здоровъ Кіндрате!

Жевага. Здорова, наша бариня!

Оксана. *(смієтця.)* Та коби бъ я була бариня! Баринь чоловіки слухають, чого не забажає, усе є, а тутъ не такъ складаєсь. У добрихъ людей и къ Різду и къ Великодню все що небудь и є у жінки, або плахта, або очіпокъ, або хустка, а відъ мого Охріма нічого не жди. Тутъ якъ не прошу, щоби хотъ на ярмарокъ поїхавъ, де-що хотъ на подушне заробити, такъ ні. Не знаєшь що и робити. А ти коли ідєшь Кіндрате?

Жевага. Та мій візъ уже біля воротъ, я дайшовъ за Охрімомъ, думавъ, що й вінъ поїде. А вінъ бачу и не хоче! Охріме, та що се ти?

Охрімъ. *(наливає горілку.)* Та що? Бачъ що! По роботі, та випочиваю. *(п'є.)* Я іі, братику сєгодні ще не коштувавъ. Ану лишъ и ти Кіндрате!

Жевага. Та спасибі, а все такій поїдемо. *(бере гарку.)* Ну, нехай же легенько загадаєтця дідамъ, бабамъ, батькамъ и матерямъ и діточкамъ маленькимъ. Будьмо здорові! *(п'є.)*

Охрімъ. *(сїдаєги коло стола.)* Чого сєгодні збирали народъ до волості? Десятський и до мене заходивъ, казавъ, що нашъ старший приїхавъ и усіхъ потребує. Такъ я и не пійшовъ, думаю собі, и безъ мене багато будє усєго народу.

Жевага. А чомъ же ти не бувъ, тамъ диво бъ побачивъ. Привезли зъ Німеччини якийсь-то німецький чи що плугъ. Бачъ, нашъ старший вписавъ єго зъ далека, та й самъ приславъ, щоби побалакати зъ нами, що може треба такий и у насъ завести. Та й велівъ, щоби народъ оглядівъ єго здовжъ и поперекъ: чи годитця вінъ, чи не годитця. Отъ ми дивилися на той плугъ та дивовалися, що такъ мудро, бісь єго батькові, зроблено, видно, що німецька робота. Хто єго знає, зъ якого боку до него и волівъ припрягати. Той каже сюди, а той каже ні, сюди. Дивуетця народъ, якъ то воно хитро зроблено. Таке диво, що й годі; плугъ якъ зермало, тільки сєє.

Охрімъ. Дивись жінко, та се справді диво. Що жъ, можно тимъ плугомъ орати, чи тільки дивитися на него?

Жевага. Да слухай, до чого воно дійде. Отъ старший и каже: „не правда ли ребята, что плугъ хороше?“ Та й ставъ розказувати, що вінъ видінішь, чимъ нашъ батьківський; що вінъ и для волівъ легше, що бачъ, не треба буде по три або

по чотири пари запрягати. Та багачко де чого розказувавъ. По єго такъ и виходило, якъ казавъ циганъ: ори, мєли, їжъ! Ми все слухали, слухали, а дальше вінъ ставъ питати, якъ ми думаємо объ тимъ? Стояли усі, понурили голови, хто усъ крутивъ, хто палицею землю добавъ, хто на другого зирився. Що жъ бо и казати? Усі мовчали. — Тоді вінъ и каже: „ну, чтожъ ребята, какъ содѣлаємъ? Видѣли плугъ, теперъ и отвѣчайте!...“ А старий Усь, и не струсившись, питає: „а звідкіль, Ваше високоблагородіє, сей плугъ?“ — „Изъ Англії“, каже старший. — А Усь на се: „це мабуть звідтіль, що наїзжають Агличане въ Одесу закупувати хлібъ у нашихъ панівъ? Еге! Такъ оце вони такимъ плугомъ орють? А ми жъ Ваше високоблагородіє, куди будемо іздити за хлібомъ, якъ будемо їхнімъ плугомъ орати?“ Тутъ, братику, уся, рада зареготалась. Отъ и такъ; нашъ Усь, то не трусъ, умівъ що сказати...

Оксана. А що жъ старший на се? Мабуть велівъ у тюрму всадити?

Жевага. Старший заплуминився якъ печений ракъ, та мершій у волость. Тільки писаръ вийшовъ, та сміючись роспустивъ народъ до дому...

Охрімъ. Спасибі Усу! то такій и правда! Нехай собі пани видумують усе зъ перебераями та зъ хитроцями на німецький, французький, московський ладъ, а нашому братові не до панських вибагівъ. Часомъ и хлопъ, та мудріщий пана. Нашъ молодий поміщикъ *(дідитъ)*, перенявши майно по батькові, не найлучше нагадувавъ своїмъ розумомъ. Казавъ, що въ книжкахъ инако стоїть: въ Німеччині инакше сїють, тамъ и винокурня не така, и вівці не такі, и воли не такі, и люде не такі; хотівъ, щоби братъ нашъ не у світі, а у сурдуті ходивъ... Який химерний панокъ! На весні нашъ чорноземъ велівъ не плугами а сохами орати, тільки згобзувати землю. Та сталось, и хлібъ не вродивъ и мужиківъ обідивъ, які були гроші промарнувавъ, податку кілька років не плативъ... теперъ и Німцівъ и Французівъ и Москалівъ проклинає; нема, каже, якъ нашъ братъ Русинъ!“

Жевага. Ну, и де жъ панокъ сей живе на світі?

Охрімъ. Живє тутъ. Що дадуть ошкунци, то й слава Богу. Тільки людєчку курить, та зъ хортами за зайцями гонить, та на дівчатъ нашихъ призираєтця. Мабуть тільки зайці та дівчата у насъ такі, якъ въ Німеччині... *(смієтця.)*

Жевага. Є, багато казати, та нічого слухати. Ось вамъ иншу новинку скажу. Чи чули, що у насъ будє постій? До мене поставлять ажъ двоєхъ Москалівъ, казавъ голова.

Охрімъ. Ой лихо, не устережеся передъ нами; ще й мене вкрадуть.

Оксана. Охъ, лищечко мое!

Жевага. Теперъ ще Москалі у городі калавуръ держуть. Тутъ то, пане-брате, будуть перевертні.

Охрімъ. Та тутъ буде така халепа, що ну!

Оксана. Та може сі Москалі будуть и добрі люде...

Охрімъ. Еге! Відъ Москаля, кажуть старі люде, поли врижъ, та втікай.

Жевага. Що було, то бачили, а що буде, то побачимо. Годі балакати, допивай Охрїме, бо не рано, пора іхати.

Охрімъ. А що то вже міні нехочетця іхати! (аъ). А ну лишъ Кіндрате цупни и ти.

Жевага. (аъ.) Оттакої присвятої. Збирайся-жъ; кажу тобі, що ні одного шинку не минемъ. Кіндратъ всімъ шинкарямъ братъ и порадникъ. Вставай и ладься, щобъ не опізнитися.

Охрімъ. (іграючись.) А що то вже міні не хочетця іхати, крий Боже! Ну, постій Кіндрате, я заворожу, чи іхати, чи ні. (ворожить пальцями.) Еге!

Оксана и Жевага. Еге, іхати!

Охрімъ. Підн жъ Оксану, звязи веприка та поклади на візъ, зладъ прядиво, запряжи волівъ, та, коли людей и божа воля, треба уже поїхати. — (Оксана въ словахи: „Слїва жъ тобі Господи“, виходить.)
(Дальше буде.)

ВІСТІ.

— „Dziennik Lwowski“ довідується въ певного жерела, що український писатель П. Кулішъ, въ причини якогось Віденського листу, прогнаний въ свої служби въ царстві Польській. О скільки намъ звісно, оставця п. Кулішъ ще й теперъ на своїмъ чинівімъ місці въ „учреждительномъ комитетѣ“ въ Варшаві.

— Въ Відня пишуть намъ: „Русини Віденські занявали громаду „Січъ“ въ ціли товаришської забави и одержали відъ в. намістництва затверженне статутівъ. На 1-шімъ загальнімъ зборі вписалося 27 членівъ и вибрано виділь.“

— Сербська літературна часопись „Віля“ виходяча въ Білограді відъ редакцією п. С. Новаковича, подяе въ 1-шімъ числі сего року оповідання Ю. Федьковича „Опришокъ“ (гл. „Правда.“ Ч. 1. р. I.) въ переводі. — Сей фактъ свідчить, якъ Сербі стараються півнати літературу своїхъ братівъ-товаришівъ по долі. Вибіръ зробивъ п. Новаковичъ дуже щасливий, бо Федьковичъ въ оповіданняхъ безверечно може зрівнатися азъ найзнакомітшими того рода писателями, якъ: Марко Вовчокъ, Тургеневъ, Гофманъ и и. — Тутъ лучатця намъ спосібність познакомити руську публику близше азъ поглядами нашихъ братівъ Сербівъ на нашъ народъ, ёго языкъ и літературу. Новадержуючися відъ всякихъ увагъ наведемо тутъ листъ п. Новаковича, писаний до нашої редакції, азъ котрого кожному буде розумно, яка гаряча лю-

бовъ нашихъ братівъ Сербівъ обявляється до всього що руське. Листъ сей звучить въ дословнімъ перекладі такъ
Чесний Соплеменниче и Пане!

Ми Сербі, мовъ би по природі сьмо приятелими Русинівъ. Коли гитаємо и переводимо оповідання въ малоруського життя, здається намъ, що то оповідання въ рідного нашого сільського и народнєго життя; у кожній же подробности вашого народнєго и сільського життя видимо подібнєснєку подробности иишого нашого ожиття и ми раді відтакъ познакомитися во всімъ шимъ, що зовсѣмъ малоруськимъ. Най намъ шому не буде дивно, що въ тіві сторони шеклого славянського світа гувше мовъ сердешне помагай бігъ и що дружно я звязуюся до васъ, чесний роде, и до вашої чесної борби за гистоту и красу вашого языка, за основу истинної народнєї просвіти и мови, а відтакъ и за основу истинного гаразду народнєго. Ми самі у нашій таїні мали однакову борбу за свою родину и народнєснѣ, и відтакъ зможемо колубити шимъ одноплемінникъ братівъ-борцівъ, котрі за шѣ саме борюцца на своїхъ поляхъ.

Посилаюги вамъ въ шимъ письмомъ „Исторію Сербської словесности“, надіюся, що, прогнани и, ви и о шимъ предметі скажете де-що вашій публиці“.

(У найблизшихъ числахъ нашого письма подамо коротку исторію діевого и дукового розвитку племенъ Славянськихъ, а почнемо відъ Сербівъ.)

— Польска, ві Львові виходяча педагогична часопись „Szkoła“ умістила въ 1. випуску историчну монографію нашого працєвитого историка Дра Ивидора Шараневича підъ заголовкомъ: „Ruś i Podole od r. 1453“.

— На сихъ дняхъ появилася брошура підъ заголовкомъ: „Братское посланіе Украинцевъ Сербскому обществу „Воря“. Списалъ Тарасъ Воля. Вѣна. 1868“.

— Знакомитий сербський учений И. Дамичичъ працює надъ великимъ Кроато-Сербськимъ словаремъ, котрий вийде коштомъ южнославянської академіи азъ печаті.

— Въ Петербурі утвердилася „Чеська Бесіда“. „Старостею“ єсть якийсь п. Шрамакъ. — Сей фактъ свідчить, що Чехи й далеко на чужині не перестають бути Чехами, а всюди заявляють своє народне гиттє.

† Въ Новімъ-Саді умеръ 4-го Січня знакомитий сербський поєтъ Іокемъ Новичъ Оточавичъ. По міжъ иншими працями почавъ вінъ 1855 р. видавати исторію Сербівъ въ віршахъ підъ заголовкомъ: „Србство“.

БИБЛИОГРАФІЯ.

Руська: Львовская Лѣтопись съ 1498 по 1649 годъ. Издавъ А. С. Петрушевичъ. Львовъ. 1868. Выпускъ I. — Издавецъ сеі нашої літовнєї, учений и трудолюбивий историкъ п. А. С. Петрушевичъ заявляє въ переднімъ слові, що въ часомъ видасть, яко доповненне „Львовской Лѣтописи“, збіръ историчнихъ записокъ, находлчихся по старо-євицькихъ нашихъ рукописяхъ и книгахъ п. з: „Галицко-русской сводной Лѣтописи“, яко першу значнійшу часть своего труда въ тімъ предметі. Піконецъ обнародовить печатю: „Русско-Ромынскую Лѣтопись“, посвідчаючу о давнійшій тіснійшій горожанській и церковній звязі галицко-русського народу въ Молдаво-Ромунію и її владітелями.

Россійська: Собраніе сочиненій Достоевскаго. Петербургъ. 1868.

Чеська: Sto prostouřodnich pohádek a povestí slovan-kých. Vydal K. I. Erben. U Praze. 1868.

Хорватсько-Сербська: Nave pravice. U Zahrebu. 1868.

Головні помічники при редакції: *Е. Згарський, М. Косаць, Дръ В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Дръ К. Сумкевичъ*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита*

Зъ друкарні Ставропигийської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакція відъ Ч. 76 місто, каменяця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація відъ Ч. 352 1/2.

ПОТОМКИ

Українського гайдамацтва.

Оповідання П. Куліша.

VI.

„Бувайте здорові!“ сказавъ я, увійшовши въ хату. „Що се ти, Харко, такъ насупився? Та й твоя стара ніби чого плакала? Хиба не раді, що синъ вернувся?“

„Та правду сказавши“, рече Дундукъ. „не знаємо ще, чи намъ радіти, чи смутитись.“

А стара стирала лавку, щобъ я сівъ.

„Якъ же се такъ?“ спитавъ я сідаючи кінець стола, тимъ часомъ якъ старий Дундукъ сівъ зъ другого боку, а синъ ёго ставъ проти мене такъ, що дверей міні не було видко. „Дивувашъ ти мене, Харко, своїмъ словомъ!“

„Та й ти, добродію, здивувавъ насъ незгіршъ.“

„Що жъ таке?“

„Да те, що не встигъ я озирнутись, а ти вже й зробивъ зъ мене, що самъ схотівъ.“

„Що жъ я съ тебе зробивъ?“

„Ехъ, добродію! трудно міні говорити съ тобою! Говорити міні съ тобою — все одно, що проти вітру брати.“

„Чомъ же?“

„Да тимъ, що ти — добрий панъ; дивився такъ ласкаво, и слово твоє таке приятне; оддавъ би тобі, здавця, душу; а якъ подумавшъ про васъ, панівъ, самъ изъ собою, то й стане якось ніби сумно.“

„Чи справді? Чомъ же се? Не вже жъ ти сподіваєся відъ мене якої пакости?“

„Відъ тебе, добродію? Ні, відъ тебе — ніякої. Ти — добрий собі панъ, се вже такъ; и покійний твій панотець бувъ добра людина. Може й багацько васъ такихъ є; та ви самі не знаєте якимъ духомъ водитесь. Вамъ иноді здавця, що ви робите добро

собі и иншимъ, а ви тимъ часомъ по тонкому лёду ходите, и сами не знаєте, коли провалитесь.“

„Ну?“

„Ну, такъ якъ подумавшъ про се, то й страшно нашому братові вкуні зъ вами ходити, щобъ и собі не провалитись. Отъ що я тобі сказавъ, добродію. Вибачай за моє нерозумне слово. Я вже такий собі вдався, що кожному ріжу въ вічі, що думаю.“

„Чомъ же ти думаєшъ, що ми ходимо ще по землі, а по тонкому лёду?“

„Да тимъ, що я не бачивъ ще панського дому такого, щобъ стоявъ твердо, якъ простацький.“

„Ні, сусіде, дуже далеко вже ти зайшовъ. Наші доми стоять по дві сотні роківъ, а сини въ насъ приймають по отцяхъ чесне имя и достатокъ.“

Поки ми розмовляли, стара Дундучиха розгнітила на припічку багаття и поставила сковорідку до ієшні на триніжкові.

„Побіжи“, каже, „синку, вхопи сухенькихъ скіпочокъ!“

Тількі жъ Яковъ замився, що ёму хочеця послухати батькової розмови; а старий озвався до жінки:

„Підмажъ тамъ вивидче! Не люблю, якъ осиплеция глина.“

Міні було якось ніяково додивлятись, що тамъ на двєряхъ... Мусивъ терпіти.

„Такъ що жъ, брате“, кажу далі, „щобъ ти скажешъ проти нашого панського побуту?“

„Те, що якійся вінъ собі непевний; говори тамъ ще хочешъ. Рідко синъ у васъ робить те саме, що робивъ батько, и наврядъ, чи зоставъ хочъ одинъ унукъ у тому будинкові, де звівъвавъ дідъ. Нема на вашихъ панськихъ домахъ благословення Господнѣго. Може, я й дурний собі чоловікъ, та що жъ, коли такъ воно міні здавця?“

„Се, брате, здавця тобі такъ черезъ те, що не бачивъ ти поблизу добрихъ панськихъ сімей.

У насъ багачко внукавъ живе по предківськихъ будинкахъ. Маю въ Бозі надію, що й мої внуки житимуть въ Крутоярівці.“

„Не пророкуй, ой не пророкуй, добродію! Хто знає, у яку минуту ти се говоришъ?“ сказавъ Дундукъ та й поглянувъ на двері (вони відъ ёго не були закриті, а поломъє съ припечка обливало їхъ жовтимъ світомъ). „Ну, такъ отъ воно-то й стане нашою братові сумно, якъ подумавшъ, що въ когось въ самого нема щастя, то й не дасть ёго й тобі. Спершу я бувъ зрадівъ відъ твої ласки, та якъ подумавъ добре....“

Я перебивъ Дундука: брала мене досада.

„Хто жъ тобі сказавъ, що въ нашому побуті нема щастя?“

„Хто міні сказавъ?“ промовивъ старий якось чудно и споглянувъ пильно на двері. „Якъ же въ васъ буде щастє, коли — тутъ чоловікъ різно живе зъ жінкою, тамъ синъ посердився зъ отцемъ, тамъ братъ позиваъ брата. Та хіба жъ в міжъ вами хочъ одинъ панъ, щобъ обійшовсь безъ суду? А хто розправляєця за свої уразки огнемъ и залізомъ? Усе пани. Хто не боїця зняти на чоловіка руку? Все ті жъ пани.“

„Постой, приятелю! Се ти говоришъ такому, що зъ роду не судивсь и не задравсь ні съ кимъ, що въ ёго у отецькому домі було завжди тихо, мовъ у раю.“

„Знаємо ми сей рай!“ каже Дундукъ усміхнувшись. „Не разъ уже довелось міні бачити, якъ вінъ перевертавъ у пекло, — нехай тільки тебе Господь оборонить... А черезъ що?“

„Ну, черезъ що жъ?“

„Все черезъ ті гроші. Чи сякъ, чи такъ, а вони рушать панське щастя.“

„А вапъ братъ, простодюдець, хіба не вгана за грішми?“

„И нашъ братъ зъ дуру часомъ туди жъ за панами, то що жъ? Доставця и нашому братові. Котузі — по заслугі.“

„Такъ по твоєму розумові щастє держиця більше тамъ, де нема достатківъ?“

„Здавця міні, що не въ панстві, а въ мужицтві воно держиця.“

„Да самъ же ти, Харко, не дозволявъ синові одружитись зъ убогою. Отъ и ступишь у панство!“

„Правду речешъ, добродію. Не доведи Господи нікого такий ступишь зробити! Оце жъ мене узявъ бувъ смутокъ превеликий, и не знавъ я, що діяти, а теперъ знаю. Договорився я съ тобою до глибокої правди. Хотівъ еси, добродію, помогти міні своїмъ достаткомъ, та й засмутивъ мене старого, а розмовою зновъ на простий шляхъ вивівъ.“

Не розумівъ я, що се вінъ каже. Коли жъ вінъ:

„А годі, жінко, глану замішувати! Якове, оступись. Нехай панъ усе знає. Тільки слухайте, пане: хата — покришка!“

Я давъ слово додержати Дундукової таємниці.

„Теперъ дивись, добродію. Ти до мене роздобивсь по своєму, а я до тебе — по своєму. Знай старого Дундука, який вінъ в!“

Підступивъ я къ дверямъ. Зъ за глини, що не вся ще одпала, визиравъ намаліваний Запорожець, такий самий, якъ можна бачити скрізь по Україні, тільки робота малярська була не проста: фарби сияли и двиготіли проти поломъя, мовъ живий козарлюга передъ очима въ мене грівся коло багаття.

„Се чи не козакъ Байда?“ слитавъ я.

„Вінъ самий“, каже всміхнувшись. „Ось попробуймо, пане, чи добре моя стара спрягла івшню, а я де-що вамъ розкажу, не такъ якъ люде плещуть. — Ми родомъ съ Каніва, а хату сю збудовавъ дідъ мій, Запорожець. Знаєте, якъ зруйновали Січъ, то багачко тоді сіромахъ поверталось до свого роду. Вернувся и дідъ мій — нехай спочиваъ въ Господа. Тільки не схотівъ жити зъ нами, а збудовавъ собі оцю хату на пустині и пробувавъ однимъ однимъ. Бувъ до насъ мовъ чужий; мало ёго й бачили. Кажуть, що въ ёго були гроші, та Богъ знає, чи правда сему. Якъ умеръ, ми сюди перебрались изъ Каніва, та не знайшли нічого, окрічъ козацької зброї.“

„Чого жъ ви перебрались у пустиню?“

„Того, що въ Каневі намъ було тісно. Жили ми тамъ у сусідахъ, — мати стара да я. Ото жъ почали ми жити въ своїй хаті. Разъ вернувшись изъ риболовства, гріюсь я коло сіє: самої нечи. Мати покійниця варить вечерю. Ажъ ось закопотіло щось конемъ. Після діда зосталась пара злющихъ собакъ. Мовчать — не обізвались. Коли жъ и йде въ хату оттакий, якъ ви бачите на двірнхъ, козарлюга. Не поздоровкавшись и не зглянувши на насъ, скинувъ до долу бурку и зоставсь у червоному жупані. За поясомъ пистолі; шабля при ёму, рушниця. „Малій!“ гукне на мене (а міні вже давно за двадцять), „засипъ коню вівса; а ти, стара давай вечеряти.“ — Не державъ дідъ коней, а овса й сіна знайшли ми доволі підъ повіткою. Засипавъ я коню овса — а кінъ добрий, лицарський; вернувся у хату, а Запорожець, сидичи середъ хати на бурці, ушліта вечерю. „Подай, малій, горілки!“ А въ насъ ні мівъ чарки. „Дурню!“ гукне на мене. „Въ глухімъ кінці підъ ворітьми!“ Узявъ я заступъ конинувъ разівъ во два, ажъ у землі барилце. Запорожець напився нахлики, звелівъ подати сідло підъ голову и захріпъ на всю хату угорнувшись у бурку.“

„А ви й не знаєте, хто вінъ такий?“

„И спитати боїмось. Проспавъ до третихъ півнівъ. Було се въ осени. Якъ заспівали треті півні, схопивсь, вийшовъ до коня, напоївъ у Дніпрі, вернувся та й каже: „Добре ви зробили, що не спитали, хто я. Лучче й не знайте и не кажіть нікому.“ Тай поїхавъ.“

„И не подякувавъ?“

„Куди! Дивиця такъ, наче вимъ тутъ господарь, а ми — челядь. Бачте, якъ сей, що на двіркахъ дивиця? Такъ и той поздравъ. Брови насупивъ, а самъ ніби всміхавця и ніби всякого готовъ назвати дурнемъ.“

„Куди жъ вінъ поїхавъ?“

„А якъ би ви думали? Просто за Дніпро. Було ще темно, и вітеръ зъ півночного берега дувъ жічно. Дніпро булявъ, міна такъ и білія, а їжу и байдуже. Кажуть, Запорозці були характерники. Та не про те річъ. Пройшло може зъ годъ. Забули ми про Запорозця. Тимъ часомъ оця сама Маруся затуманила мні голову. Не така вона тоді була, якъ теперъ ви її бачите, та й я бувъ юнший. Задуривъ, добродію, такъ, що здались мні й ноги въ золоті. А її батько багатирь бувъ. Ну звісно — гарбуза диво. Якъ сівъ я зъ вечера кінець стола, отъ на сѣму самому місці, якъ засумувавъ схиливши голову на стілъ, то й zostавсь такъ на всю нічъ. Що такъ ні казала мні мати — нічого не чую: у мене въ голові Дніпро реве та бурхав. Не знаю, що бъ зо мною сталось, може бъ скрутивсь до свѣта. Коли жъ затупа и зарже кінъ підъ вікномъ. Дивлюсь — передомною Запорожець. Місяць піднявсь надъ за Дніпра и світивъ у вікно якъ разъ на двері. Запорожець стоявъ сь такою усмішкою, якъ оце намалѣваний. „Дурень ти, дурень!“ каже. „Чого сумуєшъ?“ А я мовчу: туга въ мене така на серці, що й Запорозця не злякався. Отъ вінъ бачить, що я мовчу. „Знаю“, каже, „чого твій сумъ. Гарбуза підсунули, такъ и розкисъ изъ жалю. Дурню ти жодинь! не знаєшъ, де твоя дідина закопана.“ — „А де жъ?“ — „Да тамъ же, де була й горілка, тільки вкопни глибше.“

Почувши се, я й задріжавъ увесь. Заразъ за заступъ та до воріть. Справді кожана торба зъ грішми. Убігъ у хату: „Батьку мій рідний!“ а вінъ тільки супиця. „И ти“, каже, „дурний и гроші твої дурні. Буди стару, нехай козакові наготує вечеряти.“ Зновъ повечерявъ мовчки, трохи заснувъ, а передъ світомъ и гайда зъ двора.“

„И зновъ черезъ Дніпро?“

„Ні, на сей разъ берегомъ. Хутко й покривсь за княжою горою. Ну, звісно — Марусинъ батько

не той ставъ, якъ побачивъ мене при грошахъ. А ёго саме тоді обідрали розбишаки. Наїхали въ ночі та й обшукали всі схованки. Самъ и показувавъ неборахъ: зъ ними не жарти! Ото жъ я й одружився. Купивъ цілу бочку горілки, зваривъ казанъ меду, угонобивъ свою околицю такъ, що у всіхъ завернулось у голові. Ажъ ось, посередъ самого підпїтку, якъ винесли на двіръ четвертий глекъ варенухи застугоніло щось голосніщъ за гонака. Дивлюсь — Запорожець! Не знаю чого я злякався: чи того, що вінъ звелівъ намъ не казати нікому про себе, чи чого иншого, тільки въ мене й душі не стало. А Запорожець на мене и не дивиця. Злізъ изъ коня, випивъ варенухи, потанцювавъ навпрісядки, ще разъ варенухи випивъ, далі взявъ мене геть, та й каже: „Ну, що? добре богатимъ бути? Добре, тільки голова крутиця, на ногахъ не встоїшь. Буде сь тебе! Верни мні гроші!“

Тутъ зупинивсь Дундукъ и дививсь на мене такъ, ніби питавъ: що бъ я зробивъ, коли бъ мні таке трапилось?

„Що жъ ти й оддавъ?“ спитавъ я.

„Та спершу въ мене була думка — не оддати, бо се моя дідина; тільки жъ вінъ мні таке сказавъ, що въ мене, й морозъ пішовъ по за спиною: „Дурню! чого дивисся на мене мовъ теля на нові двері? Знаєшъ, чні се гроші? Куликові! (А мого тестя Куликомъ прозивали). Коли боїсся лиха, то верни; а не боїсся — зоставъ у себе на розживу.“ Якъ почувъ я се, — заразъ до комори та за гроші. А вінъ и каже: „Ти думаєшъ, я стану ними користуватись? Отъ яка мні зъ нихъ користь!“ та й швиргонувъ мішокъ у Дніпро. „Я тільки хотівъ тебе дурня розважити. Нетружені гроші до добра чоловіка не доводять.“ Сівъ на коня та просто въ Дніпро, а Дніпро саме тоді розгулявся. Було вже надъ вечіръ: Невидко стало Запорозця. Казали люде, що втонувъ, не добравсь до другого берега; та Богъ ёго знає. — Такъ отъ теперъ ти й знаєшъ, добродію, на що мні треба було вигадати Козака Байду. И досі люде плещуть, що бувъ у мене Козакъ Байда на весіллі. А то певно якийсь приятель покойного діда.“

„Ну, а сей же малѣваний звідки въ тебе взявся?“ спитавъ я дивуючись, якъ ті химерні Січовики ширли проміжъ народомъ свою антишлахецьку философию.

„Звідки вінъ узявсь“, каже Дундукъ, „сѣго ні я самъ, та й ніхто въ світі не скаже. Якъ перейшли ми въ дідову хату, — дивувало насъ, що въ діда й двері такъ якъ стіни помазані крейдою. Ну вибілені, и дарма. Почали й ми, про дідову память, білити двері. Коли жъ постигла мене разъ пригода:

занедужала дитина. Старший бувъ у мене синъ. Сиджу я въ ночі безъ світла сумуючи, ажъ ось — глина лупъ! Зиркъ — у дверяхъ Запорожець. Не йму я собі віри; протеръ віхтемъ — ёго парсуна! Такъ и шпигонуло мене въ серце. Ажъ справді — вранці дитину Богъ прийнявъ до себе. Тимъ то й теперъ міні стало сумно, якъ опала глина. По правді сказавши, твої, добродію, воли мене засмутили. Згадавъ я старовину, згадавъ запорозькі слова про нетружені гроші, та й назвавъ самъ себе дурнемъ, такъ якъ той козакъ-волоцюга.“

„Чомъ же ти не взивавъ себе дурнемъ тоді? якъ твій синъ хотівъ одружитись ізъ убогою дівчиною?“

„Самъ я не знаю, добродію, чого я тоді инше думавъ. Самъ лукавий, мабуть, заморочивъ міні голову. Міні й на думку ні разу не спадало, щобъ Настя була моему Якову жінкою. Все думалось: у того да въ того сусіда хороша дочка, и якъ сказавъ вінъ про свою Настю — взяла мене така досада, що самъ себе я не тямивъ. Не встигъ опам'ятатись, а їхъ обохъ понесло вже зъ двора. Тоді я зовсімъ збився съ панталіку. Одно въ мене на умі: біда чоловікові на світі безъ достатку! А про те й байдуже, що самъ живу трудовою копійкою. Чомъ же моему синові не жити по батьківськи? Таке убожество, якъ наше, нікого ще не доводило до біди, а що зъ людьми роблять гроші — що дня про се чуємо, та й своїми очима вбачаємо. „Цуръ же їмъ!“ кажу. „Ще тільки подумавъ про велику худобу, та вже й розігнавъ дітей съ хати. Се жъ тільки цвітъ, а які будуть люде?“ У такихъ, добродію, думкахъ сиджу я въ вечері зъ старою. То пориваюсь до того заробітку, що ви казали, то зновъ жахаюсь панської ласки, ажъ чую — ніби хтось третій у хаті стиха засміявся. Зиркъ на двері: глина обпала, а Запорожець мовъ живий на мене дивецця!“ Тутъ уже годі про худобу дбати. Кому, якъ не Запорожцеві, знати въ ёму силу? Въ кого въ кешені бувало більшъ грошей, и хто розсипавъ їхъ, мовъ полу? Не дурно жъ бо то, мабуть, бувало! На науку намъ те роблено, щобъ не до грошей, а до чогось кращого привладали ми душу. Тоді жъ таки я й постановивъ собі: „Верну дітей до дому! Нехай живуть, якъ їмъ Господь поможе!“ Ще жъ я не зібрався зъ думками, а ти вже своє діло й зробивъ. Якъ побачивъ я передъ собою Якова, такъ и руки въ мене опали. Тутъ щось недобре замішалось, вбачай мене, добродію. Та старий Дундукъ не подасця. Запорозького вінъ роду; запорозькимъ духомъ и до-віку дихатиме. Живіть пани панами, а ми собі житимемо по простацьки.“

„Хиба жъ се не простацьке діло, Харко, щобъ заробити худобу? Та же жъ и Запорозці шукали

собі здобичи; и їмъ треба було чимсь харчуватись и въ світі обертатись. Збивав тебе съ толку, брате, старовина. Тоді жъ такъ и годилось чинити, якъ Запорозці чинили: знали вони, на що встиляли таллярами свій слідъ на підпитку, на що підъ дорогими савтами носили дѣгтяну сорочку. Сёгодні вони тобі показували великі роскоші, а завтра — такі злидні, що де ступить, босої ноги слідъ пише... Ще й не таке вони робили. Було прийдуть гурмомъ ізъ Січи въ Київъ прощатися зъ світомъ; водяця по всьому Києву зъ музиками; повбіравшись у дорогі кармазини, розіллють бочку дѣгтю и пійдуть навприсядки въ дѣгтяній калюжі; а потімъ прощальникъ веде громаду зъ музиками до Межигорського Спаса, скине зъ себе дорогу одержу, повідкидає тиллягі підъ золотомъ, дукати й талляри повитрушує у пісокъ съ кешемі, а самъ надіне волосяну сорочку та й зачинниця въ монастирі до-віку. На свій часъ воно було добре, бо тоді панство було инше, не таке, якъ теперъ постало. Цуралось людею, драло зъ нихъ свількі мога, а само тільки й знало вилежуватись у бебехахъ. Теперъ, брате, иншими шляхами простують панські діти. Бачъ, я въ тебе вечеряю, про твоє життя розмовляю, твої смутки силкуюсь заспокоїти. Не честь, не подоба теперъ простолюдцеві насъ одбігати и достатківъ, мовъ якої халепи цуратися. Та й Запорожець казавъ тобі про нетружені гроші; а тутъ хиба зъ чимъ иншимъ, якъ не зъ заробіткомъ я приступивъ до тебе?“

„Правда, все правда“, казавъ, покручуючи вуса, старий Дундукъ; „а все лучче при своєму зоставатись.“

„Такъ се ти зрекавсья умови, Харко?“ спитавъ я грізно.

„Якої умови?“

„А якъ же? Ми съ тобою руками вдарили! Спитай у свого порадирика Запорозця: чи вінъ ламавъ хочъ разъ на віку своє слово?“

Дундукъ скочивъ зъ ослона, наче хто шпигонувъ ёго въ серце.

„А я жъ хиба своє слово ламлю?“ гукнувъ на всю хату. „Ніхто не доказавъ сёго Дундукові и не докаже! Инша річъ опасуватись панства — а инша зновъ — стояти на своєму слові. Що буде, те й буде, а буде те, що Богъ дасть. Давай, добродію, руку! И не думай и вво сні не покладай, щобъ старий Дундукъ поцрививъ душею.“

„Такъ би й давно годилось“, сказавъ я, радуєчись за Якова.

Тимъ часомъ стара мати обняла синові голову и пригорнула до себе.

„Жінко!“ обернувся до неї старий, „молись Богові! Молись Богові, жінко, щобъ уберігъ насъ

відь неделі! Не весело въ мене чогось на серці.“

„Годі, годі, Харко!“ сказавъ я. „Се тобі важко, що скрутивъ я тебе твоїмъ словомъ. Знаю я запорозьку вдачу. Ваші діди тимъ и бурлакували, тимъ и дѣгтяні сорочкї носили, щобъ не коритись передъ панствомъ. Лягай зъ Богомъ спати. Усе буде гараздъ.“

И справді було все гараздъ. Добре служивъ міні Яковъ три годи, добре господарювавъ собі потімъ, а старий Дундукъ на віки мене вподобавъ. Щобъ Запорожець не відчувавъ ёму більшъ ніякого лиха, піднявся я зробити нові двері до старої хати, а ёго пишну парсуну взявъ до себе. Залюбивъ дивниця на ёго Дундукъ, якъ завіта до мене. „Чи думавъ ти, козаче, що зъ убогої хати перейдешъ у панський будинокъ?“ каже инеді до Запорозця, наче до живого. А Запорожець мовчки на ёго дивниця и байдуже ёму про те, чи вінъ у простій хаті, чи въ панському будинкові. Дивниця згорда, ти бъ казавъ — панъ надъ панами.

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

За давніхъ доисторичнихъ часівъ Козащини, Татарія, мабуть, більшъ за насъ кохалась у чабануванні по дикихъ степахъ. Дніпрове Козацтво попереймало зъ своїхъ степовихъ сусідъ деякі термини и навѣки прилучило їхъ до свого побуту. У Татаръ, такъ само, якъ и въ Козаківъ, чабаномъ звався пастухъ-вівчаръ. Чабани татарські вибирали съ проміжъ себе старшимъ хто бувъ найдотепніщий, и такий старший звався одаманъ. Звідсі пішло козацьке слово отаманъ. Якъ же десять чабанівъ злучали свої отари до-купи, а въ отарі було по тисячі овечокъ, тоді гуртова отара звалась у нихъ вхошъ. ¹⁾ Се зновъ козацьке слово кошъ — становище, таборне місце. А до всѣго того и козацькі чуби, ті мовлявъ оселедці, попереймано въ Татарни; у неї бо хоробра молодіжъ, царки и мурзи не голмили всю голову, якъ инші, а зоставляли посередъ гири чуприну и закручували коло вуха. ²⁾

У давнині татарський бувъ періодъ мирнёго добуткування, и певно тоді-то степове козацтво славіянське товаришило съ татарськими чабанами. Царіградъ бувъ ще грецькимъ городомъ. Турки не осягли ще зѣмель навкруги Чорного моря. Знемігши силами черезъ усобиці, Татарва вернулась була до давнесного свого побуту, що зъ нѣго підняли її завяті хани, наважившись увесь миръ по-

пустошити. Пастухування здавалось найлюбіщимъ життемъ притомленій Орді. Однихъала вона собі безпечно, після своїхъ завірюхъ та чваръ, по-надъ Озівськимъ та Чорнимъ моремъ, и на низу Дніпра, Бога, Дністра, заведбавши далекі походи. Отъ же тоді жъ то, мабуть, перейняли наші степовики де-що съ татарськихъ звичаївъ.

Ще й досі згадують Кримські Татаре, що якийсь захожий зъ Литви чоловікъ, на прізвнище Гирей, вивѣхавъ, потай ворогівъ, потомка Чингизового, и якъ ставъ сей годіванецъ Гирейвъ ханомъ, те, на незабудъ, злучивъ своє имя зъ ёго прізвнищемъ и завітувавъ своїмъ потомкамъ зватись Гирейми. ¹⁾ Отъ жъ перший зъ нихъ, Девлетъ Гирей, справивъ Татарву на дорогу мирнёго побуту заохочуючи до ремества и купецтва, опрїчъ давнесного пастухування. Ханувавъ вінъ 39 роківъ, не задираючись ані зъ Москвою, ані зъ Ляхами. Замість предсеї пеганської віри, ширивъ Девлетъ Гирей у своєму ханстві віру Магометову, яко розуміищу (а при тому геть шанувавъ и християнъ, що ажъ запомагавъ монастирі грецькі въ Криму. ²⁾ Зъ сѣго розумно намъ, що Орда, мавши такогго хана, дбала не про війну, а про торги зъ сусідями.

Якъ же заханувавъ після ёго синъ ёго Менгли-Гирей, тоді пішло все навпакі. Сей ханъ підпалювавъ у Орди дикий, завятій духъ, водючи її разъ-пó-разъ на Русь по здобичъ. Тимъ же то криваві чвари Татарські съ Козаками-Руссю треба вважати, що почались хиба на скінчанню XV-го століття.

Року 1453 осягли Турки Царіградъ, а черезъ 22 роки Менгли-Гирей допомігъ імъ осягти генуїський городъ Кафу. Зникла въ Криму республіка, що спорудили були славні Генуане. Спогадаймо рїзаннню, що вкоїла Татарва въ Кафі; спогадаймо якъ Турки вселили въ Татаръ своє фанатицтво; спогадаймо жъ и про те, що виробляли вони надъ християнами, налігши відъ сходу сонця на Європу. Съ тихъ смутнихъ часівъ не инако мусили Козаки наші вважати сусідъ своїхъ мусульманъ, якъ ворогами християнськими, а й надто, що за Менгли-Гирей почала Орда роспускати свої загони по Київській, Брацлавській и Подольській Україні. Не безъ того бувало, що й самі по собі задирались наші чабани съ татарськими за пастовниця, за отари, за звірні гони и рибні уходи. Тимъ робомъ розпочалась, та вже й не переставала, війна міжъ степовиками зъ того и зъ сѣго боку.

Якъ осягли Турки Грецьке царство, — до панування богацько знадобилось імъ невольника, бо

¹⁾ Хартахай, Историч. Судьбы Крымскихъ Татаръ (Вѣсти. Европы, 1868, II, 219.)

²⁾ Szajnoch, Dwa Lata Dziejów nasz u c h. I, 42.

¹⁾ Богумъ, Ист. о Тавр. II, 227.

²⁾ Тамъ же, 252.

кохався Турчинъ у роскошахъ, и завоєвані люде мусили ёму догоджати. Убогий Татарюга жививсь коло багатого свого зверхнѣла, мовъ голодний вовкъ коло ситого лева; залюбки продавала Орда въ Туречнину своїхъ бранцівъ и бранекъ, а здобувати се добро найвигідніщъ було їй по надъ Дніпромъ, по надъ Богомъ, по надъ Дністромъ. Перше Орда вдовольнилась мирнімъ добутокваннемъ, випасуючи свої отари поручъ съ християнськими; якъ же поспалось на неї турецьке добро — одежа, коні, зброя, золото и срібро за молодихъ робітниківъ и вродливихъ дівчатъ, що ханала по руськихъ уграниччяхъ, тоді почала дбати про хижачтво більшиъ, ніжъ про степове своє господарство. Що дальшъ, то все частіщъ набігала Татарва на Україну — въ одинъ кінець до Києва и по за Київъ, у другий кінець до Львова и по за Львівъ; а въ половині XVI століття Михайло Литвинъ уже пише, що въ Кримъ кораблі привозили съ Туреччини зброю, одежу, коні, а въ Криму грузились бранцями та бранками.¹⁾ Татарське хижачтво віджахнуло руські оселі далеко зъ низовихъ різокъ, а черезъ те й границя християнського миру відъ чорноморськихъ степівъ стала инша.

(Дальше буде.)

¹⁾ Архивъ историческихъ Свѣдѣній, Калачова, кн. 2, стр. 21.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ

ведля народніхъ пісень, повірокъ, сказокъ и историчніхъ записокъ написавъ

Богеній Згарський.

(Дальше.)

Поняття гараду вьмутьця до худоби; за нею весь добутокъ та й проможность у народа нашого. За-для того заховує вінъ прастарі звичаї, заявляючі печаливу симпатію для худоби. Звичай ті впливають изъ поганською духа, которий у самімъ християнстві, живе у повір'яхъ. Якъ худобу ведетця на ярмарокъ, тріскама за нею метати, а кілько трісокъ кинетця, стільки буде купцівъ.¹⁾ Купивши товарину, зъ підъ ратці беретця землі, и натирає худобі крижі, щоби здорова ховалася.²⁾ Купно само, уважають за свадьбу: купуючий и продаючий зовутця свати. Продаючий оддає товарину по могоричу, по которімъ закусити треба; причімъ чарка горівки на стелю виливаецця. Продану товарину доручають тримаючи шнурокъ, черезъ полу; сватъ одберає мотузь такожъ черезъ полу и обкручає

¹⁾ Дрѣ В. Лучаковський рук. збор. пов. Ч. 82.

²⁾ Тамъ же Ч. 315.

худобу три рази на около себе, потѣмъ бере землі изъ підъ ратці и мастить нею по хребті.¹⁾

Кромі дозору въ добрімъ ідіи и напитуку, кождий хозиянъ святими вещами стараецця запобігти всякому лиху на свою худобу. Свячений артосъ дають товаріві, окурують свяченимъ зіллемъ, сирапляють стайні та й обору свяченою водою. Такимъ видомъ у самій тіснійшій звязі худоба изъ чоловікомъ. Коли вінъ стараецця забезпечити її святощами, хіснуецця и нею такожъ симпатичнимъ образомъ. Порою, аби дівчині любовь изъ голови прогнати, умивали у річнихъ струяхъ чорну ялівку.²⁾

Межи прочими чотириножними звірями, що найбільше своїлися изъ чоловікомъ, то кітъ и собака. Кітъ, очищаючий обійста одъ паширихъ мишей, а песъ, те сторожъ дому й череди. Чорного kota пускають горі коменомъ поставленої, ноді хати, аби всё лиху пішло за ёго голвою. Чорні коти находятця звичайно по світлицамъ відьмъ, чарівницъ. Перейде кого чорний кітъ у дорозі, явде нещастя. Подоба у kota якась загадочна. По темнихъ ночахъ вінъ ходить изъ блестащими вочима. Коли всі звіри лякаютця огню, любять вінъ вигріватися на печі у кубашку, та й моркоче. Умиваючийся кітъ лабочками, заповідає гостей. Якъ забити kota, то 7 літъ хлѣбъ не ведетця.

Кітъ держитця хати, печи, а песъ чоловіка. Чуйний песъ зъ поконь-віку бувъ вірнимъ товаришомъ чоловіка. Завітриць вінъ ворога, прочує всякі злидні. Якъ пси виють горі мордою, буде бранка — надъ землі, будуть люде мерти. На святей вечеръ наслухують дівчата зъ одкіл собаки брешуть, бо зъ відти женихъ нагодитця. На псові не можна хлопцеві іздати, бо коня одсадить.³⁾ Якъ на Великденъ песъ вие, то господаръ умре. Ніяке звіря не наділено природою такъ великимъ прочуємъ, якъ песъ Вірна собака проводила тоді людеі, коли не було сипаної греблі. И нині чуйні собаки товаришать пастухамъ нашимъ.

Дивне звіря, що становить перехідъ одъ чотириножнихъ до воздушнихъ, то лиликъ. Дивовижна природа лилика, чудує чоловіка. Ні мишь, ні птиця — літають лилики понадъ голови по заході сонця. Горе, кажуть, кому випилитця лиликъ у волося. Залетить лиликъ у світлицю, дівчата беруть горнець, ловлять, прикривають и завязують. О півночі несуть, та й закопують у купину межи муравлі. За девять днівъ добувають самі кісточки; ті но-

¹⁾ Зап. рук. Фрашки. Ч. 14.

²⁾ Lelewel str. 399. Czasami, aby dziewcy miłostki wyblć z głowy, uroczyście odprawiano młynny, t. j. w jej obecności obmywano w zbiegu rzeki czarną jałowkę.

³⁾ Дрѣ В. Лучаковський збор. пов. Ч. 250.

сять при собі, щоби привязати до себе милого. Лядикъ, мовлять, то мишъ, що попоїла свяченого. Горюлися, своїлися добрі звірята зъ чоловікомъ, то боровся вінъ ізъ хижими. Вовкъ и змія, то суть найгірші у вочахъ нашого народа. Скільки наборемся люде наші зъ хижими, звірями, нагадують безчислені сказки про вовківъ, про стого- лові змія. На нічимъ такъ не розвилося поняття о лихій истоті, якъ на лихихъ звіряхъ. У постаті змія заговорило перший разъ лихе надъ чоловікові, коли бувъ у вереву. Змія, то образъ всего злого на світі. Бувъ коли-то змія, якому що року мади давати люде на жиръ дівчину, або хлопця. Кирило Коженика у Києві, чоловіга великанської сили, давъ спомукатися просьбою да плачемъ дітей, та й убивъ того змія. До нині зоветця урочище по нимъ Коженика.¹⁾ У байці про бідну дівчину и про сліди її на скалі, такожъ нагадується о змію й королевній, якору наче дачъ мавъ пожертви.²⁾ Змія, великанської вужі, стерегуть звичайно сокровища.

Не мало вдіяли такожъ и птахи на душевний розвій чоловіка. Птахи купаються у воздухахъ, у сонечному світлі, заявлялися самими висчими со- творіннями. Горі завралися вочи чоловіка, горі взи- малися ёго мислі, горою літали птахи. Розличні барвою, постатю, всілякими голосами зивалися. На співнихъ птахахъ училися люде слухати, за ними впалонилися у душі їхъ дозвуки; за їхъ співними голосами, злилася й голосъ чоловіка. За птаками уносилася мислі високо по надъ землю, оживлялася фантазія. За для того птахи, станули головними образами поезіи всіхъ народівъ. Тіломъ до землі привязаний, уносився чоловікъ душею за птаками на воздуху.

Найясне межі птаками, літавъ Орелъ, кор- шунъ, птахъ сонця. Підъ именемъ Корса — Хорса, почитали сонце поганські Киевляне. Ведля старихъ преданий, стадо верескливихъ коршунівъ вело Сла- в'янъ ізъ Азії до Європи.³⁾ Божими зовутця птиці по нині. Журавлі, дикі гусі, загаломъ всі пролітні птахи, малітають ізъ вереву.⁴⁾ Перші ворожби при- взували люде, за-якъ мисль у нихъ пробудилася до птахівъ. Самъ живий образъ семейного життя виділи на птахахъ. Закладали вони гнізда, вигривали та й виводили молодихъ, жили громадами; тимъ-то зділалися приміромъ життя товариського. Майже у всіхъ поганськихъ народівъ, голуби любовъ зобра-

жали. Лабатий бусько, що по хатахъ закладав гніздо своє, знаменує щастя. Погорить той хазяинъ, якотрий розбере гніздо буськівъ. Хто на весну пер- ший разъ узрить буська летячого, тому ворожить вінъ життя; сідячий значить смерть; буськи до парн, весілля.¹⁾ Довбачъ, якъ у хату зачукає, а сова засопить, звіщають смерть. Ластівка у старихъ Слав'янъ принимала великий уділі въ судбі чо- ловіка. Такъ у Любушинімъ суді, ластівка звіщає сестрі Клоновичівъ, о спорі межі її браттями.²⁾ Стадо чорнихъ воронівъ або галокъ и въ нинішнихъ пісняхъ знаменує біду.

По межі птаками, домашні кури, когутъ, велике мали у нашихъ поганъ значіння. Припіваючи зви- чайно поза опівничъ, когутъ звіщавъ піннемъ своїмъ східъ сонця. Исповідники віри Зороастра, почитали въ когуті, птаха Ормуза, розганяючого злихъ ду- хівъ. И теперъ когутъ по опівночі якъ запіє, ду- мають, що злі духи счезають. Когутъ запіває всяке нечисте діло. Тамъ де кури не допівають, нема ні людей, ні добра. Безъ когута немає хатини ні обій- стя; до нові хати пускають такожъ и когута горі коменомъ, щоби за нимъ пішло всё лихо. Коли когутъ на порозі піє, ворожить гості. Коли курка піє, ворожить комусь дома смерть; запобігти тій лихій ворожбі можна тимъ, що міряється куркою одъ вікна до порога и втинає, ведля того якъ при міренню зупає, курці голову, або хвість.³⁾

Що кури у нашихъ старихъ поганъ були святі, на те доказомъ писані яйці въ свята великодні. Свячені яйці поживаються за християнською вірою у великодні свята. Въ загалі всі птахи зъ яєць виводяться. Круглий видъ яйця оказувався, такъ на небесахъ, якъ всіхъ вещахъ: круглою сама голова чоловіка. Такъ яйце зділалося у нашихъ поганъ самою світородною вешню. Изъ курячого поклад- ка, хто носить кажуть девять днівъ заєдно підъ пахою, чортъ виклювається. Одъ яйця, ялася вся мудрость й премудрость чоловіка.

Такъ поміжъ звірями, за їхъ помочию и на- пастию, уноровлявся чоловікъ спізнаючи себе, свої сили — свій розумъ. (Дальше буде).

1) Дрѣ В. Лучаковський збор. пов. Ч. 29.

2) Тамъ же Ч. 31.

3) Тамъ же.

1) Nowosielski Lud. Ukr. T. I. str. 286.

2) Nowosielski T. II. str. 132.

3) Повертаючи ізъ вереву гусей, якъ хто у перший разъ видить, бере троха соломі, підкидує у гору мовлячи: „Гусю, Гусю, нате вамъ на гніадечко, а намъ на здоровлячко.“

4) Nowosielski T. I. str. 127.

ДУШКО МОЯ РОЗМАІТА.

Душко моя розмаіная —

Душко розмаіта,

Що съ тобою учинити —

Де тебе подіти? —

Посаджу тя у садочку —
Буде рожа клясти,
Що ю люде забувають —
Тебе зовуть щастемъ.

Спишу твої чорні очі
Віршемъ на папері:
Скаже цісаръ мене вбити,
Що людей химерю;

А якъ пушу ты въ дїброву
Пташковъ щебетюшковъ:
Буде плакати соловейко —
Що жь робити мушу? — —

Хіба пушу ты до Бога
Відки й ти ся взяла!
Аби рожи зь соловейкомъ
Мене не вклинали! —

Ю. Федьковичъ.

О нѣкоторыхъ фонетическихъ и грамматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка, не сходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ.

Підъ такимъ заголовкомъ напечатана въ „Журналѣ Министерства Народнаго Просвѣщенія“ занимаюча стаття, котру для її важности подаємо дословно, не змінюючи навіть языка, въ нашому письмі. Нехай читателі Правди дізнаюцца зь вірного и незапідозрілого жерела, о скількі на віру и увагу заслужують толки тихъ нашихъ літератівъ, котрі, ссилаючись на голоси великоруські, ознаменували языкъ нашъ нариччємъ, негіднимъ розвою въ літературі и науці.

Для доповнення цілого образу наведемо ще на сімь місці зь „Новыхъ Писемъ“ М. Максимовича, напечатанихъ въ „Москвѣ“, одинъ уступъ, підходячий просто до горішнєго предмету. М. Максимовичъ пише въ своїхъ письмахъ (на стор. 6, 7, 8) дословно такъ: „Въ пространной грамматикѣ своей Грець говорилъ, что Малороссійское нарѣчіе „можетъ даже назваться нарѣчіемъ языка Польскаго!“ Нечего и говорить, до какого неистовства доходило у нашей Польской братіи это неправильное притяжаніе Малороссійскаго нарѣчія къ языку Польскому, вопреки очевидной постепенности средства между нарѣчіями Славянскими. Но при этомъ нельзя умолчать и о томъ противоположномъ направленіи, съ какимъ прошлаго года, въ 23. номерѣ „Дня“, являлся г. Соковенко, объявляя, будто „большинство спеціалистовъ давно уже пришло къ тому заключенію, если не убѣждемію, что Малороссійскій языкъ есть только подрѣчіе Великорусскаго!“

Но это большинство только въ воображеніи г. Соковенка; на самомъ же дѣлѣ, давно уже нѣтъ, кажется, ни одного спеціалиста, который бы доказывалъ такую неосновательную мысль о нарѣчій Малороссійскомъ. Онъ ссылается только на О. М. Бодянского да на меня, — будто мы „постоянно отзывались и отзываемся о Малороссійскомъ языкѣ, не какъ о самостоятельномъ или отдѣльномъ, а какъ о нарѣчій или части Великорусскаго языка“. Не смотря на тѣ пріятные эпитета, которыми украсилъ свою рѣчь объ насъ г. Соковенко, мы оба въ правѣ напомнить ему слова заповѣди: „не послушествоуй на друга твоего свидѣтельства ложна“. Ни въ одномъ сочиненіи своемъ г. Бодяскій не выражалъ приписаннаго ему мнѣнія о нарѣчій Малороссійскомъ. Равно и я, начиная съ предисловія къ Малороссійскимъ пѣснямъ, изданнымъ 1827 года, постоянно утверждалъ, что на Малороссійское нарѣчіе должно смотрѣть какъ на особый языкъ, отличный отъ Великорусскаго, а тѣмъ болѣе отъ Польскаго. Названіе „Малороссійскій языкъ“ было взято мною съ заглавнаго листа Энеиды Котляревскаго, первоначальника новой Малороссійской словесности. Впоследствии я предпочелъ названіе „Южнорусскій языкъ“, точнѣе и яснѣе выражающее собою объемъ этого языка, который состоитъ въ двухъ нарѣчійяхъ: 1) Малороссійскомъ, существующемъ издревле оба-пѣлы Днѣпра — на Украинѣ, Подольи, Волини и Сѣверщинѣ; 2) Червонорусскомъ существующемъ издревле обонполѣ Днѣстра въ Галици и въ Карпатахъ. Нарѣчіе Великорусское въ мѣстѣ съ Бѣлорусскимъ составляютъ одинъ языкъ Сѣвернорусскій, также отдѣльный и самостоятельный, какъ и языкъ Южнорусскій... Ни одинъ изъ нихъ не можетъ назваться родоначальнымъ для другого: это два родные брата въ общемъ кругу Рѣчи Славянской. Нѣтъ никаго основанія, ни филологическаго, ни историческаго, чтобы два Южнорусскія нарѣчія считать видоизмѣненіемъ котораго либо изъ двухъ нарѣчій Сѣвернорусскихъ....“

Отъ яка ріжниця міжъ переконаннемъ чоловіка, труднишогося кільнадесять літъ надъ вичученнємъ руськихъ говорівъ, а міжъ переконаннемъ насъ, Галичанъ, котрі — майже безъ вичу — навіть говорити по великоруській не уміємо! Вашній те фактъ, надъ котримъ мисляці люде повинні бѣ застановитися...

Враги малорусской письменности проводятъ, между прочимъ, мысль, будто бы Малорусская рѣчь не только не можетъ назваться языкомъ, но даже нарѣчіемъ, — что это случайная неорганическая смѣсь русскаго языка съ польскимъ, происшедшая

отъ довгочаснаго перебуванія края подъ властію Польщи. Одинъ публицистъ выразился между прочимъ, что Малоруссамъ не слѣдуетъ беречь эту примѣсь, какъ памятникъ ненавистнаго для нихъ господства надъ ними Поляковъ.

Тѣ, которые заявляютъ подобныя мнѣнія, основываются на признакахъ совершенно внѣшнихъ. Слыша нѣкоторыя слова, сходныя съ польскими, они приходятъ къ такому заключенію потому, что не хотятъ вникнуть въ законы построенія языка и соотношеніе его съ другими славянскими нарѣчіями. Не такъ смотрятъ на него тѣ, которые хотѣли научнымъ путемъ разрѣшить этотъ вопросъ. Милошичъ, первый славянскій филологъ нашего времени, изучившій глубоко сродство славянскихъ нарѣчій, говоритъ: indem ich die Sprachen nach der Nähe ihrer Verwandtschaft an einander reihe, behandle ich dann das Kleinrussische, das auf den Gebiete der Wissenschaft, wie die Untersuchung selbst darthut, als eine selbständige Sprache und nicht als ein Dialect des Grossrussischen anzusehen ist. Какъ въ авторитетъ такъ и въ безпристрастіи съ этой стороны знаменитаго автора единственной сравнительной грамматики славянскихъ нарѣчій, никто сомнѣваться не станетъ.

(Дальше буде).

ЧИЯ ТАМЪ МОГИЛА.

Въ чистомъ полю, край дороги
Синѣ могила;
Когожъ вона своѣвъ землевъ
Тяжко привалила?

Чи тамъ воиновъ за ѳтчину
Свою впокоився?
Ой нѣтъ, любій, то не воиновъ
Землицевъ прикрывся.

Чи тамъ може мати дѣтемъ
Во вѣки спочила?
Ой нѣтъ, любій, то не мати
Сиротять лишила.

Може любя чернобрива
Милого лишила?
Ой нѣтъ, братя то й не дѣва
Зъ милымъ ся простила.

Тамъ полягъ за панську справу,
Справу паньщичоньки
Парѣбонько, що бувъ хворий —
Гнали робитоньки.

Но якъ тому працѣвати
Кому кости вмѣли,

Кого голодъ вже звѣвечивъ
Та и журби зъѣли?

Ото жъ, любій, оттакому
Робити казали;
Хоть не здужавъ — не питали,
Кнудомъ обкладали.

Били жъ его, катували,
Доки житѣ чули,
А якъ вбили мовъ звѣрину —
Кинули въ могилу.

Въ чистомъ полю, край дороги
Синѣ могила:
Молодого парѣбонька
Тяжко привалила.

Веселенко.

ЖИЗНЬ КУЛІША.

(Конецъ.)

Скоро після того попались імъ у руки перві повісті Гоголя и велика була радість изъ того читання. Усяке слово памятали вони — дѣ яке сказавъ Гоголь. И дивна річъ: по гимназіі тоді ходило багацько переписаного зъ Пушкина, Жуковського и иншихъ прославленихъ поетівъ великоруськихъ. Самъ Кулішъ розказує въ повісті: Уляна Терентѣвна, зъ якою жадобою прислухувавсь вінъ до поезіі, якъ собі переписувавъ, бо книжки, опрічъ учевнихъ, у сей городовъ не заходили, (та й купити було бѣ ні-за-що); Сердюковъ читавъ уже Гете и Шиллера: естетичность была розвита у нихъ ажъ геть; отъ же, якъ показались книжки українські, то надъ усімъ тимъ узяли гору. Ще жъ дивницю подамо річъ. Разъ Кулішъ, зайшовши до купця по горіхи, побачивъ пять якихся книжокъ. То були пять екземплярівъ збірника українськихъ народнихъ думъ и пісень, що видавъ Максимовичъ у Москві 1834 року; якосъ вони у Москві zostались купцеві у товарі. Ні ранше, ні навпослі книжками вінъ не торгувавъ ніякими. Нікоди хлопець не чувъ про сю книжку, а протѣ заразъ купивъ, отдавши всі свої гроши, — и стала книжка ся у его и въ Сердюкова первою надъ усіма иншими. Заховавсь надовго Гете зъ Шиллеромъ; забули вони й про Гоголя и про самого Квітку зъ его Марусею, що не разъ надъ нею плакали. Принісъ Кулішъ книжку въ гимназію — и всі товариши заслухались якъ почавъ імъ читати про „Сомка Мушкета“, про „Коновчеика“, про „Озівськихъ братівъ“, про „Хмельницького й Барабаша“. Поти носивъ и читавъ кожному

що почали вже відъ ёго втікати и ёго декламацию передражнювати. Тоді вінъ узявъ та й вивчивъ на память усю книжку, щобъ ніколи зъ нею не розлучатись.

Не рівнимъ ходомъ оповіданне наше ймеця, то розкажемо тутъ ще одинъ епізодъ. Опісля, ходячи по селахъ и розмовляючи зъ народніми кобзарями або дідами, бравъ Кулішъ тимъ, що зачне імъ на пам'ять думи казати. Здивуюцца-було діди, ніколи такого дива не бачивши, а потімъ усю душу свою передъ нимъ розкривають. Величимъ здавця нашому народові ёго рідний епосъ, якъ стародавнімъ Грекамъ, що мовляли: „божественний Омйросъ!“ Иноді Кулішъ мусивъ ховатись або з'їжджати геть відъ своїхъ простодюнихъ приятелівъ, бо, не чувши зроду, щобъ хто промовивъ до нихъ такимъ сердешнимъ словомъ, починали кругъ ёго ширити чутку, що се царський синъ потай панівъ проміжъ людьми ходить. Ой, коли бъ то царські діти знали такъ простодюде, якъ ёго Кулішъ знав! Не такихъ би вони собі людей до панування добірали.... Разъ, вінъ зайшовъ до багатого козака въ хату и почавъ ёму до своїхъ „Граматки“ читати. Буденний день бувъ. Четверо дорослихъ синівъ поралось на дворі. Старий слухавъ, слухавъ, далі відчинивъ кватирку: „А годі вамъ, діти, поратись! Ще буде часъ до роботи, а такого гостя не буде.“ И всі прийшли посідали на лавкахъ и слухали гостя, що въ перше и въ останнє бачили. Яке бъ то добро можна зробити людямъ ріднимъ словомъ на Україні, коли бъ соцькі та десницькі заразь про таку появу, якъ оце розказано, становому не донісили; а становимъ наказано — усякого задержувати, хто зъ простимъ людомъ, не такъ якъ звичайно пани або мужики розмовляє. Що то за духъ праведно людський зрісь би въ тому народові доброму, звичайному, шанованому, коли бъ усяке и вчилось у школі и слухало церковну проповідь, и читало книжки по-своєму! Була бъ ся земля твержею руського духу и честю всьому великому руському, та й слав'янському, мирові!..

Ото жъ важко здавалось Кулішевому отцеві сина у городі оплачувати. Тимъ часомъ оженивъ старшого сина, повивадавъ заміжъ небогъ. Зяті почали ёго за опекунство позивати; втеравъ багато грошей и достатку, даючи відченного, бо жахавсь волокити судової, що и въ Ексцерпті правъ малоросійськихъ названо її гіркою. Далі сказавъ навідрізь: „Не буду більшъ у гимназії держати!“ (Уляна Терентівна вже зникла). — Подавъ писателъ нашъ просьбу до директора про виходъ. Директоръ не відпустивъ ёго а пославъ учителемъ до пана Красовського, предводителя дворянства глуховського. Вйбувши тамъ цілий рікъ, знайшовъ

собі Кулішъ у Новгороді-Сіверському місце домашнього наставника панських дітей. Дано ёму и квартиру и жалування й прислугу. Батько й мати двохъ паничівъ, що були въ ёго на рукахъ, добрі були люде; не за гувернера мали ёго, а за семинина. И жити бъ ёму тамъ зъ упокоємъ пеки не скінчивъ би гимназії, — та ні! Въ Кнівї тоді тільки-що споряджено университетъ; приймали у студента не дуже туго. Задумавъ Кулішъ переступити въ университетъ черезъ два класи гимназії, а ніякому було відраяти, бо Сердюковъ, попередивши ёго туди жъ поїхавъ и зробився студентомъ. Зъ малими грїшми полинувъ и вінъ у Кнівъ, та испиту не видержавъ. Мусивъ зновъ итї у домашні наставники до одного пана; черезъ рікъ вернувсь у Кнівъ, видержавъ испитъ и ставъ слухати лекції по словесному, а потімъ — по правному хвакультетові. Чуйкевичъ такожъ бувъ студентомъ. Сердюковъ перемістивсь у Москву, бо вважавъ для себе Кнівський университетъ ні-за-що.

*) Въ найближшій числі подамо ш. читателямъ для доповнення сеї статті знаня Кумша въ „Чеського Наукового Словника“. Ред.

Зъ народніхъ устъ.

Коляди.

Изь збірника *Осташа Терлецького* *)

Ой у садочку виноградоцку —

Ой стерегла її гречная панна,
Приходить идъ ній батінько її:
„Донечко душко, звержи яблучко.“
Й тобі не звержу, милому держу.

— Ой у садочку виноградоцку —

Стерегла її гречная панна,
Приходить идъ ній матінька її:
„Донечко душко, звержи яблучко.“
Й тобі не звержу, милому держу.

— Ой у садочку виноградоцку —

Стерегла її гречная панна,
Приходить идъ ній та братчикъ її:
„Сестричко душко, звержи яблучко.“
Й тобі не звержу, милому держу.

— Ой у садочку виноградоцку —

Ой стерегла її гречная панна,
Приходить идъ ній сестричка її:
„Сестричко душко, звержи яблучко.“
Й тобі не звержу, милому держу.

*) Коляда ся записана въ Станіславівській околі. — Колядуючи пісню повтаряли за кожнимъ віршомъ: „— Дзелена, дзелена яблїнь червоної ябка вродила.“ — Подібно зачинається коляда записана И. Д. Ваглевичемъ. (Див. „Русалка Дністровал“ стр. 41.)

— Ой у садочку виноградочку —
Стерегла її гречная панна,
Приходить идь ній миленькій її:
„Миленька душко, звержи яблучко.“
Ой тобі звержу, бо тобі держу.

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образокъ въ шрѣхъ дѣлѣхъ).

Ява шеста. Охрімъ, Жевага.

Жевага. Хочь гадай, не гадай, а останне допивай, бо до первого шинку гоний мабуть, ажь три, не забувай. (Пьють.) Важна горівка, у горлі смалить!

Охрімъ. Якъ же воно все хозяйство зоставити?

Жевага. Цуръ тобі! а жінка на що? Хиба жь ти хозяйнуешь? Вона приглядить за всімъ лучше ніжь ти. Ну, годі, годі Охрime, вставай.

Охрімъ. (встає якъ би звідь немогу.) А то бо вже міні не хочеться іхати, крий Боже! Постривай же. (Кричить) Жінко!... говь!... Оксано!... позакладала чи що? (До Жеваги) У мене вже якъ іхати, то іхати. Часъ не стоить на одному місці.

Ява сема. Охрімъ, Жевага, Оксана.

Оксана (борзо бігає) Чого тамъ такъ припало?

Охрімъ. Та де ти бігавш? хиба не знаєш, що поїду на ярмарокъ? Дайже паланицю, або хліба на дорогу... А волівъ запрягла?

Оксана. Та вже запрягла, веприка на візъ уклала, а прядиво коло полудрабка положила и рядномъ накрила. На, ось тобі гричанивъ.

Охрімъ. (нагинає ладивися, все повільменько.) А батігъ де?

Оксана. Та на возі, иди мерщій, бо вже не рано.

Охрімъ. А мазницю підвзяла?

Оксана. Оце тебе питала...

Охрімъ. А воза мабуть и не догадалась підмазати? Еге, я й кажу що такъ!

Жевага. Тю, тю!...

Охрімъ. На свого батька, або на матір; чого ти тюкавш? хиба сказивси, чи що?

Жевага. Та якъ же на тебе не тюкати? Бачь який бундюжний панъ! Зовсімъ зоганявъ біду жінку. Важний би зъ тебе бувъ паливода! усе бь знать лежавъ та вередувавъ по ихньому. Вони жь такъ неразъ, підъ носомъ що небудь лежить, лишь руку простягти — та заразъ и на лакея: Человѣкъ, подай вонъ платокъ! Человѣкъ раздѣть меня! Че-

ловѣкъ, надѣть мнѣ сапоги! — И ти Охрime, якъ набьєши свій пендюхъ, кричавбись тоді на жінку: гей, жінко, обітри мужа та перехристи; самъ вже не адужаю. Чижь не такъ?

Охрімъ. Ка-зна що каже. Та на тожъ и жінка, щобъ чоловіка слухала, та робила; а коли що не такъ, то й бити.

Жевага. А було бь тобі таку жінку, якъ була моя покійна, нехай їй легонько икнетца въ царстві небеснімъ. Тій було що не скажеш по їй, то крий Боже! Ниначе инша пані: якъ залящить, якъ запорощить, та чимъ замажесь, чи рогачемъ чи ножемъ, або макитрою, такъ и швирне на вздогінъ, то я мерщій изъ хати. Отъ таке инший разъ буває на світі. Та шкода тільки що на міні відбулось...

Охрімъ. Жінокъ иншихъ и пані бьють; онъ хочъ той панъ, що вимінявъ прадідівський лісь на скриньку, онту, що барипши та пані на нихъ усе грають... Хиба не бивъ своєї жінки? Якъ куда йде зъ нею, то щобъ гарнища була, то й понабывъ щокни. А панъ же!

Жевага. Або й панъ Гусаківъ зъ Ковалівки. Оженивъ на великій пані, забравъ гроша, а потомъ и бивъ жінку, щобъ швидче померла. „На що міні, наже вчмолуха въ домі? Якъ дібью бабу, тодія прасчу возьму, вже й шануватиму.“

Охрімъ. Або й панъ Воробчинський. Неразъ и у ночі, ніби черезъ сонъ якъ хопитця...

Жевага. (перериває) Ну, годі, годі балакати, поїдемо.

Охрімъ. А що Кіндрате, може ще й кожухъ взяти на дорогу, а то вчора, яка була у ночі заверюха зъ дощемъ; щобъ не було и сегодні того. (визирає вікномъ) Бачъ, якъ нахмарило! Еге! Учора, тільки що ми полягали спати, якъ заторохтить щось у вікна, я вискочивъ, питаю, хто тутъ такий? а темень темно братіку, та въ хочъ въ очи тикай пальцемъ, то нічого не побачиш! А щось и каже: Пустить люде добрі переночувати. Дивлюсь, жидъ. А бісівъ сину, кажу ёму, Христа мучивъ, та ще просисся до добрихъ людей ночувати! Цуръ тобі, піди хоть підъ тиномъ лягай. А вінъ: „та тожъ Одеські жиди мучили Христа, а не ми; ми, каже, зъ Бердичівки.“ „Ну, кажу, коли ти Бердичівський, то йди у хату. Богъ зъ тобою.“

Оксана. Та годі тобі Охрime балакати, йди мерщій, бо вже не рано. Бачъ, якъ розщебетався!

Охрімъ. (бувши вже коло дверей, скоро обертаєсь) Глядь братіку, люльку и забудь (знаходить).

Жевага. Ну прощай Оксано, оставайся здорова, (хреститься) Боже благослови. (виходить).

Охрімъ. (шакож хрестишця) Боже благослови! А що то вже міні не хочетця іхати, отже жъ такий намоглись та й намоглись. Гляди жъ Оксано, не забудь дати проса квочці, та приглядай, щобъ декуда курчата не позабігали (виходить поволи, оглядаючись до-вкіль).

Оксана. Та йди вже, коли йдешъ. (виходить за Охриможъ, поволи вертаєсь).

(Дальше буде)

НАРОДНІ ПОВІР'Я

Изъ записокъ Евгения Желехівського.
(Конецъ.)

Медвідь. Бувъ еденъ мельникъ, тай той сховався підъ містъ, а Господь, Исусъ Христось, йшовъ тимъ мостомъ. Мельникъ той зухвальний бувъ тай кликнувъ зъ-підъ моста: вугу! А Господь сказавъ: „А бодайжесь гудівъ до суду-віку.“ — Та й такъ зъ мельника ставъ медвідь.

Бузько. Не хотівъ Господь Богъ щоби на світі були жаби, хроби, мишва та инше плюгавство. Позбиравъ Господь Богъ тую всю погань у мішечокъ, завязавъ и давъ чоловікови, щоби не розязовавши кинувъ той мішечокъ въ море. Ишовъ той чоловікъ до моря, вже мавъ кинути, — але бувъ цікавий и розязавъ мішечокъ той. Якъ розязавъ, вилізли жаби, хроби, миши и все що було, порозлазилося по світу, а Богъ за кару переминивъ того чоловіка въ бузька, щобъ вибирувавъ тую погань до суду-віку.

Зазуля. Тужила дівчина, що пари не має. Пішла у лісъ и вилізла на дерево. Йде Господь Богъ лісомъ, а та дівчина зобачивши Господа Бога притаїлася межи гилемъ и кликнула: ку — ку! А Господь Богъ сказавъ: Будешъ кукала до суду-віку. И такъ зъ дівчини стала зазуля.

Пропасниця. Оденъ король бувъ дуже розумний, добре радився въ кожій пригоді, попідбивавъ підъ себе багато краївъ и миру, а того що зъ нимъ мірався, завсїгди поборовъ. Ніхто не знавъ зъ вітки ему такъ всё добре ведеться. Разъ-же приїхало до него три царі — не застали его дома, а йно дочку его. Питаються они ві: „Чо то твому батькови такъ всё руковъ йде? Зъ вітки вінъ має таку добру раду и щасте? Вивідайся ти у твого батька за тоє всё, — повідають вони до тої крілевої дочки, — а ми тобі заплачимо великими грїшми.

Здалася тая крілевна на їхъ волю и зачала батька лестками підходити, щобъ ві причину своєї моци сказавъ. Батько любивъ свою дочку, та й каже ві: „Ото я маю такого старого мудрого слугу, вінъ

міні вірний е и завсїгди міні добру пораду дає; я за невъ йду, та й міні щаститьсь.“

Доповіла тоє дочка крілева тимъ царамъ, а вони тільки того хтіли знати: підмовили ві, щоби тому слугі старому голову втіла и імъ принесла. Зробила вона тоє и несе голову того слуги на мисці до тихъ трехъ царівъ. Руки ві зо страху трясуться, дрощъ ві переберає — а ту далі голова зъ миски проговоріла до неї: Будешъ трястися до суду-віку! — И зъ вітси то пішла пропасниця на цілий світъ.

ВІСТІ.

— Въ Петербурзі має появиться опера „Дѣти степей или украинскіе цыгане“ въ 4. діяхъ, зъ музикомъ Рубинштейна.

— Найзнакомішимъ повомъ на полі славянського язикословия єсть недавно докінчений великий „Словарь живаго русскаго языка“ В. И. Далля. Словарь сей обіймає 70.000 слівъ, которі въ жаднімъ дотеперъ виданімъ словарі не находятця, ві навіть въ академічнімъ, которий обіймає 114.000 слівъ.

— Петербурський книгопродавець Звонаревъ видає Чеську историю Томека въ великоруськимъ переводі. Такожъ має вія видати историю Черногори, Болгарии, Сербии, Галичии, и Хрестоматию всіхъ славянськихъ нарїчїй.

— „Matica Slowenska“ ухвалила на зборі 16-го Сїчня роздати 520 р. а. в. міжъ 12 учениківъ яко стипендіи.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Руська: Украинская старина. Матеріалы для исторіи украинской литературы и народнаго образования. Часть I. Г. П. Данилевскій. Харьков. 1866. 8°. 403 стр.

Россійська: Донцы, Н. Сентюкиль. (Зъ актами таблицями и регалиями Донського козацького війська) Москва. 1867.

Рассказы про старое время на Руси, отъ начала Русской земли до Петра Великаго. А Петрушевскій, С. Петербургъ. 1867.

Николай М. Карамзинъ, по его сочиненїямъ, письмамъ и отзывамъ современниковъ. М. Погодинъ. 2 тома. Москва.

Биографическій очеркъ И. М. Карамзина и развитіе его литерат. дѣятельности. Н. Булича. Казань. 1866.

О преподаваніи отечественнаго языка. Ф. Буславевъ. Москва. 1867.

Музыка русская и такъ назыв: общая. — В. О. Москва.

Польська: Historia reform politycznych w dawnej Polsce. K. Hoffmann. Lipsk.

Die slavischen Monatsnamen. Von Dr. F. Miklosich. Wien. 1867.

Die Fremdwörter in den slav. Sprachen. Von Dr. F. Miklosich. Wien. 1867.

Russische Umtriebe in Ungarn. Ein Beitrag zur Geschichte Oesterreichs wie Russlands mit einem Anhang. Zur Statistik der ungarischen Slaven. Von Dr. H. J. Biedermann. Innsbruck. 1867.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косакъ, Дръ В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Дръ К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита*

Зъ друкарні Ставропигийської.

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛИТЕРАТУРНЕ.

Виходять 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; шістрічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменяця „Народнѣго Дому,“ (Кравівська уліця). Администрація підъ Ч. 352 1/4.

АМБРОЗІЙ ОСТАПКЕВИЧЪ.

Оповідання Данила Млаки.

Живъ собі въ однімъ селі на нашій Буковинській Україні Лаврентій Остапкевичъ, а бувъ вінъ дякомъ при долішній Церкві. Мавъ вінъ діточокъ лийш двічка, и те двоохъ синівъ Сергія и Амброзія.

Старший синъ немавъ доброї голови, якъ наъ завъ Лаврентій, тому не пославъ ёго до школи. Вінъ німі добрий, замішний и статочний господаръ у нашімъ селі. Меншого сина — бачъ мізинна и пистунька свого — пославъ до Дзвінячка, де ёго учитель-дякъ, Севастианъ, учивъ читати зъ Псалтира и Часослова, своє имя и прізвище підписувати та зъ Ирмологіона співати. Старий Лаврентій велику надію покладавъ на меншого сина и тавъ ёго пестивъ, тавъ ёму у волю ухонивъ, ще усі люде дивувалися. Але за те панъ учитель-дякъ не знавъ жарту; на него трафивъ нашъ Амброзій, мовъ коса на камінь. Неразъ ёго чуприна въ гарячій роботі маляся, неразъ спина відъ гупанцівъ и гамонівъ учительськихъ свербіла и дрожала, бо досить тупе дізла та вража азбука у голову нашого Амброзія. Було старий Севастианъ тавъ розлютятця, що ажъ волосъ на собі минав. „Тобі гуси пасти, не азбуки учитися; твоя голова — порожний гарбузъ, намість мозгу пусте ключа!“ хрипливо гукавъ вінъ и прутомъ нашого Амброзія по плечахъ, що ажъ закуритця.

На пятімъ року умівъ вже вінъ и у псалтирі дещо прочитати и своє имя мовъ квачемъ підписати. Вернувся вінъ зъ дзвіняцького всеучилища до дому, а батько Лаврентій доповнявъ то, що ще собі Амброзій у славній школі Севастиана не присвоївъ. Співавъ вінъ звичайно зъ своїмъ батькомъ у церкві „на страні“. Учивъ ёго старий батько и типикону, хочъ то не до смаку було дяківському синові, пильнувавъ ёго старий мовъ свою душу; щобъ зъ него доброго дяка виробити.

Вирісь Амброзій мовъ смерека, а здоровий бувъ мовъ дубъ. Та тільки й всѣго, що бувъ вінъ великий и здоровий, а прийде заговорити щось путнѣго, комусь пораду дати, — то вже не було въ силі дяківського розуму. Було якъ скаже що, то ні до людей, ні до чорта... Вінъ ще парубкомъ перейшовъ на дитинячий розумъ, вінъ бувъ старою дитиною, тіломъ у літахъ, а розумомъ у пеленкахъ... Сова хочъ би й по підъ небеса літала, то соколомъ не буде.

Пішли ёго до міста — то вінъ лийш ротъ роззявить и вже забуде що мавъ купити; тутъ щось зібъе, тамъ на гладкій дорозі упаде, намість у дерево, то у ногу сокирою цюкне... словомъ сказавши такий незручний бувъ зъ ёго парубокъ, що ёму й пари не було. Пізнававъ то батько и прунувавъ ёго кільки мігъ; та харъ и чеши коростяве порося скільки хочъ, вже зъ него людей не зробить.

Прийшло старому Лаврентію зъ світомъ прощатися. Поховали старого, а другого дяка у селі не було. Тоді бувъ мій дідъ-покійникъ панъ-отцемъ при долішній церкві. Плачучи молила дячиха Евфонія мого діда, щобъ Амброзія за дяка прийнявъ, а дідъ мій мягкого серця бувъ та й прийнявъ. Отъ такъ ставъ Амброзій дякомъ при долішній церкві.

Недовго по смерті мого діда ставъ мій батько панъ-отцемъ при долішній церкві. Ходивъ я малимъ до Божої церкви; чувъ я якъ нашъ Амброзій співавъ и читавъ, та гадавъ, що всюдн такъ співають и читають, и поважавъ нашого дяка мовъ якого Божого чоловіка. Та вже тоді неразъ вінъ мені смішнимъ видавався. Було якъ вийде зъ своєї „страни“ Апостола читати, то або зашпотаецця и трохи не упаде, або къ „Фисеямъ“ зачне, а „къ Рикляннамъ“ зверне, поки ёго ажъ батько не направлять. А якъ зачне співати Аллілуя, Хировимскую, або що инше, то трохи перестане, віддихне, табачки понюхае и зновъ дальше співає, що ажъ духу нестает.

Я думавъ, що то всѣ такъ мусить бути. Та якъ почавъ я вже у Чернівцахъ до школи ходити,

якъ порозумівъ на який ладъ иде церковний співъ, тоді пізнавъ я, що нашъ Амброзій зні читати, ані співати не уміє. Неразъ мусівъ в зъ Божого дому виходити, щобъ на голосъ не засміятися, та зібранимъ Християнамъ соблазни не дати. Було якъ зачне співати и ногою тактъ бити, якъ по уха почервоніє и очима закрутить, мовъ той; заколаний баранъ, якъ зачне ноти зъ Ирмологнона витягати, то чоловікъ бажавъ би тоді й глухимъ и сліпимъ бути. Твоє лице до сміху стягнетця, а ротъ хиба хусткою затикай. Якъ то люде кажуть: затягнувъ вінъ на шестий гласъ, або на десяті антифони.

Терпіли ёго мій батько, бо добрий та неслухний бувъ нашъ Амброзій — и въ огонь сконувъ би, якъ би батько ёму тільки сказали. Терпіли ёго батько, хочъ неразъ такої покости наробить ще ажъ ну! — не зъ злої волі, а тому, що хибувало ёму, якъ то кажуть, одної дошки.

Скажуть ёму батько: „завтра я думаю клаку на кошени зробити, піди селомъ та проси людей, щобъ мене трохи поратовали.“ — „Добре, панъ-отче!“ скаже Амброзій и піде. Дома на клаку вареного и печеного лагодять, батько горівки куплять, вийдуть другої днини на сіножать — а тамъ и одної душі нема. Пішлють за дякомъ; вінъ прийде. — „А що Амброзю, питають, скликавъ ти людей?“ „Скликавъ“, каже. — „А чому нема ні одного?“ „Та жъ казалисьте панъ-отче, що думаете на другий тиждень клаку зробити“... — „Говори климе“, скажуть батько, „тобою не можъ и трохи послужитися, ти й у Києві розуму не купишь, висушишь ти свій мозокъ табакою“... та тільки було їх гніву.

Неразъ хочуть батько довідатися, якъ намъ у школі поводитця, або мають намъ що передати, та висилають свого слугу до Черновець. Такъ ні! Дякъ все своє: „я поїду, я вамъ всё гарно зорудую!“ Поїде, та такъ зорудує, що приходило й сміятися и гніватися. Бачъ, яка біда вродилася, така и загине, а своїє натуроньки таки не покине. Неставало нашому дякові глузду, за те мавъ вінъ дуже добре серце, ні зъ кимъ не поваднця, на нікого гніву немає, нікому не відріче. Правда — розумівъ нашъ Амброзій одно діло якъ належитця, умівъ вінъ гарну садовину викохувати; у него бувъ садъ, якъ лісь, а дерево рівне та чисте мовъ зъ воску видляне.

Покійний Лаврентій лишивъ Амброзієви усє газдівство, (Сергієви купивъ вінъ окремішний грунтъ) ставъ теперъ Амброзій газдою, було у ёго всёго доволі и у коморі и на оборі та не було тільки кому всёго того доглядати, не було у ёго подруги-жінки. Сватанне — се найважнійший и найцікавійший періодъ зъ життя нашого Амброзія, а

сватавъ Амброзій ёго рідний братъ Сергій. — Вінъ самъ мині про те сватанне та й про весілле розказувавъ. Послухайте.

„Не сёгодня се діялось“, такъ розказувавъ мині Сергій Остапковичъ. „бувъ я уже зъ 10 літь жонатимъ, придбавъ вже я собі дітокъ — повенъ кутокъ, бо якъ не росте ні одна дитина, то на старість нудна година... Газдуємо ми та дбаємо, щобъ на старість ще придбали, моєму братові вже й 25 літь на плечахъ, а вінъ все парубочить, та парубочить. Покійникъ батько лишивъ ёму усє господарство, та по смерти батька почало усє пустіти та спадати. Амброзій нильнувавъ лишъ свого садочка, своїхъ щепівъ, а що зъ газдівствомъ діялося, про те ёму було байдуже. Думаю я собі: не може воно такъ бути по вікъ, нема кому ёго ні обіпрати, ні облатати, нема кому пораду дати, треба бъ мого братика подумити... Може діставетця яка добра дівчина, що зъуміє у всімъ ладъ зробити. Та не такъ то легко було мого Амброзія оженити... Розумному оженитися, якъ веди напнитися, піде засватає, та за три неділі має у своїй хатці найліпшу спілку, хорошу, молоду жінку, але такого оженити, якъ мій братъ, то тяжка робота. Було часъ у батька лишъ двохъ, якъ двоє очий у голові, та, якъ то люде кажуть, зъ одного дерева всь хрестъ и допата, а въ одній руці пальці та не однакові. Міркую я, та думаю, а все кінці до купи не сходятця. Щобъ мужичку узавъ, то чей не противъ нашого плеча, поведу ёго десь до ліпшихъ людей, то лишъ сорому наберуся, бо якъ що заговорить, то не знаєшъ у котру крису ударивъ, голосний якъ давнъ, а дурний якъ довбля. Неразъ думаю я собі: отъ мовчавонсь, та подумали бъ люде, що ти розумний, бо пізнають зъ розмови, якої ти голові. Часомъ щось ёму станетця, що й лязкомъ не поверне, хочъ ёго й ріжъ, а до того такий незручний бувъ, що на середъ хати зашпотаєтця й упаде, або сяде на столець, та полемить... Такого засватати и оженити тяжка праця, та що робити — тягни кобило, хочъ тобі не мило.

Підъ Садогурою смівъ тоді Хома Хайбало ходячковий шляхтичъ. Мавъ вінъ колись гарний маєтокъ, та не знать зъ якої причини ёму якъсь зъ рукъ не йшло, якъ то кажуть: не велося... Збіднівъ сердега, що ёму окрімъ невеличкого віна для своїхъ дітокъ — а мавъ їхъ нівроку повну хату — майже нічого не осталося, хиба лишъ та солодка споминка, що вінъ зъ великого плеча, що вінъ шляхтичъ. Не було правда зъ чимъ нашому Хомі вибрикувати, та все одежа була у ёго харна — не належавъ вінъ до тихъ цанківъ, що то ходять босі, а у підв'язкахъ. Знавъ я ёго вже відъ кількохъ літь; неразъ ми на ярмарку сходилися — лепський

бувъ собі чоловікъ. Присіли сердешу діточини, наче жемарі, та ще де того самі доньки. Трунають їх старий Хома якъ мігъ, щобъ не сиділи до своєї коси, бо знавъ, що лишъ старе вино добре, а стара дівка Леся и Галя вже віддані, а Пелагія и Катерина вже й доросли, та ще дома сиділи, дець и нічъ глґдаючи въ віконьце, чи не йдуть старости, бо добра у батька зъ чорною косою, та не такъ зъ білою, а дівоче серце, чи підъ соломенною стріхою, чи у золотихъ палатахъ, всюди однаково, гукає, гукає и собі пари шукає. Леся и Галя господарні та працѣвнті, що й пари найти імъ годі, у їхъ хатахъ якъ у віночку. Отъ, думаю я, така господня буда бъ и панна Пелагія.

На панну Пелагію закусивъ я мої зуби, але якъ діло зчати, якъ до нихъ зъ Амброзіємъ зайти, щобъ сораму не набратися, — не зумівъ я собі порадити. Не довго по тімъ здибаюся у місті зъ Хомою Хабайломъ, та балакаючи, то про се, то про те, ставъ я на мовъ закидати и яду на мовъ во-лесю спраклати.

„А що, кажу, мане Хома, мяснці надходять, я маю брата, а у васъ в дочка Пелагія.“

— „Мої двері — отворені кождому чесному чоловікові, сказавъ Хома; прийдіть, обіарітця, та якъ буде намъ и вамъ до вподоби, то най Богъ благословить.“

Волівъ мене сердешний Хома пожема у серце зколоти, якъ сказати „чи буде намъ до вподоби“. Хиба сліпцямъ та глухому, думаю я, буде мій Амброзій до вподоби, та кажу до ёго зъ усміхомъ: „мій братъ господарний, робучий, здоровий, має своє газдівство, а що вінъ слабо міжъ людьми обертася, тому вінъ невинний, бачте бідний сирота; любовъ и вподоба по часі приходять, а великий перебіръ до нічого не веде... Що мині зъ великої любви, коли жий лишъ духомъ святимъ и поли край та плечі латай!“

— „То такожъ правда пане Сергию,“ сказавъ вінъ, та прощаючись зо мною питає: „на коли васъ дожидати, щобъ дома бути?“

„Може буду на Ивана Богослова на ярмарку, та залагодивши справи й васъ відвідаємо,“ сказавъ я.

— „Добре, просимо!“ гукнувъ Хома и ми розійшлися.

Зале дво прихавъ я до дому, заразъ побігъ до мого Амброзія. Вхожу до хати, а вінъ сидить скугульчений на прилічку та латає якусь сумашину. „Добрий вечеръ, брате!“ кажу до него, а вінъ промовивъ зъ тиха: — „Дай Боже здоровля!“ та даљше годкою то сюди, то туди.

„То не соромъ, кажу, брате Амброзію, що ти самъ лебе облатуєшъ, та обперашъ, та то него-дитця такому молодому якъ ти, та ще дякові зъ

долішної церкви; вже й моде зъ тебе змієтца! Отъ послухай, що я тобі скажу: ти вже не сѣго-днішний, годі вже самому бурлакувати, отъ часъ би тобі вже й оженилися. Возьми собі гарну, розсудливу господиню до хати, вона тебе и обперо и облатає, та й твого газдівства дезиратиме, — вона зъ тебе чоловіка зробить“, а вінъ все годкою то сюди, то туди, почервнївся трохи, та й повисивъ свою дранку-сурдутину на градку, узавъ ріжокъ зъ кишені, пенюхавъ табакъ та й шає до мене, мовъ не своїмъ голосомъ:

— „Радъ би я, братіку, оженилися, бо таке життя навучилося, надила мині не одна біда, але самъ я не ожениюся; хиба трафитця яка добра душа, щобъ про мене й заговорила, мене засватала та оженила, то не кажу, але самому мині годі оженилися.“

„Я тебе засватаю и ожению, я тобі вибравъ вже гарну й господарну панну, та не одного треба тобі виречися, бо якъ вона тебе побачить зъ твоїмъ вращимъ ріжкомъ, та такого якъ ту теперъ стоїшъ, то лише ждатиме сідої коси, якъ мала бъ за тебе піти. Теперъ треба всі гидкі привички покинути, гарно виголитися, вичесатися, щобъ ти панні на перший разъ сподобася...“

— „Добре, мій Сергию, що лишъ скажешъ, все робитиму“, промовивъ мило Амброзій.

„На Ивана Богослова поїдемо у старости до пана Хабайла; у него єсть гарна панна, Пелагія, мовъ для тебе викохана, гляди лишъ, щобиъ собі нову одєжу справивъ, бо у сій, що маєшъ, годі тобі міжъ чеснихъ людей показатися; гляди, щобиъ чоботи догтемъ не вояли, та щобиъ и вращий ріжокъ дома остався; гляди, щобиъ зъ панною розумно розмовлявъ, щобиъ кожне слово розмисливъ, закинь вимовишъ. Та все, якъ будешъ їсти, пити, стояти, чи сидіти, все на мене поглядай, щобиъ я тобі очима давъ знакъ, якъ може що не до ладу“, сказавъ я зъ усміхомъ.

— „Що лишъ забажавъ, мій брате, все зроблю!“ промовивъ Амброзій.

„Гляди Амброзію, щобиъ усе було якъ слідъ“, сказавъ я ёму, попрощався, та й попкандибавъ до-мівъ.

Не мігъ я черезъ кілька днівъ відвідати мого Амброзія, бо такої роботи назбиралоси, що годі було й ради дати; та чую відъ людей, що Амброзій іздивъ до Снятина та зъ собою кравця и шевця привізъ. Дуже бувъ я цікавий зобачити, що тамъ собі мій Амброзій нового справивъ. Три дні передъ Ивановомъ Богословомъ приходжу я до него: показує вінъ мині новий капелюхъ, нову дзубу (рясу) зъ доброго синѣго сукна и чоботи новісенські, — а сурдутъ кравці ще кінчили... виджу, що Амброзій и обго-лений и вичесаний, мовъ не той, мовъ виміняний..

Дивлюся та самъ собі віри не даю, а такъ тішуся, наче бъ я самъ мавъ женитися. Думаю я собі: отъ зъ бѣди я ще й чоловіка зробивъ.

„Оттакъ я люблю, Амброзю, нажу я, ще щобъ и твоя мова и твої привички відмінилися, то я бъ зъ тобою и до кицманського Протопопа у старости пішовъ. Гляди, щобись покочувъ твої дивні привички, а за три недѣли, якъ Богъ віка допустить, у тебе на весілю погуляємо.“

— „Щобись чувъ, мій брате, якъ и зъ собою навіть и у ночі говорю, щобъ не загикнутися, та щось розумного до купи скласти“, каже Амброзій, та такъ тішитця, такий щасливий, наче бъ вінъ бувъ у раю.

„То мене тішить, що ти послухавъ моєї братнїї ради, та слухай, що я тобі ще скажу: завтра рано іду я на ярмарокъ, та гляди, щобъ ти рано на Івана бувъ у місті, щобъ я на тебе тамъ не чекавъ, а відтамъ поїдемо до пана Хабайла.“

— „Добре, Сергїю, сказавъ вінъ, ще не зорятиме, якъ я вже буду въ дорозі.“ Попрощавшись, я пішовъ домівъ.

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Пови не підгорнувъ Турчинъ підъ себе Кримського ханства, границя литовської Русі поузъ татарські и волоські займища йшла такечки. Починалась Литва відъ річки Морахви, дністрової помішніці; звідсіля йшла границя середною Дністра мимо города Тягині (Бендеръ) до Дністрового устя и моря; далі йшла Дніпровімъ Лиманомъ мимо Очакова, а Очаківъ стоявъ на литовській землі; тільки року 1492. відбудували ёго Кримці на старому городищі;¹⁾ ще далі входила въ усте Дніпра и йшла коритомъ річки до острова Тавані. Коло Тавані були перевози и половина прибалі зъ нихъ упадала литовському великому князеві, а друга — кримському ханові. Починаючи відъ Тавані, Дніпро вже весь бувъ литовський; границя повертала на східъ сонця до Овечої Води, далі йшла въ гору проти води, по верхніхъ вітахъ Самари и Оргея до Донця, а відъ Донця по тиху Сосну, де починалась московська земля. На сі гриниці останній київський князь Семенъ Одельковичъ пославъ свого черка-

¹⁾ Ханъ Менгли-Гирей самъ казавъ московському послові Лабявові Количеву: „Б на королівській землі, нижче Тавані, по той бікъ Дніпра городище надъ Дніпромъ (Очаківъ), а реперъ я пішовъ зо всіма людьми робити того города.“ (Ист. Ворбы Моск. Гоеуд. съ Польско-Лит. I. 134.)

ського намісника Свиридовна, и той, іадати по всьму узग्रиничтю, ялавъ прикмети и розгриничувавъ землю литовську відъ землі татарської, відъ Вілогородчини и Волощини.¹⁾ Въ усті Дністра, вище моря къ Тягині, на лівому березі, була колись руська пристань Кочубей; звідтіля вожемо хлібъ у Грецьку землю, якъ ще не осягли її Турки.²⁾ Длугошъ, сучасникъ Владислава Ягайла, підъ рокомъ 1415, прописує, ще того року прибули зъ Царіграда послан до Ягайла, просячи заомогти хлібомъ столицю їхъ, (приперъ її вже Турчинъ), и що Ягайло визначивъ імъ у Кочубей містце, звідкіля зарятує їхъ пашнею. Недалеко відъ Очакова мали свої займища руські пани: Бучацькі, Язловецькі, Сінявські. Ё и досі писана память про змагання проміжъ панами Язловецькими и королемъ Владиславомъ III. за якісь морські насини.³⁾ Ще король Жигимонтъ Старий робивъ умову зъ Турчиномъ, щобъ Вілогородяне съ того боку Дністра, давали ёму що року данину за правобережні пастовини.⁴⁾ Тільки жъ бо вже й тоді владанне чорноморськимъ берегомъ пішло въ непамять у королівській радѣ, бо послалє воно питатись про татарські границі въ київськихъ, канівськихъ и черкаськихъ старихъ людей⁵⁾, а трохи згодомъ Михайло Литвинъ, оглядівши узгриничні замки, не второпавъ добре, де були Таванські перевози на Дніпрі, а де старосвіцькі руїни на Богові, що прозвано ихъ Витовтовою Банею и що ніби-то жили тамъ колись литовські митники, збираючи мито на великого князя.⁶⁾ Отже якъ упавъ Царіградъ, за-

¹⁾ Акты Ванадой Россіи, III, Н. 199.

²⁾ Cromer, Polonia, lib. 18, p. 283.

³⁾ Czacki, O Litewskich i Polskich Prawach, wyd. 1800, II, 185.

⁴⁾ Piasecki, Cronica Gestorum in Europa singularium, 44.

⁵⁾ Акты Зап. Росс. II, 362.

⁶⁾ Архивъ истор. Свѣд. Калачова, 67. Мартинъ Броневський, що ходивъ посломъ до Кримського хана року 1578, у своему Tatariae Descriptio, прописує: „Demum in Bogo pons lapideus et balneum, quod Vitoldi magni ducis celeberrimi ac bellicosissimi Principis Litvaniae quondam fuisse perhibatur, ruinae lapideae, testudines et sepulchra, quae Turcica vel Tartarica fuisse dicuntur, ac a fulgo Cessenpiae, quasi monumenta appellantur, visuntur.“ Саринський, на карті коло своїхъ Annales sive de Origine et Rebus Gestis Polonorum et Litvanorum, означивъ Витовтову Баню зъ лівого боку Бога, нижче Растваниці, а въ своїй Descriptio veteris et novae Poloniae, на ст. 244, прописує: „Balneum Vitoldi. Nunc fons tantum amoenus, ubi mil es stativa habere et corpus reficere solet. Adest et oratorium gentile dirutum.“ Папроцький, дачитавшиъ або наслухавшиъ про Витовтову Баню ставить її на Дніпрі, якъ и Михайло Литвинъ. Оповідання похідъ Самійла Зборовського до устю Дніпра, говорять, що Зборовський надививъ тамъ великихъ antiquitates Витовтовихъ. Бувъ се якийсь мужъ у старосвіцькихъ Ляхівъ Австеръ брешуръ

разъ руські оселі відсунулись геть. Замість торгів хлібнихъ постали торги невольничомъ. Гарне межиріччє внизу Дніпра, Бога и Дністра обернулось на таку дику пустинню, що за короля Степана Батура, Козаки, волочившись изъ атаманомъ своїмъ Зборовськимъ уздовжъ річокъ Бога та Ингула, помирили зъ голоду, а въ конці XVI. століття козацький гетьманъ Наливайко писавъ до короля Жигимонта Шведа, ніби въ тій пустині ніхто не живє, якъ наставъ світъ.¹⁾

Опанувавши Царіградъ, підгорнули Турки підъ свого султана Кримське ханство. Найбагатший торговий городъ у Криму бувъ тоді Козловъ (Сваторія). Сей городъ бувъ султанський; стояла въ ёму турецька залага. Року 1478. стала въ султана съ ханомъ Менгли-Гиреємъ така умова, що султанъ, яко найвищий царь Кримського юрта, матиме право посилати хана куди схоче на війну, даючи ёму кошту, а ханъ самъ не починатиме ні съ кимъ війни и не миритимеця. Ото жъ, орудуючи Татарами по своїй уподобі, незабаромъ віджахнули султани відъ Чорного моря давніхъ осадниківъ. Потімъ підгорнули підъ себе Волощину и посунули свої замчища до самого Дністра. Синъ Ягайлового сина Казимира, Ольбрехтъ, бився зъ ними вже на своїй землі; внукъ сёго Казимира, Людвикъ Угорський, наложивъ головою бившись изъ ними підъ Могачемъ; а внука Казимирова, Изабелли Запільска, віддала султанові Солиманові въ опеку малолітка сина съ половиною Угорщини. Облігши Відню, закидавъ Турчинъ окомъ на всю останню Європу. Злякавшись турецької сили, Ляхи раді були якъ помиритись, такъ помиритись изъ султаномъ, обіцяли щороку платити дань Татарамъ и перестали дбати про Дніпрові и Дністрові устя.

За Менгли-Гирея Орда такъ пустошила наші сторони, що на початку XVI. століття Україна Речи-Посполитої Польскої значилась узгряничними твержами: Бускомъ и Галичемъ, а Баръ, Хмельникъ и Виниця вважались за такі форпости, що великої треба було одваги — стояти въ тихъ замочкахъ степовою сторожею. Ще въ конці XVI. століття ляцький географъ Сарницький писавъ, що

1620. року, підъ наввою: Pogrom Tatarów, etc., править про Витовта ось що: „Był to prawie bicz Tatarski, u aby je w wiecsney grozie miał. trąby w polach Sauranskich wysoko postawic dał: zkadkolwiek jeno wiatr powstał onymi trąbami dzwiękiem pogromne Tatory straszyl, u na większą pogrozkę... Łaznie sobie za Oczakowem precz zbudować dał, że kiedy się Witoldowi do łaźni jechać zabażyło, to Tatarowie z Tauryki uciekali.“ (Biblioteka starożytnych Pisarzy Polskich, zebrał Wojcicki, III, 225.)

¹⁾ Zbiór Pamiętników do Dziejów Polskich przez Boréi-Platera, II, 214.

замокъ Баръ споруджено „при самому вході въ Татарщину,“¹⁾ а Турки в 1617. року не перестали допевнятись, ніби замки: Бершадъ, Корсунь, Біла Церква, Канівъ, Черкаси и Чигиринъ стояли на султанській землі.²⁾ Съ часомъ сторожі виткнулись у степі до Брацлава, звідкіля чати ходили въ одинъ бікъ до Каменця Подільського, а въ другий до Білої Церкви. Білоцерківські чати зустрічались на західъ сонця зъ брацлавськими, а на східъ — съ київськими. По сю черту, до кінця XVI. століття простяглась Україна Польско-Литовського господарства; по сю черту пахались поля и стояли між ними хуторі съ пасіками підъ затулою чатовихъ могилъ. На могилахъ стояли замкові люде військові, до подавання знаку, що татарські загоны близько; инде висіли по могилахъ королівські дзвони, а про ночню добу наготовлені були смоляні барила. За сими сторожами йшли до моря на десять и на більше днівъ їзди до моря безкраї степів, такъ звані дикі поля, и по тихъ степахъ блукали безпечно стада сернь, оленівъ, сугаківъ, дикихъ коней, турівъ. Сказати коротко — на східъ сонця відъ нашихъ руховитихъ осель узгряничнихъ распливалось ніби степове море, и хиба зрідка можно було уздрити ва нёму прослідки давнешнёго життя людського.

Черезъ це степове море напливала Татарва въ Україну, а Вкраїні не що разу можна було оборонитись тими своїми твержами. Року 1482. ханъ Менгли-Гирей спаливъ Київъ и погнавъ у неволю усіхъ Киинъ, пожакувавъ и монастирь Печерський. Такої жъ долі треба було сподіватись и останнімъ дніпровимъ замкамъ: Каніву и Черкасамъ. Тільки невинущі чати по степовихъ могилахъ и урочищахъ не давали Орді набігти зъ-необачка, а завзяте узгряничнёго люду віджахувало степову дичу на інші здобичні шляхи.

(Дальше буде.)

¹⁾ Stan. Sarnicii Descriptio veteris et novae Poloniae, у Мицлера 244: „Bar, arx munitissima... in ipso aditu Scythiae excitata.“

²⁾ Czasopismo naukowe, 1832, N. 1, str. 85.

СТАРИЙ ЖОВНЯРЬ.

Світить місяць середъ неба
Сяють ясні зорі,
Стоїть скеля середъ моря —
А на скелі д'горі
Стоїть стойку старий жовнярь —
Схилився на ручницю.
Місяченьку, місяченьку,
Світлий грутлолиций,
Ти у Бога проживашь —

Зъ моремъ розмовляєшъ,
 Ти зъ ясними зіроньками
 Землю оглядаєшъ,
 Чи не бачивъ мої літа —
 Рожовні квіти,
 Личко моє маліване —
 Кучерики виті? —
 Може вони въ чистімъ полі
 Стали десь обовомъ,
 А може вони квіточками
 Цвітуть при дорозі,
 При пісарській дороженьці — —
 Місяченьку-князю!
 Чомъ не прийдуть чорнобріві—
 Чомъ не привітають
 Хоть годинечку у вечеръ —
 Хоть одну минутку!...
 Місяченьку, місяченьку —
 Друже мій, голубку,
 Чомъ лишили сиротою
 Мене на сімъ світі?...
 Місяченьку, місяченьку,
 Літа мої, квіти! —

Виймивъ хустку — повтерався —
 Подивився д'горі,
 Виймивъ зеркалацце поглянувъ —
 Тарахъ нимъ у море,
 А самъ за нимъ!... хвиля ревла,
 Хвиля заніміла,
 Місяць утікъ поза хмару —
 А зорі зомліли.

Ю. Федьковичъ.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ

ведля народніх пісень, повірокъ, сказокъ и историчніх записокъ написавъ

Богеній Згарський.

III.

БОГЪ-ИСТОТА.

Затворений духъ у природі чоловіка, очунавъ підъ впливомъ всіхъ тихъ живучихъ истотъ, що завяляли себе такъ розмаїтими силами. Понятте о простороні и часі розвилися.

Въ мірі, якъ почувъ себе чоловікъ розумною истотою, становився у душі ёго багатий світъ мислей. За мислями вязалися вещи у поняттяхъ; розумъ доходивъ їхъ причини. Коли люде заживалися у товаришні, тоді розвилися у нихъ понятте о Бозі-истоті. Тільки Богъ истота, мігъ владати життёмъ та й судьбою товариськихъ людей. Самимъ вещамъ, самому поняттю, тоді було поклоня-

тися людамъ, спізнавшими себе истотами, що перемстачують по волі вещь, та й творять собі о ній понятте. За ділами своїми почувъ чоловікъ себе и Бога истотою. За гуртомъ прибули у людей и розумъ и сила. Норовомъ сполучилися всі истоти въ одну громадну истоту; той норовъ ставъ самимъ живимъ закономъ, а той законъ явився волею истоти всіхъ истотъ, волею Бога. Ні сонце, ні місяць, ні вода, ні огонь, не завяляли свої волі.

Не наше діло розбирати се питання, чи поганські Славяне вірили въ одного Бога. Віра въ одного Бога єсть наслідкомъ, докональшого релігійного и обичайного розвою. Нимъ-поки розвилося понятте объ однімъ Бозі, віра въ многі божі истоти зовсімъ припадала до розуму природного чоловіка. Якъ смерть и житте, такъ добрі и лихі сили боролися изъ собою по цілому світі; перші походили відъ добрихъ, послідні відъ лихихъ истотъ. Що лихе, завдося Чорнимъ Богомъ, що добре, Білимъ Богомъ¹⁾. Добро завялялося світломъ, а лихо нічною темнотою.

Такъ замінилось у нашихъ поганъ сонце на Корса — Хорса, Даждьбога. Въ ріці Збручі, найдено боввана того божища, которого гр. Потоцький одославъ до Кракова, тамошньому всеучилищу. Бовванъ той витесаний зъ одного каменя, чотири виденськихъ ліктівъ у висоту, а п'ятьнацять цалівъ у ширину. Образъ у него изъ чотирьохъ лицами підъ однимъ капелюхомъ. По одній стороні держить у рукахъ рігъ, по другій щось подібного до кола; на двохъ иншихъ сторонахъ руки при грудяхъ. У пояса висить мечъ; низомъ зъображений кінъ изъ попругою. На всіхъ чотирьохъ сторонахъ у нігъ божища, значний образъ женщины; на підніжжю зъображений мужчина. Бовванъ той, то бовванъ поганського нашбо Хорса або Даждьбога.²⁾ Такому Хорсу-Даждьбогу поставивъ бувъ Володимиръ-хреститель деревляного боввана побічъ терема своего у Києві.³⁾

Яко Богъ сонця, Даждьбогъ наділявъ землю и людей всіма плодами; спсдуцавъ оба поли женський и мужній, бувъ богомъ всякого породу. Білий кінъ, то святий звірь Хорса. Чотирьохъ лицами дивився вінъ на всі чотири часті світа и бувъ всевідущий. Весною, літомъ, въ осені и зимі, у всіхъ чотирьохъ порахъ року, завялявся Хорсъ инакше. У ёго рукахъ починавъ часъ, у часі моралися и ладилися люде, тому бувъ вінъ богомъ всего громад-

1) Bandtkie. Dzieje narodu polskiego T. I. str. 106.

2) Вѣстникъ для Русиновъ Ав. держ. во Вѣднѣ, 1851. стр. 423.

3) Monum. Poloniae Histor. wydał August Bielowski T. I. Lwów, 1864. Несторъ стр. 622.

ського ладу. Вічна борба його з п'ятьмою и студе-ню, робить його богомъ війни. На весні прибирає постать Яра на білому коні, побідителя зими, у виді великанської зміи. Кудя не пролетить Яръ конемъ своїмъ, за його копитами текуть ріки, потоки. Суть по нині сліди кінських копить на рікахъ; надъ Ирпенемъ въ селі Прошивальні, надъ Бугомъ около Винниці, надъ рікою Упою у Немирівці. Сліди ті, то сліди відъ копить хорсового коня.¹⁾ Той поганський напиз Яръ, злявся ізъ християнськимъ святимъ Юромъ; на білімъ коні їздить святий Юръ и довгимъ ратищемъ заколює змія. Постає Яра, якъ постає християнського Юра, то постає рицаря-побідителя. Підъ власттю Яра були всі вовки; такъ и святий Юрій ведля народніхъ повірокъ, рядить вовками. Вінъ їмъ приділяє, яку товарину вони пожерти мають; до него моляцца на Юра, о заштиту худоби одъ вовківъ. Святого Юра припадає на самъ початокъ весни. Що Геркулъ у Греківъ, то Яръ у нашихъ поганъ, а християнський Юрій; побиває вінъ всі лихі нетвори; убиває чарівницю, котора здоймала місяць, та й доіла небесну череду.²⁾

Богу Хорсові посвячені були що найвисчі гори та й холми.³⁾ Лисі гори були у поганських Слав'янъ у найбільшій почесті; на лисихъ горахъ, ведля народніхъ нашихъ повірокъ, збувають відьми свои соборщики. Гори и холми були самі природні храми божища сонця, на горахъ и холмахъ приносили наші погане Хорсові свої жертви, на холмі поставивъ Володимиръ-хреститель кумиръ Хорсові. Ще нині пастухи наші на Петра и Павла, запалюють огні на холмахъ, осипуючи місце чотиробочною приспою, де споживають мандрики.

Такою святою горою, була гора Триглавъ у Хробатівъ. Около Штетина здвигаютьця три гори, межн которими посередна найвища, найвищому богові Триглавові посвячена була.⁴⁾

Де не було ні горъ, ні холмівъ, тамъ висипували кургани ізъ землі въ честь Хорса.⁵⁾ Такі кургани розсипані по Поділю, Волиню и Украині. На честь Хорса, ставили на могилахъ каменні стовпи.⁶⁾ Камівъ на могилі, то було святе знамя Хорса;

1) Nowosielski, Lud Ukr. T. I. стр. 22.

2) Nowosielski, Lud Ukr. T. I. стр. 58—60.

3) Nowosielski, Lud Ukr. T. I. стр. 28.

4) Stetin tres montes ambitu suo conclusus habet, quorum medius, qui et altior, summo paganorum Deo: Triglaus dicatus, tricapitum habebat simulacrum, asserentibus idolorum sacerdotibus, ideo summum Deum tria habere capita, quoniam tria procurat regna i. e. coeli, terrae, et inferi. Vita S. Ottonis Script. rer. Bamberg. J. P. Ludw. Fr. et Lip. 1718. p. 491.

5) Nowosielski, Lud Ukr. T. I. стр. 51.

6) Nowosielski, стр. 53.

тимъ знаменемъ означали та й освячали границі, помежжи. По полямъ урочищамъ та й могиламъ, находитьця много каміннихъ клевцівъ и молотівъ.

Яко богъ земної плодovitості, родивъ Хорсъ хлібове зерно, бувъ богомъ пахарства. До него засилавъ поганський народъ напиз свою молебень про добре жниво; у його честь пекли зъ муки паланиці, що до нині зовутьця коржами. На подобье сонця, пекутьця коржи круглі да пласкі. Въ загалі тісто почитали за святую вещь Хорса-Дажьбога; зачимъ и загадка, що стягаецця на сонце: за лісомъ, за пралісомъ золота діжа кисне.

Товаръ и коні були сотворінами весняного сонця. По плотамъ огородівъ на ярину, ще нині кінські чашки завішають.¹⁾

Віроятно старі наші погане, почитали наділення кого небудь хлібомъ, яко даръ Хорса-Дажьбога, за релігійний обовязокъ. Угостити чужого въ своїмъ дому хлібомъ, подарити когось кускомъ хліба, то бувъ добрий, самимъ богомъ Дажьбогомъ приказаний учинокъ. По нині пекуть ще за кождий разъ, зъ ошкрабнівъ у діжн, паланицю, або коржъ для діда-прошака. Зъ відселі Хорсъ-Дажьбогъ, бувъ богомъ гостинності, за которого именемъ припивалися гости: Дай Боже здоровля! Дасть Богъ, кажуть нині, бідному прошакові, якъ не мають чимъ подарити.

Яко божокъ худоби звався Хорсъ, Волосомъ, которого знаменемъ бувъ святий палъ, встрошений у землю середъ обори або леговища товару. У Сербівъ и Лужичанъ, пастухи носили кий у верха ізъ рукою, держашчою залізний обручъ, звали его гониломъ Божка того обносивъ пастухъ до кождої хати, де на вході витали всі словами: стережи гонило, стережи. Такого божка Волоса-Гонила почитали пастухи и у нашихъ поганъ. По нині знахарі на Русі, раять тимъ образомъ. Якъ одпасетця, або заблукаецця де кому товарина або конина, знахаръ застромляє кий тайнимъ своїмъ обрядомъ, на умилненімъ нарочно місці, и мовить, що відъ хвилі, якъ той кий застромить, ні вовкъ поїсть, ні яке инче лихо придбає. Якъ у живихъ ще худобина, кий той, каже, її згонить. Затинають такожъ де-які знахарі по звістному своєму обряду сокирою дуба, увіряючи, що після здіаного затяття, худоба хочъ ізъ далекого степу, ціла повернетця.²⁾

Клястися на свою худобу, свое иминня, свое здоровля, по нині у звичаю нашого народа. Такъ Волосъ бувъ богомъ клятви, зарівно якъ Перунъ.

(Дальше буде)

1) Nowosielski, Lud Ukr. T. I. стр. 55.

2) Naruszewicz, Historia Polaka T. II, w Lipsku. 1826. стр. 54—55.

О некоторых фонетических и грамматических особенностях южнорусского (малорусского) языка, не сходных с великорусским и польским.

(Дальше.)

Другой филологъ, Великорусъ и не только чу ждый всякаго пристрастія къ Малоруссамъ и ихъ языку, но вступившій, по своимъ мнѣніямъ въ противорѣчіе съ южнорусскимъ органомъ „Основою“, профессоръ Лавровскій, въ своей статьѣ „Обзоръ замѣчательныхъ особенностей нарѣчія малорусскаго, сравнительно съ великорусскимъ и другими славянскими нарѣчіями“ выразился, что „черты этого нарѣчія даютъ ему неоспоримое право на такое же самостоятельное мѣсто, какое занимаютъ и другія славянскія нарѣчія.“ Вопреки голословному мнѣнію тѣхъ, которые думаютъ видѣть въ немъ смѣсь русскаго съ польскимъ, этотъ филологъ, напротивъ, путемъ филологическихъ наслѣдованій его конструкціи находитъ въ немъ близость прежде всего съ великорусскимъ, а потомъ съ сербскимъ и хорутанскимъ (по нашему мнѣнію онъ ближе къ словацкому).

Руководствуясь тѣмъ, что до-сихъ-поръ въ этомъ родѣ сдѣлала наука, и дополняя ея результаты собственными наблюденіями, изложимъ здѣсь нѣкоторыя особенности этого славянскаго нарѣчія, которыя составляютъ его исключительную принадлежность и не свойственны ни великорусскому ни польскому. При этомъ, будемъ употреблять орфографію принятую въ настоящее время всѣми пишущими по малорусски, именно: означая твердое **н** знакомъ **н**, а мягкое знакомъ **и**, твердое **е** знакомъ **е**, а мягкое **е**. Признаки эти, сколько можно припомнить и собрать слѣдующіе:

1. Предъіотированіе звука **я** послѣ губныхъ и въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ былъ старославянскій юсь (**ѡ**), какъ, напримѣръ, въ словахъ; **мѣсо**, **пѣять**, **вѣдѣи**, **мѣяго**, и въ окончаніяхъ словъ, напримѣръ: **ишѣя**, **пѣишѣя**, **тѣишѣя** и пр. (Если однако передъ губною стоить мягка суголосна, тоді **я** не приіотируеця: **святій** а не **свѣятій**. Ред.)

2. Измѣненіе буквъ **о** и **е** въ большей части случаевъ въ **і**; напримѣръ: **вѣль**, **кѣтъ**, **кѣнѣ**, **шѣсть**, **вѣсімѣ**, **вечѣръ**, **камѣнѣ**; въ словахъ же, гдѣ въ старославянскомъ не было **о**, но **ѡ**, эта гласная не переходитъ въ **і**; напримѣръ: **вовкѣ**, **добѣ**, **ховтѣи**. Въ тѣхъ уменьшительныхъ и другихъ производныхъ формахъ, которыя дѣлаются отъ словъ, гдѣ **о** и **е** не перемѣняются, эти гласныя тоже замѣняются въ **і**; напримѣръ: **сирота**, уменьшительное — **сирѣтка**, **брова**, уменьшительное — **брѣвка** и проч. (Додати належитъ, що самоголосна **е**, если повстала зъ ста-

рославянського **ѡ**, такожъ не переходить на **і**: **пѣсь**, **мѣчь** и т. д. Ред.)

3. Произношеніе буквы **и** среднимъ звукомъ между **и** и **ш**, какъ итальянское **i**, а также и буквы **ш** одинаково съ **и** во всѣхъ тѣхъ случаяхъ, гдѣ эта буква является въ славянскихъ словахъ (**ХОДѢТИ**, **ДИМѢ**).

4. Произношеніе буквы **ѣ** какъ мягкое **і** повсюду.

5. Измѣненіе **е** въ **о** послѣ буквъ **ж**, **ч**, **ш**, **щ**, напримѣръ: **чоловѣкѣ**, **чоло**, **чотири**.

6. Измѣненіе **о** въ **у**, напримѣръ въ глаголахъ, окончивающихся на **овати**: **ночувати**, **цѣлувати** и пр.

7. Переходъ славянскаго юся (**ѡ**) не только въ **у**, какъ въ великорусскомъ, но, въ нѣкоторыхъ случаяхъ, въ твердое **и** и мягкое **і**, напримѣръ: **глибокѣи**, **дѣброва**, **замѣж** и пр.

8. Взаимный переходъ **е** въ **ѣ** (**іо**) во множествѣ случаевъ, напримѣръ: **ѣму**, **полѣмѣ** и **полѣмѣи**, **у Кнѣвѣ** и **у Кнѣвѣи**.

9. Перемѣна **ѣ** въ **ѣ** (**іо**) въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ эта старославянская буква въ великорусскомъ языкѣ замѣняется въ **е**; напримѣръ **слѣза** и **слеза**.

10. Приставленіе, для благозвучія, гласныхъ буквъ, напримѣръ **и**, въ началѣ словъ, гдѣ встрѣчается стеченіе согласныхъ, напримѣръ: **Ильвѣи** (городъ Львовъ) **ильнувати**, **ильнянии**, **иржа**, **ирвати**, **имла**.

11. Вставленіе **о** и **е** съ ихъ измѣненіемъ въ **і** въ словахъ, гдѣ стеченіе согласныхъ, напримѣръ: **мозокѣ**, а не **мозгѣ**, **Днѣстерѣ**, а не **Днѣстрѣ**, и вообще болѣе частое употребленіе гласныхъ, чѣмъ въ великорусскомъ и несравненно болѣе чѣмъ въ польскомъ.

12. Взаимная замѣна гласныхъ **і** и **ю**, напримѣръ: (**матѣнка** и **матюнка**, **утѣнка** и **утюнка**.)

13. Замѣна старославянскихъ **н** и **и** малорусскимъ **и** тамъ, гдѣ въ великорусскомъ онѣ переходятъ въ **о** и **е**, напримѣръ: **шия**, **мию**, а не **шея**, **мою**.

14. Выбрасываніе для благозвучія гласныхъ при ихъ стеченіи, напримѣръ, въ началѣ словъ: **голка** вмѣсто **иголка**, **городѣ** вмѣсто **огородѣ**; вмѣсто **искати** говорится **сѣкати** и проч. и проч.

15. Взаимная замѣна **у** и **в** смотря по стеченію гласныхъ и согласныхъ, напримѣръ: **уремѣя** и **времѣя**, **урагѣи** и **ворогѣи**, **удію** и **вдію**, **учинокѣ** и **вчинокѣ**.

16. Произношеніе буквы **в** въ значеніе сокращеннаго **у** и никогда, какъ въ великорусскомъ, за **ѣ**.

17. Губныя не смягчаются даже и тогда, когда за ними слѣдуютъ мягкія гласныя, напримѣръ: **бѣю**, **пѣю**, **мѣсо** или **мнѣсо**, **мѣята**, **вѣязи**. Съ этимъ со-

однакше ввообще отсутствіе смягченія губныхъ буквъ; б, в, м, п, какъ напримѣръ въ словахъ: любовь, кровь, церковь, голубь, цѣль, степь, по малорусски: любовь или любва, кровь, церква, голубь, цѣль, чепъ, степь (мужескаго рода).

18. Буква г непременно всегда произносится (какъ въ чешскомъ и словацкомъ нарѣчіяхъ) какъ латинское g; только немногіе слова, какъ видно, восточнаго происхожденія, имѣють звукъ г, напри- мѣръ: гудакъ; также и западнаго: гнѣтъ, ганокъ, гонта.

19. Буква ж въ нѣкоторыхъ словахъ выгово- ривается какъ dj, напримѣръ: джбанъ, джура, дже- рело, дженджуристий, а также и в камъ итальян- ское z, но независимо отъ польскаго dz; напримѣръ: дэвѣтъ, дэвоникъ и преимущественно въ звукопод- ражательныхъ или насмѣшливыхъ словахъ, напри- мѣръ: дэидэверъ, приданлеваниа. Немногія слова вмѣняютъ ж въ ж: дражнити.

20. Измѣненіе буквы г къ к во многихъ сло- вахъ для благозвучія, напримѣръ: торкати, брязко- тати.

21. Употребленіе гортанныхъ г, к и х тамъ гдѣ въ великорусскомъ они измѣняются въ шипя- щія, напримѣръ: текти, берегти, стерегти, бігти, могти (великорусскія: течь, беречь, стеречь, бѣгать, мочь); также въ словѣ прохати.

22. Употребленіе шипящихъ тамъ гдѣ въ ве- лико-русскомъ онѣ измѣняются въ гортанны; напри- мѣръ: ляжу (лягу), можу (могу), бережи (береги), стережи (стереги) и проч.; а также и въ началѣ словъ: жену (вмѣсто гоню).

23. Измѣненіе гортанныхъ въ соотвѣтствующія имъ свистящія тамъ, гдѣ онѣ прикасаются со старославянскимъ ѣ, выговаривающимся въ мало- русскомъ какъ мягкое і; напримѣръ: щоці, у лузі, заслузі, чоловіці (въ великорусскомъ: чоловікъ, лугъ, заслугъ).

24. Измѣненіе л въ в во множествѣ словъ, на- примѣръ: човенъ, вовѣ, мовчати, жовтий, и во всѣхъ прошедшихъ временахъ глаголовъ (казавъ и пр.)

25. Вставка буквы л во многихъ случаяхъ, гдѣ въ великорусскомъ она выбрасывается; напримѣръ: сплять, мовлють (и мовлять) и пр.

26. Умягченіе, сообразно древнѣйшимъ формамъ, согласныхъ т въ третьемъ лицѣ глаголовъ настоя- щаго времени, множественнаго числа, напримѣръ: ходють (и ходять), батуть; и н въ концѣ всѣхъ словъ: молодець, купецъ, (місяць, заяць); и во мно- гихъ словахъ на концѣ, напримѣръ: комарь, сви- наръ, вівчарь (нѣкоторыя изъ нихъ имѣють двойное окончаніе, напримѣръ: маляръ и маляръ); умягче-

ніе согласной ц и предъ гласными въ концѣ словъ: травица, водиця, мелодия, молодці, хлопці (со- гласно славяно-церковному.)

27. Перетасовка слоговъ, напримѣръ: тверезий (отъ тръзвъ), намастиръ, наместо, шевця (а не швеца), женця, гонобля, виронати. (Дальше буде.)

ДІВЧИНІ.

Знаєшь, — коли-небудь гарная дівонько
Будешъ бабусею ти, —
Такъ отъ и въ осень дождливую змятні
Вянуть и жовкнуть цвітки!...
Де будуть щічки, де плечі розкішні
Ця густая коса?...
Зъ горемъ, зъ бідою очі блескучі
Випъє слѣза, мовъ роса!
Згорбишся, зморщишся, сумно понуришся,
Станешъ сіда и хила,
Смутная память одна лишъ останется:
Чімъ ти колись-то була!..

Землякъ зъ Харкова.

КОРОТКА ІСТОРІЯ СЕРБІВЪ

відъ найдавнішихъ часівъ до р. 1389.

На великихъ обшарахъ осередніе Европы — межі ріками Одрою, Вислою, Німномъ, Бугомъ, Припетю, Дніпромъ, Дністромъ и Дунаємъ — сидѣвъ вже и въ передисторичнихъ часахъ дуже мно- голюдний народъ Славянський. Та многолюдність, ті просторі, далекі займища ёго були причиною, що народъ той однокоренного язика и однакової вдачі, такъ духової, якъ физичнѣї, розмаїтими име- нами, межі собою и відъ постороннихъ сусідівъ, називався. Міжъ именами більше загальнішими подибуютьца у старихъ літописцівъ: Венети и Серби. Перше зъ тяхъ именъ, якъ слідно зъ исторіи, не було у самихъ Славянъ въ уживанню, а надавали їмъ таке имя народи щепу німецького, кельтій- ського, литовського и чудського. Правдиво родиме и прастаре имя Славянъ, чи всіхъ въ загалі, чи бодай по більшій часті, було имя: Серби (Сербова), о которімъ вже Пліній (передъ р. 79) и Птоломей (около р. 175) згадують. О тімъ имени не звіщають намъ літописи докладно, які племена обіймало воно и на який простіръ воно заходило, бо й те саме имя яко загальне не уживалося такъ часто міжъ Славянами, якъ поодиі місцеві имена племенъ и гро- мадь. У добі переселення народівъ вирушили и сла- вянські народи зо своїхъ доконвічнихъ займищъ. Поступали вони, перті відъ зайшлихъ годъ, на

передъ у нові селища и тамъ лишалися, або перетривавши якийсь часъ воружилъ наваду, вертали назадъ на прежні місця. Тамъ омовідають намъ бизантійські літописці о частихъ переселенняхъ славянськихъ племенъ на правий берігъ Дунаю уже въ VI століттю.

Займали вони тогдасиу Мезію а нинішну Болгарію и розширяли свій язикъ, свої духові впливи на грецькі за-балканські провинціі. Такожъ и въ справахъ бизантійської держави брали Славяне не малий уділя. Верховодили вони римськимъ військомъ и служили самі у їхъ заступахъ.

По хвилевімъ появленню Болгарівъ на Дунаю найшли Авари за-дунайські области и на початку VII столітя опановали їхъ. Ираклий, цісарь бизантійський завизавъ проти нихъ племя Хорватівъ, що за Карпатами у західній части нинішнєй Галичини (у Білохробаті) мешкали. Прийшли Хорвати підъ проводомъ княжої родини и заняли землю по Аварахъ. Тутка заложили вони дві самостійні держави, именно полудневу, або побережну и північну або надъ-Савську Хорвацію, надъ рікою Савою и Кульною.

По приміру Хорватівъ піднялися такожъ и їхъ старі сусіди и сепремєнцки Серби, котрі у нинішній Галичині на всхідъ відъ Білохробаті при уйстію Дністра и Прута мешкали, и перейшли відтакъ Дунай. Побувши недовго у Солуни, дістали відъ цісаря Ираклия до поселення Иллирикъ и осіли зновъ на всхідъ відъ Хорватівъ. Ихъ займища розтягалися відъ ріки Вербасъ ажъ до границі Дарданні, десь близько ріки Ибару и Колюбару; на полудне тягнулися вони побережжямъ адриатицького моря ажъ до Драчу (Durazzo).

Завязуючія сербські и хорвацькі держави ділилися на округи (жупи); Сербія розділялася на властиву Сербію, Боснію, Неретву, Захлюмю, Травуню, Конавлю и Дуклю (теперъ Черногора), котрими-то округами порядкували жупани т. е. громадські попліменні голови. Тими жупанами верховодивъ великий жупанъ, котрий бувъ ленникомъ цісаря бизантійського и мешкавъ у Десниці, надъ рікою Дриною у властивій Сербіі. Часто силауалися тіі жупани повиськати независимість.

Після розписки міжъ Цезарами належавъ Иллирикъ разомъ зъ Далмациєю до західнєй половини римського царства и хотия пізнійше країна таа прийшла підъ панованне Цариграду, то зіставала однакжъ вона у церковнихъ заєминахъ въ зависимості відъ римської метрополіі. Для того-то завзавъ Ираклий учителівъ для Сербівъ и Хорватівъ зъ Риму. Діялося то въ VII століттю, коли ще

західъ и всхідъ одну церковну єдність стаялиши. Велика часть Хорватівъ и Сербівъ охрестилася годі надано їмъ владикъ и священниківъ и поставлено їхъ підъ архиепископа Сплетського (Spalatro). Мо по смерти Ираклия Сербі и Хорвати перейшли зновъ до поганської віри. Теперъ же ажъ до IX століття не чувати нічого про Сербівъ и Хорватівъ.

У другій половині IX століття заблєсло для полудневихъ Славянъ ясне світло християнської науки. Св. браття Кирило и Методий явилися першими учителями и просвітителями Болгарівъ, Сербівъ, Хорватівъ и протихъ славянськихъ народівъ. Хотия не цілкомъ певно, можна допустити, ще тіі св. апостолі самі лично проповідали у сербсько-хорвацькихъ краяхъ, то однакжъ не слідъ не призматн якої ваги и стійности була їхъ діяльність, коля народі: повірѣя тимъ обомъ мужамъ всі порядкованія, установи и всѣй гараздъ краю приписують. Свіжо приверненими до віри християнської народами овікувалася и завідувала восточна церковь, а за-про могучість тогдасишнихъ царівъ грецькихъ прилучилися до неї и церковні громади Далмациі, котрі латинської мови уживали. Не недовго держалися Далматинці грецької церкви, а за ними перейшли р. 879. Хорвати до церкви римської, задержуючи тільки славянське богослуженне. Кріпко боролося прямованне славянсько-грецьке зъ римською видучальностию однакжъ не остовлося воно у Хорватівъ, бо р. 925. на церковнімъ соборі у Сплеті назначено латинського архиепископа Сплату метрополитомъ Хорваціі и постановлено у 10. параграфі уставъ, щобъ жаденъ єпископъ тої метрополіі не важився такого священника до урядовання допустити, котрий на славянськимъ язичі богослуженне відправляти схоче.

Наслідки того постановлення не завидилися сразу. Славянське богослуженне и славянська литература збереглися но при всякі гнобленія, у Хорваціі въ глеголиці и въ підданстві підъ догми и єрархю Римську; але відъ того Сплетського собору розійшлися браття, котрі по походженню, но мові и по всіхъ попереднихъ судьбахъ разомъ належали, и пішли віттакъ въ исторіі розличними дорогами. Церковний соборъ Сплетський осудивъ важко намаганне Хорватівъ відлучитися відъ латинського метрополита, а при кожій новій суперечці чимъ разъ більше скріплялося їхъ підданство: коли противно сербська церковь въ її первістимъ стані, майже цілкомъ позабута, чимъ разъ більше віддалалася відъ церкви хорвацької, попавшої въ обсягъ латинства.

(Коцець буде).

— o o o —

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образкѣ въ щрѣхъ дѣяхъ).

Ява восьма. Оксана.

Оксана. Ну, слава тобі Господи! Таки й ви-
провадила! И що то за недобрий мій Охрімъ, усе бѣ
лежавъ на печі. Спасибі, казавъ, що хотъ очіпокъ
купить, а то вже такъ обносила, що соромъ та й
годі. (По хвилі) Які жъ оце Москалі прийдуть до
насъ? Квля бѣ скорішъ, або цуръ імъ. Де то мій
Гриць, якъ то нехотілось ёму нти въ Москалі. Що жъ
ребити, черга припала. Якъ вінъ гірко плакавъ, якъ
прощавсь зо мною. Батько и мати не пустили мене
за ёго. Оддали мене за сѣго п'янюку Охріма, на
світъ очи міні зав'язали. (плаче потомъ свѣтав.)

Чи я жъ въ полі не пшениця була?

Чи я жъ въ полі нехороша була?

Ввляди мене та й покажи,

И въ снопочки пов'язали.

Така жъ доля моя (bis)

Чи я жъ въ лісі не каштана була?

Чи я жъ въ лісі не червона була?

Ввляди мене поломали,

И въ пучечки пов'язали.

Така доля моя (bis)

Чи я жъ въ лузі не травиця була?

Чи я жъ въ лузі не зелена була?

Ввляди мене покосили,

И въ кошиці пов'озмали.

Така, доля моя (bis)

Чи я жъ въ батька не дитина була?

Чи я жъ въ батька не кокама була?

Ввляди мене заміжъ дали

И світъ очамъ зав'язали,

Така доля моя (bis) (задумується.)

Бідний Гриць! де вінъ? Може ёго й на світі
нема? Чутка була, що пішовъ въ Туреччину. Ба-
тюшка панъ-отець казавъ, що уже нема війни а
объ німъ ні слуху, ні духу; мабуть ёго вбили бі-
сурмане. Напились погані ёго червоної крови. Не
довелось міні наглядіти на ёго соколинні оченята.
(По хвилі) А який бувъ паробокъ! Мабуть и въ го-
роді ні одного такого не було! Мовъ та цвітка
червона. Якъ ёго панъ-отець любивъ, мовъ свого
сына рідного, вінъ ёго й грамоти научивъ. У воло-
сти скількі бувъ за писаря. Отже жъ таки й віддали
въ Москалі, и чомъ би таки й не держати? Уже жъ
бувъ би писарь! Нѣ то що теперішній хапуга. Та
Гриць и не походивъ на простого мужика. Вінъ бу-
вало якъ забалака зъ якимъ небудь паномъ, то було
точнісенько такъ говорить, иначе таки й самъ панъ.
А серце, яке мавъ добре! Якъ ёго, голуба мого
сынога, усі любили, хто тільки знавъ ёго! Тільки
одні старі не любили ёго за правду, що казавъ бу-
вало імъ на раді. Головата писарь, таки й з'їли ёго

та не подавились. Та правду казати, и вінъ бувъ
крутенький. У нѣго вже така поведениця, якъ за-
хоче що зрешти, то ти бѣ, не тільки батько або
мати, слізами ёго просиди, та хочъ би на нѣго ці-
лий світъ рушивъ, такъ нікто нічого не зробить!
Може ще побачимось? Боже на все твоя свята воля!
Ні, лучше нехай не бачитися, одна доконаю віку!...
Ось бачъ, стою у хаті а ворота не зачинені;
правду казавъ Охрімъ, що може де жуда курчата
позабігають.... У нѣго курча більше, чимъ віль або
венниа; піду хйба.... (виходить.)

(Заслона опускається.) Конецъ першої дії.

(Дальше буде.)

ОСИПЪ ЮРИЙ СТРОСМАЙЕРЪ.

(Изъ хорватско-сербської часописи „Славјански Југ.“)

„Sve za vjeru i domovinu!“

Не найдеться такъ скоро у якого небудь на-
роду такий муажъ, котрий би собі такъ велику
славу з'єднавъ, и то безъ пушки и меча, якъ з'є-
днавъ собі хорватський меценатъ, первий синъ на-
шої вітчизни, Осипъ Юрій Стросмайеръ, єпископъ
дяковачський, сирмийський и босняцький, у цілімъ
Славянстві загально, а особливо въ южнославян-
ського народу.

„Все за віру и вітчизну“ — то засада, яку собі
вибравъ мужъ взорцевого характеру и глибокої на-
уки, яко одличний достойникъ римської церкви въ
триєдинімъ королєвстві, и вітчизнѣ тримаючися тої
засади, знадобивъ собі велику славу и почессть.

Єпископъ Стросмайеръ родився въ Осєку, сто-
личнімъ городі Славоні, 4-го Лютого 1815. Вже
въ дитинстві бувъ добрий, трудящий и привітливий,
и тимъ знавъ собі позисъкати любовъ своїхъ убо-
гихъ родичівъ и сусідівъ, а особливо богобоязна
мати плакала ёго обережно, якъ око у голові.
Первий крокъ до науки бувъ ёму тимъ лєрший,
що мавъ въ Осєку гимназію, до котрої допомогли
ёму кілька чеснихъ приятелівъ; а про нихъ вінъ
и до нині не забував, такъ якъ не забував и про
осєцьку гимназію, котрій вінъ віддячується дарамн
за перше користованнє наукъ, справляючи її ба-
гато фінанціальнихъ приборівъ.

Уквітчивши зъ найліпшимъ успіхомъ гимна-
зійські науки, зівставъ прийатий до сіменища у
Дякові. Тутъ, такъ якъ и въ гимназії одличавсь
міжъ всіми учениками и для того вислано ёго на
всеучилище до Пешту, щоби тамъ слухавъ бого-
словські науки. Року 1838., по чотиролітнімъ побиті
своїмъ на всеучилищі, вернувъ докторомъ филосо-
фії и богословія до Дякова. Молодому докторові
було заледво 23 літъ, а вже тоді уважано ёго пов-
нимъ правомъ найученішимъ чоловікомъ у віт-

чині. Одинъ рікъ бувъ вінъ помічникомъ, а потімъ ставъ учителемъ у сіменищу.

Не минуло й року, а вже слава ёго учености и патриотичної чесноти дійшла ажъ до царського престолу, и той завівавъ ёго до Відня на настоятеля закладу, де увікнені молоді богослови спосібляття до учительского заводу.

Незабутній для цілої Європи рікъ 1848. бувъ и для Хорватівъ дуже важний. Попередній єпископъ дяковачський Осипъ Кукевичъ зложивъ за-для слабости єпископство. Ледво розголосося уступленню єпископа, заразъ и розійшлася по цілій вітчизні чутка, що єпископський престіль у Дякові наслідить молодий літами, але старий мудростю и наукою Осипъ Юрий Стросмайєръ. Ціле дяковачське єпископство, ціла вітчизна, знакомиті и прости, малі и великі радовалися вельми.

Теперь настала для него доба, щоби красні гадки свої, котрими переповнене було ёго чесне серце, оживотворивъ сияючимъ доказомъ безпримірного народолобья. Первимъ ёго стараннемъ було урядженне потрібнихъ народнихъ шкілъ, безъ котрихъ нема народної просвіти, и дійсно зъ новимъ єпископомъ настало нове життє такъ у церкві й школі, якъ и загально вь цілімъ народі: життє лучше и благодатніше.

Віра и вітчизна — то суть ті дві святоці, котрі серце владки найбільше плакає; віра и вітчизна мають вь єпископі Стросмайєрі вірного и кріпкого борця, якихъ на світі мало. Живими свідками ёго учинківъ для віри, суть ті премногі священники, котрі тільки за підпорою ёго благої руки дійшли до того, що можуть славити и ширити слово Боже; доказомъ сего єсть многочисленна босняцька „омладина“, котра по Бозі владку свого за те щастє величає, що може працювати для удержання віри Христової у безталанній своїй вітчизні, придавленій турецькою кормогою; найновшимъ сияючимъ доказомъ сего єсть нова первопрестольна церковь у Дякові, котра постала за ёго стараннемъ на честь Божу, и на вічний поминъ побожному народові. Що же вінъ для вітчизни зділавъ, то стоить записано вь історії основи двохъ найважійшихъ учебнихъ закладівъ у Загребі „южнославянської академії“ и „всеучилища“, зъ відки не тільки сини триєдиного королевства, але и сини цілої Южної Славянщини користи черпати будуть. Але не досить Стросмайєру бути покровителемъ „южнославянської академії“, котра вже війшла вь життє, — сталося ния ёго величчямъ яко основателя тихъ важнихъ закладівъ. бо кождому зъ нихъ дарувавъ вінъ по 50.000 зр. Але що жъ казати про ниші сияючі

учинки, що їхъ славний той добродій у всякій стороні зділавъ де тільки яка славянська душа жие? Про тую значну суму на соборъ св. Ієронима у Римі? Про тихъ 10.000 зр. на видданне історичнихъ повістей южно-славянськихъ? Про ті многі дорожочинні дари вь натуральнихъ для академії и музея? Про знамениті запомоги по 1000 зр. глаголицькому сіменищу вь Омишу; сенській, річанській и иншимъ гимназиямъ; чеській, — тій и сій матиці, всілякимъ читательнямъ и т. д.? Всє то обдарувала — святिला бъ ся — щедра рука єпископа Стросмайєра!

Политичні засади єпископа були завжди чисті, чесні, користні и для народу спасительні. Коли вь Австрії упавъ нещасливий системъ министра Баха, бувъ тоді и Стросмайєръ покликаний до ради державної, де вінъ не тільки за права свого народу, але загально и за народні права всіхъ Славянъ ревню вступався. Року 1861. бувъ вінъ именованій великимъ жупаномъ Вировитицькимъ, и черезъ якийсь часъ завідувавъ вінъ взорцево тимъ урядомъ, уживаючи свою велико-жупанську платню на добродійні цілі. На соборі триєдиного королевства року 1861, и 1865—6, сиявъ патриотизмъ єпископа якъ світле сонце и огрівавъ многихъ патриотівъ, котрі за нимъ ступали якъ за світільникомъ своїмъ до праці для добра вітчизни. Яко членъ регникларної депутації у Пешті, показавъ єпископъ Стросмайєръ, що вінъ вірний Богові, королеві и народові своему. Останній конгресъ відбувся безъ нашого ревного защитника, бо виїхавъ вінъ бувъ не знати зъ якого powodu до Парижа, зъ відкиль по розпущенню собору щасливо вернувъ у своє єпископство.

Не тільки самъ хорвато-сербський, але й всїй прочий славянський народъ почитає, любить и величає свого добродія, вірного сина вітчизни, єпископа Стросмайєра, а найлучшимъ доказомъ суть ті почести и одличности, котрі стрітили ёго у всіхъ містахъ, де й но живуть Славяне, а особливо у Відні, Празі и ин., — доказомъ єсть та гаряча любовъ, якою при кожній спосібности приймають свого любимця у Загребі и якою повитали ёго при отворенню академії вь найновшихъ часахъ политичного перевороту. Слава Стросмайєру!

ПЕРЕПИСКА.

Вп. О. К. вь Кадлубискахъ. Передплату на „Голосъ нар.“ переслалосьмо.

Ш. Передплатники „Правди“, котрихъ не дійшли деякі числа нашої часописі, звольте реклямувати престо до редакції; неправильности вь пересилці не походять зъ нашої вини.

Головні помічники при редакції: Б. Згарський, М. Косаць, Др. В. Лукаковський, Ом. Партицький, Др. К. Сушкевичь.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита

Зъ друкарні Ставропигийської.

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛІТЕРАТУРНЕ.

Виходить 8., 15., 22., и 29-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 міста, кам'яниця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 358/4.

АМБРОЗИЙ ОСТАПКЕВИЧЪ.

Оповідання Данила Млаки.

(Далше.)

Другої днини поїхавъ я до Садагури. Добрий бувъ ярмарокъ, худоба добре платила; а й свою худібку продавъ, переночувавъ у кума, та рано вийшовъ на місто зъ моїмъ синомъ Павломъ, вглядаючи мого брата. Кожму по торговлиці, чую — хтось мене зъ заду ударивъ по плечахъ, гукнувши: „Здорові були, пане Сергійо!“

„А те ви, пане Хомо, дай Боже здоровля!“ сказавъ я обертаючись.

— „Ми вчора васъ отізували після вашої колупниці обідаяки. Чепали ми, чекали, покидь не задрімали.“

„Я сьогодні до васъ збераяюся, лишъ ще очікую мого брата, вінъ незабаромъ має надїхати.“

Такъ розмовлявъ я зъ Хомою, ажъ дивлюся — где якийсь въ кастровімъ капелюсі и довгій рясі, а въ руці держитьъ величезну мазницю. Дивлюсь, приглядаюся, та думаю собі: капелюхъ кастровий та мазниця якось не годитця, приглядаюся дїпше, а то мій Амброзій. Господи! водїлася земля запаста підомною, якъ мавъ би я ёго зобачити зъ тою величезною мазницею. Мовъ опарений кинувся я на бікъ, шепнувъ мому Павликові, щобъ Амброзій завернувъ до фіри та сказавъ, що я до него заразъ прийду.

Хлопчина побігъ, а я почавъ мого Хому місячницями заговорювати, а въ конецъ не знавъ що робити, та запросивъ Хому на шиланку червоного вина.

Випили ми вино, — Хабайдо поїхавъ, щобъ дома ладъ зробити, а я побігъ мовъ несамовитий до Амброзія.

Приходжу а вінъ стоїть коло воза, та все ще тримає мазницю въ рукахъ,

„Ти такимъ уродився, та такимъ и згинешъ,“

гукнувъ я до него. Хто жъ видівъ у кастровімъ капелюсі зъ мазницею по місті ходити. А диви, яка ряса заляпана догтёмъ, мовъ жидівський кафтанъ. Я стою зъ Хабайдомъ середъ ринку, а вінъ иде проти насъ зъ мазницею!¹⁶

— „Та я не знавъ, що Хома тутъ“, промовивъ застрашений Амброзій.

„Такъ, кажу я, то лишъ Хома видить, а другі люде ні?“

— „Та мині дома доготъ минувся, а візь такъ сарпівъ, що годі було такъ іхати у гості...“

„То добре ти задумавъ, та не добре зробивъ. Було післати твого наймита по доготъ, а самому було тутъ лишнтися. Подивися які твої руки нечисті!“

— „Ні,“ каже вінъ, „я вже обтеръ доготъ въ чоботи.“

„Бідонько жъ моя солона, лихонько жъ мое гірке! та жъ я казавъ тобі дома щобишь не мастивъ чобіть догтёмъ. Вези біду до Кракова, усе біда однакова... И руки заляпані догтёмъ, и ряса заляпана догтёмъ, и чоботи заляпані догтёмъ, а ти їдъ зъ нимъ до чеснихъ людей у старости... Горенько мое перчене! — А покажи но мині який тобі сурдуть ті Снятинські кравці вишили?“

Розгорнувъ вінъ, дивлюся я, а то не сурдутьна, якъ чесні люде носять, але якийсь діволяський фракъ — и вуций, и вузкий, а гузник блищачі, що ажъ за очі хапає.

„Ні! дійся воля Божа, а я зъ тобою не поїду. Наговорили ёму щось ті Снятинські кравці, а вінъ собі таке справивъ, що ні до людей, ні до Бога.. бодай же тебе свята пятниця мала!“ гукнувъ я на Амброзія, що ажъ жиди зъ коршми повиходили. Проминула горячка, и я почавъ и сякъ и такъ розмішляти, оттакъ розмішляючи упавъ мині на умъ мій милий кумъ. Вінъ має усілякі сурдуть, той мині стане у пригоді. Отъ и кажу я до Амброзія:

„Піди обмий руки, обітри чоботи, та обхарся, а я заразъ прийду, та поїдемо до Хабайда.“

— „Не бануй, братику, та я хотів як найліпше,“ сказав він і пішов охаритися. Тимчасом я пішов до моєї кума, позичив від неї статний, новий кафовий сурдуть і приніс моему братові.

„Туть мавиш, кажу, носісенький сурдуть; уберешся вь него, якъ зближатимемося до Хабайла, дивися, щобиш єго не поводив, бо під час дови відкупиш.“

— „Якъ око у голові, такъ єго шануватиму,“ сказав Амброзій, та зь радости ажъ підскачівъ.

Вирадивъ я моего Павлика зь моїми віньми домівъ, а самъ сівъ я зь Амброзіємъ на єго візъ. Кость луснувъ батіжкомъ и ми не вь довгімъ часі побачили хату пана Хабайла.

Хомова хата стояла на горбочку, димъ зь комина горі здіймався. Якъ показавъ я моему братові, що тамъ панна Пелагія мешкає, вінъ лиць побілівъ та почавъ убератися вь сурдугину. Півав праву руку у лівий рукавъ, видить, що не такъ — скидає; зновъ зайшла ліва рука у правий рукавъ, и такъ була бь та робота не скінчилася, якъ би я єму не помігъ.

— „Щось мнї млосно коло серця, Сергію,“ каже вінъ до мене, „може бь ми домівъ вернулись, та колись иншимъ разомъ поїхали; мене щось тавъ у горлі стягнуло, що й слова промовити годі.“

„То все дурничка, все то минетця, ти лишъ уважай, що говоришъ и робишъ,“ сказавъ я сміючись до него, та гукнувъ до Костя, щобъ поганявъ коні. За хвилию опинились ми передъ хатою Хабайла.

Вийшовъ старий на ганокъ, а я до него: „Чи раді ви гостямъ, пане Хабайло?“ а старий Хома мні: „Риба рибою живе, а ми людьми; — не дурно сорова скриготала, вона намъ гостей казала.“...

Тимчасомъ Амброзій злізаючи зь воза, зачепився у ступень и трохи не упавъ. Вже перша рекомендація, думаю собі, якъ такъ и дальше буде, то нашъ Амброзій не тільки безъ молоді, але и безъ носа домівъ верне. Поздоровкалися ми зь Хомою, а вінъ все до насъ: „зъ гостемъ и Бігъ приходить до хати, прошу до хати, мої милі гостеньки!“

Уходимо до хати, а мій Амброзій зачепивъ кишенею у клямку відъ дверей, та кишени тільки шаррр... Се друга рекомендація, думаю я собі, дай Боже й більше.

„Сідайте мої гості, щобъ усе добре сідало!“ припрошує насъ Хома, а я додавъ сміючися: „щобъ и старости сідали“ и посідалисьмо.

Відчинилися зь другої хатчини двері и панна Пелагія и Катерина вийшли вь кімнату, витаючи насъ сододенько: „добрий вечір!“ — „Дай Боже здоровлячко, паночки мої гарні!“ гукнувъ я, а панъ

Хома до мене: „Се моя старша дочка, Пелагія, а се молодша, Катерина.“ — „Щобъ здорові були, та рипинки а підготові приніли, бо хороші нівроку,“ заговоривъ я, а мої панячки тільки зарумянілися та прохали насъ сідати. Але и намість сідати взявъ того Амброзія за руку та кажу до нихъ: „се мій братъ, Амброзій, дякъ зь долішної церкви, зь нашого села, ще неконатий; ми зь Хомою оба зареготалися на шлу хату, наші панячки ще гірше почервініли, а Амброзій ставъ середъ хати мовъ вагінний стовбъ, та ми мисрять...“

Посідали ми зь Хомою, а Амброзій глянувъ на насъ, та и собі сідає. Балакаємо ми то про се, то про те, а вь все очима на панну Пелагію, та чимъ більше на її дивлюся, тимъ краща вона мнї здаєтця, тимъ гарніща вона, а якъ що заговорить, то мовъ та перепелочка у пшениці бьє.

Зачали ми зь Хомою про бжоловодство тово-рять. Девро балакавъ я про гунь Балу мушау, оглядаюся, а мій Амброзій сівъ коло мене, чує — сипотця, прислухаю — Амброзій розмовляє щось про любовь, про щирість, проженує, про якийсь дівчя-вечір, про вечерилці, та навіть не замигнотця. Відай дівочі шрієм думая я, та румече личкою и чорні брови єго розуть прясвітляни... Вдихнувъ я зь тиха, а мнї нано тланий камінь зь грудей упавъ.

Вистояли панна Катерина стівъ, подала хлібъ и бриндю, а старий Хома принісв здорову оляшшу нежурниці-горівки и ставъ до мене частувати: „За ваше здоровля, пане Сергію!“ а я до панни Пелагії, а Пелагія притулила лишъ до руки, та до Амброзія. Амброзій не похочувавъ випити, — бо я єму казавъ, щобъ чаряи ватръ до устъ не бравъ, не то що, але єкъ стали усі просити, та я вь ще я вь боку моргнувъ, такъ висушивъ чару ажъ до дна. Закусали ми трохи, та посідали якъ перше.

Амброзій зновъ почавъ якусь сорденіму розмову зь Пелагією, а я на него дивлюся и собі віри не даю, що се той самий Амброзій, що перше часомъ и язикомъ повернути не умівъ, а теперъ своїми розказами такъ веселить паннівъ.

Куй зелізо, закуль горяче, думаю я собі, та почавъ на мій ладъ носу клепати.

„А що ви, пане Хома, де сега оджази бь? Не була бь гарна пари зь моего брата и вашої Пелагії?“

— „Не відъ мене се зависить, милій гостю. Тутъ треба бь поспитати Пелагію, що вона на се скаже.“

„Ви батько, а вона ваша дитина, вона відкриє вамъ своє серце... тому нашому слову кінець, а ви зробіть нашому ділу вішець.“

— „Коли такъ бажаєте, — най дітця ваша“

*

воля, дивавсь старий Моргнув на Пелагю и обое
вийшли до другої кімнати, а я присів коло Ам-
брозія, щоб прислухатися про що він з Катру-
сею розмовляє. Не за довго війшовъ старий Хома
до мамої кімнати.

„Ну якъ не хоти вигадати справу? дивавсь я ёго.“

„Бараздъ,“ відіовівъ Хома, а мене чате не
прале здійминь втвара...

Увійшла до хати и панна Пелагія. Старий
Хома зчавъ зобов до мене частувати, и чарка хо-
дила чергою зъ рукъ до рукъ якъ впередъ.

Моргнувъ я на свого брата, а вінъ уставъ,
приблизивсь до Хоми и почавъ поважнимъ, про-
тягимъ, мовъ би не своїмъ голосомъ говорити:

„Провидіниє Боже такъ людською долею упра-
вляє, щоби всё добре и до ёго величання и веле-
дипоти було. Кожда тварь свою пару має, и я при-
шовъ до вашої хати, пари собі шукати. Ваша панна
Пелагія припала мнѣ до вподоби и я полюбивъ її
всімъ серцемъ, всею душею и всею кротостию моею,
а коли се по вашій волі, то благословіть насъ я
своїхъ ріднихъ дітен.“

— Ви мнѣ сподобалися, пане Амброзію, та
лишь старайтеся и відъ Пелагії слово дістати.“

Обтеръ Амброзія шть зъ чола, думавъ, ду-
мавъ, потімъ обернувся до панни Пелагії, та по-
чавъ говорити:

„Ша — шановна панно Пе — Пелагію...“ Ви-
ажу я, що мій братъ почавъ загинуватися, при-
ступивъ я до него та кажу ёму: „що маєшь на
серці, те відкрий щиро панні Пелагії!“ а вінъ за-
разъ опам'ятався та дальше: „Моя чесна цанно!
не знаю чи може мнѣ вже такъ суджено, що я лишь
разъ васъ узрівъ, лишь разъ зъ вами поговоривъ,
та васъ такъ полюбивъ, наче мою душу. Безъ васъ
мнѣ сей світъ буде темною могилею, скажіть при
вашому батькові, чи моя щира любовъ цаншла від-
гомонъ у вашімъ серцію та чи смію я о вашу руку
просити?“ а Пелагія лишь загоріла, наче та ма-
ківка у городі.

— „Судженого и конемъ не об'їдеши“, промो-
вивъ старий Хома, скажи дитино, чи любишь пана
Амброзія, чи ні?“ а вона зъ тїха шепнула: „Лю-
блю!“

— „А хочешъ зъ нимъ подружитися и до смерті
жити?“

— „Хочу,“ шепнула зновъ крізь зуби панна
Пелагія.

— „Поданъ же чесному старостові, (Сергієві,
ручникъ.“ Пелагія побігла до другої кімнати, при-
несла ручникъ и подала Сергієві, а старий Хома
ставъ втїшно говорити: „Отъ теперъ кінець, и на-
шому ділу кінець; пошлите ся жъ любі діточки,

и ставъ Амброзія и Пелєгю до муштри збиньвати,
щобъ поцілуватися. Однѣ й друге соремалєся та
якъ зійшлись, поцеломкалися, мовъ старі знакомі,
переміндали перстені и — заручини готові.

Зновъ чарка пішла зъ рукъ до рукъ и ми за-
пину солюдкою заціпанкою справу та за здорв'їд
молодикъ.

— „Теперъ би щось про віно поговорити“,
промовивъ Хома.

„Я відъ васъ лишь панну Пелагію жєлаю, вѣ
мене, храдити Бога всєго доволі, лишь щобъ було
кому тимъ зарядити.“

— „Зъ собою у грїбъ не візьму, сказавъ Хома,
дамъ вамъ що зможу. Було у мене бїльше та при-
шла не рана біда, не одно у мене змарнувалося...“

„Ні, ні, я щого не вимагаю,“ повторивъ ще,
разъ Амброзія.

Виджу я, що така поціпка у дорожжъ насъ за-
веде, зовнъ чарку та дививъ зъ Хомою зновъ за
здоров'їє молодикъ. Потімъ ставъ я зъ Хомою про
весілля радитися, та поспала на сім'ї, щобъ за три
неділі зарученихъ звїзвати.

Тимчасомъ панни застєтали таркє отїль, по-
ставили заціпанку, понаносили весілянихъ справъ
та просать насъ до венері. Ніхтє може не бувъ
тїмъ радъ тому якъ я, бо зъ міста до Хоми таки
добрий шляхєдъ, а закінь ми свою справу свїччили
була вже візна таки добре гємченєва, а мнѣ стадо
якъ дїмъ середині свїзати! Виячили ми ще не чаркї
и шосїдали до астрави. Дивлюсь я на мого Амбро-
зія, а вінъ мавъ не своїмъ душамъ у тарїль страву
герше, бїльше на снєтерть, якъ у полумисокъ на-
лає. Зновъ треба мнѣ братися до муштру, до ко-
манди! Моргнувъ я на него и мій братївъ троха опа-
м'ятався. Оглядаюся я зновъ, а вінъ сурдуть мого
кума такъ зляпавъ потравкою, мовъ трирїчна ди-
тина. Моргнувъ я зновъ на него, вінъ трохи об-
терся та зновъ свого пильнує, щобъ зъ миски не
утїкло. Пришло до м'яса а вінъ оденъ бавалокъ
видельцею, а другий пальцями у ротъ саджає! Богъ
би тебе мавъ, думаю я, та зновъ почавъ моргати,
але все те не помогло, мусїла вже и рука на себе
муштеръ взяти. Принесла панна Катрусє статеш-
нихъ великихъ збивантинивъ-галушокъ зъ ри-
жомъ. Країю я галушкє на двоє, моргаю на него,
показую ёму, все на дармо. Правда, смачнѣ були
галушки, нема що казати, може тому вінъ на мене
и не зважавъ. Берусє я до живого слова; торкаю
ёго рукою, та шепчу: „рубай галушкє на двоє!“ а
вінъ до мене: „що? — брати по двоє?“ та застро-
мивъ дві на разъ, и всадивъ у свій диківський ротъ
Добре ще, що обі панни були у кухні, а то пе-
релякали ся бъ, якъ би побачили се ухєве горло.

Моргнувъ я зновъ на него, показавъ ёму мій тарілець и вінъ ледве-ледве опам'ятався.

Вже кожного душа ситна була, ажъ по п'яти мала, а ту ще панна Пелагія наднесла печену гуску. Якъ би чоловікъ бувъ усё ївъ, що тамъ давали, то певно осліпъ би на обі очі... а старий Хома все: „прошу мої гості, чимъ хата має, тимъ и приймає.“

— „Дай Боже, щобъ и наші діти такъ гостей приймали, дякуємо!“ сказавъ я. Принесли ще доброго червоного вина, поналивавъ намъ Хома у скляночки та почали ми зновъ балакати. Ажъ дивлюся я, а мій Амброзій, щось крутитця на стільці, а потомъ витягає вражий ріжокъ зъ табакою, та вже наставився табаку на долоню сипати, а я борзо взявъ за ріжокъ та кажу: „Добре, мій брате, що взявъ ти мій ріжокъ зъ табакою, а то мні вже безъ него ввучилося.“ Взявъ я ріжокъ та подаю Хомі та й самъ — коть и зъ ряду не уживавъ ніколи — нюхаю. Господи! якъ станемъ оба пчихати, ажъ свічки въ очахъ засвітилися та слези дрібні поллися, а ми усе пчихаємо та пчихаємо. Ледве-ледве перестала чортова пчихавка, якъ випили по скляночці вина.

Подякували ми Богові и господареві за вечеру та стали вставати зъ-за стола. Ледве я обернувся, ажъ ту чую, а за мною щось гурр... дуць на землю. Оглядаюся, а то все що було на столі стягнувъ зъ скатертю мій братъ. Зачепився гудзикъ відъ ёго сурдуга до скатерті, якъ витягавъ сей вражий ріжокъ та зъ скатертю все опинилося на землі. Відонько жъ моя солоня, клопотоньку мій гірний!

„Отто наробивъсь, кажу я ёму, та чому не уважаєшъ?“ а вінъ побілівъ, якъ стіна, та ні парн зъ устъ.

— „Щобъ ми тільки пиходи мали, сказавъ Хома сміючися, се знакъ що за рікъ и хрестини будуть!“

Прибігли дівчата зъ другої кімнати, позбірала черешъ, принесли ще вина и такъ мні зъ Хомою при вині, а молодятамъ при щирій розмові и жартахъ проминула нічка, а Божа зоря насъ привітала.

Поснідали ми ще, попрощалися зъ усіми и поїхали домівъ. На дорозі ставъ я Амброзія за всі вчорашні пакости зъ гори наберати, а вінъ мні ані словечка. Въ Садагурі відкупивъ я моему кумові сурдугъ, набравъ гарного кафового сукна, узявъ зъ собою кравця и поїхали домівъ. Дома покращали кравці сукно якъ я вазавъ и прибрали мого Амброзія наче куколку.

(Конецъ будє.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Далєе.)

Коли жъ Украина ледві держалася на стародавнїхъ займищахъ руськихъ супроти азійського хижацтва, що на дніпровому Нязу, де багацько водилось риби и звіря, змогли шумати собі здобуту тількі збройні люди ведної одваги. И справді надбуємо таквхъ людей у сучаснихъ атакахъ під назвою — Козаки. Непосидящі сіромахи зъ верху Дніпра и „зъ нижнихъ сторони“ ходять було тими часами на Нязъ до Черкасъ и далі; зо всёго свого здобутку мусили вони давати Київському воєводи десять, а якъ привозили зъ верху и зъ низу въ Київ просільну, в'язу або свіжу рибу, то відъ бочки сольної риби воєводський урядникъ „осьмнивъ“ бравъ на воєводський замокъ по шести грошей, а зъ свіжої — десятку рибу. Сїхъ роздубувальниківъ названо въ акті 1499. року Козаками ёно відъ купцівъ, що такожъ прибували до Києва и разомъ съ Козаками становились по дворахъ у міщанъ. Приїжджі люди, вкупі зъ міщанами, вдавались безъ упину у всякий распускъ. Такъ по-привикали тоді въ Києві „робити непочесні речі“ зъ жіноцтвомъ, що митрополитъ и воєвода мали не малу прибель, накладуючи пеню на распустниківъ. Пеня за непочесні речі зъ „гостей“ (а гостями звались тоді Турки, Татары и Ормены) була въ 12 разъ більша, ніжъ съ християнъ: такъ то боліло руському рядові, що наше жіноцтво поганилось изъ чужоземцями.¹⁾

Що Козакъ напередъ усёго бувъ одважний воїнъ-здобушникъ, розумно зъ одночасної появи козаківъ славянськихъ и монгольськихъ. Що вінъ бувъ свого часу степовимъ чабаномъ, рівно що й Татарюга, — доводять вочові термини козацького побуту. Що, у послідокъ, робомъ варягівъ, кохались козаки у торгахъ, поспіль зъ війною, — вбачаємо зъ їхъ роздубутнихъ походівъ на Нязъ, куди за Менгли-Гирея не доступавъ ніхто, опрічъ збройного люду.

По літописяхъ латвськихъ споминка про козацтво уперше прописана підъ рокомъ 1508. Децій²⁾, що закінчавъ своє писання на 1516 році, споминя про „славного руського воїна Полюса“ якъ вінъ разомъ съ княземъ Острозькимъ побивъ татарські загони, що пустошили литовську Русь. Більський³⁾ зве сёго Полюса „Русавомъ славнимъ

¹⁾ Акты Зап. Росс. I, N. 170.

²⁾ Contenta Veteratibus Polonorum, при другому виданню Миховити: Chronica Polonorum, p. 67.

³⁾ Kronika Polska, wyd. 1597, str. 512.

Козакомъ“, а Стрийковський¹⁾ і друськимъ сла-
внимъ Козакомъ и лицаремъ.“ Близчі до насъ лі-
тописці ляцькі подають перемать, що старости ко-
ролівськихъ стражничихъ замківъ набігали на та-
тарські улуси тимъ же робомъ, що й Татарва на
українські городи и селє. Се въ тогочаснихъ гра-
нишниківъ звалось: ходити въ козакн.

„Року 1516,“ оповідує Гвагнинь, „Менглі-Ги-
рей, підь часъ войны короля Жигимонта (Старого)
зъ Московськимъ царемъ, набігъ на українські сто-
рони, дарма що бравъ гостинці відъ обохъ. Ба-
чивши тоді наші, що Татарва зъ ними жартує, не
схотіли більшъ доймати віри її клятві и почали
більшъ держати оружнихъ людей на узгрянччі.
Сотень скілько такого люду, за приводомъ хмель-
ницького старости Предислава²⁾ Ляницкоронського,
пішли въ козацтво підь Білгородъ, заняли ту-
рецькі и татарські стада, погнали до дому; а якъ
наздогнали їхъ Татарє съ Турнами коло Овидового
озера, наші їхъ побили и вернулись до дому зъ
гарною здобичю. Съ того-то, каже, часу почались
у насъ Козакн, що все геть та й геть убивались
у військове діло и віддячували Татарві за те чого
наші відъ неї дознавали.“³⁾

Слова ходити въ козацтво доводять ро-
зумові, що козацтво спершу пробувало само по собі,
не вкупі зъ узгрянчними сторожами, которі по-
слухали старости. Королівські узгрянччі наміс-
ники, що титулювались старостами, тільки пере-
няли въ козанівъ степові звичаї, почали водити ко-
зацькимъ робомъ своїхъ збройнихъ людей. Все жъ
таки старостянські походи на Татаръ додали зро-
сту щарому ввацтву, яко силі, що боролась изъ
тією хижою дичею.

Предиславъ той Ляницкоронський бувъ лицарь
старосвіцького литовського роду Збигнівівъ. Брати
єго сиділи на високихъ стельцяхъ у короля. Довго
пробувавъ Предиславъ у німецькихъ земляхъ ли-
царюючи, а лицарство вважали тоді наукою зъ
наукъ, ходивъ и въ Палестину, Татарву жъ на-
вчивсь воювати підь рукою преславного коронного
гетьмана, князя Острозького Костянтина Ивано-
вича.⁴⁾ Оттакий же то бувъ той воїнь, що кругъ
єго купились Козакн и узгрянччі старости, від-
пираючи геть мусульманську силу. (Далше буде.)

¹⁾ У Гвагнина написано: Прецлавъ; Предислакомъ
зве єго Стрийковський.

²⁾ Kronika Sarmacyi Europejskiej etc. wyd.
Turowsk. 220—221.

³⁾ Kronika Polska Bielskiego, 534.

⁴⁾ Starowolski in Bellator. Sarmat. fol. 150.

ТОПЕЛЬНИКЪ.

(Баллада.)

На ліса кіччині,
За церквовъ въ долині
Помеже буйними ланами
Влнстає широка,
Незмірно глибока
Безодня своїми водами.

А верби кошыаві,
Підгнилі, дуплаві,
Сторчать на около водиці...
Въ тихъ вербахъ ночами
— Говорять селяне —
Ночують які-сь упириці.

Всі листемъ, прутами,
Корою й гиллями
Здаютьця зъ далека грозити:
Бурлакъ щобъ спрагнений,
Дороговъ втомлений,
Не важився тамки спочити.

А озеро тев
Глибоке, страшнеє,
Повсюда топельникомъ зветця
Его всі минають,
Зъ страхомъ споминають
И хто го минає — хреститця.
И то справедливо;
Бо чути — на диво! —
Що озеро чудомъ повстало;
А люде вже сиві,
О дивнімъ тїмъ диві
Говорять, що таєь ся то склало:

Живъ передъ літами,
Ище зъ їхъ дідами,
Господарь маєтний, заможний;
Мавъ хліба и солі,
Якъ кажуть, доволі,
Однако бувъ дуже безбожний.

Сміявся зо всєго,
Що тільки святого,
А въ церкві не бувъ якъ вродився;
Хочъ повні стодоли
Мавъ, предцінь ніколи
У нєго дідъ не наживився.

И кожду неділю
Лежавъ у похміллію,
Або куда їздивъ часами;
А въ божеє свято
Робивъ таєь завзято —
Ще більше, якъ будними днями.

Не разъ то бывало,
Якъ свято настало,
Всі люде идуть ся молити;
Безбожникъ зъ козою,
Та въ буднімъ не строю
Иде на сіножать косити.

Мавъ коні вінъ карі,
Волівъ мавъ три парі,
И пса мавъ зъ чорними кудлами —
А люде ся кляли
— Та добре вже жъ знали —
Що песь той бувъ... (духъ святий зъ нами!)

Поважні люде
Казали: „зле буде.
Покайся, бо Богъ покарає!“
А вінъ не зважає,
Ище їх и дає,
Ище ся изъ нихъ насміває.

И такъ то тревало
Літь, кажуть, не мало.
Якъ нехристь сміявся зухвалій;
Ажъ перебравъ міру,
А Господь невіру
За чинъ старавъ дуже лукавий.

Якось разъ въ самую,
Неділю святую,
Саме въ великоднее свято,
Ставъ дзвінъ голосити,
Та й вірнихъ просити,
Щоби ся сходили богато.

И старці и діти
Спішатця молити
И паску извозять волами;
Нема лишъ одного
Безбожника того,
Що Богу злорічить словами!

Вінъ плугъ изладжає,
Воли нагормляє,
Потомъ їх виводить зъ оборн...
Та й суне на поле;
Зъ нимъ песь — та й поволи
Пустився: цабе! ге! и воре.

Ажъ ту загреміло,
Въ землі задудніло:
Воли ска зачали стогнати,
А песь брехавъ страшно,
Безбожникъ ужасно
Врагъ зъ плугомъ зачавъ западати.

А зъ нимъ ціле поле
Запалось поволи
И води все варає заляди...
И въ пам'ятку тую
Безодню цілую
Тонемьникомъ люде назвали.

И все вода тая
Така щось гіркая
И дна їй не можна дістати;
И все ся такъ бурить,
Хвилює и хмурить,
Що годі на ній и плавати.

А если часами
Який зухъ веслами
Лице її хоче пробити:
Човенъ поринає,
Смілоць потонає,
И гине у хвиляхъ сердитихъ.

Крімъ того зъ безодні
Що-ріє, въ великодні
Три свята, виходять слова все
Середъ шуму й гуку
И лопоту, стуку
Виразно: собъ! собъ! цабе ге!

Такъ повістку тую,
Дословно, цілую,
Всі люде собі повідають,
И озеро тєє,
До нині страшнее,
То пельникомъ всі називають...

В. Лугаковський.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ
ведля народніх пісень, повірокъ, сказокъ и
историчніх записокъ написавъ

Богеній Згарський.

(Дальше.)

Небесний огонь за громами спадающий на землю, походивъ одъ Перуна. Перунъ, Жмичъ, Прове, то небесний коваль, который молотомъ спометавъ грома на землю. ¹⁾ Бувъ вінъ у нашихъ поганъ найвищимъ Богомъ, которому на честь горівъ вічний, неугасаемый вогонь изъ дубини. Перунуви поставивъ Володимиръ-хреститель кумирь у Києві,

¹⁾ Nowosielski. Lud. ukr. T. 1. str. 63.

а Добриця у Новгороді.¹⁾ Державъ вінъ въ одній руці камінь у виді палаючої блискавки.²⁾ Перунъ убиває громовою стрілкою, запалює нею дерева, доми. Громового вогню не годитця гасити, бо въ німъ вінъ сидить. Якъ кого гримъ заб'є, той щасливий у Бога.³⁾ Якъ перший разъ на весні гримить, ізъ каменемъ боротися, щоби сиди прибуло; учувши перший разъ громи, на землі качатися, то крижі не будуть боліти. Якъ гримить и блискає, не можна, щоби въ хаті бувъ песь, бо гримъ у хату ударить. Якъ на весну перший разъ гримить надъ лісомъ, легко буде можна злодіївъ вилловити.⁴⁾ Неправого ложа діти не мруть своєю смертю, а Перунъ їх убиває.⁵⁾ Перуномъ кленутця и нині люде наші; такъ нехай мене по тій правді Перунъ трісне.

Ізъ всіх тихъ наведенихъ повірокъ пізнаємо, що Перунъ бувъ богомъ тілесної кріпості, правди, закона и права. За його именемъ становилися суди, підъ его охоронено стояла всяка власність. Перунъ звіщавъ людямъ якъ урожайне буде літо, бо якъ гримить, коли ще заморозъ тримає, то буде рікъ голодний.⁶⁾ Дубові ліси, гаї, дуброви, посвячені були Перунові.⁷⁾ Въ честь Перуна посвячена була на Шлезку гора Сobotь, зачимъ въ одній руській пісні споминаетця: Громова Сobotа. Межи Ляхами по нинішній день обходять празникъ Сobotки и палять вогні на горбахъ.⁸⁾

Числені повірки межи народомъ нашимъ стягаютьца на залізо. Віроятно мало залізо у поганськихъ часахъ велике обрядове значінне.⁹⁾ Щоби мерлець не ходивъ по смерті, треба положити залізну косу у порога. На святій вечеръ босими ногами залізну косу топтати, не будуть боліти ноги. Рискалемъ волочити не можна, бо не будуть корови молока давали. Щоби піймати чарівницю, застремити серпъ у стріху хліва; поляти на серпъ гарячого молока, або набрати шпилекъ до цідилка, та й у молоці варити.¹⁰⁾ На згонення уроківъ,

1) Monum. Pol. Hist. Aug. Bielowski. Несторъ стр. 622.

2) Strujkowski. Kronika, p. 148.

3) Дрѣ В. Лучаковський, рук. збор. пов. Ч. 14. 15.

4) Дрѣ В. Лучаковський, рук. збор. пов. Ч. 243, 249.

5) Записки рукоп. П Білінського гимна. ученика.

6) Дрѣ В. Лучаковський, рук. збор. пов. Ч. 54.

7) Locus ille (i. e. nemus dicatum Deo Proven) sanctimonium fuit universae terrae. Helmold. l. C. 84.

8) Я. Ө. Головацький Очерк. старосл. баснословія. стр. 16.

9) Nowosielski, Lud. Ukr. T. 1. стр. 64 каже: Żelazo było zabronione przy wyrabianiu ołtarzy kamiennych i przy wszelkich obrzędach religijnych. Но ся самовольна гадка не дасть нічимъ доказатися.

10) Дрѣ В. Лучаковський, збор. пов. Ч. 210, 220, 221.

застремлюють, ніжъ у савірку. Верже, хто свячениць, ножемъ до вихоръ крутитця, то дроб'є чорта. Камінь и залізо стоять у самій тісній звязі, Складаючи святу клятву, кдади цаці поганські предки своє залізне ружжє у кумира Перунового. Такъ залізо якъ и камінь, почитали за святі вещи Перуна. Гуцули наші на маковіюку збираютьца по трохъ разомъ та й клеплють клевцями каміння.¹⁾ У Перуні почитали погане наші небесного мистця, за нимъ настали межи людьми штуки; тому-то проковалівъ такъ много нагадуєтця у численнихъ сказкахъ. Коваль той, которого нагадуєтця въ сказці о змивімъ валі, впливъ ізъ всіх тихъ мислей, зображений, які віра у бога Перуна въ народі ізъ часомъ вицохала.

Сукромі поняття ділались живими божими истотами, зачимъ кругъ богівъ ширшавъ, а релігійна почесть прибирала обрядову розмаїтость. Таке розпощенне, одної божої истоти у многихъ божихъ постатяхъ, природне було кожій поганській вірі, бо въ мірі, якъ заявлялися сукромі сили, одношено їх до сукромихъ истотъ. Тільки тимъ робомъ поганські боги могли вплинути на учинки, помишління та й обичаї змислого чоловіка, якъ заявיליםъ у самій живій, змисловій постаті.

Коли громи, блискавки дали змисловий сповідъ идъ зображенню Перуна, то мала й туча, буря, вітри свою божу истоту. Такимъ богомъ тучи та й вітрівъ бувъ Стрибогъ. Повінь, дощъ, вся вишня вогкость, походила одъ Мокоші.

Які не заявлялися сили, чи на воздухахъ, чи на землі, чи таки поміжъ самими людьми, безъ ладу вони не жили. Жива сила ишла за ладомъ. До ладу спонукувала чоловіка любовъ; за любовью становився и ладъ. Ладъ и любовъ, ті дві могучі сили, походили відъ божої истоти Ладо и Живъ. Тее божество творило такожъ и красоту; мало воно уділяти всяку роскопъ и щастє; самнимъ живимъ величавимъ образомъ его була весна, а новоженці найбільшу честь ему віддавали. Піснями да танцями, прославляли ті божища; до нині певний родъ співання зоветця у народа нашого ладканимъ. Ладкають при весілляхъ та й при обжинкахъ, зачимъ оба ті обряди, обходилися въ честь Лада и Жива.²⁾ (Дальше буде)

1) Сесю подію записавъ у своїмъ рукописнімъ зборничку Софроній Вітвицький, піпъ изъ Жаб'єго.

2) Я. Ө. Головацький, Очеркъ старос. басносл. стр. 24-26.

=====

О некоторых фонетических и грамматических особенностях южнорусского (малорусского) языка, не сходных с великорусским и польским.

(Дальше.)

28. Образование существительных, кончащихся на **енко** въ смыслѣ происхожденія, откуда возникло множество малороссійскихъ фамилій.

29. Множество уменьшительныхъ, напримѣръ: на **онько, енько, онька, енька** и проч. напримѣръ: козаченько, голубонько, дівчинонька, головонька; отсутствіе великороссійскихъ окончаній, напримѣръ на **ушка** и другихъ, и польскихъ на **екъ, ечка**, и на **ичикъ**. Окончанія на **окъ** и **икъ** существуютъ какъ и въ великорусскомъ, но нерѣдко замѣняются одно другимъ; напримѣръ по великорусски конѣкъ, по малорусски коникъ, по великорусски садикъ, по малорусски садокъ. Множество другихъ окончаній, напримѣръ на **ечко**: віконечко, ненечко, матіночко.

30. Существительныя среднего рода на **я**, имѣющія окончаніе, во множественномъ числѣ, на **ята**, и уменьшительныя, составленныя изъ множественнаго числа на **ятко**, хотя не чужды совершенно великорусскому и равнозначительны польскимъ на **io, ieta** или **iatka**, въ малорусскомъ любимы и употребительны даже для неодушевленныхъ предметовъ: дівча, дівчата, дівчатко, дитята; кошеня, кошенятко, горща, горщата, горщатко, кухля, кухлята, кухлятко, коліща, коліщата, и проч. и проч.

31. Образование, изъ старославянскихъ словъ, кончащихся на **ль** съ предъидущею согласною, своеобразныхъ окончаній со вставленіемъ гласной, напримѣръ: журавель, корабель.

32. Окончаніе существительныхъ на **ка, га**, и др., имѣющихъ, большею частію, смыслъ бранный или презрительный: гадюка, злюка, падлюка, пъянюга, волоцюга, козарлюга, котюга.

33. Окончаніе на **ці**, равносильное старославянскому и великорусскому на **сть**, напримѣръ: мудроці, жалоці, любоці (какъ въ словѣ **пльку Игореву**). Эти слова употребительны только въ множественномъ числѣ, но есть нѣкоторыя и въ единственномъ, напримѣръ: кущъ, гордощъ.

34. Удвоеніе въ окончаніяхъ, согласной соединенной съ **ютою**, въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ въ великорусскомъ (и другихъ славянскихъ) она не удваивается; напримѣръ: судья, багаття, знаття, вороття, подружжя, насіння или насіння, дівовання, гарбузіння, жабуріння. Сюда принадлежатъ и тѣ слова, которыя возникли этимъ способомъ изъ словъ славянскихъ на **ію** и **енію**: спасеніе по малороссійски, спасіння, кореніе—коріння, каменіе—каміння, евангеліе—евангілля. (Удвоюванне суголоснихъ у сущ-

ткихъ середнього роду есть дивнію власністю малоруського языка и уживалося, майже повсюда, въ давніхъ козацькихъ літописяхъ. Ред.)

35. Отсѣченіе слова **инъ** въ словахъ, кончащихся на этотъ слогъ, напримѣръ: самаританинъ, римлянинъ, по малорусски самаританъ, римлянъ и проч., также книжное, вообще чуждое народу, его названіе малороссіянинъ, выговоривается малоросіянъ.

36. Сохраненіе гласныхъ въ именахъ оканчивающихся на согласныя, напримѣръ: Петро, Павло, Дніпро. Вообще въ противоположность великорусскому и польскому малорусскій языкъ любитъ окончанія на гласныя.

37. Употребленіе винительнаго падежа сходно съ именительнымъ въ одушевленныхъ предметахъ, согласно древне-славянскому, напримѣръ: зібравъ козаки, та вийшовши у поле, побивъ татарн.

38. Приставленіе разнаго рода придыханій: **в, г, й, д**, напримѣръ: вівно, вінъ, гарпникъ, гармата, вулиця (также юлиця), ледві.

39. Удержаніе, въ косвенныхъ падежахъ, гласной именительнаго падежа во многихъ такихъ словахъ, гдѣ въ великорусскомъ и польскомъ она выпускается, отъ чего происходитъ нетерпимое малорусскимъ стеченіе согласныхъ, напримѣръ: на лобі, у роті, по лѣду, кризь реви, вмѣсто: на лбу, во рту, по льду, во рвамъ.

40. **Объ** измѣненное въ **івъ** въ родительномъ множественнаго числа; напримѣръ: волівъ, дугівъ, чоловіківъ; употребляется во многихъ случаяхъ, гдѣ въ великорусскомъ **нѣтъ** на **овъ**, напримѣръ: старостівъ, синівъ, братівъ, вмѣсто: старостъ, сыновей, братьевъ.

41. Окончаніе родительнаго падежа единственнаго числа на **у** въ гораздо большемъ числѣ случаевъ чѣмъ въ народномъ великорусскомъ, напримѣръ: дощу, розуму.

42. Удержаніе старославянскаго дательнаго на **ові** и **еві** (также **ови**): богові, козакові, коневі, и сходство дательнаго съ творительнымъ: **объ** козакові, на доброму коневі.

43. Удержаніе старославянскихъ звательныхъ на **о, е, у** и **ю**, напримѣръ: жінко, сину (и сине), земле, кою.

44. Въ тѣхъ существительныхъ, которыя кончаются въ именительныхъ на гортанныя, въ зательномъ, **онѣ**, согласно славяно-церковному, измѣняются въ **че, же, ше** и проч. напримѣръ: чоловікъ—чоловіче (и чоловічу), ворогъ—вороже, женихъ—жонше.

45. Кромѣ единственнаго и множественнаго чиселъ, въ малорусскомъ языкѣ многія формы двой-

ственного числа несравненно сильше, чѣмъ въ великорусскомъ и въ польскомъ языкахъ, наприкладъ: очима, дверима, плечима, грошима, дві рибі, простирали и т. д.).

46. Сохраненіе въ прилагательныхъ окончаній: ий и ій мужескаго рода съ отсутствіемъ усѣченнаго, а въ женскомъ и въ среднемъ длиннаго и усѣченнаго на а и а, на е и е: добрий (нельзя сказать добръ), добра (добрая), добре (добре); синій (нельзя сказать синь), синя (синяя), сице (сицев). Исключеніе для мужескихъ родовъ составляютъ немногія въ пѣсняхъ, съ измѣрніемъ ударенія: зелень, молодъ, плаве повонъ людей павонъ.

47. Окончаній прилагательныхъ на ий горше до больше чѣмъ въ великорусскомъ и всѣ онѣ, исключая уменьшительныхъ, имѣють удареніе на послѣднемъ словѣ, наприкладъ: швидкий, гнучкий, пруткий, говіркий, и проч.

48. Удержаніе въ прилагательныхъ во множественномъ числѣ для всѣхъ родовъ одинаковаго окончанія, и преимущественно въ усѣченной формѣ, наприкладъ: червоні и черванні чеботи, ягідки, зерна.

49. Свообразная форма числительныхъ именъ, наприкладъ: дванадцатеро, двадцатеро и двадцятірко, тройко, двойко (двійга, трійга и т. д.).

50. Составленіе многихъ мѣстоименій на свой особенный ладъ, отличный отъ великорусскаго и польскаго, наприкладъ: той и ті, цей, оцей, що-вінъ (=который), оттой (=оный), який, деякий, (=кой-кто), абиякий (=кой-какой), якийсь, насъкий (нашъ), васъкий (вашъ), ихній и проч. (Дальше буде.)

КОРОТКА ИСТОРИЯ СЕРБІВЪ

відъ найдавнішихъ часівъ до р. 1389.

(Конецъ.)

Рівно окремою дорогою пішло и политичне життя у Хорватівъ и Сербівъ; у Хорватівъ розвелося вѣно пишно и велично па-бічъ західнихъ державъ, змагаючися зъ ними въ об'явахъ могутості на-перейми; Сербівъ же не дотикали такъ чутно ті розмаїті події, котрі на въ-круги їхъ довершались. Хорватське панство процвило несподівано споро... Держиславъ звеличавъ себе урочиста титуломъ короля и запанувавъ відъ границъ Наринті надъ цілою Дальмацією и пайтячямъ Наренти. Черезъ те зайшла Хорватія въ спори зъ Венецією; не остодлася проти неї и сполученихъ зъ нею латинськихъ мість и потерпіла много відъ гордовитихъ владикъ латинськихъ. У другій половині XI. віку піднялася ще разъ Хорватія до блиску — але тільки поверхнѣго; діставъ бо володаръ її Звонимиръ відъ папи Григорія VIII. корону и булаву (р. 1076)

и. бувъ відъ него яко король потверджений, за що мусивъ папі запряогти вірність и послухенство. Но прикінці XI. віку подали внутрішні неспороки венгерському королеві Коломанові причину и зможисть замішатися у земини Хорватіи и по оданованню столиці (Старого Задару) зробивъ вінъ конецъ политичній самостійності хорватського народу.

Вертаємось у нашімъ историчнімъ огляді до Сербівъ.

По наконецнімъ прийменню християнської віри заняли цілу ділальність Сербівъ на довгі часи війни зъ їхъ сусідами Болгарами. Великий жупанъ Властимиръ (836—843 р.) добре відперавъ напади Болгарівъ и єго сини Мундимиръ, Стоймиръ и Гойникъ славно боролися зъ Болгарами до р. 860. Зайшли же потому міжъ ними суперечки за верховне панованне, та й черезъ те повстали усобиці довгі и незгодни для вітчизни. Наконецъ Петро, синъ Гойника подолівши братівъ стривченихъ дійшовъ до найвищої власти (890—892 р.), и черезъ 20 літъ панувавъ супокійно въ згоді такъ зъ Болгарами якъ и зъ Бизантійцями. Року 917. затавъ війну зъ царемъ болгарськимъ Симеономъ, попався у неволю, де єго и замучили.

Слідували тому внутрішні розрухи у державі и нові війни зъ Болгарами, котрі тимъ закінчилися, що Сербию підбивъ р. 924. царъ болгарський Симеонъ, спустошивши її майже до нащадку. За десять літъ ажъ мігъ Чеславъ, внукъ Стоймира підъ опікою Бизантійцівъ свою дідівчину зновъ опанувати. Війни зъ Болгарами продовжались и за єго наступниківъ до самого знищення царства Болгарського р. 1018. за цисаря Василя, котрий такожъ и Сербию провинцією бизантійською зробивъ. Тоді місто войнъ болгарськихъ наступили війни зъ Бизантійцями. Року 1043. Степанъ Богиславъ вигнавъ намісника бизантійського, а єго синъ и наступникъ Михайло (1050—1080 р.) визволився цілкомъ зъ підданства бизантійського, звеличавъ себе царемъ Сербськимъ и яко такого узнавъ єго папа Григорій VIII. Наступили потому розличні війни внутрішні зо всіми лютостями, а починалися вони понайбільшъ зо спорівъ о тронъ; до того прийшли ще війни зовнішні зъ Бизантійцями и тягнулися ажъ до р. 1165, коли Степанъ Неманія, добувшись зъ підъ бизантійського пановання, зіставъ княземъ Сербіи. Бувъ вінъ основателемъ династії Неманичівъ и держави, котра відъ столиці мняжої, міста Расса (нині Новий-Базаръ), звалося Великимъ Жупанствомъ Раськимъ, а пізнійше царствомъ Сербіи або Расса; назвисько те перейшло відъ столиці до народу, котрий дотеперъ ще заховавъ назву Райцівъ у полудневій часті Сербіи. Найстар-

шій синъ Степана вступивъ на тронъ р. 1195, а р. 1222. вінчався не царя присланою зъ Риму короною. Підъ нимъ в за єго наслідниківъ зчили Серби країну на всхідъ відъ Ибару и далішній Морави, ажъ до границь нижньої Болгарні, де въ періодъ сиділи болгарські Славяне. Такимъ способомъ розвився тамъ такожъ сербський дилентъ. Крімъ того розширилася держава и въ мнші сториони вже за Степана, а ще більше за царівъ Милутина и Степана Душана. За пановання Степана Душана (1336—56) було сербське царство на вершкѣ своєї могучості. До него належала не тільки ціла Мацедонія, Альбанія и Тессалія, але и північна Греція и Болгарія. Степанъ Душанъ, видавши порядні права и статутъ „Закопникъ Душанівъ“ названий, піклувався науками и торговлею, зведичавъ себе титуломъ императора и поділивъ Сербську державу на намістництва, але тимъ давъ вінъ и початокъ її упадку. Уже синъ и наслідникъ єго Урошъ V. стративъ більшу частъ завоєванихъ провинцій за-про внутрішні чвари, котрі стали роздирати Сербию и подавати її на кривду и поталу постороннихъ ворогівъ. По Уроши вигасла династія зъ Лазаромъ, котрий зъ початку панувавъ щасливо, але пізнійше не видержавъ борби зъ Турками и самъ згинувъ въ битві на Коссовімъ полі (15 Червня 1389 р.) Султанъ Баязетъ поділивъ Сербию межи Лазаревого сина Степана и зятя Вука Бранковича. Оба мусіли платити єму дань и служити єму військомъ. Відъ того часу не змогли вже Серби освободитися зъ підъ кормиги турецької, та місто власну свою державу обновити, судилося їмъ пособляти могучість турецького царства.

Зъ народніхъ устъ.

Коляда.

Изъ збірника *Богенія Железівського*.)

Ишовъ Ивасенько черезъ лісенько,
 Ой здибали єго три розбійники,
 Ой взяли єго ревідувати:
 „Ой ци маєшь ти матінку въ дома?“
 — „Є въ мене матінка яєне соненько.“
 Ишовъ Ивасенько черезъ лісенько,
 Ой здибали єго три розбійники,
 Ой взяли єго ревідувати;
 „Ой ци маєшь ти батенька въ дома?“
 — „Є въ мене батенько, яєний місяченько.“
 Ишовъ Ивасенько черезъ лісенько
 Ой здибали єго три розбійники,
 „Ой взяли єго ревідувати:
 „Ой ци маєшь ти миленьку въ дома?“

*) Ся коляда написана въ селі Кудобянцяхъ, підъ Збировомъ, Волоківського околу. — За кожнимъ віршомъ протварається: „Та не самъ я, ой та не самъ я собою у тій лісовьку загину.“

— „Є въ мене миленька, яєна зоронька.“
 А за тимъ словомъ бувайте здорові,
 Здоровля въ той димъ на челядоньку,
 Щастенько на двіръ на худобоньку.

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичний образокъ въ шість дійств.)

ДІЯ ДРУГА.

Ива перша. Татаренко, Соловьевъ.

(Татаренко, за нижъ Соловьевъ — оба зъ похідній амуниці.)

Татаренко. Ну слава Богу!.. Вотъ мы наконецъ и на швартирѣ, хата знайома Кривоша; а Соловьевъ, намолити!.. (адміноши, обаживаючи, присядати.) Теперъ амуницію долой! ружьє на покой, можешъ, отдыхать вотъ здѣсь (ставлять оружие въ уголъ.) Гей! хозяинъ! хозяинка! Кто небудъ... (заглядая въ сусідню кімнату.) Что за торгъ? Нѣтъ души, ровно какъ въ оставленной Турецкой деревнѣ! Ну, жинъ и суданнѣтъ, чѣго дѣлать... подождемъ. (сидарить оба у столу.)

Соловьевъ. А что Степаничъ, какъ ты думаешь? не худо бы теперъ и мурашку пропустить въ горло, да хоть не много понабитъ наши чамодены. Вѣдь я съ утра ничего еще не успѣлъ дѣржать, ажъ сверблять бѣдняки.

Татаренко. А у тебя, подъ часъ зубы то, чешутся? подвернись при случаѣ нашему капитану, онъ тебѣ съ большою охотою почешетъ, ха, ха, ха!..

Соловьевъ. Ахъ Степаничъ, я смотрю, хоть ты и самъ хохолъ, а все-таки не то, что было въ Несахъ! Охъ, сторона, по горле дына, пей не хочу! А коконуши до, просто нашему брату было разливное море! Нашъ капральный говорилъ, что у него отъ стакановъ мозълы на губахъ подѣлались; право.

Татаренко. Мало чего нѣтъ. Послушайна Соловьевъ, вотъ дѣло въ чемъ. Я родомъ изъ этой самой деревни. Не знаю, есть ли у меня тутъ родные? Старика то давно уже нѣтъ, а можетъ быть мать, да еще кой-кто остался въ живыхъ! Такъ я хочу прикинутъся, узнаютъ ли они меня? Отпустили отъ себя, почти мальчишкой, а теперъ, слава Богу и здоровье Государю, я фельдфебель, такъ наверяна съ такими бакенбардами и усамі не узнаютъ до поры до времени, даи звать ружьємъ черезъ все лицо поможеть. Хахлы, наци — народъ простодушный, недогадуются, а я то — каждого изъ нихъ узнаю. Такъ ты ради такого случая, не называй меня по фамиліи, а просто Степаничемъ, понимаешь.

Соловьевъ. Слушаю! Степаничъ; да притомъ кто-то идетъ.

Ива друга.

Татаренко, Соловьевъ. Оксана входить и кланяється.

Оксана. Здравствуйте, господа алуки!

Татаренко. Здравствуй, хозяйка! (къ оксани.) Боже! не можетъ быть! Да, точно, это она, моя Оксана! Неужели она за Качаномъ (до Оксаны.) что матушна, ты хозяйка, что-ли?

Оксана. Эге жь.

Татаренко. А хозяйка то-гда?

Оксана. Показавъ, добродію, у городъ на ярмарокъ, та хто-ѣго зна, що въ нѣмъ зробилось? Уже сѣгодні третій день, нѣтъ есе нема, нічого въ голову не приберу, де вінъ? *Вотъ, хто же будетъ у городѣ въ найбѣрѣ сѣни, все повертались, а эго нема.*

Татаренко. *(въ сторону.)* Боже, дай силы перенести мнѣ! Это она! Моя милая Оксана! Она жена, — жена этого дурака, пшеницы. Нѣтъ, не признаюсь ей. Лучше бы Турецкае ядро разорвало меня на части, чѣмъ видѣть мою коханую въ этомъ уродливѣ. *(до Оксаны.)* Это жъ плохо хозяйка. А можетъ быть онъ сего дня вернется, матушка: какъ бы намъ чего поѣсть, а то мы порядкомъ проголодались.

Оксана. Заразъ, добродію. *(входитъ и до себя.)* А тимъ часомъ спитаю, чи не знаютъ вони чого про мого Гриця. *(выноситъ за кѣмнати обѣд.)*

Соловьевъ. Да, хозяйюшка, поскорѣе — пожелуйста, а то у меня въ животѣ давно уже сигнады въ обѣду и трубятъ и барабанятъ.

Оксана. Уже не здивуйте, що Богъ пославъ, то и е.

Соловьевъ. *(приблизившись.)* Ничего, матка, мы солдатицы, народъ не переборчивый; хоть влочь, хоть волна, лишь бы вишка была полна.

Оксана. *(входитъ до Татаренки.)* Подозвольте считать васъ, господу москалю, звѣдкль же ви идете? чи здалека?

Татаренко. Мы, хозяйюшка, будемъ тутъ стоять на зимнихъ квартирахъ; а полкъ нашъ, теперь прямо цѣль Турецины идетъ.

Оксана. Зъ Турецины? Такъ може жъ ви знаєте, добродію, зъ нашего села туди жъ погнали паробка Гриця. Чи живий ще вінъ, чи ні?

Татаренко. *(жмичившись.)* Тамъ Грицей много было, матушка, всѣхъ не перечесть, много ихъ побито, много и воротилось.

Оксана. *(до стороны.)* Не дай Боже! якъ Гриця вбѣли! За що жъ его вбивати?

Соловьевъ. На войны, матушка, не спрашиваютъ за что, и про что? Подвернулся подъ пулю, никто не виновать; отчего недалъ ей дороги, вѣдь она дура, какъ летитъ такъ во всю мочь свистать, никому спуску недасть.

Татаренко. А что хозяйюшка, Гриць ототъ, дакъ ты зовещъ его, онъ тебѣ братъ, что ли?

Оксана. Нѣ добродію.

Татаренко. Такъ вѣрно родичъ?

Оксана. *(вздыхаючи.)* Нѣ.

Татаренко. Такъ не ужъ-то, бывшій твой любезный? *(на силу смѣища.)* А скажи, хозяйюшка, не грѣхъ тебѣ за это? Вѣдь у тебе есть кого любить...

Соловьевъ. Да, да, матушка, мужъ хоть лысами будь шить, а все онъ мужъ, дескать твой ротный командиръ...

Оксана. *(въ сторону.)* Та ні, то и... то и... такъ спитала. — Тамъ ви не знали, добродію!

Соловьевъ. Эхъ! чудная ты хозяйка. Ну говори, въ которомъ онъ былъ корпусѣ?

Оксана. А хто жъ его зна въ якому?

Соловьевъ. Не знаешь? Это плохо; ну не поминать ли въ какой онъ былъ дивизіи?

Оксана. А Богъ же его свитий зна, въ якій?...

Соловьевъ. Ну, по крайней мѣрѣ, въ какомъ полку?

Оксана. Та и про те не знаю.

Соловьевъ. Вотъ цѣлѣнная жемчужка, ну да какъ его самілія, т. е. прозвизно?

Оксана. Прозвизнѣя вінъ Татаренко, а по вулшинуму Гудзичъ. Стара его мати и теперь живе, отъ то що хата по за вербами, *(жмиче въ-вѣки)* и въ ойгодні сказала, що до насъ придуть москалі, то вона и прознала, щобъ распитати про її сына. *(глядаетъ въ-вѣки.)* Ось баче, вже чоловікъ мій иде якъ ракъ. *(всбѣгас.)*

Ява трета. Татаренко, Соловьевъ.

Татаренко. Эхъ, Соловьевъ! видно не доля моя! Это была моя суженая. Какъ мы любили другъ друга, т. е. смѣди братъ по селу, да хоть еще верстъ сто кругомъ, такъ не найдешь такой красавицы, а добрая какая! *(шрлсе головою.)* И теперь замѣтилъ ла, что оквозъ слезы спрашивала обо мнѣ? Безталанная моя Оксана! Я знаю ее, она горько жеритъ. Ея остро принудили старшии выдѣлти за мужъ за этого Качана!... Онъ еще былъ довольно замѣчательный въ скорости носилъ смерти своего отца. Но старшому сыну богатство не въ прокъ. Это, братъ, тотъ самый Качанъ, что, помнешь ли, въ городѣ вепри продавалъ?

Соловьевъ. А, а, молодець! Вотъ ты и штука. Да какъ же намъ отдѣлаться отъ этого негодъ?

Татаренко. А вотъ какъ! Я бы нахотѣлся съ горяча такъ вотъ и бросился на него; убилъ бы каналью, но видно божья воля на то. Лажемъ же, послѣ дороги можно и отдохнуть. *(иде и жмиче на-ліво.)*

Соловьевъ. Впрочемъ, отъ хохловъ отбойригъся не штука. Вотъ напрямѣрь: идучи здѣсь по деревнѣ влѣву; гусь ааскаживаеътъ себя по уличѣ. Я его и поймалъ, думаю себѣ: та-то будетъ у меня славное жарное! Чортъ надалъ какую-то старую вѣдму; выскочила со двора, и закричала во все горло *(жмиче до)* москалю! москалю! на що ты взялъ мою гуску? Что будещъ дѣлать, не до было отъ нее отбойриться, я и говорю бабѣ: да нешто это гуска? Ну ты пропещь! Я и не розгадѣлъ, а право думалъ, что это гуска. Ну, чортъ съ ней, если гусна, возьми ее себѣ, мнѣ этой драни, говорю, не надо.

Татаренко. Скорѣе лѣжись, вотъ идутъ, притваримся, будто спимъ; нослухаемъ, что это дурацкая банья будетъ толковать? *(Соловьевъ также жмиче до.)*

Ява четверта.

Охрімъ *(входитъ сердитый).* Оксана за нимъ.

Оксана. Та скажи, Бога ради, за що ти продавъ веприка?

Охрімъ. *(раздвѣлюясь и кидаючи злѣсно свѣшу, пошомъ шапку.)* Мовчи!...

Оксана. Якъ таки мовчи? А придиво за що?

Охрімъ. Та мовчи, кажу тобі!

Оксана. А очіпокъ купишь? чи хустку?

Охрімъ. Та мовчи, бодой би тобі загородило!

Тутъ другой день згѣски въ ротѣ не було, не спитавшъ: чи івъ я що, чи ні?

Оксана. Та чого ти такъ горлаешь? Хоба не бачишь, що онъ москалі сплять?

Охрімъ. *(сідая у стола)* А ти безъ мене и москалівъ до себе понапускала; чи багачко їхъ? Оксана. Лишень двох.

Охрімъ. Бачь! я й кажу що такъ; лишень двох; мало мабуть; макличъ ще їхъ! Чимъ їхъ у біса годувать. Що тамъ є? Давай мерщій, може усе вигодувала москалямъ. Ти мабуть до нихъ душе ласа? Гляди?!
Оксана. *(подав йому істна)* Та на, ненавіжений, їхъ — осьъ тобі и куліщъ и галушки; хіба ще тобі трасці та болячки зъ метузою? *(Охрімъ істна въ великимъ скусоми.)*

Ява п'ята.

Охрімъ, Оксана. Входятъ Жевага и Татарчиха.

Татарчиха. Добридень: хлібъ та сідь...

Оксана. Спасибі, просимо сідати, та будемо, якъ кажутъ, витати.

Жевага. Чого се ти тамъ довго барився Охріме? Третій день якъ нема. Ми вже думали, думали... всіляко думали та гадали. Голова хотівъ, якъ сегодні не будешъ, писати обявленню.

Оксана. Ёго допятаешъ! Я вже питала, питала, чи продавъ що, чи якъ? Тамъ ні, каже мовчи, та ще й видавъ мене, ні за що, ні про що.

Татарчиха. Та може вінъ не івъ и не пивъ нічого; та ти бь Оксано поставила ёму хоть півчвертки, то ёму язикъ розъвже.

Жевага. А що то за мудра баба Татарчиха, якъ разъ відгадала що дума Охрімъ, гараздъ и ми таки займамо маторичи. Ану лишень Оксано мерщій. Чи такъ Охріме?...

Охрімъ. *(сміючись)* Та бо...

Оксана. Отъ и горівна, все вижидала мого Охріма, всё для него придбала. Думала собі, хто мене оборонить відъ напасті вражої!

Охрімъ. *(сміючись)* А москалівъ частувала? Гмъ?

Оксана. Та цуръ тобі и імъ. Не скажи, за що ти продавъ веприка у місті?...

Жевага. *(обіймає Охріма и шурсить по кишняхъ)* Ой голубе сизий! нічого ёго питати: потрусивъ въ кишняхъ, нічого не брязчитьъ. Мабуть проціжено черезъ карчмарське сито! —

Оксана. Розірвало бь ёго, якъ би все випивъ! Но може москалі які вкрали...

Охрімъ. Ого! якъ разъ вкрадуть! Ні, не на такого наскочили!

Татарчиха. Та нігде жь діватись; коли не продавъ, такъ пропивъ, а не пропивъ, такъ загубивъ...

Жевага. Та воно такъ и є, що не минуло москалевихъ рукъ; а туди якъ попало, то кажи що пропало. —

Охрімъ. Э! якъ разъ у мене вкрадуть! Якъ же такъ! Ні чорта зуба, не на такого напали...

Оксана. Та де жь ти бувъ? Що жь ти робивъ? Ні товару, ні грошии. Господь же Святий ёго зна, що воно тутъ таке є! А веприкъ таки москаля не минувъ, ёго таки у тебе украдено.

Охрімъ. Э! украдено! кажи кому небудь иншому, у мене якъ разъ вкрадуть! Ні, не на такого наскочили, бо! *(встає зъ бутелькою горіаки)* Ось Кін-

драте випьемъ по чарці, а потімъ зъ бабою по парці, а потімъ зъ жінкою япять по зъять, а потімъ всімъ по сімъ, та ще на потуху по одній, то се лучше буде! *(ши до Жеваги.)*

Жевага. И се гараздъ, ще розумие то розумно *(але.)* Скажи жь Добродію, уже жь нікуди шле, що ти самъ виторгувавъ?

Охрімъ. Э! Нікуди правди діти, шило бачъ въ мішку не втаїшъ. Та тамъ, братіку, така чудасія була, що я зъ реготу трохи кицюкъ не порвавъ. Прихавъ я на ярмарокъ, такъ що й сонце ще не сіло. Роспрягъ водівъ, а самъ и лягъ підъ возомъ. Народу чимало було! Отъ я й дивлюсь: москалі, зиркь, зиркь, зиркь — бачуть, стоїть візъ, на нїмъ веприкъ и прядиво. Въ нихъ очи такъ и загорілись. А я дивлюсь; уже вони, пане-брате, ходили, ходили. ходили, ходили — до самісенської півночи ходили, та ні! Не на такого напали. На другий день, тільки що сонечко блиснуло, то москалівъ виспало, кажу тобі, видимо-невидимо... Уже вони сердешні ходили, ходили, вертілись — до самісенського вечера ходили, та ні, не на такого наскочили! Я тільки лежу та регочусь. На третій день, та жь зъ ними стория, та ледви-ледви бісові москалі на третій день у вечері... вкрали. Оттако! На силу Кіндрате у вечері на третій день вкрали *(регогеся.)*

Оксана. Отъ тобі и придбала! Ще й хвалитця, що ёго москалі обікрали. Заставъ дурня молитися, то вінъ и добъ собі розібъ.

Солов'євъ. *(встає)* Хотъ складно да не ладно. Ахъ ты хохлацкая ворона! Вотъ какую бездѣлну сплелъ! Москалі вкрали!... Да на что нмъ твоє прядиво, что они прядуть, или ткнуть, что-ли? Развѣ то съ прядива у нихъ амуниція?! — А они и рты пораскрявали. И я, братъ, только что изъ города, слыхалъ какъ одинъ хахолъ продавалъ веприка да прядиво; коли хочешъ раскажу!

Охрімъ. Та ні, добродію, цуръ ёму не треба, ось бачъ, мині и не въ догадъ. *(але до Солов'єва)* Кете лишень пожалуста, господа служивий.

Солов'євъ. *(бере килюшокъ)* Спасябо хозяйнъ, солдатъ отъ чарки никогда не цурается. Ну чарочка, слушай команду: скоримъ шагомъ маршъ. *(але.)*

Татаренко. *(встає)* Здравствуй хозяйнъ!

Охрімъ. Здоровъ, москалю!

Татаренко. Ну, Солов'євъ, ты подожди меня, и схожду къ капитану за приказаніями. *(съ стороны.)*

Ну, не придумаю, что дѣлать? Выйду хоть подышать на свѣжомъ воздухѣ. Что дѣлается со мною! Боже упаси! Видѣть бѣдную мою старушку мать, видѣть мою Оксану. Признаться?... нѣтъ! Лучше умереть мнѣ на войнѣ. Охъ, какъ болитъ мое бѣдное сердце. Я солдатъ, ни за что не признаюсь. Оксана и такъ несчастна, а узнаеть... будетъ хуже. Я знаю ее. Хорошо же, лучше за янва справить свои поминки. Эхъ Гриць! Видно не въ рубяхъ ты родился, не Оксана твоя жена, а вѣрно пуля свинцовая! За чѣмъ же такъ! Господи! родясь неплакалъ, неплакалъ какъ докторы пули вырѣзывали изъ моего тѣла, а теперъ чудное дѣло! слезы на глазахъ! Стыдно. Пойду къ капитану. *(выходить.)* *(Дальше буде.)*

Головні помічники при редакції: Е. Згарський, М. Косаць, Др. В. Лугаковський, Ом. Шарницький, Др. К. Сумишевський.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛИТЕРАТУРНЕ.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому,“ (Крамівська улица). Администрація підъ Ч. 3527/.

АМБРОЗІЙ ОСТАПКЕВИЧЪ.

Оповідання Данила Млаки.

(Конецъ.);

Три неділі минули, мовъ три години. Въ неділю, коли мали брати слюбъ, виїхали ми чотирма повозками зъ нашого села до Хабайла. Приїхали ми, а тамъ намъ назустрічъ вийшли Сучавські музники, старий Хома зъ молодую та ще й гостей всілякого роду, пани й підпанки, сільський мандаторъ, оконойи, дияки та Богъ знає що ще за віра. Привітали насъ щиро та повели у хату.

Незабаромъ пішли ми до Божої Церкви. Тамтешний панъ-отець відчитали слюбъ, промовили гарно до нашихъ молодятъ та всі гості роємъ вернули зновъ до Хомової хати. А музика не ріже, ні, а басъ не гуде, ні, а мовби за-одно говоривъ: бутумъ, бутумъ, бутумъ-басъ нині люде втіха въ насъ!... Іду й я дорогою та такий втішний, мовъ би мині рай Божий протворивси, бо оженивъ я біду та ще зъ такою гарною панною. Справді вдавъ солом'яний парубокъ золоту дівку; а вінъ уступивъ у законъ, якъ собака въ цибулю!

На порозі привітавъ старий Хома своїхъ діточокъ хлібомъ-сідлю та двома-трема словами. Увійшли ми до хати и посідали за довгий стілъ. Усёго було деволі, що лишъ серце бажало; були й страви ситні и вица чужні.

Ля ми пили та веселилися, а тимчасемъ сучавський музник, сідий Ангелъ, такий смичкомъ по своєї свиряпочці витягав, що та свирячка мовъ плаче, та слізъ немає. То заведе українську думку, те польську дойнузеру витягне, те зновъ козача або коломийки та тобі серце у груди мовъ шнурочкомъ стягає.

Снадали ми спасибі за вечеру та повставали зъ за стола. Випрятали кімнату та за живлю такъ заведося, що й старе й моладе відъ божи влялося,

що ажъ хата обертнемъ ходила, а ще до всёго Шепенський дячокъ додававъ охоти, за-одно співаючи:

Ой дякъ, чи не дякъ,
Впала пліточка у сакъ,
На ній луска золота,
Плітка красна, молода.
Щобъ то таку и я мавъ,
То бъ я житте за ню давъ!
Гулай душа безъ контуша,
Шукай пана безъ жуцана!
Ой заграйте цимбалм,
Щобъ ніжечки дрижали!
Нуте хлопці, нуте жваві,
Нуте погуляйте,
Одні плачте, другі скачте,
А треті співайте!
Иха! иха-ха!

А жартівлива мандаторова Чупурника усе мле-ще у руни та приспівує:

Якъ гулявъ, такъ гулявъ,
Ні чебітъ, ні холавъ.
Ой журъ, мати, журъ!
Ліпший Русинъ, якъ Мазуръ!
Якъ я була молодниця
Цілювали хлопці въ лица,
А теперъ я стара баба —
Не цілюють, хочъ би й рада.
— Наша панна Пелагня
Мила, красна, якъ лилия,
И рум'яна мовъ би рема
Господарна та и гожа!
А нашъ панъ молодий
Гарний, що лишъ зъ нимъ жий!
Я ёго бъ лишъ за вусомъ,
Сто разъ, не разъ въ губи цмокъ.
На що мині музники
Въ мене свої язичи,
Я заграю й поскачу
И нікому не плачу...

Оттакъ співаючи вхопила мене за руку и мобою пішли коломийки, що аж хата дуділа. Погулявъ я собі тоді, що стало бь и на десять літ. Утомився я добре та сівъ опісля и пригадався, якъ гуляли молодші. Дивлюся, а мій Амброзій не гуляє, ні, а такъ ажъ зь віри сходить; усе те козачка, то коломийки та ще зь всілякими викрутасами, а такъ топоче ногами, мовъ той циганський медвідь. Усівъ я собі у кутюму та дашь на сь глядівъ, бо вже вилетіла пташка зь моєї клітки...

Ишовъ сей козакъ, якъ ишовъ та ще й наша коломийка, бо сего у насъ и мала дитина гуляти знає, але заблагося паничикамъ якогось німецького танцю Штайера, чи якъ тамъ ёго звать. Пустидися, гуляють, критятця, мовъ сновиди, мовъ той вихоръ. Теперъ, думаю собі, мій Амброзій спочине, бо певно ще й не видівъ сего танцю. Такъ ні! Бере собі панну, а я сміюся ажъ за живіть держуся...

Боже правий! Якъ пуститця, якъ стане свою панну на всі боки обертати, мовъ на крилахъ її носить, — то вь одвірокъ грімнувъ, що ажъ хата стряслася, то вь басъ ударивъ, що ажъ верхне дно заломилося, а вінъ все гуляє та гуляє. Що ёго панна просить, що ёго молить, все дармо; вінъ нині молодий, нині ёму все вільно, нині вінъ перший разъ вь життю розгулявся. Усі перестали танцювати та на него лишъ дивлятця и сміютця, а вінъ все гуляє та гуляє поки груби не розваливъ, що ажъ плиточки на хату посипалися.

Веселилися ми три дні у старого Хабайла. Деякі гості розійшлися у вівторокъ вь вечеръ домівъ, а зь тими, що лишилися, поїхали ми у наше село та тутъ за другихъ три дні весілля докінчили.

Такъ оповідавъ мнѣ старій Сергій про сватанне и весілле свого брата. Амброзій живъ зь своєю жіночкою вь згоді, якъ Богъ приназавъ. Та недовго вінъ нею навтішався. Пяць літъ во весіллю Целагня попросчалася зь снмъ світомъ, и такъ нашъ Амброзій ставъ вдівцемъ. Не дбавъ вінъ опісля ні про що. Гвядівство, що Целагня покійна такъ гарно провадила, опустіло, що покійниця придбала, те все марнувалося, а нашъ Амброзій сидівъ лишъ у садочку та шальнувавъ ёго явъ своє око.

Видавъ я на світі велікихъ людей, а другого такого, якъ Амброзій ставъ по смерті своєї Целагні певно не легкѣ прийшло бь найти й у цілімъ світі.

Досить чуднимъ виглядавъ вінъ и вь своїй поставі и вь своїхъ привычкахъ, закілъ ще оженився, а опісля, та ще більше по смерті жінки ставъ вінъ справдешнимъ чудовищемъ. Чи вь літі чи вь зимі не скидавъ вінъ своєї баранові шуби, хочъ голубе снятинське сукно вже зовсімъ зреше-

тіло. Зь барановихъ смушківъ лишилася тільки гола шкіра, що й бубень можна бь натягнути та хвиба лишъ десь-недесъ стирчащі волосочки пригадували, що се були сиві бесарабські смушки. У літі була вона за тепла, а у зимі, мовъ вітромъ підбита и морозомъ підшита.

Поважну дяківську голову вкривавъ зморщений, кастровий капелюхъ. Відъ дяківської масти вінъ такій лубчатий, та твердий ставъ, що не тільки дощъ до него не брався, а й куля відлетіла бь відъ него, наче відъ хребта крокодила.

Камизелька ёго була у якимсь рококо-смаку страсна. Зь неї мігъ чоловікъ гарну часть всенародній исторні мимохіть навчитися. Тутъ бувъ кавалокъ адаманіку, що ще може Жакъ, Сялозубъ або Серпяга, чи Богъ зна котрий, зь Византі роздобувъ, — тамъ другий кавалокъ червоної козацької китайки, — тутъ зновъ кавалокъ зеленого сукна зь французької війни. А гудзики на ній улскувалися, наче ті зіроньки дрібненькі на вечірнімъ, блакитнімъ небі: одинъ французький, другий німецький, третій турецький, а одинъ навіть датувався зь тихъ часівъ, коли славний Петро зь Амьени завзявавъ Християнъ освободити святой Єрусалимъ зь підъ ярма бісурманського. Кишені вь тій камизельці такі були глибокі, що якъ упхавъ бисъ руку, то заблудила бь тамъ мовъ у якихъ катакомбахъ. Зь тихъ безоднихъ кишенъ виглядала, наче зь якої башти дяківська збура, — зь правої ріжокъ зь табакомъ, а зь лівої — великанські окуляри.

Сей ріжокъ не бувъ звичайний ріжокъ, а такъ завеликий якъ сей рігъ, що то стрільці на поліванню псівъ до вупи скликають. Окулярю були вложені вь шкіряну коробочку, а сеї шкіри доволі було бь дитині чобітки підшити. Вь сю кишеню клавъ нашъ дякъ звичайно кілька зубцівъ чесноку. Сего чародійного ліку уживавъ вінъ, якъ ёго коло серця млоіло, або яка згага пекла, и сей лікъ віднимавъ усі слабости, мовъ який чудесний балсамъ-еликсиръ, мовъ би ножемъ. Підперізувався Амброзій крамсьнимъ поясомъ; а зь за пояса висіла ріжнобарвна хустка-шмеренька, бачъ відъ табаки. При сімъ поясі бувъ ще привязаний ножикъ-чепіляк, що маразъ нащому дякові у великій пригоді стававъ. Не носивъ вінъ ёго тому, щобъ часомъ вогню вмирсати, або худобині явъ заслабне крові пустити, або грінку кдба вкрити, але, щобъ було чимъ ріжокъ-табакиру відкрити, и вь часомъ затиснетця та животоприсному порашкові протвіръ-пращу зробити.

Чоботи носивъ вінъ довгі, ажъ по-верхъ коліна. Одна волова шкіра ледве на дві лари вистарчала. Було у вечеръ якъ почне снути зь нігъ розв-

вати, то гадавбачь, що яку дитину з пеленок розвивав. Що суботи мастив він їх догтемъ, щобъ бачь не давили дяківських ніжокъ. На обцасахъ улнскувались такі підківки, що якъ би старі славні Запорожці зъ могилъ повставали, то певно бъ тихъ велетівъ злякалися... бо зъ дяківських двохъ підківъ певно можна було пару коней на передні ноги підкувати. Я сихъ підківъ стерігся, наче вогню, наче якихъ лютихъ гаспидівъ, бо щобъ лишъ разъ тобі дякъ ними на ногу наступивъ, то вже доволі тобі до самої смерті. Мігъ вінъ собі й ліпшу одіжъ справити та лишъ у такій було йому любо ходити.

Дякъ нашъ носивъ коротке волосся и голнив бороду; лишъ вуси пильнувавъ, наче око у голові. Старий Гаврило Морошанъ, жовняръ зъ часівъ цісаря Франца, що суботи втішно шкандибавъ до дяка на „власи-стрезенне и брадо-голенне,“ якъ се самъ дякъ називавъ, бо після сего ждала его все чарка горівки и кілька денарівъ на панушу молдавського тютюну. А що більше старому Гаврилові треба? Щоби горівка та тютюнъ, то вінъ би й самого люципера стригъ и голивъ.

Чоло нашого дяка було низьке, знавъ тому, що у его голові не багато глузду було, а підъ нимъ сияли сині, сказати можна, красні очи.

Нісъ бувъ найкумеднішою частю цілого дяківського лица. Для него тримавъ вінъ ту грозну зброю у безоднихъ вишняхъ у своїй камизельці. Якъ вложитъ окуляри на свій велижанський, набреський носикъ, якъ напхавъ у него гурцицею заправленої табакн, якъ стане пчихати и сікати, то чоловікъ чогось его ажъ жахається.

Підъ тимъ носикомъ стирчали дяківські вуси наче кольці у ижака. Зуби дяківські були такі наче вареняці, — не знаю, чи відъ співу, чи відъ якого лха.

Оттакий-то бувъ нашъ дякъ Амброзій Остапкевичъ. Вінъ ще й нині дякує при долішній Церкві в'о славу Божию у тій самій стубі и у тій же каменюсї настрівімъ, лиця догнувся троха підъ язгаромъ шістьдесятилітньої старости.

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ его початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Прописано въ дяківнихъ дітописяхъ до два чи до три щасливихъ походівъ Ляцкоронського козацькихъ, а коло его знай споминають дітописці друге голосне ім'я — Остапа Дашковича, старосту черкаського и канівського. Дашковича звиклі дітописці звивати простолюдцемъ, що ніби тільки дя свою дотепність піднявъ у гору ажъ до старо-

стецького стольця. Ні, не бувъ би простолюдцемъ ошатомъ великимъ пашамъ. Сестру его Милохну державъ перше Борисъ Тишкевичъ, а потімъ воєвода кнївський Немиричъ. Ще жъ надто знаємо, що въ его була батьківщина и материзна — села на ріцї Растваниці, підъ кнївськимъ замкомъ и коло Путивля.¹⁾ Року 1503 Дашковичъ почавъ служити московському цареві, и якъ ставъ допевнятися у царя король, щобъ его видано, такъ той одвітувавъ: що Дашковичъ у короля бувъ значний чоловікъ, що воюодствувавъ Дашковичъ у короля не въ одному місті на Вкраїні и, по старому звичаю, перейшовъ служити відъ одного государя до другого.²⁾ Служивъ Дашковичъ московському цареві съ п'ять роківъ. Потімъ, за приступомъ князя Острозького, прийнявъ его король зновъ до себе и ото давъ ему два замки на Вкраїні — Канівъ и Черкаси. Навпоелі дано ему до живоча его ще три замки: Кричевъ, Чечерське и Провойське.

Канівъ и Черкаси стояли тоді зъ самого краю „городівъ“; купилось тамъ козацтво вольнице, ніжъ де инде. Идучи на здобичъ Татарва далеко обганила степами сі дніпрові сторбкі. Якъ шшовъ ханъ у Московщину, дакъ прохавъ короля вдержати козаківъ черкаськихъ и канівськихъ відъ нанаду на его орду. Часомъ жалкувавъ вінъ, що дніпрові козаки ходять підъ его улуси вкупі съ козаками путивльскими и про все, чого довідаються, переказують московському цареві; жалкувавъ, що въ Черкасахъ королівський староста держить путивльськихъ козаківъ на вістяхъ, и скоро Татарва двигне въ походе, — у Москві вже про те знають. Розумно, що такий узгрянничий староста, якъ Дашковичъ, ходивъ собі такимъ же робомъ, якъ вольний князь у своїй ділениці. Всі три царі сусідні рівно запобігали его послуги, всі три однаково его опасувались. Тутъ саме розгорілась у короля війна зъ Москвою, а Дашковичъ покинувъ короля и служить его ворогові; а схотівъ тільки вернутись у рідній край, — король доруча ему два узгрянничі замки великої ваги. Року 1522, воювавши зъ Ордею на Дніпрі, попавъ Остапъ Дашковичъ у неволю; отъ же й тамъ его не страчено, що бувъ великий воїнъ; и якъ постані чвари міжъ Татарвою, визволивъ вінъ якось изъ неволі и вернувъ у Черкаси.³⁾ Товаришивъ Дашковичъ изъ Ляцкоронськимъ, зъ Винницькимъ и Брацлавськимъ старостами, а черезъ те мавъ добрий спосібъ набігати у саму глибину Татарщини. Року 1531 Ляцкоронський закінчивъ

¹⁾ Акты Южной России, II, N. 117.

²⁾ Акты Зап. России, I, 338.

³⁾ Акты Зап. Росс. II, N. 150.

свій славний візъ лицарський. Одинъ тоді Дашковичъ вистоювавъ на узгрянничі супроти гордимської фуґи. Король тимъ часомъ трактувавъ съ ханомъ про довічне замирре. Черезъ посла свого Оникія Горностая поступавсь вінъ ханові сѣма тисячами съ полоянною червінцемъ, та за стільки жъ сумна про всякий упокійний рікъ. Разъ-по разъ ханъ заєвнявъ короля своєю прихильністю, а тимъ часомъ Орда пустошила узгрянничя. Бачивши се, Дашковичъ робивъ своє діло по давньому. Козаки ёго добуtkuвали рибними и звіриними вловками по Дніпрові до самихъ порогівъ, або все одно — воювали Татаръ по займищахъ. Якъ ишла Орда на Московщину, козаки уривали въ неї малі купи; якъ верталась Орда у свої улуси, завагонівши здобичтю, — здобичъ впадала у козацькі руки. Жалкування ханські нічого не вдіяли. Ажъ ось ханъ сповістивъ короля, що не вважаючи на замирре, піде добувати Чернасъ и Канева.¹⁾ Справді року 1532 Саибъ-Гирей облігъ Черкаси. Більский прописує, що въ ёго було 1500 яничаръ и 50 гарматъ. Отъ же Дашковичъ одбивавсь тижнівъ изо два у Черкасахъ такъ добре, що мусивъ ханъ зъ нимъ помиритись. Потоваришили вони собі трапезуючи, а потімъ ханъ пославъ послы до короля на сеймъ у городъ Петровъ. Въ купі съ хановими послами прибувъ на сеймъ и Дашковичъ. Зміркувавъ вінъ собі, якъ заспокоїти Україну відъ Орди, що часомъ не слухала й хана. Треба було бъ держати на Дніпрі дві тисячі такихъ людей; що бъ знай плавали човнами-чайками відъ острова до острова, відъ займища до займища и не пускали Татаръ переправитись на правий бікъ. Опрічъ того, сотень скількі комонника вистачало бъ сторожі харчі.

Сеймові пани гарно привітали Дашковича и понадаровували ёму грошей про козацьку нужду. Вподобали вони ёго заміръ. Була рада, якъ би на дніпровихъ островахъ побудувати замки, а за Перегами спорудити лицарську школу. Та нічого того не зроблено.²⁾ Дашковичъ після сѣго не воювавъ Татаръ, потімъ у купі зъ Ордою пустошивъ московські землі, віддаючи цареві за спустошення Литви;³⁾ року 1535 и вінъ закінчавъ свій вікъ, не мавши дітей, якъ и Лянцкоронський; може, бувъ и не жонатий. Ёго родові села и козацька рухомість: гроші, золото, срібло, клейноти, одежа, коці и зброя, скотъ, отари, свині и пасіки въ Черкасахъ и Каневі, достались у спадокъ сестрі ёго и небозі.⁴⁾

(Дальше буде.)

¹⁾ Акты Зап. Росс. II, N. 150.

²⁾ Bielski, Kronika Polaka, 569. Про лицарську школу змина Гваґинъ, оповідаючи про сеймъ у Петрові (вид. Богом. 156).

³⁾ Карамзинъ, Ист. Гос. Росс. вид. 5-те, VIII, 18.

⁴⁾ Акты Южн. и Зап. Росс., II, N. 117.

ЗЪ ПУШКИНА.

Зимній вечір.

Бура хмарами все криє,
Хуртовиною зрива;
То якъ звірь вона завне,
То застогне мовъ сова;
То по стрісі, по старенькій
Очеретомъ зашуршить;
То, мовъ старецъ той, пізенько
У вікно застукотить.

Наша хата и низенька,
И журлива и сумна;
Ти жъ чого моя старенька.
Змовела таєъ біля вікна?
Чи втомилась ти, що грає
Й вие фуґа, чи чого?
Чи куняєшь підъ сюрканне
Веретенчика свого?

Випьємъ, подруго старенька,
Моїхъ марно зникшихъ літь
Випьємъ зъ горя! ке хутенько
Пляшку — буде веселійшь!
Заспівай мині про волю,
Що вже мохомъ поросла
Що теперъ мовъ та дитина
Въ сповиточку спать лягла.

Бура хмарою все криє,
Хуртовиною зрива;
То якъ звірь вона завне,
То застогне мовъ сова.
Випьємъ, подруго старенька
Моїхъ марно зникшихъ літь;
Випьємъ зъ горя! Ке хутенько
Пляшку — буде веселійшь!

Гешманецъ.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ

ведля народніхъ пісень, повірокъ, сказокъ и историчніхъ записокъ написавъ

Богеній Згарський.

(Дальше.)

Всі истоти на світі ділилися на истоти женського и мужого пола; изъ получення обохъ тихъ полівъ творятця плоди. Такий двоякий полъ приймавъ розумъ поганського чоловіка и въ божімъ світі: були боги, то були й богині.

Сонцю, Хорсові, Даждбогові, явилась сподружена земля, родичка стільки розмаїтихъ плодівъ. Двоєві сили являлися изъ землі: живні и смертоносні; ті сили похвдали одъ двохъ противнихъ

квітть въ великорусскомъ нѣтъ, наприкладъ: старежу, бережу, могу, а не стерегу, берегу, могу.

61. Действительныхъ и страдательныхъ причастій настоящего времени во все нѣтъ; хотя и встрѣчаются нѣсколько словъ, похожихъ на нихъ по формѣ, но онѣ имѣють значеніе прилагательныхъ, наприкладъ: видющій, ходячій, (видимій). Зато употребительны дѣепричастія на *чи* и *ши*: бачучи, ходячи, бігавши.

62. Какъ на особенность малорусскихъ глаголовъ можно указать на уменьшительныи неспрагаемые; істоньки, питки, ходитоньки; въ отомъ языкѣ они разнообразятся на разные лады, наприкладъ: літатоньки, питусеньки, питунечки.

63. Въ опредѣленномъ наклоненіи глаголовъ удерживается старославянская форма на *ти*.

(Конечъ буде.)

ЗЕЛЕНА МЪЯТА.

Дівчинонько обзвичайся
 Свіжими квітками,
 Стару рожу скинь до долу,
 Притопчи ногами.
 Росчеши ти густу косу
 До самої п'яти,
 Надінь вінокъ на голову
 Зъ зеленої м'ята.
 Не червона й не квічаста,
 А виросла въ полі,
 Не скохана виростала,
 Не знаючи долі.
 Поливали ручейки
 Діркини слезами;
 Тепла вода дощова
 Іншими слідами.
 Изъ долини та у гору
 А въ горі збиралась,
 Тамъ стояла могилонька
 Рожею квічалась.
 Тая рожа скрізь блестяла,
 А духу не мала,
 Тая рожа вже встаріла
 Вже свій вікъ скінчала.
 Тая рожа тягла воду
 Зъ долини та въ гору,
 Упаде теперъ роса та
 И на нашу долю.
 Зеленіє свіжа м'ята
 Полита рососою;
 Дівчинонько вбери косу
 Подобуйсь красою.

Москій.

ЖИЗНЬ КУЛІША.*)

(Изъ чеського „Научного Словаря“.)

Вступивши на Київський университетъ, не мігъ Кулішъ за-про недостатокъ матеріяльнихъ

*) Гляди ч. 4. „Правда“.

засобівъ порядно посвятитися университетськимъ студіямъ и терявъ свій часъ тільки на читанню безъ ладу и складу та займався українською народнєю поезією, до которой принавъ вінъ безъ всякого зовнішнього указання и принуки. Тоді написавъ вінъ перші оповідання, основані на народнихъ легендахъ, которі появились въ альманасі Максимовича „Киевлянини“ р. 1840 и 1841. У той самъ часъ заборонивъ ректоръ университету Кулішеві за-про якісь формальности навіщати виклади; за-для того опустивъ Кулішъ университетъ.

Юзефовичъ тодішний инспекторъ шкілъ Київського учебного околу, поставивъ ёго учителемъ найперше у Луцькій уїздній школі, оісля переістивъ ёго у Київську, а вконецъ надавъ ёму посаду старшого учителя гимназійального въ Ровні. Будучи у Луцьку написавъ Кулішъ историчній романъ „Михайло Чарнишенко“ и видавъ у Києві р. 1843.

Споро потімъ повзавъ вінъ гадку написати романъ „Чорна рада“. За помощью Юзефовича, который достарчавъ ёму грошей, книжокъ потрібнихъ и рукописей, переіхавъ Кулішъ Україну и пііснавъ докладно її вдачу. Підчасъ своі мандрівки вознакомився зъ польськимъ писателемъ Михайломъ Грабовськимъ. Навідуючи ёго написавъ вінъ після взору українськихъ народнихъ думъ щось на сносібъ віршованої крощки підъ заг. „Україна“, и видрукувавъ у Києві р. 1843. Грабовський завився великимъ другомъ и добредіємъ Куліша, підмагаючи ёму разомъ зъ Юзефовичемъ въ найтяжкихъ часахъ ёго життя. Помагавъ вінъ ёму надолужити недостатокъ университетського образования, але ні одинъ, ні другий не скривили зовсімъ ёго литературного прямовання.

Року 1845 видрукувавъ Кулішъ перші глави историчнёго роману „Чорна рада“ въ „Современнику“, которого издававъ тоді ректоръ Петербургського университету Шлегель. Той то писатель призвавъ Куліша до Петербурга, вистарався для него посаду учителя гимназійального и лектора російського языка для сторонськихъ учениківъ на университеті и такъ бувъ прихильний ёму, що Академія Наукъ постановила, щоби Кулішъ вибрався до славянськихъ краївъ и студіювавъ славянські язики. Визнаючи за границу зъ гадкою поселитися на довший часъ въ Празі, оженився Кулішъ зъ сестрою Білозерського, который піізнійше издававъ український журналъ „Основа“. Самъ Білозерський, давній приятель Куліша, проважавъ сестру и швагра, котачи такожъ віддатися студіямъ славянськимъ. Але коли приіхали вони до Варшави, тайна поліція царя Николая взымила не самъ передъ Куліша, а потімъ Білозерського и

вислала їх до Петербурга. Довго зв'язувано и випитувано Куліша про повстання, вкотре ніби-то Українці мали замишляти, але найдено єго винним тільки в тім однім, що в часописі для дітей „Зв'язочці“ видрукував свою „Повість об Українськїм Народі“. Посидівши якийсь час у кріпості зівстав він відісланий на службу до Тули, де три роки и три місяці пробув. Наконєць було єму позволено вернутися до Петербурга, де вступив він до служби при министерстві державних іменин, а що й тепер ще не було єму дозволено давати свої утвори до друку. дописував він до розличних часописей, то без підпису, то під всевдонимомъ Николай М.* Під тимъ то именемъ видрукував він в особнім виданню „Записки о жизни Гоголя“ и кілька повістей у „Современнику“. Маючи всякий поступъ у службі державній загороджений, подякував за службу и проживъ два роки на Україні. Опісля зновъ осів він у Петербурзі. Наконєць по смерті царя Николи діставъ він відъ правительства позволенне, що може свої праці літературні підъ своїмъ именемъ друкувати.

Року 1856—1857 видавъ „Записки о Южной Руси“ в 2. томахъ, зъ котрихъ I. обіймає важні причинки и пізнання духовного життя народу южноруського (пісні, думи, сказки и потрібні объясненія и т. д.) а II. менше важні прозаичні розправи. Року 1857 видавъ на послідокъ давно розпочатий романъ „Черная Рада“ по великоруськи в „Русской Бесѣдѣ“, а по малоруськи (Чорна Рада — Хроніка 1663 року) особнімъ виданнемъ р. 1857, у котрімъ то ділі оповідає бурливі часи Мало-Руси, передъ вибраннемъ Ивана Брюховецкого на гетьмана козацького (1663). Треба же знати, що Кулішъ дуже добре знав языкъ, историю и духовне життя народу южноруського. В тімъ часі працювавъ він надъ виданнемъ „Сочиненій и Писемъ Гоголя“ и „Проповідей на малоруськїмъ языкі Василя Гречулевича“, зъ котрихъ вінъ більше якъ половину самъ написавъ, а остальні зовсімъ передідавъ. Тоді видавъ вінъ такожъ малоруський букварь для народу підъ заголовкомъ: „Грамматка“, а опісля написаний ще в Тулі утворъ: „Повѣсть о Борисѣ Годуновѣ и Дмитріи Замозванцѣ“. Ті два утвори перші були видруковані в друкарні заложеной підъ именемъ Куліша, але вінъ особисто не заряджувавъ нею. Року 1860 вийшли „Повѣсти П. Кулиша“ в 4. томахъ и український альманахъ єго „Хата“. Р. 1861 видавъ скорочену свою „Грамматку“. Гадку видавання української часописі племавъ вінъ безъ перестанку, але правительство єму не дозволило; ажъ

ось піднявся видавати українську часопись після свого пляну швагеръ єго Василь Білозерський и 1861 почала виходити місячно „Основа“. Кулішъ бравъ при тій часописі великий уділъ, поміщаючи в ній довгий рядъ своїхъ творівъ. У той часъ повзявъ гадку написати историю України підъ имовірнихъ жерелъ и ще не напечатанихъ рукописей. Невгомонною працею у публичній бібліотеці, давнішими трудами, а найбільше такъ многими незгодинами підкопалося єго здоров'я.

Щоби пільжити собі та віджити, вибрався вінъ разомъ зъ Костомаровимъ до Швейцарії та Італії. Вернувши зъ дороги видрукувавъ вінъ в „Основі“ а потому в особнімъ виданню малоруські поезії „Досвітки“ (1862). Проживавъ потому Кулішъ на родині, займаючися господарствомъ и исторією України. Опісля пробувавъ у Петербурзі, віддаючися студіямъ историчнихъ жерелъ, а теперъ зістає у Варшаві при „учрежденіи комитетъ“.

СТАРИНА.

♦ (Написавъ Петро С. Білінський.)

Старина є то великий образъ минувшості, на котрімъ молоде покоління будує свою многонадійну будучність. Хто не знає старини, той не певно и мовъ сліпий прямує до своєї цілі и заходить часто на бездорожжя.

Про те жъ то ми повинні старатися пізнати, якъ можъ точно, нашу старину. Найменшихъ свідківъ нашої минувшості повинні ми старанно про старі річи випитувати, бо неразъ и малі річи, котрі видаються маловажними, стають великої ваги, малі факта историчні пояснюють часто великі події або и цілу историю якого народу.

В тімъ переконанню списавъ я, що змігъ, про свідківъ старини, котрі мині ближчі були. Маю надію, що и зъ іншихъ сторінъ нашого краю надійдуть подібні описи, а складається поволі ясний и повніщий образъ историчній, котрий доповнить писані пам'ятники стародавні. Много находить ся скрізь по нашій країні урочиськь, полівнихъ названий, стародавніхъ хрестівъ, могилъ и т. д. До многихъ в'язуться важні историчні споминки и традиції, переховані в устахъ народу до нині. Вони, старанно зібрані, становили б цінний матеріалъ не лишъ для историка, но и для географа, статистика, для маляря, поети и пр.

Теперішня моя розвідка обіймає три сусідні села Тернопільського околу: Глядки, Чернихівъ и Городищі. Перейду кожду зъ тихъ трехъ місцевостей окремо и подрбно.

женських истотъ. Перва звалася у нашихъ поганъ золотая баба, втора Язя, або Мориня. Одъ золотої баби походила вся плодovitость землі, вся красота земська; за нею родилися, ховалися діти. Порами давався чути голосъ золотої баби межи горами, котерій зветця одгомономъ — ехомъ. Вірили, що незъ кумира того божища у сусіднихъ гірхъ дивний той голосъ розлягався; до него про те по ворожбу ходили.¹⁾ Изображалась вона незъ дітиною на рукахъ. Пам'ять її позістала межи нашимъ народомъ у тімъ, що страхають по нині бабою малі діти, гукаючи на нихъ, кажуть: баба тя возьме, баба йде! Звичайно сидить така баба у зеленому горосі.

Всё лихо натомість, яке не походить одъ землі, хороби, голодъ, студінь, творить Язя. Стоголовна Язя тереблющимъ огнемъ сипле незъ пшени. Якъ золота баба хоронила плідъ и хованне всіхъ дітей, такъ Язя пожирала їхъ. Самі знахарі, ридарі, люде ведикани, боролись незъ Язєю. За Язєю вълнула трава; сохли дерева, исчезали води, бо вона своїми стома пацекани випивала цілі ріки. Умерали люде уже одъ виду самої Язі. Ніхто не прибачивъ гнізда її, за неприступними болотами байравами, та й дєбрами. Сідала вона у золотихъ, блестящихъ жемчугами скрашенихъ палатахъ, лежала на безмірнихъ сокровищахъ, а її у сторожахъ стояли зміи, гадюки. Стільки людеи не пожерла Язя, завсіди була вона голодна. Було, що завітрила незъ далека чоловіка, такъ и пожерла. Ховалася иноді цілкомъ підъ землю та й зівала ідовитими випарами. Стільки-то сказокъ у народа нашого про Язю! Змора, Мориня, Мара, була втора постать Язі. Мориня залягала землю въ часі зими, була богинею смерти. По нині зображає собі народъ смерть підъ видомъ кощія незъ гострою косою. Придавляючи иноді сплящого чоловіка, являлася вона, якъ Змора; спуючись у хвилевій, исчезаючій постаті, звалася Марою. Марою заповідалася близька смерть чоловікові. По нині вленуть ище: бодай тебе Мара вхопила! Привидитця кому настояща смерть кождої пори, то Мара явлетця тільки ночью. Всё, що мертветавитця Марою; за Марою йде всіляка страта: марнує чоловікъ себе, не дбаючи про себе. Марно сходить всё незъ того світа; Мара забирає всі вещи. Красота, що найбільше надить чоловіка, иде за Марою: марніють лица чоловіка. Марно начезне и ціле життє чоловіка, зачимъ Мара невсипуца соперничка Лади и Живи.

¹⁾ Ipsum autem idolum, (aurea anus) dictu mirum certa consulentibus responsa dare, certosque rerum eventus praedicare solet. Dicuntur etiam in montibus vicinis huic idolo sonitus boatusque quidam audire, qui perpetuo sonitum in modum dangoris turbatum edunt. Guagnini Sarmat. europ. descriptio p. 85.

Лада и Жива стояли побічъ мужихъ богівъ Ладъ и Живъ. Красота и жизнь зарівно являлися на обохъ подахъ. Красою притягалися оба поли, та й у любові сполучалися. Про те Лад а и Жива зображали любовъ, дозвукы, весілля, вінчанне и всякого рода щасливостъ. Ладно и живо сплуютця и теперъ люде у всімъ справитися. Вінці незъ барвінку и яблоска по нині знаменують ті богині якъ виноградъ и пшеничне колосся. Давнища почестъ води перейшла на Ладу и Живу, за-для-чого до теперъ видають зелені цвітущі вінці у воду. Вода и ладна и жива, незъ води черпавъ чоловікъ и красу и здоровля. До нихъ молилися дівчата про добрихъ и гарнихъ женихівъ, імъ ладкали баби въ пору вінчання або жнива. Въ їхъ честъ и теперъ співають пісні любовні у гаївкахъ.

За богами ррзрізняли погани наші світъ земський и світъ небесний. Небесний світъ бувъ світомъ вищимъ, у которого безмірній пространі, кромі сонця, місяця, тліло безчислене множество звіздъ. Ціле небо, явилося самимъ чистимъ одвічнимъ сидищемъ богівъ: до неба засилали наші поганє свої молитви. Ночію, коли небо засняло у звізди, царство небеснихъ богівъ, ліпотою и красою зоблеклося. Засиливши оба світи божими постатами, фантазія чоловіка въ тімъ релігійнімъ направлінню, що можъ багато постатей собі творила. Изъ місяця станувъ князь, а незъ звіздъ-зорі, ёго коханки. До місяця привязували поняття чистої любови и стыду. Гонивъ місяць-князь блакитнимъ небомъ за зорою своєю любкою, то ховався иноді стидливо за хмари, скоро бачивъ на землі щось неприличного. Княземъ зоветця у насъ молодий обручений, а молода — княгинєю. То жъ місяць-князь бувъ зашитникомъ всякої чистої любови; по всімъ пісняхъ нагадуютьця зорі, образъ дівочої чистоти. Про давню поганську почестъ місяця-князя та й звіздъ говорять повірки: гріхъ, кажуть, пальцемъ показувати на місяць, гріхъ обчисляти звізди на небі. Королі мруть тоді, якъ звізди падають на землю.¹⁾

Про давнище знахарство на звіздахъ свідчать гадки за планетниківъ. Планетникъ, то чоловікъ не маючий ніякої звязи незъ злимъ духомъ; зводить вінъ градъ, тучу, ведля подоби, або здержує дощъ. При ясній погоді, махне планетникъ рукою, а небо сей часъ криетця у хмари и сипле градъ на збіже. Насупротивъ у ёго мочи повздержати дощъ; тільки що хмари нагромадятьця, махне рукою и вітеръ роздуває їхъ на всі чотири боки. Въ силі планетника є тучу и градъ одъ своёго лану одвернути, або дощъ на своє збіже спровадити. Иноді два пла-

¹⁾ Дрѣ В. Лучаковскій, збор. пов. Ч. 135.

зетника, якъ у негоді, боротця ізъ собою, одинъ тучу насилає на село другого. Тоді видно двохъ хлопівъ на облакахъ, що води беруться межн собою, котрий котрого перемаже. Одинъ бідний чоловікъ просивъ планетника, щоби за надтягаючою тучою помилювавъ ёго; планетникъ такъ и змілювався, зділавъ, що хочъ навкруги помістунивъ градъ збіже, поле бідного въ самій середині було непошкодоване.

На всіхъ тихъ, нашими поганями почитанихъ божихъ истотахъ, видимо значний поступъ у просвіті: спізнанне себе и Бога, яко истоту. Почитанне самої зміслової вещи, замінилось на почесть вічнихъ божихъ лицъ, мугущою волею своєю впливаючихъ на житте й судьбу чоловіка. Загирилось саме грубе поклонство звірямъ, якъ воно у азіяськихъ Аріянь було; тимъ станули наші погане вищі одъ поганъ въ Азії, що внеслися одъ почесть личнихъ, вічнихъ, божихъ истотъ, на подобье чоловіка. До вещей прив'язала віра тільки знаменующу святость. Такъ и звіри являлись о стільки святі, о скільки були божими сотворіннями, а въ життю їхъ, обазувалася постоянна божа воля.

(Дальше буде.)

О нѣкоторыхъ фонетическихъ и грамматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка, не сходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ.

(Дальше.)

51. Составленіе нарѣчій, предлоговъ и союзовъ на свой особенный ладь, совершенно отлично отъ великорусскаго и польскаго. Напримѣръ, нарѣчія: тамечка, тутечки, колись, деколи, ннколи, ніколи, десь, відки, звідти, звідкіля, тоді, вряднгоди, годі, байдуже, досі, завширшки, вдовжь, задовьшки, упоперекъ, мерщій, швидко, богато, чимало, онде, озьде, вге, навпростецъ, охляпъ, торікъ, позаторікъ, осторонь, бігма, ліжма, навіткача, чимдужъ, помацки, скрізь, наобічъ, зубічъ, боязно, щодня, щоденно, навманя, наввипередки, покіль, досчочу, конче, доконче, поплічъ, навпрямки, мовъ, мовлявъ, буцімъ, удвійзі, навперейми, заразь, заразомъ, важко, гарно, гірше, мабутъ, нехай, трохи, ніби, незгіршъ, геть, геть, либонь, дуже и проч.

52. Нарѣчія качества принимаютъ сравнительныя степени также своеобразно, напримѣръ, на ішъ: хорачішъ, моторнішъ, дурнішъ; есть и другія окончанія: швидко имѣеть швидче и т. п.

53. Предлоги: міжъ, поузь, въ-попідъ, слідъ, спонадъ, біля, коло, ізъ (съ), у (въ), крізь, черезъ, відъ, и проч.

54. Союзы: або, бо, тай, ажъ, ажє, колд, ще, лишень, хай, най, начє, саме, яко, чи, чомъ, бакъ, дакъ, хочъ, ото и проч.

55. Спряженіе глаголовъ имѣеть свои особенности, свойственными только южнорусскому нарѣчю. Въ глаголахъ, оканчивающихся въ неопредѣленномъ наклоненіи на *ати* и *яти*, отсѣкается ть въ третьемъ лицѣ единственнаго числа настоящего времени, съ составленіемъ по произволу мягкаго *ѳ* и съ отбрасываніемъ этой гласной, напримѣръ: думас и думас; не такъ гдѣ предъ *ѳ* не *а* или *я*, а *у* или *и*, то *ѳ* не отбрасывается, напримѣръ: цілує а не цілу; такъ и въ тѣхъ случаяхъ, въ которыхъ предъ *ѳ* согласная, нѣтъ нѣмѣненія, напримѣръ: дигше, плете. А тамъ гдѣ въ великорусскомъ третьє лице множественнаго числа оканчивается на *ятъ*, въ малороссійскомъ — *ють* (и *ятъ*): ходють (и ходять), при чемъ выпускаемая въ сѣвернорусскомъ и польскомъ буква *л* сохраняется: сплять, роблють (роблять). Въ тѣхъ же глаголахъ, въ которыхъ неопредѣленное наклоненіе на *ити*, форма третьяго лица можетъ сохранятьъ букву *т* съ мягкимъ знакомъ и отбрасывать ее, перемѣняя и въ *ѳ*. напримѣръ: кодитъ и коде, говоритъ и говоре; на Подолі же говорятъ: хѳди, говѳри.

56. Въ прошедшихъ временахъ лъ нѣмѣнилось въ вѣ: ходивъ, робивъ; при чемъ во вторыхъ лицахъ удерживается славянская форма вспомогательнаго глагола: еси, есте (или сте): ходивъ еси, ходили есте (ходилисте), но тогда въ переди глагола нѣтъ нѣстоиженія.

57. Первое лице множественнаго числа оканчивается на *мо*: думаемо, ходимо, біжимо и проч.

58. Въ будущемъ времени сохраняется вспомогательный глаголъ *имамъ*, измѣнясь въ формы: му, мешъ, ме, мемо, мете, муть, которыя и представляются въ неопредѣленному наклоненію, напримѣръ: ходитиму, любитимешъ, и проч., но также иногда употребляется и буду, особенно въ отрицательныхъ предложеніяхъ.

59. Въ повелительномъ наклоненіи, согласно славяно-церковному, удерживается особенная форма и для первого числа множественнаго числа, которой нѣтъ въ великорусскомъ, напримѣръ: ходімъ, любімося и т. д. Во второмъ лицѣ множественнаго числа форма *ите* сокращается въ *итъ*: ходіть, любіть.

60. Въ тѣхъ словахъ, гдѣ въ великорусскомъ гортанныя *г*, *к*, *х*, удерживаются въ повелительномъ наклоненіи, въ малорусскомъ оні нѣмѣняются въ шипяція, напримѣръ: течи, бережи, стережи и проч., а не теки, береги. Точно такъ же и въ настоящемъ времени изъявительнаго наклоненія оні въ малорусскомъ нѣмѣняются въ шипяція, тогда

І. Глядь

Село Глядь лежить вь віддаленню двох миль відь Тернополя, на Поділлю. Воно прилучене до приходу Чернихівь.

Ідучи зь Чернихова до Куровець, видно на Глядецькихъ поляхъ по лівімь боці одну, а по правімь дві виспані могили. Вь першій могилі, повідають люде, сама збруя козацька, а вь другій и третій людські тіла, що погинули вь бою. Изъ тихъ переказівь нашого неписьменного люду вносити належало бь, що на поляхъ Глядецькихъ велася давно колись війна зь козаками.

Могилы Глядецькі не суть звичайні горби або насипи пільні, бо ще зь давніхъ давень, відколи найстарші люде запамъятали нишла по розказамъ їхъ дідівь що року до могили, де люде лежать, процесия, и ту відправлявь священникъ парастасъ за душі полягшихъ за вітчину. Навіть вь новіщихъ часахъ поставили на одній могилі памъятникъ св. Отця Миколоя зь надписю: „на могилѣ христіанско татарскої на памать вѣчнѣю“ и ще до нині, якъ идетьця зь процеснею вь поле, на тій могилі парастасъ відправляетьця.

Дальшимъ доказомъ, що на тімъ полі велася битва, суть кавалки шаблукъ и иншого залізя, що на полі внорюють. Заходить питанне, коли и зь кимъ та битва була?

Безперечно бився ту Хмельницький зь Ляхами. О тімъ насъ увіряє:

1. Що тудя, якъ кажуть, йшовъ давніше шляхъ изъ Збаража до Зборова и що до нині тоту дорогу, хотя вона тільки вь поле веде, гостинцемъ називають.

2. Людъ тутешній проспівує дуже часто про Ничая, котрого Богданъ Хмельницький вразъ зь Глухомъ и асауломъ Богуномъ, йдучи на Зборівъ, виславъ до Слуцка, щоби забігти Ляхамъ дорогу. (Ukraina i Zaporozze czyli Historia Kozaków J. N. Czarnockiego, томъ І. Стр. 230).

3. Найбільше насъ увіряє назва поля, на котрімъ могили, бо відколи хто памъятає, зовуть люде одинъ обшаръ землі янчарівкою (Яничаре), а другий хмелнськомъ. Знаємо зь исторні, що Хмельницький, бьючися вь Галичні зь Ляхами року 1649, мавъ зь собою Татаръ підъ начальствомъ самого хана. Здаетьця про те, що янчарівка указує на могилу татарську, а хмелнсько на могилу козацьку. Вь народніхъ нашихъ пісняхъ називаетьця Хмельницький дуже часто Хмелёмъ. Тимъ способомъ були би ті могили нязъ часівъ Хмельницького, зь р. 1649, вь котрімъ заключено Зборовський трактатъ міжъ Козаками и Ляхами.

Відь тихъ могилъ вь ліво, якъ идемо до села Глядокъ, мусимо переходити черезъ лісь. Вь лісі

тімъ, повідають люде, закопали козаки, побачивши, що ворогівъ велика сила и вже передъ ними не утечуть, свою касу, а самі запалили вогонь и поскакали у него. Де та кася закопана, не знати, але ще недавно переказували козаки зь України, що у Глядкахъ закопані їхъ скарби.

Ідучи селомъ, дорогою до Чернихова, увидимо коло передпосліднєї хати на городі камінний хрестъ. Хрестъ той видаетьця дуже старимъ бути, бо не тільки долівъ похилився, но обрісь увесь мохомъ, а надпись такъ затерлася, що ледві розпізнати одну або другу букву. О тімъ то хресті розказують люде таку повість: „Коло хреста була дорога (недавно її скасували). Того дорогою — давно те діялось — повертало зь шлюбу до церкви ціле весілля, але нечаяно насунула хмара Татаръ, обскочила весільнихъ люде, та й всіхъ до ноги вирізаала.“ На ту памъятку поставили люде хрестъ, та й ще до недавна вквічали дівчата що року той хрестъ и вінокъ на него зь барвінку насажали.

(Дальше буде.)

Зь народніхъ устъ.

Боляди

Изъ збірника *Богемия Железівського*.)

І.

Ой якъ то було зь початку світа,

Якъ ще не було неба ні землі,

Ой но на морі една павутина,

На тій павутині три товариші:

Еденъ товаришъ — ясне соненько,

Другий товаришъ — ясний місяченько,

Третий товаришъ — дробний денченько.

Чимъ ся похвалишъ, ясне соненько?

— Ой якъ я зійду вь неділю рано,

Ой якъ огрію я діти малі,

Діти малі, люди старі. —

Чимъ ся похвалишъ, ясний місяченьку?

— Ой якъ я зійду саме о півночи,

Ой освічу я гори, долини,

Гори, долини, церкви й косцѣли,

Церкви й косцѣли, гостя у дорозі. —

Чимъ ся похвалишъ дробний денченьку?

— Ой якъ я впаду три рази вь Мах,

*) Сі дві косяди записані вь селі Кудобинцяхъ підъ Зборовомъ, Золочівського околу. Вь першій повтаряетьця за кождимъ віршомъ: „Боже нашъ!“ — вь другій: „Радуйся, радуйся землянько, силъ ся намъ Божий народивъ“. (Глянъ „Хрестоматія церковно-словянська и дрине-сбска“ Якова Гелозадського стр. 343, и „Slovanaky Narodopis“, druhé vydání II. O. Šafaříka стр. 175.

Ой зрадуєся жито, пшениця,
Жито пшениця, вся зрениця. —
А за тимъ словомъ бувайте здорові,
Здоровля у той дімъ на челядоньку
Щастенько на двірѣ на худобоньку.

II.

Ой якъ то було зъ початеу світа,
Ой якъ не було святої землі,
Ой но на моря павутиноньки,
Ой тамъ братоньки радоньку радять:
Якъ би намъ, брате, світъ обснувати
Пустися, брате, въ глибокі води,
Тогди ми, брате, світъ обснуємо,
Світъ обснуємо и наситимо,
Світъ наситимо и наповнимо.
А за тимъ словомъ бувай ми здоровъ,
Бувай ми здоровъ, господареньку,
Не самъ собою, зъ вітцемъ зъ матінковъ,
Зъ вітцемъ-наткою, зъ всею челядкою.

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образокъ въ шрѣхъ діяхъ).

ДІЯ ДРУГА.

Ява шеста.

(Ті самі крімъ Татарчихи.)

Солов'євъ. Охъ, бѣдний нашъ фельдфебель,
что съ нимъ право стадеось!... А что проку въ этихъ
безмозглихъ хохлахъ? Я въ толкъ не возьму. А
вѣдь съ какою радостію онъ всегда воспоминалъ объ
нихъ; и въ походѣ на каждого шату осматривавъ
сколько еще веретъ до дому. А теперь видно не
радость; поре прищипило. — Да и суженая-то, до-
бробы что дутно, ивакаеть, словно цидюшка.
Тьфу! (алле)

Охрімъ. А що, добродію, ви зъ Туреччини
йдете?

Солов'євъ. Да, любезный!

Охрімъ. Що жъ ви тамъ робили?

Солов'євъ. Что дѣлали, а вотъ послушай,
я тебѣ спою. (сings.)

У Туреччину ходили,
Турковъ били, жоловили,
Много кривостей мы видѣли,
Чуть живира не схватали. } bis

Турки видять, дѣло плохо,
Нашей силы, слишкомъ много,
Бусурманы оплошали —
Просить мира у насъ стали. } bis

Царь нашъ мудрый милостивецъ
Все простилъ имъ нашъ кривовецъ,
Лихъ сказавъ, что дастъ имъ чеду, } bis
Жельпочинувши къ намъ безъ спросу,

Не хотѣвши дратъ съ нихъ кожи,
Наплевали мы имъ въ рожи,
У Рассею воротились... } bis
На квартирахъ помѣстились.

Жевага. Эге! таки задли горячого сала про-
клятому бисурманові. (режесл.)

Охрімъ. Добре, добре зробили; отъ за це
спасибі, мабуть и досі щемить?

Жевага. Сважи жъ будь ласкавъ, добрий мо-
скалю, за що се война була?

Солов'євъ. Охъ вы, хохла чубоголовые!
За что? Сидять вотъ здѣсь и ничего не знаютъ.
Это дѣло всему свѣту звѣстное. Нашъ писарь го-
ворилъ, что объ этомъ уже и печатали. Видишь ты:
Султанъ бусурманскій прислалъ нашему Царю-ба-
тюшкѣ письмо; прійми ты, Государь Русскій, нашу
поганую турецкую вѣру, и окрести въ нее весь
людь свой православный. А съ тѣмъ въ мѣстѣ
прислалъ горсть маку и говоритъ; сколько у меня
зеренъ въ горсти, столько полковъ, могущихъ,
турецкихъ....

Жевага. Що жъ нашъ Царь на те одвѣчавъ?

Солов'євъ. А нашъ батюшка-Царь, себѣ
на умъ, послалъ ему такимъ же порядкомъ горсть
перцу и говоритъ: хоть счетомъ то и поменьше,
да раскуси — расчихается твое Султанское Ве-
личество.

Жевага. (смѣшля.) Оце такъ, ей спасибі, а за
що дякувати.

Охрімъ. (смѣшля.) Мабуть розкашлявся, що
ажъ баньки задлило проклятому бисурманові.

Солов'євъ. Мы ему ротъ цѣлкомъ загоро-
дили. Долго будетъ помнить, и дѣтямъ своимъ по-
ганымъ закажетъ.

Татарчиха. А що, москаленьку, мабуть дуже
страшно на війні?

Солов'євъ. Чего, бабка, страшно? Ничего!
Если пуля въ ротъ попадетъ.... проглотишь; а въ
лобъ... отскочить. Одно только небезопасно, коль
пуля на глазъ попадетъ... словно ночь тогда для
салдата! Да, пуля не заступитъ арфія...

Охрімъ. Ну, бачъ, не такий страшный чортъ,
якъ его малюють!...

Жевага. А що? правда, москалю, кажутъ
люде, що зъ Ляхами буде війна?

Солов'євъ. Слыхалъ и я, да кто знаетъ?
поговорывали, что можетъ быть и намъ прикажутъ
выступить въ походъ. А хотѣлось бы ихъ носъ
овинцовыми орѣхами пощелкать. Да когдабы по-
скорѣе...

Охрімъ. Бачъ, ёму и нічого! Мене ажъ мо-
розомъ здіймає на саму радку, що куля у вою попаде...

Жевага. Та чого жъ тутъ боятись? Хиба
мало нашого брата въ москаляхъ! Та наши живи

коли що, то йшла за доброго москаля справитця. Ось, бачь, старої Татарнихи мати, якъ буди на насъ татарські набіги... якось то разъ мочилъ правдиво у рідці — а дуть де не взявся Татаринь, ухвативъ її та мерщій на коня, та й гайда було до дому; а вона витягла шнуръ, та якось-то и перещиркнула горло бісовому бісурманові, такъ що той и не стягнувся, якъ то воно зробилось. Такъ її и прозвали Татаркою, та ж досі зоведця Татаркою.

Охрімъ; А що, якъ би я пішовъ до васъ у службу? Щобъ, то за бравий бувъ би москаль?

Солов'євъ. Такъ що же? Нойдець — воть съ нами послуживъ и Богу и Государю.

Охрімъ. Та, я жъ бо не вмю стріляти...

Солов'євъ. Не велика бѣда, мигомъ научу. *(беръ оружие)* Ну-ка бери ружье! —

Охрімъ. Та цуръ ёму, ще вострельне якъ небудь, то въ око попаде.

Оксана. Та годі тобі, добродію; то вінъ такъ казавъ, аби що.

Татарниха. Оце, лихо! москаль справді стрельне, та цуръ ёму! *(утикає съ кімнату.)*

Ява сема.

Ті самі крімъ Татарнихи.

Солов'євъ. Ахъ ви труси! Чего боятися? Ну, на, держи его воть такъ.

Охрімъ. Бачь, чого боятися? Тутъ душа не на місці. Та відчіпись відъ мене. Ось лихо московське пристало,

Солов'євъ. Ну, не хочешъ самъ стрелять, такъ я тебѣ покажу, какъ нарядять ружье на двѣнадцать темповъ. Стой прямо хозяйнѣ, не кивай головою, а то иный разъ подставивъ свой лобъ подъ пулю. *(командує и удає буцімъ стріляти хогє.)*

Охрімъ. *(съ жаху)* Пропавъ же я теперъ зовсімъ; просто въ око намірибѣ...

Солов'євъ. Не бось хохель, стой только прямо; воть увидишь, что на войнѣ не страшно; я не въ око мѣрю, а въ лобъ, пуля лба не прийметя. *(Охрімъ лізе підъ стілъ, зашкаюги огн.)*

Оксана. Та ну бо, москалю, що се затіявъ? *(хоче відібрати оружие.)* Хиба душу хочешъ загубити?

Охрімъ. Ой, ратуйте, хтє въ Бога вірує!

Жевага. Та годі бо, у мене самого ажъ живни трясуться. *(съ стороны.)* Та й завзятій бісівъ москаль. До чого-го воно дѣда?

Солов'євъ. Охъ вы простофиди! Постойте, постойте-на. Пусть хозяйнѣ признается, какъ у него пропавъ веперь. На третій ли день. *(міришь съ Охріма.)*

Охрімъ. Ні, москалю, роскажу усю правду, поставте тільки рушницю, цуръ їй, пекъ...

Солов'євъ. Нѣтъ, братъ, постой, скажи

всю правду, а то стрѣлять буду, и прямо тебѣ въ око.

Охрімъ. *(визлазить зашкаюги огн зъ підъ стіла.)*

Отсе! Гараздъ, слухайте, господа служба, ось якъ було: я якъ прихавъ на ярмарокъ, розпрягъ воливі, а самъ и лягъ підъ возомъ, ось дивлюсь, біля хати ходить зъ рушницею москаль на часахъ, а другі москалі виглядують изъ за дверей на мене.

Солов'євъ. Ну да это было на гауптвахтѣ.

Охрімъ. Та святий же ёго знає, на чому воно було! Ось дивлюсь, блиснула въ вікні свѣчка, щось лежить підъ вікномъ на столі и хтось шпигиче надъ тимъ, неначе дякъ псалтиру читав. Ажъ ось иде москаль прямисенько до мене, та й каже: „Здорово приятелю“, а я кажу: „будьте здорові, господа служба“. „Подушай-ка кутті, помани вмершого товариша“, а я якъ доброго и питаю: „коли вони вмерли?“ А вінъ и каже: „сѣгодні о півночи“. Отъ вінъ поставивъ передъ мною миску, а самъ и пішовъ відъ мене. Я й сівъ, поставивши миску міжъ ноги та й ставъ домицати покойника. А якъ внивъ усе, той віднісь у хату, де москалі ходили, вернувся та й лягъ підъ возомъ, — отъ и все.

Солов'євъ. Какъ все? Нѣтъ, говори все. А то такъ въ око и влѣплю.

Охрімъ. Ой помилуйте, господа москалю, мині уже не вмоготу въ хаті стояти, пустить хоть на двіръ. Ой жінко ратуй!

Жевага. *(хрипить)* Кадавуръ! Розбій!

Оксана. Та цуръ тобі, божевільний москалю, геть кажу тобі, чого ти престаєш до моего чедовика? Такого дамъ тобі ладаса, що и на московці не забудешъ. Геть рушницю, не їй сюди. *(схватить оружие съ узлу.)*

Солов'євъ. Ой да молодець наша хазийка. Воть видишь и не бонтся ружья. Ахъ ты *(до Охріма)* рыло, барыло, хохлацкое мурило.

Охрімъ. Чого жъ ти лавишь? Церелявавъ, та й лавишься. Московська віра. Жівко, мабуть прийдетця помилкати Гапониху, щобъ передолохъ видила, а то ще й, крий Боже, що причинитця.

Солов'євъ. Не бось хозяйнѣ, ничего не причинитя, постой я тебѣ самъ перенолохъ вылью...

Охрімъ. Цуръ тобі, відвѣдишь, може таке зробишь, що я первертнемъ стану.

Солов'євъ. Не бось дуракъ, дѣкарство просте выдей водки.

Охрімъ. Ну, бодѣй тебе, москалю! Будьмо здорові! *(ахъ съ Киндратомъ.)*

Солов'євъ. Ну, распотѣнилъ же ты меня хозяйнѣ, ха, ха, ха. Хазийка, будь здорова! *(ахъ.)* Да что я не слыкалъ какъ хохлуши поють! Ты бѣ хозяюшка сѣла что нибудь.

Оксана. А ну, підсобі. Колись-то співалось, а тепер не до того, и голосу нема.

Солов'єв. Пожалуйста спой, вотъ эту, я знаю ее (співає):

Ой по полѣ курганъ
Съ вѣтромъ-та гугорилъ,
Не дуй на мене буйнесевъ,
Чтобъ я еще не скоутѣлъ.

Охрімъ. (регогесе) Оттакъ! ха, ха, ха; такъ се жъ хйба наша пісня. Хто тобі казавъ?

Солов'єв. Право ваша. Вотъ та Татаренко нашъ часто ее пѣлъ.

Жевага. Та ні москалю, може вінъ оттакъ співавъ (співає):

Ой у полі могла
Въ вѣтромъ говорила,
Повій вітре буйнесеньний
Щобъ я не чорніла.

Солов'єв. Вотъ тѣ и бѣда, самъ приговорилъ. Чтє будешъ дѣлать? Видно съ язика типунъ обарвалъ.

Ява восьма.

Ті самі и Татарчиха (прибігає зъ кімнати.)

Татарчиха. Такъ ти, москалю, знавшъ мого сина? Де жъ вінъ? Може тутъ міжъ вами? О! будь ласкавъ, свижи, чи не знавшъ чоґо?

Ява девята.

Ті самі и Татаренко (сходить зъ кімнату.)

Татаренко. Вотъ Солов'євъ, не успѣли придти на мѣсто, какъ опять походѣ. Да гдѣ это моя трубка? (знаходить люльку.)

Солов'єв. А куды, Степаньчъ?

Татаренко. Въ Польшу; мятєжъ усмирять (зъ стороны:) Ахъ, Боже мой, вижу свою мать, свою коханую. Чтє жъ? На день видѣться, придавить новое горе. Нѣтъ, пусть лучше я одинъ перенесу все, а имъ одинъ конецъ скажу: что твоего сына, а твоего бывшего жениха, довго уже нѣтъ на свѣтѣ.

Татарчиха. (сходить до него) Кажіть, будьте ласкаві, чи не знали мого сина, Гриця Татаренка? Вінъ трошечка на тебе здаеця. Ні слуху, ні духу нема, чутка була, що ходивъ на війну підъ Турка, то хто ёго зна; чи не вернувся? У мене двє було, одинъ давно вмеръ и теперъ я осталась круглою сиротою, безпомощною, якъ горохъ при дорозі, хто не йде то вщипне; коли жъ не ося Оксана помагала де-чимъ, то и не знала бъ що робити. (алаге.)

Татаренко. А вотъ я матушка пораспрошу, кой у кого, можетъ-быть они знаютъ его. Утро вечера мудренѣе.

Оксана. Пожалуйста, добродію, розпитайте, може й справді хто зна, буде чимъ васъ подякувати.

Татаренко. Завтра утромъ непремѣнно узнаемъ, гдѣ Гриць. — Ну Солов'євъ, приказъ полученъ иди форсированнымъ маршемъ и завтра баталіонъ долженъ собраться чутъ-свѣтъ.

Татарчиха. Ну, прощайте жъ, піду до дому, а то скоро не буде зовсімъ видно. Гляди жъ, Оксано, якъ почувешъ що про мого Гриця, то прибіжи мині сказати. (скоро сходить.)

Оксана. (кровожавъ Татариху.) Гараздъ моя неенью, коли бъ то Богъ помігъ намъ.

(Дальше буде.)

ВІСТІ.

— Дня 24-го Лютого, (7-го лат. Марця) відправитця за упокой душі бл. п. незабутнього нашого кобзаря Тараса Шевченка о 10-ій годині рано, у тутешній восточно-православній церкві, на Францішківській улці, поминальне богослуження, а въ містностяхъ „Руської Бесіди“ даній буде того жъ дня музично-декламацийний вечері.

— Сербська літературна часопись „Віла“ подала въ 5-імъ числі сѣго року оповідання Ю. Федьковича „Бєатлєланне закоханне“ (гл. „Правда“ Ч. 4, р. 1.) въ переводі.

— „Matica slovenska“, чеське товариство для видавання добрихъ и дешевихъ популярнихъ книжокъ зъ кожнимъ днемъ підноситця. Товариство се истнує залєдво кільканийцять тижнівъ, а числять вже 5047 членівъ, а и теперъ ще число членівъ зъ кожнимъ днемъ білшає. „Matica“ має видати въ сімъ році 6 ділѣ, зъ котрихъ звже опустили печатню: „Obraz Slovanstva“ od Fr. V. K., „Pasek z Vratu“ od V. V. K. и „Zivot na Rusi“ od Hellera. Такожъ видають матиця велику етнографичну карту цілої Слав'янщини. Виділъ давъ за кожний аркушъ напечатанихъ ділѣ найвишшу премію 35 р. а. в. — Члєни вкладають річно тільки 1 р. а. в., за що всі видання матичні дістають безплатно.

— Болгарський археологъ Верковичъ давъ въ Сєлєць (въ Македоніи) винайти слов'янськї народні поезіи въ дуже давнихъ рукописахъ.

БИБЛІОГРАФІЯ.

Россійська: Вѣче и князь, (державній битъ за Курковичівъ) историческія очерки В. И. Сергіевича. Москва. 1868.

Сборникъ русскаго историческаго общества, Часть I. Петербургъ. 1868.

Польска: Godysław-Paweł, dwóch imion, dziejopisarz polsko-laciński wieku XIII. A. Mosbach. Lwów. 1868.

Словенська: Mazer Ivan, hetman ukrajinski dobe Petra Velikega, Ivan Koseski. V. Ljublani.

ПЕРЕПИСКА.

ІВ. Редакция Luzican: Число 2-ге Вашої часописі не дійшло до насъ. Просимо о ласкаву присилку.

В. п. К. въ Корчині. Відъ нашої програми намъ годі відступити. Статті поміщамо въ такій виді, въ якій намъ автори поручають. Ціль нашого видавання єсть сполучення всіхъ силъ літературнихъ цілої Русі до всепільної праці.

Головні помічники при редакціи: Е. Згарський, М. Касакъ, Дрѣ В. Луґаковський, Ом. Паршицький, Дрѣ К. Сушкевичъ

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита

Зъ друкарні Ставрополийської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменяца „Народнёго Дому,“ (Кравіська улица). Адміністрація підъ Ч. 352½.

Дві московки.

Оповідання Івана Нечуя.

I.

Разъ якось бувъ тихий літний вечір. Сонце стояло вже на вечірньому пружі. Черета звернула зъ толоки на шляхъ, простяглася до села и підняла за собою куряву. По дорозі йшовъ молодий москаль до дому по билету. За плечима ёго ранецъ та торбина зъ сухарями, черезъ плечє висіла сіра московська шинеля скручена въ обідъ. Мабуть зъ далека йшовъ москаль, бо підбився и на силу — на силу волікъ свої притомлені ноги.

Курява тихо полягла на стерні, черета ввійшла въ село. На яру стояло чимале село; носередъ села біліла невеличка, нова церква помалєвана білою краскою. На самімъ низу блищавъ ставочокъ, одинъ и другий, а кругомъ ёго и по-надъ греблею росли густі, високі, зелені та кучеряві верби.

Москаль ставъ, подивився на село, а далі сівъ на окопі та й почавъ насипати тютюну въ люльку.

Господи! подумавъ москаль, п'ять роківъ уже, якъ я вийшовъ зъ Момотівъ, а вже вони й більші стали, вже й церква нова и верби по-надъ ставками поросли такі великі... Що жъ то дітця тутъ въ селі? Чи жива, чи здорова моя стара мати, чи може спочиває вже на кладовищі!... И москаль похиливъ голову....

А парубки, а дівчата, зъ котрими я гулявъ колись! Мабуть вони всі досі поженились, а дівчата заміжъ повиходили. Чи вийшла то Настя та Мотря? А хороші були дівчата! Хороші мабуть зъ їхъ и молодниці!....

Москаль вставъ и на силу поволікъ потомлені ноги тихесенько до села.

А тимъ часомъ за ставкомъ, за густими вербами, на сіцешнімъ порозі, підъ маленькою хатиною сиділа стара Хомиха. Старенька й невелика була Хомишина хатина; однимъ-одна на всімъ ого-

роді. Коло неї ані комори, ані загороди, ані хлівця. Тільки на причілку була притуляна до хати якась новіточка, а тамъ лежало трохи хворосту, стояла стара терниця та бительня, та валялося два щербаті глиняники. Ввесь огорожд зарісъ густою та високою травою. Передъ хатиною на маленькихъ грядочкахъ росла картопля, буряки та цибуля. На два ступні: одъ дверей зелений горбокъ зъ лядою; то погрібъ бабинъ. За хатою десять вишень та дві груші — ото й все хазайство Хомишине!...

Хомиха сиділа на порозі поглядала на битий нмляхъ та пильнувала надъ роботою. Вона шила синові сорочку. Знать не дуже добачали старі очі, бо Хомиха нагнулась надъ самісіньке полотно. Її руки тряслись, старенький очіпокъ ссунувся на тмня, зъ підъ очіпка одисло цасмо сивої коси; а стара все пильнувала надъ коміромъ, видічувала нитки та вишивала заподочю. Якъ же не пильнувати матері, коли вона шила сорочку за для сина свого Василя, котрого виглядала що божого дия, котрого вона не бачила уже п'ять роківъ, съ того часу якъ ёго взяли въ москалі...

Хомиха націлилась ниткою до ушка та й не потрапила. Тоді вона встала, прикрила очі рукою, глянула на сонце, а потімъ на шляхъ...

И зновъ минувъ день, вже й вечіръ настає, а мого сина немає та й немає! думала Хомиха.... Вже другі москалі давно поприходили, а про мого Василя ні чути, ні вісти.

И не одинъ день сиділа Хомиха на порозі та виглядала свого сина. И теперъ зновъ сіла вона на присьбі, підперла голову рукою, її очі лягли по широкій дорозі, на далекому лісі, на далекому небі, а думка якъ та птиця полинула десь далеко, въ чужу сторону. Чи живъ вінъ, чи здоровий, думала вона, чи прибуде до мене! Чого не трапитця москалеві на чужій стороні! Може ёго на войні вбито, може ёго звірь зачепивъ въ лісі, темної ночі, а може де занедужавъ на чужині, лежить одинъ и нікому порадоньки дати. Літає материна думка то

по степахъ широкихъ, то по темному лісі въ глуху темну нічъ, то бачить вона неначе ёго слабого, недужого, въ якійсь чужій хаті, міжъ чужими людьми, то на битій дорозі, де на ёго напали недобрі люди. А серце материне ние та ние...

Встала стара, перехрестилась, помолилась за сина и полленталась въ хату въ болячою душею, зъ болячимъ серцемъ.

А тимъ часомъ въ однімъ вікні, потімъ въ другімъ заманичівъ червоний комірць, сінешай двері ринули, одчинилась хата и передъ Хомихою, якъ зъ підъ землі вирісъ, з'явився її синъ Василь.

Вечірне сонце блиснуло на ёго въ вікно. Високий та тонкий стоявъ передъ нею синць: чорні кучері, лиця, одежа, — все прицало пиломъ.

Стара ажъ руки вдарила объ поли, ажъ затрусилась.

„Добри-вечірць, мамо!“ промовивъ Василь. „Чи пізнаєте мене?“

Стара крикнула, кинулась до ёго и заголосохла...

— „Якъ ти вирісъ, сину, якъ вимелоднівъ, який ти ставъ високий!“

„А ви, мамо, старі стали, такі старі!“

— „Охъ часъ, сину, вмірати! Та теперъ мнї за всі голови! Я побачила тебе, и мнї вмірати буде легше.“

Стара махнула неначе зъ радощівъ рукою и втерла слези рукавомъ.

„Не плачте, мамо, промовивъ Василь! Я жъ бачте слава Богу вернувся живий и здоровий.“

Василь знявъ зъ плечей ранецъ и торбину, поклавъ підъ лавою. Стара завертілась по хаті, немовъ помолоділа; не знала що й робити, що й почати. До всёго кидалась, на щось одчинила скриню, чогось шувала и не знала чого шукає. Чогось побігла въ сїни, а послі зновъ вернулась въ хату. Василь попросивъ води вмитись. Налила Хомиха води въ полумисокъ, достала зъ скринї білий рушникъ, знайшла сорочки, рада бъ сама умивати и утирати свого Василя.

Ажъ повеселішала Хомицина хата! Въ печі палає полум'я, неначе сорочки хто золить, випить вечера. Засвітила Хомиха каганецъ и сіла різати галушки. Василь сидівъ кінець стола на лаві. Якъ смола чорніли ёго кучері на білій сорочці зъ вишиванимъ червонимъ коміромъ, а запалене молоде лице, обмите свіжою водою засвітилось при світлі, якъ свіжий макъ на городі. Чималі губи ажъ блищали зъ дороги, неначе намазані кров'ю. Поки засягає шапка — білівъ не дуже високий лобъ, а на ёму чорніло дві брові, неначе дві п'явки випилнся въ біле тіло. Карі очи блищали, якъ свічки. Хороший, свіжий та молодий бувъ Василь Хоменко!

Хомиха почала корити, а очей не зводила зъ сина. Василь киувся помагати матері.

— „Сиди, сину, та спочивай після далекої дороги!“ каже мати. „Ти гість въ моїй хаті; сиди, сину, а я на тебе буду дивитись, надивлятись.... Розкажи мнї, сину, де ти такъ барився, чи не трапилась тобі яка пригода въ далекій дорозі? Де ти бувавъ, що бачивъ? Чи добре було тобі въ москаляхъ?“

Рипнули двері; въ хату ввійшла молода дівчина.

„Добри-вечірць,“ сказала вона тихо, позичте вогню!“ Промовила вона ці слова та й поставила на припічокъ дві покришки.

Хомиха встала, вигорнула вогню и поклала въ покришку, а дівчина стояла коло порога та не сміливо поглядала на Василя.

Виходила вона проти череді и загляділа Василя, якъ вінъ сидівъ на окопі; загляділа вона ёго карі очи, чорні брови, станъ тоненький, и впали її въ думку ті очи, ті брови, и випали зъ думки и вівці и корови и череда. Задивилась дівчина на козана, а вівці минули свій двірць, повтікали, розбрелися по бурянахъ, корова зайшла въ чужий огорождъ.

Дівчина пішла зъ хати, а Василеві й байдуже! Навіть не спитавъ матері, чин вона.

— „Розкажи жъ мнї, сину, чи добре було тобі въ москаляхъ“, питала мати.

„Було, мамо, всёго, а більшъ того, що було недобре. Сумно та чудно було мнї, якъ везли мене до приёму, якъ голли лобъ.... Тоді здавалось мнї, що я йду десь на другий світъ. А після обізнався, оговтався, пішли регіть та сміхъ межъ некрутами. А некрути все молоді та веселі! Було оце, хто засумує, то й на сміхъ підіймуть. Та не довго ми жартували! Оддали насъ въ науку дядькові — старому москалеві. Що за страшний бувъ той дядьво! Що за лихий! Мордатий, патлатий, рудий та головатий! Очи здорові, якъ у пугача, та червоні вушниця, якъ у старого kota; лице зъ одного боку синє, зъ другого червоне та цілісіньке въ прищахъ. И теперъ, мамо, якъ згадаю, то ажъ затрушусь и теперъ якъ часомъ приснитця, то ажъ задрижу!“

„Оце було поставить насъ у рядъ, щобъ-то муштровать. Стоїшь неначе й такъ, якъ вінъ було каже, и руки опустишь и лице задерешъ въ гору, ажъ тобі жили луцать по за шиєю. Ні та й ні! Не такъ та й не такъ! Піде було по-за спинами, та й давай тебе міснги кулаками по спині! Зайде зъ переду, — не такъ лице держишь! Трісь тебе по щоці, ажъ голова перекутнїця! А вінъ червоний та злющій кричить: не поворачивай рожн! прямо держи! Та по другій щоці! Оттакъ-то, мамо! Бзе по щоці, а ти держи голову, неначе вінъ тебе гостинцями годує.“

„Почали насъ муштрувати зъ рушницями. Праву ногу впередъ було кричне. Ти й витягнешь її впередъ себе, якъ ломаку. Не такъ! кричить вінъ, та по носі рушницею. Земліє було нога, захрущить кістка, піде вогонь одъ ноги по тілу, кольне ажъ у голомі, а ти стій не ворущись! Дотерпіть а, Господи! Утомисся було, перемучисся, прийдешъ въ казарми, а тамъ дадуть тобі крупи, якъ води, а въ воді — крупа крупу доганяє...“

Хомиха слухала, а слеза за слезою капала зъ лица на руки, на тісто...

„Не плачте бо, мати, а те я й розказовати не буду. Все то було та минуло. Теперичка я и жинь и здоровъ, теперъ я зъ вами. Чого жъ вамъ плакати.“

— „А ти довго жъ ти зе мною,“ одказала мати.

Щобъ не завдавати жалю матері Василь почавъ розказувати, де вінъ бувавъ, якихъ людей траплялося йому бачити. И довго, довго вінъ розказувавъ. Уже стара подала вечерю, вже вони й повечерали, а стара мати не втомилась слухаючи свого гостя дорогого.

Погасло въ хаті світло. Хомиха лягла на полу, а Василь покляла въ сіняхъ. Ясний місяць заглянувъ въ вікна, забляцали невеличкі шибки зъ темними рамцями на долиці нічного блискъ по всій хаті. Забілівъ камінь, зачорнівъ рядокъ горшківъ на полиці. На образахъ на силу вісімъ святі, темні, повеселі. Довго не спала стара, підперши голову долонею. Пішла думка за думкою, жаль за жалемъ, горе за горемъ, якъ одна хвиля за другою довго котилця, навіть тоді, якъ вітеръ затихне. Згадала вона свого старого покійника, и якъ вона заміжъ йшла, и якъ Василь бігавъ хлопчикомъ, и якъ ёго въ москалі брали. Розмова зъ Василемъ розъятрила старе серце, старі рани вже загонні старістю та швидкимъ неуставнимъ часомъ. Згадала вона про своє горе, що перетерпіла на своєму довгому віку. Одна думка зацікала другу думку, зацемівъ одинъ жаль, а десть глибоко въ серці одзвнявся другий давний, давний. Зазнала вона таки на віку всякого горя!... А тимъ часомъ важко було їй и легко на серці! И почула вона, що недавно полито її серце боляче, неначе цілющою водою, меначе гостець залюбивъ на рані якусь траву, якесь листя, и легше стала болість у вираці, — то думка алинула въ її душу — про сина Василя. Василь її останній, живий синъ вернувся до дому. Теперъ вона одпочине на старість! І Василь догляне й нагодує й нагоїть, дорогий Василь її поховає, закриє її очи своїми любими руками.

А тимъ часомъ передъ сонними очима старої мигнуло свіже лице Василеве, неначе квітка роз-

цвідала одъ одного разу, а за нимъ виглянуло десть изъ кутка лице молодої молодіці. Стара сидить на лежанці та колише малое внучка, а молодіця-невістка поравця коло печі. И стало їй легко, дуже легко на серці, неначе вернулись ії луччі, молодші літа, неначе вона вдруге народилась на світъ. И здавця їй въ дрімоті, що вона вже сама молода й хороша поравця въ своїй хатицѣ, а покійникъ її, молодий и хороший сидить на лаві та говорить до неї. Прокинулась стара та й церет хрестилась. Черезъ годину все поснуло, навіть сні поснули въ душі побитій горемъ та нуждою, одинъ тільки цвіркунъ цвіркавъ у куточку підъ поломъ....

III.

На другий день було чимале свято. На дворі було тихо та ясно. Сонце піднялося височенько, роса висохла, надъ ставками, надъ садками затремтіло ясне марево. Задзвонили до церкви. По вулицяхъ йшли люде до церкви: чоловіки въ новихъ свиткахъ и шапкахъ виступали зъ повагомъ, за ними йшли молодіці зъ малими дітьми на рукахъ, а коло їхъ купами бігли невеличкі дівчатка въ материннихъ юбкахъ, хлопчики въ батьковихъ шапкахъ и въ однихъ сорочкахъ. Дівчата йшли по дві, по три, въ стрічкахъ и квітахъ, въ червонихъ чоботяхъ, въ цицковихъ юбкахъ або горсетахъ.

Зъ Хомининої хатини вийшовъ Василь и пішовъ по вулиці до церкви. На ёму бувъ московський мундіръ зъ червонимъ коміромъ, козирокъ зъ червоною стрічкою навкруги. Мідні гудзики блищали на сонці, а на грудяхъ тліпалось два дукачки. Якъ весело було ёму на тій вулиці, де вінъ колись гулявъ, якъ бувъ малимъ хлопцемъ! Вінъ доглядавъ до всякої хати, до всякого дерева, що росло на огородахъ и въ садкахъ: все було ёму меначе рідне, все усміхалось ёму, говорило до ёго любі речі. Онъ ті верби підъ горою, де ми колись збиралися на вулицю! Онъ хата титарева! Хороша була Настя титарівна! Де то вона тепереньки?

Зострічались зъ нимъ люде, та все свої — знакомі. Зострічалось їй товариство, чоломчалось зъ нимъ, розмовляло. Де-хто оженився, де-хто ще й досі паробнувавъ. Дівчата пильно поглядали на москаля, доганяли, випережували, щобъ подивитись на ёго.

Попередъ Василя йшли дві дівчини. Голови въ їхъ були завічані червоними квітками, до самого пояса вітеръ розвідавъ по плечахъ стрічки и червоні й білі й зелені. На їхъ були однакові горсети, однакові червоні чоботи, сорочки їхъ вишиті однаковимъ хмелемъ. Видко було, що йдуть дві подруги.

„Чого це ми такъ біжимо“, промовила одна до одної, озирнувшись назадъ. „Ще постигнемо до церкви. Не біжимо такъ, сестрице!“

И пішли вони тихіше, а пішли тимъ, що побачили позадь себе Василя. Імъ хотілось подивитись на ёго.

Василь порівнявся зъ ними, оддавъ їмъ добридень и почавъ розглядати дівчатъ, звичайно, якъ москаль, та ще й молодий. Вінъ заразъ пізнавъ одну; то була та дівчина, що прибігала вчора позичати вогню. Тільки яка вона теперъ хороша въ квітахъ та стрічкахъ та зеленому горсеті!

А дівчата ніби и не дивились на Василя; одказали ёму „доброго здоров'я“, не піднімаючи очей одъ землі. Але скоса та скоса розгяділи, які очі, які й брови у Василя. Одні дівчата вміють розглядати, не дивлячись прямо въ вічі!

А дівчата були й справді гарні! Що позичала вогню, та звалась Ганною, а друга — Мариною. Ганна була невеличка зъ себе, зъ невеличкимъ лицемъ, але повновида й кругловида. Підбородочокъ въ неї невеличкий, кругленький, якъ волосський горішокъ. Темнорусі брови лежали низько, надъ самими очима. Сині невеличкі очі світились тихо, тихо, якъ піднімала вона віка. Тільки вона все спускала очі внизъ, все неначе щось думала. Хороша була Ганна, якъ було оце сиде та задумавця, та покладе свої довгі, густі віі на повні щоки.

Подруга її, Марина, була чорнява, ажъ трохи чорна: її дражили циганочкою, якъ була вона малюю. Товсті чорні, коси тричі оплітали її голову. Лице въ неї довгеньке, зверху ширше, внизъ ужче и якось неначе видалось впередъ, а надто той тоненький нісъ та повні, не дуже тонкі губи, що червоніли, якъ добре червоне намисто. А на височенькому, рівному чолі, високо надъ ясними чорними блискучими очима вигнулось якъ дві веселки, дві веселі, тонкі, чорні ажъ неначе сині брови. Якъ терночокъ чорні, швидкі очі, неначе плавали по білимъ, ажъ неначе підсиненимъ білкамъ. А на смуглявихъ щокахъ, грає рум'янець, немовъ тая весіння рожа, а гарячі, червоні губи часомъ цвітуть червонимъ цвіткомъ півонії...

Марина була смілива й проворна. Безъ неї не обійдетця було на селі ніяка гулянка. Ще зъ малку вона виводила танецъ на веснянкахъ, а на музикахъ, якъ вдарять музики въ струни, Марина не встоїть и не втерпить! Уже й б'є тропака, то дріботить, то тихо попливе якъ утка по воді, певодить станомъ та головою. Настане літо, заведетця вулиця. Марина перша подає голосъ, перша заспіває пісню та голосно, голосно на все село, збере було заразъ кругомъ себе дівчатъ, а надто хлопцівъ.

Проворна була Марина! Не її хлопці, а вона хлопцівъ заціпає. Тимъ-то й боялись її сватати, тимъ-то недобра чутка про неї пішла помежъ говорами, цокотухами.

А Ганна була тиха та смутна. Сиде було межъ дівчатами, спустить очі такъ, неначе її и въ хаті немає.

Одже жъ вони полюбили одна одну и стали подругами.

Василь одійшовъ вже далеченько та все оглядався до дівчатъ. Та й хороша жъ ота дівчина білява, думає вінъ собі! Ажъ спитаю въ матері, чия вона.

Въ церкві було повнісенько. Въ правімъ притворі стояли чоловіки та паробки, въ лівімъ — діди, на середині — малі хлопці, а въ бабинці — молодіці та дівчата. Василь, якъ москаль, ставъ по самімъ переду, де звичайно стоять на селахъ панки да підпанки та молоді попаді зъ дочками.

Старий, сивий священникъ тихенько правивъ службу. Въ церкві було душно, якъ на печі. Глянувъ Василь въ бабинець, а тамъ стояли поручъ, коло ёго матері ті самі дівчата: Ганна зъ Мариною. Подивився на їхъ Василь и заіржавъ собою весь світъ разомъ для двохъ дівчатъ! Для їхъ здалось, що Хомиха така добра бабуся, що й на світі луччої не має. Імъ здалось, що й дяки краще заспівали и священникъ краще читає, и веселіше й любішъ стало въ церкві. Почали дяки співати якоїсь жалібної пісні, а въ Ганни слези покотились зъ очей...

Служба божа кінчалась. Хлопці кинулись до коровгівъ и трохи за їхъ не побілись; всякому бачте хотілось носити коровеу кругомъ церкви. Староста въ синій, суконній свиті, вносивъ зъ олтаря евангелія та образи понакривані шовковими хустками и роздававъ їхъ багачамъ. Де-хто одмагався, де-хто бравъ зъ повагою неначе б'є то ёму й слідъ було. Нашому москалеві дали носити образъ напнутий червоною хусткою.

Вийшла процесія зъ церкви, а за нею поспівавъ народъ. Сонце піднялось високо; на дворі було дуже ясно та світло, що й глянути було трудно, не заплющивши трохи очей. Чоловічі голови безъ шапокъ чорніли, неначе недавно пооране поле, дівчата въ квітахъ, молодіці въ новихъ червонихъ та зеленихъ хусткахъ цвіли, якъ макъ на огороді. По цвинтарі бігали хлопці та малі дівчата, ганяючись за жидівською козою. Ганна зъ Мариною стояла коло давіниці и очей не зводила зъ Василя. А ёго чорні кучері дуже блищали на сонці, чорні брови ёго здавались ще чорніші, ясні очі, — ще ясніші.

Прійшовъ Василь до дому, пообідавъ зъ матір'ю, що Богъ пославъ, сівъ на лавці та й задумався.

— „Чого задумався, сину,“ питає мати. „Ні, весело въ моїй хаті молодому козакані пра старій бабі. Сьогодні аразникъ, йди, сяди, гуляти, розглядай дівчатъ, а я стара лаву та троха одвечину.“

„Мамо, чия то дівчина приходила до насъ вчора позичати вогню?“

— „Тихоненкова Василева, сину, зють її Ганною“, промовила мати та й засміялась. Оже жъ буду мати швидко невісту, подумала вона собі. „Вона коло мене стояла въ церкві, каже мати. Хороша та привітна дівчина! И добридень мині оддала и намітку на мині поправила и розговорилася зо мною любо и дивилася мині въ вічи привітно. Хороша дівчина!“

Взявъ Василь шапку и потягся по селу. Середъ села, край великого земного вигону, стояла корчма. Коло корчми росли високі, превисокі верби. Підъ тими вербами збирались хлопці та дівчата на гулянку. Василь згадавъ про те місце, про ті верби, підъ котрими и вінъ колись гулявъ, якъ паробковавъ, и простягся на музики, підъ верби.

Ясно, тепло та світло було на дворі. На синьому небі ані хмариночки. Зеленіли верби, зеленіли садки, зеленівъ вигонъ, а підъ вербами чорніла велика купа людей, неначе великий рій виїшовъ зъ вулиця та й сівъ підъ вербою. На колоді сиділи музики зъ скрипками, цимбалами та решетою. Кругомъ музикъ обступили хлопці та дівчата. Старий, сивий дідъ вигрававъ на цимбалахъ, ажъ сива борода тряслася и спідня губа одвисла. Молоді, чорняві скрипачі позакладали голови на силу, на їхъ держались, шапки. И на скрипкахъ грають и на чорнобровихъ дівчатъ моргають. Решето бряжчало ажъ ногою притупувано. Хлопці наймали своїмъ дівчатамъ музики, по три шаги за танецъ.

Тихо виступали въ кругъ дівчата, побравшись по дві по-підъ руки, тільки брязчали на цні разки доброго намиста та думачі. Въ першій парі йшла Марина, а за нею дівчата, то перемручувались, схопившись руками за плечі, то навхрестъ, то зновъ брались по-підъ руки и танцювали кружкомъ, неначе качки, що плавають на ставочку рядочками. То зновъ Марина розриває рядокъ и починає крутитись, а за нею дівчата парами літають тихо и швидко неначе зграя галочокъ заворушилася, зароїлася въ синьому небі.

Якъ орди на сірихъ утокъ, якъ яструби на синихъ голубівъ налітають паробки-козакки, розганяють дівчатъ, якъ полхливихъ лебедівъ и починають козака. Загула, застогнала земля підъ ко-

закими підківама! Орють земаю закаблукі, рвуть траву золоту зъ коріннямъ підківи! А хлопці взявшись підъ боки, закинувши шапки на бакмръ, то покотятця навприсядки, якъ та кругла куля, то задріботять ногами, то вдарять тропана, ажъ верби застугунять! То зновъ плеснуть въ долоні, перескочить одинъ черезъ другого и покотятця одинъ за другимъ, якъ два кауни зъ гори. Розмахують руками, розкидають ногами, а одъ свисту ажъ въ вушахъ джцить!

Перестали хлопці, почали дівчата. А попередъ усіхъ Марина! Розсклася, розчердонілася! Чорні очі зайналися, такъ и горять, такъ и блищать! Зъ лица пащить вогнемъ. Цвіте Марина якъ піччонія, не вважає, танцює и другихъ въ танецъ тагне. Хлопці змовились та нищечкомъ наймають музики. Музики вдарять годосніше, дрібніше, Марина якъ метіль полетить швидче й легче! И приказує и приспівувала: „Туманъ яромъ котитця, котитця, дівці гулять хочетця, хочетця“.

Дівчата вже нищечкомъ сміялись, шентались, торлаючи одна одну. Хлопці підгукували, приказували и присвистували.

Василь розглядавъ дівчатъ и дуже хорошихъ и хорошихъ и зовсімъ поганихъ та не знайшовъ вінъ міжъ ними Ганни Тихонівни. И невесело грали неначе музики, не любі ёму стали й танці. Задививсь Василь на Маринині очі, на її брови, а думка ёго була десь далі, тамъ де видно було верби въ Тихоненковімъ городі...

Тимъ часомъ сонце спустилось низенько; потомились руки граючи, потомились ноги танцюючи. Пішли музики до вулиці, вигрававши, а за ними слідкомъ бігли малі діти. Розбіглись дівчата веди носити, вівці заганати, зерерю варити. Побрівъ и Василь десь зъ хлопцями.

Сонечко зайшло и на дворі почало вже теміти. На заході небо червоніло жаромъ, неначе въ печі випарювало; на сході понадъ зеленимъ лісомъ небо було синє, синє ажъ чорнувате, а на ёму подекуди плавали мезоліткі хмарки червоної тліли й жевріли; неначе жарини въ темнихъ челокахъ верірю добу. Гасло полонця на заході, дотліла хмарини, займались подекуди середъ неба ясні зорі. А чорна нічъ простелалась чорнимъ сукномъ по селу, по садкахъ та лісахъ; тільки блищали білі стіни хатъ проти захода, а на двурі ставочокъ адавалось замисль продухивани въ другий, ниший світъ зъ такимъ же темне-сиднимъ небомъ, зъ гадими жъ зорями по небі.

На халі почалися дівчачі та паробочі стіви. Одна вулиця на одній вулиці співала одну пісню; а десь далеко друга й третя вулиця гукала инчої.

Десь далеко затягли хмі паробки и заглушили всі вулиці. Черезъ ставъ перегукувались, жартуючи, дівчата та переспівувались:

Я по сімъ боці,

Ти по тімъ боці!

Передайся до мене!

Въ мене біле личко,

Въ тебе черні брови:

— Ти жъ мнї до любови!

А підъ лісомъ одинъ козакъ, мандруючи на вулицю, розпочавъ чумана голосно та витяжно! Зъ думкою глибокою, зъ жалємъ въ серці, зъ жалдемъ въ голосі. По всьому селі піднявся галасъ, неначе все село, все що було тамъ живе, разомъ заспівало всякихъ пісень.

По вулиці йшовъ Василь и не знавъ на котру вулицю йти. Хто вгадає, де співав Ганна Тихонівна!

За Тихоненковимъ дворомъ, підъ гіллястою грушою Василь наглядівъ дві дівчині: то стояла Ганна зъ Мариною.

— „Добри-вечірѣ“, промовивъ Василь и хотівъ йти дальше, а думка така, щобъ зостатись коло дівчатъ.

Марина спинила ёго и задріботіла: „Буди це такъ, Василю! Певно на вулицю? Де дівчата, тамъ и вулиця. Насъ тутъ дві, зоставайся зъ нами и буде въ насъ вулиця; а коли хочъ — ми тобі дорогу покажемъ на нашу вулицю.“

На горбику, підъ вербами сиділа купа дівчатъ, межъ ними подекуда сиділи и стояли хлопці. Ще зъ оддалеки чутъ було їхъ веселий сміхъ, жарти. То заспівавъ вся купа пісню, то зновъ жартує, регоче, а хлопці жєнихаютьця. Одъ купи поодрізнявалось нілька паръ хлопцівъ та дівчатъ и посідало оддалеки, пообнімавшись, проспитуючи, чи можна засилати старостівъ и коли засилати.

Василь наблизився до вулиці; паробки збразъ приміткии москаля. „Чого топчешъ дорогу до нашихъ дівчатъ, москалю,“ загомонівъ одинъ. „Шунай москововъ, а сюди не ходи, бо понесешъ до дому полатені боки.“

На сільській вулиці достаєтця одъ паробківъ москалямъ, панкамъ та підпанкамъ. Василь и справді помісь би до дому полатені киями боки, лєзъ би декотрі паробки не знали ёго, — не паробковали зъ нимъ попереду...

Василь зъ Ганною та Мариною сіли осторонь одъ вулиці.

Зъ за темного ліся виглянувъ місяць, показуючи свій блискучий, широкій лобъ, потімъ глянувъ ніби очима, а далі вилютився ввесь здоровий, якъ добра хавайска діжа, червоний якъ кровъ.

Тихо піднявся вінъ вгору зменшуючись и повніючи. Засеромились зєрі краснолицєго; декотрі похваланись и потонули по-за синімъ небомъ, а сміливіші зостались. А зъ ставочку зъ підъ греблі та вербъ виїшовъ другий місяць; а одъ ёго черезъ увесь сливє ставочкомъ прєстятся світъ проміння ясного, блискучого. Дівчата заспівали пісню до місяця:

Ой місяцю, місяченьку!

Не світи нікому,

Тільки мойму миленькому.

Якъ йтиме до дому.

Василь поглядавъ на Ганну, а обідві дівчата — на Василя.

Та й хороший же Василь. Думала Марина. Люблю я двохъ та ніде дітись, треба полюбити й третєго. И згадала вона тихъ двохъ, котрихъ вона згадувала, якъ лягала спати, якъ прокидалась раненьку та протягалась въ теплій постелі, якъ часомъ сиділа зімою, вечірнєю добою, за гребінємъ, а передъ нею, черезъ зубці гребіня, черезъ вичесану мичку, було заблищать то карі очі, одні та другі, та замиготять черні брови, черні кучері. Згадала вона и Миколу Ткача й Василечка молодєнього. Хороший Василечко! Ёго щокви повні, якъ у дитини, брови тонкі, очі карі, чорний вусъ тільки що засіваетця. А тутъ въ думці передъ нею ставъ високий, тонкий кучерявий Микола Ткачъ, паробокъ на порі, смуглявий, очі ажъ горять, вусъ чорний, ажъ вилискуєтця. А передъ очима сидівъ Василь москаль, ні малий, ні старий, саме въ цвіту, якъ чорнобривецъ повний, въ зеленімъ листу, при ясному місяцеві. И примічавъ Марина, що вінъ заступивъ и закрасивъ собою и Василечка й Миколу, що вінъ ставъ до неї найближче, а за нимъ стоявъ Микола Ткачъ, а Василечко сховаєся ажъ за Ткачомъ.... Горе мнї, думала Марина, люблю двохъ та ніде дітись, треба полюбити третєго та ще й найдужче, найгарячіше, на цілий свій вікъ... Ганна поглядала на Василя крадькома й соромилась, а серце її мліло. При місяцеві світилося її біле лице, якъ біла квітка, а Марина цвіла, якъ півонія. Василеві очі одпочивали на білій квітці, на білому личкові, на тихъ очахъ закритихъ довгими віями; Марина за примітила тєв й тяжко здихнула.

Ставъ місяць трохи не середъ неба. На селі все почало стихати; вулиця розходилась. Поговоривъ Василь трохи вставъ, провівъ їхъ та й завернувъ до материнної хати.

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Далше.)

Що Дашковичъ міркувавъ спорудити на Дніпрі всьдоби́ву сторожу, зъ сѣго розумно, що вже пробувано й перше закоренити козацтво за Дніпровими Порогами. Треба було тільки допомогти відъ ряду; безъ неї не могли вдернати на віки своїхъ займищъ ні черкаські, ні киявські козаци.

Зъ тогочаснихъ актівъ знаємо, що найближчі до Черкаськ боброві гони, рибні озера, и всякі „входи“ тягли зъ давніхъ давень до киявського пустинського монастиря св. Миколи. Остапъ Дашковичъ, одѣржавши староство, ресидувавъ у черкаськихъ старихъ людей: бояръ, міщанъ и козаківъ, по які степенно врочища Миколаївський монастиръ має право на влови, а роспитавшись, ствердивъ те право, відсовуючи геть козацьку нахабу. Хочъ те козацтво, своїмъ звичаємъ, вдиралось у чернечі входи и здобувались потай монастиря, та все таки задовольняло свою нужду мало, а й надто, що ченці випросили въ самого короля про сю річъ грамоту.¹⁾ Козаки, вкупі зъ міщанами, шукали собі вольнихъ угодівъ на Низу и правомъ первого займа, господарювали громадно на Звонецькому Порозі, чи то — на всѣму врочищі округи Порога. Читаючи въ сучаснихъ актахъ, що після Дашковича міщане й козаци змагались и задирались изъ черкаськими и киявськими старостами, розумно намъ, що сь козаківъ робились міщане, а зъ міщанъ — козаци, а все зъ однієї причини, зъ недостатківъ. Якъ хдились козаци підъ руку старости — були вони тоді міщане; якъ же загаяла нужда міщанъ у дніпрові пустині на вольну здобичъ — ставали вони козаками. Року 1537, у два роки після смерти Дашковича, Черкаські и Киявці забунтували проти свого старости Василя Тишкевича.²⁾ Зъ чого постала завірюха, ще не розібрано; тільки, що Черкаські навпослі нарекали на другого старосту Яна Пенька, зъ сѣго догадуємось, що тутъ змагались про доходи и про старостянське право надъ людністю. Староста Пенько вимагавъ, щобъ міщане и поспільство стерегли замку, а замку доглядали тоді особі люди „башиникі.“ Король приславъ у Черкаси свого „двірнѣго гетьмана,“ киявського воюводу Ондрія Немирича. Розібравши діло, Немиричъ привівъ обидві сторони до такої згоди: міщане и все поспільство, а также черкаські вдови, князькі и панські люди зъ духовними поступились старості двома грошами

відъ усякого чюдодіка, що має свій хлѣбъ, а староста мусивъ за ті гроші наймати замкову сторожу. Тільки на врочищі Смирні та у Остроговихъ воріть, літомъ, повинні були стерегти города міщане. Опрічъ того мусили міщане чатувати вь полі и понадъ водою, а до того — переїжджати шляхи татарські вкупі зі старостинними „служебниками“.

Розумно зъ сѣго, що на Вкраїні не сама тільки залогова замкова обороняла замокъ; уся людність навируги замка допомагала старості. Міщане по городахъ у середній краю були люди мирні; міщане „замкового присуду“ на узгрянничі були воїни. Мало що переназначилось проти дотатарськихъ порядківъ на Вкраїні. На стародавніхъ звичаяхъ споруджалося нове козацтво. А тимъ часомъ навкруги старости заводилось привилейне товариство, сказати бъ такъ узгрянничья шляхта. Декоторі зъ міщанъ купували вь мороза, а другі вь ёго двірнѣго гетьмана киявського воюводи „визволені листи,“ щобъ їмъ не знати звичайнихъ одбутківъ на рівні зъ иншими міщанами, а служиги кінно при старості та, по старовині, твердити замокъ, на замкову жъ сторожу дарати що року по прошу и по четверті жита. Оце жъ збачаємо, що вь значнихъ козаківъ було ратайське господарство — роскішъ велика на татарському узгрянничі. Тимъ-то вони, будши перше міщанськими „потужниками,“ ставали вже служебниками старостинними, рівно якъ и захожі слуги, що було старости принаджують на узгрянничче всякими пільгами. Опрічъ сихъ привилейниківъ, усі инші міщане були до старости мовъ би підданство до пана. Мусили вони косити йому сіно и вистачати вь замокъ дрѣва. Не дозволявъ їмъ староста возити медъ у Киявъ, а скуювавъ самъ, поставивши на всі роки певну ціну; зъ бобровихъ уловівъ на Дніпрі бравъ цілу половину; безъ ёго воли, не заробляли вони на рибнихъ и бобровихъ укладахъ, не мали права продавати риби и роздобувати хлѣбъ якими бъ ні було „здобичами;“¹⁾ половину, а часомъ и все добро бездомнѣго козака, після ёго смерти — або якъ візьме ёго орда вь неволю — бравъ собі староста, тільки клеймеди оддававъ королеві;²⁾ а до всѣго того прибільшувавъ, по своїй уподобі, звичайну данину зъ міщанъ и Козаківъ — коляду на різдвані святки.³⁾ Все вкупі дає намъ зрозуміти, що козацьку службу відбували на узгрянниччі спершу всі огуломъ замкові міщане, тільки що старости держали коло свого боку захешихъ людей и заможнихъ міщанъ, а черезъ те орудували и всею людністю.

¹⁾ Акты Зап. Росс. II, N. 163.

²⁾ Архивъ Югозападной Россіи, III, N. 2.

¹⁾ Акты Зап. Росс. II, N. 195.

²⁾ Архивъ Югоз. Росс. III, N. 1.

³⁾ Акты Зап. Росс. II, N. 195.

Съ того розбору, що зробив кївський воєвода у Черкасахъ, розумно намъ, що въ сій столиці дніпрового козацтва старшинимъ товариствомъ були старостини слуги. За їхъ приводимъ, перегаджали міщане татарські шляхи; міжъ ними були и міщанські потужники, що покупили собі въ короля визволені листи. Другимъ товариствомъ були вже огуломъ усі міщане; а третімъ — поспільство, а въ поспільстві й Козаки, яко такі люди, що жили зъ самої тільки здобичи та заробітку, — люди найбільшъ нежонаті, бурлаки. Справедливі міщане тільки ходили въ Козаки, чи то — бували часомъ Козаками, жили по козацьки. Гнала Козаків нужда и жадоба волі на Низъ, хочъ и вдержувавъ відъ того староста, а зъ Низу бувало переходять вони у Московщину служити цареві, дарма, що король воювавъ проти ёго. Якъ же прийде зима, Низові здобичники не ваятця було вернутись у Черкаси, боляця королівського старости; а старости тимъ часомъ треба було оружнєго народу. Щобъ заманяти своївольцівъ на зівівку, обіцявъ їмъ не вважати їхъ за одно съ тими, що пішли въ Московщину, а для певности посилавъ за Пороги козацький лєста, що звано „глайтомъ.“ якъ се трапилось року 1540.¹⁾

(Дальше буде.)

¹⁾ Акты Зап. Росс II, N. 123.

ДУМКА.

Журавлики, ключолети,
Горді, сизокрилі,
Якъ ви мене лишаєте,
Други мої ммиі?
Лишаєте мене, други,
Въ туї и недоли....
Радбимъ зъ вами безталанний
Злетіти по волі,
И занести биль горячий
Въ країну чужую,
Та нетага криль немаю
Тутъ вьану й горюю.
Занесіть хочъ мої болі
Въ далеку чужину,
Во тугъ зъ ними черезъ зиму
Сирота загину.
Журавлики, ключолети
Здорові бувайте,
Якъ загину, на могилу
Мою прилітайте
О півночи, якъ князь-місяць
Лячно ме світити
Чутимете якъ въ могилі

И Буду тужити;
А ті болі за Русь-леньку
Зношу, сизокрилі!
Чого жъ мене лишаєте,
Журавлики ммиі?..

Дмитро Млака.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВИТИ НА РУСІ
ведля народніх пісень, повірєнь, сказань и
історичнихъ замислєнь старини

Богемий Згарський.

IV.

ДУША И ДУХИ.

Віра въ безсмертність душі находитця у всіхъ поганськихъ народівъ. Не тіло, а душа становила истоту чоловіка, не одъ тіла, а одъ душі походила вся сила жити. Божий духъ оживлявъ душу чоловіка, зачимъ вона до небесъ, идъ вишнєму світові здвигалася. Мисль про духа и душу у нашихъ поганъ не розвилася у самій безвещній чистоті, а прибрала завсїгди зміслову постать. Смертю розлучена душа одъ тіла прибирала ничу постать: дідалася марою. Тєє зображеннє о душі мари, одповідало зовсімъ природнимъ явліннямъ. Дихавъ чоловікъ воздухомъ, спустивъ духа, такъ переставъ жити. Ясний, плавний вадуйчий воздухъ, ріжнився одъ всіхъ вещей, плавъ межи землею, а небомъ. Живий бувъ воздухъ, воздухомъ жила всяка тварь на землі, до посліднєго дихання. Изъ посліднимъ диханнємъ виходила душа изъ чоловіка у воздухъ. Воздушну постать прибрала душа, розлучившися одъ тіла. Инчий бувъ воздухъ за світломъ, инчий за темнотою. У штьмі бовванівъ воздухъ, та й аровавъ въ очахъ непевного безясного провиду чоловіка. То збивався у чорнихъ густихъ кдубахъ, то ріднівъ, изчезавъ, розливавчнсь мрачною сїттю у пространі. Пїтьма закривала видъ всєму, у пїтьмі хапалися очей чоловіка призраки. Зъ відседі и віра, що по ночному воздухі снова дїся мари, а ті мари були душами мерцівъ. Провидуютьця иноді Мари у постать чоловіка, зачимъ заявляють себе духами — душами. Ведля поганського розуму, не устає по смерті звязъ душі изъ тіломъ. Тому то и привязувано до тілесъ, мощий мерцівъ, таку особену почестъ, котора заявлялася у похороннихъ обрядахъ. Душа не мала одпочинку, якъ довго тіло ведля установчнхъ обрядівъ, не похоронено. На місці, де тілеса мерцівъ похоронені, снуютьця мари. Такъ душа чоловіка по смерті ведля найпершихъ, прєстияхъ зображеній истнувала марою.

До первісних зображень належить також и віра в Опирі. Опирь, то чоловік, що по смерті ходить, встаючи з могили. Хто Опирь на нім тіло не псується, ні щіпців. Очі має отверті, лицемъ червоний, а нігті та й волосся ростуть в могилі. Кожен Опирь бажить, що нежъ, людської крови; при повнім місяці виходить изъ могили, нападає людей, кровь соє. Ласий вінъ не такъ на старихъ, якъ на молоді дівчатка да парубківъ; звичайно робитця спій, червоний знакъ на шиі за кусомъ Опиря. Не може вінъ рухатися, тільки за світломъ повного місяця; у первихъ таскає свою коханку межъ мерці в яму. Дослідити могили Опиря можна, якъ парубокъ переїде конемъ кладовище, на котрій могилці кінъ зупинитця, тамъ Опирь криється. Опирові утинають голову, кладуть межъ ноги и прибивають осиковимъ коломъ, потому ставлять на груди звізду, зроблену такожъ изъ осикового дерева. Деякі пробивають Опирові осиковимъ коломъ серце. Опирі, ведля теперішніхъ повірокъ, наносять заразу на худобу.¹⁾

Розглянувши в повіркахъ тихъ про Опирівъ, дослідимо отъ-що за спогади. Ведля віри нашихъ погань, душі мерцівъ бажали крови.²⁾ Віроятно в поганській нашій старині бувъ той дякий обичай, убивати на могилахъ людей в жертву помершимъ душамъ. Пам'ять про той обичай, доховалася про те в сказкахъ про Опирівъ.

Бувають иноді люде, що сплячи здвигають за світломъ повного місяця; такихъ зовуть у насъ планетниками. Ведля народніхъ повірокъ, планетники стають завсїгда Опирами; в загалі всі знахарі по смерті на Опирівъ сходять. На тихъ двохъ починихъ зросла віра в Опирівъ.

За вірою у безсмертте душі, мали наші погане такожъ й свою науку обичайності. За добрими, або лихими учинками, слїдовало розличне встнування по смерті. Віроятно містили наші погане душі добрихъ людей у небі в царстві Білбога-Хорса, коли душі лукавихъ, Марами блукали на землі в службі Чернобога. Чернобогъ затягавъ душі нескаянихъ, приділяючи їмъ покуття де, наче на закляття, собі и людемъ на муку, за являлися пакостями. Чернобогъ бувъ богомъ-царемъ всіхъ лукавихъ духівъ. В Искоростеню, столиці Деревлянъ, стоявъ храмъ Чернобога. Храмъ той зображавъ постройкою своєю чотиробочну вежу, поставлену изъ чорного мрамору. По стінамъ вежи тоі зображені були реалічного рода мука и

мери. На самій середині стоявъ бовванъ Чернобога изъ чорного дерева; золоту голову скрапавъ вінець, дожений дорогимъ каміннємъ. Чорна, довга свитка надівала ёго, на котрій горіли пламенні цвіткі, великимъ вушемъ приперезана. У правій руці державъ вінъ мечъ и ідовиту змію, у лівій важки. Подоба у него була страшна, дива; ёму у жертву кололи домашні звірята. Сіни храма окрашені були червоними стовпами, де находилися жертвеники изъ заліза ковані, при нихъ лежали топоры и ножі.¹⁾

Такоі подобі Чернобогъ означавъ кару лукавимъ дупцамъ. У деякихъ сказкахъ та повіркахъ, заховалися такожъ и слїди про віру у мандрівку душъ в тілеса звірятъ. В одній сказці про вовкулака-пасічника находимо важну нагадку. Одинъ старий пасічникъ перекидувався у вовка, замітуючи шнурокъ на свою шию та й проскочивши скрізь той шнурокъ.²⁾ Не хибно той шнурокъ, то святий шнурокъ, що нимъ знаменували рідъ свій Ариане. Изъ такимъ шнуркомъ чоловікъ, звався двіча т. е. у два рази рожений. У Арианъ индійського племені, Брамаме уставили мандрівку душъ по смерті в самі дрібні правила. Душа грішника спокутовала свої гріхи переходячи зъ одного звіряти у друге, зазимъ очистилася. Що наші погане вірили такожъ в подібну мандрівку душъ по смерті чоловіка, про те слїди змилася по нині. Повища сказка доволі ясно указує намъ на дійстну звязъ тоі віри: шнуромъ перекидується старий пасічникъ у вовка; святі шнурки носили всі ті, що вірили у перехідъ душі изъ людського тіла, у тіло звіряче. У деякихъ звіряхъ до нині почитає народъ заклятихъ, покутующихъ духівъ. Зазуля, кажуть, то була колись невіста, забила свого чоловіка и за те перемінилася у зазулю, до самого судного дня, nebude вона мати пари. У пава й павичку перекинувся коли то королевичъ и королевна.³⁾ Жаби, повідають, не годитця убивати, бо вона зділалася изъ жінки. Одному хазяинові укравъ чортъ дочку; за рікъ прийшла вона в постаті жаби прохати у кумі.⁴⁾ По Спасі, не треба убивати вужівъ, бо тоді возьме чоловікъ гріхи їхъ на себе.⁵⁾

Ведля нинішнього увірення, чарівниці перекидують то в ката, то в собаку. Изъ того догадуватися можемо, що ведля увірення нашихъ ста-

¹⁾ Encyklopedyja Powszechna, Warszawa 1866, підъ бумною U.

²⁾ Nowosielski, T. I. стр. 69.

¹⁾ Wolań pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym przez T. J. Steckiego, T. I. Lwów, 1864. str. 245.

²⁾ Nowosielski Lud Ukr. T. II. стр. 96—99.

³⁾ Тамъ же стр. 130.

⁴⁾ Дръ В. Лучаковський рук. збор. пов. Ч. 415.

⁵⁾ Nowosielski Lud Ukr. T. II стр. 142.

рякъ погань, второй видъ истинування души по смерті чоловіка, то була постать розмаїтихъ звірівъ. Михайло Потокъ стрілявъ Лебедицю, а та промовила надъ нѣму по людяному. Потокъ женитца изъ нею, бо вона виноровившиися изъ води прибралъ постать гарної дівчини.¹⁾ Далше говорить одна байка про рака, що уродився біднимъ людемъ та й забесідавъ людською мовою. Бувъ вінъ зачарований гарний молодець у постаті рака.²⁾ Такі и подобні безчислені байки, вплили віротно изъ давнішого увірення въ мандрівку душъ,

Третій видъ истинування душъ по смерті, то були дерева и розмаїті рослини.³⁾ У дубахъ сиділи души богатырівъ-великанівъ; береза изъ розпуценими галузями, то постать плачущої матері; каліною зацвила дівчина по смерті зъ великої тоски за милимъ. Яка то відьма замінила чарами своїми закохану дівчину у тополю;⁴⁾ зацвите иноді душа помершої то рожею, то лялею.

Наконецъ приберали души помершихъ, видъ недвижнѣго каменя. Численні байки про закамєнілі души и нині розказуютьца. Скаменінне було ведла зъображений нашихъ погань тяжкою карою грішникамъ, зъ відкіля й пішла клятва: скаменівбись!

У байкахъ розказують много про заклятихъ королівъ, царівемъ и царевичівъ. Запівавъ кого куръ на лудавимъ ділі, таиъ замінився у камінь. Камєніють де-які закляті духи до самого страшнѣго суду.

(Далше буде.)

О нѣкоторыхъ фонетическихъ и грамматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка, не сходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ.

(Конецъ.)

64. Возвратные глаголы, какъ и въ великорусскомъ, образуются чрезъ прибавленіе ся, которое переходитъ въ ця или сокращается въ съ, причемъ сохраняется ть, гдѣ въ дѣйствительномъ залогѣ оно отбрасывается, такъ напримѣръ: думается (или думаетца); но въ западной Малороссіи ть отбрасывается и нерѣдко онъ ставится впередъ глаголовъ (якъ ся маєшь?) что отнюдь не замѣстовано съ польскаго, но составляетъ старинную форму языка церковнославянскаго, употребительную въ лѣтописяхъ.

1) Nowosielski Lud Ukr. T. I. стр. 286.

2) Тамъ же стр. 299.

3) Временникъ Инст. Ставроп. 1867. Львовъ: Ямчеськія або поганск. вѣров. у Словацъ и Русиновъ стр. 97.

4) Кобзарь Шевченка: Тополя.

65. Нѣкоторые глаголы, будучи въ великорусскомъ дѣйствительными, въ малорусскомъ принимаютъ возвратную форму, напримѣръ: прагнешъ присагатися, вмѣсто играть, присагати.

Въ словосочиненіи можно увидѣть на сѣбѣ особенность:

66. Два, дві, три, чотири требуютъ не родительнаго падежа единственнаго числа, а именительнаго множественнаго числа: два козани, чотири голуби.

67. Падежи зависимаго не считаются такимъ образомъ, какъ въ великорусскомъ и польскомъ, но родительный, напримѣръ, ставится впередъ: „честнаго батька дитина.“ а не смыъ хорошаго отця. Глаголы ставятся по большей части въ концѣ предложеній, и проч.

68. Нѣкоторые слова имѣютъ другой родъ, чѣмъ въ великорусскомъ языкѣ, напримѣръ: пилъ, степць, чепъ, собака, путь — мужскаго рода, евангелія женскаго и средняго разомъ, когда говорится: евангелія.

69. Законы ударенія иные чѣмъ въ великорусскомъ и совершенно несогласны съ польскими, напримѣръ: колесо, а не колесѡ; корѡмисло, а не корѡмисло; висить, а не висіть; ненавиджу, а не ненавижу. Въ множественномъ числѣ удареніе переносится на послѣдній слогъ: дівки, дівѡкъ, жінки, жінѡкъ, и пр. Нарѣчіе учѡра имѣетъ удареніе на предпослѣднемъ слогѣ, а не на послѣднемъ, какъ въ великорусскомъ вчера; шкѡда имѣетъ удареніе на послѣднемъ, а не на предпослѣднемъ какъ въ польскомъ. Кончающіяся на ени имѣютъ удареніе непременно на е: милѣнький, веселѣнький, а не какъ въ великорусскомъ: миленькой, веселенькой; прилагательныя на еий имѣютъ удареніе на послѣднемъ слогѣ: прудній, шандкий, таий, важній, гучкий, болзкий, и проч. (Милосичъ, vergleichende lautlehre, стр. 358 пише: die verschiedenheit der grossruss. und kleinruss. sprache in der betonung ist nicht unbedeutend).

Мнѣніе, будто малорусскій языкъ произошелъ отъ смѣшенія съ польскимъ, ясное всего опровергается тѣмъ что, въ немъ нѣтъ ни одного изъ тѣхъ рѣзкихъ свойствъ, которыми отличается польскій языкъ отъ другихъ славянскихъ. Эти свойства: 1) dz, dź; его нѣтъ въ малорусскомъ, исключая звукоподражанія, напримѣръ: дзвнѣць, 2) gz совсѣмъ нѣтъ въ малорусскомъ, 3) носовыхъ звуковъ не терпитъ малорусскій языкъ, перехода г въ ц нѣтъ въ малорусскомъ, 5) ударенія въ малорусскомъ разнообразны, тогда какъ въ польскомъ удареніе однообразно ставится на предпослѣднемъ слогѣ, 6) я не растворяется въ я, какъ это дѣлается и въ нѣкоторыхъ чарѣтихъ великорусскихъ, и проч.

Еслибы малорусскій языкъ дѣйствительно составился изъ русскаго и польскаго, то, конечно, вошли бы въ него польскія свойства.

Съ другой стороны, малорусскій языкъ не имѣетъ тѣхъ свойствъ, которыя служатъ характеристическими особенностями великорусскаго языка. Напримеръ: о отчетливо сохраняется по церковно-славянски и никогда не измѣняется въ а; 6, в и и выговариваются отличнымъ образомъ, и сверхъ того всѣ показанныя отличія грамматическія и множество другихъ не заимствованныхъ изъ польскаго и не извѣстныхъ въ великорусскомъ, не указываютъ ни дою на самобытное, правильное образование особаго нарѣчія въ южной Руси, а не на случайное смѣшеніе?

Что же касается до того, что въ малорусскомъ языкѣ находятъ много польскихъ словъ, то не опираясь легкомысленно единственно на ихъ подобіе съ польскими, слѣдуетъ различать: 1) тѣ слова, которыя будучи въ польскомъ, составлены въ малорусскомъ на свой образецъ, отъ такихъ, которыя вошли прямо изъ польскаго языка. Последняго рода словъ до чрезвычайности мало и онѣ собственно не входятъ въ языкъ органически, а только иногда говорятся малороссіянами, перенявшими ихъ отъ поляковъ, и то преимущественно, дворовыми на Волини и Подоли (и въ Галиціи). Такимъ образомъ, можно услышать слово „цнота“ но это слово, какъ и много подобныхъ, произносится не такъ какъ малорусское, а какъ польское, съ сознаніемъ произносящаго, что это польское слово, и оно никакъ не можетъ войти въ языкъ, ибо противно языку по стеченію согласныхъ и по перемѣнѣ т въ ц: цнота есть измѣненное честность; по малорусски было-бы: чеснота, и всякій малоруссъ, произнося это слово, скажетъ что оно польское, а не малорусское. Нѣкоторыя же слова въ Червонной Руси, заимствованныя изъ польскаго передѣлываются на русскій ладъ, но въ нашей россійской Малороссіи такихъ не принимаютъ, ибо ухо малорусса не можетъ не чувствовать здѣсь фальшиваго звука. Изъ тѣхъ словъ, которыя есть въ малорусскомъ и польскомъ, нужно напередъ отличить: дѣйствительно ли онѣ заимствованы изъ польскаго? ибо присущность ихъ въ обонхъ славянскихъ нарѣчіяхъ еще ничего не значить; такимъ образомъ рассуждая, можно дойти и до того, что русскій языкъ считать можно польскимъ или наоборотъ, ибо и въ русскомъ и въ польскомъ есть множество общихъ одинаковыхъ словъ, измѣненныхъ въ каждомъ нарѣчій на свойственный ему ладъ. Здѣсь мѣриломъ можетъ быть сравненіе малорусскаго языка съ другими славянскими нарѣчіями, и если окажется, что слова, схожія съ польскими,

есть въ другихъ нарѣчіяхъ, то ихъ нельзя безусловно признавать взятыми съ польскаго; при этомъ нужно сравнивать эти слова и съ нарѣчіями великорусскаго края, такъ напримѣръ, слова: шукати, шкода, хата, хилити — казались бы съ перваго взгляда польскими, но онѣ встрѣчаются въ Новгородскомъ нарѣчій на сѣверѣ и, слѣдовательно, не польскія; онѣ же есть и въ другихъ славянскихъ нарѣчіяхъ. Кроме этихъ словъ, надобно отдѣлать и всѣ тѣ, которыя есть въ малорусскомъ, славяно-церковномъ и великорусскомъ и которыя есть равно и въ польскомъ, такъ и тѣ, которыя есть въ малорусскомъ, церковно-славянскомъ и русскомъ, и которыхъ нѣтъ въ польскомъ; наконецъ тѣ, которыя сохраняются въ одномъ только малорусскомъ и не имѣются ни въ польскомъ, ни въ великорусскомъ. Тогда останутся слова, которыя есть только въ малорусскомъ и польскомъ: только тѣ слова и можно считать заимствованными. Пока эта лексикологическая работа не произведена, нельзя дѣлать смѣлыхъ заключеній.

Вообще, о лексическомъ составѣ языка можно замѣтить, что въ малорусскомъ языкѣ большая часть словъ, конечно — общія всѣмъ славянскимъ нарѣчіямъ, но они составлены по законамъ малорусскаго языка; другая огромная, часть принадлежитъ исключительно ему и съ трудомъ можетъ быть найдена въ нарѣчіяхъ другихъ языковъ славянскихъ, а самый малый процентъ приходится на долю дѣйствительныхъ заимствованій изъ польскаго (и великорусскаго).

Замѣщаяючи сю розправу языкову, вразъ зъ відносячимися сюда розсудами першихъ языкословивъ славянськихъ: Миклосича, Максимовича и Лавровського — уважаемо питанне языкове рішенимъ и закінченимъ. Питанне правописне пояснене въ минушімъ рочнику „Правди“ (чч. 5, 6, 7, 8, 10, 11, 20); и до него нашихъ читателівъ відсилаемо.

Семі роковини смерти ТАРАСА ШЕВЧЕНКА у Львовѣ.

У семі роковини смерти Тараса Шевченка спорудила руська академична молодѣжь музикально-декламацийний вечеръ, щобъ звеличати пам'ять и славу незабутнього кобзаря. Обувся сей вечеръ въ кімнатахъ „Руськои Бесѣды“, о 7-ой годинѣ. Згромадилася дуже численно такъ старши, якъ и молодша тутешня интеллигенція.

Вечеръ распочавъ п. Л. вступною бесѣдою, въ которой красными словами вложилъ величність

Шевченкових заповітів, его велике значення в історії руського народу яко поета и народолюбця, а доказом того навівъ се, що имья Шевченка має силу скликати и збрати всѣхъ Русинівъ в одну мирну родину. Ся бесѣда дуже сподобалася всѣмъ и при закінченю ей посыпалися грѣмкі оплески.

Въ часѣ Бесѣды надійшовъ телеграмъ отъ Русинівъ Коломыйського округу: „Слава величаючимъ памѣть пѣвця руської правды, силы и волѣ в руській хатѣ“. Телеграмъ прочитаний повитали гостѣ грѣмкими оплесками невмовкаючимъ „Славно“.

Потѣмъ одограла панна С. „Маршъ на смерть Т. Шевченка“, утворъ Беауглова — дуже хорошио.

По одограню марша надійшли два телеграмы — зъ Вѣдня, одъ руського товариства „Свѣтъ“ и зъ Черновець, одъ руської молодѣжи.

Телеграмъ зъ Вѣдня звучить: „Слава щиримъ душамъ, котрымъ дорога памѣть генія, що боровся за волю Украини“. А Буковинська молодѣжь такъ повитала нашъ зборъ: „Слава вамъ, братчики, що знаєте памѣть великого Тараса пошанувати“. По прочитаню сихъ телеграмівъ почалися декламаціи на перемѣну зъ спѣвами и грою на фортепянѣ.

Внѣць славы зъєднали собѣ панна С. в декламаціи „Петра“ Верниволь и панъ К. в „Наймичкѣ“ Шевченка. Панна С. выголосила своѣ тематъ такъ гарно и докладно, що годѣ було больше й жадати. Панъ К. оддавъ голосъ батька к Настѣ дуже гарно, а его декламація може послужити декламаторамъ в науку.

Крѣмъ „Петра“ и „Наймички“ декламовано „Добушъ и Стрѣд, пригода“ Федьковича, „Перебендя“ и „Гамалія“, Шевченка.

По декламаціи „Добуша“ надійшло зновъ два телеграмы, а то зъ Бережанъ и Перемышля. Першій звучить такъ: „При нынѣшнімъ святѣ нашого Батька-кобзаря приймѣть и одъ насъ, Бережанцівъ, сердешне и братне: Здоровий були!“, а Перемиський: „Сердешне поздоровленье в днешньому великому празникови“.

При кѣнці вечеру прийшли телеграмы зъ Тернополя и Станислава, котрі такъ звучать: Тернопільскій Русини прилучають вѣ роковини безсмертного Тараса съ теплимъ почутьемъ збранимъ гостямъ на вечеръ поминальній свое поздравленье на обновленье вѣчної памѣти и славы великого кобзаря“. А Станиславцівъ: „Сердешне руське спасибѣгъ вамъ, братя, за те, що такъ славно поминати знаєте памѣть нашого великого кобзаря батька, предтечи нашої волѣ и славы!“

До вѣнця, якій молода интеллигенція наша в роковини смерти незабутнього Тараса декламаціями

и народными спѣвами упледа, прибули на сей вечеръ двѣ музичні цѣтки одна зъ Саксоніи панна Лисенка, а друга славно-звѣстнаго композитора Пр. О. М. Вербицького. Оба тіи творы обнимаючіи той самѣ тематъ „Заповітъ“ Т. Шевченка, такъ чудно зъ собою сходять що до вѣншної форми, хочъ самі ихъ творцѣ такою великою просторонно роздѣлені, и собѣ не знають, однако жъ вдохнувшись пѣсля завѣщаня згодилися на одну форму.

Оба творы Лисенка и Вербицького передали першій куплетн, выражаючіи поетичній бажаня пѣвця, до Solo, рѣжниця тѣлько вѣ тѣмъ, що першій повѣривъ те Solo тенорови, а другій баритонови, а запальний, запеклый заповітъ „Поховайте та вставайте“ оба прибрали до хору, бо оденъ голосъ чоловічій не вѣ силѣ выяснити и выразити того безсмертного палу помсты, якимъ душа пѣвця розгорѣла. Останнихъ чотыре верши спѣвае у Лисенкѣ зновъ теноръ, оддаючи вѣрно мировий и гаснуцій голосъ розстаючогося пѣвця.

Утворъ Лисенка одличався ще тимъ, що его спѣвъ то правдива питома украинська мелодія, уносяща насъ вѣ тіи далекіи, а серцю такъ близкіи сторони, де вона зродилася; одличався вона тимъ що оддаючи фарбы, якій словесній звуки пѣвця вѣ его серце вклили, вѣ музичній формѣ, лишае за собою старій, стереотипній а творить новій музичній формы, передуючіи вѣ новій фазѣ, вѣ яку теперъ музика вступае.

Искренна наша подяка для обохъ сочинителѣвъ приспѣвшихъ такъ радо своими творами до увеличеня спѣльного торжества.

Спѣвы Solo и хоромъ обохъ тихъ творівъ, ихъ супровѣдъ на фортепянѣ, рѣвно якъ и прочій музикальній творы не позбавляли ничого до желаня и веселили всѣхъ.

Вечеръ закінчивъ п. Г. бесѣдою прощальною, вѣ котрій завѣзавъ всѣхъ до згоды й миру, чого то найсердечнѣйше великій Тарасъ бажавъ. Бесѣда сподобалася всѣмъ згромадженимъ, а грѣмке „славно“ не переставало, поки не перервали оплескѣвъ грѣмке „Миръ вамъ братя“ и „Дезгода вѣ семействѣ“.

Гостей такъ багато збралося, що невеликій кѣмнати не могли всѣхъ помѣстити. Належить отъ такъ похвально згадати про академичну молодѣжь и „Выдѣлъ Руської Бесѣды“ що такъ щиро и патриотично заявили своѣ услуги и прихильность къ збереженю народно-руського стремленя, и пріятно намъ звѣстити, що сердешня наша молодѣжь загадала такожь музично-декламаційнымъ вечеромъ звеличати памѣть незабутнього Батька отчины бл. п. Григорія Яхимовича. ч.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косахъ, Дрѣ В. Лукиковський, Ом. Парашукій, Дрѣ К. Сушкевичъ*

Відповідае за редакцію: *Иванъ Микита*

Зъ друкарні Ставрополийської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 3., 15., 22., и 29-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; чвертічно зр. 2; чвертічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76-місто, канцеля „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352¹/₂.

ДВІ МОСКОВКИ.

Оповідання *Івона Носул.*

III.

Після другої Пречистої Василь заставъ старостівъ до Ганни Тихонівни. Пішла вістка що село, прочула теє й Марина. Ходить Марина ні жива, ні мертва!

Стара Тихониха трохи сперечалась, а батько згодився. „Иди дочко, каже, нехай тобі Богъ благословить! Хочъ будешъ московка, за те жъ будешъ вольна, непанщанна. Въ Василя хата своя. Помре стара мати нікому жъ вона зостанеться, якъ не Василеві.“

„Сестриці, голубочки! чи йти мені за москаля“, питає Ганна у дівчатъ.

— „Иди Ганно, рають дівчата, не женихъ — то твій таланъ трапляється тобі, хороший, моторний, чорнобровий, хочъ москаля“.

„Марино. голубко! порадъ мене, якъ рідная мати, чи йти мені за ёго?“

А Марина зблідла й на силу, велику силу, промовила: „Тебе, дівко, сватають, а ти вже не дитина, не питай у людей, порадъся зъ своїмъ сердцемъ, чи бути, чи не бути тобі за нимъ“ ...

Розпочалось весілля. Ганна просить Марину, кланяючись: „Просивъ батько, просила й мати, прошу й я тебе, сестрице, на весілля та ще й старшою дружкою“. Поцілувала Ганна Марину, а Марина ажъ издригнулась!

То вже не подруги-дівчата, що люблять въ двохъ щиро одного козака молодого!...

Въ неділю, після обіда, завели Ганну на посадь. Сидить Ганна на покуті, опустивши очи й не глядячи на людей. Коло неї поручъ Марина, а далі на лавці — менші дружки. Заспівали вони тихъ жалібнихъ пісень, що молода прощається зъ чорною косою, дівочою красою, зъ батькомъ та матірью. Марина зблідла якъ смерть!

„Дивись! чи бачишъ, яка сидить!“ торнула одна кума другу. „Слаба та бліда, ажъ губи поспіпани, а весілля не цурається! Отже жъ и танцювати піде!“

Поставили на столі сесневе гілце, обвічане каліною та барвінкомъ, поклали пишши та корвай. Людей натовпилось повнісінька хата. Хлопчики почеплялись на жертці.

Дружки заспівали жалібної весільної:

Летять галочки

У три рядочки,

А зозуля попереду.

Усі галочки

По лузі сіли,

А зозуля на каліні.

Усі галочки

Защербетали,

А зозуля закувала.

Біжать дружечки

У три рядочки,

А Ганнуса попереду.

Усі дружечки

По'лавкахъ сіли,

А Ганнуса на посаді.

Усі дружечки

Та й заспівали,

А Ганнуса заплакала.

Чого жъ ти плачешъ,

Гірко ридашъ?

Чи долецьки не маєшъ?

И заплакала гірко, тільки не Ганнуса, а Марина; такъ и залилась, такъ и вмилась слізми и закрила очи рукавомъ.

А молодіці шепчуть: „Плаче, бо заміжъ хоче та ніхто не сватає! А ніхто більше не виненъ, якъ стара мати! Таки розпустила дочку ще зъ мадечку!“

Минуло зо'два роки після Василевого весілля, а яка велика зміна стала на Хомининій оселі! Хто бачивъ той грунтъ тоді, якъ Хомиха на порозі

сидячи, виглядала свого сина, то и зъ роду не пізнавъ би ёго теперички! Де колишъ бувъ перелезь черезъ старий тинь, теперъ тамъ стоять нові тисові ворота. Огорожа кругомъ нова, висока, хазяйська. Стара Хомишина хатина притулилась позидъ новісінької, білісінької хатки, неначе сховалась, гуляючи въ пижмурки: Василь переробивъ її на кімнату. На подвір'ї стояла нова повітка, нова невеличка комора. За хатою й передъ хатою розрісся молодий вишникъ, зелений та густий. Въ зеленій огорідъ, въ веселій садочокъ дивилася біла хата, якъ трёма очима, трёма блискучими, новими вікнами, зъ червоними, помаліяними рамами. Підъ вікнами насадила Ганна бузю, шіацниківъ та півоні. Одъ причілка, цвіте дуць панської рожі, цвітуть весні квітки й гвоздики й чорнобривці й царська борідка й кручені паничі.

Василь не лінувався, хазяйнувавъ, и Ганна не любила правничавати въ буддень; вона знала, що Василь буваъ бідний, знала вона, що й сама привезла одъ матері порожню скриню. Про те нагадала її свекруха. Дуже добра була въ Ганни свекруха, але таки разъ жартуючи, нагадала що Ганна привезла зъ дому дуже легку скриню.

Настане було осінь, и зима, Василь зъ Ганною стають на роботу въ сахарні. А сахарня¹⁾ була недалечко одъ села на ставку.

Цілий день було оце працюють въ сахарні, а після вечірної зміни йдуть до дому. А стара мати всьму порядковъ дає въ хаті и прибере й доглядить и вечеряти наварить. Велике добро дітямъ стара, добро — нелайдица мати въ хаті! Вона всьму порадиця!

Зносять діти потрохи гроші до хати, а мати лічить, порядкує, а що зайве, — ховає въ скриню на самісіньке дно.

Починаєтця весна. Василь ставъ въ людей багачівъ орати, раяти, сіяти. Аби добра воля, а робота буде. А тутъ підрастають сахарні буряки, зеленіють українські поля буряковимъ листомъ, якъ те море зелене. Розпочинаєтця плоття; народъ висипав, якъ та хмара, якъ та орда, наступавъ зъ сапами. Одъ ранку до вечора виспівують дівчата та молодіці, а окономи грають кіями, звертаючи туди, де кращі дівчата, де зобачать чорні, чудові очи та брови.

Василь зъ Ганною стоять на двохъ рядкахъ поручъ, далеко попередъ усіхъ врізались въ зелене бадилля, а за ними рупшикомъ простяглася чорна виполена полоса, зъ двома рядками буряківъ.

Починаютьця жива, заробляють вони хлібъ, жнуть за сніпъ и озимину и ярину. А тамъ зновъ копають буряки та возять до сахарні. Діла є до-

¹⁾ Фабрика цукру.

болі! И неразъ трапляється у насъ більше діла ніжъ робочихъ рукъ! и перелезь хлібъ и буряки залегать підъ дощомъ та снігомъ!

А стара мати сидить дома, трохи пряде та шить, та колише въ запічку маленького внучка Ивана виспівуючи коточка. Теплий запічокъ, малий внучокъ та щастя дітей — отъ и все щастя старої Хомихи. Одного вона ждала тихо и спокійно, неначе длого гостя, — тихої, ненаглої смерти.

Коли бъ мнї Богъ привівъ отуть вмерти при дітяхъ! Більше нічого й не прошу я у Бога! Вони бъ мнї й очі закрили, коротко оплакали б мене й поховали бъ мене гарно, якъ слідъ за закономъ. И здаєтця мнї, було каже, вона, неначе й веселішъ вмрати и въ домовину лягти при дітяхъ. Господи! якъ часомъ небавато треба людині для щастя! А старій бабі не судилося навіть и таке щастя!....

IV.

Въ неділю, въ ранці, якось передъ Зеленими Святками була тиха, ясна, не дуже горяча погода. Сонце піднялося височенько. Були вже пізні обіди, а зъ церкви ще не вийшли. И гори й долини, и поля и сади и ставокъ и хати були залиті й облиті, чистимъ, презорчастимъ, білимъ, якъ срібло, світомъ. Хто виходивъ тоді зъ хати, мусівъ очи заплющати одъ великого блиску. Надъ ставкомъ, надъ садками миготіло, грало, лилося хвилями золоте марево, неначе на повітрі, ворушилися якісь золоті пасма тонкихъ золотихъ ниточокъ. Куди не кинешъ окомъ, скрізь весело та любо! Зеленіла молода бутвинна на огородахъ, зеленіли поля, зеленіли сади, зеленівъ ліс, зеленіли роскішні буряки та бузина, А надъ зеленою землею синє, синє та глибоке літне небо; а межъ небомъ та землею золоте сонце та срібна хвиля світова. И весело й любо и радісно! И не до одного веселого, щасливого, навіть до нещасного, безталанного сміялось небо, сміялася земля, сміялося сонечко ясне, а ставочокъ межъ зеленими горами, межъ зеленими вербами та садами, такъ и реготавсь, такъ и реготавсь!....

Якъ же весело тоді світило сонце щасливій Ганні и всій сем'ї старої Хомихи!

Вийшли люде зъ церкви и розійшлися по хатахъ. На перелазі вхопившись руками за два кілки, зъявилася, якъ зъ землі виросла, Ганна. То не зозуля прилнула въ Хомишинъ садочокъ, то не голубка перелетіла огорожу, то Ганна перескочила черезъ перелезь въ свій огорождь.

Перейшла вона огорождь и садокъ вся убрана й швидка й весела, неначе хто перенісъ пучокъ червоної калини. Пишно ливязала Ганна голову якъ та краля, червонимъ великимъ платкомъ зъ білими та зеленими китицями. На ногахъ горять

морь жарт червоної соняшниці. А на зеленій юбці ожити десять разків різного доброго вина, а одинь одного пеначе на всі груди!

Брашудо намисто! — то Ганна перелетіла другий перелазь під хатою; а на білій стіні, проти сонця, неначе подумя зайнялося, влетіло в сім, тільки одблоск червонистий майнує по білих стінахъ.

На виду стала Ганна повніша, вь себе видіша, та все таки була хороша й молодичею якъ и дівкою. И одъ сонця не запалилася! вона не болясь сонця, тільки нісъ та щодя неначе трохи подупилась одъ великої спеки...

Въ хаті було жарко. Въ печі шкварчали горшки поприставлювані до жару. Середъ стола, на білій скатерці, лежавъ хлїбъ та сїль. Коминь бувъ білий, білий, на ѣму не видно ні цяпиночки! Лежанка, челюсти и припічокъ, неначе недавно помадѣвані червоною глиною. Въ хаті по хазяйській, чисто, лавки й вївна помиті, а на вікнахъ наставляно вь кухликахъ квітокъ. Надъ столомъ висївъ новий, хорощий образъ зъ Київа, ажъ вь чотирі особи, на образахъ рушники шиті орлами та хмелемъ. Скриня заслана килімомъ, а постіль та пілѣ білимъ рядномъ. И чисто й по хазяйській було вь хаті!

Въ кімнаті на лежанці сиділа стара, гоїдала внука, посадивши вь колісці та приспівуючи дїтячихъ пісень.

„Спїть, дєчкє обїдати“, каже мати.

— „Нехай, мамо, Василь надїйде“, одказала Ганна.

А тутъ и Василь вступивъ вь хату, вь новій, чорній катанці зъ фабрицького сукна, підперезаний зеленимъ поясомъ. На ѣму не було й слїду московського. Чорний волосъ, чорний вусъ ажъ вилискувався; на виду бувъ вінъ здоровий чоловікъ, свїжий и повний, звичайно чоловікъ саме вь силі.

Скинула Ганна юбку, закахала рукави, обгорнула хустиною й почала подавати обїдати.

Сїла за стїлѣ стара мати — на покуті зъ малимъ внучкомъ. Було доволі хлїба й соли, було доволі й стравн. Ганна виїла зварити й спекти по хазяйській: обїдъ бувъ смачний, всі смакували, тільки внучокъ дме бульви вь ложці, бо бабуня вже тричі зъ ранку годувала ѣго.

Упоравшись після обїда, Ганна виїшла оглядати огородину. А тамъ підъ причїлкомъ, підклавши святину підъ голову, прилїгъ вь холоду Василь. А стара мати, надївши кожухъ, якъ середъ зїми, виїшла зъ внучкомъ підъ хату й сїла проти сонця. Бабі й літо не літо! Повіє вітерець, а баба вже й трусятця, якъ та овечка.

Василь розлїгся на присьбі, чорний волосъ розсипався навкруги по присьбі. Ганна прийшла й сїла вь ѣго вь головахъ.

„Якъ хороше цѣго року зїшла наша огородина“, промовила Ганна, „буде все, — й цибуля буде й огірки будуть“.

Ажъ любо було глянути, такъ хороше все посходило! Зелена піддима розрослася, якъ зелене руно, густо та високо, висадки пішли вь куці, а цибуля погналась вь стрїлки, сїянець повитикався зъ грядки, густо, густо, якъ щїть! Морква вкрила землю неначе зеленимъ жабуриннямъ. И вздовжъ и впоперекъ по грядкахъ гуляла вь хрещика зелені ряди гостролистої кукурузи та широколистої соняшника. А кругомъ грядокъ, по зеленій траві розлізлося довгимъ ужемъ та батогами на всі боки, роскішне, сите гарбузове бадилля, піднімаючи вь гору зъ травн свїтлозелені кінчики зъ зеленимъ вусиками. А зъ курятами квочка, той лихий ворогъ сїльськихъ хазяєкъ, не вважаючи на огородину, кублилась вь моркві, перекинувшись проти сонця. Вь самому кутку паслося телятко, привязане вїрєвкою до вїлка.

Ганна нагнала квочку. Курчата поплелись по траві до вишника.

„Хороша, дуже хороша цѣго року огородина“, промовила зновъ Ганна, „буде все“...

— „Буде все... А чи буде то вь насъ хлїбъ, жїнка? У насъ поля немає“.

„Якъ у людей буде, то и вь насъ буде. А би люде, а хлїбъ буде“, одказала Ганна.

— „Нї, Ганно“, говоривъ далі Василь, не розплющаючи очей: „якъ би я мавъ свою ниву, якъ би я мавъ кїлька паръ волівъ, отоді бъ я знавъ, що вь насъ хлїбъ буде“.

„Що жъ робити, коли немає“....

Не розплющаючи очей, Василь почавъ неначе говорити самъ до себе. Якъ гляну я часомъ, якъ иде чий небудь хазяйський плугъ по полю вь три парі круторогихъ, сїрихъ волівъ, якъ хожу я зъ чужимъ плугомъ та одрізую скибу чоґної, сирїї рілі, то вь мене ажъ серце замирає! Коли бъ мині, думаю, тєкихъ три парі сїрихъ волівъ та добрий плугъ, то не треба тоді мині ні царства, ні панства. Ходивъ би я за нимъ, якъ за своїмъ дїтьми! Напувавъ, годувавъ би їхъ, самъ не дїдавъ. Настала бъ весна, якъ тільки заспївавъ би вь полі жайворонокъ., спорадивъ би я свїй плугъ, та попереду надивився бъ, якъ идуть мої круторогі зъ двора на поле, помахуючи хвостами та головами.... А тамъ би оравъ та сївъ своїмъ ти чужу ниву, а ти бъ, серце, мині воли пегангла та обїдати виносила бъ. Промовивъ Василь, розплю-

щось тріхя сонні очи піднявъ іхъ въ гору и глянувъ черезъ свій лобъ на Ганну.

Ганна сиділа, склавши руки й спустивши голову: набуть и їй захотілось пола и тріхъ паръ водівъ.....

„Тільки Богъ зна, чи довго я хазайнуватиму отуть въ своїй господі!“ промовивъ Василь, підперши голову рукою. „Не теперъ, то въ четверть мене повернуть до війська, а я покину и хазайство и тебе, моя доле, и хто знає, коли мене Богъ поверне до своєї господі!“

Ганні колынуло въ грудяхъ коло самісінького серця; зітхнула вона и похвюпила голову. И їй не вперше приходила така думка, тільки їй здавалась думка — думкою та й годі!

„Не хотілось би йти зновъ до війська, каже Василь. Не любо мині бути москалемъ. Воно, бачъ и робота москалямъ не вать-зна яка! Одбудешъ той муштеръ та й гуляй, скільки схочешъ. Гуляють наші москалі, жартують зъ молодіцями, грають въ карти, п'ють горілку. Та не тільки ми навіть охвицери точнісінько такъ саме б'ють байдаки; тільки, бачъ, по панській, не по простому, А мині така гулянка не въ думці. Не люблю я шведяти по світу, межъ чужими людьми, по чужихъ хатахъ. Люблю я своє село, своє хазайство, свою хату — та тебе, моя доле.“

— „А лишъ, Василю, ти швидко зновъ вернешся до дому?“ спитала Ганна.

„Вернусь може на годину, а вислужусь хіба ажъ на старість!... Отъ якъ би ми жили въ Києві, тоді все таки частіше наvertsя бъ до дому... Воно бачъ москалеві и слідъ таки жити въ місті, не въ селі.“

— „Якъ же ёго въ світі жити въ Києві, одказала Ганна, коли тамъ все пани та пани, а ми люде прості. Хочъ ти москаль, такъ я мужичка.“

„Яка жъ ти мужичка, ажъ розсердився Василь. Ти московка, ти вже вища одъ мужиківъ.“

— „А чимъ же я вища одъ мужиківъ? Я дочка мужикова; ми заробляємо хлібъ своїми руками. А чи мало у насъ хазайнівъ, и багаччихъ и луччихъ одъ насъ, що мають и худобу и стіжки хліба.“

„Хочъ би вони мали, перебивъ її мову Василь зъ запаломъ, тільки худоби, якъ у нашого пана и такі сирині, якъ на економі, то все таки вони мужики, бо прості, звичайне мужики..... А отъ москаль, якъ заголил лобъ, заразъ вінъ не мужикъ а вищий, — якъ павъ....“

— „А нехай ёго поб'є лиха година зъ такимъ панствомъ!“

„Та не те бачъ! Москаль буває скрізь, у всякихъ містахъ, бачить всякихъ людей. А мужикъ

що? Сидить, якъ павъ, на одній місці! Де вродився, тамъ и помирає!

— „Колн бъ ти, Василю, сидить якъ павъ на одному місці!... А мій покойний батько було, розказують, ще бували, чумакуючи, у всякихъ земляхъ: и на Дону и въ Крыму и въ Бессарабні и бачили всякихъ людей: и Татаръ и Волохівъ и Турківъ, а все таки зосталась мужикомъ.“

„Та що не кажи, а все таки москаль вище одъ мужика“....

— „Та чомъ же вище?“

„Оце причінилась! Чомъ та й чомъ? Та тамъ що не мужикъ. Тобі бъ и не слідъ вбиратись по мужичій. Може бъ намъ, Ганно, и справді перебраться въ Київъ“, промовивъ Василь, перегада.

— „Що жъ я тамъ робитиму, питала Ганна. Въ Києві не бачила я ні муньки, ні стіжечка! Куди не кинь око, скрізь будинки та церкви. И чимъ живуть тамъ люде въ світі Божому, не працюючи? Чи вже тільки тимъ, що сидять въ крамничихъ?“....

„Найдемо тамъ роботу! Ти будешъ продавати бублики та паливці, почешешъ корзинку на руку та й будешъ вигукувати: — сюди бубличківъ, сюди гаряченькихъ! А якъ заробимо грошей, то поставимо коло „лева“ на Подолі столикъ. А ти зав'яжешся шовковою хусточкою, одягнешся въ ципове плаття, отъ такъ якъ ходить економіка та попадає зъ дочками. Посажу тебе за столикомъ, а ти розкидаєшъ кругомъ себе широкі фалди на стільці, якъ кийські міщани та й будешъ запрошувати. А до тебе всі пани, всі пани.... бо зъ тебе буде гарна купчиха!“....

— „Богъ зна, що ти говоришъ, Василю! Де вродилася, тамъ и помру!“

А Василь звівъ очи на неї, щобъ глянути, яка то зъ неї буде гарна купчиха, въ червоній шовковій хустці, и, лежачи протягъ руки, взявъ її голову и притуливъ її гарячу щоку до свого лоба.

— „Геть! одчепись, чоловіче!“... Ганна встала и хотіла втікти, а Василь погнався и зловивъ її на траві. Регочучись, сіла Ганна на траві. Висока, зелена трава розігнулась на всі боки кругомъ неї. Трав'яні коники посипались навкруги зъ трави, неначе хто бризнувъ горохомъ. Сонце облило золотомъ білу вишивану сорочку, ясні очи, повне лице, червону хустку на голові, червоне намисто....

Якъ разъ тоді саме за хатою коло воріть забрехавъ барбось, неначе на вовка, не на чоловіка. А стара мати кинулась знать обороняти, бо чуть було що говорила: а воиъ проклятий! а чи не підешъ ти поганий!

стиянськи зелені свята. И нині ще приказують дітамъ на зелені свята, безъ подяму не ходити, щоби застерегтиса одъ русалокъ.

И дійсно! въ ту пору потребує земля для своїхъ плодівъ, що найбільше води, вогкості. Зелениютьця поля, ниви, луки, лишъ тільки за оживляющою силою води, що теплими, рісними дощами спадає на землю. Русалки по полямъ, по деревамъ, то ожививши сида води, що зъоблекла цілу землю чудною красою. Земля натовді чоловікові стаєтця раємъ; роскошує, но щоби не зледанцівъ стямутьця горемъ, яке въ самій красі цвітучої природи скриваєтця. Зачімъ збіжже достигне, западе неждана люта пошесть; минетьця весна, промине и літо, изчезає вся краса изъ землі, годі врозкошитиса чоловікові цілою душею: вона ёго заскобоче. Полинъ, то знамъя горесті — гора: полиномъ про те проганяють русалокъ.

Изъ людей, що самохіть видалися потопати у воду, творилися топельники и топельниці. На місцяхъ, де вода крутїтця, скриваютьця топельники. Горе тому, хто попався у таку крутню; довгими своїми руками тягне ёго топельникъ на саме дно, до себе. Иноді тільки тихъ довгихъ рукъ видно изъ підъ води, бо постать потопельника, ніколи не являєтця.

По густимъ лісамъ, презивалися лісовики, духи самобійцівъ. Звичайно являютьця на місці, де хто колись повісився. Забивають вони людей въ саму гущу ліса; горе, хто на голосъ лісовика одозветця: цілу нічъ буде блукатиса по лісі.¹⁾ Людській голосъ ніде такимъ обманомъ не шибаетця, якъ у лісі. По неприступнимъ лісамъ, якихъ сокира не кинулася, наші погане, чимало наблукалися. Що жъ природнішого для фантазіі лякаючогося чоловіка, якъ не ті пусті лісові духи, уводящі своїми обманними перекличками?

Якъ лісовики уводили людей по лісі, такъ Блудъ, Постріть або Пристріть, по полямъ. Такий Пристріть являвся въ постаті блуднихъ огниківъ, або малого повха, зіваючого огнємъ та й димомъ.²⁾ Иноді Блудъ-пристріть у постаті чорного kota, або собаки, перейде чоловіка. Чепитця блудъ людий такъ на гладкій дорозі. Блудящий їздить все въ колесі обертаючись, хотъ видитця ёму, що незнати якъ далеко уїхавъ та й добре їде. На самімъ гладкімъ полю, зъвідкіля берутьця болота, багна, очерети, — годі изъ нихъ вилізти. По якімсь часі, коли доводі наблудитця, споарішими перідь форкаючі коні, узритця щось чорного; перехрестивши

воно изчезає. Освободитиса одъ такого блуда можна тимъ діломъ, коли обертаєтця капелюхъ заодно на голові. Найчастійше являєтця такий блудъ на багнахъ, очеретахъ.

Въ часі жинва ходивъ по полямъ полудневий дідько, ломивъ людямъ крижи, або руки.¹⁾ Являвся вінъ у постаті старої вдови, перевертавъ копи, розмітувавъ снопи, толочивъ збіжже.

Кожде обійста, кожда хата, мала своєго духадомовника, своєго хованця. Віра въ домовниківъ, хованцівъ, стягаєтця до глибокої старожитності. В межи нашими людьми прастара поговорка: «діти боятця рода»²⁾ Родъ, або родичъ, то бувъ духъ-покровитель семі. Відъ рода такого поганська семія виводила свій починъ, подібно, якъ и старі Римляне одъ Ларівъ. Дідъ, дідухъ, прадідъ, щурчуръ, пращуръ, то були имена духівъ-родівъ. Такий духъ-родичъ, удержувавъ звязъ поміжъ своїми семьями, побиваючись за їхъ добромъ у день и ноцію. У семейнімъ сполученню та й сподруженню, дізнали люде спільного добра, спільної охорони; въязатиса у семі, роди, було ведля віри нашихъ поганъ святою повинністю, якъ насупротивъ, одпасти одъ роду, одцуратиса роду, великимъ гріхомъ, несчаємъ. Зъ відсели и велика почесть для духівъ-родичівъ и родичокъ. Де ніякъ не велося, не було добра, ні гаразду, тамъ не було духадича: духъ-родичъ, невидимо приспорявъ гаразду своїмъ семьямъ. Домовники були проте що найліпшими духами покровителями своїхъ семий. Ще по нині вірує народъ нашъ у хованцівъ; кажуть, що багаті держать хованцівъ на поді въ ключю, годуючи їхъ несоленою стравою. Такий хованецъ стереже иноді воли на паші середъ самої царини, а въ ночи у стодолі молотить снопи. Всё само одъ себе робитця богачеві за такимъ хованцемъ.

Въ загалі бувъ злий духъ, що наносивъ на людей моръ, повітра. И нині розказує народъ въ часі великого помору отъ що: Одинъ Русинъ сидівъ підъ деревомъ. Сонце світило самимъ жаромъ. Видить изъ далека приближаєтця щось идъ нєму, дивитця, се повітра у постаті невісти. Ціла у довгімъ білїю сунетця що можъ висока. Перепудавшись, хотівъ утікати, но відьма хватєє довгими лабами. — «Чи ти чувавъ що про повітра, питаєтця? Я нимъ всьмъ. бери мене на коркоши, носи по цілій Русі, ні села, ні города не поминай, у всіхъ загостити маю. Та небійсь нічого; здорові-сенький будешъ поміжъ всіма людьми. По сімъ довгими руками обвіслася дідові на шию. Такъ пу-

¹⁾ Nowosielski, Lud Ukr. T. I. стр. 76.

²⁾ Hannsch: die Wissenschaft des slav. Mythos, S. 290.

¹⁾ Naruszewicz, T. II. стр. 42.

²⁾ Временникъ Ист. Ставроп. 1867, стр. 94.

стився вінъ у дорогу, ишовъ, но не чувъ ніякої тяготи на плечахъ. У перше понісъ її въ міста. Веселі танці и співи, повсюдейна застали; но ледви явилися на місті, повіяло повітря своїмъ біллемъ, изчезада веселость та й радість. Куди не подивитця, всюдейна заводять, звони ажъ роцибаютьця, на стільки похоронівъ, що гробарь опоратися не може. Таки цілими купами лежали мерці, що ажъ страхъ бравъ дивитися. Пішовъ дальше. Скоро перейшовъ попри село яке, пустиніють хати; село у котрому стояла дідова хатина, лежало на горбі. Тамъ мавъ вінъ жінку та й діти; серце такъ ажъ краглося, коли идъ селу приблизився. Кріпко спіймавъ руками відьму, щоби ёму не втікла та й гулькъ скочивъ изъ нею у воду. Дідъ утопився, а Повітре вийшло; но перепудившися такою жертвою, утікло далеко въ ліси та й гори.¹⁾

Таки відьми бачить народъ нашъ и теперъ завсїгда передъ поморомъ, холерою. По кладовищамъ ходять білі невісти зъ роснуцимъ волосємъ, розвиваючи хустку червону. Иноді чути тільки по полямъ страшний плачъ та й зойки.

(Дальше буде.)

¹⁾ Wojcicki, klechdy стр. 51.

КОЛИ Я ВЕСЕЛИЙ.

Боли смуткоє серце стисне,
Потіхи не маю —
Тоді я си, милі браття,
Думаю-співаю!

Во лишъ тоді легше стане,
Якъ заплаче око,
И піднесусь въ моїхъ думкахъ
Високо, високо!

А піднесишся подивлюся
Въ зеленій діброві,
И залечу въ моїхъ думкахъ
Ажъ у сині гори.....

Якъ доволі налюбусь
Тому краю око,
Що ажъ огонь запалитця
У грудехъ глибоко.
И доволі наслухаюсь,
Якъ сопівеа грає:
То лишъ тоді моє серце
Роскішно гуляє....

Осипъ Шавіньскій.*)

*) Много обіцяючи — молодий поетъ умеръ въ часі холери р. 1867 у Станіславі.

СТАРИНА.

(Написавъ Петро С. Віліньскій.)

II. Чернихівъ.

Село Чернихівъ лежить въ долині надъ бо-лотнистою, а про те и дуже рибною рікою Серетомъ въ Тернопільскимъ околі. Земля ту чорна и хотая подекуди показуетця жовта глина и добува-етця пісокъ и камінь, то однако естъ вона уро-жайною. Земля та ділила судьбу Поділля; нею во-лоділи колись князі руські, потімъ перейшла вона підъ Литву и Польшу, відтакъ підъ Австрію, за-тимъ въ силу Віденського трактату 1809 року підъ Россію, а 1815 прийшла назадъ до Австрії.

Чернихівъ¹⁾ належить нинька до коморника Гарасима Коритовського, до ключа Плотницького. Зъ початку того століття належавъ ще до ключа Тернопільського, но покойний коморникъ, отецъ нинішнього и перший наслідникъ спадщини по ене-ралі Коритовськимъ, продавъ Тернопіль, а Черни-хівъ и инші осталі добра придучивъ до Плотичі, перенесши тамъ свій ключъ. Передъ енераломъ Коритовськимъ бувъ Чернихівъ власністю гр. По-тоцькихъ, до котрихъ и Тернопіль належавъ, о-чимъ свідчить презента підписана помъннутимъ графомъ.

Становлячи одну цілість зъ Тернополемъ, мавъ Чернихівъ и передъ Потоцькими тихъ самихъ па-нівъ, що Тернопіль. Такимъ робомъ належавъ би Чернихівъ передъ заложеннемъ Тернополя (р. 1534.) до Ивана Тарновського, каштелана Краківського. По Ивані Тарновськимъ перейшовъ черезъ ёго дочку, жінку Василя Островського, въ дїмъ кня-зівъ Островськихъ, а въ 1636 році черезъ подїлъ до Замойськихъ. По смерті Замойського веда ёго жінка, Марія, спіръ о посіданне тихъ дібръ зъ Ко-нецьпольскимъ и въ трибуналі любельскимъ 1690 року виграла процесъ. Потімъ одіичили ті добра князі Понятовські, по нихъ Потоцькі, ажъ нако-нець настали Коритовські.²⁾

Старий Чернихівъ не ту лежавъ, де нині, надъ самою рікою; но дальше на полудне підъ го-рою, де теперъ грабовий лісъ находитця. Ту де нині село, були дьвнище очерети.

„Якъ було Татаре нападали на нашъ край (розказують люде), ховались въ тоті очерети всі

¹⁾ Примітити належить, що бесіда народна въ окрестно-сті Чернихова становить перехідъ до українського нарїччя. Зъ галицького нарїччя захована тільки одна власність, а те ще суголосна и въ особовихъ закінченняхъ глаголівъ не м'яг-читця. Мовлять такожъ *шеля и шеля, здоровля и здоровля*, и пр.

²⁾ Гл. Album na korzyść pogorzalców wydane przez J. D. Borkowskiego. Lwów 1844. Стр. 227.

А поганин и брехавъ и залидався, ажъ видъ, ажъ скігливъ, неначе вівъ кого за поди одъ воріть до причілка.

Зъ за причілкового угла Ганна побачила черезъ тинь барбосову морду, зъ роздвленимъ ротомъ, зъ вишикириними зубами, зъ лютьми очами. Собака вила, гарчала, ажъ грнзла тинь.

А на перелазі заразъ зъявилася чоловіча голова страшна, страшениа, здореза зъ рудими пачосами на голові, зъ довгими закрученими вусами зъ чернинимъ лицемъ. То бувъ Момотянський осавула, що загадувавъ людямъ на панщину.

„Добридень“, сказавъ вінъ, не піднявши шапки и не уклонившись гараздъ по людській.

— „Доброго здоровья“, одказавъ Василь, а самъ побілівъ, якъ полотно. Чуло щось недобре и Ганинне серце; не встояла вона на ногахъ и осіла ановъ на траву. Осавула ніколи не віщує людямъ добра, опрічь крику, лайки та бійки.

Чого жъ оце прийшовъ до насъ осавула, думала мати! Въ нашій хаті, благодарити Господа милосердного, немає кому загадувати на панщину. Ми люде вольні. Ажъ піду — спнтаю.

Пішла стара зъ дитиною, схилмалася на тинь та й почала слухати.

„Годі тобі, москалик, жартувати зъ жінкою, нечавъ осавула. Прийшла зъ стану бумага, щобъ ти завтра змаряжався въ Київъ, въ похідь. Гляди жъ! Завтра світомъ!“

Одъ такої речі, троє недавно веселихъ, щасливихъ людей, стояло на однімъ місці нерушимо, немовъ громомъ пришиблені.

Осавула стрибонувъ черезъ перелазъ, Барбосъ кинувся до ёго и повівъ ёго за ворота, грнаючи ёго палицю.

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Такъ стояли собі Черкаси за першихъ відомихъ намъ походівъ козацькихъ, що після нихъ козакування почали й вищі товариства на Україні вважати собі за найкращу славу. Дорозумовувось, що торговє козацтво, — отте що збиралось у Київъ задля баришівъ, — переймайло військові звичаї въ Черкасахъ. Городъ сей здавна вславився своїмъ завязяттемъ. Якъ збудувавъ Менгли-Гирей замокъ Очаківъ (року 1492) на старому литовському городищі крій моря, изъ Черкасъ двинула туди руська сила; вкупі зъ Менгли-Гиревнимъ братомъ напали Черкасці на новий замокъ, опанували ёго и зруй-

новали до останку.¹⁾ Ще якъ запорозький Нивъ нб роскладивъ славнихъ Нивовцівъ, чи — все одне Запорозцівъ, сусідня Русь московська авала дніпрове Крацтво Черкасами. Навпослі стали таць звати московські писмєнники всіхъ Украинцівъ нашихъ, уважаючи їхъ за народъ воювничий, по-козачений. Справді Черкаси до Хмельниччини бувъ козацький міждъ козацькими городами на всій Україні. Люстрація 1622 року показала въ ёму міщаньськихъ хатъ тільки 120, а козацькихъ — більшъ тисячи.²⁾

Вже ми сказали, що, якъ упало Грєцьке царство, руські оселі посунулися відъ дніпрового устя ажъ идъ верховинамъ Дністра и Буга. Київъ ледві державсь на старому своєму пенєлиці, а часомъ стоявъ зовсімъ безъ людей. Васильківъ до року 1586 бувъ порожнімъ городищемъ.³⁾ Сміливі люде купились кругъ королівськихъ старостъ у Білій Церкві, Канєві, Черкасахъ. По Україні то смь, то тамъ показувались и зновъ зникали хутори й пасіки, нбтягомъ того, чи меншъ, чи більшъ сподівались люде лихої години відъ Криму и дністрового нпау, де загнидались Ногайці съ Турками. Ляцький рядъ не почувавсь на силахъ захистити гараздъ узгрянничя свої відъ сходу сонця; легше ёму здавалось обороняти їхъ відъ напаву роковою даниною;⁴⁾ тільки жъ дашна та не зміняла Татарви відъ грасування по узгрянниччяхъ Речи-Посполитої. Не всі Татаре слухали хана, та й ханъ не вельми достережавъ свого кочевого люду, щобъ не пустошивъ королівськихъ земель. Узгрянничні старости разъ-но-разъ мали клопїть зъ тими здобичниками, а роспудивши їхъ, самъ заганялись ажъ у татарські улуси. Маємо съ тихъ часівъ дорогий актъ — сеймову реляцію Вернарда Прєтвича, старости нового замка Бара, 1530 року.

Три орди кочували тоді въ очу Польскої Речи-Посполитої врій Черново моря, опрічь Крымської: одна, найдальша — у Добруджі, а дві ближчі на устияхъ Бога и Дністра. Підъ зямiami Очаковимъ,

¹⁾ Ист. Борбы Моск. Гос. съ Польско-Лит. II, 138, 139.

²⁾ Starożytna Polska przez Balińskiego i Lipińskiego, 504.

³⁾ Акты Зап. Рос. III, Н. 162.

⁴⁾ У Вільского й Стрийковського прописано, що король Жигимонтъ Старий зацативъ Татарамъ „jurgelt“ у перше року 1511. Ставсь така умова, щобъ 30,000 Орда що року ходило проти ёго ворогівъ, — тільки, ётъ не проти Турківъ. Тільки жъ Татаре звади сей jurgeltъ гарачомъ, чи то давню. Замість якогось послування королєві, вони другого 1512 року ввірвались у ёго землі и хочъ їхъ побивъ князь Острозький Костянтинъ Ивановичъ коло Вишнівця, надъ Горинию, (Bielski 512), а др-те король Жигимонтъ не переставъ гарачу платити.

Білгородомъ и Кнліію роспростерлись осади турецького купецтва. Обмисляли вони Татарвуйніми и зброєю до нападу на Украйніщину, а за те здобичъ дуванено пополамъ. Багацько Турківъ и самі ходили зъ Ордою на здобичъ. Турецький рядъ мавъ свою частину зъ сего роздобутку: на коморяхъ давано въ султанський скарбъ повну оплату за скоть и невольника, що займано и хіпано на Украйні. Тимъ-то турецькій зверхности байдуже було про ламанне умови зъ Ляхами. Пропишемо тутъ буйніці речі зъ реляції Претвича.¹⁾ (Дальше буде)

¹⁾ Biblioteka Warszawska 1866 lipiec.

СПІВАКЪ

(За Шмелеромъ. Die Theilung der Erde.)

„Ходіть люде, ходіть любі,
Ходіть мої діти,
Каже Господь милосерний,
Поділю васъ світомъ.
Що видите то и ваше —
Усё вамъ дарую!“
Охъ лишенько: якъ мурашки
Усі ворухнулись!
Гуцуль вхонивъ полонину,
Мужикъ ханнувъ поле,
Цыганъ клевець та ковало,
Дякъ сівъ середъ школи,
Жидъ загарбавъ мішокъ грошей —
Німець бочку пива,
И такъ далі — и такъ далі —
Усё роззатили...
Ажъ и співакъ шкандибає:
„А мині що Боже?“
„Охъ лишенько — а ти жъ де бувъ
До теперъ небоже,
Що не прийшовъ коли другі?“
„Я бувъ, Боже, въ раю,
Щобъ на тебе надивитця,
Послухатъ, якъ грають
Ті ангели білокрилі —
Отъ де я бувъ Боже!“ —
„А що жъ робить, каже Господь,
Я вже не поможу —
Да дві речі ми остались,
И ті ти дарую:
Мій рай світлий зъ ангелами
И волю святую“.

Ю. Федьковичъ.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ
ведля народніхъ пісень, повірочъ, сказочъ и
историчніхъ записочъ написавъ

Богемий Згарський.

IV.

ДУША и ДУХИ.

По вірі у безсмертність душі чоловіка, заселився цілий світъ безчисленними духами. Духи на воздухахъ, у воді, по лісамъ, по полямъ по всімъ хатамъ.

Воздушні духи заявляютьца куривільницею. Закурбелить иноді вітеръ порохомъ на бездорожжю, або край поля, то лихий розводить свій танецъ. Одинъ чоловікъ шпурнувъ свіщенимъ ножемъ у закрутъ; сей часъ ставъ зойкати передъ нимъ лихий у постаті чоловіка изъ ножемъ ушпиленнымъ въ ногу тай прохавъ, щоби ніжъ виймивъ.

Водні духи зовутьца по нині у народа нашого русалками, топельницями и топельниками. Въ русалкахъ зображена сама оживляюща, приваляюща сила водн. Що водні нимфи, сирени у Греції, те русалки у Русинівъ. Уже по самому поняттю краси, якъ воно изъ води розвилося, русалки те истоти надящої краси, за якою слабіе вся сила въ чоловіці. У чистихъ, яснихъ струяхъ, підъ крутими берегами, живуть русалки; при місяці погодною ночью, плюскаютьца вони водою, изъ розпущенимъ зеленимъ волосіємъ. На зарінвахъ, пісковихъ заспахъ вигріваютьца до місяця. Приманюють вони молодихъ парубківъ та й дівчатъ идъ воді на ріку, а захватавши изъ сміхомъ залоскочують на смерть. Свавільні реготн, сміхи, роздаютьца иноді зъ колбанъ крутоберегихъ ріазъ. На великодні свята, хто ість яйці, нехай, кажуть, не мече цілої шкаралупки у воду, бо русалки, людямъ на біду, роблять собі изъ неї лодочки.¹⁾ Водний царъ, дідуганъ, у криштальнімъ своїмъ дворі, живе изъ русалками. Неодну гарну дівчину, що купалась при місяці, заманивъ дідуганъ у колбанъ та й зачисливъ въ русалки.

Есть пора, коли на землі всяка рять въ повні розвинетця, сонце пригріває що можъ тепло, царями збіжже въ колосся позводитця, гаї та дуброви ажъ пахнуть одъ свіжості; — тоді русалки виходять изъ води, купаютьца у збіжжі, повзають по буйнимъ травамъ, колишутця по ліснимъ деревьямъ, веселятьца, пляшуть у долоні. Пора та доветця празникомъ русалочъ; суть то наші хри-

¹⁾ Временникъ Инст. Ставроп. 1867 ст. 96; Encyklop. Powszech. підъ буквою R.

хлопці и мужи а въ солі лишалися самі старці и баби зъ дітьми, бо тільки тимъ Татаре нічого не робили. Татаре увійшовши у яку хату, видали, що лишъ надибалось; часами, коли жінка хлібъ у печу садла, здіймали зъ лепети и сирий іли. Одинъ Татаринъ, повідають, не заставъ нічогосінько въ хаті, тільки діжку зъ борщемъ. Нужъ братися до неі и досягати бураки..... перехилився — а баба ёго за ноги, та й коміть головою у бочку — втопила.

„Татаре бували йколи дуже цікаві. Якъ бувало не мають що робити, то ходять и кричать по надъ очеретъ: Иване! Грнцю! Мнкіто! — а ті люде, що поховалися въ очереті, гадають що то старий батько або мати кличе и повиставляють голови зъ очерету, а Татаре тоді зъ луківъ якъ качки стріляють“.

Ведля того передання народнѣго судити въ Чернихові давній вікъ, ще може 13., котрий зовуть у насъ лихоліттямъ Татарськимъ, и коли Татаре на руській землі сірими вовками загніздилися, а люде недосвідчений кидавъ свої курища и утівавъ у недоступні місця. Зъ тихъ то часівъ мусилося тутвай кілька родинъ Татарськихъ осадити, бо зъ відки жъ узялись би имена нинішніхъ Чернихівськихъ мешканцівъ: Каяфа, Татаринъ, Татарчукъ, Пилатъ, Шагадинъ? Черти лица то тихъ мешканцівъ указують ще й нині на монгольску расу.

Оповідаять ще люде, що давно тому зайшовъ бувъ одинъ чернець зъ Киіва до Чернихова. Вийшовъ вінъ на гору -- роздивився, та такъ му те місце подобалося, що уже ту лишився. Въ кілька літъ опісля вибудовано на тій горі монастиръ и церковь. Но все то то дикі Татаре спалили, а дзвони що спалити не могли, покидали у студню коло церкви.

Тое передання народне, що у Чернихові бувъ колись монастиръ и церковь коло ёго, потвержав еще и нині досить значний фундаментъ храму Божого и численні надгробники въ коло ёго на горі у лісі. Изъ фундаменту видно, що церковь була не дуже велика, отъ ціла 140—160 кв. локотъ. Довкола церкви бувъ, якъ це звикло давніше, цвинтаръ; зъ него позістало ще багато хрестівъ каміннихъ, но написівъ не у всіхъ можъ перечитати найчастіше знати ино деякі букви и рікъ, и то, майже на всіхъ, остатне число року затерте.

Підъ однимъ надгробникомъ спочиває: Еремонахъ Григорій Ляшковичъ, упокоївшійся 1578 (ДФОН) року! підъ другимъ: Отець Якимовъ, умерший 1519 р.

За тимъ цвинтаромъ є красивий старий садъ, де то колись мавъ монастиръ стояти. Садъ той

нині розділений міжъ двоохъ господарівъ и ровеса „бакаїв садъ“. Обоохъ властителей саду, хочъ вони нинакші имена мають, зовуть люде „Башаами“. Може бути, що имя „Баша“ историчне, не може походити воно відъ турецького слова „баба“,¹⁾ що значить по нашому святий камінь (котрий и мечеті Магомета у св. Софні въ Царгороді лежить.)

Коли Чернихівській монастиръ збудований, не знайдено досі въ жаднімъ письмі — судити бъ можна, що ёго збудувавъ князь Константинъ Василь Острозький, колшній властитель Чернихова, и великий поборникъ православия, умерший 1608 року. Фантомъ єсть, що въ другій половині 16-го віку монастиръ Чернихівський вже истиувавъ.

Часъ зруйновання того монастиря припадає міжъ рокомъ 1578 а 1700. Що вінъ не спалений передъ 1578 рокомъ, вносимо изъ надгробника еромонаха Григорія Ляшковича; а що спалений передъ 1700 рокомъ, видимо зъ того, що у численнихъ списахъ монастирівъ зъ 18. століття не знаходимо вже споминки про монастиръ Чернихівський. Въ році 1741 бувъ у Чернихові уже приходникъ, якъ видно изъ слівъ на св. евангеліі: „въ року йфмїя за проводомъ всендза Герасима Пободюцаго на той часъ застаючого“.

(Конецъ будо.)

¹⁾ Давна річъ, що и въ Нижбірку, селі коло Копечинець старе цвинтарськє, де бувъ колись монастиръ „Башаихєю“ зоветця.

КОЛЯДИ.

(Изъ збірника О. Партицького.)

К.*)

Ой рано рано куроньки піли,
Тай еще ранше дівчина встала,
Дівчина встала, три свічки всугала,
При едній свічці умивалася,
При другій свічці убиралася,
При третій свічці столи встала.
Надіялася трос гостоньківъ:
Єденъ гостонько її батенько,
Другий гостонько її матінка,
Третий гостонько її миленький.
Надіялася три даруночки:
Єденъ дарунокъ золота теанка,
Другий дарунокъ золотий поясъ,

^{*)} Ся коляда записана въ селі Тейсєрові Стрийського околу. За кожнимъ віршомъ повгарлетця: „Ой дай Воже!“ Співають її также на святий вѣчеръ, приспівуючи за кожнимъ віршомъ: „Вуде Христєсъ на Йєрдані!“

Третій дарунок срібний перстенець
 Золота тканя голову вкочить,
 Голонку вкочить передь батенькомъ —
 Золотий носять боки зриває,
 Боки зриває передь матінкомъ —
 Срібний перстенець въ пальчики шинлю,
 Въ пальчики шинлю передь миленькимъ.

Бувай здорова гречная панна
 Не сама зъ собою, зъ вітцемъ зъ маткою,
 Зъ вітцемъ зъ маткою, зъ всѣмъ челядкою.
 Дай же ти Боже на двіръ щастенько,
 На двіръ щастенько въ димъ здоровьенко.

II.

Ой загнівався синь на батенька,¹⁾
 Та казавъ собі коня сідлати,
 Коня сідлати, стаденько гнати,
 Стаденько гнати на золоті мости. —
 Золоті мости заломилися,
 Єго стаденько затопилося.
 Не жалъ ми всѣго стаденька мого,
 Лише ми жалъ коня вороного.
 Же я нимъ зъїздивъ та три земельки:
 Єдну земельку — та й турецьку,
 Другу земельку — та й волоську,
 Третю земельку — та й венгерську.
 А зъ турецької воли полові,
 А зъ волоської коні вороні,
 А зъ венгерської гречная панна.
 Воли полові на хлібъ робити,
 Коні вороні въ войску служити,
 Зъ гречною панновъ світа прожити.

Бувай здоровий гречний паничу
 Не самъ зъ собою и т. д.

III.

Вийшла дівчина рано по воду,²⁾
 За невъ за невъ поповиченко:
 Постій, погоди гречная панно,
 Загадаю ти три загадочки,
 Якъ відгадаєшъ, то моя будешъ.
 Ой щожъ би то я за дівчина була,
 Аби я тоє не відгадала.
 Що жъ то ми горить безъ полоніни?
 Що жъ то ми цвіте безъ синьго цвітку?
 Що жъ то ми ростить безъ кореновька?
 Золото горить безъ полоніни;

¹⁾ Приспівують за кождимъ віршомъ, якъ у попередній коліді.

²⁾ За кождимъ віршомъ повторяється: „Въ неділю, въ неділю рано лишень сонічко сходило“.

Рожоньга цвіте безъ синьго цвітку;
 Камінь ростить безъ кореновька.

Бувай здорова гречная панно и т. д.

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образокъ въ трѣхъ діяхъ).

ДІЯ ДРУГА.

Іва десятя.

Ті самі крімъ Ташаргики.

Татаренко. (сісти у стола.) А ты хозяйинъ,
 что притихъ и призадумался?

Охрімъ. Та перелякався.

Татаренко. Какъ середь бѣлого дня. Да
 ты трусь, какъ я вижу.

Охрімъ. Бі струсивъ би и ти, коли бъ при-
 стрілився у самісеньке воко.

Солов'євъ. (сміється.) Да, хозяйинъ сказаль
 было, что хочеть пойти въ солдаты, да не умѣеть
 только стрѣлять, такъ я хотѣлъ было его поучить
 маленько; да заставилъ его рассказать по правѣ,
 какъ онъ продалъ придево.

Охрімъ. О, — продавъ!.... украдено!

Солов'євъ. Не на третій ли день? а?

Охрімъ. Та годі тобі глазувати! Чого ти
 до мене прискипаєшься? Вашого брата кацапні, и
 такъ богацько въ острозі сидить....

Солов'євъ. Ахъ ты кохоль! Да кто же
 то острогъ построилъ, какъ не нашъ братъ,
 кацапъ рускій. Ужъ вамъ хохламъ не выдумать
 такого дива. У насъ и тюрма и висѣлица и кнутъ —
 все на науку хохловъ.

Татаренко. Знаєшь ли что хозяйинъ. Хо-
 чешь — я твое придево отыщу?

Охрімъ. А ну? Що жъ ти, заворожилъ чи
 що?

Оксана. А ну же, ну же добродію, якъ бы я
 васъ дякувала за те. Бачъ скілько добра занапа-
 цено.

Татаренко. Ну, ужъ развѣ для тебя хозя-
 юшка, изволь хозяйинъ, слушай, отыщу; коли хо-
 чешь, сей часъ все явится, только гляди, чтобы и
 ты сдѣлалъ то, что я тебѣ скажу.

Охрімъ. Добре, добре, москалю, роби що
 хочешъ, аби бъ воприка и прядиво вернувъ.

Татаренко. Ну виходи на середину, руки
 по швамъ.

Охрімъ. Якъ то такъ, осе будешъ муштру-
 вати? Ні, що хочешъ, аби не муштра.

Татаренко. Нѣтъ, небесъ, какъ лишь тебѣ
 зовуть?

Охрімъ. А якъ би?... Охрімъ Натань, та що.

Татаренко. Ну Охрімъ Качана, чи що мнѣ хочеться повеселитися, позови-ка, какаго нибудь музиканта или кобзаря, только чобъ музыка была.

Охрімъ. Гараздъ, гараздъ, пане москалю, такого тропака удеру, що ажъ земля загуде.

Татаренко. Ну, слухай, поди ты въ сѣни, тамъ въ углу все лежить....

Охрімъ. А ви жъ бувало не брешете, господа москалю?

Татаренко. Ахъ ты дуракъ, съ чего вратъ присяжному солдату... Я правду говорю.

Охрімъ. Мабуть Кіндрате, ходімо въ двоохъ, а то може москаль ману наводитъ. Жінко, дай лишень каганецъ (закалює каганецъ) може вінъ въ углу чортяку насадивъ, не проти-ночи кажучи —

Жевага. Дурний ти, Охрїме, чорти ходять тільки въ ошвночи.

Охрімъ. (недовірливо) А може тамъ відьма?

Оксана. Та йди вже коли йдешъ, неначе мала дитина.

Охрімъ. А що то бо вже не хотілось би мнї йти туди (осторожно йде, часто оглядуюсь) Що, якъ що небудь та за лядвицю укусить. (виходить въ Жевагою.)

Ява одинайцята.

Татаренко, Соловьевъ и Оксана.

Татаренко. Послушай-ка хозяйка, завтра мы выйдемъ чуть-сидать въ походъ, какъ будутъ собираться, ты выйди на улицу, я тебѣ расскажу про твоего Грца!

Оксана. А що? може що почувли? Де жъ вінъ? що зъ нимъ? чи живий вінъ?

Татаренко. Завтра, завтра матушка.

Охрімъ. (за кулісами кричить.) Ой лихо, ой калавуръ! ріжуть! Ой пропавъ же я теперъ зо всімъ! А бісівъ москаль; я жъ казавъ, що вінъ ману напускае.

Жевага. (шакомъ за кулісами) Та що се ти Охрїме? Та се-веприкъ тпру... птрутсь!... скажений. Вачъ проклятий, въ самісенный каганецъ плыгнувъ и світло загасивъ (веприкъ кричить).

Соловьевъ. Души его, души! Ой да хахоль, ха, ха, ха.

Охрімъ. (кричить) Ой, лишенько, та відчинить мерщій двері.

Оксана. Ой, лишенько, та що воно тамъ таке? (біжить зі свічкою въ сѣни.)

Ява дванайцята.

Охрімъ. (въ страшу обігавъ) А бодай же ти, москалю, тричи вовкодакою ставъ.

Жевага. (вологить мішокъ въ прядиломъ, веприкъ кричить) Отъ дурний Охрімъ! Съ переляку и не по-

бачивъ, що то веприкъ плыгнувъ. А я такий Оксано, щось подававъ; що воно таке?

Оксана. Що? Осе якъ разъ наше прядиво; о спасибі тебѣ; добродію.

Охрімъ. Ё, за що дякувать; перелякавъ вдруге, уже не на живіть, а на смерть. Отъ теперъ безъ ворожки мабуть не обїдемось.

Соловьевъ. (смішця) Постой, постой хозяйинъ, я тебѣ перенолохъ вылью (наливає Охрїмові въ рошъ горіаки)

Охрімъ. (вздихає) А спасибі, москалю неначе такий полекшало. А що се справді наше прядиво? А благодаримъ покорно, москалю служивий. (веприкъ кричить хиллями.) И веприка причарувавъ и прядиво наговоривъ!... Теперъ, жінко, бігай мерщій за кривимъ Чуриломъ, нехай грае москалямъ; отъ чудно, якъ же воно въ сінѣхъ очутилось?...

Татаренко. Вотъ видишь ли, ты большой дуракъ. Жена зарабатываетъ, а ты не бережешь; ты на ярмаркѣ куттю ѣлъ, а товаръ сзади стащили наши молодцы. Я зналъ все, и хотѣлъ пошутить надъ тобою, зная, что мы будемъ стоять въ вашей деревнѣ. Я самъ думалъ воротить тебѣ, вотъ и все.

Соловьевъ. Зачѣмъ было отдавать? Оно бы и намъ пригодилось; можна бы продать. Въ моемъ карманѣ давно уже Иванъ Постный. Я бы хотъ сапоги себѣ купилъ, а то у меня теперъ сапоги хотъ и новыя, да подошвы старыя. Здоровье нашему назначаю, какъ принималъ насъ въ комиссіи, видно въ то время были сумерки, не разглядѣлъ. (помішнимъ голосомъ.)

Ява тринайцята.

Ті самі и Чурило. (входить въ сѣняхъ въ рукахъ и говоришь черезъ нѣсь.)

Жевага. Отъ легкый напомнимъ, мабуть чутомъ почувъ, де буде весіля? А ну Чурило, грай метелицю.

Чурило. (носомъ) А хто жъ заплатить?

Татаренко. Играй, Чурило, я и хозяйинъ.

Охрімъ. Еге, відъ свого слова не цураюсь; грай рябий, риби дамъ. (береть за боки и тупає ногами.)

Татаренко. (въ сторону) Хочу въ послѣдній разъ повеселиться съ моею коханою! послушаю въ послѣдній разъ моей родной пѣсни. Я несчастный! меня съ юности поймали въ солдати и затаскали въ солдати. Я забылъ рода моего, забылъ пѣсней козачьихъ, забылъ мою Украину... (голосно) Ну Чурило, играй!

Чурило. А якої, мось-пане?

Татаренко. Метелицю, Чурило.

Чурило. Метелицю? Гараздъ, мось-пане. (грає; Охрімъ и Жевага поминають панчюкити. Соловьевъ прохажуєсь въ куша въ кушъ въ ріжнимъ жовнярськимъ підскоками.)

Жевага. (смієся:)

Ой на дворі метелиця,
Чому старий не женитьця?
Була жь дівка, не пішла,
Тільки гарбузъ піднесла. } bis

Чомъ старого не любити,
Хіба не пригожий?
Очи сірі, якъ у жаби,
Самъ на чорта схожий. } bis

Страхъ мнї, я не хочеса,
Въ старимъ дідомъ волоктися,
Якъ би такі молодїи,
Хоть по хатї бь поводити. } bis

Чомъ гусаря не любити,
За нимъ усе панство,
Тільки бризцемъ гримоне,
Усе господарство. } bis

А що, москалю, гараздъ?

Солов'євъ. Ладно хохоль, ладно! Мени не
на шутку разьохотило. Я и въ Яссахъ тавъ не
танцювалъ (смієся:)

Ай во полі лебеда, лебеда,
Ой люли, лебеда, лебеда
Ай да, да, ай, да, да,
Лебеда то лебеда. } bis

Әхъ славно! Какова то цїсня русская, и въ
Турциї и въ Франциї не поють такъ ладно! мнї
ажь слези въ глазахъ станули. А ты хохоль по-
танцуй еще, потїшь мою душу. Ну шевелись, при-
говоривай.

Татаренко. Ну другуя, Чурило.

Чурило. А якої мось-пано.

Татаренко. Горлицу.

Чурило. (настроїв скрипку) Чую мось-пано.

Татаренко. Хозяйка, ты что не танцуешь?

Оксана. Мнї не до танцювання. Я зареклась
танцювати, и за-міжъ шла не танцювала.

Охрімъ. Дурна баба, ти бь таки, оттакъ таки,
оттакъ сама танцювала! (смієся:)

Оттакъ чини, якъ я чиню,
Люби жінку, аби чню,
Хоть попову, хоть дякову,
Хоть хорошу мужикову. } bis

Жевага. (смієся:)

Ой дівчина, герлиця,
До ковака горнетця,
А ковакъ, якъ орелъ,
Якъ побачивъ, такъ и вмеръ. } bis

Охрімъ.

Танцювала риба зь ракомъ,
А петрушка зь пастернакомъ,
А цибуля зь часникомъ,
А дівчина зь ковакомъ. } bis

Жевага. А свинця на полиці,

Нїжельками туть, туть
Якъ би була горілочка } bis
То би вили, туть туть.

Ишли дівки та изъ міста,
А за ними хлопцивъ двїста,
А собани на таке —
Гавъ, гавъ, гавъ на дівки.

Охрімъ. Оженився, що робити?

Нїчого не має,
У ридинї ростуть діти,
А ковакъ свїває.

И по хатї ти-ни-ни
И по сїняхъ ти-ни-ни
Вари жінко лани —

Ти-ли-ли, ти-ли-ли. (сершиєть около Оксани.)

Оксана. Цуръ тобі, чого ти приставъ и кру-
тисся передъ очима. (вїдходить єв кімнату.)

Татаренко. На цїлой землі не чувалъ та-
кихъ пїнїй! Далъ бы Господь, что бь хотїи одинъ
разъ побачить эту страну... (задумуєся.)

(Завїса спадає.) Конець другої дії.

(Далше буде.)

ВІСТІ.

— Руське товариство у Віднї „Сїчъ“ обходило і.
(13) Марця свої закладни и поминки за Маркиана Шам-
кевича музикально-декламациийний вечоромъ. Блишну зві-
стку бь тїмъ подамо у слїдуючїмъ числї.

— У п'ятї роковини смерти б. н. Киръ Григорий
Якимовича, дня 23. Цвітня (5. лют. Мая) с. р. відбу-
детця въ салї народного Дому музикально-декламациийний
вечоръ. Відъ видїлу „музикально-декламациийного вечору“.

— Пóдану шам. читателямъ звістку про свїснова
Стросмаєра дозволяємо ще тимъ, що той славний мужъ не
перестав и далше завллати якъ найкрасшимъ ділами своєю
велику — безпримірну — патриотичність яко вірний синъ
Славянщини и Хорвацїї. Ото старостця вїзъ невеселущо
щоби місто литургїї латиньської завести у Хорвацїї ли-
тургїю на старославянськимъ язицї. Відтакъ звїдає „Novi
Rozog“, що призначивъ вїзъ 654.050 ар. на церквї, умі-
стї и нїчї добродїїні цілї. Въ тихъ грошеї дарувавъ
„Южнославянськїї Академії Наукъ“ 78.200 ар., учителямъ
своєї диєцезїї 11.000 ар., на вихованне болгарськихъ мо-
лодцивъ у школахъ Вагребськихъ 9000 ар., а 3000 ар. на за-
купленне збїрки євветськихъ старожитностей для народ-
нїго хорватського музея.

— Для 16. л. Мая — на св. Іоана Непомудца — по-
ложать Чехи угольний камїнь кь народному театру въ Празї.
На тоє велике народне свято, виготовлений уже програмъ,
а численнї „сполки“ (товариства) въ Чехахъ и на Моравнї
петворнаєся, щоби якъ найвеличїйше відбуєся той пра-
внїкъ.

Головні помічники при редакцїї: **Є. Згарський М., Косакъ, Дрѣ В. Лукивський, Ом. Парширкий, Дрѣ К. Сушкевичъ.**

Відповідає за редакцію: **Иванъ Микита**

Зь друкарнї Староронїєвської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата виносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменяця „Народнаго Дому,“ (Кравівська улица). Администрація підъ Ч. 352¼

Дві москочки.

Оповідання Івана Нечуя.

V.

Після Василевого весілля смуткувала Марина осінь, смуткувала й зіму, а на Різдво вже й розвеселилась неначе! Зновъ держить вона передъ, чи на весілляхъ, чи на музикахъ. Хлопці липнуть до неї, якъ бджоли до меду та не сватають; бо матері заказали їмъ старости слати до Марини. А Марина весела зновъ та співуча! Зъ гарними хлопцями жартує, и постоить и побалакає, а поганому часомъ и по щоці дасть нишкомъ та тишкомъ. Чи на музикахъ чи на весілляхъ увивається коло Марини чорнобровий Твачъ Микола, и почавъ ходити до неї, стежку топтати...

Зацокотили молодичі по селу, що Марина й сяка й така. Марина постоєла зъ хлопцемъ підъ вишнями, а слава пішла по селу, що Марині парубки ніби хотіли косу одрізати, що Марина швидко покриткою стане.

Нема спокою людськимъ язикамъ, нема спокою й Марині одъ такої поговірки!

Не сплять, не дримають мої воріженьки, було каже Марина; ославили мене кругомъ молоду. Нехай судять, нехай наговорятця, до часу — до пори! Схочу, прийде така година, що всі вони поніміють! Піду заміжъ, хто трапитця! На злість моїмъ лихимъ ворогамъ, на злість Твачеві піду заміжъ!

На Маланки, проти нового года побігла Марина слухати підъ вікна зъ першимъ млинцемъ.

А чи не підеш ти, проклята, крикнула сусіда на кішку!

Піду, піду заміжъ цихъ м'ясниць, думала Марина.

Зъ того часу, якъ настане було вечерь, Марина прибирається й причісується. Забрешуть собаки на дворі, рипнуть сінешні двері, а въ Марини въ душі похолоде...

Піду заміжъ на злість ворогамъ и парубкамъ! піду за того, хто перший трапитця. Докі жъ зъ мене будуть глузувати лихі люде! Хиба жъ я не дівка та ще й не хороша!...

Трапився Марині москаль, якихъ багато на світі, ні поганий и не гарний, и не сподобався їй. Пішла Марина, світъ за очи, якъ зъ мосту та въ воду...

Жила Марина зъ чоловікомъ місяць, жила й другий и вбачає вона, що пішла заміжъ не на злість своїмъ ворогамъ та Твачеві, а на своє бесталання! Молода, весела, жартоблива, вона и не гадала объ тимъ, якъ важко изъ нелюбомъ цілий вікъ жити. Вона думала, що тільки въ нісняхъ жіночихъ співають якъ тяжко изъ нелюбомъ жити, нелюба любити, изъ нелюбомъ розмавати. Якъ накрила голову очіпкомъ, тоді не бачила, що й справді важко нелюба любить!

Въ вечері прийде було їй москаль зъ роботи, радий та веселий; а Марині при йому світъ немилий! Засумує, задумається и ходить по хаті, мовъ неживи, и діло робить я мокре горить!

Москаль жартує, дивитця їй любо въ вічи, бере їй за руку. А Марині світъ немилий! Покладе їй руку на шию, а їй здається, що то вірвкою обвите їй горло, схилитця вінъ на плече, голова його важка якъ камінь, поцілує, — неначе гадина яка холодна й слизка доторкнетця до її лица горячого и молодого, а його вусъ кудлатий, неначе здоровий павуць лазить по її лиці...

Тільки й обороняється Марина одъ нелюба думкою про милого, тільки тоді не такъ гидує вона, якъ межъ нею и чоловікомъ стане думка про милого Василя, якъ вбачає вона въ мислі чорний вусъ, біле личко Василево. И та горяча, солодка дума закриє їй, неначе яке покриття одъ немилго жарту, одъ гидкого женихання, неначе одъ гаду.

И почала жити Марина тільки тією думою та завидувати Ганні. Піде було та гляне на Ва-

скля через тязь, поможь зеленням лютець ви-
шнина и легше їй стане на душі.

А як піде було її чоловік з хати, Марині аж легше дихати! Неначе збудася якого лиха! И поравтця вона живіше и поглядь її веселіцній и говорить Марина сама до себе:

Горе мині, недоле мой! Вапапастила я свій вікь веселій, дівочій, завязала я собі світ! И плакати й нарікати немає на когь, тільки на себе! Перозумна, я завязала собі голівоньку, думала на часокъ, а теперъ не розвяжу вже до віку. Кажуть, треба любити чоловіка и більше нікого. А я менавижу єго духу, не терплю єго саїду; де вінъ ступить и слідъ єго поганий. Сяду зъ нимъ їсти, шматокъ хліба не йде мині въ ротъ, немовъ сухій, якъ гарячий пісокъ! Сяде зо мною вечерати, — вечера мині, якъ полинь гірка. Важко жити зъ нимъ, говорити нелюбі речн, сидіти зъ нимъ поруч!... На злість же моїмъ ворогамъ, моїму лиху и чоловікові буду любити паробківъ чорнобривихъ, чорновусихъ! Буду любити трохи и Ткача и Василечка молодого и Василя Ганниного, мого дорогого, майрацого и наймилшого!

И починає було Марина пісню, сидячи за грєбінемъ, сама въ хаті. И пісня та не дрібна, не швидко та весела, а жалібна, плакуча. Не співає Марина, — голосить.

Співає вона, голосемъ розливає, а зъ голосомъ и слєзи разомъ розливаютьця. Виспіває горе й виплаче и на серці стане неначе й легше й веселіше. И ніхто не чує тихъ пісень жалібнихъ, жіночихъ, ніхто не підслухає її горя, не розкаже ні людинь, ні чоловікові. Стіни німі, вікна німі; одинъ гудючий, лютий, змийний вітеръ ровнесить, що вийде за стіни, поможь зєрбамъ, ровнесить поможь вайшніми жіночу пісню, жіночий жалъ... Почала Марина хитрувати по жіночій. Вмовляє чоловіка ласавними словами та випроважає єго зъ хати; то сюди, то туди, то й справді за діломъ, то часомъ и безъ діла. А москаль покаравтця, бо любить Марину.

— „Знаєшъ що, чоловіче? каже разъ Марина, на шуршанськихъ заводахъ дуже добра плата робітницямъ, далеко лучча, якъ у нашій сахарні. Отъ и Василь Хоменко, Ганний чоловікъ, хоче йти туди на заробітки. Вінъ працює, то й має; вже й корову купивъ и нову хату хоче ставити.“

А Василь и думки не мавъ йти туди на заробітки, бо туди було верстовъ мабутъ зъ десять, якъ ще й не більше.

Москаль подумавъ, подумавъ та й каже: „Якъ я піду туди, то ти скучатимешъ безъ мене, а я тамъ безъ тебе.“

— „Оце! Хиба жъ я маленька, каже Марина. И я до тебе прибїгатиму и ти приходитимешъ до

мене. Та заробатимешъ гроші въ сахарні, а я пристиму собі й людинь за плату. Иди, чоловіче! не на зле собі раджу“.

„Можь й тязь“, каже Москаль. Взавъ торбу зъ хлібомъ и потягъ зъ хати до сахарні.

Марині стало и въ хаті веселіше и на серці легше, неначе світъ за-для неї въ друге розвязався.

Москаль робить цілий тиждень, а въ неділю приїждить до дому. И ставъ Марині будень празникомъ, а неділя — буднемъ... Вберетця було москадь въ неділю въ білі сорочки, сяде кінець стола та и розмовляє зъ Мариною. А Марина поглядає на єго скоса, пораючись коло печі, поглядає на єго рудий, кудлатий вусъ, на товсті, якъ колодочки та білі губи, на сірі очи; та ширєє лица.

Чи такий же мині снівсья, привиджувався колись думає було Марина. Чи зъ такимъ же я колись йшла черезъ мість у сні, стояла підъ вербою, подавала рученьку? Не за-для такого я вмивала своє личко ранією, дозирією росєю, плела довгу косу дрібними дрібушками, дбала, вишивала білі рушники. Не за-для такого я вицохала свою дівочу красу, своє личко свіже, очи чорні!...

Въ понеділокъ въ ранці щось дуже рано за-світилось світло въ Хомишиній хатині! Въ печі палає полемъ, на припічку, на жару горшки й горнята. Дві молодниці, близькі сусіди патрала порося, Ганна поралась коло печі, Ганнина тітка виробляла на столі паляниці. Въ хаті душно; молодниці заплакані.

Чужий чоловікъ, вступивши въ Василеву хату, подумавъ би, що въ хаті або похоронъ, або готуютьця до панахиди. То готували обідъ, плакали й тужили по москалеві, котрого виражали въ далеку, небезпешну дорогу.

Стара мати видила всі свої слєзи, вже й не плакала. Одчинила вона скриню, виймала Василеві сорочки и вилдала въ клунокъ; кожную сорочку тулила вона до лица, до сухихъ безслізнихъ очей. И здавалось її, що зъ кожнєю сорочкою одриватця частина її серця, и десь щезає на віки вічні.

Въ другий мішокъ вилдала мати сухарі та деяку харчъ.

Упорались посажали въ пічъ паляниці и сілн обідати. Василь їсть черезъ силу, Ганна й ложки не вмочила, стара мати й на обідъ не глянула. Сидять всі та сумують! А въ хаті тихо, ніхто й слова не промовить. Здавалось глянувши зъ боку, що ті люде поховали рідного батька та тільки що вернулись зъ кладовища.

Вїхала въ двіръ конячка, вступили богомольці зъ клуночками. Василь зъ Ганною пристали до їхъ, щобъ разомъ йти до Кїва. Встали тоді

зв-за стола и почали лагідитись въ дорогу. Молодці заголосили й затужили, якъ по мертвому.

Ввійшли за царину та й почали прощатись. Стара мати винулась до Василя й заголосила: „Прощай, сину мій, прощай Василю! хто жъ мою старість теперъ доглядне, хто жъ мене поховавъ!“

„Не плачте, мамо, втішає Василь, я вернуся;“ а самъ за слізами й світа не бачить.

— „Ні, сину! Я стара, я вмеру й тебе не побачу“... Більше вона нічого не сказала, тільки перехристіла сина.

Богомольці обернулись до села, перехристілись до церкви. Бувіжкокъ сваснуувъ, конячка натяглася и покотила візокъ. Всі тихо зрушили зъ місця и пішли підъ гору.

Осталась зновъ стара Хомиха одна зъ маленькими, звучать. Ввійшла вона въ хату, посадила дитя на лавці, а сама сіла одітхнути, ошершись руками объ лаву.

Бодай же я, сину, промовила вона до себе, тебе не ридила, коли маю детерпіти за тобою такого жалю! Бодай я була тебе маленькимъ поховала! Переплакала бъ, перемучилась би разъ та й забула...

А тимъ часомъ якъ мати випроважала Василя за царину, въ однімъ саду, одъ самісінького поля, опершись на тинь, стояла Марина. Підъ високою та гіллястою грушею, міжъ зеленимъ вишникомъ не можна було запрямити зъ дороги. За те жъ вона бачила черезъ тинь, черезъ зелена гілля и царину й дорогу далеко, далше на гору до самісінького ліса.

За годину або за дві попередъ сѣго, черезъ ту саму царину, Марина випровадила въ дорогу свого москала зъ другими богомольцями. Напомила й вона всѣго въ клушувъ за-длѣ ёго въ дорогу и малъ було трохи їй, бо москаль її бувъ добрий, великий. Тільки лила вона слѣзи не за нимъ, а за другимъ, чужимъ...

Марина стояла підъ грушею и поглядала черезъ кущъ бузини на царину, на дорогу. Зъ Хоменкового двора вийшла кунка людей. Марина й побідила й замерла й охолола...

Черезъ тинь вона бачила все, все: и якъ стояли богомольці за царинею, и якъ розпрещувалися. Вона бачила Василю слѣзи, черезъ свої власні слѣзи, що текли річкою зъ її чорнихъ очей. Не одне серце материне, не одна душа Ганнино боліла за Василемъ. Мажъ вишнями, за бузиною боліла ще одна душа, щеміло третє серце. И одинокъ Богъ відав, котре зъ їхъ боліло найбільше!

Одійшли богомольці трохи відъ села, а Василь оглянувся ще разъ, щобъ подивитись на село, на свою хату, на стару матір, на дорогого сина.

Марина втерла очи рукавомъ и вшлася очима въ ёго лице, въ ёго очі, въ ёго брови. Ніколи не здається милій, такимъ милимъ, дорогимъ, якъ въ саму годину розстання й страти! Ніколи не бачила Марина Василя такимъ хорошимъ, якъ теперъ. Одала бъ вона все на світі, щобъ цілий вікъ стояти за тинномъ та хочъ зъ далека дивитись на ёго. И прийшла їй въ голову така думка: коли бъ же ёго або заговорити, або заворожити, щобъ вінъ ставъ камінемъ, якъ стоить теперъ на тімъ місці, а я стала кам'яна на цімъ місці! Щобъ мнѣ тільки дивитись на ёго біле лице, чорні кудрі, чорні очі; дивитись, и ніколи не переставати!...

А Василь камінемъ не ставъ; обернувся назадъ и пішовъ тихо за людьми по окопі. Вже вийшли люде на гору и доходятъ до ліса, а Марина стоить, похилившись на тинь и очей не зводить зъ Василя. Повернули богомольці въ рідкий лісъ; по за зеленими кущами манячили то люде, то конячка, то візокъ. Марина и тамъ ловила очима свого милого. Зъ за кущівъ винирне то ёго голова, то плече, то майнуть чорні кучері, а Марині неначе колька заїде въ саме серце. Далі дорога повернула въ густий лісъ и швидко й разомъ все те неначе потонуло й пішло на дно десь въ зеленому морі. Марина вхопилась за кіля обома руками, схилила голову на тинь и довго, довго хлипала та побивалась, обляваючи сухой тинь горькими слізами...

И зновъ стало тихо й сумно въ Хомичиній хаті. Зновъ вечірній цорн місяць заглядає въ маленькі віконця, білі коминь, мріють святі на образахъ. Хомиха спить и не спить, дрімає и не дрімає. И не всміхається до неї зъ закута лице молодого молодця, не щобечуть кругомъ неї веселі звучата. Все минуло за-длѣ старої!

И бачить вона, якъ середъ дня шуршанський заводъ, а кругомъ завода якъ те військко обступили люде та все соцькі та десятники. Декотрі поставали на дворяхъ, на вінахъ, щобъ застукати въ заводі хлопцівъ та забрати въ некрути. Згадала вона, що Василь ніби тамъ въ заводі, и въ дупні її похололо. Коли — диньця — деякі хлопці вискакують зъ віконъ, якъ сплосхані кури зъ сідала. Мажъ ними пізнає вона свого Василя. Віжить Василь зъ усієї сили, а десятники за нимъ. Вінъ правує до ліса, а десятники вже отъ-отъ настигають... одинокъ вхопивъ за полу. Василь впаавъ на землю и десять душъ наліло на ёго; скручують ёму руки й забивають въ колдуу. Холоде серце въ старої Хомихи, весь світъ, и квабрина и лісъ и небо, все захиталось и закрутилось. И здається їй, що вона вже вмирає и вмерла... Прбкидається стара й не розбере, чи жива вона чи мертва, чи на сімъ світі, чи вже на тімъ.

Повернулась Ганна зь Києва, бліда, як смерть, лице змарніло, очи звалили глибоко.

Разомъ зь хазяїномъ Ганна неначе долю свою випровадила зь хати, а пустила до себе безталанна! Робить вона и на себе и на дитину и на стару матірѣ. А тутъ зь дитиною и на роботу не приймають; не можна и на заводі стати. А покинути ні на кого, найняти няньку — ні за що, одати до людей — бодить серце материне! А стару матірѣ Богъ прийнявъ до себе швидко!

Набрала Ганна у людей конопель та лёну и почала прядти за хлібъ та за плату. Чи користний же той хлібъ закручений пучками та веретеномъ! Треба й одягтись и обутись, годувати себе й дитину, треба й хату огріти, жаль и Василя...

Якъ подасть було обь собі звістку, то Ганна було ажъ повеселішас, ажъ оживе. А згадавши про ёго долю, вийме було зь скрині карбованця або й два та й пошле. Це ёго праця, було каже, нехай же вінъ и покористує! А я здужатиму — зароблю, Останню хустину продамъ та пошлю ёму на чужину...

Невеселі ті коротенькі пидипівчані дні, а ще смутніші довгі, довгі якъ море — ночі! День похожъ на вечірѣ, а вечірѣ на нічъ. По закуткахъ зь рана до вечера стоять діди; одинъ день темний, а другий ще темніший, одна нічъ чорна, а друга ще чорніша. На небі густі хмари, на землі густий туманъ. Вітерѣ вие звірюкою, свистить попідъ стріхами крізь тинь, гуде сумно въ виводі.

Ганна сидить коло віконця за гребінемъ, а Йвась коло ноі. Зь раннього рана до пізнього вечора хурчить веретено въ хаті та тріщить мичка на гребіні. Одною піснюю було розважає себе молодича. Та яка жь то смутна була пісня! Жалібніша відъ самого жалю, смутніша відъ самого смутку, гірка якъ саме горе! И неразъ було до деякихъ пісень прикладує Ганна слова про своє горе про свого милого, чорнобривого, що поїхавъ въ далеку сторонуню.

Одна втіха за-для неі — снівъ. Покине було гребінь, візьме дитя на руки, пригортає, обнімає, обдиває сльозами, промовляє до ёго. А маде-дитя, дивлячись на матірѣ, було й собі скривитця, надже губинята та й розілетця сльозами, якъ старе. А було якъ приїде неділя або свято, якъ тільки бовине-дзвінъ, Ганна попередъ усіхъ вже и въ церкві. На дворі негода та темна нічъ, вітерѣ вие холодний, а Ганна не вважає, їде до церкві. И досъ въ темному куточку, одісінька въ церкві, тоді якъ дашъ читає па крідосі, вона бже неділю та молицца за свого чоловіка.

А тимъ часомъ пустіє въ хаті, пустіє и вду коморі и на дворі, бо сказано, безъ хазяїна двірѣ

плачє. А на домо жіночу зістались вечерги, галла та веретено. Чи багатр жь закрутить тинь веретеномъ? Гірний хлібъ вдови й сироти! Одъ ёго недалеко до голодноі смерти. И почала Ганна по троху опродувати дещо зь хазяїства. Не стало сіна й содоми; треба корову продавати. А корова худа, худа, на снау на негахъ стоить! Воки позападали, шерсть стала щетинною, ребра, хоть полчи, ноги, якъ цівки. Звісно якъ зімою мужича скотина, не ланьска. Зводять її на весні дрючками зь місця!

Вивела корову на ярмарокъ. Опладають жиди скотину зь усіхъ божівъ та дають таку ціну, що Ганні ажъ слези навертаютця на очи. Нігде дітись! Горе та нужда кругомъ! Продала, якъ дурно, оддала!

Спродала Ганна, що було зайве въ скрині, деякі хустки староі покійниці, деякі опідвиці. Нічого такъ їй не було жалко, якъ тихъ рушниківъ! Повиймала зь скрині, розіслала по всімъ столі, розвішала на обравахъ, на стінахъ, щобъ хоча надивитись. А рушники все хороні, біло — біло убіляні, повишивані орлами та червонимъ хмелемъ. Одійшла Ганна, підперла голову рукою, оглядаючи рушники, споминала своє дівочтво:

— „Рушнички ви моі повишивані! Чи я васъ не вбіляла, що обдарила вами свою долю й недолю, своє щастя й безталання! Я васъ прjala, ночей не досипала, біляла васъ въ зеленімъ лузі підъ червоною калниною; вмочала васъ, якъ почала зозуля кувати, вишивала васъ, якъ мочивъ соловейко щербетати. Давала я васъ милому, а знать моя неділя тоді межъ старостами въ хаті була!“

— „Рушнички ви моі шовкові переткати! Зь вами я ждала свого милого, чорнобривого; розстеляла васъ при повному місяці, щобъ ній мий бувъ хороний, якъ місяць на небі, щобъ життя мое було світле, якъ ясні зорі та синє небо. Не продамъ я васъ зь роду, зь віку!“

— „Тільки мамі й радости, що гляну на васъ та згадаю своє дівочтво, своє женихання, своє залюцання. Не продамъ васъ, не продамъ!“

VI.

Кмарна осінь на дворі, смутно въ Ганниній хатині. Ганна сидить за гребінемъ та думи думає. Въ хаті тико якъ въ пусті! Кітє сидить на печі, заплююючи очи, півень присівъ підъ полохъ, дрімать, опустивши крила. Навіть дитина сиділа тихо, не пустувала, задумалася й голову схилила. Сумують катина, сумують вілля позаядакувані, сумує неначе думу думає нічть...

А тимъ часомъ разомъ въ тріхъ вілнахъ майнула жіноча голоро, въ червоній хустці. Неначе разомъ риннула відчиніти хатні двері, и осередъ

хати передъ Ганною, якъ блискавка випала зъ комина, стала Марина.

„Добри-вечір з тобі, Ганно, в хату“, лиснула вона голосно; на всю хату, мовъ брязнула сляниною обз землю.

Ганна ажъ затрусилась, неначе облита холодною водою. Дитина ажъ злякалась и заплакала. Кіть скочивъ зъ печі під піль, меначе ёго хто потягъ дубцемъ, а півель засовотавъ, залапавъ крилами й заспівавъ. Десь въ кутку задвигчала муха. Весела Марина сполохала сонну хату; все живе въ хаті зновъ ожило, прикинулось, зашуміло, загомоніло. По сумнихъ стінахъ, по темнихъ куткахъ, неначе хвилями розлилась веселість, неначе промінь весілля сонця влетівъ въ хату и разомъ блиснувъ на всі кутки. И піть глянула веселіше и вікна дивились неначе світліше. Закрасила собою краса Маринина хату убогу, неначе куць червоної шалини красить зелений гай. Зъ того часу, якъ Ганна вийшла за Василя, межъ подругами неначе недобрый чоловікъ загородивъ стежку тинюмъ. Було Ганна й зайде до Марини та нелюба вже, нещира розмова межъ ними!

Якъ же осталась Ганна одна въ хаті, безталанницею, зновъ Марина пригорнулася до Ганни; взявъ її жаль, якъ почула вона, що Ганна плаче, побивається одна — однісінька въ своїй хатині. Не втерпіла, — побігла Марина!

„Молодице! задрібівіла Марина, бійся ти Бога, або котрого святого! Зглянься на себе, промовила Марина, повернувши Ганну до вікна и дивлячись їй въ вічі. Лице твое змарніло, очи позамадали, бліда ти якъ смерть. Де жъ поділася твоя краса? Тінь твоя тільки сидить тутъ на динці!“

— „Бо сумую та плачу та працюю, вочи не доспаю“, одказала Ганна.

„Та нехай вона пропаде, отта иродова робота! Чи вже жъ ти хочешъ запакувати себе надъ очима динцемъ?“

Якъ та метіль вхопила Марина личку зъ грєбіня и швиргонула на комина; мичка затепилась за трісци на комині, а тамъ химерно прєстягла свою довгу бороду въ низъ, ажъ дитина зарєкоталась. Грєбінъ полетівъ під піль, динце захурчало ажъ на горіще, вдарилося обз кровлю и голнуло на стєню.

— „Маринно! що це ти виробляєшъ, наче маленька! Я не люблю такихъ жартівъ“, каже Ганна.

Червона якъ жаръ, весела якъ дитина, Марина захопила Ганну за руку и почала, жартуючи, крутитись по хаті та приспівувати.

— „Маринно! найкраща молодице!“ пручалась Ганна. „Сєго дня свята пятниця! Бєть собі зъ танцями; ну до танцівъ тепєрочна мині!“

А Марина бєз трєбати та приспівує:

Якъ я була молодою — прєподобницею,
Повісила хвартушину надъ віконницею,
Хто йде то кивне, а хто йде, то моргне!

„Ганно! сестрице! Чи вже жъ ти хочешъ за-напастити свій вікъ, марне стратити літа свої молоді; чи вже жъ тобі не жаль свої краси лица білого, брівокъ тоненькихъ!“

— „На що мині краса тая, коли немає мого Василя. За-для кого жъ цвістиме вона? Нєхай вьєне мое лице, западають мої очи, линяють брови, бо нікому дивитись на їхъ...“

„Ось послухай, Ганно, мене нерозумної! И Василь твій не загинувъ, нїде дівся, може швидко й приїде! А на світі не одні брови чорні, не одні очи горять вогнемъ. Одні брови чорні, а другі чорніші, одні очи горять вогнемъ, а другі падають, якъ ломтья, одно серце тепле, а друге тепліше.“

А сама Марина зітхнула по своїй речі, бо згадала, що єсть на світі одно серце найтепліше, одні очи найчорніші, одна душа наймиліша.

— „Вогъ зна, що ти оце говоришъ, Маринно!“ одказала Ганна. „Я тоді тільки щаслива, якъ піду до церкви та помолюся Богу за свого Василя“...

„А я й Богові молюся и на хлопцівъ дивлюся! Мині шкода мої молодій красі, мої косі! Нєхай цвіте, не марнєє мое лице, не линяють брови! Нєхай люблять мене хлопці молоді й хороші! Я молода, хочу въ смакъ нажитись на світі; хочу бути щаслива и весела.“

— „Отто мині щастя, Ганно, якъ я стою въ вечері підъ вишнями та дожидаю мого млого, чорнобривого, якъ вінъ свисне тричі за ставкомъ межъ вербами, подаючи мині звістку. А въ мене серце холоє и душа холоє! И добро мині и тощю мині и голівонька мое морочитья, ажъ прикилюся я до вишні... А тутъ чує, шелєснуло через тинь, шелєстить листъ гарбузовий, гойдаєтья висока кукуруза и соняшник. А милий виплєває звідтіль, якъ ясний місяць сходить; наближаєтья до мене, а мое серце мліє, умліває... Чи то жъ це щастя, Ганно, въ вечері, обнявшисьъ зъ милимъ слухати, якъ щебече соловейко? Чи то жъ це доля, якъ пригорне милий до свого серденька? Якъ дивитись ёму въ вічі, цілувати ёго брови, ёго очи?“

Марина положила обидві руки на Ганнині плечі и припала головою до її плеча.

— „И годі, Маринно, одказала Ганна. Не за-для мене жарты та сміхи! Не за-для мене чоріють парубочі брови та очи. Минулося мое кохання, мое женихання! Помандрувало мое щастя зъ Василємъ въ далеку сторонюньку.“

„Але якъ ти нажилась зъ милимъ, Ганно! А я пішла заміжъ за нєлюба и не знаю такого ща-“

сти, яке тобі судилося... Я й не находалась, а й не навтішалась!... Прощай Ганно, промовляй Марина, часъ до дому. Приходь до мене, Ганно, завтра надь вечорі; побалакаємо, помартуємо, розважимо себе трохи...

Густий, осінній туманъ встав надь лісомъ вечірню добою. Въ селі тихо, на вулицяхъ пусто. Місяць світить, якъ черезъ сито; вітеръ колише голими вербовими верхами. Марина дівчатъ до себе на вечерниці закликає: „Дівчата-сестриці! Прийдіть завтра до мене на вечерниці! Скучно мині молодій одній въ хаті жити. Марно пливуть мої дні за днями, літа за літами! Постіль біла стіна німа, ні до кого й слова промовити. Прийде день — журюся, прийде нічъ — сумую. Приходьте дівчата! Розважте мене въ тузі веселими жартами та дівочими піснями.“

— „Добре, Марино, прийдемо!“ одказують дівчата.

„Приходьте дівчата! Мині молодці не годитця до васъ ходити гуляти. А я молоденька хочу погуляти! Приберу я въ хаті якъ у неділеньку, вимажу хату й сіни, обвішаю стіни вишиваними рушниками, обвічаю образи васильками, гвоздиками та ласкавцемъ, затоплю въ печі та наварю вечеряті! Приходьте жъ сестриці!... А я закличу до себе троїсті музики та наманю хлопцівъ повну хату н кімнату, ще й подвір'ячко! Тому кивну, тому моргну, того поцілую, н налянуть до мене якъ орли, якъ соколи. Порозчиняю ворітечка, буду васъ ждати, въ вікна виглядати. Приходьте жъ дівчаточка!“...

— „Добре, Марино, прийдемо, прийдемо!“

Густий туманъ покотився яромъ; въ селі ще тихіше, місяць на силу виглядає зъ за густої хмарі, неначе світить черезъ густе полотно.

Марина, де не встріно, хлопцівъ до себе на вечерниці закликає:

„Ой хлопці-мелодці! Завтра въ мене вечерниці! Моя хата зъ краю, коженъ її знає; вона стоїть въ вишняхъ, а двіръ у черешняхъ. За моїми ворітьми криниця та верби. Лихихъ собакъ не маю. Завертайте туди хлопці, не минайте мене! Якъ минете мою хату, — не займайте мене!“

— „Добре Марино, прийдемо, якъ дівчата будуть!“ одказують хлопці.

„Ой хлопці-чорнобривці! Чи світить же місяць безъ яснихъ зірокъ? Чи гуляють же хлопці безъ дівчатъ? Не цвіте рожа — маковий цвітъ безъ зеленого листу, — не гульня дівчатамъ, де хлопцівъ немає. То не гай, де соловейки не щебечуть; то не вечерниці, де дівчатъ немає!“

„Ой хлопці-мелодці! Моя хата, що й ліниста, а ваші музики. Наша пляшки й черпа, наша вечеря, а ваше мідь-вино горілочка, маковники та медовники. А сама я молоденька, гуляти раденька! Не дивітця хлопці, що на мині хустка! Серце моє дівоче. Лице моє не змаріло, брови не злинали. Люблю співи, люблю жарти, люблю вуся черний, поглядъ орлиний!“

„Не лишайте мене хлопці! Якъ минете мою хату, не чіпайте мене!“

— „Добре Марино, прийдемо, прийдемо!“

Місяць впливъ за густого туману на саме небо; затихъ вітеръ н на силу шелестить сухими листомъ. Й мсійше н тепліше на дворі. Марина Василечка до себе на вечерниці закликає:

„Куди біжишъ Василечку? На вулицю? А я батькові скажу,“ каже Марина.

— „Тобі-що!“ каже Василь.

„Ні, не скажу Василечку, якъ прийдемо завтра до мене на вечерниці.“

— „Коли жъ батько не пустить,“ каже Василь.

„Хто жъ батька питає, якъ на вулицю йде? Такий же зъ тебе парубокъ! Черезъ горіще, та до мене!“

„Прийди серце Василю завтра ввечері до мене! Въ мене буде дівчатъ, якъ зірокъ на небі; въ мене буде хлопцівъ, якъ макового цвіту въ городі. Въ мене співи, въ мене жарти, танці, та музики! Будемо грати, танцювати, самихъ себе розважати. Прийди серце моє!“

„Прийди серце Василю! За-для тебе приберуся, якъ на Великдень! Тримі вишию зъ полумиса свіжою зедою, надіну десять разівъ доброго намиста зъ думачемъ, заверну голему шовковою хусткою, якъ та багачка, вбуюся въ червоні чоботи. Поберемося за рученьки, будемо по хаті поломати, будемо обніматись, будемо цілуватись! Прийди жъ доле моя!“

„Прийди жъ доле моя! Буде въ мене їсти й пити! Вечера моя смачна, хата моя тепла, постіль моя біла! Душа моя добра, слово моє певне. Очи мої черні, а серце гаряче! Люблю тебе голубе синій, Василечку!“

Всяка Марина хлопця за підборедокъ, поцілувала тричі, ажъ одяски пішли по-підъ вербами н полетіла вітромъ по-підъ огородами, а на відвигиці за нею побігла по тину чорна тінъ її...

Ввечері въ субботу сумно та жалібно загувъ момотанський дзвізъ. Гуляв дїтеръ по вулицяхъ, зъ неба дорочить врупами. Нічого немає въ церкві. Одна Ганна виїшла зъ цвинтаря, неначе тінъ якогось мерця н пепелася по-підъ тинами.

— Аджежъ мене преслила до себе Марина, згадала Ганна. Зайду на часокъ, посижу, побаламаю. Одначе сѣгодня робити гріхъ. Ганна повернула до Марининоі хати. Світло въ хаті въ Марини. Въ печі палає жоломъ, світло такъ и бѣе, такъ и ѡлетца кругомъ хвилями зъ усіхъ трѣхъ віконъ и освічує верби й вниші.

— Марина таки жде мене, думєє собі Ганна; вечерю мабуть варить, міркує вона. Одчинила Ганна снєшні двері й здивувалась! Въ хаті гуде якъ въ улаіку бджоли.

— Чи не заблудила я, подумала Ганна и вийшла на двіръ. Ні!... Марининъ двіръ и ворота. Ввійду въ хату.

Ввійшла Ганна й стовпомъ стала. Въ хаті ясно, якъ середъ дня. Горить каганецъ и дві свічки, въ печі палає жоломъ и миготять веселими хвилями по білихъ стінахъ. На лавкахъ, на полу, на печі, обсіли якъ хмара дівчата та хлопці! Сміхъ, регіть, жарти та співи! На скрині сидять музички. Середъ хати убрана якъ на празникъ, похочає Марина, якъ та пава, зъ рогацемъ въ рукахъ, та заглядає въ пічъ.

„А я тебе Ганно жду — не дождуся!“ гукнула Марина. Заграйте жъ музички дрібно та весело! Заспівайте дівчата про таланъ, про щастя! Розважте Ганну безталанницю!“

— „Що це таке Марино,“ одказує Ганна. „Чи весілля справляєшъ чи що? Кого жъ заміжъ даєшъ, кого женишъ?“

„Женю я свій таланъ, видаю заміжъ свою долю! Грайте музички й не переставайте!“

Музички вчесали метелицю. Марина якъ стояла зъ рогацемъ въ рукахъ, такъ и повіялась и потягла за собою Ганну. Ганна одихнула її й стала оддалікъ.

„Якъ не хочешъ, то я й сама!“ каже Марина. Забью лихо тропакомъ, затопчу ногами! Грайте музички, або гроші вертайте. А сама приспівує:

Ой пішла бъ я на музички

Якъ дастъ батько пятака —

Закрутилася бъ на віки,

Та вдарила тропака!

Тупъ, тупъ ніженьками,

Цокъ, цокъ підківками!

Гопъ — чукъ — га — тропака.

Бо я зъ роду така!

На все село мене знають,

Кажуть ниша не така, —

Хлопці въ танецъ вибирають,

Бо люблю я тропака!

Тупъ, тупъ ніженьками,

Цокъ, цокъ підківками!

Тячъ Никола винувсь до Ганни й хотівъ потягти її въ танецъ.

— „Одчепись поганий!“ вивзиралась на ёго Ганна такъ, ажъ въ хаті стихло, ажъ замовили хлопці та дівчата.

— „Останній разъ нега моя въ твоій хаті“ промовила Ганна. „Не переступлю я Марино, твого порога!“

Ганна гуркнула дверми, ажъ вікла задвєшила. Хлопці зареготались, а Тячъ одчинивъ двері, тай гукає въ слідъ: „тью, тью дурна — навіжена!“

Розійшлись вечерниці. Якъ метіль минулась Марина и попробірала й повинитала й повитрушувала й повинивала. Застлала стілъ скатертю, постелила постіль, въ ночовни налила мятелю, щобъ змити голову, бо була субота.

Сидить Марина вінець стола, розчісує косу. Густа чорна коса розпалась чорною хвилею по білій сорочці, по скатерті. Чеше вона косу, а густий волосъ ажъ вилискуєтця, а зъ-підъ гребінця ажъ исари сиплятця.

Задумалась Марина; рука зъ гребінцемъ заклаяла на косі... Въ вухахъ гуде бубенъ, ринають сиринки, въ очахъ мигтять чорні брови, чорні очі перубочі, молоді дівчата.

„Гуляє дівчина молода, якъ та пташка, що пари шукає, думала Марина. Гуляє молодиця молода, тільки себе, розважає. А я ні дівчина, ні вдова! И заміжъ мині не йти, не дбати въ скриню, и нема закимъ тужити... хіба тільки за чужимъ чоловікомъ! Я гуляю, пари не шукаю й лиха не загуляю. Тільки й була я щаслива дівкою...“

„Короткий та й веселій вікъ дівочий! Я й не нагулялась и не наснівалась! Верніться жъ назадъ літа моі молоді дівочі! А якъ не вернетесь, то хочъ увітця, хочъ приснітця!“

„Коли бъ знала, де ростє таке зілля, що літа вертає, коли бъ знала, де живуть такі знахурни, що бъ одробили мое горе, щобъ вернули мій вікъ дівочий, пішла бъ на край світа, не спинилася бъ!“

Засвітила Марина свічку, поставила на столі дзеркальце, одчинила скриню и вийняла зъ чорної хустки кибалку зъ явітнами, зъ стрічками, зъ вінцями, — ту кибалку, въ котрій стояла підъ вінцемъ.

Передъ дзеркальцемъ наділа вона на голову кибалку. Кінці стрічокъ червонихъ, синіхъ и зеленіхъ пірнули въ розчесану косу.

Глянула Марина на себе въ дзеркало и слєпи подотились зъ очей. Въ дзеркалі черніли блискучі очі, чорні брови, а голова ціла явітнами. Перша мавіва на переді не була така гарна, якъ Марина въ явітнахъ та стрічкахъ. Повернулась Марина бокомъ, майнула чорна коса зъ стрічками й реєси-

падась по плечи и по грудяхъ. Серце зомліло въ Марини!

Іі душно, въ вискахъ неначе втѣ золоточками стукотять, голова морочитця.

„Піду жъ я въ садъ, то згадаю підъ вишнями своє дівування, своє замцання, думала Марина.

На двері втихло й потепліло; тихий вітеръ ледві шелестить сухимъ вишневымъ листомъ; місяць повний але неясний стоявъ високо. Іде Марина по садочку и промовляє:

„Резмай, вітре мою чорну косу до пояса! Хочь ви зіроньки гляньте на мої брівоньки, на мої квітоньки! А ти місяченьку подивись на мєє личенько на мою дівочу красу; бо людямъ я на віки молодица. А коли бачишь мого милого въ далекій стороні, згадай ёму про мене. А якъ спить мій милий-чорнобривий, наведи на ёго сонъ про мене. Може вінъ хочъ во сні полюбить мене, здохне по мні!“

Світло горить въ хаті, Марину сонъ не бере. Гуде, не переставъ въ вухахъ бубень, скриплять скрипки, передъ очами манячать веселі лица. Коли въ разу въ думці іі зъявилось лице Ганниє, сердите....

„Боже жъ мій! що я наробила, подумала Марина. Вона сказала, що не переступить більше мого порога. Розгнівила я свою дорогу давню подругу.“

Встала Марина якъ сиділа, въ квіткахъ, стрічкахъ, накинута кожушину и полетіла до Ганни въ глупу шівнічъ. „Чи спишь Ганно,“ питала Марина, постукавши въ вікно.

— „Ні, не сплю, йди въ хату“ одказала Ганна.

Въ хаті було світло, бо світивъ місяць. Ганна глянула й перекрестилась. Іі здалось, що то мара.

„Не бійсь Ганно! це я дівую при місяцеві, та при зоряхъ.“

— „Насміялася ти на до мною Марино!“ каже Ганна. „Завтра свята неділя, я була въ церкві, — Богу молилася и за себе й за чоловіка, и за тебе и за всіхъ. А ти мене запровадила на вечерниці, Мні казала одна черниця въ Лебедині, хто въ церкву не йде, або гуляє проти празника, під тимъ на сімъ сязнівъ земля вогнемъ горить. Що ти робишь Марино! Схаменися! Хиба жъ ти маленька, чи що? Не знаєшь, що молодіці гріхъ вбратись въ дівочий убіръ? Чи до перевесника вбралась ти въ стрічки та квітки?“

„Прости мні серце Ганнусю! А я загулялась, та й забула, що завтра неділя. И байдуже....“

— „Завела мене міжъ парубки,“ говорила далі Ганна; „нехай вони дівчатамъ снятця. Та въ тебе жъ чоловікъ є, — що вінъ скаже, якъ до дому повернетця! Ти жъ хазайка въ своїй господі! Тебе жъ люде осудять!“

„Якъ схотять, каже Марина... Я не боюсь людського поговору... Жартую, бо я молода; бо хочь празити свій вікъ васело, щобъ немерно пребігли літа мої молодіі.“

— „А я й десі своляла передъ образами, та благала за тебе Господа милосердного, щобъ тебе Господь навівъ на добрий розумъ, щобъ не глузували надъ тобою люде.“

„Вибачай же мні, та не сердься на мене Ганно. Спасибі тобі, — на добранічъ!“ (Виспівъ буде.)

СЕЙ СВІТЬ ОДИАКИЙ БУВЪ И БУДЕ.

Сей світъ однакий бувъ и буде:

Святий та красний — давний рай,

Да не удались въ нєго люде,

И не удавсь іхъ обичай

По світа божого законі: —

Пішли у свою грішну путь

Покинувши святого дона

Святої матери — и йдуть

Теперь до мети манівцями,

Що мали на попереки!..

Коли вони зайдуть? — вічний знає,

А доки зайдуть вони — а ти

Не вірь имъ брате, орле, друже,

Зъ людий ангелівъ не роби,

Тоді и серце не затужить,

Тоді й нечасові гроби

Не будуть землю укривати!....

Не вірь имъ орле, друже, брате —

Лишь собі самому!

А собі ще менше усіхъ —

А найменше тому,

Що тя хоче одурити —

Та божитця, брате,

Що вінъ Бога ймивъ за ноги,

Що хоче шукати

Щастя-долі всєму світу!....

И премудрі и немудрі —

Всі Адама діти! —

Ю. Федьковичъ.

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

„Якъ загетьманувавъ у короні панъ Краковський (Янъ Гарновський), пише Претвичъ, заразъ двинувъ на узग्रяничче и обѣхавъ усі вкраїнські замки и замочки (розумій коронні, бо Київъ, Кієвъ, Черкаси, Біла Церква були підъ доглядомъ

лятовського гетьмана). Не то на границі округи снх замків, та й коло Львова къ Люблину и Перемишлю, зуздрів пань гетьманъ коронний пустині, що понароблювала Татарва и що теперъ заселились коло Львова и на въгрянничі після довгого безлюддя. Пустошено сю землю тимъ, що одна коронна стражъ стояла тамъ, де теперъ Баръ, а друга — де воєвода белзький (Сінявський) збудувавъ на Синіполі замокъ. Поки бувало чатові роти подадуть звістку про Татаръ у замки и гетьманамъ, — Татари за одинъ день покинуть їх ззаду въ 30 миляхъ, а самі безпечно грасують ажъ підъ Опатовимъ. Позахоплюють бувало коло церковъ ридвани съ панськими семьями, наберуть у неволю простого люду и зслиануть изъ своєю здобичю. Теперъ почали ми чатувати на 20 чи й більше миль дальше давніхъ сторожъ. Довідавшись заздалегідъ, що йде Орда, люде мають доволі часу позбігатись у замки. Снмъ робомъ пустині почали залюднитись и залюднююця й досі. Наші гетьмані тимъ часомъ побиди до ноги білгородську, очаківську, добрульську и килійську Орду, що зібралось було ві до тисячи — разъ підъ Зінковимъ, а вдруге коло Бара. Съ того часу почала Татарва крастись проміжъ нашихъ чатъ малими купами: найчастіщъ по 200 и по 300, а то й по 50, по 60, по 40, по 30, ба й по 10 чоловікъ, за для того, що трудно догледітись їхъ сліду. Ходять вони усяко різано, а звіри по степахъ усяди багацько: дикихъ коней, зубря, оленя, що не такъ-то роспізнаешъ ёго сліду відъ гординського. Оттакъ же то набігала Орда разъ двадцять що-року и займала силу брашнівъ и бранокъ на Вкраїні.

„У такихъ обставинахъ (веде Претвичъ свою річъ дальше) узгрянинні воєводи споряджали незаважені купи збройного люду, коней у двісті чи въ триста, азъ самихъ завязтихъ юнаківъ, и послали наздоганяти Орду. Комінникъ сей гнавъ степами тілкі вночі, яка бъ ні була темрява, а днювавъ залігши по балкахъ, щобъ не постерегли ёго татарські чатовники. Иноді одбивали наші въ Татарви здобичъ, иноді перепиняли її на дорозі въ узгрянинні осади. Звався такий походъ „заяганнемъ на полі або козакуваннемъ“.

Відъ Галича до Чернасъ постала низва козацькихъ чатовнихъ купокъ. Мало не що-року змінили вони свої становища, то посовуючись у пустині, то подаючись назадъ відъ „городамъ“. Татарва набігала на нашу Русь трома розлоговинами степовими, и звались тоді сі розлогівини татарськими шляхами, а обрали їхъ собі Татаре замість шляхівъ черезъ те, що по снхъ розлогівинахъ були найдогідніші переправи. Одинъ та-

татарський шляхъ ншовъ, зачинивши на десять або й більше миль, мимо Чернасъ, Корсуня, Київя, Луцького, Сокала, примуючи до Львова, и звався Чорнимъ. Другий, узавшись відъ Очакова, сягавъ черезъ степові річки Саарянъ, Бодиму, Кучманъ и поузь Баръ — такожъ гі Львову; звався Кучманськимъ, або Кучманомъ. Третій простувавъ туди жъ берегами Бога на Зінківъ и Покутте; звався Волоськимъ чи Покуцькимъ.¹⁾

Проміжъ сими-то шляхами, підъ захистомъ козацькихъ таборищъ и степовихъ чатъ, силувались устояти вольні осади, де козацтво мало собі притулокъ, звідкіля воно й бралось. Не разъ да й не два доводилось такимъ осадамъ зникати безъ прослідку, якъ прокрадутца Татаре котаримъ шляхомъ. Разъ-по-разъ чути бувало тоді, що вибрала Орда село. Отъ же зновъ та й зновъ зусміялись Українці копати середъ стёпу землянки свої, ліпити мазанки. Незабаромъ стояло зновъ село середъ предківськихъ гробовищъ, зновъ розпочиналась боротьба изъ азійською дичюю за житте на вольному займищі. Зъ реляції Претвича довідуємось, що замки Ровъ, Ольчидавръ, Жванъ шоруйнувавъ за ёго часу волоський господаръ, а що були осади навкруги, все те перегнано за Диістеръ; якъ же на старому замковищі Рові збудовано потужний замокъ Баръ, зновъ навкруги позасівались хуторі, и багацько людей поверталось изъ Волоцини. Такъ було по всьому узгрянинніюму простигові, що на початку козацчини сягавъ тільки земель міжъ Галичемъ и Київомъ, а черезъ якихъ десятківъ вісімъ реківъ — виперся помалу — малу ажъ за річку Ворсклу.

Отъ же залюдненне пустинь українськихъ, такъ само якъ и зростъ козацтва, сталось — можна сказати — проти волі ляцького ряду. Претвичова реляція була не що инше, якъ справа ёго передъ королемъ и сеймомъ: нарекали бо на ёго радні пани, що вінъ своєю козацциною роздрознює Орду, бо жалкувався хакъ королеві на Претвича, клеплючи, що ніби Орда пустошить ляцькі узгрянничя тілкі вганяючись за Претвичовимъ козацтвомъ. Прекладавъ Претвичъ на сеймі, разъ, те, що безъ козацтва не встояти осадамъ узгрянничнімъ, а друге — те, яка воно спасенна річъ и самимъ повислянамъ. Тількі жъ переваживъ ханъ сеймове розумованне: року 1552 мусивъ король Барське староство приручити иншому, а Претвича осадивъ у Теревовлі.²⁾ Певенъ бувъ король

¹⁾ Stan. Sarnicii, Descriptio veteris et novae Poloniae, у Милцера, I, 268.

²⁾ Listy oryginalne Zygmunta Augusta wyd. Lachowicza, 25.

що Татарва не зазіралабъ до ёго земель, коли бъ не ходили въ поле підстерегати Орду та не чіпали її стадъ отті старостинські служебники та козакъ, що загніздились по узгрянншнихъ замкахъ: у Кнїві, въ Каневі, въ Білій Церкві, у Брацлаві й Винниці. Ще року 1560 допевнявся вінъ, щобъ узгряннші старости не важились послати своїхъ служебниківъ съ козаками въ поля.¹⁾ Тимъ часомъ сила речи брала гору надъ королївськимъ порядкуваннямъ. Почали старости стискати козаківъ, почали козакъ знаходити собі ватажківъ опрічъ старости; степове погуляння не мало вину.

Вбачали ми, якъ Дашковичъ Остапъ переходивъ відъ одного государя до другого, були въ ёго родові села підъ Кнївомъ, що т ягъ тоді до ляцького царства, були жъ и підъ Путивлемъ, що тягъ до московського. Купились коло ёго козакъ обохъ Українъ — ляцької и московської, тієї-то Путивльщини чи Сїверщини, — и служивъ Дашковичъ разомъ обомъ государямъ. Слідомъ ёго пішовъ другий черкаський и канївський староста Митро Вишневецький, князь изъ того Вишнівця, що на Волиню.²⁾ Якъ не давъ ёму король Жигимонтъ Августъ якогось жаданого староства, загрозивъ тоді вінъ короля, що пійду, мовлявъ, служити або турецькому султанові, або московському цареві³⁾; и справді року 1553, попрацавшись у Вишневці зъ двома братами, шугонувъ Митро Вишневецький степами у турецьку землю зъ своїми козаками.⁴⁾

Стрївожився король, що Турчинъ матиме такого славного лицаря и добравъ способу зновъ притягти ёго до себе. По весні року 1554 одержавъ князь Вишневецький обережний листъ королївський, залїзний мовлявъ, чи — якъ ще ёго звано — глейтовий листъ, и зновъ привтали Дніпране завязаного козарлюгу. Маючи въ своїй руці Черкаси и Канївъ, спорудивъ Митро Вишневецький за Порогами, на острові Хортиці, твержу и, робомъ Дашковича, водивъ московськихъ козаківъ разомъ зъ нашими на Татаръ и Турківъ. Року 1556 козакъ-Путивльці, за приводомъ царського дяка Ржевського, прийшли на річку Пселъ, поробили байдаки и поплили Дніпромъ підъ кримські улуси. На Дніпрі скупилися зъ ними три сотні козаківъ-канївцівъ изъ дружини князя Вишневецького. Вкупі вони зруйнували Очаківъ, побили Та-

тарву й Турківъ и поплили назадъ угору Дніпромъ. Нова турецька сила пішла въ погонь за ними; козакъ засїли въ комишахъ и відперли Турківъ геть. Поплили далі. Коло Ісламъ-Керменя напали на козаківъ кримські Татаре всею Ордою. Втаборндисъ козакъ на якомусь дніпровому острові, шість день стрїляли черезъ воду; далі вибравши темну нічъ, зайняли въ Ордн табуни и перегнали до себе на островъ, а зъ острова на правий бікъ Дніпра и вернулись до дому ціло. Того жъ року Митро Вишневецький узявъ нападомъ Ісламъ-Кермень, людей побивъ, а гармати поперевозивъ на Хортицю. Року 1557, у січні, притягъ кримський ханъ до Хортиці зо всіми потугами, добувавъ замку 24 дні, та втеривъ багацько Орди и мусивъ вернутись, нічого козакамъ не вдівши. Незабаромъ ще разъ облігъ вінъ Вишневецького на Хортиці вже вкупі съ Турками. Довго крепивсь проти ёго Вишневецький; ажъ ось козакъ поїли вже своїхъ коней, не стало живности, — двинувъ у Черкаси¹⁾, а въ грудні того жъ року перейшовъ служити московському цареві.

Тамъ дано ёму на віки городъ Білевъ зо всіми волостями и селами, та въ іншихъ областяхъ килько сілъ. Царъ Іванъ Грізний пославъ ёго гі Дніпрові, бо тутъ були въ ёго давні приятелі козакъ; готові були вони воювати за царя московського съ тимъ же завязатемъ, що й за ляцького короля, — аби воювати, бо съ того мали собі и славу и вжитокъ. Потімъ князь Вишневецький, вкупі зъ московськими воїводами, допомагавъ Черкесамъ воювати Кримцівъ²⁾. Звідтіля прийшовъ у восени року 1561 съ козаками на Дніпро, втаборивсь на врочищі Монастирищі міжъ Хортицею й Черкасами, випрохавъ у короля залїзний листъ и приїхавъ у Краківъ³⁾.

Тутъ вінъ побратався изъ ляцькимъ магнатомъ Ляскимъ. Сей Ляский володівъ волоською твержею Хотинномъ и силкувавсь усю Волощину притягти до Польскої корони. Треба було для сего настановити господаремъ у тому краї приятеля, та ще й славного лицарюгу; аби який господаръ не вдержавсь би проти Турка, що вже давно наступивъ пятаю на Волощину. Піднявсь на господарювання, зъ намови Ляського, Вишневецький изъявився за Дністромъ 1564 року съ чотирма тисячами козацтва. Господаремъ у Волощині бувъ тоді Яковъ Василядъ (Ираклидъ), а въ ёго силкувавсь однати господарську булаву бояринъ Томза. Вже Томза съ

¹⁾ Акты Южн. Росс. II, N. 137.

²⁾ Староство се дано ёму року 1550.

³⁾ S. Gołębiowski, Czasy Zygmunta Augusta, I, 126.

⁴⁾ Liśty orig. Zygm. Aug. 58. Жигимонтъ Августъ, року 1553 липця 15. дня, писавъ до Радивила Чорного: „A zjechał ze wszystką rotą swą, to jest s tymъ wszystkimъ козацтвомъ а хлїопатвомъ, które około siebie bawieł“.

¹⁾ J. Gołębiowski, Czasy Zygmunta Augusta, I, 129.

²⁾ Карамзинъ, Ист. Гос. Росс. изд. 5-е, VIII, 102.

³⁾ Акты Южн. Росс. II, N. 148.

своїми підрушниками приперъ бувъ Якова Васи-
лида у сучавському дворці ёго, ажъ тутъ наїли
козаки по тужъ саму булаву своєму гетьманові.
Томза виславъ на зустрічъ Вишневецькому стар-
шихъ бояръ своїхъ, запевняючи, що вінъ піднявсь
господарювати тільки до якогось часу, и що ніби-
то Волохи бажають прийняти до себе за госпо-
даря хороброго козацького гетьмана. Понявши
князь Вишневецький віри, двинувъ игъ Сучаві, ажъ
тутъ несподівано вдаривъ на ёго Томза своїмъ
військомъ переваживъ козацьку силу, піймавъ са-
мого Вишневецького и одіславъ у Царіградъ замість
гостинця султанові.¹⁾

Не одного хороброго бранця примусили Турки
до магометової віри, и такі потурнаки бували въ
їхъ найзавзятішими воїнами проти християнства.
Жадали вони потурчити й Вишневецького, та не
подавсь козацький гетьманъ на зламання віри своєї.
Помстивсь тоді надъ нимъ султанъ за те, що слу-
живши першъ ёму, зновъ почавъ проти ёго вою-
вати. Скинуто Вишневецького зъ високої башти
на залізані гаки²⁾. Зачепивсь вінъ ребромъ и висівъ
на гаку трое сутокъ живий. Оповідувано въ ті
часи, що, висючн на гаку, Вишневецький славивъ
Христа и проклинавъ Магомета; не стёріли сёго
Турки и вбили ёго зъ лука³⁾.

Кобзарі вславили Вишневецького, зовучи ёго
козакомъ Байдою; пісня про ёго живе до нашого
часу проміжъ селянами, потомками козацтва ста-
росвіцького⁴⁾. Въ тій пісні козакъ Байда гуляє въ
Царіграді на ринку, ажъ ось почавъ турецький
царъ до ёго лэститись: зроблю тебе паномъ надъ
усією Вкраїною и дочку свою оддамъ за тебе,
тільки прийми мою віру, зробись потурнакомъ. А
Байда ёму:

„Твоя, царю, віра проклята,
Твоя, царю, дочка поганага.

Звелівъ ёго за се турецький царъ почепити
ребромъ за гаки. „Висить Байда не день, и не два“,
а далі вздрівъ свого вірного чуру:

„Ой чуро мій ти вірносенький,
Подай мині лучокъ тугесенький,
Подай мині лучокъ
И стрілочокъ пучокъ.

¹⁾ Боліли тоді ноги въ князя Вишневецького; мусивъ
їхати возомъ, не змігъ и до бою на коня осісти (Herbarz
Polski Nieścieckiego. IX, 331.

²⁾ Оповідане Білський (Kronika Polaka, 614), що Виш-
невецького страчено „nad odnoga szorska ku Gałacie idąc.“

³⁾ Ширше про ёго волоський похідъ оповідано въ
княвді Палаузова: Румыськія господарства Валахія и Мол-
давія. С. Петерб. 1859.

⁴⁾ Про Дашковича такожъ були нашого часу пісні
записані, та не зберёжені. (Див. Tygodnik ilustrowany 1862,
стр. 63.)

Бачу я въ полі три голубочки
Хочу я вбити для царської дочки.“

Подавъ ёму чура лукъ; замість голубівъ по-
стрелявъ Байда царя, царицю и саму царівну, та ще
й насміявся:

„Було, царю, знати
Якъ Байду витати:
Було тобі Байді
Съ плічъ голову зняти,
Ёго срібло-злото на себе забрати,
Воронимъ конемъ ёго їздити,
Чуру ёго собі зголубити.“

Легенду сю появилъ не одинъ сучасний писа-
тель, хто якъ чувъ або розумівъ про дивну смерть
християнського лицаря. Всі оповідували, що ніби
Вишневецький, висючн на гаку, стрелявъ зъ лука
на Турківъ, що ніби прихавъ дивитись на таке
дило: султанъ Солиманъ, — вінъ и на ёго стре-
ливъ, та вже ослабла сила лицарська, не долетіла
стріла до султана, а про-те султанъ розлютувавсь
и звелівъ ёго добити. Турки покршили дрібненько
ёго серце и проглинули по шматочку, щобъ здо-
бути й собі ёго козацького завзяття. Такої слави
наробивъ по всьому лицарському світові князь Виш-
невецький, первий гетьманъ козацький — запо-
розький¹⁾. (Дальше буде.)

¹⁾ Herbarz Polski Nieścieckiego, IX, 361.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ

ведля народніхъ пісень, повірокъ, сказокъ и
історичніхъ записокъ написавъ

Богемий Згарський.

ДУША и ДУХИ.

(Дальше.)

Передъ кождимъ великимъ нещастіємъ являвся
зловіщій духъ, у постаті дива.¹⁾ Дивъ кликавъ на
людей нязъ дерева, або на полі. Дивъ заступавъ
путь и вочи. Зловіщій сей дивъ принадлежить надъ
найдавніщій мнувшості; е то дивъ, девасъ у ста-
рихъ Перзівъ, въ зенда-весті. Великі дива заявля-
лися порою въ природі; були вони ділами духа-
дива. Уродилося иноді яхесь диво, незвичайна тварь,
то заповідали ямусь загальну нужду. Такъ за вели-
кимъ дивомъ, йшла завсігди велика біда.

Деякихъ людей напосідавъ злий духъ, що са-
михъ крайнихъ, шаленихъ діл допускалися. Такі
зовутця по нимі бісаувагими. Віра въ бісівъ пе-
рейшла нязъ поганства у християнство. Всі поган-

¹⁾ Слово о полку Игоревімъ.

ські духи перетворились за християнства на біси або чорти. Про таких чортів-бісів доховують численні повірки. Багачеві, кажуть, приспорює іміння несамопитий. Такъ давнійші домовники, хованці, родичі замінилися на бісів-чортів. Хто хоче чорта хованця мати, нехай девять днів не хреститця, не мовить молитви, девять днів ходять неумиваний и через девять днів носить куряче яйце-повкладокъ під пахою. Изъ тимъ яйцемъ під пахою має піти тамъ, де три дороги розходятья и свиснути тричі. Тоді являть чортъ и питають: чого хочеш? — Відповісти: записатися тобі чорте. Зачимъ чортъ став на службу, нікого не прину-стить, ні до комори, ні до скрині. На разі чортъ сей такий завбільшкий, якъ мізній палець; росте однакж годуючись несоленою стравою. Великий чортъ зростомъ за хлопа, весь чорний изъ чорнимъ криканнемъ на голові, ріжками та й хвостомъ, у чорній німецькій юбці, изъ люлькою въ зубахъ, на курячихъ лабахъ.

На святий вечеръ, передъ Йорданомъ, вибираютья чорти изъ води. Люде роблять тісто изъ гречаної муки и мастять хрестиви на дверяхъ хати, хлівівъ, щоби чортъ не скрився. Вінъ кличе: куме, позичте мині саний вивезти діти изъ води. Якъ обернутья сані горі копаницями, то чортъ ихъ не возьме. Липить хто сані звичайно и позвольть чортові взяти, якъ оддасть, накладе грошей повні сані. Тому въ отсю пору, на цілімъ селі, перевертають сані горі копаницями.

Такий великий світъ духів истинувавъ поміж нашими поганами. Теперішні свічні учені, изъ погордою презирають всі ті, якъ мовлять, прості видумки, небиллиці. Не гадають вони про те, що на всіх тихъ небиллицяхъ розвився цілий багатий світъ мислей чоловіка. Не гадають, що изъ тихъ неблиць, поскладалися науки самихъ мудраків-философівъ. Поганська віра заселила цілу природу численними живими істотами, на подобье чоловіка. Зображення тихъ істотъ розвивали що можъ буйно фантазію. Такъ за поганською вірою отворився народові нашому цілий багатий світъ поезіі. У поганстві родилась, розвилась поетична душа народа нашого. Яка жebудь піснь, або співанка, оживляюцца теперъ наше християнське товариство, творитья тимъ самимъ правічнимъ духомъ, що утворивъ собі колись тамъ поганськихъ божинівъ та й духівъ. Тісна связь чоловіка изъ природою, що завилася було у поганській вірі, жива по нині у народній нашій поезіі. Та якъ всі твори поганської віри не буди нічимъ инчимъ, якъ тільки святою релігійною поезією. Поганська віра про те, є те жерело, изъ которого по нинішній день текуть безчисленними струями всі помишлення у народа на-

шого. До нічого поаятте чоловіка такъ не привъжетця, на нічимъ не станетья воно ясною правдою, якъ на живихъ, ділающихъ істотахъ. Не у самий чистий розумъ, а въ серце водворяетья жива правда у живого народа. Безпечность, веселость, радость, надія, обава, боязнь, смута, горе, печаль, розпука: всі ті прояви сердечного чуття въ чоловіці, ставились живимъ присвідченемъ, живою правдою. Тожъ за серцемъ ишовъ чоловікъ у своїхъ ділахъ; на чуттю основавъ всі свої зображення та й поняття. Изъ серця виплила ціла поганська наша віра и зділалась накорінкомъ цілої тої сердешності, якою дише народъ нашъ въ християнстві. Тільки та сердешна віра у живі творящі істоти могла установити всі ті обичаї, звичаї, норони, на якихъ склалася ціла наша народность.

(Конецъ будо.)

КИФОРЪ и ГАНУСЯ.

Л

При Дунаю козаченько
Коя напуває,
На Україні кароока
Ганнуса вліває.
Була зъ ночи у ворожки,
Просила, молила,
Щобъ їй зъ пасемъ будущую
Долю зворожила,
Щобъ сказала, чи ся верне
Козакъ зъза Дунаю,
Чи вже може крузь и воронъ
У далекимъ краю
Козакові очи ясні
Зъ голови виїмає,
Й ёму квилить-проквилить,
Похоронъ справляє.
„Ой не верне, дівчинонько,
„Козакъ зъза Дунаю.
„Ой полягла головонька
„У чужому краю;
„А въ неділю ранесенько
„Не въ дзвони дзвонили,
„Та не поли чорноризці
„Въ грібъ ёго спустили,
„Якъ у полі край Дунаю
„Ворони крачали
„Та и вовки-сіроманці
„Вили-завивали,
„Біле тіло козацькеє,
„На шматочки рвали,
„Кифорові молодому
„Похоронъ справлядъ“.

III.

То не темна — чорна хмара,
Сонце заступає,
Ой то ворожба тугою,
Серце обливає;
Жаль и горе, мовь гадюки,
Въ серденько упились,
Ганнусенці молоді
Літа затроїлись;
Й наче верба надъ водою,
Гіля розпустила,
Дівчинонька помарніла
Й слізми ся умшала.
Ані істи, ані шти
Нічого не хоче,
А лишгь нишкомъ у куточку
Шепче вдика й плаче.
„Чого плачешь Ганусенько?
Чи не хора? мила,
Моя пташко щебетлива,
Доненько єдина!
Не плачь доню — ягьже жь можна?
Треба приладитись
На весілля до Марусі;
Підешь подивитись —
Може тобі легше стане“.
— Ні, не тра міжь люде,
Моя нене радненькая!
Легше мині буде
У самоті слізи лити,
А ні жь ся дивити
На подружечки веселі
Й въ серцю жаль вбудити
Коли мийдй вже загинувъ
На чужій чужині,
То и мині легше буде,
Та лишгь въ домовні. —

А вже серце дівочее
Більше житъ не вміє,
И світъ ёму не веселій,
Воно тілько мліє:
Нема въ ёго сонця-зорі,
Нема въ ёго раю,
Коли милий разъ загинувъ
У чужому краю.
Треба й ёму умирати,
Зъ світомъ розлучатъся,
Бо немав вже кимъ більше
Въ світі утішатъся.

III.

Захурилась стара мати.
Головь похилилась

И у батька сивенького,
А на вусь скотилась
Слѣза ясна, якъ та перла....
Ёго серце чує,
Чує горе велике,
Що доня віщує.
Стара Настя — мати дума:
Лихо проминає,
И дитя своє єдине
Словомъ розважає;
Й до знахарки, ажъ на третє
Село виражає.
А знахарка все, що знає
Робить-дораджає...
Дарма, дарма все робила!
Більше гасли очи
Більше блідли на личеньку
Рожоньки дівочі.

IV.

И минають дні за днями,
А Ганусі гірше.
Вліда, хора на постелі
Ледво тілько дыше;
Мовь та квітка підкошена
Противъ сонця въ полі
Въяне, сохне Ганусенька
Въ щирої любові.
Коло неї на постелі
Сидить Настя — мати
И день и нічь; й не беретя
Ій сонъ ні робота,
Лишгь дрібними заливаєсь.
„Сяду трохи... нене...
Мій Никифоръ зъза Дунаю
Уже не поверне...
Вже загинувъ на чужині.
И я... за нимъ... пійду;
Тамъ ми легше буде... пійду
Тамъ... по ёго сліду...“
А старая її мати
Єъ серцю пригортає
Вілесеньку ручку доні,
Й слізми умиває.
„Лажу... нене;... чогось мині...
Отгуть.. нудно... тяжко...“
Ледво, ледво промовляє,
Вздиха тяжко, важко.
— Що жь тобі зновъ, моя любко?
Де то саме? доню —
„Тяжко... серце... Никифоре.“
Хлинула нвъ болю.

Дъ ній припала стара Настя
И цілує доню,

Єдину дитину й плаче;
— Трохимочку! доню! —
Страшно кличе-приває,
И сама вліває.
Трохимъ передь образами
Падає — благає!
„Господи! небесний Царю!
И ти Божа Мати!
Не лишай насъ сиротами,
Не дай пропадати!“

И ставъ Трохимъ передь Ганю,
Слѣзами залився,
И про свою гірку долю
Тяжко зажурився.
„Доню ти, моя Ганусю,
Менесь доглядала,
Й наче мати въ старихъ моїхъ
Літахъ годувала;
За що жь теперъ покидаєшъ?...
Встань ще, глянь на мене!...
Твій Никифоръ чорнобривий
Зъза Дунаю верне!“
А Гануся вже не чує
Сивого батенька,
Вже не плаче и не охка
А мовъ лідь зимненька.

v.

Сіло сонце за горами, —
Трудне спочиває;
Козакъ зъ Січі повертає
Й пісеньку співає:
„Ой високо похідь небо
Сизъ орель літає;
Іде козакъ до домоньку
Та орла питає:
„Ой ти орле сизопірий
„Далеко літаєшъ,
„А чи й въ моїй миленької
„Въ гості залітаєшъ?
„Скажи мині сизокрилий,
„Чи гараздъ ся має,
„Чи здорова, чи весела,
„Чи мене кохає.“
— Не здорова, не весела
Тебе дожидає,
Лежить хора на постелі,
За тобовъ вмирає....

Втихла пісня. Влідий місяць
Зъ хмари виглядає.
Сумно въ яслі Дніпра гляне
И зновъ ся ховає.
А на церкві, на дзвінниці

Пугачъ завиває,
Аж у грудехъ козакові
Серце омліває.
То не хмари, то не тучі
Зъ моря виступають,
То козацьке серце тоска
Й тута обливають:
„Буде горе“, такъ зловіщий
Штахъ ёму віщує,
„Зустрінетця тяжке лихо“
Й самъ вінъ тее чує.

vi.

То не орель сизокрилий
Сидить, спочиває,
Великую тугу має,
Квидить-проквидяє;
На могилі Ганусеньки
Кифоръ припадає;
Свою милу хотъ промовить
Плачучи благає:
„Ой встань, подивися,
У чужому краю
Не загинувъ я — вернувся
Зъза ріки — Дунаю!
Ой встань, ой встань,
Та хочъ привітати
Убогого сиротину
Безъ роду й безъ хати;
Бо я роду та не маю,
Сиротовъ блузаю,
Ані щастя ані долі
Ніколи не знаю.
Було въ мене щасте-доля,
Та мовъ въ синімъ морі
Потонула моя зоря
Гануся у горі.
И хто жь мене привітає
Сироту безрідну?
Хто пригорне до серденька
Якъ ти пригортала?
Хто обійме, хто спитає:
„Любишъ мене серце?
Якъ ти мене обіймала
Й про любовъ питала?
А хтожъ будеса питати
Чи я та не тужу?
Хто всміхнеся, хто розважить
Тяжку мою тугу?
Встань же мила встань Ганусю
Та хочъ привітати
Убогого сиротину
Безъ роду безъ хати“.
Рада бь мила зъ гробу встати

Земля привалила,
Рада бь відозваться, та смерть
Голось відіймила.

„Піду, сяду я на свого
Коня вороного,
Та до Дніпра я поїду
Синьго старого;
Зь бусурманомь-яничаромь
Буду воювати,
И за правду, Християнство
Свою голову класти;
Якь за волю Християнство
Вь чужімь краю згину,
То до тебе моя мила
Вь небеса прилину,
И обоє посідаємь
Голубками вь парі,
О любові розмовляти
Та у божімь раі.

VII.

По надь шатра запорозькі
Изъ за ліса — гори
Вийшовь глянуть білолиций
Й подивитись вь море,
Чи не встануть гадюками
Турки-Бусурмани
Обступати Запорозцівь
Чорними хмарами.
Світить місяць, сторожує
Надь шатромь козацькимь;
А Никифорь чорнобривий
Ходить понадь моремь,
Нудить світомь, свою ясну
Збрую оглядає,
Смерті, — хвилі щасливої —
Бучі дожидає,
Щобь ту тоску, щобь ті жалі
По дівчині любій.
Затопити, закінчити
У кривавій бурі.
„Ей місяцю, ей ти княже,
Чомь ти вже не зайдешь,
Чому звіта, моя зоре,
Не заповідаєшь?
Чи ще довго мині кажешь
Смерті дождати
Чи ще довго мене будешь
Зь милимь розлучати.“
И взявь сагайдакь на плечі,
А ратище вь руки
Та свого кониченька
Дикимь свистомь кличе. —

А вже зорі криваві
Світь заповідають
И ворони чорнопірі
Хмаровь налітають:
Буде буча кривавая
Буде жиру много,
Тамь поляже головонька
Й ёго молодого.
Вь тимь часомь зь Дунай-моря
Коня напуває —
Тоі хвилі щасливої
Кінця дожидає.

Данило Млака.

С Т А Р И Н А

(Написавь Петро С. Біліньскій.)

(Конець.)

Коли бь повірити народнѣму переданню, що
монастирь Чернихівський спалений Татарами, то
найправдоподобнѣше сталось це вь часі війнъ Бог-
дана Хмельницького, котрий тудя зь Татарами йшовь
на Ляхівь и на поляхь Глядецьких¹⁾, чверть милі
відь монастиря, сточивь битву (1649 року). Були
вправді Татаре вь 1625 році підь Тернополемь, але
Стефань Хмелецький дальше їх не пустивь, и
побивши, вигнавь зь краю. По Хмельницькімь при-
ходили тудя Татаре ще два рази: разь хань Галіть
Баша зь Дорошенкомь вь 1671. році, но вони, якь
свідчить листь даний зь обозу підь Голембемь 25.
Вересня 1671²⁾, минули Тернопіль, Тереховлю, Бу-
чачь, Станіславь и потягли тихо простою дорогою
підь Львівь; другий разь язидися Татаре вь році
1673; но вь тимь році була їх ту дуже мала горстка
и Сельницький и Злотницький забігли імь дорогу
и непустили підь самь Тернопіль.³⁾ Зі сказаного
отже видно, що монастирь спалений вь часі війнъ
Хмельницького, а то вь 1649 році.

Де по спаленню тоі монастирської церкви сто-
яла друга, не знати певно; либонь ци не вже не
тамь, де нині село, бо на однімь городі господаря
„Фриза“ видно еще каміння, наче бь надгробники,
та й люде той городь цвинтариськомь називають.
До тоі церкви, якь свідчать записи церковні, давь
єпископь Шептицький антемись р. 1723. Чому од-
нако той цвинтарь не такь ціло заховався, якь

1) Глядки вь попередній статті.

2) Гл. Ojczyzste spominki tudziez listy historyczne ze-
brane przez Amb. Grabowskiego, стр. 179.

3) Такожь Grabowski стр. 255 Т. 2. list z Tarnopola
dnia 20. Sept. r. 1673.

той, де монастир стоявъ, поясняє саме ёго положення. Монастир лежавъ на горі у лісі; надгробники підъ розложистими деревами, наєе бь підъ дахомъ, схоронені відъ дощу и иншихъ погубнихъ впливівъ природи. Другий же цвинтаръ лежить у долині отвертий всякому ворогові природному; навіть ріка могла давніше підходити ажъ по підъ самъ цвинтаръ и то власне було бь причиною, що не лишилося на німъ жадного пам'ятника зъ надписею.

Новіца же церковь стояла де нинішня стоїть; вона збудована, якъ стоїть на дверохъ; sumptem gromadzkim 1755 г. Року 1821 перенесли її зъ там-відси до села Чистилова. Въ тїмъ році т. е. 1821 змуровано нинішню церковь. Задивув воно може не одного, якимъ робомъ могло повстати такъ коштовне діло въ такий тяжкий и бездольний часъ! Но о тїмъ довідуємося изъ рукописі Олексі Білінського, бувшого пароха Чернихівського, котру вінъ будучи близькимъ смерті, якъ самъ каже „dla zostawienia pamiątki pobożnemu ludowi na dalsze czasy“ написавъ. Тамъ кажетця: „wszystkim zdawało się być rzeczą niepodobną, żeby z niczego takowe dzieło (змурувати церковь) do skutku przeprowadzone być mogło. Lecz Najsw. Marya Panna stawszy się łaskawą na Cerkiew Czerniechowską, podobnie jak i w Kijowie, wszystkie przeszkody, zachodzące do zmurowania, w moment uchylila.“ Далше каже:

1) Że kamień od wieku ukryty w ziemi i dotąd parafianom nieznanu po dwa razy we śnie mnie jak najjaśniej okazywał się i tam znalezionym został.

Підъ Ч. 2, 3 и 4 кажетця, що не тільки парафіяне но и чужі люде непрошені горнулись до роботи „niby magnesem pociągniony lud został.“

5) Obraz Najsw. Maryi Panny w różnych miejscach dając się widzieć we śnie obywatelkom, które pomimo moich proźb sami ze wszelką ochotą różne ofiary robili.

Далше, „bo tak życzył sobie Jaśnie W. Metropolita,“ вичисляє Отець Білінський людеі (вразъ зъ їхъ станомъ, місцемъ пробування и рокомъ), котрі за ёго священства зазнали чудесъ въ тїйже церкві. Въ дохованій часті рукописі вичисляє 103 душъ; далший списъ десь затратився. —

Кромі вичисленихъ пам'ятниківъ єсть еще одинъ старий у лісі Клинні, хрестъ зъ написею: „Божия народжен. ІФОЃ памать раба Божїа Григорїа;“ на другімъ боці міжъ инними затертими словами: „поставила ѿц свого Квриллович.“ Заходить питання: чому того Григорїя не на цвинтарі, но у лісі, та еще підъ горбомъ поховано? — На те питання тутейші люде такъ відповідають: „Давно вже тому дуже, пішовъ бувъ одинъ чоловікъ у свято до ліса по дрова, та ставъ дуба рубати; вно зваливъ — ажъ вискочила гадъ, та й вкучила ёго за палець. Ру-

бачъ зъ великого болю не знає що робити, якъ ся поратувати, поставивъ палець на пень — и втявъ сокирою. За три дни прийшло ёму на гадку: ану піду, подивлюся, чи є ще палець... Приходить — а ёго палець якъ чвертка великий; взявъ палицю, та порухавъ ёго, а зъ нёго якъ бризнула ідъ, та й таки на місці застигъ. На ту пам'ятку поставивъ ёго снїгъ на тїмъ місці хрестъ святой.“ —

Переданне народне, що Чернихівъ бувъ колись містомъ, не potwierжаєця теперъ жаднимъ пам'ятникомъ старини, хиба що одне місце, вивисшене и довкола водою обіляне називають люде „замчиськомъ.“ Впротїмъ припустити можна, що Чернихівъ, Бозокъ (и Городиці) становили колись одно місто. Положення тихъ містцевостей не перечить тому.

III. Городиці.

Півъ милі відъ Чернихова въ сторону Залозець лежить село Городиці. Сама назва того села каже намъ, що ту було колись місто. Но де воно и якъ лежало? Після оповіданъ старцівъ тягнулося воно відъ нинішнёго села ажъ по-за вітракъ на полі Бозокъ (чи це не имъя колишнёго міста?) малої чверть милі відъ села. Тее місто, оповідають, було обведене муромъ, а муръ бувъ такий широкий, що штирма кіньми можна було їдтити. На тїмъ мурі, якъ завоювали Татаре місто, обїдавъ разъ їхъ старший, но козани, якъ надїїтели, и якъ одинъ виміривъ, то Татаринъ ані адвигнувся. За те жь Татаре ціле місто збурили, тільки замокъ, хочъ и не цілий, зістався, та й люде еше пам'ятають, якъ зъ каміння того замку двіръ и всі инші двірські будинки помуровано. При копанню фундаментівъ відкрито много великихъ погребівъ (лѣхивъ), зъ котрихъ въ однімъ дві малихъ пушокъ знайшли.

На Бозку всюда еще каміння, але тільки два виглядають зъ землі гейби останки зъ муру. Деякі суть надъ три лікті довгі. На двохъ каменяхъ, лежачихъ на землі, повирізувані хрести, але то недавні и вже зъ часівъ, якъ панщина кінчитися мала.

На тїмъ місці, де ті вирізані хрести, була, кажуть старики, дуже давно руська церковь. На potwierженне того сказавъ мені одинъ старикъ: то не тільки такъ люде говорять, але літъ тому зъ 60, якъ я бувъ еще погоничемъ и на тїмъ полі до каміннями дооралися, сказавъ панъ: „połużcie, bo tu była wasza cerkiew.“ Та й коло того місця, якъ копали на фундаментъ до вітрака, викопали поміжъ каміннями цілі кости зъ чоловіка незвичайної величини.

Межи Бозкомъ а полями Плесковецькими тягнетця впротъ на долину ажъ майже протївъ

шлюзів на Греблях виділі, котримъ то йшовъ
колнсь шляхъ до Збаража.

На поляхъ Городискихъ зъ сторони Носовець
находятьця жили камінного вугля.

ЗЪ ПУШКИНА.

ВТОПЛЕННИЙ.

Дітвора прибїгла въ хату,
Мерщї кличуть пан'-отця:

„Подивіться, тату, тату!
Невідъ виводіть мреця!“

— Ну, брешіть ви чортенята! —

На їхъ гримнувъ пан'-отець:

„Лихо сі мині хлопята!“

Буде вспоминокъ вамъ мрець!

„Судъ наїде буде лихо...“

Протягають цілий вікъ...“

Робить нічого. Ходімо,

Кетьте свиту та батігъ.

Дежъ той мрець? — Гень, тату, мріє

Зиркъ... ажъ такъ: на березку,

Мокрий невідъ дебаїє,

Видко мерлий на піску.

Тіло мерлого страшенно

Рознесло, весь посинівъ

Сіромаха, мабуть, бідний

Гришаву душу загубивъ?

Чи взяли рибалку хвилі,

Або, може неборакъ —

Полізъ въ воду зъ-підъ барила,

Тай пренавъ на вікъ козакъ?

А старому що за діло?

Озираючись, мерщій

Вінъ те втопленеє тіло

Тягне въ воду на плечі,

И відъ кручі вінъ ногою

Відпина єго й весломъ,

Мрець покливъ геть за водою

За могилою й хрестомъ.

Мрець хитався міжъ хвилями

Мовъ живий, та не тонувъ.

Повертаючи очима,

Нашъ до дому повернувъ.

„Гей, до дому, суці діти,

Я вамъ дамъ меряника,

Та глядіть не гомоніти

Бо сконтуєте кійка!“

Нічью вітеръ розходився,

Ажъ залінилась ріка,

Каганецъ ледві світнївся

Въ хаті бідній мужика;

Дітки сплять; кунає ясінка;

Чоловікъ перучъ лежить;

Буря вє, а підъ вікна,

Чує вінъ, хтось гуркотить.

„Хто тамъ?“ — Охъ пусти у хату!

„Ну яка тамъ ще біда?

Ну чогобъ єго блукати?

Нічью чортъ принієсь!... шкода!

Де я дїнусь тутъ зъ тобою?

Въ хаті тісно и намъ самимъ.“

И лїнивою рукою

Відсува кватиру вінъ.

Місяць зъ хмари виглядає...

Зиркъ — ажъ голий підъ вікно;

Зъ борода вода стїкає,

Очі мерлі, наче скло;

Єго руки подубїли

И схилилась голова,

На зеленімъ пухлімъ тілі —

Чорні раки та трава.

Въ мужика трясуться руки:

Гостя голого пізнавъ,

Крикнувъ: згинь собі марюко!

И мовъ мерлий самъ упавъ.

Думки все були про тіло,

Вінъ трусився підъ радномъ;

И до ранку гуркотїло

У ворота и въ вікно.

Ходить чутка міжъ народомъ,

Кажуть люде, коженъ рікъ

Въ глуху нічь, и въ ту жъ годину

Гостя жде собі мужикъ

Зъ-ранку вітеръ наче плаче,

Нічью хвилями рве дно,

И утоплений гуркоче

И въ ворота, и въ вікно.

Гетьманецъ.

КОРОТКА ІСТОРИЯ КОЗАЧЧИНИ ¹⁾.

(Дальше.)

Непостережио, якъ би випадкомъ, повставъ
одинъ чоловікъ на Малій Русі, котрий нечаяно пі-
дїянявъ погнбавше діло України и захитавъ самими
підвалинами Польскої шляхецчини. Тимъ мужемъ
бувъ Богданъ Хмельницький, сотникъ и опісля пи-
сарь козацький. Хмельницький принадлежавъ до ре-
єстровнихъ козаківъ и володївъ добрами Суботово.
Шляхтичъ Чаплінський, за приводомъ другихъ па-
нівъ, відобравъ Суботово у Хмельницького, и, въ

¹⁾ Гл. 44. 1, 2, 3.

добавок, пірвав єго жінку, а малолітнього сина засік публично. Хмельницький в 1647 р. поїхав в Варшаву и на соймі жадував на Чаплінського. Поляки сміялися з жалоби за дял пірваної жінчини и утішали Хмельницького, що красавиць доста на світі и свобідно з иншою оженитися; а що - до дібръ, то годі Чаплінського до віддачі прислужувати. Хмельницький відправився з жалобою до короля, з котрим вже вперед знався. Владислав перейнявся долею Хмельницького, однак виявив отверто, що самъ нічого зробити не в силі; при тимъ додавъ, що козаки мають шаблі -- най добиваютьця своєю права¹⁾. Ту гаду виповівъ король навіть письменно в листі до козацького полковника Барабаша. Хмельницький поїхав назад и по дорозі ділився з родиною своїмъ горемъ и радою короля. Мислі Хмельницького облітали край и підіймали духъ народу. Поляки авернули увагу на нову пропаганду, піймали Хмельницького и передали гетьманові Потоцькому. Народній вожаг побачився на краю пропасті. Но Хмельницький бувъ знакомий зъ взутськимъ вихованнемъ. Вінъ удавъ передъ Потоцькимъ таку невинність, такъ щиро проливавъ слези, що гетьманъ увіривъ словамъ и подарувавъ єму життв. Хмельницький полетівъ в Січъ, відкривъ свою думку останкамъ вольного козацтва и визнававъ на вибавленне родини; но такъ якъ сили козацькі були слабкі, то Хмельницький удався в Кримъ, щоби призвати на помічъ историчнихъ врагівъ Западнїї Русі, Татаръ. Міжъ тимъ відозва Хмельницького облітала цілу Русь: зівсюди товпились в Січъ козаки, Україна підіймалася на смертельний бій зъ Польщею.

Кримський ханъ Исламъ-Гирей не легко мігъ повірити приязні и надїямъ Хмельницького и відказався відъ уділу в битві; однак обіцявъ помічъ посторонню в особі Перекопського хана, Тугай-Бей, котрий бувъ майже независимимъ відъ него. Тимъ способомъ мігъ Исламъ-Гирей відхилити відъ себе одвічальність на випадокъ програної битви. Перекопський ханъ ставъ збирати и посувати идъ Дніпрові свої війська, а Хмельницький поспішивъ в Січъ. Въ горячій бесіді до козаківъ виставивъ

¹⁾ Ще року 1632 сказавъ Владиславъ козацькимъ депутатамъ, жалуючимся на гонення відъ Поляківъ дословно слідуєчі слова: „Бсиби Поляки на Україні господствующі, своїмъ ходячи упоромъ, не слухали нашого королевського закаву и не повстягнулися отъ чинення Малороссіанамъ и вамъ козакамъ кривдъ и прикростей: то яко военніе есте люде, такъ маючи шаблю при боку своемъ и в рукахъ самопалъ можете своїхъ древнихъ вольностей тимъ оружіемъ у Полякомъ доходити“. Літопись Величка томъ 1. стор. 26.

вінъ конечність війни зъ Польщею за дял оборони родини и конечність похіснуватися помочю Татаръ. Козаки радісно прийняли завізванне Хмельницького, вибрали єго своїмъ гетьманомъ и підъ єго верховодствомъ вступили противъ Польскихъ войскъ, збиравшихся на Україні. Татаре йшли за ними. Въ двоохъ знаменитихъ битвахъ при Жовтихъ Водахъ и підъ Корсунемъ козаки віднесли славні побіди надъ Поляками. Польскі відділи були знищені. Оба гетьмани польскі -- коронний (головний) Потоцький и польний (помічникъ) Калиновський, множество самого панства и вслякої шляхти забрані в полонъ, віддані Татарамъ и пігнані в Кримъ.

На цілій Україні стали скидати ярмо польске и віддавалися підъ панованне Хмельницького. Хмельницький зъ ославою обходивъ свої побіди; но довгий часъ не предиривавъ жадинхъ дальшихъ битвъ. Єму, по конечності, не доставало дальшої програми. Вінъ відомстивъ за свої кривди и за кривди народу; вінъ укаравъ и покривъ соромомъ панівъ, но щожъ дальше? Війну провадивъ вінъ не противъ короля, а за порадою короля; о зраді ніколи и не думавъ. Треба було виждати новихъ прикавівъ королівськихъ.

Нерішимість Хмельницького не довго тревала. Владиславъ умеръ 1648 р. Поляки зайнялись виборомъ нового короля. У Хмельницького руки розвлязались. Вінъ посунувся напередъ, вступивъ в Галичину, в Люблинську зашло, завоєвуючи міста, твердині и побираючи зъ нихъ окупъ. Явно вінъ виповідувавъ мисль, що хоче присісти на місце вибору короля, щербъ переперти вибіръ Яна Казимира, молодшого сина Жигимонта, до которого козаки мали більшу прихальність, ані жъ до старшого Кароля, за котримъ значна часть Поляківъ агнтувала; но на ділі у Хмельницького була инша гадка. У него зародився и дозрівавъ плянъ о широкій самостайності цілої України. Вінъ вже зносився зъ посторонними державами Молдавою, Росснею, Швецією, Кримомъ, яко самостайний государъ. Дійсно панованне єго зайняло всю просторонь Малої Русі. Всє єму ту принадлежало. Хмельницький чувъ свое могучество, а лестники ще більше єго увеличували титулами: господиць Малої Русі, князь України и т. п. Въ пориві гніву Хмельницький грозивъ Полякамъ, що загонить їхъ поза Вислу; що и за Вислою приверне королєпі належну власть, а шляхетську Польщу на віки полубить.

Поляки, вибравши новго коря (Яна Казимира), зібрани войска и вступили противъ Хмельницького; зъ войскомъ йшовъ и новий король.

Хмельницький бувъ въ той часъ в Галичині у Збаража, де, вразъ зъ Татарамъ, бувшими підъ про-

ведемъ самого хана, побивавъ зъ усіхъ сторoнъ Пальське військо вразъ зъ королемъ. Погибли Польські і війманне королі видавались немилучими. Но власне въ той часъ, коли приходило нанести послідній ударъ. Хмельницький застановивъ битву и, явившись у короля, заявивъ свою вірність и готовість закінчити вражду мирнимъ трактатомъ. Заключено Зборовський трактатъ, ведля которого число козаківъ становилось сорокъ тисячъ. Ті сорокъ тисячъ козаківъ получали всі давні права и право заступництва народнѣго и церковного: Руський народъ и Руська віра получали рівноправність въ Польській державі, становились на рівні зъ Польскимъ народомъ и латинською вірою.

Очевидно, що Хмельницький залишивъ гадку о самостайності України, о котрій до недавня ще маячивъ. Зборовськимъ трактатомъ вінъ зновъ піддався Польській державі. Здався, що ненадійність Татарської дружби спонукала ёго до такъ невизданого кроку.

Въ той часъ, коли Хмельницький збиравъ, устроювавъ свої війська и водивъ їхъ въ війну зъ Польськими військами, велася на простороні Западній Русі окрема, більшою частю незалежна війна Руського народу зъ Ляхами. Одні хлопці йшли до Хмельницького, инші устроювали свої одділи и підъ проводомъ вихрватихъ головъ розбивали въ пухъ и порохъ всё Польське на Руській землі. Пустари Подільські, ліські и болотисті місця Волиня и цілої Білої Русі були на руку такимъ шайкамъ партизанськимъ. Їхъ намножилось безъ числа и не було кутка, въ которімъ би вони не появлялись и не вигубляли шляхти, жидівъ и ксєндзівъ. Елементи для хлопської війни підіймались навіть въ самій Польщі и грозили знищити саме гніздо шляхетства. Польські одділи знемагали; одивъ тільки Бремів Вишневецький, запеклий ворогъ козацтва и хлопства, воювавъ щасливо, хотій зъ невиданою лютостю. Вінъ цілими тисячами вигублявъ Руський народъ, видумувавъ затійливі муки, самъ бувъ притомнимъ при нихъ и говоривъ: мучте їхъ такъ, щобъ вони чули, що умирають. Но всё те не помагало. На місце одного вигубленого одділу являвся другий; по знищенню одного міста або села, друге місто або село мордувало шляхту. Рвалися всі звязі, лучивші Русь зъ Польщею. Всё Польське въ Западній Русі оберталося въ купи трупівъ и розвалинъ.

По заключенню Зборовського трактату побільшився неладъ. Поляки нелучили право вернуться до своїхъ давнїшихъ місць и жити по давнєму, т. е. обернути въ хлопство всіхъ тихъ Русинівъ, що перейшли зъ хлопства у козацтво, крімъ со-

рокъ тисячъ признаного козацтва. Той порядокъ треба було насилою привернути; народъ не хотівъ піти назадъ въ хлопство, мимо всіхъ хитрощївъ панськихъ, а навіть намовъ Хмельницького. Треба було рішити насилою питання Українсько-Польське.

Хмельницький увидівъ конєчність йти за народомъ, почавъ збирати війська, обернувся назадъ до Татаръ и вразъ зъ ними почавъ нову війну. Но щасте відхилилось відъ козаківъ. Підъ Берестечкомъ вони понесли страшне пераженне. Татаре зрадили, йїмали зъ собою навіть Хмельницького. Пренало, видавалось, все, що досі було позисьяно. Хмельницький вернувся відъ Татаръ, но вже не мігъ нічого вдїити. Заключено мирний трактатъ зъ Поляками підъ Білою Церквою, ще більше невидний, якъ Зборовський. Число козаківъ ограничено на 20 тисячъ; права церкви не найшли ніякої опіки, ні охорони. Дармо ворунився народъ противъ панівъ, а навіть противъ Хмельницького, котрий насилою хотівъ виповинти замлечений трактатъ: повстання оказалось слабимъ и було придулене въ самімъ зароді.

Въ такимъ очайдушнімъ положенню, изъ которого, видавалось, годі було вийти, народъ придумавъ слїдуючий вихідъ. Вінъ въ ріжнихъ місцяхъ ставъ своє майно укладати на вози, зачинавъ хати або паливъ тї жъ и перейшовъ за Дніпро, въ границі Московської держави, просячи тутъ — въ нижній Курській, Полтавській, східній часті Єнактернославської, въ Харківській и Тамбовській губерніяхъ місця для поселеній. Дїялось те не тільки въ ближчихъ, Придніпровськихъ сторомахъ, но по цілій Русі, навіть въ її западній часті, на Волиню, ще сильніше, для того що ту особливо тягосний бувъ побуть задля множества Поляківъ и близькості властивої Польщі. Пани хотїли зупинити сесю мандрівку, нападали мерззъ на обози, розбивали їхъ и, де могли, завертали народъ до своїхъ осель, но тяжко було поддержати народъ відъ переселення. Завернені, при нагоді, зновъ утікали, часомъ оружжємъ дорогою собі доборювали... Хмельницький, не могучи о власнихъ силахъ противъ Польщі остоятися, загадавъ оцертися на Московській помочі. Вінъ пересправалявъ густо-часто зъ царемъ Алексїємъ Михайловичемъ, ажъ наконєць р. 1654 на всенародній раді въ Переяславі наступило въ притомності Московськиихъ послівъ придученне України до Московської держави.

Козаки придучилися до Росії за слїдуючою умовою:

1. Будуть затвержені всі давні права и вольності козаківъ, буде власний судъ, а Московські воеводи, бояре; стольники не будуть втирватися въ автономію України.

*

2. Військо Запорозьке буде въ числі 60.000.
 3. Шляхтичі православні, вірні государю, нехай остаються при своїхъ правахъ.
 4. По містахъ будуть вибрані гідні чиновники для правлення ділами и для збору грошей.
 5. Староство Чигиринське зъ усіма землями буде принадлежати по давньому гетьманській булві.
 6. По смерті гетьмана козаки вибирають нового и звіщають объ німъ царя.
 7. Маєтківъ козацькихъ ніхтє не може відібрати або перешкаджати въ уживанню тихъ же. Діти козацькі будуть мали вільності батьківъ и предківъ.
 8. Писарь військовий дістає тисячъ золотихъ и млинъ для прокормлення.
 9. Кождий полковникъ буде мати млинъ и що заплатити їмъ царь.
 10. Суддямъ військовимъ по 300 золотихъ и по млині; судному писареві 100 золотихъ.
 11. Ессауламъ військовимъ и полковимъ по млині.
 12. Импіямъ давати гроші на воєнні знаряди и обозному по 400 золотихъ.
 13. Права духовнихъ и світськихъ людей, нехай не нарушаються.
 14. Гетьманъ може приймати сторонськихъ послівъ; но якъ довідаєтця відъ нихъ що - будь лихого противъ Московської держави, донесе цареві.
 15. Податокъ платити заразъ й означений.
 16. Видати царські грамоти на право и вольності козацькі и шляхетські, щоби на вічні часи не змінялись.
 17. Митрополиті дати жаловану грамоту на маєтки.
 18. Царь має чимъ скорше вислати військо къ Смоленську, щобъ не допустити ворогамъ сполучитися.
 19. Царь має найняти 3.000, або й більше ехотниківъ на границі відъ Ляхівъ.
 20. Царь має давати після давного звичаю на полковника по 200, на військовихъ ассаулізъ по 400, на сотниківъ по 100, на козаківъ по 30 золотихъ.
 21. Коли би Орда вдерлася, тоді бь наступати на її відъ Астрахану и Казаню, а Донці такожъ мають бути готові; а теперъ зъ Ордою не задиратись.
 22. Царь має 400 людей, що їхъ въ Нодаку гетьманъ утримувавъ, засебляти нормомъ и порохомъ стрільнимъ.
- Природнимъ наслідствомъ того народнєго акту була війна Алексія Михайловича зъ Польщею. Треба було оборонити новоприлучену сторону відъ Поляківъ, очистити її відъ нихъ, словомъ утвердити при Россії. Війна за-для України прийняла характеръ війни за цілу Русь. Самъ царь виступивъ въ похідъ, що у Московськихъ царівъ рідко лучалось. Головні сили посунулись въ Білу Русь; мен-

ший одділзъ вразъ зъ Хмельницькимъ, пішовъ въ Україну. Обі'армії славно перемогли Поляківъ, випералочи Пільське військо не-за границі Русі, по-за Вильно и Люблинъ. Здавалось, що судьба Польщи и Русі на віки рішилась.

(Коєць буде.)

КОЛЯДИ.

(Изъ збірника Остана Терлецького¹⁾.)

I.

Ой у місті въ монастирі
Божа матір'ь сина мала;
Въ пілюшечки завивала
На престіль го положила.
Ой зійшли ся всі Святні,
Якъ узали а зъ книгъ брати,
Якъ узали а зъ книгъ брати —
Яке ему имя дати.
Дали ему святий Павло,
Божа мати не любила
Божа мати не любила,
Відъ престола відступила.

Ой у місті въ монастирі
Божа й мати сина мала,
Божа й мати сина мала,
Въ пілюшечки повивала,
На престіль го й положила.
А зійшли ся всі Святні,
Якъ узали а зъ книгъ брати
Яке ему имя дати.
Дали ему святий Петро,
Божа мати не злюбила
Відъ престолу відступила.

Ой у місті въ монастирі
Божа й мати сина мала,
Божа й мати сина мала,
Въ пілюшечки повивала,
Въ пілюшечки повивала.
На престіль го й положила.
А зійшли ся всі Святні,
Якъ узали а зъ книгъ брати,
Яке ему имя дати.
Дали ему Исусъ Христосъ,
Божа мати то злюбила
Божа мати то злюбила
Ажъ на престіль й уступила.

Радуйтеся Християно,
Теперъ Христосъ уже зъ нами.

¹⁾ Ся коляда записана въ Станиславівськимъ околі.

III.

(Изъ збірника Володимира Ганкевича¹).

У господаря на дворі студня.²
 Прийшли жидове Христа шукати:
 Пресвята діво, деє Христа діла?
 „пустиламъ его въ великі травы“.
 Пішли жидове травы косити; —
 Трави косили, Христа шукали,
 Трави скосили — Христа не знайшли.

У господаря на дворі студня.
 Прийшли жидове Христа шукати:
 Пресвята діво деє Христа діла?
 „пустиламъ его въ темні ліси.“
 Пішли жидове ліси рубати: —
 Ліси рубали, Христа шукали,
 Ліси зрубали — Христа не знайшли.

У господаря на дворі студня.
 Прейшли жидове Христа шукати:
 Пресвята діво, деє Христа діла?
 „пустиламъ его въ великі скали.“
 Пішли жидове скали лупати,
 Скали злупали — Христа не знайшли.

У господаря на дворі студня.
 Пресвята діва Христа купав.
 Прийшли жидове Христа шукати:
 Пресвята діво, деє Христа діла?
 „пустиламъ его на небеса“.
 Ми тамъ не підемо, зъ-відтамъ не возьмемо.

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образокъ въ шрѣхъ діяхъ).

ДІЯ ТРЕТЯ

(Театръ представляє умиро, видно кілька хашъ, на горі церк-
 ковъ, доломъ млинъ.)

Ява перша.

(Татаренко виходить зъ одной хаші въ походній амуниціи.)

Татаренко. Ага! никакъ уже скоро солнце
 взойдетъ. Пора въ походъ. А Оксана еще вірно
 спить; мы таки вчера всѣ добились до поздна; а
 вотъ, сколько другіе не веселились, а меня все
 грызло за сердце, и она бѣдная хоть бы разъ усмѣ-

хнулась во весь вечеръ. Ахъ хорошо ли я сдѣлалъ,
 что не открылся ни ей, ни старой моей матери?
 Бѣдная моя старушонечка!.. Ну чтожь бы ей по-
 могло, еслбъ я признался? Вѣдь я сей часъ же
 иду въ походъ, навѣрное уже въ послѣдній! Она
 несчастная уже нѣсколько привыкла къ разлукѣ со
 мною. Изъ словъ ея я замѣтилъ, что она часто по-
 думывала и о томъ, что уже давно меня нѣтъ на
 свѣтѣ. Зачѣмъ ее томить? Пусть же въ этомъ и
 увѣрится. Я самъ дамъ ей вѣстку о смерти ея
 сына! А Оксана? Бѣдная моя коханая, Оксана! И
 твоя горькая доля! Не пришлось мнѣ приголубить
 тебя, неудалось мнѣ наглядѣться въ твоя ясныя
 очи! Досталась ты этому дураку Качану. Завянешь
 ты, какъ цвѣтокъ душистый въ полѣ. Никто не
 дастъ цѣны твоему доброму, нѣжному сердцу!
 Видно на нашу долю выпало одно горе! Пусть же
 и она считаетъ меня убитымъ! Я ей ни чѣмъ не
 могу помочь. Пусть какъ нибудь кончаетъ свой
 вѣкъ! Отдамъ матери, все что имѣю; рублей 500
 собралъ слава Богу! Коли всего не проживеть,
 пусть передъ смертію остальное завѣщаетъ Оксанѣ.
 Не знаю только, кто кого изъ нихъ переживетъ?
 А самъ вызовусь въ охотники, и поминай какъ
 звали! Дорого себя продамъ а все найду смерть
 (гути звуки сопики). Вотъ ужъ и пастухи выходятъ въ
 поле! Не слышать мнѣ болѣе родной сопики! Твоя
 заунывная звуки зложуть мое сердце! Прощай моя
 родина, прощай село гдѣ я выросъ, прощайте мои
 добрые и простодушные земляки! Прощай и ты
 храмъ святой, гдѣ я такъ часто молился со сле-
 зами Тебѣ Великій Боже, но знать я слышимомъ
 грѣшенъ, не достоинъ Твоей милости. Прощай и
 ты ставокъ, гдѣ я часто зъ моею Оксаною сни-
 валъ на твоёмъ зеленомъ берегу. Прощай и ты
 вишневы садочикъ, гдѣ мы съ Оксаною проси-
 живали ясныя ночи, слушая пѣсни соловья! Про-
 щай мое золотое время! Иду самъ по себѣ отпра-
 влять поминки! Эхъ бѣда, сердце замираетъ. Хоть
 салдату и стыдно плакать, а слезы самы наверты-
 ваются на глаза (задумався). Что дѣлать мнѣ бѣ-
 дному горешничному? Нѣтъ у меня ни друзей ни
 близкаго. Вонъ домъ моей старушки, чуешь ли твое
 сердце, что сынъ твой близъ тебя? Матушка, про-
 сти меня, прости меня; можетъ быть я худо дѣ-
 лаю? Но видитъ Богъ твою душу, кажется дѣлаю
 для твоего и Оксани покою! Боже успокой ихъ
 самъ. Мнѣ не жить зъ ними. Ахъ доля моя доля!
 (замоккає и утирає слези). Спить что ли, въ послѣдній
 разъ про долю (спиває:)

Ишовъ козакъ въ Дону
 Та въ Дону до дому
 Та й сівъ надъ водою
 Проклинавти долю.

Процинає долю,
 Ой доле жъ, моя доле,
 Чомъ ти не такая
 Якъ доля людська!

¹) Ся колада списана въ Тарионієвскімъ околі въ селі Вікні.

²) За кождимъ віршомъ повтаряють слова „Славенъ еси нашъ милій Боже на небеси“

Усїхъ надїляешъ,
Й дуринхъ поважашъ
Мене жъ обїжашъ
Горемъ надїляешъ!

Хлопче молодче,
Якый ти ледащю!
Ватїавъ женїтця,
Самъ не знаешъ на що!

Будешъ колїсь долю
Свою проклянути,
Будешъ кулаками
Слїзи утратї.

Вплачешъ ти очи,
Та не вернешъ долї —
Самъ же ти загнешъ
Якъ билїна въ полї.

Хлопче (та) молодче
Зъ карїми очїма
На що жъ тобі жїнки
Камїнь за плечїма!

Іва друга.

Татаренко и Оксана (*сїбїясъ зъ лашї.*)

Оксана. Що се мїнї чудилось, неначе Гриць спїва? Боже жъ мїй, де жъ вїнъ? О, Господи! Де ти? Грицю! Грицю! нї нема нї кого, тїлько одинъ москаль сидить на колодї. Може москаль и Гриця знайшовъ? Вїнъ вчора казавъ, що бъ я раненько вїйшла на вулицю, вїнъ дасть вїстку про мого Гриця. Пїшла бъ до него, та боюсь, що бъ люде не побачили, що на зорї зъ москалемъ розмовляю. Заразъ пїде недобра слава. На те, що добре, люде скупї, а на зло все дотепнї. А, гараздъ онъ Татарчи́ха йде. Добрий-день Ивановна!

Іва третя.

Татаренко, Оксана, Татарчи́ха.

Татарчи́ха. Будь здорова доню. Я все тебе зову донєю, бо въ мене нїкого нема близче тебе! Не довелось вамъ побратись зъ моїмъ Грицїмъ (*аллаге*). Я цілїсеньку нїчъ не спала. Ти мїнї сказала, що москаль обїцявъ намъ сказати сїгодня, де нашъ Гриць. Та йдучи сюди, мїнї почудилось, що мїй Гриць спїва про долю; точнїсенько его голосъ. Ти нїчого, Оксано, не чула?

Оксана. Нї, ненько, и я чула, такъ сердце и замерло. Може вїнъ тутъ де, та не хоче зъ разу признатись? Ходїмо, спитаємо у сїго москаля (*їдушь обов їдъ Татаренкови.*)

Татарчи́ха. Добрий день, москалю!

Оксана. Будьте здоровї, господа служба.

Татаренко. Здравствуйте мои милые. Ну что скажете? Какъ спалось вамъ ночью?

Оксана. Та де намъ спалось? ось я стара, каже, цілу нїчъ и очей не закривала! Обов ми думали про нашого Гриця.

Татаренко. (*зъ стороны.*) Ахъ, Господи, дай намъ вынести пытку! Лучше бъ Туркамъ съ меня живаго кожу содрать! Настаетъ часъ — крїпнїсь Гриць! помни ты солдатъ! (*голосно*) Ну мои милые, слушайте — всю правду скажу; матушка, твой сынъ Грыць? и отецъ его былъ Степанъ Татаренко — такъ?

Татарчи́ха и Оксана. (*разомъ*) Такъ, такъ, добродїю; кажи мерщїй, ци знаешъ, де вїнъ?

Такъ, такъ, добродїю; що зъ нимъ? кажи, де вїнъ?

Татаренко. Онъ служитъ со мною въ одномъ полку, и мы жили съ нимъ, какъ родные —

Оксана. Та кажи бо мерщїй, де вїнъ?

Татаренко. Пестой, моя мїлая, не перебивай! Все узнаешъ, только выслушай (*зъ стороны*) Боже, помоги мїй.

Оксана. Я по очамъ твоїмъ бачу, щось ти не добре хочешъ сказати! Мабуть его уже нема на свїті... Нема, нема мого милого Гриця?

Татаренко. Да, вашъ Гриць, приказавъ вамъ, милые мои, долго жить.

Татарчи́ха. (*зъ страху*) Ой лишенько! такъ его нема уже въ живихъ? На що жъ я его на свїтъ породила? Було бъ не доживати до сїго часу.

Оксана (*огайдушно*) Ой горенько мїнї, безталаннїй, що жъ мїнї робити? одна була думка, одна була надежда, що хоть его ще разъ побачу. Якъ же? якъ же? москалю, розкажи мїнї, якъ вїнъ вмеръ, чи своєю смертю, чи его вбили?

Татаренко. Отбивала наша рота турецкую пушку. Мы съ нимъ шли рука объ руку. Турокъ розогнали, перекодали, пушку таки отбїли. Въ суматохѣ этой, я и не замѣтилъ, что возлѣ меня нѣтъ моего Татаренка. Я и самъ тутъ же былъ раненъ; побѣжалъ въ лазаретъ, что бъ вырѣзали кулю. Гляжу, лежитъ Татаренко, его хватило трема картечами въ грудь; но онъ еще дышалъ. Я подошолъ къ нему и нагнулси. И онъ мнѣ сказалъ: другъ мой, коли ты останенся въ живихъ и воротнїся на родину, пробернїся какъ небудь въ наше село — онъ назвавъ мнѣ его — найди тамъ, коли есть еще въ живыхъ, мою мать, и отдай ей вотъ эти 500 рублей (*вїдїмавъ грошї и вїддавъ матери*) съ тѣмъ, что, если ихъ непроживетъ всѣхъ, чтобы завѣщала остальное коханой его Оксанѣ. А Оксанѣ говорилъ: скажи что онъ всегда се помнилъ до самой смерти, что онъ будетъ молить на томъ свѣтѣ Бога, чтобы онъ ее хранилъ и миловалъ, и проснїлъ меня передать ей вотъ этотъ крестъ; онъ былъ у него на шеѣ (*вдїймавъ зъ грудїй хрестъ и вїддавъ Оксанї*).

Оксана. Якъ разъ, ненько, се хрестъ твого Гриця (*цїлує хрестъ и показує Татарїсї*) Царство жъ ему небесне, вїчний покїй. Боже жъ мїй милнїй, Боже жъ мїй правнїй! Що жъ я маю робити. (*аллаге*)

Татарчи́ха. (*огайдушно*) Грицю мїй! аснїй соколе. Заховали тебе безъ мене въ бїсурманскїй сторонї; засипали твої карї очї чужою землею! Вбили тебе проклятї Турки, напилися твої червоної крови! Ой лихо жъ мїнї тяжке! Зосталась же я теперъ круглою сиротою! Бачъ таки не забувъ свої

рідні, приславъ гроші. На що вони мені? Що я буду зъ ними робити? Кожда копійка буде пахнути ёго праведною кровью (кидає гроші). Ой Оксаночко моя (кидаєся на Оксану и обіймає її) Горенько мені бідній. Що жъ будемо теперъ робити? Деню мов! нема, нема твого коханого Гриця (илагуть обі вошімъ Татарчиha сиває:

Ой горе тяжке
Старій мені бідній!
Ой горенько,
Мені безталанній!
Та була жъ я мати,
Та де жъ мої діти?
Одного я поховала
И на Гриця сподівалась!
Що жъ оце я маю
Відная робити?
Було бъ до єєго часу
Та й не дожити. (илага.)

Оксана (сиває:)

Не плачь стара
И не вбивайся,
Молись Богу
На ёго полагайся!
Мабуть Богу вгодно
До себе Гриця ввяти!
Та буду жъ я мамо
Буду твоєвъ донєвъ,
Буду тебе мати
Стару, приглядати
Будемо якъ небудь
Свій вікъ коротати! —

Татаренко. (зрушений) Господи помилуй меня! Это, мои поминки (махнує рукою) Ну, дѣло сдѣлане, виходу нѣтъ! — Пора докончить, а то не ручаюсь, не достанеть силъ. — Дослушайте мои милые! сынъ твой, которого я любилъ, какъ родного брата, завѣщаль мнѣ, за него непремѣнно взять матушка у тебя благословенія и поклониться тебѣ въ ноги; онъ просилъ, чтобы ты сняла съ Оксаны крестъ и надѣла на меня. И я прошу тебя матушка, исполни просьбу роднаго твоего сына (Оксана вдіймає хрестъ зъ жиї и передя Татарчиhi, котра на Татаренка насилля, при тїмъ той же падає на колїшки, кланяєсь до нихъ и цілує руку матери; Татаренко илага.)

Татарчиha (благословить ёго) Нехай же тебе Богъ милує, синку, нехай вінъ милосерній, защитить тебе, добрий москалю, відъ всякої напасти.... Я, коли дивлюсь на тебе, точнісєвкю мій Гриць. (илага.)

Татаренко. (встає и підходить до Оксани) Ну, милая Оксана! И тебя просилъ твой Гриць, онъ любилъ тебя больше всего на свѣтѣ. Онъ просилъ тебя, что бы и ты меня благословила, я тоже сирота, ні роду ні племени. Перекрести меня какъ роднаго брата, да поминай меня въ своихъ моли-

твахъ. Молись Богу, что бы онъ тебѣ помагалъ во всемъ добромъ (Оксана хрестить ёго и цілує) Еще тебя попрошу, добрая Оксана, я вѣдь иду въ походъ за Німень; меня научилъ твой бывшій женихъ про нее пѣсню, хоть теперь тебѣ, я знаю, не до пѣсень, но прошу тебя, коли ты любишь Гриця, споєшь ее, вмѣстѣ со мною, на прощанье.

Оксана. Богъ зна, що ви видумуете москалю, хїба жъ мені теперъ до того.

Татаренко. Пожалуйста, голубушка моя, послушай меня. Я теперь опять иду на войну! Кто его знаетъ повидимся-ли мы? Запой душа моя, ужъ не отстану отъ тебя.

Оксана. Хїба заспівую її въ послїдній разъ та й зарїкнусь співати. Бо у мене тяжкий камінь на серці; може ся пісня трохи полекшить, або въ останне порве мов серце.

Татаренко (сиває:)

За Німень іду, гей коню, мій коню
Заграй підо мною, дівчино прощай.

Оксана (сиває:)

За Німень ідешъ, мене покидаєшъ,
Чого жъ тамъ мій милий, чого тамъ шукаєшъ?
Хїба жъ тобі мила чужа сторєна,
Своєї милїйше, радїйше вона!

Татаренко. Іду я тудя, де роблять на диво
Червоєє пиво зъ крови супостатъ.

Оксана. Хїба жъ ти хотївъ тимъ пивомъ унитися;
Чи вже жъ ти схотївъ во мноєвъ разлучитися?
Испий мої слѣзи, испий мою кровъ!
Та тїлько не кидай за вірну любовъ!

Татаренко. Дівчино не плачь, не рви мого серця,
Якъ пиръ той мнєтця, вернусь я опятъ!

Оксана. Та вже жъ тобі милий відтїль не вертатися,
Та тамъ тобі милий на віки остатися;
Ось бачъ, підъ тобою, твій кїнь щось повикъ...
У полі червоїмъ заснешъ ти на вікъ!

Татаренко. Якъ воронъ въ віковце до тебе закряче,
Въ-за моря прискаче коваченько твій.

Оксана. Якъ явіръ зелений головоньку склонить,
Завуля кукукиє, дїброва застогне,
Твій кїнь підъ тобою спїткнетця — вздохне,
Тодї вже не буде на свїтї мене. —

Татаренко. (єь стороны) Ну теперь дѣло покончено. Прощайте мои милые! Прощай матушка, молись Богу за твоего Гриця и за меня. Прощай Оксана! Эхъ, хоть и разсердишься, а право не грѣхъ будетъ, какъ ты лишній разъ поцалуешь солдата! (цілує її, єь той гасъ Охрімъ виходить зъ хаши и єь задивованнємъ смотришь на ту сцену.) Прощайте мои добрыє, не забывайте меня, да молитесь за меня Богу. (виходить оглядаючись гасю назадъ.) (Конецъ буде.)

ДОПИСЬ. (Зъ Відня).

(Закладини „Січи.“ — Поминки за Маркиана Шашкевича). У п'ятницю 1. (13.) Марця с. р. святкувало руське товариство „Січъ“ свої закладини и поминки Маркиана Шашкевича въ саді „підъ трома ангелами“ о 8. годині зъ вечера. Загостили на вечерниці усі товариства слав'янські, якъ сербська „Зоря“, хорватсько-словінський „Югъ“, чеська „Волтава“, „Славия“ и „Морава“, словацький „Татранъ“ и „Русская Основа.“ За сими наспіло и товариство слав'янськихъ співаківъ.

Розпочавъ святкованне голова товариства п. В. вступною річею, котрої основою було зрівнянне запорозької Січи ізъ новою „Січею.“ Розвинувши исторично початокъ козацтва, вдачу кошового товариства и заслуги с'єго жъ коло народу руського и віри православної — подавъ бесідникъ три головні причини, за-для котрихъ нове товариство Січею прозвалося. Воно сталося тому: „що у запорозькій Січи народъ нашъ найкращу сторону життя чоловічого, себъ то: рівність и братерство якъ найгарнійшъ розвивъ; тому, що славно намъ пам'ять тихъ людей, що любили волю; тому, що незабута нами пам'ять лицарівъ, що помирали за долю свого народу.“ Говорячи про задачу товариства висказавъ бесідникъ такъ: „Браття Слав'яне! не знаю чи де у котрому слав'янському народові в тільки неораного духовного поля, тільки перелогу, що у насъ. Намъ поратися проте тимъ дужче, а заохотою до праці най буде наше товариство „Січъ.“ Ми не задумали зъ заложеними руками дивитися окіль насъ, а взятися за усякі способи, щобъ разъ просвітити себе на народніхъ основахъ, а відтакъ нести науку у народъ. Хочъ не кервавими ратицями нашихъ чубатихъ прадідівъ, а поборемося зъ ворогами духовною зброєю, сильнішою надъ усе ружжя. Намъ хочетца таки справді просвітити материні очі, думаючи що за просвітою нашому народові и гаразду матеріального чимало прибуде.“ — Зійшовши на Маркиана Шашкевича говоривъ бесідникъ дальше: „Ми святкуємо, браття Слав'яне, пам'ять єго тому, бо вінъ и першій бувъ, що пробудивъ Галичанъ до питомого руського життя, — першій, що давъ намъ почути чародійні звуки ріднього слова, — першій що витичивъ дорогу, якою нашої літературі прямувати, — першій, що вирвавъ насъ ізъ рукъ Ляцтва, котрому ми, туй-туй жертвою уже не стали.“

За сею річею проспівавъ хоръ Слав'янськихъ співаківъ ізъ нашихъ пісень: „Біду собі купила“,

„Ой підъ гаємъ“, „Ой на горі та женці жнуть“, а відтакъ посипались гримкі приплески зъ усіхъ сторінъ. — Наступивъ дальше Solo-співъ українськихъ пісень: „Та не журъ мене мати, бо и н самъ жу-рюся“ и „Ой у полі, та й у Барнаполі.“ Ту похвалити треба мотивъ народний, а величатись нашь Русинами талантомъ земляка нашого п. А., котрий ізъ повнимъ чуттємъ підобравъ супроводи на Ріаді до сихъ народніхъ фантазий и посвятивъ їхъ закладинамъ товариства. Декламація „Титаря“ Т. Шевченка повелась хорошо. За нею слідувала річъ брата Сербина п. Георгієвича, у котрій внивъ вінъ життя Маркиана и прирівнавъ єго ізъ безсмертнимъ Вукомъ. „Оба оі мужі“, казавъ вінъ, вислободили живе слово ізъ оковъ, якими ковала єго старосвітчина.“ Дальше звернувъ братъ Сербинъ своє слово на несправедливий гнетъ, який доводитця Галицькимъ Русинамъ відъ Ляхівъ. „Не дивниця“ — такъ проказавъ бесідникъ — „и не новостю було би для насъ, наколи бъ почули, що Німець або Маляръ дусить Слав'янина, но соромъ народові ляцькому наколи давить своїхъ братівъ Слав'янъ - Русинівъ.“ Підъ сі останні слова загреміло у цілій салі приплесками, мабуть жадає Слав'янство доразно, щобъ Ляхи ишли солідарно зъ Слав'янщиною.

Відтакъ проспівавъ хоръ зновъ композицію п. А. „Ой у лузі, та при березі“ — гостямъ слав'янськимъ у вподобу, а народові нашому у славу. За сею піснею виголосивъ п. А.—чъ віршъ у пам'ять Маркианову, а вечіръ закінчився тимъ, що проспівано дві народні пісні підъ ліру, щобъ Слав'яне и нашу народню музику почули.

На відбувшійся вечір присіло 4 телеграми ізъ Галичини, — два зі Львова, зъ Станіславава, зъ Тернополя — зъ сердешнимъ поздоровленнямъ для товариства и братівъ Слав'янъ.

Оттакъ заявляє себе товариство „Січъ“ проміжъ Слав'янськими братьями у Відні, та не журитця и не дбає, що клеветливий дописуватель Слова єго яко „русько-польске“ ославивъ... Докауйте діломъ, що любите свій народъ и не думайте, що окрімъ Васъ — правихъ уже немає.

И—ъ—ъ.

ВІДЪ РЕДАКЦІИ.

Зъ причини Великодніхъ Святъ, виходить ч. 10. и 11. разомъ за 15-ий и 22-ий Марецъ, а ще виїде передъ Святами такожъ 12. и 13. ч. разомъ за 30-ий Марецъ и 8-ий Цвітень.

Знаючи довідно, якъ високо цінять наші ш. читателі народню словесність, просимо — особливе нашихъ любимихъ молодихъ читалочокъ и читателівъ — о пильне записуванне обрядовихъ пісень, веснянокъ и гаївокъ и ласкаве присланне до нашої Редакції для „Правди.“

Переписка. Вир. II—ъ. Под. у М. Дякувати за статтю — покориствуємось нею.

Головні помічники при редакції: Є. Згарський М., Косаць. Др. В. Лугаковський, Ом. Паршицький, Др. К. Сушкевичъ

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита

Зъ друкарні Ставронигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352½.

Дві москочки.

Оповідання Івана Мечуя.

VII.

Не одинъ рікъ минає. Спорожнилась Ганина скриня, пустів и въ коморі и на дворі. Повітка похлилась на бікъ, покривля світитця, стріхи обсмикані, огорожа сиплетця. Нема за що облагодитись москочці!

А Ганна грошей не жалувала; поки подававъ чоловікъ объ собі звістку, послала, що було закрутить веретеномъ. А тимъ часомъ минає рікъ минає и другий. — Василь не подає объ собі звістки.

Вже й питала и перепитувала людей, питала и москалівъ, ходила и до священника. Ніхто не знає невідає. И якихъ думокъ не передумала москочка, сидячи за гребінемъ! Неразъ вона плакала и тужила за нимъ, якъ за мертвимъ. Не дурно жъ загомонили, що десь страшна війна.

А тимъ часомъ на втіху матері підрастає мале дитя. Дивитця вона, непадивитця на свого сина; втішаєтця, не навтішаєтця своїмъ Івасемъ! Хиствий якъ билина, рівний якъ очеретина молода, жвавий якъ щигликъ виростає Івасъ. Вже йому переступає за десять роківъ; и носикъ випрямляєтця и брови густішають и личко наливаєтця якъ аблучко.

И неразъ було Ганна, поклавши ёго головку собі на коліна, промовляє до ёго:

— Одягнѣ ти синку вдася въ батьна! Въ тебе очи батькові и брови ёго и поглядъ ёго, навіть голосъ прихожий трохи. Може ти синку рідася щасливимъ! Якъ виростешъ великий, ти будешъ хазіномъ въ мой хаті. Будемо у двохъ працювати, хлѣбъ заробляти; будешъ мині помагати, бо я швидко стара стану, недужатиму. Прихилился я до тебе синку на старість и пригорнуся, а ти доглянешъ стару, недужу матірѣ. Рости синку великий, та будь щасливий! За тобою може и моля доля згадає про мене, ще разъ загляне хочъ черезъ порігъ, въ мою хату...

А хлопцеві чудні то були речі! Чудно ёму було, що вінъ такий малий та догляне таку велику матірѣ. Ёму здавалось, що чоловікъ таки момотянський, котрого дражили Долею, приїде до їхъ, стане на порозі, та й загляне въ їхъ хату.

Хлопець підрісъ та й справді ставъ у пригоді матері. Вже и на себе трохи заробляє и матері децю принесе до господи. Стара дякує Богові, та латає латки подевуди. Ажъ поздоровшала и помолоділа!

А Марина її розважає. Що божого дня навертаєтця въ хату, годує Іваса гостинцями, та цілує ёго бровината, згадуючи чорні брови ёго батька Василя.

Мабуть не судилося вже Ганні счастья. Занадилось до неї лихо — та біда! Бо нема біді місця въ багатихъ та пишнихъ будинкахъ. Не дурно співають въ пісні: пішла біда до пана, избулася жупана; пішла біда до попа, ноги собі попекала. Пішла жъ біда до Івана одъ Івана виїшла п'яна!

Такижъ той самъ осавула, що колись приходивъ за Василемъ, разъ зайшовъ до Ганни въ хату. Ганна якъ стояла, такъ и зомліла, сама не знала й чого. Мабуть чуло біду її серце.

Добри-день тобі молодиче! казавъ осавула. Прийшла вчора така бумага, щобъ ти вирижала твого сина въ школу; бо вінъ бачъ ніби садацкый синъ, значить кантонистъ... Ганна, охолола.

— Алежъ у насъ въ Момотахъ нема школи, одказала вона; хіба въ Шуршанську... будьте ласкаві! Воно ще мале; а я сама однісінька въ хаті; воно мині помічъ дає.

— Де тамъ, въ Шуршанську! Въ Київъ; казавъ осавула; такъ и въ бумазі написанъ. Вирижай швидко, бо вже и підвода для трѣхъ кантонистівъ наряжена.

Взяли Ганиного хартця и повезли тимъ шляхомъ, що и батько поїхавъ... Ганна бува неначе розумъ стратила. Якъ німа ходила вона неділь зодві. Марина не одходила одъ неї, и доглядала и

годувала, аж поки неправив її Богъ зновъ до розуму.

Не плачъ Ганно, не вбивайся, втішав було Марина. Київъ не в Богъ ана де! Дастъ Богъ літо, підешъ у Київъ, побачишъ сина, а може й до даму одпросишъ. Вінъ же не те, що москаль.

Тільки й жила Ганна тією думкою, тією надією; тільки й ждала вона літа.

Настало літо. Пішла Ганна зъ богомольцями до Київа.

Ввійшла въ Київъ. Когожъ тутъ питати въ світі? Питала богомольцівъ, — ніхто й незнає и невідає. А на вулицяхъ куди не гляне, скрізь пани та пани, страшно и підступити.

Осмілилась таки, стала розпитувати одного пана. А вінъ слухавъ, слухавъ, а далі маже, „ні панимаю бабка, чого ти гаворишъ!“ Іде Ганна вулицею та розглядає на всі боки. Коли тутъ назустрічъ, зъ Военного Миколая, вийшли маленькі москальки, та все по два врядь, а коло їхъ, якъ ті журавлі охвицері, по обідва боки. Зирнула Ганна, и заразъ межъ хлопцями пізнала свого Івася.

Якъ уздріла свого сина, такъ вона й кинулась межъ ту череду. А синъ засоромився своєї матері мужички, другі засміялись. Старий охвицеръ одпихнувъ її, ще й налаявъ дуже гидко.

Чи вважає жд на що мати, якъ її одпихають одъ дитини? Мати полізла бъ за мертвими дитамъ и въ яму, якъ би не спинили...

Ганна слідкомъ за ними. Кантонисти ввійшли въ школу, а вона хотіла за ними. На порозі спинивъ її старий вусатий москаль.

И ваше благородія, и дядечку й голубчику! Вікъ буду молити Бога за васъ. Пустіть мене, нехай же я побачуся зъ синомъ. Хочъ побачу, хочъ оплачу, обцілюю мою єдиную дитину!...

— Посли прийдешъ, каше...

Ганна сіла коло порога и стерегла, очей не зводила азъ дверей...

Коли такъ, якъ надъ вечори випустили до неї сина.

— Чи добре тобі тутъ сину, чи жалують тебе? Скажи мні моя дитино?

— „Ні мамо, погано! все вчимось, та вчимось; за все насъ б'ють, а на харчъ дуже погано. А гулять не пускають.“

Розказує дитина, а на очахъ слізи. А мати кинулась до єго, оглядала єго голову, та й мундиръ, сорочки. Тамъ н'ужа ажъ кишіла!

— Скинъ сину оцю погань, бачишъ, що то?

Взяла вона той мундиръ, роздерла й розплатувала и позавидала шматки въ куці.

— Тікаймо сини, ходіть до дому! Не була бъ я твої мати, що бъ я пустила тебе назадъ!...

То не звірь блукає въ сосновімъ бору темної ночі, то не вовчиця ховається зъ вовчятами, тікаючи до своєї нори, то мати тікає зъ синомъ, ховається одъ людей. Обминає Ганна великі биті шляхи, иде вона, ярами та долинами, наддвіпрянськими лугами та сосновими борами. Сонце на небі, въ ночі ясні зорі, людський слідъ по зеленій траві, по білому піску, показують Ганні дорогу. Ночує Ганна підъ синімъ небомъ, підъ зеленими яворами...

Сонце стало середъ неба, силля проміннямъ на синню дніпрову хвилю, гуляє золотимъ маревомъ по надъ зеленими луками та осокою, по надъ високими соснами та осокою, по надъ білимъ побережнімъ піскомъ. На дворі стала спека, ажъ дихати важко. Потомились б'єзталанні.

— Болять сину ніженьки, питає мати? Втомився душе? Сядьмо на одпочинокъ.

Невеличкий дніпровий заливъ влився межъ двома горами въ густий сосновий та клиновий лісь. Зъ усіхъ боківъ обступили єго високі, превисокі явори та верби, ажъ трохи понагинались надъ водою, посцілювались зеленими верхами, заглядаючи въ світлу, прозорчасту воду, неначе въ дзеркало.

Понадъ заливомъ, по лукахъ пішли, тільки окомъ скинути, високі очерета, густа зелена осока, неначе хто навернувъ її возами, або накидавъ обремками. А межі осокою просунулись на силу-силу черезъ гущавину, густі лози, високі яворі та верби. По мілководді скрізь розляглося широколисте латаття, вкрило воду листомъ въ три стелки, а надъ листомъ стоять жовті та білі квіти та зелені маківки. Підъ прозорчатою, чистою якъ сліза водою, зеленіє ядесь баговиння, зубчате, тонесеньке, дрібне якъ пухъ, світилось чисте пісчане дно, зъ білими черепашками. Куди не кинь окомъ, скрізь зедена осока, очерета, лози та явори, та пологі зелені луки...

Сядьмо отгуть сину підъ яворами. Сюди мабуть и звірь не заходить.

Одпочали, ззіли по шматку хліба. Огляділа мати голову синові и почала де-що полюснати въ воді зъ чорнихъ сорочокъ. Пере Ганна сорочки а синъ кунається не накупається, пірнає, б'рюхається, хитпається, грає якъ та риба въ чистій воді. Зъ води біжить на пісокъ вигріватись, зъ піску — въ воду, та зновъ на пісокъ. А мати втішається дивлячись на дитячі іграшки. Нарвало хлопця довгого бадняля зъ латаття въ жовтих та білих квітках; полемало єго дрібно, неначе ракки зеленого наїжста, обвертіло тими раками шию и голову и білі груди, оперезалось неначе поясомъ; бі-

линь та жовтими цвітешь. Якъ та водяна русалка въ зеленому баговинні виграває хлопця въ воді, то вибіжить на траву підъ ведені верби, то полізе десь въ густу осоку за водяними півниками, тільки голова ёго чорніє, та блищить біле ненагоріле тіло кривъ гостроверхий листъ.

А мати и спляне, й малує спляти сима, дивитця; втішаєця.

Привела сина до дому, та й недовго втішалась! Попереду маніла, хто питає, неначе бъ то вона одросла свого сина. А якъ прийшла зновъ бумага, взяли Йваса та й попровадили до Бнїва. Завдала тільки жало собі Ганна! Минулася Ганнина надія на помічъ. Ще більше вилила вона слізъ, рясніше стало дитовъ на старій свитці. Хилитця повітка ще нїжче, нуств Ганнина оселя, комору муоїла спредати. Та все по трохи посилає Ганна синові...

А объ чоловікові немає та й немає звістки! Уже Ганна перестала й тужати по ёму, вже й почала забувати, якъ и все на світі забуваєця. Бо виїповъ одишь жалъ зъ сердца, а другий виїповъ въ сердце, та жалъ за синомъ своїмъ Йвасемъ. И не разъ було якъ згадав одного, нагадає й другого...

Одного вечора якомъ підъ Ганниною хатиною ставъ візокъ. Звідтіль вискочивъ москаль, не мескаль, а панъ нетакій. Вибігла Ганна зъ хати и не пізнала свого сина Йваса. Варієсь, вирівняєсь! Достоту такій ставъ, якъ ёго батько! Такі брови чорні та рівні впалися въ біле чоло, такі губи червоні, повні. Тільки лице въ ёго білше, неначе панське, не мужицьке, нісь тонший, волосъ гладший на голові.

— Здравствуйте матушка! сказавъ вінъ по московський. Чи не пізнаєте свого сина? А самъ стоїть у боки взявшись. Ганна израділа и заплакала. Побачила сина и разомъ згадала чоловіка. Бо синъ стоявъ передъ нею, неначе батько ёго; — колїсь давно, ще въ хаті старої Хомихи.

— Отъ д. приїхавъ до васъ матушка въ гості. Невявъ звожника, та не вої днѣги заплативъ; треба доплатити одинъ карбованецъ. Чи немає въ васъ матушка? А въ матері въ скрині всѣго на всѣго дві копї зъ пятакомъ.

Вконїла Ганна свою новішу свитцю, побігла до шиньарки, заставила за карбованця и одрядила шидя, що привізъ синъ.

Витає, приймає сина, що було въ неї найдебрішого, що тільки знайшлося въ убогій хатині.

Якъ же сину, питає мати, чи ти вже застаєшся дома. даси мині помічъ?

— Ні матушка, говорить до неї синъ, та все по московський, та все зъ висока. Я смінчивъ опе

школу, ставъ теперъ значить учений чоловікъ. Мині треба йти на службу.

„Куди? въ москалі?“ питає мати, а сама ажъ перелягалась.

— О ні матушка. Я теперъ значить учений чоловікъ, можу дойти до високихъ степеней, дослужитись...

„Не зрозумію сину, що ти говоришь. Тобъ-то ти паномъ будешъ, чи що?“

— Такъ, такъ матушка. Я можу бути паномъ, дослужитись до великого чина при моїхъ дарованїяхъ. Бо я теперъ значить, писарь. Но я можу, значить по просвіщенію пройтись по всімъ проложеннимъ путямъ...

Писарь заїхавъ въ хмарю, якъ базите, думаячи почванитись трохи передъ матірью...

„То ти будешъ чоловікомъ, будешъ щасливимъ одъ свого батька? Слава жъ тобі, Господи, що ти змідуваєся надъ нами сиротами, що синъ буде щасливіший, не буде тамъ пошевіряться, якъ я оттуєть...“

Ажъ перехристїлась Ганна дякуючи Богові и дала собі зарокъ найняти квартиру и обміняти свічку.

„Я приїхавъ, матушка, оглядіти своє наслідство, почавъ синъ. Доглядайте, мамо, хати, поправляйте застройки...“

— „А чимъ же я, сину, буду поправляти їхъ, коли я не маю шматка хліба часомъ въ хаті, коли я собі неотарчувала пучки веретеномъ, заробляючи харчъ.“

„А де жъ ділась, мамо, комора?“ питає синъ.

„Продала.“

Синъ схиливъ голову и насупивъ брови.

— А на що жъ ви, мамо, продали?

„Бо твоїй матері не було що їсти; доводилась часто їсти одні сухарі; та й то хвалити Бога якъ би були.“

— „А хіба жъ таки немає доходу зъ нашого ґрунту?“ питає синъ.

— „Мішківъ зъ чотирі картоплі, та дїкївъ зо три цибулі, одказала мати. Ажже жъ не дурно поодкручувала пучки веретеномъ! Бачишь!“

Ганна показала синові обидві пучки, сині, покояирсані, неначе ножемъ съ синїми нїгтами. Синъ замовкъ...

— „Доглядайте жъ, мамо, хати та того що позоставалось.“

„А хіба жъ ти, сину, швидко поїдець? Нехай же я хочъ наговорюся съ тобою, хочъ надвлюся на тебе...“

А синъ наговорився, тільки не зъ матірью, а зъ Мариною. Прибігла наче ненарокомъ; на голові нова хустка, на щні добре намисто. Писарь не од

ступав одъ Марини, а вона якъ въ вічі ёму не вскопчить — дивитця на ёго. Розчервонилось лице, розгорілись очи! Передъ нею, неначе зъ того світа вернувся, сидівъ її милий Василь, та ще ставъ и кращий и молодшій; лице біліше, губи червоніші, поглядъ веселіший, ажъ дитячий трохи, усміхъ милий, ажъ по душі гладить, а вся постать якась панська місьна, ніжніша й проворніша. Якъ стане, якъ навернетця та въ бікъ візметця, те такъ, якъ мамалёваний! А якъ сяде кінець стола та обіпретця рукою — якъ та картина, якъ на папері! А перейде хату — що той козакъ щирій, хороший; вийде зъ хати, стане на порозі — неначе жде підъ себе коня бистрого, вороного!.. И чує Маряна, що вона оживає, молодіє, одходить, неначе рута — м'ята припечена палкимъ сонцемъ на свіжій росі вечірній, неначе осінній цвітъ прибитий морозомъ раннімъ на сонці тепленькому. Зновъ заворушилось її любяче серце. Синъ її милого Василя своїмъ поглядомъ обливъ її душу, неначе цілющою та живущою водою. Дві ночі не спала вона після того! Дві ночі проонділа вона надъ ставкомъ підъ зеленими вербами, при ясному місяцеві, підъ ясними зорями. Веселіше за-для неї закувала зозуля, веселіше заблищали зорі на небі, ясне сонечко, веселіше зеленіли вишні та черешні. Півъ року снились їй ті чорні брови, те панське личко, та хистка, якъ намалёвана постать сина Василевого.

Не вдержала Ганна сина! Мабуть такъ вже судилося їй випроводжати дорогихъ людей зъ дому та поливати свій двіръ гіркими слізами... И жаль їй було сина и якось чудно було, якъ почала вона передумувати, що вінъ говоривъ зъ нею, який вінъ бувъ. И здалось їй, що синъ ставъ не такимъ, якъ колись бувъ, не такимъ якъ ёго батько; то не бувъ її дорогий Ивась! Але все те швидко забулось, зомовило въ матернімъ серці, зостався одинъ смутокъ, одинъ жаль за дорогимъ синомъ Ивановомъ... И зновъ зосталась Ганна, якъ и була, — зъ горемъ та нуждою, зъ слізами та безъустанною працею! Якъ великого празника було жде вона звістки одъ свого сина. Пише було синъ, що ёму не дуже добре, допомагають за дохідъ зъ наслідства... візьме матіръ жаль вона й пошле останні гроші.

Довго не було ніякої звістки одъ сина. Жде мати не дождетця, журитця та сподіваєтця.

Коли одного дня приносять Ганні письмо одъ сина. Не йде, біжить Ганна до священника, щобъ прочитавъ їй письмо. Батюшка гелосно читає, а Ганна слухає; не розбирає, бо писано було не то по український, а більше по московський, звичайно, якъ пишуть письма москалі.

Синъ плескавъ въ письмі те само, що звичайно пишуть до дому москалі. Вінъ посилавъ ни-

жайшій поклонъ и Грицьку Мишиновичу и титці троюродній Прісці Панасовні и Каленикові Кіндратовичу, а потімъ просавъ у матері благословенія на в'їки иерушимаго. По писаному було видно, що писарь недалеко забіжить по тимъ проложеннимъ путямъ, котрими чванився перодъ матірью. Иванъ, якъ писарь учений та ще й до того налагодився въ пани, привинувъ въ писульці отъ що: „Здеса, въ Туль я познакомидса зъ одною болно богатой й прекрасной барышней. Хоча ана зъ мищанського роду, да ёто мичаю! Я валачуса за ней и она пайдётъ за меня замужъ, бо я значитця знаю всѣ ахмицерскія актикулы и благородное обхождение понимаю. Тольки миѣ надоть убиратца и колувать ей шодарки, а денегъ нѣтъ у меня. Любѣзная матушка! Продай же нашу хату и другое нмѣние разное и пошлешъ миѣ деньги, бо я магу выгодно женица значить“...

Ганна переслухала все и якъ батюшка переставъ читати запвтала ёго:

„Що жъ то вінъ батюшка пише? Чи живъ вінъ, чи здоровъ? Чи ставъ вінъ вже паномъ, чи й досі бідуетъ? Боже жъ мій! въ мене нема и шага. Позичте батюшка, будьте ласкаві, карбованця на одробітокъ. Здужатиму, — одпряду.“

Поклонилась Ганна, плачучи, трохи не до колінь.

— „Вінъ, бабо, не объ тимъ пише, промовивъ батюшка; не объ карбованцеві тутъ мова. Вінъ пише, щобъ ти продала хату та послала ёму гроші, бо вінъ хоче женитись на якійсь панні та нема ёму за віщо одягтись и купувати їй гостиньці.“

Такого дива Ганна не зрозуміла зъ разу и въ друге спитала батюшку, почула въ друге та й своїмъ ухамъ не вірить.

„То це синъ хоче, щобъ я продала хату?“

— „Еге, бабо,“ одказує батюшка.

„А може воно тамъ не такъ написано?“ питає Ганна.

Прочитавъ батюшка въ друге. Баба дослухалася и вгадала, що такъ воно й єсть.

„Боже жъ мій милостивий, заголосила Ганна! А де жъ я, батюшка дінуса якъ продамъ хату? Въ старці піду, чи пропадатиму попідъ тинами на вулицяхъ?“

— „Де хочешъ, бабо, наже батюшка; ти вже тамъ знаєшъ.“

Стоить Ганна, опали руки. Слѣзи ринули зъ очей.

— „Иди вже, бабо, собі до дому, наже священникъ.“

Баба стоить, та мовчить, неначе й не чує. Одбрало їй и уха и очи...

„То синъ хоче, щобъ я хату продала, а сама въ старці пішла,“ промовила вона перекодя.

— „Еге, бабо! Тільки я тобі ражу хату не продавати. Нехай твій синь женатця за свої гроші, а не за материну шкуру, коли вже такъ припало ёму женитись на баринні.“

„Боже жь мій милий, заголосила Ганна. Чи я жь ёго не любила, не жалувала? Одъ ового рота одривала шматокъ хліба та годувала ёго, за останній шагъ купувала ёму гостинця. Ночі не досипала, прядла ёму на сорочку; не будила ёго рано, давала ёму волю. Останні гроші смала ёму на чужину. А тільки слізъ вилувала за нимъ! А тільки серце въ мене переболіло, амъ пішовъ вінъ на чужину! Одинъ Богъ тільки відає обь тімъ.... Боже мій милий, чи побачу жь я ёго ще хочъ разъ! Коли бь мині, батюшка, побачити ёго хочъ передъ смертю! Чи не пише вінъ, батюшка, чи швидко вінъ прибуде до дому?“

„Ні, бабо, не пише цёго, тільки дише, щобъ ти продала хату.“

„Продала... та й не доказала. Те слово зновъ вразило її якъ ножемъ...“

Ганна вже буда й забула обь тімъ, що синь її виганяє зь хати, вже боліла її душа за своїмъ синомъ Івасемъ! Серце матері, — то дороге золоте насіння! Ціни ёму не скласти! Нема въ світі лавокъ, де продають мамокъ, співають въ пісні. Серця материного не можна ні закупити; ані задарити! Одно воно до віку любити не перестане.

„Чи далеко тая Тула? питала Ганна. Якъ би змогла, поплинула бь до ёго, щобъ подивитись на ёго! Тільки въ мене й роду, що бувъ синь. А я одна вікъ свій звикувала въ своїй хаті.“

Вийшла й матушка, простенька собі, середніх літь, роспитала Ганну й сама заплакала. Повибігали й попінята та й ті поскривлялися, побачивши якъ побивається баба.

Не дурно склалася поговорка: мати порве пазуху, ховаючи для дітей, а діти порвуть пазуху, ховаючи одъ матері.“

Жалуетця Ганна Марині на свого сина.

„То матері ёго сторчъ—та въ борщъ!“ каже Марина „коли вінъ таке пише. Не продавай хати, отъ що!“ А сама зітхнула важко, важко, сама не знаючи й чого...“

Зосталась Ганна въ хаті, не пішла въ старці. Та щожъ зь ті хати, коли тамъ господарює лихо та недоля! Стара хата некрита; стоить похилилась на бікъ, неначе одъ великого жалю. Двір заріс густою, зеленою травою, не топче ёго хазійська худоба та птиця. Стає оселя пустою; на виводі не вує сива зозули, гувають сичі въ ночі... Тільки садочокъ розрісся на волі! Три груші вигнались повище хати, вкриди небогу, якъ мати чужа сироту, широкимъ густимъ гіллямъ. По

за хатою засіявся густий вишникъ. Передъ вікнами розкоренився широкій кущъ бузю. Ганна любила сидіти на порозі та поглядати на широкий шляхъ. Їй здавалось, що тймъ шляхомъ колись прийде синь до неі. Бо тймъ самимъ шляхомъ колись прийшовъ до господи ёго батько, прийшла дорога доля Ганнина. Той шляхъ бувъ дорогий за для неі, немаче на ёму вона изгубила и знайшла своє щастя... и зновъ колись знайде!

VIII.

Не прийшло до Ганни щастя тймъ великимъ, битимъ шляхомъ, тільки вигляділа свої очі, вигладаючи ёго. Не багато й роківъ минуло, а Ганна вже й постаріла. Бо въ роскоші цвіте чоловікъ якъ квітка, а въ нужді вьяне та сохне.

Почалась холода. А на Ганні кожухъ — латка на латці. Вітеръ дме черезъ ёго, якъ черезъ решето. На голові не хустка, а шматокъ безцвітнеі ганчірки. Черезъ старі шкарбани лізе грязь. Біда якъ смерть, худа, зь западими очима, бродить Ганна по смітникахъ та збирає гній на топливо. Бодай ворогъ не дждавъ грітись такимъ тепломъ!

Сидить Ганна день и ніч на днищі, поодкручувала собі пучки, заробляючи черствий шматокъ хліба, облитий слізами. И не разъ и не два траплялось, що въ хаті не було ні дрібка соли, ні сухого сухаря.

„Ой горе мое тяжке, жалуетця було Ганна Марині. Прийшла на мене старість та слабість. На силу ноги мене носять, ледві володаю руками. Робити не здужаю. Оттакъ якъ бачишъ! Въ хаті й голодъ и холодъ. Висупили мене слізи, въ грудяхъ мене давить, голова морочитця, въ очахъ мині жовто, куди не гляну. Якъ бачишъ остання на мині сорочка та й та драна. Коли бь уже Господь змилувався надо мною, прийнявъ мене до себе. Чи повіришъ? Такъ мині життя тяжко, такъ мині важко, що якъ би розступилась сира земля, пішла бь въ землю живою...“

Марина не покидає Ганни, помагає въ роботі, годує часомъ своїмъ хлібомъ, одягає своєю одежею, розважає, якъ мога.

— „Возьми, Ганно, було каже Марина, не даю тобі якъ старцеві. Повернетця синь, заробите — оддасте.“

А Ганні й зосталось тільки забрати торби та йти въ старці, простягати руку, просити хліба.

Пішла бь я и въ старці, каже було Ганна, та соромъ руку простягати. Бо я не паліка. А люде скажуть: була колись молодою и не заробила нічого на старість и не придбала. Будуть люде хлібъ давати и дорікати разомъ, що я мо-

сковка, недбала, зъ москалями гуляла, до обіда спала. А чи я жъ не робила, а чи я жъ не горювала?

Ще й зима не минула, а снігъ распавъ, на дворі грязюка та холодъ. Немає въ Ганни дрібна соли, немає й хліба. Треба йти на ярмарокъ, а чоботи зовсімъ розлізлись. Йде Ганна боса; ноги розчервонілись, потерпли одъ холоду, одерев'яніли. Сміютця люде зъ Ганни та докладають:

„Навіщо, баба такъ зарані вбралась въ червоні чоботи? Ще й до середохрестя далеко, а до Великодня й не видно!“

Прийшла Ганна зъ ярмарку, злягла й не встала. Марина коло неї и день и нічъ...

Ой горе людське, горе тяжке! Якъ важко дивитись на тебе зъ боку, а якъ же то тяжко, якъ же то важко терпіти тебе людямъ!..

О півночі смутно блищавъ каганецъ на столі, на перекинутімъ горняті, въ Ганиній хаті. То притухавъ гніть, и на ёму на силу тліла неначе синя огнева горошина, то зновъ піднімавъ разомъ полум'я огневимъ язикомъ. Блисне каганецъ и кінець стола внирне смутна задумшлива постать Маринина оперта рукою на стілъ, неначе загляне въ хату зъ надвору въ темне вікно. Зновъ блисне полум'я, зновъ виступить неначе зъ застїни, въ темнихъ одчинянихъ въ сіні дверяхъ, її широке чоло съ чорними бровами, зъявитця тоненький нісъ, очи закриті довгими, густими війми. Потухав огонь, смутна постать Маринина зновъ увіходить помаленьку въ темноту, зникають очи, зникають щоки; одно біле чоло на силу мріє та рука зъ засуканимъ рукавомъ, десь неначе далеко, неначе все те потопає на дно въ воді, криється и мріє підъ водою. А въ вутку, на полу, якъ блисне каганецъ, виходить, неначе съ темної ночі, друга постать страшна, страшенна! Спаливъ вогонь її лице, поївъ її щоки, її очи. Лице счорніло, неначе землерю припало, на губахъ посіла смага, очи запали десь глибоко, одинъ нісъ загострився дуже не хороше, не добро віщуючи... Лежить Ганна на старій драгитині, прикрита старою драною рядиною, не стогне и на силу дыше. Коло неї на лаві череп'яний вухоль зъ водою — зъ одніми ліками бідному чоловікові...

Марина ждала її смерти, бо на столі на поготові дѣжало дві воскові свічки.

Не веселу думку думала Марина, дивлячись на тні свічки. Не миготіли передъ нею сміхи та жарти, брови та яснії очи. Згадала вона свою минувшість и ненарокомъ кинула думкою и на свою прийдість. И стала передъ думкою Марининою жизнь неувічанимъ, усмішливимъ, втішнимъ бо-

комъ, якъ колись вона ставала передъ нею; обернулася низнь до неї другимъ темнимъ, неприбраннимъ, буденнимъ бокомъ. И въ голові Марининій зарюїлись ровні чорні та невеселі думки, — про лихо, про горе про нужду та слабість...

А хто жъ мене догляне, думала Марина, бо-рони Боже якої недуги, або бідности! Хто жъ постелить мині драгу, отгану постіль, обмочить водою мої смажні уста, нагодує хлібомъ? Хто жъ наготує на смерть мою свічку, покличе на оповідь священника?

Не макомъ захвічана, не барвинкомъ повита, не весела, танцюриста, въ червонімъ намисті стала передъ нею доля, а побита холодомъ та голодомъ, укрита латками, зъ убогими торбами на плечахъ, въ драгій свитинці, зъ плакучими очима, — стала передъ нею її доля...

Хилитця Маринина голова ще нижче, нижче опадають на очи довгі чорні вій, вириваючи щоки, ховаютьця чорні очи ще глибше. По білому чолі такъ и ходять хвилею, такъ и снують невеселі думки, одна одну зганяючи, одна другу доганяючи. А по руці тихо скотилася горошиною на стілъ слѣза, покинувши за собою въ слідъ монру смужку.

Несуть Ганну въ домовині зъ старихъ дощокъ, въ чужій сорочці, що принесли добрі сусіди, въ хустці, що виїняла Марина зъ своєї скрині. А за домовиною Марина плаче та побиваєтця йдучи, мовъ рідну матіръ ховає. Оплакувала вона и свою подругу й разомъ саму себе, свою прийдішню долю. А зъ Мариною йдуть дві-три сусіди зъ дітьми. Бо вмре багатирь, зберетця увесь миръ, а вмре харпакъ, тільки піпъ та дякъ. А за Ганною навіть піпъ не йшовъ; бо поховати Богъ-мало за що! Тільки дякъ Ничипірь виспівувавъ вольної та невольної, та святий Боже... А на дворі блищить ясне, весінне, веселе сонечко, віє тихий, теплий вітерець, пахне весною, молодою, свіжою травою. Надъ порушеною рілею мигав невеличке мадево, весело щебече жайворонокъ, лісь зазеленівъ подекуди, погукують плугатирі, поганяючи води въ плузі.

Поховали Ганну саме коло її свекрухи Хомихи. Швидко заросла могила травою та лебредцемъ. Забули про старихъ бабъ, про їх горе швидко, — навіть близькі сусіди. На могилдахъ пасутця вівці зъ ягнятами та часомъ вибрикують малі пастушки, граючи на сонідахъ. Кругомъ кладовища — то зеленіє жито, ажъ очи бере въ себе, то шумить золотимъ колосомъ щениця. А въ літку, въ жнива тамъ чути пісню безталанного женця, що заробляє шестий сніпъ, поливаючи потомъ та слізми чужу ниву. И спокійніше й дучче безта-

лашнись підъ землею лежать и землею держать, нікъ було жити й горювати на землі...

Зъ того часу не збираютьця вечерниця въ Марининій хаті. Замокля тамъ веселі співі дівочі, марть парубочі, невігравають тамъ троїсті музички, не цвітуть макомъ та чорнобривцямі чорняві хлопці, не сяють зорями молоді дівчата. Въ хмарні осіяні та зимові дні стоять діди на муткахъ, дрімає мітй на печі, сумують стіни и плачуть вікна, а зъ ранку до вечера хурчить Маринине веретено. И вєразъ було, якъ гуде холодний вітеръ, порощить крупами, замітає дорогу снігомъ и дзвінь сумно гуде понадъ селомъ, по долині, въ вечері въ суботу, Марина йде до церкви одиномъ одна по цвинтарі, неначе тільк ажогось мерця.

Въ церкві тільки пінь та дякъ. Тихо світятьця свічки нєредъ новимъ, хорошимъ иконостасомъ. Маленька лампадка освічує якъ живе, хороше, чудове лице святої Варвари, зъ довгими косами, зъ світкою червоною на голові. А зъ верху на не високімъ иконостасі підъ золотимъ хрестомъ стоять навколішки два янголики, якъ два маленькі вучеряві хлопчики, поскладавши ручки. Одинъ неначе задумався, похиливши дучеряву голову, а другий неначе усміхавця, дидлячись въ гору. Пєредъ хрестомъ блищить лампадочка, а їхъ крильця, їхъ вучері, їхъ личка на темноті неначе живісінькі.

Марина стоить въ темному бабаци, молитця, бже помилони та придивляютьця до святої Варвари, до святихъ янголятъ. И сама вона не счуетця й не зозоглядятьця, якъ перескочить її думка зъ молитви, на якісь чудові вучері, на якийсь личко хороше.... На Варварі світкі червоні, а коси ажъ по плечахъ. А Марина й не думавши, згадає свою дівочу красу, свою довгу косу. И полетать її думи дєсь далеко, забуде вона, що стоить въ церкві, згадає вона ті ночі ясні, весняні, ті вичні та верби.... якъ її серце цвіло, каліццю, и якъ вона побачила въ перве Василя и якъ говорила зъ єго синомъ Иваномъ, молодимъ, чорнявимъ. Чує Марина, якъ дєрезъ сонъ, святі пісні, а на думку її навертаютьця ті чудові пісні, котрими вона виливала, виспівувала свою любовъ, своє кохання и своє безтадання. Встають передъ її очима веселі вечерниця, ті співі жарти, троїсті музички, Бранєне падамаръ кдючани, а Марина тоді опамѣтаєця, тоді прокидаєця и згадає, що її неначе снівсья якийсь чудовий сонъ....

Гєспєди милосердний! думавє було Марина; же жъ менє мабутъ нечистий слушавє, наводить на менє грїшні думки.

И одхрецувалась и одмолювалась и одплєкувалась Марина одъ нечистоты...

А тильк часомъ марнівє Маринине личко, лєняють чорні брови. Перестали молоді хлопці маргати на Марину. Приходить часъ та пора; серце застигавє й засипавє, якось холоднівє. Не такъ часто згадає вона про веселі літа молоді, про очі ясні, брови чорні. Сидить Марина за гребінемъ, закручує хлїбъ пучками та веретеномъ; а думки бїльше й частїше навертаютьця про Ганинине життя нещасливе, про ту пустку-хатину, де тепєрь зарїсь двіръ високимъ чорнобїлємъ та кропивою, де широколистяй лопухъ повнростає на призьбі и заглядавє листомъ та репѣяхами въ довибивані вікна, де въ печі и на печі хазяйнують галки та ластівки щебетливі. Тїльки було якъ заспївавє пісню часомъ про кохання козака молодого, дівчини чорнобрової, дєсь глибомъ въ утихомрєному серці засяє тепло й привітно одно личко, одні миді очі, то личко Василєвє, то очі сина єго Ивася.

Одного разу зайшла до Марини одна московка не дуже й далека сусїда, що прийшла зъ Київа до своїхъ родичїв въ гості.

„Я не знаю, якъ ви тутъ живете на селахъ, почала лепетати прихожа московка. Щобъ я такъ нудилася свїтомъ надъ оцимъ гребінемъ що божого дня, щобъ я собі крутила пучки! Нєхай мене Богъ боронить! Ти жъ, Марино, не панщанна, ти московка, вольна. Знялася бъ зъ місця и полетїла, якъ та птиця, куди тїльки думка понесе! У насъ, въ городі, служби, тїльки душа забажавє! Вибирай хазяїнівъ, якихъ хочъ! Сердита хазяїка — видаю, невгодна — тїкаю; траїтця дурна — обдурюю. Вийдєшь на базаръ, а тамъ хазяїкъ бїльшъ якъ наймичокъ. Робота въ городі не робота, а гулянка. Спимо, поки сонце не підїйде високо; не знаємо ні того поля, ні того полоття, ні тихъ живїв. Приїде ранокъ — чай, приїде вечіръ — те жъ чай! Скрїзь весело, модно. А москалівъ! А панївъ та паничївъ, якихъ душа забажавє! Въ городі ми пануємо, а не служимо, празникуємо а не працюємо! Та все нашї, та все москвичи, та все веселї!... Кїндай Маринко оцє село та мандруймо въ Київъ! Я тобі сєрїзь дороги покажу, по всїхъ усюдахъ, а якъ хочєшь то й сама знайдєшь.“

Заворушилось серце въ Марини, забажала її душа щастя, волі, веселості. Схотїлось їй втекти одъ нудьги, смутку, одъ голодної и холодної смерти, одъ Ганиної недолі. И виглянула ще разъ до неї доля, макомъ уквічана, барвінкомъ повита, весела, танцюриста, въ червонімъ намістї...

— Піду, наже Марина, втечу одъ лиха! Не зъ бїса й я хитра! Не дамся я тому лиху...“

Нустила Марина людей въ прийми въ свою хату, щє мала, спродала и помандрувала въ Київъ.

Ввійшла вона туди, й зъ того часу, якъ потонула въ глибокому, водняному, Дніпровому нутрі...

Минуло стількось роківъ. Чимало втекло води въ Дніпрі...

Въ Києві, на Подолі о півночі въ шинку голосить та вже не своїмъ голосомъ катеринка. Москалівъ повенъ шинокъ. А середъ їхъ якъ вітерець літає Марина, танцює - витанцює. Одежа на їй драна, коси вилізли зъ підъ хустки и тиліпались пасмами, хустка зізла на потилицю. Лице її счорніло, губи посиніли. Одні чорні, великі очи блискотіли якось чудно, неначе въ ночі у вовчиці.

Москалі підхваляють и присвистують та задивають її горілкою. Марина п'є якъ воду — горілку.

IX.

Звалилась Марина на лавку якъ мертва и похилила голову на стіль... Въ одчиняне вікно повіявъ зъ Дніпра тихий, теплий якъ літепло вітерець, глянувъ на Маринну ясний, повний місяць, глянула ясні зорі. Дивуетця місяць, не пізнають зорі тієї Марини, що ходила колись по вишневому садочку, зъ довгою, чорною косою, въ квіткахъ та стрічкахъ, що говорила зъ ними любі речі про свою косу, про свою красу, згадувала про свого милого.

Похиливъ міцний сонъ її голову на стіль, на побиті пляшки, на розлиту смердючу горілку, а теплий вітерець обливавъ її чорне спалене лице, цідує запечені, сині губи, такъ само, якъ колись обвивавъ її свіже рум'яне лице, її повні, червоні якъ півонії губи. И снитця Марині сонъ, неначе вона йде ніби на базаръ съ корзиною на руці, зъ гори попідъ Царськимъ садомъ, на Хрещатикъ. Сонечко високо піднялося на синьому небі, будинки блищать стінами й вікнами. На церкви, на стіни ажъ глянути не можна. Світло й блискуче! Пече її сонце вогнемъ, пить заливає очи, лице, а вітерець изъ за Дніпра тихо обвиває її гаряче лице... Уже південь, а на вулицяхъ тихо; ніхто не йде й не їде; тихо й сумно, якъ у глуху північъ; тихо й сумно, неначе всі люде вимерли въ місті. А сонце пече, приймає її ажъ въ груди, приймає її всю, наскрізь, якъ часомъ буває літомъ въ гарячі жнива, саме середъ дня... Коли дивитця Марина въ низъ, по вулиці на Хрещатикъ, ажъ тамъ не мостова лежить, не камелемъ вулиці вимощені, а росте по вулицяхъ пшениця висока, густа-прегуста та зерниста, ажъ колосъ повгнувся. Йде Марина нижче, скрізь пшениці на вулицяхъ, пішли на низъ возвозомъ, ажъ на Поділь, въ гору до пам'ятника Владимирового, залили колосомъ весь Хрещатикъ, всі пляци, всі вулиці попідъ горами нині Старому Києву, къ Липкамъ. Та густа жъ, висока та чиста, якъ золота

пшениця; стоїть тихо й колосомъ не колише! Часъ пшеницю жати, думає Марина, а жовцівъ не видно; ніде, ніде! ні живої душі! Стоїть пшениця якъ сирота... Підводить Марина очи на Старий Київ. Сияє Софня и Михайлівське золотими верхами на синьому небі. А межъ ними и за ними все церкви та церкви, та все хорощі, високі зъ золотими верхами та хрестами, а дзвіниці високі, превисокі, ажъ підпирають синє небо золотими головами. И стоять ті церкви нині Софні все въ озимині, въ густихъ, спілихъ житяхъ та пшеницяхъ, а къ Варварі стоять вони въ ярні, въ зеленіхъ просахъ та вісахъ, въ білихъ якъ молоко блискучихъ, якъ срібло, гречкахъ, саме въ цвіту, и въ тикъ пречкахъ, якъ въ прозорій воді одбиваютьця золоті верхи, білі церкви... Йде Марина не тротуаромъ, попідъ будинками, а борозною; трава зелена, пахуча материка, а білий деревій и всякі зілля плутаютьця попідъ ногами.

Чи поле, чи городъ, блиснула думка въ Марині!

Обернулася до високихъ будинківъ, глянула на ті великі, чудові стекла въ вікнахъ... А въ вікнахъ, якъ въ дзеркалахъ, тава жъ пшениця густа й спіла, той же день ясний, пекучий, літній день. А черезъ вікна маячють поначіплювані всякі квітки й матерії, всякий дорогий убіръ, золото й срібло блискуче. А за ними зновъ видно пшениці та пшениці, а стрічки матерії и квітки червоні и зелені и сині й білі були неначе розіслані, розкидані по густому колосові, лежали на ёму й не гнули ёго, неначе межъ колосомъ зацвіли якісь чудові квітки, сокирки та васильки. И здаєтця Марині, що їй треба ту пшеницю жати. А сонце все пече та пече духота душить, сохне въ горлі, въ роті, въ грудяхъ... Коли бъ водиці напиться, поки до роботи стати, думає Марина...

Шукає вона очима тихъ ярівъ зеленіхъ, де буває криничовина, де густа осока покриває долинку, а на долині блищить водиця. Зводить очи въ гору на старий Київъ, ажъ тамъ тільки одні золоті верхи та хрести висять на синьому небі, плавають тихо, неначе зграя золотоперихъ райськихъ птиць тоне й вириває проти сонця въ синьому небі. А високі будинки одійшли далеко, стоять за ставкомъ рядками, неначе підплили водою. Придивляєтця Марина, ажъ то їхъ момотянський ставочокъ, а коло ёго левада зелена, хороша, левада її, така батківська. Надъ ставочкомъ верби та густі лози. По зеленій леваді побігла до ставочка тоненька стежечка, котру вона протоптала ще дівочими ногами, якъ ходила до ставочка по воду. Обертаєтця й озираетця Марина, а попідъ горою

скрізь момотянські хатки біленькі, невеличкі, зъ вишневыми та черешневими садочками, а тамъ и другий ставочокъ, а надъ нимъ на горбку біла церковця жомотянська. А золоті верхи та хрести ще вище піднімаютьця підъ небо, тонуть, на силу жріють, якъ журавлі рядочками.

И здавця їй, що вона стоїть середъ левади молодюю й хорошою дівчиною. Вітрець віє все въ лице и тихо має її довгою розплетеною косою, стрічками та квітками, а вона держить не корзину, а відра на плечахъ. Треба їй ніби бігти по воду до ставка... Коли гляне, за зеленими вербами, на траві білится три шматки полотна. Ганна стереже полотно; убрана такъ, якъ вона вичалася зъ Василемъ, сидить підъ калиною й не ворухнетця, немовъ дерев'яна, руки склала на колінахъ очи спустила, голову трохи нахилила, неначе задумалась.

Марино, дочко! Марино, голубко! ходи доню до мене, щось маю казати!... Чує Марина, кличе її мати... Обернулася вона, дивитця — їхъ хата, вона стоїть въ вишняхъ, а двіръ у черешняхъ, за ворітьми криниця та верби. Въ садочку зелено: цвітуть тамъ гвоздики та нагідки, по дворі ходять курн, а проти сонця на присьбі грієтця котикъ. Мати вийшла зъ хати и стала на порозі. Вона молодая молодиця висока й чорнява. Знать була вона коло печі, коло роботи; рукави позасукувані, себе обв'язала чорнимъ рупшикомъ, лице напеклося коло печі...

Ходи доню до мене, кличе зновъ її мати и махає рукою. Обернулася Марина и простяглася йти. Глянула въ темні одчинені сінешні двері, звидіть блиснули, якъ дві зорі, двое яснихъ искрянихъ очей. Марині запекло коло серця... Наближаютьця очі зъ темнихъ сіний, а надъ ними сховалося біле чоло, а на чолі впилися, якъ дві чорні п'явки, дві брови, зачервоніли губи, свіжі якъ ягода, зачорніли кучері... Василь вийшовъ зъ сіний, хороший, ясний якъ сонце, въ білій якъ снігъ свиті, въ зеленімъ поясі, безъ шапки. Заблищало єго лице на ясному сонці, залисніли чорні кучері... Запекло Марині коло самого серця якимсь и горячимъ и добримъ, пекучимъ и солодкимъ огнемъ. На силу стоїть вона, на силу держить відра на плечахъ. А Василь иде до неї, підъ зеленимъ гиллямъ черешень, вступає підъ верби. Зъ очей єго, неначе впавъ вогонь на саме серце Маринине, неначе блискавка потрапила її въ серце. Пішовъ вогонь по всьму тілу, розлився по всімъ жиламъ. Пускає вона відра и падає на траву...

— Ой Боже мій, рятуйте мене, хто въ Бога вірує, закричала Марина, промывувшись. Ой пече мене коло серця! Рятуй мене, Василю! Ой матинько, голубочко, Ганно, Василю! Ой горю я въ

вогні, тушіть мене! Смерть моя йде! Снилось мині такий и такий сонъ. Марина покотилась по землі й простяглася. Жартують москалі, що Марина й сонна поминала якогось Василя, а шинкаръ, щобъ збутись клопоту, виводить Марину за ноги та й кинувъ підъ дверми на вулиці...

Зійшло й піднялось високо сонце на небі, якъ комашня заворушилась на вулицяхъ люде, біжать на базаръ міщанки съ копниками, по мостовій деркотять звозчики. А підъ шинкомъ лежить, нічого не чує, Марина. Якъ би рідна мати встала зъ домовини и та не пізнала бъ тієї Марини, веселої, жартобливої, швидкої якъ вітерець, голосної якъ дзвоникъ, що цвіла на всі Момоти. Лежить Марина, якъ валина стоптана при дорозі, якъ степова квітка скошена, — на пекучому сонці. Спить вона вічнимъ сномъ, не бачить, якъ світить сонце на небі, не чує міського гоміну, шуму. Скинули Марину, якъ падалъ на візокъ и ніхто не знає, де її могила, ні одна сліза не окропила й не оплакала її.

Йшли горожане, — жартували, йшли жида — плювали, йшли москалі — сміялися. Якъсь пані пролетіла на двохъ коняхъ, якъ на двохъ зміюкахъ, вгніздилась сама одна на цілій візъ въ якому білому тонкому якъ пухъ платті, неначе въ хмарахъ. Одвернула вона й закрила своє лице.

И хто знає, чи гидливість, чи жаль одвернувъ її лице на бікъ, чи може та пані — московка, згадала и про себе дещо, и про свою долю и про свою прийдість.

Пройшла чутка и въ Момоти, що Марина вмерла. Перехрестились й прочитали за покой душі „отче нашъ“ навить вороги Маринині. Не втекла, кажуть, таки одъ свого лиха и не загуляла й не заспівала й не затанцювала єго!

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ єго початку до ворогування въ Ляхами.

Глава друга.

Роздивлюючись по актахъ, сучаснихъ першому періоду козацтва, вбачаємо, що козаки, вже за приводомъ Вишневецького, пробували закоренитись на Низу за Порогами. Не загноздившись тамъ на довгі роки, опинились би вони у всій волі въ королівськихъ старостъ. Се одно, а друге те, що тільки симъ єдинимъ робомъ можна було руському людові вдержатись на стародавніхъ своїхъ займищахъ, — не попустити рідного Дніпра у татарські и турецькі руки. Зъ судної справи черкаськихъ міщанъ и королівського старости Пенька довідуємось, що займища на дніпровому Низу силкувались осягти — зъ єдного боку український рядъ королівський,

а зъ другого — вольна здобування; инше сказати, староста — собі, а козаки — міщане — собі. Можна до-розумуватись, що козаки, вольні мандрівники по низовихъ пустиняхъ, затягали до свого товариства ґрунтовниківъ українськихъ и въ купі зъ ними володіли на Дніпрі риболовлями и звірянми уходами, чи то — відганяли геть Орду, а старости звали такі займища королівськими добрами и на вольнихъ здобуванцівъ накладали прѣмито. Опиратись проти старости въ городі було шкода: тамъ козаки и козакуваті міщане були въ рукахъ у старости зо всімъ своїмъ надбаннемъ. Човни, риболовне и звіроловне знаряде та й зброя, що безъ неї не вдержавсь би ніхто на Низу, — на все те староста наложивъ би руку, за підмогою своїхъ служебниківъ, що цупко держались ёго боку черезъ свої привилеї. Треба та й треба було козацтву закоренитись на такому місті за Порогами, щобъ не доступився туди королівський рядъ узґряншиній, щобъ ховати на зиму тамъ козацьке добро, та щобъ и самому козацтву було кудись сховатись відъ старости, — дальшъ Порога Звонецького.

Вольнимъ здобишникамъ козакамъ байдуже було про мирові ряди короля съ турецькимъ султаномъ. Жакували вони азійське купецтво, що тягло вѣлками зъ Криму мимо Черкасъ, на Путивль або на Київъ. Вже для сѣго одного треба їмъ було забезпечити себе притулкомъ такимъ, щобъ не досягла туди ні королівська, ні султанська рука. Дознавши зъ Вишневецькимъ, що не вдержатись їмъ на Хортиці, спорудили козаки собі пристановище въ другому місті — ажъ геть нижче Порогівъ, тамъ, де Дніпро пішовъ рукавами и розливсь по лугахъ заточинами, — коло устя річки Чортомликѣ. Ся річка сходитця своїми вітками зъ другою, — що має ще більшъ вітокъ, — зъ Базавлукомъ, и разомъ зъ нею загороджує приступъ до Дніпровихъ островівъ відъ степового побожжя. На одному зъ тихъ островівъ, якъ разъ навпроти того місця, де теперъ село Кануловка (нижче Никополя), втаборились козаки кошемъ, засіклись деревомъ. Все те вкупі звали вони Січъ. Съ правого боку Дніпра обороняли се місце степові річки зъ своїми вітками де козаки мали собі рибню и звіряну здобичъ, а зъ лівого — можна було добратись до січового острова тільки суднами. Оце жъ сухопутнѣму військові не було доступу до Січи. Коли бъ же прийшли сюди зъ моря турецькі галери-каторги, то козаки, засівши по комишахъ и кущахъ на островахъ, не дали бъ Туркамъ ходу стрільбою съ того захисту. Инженіръ Бопланъ, Французъ, огледівши Дніпро до самої Хортиці року 1638, прописавъ у відомій книзі своїй, що разъ галери вґнались були за ко-

зацькими човнами — чайками зъ моря та й заблукали у рукавахъ проміжъ островами; тоді козаки грімнули на нихъ зъ за комишівъ и де-котрі заразъ потопили; Турки двинули втѣкомъ и съ того часу не важились наближатись до Січи.

Що жъ до городівъ, то й городівій королівській силі трудно було доступитись до січового острова за дванадцятьма Порогами.¹⁾ Черезъ нихъ уміли провести судно тільки низові козаки, якъ и нашого часу тільки лоцмани, потомки Низовцівъ, людъ привилеєваний, проводить судна черезъ пороги.

Загачують пороги камінними пластами корито дніпрове відъ берега до берега. Вода рине крізь загати и реве пінява на відадахъ. У кожному порозі пять, шість и до дванадцяти — якъ би сказати — сходівъ; сходами тими падає вода нижче та нижче, ажъ поки зновъ лїде плащиною до другого порога. Тимъ робомъ одніє порігъ нѣз своїми спадинами займає вздовжъ Дніпра зъ версту, а коли и більшъ, усі жъ пороги розкинуто простягомъ на шістьдесяті верстахъ. Весною сховаюця вони підъ водою, опрічъ одного Ненаситецького, а проте вона рине бурлячій, и до сплаву треба й тоді мужного духу запорозького.

Ото жъ підъ такими затулами зъ усіхъ боківъ козаки втаборились кошемъ передъ вічю татарськихъ кочовищъ. Тільки жъ до сѣго сміливого діла мало було затули місцевої и рукотворної: треба було держатись більшъ усѣго великою силою духа, тією-то силою, що козаки у своїхъ думахъ звали козацькимъ лицарствомъ. Підвалиною запорозького брацтва служило чернече аскетство. Заказано було привозити на Січъ жіночий рїдъ: ні жінки, ні сестри, ні дочки не можна було Запорозцеві держати біля себе, а хто бъ на те показивсь, покарано бъ того смертю. Здавалось, буцімъ зрікавсь козаць на низу батька и матери, не то-що. Січъ — мати, а Великий Лугъ — батько: така пішла зъ дніпрового Низу приказка; бо заволоки зъ далекої України знаходили проміжъ січовимъ товариствомъ певніший пригулокъ, ніжъ дитина въ рідної матери, а ті уходи лівобічъ Дніпра міжъ старою (хортицькою) и новою (чортомлицькою) Січю, ті водянї гаї, що звались Великимъ Лугомъ, зодягали и харчували сіромахъ краще ніжъ рідний батько. У пісняхъ козацтва городского, що то складувало найбільшъ само жіноцтво, сумуючи про своїхъ любихъ, виспівувалось, якъ мати синна ви-

¹⁾ За нашихъ часівъ налічують Порогівъ тільки девять; ми жъ значно по Ерихові Ляссоті, що бувъ на Порогахъ року 1594 впронесавъ де-що великої ваги про Дніпровий Низъ того-часний. (Tagebuch des Erich Lassota von Steblau — Halle, 1866.)

рижає вь військо, якъ батько ёго благословляє, якъ сестри ёго оплакують. У пісняхъ козацтва степового або низового запорозького висвітуєця тільки про коня та про шаблю: дорожче вони Запорозьцеві матери, батька, сестри и брата.

Кали (наше) треба поважати,
Такъ я знаю за що,
Та й не маму, та й не тата,
Ні сестру, ні брата.
Ой у мене є коняца,
Завзятий коняка, —
Ой якій вінъ волоцюга,
Який розбишак!
Ой того жъ то я коняку
Поважати буду,
За ёго не взявъ би срібла
Хочъ повною груду.
А ще на мому боці
Є шабелька гарна;
Считай її, спитай її,
Чимъ вона не панна?
Ой панночко жъ наша
Панночко шабелько!
Зъ бусурманомъ зустрівалась
Та й не двійчи цілувалась.

Запорозці закликали до себе людей зъ України не на здобичъ, а на козацькі пригоди, — такъ само, якъ ченці зъохочували до монастиря не роскошами, а волосяною сорочкою, тяжкимъ постомъ и півночними молитвами. Самі Ляхи XVI століття оповідають, що якъ задумавъ було козацтво воювати Орду або Турка, те, ходючи по селахъ кличе-повідакми таими словами: „Хто хоче за християнську віру на колу сидіти, хто за святий хрестъ радъ, щобъ ёго четвертовано, колесовано, хто готовъ прийняти всякі муки и не боїцця смерти, — приставай у козацтво. Не треба смерти боятись: відъ неї не встарієшся. Оттакє наше життє козацьке!“¹⁾

Запорозці приймали всіхъ у своє військо брацтво. Вайдуже їмъ було про великий рідъ, про велике панство братчика. Самі отамани запорозькі, зложивши зъ себе, отамануванне, зновъ були тими жъ братчиками, що й перше. У малихъ річахъ судились козаки перевагою голосівъ по куреняхъ; у річахъ великихъ, радувала військова рада. Беручи до розваги яку військову справу, робили Запорозці два кола: у одно коло сходилась старшина, а вь друге, — військова чернь. Чорна рада, розваживши проміжъ себе діло, кидала зъ окрикомъ у гору шапку, а старшина вже тоді мусила змиркувати, якъ найкраще де діло оречати, и вибирала депутатів, ко-

торі бь усю річъ добре збагнули и посередъ повної ради вирішили.¹⁾ Речинца побутові на Запорозжі не визначалось нікому: хто схотівъ — прибувавъ туди, а задумавъ до дому вернутись — не впливало нікого низове товариство. Яку бь хто ні зробивъ шкоду вь городахъ, Запорозці того не доходили; карали судомъ тільки за провинности на Низу проти свого товариства. Хто бь укравъ у товариша хочъ кінське путо — смерть вирішали за краму; а хто вбьє товариша, того закопували живцемъ изъ убитимъ. Пьянство вважалось у Запорозцівъ за річъ звичайну; отъ же вь походахъ нанного козана карано смертю. Військового порядку дезирали Січовики добре, підірадались бо до нихъ вороги що-годи. Ото жъ дарма, що була воля прибувати на Низъ и вертатись на Вкраїну всякому не згоді; дарма, що вої були тамъ рівні міжъ себе братчими: військова чуйність низова вславила ба й міжъ рицарствомъ шляхецькимъ, що доглядало узग्रянччя. Оповідає знаний Папроцький, якъ бувало руська шляхта, ба й снни великихъ панівъ червоноруськихъ, подольскихъ и польскихъ, найджали до Запорозцівъ по лицарську науку.²⁾

Була се річъ посполита, що зросла сама собою, опираючись татарському хизацтву. Зъ одного боку видко було, звідкіля вона постала: значила те християнська віра, значило витязуванне. Зъ другого боку, мусила вона вдаватись у хизацтво и розбишачтво татарськимъ звичамъ, безъ сего жъ бо не зоділа бь держатись у тій пустині. Якъ Татарва, вкупі сь Турками, разъ-пó-разъ набігала у дністрову и дніпрову Русь, такъ запорозьке лицарство нападало на татарські улуси и турецькі замки. Якъ Орда татарська брала гостинці відъ ляцького короля и московського царя за те, щобъ не шкодила вь їхъ земляхъ, такъ и козацька орда зневолювала обохъ сихъ государівъ, ба й самихъ Татаръ відупляти сь відъ неї роковими дарами.³⁾

Спершу козаки, якъ ми бачили зъ реляції Претвича, мали собі одну роботу — чатувати по

¹⁾ Tagebuch des Erich Lassota, 211.

²⁾ Paprocki, Ogród królewski (лиеть 58) підъ 1594 рокомъ: „wiele chudych pschołków poczciwych dla cwiczenia w rycerskich sprawach tam jeździ i s paniąt Ruskich, Podolskich, Polskich, między je niemało zajędza, bo między niemi dobrze się wyćwiczyć może w porządek i w szujność rycerską.“

³⁾ Paprocki, Ogród królewski (лиеть 53): „A chociaż na grunciech tatarskich mieszkają, Tatarowie ich zwyciężyć nie mogą i owszem jeszcze aby od nich pokoju mieli, dary im wielkie dawają. Z Moskwy także od wielkiego kniazia Moskiewskiego upominki na każdy rok mają, a gdyby im nie дано, szkody mu w ziemi wielkie czynią.“

¹⁾ Biblioteka starożytnych Pisarzy Polskich, zebrał Wojcicki, III, 224.

степах за Татарами и сповіщати до узгряничних сторожъ, що буде нападъ. Стрінуть бувало и побьють Орду королівські воюводи и старости, — тоді козаки вганяють за недобитками, а здобичъ була їмъ нагородою. Осівшись за Порогами, козаки підстерегали Татаръ на дніпровіхъ переправахъ, щобъ не пробрались на руській бікъ. Тільки жъ не щоразу здоліли вони опертись Татарві, та й любили таки напасти на Орду тоді вже, якъ вона, завагонівши бранцями и всякимъ награбленими добромъ, верталась у свої улуси.

Польскій рядъ не піддѣржавъ ні Дашковича, що міркувавъ про потужну сторожу на Дніпрі, ні князя Вишневецького, якъ утаборивъ ся вінъ бувъ на Хортиці. Дядько літописця Більського, якъ Оришовський, довго гетьманувавъ надъ козаками за короля Степана Батура, и такожъ допевнявъ оборони Дніпра відъ Орди замками. Наслухавшись ёго запорозькихъ річей, небіжъ такъ прописавъ у своїй хроніці: „Якъ-би побудувати на дніпровіхъ островахъ замки, — не лазили бъ до насъ оті ваші Татаре, відняли бъ ми въ Орди увесь Дніпро, аби захотіли. Та що жъ, коли намъ любіще оборонятись відъ неї підъ Самборомъ!“¹⁾

Рядъ Сигизмунда Августа не знавъ, що ёму чинити съ козаками. Потрібні були вони ёму до війни, що ввязалась у неї Річъ Постолита відъ півночи, дѣкъ не охочі жъ були до тихъ сторонъ козаки. На полудні унизу Дніпра и Дністра, бажавъ король вертати миръ, а підъ часъ примирря, козакамъ нічого було більшъ робити, хіба чумакувати та, мстючись на Татарахъ, за їхъ козакуванне, жакувати степовихъ чабанівъ. И въ тому и въ другому заробіткові важко налягали на козацтво узгрянинші воюводи, старости и инші королівські уряди, бо козацтво перебивало їмъ порядкувати по своїй угоді. Мали вони въ себе своїхъ козаківъ, що то горнулись до нихъ такъ, якъ привидейні служебники, а тихъ вольнихъ нетягъ, що приходили на Україну зімувати зъ Низу, не любили уряди. Зъ другого жъ боку — низове козацтво було по Україні незвичайно, не платило часомъ довгу, а якъ життє сѣго козацтва було гультайське, то ні по чому було притягати ёго до суду, своєю ёго не мала вину. Щобъ хочъ трохи підгорнути вольнихъ козаківъ підъ свій рядъ, король Жигимонтъ Августъ, року 1572, звелівъ коронному гетьманові, Юрію Язовецькому, затагти которихъ луччихъ на королівську службу. Затягнямъ симъ давано зъ королівського скарбу жолдъ; визволено їхъ съ підъ верху и присуду українськихъ урядівъ; дано право надъ ними самому тільки коронному

гетьманові; а щобъ розбірати козаківъ, що приходять зъ Низу у королівські городи и замки, якъ задержуця вони зъ осадниками, настановлено старшимъ и суддею надъ усіми Низовими козаками білоцерківського шляхтича Яна Бадовського. Що бъ воюводи, старости и инші українські уряди не перебивали ёму чинити волю короля и коронного гетьмана, визволено ёго зъ нідъ юрисдикції українського ряду, хіба счинилось би криваве діло або яке насилуванне, а два домн ёго у Білій Церкві, зъ городами, грунтами и всіми господарськими обставами, виїнято зъ замкового и міщанського присуду білоцерківського, запільговано зъ оплатъ и відбушківъ, а надто — дозволено Бадовському и ёго жоні держати въ своїхъ домахъ вільний шинь, медъ, пиво, горілку, не платючи за те капціни и иншихъ поборівъ.¹⁾

Зоставляла Річъ Посполита Дніпровий Низъ безъ оборони козакамъ та Орді и тимъ самимъ зреклась руського займища по за узгряничними замками. Ляцькі писателі кінця XVI. століття прямцемъ казали, що Низовці живуть на татарській землі.²⁾ Королеві Жигимонтові Августові и ёго раднімъ панамъ здавалось, що до віку можна пробувати мирно съ турецькимъ султаномъ, бо той похвалявъ вішати на гакахъ татарськихъ муръ, скоро вони пошкодять королівські землі, а за те допевнявъ, щобъ козаківъ удержувано відъ розбишцтва.³⁾ Давати кримському ханові данину и насилати Орду на Московщину, здавалось їмъ догіднимъ діломъ, німъ воювати зъ азіятами. Гердинські напади невеликими купами на узгрянинші воюводства вважали вони лихою неминучимъ, — що треба оборонятись відъ тихъ узгряниншому рядові, якъ відъ розбишцтва. Такъ само и турецький рядъ споглядавъ на козаківъ, що разъ-по-разъ шарпали Орду або Туреччину. Міжъ ріками Дніпромъ и Богомъ турецькі чабани пасли свої отари на ляцькій землі, а вірутняки султанські и королівські дуванились спільною зъ нихъ десятиною.⁴⁾

Розумно зъ сѣго, що за короля Жигимонта Августа держалось таке примирря у Речи Посполитої съ Турчиномъ, — дарма що козаківъ розвелось геть більшъ, ніжъ за Жигимонта Старого; дарма що руйнували вони Очаківъ и инші твержі, які будовано на давніхъ займищахъ великого князтва Литовського; дарма що руське и ляцьке лицарство грасувало по Волощині, бьючи за неї съ Турками. Отъ те по руськихъ земляхъ, що вити-

¹⁾ Акты Южн. Росс. II, N. 149.

²⁾ Paprocki, Ogród królewski, 58.

³⁾ Kronika Polska Bielskiego, 637.

⁴⁾ Тамъ же.

¹⁾ Kronika Polska Bielskiego, 718, 719.

кались у дикі поля навпроти бусурманського миру набіралося доволі заввагтого люду. Не мавъ би вінъ що робити, коли бъ не воюватись. Молодіжъ по-сходившись на узгряничче або за Пороги, досадувала на короля, що переказувавъ не гнівити султана вдираючись у татарські кочовища: всі бо ті землі звавъ султанъ своїми. Того вона вганяла й за хижаками, аби загнатись у бусурманські займища. Помагали їй у походахъ узгрянинші пани, що більшъ важливі на військову здобичъ, аніжъ на господарство. Ще жъ и надто: були такі пани на узгряниччі, у Галичині й на Подолю, що силкувались притягти Волощину до Речі Посполитої.

Була тоді Волощина ще вольнимъ князтвомъ, тільки що султанъ, притиснувши ёго разівъ ізодва, примусивъ князівъ чи то господарівъ волоськихъ давати собі данину. Підъ одного господаря разъ-пó-разъ підкопувався другий, бунтуючи Волохівъ и поступаючись більшою даниною султанові. Такихъ бунтовниківъ султанъ підкріплювавъ своїмъ військомъ, а тимъ робомъ — що новий наставлявъ господаря, то все прибільшувалась данина султанові. Опрічъ того, забирали Турки найпотужніщі місця у Волощині, осаджували навкруги турецькихъ замківъ бусурманський народъ, та й самихъ господарівъ підступомъ та грізбою пробували робити потурнаками. Зъ другого жъ боку, узгрянинші пани Речі Посполитої втручались у волоські справи черезъ те, що волоські господарі здавна годували ляхськимъ королямъ. Помагали руські пани то сѣму, то тому господареві або всідіти на престолі, або скинути зъ нѣго султанського попихача, якъ до чоловіка якъ до того, відъ которого Річъ Посполита сподівалась більшъ користі.

Волохи були віри грецької, якъ наша Русь, правили службу церковну по славянській, письмо въ нихъ було наше руське, хочъ те огульня мова була своя, румунська, а про-те скрізь по Волощині говорено такъ якъ на уздніччі або на дністрянщині. Багацько Русі, підъ лихолітте татарське, підъ заверюхи міжъ Литвою й Польщею, або й черезъ пригоди узгрянинші у XV и XVI столітті виходило втѣкомъ у Волощину. И навпакі: заможні Волохи, ухилиючись відъ здирства або деспотства Турчина чи й самихъ господарівъ, купували добра въ Брацлавщині, на Подолі, на Покуті и піддавались королеві ляхському. Покумались и поредялились, потоваришили и заторгували Волохи зъ Руссю такъ, що узгряниншімъ панамъ здавалась Волощина такимъ же воїводствомъ, якъ Руське або Брацлавське. Що до козаківъ, то багацько було

родовитихъ Волохівъ міжъ ними. Ба й за Порогами доволі знаходилося людей, що повтікали зъ Сороки, Ясѣ и іншихъ городівъ волоськихъ черезъ пригоди бідолошнѣго сѣго краю. Волоські бояре служили такожъ и въ узгряниншнѣму війську, що звалось Подільське, а складувалось мало не зъ самої Русі. И навпакі: багацько козаківъ — дворянъ и козаківъ — міщанъ служили въ волоського господаря Богдана, яко гвардія.

Самъ Богданъ бувъ прихильний до Речі Посполитої, шукавъ купити собі добра на Русі, щобъ було де жити, якъ задерецця зъ султаномъ, а міжъ панамі руськими було ёго доволі Родичівъ. Сестру Богданову державъ Касперъ Паневський, синъ жидачівського старости; другу сестру ёго сватавъ значний узгряниншин панъ Христофоръ Зборовський, а за нимъ самимъ була дочка львівського хорунжого Яна Тарла. Одружили зъ нею Богдана українські воїводи — руський Янъ Язловецький и подільський Миколай Язловецький, бо якъ вмєравъ Янъ Тарло, король Жигимонтъ Августъ зробивъ їхъ опекунами Тарлівни. Въ тихъ запознанняхъ Богдана зъ руськими панамі була думка — визволити Волощину зъ підъ невѣрного Турка. Підпірали сю думку дністрові приятелі Богданові на те, щобъ заслонитись Волощиною відъ султана, наче щитомъ або стіною.

Отъ же, поки Богданъ готовивсь до війни, та жъ сама думка обняла голову иншого воїна, що заломивъ ёго одвагою и дотепністю. Якийся Ивоня Русинъ, збагатившись торгомъ, пробувавъ тими часами въ Царіграді. Пани волоські самѣ тоді ремствували, що господаръ держить коло сѣбе купу Ляхівъ (ляхами вважали тоді всіхъ заволокъ изъ королівства Ляхського), а вони мусять на ту купу вистачати великі стації. Піддєстившись до нихъ, Ивоня вгонобивъ гостинцями султанськихъ підрушниківъ, щобъ ёму дано господарство волоське. Вже зъ давня допевнявъ вінъ у султана сѣі ласки та не доскочивъ. Теперъ ухопивсь за останній спосібъ — зробився потурнакомъ. Дозволивъ тоді ёму султанъ затиати до сѣбе Турківъ, Греківъ, Сербівъ и сь тимъ військомъ опанувати волоське господарство. Допомогли ёму прихильні бояре. Довідавшись про ёго потуги, мусивъ Богданъ вигребитись изъ Волощини зъ всімъ нащадкомъ. Тільки й вбезпечивъ собі Богданъ Хотинську твержу; звідтіля кинувсь до подільськихъ приятелівъ по підмогу. Донесено було сю новину до короля. Король одвітувавъ, що не хоче ламати рядної зъ султаномъ, не давъ Богданові підмоги, а прохавъ султана че-

резь свого посланця, щобъ зновъ посадивъ ёго на сталець господарський. Не зволивъ королівської волі султанъ, давъ короговъ господарську Явоні потурнакові. Пересиливъ жъ ті були тільки заслонкою. Королівський рядъ у сѣму ділі попустивъ попускъ українському панству. Коли Турки побють панське військо, на намахъ те й окошниця; коли жъ візьмуть гору пани, тоді Річъ Посполита притулить до короля Волещину, яко своє надбанне. Ляцька політика не разъ такимъ ребомъ ходила. На Україні, а й надто на подільській, багаче було тоді людей, що жадали йти въ Козаки — хто за дая здѣбича, хто за дая лицарської слави, а хто зъ великою думкою — не попустити Турчинові Володської землі. Міжъ сими-то великодушними були такі люде якъ подільський воєвода Миколай Мелецький, руський воєводичъ Миколай Сінявський, смалський староста Станиславъ Лянцворонський и хмельницький староста Михайло Язловецький. До тихъ пристало багачеко иншихъ українськихъ панівъ зъ панцерними ротами и козацькими сотнями, що служили на панському кошті. У Сінявського була команда зъ самої безбороді молодіжи; рвалась меледіжъ до військової слави — найкращого добра, якого хто жадавъ тоді на Україні. Скупилося усѣго дві тисячі коней; сила не велика що до турецької, та ляцька Русь тими часами рідко коли виступала проти азіятивъ громаднице. Такъ само, якъ и чеські Таборити, наші Русини стояли на тому, щобъ невеликою купою добре узброєнихъ и навчилихъ до бою людей громити непорядковані ворожі потуги.

(Дальше буде.)

В І Р А.

Що чоловікъ зъ утіховъ зъ горемъ,
Всімъ своїмъ серцемъ — що вінъ е?
Одинъ керманичъ середъ моря,
Що гадка - бура нимъ го бѣ?...
Щасливий, якъ човенъ - надію
Му не розібѣ на скалі:
Тоді фантазия завіе
Ёго хоть може по фалі
На тихий берегъ обманъ - краю,
У той садочокъ у вишникъ,
Де хрестъ у хрестикъ виростае,
И въ той домочокъ - годинникъ
Новий кедровий підъ побоемъ
На білу постіль - вільничокъ!...
Тамъ ся сердешне упокоїтъ,
Люба ушивъ му вінокъ,
А музи - сестри позволотять
И на посагъ го заведуть,

А та релігія якъ мати
Поблагословить, и покутъ
Пообкладае хлібомъ - сідлю,
И въ храмъ вінчати поведе,
И будуть грати му весілля
Ніліський вікъ, ціле життє.

Да надія тая наша
Слабий човенъ, брате, —
Хто, хто ёго переведе
По виляхъ горлатихъ
А щоби вінъ не розбився
На першому брусі;
А ци мало такихъ брусівъ
У морі тімъ злющімъ
Гадокъ нашихъ обуренихъ
Невіровъ погановъ?...
Нема числа пане брате!...
Лишь одинъ керманичъ
Годенъ тебе перевести
Крізь ні въ лукоморє
Батьківського того краю!...
О лишь одна зоря
Переведе тя шасливо
Крізь скали и бруси
Сѣго світа - океану,
И ту твою душу
Заполошену, убиту.
Миромъ прилагоїтъ!...
Она зветця, брате, віра,
Она тя до Бога
Вітця твого допровадять,
И якоромъ стане
Середъ світа широкого
Життя - океану.

Ю. Федьковичъ.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ
ведля народніхъ пісень, повірокъ, сказокъ и
історичнихъ записокъ написавъ
Богеній Згарський.

(Конецъ.)

V НОЧАТОКЪ СВІТА И ЛЮДЕЙ.

Де суть Боги, живі, могуті істоти, заставляючі себе великими творамъ, тамъ и мысль про початокъ світа и всіхъ венцій чоловікові насуваетца. Делні поміжъ поганськими народами, донараславшись високого щєбля въ просвіті та й розвою, самимъ чистимъ розумомъ, незъ понятий виводили початокъ світа и всїі тварі. Таке мудрованне зоветця философнєю. Наші погане подібного мудровання не розвили, а мыслили въ самихъ живихъ образахъ. Въ образі яка небудь мысль ділаєтца тіломъ, а тіло

що найбільше присвідчає змістового чоловіка. Такий образ про початок світа, захований в одній коляді. Зь нащада світа, коли не було ні неба, ні землі, було синє море; посередь моря стоявъ зелений явір, а на тім яворі три голуби раду радли, як світ сновати.¹⁾ Голуби святі птахи Лади, Живи, знаменували любовь. Зелений явір, то плоть чистого, святого, затвореного огню, котерий являвся в самій своїй чистоті за тертемь дерева; вода сама животворяща свята вещь, родичка всіх вещей. Ті три голуби добувають піску та й золотого каменя из моря; из піску станеться чорна земля, из золотого каменя — синє небо, світле сонце, ясен місяць, ясна зірниця та й дрібні зівзодочки. Свята вещь Перуна, камень, то кості цілого світа, ведля простого зображіння у наших погань. Камень був найважніше у них робуче орудє; на великанських каміннях почивали гори, палающий камінь держав у руці Перун, містець небесний. Каменіють у сказках люде, та й опять одживають; таскають иноді біси величезні камені; де вода, там і камінь, то ж і не диво, що простий розум у наших погань висновав світ из каменя. — Віроятно зображали собі наші погане починь світа в виді яйця. Яйце було святим знаменем праистнування всего мира. Кидати шкаралупу из яйця у воду, топити яйці, той обряд стягається идь тим простим зображінням, про початок світа.

За любовою сновався в очах нашого поганьна цілий світ. Мисль та про животворящу силу любви находитья у самих світих поганьських веродів, як у Греків. У любви сполучалися оба поли, мужий и женський, любовь творила ненависть и злість, нищила, любовь мирила люде, любовь сновала и світ.

Огонь — царь, вода — царица. Огонь и вода строїли — та й нищили; вода гасила огонь, огонь замінявъ воду в пару. В осні являлася творча сила любви, бо любовь жаром палить. Віроятно, ведля тих простих, но повних мислий образів, божики Ладъ-Живъ, Лада-Жива, почиталися снователями світа. Назва Дідъ (родичъ) знаменує Лада-Жива, богомъ снователєм, родичем всеї тварі. За миром наставъ ладъ, ялося житте, в мирі Ладъ-Живъ уплотився. Такому Ладу-Живу, строїтелеві світа, оддавали честь наші погане релігійними танцями. Українці починають на весні танці в колесі, журавля, хороводи; в загалі танці у Славьянъ посвящені були Ладу та й Ладі; зь відсілля плесканье в руки, приспівуючи: Ой

Дідъ-Ладъ!¹⁾ По нині танець у нашого народа становить головне заявлінне весілля в часі жемитьби; всі обряди в честь Лада, Живи збувалися танцями. В такім танці устроїв Ладъ світ; в такім танці йдуть своїми одвічними путями, земля, сонце, місяць и зівзоди.

При таких обрядових танцях помнили також и богиню Дану. Даца жь моя Дана! спокликують по нині при кінці співанки у весельнім танці. Така Дана була образом мирової творащої води, вічно свіжої, вічно красної. Зьображали собі її в постаті прекрасної, вічно молодой дівци. На имя сеї богині призвавали Дністеръ, Дніпро, Донъ, Дунай.

Яким діломъ станули на світі люде, про те не находимо слідів явних у наших погань. Делкі байки указують, що, ведля їх зьображений, перші люде взяли від жваненого прадерева у верю. Одинъ розбишак, розказують, поубивав на смерть своїх родичей, своих братів и сестер. Довбно, котрою побив їх, підливав носачи в роті на колішках воду зь криниці. Изь тої довбні виросло дерево, зацвило та й породило прекрасні яблота. Ті яблота, то були душі убитих; скоро опростивъ Господь розкаяного убійця, влетіли ті душі голубами до неба.

Яблоте знаменувало Золоту Бабу, дерево — Живу або Жива, голуби — любовь. Золота Баба, (Богиня) була родичкою всіх дітей. Цікава одна повірка про богиню, поясняє річ де-чимъ.²⁾ Коли дитина на світ народитися має, то в хаті вікна зачинають та й заславають. Як вікна не затворені, приходить Богиня, бере новорожену, а на томість кладе свою паскудну, дуже пажирну дитину. Така дитина зовется відміною. В одній жіни у Городищах, уродилася дитина и ялось дуже не сумирна була. Жінка щось зміркувала та й каже: стрібую, чи це власна моя дитина. Я її як найліпше, а воно рипить, та ість, як зь горячки. Взяла паця, та й песя, обое однакі, счистила, зробила по чотире ковбасок та й засунула в печь. Подивилася, чи все добре попелася, лишила дитину в колесці, а сама у сімьх скрилася та й дивитця сиріє дірочку. Виласить дитина из колески та й просто до печи; відкинула затулу, витягла песя и мовить: нехай мама ість цюцю, а я буду істи куцю. Так и збіла паця до крихти. Де що у горшвах придибала, все повидала, а до порожних горшків попелу насипала. Попратала в печи, заткала затулою та й гульк у колеску. Мати в сімьх там задубіла...

¹⁾ Я. О. Головацький Очерк. басн. стр. 30.

²⁾ Записки П. Біліньского.

¹⁾ Я. О. Головацького Христоматта стр. 313.

Ціла сеся повірка, стягаєця на Золоту Бабу поганську нашу родичку всіх дітей, віројтно й перших людей. По нині говорить народъ нашъ, що баба діти изъ води носитьъ.

Прибавивши ндъ тому, що при весіляхъ деревце живні въ короваю и яблока суть святі, обрядові знамена, здогадуватися можна: по вірі нашихъ поганъ, Дідъ, Ладо, Живъ и Дана, Лада, Жива (Золота Баба) були родичами першихъ людей.

Перші люде зростомъ були дуже великі. Въ давнімъ світі були, кажуть, такі люде, що одинъ другому, зъ одного села на друге, сокиру подававъ. Скінчитця сей світъ, то настануть малі, буде їх дванайцять въ одній печи молотити. Гадва та про колишній великий світъ, а про будущий малий, належать віројтно до часівъ поганськихъ. Не чужі були й нашимъ поганамъ зъображенія, про колишній великанський світъ, якъ воно теперъ ученими на розличнихъ передпотоповихъ боцняхъ справдженця. Заклученне на будущность, виплило изъ самого увірення про минувшє.

Стільки слідівъ о мисляхъ нашого народа про початокъ світа и людей. Невидимо у нихъ ніякихъ глибокихъ замотанихъ гаданий, а прості, здорові мислі, зняті изъ самої природи. Видимо въ нихъ розвите поняттє о силахъ, за которими оживляютьца жертві вещи. Такъ вещи и сили зъображені у миротворнихъ божихъ истотахъ були передъ нащадомъ світа. На такій двійні, сновався світъ ведля нашихъ поганъ. Належить такожъ прибавити, що ті три голуби, віројтно знаменують поганську нашу миротворчу Тройцю, докладніше зъображену въ Триглаві. Говорити словами физики, то вогонь, вода и земля сотворили чоловіка; словами поганської віри: Дідъ, Ладо, Живъ, Дана, Лада, Жива и Золота Баба.

КОРОТКА ИСТОРИЯ КОЗАЧЧИНИ.

(Конецъ.)

Алексій Михайловичъ завоювавши Вьялно, внісь въ свій титулъ слово — Литовський. Поляки вговорювали царя, що вінъ може статися царемъ цілої Польщи, що буде вибраний Поляками після Казимира. Вмишалась въ діло и Австрия и замотала наконецъ Москву въ війну зъ Шведськимъ королемъ Каролемъ Густавомъ. Сили російські стали роздроблюватися и ослабівати. Пішли невдачі, одна за другою. Западноруський народъ чимъ разъ більше холоднівъ якъ Россианамъ; начались непорозуміння, сварки и инші неогоди. Московський бояринъ Ординъ-Нащокинъ ясно понимавъ ті неогоди и взивавъ своїхъ земляківъ поступати осто-

рожно въ Западній Русі, обходитися людяно зъ народомъ и позиськувати ёго любовъ. Но той голосъ перешумівъ якъ въ пустині. Російські бояре, чиновники того часу, йшли мовъ на перекиръ и знеохочували народъ своїмъ користолубьемъ, и безмірнимъ деспотизмомъ.

Р. 1656 заклучивъ царъ зъ Польщею миръ. Незадовго, бо въ р. 1657, умеръ Хмельницький; тлівша искра заповѣщала нову сильну пожогу.

Въ Малій Русі антипатні козацтва якъ Велкоруссамъ повели, після смерті Хмельницького, до безконечнихъ и дуже гіркихъ наслідківъ. Въ ній теперъ бистро стало розкриватися все, що виробила история. Підіймались въ козацтві одна за другою историчні партіи и кожда наводила, по вірі своїхъ силъ, велике лихо на край и народъ. Передо-всімъ виступила на сцену партія, перейната шляхетськими принципами Польского товариства. Двигателємъ її бувъ Виговський, генеральний писаръ при Хмельницькімъ, а по ёго смерті опікунъ нового гетьмана, молодого сина Хмельницького — Юрия, а наконецъ добившийся самъ гетьманства. Виговський зайнявъ двуличне становисько. Вінъ заедно увірявъ Московське правління въ своїй вірності и въ той же часъ зносився зъ Польскимъ правліннямъ. Плянъ Виговського — відорватися відъ Росси и піддатися Польщі, мавъ більше виглядівъ на западній стороні Дніпра, якъ на східній. Боявся тому гетьманъ, щобъ при першимъ движенню ёго въ сторону Польщи, східна сторона Дніпра не повстада проти него и не визвала неприхильниківъ на западній стороні, котора, хочъ и противна Росси, но однако опасувалася розділу Русі на дві половини. Єдинство Малої Русі, за котору стільки вже крови пролято, було дороге для кожного Українця, до которой би партіи вінъ и належавъ.

Изъ всіхъ тихъ неогодъ Виговський думавъ вийти слідующимъ способомъ: Вінъ заедно нагадувавъ козакамъ давні права и указувавъ на нарушение тихъ правъ и Української самостайності черезъ Москву. Річъ була хитро обдуманна и подійствувала на козаківъ, которі, обороняючи свої права відъ Польщи, не хотіли, що бь імъ Москва теперъ (ті права) відбирала. Козацька старшина, особливо на западній стороні Дніпра, ворушилась чимъ разъ більше проти Москви и царськихъ боярь, розміщенихъ по Українськихъ містахъ. Но на східній стороні Дніпра найшовся противникъ Виговського въ особі Полтавського полковника Пушкаря. Пушваръ донісь плянъ Виговського въ Москву и збравъ військo противъ него. Виговський вступивъ въ борбу, удаючи, що непокірного полковника укарати хоче. Вінъ навіть взивавъ Мос-

ковське правління проти Пушкарів — не має ні
дарме; Росія відказалася помстити.

Вигонський зачасъ ділати на власну руку.
Вінъ війшовъ въ переправу зъ Перекопськимъ
ханомъ и за ёго поміччю розбивъ и погубивъ
Пушкаря. Наконце въ Вересню 1698 р. збравъ
Вигонський козацьку раду въ Гадячі и заключивъ
трактатъ зъ Польщею.

Пункти Гадяцького трактату були слідуєчі:

1. Привертася вічний миръ міжъ Польщею,
Литвою и Запорозькимъ військомъ.

2. Віра православна має оставатися при сво-
їхъ правахъ и привілегиахъ по всіхъ місцяхъ ко-
ролевства Польського и великого княжества Литов-
ського, деи досягає руський язикъ.

3. Не терпіти ніякимъ побитомъ тої віри
(унія), котора видаєть невогду міжъ римськимъ и
старогрецькимъ народамъ.

4. Римська віра може свободно невоюватися
въ воеводствахъ Київськимъ, Чернигівськимъ и
Брацлавськимъ; но лица тої віри не можуть мати
власті надъ духовними лицами православної віри.

5. Митрополитъ Київський зъ чотирма епис-
копами: Луцькимъ, Львівськимъ, Перемильськимъ и
Холмськимъ и п'ятимъ зъ Литов. княжества —
Мстиславськимъ будуть засідати въ Сенаті.

6. Въ воедстві Київськимъ уряди будуть
роздавані тільки людямъ православної віри, а въ
Чернигівськимъ и Брацлавськимъ на переміну —
православнимъ и дегинянамъ.

7. Въ містахъ королевства и великого кня-
жества Литовського, де суть тільки руські церкви,
тамъ міщане православної віри хіснують рівними
правами зъ латинянами.

8. Въ Києві основуєтьца академія зъ правами
рівними академії Краківській, но въ ній не має
бути професорівъ ні Ариянської, ні Кальвинської,
ні Лютеранської секти. Всі другі школи мають
бути перенесені зъ Києва.

9. Гимназиі, коллегіи, школи и друкарні можна
завести, де окаяєся потреба.

10. Амнестиа даєся всімъ, котрі вертаютьца
підъ власті Польщі.

11. Війська Запорозького буде 30.000. Назв-
ного відъ власті гетьмана може бути 10.000.

12. Удержання для козаківъ буде побиратися
зъ воедства Київського, Чернигівського и Брац-
лавського. Козаки віддаютьца власнимъ судамъ
свободно правлять своїми землями. Въ їхъ діла не
може втиркатися чиновницъ правительств.

13. Гетьманъ може представляти свідникъ для
надаваня шляхетства, одирико, но більше старшодоб-
зъ полку.

14. Ніхтій війська — Польскі, Литовскі або
турецькі не можуть аступати въ воеводства Київ-
ське, Чернигівське и Брацлавське волиби того
командиръ вимагала; — деи мають віддавати вла-
сті гетьману.

15. Гетьманъ войськ Руськихъ до смерті буде
въ тій званню и званню першого сенатора зъ
воеводствахъ Київськимъ, Чернигівськимъ и Брац-
лавськимъ. По смерті гетьмана вибираютьца пра-
вами воедства Київського и Чернигівського че-
тири депутати, зъ котрихъ одному наділяє король
той чинъ.

16. Моєтниця устроєтьца въ Києві або въ
другімъ відповіднімъ місці и моєта вибирася на
загрозомъ короля.

17. Всі три народи — Польскій, Литовскій
и Запорозький свідуютьца спільно проти всякого
ворога.

18. Всі будуть старатися о свободу плавбу
на Чорнімъ морі.

19. Якъ царъ Московський не схоже звернути
руськихъ краївъ, тоді всі війська Польскі, Литов-
ські и Запорозькі будуть спільно воювати підъ
начальствомъ гетьмана.

20. Конфисковані маєтки и суми войска За-
порозького винагорожуютьца рівно, якъ заслуги Поль-
ского и Литовського війска.

21. Відъ нині гетьманъ и військо Запорозьке
відказуютьца відъ постороннихъ протекцій и на
вічні часи злучаютьца зъ Польщею.

22. Не приймати ніякихъ посольствъ відъ
другихъ государствъ.

23. Основуєся для Руськихъ земель окреміш-
ній трибуналъ судебний.

24. Народъ Руський може мати, по образцю
Польщи, канцлерівъ, маршалківъ и підскарбихъ зъ
сенаторськимъ достоїнствомъ.

25. Всі діла зглядомъ наїздівъ, розбоївъ и гра-
бежи, підчасъ війни, застановляютьца.

26. Коли бз бувъ заключений миръ зъ Мос-
ковськимъ царемъ, то теперішня установа має свою
повну силу.

27. Теперішня установа затверджуєся при-
сягою.

28. Теперішня установа буде вивесна въ вся-
кій ситуаціи.

29. Варязъ після Польского сейму король свідче
но містий сеймъ воедства Київського, Чернигів-
ського и Брацлавського. (Ту розумієся сеймъ, на кото-
рий має бути объявлена діла та установа.)

Вигонський піддержавъ силу того трактату
Польскимъ и Кримськимъ військомъ; зъ котримъ
не в повою побивъ Росианъ підъ Конотопомъ и

забарався навіть згадати їх з цілої Русі-України. Не вінъ перетягнувся із своєї надії на удачу нового союзу з Польщею. Народъ, якъ само розумівъ правдиву суть Гадацького договору, ворушився проти Виговського. Вінъ мусівъ відважитися відъ гетьманства и спасати життя своє бігствомъ.

Народъ Український бажавъ спокою. Однак на чолі його ставали люде неспосібні переїняти правдивими бже інтересами. Гетьманство сталося предметомъ особистихъ інтересівъ и интригъ, въ которі втягнуто и слабудушного сина Хмельницького, Юрія, клоняючися те на сторону Московську, те на сторону Польську и Турківъ. Зновъ постигла нещастя Україну, котрі продовжались аж до р. 1668. Въ той часъ ставъ гетьманомъ Брюховецький, чоловікъ до Росії прихильний, но обернувши гетьманство на користь особистихъ своїхъ вигодъ и інтересівъ.

Міжъ тимъ Московські порядки входили все більше въ Україну на місце її окремихъ правъ. Мало по малу въ Україні розміщувались Російські війська, воеводи и нижчі чиновники. Самъ народъ, змучений безнастанними борбами про свою самостайність, бажавъ нового ладу. Однак и теперъ надії завели. Росіяне и въ Україні и въ Білій Русі позваляли собі много злоупотреблень, чимъ похісновались люде партії Виговського. Брюховецький, мимо прихильности до Росії, не зарадивъ много. Вінъ ще більше ограбувавъ Україну и тільки довершивъ нещасте своїми злоупотребленнями. Підъ такими взаємними заклочила Росія р. 1667 въ Андрусові миръ зъ Польщею (на тридцять літъ), по котрому границею міжъ обома державами назначено Дніперъ. На западній стороні його тільки Київъ оставався за Росією, и то не на довго. Україна такимъ робомъ роздерлась на дві часті, проти чого завжди ворушився народъ. Андрусівський миръ подвоїв неохоту проти Росії. Малоруський народъ приходивъ до переконання, що Росія а Польща все одно, що для одної и другої приносять въ жертву найдорожчі його интереси, стоявши такъ много крови.

Черезъ Андрусівський миръ були однаково наразжені обі партії козацькі, такъ въ Росії якъ и Польщі. Ихъ очайдушнімъ положеннямъ покорювалась нова астерияна партія зъ козацтві — партія Татарсько-Турецька. Вони теперъ мали можливість вставити по стороні народні и релігійні интереси краю и відняти зъ повною свободою идею о самостайності України. Турція и Кримъ давали їмъ обещанчя ою самостайності більше, якъ Росія и Польща. То була несподівана преба въ но-

воєвій теорії о самостайності Малої Русі. Представителемъ Турецько-Татарської партії бувъ військовий есаул Петро Дорошенко. Дорошенко покористувався враждою Татаръ и Турківъ проти Польщі и піднявъ червнихъ проти Польщі, обіцяючи Турції підданство Малої Русі. Въ р. 1672 султанъ Магометъ IV, зъ численнимъ військомъ вступивъ въ Малу Русь, побиваючи Польські війська и перебуваючися чимъ разъ дальше до границь Польщі. Новий король Польский Михайло Вишневецький підписавъ договаръ Буджановський, ведля которого полудмова часть западній Малоросії, ажъ до Білої Церкви перейшла підъ Турцію и Польща гарачъ Турції сплечувати мусіла. Польща буда страшно унижена. Союзъ не признавъ того униження. Разчалась нова битва підъ начальствомъ Яна Собієвского, котра закінчилась р. 1678 Журавенськимъ договоромъ, ведля которого освободилась Польща відъ нааляччя гарачу, однак Турція зъ Малоросії прогнати не могла.

Дорошенко, бачилось, достигъ своєї цілі. Турки признавали повну независлість України. Однак утверджаючися въ ній, начали воєни поволі нарушати заповучені права — обертаючи церкви въ мечети, доптаючи ногами православну церковь, забираючи цілими сотнями и тисячами въ магометанство. Народъ почавъ зновъ ворушитися и проти Турківъ и проти Дорошенка. Настала потреба помиритися зъ Росією и просити Московське правління о нову помічъ противъ Турківъ.

Такимъ способомъ завязалась нова війна Росії зъ Турцією. Щобъ Русинівъ позискати за собою, оголосила Турція Юрія Хмельницького, бывшего у неї въ спійманню, княземъ Малої Русі. Війна продовжалась до р. 1681. Бакчисарайськимъ договоромъ назначена ріка Дніпръ границею міжъ Росією а Турцією. Такимъ способомъ ціла Мала Русь розділена була на три часті: Московську, Польську, Турецьку, якъ би для представлення трохъ историчнихъ партій — Руської, Польської и Турецької. Той розділ Малої Русі тривавъ ажъ до початку XVIII століття, ажъ до борби Петра I. зъ Каролемъ XII.

Часть Петра I. бувъ часомъ страшного напруження силъ Росії задля державнихъ цілей. Жадні, ні Малоруські, ні Великоруські, права не находили пошадочку. Бувъ те для всіхъ прикрий и тисосний часъ, и мові начали віткати за стариною. Віткнули обі ній и въ Малоросії, а особливо люде Польської и Турецької партії.

Польська козацька партія не могла сама собою нічого підприємати. Петро бувъ въ союзі зъ Польськимъ королемъ Августомъ II. и зо старомъ Поль-

сюю партією. Противъ Петра и противъ Августа стояла нова партія, идуца за Каролемъ XII. и за поставленнымъ черезъ него королемъ Станиславомъ Лещинськимъ. Но та партія була слаба и въ ній не могли найти козаки опоры. Надії козаків оперлялись на Турецьку партію, особливо въ той часъ, коли Кароль XII. зъ Турцією противъ Петра заключивъ союзъ. Обі козацькі партіі, Польска и Турецька злучились разомъ а їхъ гетьманомъ ставивъ Мазепа, обмановавший, подобно Виговському своєю вірністю царя Московського. Передъ самою Полтавською битвою (1709 р.) вінъ злучився зъ Шведами. Побіда Петра повела ихъ цілковитій погубі козаччини. Мало помалу власть гетьмана ограничувалась, уступала Московській управі, Московськимъ людямъ, которыхъ Петро напровадивъ въ Малороссию, ділаючи ихъ чиновниками и поміщиками. Въ 1723 р. основана була Малоросійська колегія. Гетьманська власть при тій колегіі упала и не мала вже давнього значення. При Катерині II. (1764 р.) вона зовсімъ знесена. Въ міру, якъ упала гетьманська власть, упало и козацтво. Всі три партіі: Московська, Польска и Турецька зійшли поволі на сцені. Усі намагання, що бъ осудити самостайність Малої Русі показали даремними: ні Россия, ні Польша, ні Турція не бажали на своїхъ межахъ видіти чисто-воєнну державу.

ДУМКА.

Природа убралась у шати зелені,
Стоялись світами студанні світи,
Співали пташата у лузі мильонно,
Шуміла долина, раділи ліси,
И я по горобі байдій окрестина
Потішити душу сирітську мою,
Забути страданнє, забути недолю,
Ту відьму кощаву, страшную и злу,
Поводи въ хатчини тягнувся слабою
Ногою въ садочотъ, а матірть руковъ
Гарачу голову тримала я шептала:
„Воля-жъ то, коли зновъ ти будешъ здоровъ?“
— „Мині лишть поможе солодкий співъ птичокъ,
Сердешная ненько“, и зъ тиха сказавъ,
Головку склонивъ на ненецьки груди
И на тайні лугови, сваті наслухавъ.
Чи співъ чародійний, чи днина несняна,
Чи вбжего світа и природи краса,
Чи матерні груди те чудо зробили? —
За тиждень хвороба пропала уся,
А ненька радіє и тішиться мною
И молитьсѣ Богу, на прощу иде

И де лишть обернешь. новъ сива горлиця:
„Здоровъ вінъ вже, Боже!“ все шепче, гуде.
А я все въ городці підъ липою сижу,
На співъ наслухаю, дужаю що дня,
И то мині часто на думку впадало;
„Якъ, Боже, уміє співати сама
Та птичка маленька? Ахъ, Боже мій милий!
Щось тисне у серці, и я би співавъ!“
И такъ я поволи думки мої и пісні
Рядами сумними писати зачавъ.
Но горе! недоля! хвороба вернулась,
Бо въ боляхъ ті думи родились на світъ,
Умерла и ненька зъ великого жалю,
У темній могилі зо двацять вже літъ
Дрімє тихенько, на сина забула,
А синъ таъкъ изнидівъ, що й глянути страхъ;
Хочъ радъ би нещасний головку склонити,
Но серце боляче все дзюбомъ той птахъ
Кривавить що днини, що-то Прометея
Таъкъ тяжко каравъ вінъ и загинуть не давъ.
Криваве серденько за нічъ виростає
И зновъ мене пне щось, щобъ зъ тиха писавъ.
Въ ночі я віршую, а рано зновъ дзюбомъ
Вірель той кривавить серденько моє
И серце утихло бъ у грудяхъ зболілихъ
Та думати тільки ще тѣха и бѣ...
Думки жалібненькі и пісні рідненькі
Ті писані слѣзи, гарячі, дрібні
Изъ муки гіркої підъ небо уносять,
Де зъ пісею летять пташата малі.
Співайте, літайте, ви півці крилаті,
Відъ васъ не одну я пісеньку учувъ; —
А якъ щебетливі зачуєте нишкомъ:
— „Співавъ сідоглавий изъ Богомъ уснувъ“,
То и тамъ заспівайте; и про нашу Русь-неньку
Мині щебетунки все вісти несіть
И доленьки-волі ви, други, за мене
Відъ Бога у вечеръ и рано просіть,
Бо неньку нещасну теперъ облітає
Изъ факлею фурья незгоди лиха. —
Ахъ, Боже мій правий! зновъ серце зболіло
Відъ дзюба гріального, недоленого ам!

Дмитр. Мала

МАРКОМАНИ *)

Историчний дослід Василя Подолинського.

О Маркоманахъ кажутъ, що вони за часів Юдія Цезаря сиділи на правім березі ріки Рему у Гельванді, т. ч. у місцині Швейцарії и Тиролю; але

*) Не волі автора лишаємо його правимъ. Ред.

тес не схоже з правдою, бо у тодішніх часх сиділи у Гельвєтці народи галійські котрих Юлій Цезар воєвав, а Маркомани сиділи тогди над середуцим бігом ріки Одри, и відси помагали Аріовістові супротив Юліові Цезарєві. По послабденю Боів посунулись з над Одри к юговин до задішних Боями країв и обсіли нинішню Мораву и западні Угри аж по ріку Драву задож Тиси и Дунаю, меже до Альп стирійських, а з ними враз пересідували и Квади. Під проводом свого князя Маробуда р. 12 перед Христом западн останнє пристановище Боів у Чехах без ведичого опору, Маробуд, у Римі згодований, хотівши свій народ образовати, наспроваджав римських купців и ремесників, а Маркоманів и Квадів перемішав на Боями загадавши їх загідним способом у один народ перетоканити. Сам осів у начальнім місті Боів и перезвав го Маробудом (але Бог знає де?), а двір свій тай войско своє, 70.000 піхоти и 4.000 конноти, устроїв на роб римський. Р. 17 до Христі зайшла велика борба між Маробудом а Арміном князєм Херусків, котрий, таже у Римі згодований, р. 9 по Хр. Варона воджая римського погнобив, и Маркомани стали приголомшені, а р. 19 побив їх знова Катвальд цар Готів и присів їх краї; одже Маробуд стратив своє царство, алежбо р. 21 и Катвальд стратив своє. Оба тепер удалси до Риму просячи о ласкавое приїтє. Катвальдові позволив цісар Тиберій осісти у Форум-Юліум а Маробудові у Равенні, де по 17 роках вмер. Від тепер взяли над Маркоманами верх їх спільники Квади під начальством царя Ванниа, Римлянами ім назначеного. Р. 51 поділиси царством Ванниа и Сід, синове Ванніові (може Ванди) и сестри Ванниа, за помочю Лігів народа мешкаючого над горішнюю Одрою у горішнім Шлеску (може Ляхи). По р. 70 царювали вже чужі князі, але усе яко піддани римські. По р. 165 за царя Балломара воєвали Маркомани, в спілстві з десятьма народами, Римлянів, а 174 р. побідив їх Марк Аврелій и наверх ім тяжкі варунки.

Аж до половини третєго столїтя безустанку давалися Маркомани воєнам Римлянам, а внасє у тих самих краях, меже Дравою, Тисою, Карпатами и Шлеском сидачи. По нападі Гунів 375 р. на Европу чути було о Маркоманах ище около р. 430, коли гунський цар Руї по приєших народах завоввав и Маркоманів и Квадів за іми, що помагали Римлянам, и знову р. 450, коли під розказом Атилли (або Гецля) враз з ним ходили до нинішної Франції, де він на полях катальонських (Chalon sur Saône) побіджений був. Від того часу, коли Маркомани свою самостійність політичну втратили, затратилося у исторії и имя Маркоманів.

З тих Маркоманів, німецькі писателі на силу роблять Німців виводячи їх имя знімецька: die Maanen an den deutschen Marken, т. є, люде при границях німецьких, так, якжебито не дно у царстві німецькїм але навіть и при границях. Єго доконечне людий німецьких потреба було, або, якже би то и днесь навіть там самі Німці були; и ніхто не вєдирь там Словянів, а у Франції самі Французи и не в там Бретаньців, а у Гидпанії самі Гидпанци и не в там Басків, а в Англії самі Англичани и не в там Валонів. Зроблено Маркоманів Німцями може про звуи наче німецький имени народа або поединокого царя. Так и нр. Фрїмгаль була царева іх, котра р. 396 писала до св. Амбразия, просячи го аби її прийав до віри християнської и тот її прислав катехизм народов для неї удожєний. Найбільше кличуться на римських историків, бо тіи почислани іх між Германів; алежбо римські историки споминають о двоякїм роді Германів: одних бесіда була дацца до вигдари для Римлянів, а в других така, що язык Римлянцма ніяким робом не міг відказати; одже Германами авано у Римі и Німців и Нєнімців, а задля того не мож сміє повісти, що и Маркомани Німцями були. Німецькі писателі давнійці знайшовши між Германами поедні народи з певністю німецькі, не звідуєчица о дальше узнади Маркоманів за Німців, а ліанійці яже мали давнійшим перечити? А словянські хотьби и здогадовалися инакше, не сміють инакше сказати. Дятого чєй и п. Паляцкїй не перечив, бо як бувби сказав що Маркомани не були Німцями, лише єншим народом и пр. словянським, то всі були би гукнули на цєго „догани“ + хоть самі свого не доказали. А правдїнь видїтєся, що в більшєю певністю мож повісти, же Маркомани зїхто не був єнший, як тоті симі Словяни, що піанійше у тих самих країнах під именем Моравянів на яв виступили.

История знає що по Гудах осіли, а властиво тільки пересунулись, Гєдїи и Лєнгобарди через тіи краї, де були Маркомани, — що Гєдїи и Лєнгобардів около р. 560 Авари, позавившица а Дєні у Европі 558 р. відси прогнали, и ті краї апанували; одже знає исторія за нандїв тих рїдїих народів, але де Маркомани ділиси, коли и відси Моравяни тутки прийшли, о тіи исторія не пише; однаковож пише, що Аварів уже місцїві Словяни яво ребелянти під проводом свого воєводи Самона від р. 623 до 627 прогнали, а необавим піанійше відлиси, як з під землі, видїзло там мено Моравянів. И земля тая моравська мусіла бути немалєнька, коли по днесь у роті люду простого нинішної Моравні марграбство тєє зовєся „одинайцятю столицєю“, запєвно хотарю моравського старєвїчного.

За часів Самона, писареді, як и пра Фредегар, не зовуть наараде йому підданого чини Моравіанами ані уже Маріарманіми, ино Вінідами, одже ужі признають що то Словяни були, бо Німці звичайно звали Словянів поближших собі то Вінідами, то Вендами, то часом Антами.

Само той був першим з межа більших нам знанціх вождяів словянських. Помеджешче ёго як каже п. Палацій не було відтам де царёвав; там він був самопрійде, алати виїшов від Велетів и був родом Словяни-Велета. Велети був народ славянський а мешкав у днесній Нідерлянді. И не треба тому чудоватися, бо ище Юлій Цезар у Нідерлянді нинішній воёвав якомсь словянське надморське місто-республіку, котре звалося Сзерак и було тяжко богате и морський гандель вело. Тее місто він розбив и зрабовав, сенат и старшину зрубав, а 70.000 люда на ярмарках римських розпродав. Там пізнійше знайшлися Словяни-Велети; тих Велетів р. 622 побідили царёве Франків, Хлотар и Дагоберт. Само здався що був вождяем Велетів у тій борбі, а коли вздрів утрачену надію ратунку для своєї батьківщини, утік из лицарством своїм и перейшов до Чехів, котрим таке Франкове досквірало, зацепив у Чехах свою ненависть на Франкам, став їм за вождяа и з відси воёвав Франків.

У динішній Угорщині в тодішних часах голдовну свою оселю мали Авари, народ азійський а диний и хижий, котрий ледве що р. 558 до Євроци всунувся, а за кілька років вже був паном цілої Угорщини и більшици Європи. Звіди потрасёвав він цілою Європою, а яке лутувий верв мерзляку між Гепідів и Аюмгобардів, аби вони моравянцях з собою поблизя и послабіли, а пак впав и вадих и на прорих, та й 563 р. вже прогнат обіх, и таким робом увольнив Словян тих, що їх Фредегар Вінідами зове, від дотенерішних панів, а сам зайв їх місце; але яко дичінь розбидацька досквіряв ище гірше тим бідницям Словянам. Тло людности, в Угорщині було словянське, розмаітих людодінь, по котарої головах всіякій напаченци и утискуи пересувалися; так за очередов Готи, Гепід и Аюмгобарди, а дотар Авари. Авари напачували и Німців и Чехів, а уже Само розведив торди Чехом, даже ударив на Аварів таї розрухав Словянів підданих аварських. Тії зворохобиди, станувши ціа розкази Самона таї стерли Аварів таї, що вже їх сила на віки поломилася и перестала Словянам вадити. Однакожом аж Кароль В. цар Франків а пак цісар римський з дкращом интересом Аварию ожедо р. 800 и тогда гнеть понвилася там чини Моравяни.

Само прогнавши Аварів, зпомеже лих Словянів, що їх Фредегар Вінідами зове, стався агаодця

телём першого величарнійшого у исторіи Нам аяного царства словянського, котре достигаало від Тиси по Альпи стирійські, а від Драва до па Карпати и ріку Савру и Габелю. Але царство ёве появилося в світі тільки яко есемеріда, бо трешало ино до смерти Самона 35 літ, т. е. від р. 627 до 662. Словяни з вдячности поставили Самона р. 627 за царя собі, и царював їм щасливо и мудро, воёвав моторно и зо всіх воєн вертав побідителем. Мав 12 жінок, 22 синів, 18 доньч. По великій битві під Вогитисбург, котра 3 дни тревала, де Дагоберта царя Франків загобивши, а де му Балух князь славянський, бачу Веспріша, півмагав, піддався му в опіку Дерван князь словянський з над Лаби котрий доти Франкам підлягав, и так повеличив му ёго царство. Поедні Словяни з над Одрі и Висли що му не хотіли піддатися, уступилися до Панноніи византийської де їм цісар Гераклий, як каже Константин Порфирогеніт, оселі подавав. По смерти Самона царство ёго розпалося з окрешом, и ая сліду по ёму не зістало; аж знову за 150 літ на тім самім місци уродилися вь исторіи Моравяни и царство моравське, в котрих чей без гріха годять ся може и петомих Маркоманів знайти.

Зь народніх усть.

І. Коляди.

а) (Записала у Саджавці, селі Станіславськ. околу, Тек. Н.)

Ой газдо, газдо, вижди ти до насъ
Тай порадь же насъ, якъ ми маємо
А вь світі жити — Бога хвалити.
Посади Бога по конецъ стола,
Свету Пречисту тай коло него,
А всі Светіі тай на окода;
Витай же Бога зеленимъ виномъ,
Свету Пречисту солодкимъ медомъ,
А всі Светіі кудрецьемъ-пивцемъ,
Насъ коледничківъ добровъ горівковъ!
А за симъ словомъ — бувай намъ здоровъ!
Не самъ собою, а й зь паневъ матковъ,
А й зь паневъ матковъ, зо воёвъ челядковъ.

б) (Изъ збірника Евгения Желехівського.)

я.

Тамъ у ві Львові, вь винногородці
Видівъ я! Видівъ я, брате, ту паняночку вь віночку!

*) Сі коляди (1 и 2) записані у Кудовицяхъ селі підъ Зборовомъ, Волоківського околу. У 1. старостця за кождимъ віршомъ: "Видівъ я! Видівъ я, брате, ту паняночку вь віночку." — А у 2. "Ясна! Ясна зоренько, Марсю серденько, говори вь нами вь тахъ ахъ". Коляць однакий вь обохъ.

Тамъ Наступенька по саду ходила,
 Но саду ночила — садъ обитала,
 Садъ обитала въ виногородни.
 Виноградъ садила — кунки насортала,
 Кунки нагортала — на столикъ ставляла,
 На столикъ ставляла — гостей забавляла.

А за тымъ словомъ бувай же ми здоровъ,
 Бувай же ми здоровъ гречная панно!
 Здоровля въ той димъ на челядоньку,
 Щастенько на двір на худобаньку.
 — Рости велика — до черевика —
 До вінця — до хорошого молодця — до чоловіка.

•

Вийшла Марися рано по воду —
 Ясна! Ясна зоронько, Марисю серденько,
 Говори зъ нами зъ тихенька.

Вийшла до неї матінка ві:
 Подай Марисю білую ручку!
 — Ой я Вамъ не дамъ, бо вамъ ся не здамъ.
 Пшла Марися драбмъ Дунабмъ,
 Вийшовъ до неї братинко ві:
 Подай Марисю білую ручку!
 — Ой я ти не дамъ, бо ти ся не здамъ
 Вийшовъ до неї миленький ві:
 Подай Марисю білую ручку!
 — Ой на ти обі, возьми на собі.

II. Щедрівка.¹⁾

(Изъ сборника Мелетона Бучинського).

Ой зъ за гори місяць сходять —
 Дуже рано й а въ дзвінъ дзвонъ.
 Язъ заграли, задзвонили
 По всіхъ церквахъ въ монастирі —
 Щедрій вечерь! Добрий вечерь,
 Добримъ людемъ на Свѣтъ вечерь.
 Ой встань газдо, підоймися,
 До стаенки подивися! — Ш. в. и д.
 Кобили тисе вжеребилися:
 Самі коники злотокопиті. — Ш. в. и д.
 Ой встань газдо, підоймися
 До оберн подивися! — Ш. в. и д.
 Корови тисе положилися:
 Самі бичочки-злоторіжечкі. — Ш. в. и д.
 Ой встань газдо підоймися,
 До кошери подивися! — Ш. в. и д.
 Овечки тисе покотилися:
 Самі ялинці-злоторосиці. — Ш. в. и д.
 Ой сидить газдо на конецъ стола,

¹⁾ Записана у Гривцицкѣ, селі Станиславського округу

Въ тымъ пичоченъ въ самого змѣта. — Ш. в. и д.
 А тамъ хлопчикамъ по шешковомъ
 По шешковомъ, по перижковомъ! — Ш. в. и д.

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образокъ съ шкрясъ діалогъ).

(Кочеръ.)

Яна четверта.

Охрімъ, Оксана, Татарчиха.

Охрімъ. Оттаке! Гай, гай, москалю що ти робишь, Хлѣбъ-сѣль мою ївъ, та ще й жінку мою на вулиці цілювшь! та хочъ би въ хаті або въ коморі, щобъ люде не бачили. А ти чого стара дивилась? Шварбукъ проклятий, чомъ ти ёму лямаса не дала въ зуби? Га?

Татарчиха. (дизлясь за відходлимъ Ташаренкомъ.) Та цуръ тобі, відвжись, хіба я тому винна?

Охрімъ. А хто жъ, якъ це ти? Ци може я винень.... га?

Татарчиха. Відчипись відъ мене. (до Оксани) Ходімо лишень Оксано въ хату, я щось маю тобі сказати. (відходить.)

Яна пята.

Соловѣвъ, Жевага, Охрімъ.

Соловѣвъ. Что тутъ за споръ хизани?

Охрімъ. Та тутъ, добредію, тайнъ товаришъ, та мою жінку цілювавъ.

Жевага. Оге! москалі, бачу, коли не товтутъ, такъ мелятъ, а даромъ не сидять.

Соловѣвъ. Ну такъ что жъ, что поцалувавъ? Охъ чейна біда! Відъ губи у несе оттого не сорутъ?

Охрімъ. Та воно збієно, що не зітруцца, та все жъ, знаєшь, москаль....

Соловѣвъ. Ну, что знаєшь? Ну давай я теба поцалую (відходить до Охріма)

Охрімъ. (відходить) Та цуръ тобі, не знаєшь що видумаєвъ.

Соловѣвъ. Ну, ну, жоловъ, цалуй мене, говорю тобі.

Охрімъ. (сміється) Що се за чудний москаль, вразъ би его не знаєшь!

Соловѣвъ. Ну, цалуй, говорю, а то такъ я выстрѣлю, да прямо въ око. (армірбовсь)

Охрімъ. Поцілую, поцілую; кинь тілько रुपницю, будь ласкавъ, цуръ їй!

Соловѣвъ. Ну, жѣтъ, постой. Рупки по шкрясъ я не трогатьсь съ мѣста. А ну дескини-на, что было послѣ того, какъ ты навѣся кутя?

Охрімъ. Та годі бо, москалю! Що було? жиниць обидѣвъ, ажъ и теперъ отгутъ коло. (відходить на

мабуть прийдецца киваць верожду, щобъ
свѣдѣннѣ завершла.

Соловьевъ. Нѣтъ, не то хохоль, вретъ!
Ужъ не утечешь отъ меня. Все раскажи, а то воть
такъ, право и тарахну, — да слышишь ты, прямо
въ око.

Охрімъ. А якъ ты лже мнѣ обривъ: азъ твою
кутею, отгутешьна амъ сидить. *(показуе на горло.)*

Соловьевъ. Ну, ну, говори. *(кряхтѣе)* Дер-
жись хохоль!

Охрімъ. *(съ страху)* Ой лишенько! Потривай,
москалю, всю правду скажу. Я якъ відидѣть мислу
у хату, наджунавъ москалявъ та й вернувся а языкъ
идѣ возомъ. Амъ ось — якась баба, мабуть перемутка,
підійшла до воза та й питае: а що тутъ на возі?
А я кажу, хіба, повывазило! отъ вона підняла рядно,
та й каже: «та тутъ же нема нічого, — за що ти
жесся?» А я таді и вспонивъ, мовъ опеченый, ажъ
немае? Коли скорійшь до воза, а въ вѣсі справді
нічогістнѣно, мовъ Татаре були. Я такъ объ полн
и вдаривъ. Що тутъ робити? пропаща моя голова.

Кинувся сюди-туди, заразъ догадавъ, що се мос-
ковська мабуть штука. Закинувъ батігъ за плечі та й
потѣпавъ по вулиці та й питаю встрічного-поперечно-
го: чи не бачивъ хто-небудь москаля зъ веприкомъ
або зъ прядивомъ? Амъ ось, бачу, несе щось на пле-
чѣхъ москаль, що давае нуті. Я й загугавъ на него:
деви ёго, держи! А вінъ сівъ на дорозі та й ставъ
чобіть сидять. Та й каже: Чего тебѣ хаходъ
нада? А я кажу: те въ мене и сале и прядиво укра-
дено.... *(по гоні до Соловьева)* Та ну бо, мнѣ руш-
ницю, москалю,

Соловьевъ. Ничего, говори, говори все.

Охрімъ. Оце нема московська! — А вінъ и
каже: та хто жъ у тебе вкравъ? А я кажу та й
кажу: не знаю.... Та й питаю ёго, вінъ чи не знае?
А вінъ й каже: нѣтъ братецъ не знаю, можетъ-
быть, какая каналья на немъ и сидить. А я й кажу:
а може и сидить. А вінъ каже: Побѣги воть въ
сю уллицу. Я взявъ та й побігъ, та вже тоді спі-
знавъ, що той же саміседѣний москаль на моёму жъ
салі и сидѣвъ. Кинувся назадъ, такъ ёго и слѣдъ
собаки замели востами.

Жевага. Оге! уже сказано: що коли москаль
каже право, то бреше право.

Соловьевъ. Чего жъ ты три дни сидѣлъ въ
городѣ и не ѣхалъ домой?

Охрімъ. Та ну бо днѣ рушницю, може най-
детця пропаниа.

Соловьевъ. Ахъ ты ворона безъмозглан! Ну,
теперь слушай команды. Спорымъ шагомъ маршь!
маршь!

Охрімъ. Та годі тебѣ муштровать. *(показуе на
шарвант.)*

Соловьевъ. Ну, ну, маршь! лѣвой, правой,
лѣвой, правой, стой, равняйся. Ну, держица! ге-
дова, цалуй меня.

Охрімъ. Та ну же бо, добродію, годі глазу-
вати надо мною.

Соловьевъ. Ну, ну, цалуй, да сметри, вѣрнко.

Охрімъ. *(задвѣривше)* А, не вкуснѣшь мене?

Соловьевъ. Ну тамъ посмотришь. Это не
твое дѣло. — Ну, ну цалуй!

Охрімъ. Ой лишечке, щось бісѣтъ москаль
хоче зробити. *(хоче цілувати Соловьева, не той острихуе,
страшише Охріма, кошорый во страху падае. Підъ сей гачъ
бѣють шарвант.)*

Соловьевъ. *(смієся)* Ха, ха, ха! Ну чортъ съ
тобой, побігу на ратний дворъ. *(убігає.)*

Охрімъ. *(відіймаєщя)* Ой лишенько! отъ те-
перь мабуть безъ ворожини не обійдемось! Ой ли-
шенько! *(обернувшись за Соловьевомъ)* Щобъ тобі по вікъ
добра не було, бісовому москалю, анахтемському!
Щобъ тебе лихо побилло, кацапню прокляту! Щобъ
тебе взяла трясця на двадцать лихоманокъ!

Жевага. *(регогугиєся)* А що, ци не справді вку-
снѣвъ тебе?

Охрімъ. Та ні, вінъ не вкуснѣвъ, а переля-
кавъ, врагъ би вбивъ ёго батька на тѣмъ свѣті;
аркнувъ, мовъ наъ моздіря стрільнувъ! А побилла
объ тебе лиха година! хочъ би вінъ тричи галуш-
кою подавився. *(Музыка грає погодний маршь. Всі глядѣтъ
на право, на переходящій батальонъ.)*

Ява шеста.

(Охрімъ, Жевага. Входѣтъ Чурило, Оксана и Татарчиха.)

Охрімъ. Бачъ! скількі москалівъ! и де вони
взялись?

Жевага. А справді, видимо невидимо! А му-
зика якъ грає, хочъ гопака танцюю! А що Чурило,
ти такъ не заграєшь якъ москалі?

Чурило. Куди жъ! яке диво! ще може й
лучше зъумію. А нехай хочъ одинъ москаль за-
грає, держучи скрипку за спиною. Чорта зъ два.
Е! А на цимбали не одинъ не втне!

Татарчиха. Піщані мої голубчики! *(спрашиває
їхъ речею)*. Нехай намъ Богъ помагає на все добре.
Нема тѣмъ намъ вѣсти мого Гриця! *(плаче)*

Оксана. Та годі, вѣнъко, ти очи виплачешъ.
Що жъ, мабуть такъ Богу угодно, щобъ ми ёго
уже не бачили більшъ. Ходімо лишень, проведемо
москалівъ за село. *(виходѣтъ за ними Чурило)*

Ява сема.

Охрімъ, Жевага.

(Чуєть далеко пісню)

Жевага. Оттаной! Далєбі, що можна тамъ
цювати, такъ за ногу дергає *(шанцює)*

Охрімъ. А мнѣ байдуже! якъ би такі ду-
дочни, обо що кнше заграли...

Жевага. А що Охрїме? Як ти думасиш чи инша возьме?

Охрїмъ. Ще й питає! Коли Турквї горлячого сала залила за шкуру, а то щобъ бунту не смирили...

Жевага. Та й я такъ кажу. Зададуть же їмъ протухинцї. Уже не будуть бїльшъ зъ геноромъ своїмї носитись. А знаєшъ Охрїме, що минї на думку прийшло?

Охрїмъ. А що?

Жевага. Пїду и я на вїйну. Крий Боже, якъ хочетця.

Охрїмъ. А що? справдї ходїмо!

Жевага. Та тобі куди? У тебе жїнка, а я удовець, дїтей катъ-ма, минї можно.

Охрїмъ. Такъ що жъ, що жїнка? Но врага минї вона! Що я зъ нею буду робити; жїнку покину, а далєбї, що я пїду на вїйну, такъ би макогономъ и улущивъ по лобї, котрий би врагъ поткнувся!

Жевага. Ого!

Охрїмъ. Хочъ землї зїмъ, а пїду; минї бъ тїльки на коня!

Жевага. Та пострївай лишень, Охрїме, може Богъ дасть, и насъ козакївъ покличуть. И старїи молодї тїлько объ тїмъ и толкують, що може покличуть, якъ було за француза, щобъ постояти за нашого царя, або и душу за него положити. А коли бъ Богъ давъ! Все, що є, продамо, купимо коней, пїстолї за поясъ, шаблї въ руки; тодї тїлько держись враже, ажъ земля загуде. Та що й казать! Тїльки гукни, такъ заразъ народъ обїзветця и на царський зовъ збїгнетця. Та й пани нашї не вїдъ того, допоможуть усїмъ, дадуть и коней и зброю, а деякий и грошей. Та коли що, то въ мїсяць, або два, зберетця полкївъ мабутъ зъ всїмъ! Отъ якъ! О Господи, коли бъ же воно такъ було! Крий Боже, якъ хочетця постояти за нашу правду, та за нашу вїру православу!

Охрїмъ. Та все Кїндрате, изо мною не знаю що робити? Що я буду дома бокї вилежувати? Нєначе я баба яка, чи що? Та я ще зє глазу не зсунувся. Далєбї, покину жїнку, и я сяду на коня, коли такъ? Дивись, Кїндрате, що се на селї робитця? Дивись якъ народъ заворушивсь. А гомїнь якїй? Мовъ греблю пїрвало!...

Жевага. Ой справдї, що воно таке? Дивись: онъ, однї обнимаютьця, другї танцюють, що воно таке?

(Чути рїзні голоси и крики радостї за сцєною: Гей, грейкостї, бабахи! годї, годї бокї вилежувати, збирайтесь, продирайте оги)—музика; Чурило и другїи музиканти лєляютьця нє сцєну, за ними бєвъ гїсла народу, старїи и молодїцї; деякї танцюють, той гопака, той козака, той шумки, що кому на умъ ваде).

Жевага. Чого се? чого се? Та камїть бє чого ви танцюєте, показались, чи що? Отъ бїде, не дєбаресся тоду (обертася до старостки и жїнки, дїда) Здоровъ Терещко, що въ новїй сорочцї? Ти зъ якої радости танцюєшъ? — Всї кричать, нічого не розберешъ!...

У сь. (танцюючи) Та якъ же не танцювати? Самї ноги носять. Прийшовъ царський указъ, щобъ козакї нашї збирались маршїи врага бити...

Жевага. Чи справдї такъ?

У сь. Присяй Богу, и я видаю свою бабу, и самъ пїду воювати, щобъ стати за нашого царя, и за нашу вїру православу!

Охрїмъ. (штурхнув) Та воно... и самъ не знаю; та якъ же жъ воно жїнку покидає? Некай удовцї и парубкї бзютця — а я вже не до того. Треба дєглядати газдївства та худоби.

У сь. Ахъ ти слякїи-такїи дурню. Чи хочешъ, щобъ тебе на кускї розїрвали? Ану панове...

Охрїмъ. Почкай, Терещко, нє слякуй народу, бо зо страху розпадується. Я, батъ, не вїдъ того... (шанцює одъ мєжє).

Чурило. Та хїба жъ я виродокъ чи що? Обоєхъ своїхъ синївъ вїзьму зъ собою, щобъ тїхъ бунтовникївъ побити...

Хоръ.

Гей козаче на врага!

Шаблї въ руки и пїстолї!

Гей козаче на коня!

Погуляємъ въ чистїмъ полї.

Ой гопъ, того дїва,

Наварили жъ теперъ пива,

Будемъ, браття, арагївъ бити.

Будемъ, браття, пиво пити.

Ой ходїмє до паничъ,

Нехай дають намъ корїнь,

Пїдемо воювати,

Собї слави добувати.

Ой гопъ, того дїва,

Буде добра царська слава,

Козаченькї зъ москалями

Напостїмутьца врагани.

Охрїмъ.

Ой гопъ, коли жъ такъ?

Хїба жъ и я не козакъ?

Пїду лишень я до ширку,

Та тамъ вицью четвєртику,

Ой тодї я поїду;

Якъ верогївъ бити маю,

Ой гопъ, коли жъ такъ?

Та хїба жъ я не козакъ?

Хоръ.

Гей козаче на врага!

Шаблї въ руки и пїстолї!

Гей козаче на коня!

Погуляємъ въ чистїмъ полї.

(Музика грав, народъ танцює и розходиться.)
Кїнець вїстї дїї.)

ВІСТІ.

— 1-ий випускъ II. тому поезїи Шевченка вийшовъ на тїхъ дняхъ у Львовї.

— 3-ий випускъ поезїи Федьковича вийшовъ уже, въ Коломнї.

Головні помїчники при редакцїї: Є. Старський М., Косацьк., Др. В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Др. К. Сумський

Вїдповїдає за редакцїю: Іванъ Микита.

Зъ друкарнї Ставропїлїтської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8, 15, 22, и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352 1/2

ВІТРЕННИЦЯ.

Оповідання.

I.

Щкода ві краснихъ, синихъ очей, щкода темнихъ брівокъ, щкода ладної уроды, коли вона така вітрянниця, що въ неї розумъ такий нестаточный, а серце, ніби на улети бидина, на всі боки колишеться та перекиляеться. А й собі, ні другому вона не придбає щастя — буде не одинъ черезъ неї нещасливий, а вона тимъ не приобріє собі долі.

Панна Анастася, одиначка въ свої магерні, ні багатой ні бідной вдови по урядникови, цвіла и процвітала, якъ у лузі калина, а рожа въ зільнику дівочимъ — а слава голосна ві краси й уроды стягала докіль неї купочку молодцівъ усякихъ. Гарнажъ бо й тота панна Анастася! Невеличка, кругленька, якъ влубочокъ підкїткувалася вона ніби, а не йшла, та співала цілий день Божий, якъ жайворонковъ, непосидюща була, якъ шмирглявка, а цікава до всякого веседого діла. Отъ яке то въ неї личко: кругле, румяне яблуко одно й друге ніби цавади цю молоці, зористі сиві очі, здавалося, завсе сховатися хочуть підъ темними густими бровами, носикъ, ніби утесаний, пицався на сторожі пупинки рожевої, котора тільки ховала по за собою дрібонькі и рівні, якъ снігъ білотою ажъ ссяючі, зуби. У станочку не претонка, якъ тоті дуже панські панни, ходомъ жива, якъ білиця, мала на диво ладні, малі руки и дрібні ноги. Та вже-жъ и не за чого иншого вона така вказувалася гарна, и не за що небудь хлопці всякі ві ажъ обожали; а прозивали, то вже певно зъ досади, вітрянницею.

Отъ-що то тоті хлопці за напасливе сотворінне, всіхъ дівчині любити годі, а за одного або й другого нищі ворогують.

Але-жъ панні Анастасі якось, бачъ зъ боязни передъ другими, прийшло до голови найлучше —

всіхъ, мацти, и кождому дати добре, ласкаве слово, — учити хлопцівъ розуму. Поволи стали всякі молодці въ неї у ласкахъ на рівні. Чи приїжджати, цїтає одинъ, каже добре; чи до вподоби его буванне, займає другий словомъ панну, а чому-жъ би й нітъ, одвічає вона; чи годяться ему що доброго думати на будуще, заходить третій, и сѣму есть добре слово; ба й четвертий и пятій надіється. А що? було дражняться по міжъ собою панничі-молодці, чия буде Анастася? И моя и моя, кождий признається.—Ага, моя... рікъ одинъ багатий та досадливий поповичъ,—моя, твоя та ще чия, я знаю. Ану — чия — питають. Чия? вінъ сміючися замітує — чия, вітрова; та се панове, вітрянниця, вона зъ вітромъ ніби погинається, та й доля ві зъ вітромъ піде. Хлопці сміються, а вінъ усе: Віт рова — вітрянниця.

Отгуди то прийшло и се имѣя для панни Анастасі, котора вчувши за него, тільки топнула ногою и втїла коротко: Добре, нехай я буду вітрянницею; то й їхъ вітрами я держати и віяти буду.

II.

Панна Анастася зъ матерею, котора колись такожъ изъ села до міста віддалася, жили дуже сумирно и приємно на селі. Хата їхъ стояла на убочі відъ села, підъ лісомъ, була невеличка, але ладна и привітлива, якъ чоловікъ гостеливий.

Гарний дворокъ, каже кождий проїзжий, якъ скринька на ляльки або квітте. А въ хаті есть и ляля, есть и квіття. По міжъ двома вікнами ціла стїна заложена красними квітами, полицка верхъ полицки все дрібнїші, все красші цвіти, а гарцо рядомъ стоять місячні режі, наче вінець зільника штучного. У середині городця шатро зіпїате зъ повоївъ, підъ шатромъ столикъ круглий, докола лавочки плетені зъ глонни, робота принадна и цікава.

Панна Анастася у прозрачній загортці сидить и відписує вільця гаптарського взорца — дуже важна робота у панни кождой. Отъ—ціла видїться,

проперла у тихъ кілцяхъ, а оловець сирота певно ажъ упрівъ, такъ приязно панна Анастася потискає до паперу... Що тамій панні ходить у думці? воно би прецінь вартъ діла, хочби й трудного, довідатися, які то комахи літають и фурчать у дівочій голові. Го, го, го, які цікаві тоті мудрагелі, що ті книжки пишуть... вони якъ утнуть яку историю, то розказують до волоска одного, що тота або ся особа думала собі разе, передъ свіданнямъ, ба ще передъ полуденкомъ, по вечері, що снилося, куди гадки и думки до голови прийшли, куди вилетіли, коротко сказавши, їхъ особи то такі цілі догічні, розумні — діти такі розважливі, наче старі люде... А прецінь у жадного такого писателя годі такої особи подибати, якъ панна Анастася, и такої гарної и такої розумної, и такої пустої, и такої безжурної, якъ вона теперъ при писанню гаптарського взорця. И вона собі думає думку та отъ яку:

„Той лісничий камеральний нашъ, який вінъ дурний, страхъ,“ а ёму бачиться, що въ ёго голові, Богъ знає, які розуми. Вінъ усє знає, усє бачивъ, усє читавъ — ёму здається, що вінъ найкрасшій, що за нимъ усі дівчата пропадають..... а то дурний, та-же я его и бачити не потребую“. Підперла головку на долонь и задумалася щось потайно: за лісничимъ стояла друга особа, его помічникъ, Петрусь. „То вже скорше до людей подібний той ёго Петрусь — кучерявий, чорні вочи, брови високі, рожеві уста, а який той гарний, сходячий усъ чорненьвий. Справді той панъ Петрусь дуже ладний и такъ гречний, привітливий и услужний — дарма, що вінъ побережниківъ синъ, по ёму хлопського роду и не значно. Вінъ би страхъ мене любивъ, вінъ би любивъ мене—любивъ мене любовю огенною.... То мусить бути приємно и мило, якъ такий гарний молодець такъ страшенно любить... Я мушу разъ спробувати, але тільки такъ, троха, бо я прецінь любити не буду по правді нікотрого — я покажу тимъ нуднимъ и безголовимъ панничамъ, що любовъ мужчини єсть нічимъ для мене, покажу, що мене любити можна ажъ до божевілля...“

Дивна тава думка, а справді вона не инша була, якъ указало діло — панна Анастася задумала положити ціпя на серце молодого Петруся.

III.

Петрусь — що се за птаха, побачити треба, аби й собі осудити, чи вміє хочъ виберати жертви Анастася.

Петрусь — то хлопець саме въ найкрасшому віку, де розвивається и жизнь и душа чоловіка — вісімнадцятий рікъ минає мужчини, то зачинається

життє. Петрусь бувъ на девятнадцатому году, похожий на первий разъ цвітучий дубъ розживний, справді, якъ Анастася добре бачила, дуже уродливий — чорчобревий, кучерявий, чорноокий и вусикъ, якъ шовкъ лискучий а ніби вуголь чорний; бувъ такий, за которого неразъ и пісні складають, що вінъ дівчатамъ розумъ розбудить.

Отець Петруся, хлопець богатий, разомъ зъ охоту, до полювання и побережничивъ у лісахъ цисарськихъ. Старий побережникъ, Игнатъ, скорше самаравъ на пана якого, якъ на слугу лісового. Не мавъ більше дітей, якъ ось того Петруся, тожъ дававъ на его хованне и науку все, що лише потрібно було, потайкомъ говорячи собі, що ёго Петрусь буде паномъ лісничимъ, а прилюдно уступаючи жінці, котра рада була би изъ своего Петруся зробити не то, що цопа, але владику. Вирісь молодий однакъ побережницький та по батьковій голові повівся — побувши зо два роки на техніці, пішовъ на науку та пробу до лісництва, а що найлучше ёму бачилося, въ своїй стороні бути, лишився такъ у селі рідному.

Петрусь бувъ и богатий и головатий молодець, а до того, якъ на укіръ панничамъ, на цілу околицю пишно гарний и уродливий. Петрусь вівся въ службі дуже справно, люблений бувъ усюди, де не показався — ёму мали такий чого завидувати околичні паннички та зі злости докоряли, що вінъ синъ побережницький; але побережничукъ бувъ розумнійший, якъ другимъ бачилося. Шанувавъ вінъ и любивъ своїхъ родичей, а коли хто притикне ними ёму, то тільки усміхнется вінъ: „Не по батьковій заслугі, добродію, ай по ділахъ своїхъ.“

Ну, ведеться далі все само, якъ ёму вестися приходить, але въ Петруся нова еще замриває охота — побачивъ вінъ панну Анастасю. Приходило би теперъ роздумати объ тому, якъ то молодикови завмерло наче серце изъ першого погляду на тоту вітренну Анастасю, годилося би зганути и про те, якъ ёму ночей зъ кілька неспалося або снилося всяке, найшлося би й те, що привиджувалася краса за кождимъ дубомъ то ялицею въ лісі — та годі того солодкого, воно тільки разівъ у життю пригортається и бачити и читати.

Въ серці молодця на самімъ споді жаріла любовъ, про котору ёму не приходило на думку зложенимъ словомъ, а якась туга лише несказанна мучила молоду, не опитну душу. Ёму щось неставало, хотя всєго, що душа бажає, було по волі, ёму щось тісно ставало на широкому світі, а ніхто ёму не стававъ у дорозі.

„Журиться чогось нашъ Петрусь“, каже мати було до Игнатя; „роспитай, чи ёму чого не хибує, або що...?“

„Отъ казна“, воріде Ігнатъ; „ніби хтось знає, що въ молодій голові ходить — отъ може й журитись, якъ скорше зложити той ексаминъ.“

То мати думає, може й такъ воно і єсть.

Замітає щось и панъ лісничий; а вже вінъ бувъ чоловікъ по привді розважний и розумний, а тільки ідний та палий, якъ оса у діті.

„А що тамъ, нає Петре?“ питає було — „чого то ви такі янісь зажурені? Ви дурно розбиваетесь, ексаминъ піде, а про друге пігода журитись.“

„Яне друге?“ здивується Петрусь.

„А тога дурна Анастася?“

„Ей ніть...“ и замаліє.

„Ніть? — я-жъ васъ перестерігаю, шкода васъ для неї — то вітренниця; за нею ніхто щастя не найде.“

Притихало серце Петруся, воли дітчина не бачить якийсь часъ; а розгорювало на ново, коли на вочи ёму прийде гарне румяне личко и зористі сині вірничі підъ темничий бровами.

IV.

Але-жъ дівоча пиха та гордостъ!.. бодай би й не снилася вона! —

Несупокійна була Анастася въ неділю, надіялася гостей прошенихъ самою нею, надіялася и дожидада нетерпеливо Петруся молодого. Въ ранці ледве що пригнобила матірѣ свою, запросити на гербату паца лісничого и пана Петра; треба зъ ними добре жити, треба и дровъ и паці; говорила матери, а мати втішалася розумомъ такимъ доньки и потахла.

Вже година четверта, а їхъ еще не має, думає собі дівчина; то певно той поганій лісничий здержує такъ довго. А то уперта и горда голова, чекай, чекай на моєму воно буде.

Пята ударила, песюкъ курляндський наголовився за городцемъ, Анастася вибігла передъ дворокъ; иде панъ лісничий, иде й Петрусь. Який-же вінъ неказанно гарний!..

Задивилася и забулася ажъ панна. Капелюхъ сивий зъ зеленою стяжкою, зъ перомъ глухановимъ, мундиръ стрілецький изъ зеленимъ комніромъ и золотимъ листемъ докола такої жолуді, и рукавички білі и лякеровані чобітки — цілий панничикъ, якъ малюваннє. Личко обляне смаглою и легонькимъ румянцемъ, усникъ сіється, якъ оксамитна поволічка, а кучері ажъ дражнять очи, а такъ блистять тоті карі вочи...

„А ладно.“ замовляє гостей мати — „то неласкаві панове до насъ и заглянути.“

„Я боюся, правду сказавши“ жартує лісничий, „я нежонатий, а у васъ, добродійко, донька така —

нащо старому такому, якъ я, клопоту на здорову голову. Прошу, а якъ би я, на примірѣ, розлюбився!“

„То би то зробили, що й другі мужичини на таку пригоду роблять —“ зашебетала панна.

„Ага — добре, якби я такий, якъ озде той паничъ — ви би тоді може мене схотіли; а може й тоді тільки такъ про забаву — бо то паянни...“

Анастася зарумяніла и оборонила себе:

„Панни не вибирають, бо не можуть — якби можна...“

„Тоби цілий світъ ви дурили“, закинує ідо лісничий.

„Пресимо у хату“ перебила мати.

Вже більше не заціпавъ панъ лісничий панну; аде натоість воца принала на себе, бавити Петруся, коли лісничий зъ матерю обговорювали дещо про господарство и всякі инші звичайні річи.

Горячо робилося молодцеви, коли сіла ближше него панна Анастася.

„Мало якось ви буваєте де,“ зачала вона розмову — „а вірте мені, що для товариства велику кривду робите — примаймі мені дуже миле ваше товариство.“

Запалаля вогонь дівка вітрейна, Петрусєви душо робилося.

„Моя панно Анастасє, годі мені налазити тамъ, де люде мене не дуже радо бачать“ на силу рікъ молодець.

„Не радо? объ тому ви сами судити не можете. Я сама могу вамъ сказати просто, що ви обмиляєтеся.“

И зачали обов бесіду щирю — панна підводила наче слова молодцеви, а вінъ и не знавъ, що зъ нимъ діється.

„Мамо, я мушу пану Петрови похвалитись моїмъ зільникомъ.“

„Добре — хвалися, коли єсть чимъ.“

Пішли обов въ городецъ, де не гляділо на панну вже воно лісничого, въ которому якийсь дивний пролнскувавъ огонь, малюючий и злостъ и жаръ, чудний а палючий.

„Розумієте ви мову квітівъ?“ питає дівчина.

„Ніть, не вчнєся я того.“

„То я васъ буду вчити, коли буде вамъ мило, такого мати учителя.“

„Добре — мені мило буде вчитися.“

„Заразъ зачинаю. Отъ бачите, рожа. Біла значить: даю тобі серце невинне, унивающе зъ туги. Червона каже: я тя люблю любовю горячою, огенною, любовю, котора мене зжегає. Озде цвітъ кавтуса: за тобою въ світъ я піду. И такъ кождий цвітъ значить для любящихся, слова. Ви певно вже тую першу лекцію вмієте?“

„Умію.“

„Добре, то повторіть, але заразъ чергою. Біла рожа?“

„Даю тобі серце невинне, унвающе зъ туги.“

„Червона рожа?“

„Я тя люблю любовю горячою, огненною...“

„Кактусь?“

„За тобою въ світь я піду.“

„Добре — ви дуже скоро пам'ятаєте. Скажіть-же мені теперъ, що би ви робили, якъ би справді кого въ світі мали, котрій особі вамъ прийшло би такъ сказати.“

Петрусь стоявъ, наче въ огни; але надумався скоро. Однимъ махомъ руки урвавъ білу рожу и подавъ Анастасі: „Оттакъ, наймо Анастасє.“

Молодець стоявъ наче вбитий, озираючи одвіта, котрий видно не жартомъ хотівъ одібрати.

„То даєте мені серце невинне?...“ питала по-воли и поважно панна Анастася, зъ жаромъ приглядаючися молодцеві.

„Даю“ коротко одказавъ Петрусь.

„Въ замінь даю я отсю —“ урвала червону рожу, подала й утекла до хати; а хлопець — вже й спутаний...

V.

На-жъ тобі меду — — — вже й єсть історія о любови; вже й любяться...

Ого! пропавъ Петрусь; а може й Анастася?

Петрусь змінився и перекинувся у зовсімъ иншого чоловіка; зъ веселого молодця зробився задуманий, наче хорий чоловікъ. Нічого йому и на гади не було, якъ тільки та червона рожа, а за рожею, рожеве рум'яне сміюче и манюче личко Анастасі.

Йде до ліса, то куди небудь злічне прямувати, все йому дорога одна, по при білий дворокъ де панна Анастася.... Побачить дівчину, якъ вона полива квіти, то й полегшає йому на душі; а не увидить ві, цілий день вінъ, ніби підкошений цвітъ, вяне и тоскує. Досі й учився и маппи робивъ, а теперъ де, куди тому й робота береться! Цілий день тільки до ліса ходить, а все завертає щось его въ ту темну дубину, за котрою біліється и мріє дворокъ.

И Анастася чогось думає та визирає, мабуть нимилася й ві голови думка дивна: про чорні кучері, про чорні вочи, та горні брови. „Справді можъ его и полюбити,“ сама собі приказує сидячи въ городці, то знова проклятуца легка природа ві тотя, замішається въ діло та підшптує: „Отъ хиба, жартувала зъ тількихъ хлопцівъ, а теперъ той молодикъ и розумови перебива...“ То знова перехованється думка щира: „Та вінъ за мною такъ

препадає, нікогда би молодого, невинного серця роздирати...“

Такъ вляється думка по думці и перешитається всяке до голови дівчій, а въ кінець пшоха та легка душа ві підмагається и наганяє сердешне чуття... сама не знає вітренниця, якъ изъ собою почати. У кінець и розтолдувала собі вже: „Отъ такъ, любити его лишъ буду, та нехай подрочуся зъ нимъ, нехай знає, що рожа и гарма и пахуча, а такій куде.“

Сидить она передъ хатою, въ зільнику, матері немає дома, пішла въ поле по господарському ділі. Глиниє передъ себе на дорогу Анастася, иде Петрусь, зъ ручницею на плечи.

Встала и витає молодця, білою, дрібною ручкою:

„Добрий день, добрий день — прошу, а вамъ дещо сказати маю“

На воздухахъ наче, прилітає молодецъ, вже й загибъ у сивихъ очахъ дівчини.

„Ви не добрі, пане Петрусью?“ каже вона.

„Чому?“ питає панничъ налякавшись.

„А ви не поступите ніколи до масъ; а я би васъ рада що години бачити.“

„Панно Анастасє, не смівъ я, хоча серце мов...“

„То у васъ лише серце? — и въ мене серце може єще... та що-жъ я кажу такого?“ И зачала видерати ручку, котору державъ щасливий Петрусь. И видерала и лишала ві.

„Петрусью —“ каже вона тихше до него, а лице ві кровю облялося.

Петрусь німий.

„Петрусью — Петрусью — ти такий гарний, та на мою пагубу...“

Схилила головку до него, живий духъ любови находить на душу молодця — не здержався. На півъ зажмуривъ Петрусь очи палючі й прихилиючи горяче лице до ві, поцілювавъ въ ротикъ, пупінку рожеву, завмираючи зъ роскоші...

„Анастасю, ангеле! умераю — умру за тобою..“

„Петрусью мій, Петрусью — серденько невинне, охъ доле!“ Анастася розлюбилася и забула докіля себе світь цілий ачейже — — —

„Якъ же любка не любити, коли подобочка;

А у любка, такі очка, якъ у соколочка.“

Дівчина сільська переходячи співала сю пісеньку любовну такъ розголосно и тужливо; мабуть побачила черезъ листя повоя зеленого, якъ цілювалися молодята.

„А хто співає?“ ніби себе запитала и фурнула тільки, якъ птиця легкокрила, панна до хати.

„Сиві очка, чорні брови, на що вамъ розмови?

На васъ лише би дивити, за вами ходити...“

Знова заспівала дівчина підходячи даліше своєю дорогою — та й не було більше розмови, Анастася не показалася.

VI.

Адже-жъ ти не пішовъ розумъ Анастасі за любячимъ серцемъ... дарма, серце молоде завсе сильнійше, якъ молодий розумъ.

Анастася обстала наразъ не тою, на думці ві дивно стояло прописано: „Петрусь, та все той Петрусь.“

И Петрусь пввеселішавъ, розпладілося небо по надъ нѣму, а на тому небі коротко стояло великими, превеликими, величезними буквами розписано: „Анастася любить мене.“

Та ба, коли се небо ми собі малюємо або ставимо на розгадахъ, не знати відки стрілить десь по за межею, або стрибне, якъ сполошений горобець, хто его зна відки, якийсь чортикъ — бодай малий и лукавий.

Зміркувавъ добре лісничий, куди пішло зъ Петромъ и Анастасею, та стало ёму якось такъ нудно, горячо, німно а завидно; бачите старшина чортівська, що й славу и хосенъ всякий собі горне. До разу розумний лісничий уділавъ изъ себе дивовижу: Анастася ёму й на снахъ яла ставати.

Розумний, казали, а на жіночому волосі висівъ той его розумъ.

Незнати, чи хто розказавъ ёму, чи яка сновида се ёму вказала — панъ лісничий бачивъ такъ довідно, що Петрусь изъ Анастасею любяться, якъ би при всѣму любовному слові бувъ вінъ и пристойний. Незнати, чи любивъ и самъ дівчину, чи такій завидний бувъ уже зъ роду свого, але не по нутру пішли ёму любощі молодихъ людей, не супокоємъ приглядатися дальшому, постановивъ вінъ.

Иде вінъ разъ самъ до білого двірка — навідати вдову одиноку. Входить у хату такий привітливий, такий гречний, такий веселий, що ажъ чудно. Розпитує вдову, якъ їй ведеться, дораджує якъ батько рідний, а до дівчини приміляється, наче помолоднівъ десь изъ ненацька, ажъ чудно, та й смішно Анастасі. Жартує, якъ и не бувало, та видиться, що вінъ наразъ и перекинувся увъ иншого чоловіка.

„Якже“, питає панну, коли мати вийшла каву злагодити; „коли-жъ мене на весілле запрошувати будете ласкави?“

„На чие?“ питає й собі-жъ дівчина.

„Та вже-жъ не на мов...“ притявъ лісничий.

„А на чие-жъ?“

„А на ваше — певно. Коли-жъ, скоро?“

И усміхнулася и спалініла Анастася.

„Я про мое весілля не гадаю“, виірчува-лася панна: „але вамъ прецінь уже разъ часъ, перестати старимъ паничемъ бути“.

Уколело бачъ лісничого се послідне слово, бо покрутивъ усъ и затисъ губи незначно.

„Або справді я старий вже?“ питає цікаво.

„Та такъ дуже ніть; але суть женихи молодші. И для васъ ще не процвіло...“ при тімъ бачилося чужому, що Анастася глузує, а лісничому, що вона може й правду каже.

„Не процвіло ще? — Славити Бога, то ще хоча надія.“ А далі подумавши:

„Прошу-жъ васъ панно Анастасє, коли ви такъ усє знаєте, скажіть-же мені ласкаво, чи пішла би ще яка за мене молода и гарна дівчина?“

„Чому — и такі суть.“

„Суть? а ви би пішли?“ — ёму жаріли вочи.

„Я?“ запиталася Анастася; „и я би пішла, якъ би тільки ви мені подобалися.“

„Отже я не подобався вамъ?“

„А ніть“, сміялася панна, але дрожала чогось.

„А хто-жъ вамъ на віку зъ мужчиниъ подобався?“ знова питає упертій.

„Хто?“ спалініла дівчина и відтяла:

„Ніхто!“

„Озде ви и помилилися моя ладна панно и неправду повіли, и добре тимъ зробили, бо я самъ знаю, хто вамъ подобався, кого ви любите.“

„Кого-жъ?“

„Петрусь.“

„Не вірте, я не найшла ще мужчини, котрого можъ би любити;“ гордо вергла словами красавица.

„Я вірю одно, бо мені Петрусь се самъ сказавъ, вірю и друге, бо Петрусь еще не мужчина, а хлопець.“

Потрафивъ дівчину въ саму болячу гордость и плохость. Відкинула головою до гори, скоро схопилася зъ крісла и досадно кинула наче жаромъ:

„Коди вамъ такъ се въ очи влізло, то я вамъ раджу, Петруся того собі сховати; я его не потребу.“

Лісничий розсміявся голосно, якъ то сміється той, що потягъ добру вигравающу карту и тільки затеръ долоні.

„Ото видите, моя панно, що ви любити й не потрафите, якъ бачу... вже милого й оддасте мені.“

Въ тій хвилі жалувала вже панна Анастася, що полюбила Петруся и запряглася передъ собою, не сказати ёму більше й милого слова.

VII.

Дурний розумъ у гордої дівки, якъ говорять люде, и любить вона, що ажъ пропадає; а сказати

се аби узнавъ світь, то наче Богъ онаа, яке тяжке переступленне.

„Де-жъ мій розумъ бувъ тоді?“ питала сама себе въ вечері Анастася; що я ёму такі горичі слова сказала. А теперъ усі зъ околнці лише приплеснуть руками зъ утіхи и скажуть: О, горда панна — якъ изловилася... шаліє за хлопцемъ побережмицьинимъ... О ніть, не потішаться лиховиді люде тимъ изъ мене...“ А їй такъ б'ється серце и такъ грудь ажъ розсаджується. „Ніть, не скажу ёму я більше, що ёго люблю — нехай изъ мене не глузують.“

А Петрусь сидить собі въ городі підъ липою, та думає обь ній тільки, такъ любязно! Вечеръ тихий розложився на землю, ссяють на небі високому зорі, якъ очі ангелівъ, по ясеняхъ високихъ и корчикахъ темнихъ розщипаються голосочкомъ наъ любви соловеі, иванові-мушки світять и перепадають зъ травниці на травницю. „Господи“ ведеться така думка Петрусєви, „якъ гарно и ладно въ тому світі, а мені-жъ уже найгарнійше. Краща надъ усю красу природи, надъ те небо голубе, надъ ті сині зорі, краща краса ві, яснійше личко ві и світлійші вочи ві.“

Вставъ, забравъ ручницю и пішовъ—бодай заглянути по підъ вікнами, може побачить свою вралю, свою Анастасю. „А може“ думає собі, „хочъ разъ...“ та й поскоривъ ходу.

Підійшовъ по підъ дворокъ, на лавці сидить Анастася. — Який-же вінъ щасливий! Нічъ закривала, якъ дрожавъ молодець и румянець ёму то підходивъ то ховався по смуглявому личку; нічъ закривала, якъ поблідла Анастася, якъ задрожала и наче перелякалася свого милого. Оба серця товчуться, що мало не видетять на волю; а въ него думка любязна, щира, сердешна, а въ неі думка дивна и чудна, завзята.

„То ви пане Петре?“ питала вона, „я васъ изляклася — по ночі...“

— „Не гнівайся моя зоре“ шепче молодець; „я не мігъ удержатися въ хаті, мусивъ побачити тебе, бо мені якось такъ тужно стало...“

„Я гніватися не маю за що; але не сподівалася, що ви по ночі схочете ходити, якъ сновида— и перепудилася.“ Слова Анастасі були терпкі.

— „Анастасю моя, я провинивъ, та дарма, серце дужче надъ усє, якъ щиро любить.“

„У васъ серце, въ мене розумъ...“ дивно сміючися казала панна; „не все серце старшувати мусить.“

— „А можна-жъ ёму повеліти?“

„Якъ и хто — я можу.“

Петрусєви здавалося, що коли нахилився до дівчини, вона відсувалася відъ нього.

— „Ви можете?“ по неволі замічавъ Петрусь, та й ёму лично ставало.

„Можу —“ розреготалась панна; „я вже зъ нимъ такъ и зробила.“

— „Що зробила?“

„Повеліла ёму мовчати — бо розумъ навчивъ мене, що дурницю вчинила я!“ Анастася бавилася кінцями стяжки якоїсь.

Студені слова дивної дівчини падали якъ лідъ у душу молодого воханка.

„Яку-жъ дурницю?“

„Яку? еще й питаєте... Я сказала вамъ, що я васъ люблю, що се и те — а то, бачите, тільки жартъ бувъ изъ сторони мові.“

— „Анастасю!... жартъ?“ безъ духа наче питавъ Петрусь.

„А жартъ — жартъ...“ Вона знать не могла й сама додержати кінця, бо дрожача встала и забралася у хату. Петрусь заступивъ їй дорогу:

— „Анастасю, моя доле — нащо ти мене мучишь? Скажи, що отсі слова жартъ и що ти мене любишь — скажи зоре ясна, я безъ тебе жити не можу...“

„Дайте супокій такимъ дурницямъ... идіть до вашого лісничого, и скажіть ёму, що теперъ учуете: я васъ дурила, я васъ не люблю;“ та й побігла до хати.

Петрусь замертвівъ на сі слова и стоявъ німий, не знавъ, що изъ нимъ діється; Анастася сиділа на своїмъ ліжку, дрожала наъ жалємъ у серці а гордимъ усміхомъ на ладнімъ личку....

VIII.

„Нема дурного хлопця —“ говорить самъ до себе лісничий; „вернеться, вона его відпустить скоро. Дурна и не добра дівка, думає, що я за нею пропадаю; отъ шкода доброго хлопця, завернула ёму голову, але чей воно и розстанеться.“

А Петрусь блукає ніби окаянный — „не любить — дурила,“ и розсміявся.

Уже північъ доходить, Анастася думає, не розберавъся и не лягає спати. Жаль їй стало молодика, що такъ безсердно вона его нині ужалила терпкимъ словомъ; „та ніть не скаже, що я его люблю...“

„Анастасю, Анастасю.“ кличе мати зъ першої кімнати; „мені видиться, що хтось у альтані сидить. Подивися доню, що воно.“ Анастася підступила до вікна, бачить, щось сидить такій справді. Лично їй — чи не Петрусь се?

Напрасно блиснуло огнемъ, гукъ розлягся, якъ вистріла, наче зъ підъ землі вликнуъ голосъ: „Анастасю!...“

Обі жінщини замерли зо страху, мати вискочила зъ ліжка, служниця вибігла зъ кухні.

„Що се?“ питаються Антестасі, а вона вистовпила вочи и дріжить, и слова промовити не може. „Що тобі? що се?“ знова питає мати.“

Німо казала пальцем до зільнича, до алтани, „Петрусь — йой Петрусь, мамо, страшно...“

Вибігли всі три до городця и страшно сказати, що побачили: коло лавин зь альтани бивъ собою Петрусь, держачи ручницю за цівку зь руці правій, ліва біла по грудяхъ, зь котрыхъ садилася кровъ. Жінцями не могли й слова промовити.

Ще разъ піддвигся Петрусь тинко зь усієї останній сили, ще разъ промовивъ уривками: „А-ма-ста-сю—“ й ударивъ собою назадъ объ землю.

Анастасю занесли до хати на півъ живу лаше.

Люде зь села и лісничий забрали Петруся.

* * *

Тихо осяють зорі на високому небі, иванові-мушки передітають и падають у травницю, якъ білі пшари присвітуючи, соловії ладкають и розцібають любовні пісні по ясеняхъ и темнихъ кортахъ.

Анастася лежить на ліжку, блукаючи вочами, свляниими наче, по стінахъ и стелі; біля неї плаче тихо мати за одиначкою. Часомъ вирветься стонъ а за нимъ слово тяжке: „Мамо, мамо, де Петрусь?“

И Петрусь лежить у батьківській хаті — старий Игнатъ сумно розмовляє зь людьми, мати лемить руни и риде.

Лісничий передъ хатою Игната сидить люлну курячи, розговорює дещо, та тільки махне рукою: „Шкода хлопця... промлятуца вітрянниця...“

Федоръ Зарезинъ.

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зь Ляхами.

(Дальше.)

Походъ у Волощину року 1572 списавъ ласький геральдикъ Папроцький, що кохавсь у лицарськихъ подвигахъ и всячину записувавъ, про що чувъ, або своїми очима бачивъ; та не дійшло до насъ ёго писанне, а тільки по тій основі оповідавъ пишними словами Янъ Ласицький, славний заступникъ віри кальвінської, що тоді ширилась проміжъ Ляхами. Присвятивъ Ласицький своє латинське оповідане самимъ гетьманамъ того походу, Мелецькому и Сінавському, а черезъ се одне не подоба ймити віри хвалебнимъ ёго повісткамъ про подвиги одного й другого. Хиба виберемо тільки характерні примовки, щобъ зрозуміти, якимъ робомъ тоді вобвано.

Переправившись за Дністро, Богданъ, сь поради всього війська, оддавъ зверхність Мелецькому,

а той образъ помішникомъ и товаришомъ Сінавського. Заразъ почало військо какувати селянъ, збиравши стації: Мелецький поставивъ середъ табора шибеницю на такихъ грабителівъ, потімъ перещисавъ військо, и 700 недотепъ вернувъ до дому, а самъ рушивъ до річки Прута сь тринадцятьма сотнями. Спершу добре відпирало військо Ивоніні купи, а відверши, прямувало до Ясь; ажь ось—коло Степановецькихъ могилъ довідався Мелецький, що Ивоня йде на ёго зь великими потугами. Шкода було походу; прийшлося вертатись. Вертання се було одго сь тавихъ, що величаюцца ними гетьманій мовъ побідою. Великого треба було розуму Мелецькому, щобъ ухилитись відъ бою зь нерівними ёму силами. Ивоня перъ за нимъ відъ становища до другого. Виманювано заваятихъ на грець. Злотенандерні Турни по одинцю зближались до козацького табора и гукала на знанихъ лицарювъ, доторяючи імъ страхопутствомъ. Сі рвались „обороняти свою славу“; проти волі Мелецького, закипавъ грець у чистому полі. Піддержувано своїхъ зь обохъ таборівъ; набіралась у полі чимала купа лицарства; за малімъ усе військо не зривалось иноді до бою, — тутъ би й була ёму погябель. Та Мелецький вмівъ удёржати. Воювали тоді спясами, закривались щитами. Були вь Мелецького гармати, а замість рушницъ стрелялись тільки луками. Просто зняражені були наші до бою, бо на сміялись изъ одного турецького лицаря, що накинувъ на лати леопардову шкуру, а шликъ убравъ у струсеві пірря. Навпослі вже повелось у шляхецькому військові пишатись на войні одежою. Відпирючи нападъ за нанадомъ, прямувавъ Мелецький до Хотина. Тутъ перегороджено ёму дорого до переправи на рідній берігъ. Прийшлося нашимъ круто. Тоді коронний гетьманъ Язловецький загрозивъ Турчинові двинути вь Волощину сь королівськимъ військомъ (а було ёго тільки 800 коней) на виручку своїхъ приятелівъ; а що вони ввогнались у чужу землю, помагаючи Богданові, то се, мовлявъ, зроблено потай короля и коронного гетьмана, та й не відомо було, що султанъ давъ Ивоні господарське знамено. Все таки Волохи шкодили Мелецькому на переправі. Води вь Дністрі на той часъ прибуло, перетонуло вь нашихъ багацько коней. Дуже круто приходилось військові. Навпослі оповідувано що Мелецький спасъ ёго тільки молитвами: усю нічъ було молиция.

Бачивши Богданъ, що шкода доневнятись господарства, забравъ добре своє и переїхавъ на впоій у Мосновщину.¹⁾ Хотинська твержа тямъ

¹⁾ Gorecki, Opisanie Wojny Iwona, 8.

часомъ зоставалась у рукахъ у шляхтича Добросоловського, що державъ тамъ Богданову залогу. Новий господаръ Ивоня почавъ торгуватись ізъ українськими панами: оддайте мені твержу безъ бою, а я присягну королеві. Такъ и сталося.¹⁾ Тоді пани почали товаришити зъ Ивонєю тимъ же робомъ, що й зъ Богданомъ. Бувъ Ивоня Русинъ, бо й звали ёго наші Ивановъ, а не Ивонєю.²⁾ Потурнацтво своє відкинувъ геть, скоро доп'явся. чо́го ёму було треба, за підмогою Турківъ; пороспу-скавъ бусурманськихъ затязцівъ відъ себе, замість того закликавъ підъ своє знамено християнъ и твердивъ городи свої по уграниччяхъ. Розумно стало султанові, що Ивоня задумавъ господарювати стародавнімъ звичаємъ у Волощині. Бувъ Ивоня чоловікъ пишної вроди лицарської, літами ще молодій, серцемъ завзятий. Любо горнулись до ёго козакувати люде, шунаючи слави и здобичи; а жорстокими карами надъ своїми супротивниками усю Волощину змусивъ чинити ёго волю.

Тимъ часомъ Петро, господаръ Закарпаттіі Волощини, (просто Волощину ою звалась тоді сама Молдаванщина) випрохавъ у султана господарське знамено своєму братові, обіцявши, що платитиме ёму данну 120 тисячъ червінцівъ — удвоє проти Ивоні. Саме жъ тоді Жигимонтъ Августъ умеръ; Ляхи визвали королювати въ себе Генриха-Валуя зъ Франціі, що навпослі королювавъ у Франціі, підъ назвою Генриха Трейтёго. Якъ у Кракові короновано Генриха, до Ивоні прибувъ султанський чаушъ по двойний гарачъ. Тимъ самимъ робомъ, що й Богданъ, Ивоня шукавъ підмоги въ короля, прохавъ щобъ хочъ дозволено ёму кликнути на охотника уві Львові, Каменці и по нищихъ руськихъ городахъ. Тимъ же самимъ робомъ що й покійний король, Генрихъ французъ одвітувавъ, що не хоче ламати рядної съ Турчиномъ.

За похідъ у Волощину року 1572-го керівний гетьманъ здавався на самовільну шляхту українську. Теперъ треба було заслонитись неслухнінимъ козацтвомъ. Обідва походи незабаромъ були обвіщені Европі черезъ латинське оповідання, (року

1578, у Франкфурті).¹⁾ Ото: жъ про нову справу волоську знадобилося такъ переясати: що не здебувшись на підмогу въ короля Генриха, обернувся Ивоня до невеличкої кучи лицьового поміщика, а роздобувавъ мовлявъ та купавъ хлібъ на дніпровому Низу. Здобившинами, каже, треба її шукати, бо вона не пробува въ одному місці, уганя за верогами манівцями, байравами, пустинями. „Ко заки“, якъ звуть у Польщі сихъ здобившиниківъ (прописано въ латинському оповіданні), заведбавши волю короля Генриха, що не пускавъ їхъ у Волощину, заразь малицули за помликомъ господаря“, и т. д. Присвячене було се оповідання лицьому магнатові Ондрієві Гурці и ёго коштомъ маневатане. То, виявляючи Европі, що Турчина можна загнудати невеликою силою, не можна було инше вславити передъ нею Ляхівъ, якъ приривши козацтвомъ, що, каже, королівський рядъ навіть не зна де ті козаки й пробувають. Тимъ числомъ на чолі походу ставить оповідатель славе им'я Сверчовського. Ще року 1512 Сверчовський, предокъ Ивана, за приводомъ князя Острозького воювавъ Татаръ коло Вишнівця, надъ Горинню, а ту потребу розгодешено въ хроникахъ яко велике діло лицарське²⁾ „Сверчовський“, пише Горецький про Ивана, „мужъ добре свідомий у військовихъ речахъ, а до того чоловікъ великої сили“, мавъ у себе дві сотні ко-мінників. Стількі жъ привівъ якийсь Барсанъ. До тихъ пристало дві сотні Брацлав'янн³⁾ Не скажемъ, якъ треба розуміти се слово: чи то була руська шляхта зъ Брацлавщини, чи, може, міщане зъ города Брацлава; міщане бо брацлавські — натякнені при сій нагоді — такъ само, якъ и Корсунці, довго не піддавались юрисдикції королівського старости, не казавъ би справні козаки.⁴⁾ Остатокъ війська набравъ — бачимо добре — зъ української шляхти, що ходила въ козаки за-дла слави и здобичи.⁵⁾ Козаківъ-шляхти було въ по-

¹⁾ Див. приписку 1.

²⁾ Decius, Contenta de Ve tustatibus Polono- rum, 83. Bielski, Kronika Polska, 521.

³⁾ У товмаченому по польські оповіданню Горецького (Dziejopisowie krajowi) сказано, що дві останні сотні привівъ Брацлавський, тільки жъ се помилка товмача; въ пер-вопосі 60 латинському стоить: „Braclaviensium quoque erant ducenti.“

⁴⁾ Volumina Legum, II, f. 1618.

⁵⁾ Слава и здобичъ були тоді одно й те жъ саме. Го-рецький прописавъ такъ про козацтво: „qui de more, glo-riæ ac prædæ, tam sibi quam heris suis acquirendæ causa“ etc. Папроцький оповідує, що якъ вернувся одинъ шляхтичъ съ походу до батька въ великою здобичцю, то батько за-бувъ свою досаду, що синя ёго охрищено підступомъ у латинську віру и згодовано въ дідька католика, — при-смавъ ёго надъ сподівання дуже ласкаво. (Herby Russe g- stwa Polskiego, wyd. 1584, str. 543.)

¹⁾ Оповідання Ласицького, звідкіля взяли ми свій утокъ, зветцл: De Ingressu Polonorum in Valachia, напечатане року 1578 у Франкфурті при оповіданні Горецького: Descriptio Belli Ivoniæ Voivodæ Valachiaе. Розумно въ обохъ сихъ творівъ, що за люде були самі писателі, якъ вони споглядали на лицарство угрянськихъ павівъ руськихъ, якъ вони ширли въ Европі славу земляківъ своїхъ, що важлились нязъ малимъ військомъ ста-вити на великого ворога християнського Турчина; що жъ до факта самого, то шкода булобъ нашої праці оповідувати ёго такъ, якъ на той часъ було треба.

²⁾ Fredro. Dzieje Narodu Polskiego. 34, 35.

ході Сверчовського багачко, та Горецький оповідає тільки про чотирох, яко отаманахъ. То були: Корловський (герба Яструбъ, додає Більський, держачись Горецького) зъ двома сотнями арнаківъ, Стущецький — такожъ зъ двома сотнями, Янич — зъ сотнею и Соколовський — зъ сотнею; всього 12 сотень. Міжъ тими, що навпослі попались Турку въ неволю, спом'януто ще ось які шляхтичі: Задорський, Заліський, Коницький, Ресковський, Либшовський, Чижовський, Суцниський, Богуцький.¹⁾ Все то певно були значні панята, бо родичі повикували їхъ зъ неволі „великими грішми“.

Походъ Сверчовського прозвано по хронікахъ Войною Ивоні. Война ся скінчилась нещасливо, а проте вславились проміжъ сучаснимъ товариствомъ, бо красномовно оповідавъ її Горецький. Печатаючи ёго оповідання у Франкфурті, познанський лікаръ и философъ Ліндеберъ додавъ латинські вірши, а въ тихъ віршахъ порівнявъ Горецького съ Титомъ Ливнемъ.²⁾ Славний учений мужъ тогочасний, Писторій, перепечатавъ оповідання Горецького у своєму зборі историчнихъ польськихъ. Працею Горецького користувався Більський, писавши свою Хроніку, а черезъ пів-сотні роківъ — хвалебний Фредро, въ своїй Исторії Польского Народу. Сей разівъ зо два патянує, що не доймъ віри великихъ побідамъ невеличкого війська надъ страшенною сялою неприятеля, а про-те дрібно попрописувавъ усе, що певно повиндувавъ Горецький.

Исторична наука въ XVI. и XVII. столітті тільки що починала ще брати гору надъ літописаннемъ. Тимъ не багачко можна дорозумітись про особу Сверчовського и про козацькі подвиги въ Волощині у ту Ивоніну війну. Знаємо тільки, що козаки здобули, пожакували и до половини спалили Білгородъ на Дністрі, бо жакувався на се Ахмать-чаушъ, султанський посолъ, на сеймі 1575 року.³⁾ Та ще знаємо, що перуйновали вони якісь замки. нарекавъ на се великий визиръ ляцькому послові въ Царіграді.⁴⁾ Вбачаємо однакже, що Сверчовський або Свірговський (якъ ёго инше

арано) великого стоєть у сучаснихъ историчнихъ. Незнані українські поети, що складували народні пісні, такъ гаряче ебертались до ёго серцемъ своїмъ, що й досі не зникла ёго пам'ять ебаполи Дніпра. Літописці оповідають, що попавсь козацький гетьманъ у неволю Туркамъ и буцімъ вивучено ёго разомъ зъ другимъ полоняниномъ; а въ пісняхъ голосиця, що Турки одрубали ёму голову и носили на бунчиці трублячи въ труби. Сумувала про ёго смерть уся Вараіна, и той сумъ висловивсь такъ у народній пісні:

А мазъ низу хмара стягала,
Що воронівъ ключа валітала,
По Вкраїні туманъ влада,
А Україна сумувала,
Ой вона жъ тоді сумувала —
Свого гетьмана оплакала.
Тоді буйві вітри завивали, —
Де жъ ви нашого гетьмана сподівали?
Тоді кречети валітала, —
Де жъ ви нашого гетьмана жалкували?
Тоді орли загомоніли, —
Де жъ ви нашого гетьмана схоронили?

Що жъ до господаря Ивоні, то вславився вінъ у сучасниківъ такъ, якъ и Сверчовський. Оповідаючи про походъ Богдана, Ласницький споминає, що Мелецький не дававъ ёму мішатись до гетьманування надъ військомъ; а Горецький широко прописує про військові розпорядки Ивоніні. Щобъ заступити собою товариство оддавсь вінъ, каже, Туркамъ у неволю, та зъ горда говоривъ проти Капудъ-паши; розлютувавшись, убивъ ёго Турчинъ неоружнёго. Яничари настромили Ивоніну голову на списъ, а тұлубъ розірвали прив'язавши міжъ двохъ верблюдівъ. Такъ оповідає Горецький и додає, буцімъ би то Турки намазували свої шаблі Ивоніною кровзю и давали її лизати конямъ, просячи Бога, щобъ давъ Турецькому військові завязтте козацьке.

Тимъ часомъ, якъ лицарювали и гнули козаки въ Волощині, новий ляцький король Генрихъ Французъ, довідавшись, що въ дома ёго престолъ порожній, утікъ изъ Кракова въ Парижъ. Все тоді заюртувалось и въ польській землі и въ руській. Шляхта клопоталась на звичайнихъ сеймикахъ своїхъ, усяка партія допевнялась тамъ свого, а коронне військо грасувало по королевщинамъ и вгоняло себе за недоплату жолду, жакувало ті добра.¹⁾ Користуючись такимъ безголов'ямъ, Татарва малинула въ Русь. Ще не довідався про їхъ загоми коронний гетьманъ Юрій Язловецький, а вони погнали вже въ неволю три тисячі бранцівъ. Нанадъ сей бувъ тільки пробою. По весні другого

¹⁾ Сі призвища попечатані не такъ-то добре по латинські, дакъ мусили ми поправити дивлячись у хроніку Більського; а що Більський не помічавъ вбачаємо съ того, що Панроцький пописувавъ усі ті призвища у свою книгу, написану задля слави руськихъ панівъ, підъ назвою: *Panosza to jest Wyslowienie Panow u Paniat Ziemi Ruskich u Podolskich.*

²⁾ *Tam bene quis Romam, doctas quis nosset Athenas, Livius aeternum ni fabricasset opus?*

Non multi legerent Valachum, vel gesta Polonum, Nobile Gorecii si laluisset opus.

³⁾ *Orzelski Dzieje Polski, II, 33.*

⁴⁾ Тамъ же, 101.

¹⁾ *Orzelski, Dzieje Polski, II, 176.*

реку, як Річчя Несполита ще портувалась, не маючи короля надъ собою, Татарна задумала похідь усіма своїми силами. Що ханъ загодити до походу, про се въ Речі Несполитій знали. На обіральний сеймъ у городі Стенжниці, квітня 1575 року, не прибув ні одинъ великий панъ зъ Русі. Ждали Татаръ и готовились до оборони. Не забаромъ прийшла звістка, що Орда переправляється черезъ Дніпро. Коронний гетьманъ пославъ до дніпровихъ Козаківъ: чи велика гординська сила? Одвітували Козаки, що наступає ханъ потужно: зъ низовихъ бо стенивъ монабігало въ Україну звіря, поналітало птаства, що військо пополохало въ пустиняхъ.¹⁾ Отъ же орди зъявилось на узгрянничі дніпровому тільки 15 тисячъ да й то, довідавшись, що проти неї идуть потуги воїводъ кивського, подольського, сендомирського, повтікала на татарський бікъ. Не догадуючись про ханський підступъ, руські потуги вертались по домівкахъ. Татарни тимъ часомъ змовились изъ волоцькимъ господаремъ, щобъ їхъ пропущено черезъ Волощину у ляцькі землі, та й ввірвались несподівано изъ за Дністра у Поділля. Було се вже въ місяці вересні. Стала орда кошемъ коло Тернополя, а зъ відтіля розпустила загони до самого Львова; тутімъ налетіла вихромъ на Волинь и де пройшла, всюда пожарами свою дорогу зазначила. На великій обширі сорока миль удовжъ и двадцяти вширъ zostались цілми самі замка та панські двери, що мали про таке лихо гармати. Тимъ и страшенна була гординська сила, що ростекалась по краю малимъ часомъ. Обминаючи всякі твержи, хапалась Орда набрати погонявъ та назаймати стадини. Всю свою здобичъ скупили Татарни коло Тернополя, а зъвідтіля двинула до Каменця и перебралась черезъ Дністро, а Дністро того року такъ пересохъ, що й овечки йшли бродомъ, не то-що. Сучасний літописець Оржельський оповідує, що поведемо въ неводю до 35 тисячъ бранцівъ; коней погнади Татарне до 40 тисячъ, товару — до півъ мидиона, отари — безъ ліку. Міжъ полонянами багацько було шляхти. Захопила якось Орда и жінку князя Богдана Рожинського, гетьмана Низовихъ козаківъ, а рідну матіръ ёго вбиди. И досі співають на Україні:

Ой Богдане, Богдане, запорозький гетьмане!
 Ой чого жъ ти ходишъ въ чорнімъ оксамиті?²⁾
 Гей були въ мене гости, гости Татарове,
 Одну нічку вочували,
 Стару немьну варубали,
 А мидяньку собі взяли....

¹⁾ Bielski, Kronika Polska, 721.

²⁾ Оржельський оповідує, що послі татарського нападу 1575 року посла въ руськихъ земель прибуди на сеймъ въ жалібній одеси.

Дальше пісня оповідує, якъ гетьманъ гнавъ за Татарнами, якъ настигъ у чистому полі, та й не однявъ жінки; тільки жъ наврядъ чи бувъ тоді князь Рожинський на Україні. Пише Більський, що вінъ віддичивъ Орді такимъ же нападомъ на татарські улуси, де козаки не милували ні жінокъ, ні дітвори, а потімъ добуваючи татарську твержу на Дніпрі, Асланъ-Городокъ погубъ на підкопі.¹⁾

(Дальше буде.)

ДО ДАНИЛА МЛАКИ.

И ті зорі такъ сияють
 Якъ давко сини,
 И ті гори голубіють
 Якъ колись бувало,
 И ті люди не змінялись —
 Однакі и досі,
 Лишь я батьку не однакий,
 Боже добрий, Боже,
 Лишь я одень не однакий —
 Чахну та марнію!...
 Літа свої въ Италії
 На швару несіявъ,
 Волю свою зъ торніостровъ
 Давъ до магазину,
 А самъ вернувъ въ Буковину
 Тесать домовину.
 Отъ ще батьку и осталось
 Мені на сімъ світі!...
 А я гадавъ въ своїй хаті
 Ще помолодіти,
 Не доведось, не судилось,
 Що жъ робити мушу!
 Треба оддати бідну душу,
 Позичану душу,
 А самому пошукати
 Нидъ землею долі.
 Да не набіть такъ и ліпше,
 Хоть и серце бєлєть,
 Да ні про світь, ні про люде,
 Ні свою оселю,
 А про мою Буковину
 Щасливу, веселу
 Що гадавъ ій звєличати,
 Славою опіти,
 И до людей привернути
 Добрі єі діти.
 Не доведось, батьку-орле,
 Не моя це доля;
 Не я єі вінець вишню,

¹⁾ Bielski, Kronika Polska 722.

Така божя воля,
А ти батьку ёго вишнешь,
Серденько віщує.
Нові часи, нову силу
Душа моя чує,
Якь згадаю що лишаяю
Да не сиротою,
Буковино, ненько моя —
Раю мій дорожю!

Не сиротовь останешь ти
Въ широкому світі,
Бо є въ тебе гарні сини,
Дуки, добрі діти,
Що гарно ся постарають
Про гарну ти долю,
И люде ся не насміють
За господню волю,
Не насміють, не осудять,
Пальцемь не покажуть! —
Наша слава, права слава
Во вікъ не поляше! —

Отъ що батьку, орле свий,
Думаю, гадаю,
Да на тебе якь на Бога
Пою, уповаю,
Світи, батьку, світи світло —
Бо я вже не вешю,
Світи правду, світи віру,
Любовь и надію
По тій нашій Буковині —
Най люде побачуть!
Намь на треба, німецьких дивь,
Ні єумивь козачихь,
Світла, світла, батьку треба, —
Отъ за що я гину!
Засвіти го, розішли го
По всій Буковині,
Най якь сонце запалає —
Народь нашъ освітить,
А я тебе благословлю,
Батьку, зъ цего світа,
И зъ того жу благословить,
И вимолю сили
Твоїй душі чистій, добрій,
Що бь краю добилъ
И сповинилъ України
Великі завіти!
Амінъ, амінъ, душе моя —
Во віки и віки.

Ю. Федьковичь.

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОСОФИИ ¹⁾

(Написавъ Кл. Г.)

Въ житью щоденнѣмъ видимо, що люде, такъ прѣсвѣщенїи, якъ менше або цѣлкомъ непрѣсвѣщенїи дивлячи ся на свѣтъ, и на те, що ихъ окружав, творить собѣ способъ видженья, ведля котрого о всѣмъ судять, такъ о тѣмъ, що розумѣють, якъ и о тѣмъ, що нерозумѣють, добре або зле, позитивно або негативно, — одвѣтно до засоббѣвъ, на якїи ся здобути можуть. Бо природа духа чововѣчого есть така, що собѣ нѣвъ вѣвго справу здати желаеть, котрой отповѣдає стремлѣнне каждого мыслящего чововѣка, все мати вытолкованымъ. Коли заданье философиї есть те саме, то можна заключати, що всѣ люде, якон будь мысли суть здобними, находятъ ся на початку той стежки, коло котрой стоятъ дорожка съ надписомъ „туда дорога до найвысшой правды.“ Для того суть философичий слѣдження въ природѣ людской, бо зародъ ихъ есть въ кождѣмъ чововѣцѣ, кождый чововѣкъ оказує стремлѣнне до правдивого пбзнанья рѣчей. Що однако изъ тыхъ зародѣвъ такъ мало вырабляє ся правдивыхъ глубшихъ слѣдителѣвъ. то походитъ зъ-отси, що та стежка до найвысшой правды провадить пбдъ дуже стрѣмю и високу гору, для подорожныхъ утяжливу, а въ дальшихъ выжинахъ навѣтъ съ небеспеченствами получена. Такъ якъ походъ на гору Монте-Блиниъ до важнихъ и не щоденно повтаряющихся рѣчей належить, такъ и спинанье ся на вершины горы правды не всѣмъ есть можливе. Такъ якъ при

¹⁾ О початку того слова читаемо въ Цицеронѣ (Tusc. cul. diar. V. 3) слѣдующю повѣстку: Пифагорасъ прїишовъ одного разу до мѣста Фліуезъ, де съ княземъ Леонемъ о романтихъ предметахъ довгий часъ размовлявъ. Князь подивлявъ разумъ и вымову мудрца, и запитавъ ся его, въ котрой штуцѣ бѣвъ наибольшу зручностъ посѣдає? „Въ жадной штуцѣ, одвѣтивъ“ той, я емь елѣософъ.“ „Щоже то суть за люде тѣ елѣософы, запитавъ яновъ Князь, и якъ ся розрѣшиють бѣвъ нашихъ людеи?“ „Житье чововѣче, сказавъ Пифагорасъ, подобне есть до великого ярмарку або игрищя олимпійскихъ. Суть тамъ купующїи и продающїи, гонящїи за зыскомъ и заробкомъ, суть и такїи, которїи за славою и достоинствомъ убѣгають ся; але суть и такїи, котрїи пыльно уважають, що ся коло нихъ дѣветь. Такъ само есть и житье чововѣче! Наибольша часть убѣгавъ ся за мастькомъ и славою, всѣ есть въ руху и бѣгу; ино мале число есть такихъ, котрїи въ тѣмъ шумѣ и замѣшательствѣ глубше застанавляють ся, котрїи смотрять и зглубляють природу и пбснание правды надъ все люблять; то суть елѣософы.“ Цицеро же додає: „et ut illic liberalissimum esset, arctate nihil sibi acquirantem, sic in vita longe omnibus studiis contemplationem rerum cognitionemque praestare.“ Початковѣ уживано словъ σοφός и σοφία; коли однако занимающїи ся выслѣдженнямъ остатныхъ причинъ рѣчей; безконечностъ своей задачи съ натуральной ограниченностю своего ума порѣшили, дали собѣ скромнѣйшу назву φιλοσοφος а для вѣдомости φιλοσοφία.

поході на високу гору зь початку многі товаришати, а опісля чимъ разъ бльше лишаются, а наконецъ цълкомъ ся назадъ вертають и въ щоденныхъ занятяхъ гублять ся, такъ и при поході духовомъ треба мати многі запаси, если хто хоче дійти до верху, зь-отки ся оттирає чудесный видъ на краину мысли. Кто хоче ся пускати въ тую дорогу, мусить мати вромі немалон силн такожъ желанье высшихъ рѣчей, мусить ся узброни въ гартъ души и витревалбсть, мусить приготавливать бути на всякій пригоды и оффры, мусить впередъ очистити своего духа одъ всего того, що лежачи яко балясть тяжкій, на долину его тягне, и до высшого полету нездбнымъ творить. Кто того немає, нехай зстане на долині, и буде щасливый; не одному бо стало ся вже якъ тому Икару; зробивши собі изъ шумныхъ але пустыхъ оразъ и субъективныхъ гадокъ крыла, хотѣли высше лѣтати надъ все земске, но мѣсто одкрыти ельдорадо правдивого, красного и доброго, впали въ мертве море неконсеквенцій и нерозсудку.

Але може мені на те хто сказати: на що мені философи? чижъ не маємо вѣдомостей, котрі о всѣмъ, що ино мысль чоловіка зняти може, найдостаточнѣйше насъ поучають? чижъ не поучають насъ науки природні о богатствахъ природы, котрі въ ви трѣхъ царствахъ являють ся? чи не поучають насъ о незмѣримыхъ дорогахъ свѣтовъ и о правахъ, пѣсля котрыхъ все въ животномъ и неживотномъ свѣтѣ порядкує ся? чи не показують намъ науки правничі, якимъ порядкамъ и установленьямъ общество людске повиновати ся мусить, абы бути способнымъ къ свободному розвитку? чи не поучає насъ религія, що чоловікъ дѣлати, а що оставити має? чи не каже му, що есть его назначенемъ ту, и яка его судьба тамъ буде, де око чоловіче не сягає? — Правда, що ти вѣдомости поучають насъ о поодинокихъ предметахъ, однако, хотяй ихъ вынаходы суть найсвѣтлѣйшими, они остатнои цѣли не достигаютъ, бо здобувши для себе якуюсь часть, въ нѣй осѣдають, и бльше о ничъ не журять ся. Однако право едности, котре черезъ цѣлу вселенну иде, и всюда обовязує, не може бути чужимъ идеальной краинѣ мысли. Такъ якъ въ житью тѣлесномъ цѣлый обѣгъ крови концентрує ся въ серци, и зь-батамъ зновъ розходить ся въ поединчій части тѣла, такъ и розумъ, изъ природы свои все въ еднбсть скупляючій, домагає ся конечно науки центральной, въ котрой бы ся нервы поединчихъ наукъ збѣгали, зь-отки бы ся зновъ на всѣ темні и суперечностями наѣжені околицѣ знанья свѣтло розходило. Тою наукою есть философія.

(Дальше буде.)

Дещо о новій читанцѣ руській.

„Вже отъ давна давалася чути въ нашихъ гимназіяхъ такъ ученикамъ, якъ и учителямъ велика потреба учебника, котрый служивъ бы за руководство въ тыхъ класахъ высшой гимназіи, въ котрыхъ по розпоряженю в. министерства высясати ся мають творы писателей новѣйшого періода нашей словесности.“ — Тыми словами зачинає въ „Словѣ“ п. О. Л. свонувати надъ новою читанкою руською: тыми словами зачу и я, божъ выражена въ нихъ правда свята — неоптерта. Въ мою сторону хоту додати до нихъ ще пару поясняючихъ словъ, чому такъ потребує таинго учебника ученики? чому учителя? Се ардастася намъ поаѣйше.

Няй не згадує вже аъ причины министерскій, пѣсля котрыхъ въ першихъ трѣхъ класахъ высшой гимназіи учился має молодѣть руська языка старослоvensького и староруського! Бувъ бы то голосъ вопиющего на пустыни, коли бымъ и десятма горлами голосить, коли бымъ и незнати якъ основній причины подавати, що вѣрку сю можъ бы съ далеко бльшою корыстью обмѣняти на одну класу, такъ якъ се водиться при науцѣ польского языка! Тежъ словъ шкода на теб. Спѣмину тольки о приписѣ, що въ 8. класѣ мають ученики познакомитися съ плодами нашей словесности новѣйшого періода. И якъ жьжъ познакомлялися они доси съ ними: Ось тымъ, що дальше обитали „Почученія Мономаха“ „Древній грамоты“ и инші подобній рѣчи въ Хрестоматіи Головацького, котрыхъ въ першихъ трѣхъ класахъ высшой гимназіи не вытвердали, ще не забусть.

Въ дома, особливо во гимназіяхъ, по за Львовомъ, съ малыми выимками рѣдко мали способнбсть читати що въ власнои охоты, и тымъ то водилося, що замѣсть приучитися дечого, забували и те, що умѣли въ малку въ хаты по руськи. Мало того, що забували; у нихъ по сконьченю гимназіи звычайно и слухъ процавъ вже и не розберуть, що добре по руськи, що але. Въ головныхъ школахъ учили ся въ руськихъ буцѣмъ, то учебничкѣмъ, котрі аъ будущихъ столѣтьяхъ добре будуть, могли уходити у языкословѣ яко памятники якося нынѣ намъ не вѣдомои словесности. Въ высшой гимназіи, коли надѣбали на учителяхъ ученыхъ, такожъ не о много лучша, достаася шгъ доля. А въ высшой гимназіи! дуть вже черезъ 4 роки корысь Хрестоматією Головацького, тарозберай, чи она поживна на столѣки, щобы можъ яєю 4 роки жити, чи тольки задурює душу.

И колижъ чули що по руськи? Чижъ дивниці, що бльша часть въ нихъ всяку иншу бесѣду лучше знає, чимъ свою рѣдню? дивножъ, що вже и слухъ собѣ загладили, що напиши имъ що небудь кириллицею або прайданкою, то вже и руське у нихъ! Така то доля нашей молодежи!

А учитель-жъ що?

Учитель, тин що хотѣли ревно тримати приписѣ выданныхъ тымчасово, заки подвиться яка читанка для 8. класу, розвивалися по всѣмъ усюдамъ, дабы тольки могли роздобути що о словоладѣ старослоvensькомъ, амѣжъ тымъ отказували отъ серця на Миклошича, чому ничого не написавъ ще про него. Не будьмо вже цѣквивъ, що тамъ оттакъ у школахъ зь учена правили. — Деякі смѣлѣйші приносили у класу якого тамъ чи Котляревського, чи Шевченка — и выкладали, що зьумѣли; але тин — духъ святий при насъ — то украинофиль! не згадуємо бльше про нихъ.

(Дальше буде.)

Головні помічники при редакції: *С. Зарський, М. Коссяк, Дрѣ В. Лукаговський, Ом. Шарцицький, Дрѣ К. Сушкевичъ*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменяца „Народнѣго Дому,“ (Кравієвська улица). Администрація відъ Ч. 352%.

Сонъ — якъ билля.

Оповідання Деякса зъ-надъ Серета.

Бодай би ся святивъ и ніколи не минавъ золотий вікъ молодості. — Було то року 18., коли Дмитро Б., укінчений богословъ, вибравъ ся бувъ до Львова, въ дуже важній орудці... Іхавъ вінъ сюда, бачите, виробити відъ власті для себе призвілъ женитьби, бо бувъ сирота та й не повиолітній, а при тімъ мавъ вінъ закупити весільні даруночки для панни Мелані, нареченої своєї богданки... Кілько то разівъ не зітхнувъ вінъ тяженько въ дорозі за панною Меланею;... ёго ціле серце, цілу душу, ціле естество вповнявъ чудесний образъ жилої Мелані! Вінъ її бачивъ живіську передъ собою, куда бъ не повернувся; вона ёму у снахъ прилягалась, вона ёму собою світъ закривала; — зъ нею розмовлявъ вінъ душею, хочъ и не говоривъ ні словечка у своїй задумі. Такий то бувъ закоханий нашъ Дмитро, по саміські уши, гей то кажуть... А однакжъ лихий чортяка часомъ и такимъ строить свої збитки и всілякі витвари!

Дмитро, прибувши до Львова, виходивъ для себе призвілъ женитьби, накупивъ для сердешнієї Мелані що-красчі прибори, нігъ-вісти-що; а вільними вечерами писувавъ сонети та й елегні „о сніжнихъ очахъ“, „о розлуці двохъ сердець“, „о тузі за милою“ и пр. — Уладившись зовсімъ замовивъ будду, котра мала вивезти ёго ві Львова у тоті сторони, що Меланя своїмъ образомъ очаровувала, у того воздушне море, котримъ вона дихала!...

Було то въ місяці Марці, саме въ пору, коли зима зъ весною бореса: ранкомъ и вечеромъ приморозки, въ полудне боєта; вітеръ то нагонює, то прогонює хмари; сонце то прозирить ясненько и загріє мильньо, то зновъ закриває ва тумани сиваві; місцями тільні бідиютця сніги, місцями провидуєса зъ землі травиця... Дмитро уладившись, сівъ на софці у своїй кімнаті и віддався зовсімъ

золотимъ думкамъ про свою Меланю, дожидаючи нетерпеливо виїздової хвилі...

Мало ся идъ вечорові.

Застукавъ хтось до дверній. По хвилі входить у кімнату Осипъ С., швольний товаришъ и добрий приятель нашого Дмитра.

„А Дмитроньку!“ — закричавъ Осипъ, зближаючись дъ нѣму зъ отвертими раменами — „чи годитця бути у Львові, а про мене и не зганути! Чую, що женисся... певно гарна, якъ тота біла лелея, озарена рожевимъ світломъ западнѣго сонця, чи якъ то тамъ віщувавъ ти иноді про ню у твоїхъ поетичнихъ лицезарінняхъ!“...

Дмитро зачалавкъ и не знавъ, що на се відповісти. — Осипъ и не допрошувавъ одвіту, шатаючись безъ настанку то сюда то туду по кімнаті и залагаючи Дмитра новими питаннями. Віттакъ дізнавшись, що Дмитро на відїздімъ, сказавъ: „Жидокъ твій, бачу, не скоро по тебе приїде, бо така вже жидівська вдача зъ їхнѣю іздою... а тутъ виджу и холодно, и світла Бігъ має, и яось скучно, — отъ ходімо покріпитись до гостинниці... Тобі и такъ годитця де-що попоїсти, бо на шляху бобрецькимъ чоловікъ такої намретця голоду... а тамъ при вечері и при світлі и при чароці винця яось намъ гладше піде розмовонька и часъ скоро минетця.“

Дмитро не дуже радівъ при розмові зъ Осипомъ. Не до вечері и чарки вінъ нині настроений; ёго мислі и гадки звернулись у инше місце. Однако радъ-нерадъ зібрався, накинувъ на себе плащъ, та й пішовъ съ товаришомъ, давши по дорозі візникові знати, що бъ ёго покликавъ зъ-підъ „грушки“, скоро уладитця до виїзду.

Осипъ и Дмитро були що до темпераменту, засадъ и стану зовсімъ собі нерівні: перший живий якъ живе срібло, другий супокійний, тихий и чувствений; перший люблячий світовий гомінъ и живучий въ політиці, послідній відданий увесь при-

роді — сільському, ідилічному життю, о котрімъ маячивъ въ снахъ и на нві; перший багатий, міщанський синъ, послідній сирота-поповичъ... Въ тимъ тільки оба сходились, що оба мали добру голову, добре серце, и що мимо частихъ спорівъ взаімно дуже любились.

Підъ „групкою“ засталъ Осипъ и Дмитро чимало гостей. Всі столи були густо пообсідані, бо ожидано заповищеної тутъ музикальної продукції. Осипъ и Дмитро пробралась черезъ першу и другу кімнату до простороніщої світлиці, де узріли кількохъ товарищівъ, сидячихъ купкою при столі; тоті нетнуулись и зробили їмъ місця около себе. — Почалась говірлива бесіда; товариші витали сердечно Дмитра, проговорюючи то се то те, якъ воно звичайно міжъ молодцями ведеться.

Поволн и Дмитро повеселішавъ, розігрівся, покликуючи одну-другу на стіль бутельку, що-бъ сердечнихъ товарищівъ, якъ годитця, почестувати. Чарка зъ виномъ кружляла густо поміжъ товаришами; вигадувано що-разъ то нове здоровля, а все сердечніше. Молоді душі ставали чимъ разъ радіщі, серця веселіщі, розмови живіщі, лица рум'яніщі, очи яскравіщі...

Міжъ тимъ увійшли музики, три мужчини а одна дівчина — гожа якъ весна, лице якъ калина, очи якъ теренъ, а такі жаркі, горячі... искри тільки зъ нихъ сиплютця; а коли яка впаде въ око молодця, то такой продресе ажъ до самого серденьна и запече въ німъ огнемъ пекучимъ, що ажъ живіщій цвітъ виступить на личеньку... Того чуття дізнавъ такожъ и нашъ Дмитро, зустрінувшись не хочачи зъ жаркимъ окомъ красної бандуристки. Щось ёго заболіло, щось го запоморочило, щось непонятного почало кружляти въ ёго голові и серци, и любо му, и душно му, — вінъ самъ не знае, що зъ нимъ діється... Ні на хвилічку не зведе ока зъ гарнїї бандуристки; такъ ёго туди тягло, гейби магичнєю якою силою...

Небавкомъ музиканти почали грати. Грали гладко и свладно, а чаруючі тони вливали въ душу якусь солодість усипляючу. Віттакъ почала Марія (такъ звали бандуристку) співати. Що за голосъ серебряний, що за звуки милі, чисті, любі... а що за душа въ тимъ співі... и яке глибоне, ревне, боляче чуття... відгомінъ нещасної души, страждущого серця!

„Бідне дівча“ — промовивъ Дмитро, зітхнувши глибоко — „чи-жъ не шкода тої красної рожи, съ тимъ голосомъ незвичайнимъ и съ тою незвичайною душею; чи-жъ не шкода її міжъ тими товаришами-волоцюгами, морально зведеними?! Вона віддана на напастъ світовихъ покусь, и якъ той

човентъ безъ керманіча на морі прямує къ своїй загубі; борше-пізніше нещасний кінець не мине її“. При сіхъ словахъ Дмитра око мимохіть стрітцясь зъ окомъ Марії... а вона, чи прочула чи проникнула духомъ ёго бесіду, поглянула слізавимъ окомъ на него такъ мило, такъ жалісно, такъ вдячно, що Дмитро въ самій глубині души стрепенувся...

Марія співала дурго: чимъ разъ сміліще чимъ разъ сильніше розвивала штуку умітної музики, чимъ разъ повніще объявляла красоту своєї музикальної души, ревність и жалкість зболілого серця... Дмитро не мігъ зъ жалю утолитись, не разъ, не два ледві придушивъ слёзу, тиснувшись зъ ёго ока, зітханне видираючеся зъ ёго грудий... О, чому не станула ёму теперъ передъ душею, яко ангель-хранитель, ёго Меланія!... Дмитро въ Марії цілимъ серцемъ утопився...

Марія перестала співати; музикамъ подано вечеру. Міжъ тимъ мовъ за данимъ знакомъ вийшла Марія до сіний... Дмитро, безъ пам'яті о собі, вставъ и вийшовъ такожъ до сіний. Було темно и тихо... Дмитро почувъ м'яжку и горячу руку Марії на своїй руці, и вона тихонько промовила: „хто-будь ви, пане, ратуйте мене! Ви понмаєте нещасну мою долю, я се вичитала у ангель-скімъ вашімъ оку, ви конечно будете мій спаситель!...“ Дмитро, не нагадуючись довго, закинувъ свій широкий плащъ на трепечущу Марію, обвинувъ її голову въ рісату педерину, а саму, узявши за руку, повівъ до своєї кімнати...

Було десь коло опівночи. Въ кімнаті Дмитра темно: огонь у печі давно прогасъ, свічки не стало... кімнату лишъ освічувавъ неяснимъ світломъ блідий місяць, що то любить придивитись не одній цікавій нічній сцені и наслухувати неодну щасну розмовоньку... Дмитро и Марія посідали поручъ себе, и, запитана про свою долю, розповідала Марія свої минувшості.

„Батьчина моя“ — казала Марія — „недалека Моравія. Не тямлю, якъ мене відъумерли родичі; тото тільки тямлю, що мною опікувалася старенька баба, беззуба, погана и гидка дуже. Вона часто морила мене голодомъ та й холодомъ, а за ще ні-будь лаяла, а часомъ и била... Не одну я слезоньку проплакала у неї... зъ гіркою печаллю лягала я спати, зъ гіршою еще пробужувалась нъ сну, бо мене зъ новою динною ждало и нове лихо!... Такъ скінчила я рікъ восьмий, ажъ одного разу прийшовъ оцей старий сарпанарь, що вамъ проводирить, и вимантивъ мене відъ старої... Міні не було жалко покидати стару опікунку; я пішла безъ

опору я безъ волі, куда шъа скрипка повівъ... У него було міні зъ разу добре, обшили мене, заласали, убрали чистенько, и я стала ажъ паниночка, така гожа и пинна... Потімъ ввади мене вчити співу та й музики. Співаламъ, гралямъ охотно, и мій панъ чимъ разъ то радніше споглядавъ на мене, чимъ разъ то ставався приятнішимъ... Віттакъ я виросла, а якъ скінчився рікъ 16-тий... тутъ склонила Марія на груди голову, зіткнула тяженько и замовкла... Місяць продерся скрізь хмари и освітивъ її прекрасне лице, по котрімъ скотилася ясна якъ перла слеза. Марія почала ридати...

Жаль зробилося Дмитрові бідної Марії; вінъ взявъ її рученьку та й притиснувъ до своїхъ грудий;... Марії голова склонилася Дмитрові на шию; вінъ пригорнувъ її ближче идъ собі... їхъ віддохъ змішався, а уста зіткнулись зъ собою въ довгимъ, солодкімъ, поцілунку...

Дивний ставъ нашъ Дмитро. Ще передъ годиною снівъ вінъ тільки о любій Мелані и милімъ подружжю... а теперъ усе змінилось. У Марії и личко гарніше, и око яскравіше, и серце вірніше, и голосокъ миліший... Безъ Марії нема щастя для нашого Дмитра!

Минає одинъ день, минає другий. Марія и Дмитро ладятця на весільне свято.

Третєго дня скрикнули двері кімнатні; въ кімнату увійшовъ старий скрипкаръ... Лютимъ окомъ глядівъ вінъ на любовну пару, а віттакъ якъ дикий звірь кинувся поміжъ обохъ.

„Га, проклята ящерице“ — гримнувъ яросливо старий — „чи се дяка за мої довголітні старушки и щирю любовъ идъ тобі?... пропадай негіднице лиха!...“ „Ні міні, ні тобі“ додавъ звернувшись до Дмитра — и почалась страшлива борба... Уймивши Марію за волосся, обвинувъ праву руку въ довгу її косу, виволікъ нещасну на землю, и явъ місити руками и ногами... Дмитро скаменувся; зъ усієї сили ударює на скрипкаря... душить доломъ, давить за горло, щоби видерти нещасну жертву зъ рукъ каміносердого яроша... Одинъ одного кидає объ землю, одинъ одного душить, кусає, давить за горло; борба ведеться на життя, на смерть. Дмитро слабніє и упадає... Въ тій хвилі всуває йому Марія ніжъ у руку... Дмитро пхнувъ нимъ мимохитъ передъ себе — и скрипкаръ неживий повалився на підлогу, купаючися въ струяхъ бухаючої зъ серця крові... Марія видала крикъ проникаючий и умліла; — Дмитро станувъ остовпільний надъ трупомъ;... йому сказало сумління страшливимъ голосомъ: ти убийця!

Тутъ дався чути топіть и гаморъ надходящихъ людей;... вистиняеть казавъ Дмитрові рату-

ватись бігомъ... Вибігъ вінъ зъ кімнати, кинувся до стайні, — на щастє знайшлись двері на вулицю, лишъ на засувъ прикнені... Сюда-то вибігъ вінъ на волю и ставъ утікати вулицями по-за місто, ажъ доки не зупинився въ лісі на опівнічъ відъ Львова... Утомився; густий піть течеться каплями по лиці,.... дрозць перейняла його тіло... вінъ сівъ припочити. Порання зоря прогнала нічні мраки, и почало на світъ благословитися... Дмитрові стануда його збродня живо передъ очима... теперъ и Меланя найшла на гадку — а біль гіркий, неописаний стиснувъ за серце. „О я проклятий!“ — заголосивъ Дмитро зъ болящої груди. — „Охъ яда вража судьба завела мене до тої гостинниці, и позбавида на віки золотого раю и души супокою!... Прощай Меланю на віки!.. Твій женихъ теперъ скиталець, бездомний бурлака на широкому світі... на його чолі напатнована збродня, а у його серці звучить невспуцний голосъ: убийця!...“ Дмитро зъ болю повалився на траву; його душу и серце роздирали неказані муки и терпіння...

Въ тій хтось спінує Дмитра за рукавъ; Дмитро протеръ очі... лучи запаленої ліхтарні блимули йому у лице, — передъ нимъ стоявъ бородатий жидъ, його наймлений фірманъ... Дмитро сидівъ на софіі въ своїй кімнаті, на котрій усівъ бувъ передъ вечеромъ... Відъ спізнавъ, що ціла подія, почавши відъ Осипа, лишъ у сні йому привилася...

Хто опише радість нашого Дмитра?... Перехристівшись виголосивъ біднякъ азъ повної, радісвої, груди: Слава шъ Тобі Господи!... Вінъ неначе на ново зродився и оживъ.

Въ будці прийшлося йому сидіти побічъ якоїсь молодой женщины, зъ гладкимъ лицемъ, зъ жаркими очима... Дмитро, згадавши на свій сонний привидъ, відвернувся зовсімъ відъ неї, и не говоривъ ні слова підчасъ цілої дороги. Занурившись въ собі, вінъ все лиявъ гадавъ о своїй ангельській Мелані...

—***—

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ його початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Яка була причина великого татарського нападуду 1575 року, — різно про се говорено по Україні. Одні винили короля Генриха, що буцімъ би то вінъ нацькувавъ Орду на Польщу, щоби не попустила Ляхамъ обрати иншого короля; инші плескали, що самі Ляхи закликали хана на здобичъ, аби пани скорішъ обірали короля, бо імъ любо було

були у безкоролевстві¹⁾; отъ же літописецъ Біл-
скаий звертавъ усю вину сѣго робору на походу
Сверчовського въ Волощину. Почали зъ того часу
пані ремствувати на козацтво, и певно жъ те
зъявилась тоді вже думка, якъ би ёго зовсімъ зба-
гнітувати. Перше було чути про козаків тільки
саму хвалу. Протестантъ Еразмъ Гличнеръ, у своїй
книзі про згодування дітей, що напечатавъ у Кра-
кові року 1558,²⁾ прописавъ таке: „Школи або ко-
легии схожі на жовнірство або козацтво, що нимъ
півлююця шановні и мистецькі люде, которі во-
рогівъ Татаръ, дикихъ варварівъ, побивають и га-
няють, якъ бувало перше и теперъ є, за приводомъ
Претвича, князя Вишневецького, Прокопа (Сіняв-
ського) и иншихъ, праведно чистихъ и славнихъ
Геркулесахъ, що въ тихъ позаведено такі школи
козацтва, якъ у насъ Ляхівъ або въ Итальянъ, або
въ Німцівъ школи наукові. И справді жъ бо: якъ
школи потрібні до науки, такъ козаки до оборони.
Тоді тільки, або тільки доти Польща процвітатиме,
донк добрихъ козаківъ матиме. Хто хоче бути
добримъ воїномъ, нехай иде въ козаки, а хто бажа
вчинитись добримъ латинникомъ, нехай иде въ
коллегию або въ школу.“

Після татарського нападу 1575 року, замість
похвалъ, почались нарікання на козацтво, що вони
накликають на Польщу війну зъ її пригодами, ба
ще й нарощно пропускають черезъ дніпрові пере-
прави Орду, щобъ навпослі живитись готовою здоб-
бичю. Шляхтичамъ, що виставляли свої заслуги
въ запорозькому військові, покриваючи свої давні
провинності, рядові мужі одвітували такъ, якъ За-
мойський Янъ: „Не на Низу шувають славної
смерти, не тамъ вертають утеряне право. Розумно
всякому чоловікові съ толкомъ, що туди йдуть не
ради отещини, а за-для здобичи“. Одинъ же сена-
торъ лядський, бискупъ Верещинський, року 1583
висловивсь про козацтво осьъ якъ: „Що отець-мати
зібрали по шагу та придбали тяжкою працею за
десятки роківъ, те необачний синокъ пропустить
черезъ пельку за одинъ рікъ, а потімъ, якъ уже
ні звідкіль узяти, а голодомъ помірати боїцця, —
чувшъ, опинивсь на Низу, дере турецькихъ чаба-
нівъ, або въ Сленжинському бору витрушує въ
подорожніхъ кошки“.³⁾

Ще року 1568 король Жигимонтъ Августъ пи-
савъ до Низовцівъ универсалъ, закликаючи їхъ до

¹⁾ Fredro, Dz. Nar. Polsk., 88.

²⁾ *Księski o wychowaniu dzyeci barzo dobre, poży-
teczne y potrzebne, z których rodzicy ku wychowaniu dzyeć;
swych nauką dołożną wyszczerpnąć mogą, teraz nowo uczynione
y z rękopisów wyrobione.*

³⁾ *Gościńiec pewny niepomiernym Moczygłom a omyś-
łym Wydmikułom Swiata tego.*

українськихъ замківъ, „що ви зъ нихъ“, каже, „зві-
хали на Нязъ безъ відома старестъ українськихъ“,
та своїми наміадами на улуси и почовища підданихъ
турецького султана и черкапського хана ламаєте
мирову рядну зъ ними. Черезъ те жъ то, шовлавъ,
Орда набігá на Вкраїну и на глибоші повіти поль-
ські. Пояните жъ, каже, свої нязові пристановища,
вертайтесь у городи и замки узсрнничні та вдоволь-
няйтесь тимъ жолдомъ, що вамъ за службу визна-
чено.¹⁾

Байдуже було козакамъ и про королівські за-
клики и про панське ремствування. Воювали вони
Турківъ и Татаръ за-для слави и здобичи, а що съ
того воювання скоїцця Речі Посполитій польській—
ніхто про се не дбавъ.

Кримські Татаре брали тоді гостинці и відъ
короля пільського и відъ царя московського, щобъ
не воювати їхъ земель, а пустошити землі во-
рожі. Коли ходивъ ханъ у походу, плачено ёму
більшъ, а не ходивъ — меншъ грошей. Посоль зъ
королівської даниної иде було въ Черкаси и вистачá
ханові гроші на поході ёго мимо Черкасъ. Самъ
султанъ турецький розумівъ хана наймитомъ коро-
лівськимъ. Року 1569 писавъ вінъ до Жигимонта
Августа: „Хочъ и вимагá ханъ відъ васъ надбавки
жолду, та ви давайте ёму стількі, скількі давали
зъ давна, а вінъ мусить ити всюди, куди ёму зве-
литé“.²⁾ Однакова була постать у царя москов-
ського; то й сей тимъ же робомъ наймавъ Тата-
рина, щобъ шкодивъ королеві. У сеймовій инструк-
ції королівському послові року 1578 читаємо:
„Московський тиранъ, що ми ёго вважаємо варва-
ромъ и дурнемъ, всюда намъ заподіва лихо. Свого
и нашого сусіда Татарина, що голодного вовка,
приманивъ до себе гостинцями, два рази наустивъ
пустошити наші землі, обрушивъ на насъ тяжку
війну турецьку, а Низовцівъ підучивъ напасти на
Волощину“.³⁾

Попереймавши багацько де-чого відъ Орди,
взяли собі и політику гординську: служити тому
государеві, хто бувъ до нихъ щедріший.

Якъ вони товаришили изъ московськими людьми,
про се вже ми знаємо. Съ козаками донськими про-
бували вони въ купі разъ-пéразъ. Инколи вигре-
бались вони гуртомъ изъ Низу на Дінъ и роздо-
бували собі военний хлѣбъ поспіль зъ Домами по
Озівському и Чорному морю; инколи жъ Дони при-
бували тисячами за Пороги и въ купі зъ Дніпро-
виками вживали мирної и військової праці.⁴⁾ Бра-

¹⁾ Арх. Югов. Росс. III, 4.

²⁾ Kronika Polska, Bielskiego, 627.

³⁾ Рукописі бібліотеки Красинськихъ, з бору Свидяв-
ського, fol. A. I, 4, л. 40.

⁴⁾ Соловьевъ, О первобытномъ козачествѣ.

тійчючись ізъ людьми московськими, дніпрове козацтво ще тужище ставало ляцькому рядові, а ляцький рядъ и собі готовъ бувъ зректись козацтва. Найбільшъ почали въ Польщі споглядати на козаківъ зъ чужа за короля Степана Батури. Король Степанъ, споряджаючи по весні року 1578 посла свого Бронівського до Криму, написавъ ёму въ інструкції: „Коли козаки нападуть на татарські улуси, то се певно буде не зъ нашого відому. Не то що не хочемо ми їхъ запомагати, та раді бь усіхъ вигубити. тільки що въ насъ у тихъ місцяхъ нема такої сили військової. Щобъ вигубити козаківъ, равъ намъ ханський поселъ: перва річъ — заказати українськимъ старостамъ, щобъ не давали имъ селітри, пороху, олива и живности; друга річъ — не дозволити козакамъ пробувати по вікраїнськихъ селахъ, городахъ и замнахъ, а трейтя — позатягати старшихъ козаківъ на королівську службу. Попробуємо, чи можна їхъ приманити до себе; тільки наврядъ, чи не перейде частина смхъ розбишакъ до московського царя.¹⁾“

Після сего заразъ пише король Степанъ два универсали: одинъ до вікраїнськихъ старостъ, а другий до самихъ Низовцівъ, якъ тоді звано Запорозцівъ.

У першому ізъ смхъ великої историчної ваги документівъ дорекі вінъ узग्रяничнімъ старостамъ, що вони дбали про одно зъ низовими козаками, давали імъ у себе притулокъ, запомагали їхъ людьми и споряджали до походу въ Туреччину. „Не вперве вже“, писавъ король, „усовіщую я панівъ старостъ ме ховати въ себе Низовцівъ и не запомагати їхъ порохомъ, оливомъ и харчами, та вони мене не слухали и черезъ те наволокли страшенний нападъ гердинський на узग्रяничні землі. Недавнімъ часомъ ханський поселъ просто такъ вказувавъ, що козацкі гетьмані Шахъ и Арковський зімували — одинъ у Немирові, а другий у Києві, а при тому обьявлявъ, що ніякими гостинцями не вдержимо Татаръ відъ нападу, коли козаки не перестануть у ёго землі втручатись. Тимъ-то (сказано далі въ универсалі) поведіли ми князеві Константину Константиновичу Острозькому, кнївському воєводі, щобъ вінъ виповняючи свою рядну зъ перекопськимъ царемъ, двинувъ на Дніпро и прогнавъ зъвідтіля розбишакъ Низовцівъ, а хто зъ нихъ попадеця ёму въ руки, каравъ би смертю. Усімъ же українськимъ старостамъ повеліваємо допомагати князеві Острозькому и такожъ ловити и карати смертю Запорозцівъ, якъ порозбігаюця вони зъ Низу.²⁾“

У другому универсалі — до самихъ Низовцівъ, король Степанъ, звелічавши їхъ запорозькими мо-

лодцями, дивувавсь, що вони вже въ третє нападомъ своїмъ на Волощину ламають ёго рядну зъ султаномъ, и замлнкавъ їхъ до себе на службу проти московського царя, де мовлявъ, „коженъ здохне собі слави більшъ, ніжъ у Волощині“. Потімъ страхавъ їхъ, що за неслухняность позбавить усього шани, жнани и худоби, та запевнявъ, що Петро Водошникъ, которого вони лагодились вести въ Волощину на господарство, не синъ господаря Олександри, а самозванецъ.¹⁾

Нема въ историі звістки, що вчинивъ князь Острозький; тільки жъ, довідавшись зъ сего универсалу, що вінъ мавъ съ ханомъ рядну проти козацтва, вбачаємо причину, чого козаки зважившись уперше зняти руки на панську силу року 1593, воювавши доти самихъ тільки невірнихъ, перше всего почали тиндрувати добра кнївського воєводи.

(Дальше буде.)

¹⁾ Тамъ же, л. 103.

РОСТИ ДОНЮ!

Рости доню, моє серце,
Рости ми здорова,
Якъ въ тімъ гаю, темнімъ гаю
Ягідъ калинова.

Рости доню якъ тополя
Гнуча и висока;
Ти у мене моя доля
Одна, одинока.

Рости доню якъ та риба
Въ зеленого броду,
Викохаю, виплекаю
Тобі красну вроду.

Рости доню якъ у полі
Та перепелиця,
Щоби зъ тебе була гарна
Краля-відданиця.

Що неділі и що свята
Русу косу змию,
Якъ снігъ білу сорочечку
Шовкомъ ти ушкою.

Якъ снігъ білу сорочечку
Цвигуну смідницю,
Завосичу головоньку
Въ золоту китицю!

Рости доню, не журися —
Одъ року до року
Стерегти тя пташко буду
Якъ зріняці въ оку.

П. Головацький.

¹⁾ Рукоп. библ. Краснянськ., зъ Свиданськ. fol. A. I, 4, л. 54.

²⁾ Тамъ же, л. 52.

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

Зъ давнихъ часівъ поганства доховалися у Русинівъ три важніші народні празники: Коляди, Гагілки, Купало. Празникъ Колядъ обходиться тоді, коли сонце на небі стоїть найнижче, коли ніч найбільша а день найменший — єсть то, по поганському віруванню Слав'янъ, днємъ різдва Сонця и сходиться теперъ зъ днємъ різдва Христового. Гагілки обходяться вѣ ту пору, коли день зрівнявся зъ ночью, коли світло надъ тьмою зачинає перемагати — єсть то часъ воскресення Сонця и сходиться теперъ зъ днємъ воскресення Христового. Празникъ Купала обходиться тоді, коли сонце на небі возноситься, коли день найбільший а ніч найменша — єсть то часъ вознесення Сонця и впадає теперъ після вознесення Христового на св. Івана Хрестителя.

Суть ті народні свята впливомъ тої давної релігії, котра наказувала сонце, світло и огонь обожати и котра зъ верховини Іранъ, вѣ Азії, розійшлася поміжъ народи Азії и Европи. Іранъ (вѣ нашихъ народнихъ споминкахъ вірай або рай) бувъ, після новішихъ розвідокъ историчнихъ, первіснимъ и найдавнішимъ сідльськомъ роду людського и зъ-відтамъ розійшлися розмаїті народи по землі. Стоїть отже труда заглянути ближче у давну релігію Іранцівъ роз'яснити за її поміччю нашу поганську старину. Таке сліженне може насъ завести до цікавихъ и важнихъ результатівъ, такъ на полі исторії, якъ и на полі митології давнихъ Слав'янъ.

Для ліпшого перегляду розділю мою розправу на чотири частей. Перша зъ нихъ обійме поглядъ загальний на давну релігію, о скільки для роз'яснення дальшихъ уступівъ буде конечно потрібнимъ; друга часть обійме розправу о Колядахъ; третя о Гагілкахъ; четверта о празнику Купала.

Релігія Іранцівъ знана намъ изъ Зендавесті, списаної около осьмого віку передъ Хр. Основа тої релігії була слідующая:

Іранці служили духамъ світла и темноти. Найвищимъ міжъ добримъ духами або духами світла, бувъ Агура (зъ додаткомъ мазда); найвищимъ міжъ злимъ духами або духами темноти, званими дева, бувъ Ангра (зъ додаткомъ маініюсъ). Першимъ бувъ богомъ неба, другимъ пекла, и оба — а властиво обі сили, світла и темноти — стояли зо собою вѣ вічній, безнастанній борбі.¹⁾

¹⁾ Анграмаініюса представляли собі Іранці вѣ постаті м'я, відъ котрого поведлося усе лихо и вся погань на

Майже на рівні зъ Агурою почитали Іранці бога Сонця (аваного „Мітгра“) зовучи єго вѣ молитвахъ: „могучимъ королємъ, паномъ краївъ и народівъ, побідоноснимъ богомъ, богомъ гараду и урожаївъ“ — подібно якъ у Слав'янъ Святovidъ або Корсѣ. Виступало сонце такъже підъ іменемъ Коросѣ або Кгорѣ.

Місяць бувъ у Іранцівъ божиномъ коханівъ и предстоївъ породови.

Зорі величалися святими и несотвореними світилами.

Такъже почитали Іранці о гоць (по іранськи athra; ватра?) задля того, що огонь своїмъ світломъ розганявъ злихъ духівъ ночи. На почитанню огню почивавъ весь культъ Іранцівъ. Якъ огонь небесний (яко промінь сонічне и яко лискавица и перунъ) сходиться до людей на землі, такъ зновъ палено огні на землі, щобъ ті занесли людські дари и молитви до Бога — огонь и єго полемінь служили посередниками міжъ богомъ а людьми. Черезъ всю нічъ мусивъ на ватрі тліти огонь и засилатися твердимъ деревомъ и всілякими пахощами. Не можъ було загасити огонь дуттямъ, або вѣ него плести и ллти воду. Огонь бувъ „чистимъ синомъ Агури“ и мавъ свої святині и олтарі.

Обожали ще Іранці воду и землю. Особливо гори (по іранськи „гара“) були святими, позаякъ були ближчі небу и на нихъ найперше являлося світло сонця.

Изъ сего видно, що світлопоклонство було годовною ознакою давної релігії. Давніші відъ Зендавесті пісні старондійські показують намъ подібне віруванне. Повторюється воно по всій землі, у всіхъ поганськихъ народівъ, и нема причини не признати єго однимъ изъ найдавнішихъ. Головні рїжніці вѣ поганськихъ релігіяхъ відносяться тільки до форми а не до самої истоти річи.

Порівнуванне митології якого народу зъ митологією Іранцівъ могло би завести до важнихъ заключень. Ми би тимъ способомъ узнали, які поняття релігійні той або другий народъ винісъ изъ Ірану и вѣ котрий часъ відбулася єго мандрівна у теперішні займища. Розуміється, що тутъ треба би добре знати кождоразовий станъ іранської релігії, що для браку жерелъ лишъ зъ великимъ трудомъ дається означити. Постараю ся вѣ тій мірі деякі уваги списати.

землі. До него належали: темнота, хвороба, смерть, зимно, грїхъ, брехня, миши, щури, ящериці, гадь, вуши, блохи и всілякі омели. До Агурамазди належали: світло, життя, теплота, земля, горючі камені, правда; такожъ пожиточні звірята и птиці: корова, віл, кінь, собака, когутъ, орелъ и т. д. Якъ побачимо дальше, доховалися сі вірування до вини ще у Русинівъ неамінно-

Ми знаємо релігію иранську изъ Зендавести зъ осьмого віку. О давнішій релігії Іранців до-відуємось изъ старондійських писемъ зъ 15. и 13. віку передъ Хр., котрі вправді зложені вже по переході Індійцівъ въ північні сторони Індії, однакo задля давности своєї показують найліпше первісну основу иранської релігії. Въ старондійських пісняхъ виступає найвищий богъ підъ именемъ Индра, богъ сонця підъ именемъ Суря а дева суть духами добрими. Въ Зендавесті споминаєся Индра яко злий ДУХЪ и дева СУТЬ такожъ ДУХАМИ злими. Очевидно, що старондійське вірування, яко давніше, єсть также и правильніше. Саме слово div означувало: „світлий“ або „ясний“ и єсть для того властивимъ названнемъ для духівъ добрихъ. Такъ само латинське deus и гречеське θεός (и Δεός відъ Ζεός) означувало духівъ добрихъ, подібно якъ у Індійцівъ. У Слав'янъ видне сходство зъ пізнішою релігією Іранцівъ. У нихъ були диви ДУХАМИ злими и яко такі споминаються у давнихъ пам'ятникахъ нашої письменности. (Въ Слові о полку Ігоревімъ споминаєся два рази про Дива: „Дивъ вержеся на землю“ и „Дивъ клячеть верху древа“ — въ обохъ місцяхъ віщує Дивъ велике лихо. Такъ якъ Дажбогъ-Сонце було дідомъ Русинівъ и божествомъ руської землі, такъ само бувъ Дивъ божествомъ и хранителемъ землі половецької; на кликъ Дива почалися Половці зо всіхъ сторінъ згромажувати. Півець Слова о Полку Ігоревімъ зове Половцівъ дітьми бісовими; очевидно, що підъ бісомъ розуміє віиъ Дива, верховного бога половецької землі. До нині ще вираження: дивъ, диво, дивоглядъ, дивний беруться въ понинманню злого, недоброго, подібно якъ у Іранцівъ. — Изъ того можна би зділати заключенне слідующе: Греки и Римляни задержали у своїй митології що до понинмання добрихъ и злихъ духівъ правильні и давніші вірування, схожі зо старондійськими; Слав'яне заховали пізніші поняття, схожі зъ иранськими зъ 8. віку передъ Хр.; Здаєся, що перехідъ Греківъ и Римлянъ до Європи відбувся передъ 15. вікомъ, перехідъ Слав'янъ далеко пізніше, ажъ по повстанню Зендавести, околo осьмого віку передъ Хр. Байки паракі про Кируса, котрі якъ увидимо, находяться также у Русинівъ, кажуть намъ догадуватися, що Слав'яне появились въ Європі не скорше, якъ въ 6. віці передъ Хр.

Хотий въ релігії Іранцівъ після горі смазаного, дві головні епохи розрізняти належить, то однакo въ бесіді сліди давнішого вірування цілкомъ затертися не могли. И дійсно бачимо въ бесіді Слав'янъ, що попри вираженняхъ: диво, дивоглядъ, дивний находиться одно старше слово

дивити у своїмъ первіснімъ значінню, стоячимъ въ зв'язи изъ старондійськимъ словомъ div, т. е. світлий або ясний. Такимъ способомъ доказує и живуча бесіда, що первісне значінне слова див не було те саме, що у Зендавесті.

Якъ сонце єсть головнимъ жереломъ світла, такъ и нареди поганські, поклонники світла, обожали найбільше Сонце. Уже горі замічено, що Сонце у народівъ азійськихъ виступало підъ именами: Коросъ, Кгоръ, Суря; у Єгиптянъ виступало Сонце підъ назвою „Озирисъ“, (Суря), также „Горусъ“. Пні тихъ слівъ: кор, сур, гор суть лише нарічевими відміннами одного спільного кореня ор, ар, або ур, котрий первісно (въ старондійській бесіді) означувавъ бути яснимъ або горячимъ и приходить въ многихъ словахъ латинськихъ, гречеськихъ, слав'янськихъ и т. д. Обачимо пізніше, що и назви народні, якъ Араби, Армене, Аря або Аіря (назва давна Іранцівъ) належать до того жъ кореня и служать на означенне „світлопоклонниківъ“.

Пні кор, сур, гор, стрічаються ще и теперъ въ многихъ и такихъ словахъ, що стоять въ зв'язи зъ Сонцемъ. Постараюся слова тоті, уживані у Русинівъ, зібрати и пояснити.

1. Поганські Русини обожали сонце підъ именемъ Корса або Хорса. Споминає онімъ Несторъ, споминає и півець Слова о Полку Ігоревімъ, зовучи єго великимъ — означенне, якъ ми єго вже подибували у релігії Іранцівъ. Руський Хорсъ відповідає цілкомъ арійському Коросъ и єгипетському Горусъ.

2. Після Новгородської літописи підъ р. 1143 називався въ давній Русі пість передъ Колядами або Різдвомъ „постомъ Корочунськимъ“. Пізніше увидимо, що назва корочунський стоїть въ безпосередній зв'язи зъ колядами, яко святі родячогося сонця.

3. На цілій Русі велику почесть має коровай, особливо жъ при весільнихъ обрядахъ. Давніше приносили коровай богамъ въ жертву. Було то щось на образъ нинішнього артосу. Въ Слові Христілюбця читаємо: „И тако покладывають имъ (богамъ) требы и коровай имъ ломать... моленов то брашно дають и ядать“. При весілляхъ мають коровай ще більше значенне. Знатокъ въ тій річч, Новосільський, пише такъ: „Коровай єсть то тісто пшеничне, велике, зъ виображеннями голубцівъ. Пекучи єго співаються пісні обрядові, а до середини вкладаєся монета и чотири явць. — Саме печенне короваю відбуваєся до нині ще въ спосібъ величний. Коли тісто виймаєся зъ діжи и вироблюєся на столі коровай, приліпляють до діжи

п'ять свічокъ, до купи вліпленихъ, а одну занадену вставляють въ середину діжи; по впробленню короваю вгинають тамтихъ п'ять свічокъ до одної великої въ короваю и запалені сажають вразъ зъ короваємъ до печи; опісля гасять тоту свічку, котра у діжі горіла. — При роззираюванню короваю співають цісні, у котрихъ згадуються рай, зєрі и місяць:

Васвіти, Боже, нъ рай,
Нашому короваю:
Що бъ було видісєсько
Кралти дрібнесєсько.

Въ великій Россіи при роззираюванню короваю співають такъ:

Святі, святі місяць
Нашему караваю;
Праблянъ, праблянъ солице
Нашему караваю.
Ви добрие люди, пасматріте
Ви нашево караваю атведайте,
Ви, князь и княгівей, пакушайте.

А отсе пісня галицька, описуючи коровай, якби яку гору митологичну:

Подошва єму зелізна,
Обручі єму срібні,
А на вершочку жовтий цвітъ:
Славний нашъ коровай на весь світъ.

(Дальше буде.)

ОСТАПЪ ВЕРЕСАЙ

СОКИРЕНСЬКИЙ КОБЗАРЬ.

(Написавъ Микола Воловідъ.)

Старовина українська позоставалась по давніхъ книжкахъ и рукописяхъ. Компонували їхъ люде того заводу, що поставъ на Україні середъ боротьби за свою землю то зъ Ордою, то зъ Турчиномъ, або Ляхомъ, то зъ иншими напасниками. Якъ же „доброролась Україна до самого краю“ — всі ті писання закъдбано.

Сталась така річъ не черезъ те, що не було людей письменнихъ и тямущихъ на Україні, а тимъ, що письменство завидало очима поза узгрянничя рідного краю.

Київська Академія вистачала перше ученихъ попівъ у городи й села українські, — ученихъ архимандритівъ и архиереївъ у монастирі українські, — ученихъ зверхниківъ на рядові столці и лавиці українські; якъ же спізналась царська Русь изъ гетьманською, почала вона що найученшихъ людей до себе закликати. Не забаромъ царь Петро, набравшись смаку до науки то відъ нашихъ таки людей то відъ захожнихъ у Московщину чужоземцівъ, задумавъ перестроїти царство своє на чужоземній ладъ. Робилось діло се въ єго такъ, що, мовлявъ, шити-білити — завтра великденъ, а про-те було таки й добро у тому поспіху. Міжъ иншимъ, спомина история, якъ наші письменні люде занесли світло у Московську тємряву.

Не кажу, щобъ не було тамъ своїхъ розум-

нихъ людей, да ще й ученихъ, а вільні, що було їхъ бмалъ на тале широченне царство, а й пддте, що й тоді міжъ думними боярими руськими сиділи такі запеклі Москалюги, якъ отъ Катковъ, або Аксаковъ Иванъ. Такъ якъ сі лякають рядъ и товариство сепаратизмомъ, такъ старосвѣдчїи патріоти московські лнали царя, боярство и торговихъ людей ерессю. Учитиє латинськоі або німецької мови можна було тоді хіба пбтай миру, якожъ и роблено. Да й самихъ ченцівъ київськихъ, що, за царя Олексія, набивались Москві зъ наукою, уважали еретиками черезъ те, що вони мають у себе грецькі и латинські книжкї. — Тимъ то не густо було въ Московщині своїхъ ученихъ людей. Мусивъ царь Петро заликати їхъ зъ України.

Ото жъ ринули вони до єго перебудовувати Московщину на взіръ Європи, а черезъ те поманило дома освѣту. Найрозумніщі наші люде, за Петра и иншихъ царівъ и царницъ, допевмались чести и достатку то по столицяхъ, то по царськихъ полкахъ. Наука въ Київській Академіи мало кого освѣчувала про вжитокъ рідному краві; а по семінарияхъ не такъ те добре учено де-чого путящого: жорстока схоластика побивала учиня въ зеленочку.

Стояла Україна „великою руїною“; не приймалось на пожарнищахъ те книжне слово, що постало мде за Литви міжъ письменними людьми та знадобилось и Московському цареві до єго церероблювання царства; не ширилось воно про міжъ селлянами: мали сєлане въ устахъ кращу мову, — ту мову, що нею козака Байду славлено, по Иванові Свѣрговському голбшено, Сома Мушкета середъ людськихъ вѣстокъ та кривавихъ чубівъ малєвано. Звичаї сільского люду, весілля, роднин, христини, похорони, всє єго житте хатне й полєвє, тїєю мовою гарною виспівано; та байдуже було, першимъ ченцямъ київськимъ про те надбанне словесне рідного плім'я: вони болгарщиною почали христинського Бога хвалити, щобъ відрізнити хвалу церковну відъ тіві, що роалгалась по житахъ, гаяхъ, річкахъ, озерахъ давнімъ незримимъ богамъ слав'янськимъ. Аскетамъ київськимъ все те здавалось грішнимъ, а черезъ те й мови матерної зракались; відъ нихъ же пішло письменство, а вивохалипись міжъ самими властями, (бо імъ, а не народові служило), сталось такимъ, якимъ єго знаходимо въ Литовському Статуті, у полежничихъ книжкахъ, проти латинства й унії, у Могилинськихъ учебникахъ академичнихъ и въ судовихъ розправахъ тогочаснихъ. Учено такою мовою по семінарияхъ українськихъ за царя Петра й далі, ажъ поки наші жъ таки академісти, вкупі зъ московськими людьми, звели її на Ломоносовщину и Державинщину.

Не приймає душа народня тієї мови, якої українська дитина в колісці не наслухалась. Хочь в глаголали ченці по монастиряхъ, а попи по церквахъ до сільського люду про Божу правду, та шкода було праці; не змогли вони, черезъ саму вже мову своєю, серцемъ до серця промовляти. Ще жъ до того чернецтво за царя Петра припинено було наказомъ, щобъ не держали письменського знаряддя по келіяхъ. Зъ сего розумно, чи багачко про що воно шудило, та й мирські попи чи густо де про що до громади глаголали? Тайні канцелярні, слово й діло царське жажали всякого шіроко речи передъ людьми розводити и на папері писати.

Тимъ часомъ новій освітѣ сиявъ ширше та ширше у новій столиці. Працевали тамъ добре, сенаторуючи, наші земляки вкупі зъ московськими панами и всьдими розумними головами. Почали вони перестроювати все царство за Петра, а перестроили до непознання за Катерини. Байдуке було імъ про козачину, що доживала свого віку на Запорозжі. Зруйнувала цариця Січъ за їхъ прислугою. Хочь може й боліло въ кого серце, та, ради спільного добра миру руського, коли не зъ опасу, за таївъ тугу, — потиху собі чайку*) виспівувавъ середъ земляківъ сумовітихъ.

Ажъ ось, хочь не хутко, а таки дождалась Україна користи зъ тихъ великихъ жёртовъ, що волею й неволею приносила Московській Русі. Наші Завадовські, Безбородьки, Кочубеї, дбаючи, про всю Імперію, зглянулись и на рідний край: позавадили въ малихъ городахъ менші, а въ великихъ старші училища. Тоді заможні наші люде годі вже своїхъ дітей по семінарияхъ учити, приспособляючи до канцелярні, або до військової служби.

Заразъ побільшало учнівъ на Вкраїні и вияснився імъ и Божий миръ краще, ніжъ міжъ бурсацтвомъ. Почали ті училища появляти людеи, що вже споглядали на світове життє не по-чернечи. Мало дбали вони про те, чого ніхто не бачивъ, а дозвралась живої правди у тому, що на землі у всіхъ въ очу дієця.

Оці жъ то вже нового віку письменники почали старі книжки и рукописі розгортувати, почали довідуватись: „хто ми, чіи сини, якихъ батьківъ,“ а далі звернули увагу, що сільська темнота, не чувши зъ роду про печатане й писане за лицарськихъ часівъ, багачко де-чого пам'ятає про ті часи, наче воно діялось учора. Ще й надто: чого не догадались тоді позаяписувати, — вона въ пісняхъ, у переказахъ, у звичаяхъ своїхъ попереховувала. Не густо, правда, було такихъ людеи на

*) Взяна пісня:

Ой біда, біда чайці небозі,
Що вивела дітки при битій дорозі.

Вкраїні, а все жъ вони виявили корінь народности, що вже геть була загребена, знехтувана, чернецною та бурсацкиною заглушена. (Дальше буде.)

ДУМКА.

Плине ручай лозиною,
Лози похилились:
Вянуть літа у недолі
Слѣзи закрутились.
Чому хилитця лозина,
Ручай личко мие?
Чому слѣзи закрутились?
Чому серце мие?...
Буйні вітри розгулялись,
Лози нагинають:
Люде лихі, злидні тяжкі
Слѣзи розливають.
У ручаю вилі мутні
Невидні стали,
Личко лози невеселе
Въ собі заховали;
Заховали сумне личко,
Сонечко благали,
Щобъ втишило буйні вітри,
Щоби засіяло.
Ой не вийшло ясне сонце,
Буйні не втишились —
Тяже долі виждати!...
Слѣзи закрутились.
Заховаю слѣзи, горе
У груди глибоко,
Щобъ ся ними не втішало
Личе людське око.
Мое горе заховаю,
Доки соньце вийде
Доки долі неблагаю,
Доки воля зійде...
Зійди, зійди місяченьку,
Зійди зоре зъ-по-за гаю,
Най погляну роздумаю,
Може долю я спізнаю.
Темна нічка землю вкрила,
Чорний гай темніе,
А надъ гаймъ густа мрака
Хмаровъ бованіе..
И стелитця долинами, —
Небо заступає, —
А зъ-за гаю блідий місяць
Тихо випливає.
Гейби заспаний ще троха
Очи протирає
И тоне у синій мраці..
Зірка ні одніська
Не котитця синимъ полемъ,
И душа саміська
Моя стала у тій пущі
Поради прохати....
Зъ кимъ я бідний поговорю
Въ кого розпитаю:
Про щасливу мою долю;
Де жие, блукає.

Де и зъ кимъ вна бѣнкетує,
 Чи ю відшукаю
 Чи до скону душа въ горю
 Пропадати має?...
 Ні зъ кимъ мені говорити
 Ні зъ кимъ подумати
 Охъ! якъ тяжко безъ надії
 Долі виждати! —

С. Л.

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОСОФИИ

(Написавъ Кл. Г.)

(Дальше.)

Безъ философіи лежалибы поединчы науки обоятно коло себе, не маючи ничъ вспѣльного съ собою, не оддѣлюючи на себе взаимно. Чоловѣкъ не мавъ бы навѣтъ, при великомъ объемѣ знанья, свѣдомости того знанья, не бувъ бы въ станѣ, изъ подробного до загального прійти, и на оборотъ — а власне подставою познанья чоловѣчого есть понятие общаго и поодинокого въ при- и пособовости въ рѣжныхъ под- и надпорядкованьяхъ. Такъ якъ подорожній, прибувши до великого мѣста, не зъориентує ся добре, хочбы якъ довго по улицахъ ходи въ, доки не выйде на яку высоту въ серединѣ мѣста стоящу вежу, и зъбѣдамъ всего въ цѣлости не обійме, — такъ и подорожній въ краинѣ мыслей муситъ ся взнести до становиска той вѣдомости, котра есть осередкомъ цѣлого организма вѣдомостей або тою высшою едностію, въ котрой идеи поединчыхъ вѣдомостей лежатъ. Дятого удѣлае философія всѣмъ вѣдомостямъ черезъ свое центральне становище общу и особенну звязъ понятій, и приводитъ имъ къ свѣдомости ихъ высшу задачу. Она дае иншимъ вѣдомостямъ головну идею, систематичну форму и правдиве значѣнье, а поглядъ чоловѣка керує на надзмысловѣ, незмѣнне, ессенціональне въ рѣчахъ.¹⁾

Покажу тое спеціально на некоторыхъ вѣдомостяхъ и почну одъ филологій. Сама лингвистика буде заниматися механичнымъ толкованьемъ словъ, положеній и періодъ, и правилами словоскладу; сперва философія надає науцѣ языковъ глубшу основу и высшій керунокъ. Выслѣдователь старає ся познати початокъ и духа мовы, онъ уважає плоды духовный яко выплывъ цѣлого житья, повстающаго въ насъ черезъ дѣланья теоретичный и практичный и выробленого черезъ мысленье и житье, подъ которыхъ вилывомъ народъ стає ся тымъ, чимъ есть. Въ литературѣ познає онъ индигу животну духа, а въ языкѣ воплощаютъ ся наибольшій таємницѣ души и сердца людского, то онъ въ литературѣ познає грязь народа, его правду и естество. Такъ якъ мудрецъ старожитный сказавъ до незнакомаго мо-

¹⁾ Plato polit. lib. VII.

лодца: „говори, абымъ познавъ, кто еси,“ такъ и филологія изъ становиска философичного запытує ся каждого просвѣщенного народа: „покажи менѣ твою литературу, щобымъ познавъ властивый станъ просвѣщеня, характеръ и успособляеье народа.“ Заходнтъ ту той самъ стосунокъ, якъ межы выслѣдовачемъ природы и природою.¹⁾ Природа есть то стародавний авторъ, котрый въ гіероглифахъ писавъ, котрого картки суть колосальны; земля есть книжка, зложена изъ уламковъ и рапсодій рѣжныхъ часовъ; каждая бесѣда, каждая поема, есть цѣлѣсть, въ котрой духъ автора властивымъ способомъ ся вывляе. Тутъ треба обще въ поодинокомъ довести, а поодинокое зъ общаго вытолковати — що ино черезъ философичне образованье есть можливымъ.

Исторія має не ино подати факта, не ино поучити о тыхъ важныхъ и правдивыхъ событіяхъ, котры на внутрений и внѣшний станъ чоловѣчества мали вплывъ, але историкъ муситъ исторію въ едности и цѣлости поняти, и зъ идеи тойже, початокъ, середину и конецъ ея вытолковати. Такъ якъ выслѣдовачъ природы, при помочи философіи, въ книгѣ природы сотворителя и его безконечну премудрѣсть находить, такъ и историка учитъ философія въ грамотахъ исторіи познавати вѣчного духа, котрый исторію провадить, и въ проваженю чоловѣчества свою мудрѣсть, доброту и справедливѣсть показує. Такъ якъ выслѣдовачъ природы познає, що нема слѣпон силы природы, такъ и историкъ познає за помочи философіи, що исторією не рядить припадокъ, фатализмъ, ино цѣле розвитье чоловѣчества иде ведли певной идеи одвѣчной, а поодинокій появы того розвою суть частями одного ланцуха, въ котромъ каждая событие до слѣдующаго має ся якъ причина до слѣдствія, и такъ дальше въ безконечность. Онъ познає, що въ каждой державѣ суть общій, по части физичный, по части моральний причины, котры державу утримують, подносять або нищать; всѣ событія суть тымъ причинамъ подчиненый, а если припадокъ одной битвы, причина особенна, державу зничила, то була обща причина, котра паденье той державы черезъ одну битву спровадила, — словомъ, що рухъ головный всѣ меншій событія за собою потягає.²⁾ Исторія покаже муся яко трогательный драматъ (высшого рѣду) въ котромъ тое жъ саме тема представляє ся, головний особы (геній) ино тамъ и ино тогда зъявляють ся, де суть до того варунки; остаточна судьба богатырѣвъ, подъ одинакими обставинами остававшихъ, та жъ сама. Кто такъ слѣдитъ за таємничою янт-

¹⁾ Schelling, Methode des akadem. Studiums S. 77.

²⁾ Montesquien-grandeur et decandence des Romains XVIII.

кою подій, той може з восторгом викликнути: „*quanta potestas, quanta dignitas, quanta majestas, quantum denique numen sit historiae.*“¹⁾ (Дальше буде.)

¹⁾ С. Plinius (minor) epist. IX.

— * —

Зазуля - Кукавка.¹⁾

(Написавъ Иванъ Верхратський.)

Одною изъ птицъ найбільше знамихъ и найбільше уваги гіднихъ єсть безперечно наша зазуля-кукавка (*Cuculus canopus* Lin. — *Singender Kuckuck*). Правда, не ма в неї ні примітної великості, ні краси величчї. Буває бо завбільшици, якъ туркавка, верхомъ попільасто-смава, підъ черевомъ біла, темнішими пружками писана; ноги в неї жовті, дзєбъ в горі чорний, підъ сподомъ голубо-зелений, а хвістъ зложений зъ десяти перъ и білопавиютій. Але мимо своєї не пишної постаті займає вона насъ тимъ більше своїмъ способомъ життя.

Дикий, похливий и непосидючий се птахъ. Вже вчасно зъ весни озиваєсь кукаваннямъ. Однакно самчикъ може ковати; самочка лише тихо саркоче. Ковуючи обвішає вінъ крила, напручає хвістъ и надуває шию. При першїмъ тоні свого „куку“ спускає голову на дїль, а при вторімъ²⁾ підносить ю в гору, мовъ поклоняючись за-ново зеленіючимъ дугамъ та гаємъ и всеї оживаючїй природі. Се кукаканне дає зазулі вь многихъ язикахъ и назву такъ по латвіи зветься вона *Cuculus*; по италіянськи: *Cuculo*; по німецьки: *Kuckuck*; у Россианъ: Кукушка; у Ляхівъ: *Kukulka*; у Чехівъ: *Kukaska*; у Сербівъ: Кукавица; у Угрівъ: *Kakuk* а у насъ придають зазулі иноді епитетъ „Кукавка“. Вправді є воно одностайне, але таки має зъ собі щось меланхолічного, щось милого и поважного такъ, що годі учувши єго не прислуховатись зъ вдовільдємъ. Вона-жъ бо віщує намъ весну, вертаюче життє природи..... воно то є чувствительнимъ озивомъ самчика до любої самочки, радіснимъ співомъ найкрасної пори життя зазулі.... „Де ти? Де ти?“ вліче самчикъ журливо на свою любку, а вона мовъ би соромилась, по тихо одвічає своєму

¹⁾ Уривокъ зъ тої статті бувъ надрукований вь 11. числі „Русалин“. Теперъ по волі автора заміщаємо єго статтю вь цілости. — Ред.

²⁾ Звичайно зложений „співъ“ нашої зазулі изъ двохъ силлябъ; однакножъ екскурвуючи по гаємъ Львівськихъ лучалося мнї равиъ зъ кілька учути трєсложає кукаканне зазулі, такъ якби „ку-ку-ку“. Але тоді виголошувавъ зазуль одну силлябу, звычайно послїдню, слабше, якъ прочї двї.

избраному „Тутъ! Тутъ!“... При всімъ тимъ є однако зазуль мужомъ дуже ревнивнимъ и залїснимъ; и горе тому самчикюви, котрий посмівъ прилетїти вь округъ, де вінъ зъ своєю самочкою поселивсь, и цікаве „куку“ заспівати. Правний самчикъ заїдливо летить до чужого, підкрадаючогоси, люто кидаєсь на него, бьє єго дзєбомъ и крилами и не вгамуєсь борше, ажъ поки противникъ не уступить геть изъ єго округа¹⁾

Маючи крила сильні и хвістъ довгий може зазуля дуже легко и швидко лігати. Ходити однакъ не може спосїбно, бо вь неї ноги короткі, а лише скавати умїє. Ії отчиною є окрімъ Європи, такожъ и сїверна Азия Пробуває вь лісахъ зеленихъ (листныхъ) и вь чорнихъ (борахъ), а неразъ загостює и вь сади селъ и містъ. Звичайно ховаєтьсє у кущахъ або межі густимъ гіллямъ деревъ и такъ вь укриттї кукає. Вдаєтьсє, мовъ би всеї видобувала сили, щоби далеко єї співъ гомрївъ; яже ино замїтить, що хто приближаєсь, або ії підглядає, то сей часъ и зриваєсь и лїтить чимъ скорїйшъ, щобъ опятъ скритись у саму гущавину. Тому то помїчати зазулю тяжко, и зовсїмъ справедливо можъ помисляти ії до найпохливїшихъ нашихъ птицъ. Близько до неї підойти рїдко коли вдаєтьсє и за для того не одинъ може, що чувъ кованне зазулі, знаючи ю по голосі, таки не знає, яка вь неї подоба.

Якъ висше спомнено знають зазулі парами; вь окрузі півмилевїдъ бїльше не буває, якъ лише одинъ самчикъ изъ самочкою. Вони кружають безустанно, увиваючись невсипущо за комахами. Найліпші вь нихъ ласощі волохачі (волохаті усїнницї) Ихъ то пожирають зазулі дуже лакомо и стаютьсє тому птицями пожиточними. Черезъ частє споживанне волохачівъ вбиваютьсє вь жолудокъ зазулі крихітї и газковатї водохи тихже, такъ, що и справді вінъ иноді подаєє на кожухъ, а те було спершу поводомъ до байки, якоби жолудокъ тої птиці бувъ косматимъ зъ природи.

(Дальше буде.)

¹⁾ Якїи то вінъ ревнивий можъ и самому легкимъ вивїрити способомъ. Якъ почувємъ зазулю коваючу, кукуканїмъ и ми ії, та тїлько, щобъ вдатно. Тодї зазуль нашъ гнївно ме кукати, визнаючи мимого суперника на бїй. Чимъ частїше мемо кукати, тимъ частїше буде и зазуля озиватись, и тимъ бїльшу натугу и гнївъ помїтимо вь єї голосі. Вдачно удаючи кованне, можъ до того довести, що тотя такъ похливива птиця прилетить вь заслїпленї лїтї на те саме дерево, підъ котримъ стоимо, таї довго буде гнїватись не спостерегши обману. Вїсно у ревнивого часто очї не зрячі....

Зъ народніхъ усть.

ГАГІЛКИ.¹⁾

(Изъ збірника Євгенія Желехівського.)

А я Леськова жона
 На городеньку була,
 Книгала сірмажини²⁾
 Чужої чуженини:
 Сідаймо на човночокъ
 Поїдемо на ставочокъ —
 На круті береженьки,
 На сухі кропивоньки.
 Тамъ дитя коханое
 Кашою напханое,
 Кашою молошною —
 Ситою ситношною.

Шпагъ неборагъ цівки суче.
 Підъ зелененькимъ дубкомъ
 Били жоньери дубкомъ.
 Тамъ я ся забавила,
 Суконьки-мъ заставила.
 Боюся до дому ити:
 Буде мя мій мужъ бити:
 Щіткою-гребінкою,
 Веретеномъ-кужілкою.
 Добру свекроху маю,
 Не дасть мя бити знаю —
 А ще ліпшого вітця:
 Що неділеньки танця.

¹⁾ Ся гагілка записана у Кудобинцяхъ селі підъ Збировомъ, Зелочівського околу.

²⁾ Сірмажина є то народови незрозумілий „докладъ“ до гагілки.

Дещо о новій читанцѣ руської.

(Дальше.)

Ще инші, котрі ось якъ у Львовѣ вже блившій всеучилища, преподавали литературу руську нового періода наче на всеучилища. Кобы то судьба зволила кождому Русинюви у Львові ходити до 8. класы, бувъ бы и я щось зачувъ зъ тыхъ преподаваній, а такъ тільки Слово о полку переводивъ съ коментаремъ Гушалевича на польске передъ матурою!

Всѣ тїи учителѣ, якъ собѣ тамъ и радилъ въ бѣдѣ, въ разѣ ипшпекціи чомусь не дуже були єй радї; опбсла ажъ дбававъ ся я, що то тому, бо тлжко було заслужити собѣ на похвалу, а нїчо легшого, якъ на догану; десь все показалося, що або не пдоволяють примисамъ, або навѣть впростъ противлять ся имъ. Тай дивоватижъ ся, що завяжешъ кому очи, а бѣзъ лѣва по калюжахъ?

Але! не минути жъ и тыхъ ученыхъ, що то безъ боя вознесли ся надъ всяке право, и такъ вже розумно правили про Ломоносова, Пушкина, що молодѣжъ ихъ увѣрившися

ихъ науками о тѣмъ, же бесѣда польска блившя великоруської, чимъ руська, не умѣючи по великоруски якъ разъ стали собѣ багнати по польски.

Ото жъ не треба було читанки, коли молодѣжъ замѣсть научатися руськом мовы чимъ разъ лѣпше, забувала єи; коли кождий зъ учениковъ руськихъ знавъ сказати хотъ то-щѣ про Цицерона, Демостена, Цезаря, Ксенофонта про Шиллера, Гетого, а навѣть про паню Шиллеръ або Готшедъ, а о Котляревськимъ, чи жїе теперъ, чи живъ въ 17. вѣку, о Марку Вовчку, чи то справдѣ хлопъ, чи може невѣста, и чи историкъ, чи поетъ, чи що, объ сѣмъ Вѣгъ зна. Чимъ не треба було читанки, коли по бѣлшой части учителѣ спрешували ся бѣзъ руськимъ, а коли єи учити мусѣли, то учили бѣльше або на рукомаць, або отъ! якъ за напастъ, абы ся збѣти.

Славажъ тому Боже Тобѣ! тай бттакъ ц. к. комисіи для сочиненья школьныхъ книжокъ слава, що за єи трудомъ появилася що недавно „Руская читанка для высшой гимназїи. Составлена А. Тороньскимъ, пересмотрена и исправлена ц. к. комисією для сочиненья руськихъ школьныхъ книжокъ. Томъ III. часть первая.“

Може за много розбалакавъ ся я про недолю рѣдѣго нашего слова у школахъ; але выбачайте, любї! Кому жъ не гѣрко вгадувати про се, коли тѣльки щиро ждалъ добра своему народови, а знає якъ мервено водила єа и водиться безъ провинны такы учителѣвъ, а ще менше учениковъ по школахъ нашихъ? То лише мала часть всѣго, щобымъ Вамъ змогъ сказати въ тѣмъ дѣлѣ, та и сѣго за много мабутъ на сѣмъ мѣсци. Але щобъ оцѣнити по заслузѣ нову читанку треба було въ передѣ побрати доконьче недостатокъ, який терпѣлисьмо безъ неї. И читанка жъ бо те Вамъ, читанка! Не скажу, щобы лѣпшеє вже и подумати собѣ не можъ, однако.... Але по що перехвалювати? Ходѣтъ за мною, пересмотримо цѣлу, то й самї побачите. (Дальше буде.)

БИБЛИОГРАФИЯ.

Польска: „Budowa języka polskiego pojaśniona wykładem historyczno-porównawczym w zakresie indoeuropejskim i kręgu Słowiańszczyzny“ przez H. Socheckiego, Praga 1868.

НА ЦІЛІ ЛІТЕРАТУРНІ.

зложили високоповажні и чесні панове: М. Д... 15 р. Искрицький 1 р., Омишкевичъ 1 р., Вородажкевичъ 50 кр., Авдиновичъ 50 кр., Мартянецъ 30 кр., Петро Біліньский 40 кр., Луць Січинський 40 кр., Березовський 40 кр., Драчківський 30 кр., Т. Яворовський 5 кр., — разомъ 19 р. 85 кр. а. в. — Дочисливши до сѣго попередну въ ч. 2. „Правди“. вказану складку въ скількости 534 р. 10 кр. а. в. вносятся вагальна теперъ 553 р. 95 кр. а. в.

Тернопіль 20-го Цвітня 1868.

Ом. Паршицький.

Зъ ч. 13-мъ розпочали ми 2-ге чверть-рочче „Правди.“ Тихъ ш. пренумерантівъ чвертьрочнихъ, котрі наше письмо и дальше пренумеровати гадають, просимо о надсиланне пренумерати. Ново приступаючі пренумеранти можуть ще дістати всі числа „Правди“ почавши відъ 1-го.

Редакция.

Головні помічники при редакції: Є. Згарський, М. Косиакъ, Дръ В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Дръ К. Сушкевичъ.

Відповідає за редакцію: Иванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропигийської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го каждого місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменяця „Народнѣго Дому,“ (Краківська уляця). Администрація підъ Ч. 352¼.

Не дати душі пропасти — треба вкрати.

Оповідання зъ бурсацького життя.*)

На дворі вже почало сутеніти. Сонце заховалось геть тамъ десь далеко и тільки черезъ будинки кидало ще свої червоні паруси на баню манастирської церкви. Чорна галічъ, наче яка хмара, верталась изъ паші на ніч по своїхъ вублахъ, крикала радіючи, що вертається до дому. Бо вона вже зъ давнихъ давень звикла плодитись у баняхъ на церквахъ. На дворі тепло, весело, зелено — сказано весна. По юлці, що йде біля манастиря, шило скільки бурсаківъ босихъ, обідранихъ, у довгополюхъ пестрядиннихъ одежинахъ, схожихъ на жидівські халупи. Хто їхъ зна звідки вони повертались у свою бурсу, вь манастирі. Декілько бурсаківъ, трохи краще одягненихъ, виглядали на вулицю, стоячи за ворітьми, або сидячи на стовпчикахъ біля воріть.

У будинку, де жили бурсаки, на ліжку вь хаті, лежавъ оденъ зъ старшихъ. Підклавши руку підъ голову, вінъ плювавъ на стелю, щобъ попасти вь яку небудь муху. А мухъ тамъ була така сила, що стеля здавалась зовсімъ раба.

— Отъ трясаця ёго батьку, промовивъ вінъ устаючи, нічого й потягти. Здається останній тютюнь висипавъ у люльку. Не бісового сина, хочъ би де знайти яку лесіівку зъ цигарки, недобутокъ який небудь.

Почавъ обшукувати усі куточки, заглянувъ у коминь, на грубу, підъ ліжку.

— А то жъ якъ на лихо, промовивъ знову, хочъ би тобі який небудь, невеличкий. А бісова баба не дасть на боргъ, уже не піддуришъ. Хочъ би шагъ бувъ, то бъ купивъ, а то й шага нема, и нігде взяти.

*) Оповідання це зъ Новгород-Сіверського. Діи не теперні, а доходять до 1850 р.

Вінъ почавъ ходити по хаті, широко и швидко ступаючи и закинувши назадъ руки. Прізвіще ёго було Троцький, а товариші звали Дзюбанимъ, бо віспа таки гарненько походила по ёго пиці, якъ то кажуть, наче курка подзюбала. Якъ такъ то й ми ёго зватимемъ Дзюбанимъ. Дзюбаній цей бувъ парубокъ годъ двадцяти зъ хвостикомъ, здоровий, товстий. Товариші поважали ёго, що бувъ дужий, сановитий, а друга малеча, маленькі бурсачки, тікали відъ ёго, наче відъ гаспида якого. У класъ вінъ заглядавъ вь ряди-годи, у книжку не заглядавъ ніколи и ніколи не знавъ ні єдиного урока. Книжокъ страхъ якъ не любивъ — у самого не було ні одной, а бувало и такє: яке небудь бурсаченій заберець у бурянь, чи вь кутокъ де небудь та й буркотить собі надъ книжкою, доучує той урокъ. Підходить Дзюбаній: — а йди сюди, до мене! — Йде той, ажъ дрижить увесь. — А покажи сюди книжку. — Той показує. Тоді Дзюбаній бере книжку и рве її на шматки „Коли вчитель завтра спитає, чомъ урока не знаєшъ, то скажи, що я книжку пошматувавъ, чувшъ? дивись, такъ и скажи. Звичайно Дзюбаному за це нічого не було, а учня добренько висічуть и примусять купити другу книжку.

Сумний и невеселий ходивъ Дзюбаній по хаті потімъ ставъ середъ и весело поглянувъ у вікно на двіръ. Вікно було одчинене.

— „Хведірко! Хведірко — о! гукнувъ.

Ніхто не обізвась.

— Ичъ, чортъ би мучивъ твого батька, утікъ кудись. Піду шукати.

Дзюбаній вийшовъ шукати Хведірка. Тільки що вінъ вийшовъ зъ хати, якъ на дворі побачивъ малого.

— Гей ти! гукнувъ на ёго Дзюбаній, бігай шукати Хведірка, та швидко, не барись!

Невзабарі Хведірко увійшовъ у хату.

— Слухай, Хведірко, почавъ ласкаво Дзюбаній, чи не можна якъ небудь роздобути хочъ троха тютюну? Будь ласкавъ, Хведірко.

- Де жь ёго! не знаю.
- Та годі, де тамъ тобі не знати.
- Та же жь.
- То вкрасти треба.

— Та де жь ёго й украдешь!
— Годі лишень тобі чортъ віть що торочити. Ось підн лишень до Денисжи, то певне буде тютюнъ. Тобі не вперше въ неї красти.

— Бісового батька тежерь у нѣї вкраде шь. Вона вже такъ знав мене, якъ облупленого; такъ я їй уївсь у зуби, що й по ночі вгада, даромъ, що сліпа.

— Погано, Тетяно, подумавъ Дзюбаний и знову почавъ ходити по хаті. Недовго такъ ходивъ, зновъ надумавсь.

— А що якъ би покоштувати навіть турецького, отъ би добре діло було! подумавъ вінъ. Хведірко, а що, якъ би турецького гиннути? промовивъ.

— Про це вже й нічого казати, коли грошей чортъ ма. Хочъ би шагъ бувъ.

- Ото й лихо, що чортъ ма!
- Ну, то й нічого більшъ и казати.

— Ні, якъ небудь та треба роздобути, бо не можно жь не курити, я згину зъ нудьги. Знаешъ що, бігай до Качана, чи не позичить вінъ скільки, бо въ ёго певно є гроші.

- Та ні не дасть.
- Чомъ?
- Подумає, що я собі, та й не дасть.
- То я й самъ піду.

Дзюбаний вийшовъ зъ хати, а за нимъ Хведірко.

— Ти жь, Хведірко, нікуди не йди, бо я швидко повернусь! гукнувъ Дзюбаний уже за ворітьми.

Поки не було Дзюбаного, Хведірко бігавъ собі по двору и шпурявъ камінцями у горобцівъ, чи не попаде въ якого. Качанъ не далеко живъ одъ Дзюбаного, такъ що той не забаривсь перескочити черезъ вулицю.

Иванъ Ивановичъ Качанъ бувъ, то жь якъ Дзюбаний, четвертокласникъ, та й ще лічивсь міжъ першимъ десяткомъ четвертокласникъ учнівъ. Черезъ це Дзюбаний и спіткавъ ёго у буряні, на городі. Качанъ, держачи въ рукахъ невеличку книжечку, учивъ собі слова зъ Cornelii Nepotii. Дивно, що тільки Качанай узивано Иваномъ Ивановичемъ. Кожному було самостайне прізвіще: або отъ Дзюбаний, або Білка, або Чапля, або Носатий и таке инше; товариші нікого не звивали по менню, навіть рідко на справне прізвіще, а Качана то всі звивали не инакце, якъ Иванъ Ивановичъ. Казали, маче це було черезъ те такъ, що инспекторъ схилився до Качана більшъ якъ до другихъ, що буцімъ-

то Качанъ навіть бувъ потайнимъ у инспектора. Врепті товариші разъ трохи були не висікли Качана за потайництво, та не висікли и все таки звивали Иваномъ Ивановичемъ.

— Auxilium — помощъ, transfero, transtuli, translatum — переносу, necessitas — необходимость, голосно и швиденько вимовлявъ Иванъ Ивановичъ, щобъ запам'ятувати мудрі латинські слова.

— Иванъ Ивановичъ! гукнувъ Дзюбаний.

Той озирнувсь: Що?

— Будь ласкавъ, братіку, позичь міні кілька шагівъ. Оце я й прийшовъ до тебе.

— Иди къ бісу, не перебивай.

— Иванъ Ивановичъ, братіку, серденько, позичь будь ласкавъ.

— Та що тобі такъ приспичило, наче вмерти захотілось.

— Потягти нічого: тютюну чортъ ма и купувати ні за що. Позичь, братіку.

— Скільки тобі?

— Та хочъ шагівъ два.

— Добре вже, позичу. Та щобъ безпремінно віддавъ. А коли віддаси?

— Та може черезъ тиждень. Ось невзабарі приїде тамъ батько до Кромова и якъ дасть ёму на гаду, то я тобі й віддамъ.

— Дивись лишень. То тобі тільки два шага?

— Давай хочъ и більшъ.

— А ось чого не хочешъ? спитавъ Качанъ, показуючи дулю. Потімъ засунувъ руку у кишеню и витягъ звідти гаманецъ, зроблений зъ старої хляви. У гаманці шагами та двошаговиками було може зъ півъ карбованця. У Дзюбаного ажъ очи затанцювали, якъ побачивъ стільки грошей, заразъ ёму й скочило на думку, якъ би то викрасти ці гроші. Качанъ вийнявъ два шага и віддавъ Дзюбаному.

— Ось! е! кричавъ радісно Дзюбаний, увійшовши въ хату. Теперъ треба якъ небудь роздобути шматокъ дзеркала.

— Та цего въ мене не шукати.

— То починаймо робити.

Хведірко віддавъ Дзюбаному шматокъ того дзеркала, щобъ изскребити полуду, а самъ пішовъ у варисту хату узять трохи попідлу. Звернувшись Хведірко почавъ перемішувати полуду зъ попідломъ, а потімъ натирати тимъ шага. Невзабарі мідяний шагъ бувъ білий, чистий, наче півкарбованецъ.

— Справа! гукнувъ Хведірко.

— Ну й добре. То йди жь теперъ на базаръ купувати турецького.

— Е, ще рано, нехай трохи згодомъ.

— Та ні, добре й теперъ, саме така пора добряча.

— Хай собі й такъ. Адже до базару не близько, а я тимъ часомъ не швидко втиму и поки дойду, то якъ-разъ буде саме въ пору.

Хведірко вийшовъ зъ хати, накинувши на себе якусь одешину — свиту не свиту, жупанъ не жупанъ — хто ёго зна. Изъ споду, по обохъ полахъ ціві одешини, замість вишневъ, припито було по цілій хустині и отъ у ці кишені Хведірко складавъ усе, що ёму траплялось украсти де небудь. Жде Дзюбаний поки звернетця Хведірко, ходить по хаті широкою ходою и густо плював на долівку: ажъ сліна зъ роту тече, якъ адумає, що потягне того турецького. Пройшовши скільки разъ по хаті, вінъ заглядавъ у вікно и даявъ Хведірка, що той не швидко повертавця.

— Де ёго чорти мордують! хиба чи не зловили? Турбувавсь вінъ про Хведірка. Та ні, думавъ потімъ який тамъ бісъ ёго вловить, — хиба ёму вперше красти! Уже бувавъ у бувальцяхъ. Хочъ инколи траплялось покоштувати й палиці по плечахъ, та все якъ небудь удере, щобъ не зловили. Та жъ вінъ бувавъ и не въ такому ділі, а це—чортъ віть що ёму.

Дзюбаний знову ходивъ по хаті и знову поглядавъ у вікно.

— Здоровъ! гукнувъ ёму зъ заду Макаренко, товаришъ таки ёго.

— Здоровъ! одказавъ Дзюбаний.

— Що ти робишъ?

— Якъ бачишъ. Потягти нема чого—отъ хило. Чи нема, братіку, въ тебе, хочъ на цигарку¹⁾ тютюну або коренцівъ? Далєбі ось уже годинъ зо три якъ не куривъ, ажъ за живіть хапá — такъ хочетця. Дай, братіку, коли въ тебе є, а я віддамъ якъ у мене буде.

— Добре, добре.

Макаренко засунувъ у кишеню руку и витягъ зъ відти трохи коренцівъ; скрутивъ цигарку и давъ Дзюбаному.

Смакуючи, и трохи ще не зразу, витягъ Дзюбаний більшу частину тієї цигарки; димъ, наче зъ труби йшовъ зъ ёго носу и зъ роту. Одъ такого курення ажъ очи ёму почервоніли и заблещали слёзою.

Ухъ, матері ёго чортъ, отъ добре потягъ изъ голоду, ажъ у голові закрутило. Міцний у тебе, брате, тютюнъ, добрий.

А я до тебе ось що: ходімъ сёгодні нанічъ у Бальчикъ.²⁾ Погуляємо тамъ, наловимо раківъ и

¹⁾ Цигарка ця робилась такъ якъ инколи москалі роблять. Скрутивши невеличкий шматокъ наперу простого у трубочку, зъ одного кінця тоненьку, а зъ другого широку, треба у широкий кінець насипати тютюну, чи коренцівъ. Отъ вамъ и цигарка.

²⁾ Шляхокъ верстовъ за 4 одъ міста, надъ річкою Десною.

риби, та таки добре й теє, казавъ Макаренко, показуючи, наче що п'єв.

— То й добре, ходімо. А ще хто?

— Та ось я, та ти, та Бульба, та Носатий, ще забіжу до Тимонича.

И радіє Дзюбаний, що таке ёму трапилось, радіє, що погуляє трохи, вип'єв.

— Добре, добре. А гроші жъ є въ кого? питає вінъ.

— Про це не турбуйся: моє діло. Сёгодні я підгиривъ у Родича зъ скрині ажъ зъ півъ карбованця. И не чортівъ сикъ який вінъ, де вінъ узявъ и стільки грошей! Я бачъ давно вже підглядавъ ёго, духомъ почувъ, що въ ёго є гроші, та й кажу якомсь: „купи галди,“ а вінъ кудя тобі! Богомъ божитця и всіма святими, що въ ёго й шага нема. Ну, думка, пожди жъ гиродъ! Отъ сёгодні, якъ пішли всі въ класъ, я й зоставсь у номері, одікннувъ гвіздкомъ замокъ, шукавъ — шукавъ — нема. Бувъ зовсімъ уже хотівъ зновъ замкнути, та лаявъ якомсь за сорочку — и наляпавъ. А вінъ, бачъ, хитрий зъ біса, зашивъ їхъ у сорочку, та ажъ у саму середину. Я взявъ гроші, а скриню знову замкнувъ, наче такъ якъ разъ вона й була. Бачъ, який я молодець, добре?

— Охъ, ти моє серденько, сказавъ Дзюбаний стукнувши Макаренка таки добренько по спині.

— Та йди къ бісу, не бийся! — Досі ще вінъ певне не скаменуєсь, а поки схопитця, то тоді вже й грошей чортъ матиме. Може й поремствує на мене, та не скаже, а якъ що тільки натікне, то й пику вражому синові полатаю. Отъ тобі й кінець у воду. А сёгодні вип'ємо за ёго здоров'я.

— Такъ, такъ, казавъ Дзюбаний. Иди, я тебе за це поцілую. И обнявъ Макаренка. Той одпихнувъ Дзюбаного.

— Иди жъ теперъ до Тимонича, а то нерано буде, темно стане, а до Бальчика не близько.

— Хиба дороги не знаємо! и помацьки знайдемо, не заблудимо, одказавъ Макаренко и вийшовъ зъ хати.

— А распросучий сикъ той Хведірко, якъ вінъ довго бавитця.

Тутъ саме увійшовъ и Хведірко.

— А що, є турецький?

— Чортъ ма. Добре, що втікъ, трохи не зляпали.

— Та брешешъ, давай лишень.

— Чого брехати! — нема то й нема.

— А ну лишъ я тебе пошукаю.

Дзюбаний почавъ шукати и не знайшовъ нічого.

чортъ — сказано нема. Брехати мнѣ нічого.

— Та годі дурити, казавъ ласкаво Дзюбаний, дай, будь ласкавъ, бо ей же Богу пропадаю зовсімъ. Дай, Хведірко серце.

— Та вже жь нате, одказавъ той ухилиючись, и витягъ изъ штанівъ, та не зъ кишені пачку турецького тютюну Кріона гадеського.

— Ичъ, а ще й дурить мене задумавъ. А який?

— Та чортъ ёго зна. Ніколи було розглядати, який тамъ вінъ.

— Другий! скрикнувъ радісно Дзюбаний. Заразъ розірвавъ пачку и почавъ крутити цигарку. А кажи, якъ ти укравъ?

— Якъ укравъ! — хіба першина, — укравъ та й годі. Діло звичайне. Прийшовъ у лавку та й ставъ недалеко відъ того, де лежить тютюнь. А шага того въ руці держу, щобъ бачивъ вражий синъ, що въ мене в гроші. А ке, лишень, кажу, отте! и показавъ на мило, що лежало тамъ високо зверху. Крамарь ставъ на прилавокъ, щобъ дістати те мило, и обернувся до мене задомъ, а я тимъ часомъ и хіпъ за тютюнь. Показує вінъ мині те мило, побачивъ я. Та яке жь важу, погане, а скільки воно коштує?

— Двугривенного, каже. — Е, кажу, дорого не вартъ воно й половини проти цёго. Коли хочъ, то гривеника ще дамъ. Крамарь розсердився, а я й бувъ якъ слідъ. Отъ и все.

Усе це Хведірко розказувавъ радіючи, наче вінъ зробивъ що путяще, добро яке. А чорні очи такъ и бігають навкруги, самъ смієтця, крутитця, вертитця.

— Шкода, що другої не роздобувъ, казавъ Дзюбаний.

— Якъ медъ, то й ополонникомъ! Буде й однієї, а другимъ разомъ можна й другу. Та й не можна жь зъ разу двохъ ухопити, бо якъ би часомъ яка виковзулась зъ руки, то тоді що? — Якъ би можъ на дві, то не впустивъ рака.

— А тобі було зайти у другу лавку.

— Та буде й однієї, годі вже.

— Давай же шага назадъ.

— Ось якъ! узявши тютюнь, то ще й шага віддай.

— А то жь якъ!

— Ні вже, про це дзуаки.

— Та на віщо жь вінъ тобі здався!

— А вамъ на що?

— Я поверну знову Качану, а то й другий разъ часомъ и не дасть. Я жь у ёго позичивъ то й треба віддати.

— Коли позичали, то віддасте й другимъ разомъ. А мині то жь треба самому.

Хведірко повернувся ити съ хати.

— Куди ти? Шага віддай!

— Добре. Хведірко вийшовъ зъ хати. Дзюбаний хотівъ бувъ погнатись за нимъ и одняти шага, та подумавъ и не погнався. Скрутивъ цигарику, напхавъ її тютюномъ, викресавъ вогню и, злягши на ліжку, почавъ курити.

— А добрий, бісъ ёго батьиу, цей турецький! промовивъ вінъ, випускаючи димъ зъ роту.

Семенъ Войшокъ.

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

У хроніці Більського прописано, що якъ задумавъ король Степанъ вигубити дніпровихъ козаківъ, вони повтікали у Московщину до Донівъ; що тоді сила козацька здалась королеві ще страшнішою, и що вінъ певно черезъ те переставъ за ними вганяти.¹⁾

Того жь 1578 року ляцький рядъ підпомігъ свої потуги вибранцями. На сеймі постановлено²⁾: изъ городівъ, містечокъ и сілъ вибрати у королівську піхоту одного чоловіка на всякі 20 ланівъ чи то — зъ 20-ти тяглихъ посполитихъ. Вибірали самого сміливого, заможного и дотепного до війни, хто самъ на те обіздеця. Вибранецъ мусивъ що-чверть року вийти на певне місце зъ своєю рушницею, шаблею, сокирою, порохомъ и кулями, одягнений у таку барву, яку скажуть, а підъ війну давано вибранцямъ жолдъ на рівні зъ иншою піхотою. Уся ёго семъя не платила звичайного чиншу и ланового, не знала підводъ и иншихъ одбутківъ.³⁾

Сими вибранцями сподівався ляцький рядъ удержати по Вкраїнахъ охочихъ до козакування відъ мандрівокъ на Ниазъ, а до того ще звелівъ

¹⁾ Kronika Polska, 719.

²⁾ Volumina Legum, II, f. 972.

³⁾ Устава 1578 р. про вибранцівъ пропечатана въ Volumina Legum коротко, а розведена ширшою мовою тільки въ универсалі короля Степана. Знайшли ми сей универсалъ міжъ рукописами въ бібліотеці Красинськихъ (fol. A. I. 4, л. 104). Пясецький (Chronica Gestorum in Europa singularium p. 44) пише, що ще Сигизмундъ Августъ „permiserat delectum fieri ex colonis villarum Juris Regii, ut nimirum vigesimus quique colonus pedes militaret“. Тільки жь Volumina Legum, вторуючи сю уставу року 1590, звуть її степановською уставою. Тутъ уже не зъ 20 ланівъ, а зъ 20 кмєци влячачено вибранця, „ktory-to tak obranym wolnym aby był od wszelkichъ czynszow, płacey, robot y służb staroscie abo dzierzawcy swemu oddawania, a inszychъ dziewietnaście to wszystkô na jego mjeysce zastępowali.“ Въ сеймовій устані 1595 року зновъ — не люде, а земля: „ze dwudziestu włok ieden, a dziewietnaście za tego iednego wszystkie onera odprawować mają.“

король Степанъ посписувати въ реєстръ козаківъ, що мали свої двори по вікраїнськихъ королівськихъ добрахъ и згодились послухати у всімъ панамъ старостамъ и державцямъ. Поділено тимъ робомъ козацтво на реєстровихъ чи городовихъ и на запорозькихъ чи инзюнихъ. Щобъ запорозька Січъ не була єдинимъ містомъ збору козацького и силладу військового добра, оддавъ король козакамъ про тану річъ містечко Трахтомировъ, на Дніпрі, зъ давнімъ монастиремъ на козацький шпиталь и съ приписаними до єго землями.¹⁾

Не знайдено ще на письмі распорядку Степанового проміжъ козаками, що то по історияхъ прописують. Видно тільки, що не здолівши їхъ порозганяти та повигублювати, позатягавъ заможніцки на службу до себе підъ короговъ черкаського старости, и ото задобривъ їхъ Трахтомировомъ. Травня 17, року 1579, писавъ король Степанъ до сихъ затязцівъ, наказуючи їмъ помагати волошиніві Лакусті: „Коли вже ви пішли до насъ у службу, то мусите служити намъ и Речі Посполитій вірно и у всему слухати нашого черкаського старости, що підъ єго зверхністю стоїте.“²⁾ Въ тогочаснихъ актахъ zostавсь преслідокъ що король Степанъ заготовлявъ про козаківъ сувно.³⁾ Українська сучасна дума згадує про срібну булаву и бунчукъ, що приславъ король Степанъ козацькому гетьманові Богдану Рожинському, закликаючи їхъ на службу и разомъ грозачи.⁴⁾ Більський, прописуючи, якъ пробувавъ король Степанъ уві Львові, споминає, що вінъ смиривши трохи козаківъ тимъ, що стявъ Підкові голову, „поставивъ надъ ними гетьманомъ Оришевського, нашого, мовлявъ, Предвича“ (бо й самъ літописецъ бувъ шляхтичъ гербу Правдичъ). Все воно въ купі буцімъ би й схоже на те, що пишуть по літописяхъ про Степанову регуляцію козацького війська⁵⁾ и про настановленне козацького гетьмана⁶⁾; тільки жъ помилився бъ той хто би думавъ, що король Степанъ уста-

1) Piasecki, Chronica Gestorum etc.. 46.

2) Рукоп. библ. Красинськ., збору Свидзвинськ. fol. A. I, 4, л. 297.

3) Арх. Югов. Росс. III, 14.

4) Запорожск. Старина, изд. Срезневск., I.

5) Самий правдивий зъ лянськихъ літописцівъ, Пясецький, бувъ хлопцемъ за короля Степана; отъ же прописавъ не багачко й вінъ про регуляцію: „Nec minus providit confinium illorum securitati Rex Staphanus, militia Cosacorum melioribus legibus sociata: ista enim eo usque in incerto consiliorum fluctans, et nullis legibus, nulla disciplina militari cohaerens magis litrocinijs, vel alicuius tumultariae manus specie praeferebat. Chronica Gestorum etc. 45.)

6) Гетьманомъ звався тоді той, хто отаманувавъ у поході. Такъ отъ Більський, пишучи про шляхтичівъ, що були

вивъ міжъ козаками полки и весь рядъ, якъ розводять про те наші літописці. Чи великого стояло порядкуванне Степанове въ козацтва, видно съ того, якъ вінъ одвітувавъ татарськимъ посламъ року 1579: „Се люде своєвольні; понарати їхъ за шкоду трудно. Щбъ здолюю, те зроблю.“¹⁾

До Степана Батури гетьманомъ козацькимъ звався коженъ, хто збравъ козаківъ для нападу на Татаръ або державъ їхъ у військовій службі, яко староста. Тимъ-то по давніхъ актахъ разомъ начитуємо двохъ, чотирохъ и більшъ гетьманівъ. Затягали українські старости оружнихъ людей до себе то слякими, то такими умовами и обіцянками. Оружні люде, живлячись підъ старостинимъ приводомъ здобиччю, черезъ те саме козаками, а свого старосту величали гетьманомъ. За давніхъ часівъ, отъ хочъ би въ XV-му столітті, не чувати було по городахъ про козаківъ, щобъ вони мали яку особну юрисдикцію. Козакъ бувъ той, хто роздобувавъ собі хлібъ далеко відъ домівки, чи бувъ то волоцюга, чи бувъ то чоловікъ торговий, чи розбишакъ. Вернувшись изъ заробітківъ, тягъ вінъ у одинъ гужъ зъ иншими посполитими людьми, и бувъ у тому жъ самому присуді, що й инші посполиті. Якъ же почали козаки кўпитись на Низу за порогами безъ догляду и волі старости, тоді міщане почали зватись по узग्रанишніхъ городахъ королівськихъ або послушними, або непослушними.²⁾ Послушні одбували військовий одбутокъ за приводомъ старости, а непослушні знали тільки свого гетьмана, такого жъ, якъ самі козака, що настановляли вольними голосами, радуючи за Порогами. Ті слухали замкового присуду, а сі правувались проміжъ себе: де було два козаки, тамъ вони судили трейтєго. На сєму праві стояло козацтво відъ самого свого початку; на се право оберсь и Хмельницький, договорюючись изъ московськимъ царемъ.

Оце жъ початокъ козацтву дали українські городи, що мусли воінствувати, обороняючись відъ Орди. Городи українські населялись заволоками зъ далекихъ містъ, куди за лихоліття татарського повтікали люде съ по-надъ Росі, съ по-надъ Сули, съ по-надъ Буга и иншихъ степовихъ ривъ. Все

въ поході Сверчовського въ своїми ротами, зве єго гетьманомъ (Kronika Polska, 712). Настановлявъ король гетьмана хйба тимъ, що дававъ єму короговъ та булаву; тільки жъ и про се не знайдено ще нігде споминки опрічъ народнєї думи, а нъ думі може воно й опісля приспівано.

1) Kronika Polska, Bielskiego, 760.

2) Див. люстраціи городівъ: Білої Церкви, Богуслава, Каніва и иншихъ у збірнику Балинського и Липинського: Starożytna Polska.

то була Русь давня Дніпрова и Дністрова, а між нею бували й Ляхи-заволоки. Християнська віра у XV. и XVI. столітті не одного ляцького пана двинула на узग्रяннчче обороняти християнство від невірних. Отъ и київський бискупъ Верещинський оповідує, що перебіралась инші зъ глибокої Польщи сюди лицарювати. Инші жъ, каже, прибували на Україну, щобъ відомщати Орді за своїхъ родичівъ, що займала вона въ неволю. Инші зновъ покидали ляцьку землю черезъ те, що повелись тамъ ледачі звичаї відъ німоти. Сюди жъ, мовдьявъ, плелись и багатири, проциндривши свої достатки, а їхъ слідомъ и ті, що породившись у панських домахъ, зрелись и шляхецтва за-для насущного хліба та мусили йти въ найми до міщанъ и селянъ на чорну роботу, а ні — роздобувати хлібъ кражею та розбишацтвомъ. Були бо тоді, нише Верещинський, у ляцькій землі рядомъ зъ багатствомъ такі злиді, що багачко гербованої шляхти ходило по-підъ віконню, а часомъ мерли й зъ голоду.¹⁾ Все жъ ото таке тяглося на Україну и певно, що не мало допомогло зрости козацтву, бо въ козацтві святе діло війни зъ невірними йшло поручъ зъ розбишацтвомъ; були козаки деріями не для самихъ невірнихъ, дерли вони підчасъ походу и своїхъ людей.

Купилась до козацтва и такъ звана сваволя, що постало її доволі по всіхъ країнахъ Речи Посполитої, найбільше жъ на Волині. Була то вбога шляхта, що служила въ багатой, а потімъ утікала відъ своїхъ панівъ — або зъ досади на панську пиху, або мстючись за обиду, або боючись кари за яку провинність. Вбачаємо по судовихъ актахъ и домовихъ листахъ зъ кінця XVI. и початку XVII. століття (тоді жъ то саме заселялась Дніпрова й Дністрова Україна на візръ глибокої Польщи), що троха чи не всі великі пани по українськихъ воіводствахъ воювали одинъ одного. Найчастіщъ задирались міжъ себе пани на границяхъ одного воіводства зъ другимъ: вбачаємо се зъ тихъ комісій, що разъ-пó-разъ посилались відъ сейму розгрянничувати воіводства Руське, Белзьське, Брацлавське, Волинське, Київське.²⁾

Слово граничитись значило тоді те жъ саме, що й воювати. Безъ війни, бою ні одні великі добра не ввобрались покінешно у свої грянці у землі Київській, на Волині, на Поділлі, у Галичині; а до війни треба було панамъ такихъ людей, щобъ ишли битись залюбки. Зъ такої жъ то потреби виникли въ українськихъ воіводствахъ многолюдні купи такъ званихъ панськихъ слугъ зъ неосілої

шляхти. Не щó инше були сі купи, якъ домова орда; перекочували вони зъ одного панського двору въ другий. Которі зъ такихъ шляхтичівъ служили у великихъ дворськихъ урядахъ: були маршалками панського двору, порядкували панськими війсьми и влоями, отаманували надъ панськимъ козацтвомъ и рейтарствомъ; которі жъ знали їздити тільки въ панському почті, вистоювали въ панськихъ сіняхъ и прихожихъ панського принаву, або часами съ панськими листами. Бувъ се народъ псований. Дошло до насъ багачко писаного про їхъ ошуканства и хижацтво. Навпаки жъ и пани мавъ собі велике право надъ слугою-шляхтичемъ; не рідко було того, що й канчуками учить себе слухати, тільки й не просто, якъ посполитого, а підославши кидимокъ за-для шляхецького гонору; а ниший, то каравъ своїхъ слугъ-шляхту й смертю, мовъ король.¹⁾ Хочъ же въ українського панства меншъ було пихи проти слугъ, ніжъ у щирого ляцького, а прецінь зневоляла шляхтича служити багатшому своєму братові тільки сама злиденність, пам'ятавъ небо-ракъ усяку лайку й бійку, що витерпівъ служивши, и не кидавъ першого случаю зрабувати свого пана и втікати въ козацьке товариство, тамъ бо не мірялись родомъ и не дошукувались давнєго побуту. Королівський секретаръ при Стефані Батурі, Гейденштейнъ, оповідує, що після московської війни не мала частина коронного війська, не мавши служби пішла въ козаки и впотужила силу козацьку.²⁾ Відома річъ, що ляцькому жовнірові рідко коли доплачувано жодъ; жовніръ угоноблявъ себе жакуваннемъ по королівськихъ, панськихъ и духовнихъ добрахъ, а польский рядъ оглашавъ єго за се банитою. Такі-то люде переходили съ підъ королівської корогви підъ бунчукъ запорозького гетьмана. Трудне було їмъ воротте міжъ панське товариство; вдавались вони на віки въ козацтво и вносили въ козацький побутъ усе, щó змогло тамъ закоренитись. Оце жъ тільки черезъ се й ворогували на початку козаки ляцькому рядові чи все одно — панству. Ворогування до панівъ, яко ляхівъ, або нашихъниківъ у стародавнєго козацтва не було; бо не постали ще ті причини, які навпослі поділили козаківъ и шляхту на два табори. Козаки, якъ ми бачимо, роздобували собі хлібъ у купі зъ королівськими старостами — першъ явно, а потімъ — потай королівського ряду. За Порогами знаходило собі притулокъ не одно поспільство, що шукало собі тільки насущного хліба; ходили туди й люде значні, маючи передъ-очъ християнську політику. Байдуже тамъ було, якої хто віри, все одно —

¹⁾ Wereszyński. Polska Niżna albo Osada Polska, 43.

²⁾ Volumina Legum, II, f. 1505—7.

¹⁾ Pamiętn. Albrechta Stan. Radziwiłła, II, 170.

²⁾ Dzieje Polski, II, 361.

якого хто й стану або коліна. Важли вь козаківь найбільшъ, хто вь собі носивъ великого духа, хто вмівъ усяку нужду веселимъ серцемъ приймати, усякий трудъ залюбивъ на себе брати.

(Дальше буде.)

У ТЮРМІ.

(П. К.)

На далекій Україні
Нині руські люде
Заспівали: „Христось воскресь!“
Изъ цілої груди,
И тішатця, що діждали
Великую днину;
Лишъ я бідний тутъ у тюрмі
Ні живу, ні гину.
Радъ би я ще більші муки
Оттуть протерпіти,
Щоби знавъ я, що разъ щирі
України діти.
Загримъять воскресну пісню
Невпці своїй рідній:
„Тішся наша Україно,
Ми вольні й свобідні!“
Но та днина ще далека;
Ой ще не одному
Сивоусу Запорозцю
Й хлопцю молодому
Крізь решітку вітеръ зимний
Буде провівати, —
Відай, Боже, той великий
Празникъ не діждати.
И я тутки „Христось воскресъ“
Нипечкомъ співаю
И зріницю кривавими
Слізми умиваю.

Данило Млака.

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНИВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Дальше.)

Коли дружко приносить коровай зъ комори до хати, то увійшовши, придержуєся на порозі и каже: „Благословіть Господаря (коровай) внести до хати.“ — Староста и підстароста відповідають: „Нехай Богъ благословить: разъ, другий разъ и всі три рази.“ Тоді дружко зъ великою урочистістю ставить коровай, зъ вікомъ відъ діжи, на столі...“

Для ліпшого вироуміння цілого обряду наведу ще належачі сюда пісні галицькі, котрі Новосільському не були знані:

Світи, місяцю, зъ раю,
Нашому короваю!
Аби бувъ коровайъ красний,
А якъ сонічко ясний.

Ой раю жъ ти мій раю,
Пшеничний короваю!
Въ семи кириць водиця;
Въ семи стогівъ пшениця.

Ступя, Боже, до насъ!
Теперь у насъ гараздъ;
Та й ти, Божая мати,
Ходи намъ помагати
Коровайъ убрати.
По столу коровайъ грав,
А все вь печь вазирає
На щасливое місце:
Десь би мнѣ тутъ сісти.

Проси Бога, Марисенко,
Що бъ Богъ давъ,
Що бъ ти ся коровайъ вдавъ:
Якъ день білий,
Якъ Богъ милий,
Якъ яснов соненько,
Що світять вь віконенько.

Де жъ ти бувавъ нашъ гостю короваю?
Що жъ ти видавъ нашъ гостю короваю?
Ой бувавъ же я та вь чистісінькімъ полю,
Ой видавъ же я місяць надъ ворою.

У насъ уживають ще вираженне „коровай бгати“. Бгати єсть вираженне спокревнене зо словомъ „богъ“. Сама назва коровайъ указує на пень кор—сонце; вираженне Господаръ, означає може, самого Господа; свічки при печенню короваю, застромлюванне „божого деревця“, голубці (о нихъ буде при колядахъ бесѣда), приспівуванне раю, сонця, місяця, зірокъ надають коровави значінне митологичне.¹⁾

4. Слово куръ (когутъ) має такожъ пень кор. У Иранцівъ бувъ когутъ святымъ птахомъ. Зендавеста повідає: „Птица пародаръ, котру зме говорячі люде каркатає (курка?) зовуть, підносить свій голосъ, збуджена святымъ Сраошею, при кожій святій зорі. Вона кличе: ста-

1) Горішні пісні при короваю суть для митології дуже важні. Вь пісні „засвіти Боже изъ раю нашому короваю“ розумієся підъ Богомъ не що инше якъ Сонце. Споминка о воді „зъ сімохъ кириць и уживанне сімъ свічокъ при печенню короваю представляють, здаєся, той таємничий царь-огонь и сю царяцю-водицю, о котрихъ споминають наші гіряне, яко о творцяхъ світа. И Иранці мали царя огнівъ, до котрого що третій день треба було вь кожоді хати приносити огонь. По поняттю Иранцівъ огонь повстаючий вь більше огнівъ бувъ лішний и до сонічного огню подібний. Задля тії причини пекли и Русини коровайъ вь пшениці „зъ семи стогівъ“, гадаючи, що таке тісто ліпше и богамъ миліше.

вайте, о люде, величайте найліпшу чистість, проганяйте девівъ (злихъ духівъ)⁴. А у молитвахъ молилися; „Я величаю побідоносну птицю, що въ формі карката сь стереже місця, де люде сплять“ (Дункеръ, II, 368). Подібне вірування живе доси въ устахъ руського народу. Повідають, що когутъ носідає ангельске перо и що за ёго помочию чую ангельскі співи въ небі. Ёго голосъ розганяє злихъ духівъ ночи (Rulikowski, Opis powiatu Wasylkowskiego 173.) Тутъ видно, що поганський ангель, Сраоша, заміненій ангеломъ Християнськимъ.¹⁾

5. Иранці и инші поганські народи обходили свої празники забавами и танцями. Празники забави и танці були богамъ посвящені. Для насъ особливо важні танці, відбуваючіся колесомъ, за взоромъ круглої подоби сонця. Такими танцями суть грецький χορός (хорсъ?) и руський хоровідъ або коровідъ, котрий відбувають підчасъ весілля мужчини, идучи въ около передъ сидячою молодою. Те саме означає коломийка, котра, якъ слушно замітивъ Pauli (II, 165), не може походити відъ міста Коломи, уже по тій причині, що підъ назвою каламайки вона истнує у Словаківъ а підъ именемъ коло у Сербівъ. Коло або руський танецъ (Вѣнокъ, I, 178) приходить также у Русичівъ; саме имѣя показує, що відбувався колесомъ, очевидно въ честь Сонця або Хорса.²⁾ Ту належить также такъ-званий „кривий танецъ“, о котрімъ споминає одна гагілка, що „ѣму кінця найти не можна“ (Pauli, I, 23.)

6. Дальше подібуємо пень кор въ слові корова. У Индійцівъ и Иранцівъ почиталася корова святою. Найстарші пісні индійські переповнені похвалами корови. Після Зендавести величалися святими: „святий найперше сотворений туръ (бугай) и добре сотворена корова“. Може бути, що який вони діломъ своїмъ намъ завітували, — збі-

¹⁾ Після Зендавести обожались ще орелъ и дві, намъ незвані, птиці: Ашо (въ додаткомъ уста) и Синамру. Що у Русичівъ орли обожались и уважались віщими, на те єсть много доказівъ въ пісняхъ народнихъ. Ашо и Синамру мали належати до родни курей и орлівъ. Може бути, що намі вираження а-ушъ або уша стягаються до иранської птиці Ашо. О Синамру знаємо, що вона у Иранцівъ віщала будучиість и унесла одного разу на своїхъ крилахъ одного богатира черезъ далеки краї надъ море. У нашихъ байкахъ споминаєся одна птиця въ золотими перами, звана Синусъ, а пробуваюча надъ Великимъ моремъ (Игн. въ Никл. 65 и 96). Може бути, що Синусъ відповідає иранському Синамру. — Въ Слові о Полку Игоревімъ єсть много повірокъ про добрі и лихі птиці.

²⁾ Грецький χορός бувъ танецъ святочний и відбувався также въ честь богівъ. Гезихий повідає, що χορός те саме означає, що χοχλος (колесо); бувъ то отже танецъ круговий. Слово χορός відповідає німецьке Kreis.

слово бугай лучиться зъ вираженнємъ богъ; примірівъ доста въ славянській митології, ще турівъ обожали. Ще до нині обходять подекуда на весні свято туриці (на Мазурахъ, у Словаківъ, въ Угорщині); у насъ въ часі колядъ ходять подекуда „зъ туромъ“ (Pauli I, 16) або „зъ бикомъ“ (Игн. Галька). Здався, що слово туръ (ταύρος, S-tier) повстало подібно якъ кор, гор, суръ, пѣр (Пер-унъ), зъ одного прапореня ор або ур, якъ вже горі замічено.

7. Здався, що сюда належать вираження: куръ (висипка), короста, солуди (sol) або пархи (пѣр). Мині пригадуєся ту одно місце у Геродота, де вінъ повідає, що Перзи вірують, яко би той, що єсть прокажений, проти Сонця согрішивъ. У насъ, и теперъ ще, зовуть висиплу огникомъ.

— 3008 — (Дальше буде.)

ОСТАПЪ ВЕРЕСАЙ

СОКИРЕНСЬКИЙ КОБЗАРЬ.

(Написавъ Никола Воловідъ.)

(Дальше.)

Року 1819, тоді саме, якъ народивсь на світъ Кулішъ, напечатано вперве записані відъ неписьменнихъ людей думи українські. Зробивъ сю прислугу мирові князь Цертелєвъ, Харківецъ, — нехай буде свята ёго памѣть. Року 1827, тоді, якъ умівъ Кулішъ уже читати й писати, Максимовичъ Михайло, изъ Золотоноши Полтавської, появивъ первий свій збірничокъ пісень народнихъ. Велике було й се діло, бо сей збірничокъ розогрівъ свого часу серце Костомарова, якъ вінъ самъ оповідає, и звернувъ ёго на стезьку народолюбства. Далі велико прислужився народності українській Срезневський, такожъ Харківецъ, якъ и инязъ Цертелєвъ, своєю Запорозькою Стариною, бо виявивъ нею дорогі скарби щирої поезії народної. Таку жъ прислугу вчинивъ сѣму святому ділові Полтавець Лукашевичъ, появивши Малороссійскія и Червоноорусскія думи и пѣсни.

Симъ чотиромъ мужамъ виненъ усикний народицький низенько вклонитись и памѣть їхъ окривати шаную! що вони положили наріжне каміне підъ новий будинокъ на руйновищі. Підвижнюють и ширять сей будинокъ историчи та разумні громадські люде, скрашають ёго довшнєю красою поети, святять пастирі душъ християнськихъ, а отте нетесане каміне, що заложили первні трудовики народні въ глибиню по чотирохъ рогахъ, держить и держатиме преславну будову нехїтно. Спасенна праця їхъ и слава їхъ не вмре, не поляже.

Поки жъ иде велика робота, годици намъ допомагати будовничимъ, ходючи тимъ же робомъ,

раючи розгублене и позатаюване добро наше народне, — вишукуючи ёго вясняючи и передъ очі розумнимъ ставлючи. История словесности української виявить свого часу порядно, що хто зробивъ гараздъ, підіймаючи вгору духа народнёго, и якъ сей духъ роспростеръ зомлілі крила. Зъ насъ буде доволі пам'ятати якими манівцями вивела насъ доля народня на той шляхъ, що звернули ми зъ ёго за пріводомъ нашого старосвіцького письменства. Геть вінъ заглухъ, а про-те розпознаємó ще старі прикмети, — не зоб'ємось.

Одна съ тихъ приметъ надвереджена більшъ відъ иншихъ, а инде й зовсімъ позагладжувана. Се — наше кобзарство народне. Той, що спорудивъ Записки о Южной Руси, ледві вже захопивъ ёго при останнімъ тху. На правому боці Дніпра не спіткавъ Кулішъ кобзаря ані одного: самі лірники голосили ёму пісні гайдамацького періоду; про Хмельницину згадували мало. Отто пани Ляхи такъ добре погосподарювали, якъ оддано імъ після Андрусівщини наповну козацькою кровтю землю! Дума историчня мусила втівати зъ їхъ сілѣ у Гетьманщину, на лівий бікъ Дніпра, и отто познаходжено її де-неде надруйновану, новими словами поцсовану.

Великої докладавъ Кулішъ праці, допевняючись, чи не затаїлась яка на запорозькихъ зёмляхъ, або въ Херсонщині; — ні, всюди глухо! Тільки малёвані Запорозці промовляли до ёго зъ полотна:

Струни мої волотві,
Заграйте мні стиха,
Ачей Козакъ, нетяжнице,
Позабуде лиха;

а бандура нігде не обізвалась. Тимъ-то вінъ такъ упадавъ коло тихъ древніхъ людей, що попрописувано життє їхъ у Запискахъ о Южной Руси. Що вінъ про дружбу зъ ними оповідає, то сі слова були щирою правдою. И розважавъ їхъ, и запомагавъ, и въ щирому слові їхъ дуже кохався, ба и зъ далекихъ зёмель озивавсь до нихъ, або черезъ людей переказувавъ, щобъ ёго сліпуючихъ приятелівъ шановано и відъ напасти боронено. Знаний намъ зъ Записокъ о Южной Руси жаль ёго про смерть Архипа Никоненка.¹⁾ Ще більшъ вінъ сумовавъ, якъ умеръ другий такий кобзарь, що співавъ старосвіцькі думи. Теперъ зоставця ёму на втіху одинъ тільки кобзарь, Остапъ Вересай. Другого такого не знає вінъ по всій Україні, — дай Господи, щобъ де знайдено!

Остапъ Вересай зостався съ того заводу старцівъ, которі звуть співакъ звичайнихъ пісень „малыми старцями.“²⁾ Що більше старовина забува-

вця, то все меншъ та меншъ чути по Вкраїні кобзарськихъ співівъ про тихъ Андиберівъ, про тихъ Коновченківъ, про те лицарство козацьке, що колись „полемъ и моремъ слави собі у всёму світу здобуло“. А забувавця старовина черезъ те, що здавна вже на самому простолюдїі полагає.

(Конецъ буде.)

Децо о новій читанцѣ руськой.*)

(Дальше й конецъ.)

Почавши одъ Котляревського мѣстити вона въ собѣ писателѣвъ руськихъ до найновѣйшихъ часовъ; и такъ слѣдує по Котляревськомъ Артемовській-Гулакѣ, Квѣтка, Падура, Гребѣнка, Максимовичъ, М. Шашкевичъ, Шевченко, Кухаренко, Костомаровъ, Головацькій, Устыяновичъ, Метлинський, Духновичъ, Павловичъ, Данкевичъ, Могляницькій, Гушалевиць, Кулішъ, Стороженко, Дѣдицькій, Попель, Марко Вовчокъ, Глѣбовъ и Ковиській. — Подыбуємо тутъ и Натаку Полтавку, и Марусю, и Перебенду, и Цевольника, и приказки Гребѣнки та Глѣбова, и чи одно ще добре та й красне. Передъ выписами зъ кожного писателя довѣдуємося де нешто о ёго життю и писаньяхъ. Такъ, то буде вже и читати що, учитель буде мавъ на чѣмъ опертися, буде мавъ ббльше спосбности сказати ученикамъ щось поучающого и займающого, чимъ при словоскладѣ старословенськомъ, а ученикъ пбнавши багацтво и красоту рднёго свого слова, набере и духа ббльше и вхоты до праці на рднёй нивѣ. Сказавъ бымъ ще ббльше що похвального о той читанцѣ, але я не такъвській, щобы любивъ дуже хвальбу, ще до того пересажену, бо вона намъ тяжко не разъ пошкодила. Отже жъ то и заповѣвъ я на передъ вже, що хотъ читанка добра, та все не така, щобы собѣ годѣ вже и подумати лѣпшой; а заповѣвъ на тов, щобы розглянувшись по нѣй добре высказати и се, съ чимъ негодуюся, що пбсла мови гадки повинно бы бути инакше.

И такъ помѣчаємо, що вйгде у цѣлѣй читанцѣ не стрѣчаємось съ Федьковичемъ. Мы пригадаємъ собѣ въ сей частъ, що п. О. Л., вѣдай чи не свѣдомый съ цѣлымъ издавництвомъ сеи читанки, сказавъ щось обѣ сѣмъ у „Словѣ“. „Правда“ каже — „що може не найде хто тутъ дякого твору того або сѣго писателя, котре ёму лѣпше надається, або котре вѣрнѣйше представило бы сочинителя; но коли розважимо, що читанка має бути учебникомъ, и що изъ творовъ навѣтъ и голосяйшого поета тяжко що vybrати, щобы безъ всякой соблазни далося читати и поленяти, то звинимо со всѣмъ такъ составителя якъ и тыхъ, котрѣ се дѣло пересмотрювали, коли не помѣстили въ читанцѣ того, або сѣго твору якого писателя, або коли иншого и со всѣмъ поминули.“ Такимъ дѣломъ п. О. Л. думає, що зъ Федьковича творовъ не можъ було vybrати нйцо, щобы безъ всякой соблазни далося читати въ школѣ? П. О. Л. дуже ласкавый, коли такъ скоро звиняє похвбы; мы же впередъ перегляємо все, що мавъ друкованого зъ Федьковича поезій подъ рукою и хочемъ переконатися, чи справдѣ годѣ вже vybrати зъ нихъ що для школы? Коли переконавсь, отъ тодѣ наввинимо. Але видко, що п. Тороньскій, составитель читанки, дуже плохо, або дуже въ

1) Томъ I.

2) Записки о Южной Руси, I, 13.

*) Щобъ закінчити річъ про читанку въ тїмъ числівидсувано „Мисли изъ философіи“ и Зазулю-Кузавку“ до наступачого числа.
Ред.

высока споглядавъ на творы Федьковича, того Федьковича, котрый, якъ каже справедливо одинъ польскій критикъ сен читанки п. S.¹⁾ „у нашой словесности друге мѣсце по Шевченку займае, котрый одинъ равняе ёму вдачею, а хотя духъ ёго въ нашомъ иружить свѣтѣ, чимъ Тараса, то таки есть однако могучій, однако великій. О поетѣ томъ, котрый есть и встане славою словесности руськой, нищо не знае п. Тороньскій!“ Коли бы бувъ п. Т. хотѣвъ глянути по друкованыхъ тодѣ вже поевіяхъ Федьковича, бувъ бы ся мѣгъ певно пересвѣдчити, що поевія якъ: Пречиста дѣво радуєся Маріє! Спѣвацка добра-ночъ на скниъ Тараса Шевченка, Писанки, повѣрье народне, до Керманяча, Порука, Киртчалъ, та й инши ще заслугують, щобы были помѣщені, и безъ найменшой соблави дадутся читати, хотбы навѣтъ у дѣвочой школѣ. Такъ само судилося и Ваглевичови и Данилови Млацѣ и Згарьскому и ще не одному пойти у непамять, хотъ далеко бѣльше знае о нихъ Русь, чимъ о Павловичу, и певно далеко бѣльше знайшло бы ся було межи ихъ творами гѣдного до помѣщеня у читанцѣ. Комисія жъ вдається не мала и коли заиматись дослѣджованьёмъ недостатковъ, а бѣльше только пересмотрувала се, що подавъ п. Т. Такожъ впаде кождому въ очи и се, що Кулѣшъ такъ слабо заступлений у читанцѣ. Кулѣшъ, скажу словами S., историкъ, поетъ, повѣстеписатель, чоловікъ, котрый великія заслуги положивъ коло розбудженя житя народнаго на Украинѣ, заступлений у читанцѣ переводами двохъ баладъ Мицькевича и урывкомъ въ ёго роману: Чорна рада! — Чи и ту руководився п. Т. вглядями педагогичними? Чи може крѣмъ переводѣвъ не написавъ Кулѣшъ нищо гѣдного? Кѣлько жъ то ту у Галичинѣ надруковано вже поевій Кулѣша! И тяжко жъ було въ нихъ vybrати що до читанки? А Марко Вовчокъ, писателька, якъ каже п. S., надъ котрой повѣсти народній не знаемо нищо краснѣйшого — якъ же жъ заступлена? Всѣго на всѣго урывкомъ на двѣ картки въ меншой своби повѣсти: Три долѣ! П. Тороньскій не читавъ хибѣ всѣхъ ёи повѣстей, та вынявъ кавалокъ въ той, яку наопавъ. Повѣсти сесей переводять вже и у инши бесѣды, якъ въ великоруську, сербську, французьку, молодѣжь же наша якъ судити може въ того выимку короткого о становіщи Марка Вовчка въ нашой словесности?

Такожъ и що до выбору прочихъ у читанцѣ помѣщенныхъ творѣвъ не згоджуюся съ п. О. Л., щобы бувъ такъ удачнымъ, якъ то ёму видѣться. Противно стаю по старанѣ п. S. и наведу тутъ уступы въ ёго дотычныхъ увагъ. „Побѣчь выимку въ „Наталки Полтавки“ Котляревського каже п. S., „помѣстивъ п. Т. вѣршъ до кн. Куракина, дробницю, котра въ алѣмъ свѣтлѣ ставляе Нестора новѣйшихъ писателѣвъ украиньскихъ; а не давъ жадного выимку въ Енеиды, котрой красною травестию придбавъ собѣ славу.“

„Артемовській-Гулакъ составилъ досконалый въ своимъ родѣ творѣ п. в. Панъ та собака. П. Т. нищо не споминае о томъ творѣ ани о иншихъ оригинальныхъ (крѣмъ вгадки въ житейскіи, що Арт. написавъ се — пр. ав.), але помѣщае въ читанцѣ переводъ баллады Гетого.“

Справедливо гнѣнається дальше п. S. на п. Тороньского, що помѣстивъ выимокъ въ драмы Квѣтки подъ над-

¹⁾ Колижъ собѣ уложивъ вже наснову до сихъ увагъ надъ читанкою, въ томъ появляеся въ Gaz. паг. критика сего п. S., въ котрой подыбую ингой мысли обиятъ вже нову наснову. Но, щобы мене не осуждено, буцѣмъ я чужій подхоливъ мысли то слова п. S., съ котрихъ згоджуюся хотъ по части, наводжу тутъ въ переводѣ.
(Пр. авт.)

писею: Шельменко-денщикъ. Рѣчь сю написавъ Квѣтка по великоруськи а перевѣвъ ёи кепско п. Кляжковичъ. Н. Тор. буцѣмъ не знае нищо о переводѣ, подае ёи яко оршиналъ Квѣтки, додаючи тольки, що подае ёи послѣ выданья Кляжковича, не вгадуючи нищо за переводъ.

Дальше повѣдае п. S., що Шевченко, сей геніяльный поетъ Украины, котрого творы заслугують, щобы ихъ майже въ цѣлости подано у читанцѣ, заступлений токожъ, сѣлько можно було, плохо. Нема тамъ творѣвъ ёго патриотычскихъ, нема тамъ навѣтъ Катерины, поемы котра не має въ жадной словесности нищо собѣ равного.

Тутъ выбачить п. S., що зверну ёго увагу на те, надъ чѣмъ вѣдай не застановився лѣпше. Се правда, що Шевченко впрѣ, щобы всѣ майже ёго творы были въ читанцѣ; напротивъ того ништо не мѣгъ бы менше сказати, чимъ мы але якои жъ бы тодѣ и читанки треба було? Такои, на яку насъ теперъ не стати ще. Колись, якъ будемо мали для кождой класы особну читанку, тодѣ и се може статись, що молодѣжь читатиме цѣлого майже Шевченка.

Що до Шевченка, то уважаю, що ёмъ заступлений у читанцѣ самъ про себе досытъ добре, одно хибѣ толькы, що на свою величъ и славу може не доконче сорозмѣрно съ иншими менше славными або со всѣмъ незначными писателями; а о томъ поговоримо поанѣйше

Слухаймо, що дальше каже п. S.: „Якимъ правомъ, лиямъ чоломъ посмѣвъ п. Т. помѣстити у читанцѣ руськой для молодежи руськой творѣ Костомарова подъ надписею: Кремуція Кордъ, написаный въ языцѣ великоруськомъ? Такъ то далеко пошла вѣра въ безкарность вытварей, що п. Т. мѣгъ думати, коли творѣ великоруській переиначить такъ, що и поанати годѣ, въ якоиъ языцѣ е написаный, то и неостережено зможе ввести ёго до школъ руськихъ? Чи п. Т. подумавъ надъ тымъ, що писатель, коли бы ёму попалася до рукъ читанка, до суду може заповнати того, хто посмѣвъ безправно на глумъ выставити ёго творѣ, переиначивши до непознавья бесѣду?... Колибысьмо нищо бѣльше не мали закинути читанцѣ, то се одно повелѣвало бы намъ осудити и читанку и составителя ёи!“

Годѣ не притакнути тымъ хотъ терпкимъ словамъ. Треба було або со всѣмъ залишити Кремуцію Корда, або помѣстити ёго въ добромъ переводѣ, але не баламутити самымъ толькы пододаваньёмъ дашковъ надъ о и в исю молодѣжь, що въ такой огидной бесѣдѣ писавъ Костомаровъ!¹⁾

На томъ мѣсци посмѣю спытати ще п. Т. яко жъ и комисію, чи читали Кремуцію Корда цѣлого, и чи уважили? чи читали розговоръ Тиверія съ Сяномъ стор. 226—227 у читанцѣ? коли бы такъ, то дуже несправедливо иаже п. О. Л. въ увагахъ надъ новою читанкою: „комисія выбирала творы въ есте тичномъ и литературномъ вглядѣщо и айкращій и найважѣйшій.“ Коли же нѣ, то дуже вѣле, що дозволяли печатати, чога навѣтъ не читали.

Дальше спорѣкае п. S. що Стороженко, повѣстеписатель, заступлений въ читанцѣ выимкомъ въ ёго драмы „Гаркуша;“ о прочѣмъ же позабыто! Але вѣ те — кажебнѣ якъ равельможиялися у читанцѣ п. Т. смарѣвила писателѣвъ галицькихъ, котрѣ, щобы равомъ ихъ вѣяти, не заслугують, якъ хибѣ на плоху вгадку! П. Дѣдицький и пр. займае у читанцѣ мѣсце отъ ст. 429—464, бѣльше, чимъ самъ Шевченко! П. Дѣдицький же коло того поста в тымъ, чимъ иуля по при величи!“ А дальше: „А чувъ хто про поетѣвъ,

¹⁾ Въ прочѣтъ, чи не лучше бъ було повѣстити замѣстъ Кремуцію усакъ частини Переяславской ночи? (Пр. авт.)

якъ Попель, Данкевичъ (про сѣго чули — пр. ав.), якъ Павловичъ и Духовичъ? Въ свои стороны додамъ ще, чи не годилося такимъ самымъ побытомъ помѣстити у читанцѣ творы вѣхъ 53 писателѣвъ составляющихъ Альбумъ на рѣкъ 1860? Скажу навѣтъ смѣло, що сяходяться межъ ними декотры заслугуючы далеко скорше, коли вже робитися вибѣръ, щобы помѣщено ихъ у читанцѣ, чимъ Павловичъ, або Попель. А кѣлько то начислялибысьмо людей въ словесности украинскѣй, котрыхъ покривджено дужетымъ помѣщенѣмъ такъ плохихъ поетѣвъ у читанцѣ! Василь Гоголь, Михайло Петренко, Бодяньскій, Стефанъ Александровъ, Михайло Макаровскій, Довгоносенко, Тополл, Воронковскій, Шпигонскій, Щоголевъ, Кузьменко, Иродчукъ, Гаиша Барвѣнокъ, Номисъ, Мардовцевъ, Гетьманецъ и многіи инші, чи не заслугують скорѣйше на споминку чимъ Павловичъ? Але навѣтъ и тыхъ галицькихъ писателѣвъ, котрыхъ творы помѣщено у читанцѣ, хотъ вѣсно по бѣльшой части незначне займають становище у нашѣй словесности, представлено въ читанцѣ декуда такъ, що отслонюються часто темѣйша аъ ихъ загально не свѣтлыхъ сторѣвъ. Не буду запускатися тутъ въ немилу и тяжку оцѣнку поодинокихъ ихъ творѣвъ; спѣмну тѣльки о Пѣдгѣриахъ Гушадевича, котрѣ представлялися неразъ на нашѣй сценѣ, такъ що вже мавъ спѣсобнѣсть оцѣнити сю мелодраму свѣтъ нашъ образованый. И якъ же жъ випавъ судъ загальныи? Вѣсно, що не добре! Признавано загально премію, котра тодѣ була выписана не сочинителю мелодрамы, але сочинителю музыки до неи.

А навѣтъ комисія, котра присуджовала премію, узнала за справедливѣ, коли добре тямлю, роздѣляти премію поміжъ обохъ сочинителѣвъ, и мелодрамы и музыки.

Колѣ бы мелодрама ся дѣйсно сама безъ музыки была заслуговала на премію, яка жъ была бы тодѣ справедлива причина премію дѣляти?

Сказавъ я выше, що передъ выписами лѣвъ каждого писателя помѣщена житєпись єго. Однако читаючи вѣтъ житєписи добачити мусямо и тутъ декотры недостатки и похибы. И такъ декуда, суть звѣстки про поодинокыхъ писателѣвъ такъ короткыи и плохыи, що однако було лишити саме тѣльки имя писателя на чолѣ єго творѣвъ. До такихъ належить звѣстка про Алекс. Павловича и Глѣбова. Ё и инші писателѣ у читанцѣ, о котрыхъ не много бѣльше звѣщався; такъ о Гребѣнцѣ, Максимовичу, Стороженку, Кониськомъ. дуже мало можъ довѣдатися въ читанки.

Декуда подаються навѣтъ ошибочныи звѣстки. И такъ кажется, що многы поевіи Кониського находятся у Метѣ (1865), де не подыблемо въ однои; Марка Вовчка опѣщданій мало выйти дотеперь 2 томы, а то тодѣ вже, коли читанка составлялася, було ихъ 3 томы, и т. д. — А и прочимъ де-що повнѣйшимъ житєписемъ хибув то сл, то та важна и цѣкава рѣчь; всѣмъ же безъ выимки недостае хотѣбы найкоротшой оцѣнки творѣвъ писателя.

Лишається поговорити ще въ слѣдуючѣмъ о декотрыхъ граматичныхъ видахъ и о правописи сей читанки.

Въ школьныхъ книжкахъ жадається всюда однаково уживаемыхъ видѣвъ граматичныхъ и одностайной правописи. Вымога ся цѣлкомъ справедлива, бо инакше ученикъ не научится ни бесѣды, ни правописи. Одки жъ походить, що такъ рѣдко помѣжъ нашими учениками найдеться який, щобы знавъ добре яку небудь уживану у насъ правопись, якъ не ѣтси, що кожда руська книжка написана иншою правописею, а навѣтъ кожда про себе рѣдко коли писана правописею всюда собѣ рѣвною? Важне хто, що у насъ ще неусталенъ вѣтъ виды граматичныи, а правопись то вже

со всѣмъ ни. Правда. Але ученикъ такы учаться якось граматыки руськой, а та граматыка учить ихъ, котры виды грам. уживаються у насъ рѣжно, и въ чѣмъ тая рѣжниця заходить; учить ихъ такожъ и правописи хотъ тѣльки однои, але всюда собѣ консеквентной. Пѣсла той граматыки повинны бы составлялися и учебники пѣвъ. А коли бы се справдѣ не можна, то треба бы подати хотъ въ читанкахъ коротку звѣстку о рѣжныхъ у насъ уживаемыхъ видахъ грам. и правописяхъ, и инѣ бы тодѣ хотъ выписы каждого поодинокого писателя самы про себе були въ тѣмъ взглядѣ примѣромъ консеквенціи, якъ на пр. у читанцѣ II. для низшой гимнази.

Поняку до высказанья снхъ гадокъ подала минѣ крайня неконсеквенціа що до уживанья грам. видѣвъ и правописи въ читанцѣ.

Такъ читавмо заразъ на заголовнѣмъ листѣ „Читанка для высшой гимнази.“ Сей видъ 2. падежа е со всѣмъ ошибочныи, нашѣй бесѣдѣ невластивыи. Не уживав єго ни народъ, о чѣмъ свѣдчать єго пѣсни, въ котрыхъ не подыбуемъ єго хибѣ въ случаяхъ, коли вымагае сѣго ритмъ або римъ — отже тѣльки выимково; ни навѣтъ въ старыхъ памятникыхъ нашѣй словесности немае жадной подставы, бо лѣтѣписи, якъ Ипатѣвська, Волынська уживають часто навѣтъ ѣ на концѣ тыхъ видѣвъ; ни на послѣдѣ въ граматичѣ, не кажу вже школьной, але жадной не найдемо подставы до уживанья 2. падежа шрпложникѣвъ род. жен. на ой.

Мѣгъ бытъ єй слова оперты на множествѣ цитатѣвъ, коли бы сѣго дѣйсно треба було. Але на що? у читанцѣ самой подыбуемо заразъ на 9. сторѣвъ въ 17. рядку въ горы „ѣтъ голоднои смерти“, ст. 11. р. 9. въ г. „до якои вещи“ и такъ и по инчихъ мѣсцахъ, хотъ находятся такожъ и виды, якъ на заголовнѣмъ листѣ. Читанка же II. для высшой гимнази надписана „для высшой г.“ И де жъ ту консеквенціа яка? чи може то licentia poetica заразъ на заголовнѣмъ листѣ читанки заповѣдаючи на перѣдѣ, що буде ихъ въ серединѣ бѣльше?

Вѣдома то рѣчь, що весь народъ руській еъ выимкою кѣлькоохъ округѣвъ въ Галичинѣ уживавъ правильного вида въ 3. лицѣ ед. и мнѣж. теп. вр. на шъ и. пр. ходитъ, ходять, кажутъ; такъ само и 2. лицѣ мнѣ. повел. сп. коньчиться такожъ на шъ и. пр. ходѣтъ, кажѣтъ.

Всѣ украинскыи писателѣ уживають тѣльки снхъ видѣвъ, галицькыи же твердыхъ на шъ. О тѣмъ споминае и заведена въ школахъ граматыка Дра Осадцы. Выпадало отже сѣ той вже причины, щобы не переиначувала чужныхъ творѣвъ литературныхъ, задержати сей видъ у вѣхъ выписяхъ въ украинскыхъ писателѣвъ, тымъ бѣльше, що видъ сей е дуже важною цѣхою бесѣды руськой именно же украинскѣй, а заравомъ и вѣдомый вже въ граматыки ученикамъ. Мимо того находимо у читанцѣ инакше: шъ попереимѣнявано на шъ. Але въ якѣ жъ неконсеквенціи вела сеся, видѣться може на око, дробниця? Поминувши, що тѣ самы выписы въ читанцѣ II. для высшой гимна., де задержано поманутыи виды, выглядяють инакше, а въ читанцѣ для высшой гимна. зновъ инакше, находимо и въ сѣй самѣй читанцѣ декуда такожъ и справедливый виды, котрымъ удалося передъ окомъ корректора якось укрити. Одъ стр. 3—11. читавмо: полюбишь, положишь, щемнишь, вередуюшь, скажѣшь, посылаешь, живешь, прійдушь. — Знае кождый, що Украинцѣ уживають неопр. видъ замѣсть на шъ такожъ на шъ и. пр. полюбишь або полюбишь. Отже жъ часто може римоватися 3. лицѣ ед. сѣ неопр. видомъ и. пр. (3. л.) — ѣдпочитъ (неопр. в.). Но и въ такихъ случаяхъ не пощаджемо

того шь въ 3. лицѣ. Тому читаемо краснѣйшѣ въ читанцѣ якъ ст. 18. 3. зворотъ въ заду: побожишься — ложнясь, а ст. 167. гомоньшъ — отпочнашъ.

Вольно спытати, що надяло составителямъ, чи компсїи, чи коректорамъ, бо вже не знаю, до кого съ тымъ вопросомъ повернутись, се шь? Чи варта було за дїя одну букву лѣзти въ такїя неконсеквенціи?

Кажеться оттакъ въ руськомъ 3. падежъ одъ она, ѣи, а 4. п. такъ само, або въ Галичинѣ декуда ю. Въ читанцѣ не находимо ст. 23. р. 3. въ долу и ст. 27. р. 14. въ г. 2. падежъ ѣи, а ст. 25. р. 5. въ г. замѣсть 4. падежа, ѣю, (такъ ѣю звали) одже 6. пад.

Українцѣ говорятъ и пишутъ: уся, усе, усѣ, вона, воно, вони, хто, чимачкѣй, панскѣй, хозъ; въ читанцѣ же читаемо всюда: вся, все, всѣ, она, оно, они, кто, чумацкѣй, панскѣй, хочъ мимо того, що такими перемѣнами значно збогиджувся цѣла бесѣда дотычного писателя. Видко, що сей панъ, котрый именно занимався уладженьемъ правопису въ читанцѣ, не хотѣвъ розрѣжнити, що то ѣ сама правопись, а що виды грам. або загально виды словъ. Перемѣнити „усѣ“ на „усѣ“, то можна, але „усѣ“ на „усѣ“ — то называється вже безправно перемѣнити слово. Тѣмъ перемѣнѣ утѣкло однако одно „ноно“ ст. 22. р. 9. въ долу, а дѣється, чтобы служити за доказъ дальней консеквенціи.

Тутъ помину вже цѣлковитѣ перемѣны поодинокихъ словъ (якъ ст. 161. р. 18. въ г. Добре и се зам. Добре вси) ба навѣтъ непотрѣбно заливные цѣлныхъ мѣсць (якъ ст. 182.) де въ книжцѣ „Ворона и ягня“ опущенъ цѣлѣй 4 рядцѣ найгарѣйшій въ концѣ), а перейду до самой правописи.

Скрѣзь въ читанцѣ читаемъ „вдти“. Хто хоче переконатися о ошибочности такого писанья, нѣй гляне до статьи „Етимологія и фонетика“ въ 6. ч. торѣочно „Правды“. Въ мѣстѣ стороны додамъ только, чому не пишеться вже консеквентно: дѣдти, вѣдти, прїдти и т. д., але всюда „дѣйти, вѣйти“ и т. д.?

Пишеться такожъ всюда въ читанцѣ: сердце, сребрнѣй, солнце, солнѣно, солнѣчко, замѣсть: серце, сребрнѣй, сонце, сонѣно, сонѣчко. Чи се естъ такъ славлена мягкость руського слова? Чи не задерживаѣтъ бы языкъ, коли бы прїйшло навѣтъ Русини виравлятися въ четвѣртыи въ выговорѣ только одного слова: солнѣно або солнѣго?

Чи ту такъ много залежитъ на томъ л, що не можъ ѣго выкинути, хотъ нѣгде въ руськомъ мїрѣ не вымывлялся.

Коли бы такъ, то чи не лѣпше було бы задержати ще давнѣйшій способъ писанья у томъ словѣ и замѣсть солнѣно писати сльнѣно?

Наибольшу замѣнаннью нарѣбили однако у правописи дашки и крошки, котры то мали погодити этимологию съ дѣйственнымъ выговоромъ. Находимо скрѣзь у читанцѣ: ѣи, ѣи, ѣго, ѣму, сѣго, але въ томъ самѣмъ выписѣ читаемо и ѣи, ѣи, ѣго, ѣму, сѣго, сѣго, сѣго, и т. и. Злишнымъ було бы наводити дотычнѣй мѣсца, бо каждый, хто слѣже заглянути только у читанку, побачитъ за першимъ поглядомъ доситѣ примѣрѣвъ сѣи неконсеквенціи.

Поговорю наконецъ о одной точцѣ въ правописи, о котрой вправдѣ писано уже досытъ, а ще бльше говорено, але таки инѣкъ ѣи не рѣшено. Розумѣю тутъ уживанье въ 3. лицѣ муж. р. ед. минувшого вр. лъ, де говориться ѣ.

Вѣдомо каждому, що пѣсля выводбѣй этимологичныхъ належало бы ся писати: казалъ, читалъ, полкъ, долгѣй и т. д. а пѣсля выговору цѣлои Руси: казавъ, читавъ, волекъ, долгѣй и т. д. Я думаю, що коли всѣ майже народы увагляють вже въ письмѣ по при правилахъ этимологии и принятѣй загально выговорѣ, коли и мы навѣтъ въ найтвердѣйшій этимологичной правописи принили такожъ много правилъ фонетичныхъ, то не согрѣшилибысьмо нѣй дробочку противъ умѣтности, колибысьмо рѣшилися писати пѣсля выговору: казавъ, читавъ и т. д. Тутъ позволю собѣ всѣхъ ученыхъ этимологовъ запытатися, чи застановилися коли навѣтъ тымъ, сколько то стоить труда привнычати хлопцѣ, що зачинае учитися, а ледво добре выговорюе слова, чтобы де треба выголошувати л якъ ѣ?

Ѣму показуе учитель напередъ у книжцѣ букву л, оттакъ особно намалѣвану на картцѣ, дальше пише ѣму крейдѣю на таблицѣ и каже, чтобы собѣ рѣшвало само на

своей таблицѣ, а все вбивае ѣму при томъ въ голову: то л! Хлопцѣ научитися читати, а ту повѣдають ѣму: *сѣваалъ* читатимешъ якъ *сѣвааетъ*, *волекъ* якъ *волекъ*! Эле! не иде до головы, равъ л, равъ ѣ, баламута! И хлопцѣ не одвыкне часомъ до смерти. Не все жъ бо то ще и скажутъ ушколѣ, що такъ а такъ; бо знаютъ напередъ, якъ тяжко поїде, або самѣй часомъ не знаютъ, якъ властиво читати треба. Отже хто не застановився надъ тымъ, хто не знае, яка бѣда у школѣ съ тымъ мизернымъ л, то жъ и кажу ѣму: що легки собѣ выговоришь, груди асушишь, але хлопцѣ не одведешъ одъ влон привички, бо ѣму не понятно чому се, що му танъ довго навывали л, якъ равъ маеться читати десь тамъ не знати де, якъ ѣ.

Часомъ говоритиме на память: „сѣввавъ“, а въ книжки читатиме „сѣввалъ“, а часомъ таки все вже „сѣввалъ“ тай годѣ.

„Такъ и мае быти“ подумавъ собѣ и усмѣхнеться хто! До тыхъ я и не голошуея отсяни словами, нѣй собѣ елкають здоровѣй, коли имъ такъ красше!

Отже жъ застановѣтсья добре надъ тымъ панове, котрымъ отдано составленье учебниковъ, и робѣтъ, що хочете, нѣй только молодѣжъ не ломить собѣ языка, нѣй только не спорѣкнутъ колясь на васъ, щосьте рѣдню бесѣду плюгаво перекручовали не самѣ, а въ устахъ несвѣдомыхъ дѣтей!

Каждый ученикъ може и повиненъ навѣтъ довѣдаться у школѣ, въ своемъ часѣ, що такїя, а такїя вывѣдъ того слова, але не повиненъ привыкати до злого выговору. Тодѣ прїиде и для него часъ, коли буде мѣтъ писати, якъ уважати буде, але выговоръ все задержитѣ добрый.

Для того думаю, що у всѣхъ учебникахъ належало бы писати пѣсля выговору: писавъ, читавъ, волекъ и т. д. а то тымъ бльше, що и заведена въ школахъ граматыка Дра Осадцы такой учить правописи; иначе бо не удасться при найстаранѣйшомъ обставанью за справедливымъ выголошуваньемъ писаного привычати молодѣжъ до доброго выговору.

Скрѣзь въ читанцѣ однако не находимо нишихъ видѣвъ якъ: писалъ, читалъ, желтый и т. д. навѣтъ и въ выпискахъ въ украинскихъ писателѣвъ, хотя ихъ тоу правописею покрывджено несказанно. Варазомъ же и въ тѣй точцѣ негоджувся сѣся читанка съ II. читанкою для нѣшон гимназїи.

Симъ законѣчаю свои увѣги надъ новою читанкою. Глянувши ще разъ на цѣлу читанку тяжко не признати ѣй по при всѣхъ тыхъ хибкахъ и недостаткахъ великомъ цѣнности особливо въ сѣй хвилѣ, коли не маемо нїщо, въ чого бы молодѣжъ наша могла хотъ то що довѣдаться о богатствѣ рѣднѣго нашего слова.

Понуку до выкаванья похобѣ, якѣ по моей гадцѣ въ нѣй подыбуются, не була охота дорѣкати може только чи то составителѣи ѣи, чи комисїи, але щира воля, чтобы книжка сѣся и вынѣ цѣнна, колѣсь, якъ дождется нового накладу, чого незадовѣгъ надѣятися можна, могла статись ще цѣннѣйшою!)

А. Б.

1) Хотъ подали ми у „Правдѣ“ сѣю рѣчь про читанку, однако жъ не згаджамся въ многихъ точкахъ въ ш. рецензентѣ. Съ кѣлькохъ дописей надісланихъ намъ про сѣю читанку, котрі мѣжъ собою и такожъ съ нашимъ поглядомъ згаджаютя, подамо въ найблизшихъ числахъ допись, котра ясно высказуе погляд на читанку и подае спеціальнѣйшї розбѣръ. Ред.

ПЕРЕПИСКА.

Преи. О. С. ѣ 3. — Вашъ перекладъ псалмѣвъ ми дістали. Якъ можна буде, надрукуемо одинъ уступъ незадовго въ „Правдѣ“.

Високоповажному М..... на Украинѣ. Ваше письмо за дїя политичнѣго нахвалу надрукувати не можемо. Не теряйте надїи. Нинѣшнїи стани въ вашѣй державѣ переходнѣй. Коли поступови васадї здобутї наукою, найдуть мѣсце за кордономъ, освободитця и ваше слово відъ пригнѣтающихъ оковъ. За приобїзїи матерїали напередъ дякуемо.

Головнї помѣчники при редакціи: Е. Згарський, М. Коссакъ, Дрѣ В. Луѓакѣвський, Ом. Паршицькїй, Дрѣ Е. Сушкевїць.

Відповѣдае за редакцію: Иванъ Микита

Зѣ а рукарнѣ Ставропигїйскѣй.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., в 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнёго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352³/₄.

ОТЕЦЬ ЮРИЙ.

Оповідання Г. Згарського.

I.

Нігде не поросло на стільки бзичи, якъ у Негівцяхъ. Сказано, що не такъ по дулавимъ вербамъ, якъ у бзичі любить роскошувати, нехай не приказується, несамовитий.. Зъ відкіля розплодилось стільки несамовитихъ у нашихъ Негівцяхъ, послухайте добрі люде.

Було, що живъ у Негівцяхъ панотець Юрий. Посвящений у Холмі, належавъ вінъ до старосвітськихъ попівъ, що то їхъ Холмищакими да Луцаками звали.. По сусіднимъ селамъ, всюдейна попували семінарщики, не такої просвіти, не такихъ звичаївъ та й не такої бесіди. Наче той патрїарха самотівъ поміжъ нимн нашъ сивоголовий отець Юрий. До вісімдесять роківъ переплило по надъ ёго поважною, високою головою; ні горбився, ні ходивъ о палиці, а бувъ у собі зажилый, свіжий, сказати — молодий вікъ прозиравъ скрізь старі сиві очі. Изъ ёго довгихъ білихъ лицъ, зъ довгимъ носомъ, супокій душі заявлявся, а дві густі зрослені брови, знаменували въ німъ чоловіка старої, кріпкої волі. Було, якъ стане въ святихъ ризахъ на службу богу та й обернетця до народа. якій такій людині святий привидівся. Тільки голосъ, мовляли старі люде, не той, що бувъ давніше; — бо жъ не мало святихъ, великоднихъ постівъ перепостивъ. Старий було ні каплею молока не занесетця, а все таки постивъ на твердо, зъ оліємъ. Хочъ не промагавъ на старість голосъ, такъ не було въ сусідстві, ні одного празника, на которімъ не правивъ би самої великої служби. Сусіди, семінарщики любили та й поважали старого, за-для ёго доброго серця.

Діялося те на первихъ дняхъ місяця липня. Осинна по царинамъ туй-туй пристигала; поляскувалася одъ скваринихъ лучей припікаючого сонця. А вже жъ нічия пшениця не підбралася такъ гарно

въ колосъ, не поросла такъ густо, якъ на попівськимъ ґрунті. Проходивъ хто по-при попівську пшеницю, такъ ажъ ласо учинилося; — жменею таки пересадивъ би на своє поле.

Високо звелося сонце на полудне; така спека вже одъ двохъ неділь, що земля, иначе той хорний у горячці.

— Недай Боже граду та й пошесті на отсю пшеницю! — яка вамъ благодать на сій ниві! — заговоривъ якийсь бойко до свого товарища, пособуючого на волівъ побічъ воза.

— Адъ! адъ! любоньку, така вамъ роскошна, якъ ті луги на нашихъ поверховъяхъ, придавъ то-варишъ.

Позацокувалися бойки надъ пшеницею, бо зъ роду не видали въ своїй верховині такого збіжжя.

На возі лежала звъязана якась уже не молода, білою веретою покрита невіста. То ревіла, то стогнала, якъ би хто пікъ залізомъ, або коловъ ріжнами. Лячно позиралась бойки по-задъ себе, а вже таки підъ самимъ селомъ опинилися, якъ поминули попову пшеницю. Попові лани припирали такъ ажъ идъ самій греблі. Взіхали до села за ворота, поспитали куди до попа дорога та й станули изъ возомъ таки підъ самою церквою.

Розвъ обступила їхъ дітвора зъ бабами. Лякаючись ззиралися по собі, бо знали, що за діло на возі. Не було такого тиждня, щоби не прихавъ хто изъ дали-далека до Неговець, до старого попа, освятити воду.

Отець Юрий прославився було на ціле Підгірвє своїмъ священнемъ води; то жъ и ті бойки не перші та й не послідні гості. Було, що війшло де у кого въ пословицю: „не дурій, бо веду до Неговець.“

Коли се підъ церквою учинилося таке соньмище; отець Юрий сидівъ въ алькирику та й читавъ изъ своёго прастарого требника молитви одъ граду.

Не було такого требника у ніякого зь семи-нарщиківъ, якъ у панотця Юрія, що зброя у во-якѣ, то ёму требникъ. Изъ того требника святивъ вінъ воду, на твердо и на м'ягко: ніхто сѣго тре-бника не доткнувся своїми скверними руками. Отець Юрій завсїгди замикавъ ёго у тайнімъ сховку, наче яке сокровище. Спитавъ хто де коли зь семинарщиківъ про той требникъ, при добрімъ меду, або вині, чей мало наслухався объ нимъ. Мовлявъ: „старший требникъ одъ мене; немає зь тихъ ні одного на світі, що хрестили та й святили на нимъ воду!...“ Кождої днини, рано, въ полудне и въ вечеръ отець Юрій читавъ молитви изъ своѣго требника. Читаючи, завсїгди надыгавъ реверенду; то жъ сїдївъ у реверенді, а що такъ дуже припікало, читавъ молитви одъ граду.

Скрипли двері; увійшовъ, хто, — газдиня ста-рого, стара Бараниха. Трицять лїтъ минуло, за-якъ повдовївъ, а лишився тїльки зь однимъ синомъ, що вже таки не молодїй бувъ, да шпаковатий.

— „Бгомость, каже, якісь бойки правлять освятити воду.“

Старий мовчавъ, стара стояла.

— Амїнь! амїнь! амїнь! — за хвилию змо-вивъ панотець тричі вдарившись у груди; зачи-нивъ требникъ та й спитавъ: чи самі, чи кого привезли?

— Онъ ціле соньмище підъ церковью; якусь зв'язану бабу притаскали на возі.

— Нехай, повідає, котрий ввійде изъ нихъ.

Стара подроботїла; за хвилию станувъ гоїда-даючись нелехатїй бойко въ невеличкій світлиці та й ззираєтця по стїнахъ. Отець Юрій крихту засупився; бо нагодилось де-кому освятити воду, завсїгди вмїнявъ те за велике діло...

— Слава Ісусу! сказавъ смїливо бойко.

— Слава на віки! одрїкъ панотець та й ставъ поважно въ алькирі на порозі.

Узрївши панотця, бойко мало що не пере-хрестився; така бачите почесть ёго переймила. Не було ні людини, якъ ціла верховина, щоби не звїстний бувъ кому по славі своїй старенький піпъ изъ Неговець.

— А що се скажешъ, чоловіче?

— Голубе, панотченьку! се ми лиху привезли пригоду, торочить бойко, припавши идъ колїнамъ старого.

— Що за лиху пригоду?

— Ну такъ дайте ласку, панотченьку голубе, привезли бабу; — зволїть освятити воду.

— А въ бабі що за пригода?

— Відає Господь, чи не ступила на яке по-гане місце, або залявъ хто; реве да стогне на

всі застави; нехай не приказуетця, лихий нею ве-редує.

— Не мавъ кого чїпатись та баби?

— А ви жъ гадали панотченьку, да такъ и прискипався.

— Не молилась баба, не ходила до церкви, то жъ лихий усалашився: кара Божа! кара Божа!

— Відає Господь, панотченьку, яка вона со-вріщна, такій до її падецько....

— А баба жъ молода, — стара, — да чия?

— А вже жъ не молода, панотченьку, а крайно баба, коли моя мати.

— Дивуйся молодому; се нашибъ лихий твою маму; ти може изневаживъ, давъ догану, доскуливъ мамі, що — га?! —

— Розступця земле свята, да такъ щасливо діжду вечера, якъ я коли поклавъ на ню свій па-лець. Отъ падонько та й годі.

— А якъ освятити воду, на м'ягко—на твердо?

— Да такъ панотченьку просимо ласки: на тверде лиху и тверду воду.

По сему бойко у карманъ та й два золоті кладе на столику. Знавъ вінъ, що твердо, а м'ягко; послїдня стояла тїльки золотого; но за-для певного skutku мало хто правивъ м'ягкої... Сяї такі переказували: правте за два золотихъ на твердо..

— Нехай хто окочить по дяка, а ви підождїть підъ церковью, зведївъ моторошно нашъ старий та й за требникомъ. Старий було готовитця до кожного священня води молитвами про себе. Иноді не освятивъ нікому воду, поки себе не забезпе-чивъ твердимъ постомъ. Стоявъ передъ образомъ святого Николая чудотворця, що висївъ надъ ёго постелею, да молився довго и ревно. Лице и чоло потомъ оросилня.

Въ хатині було парно, якъ у печи, коли на хлїбъ распалюють. Якъ нашъ панотець, такъ и хатина ёго, старосвітська, невеличка, тїльки зь одною малою світлицею да зь алькирикомъ. Не було въ нїй підлоги, ні білої стелі, а білі стїни, низькі повали, тверде, гладжене оземля, якъ по всїхъ опра-тнихъ хатахъ сельських. Въ світлиці не много було спратківъ, якъ у старого вдївця: дубовнї стїлї писані стїлці, що изъ нихъ барва позлазила, шафа та й кілька образівъ заветшалихъ по стїнахъ. Въ алькирику стояло дві постелі, невеличкий столичокъ изъ тайцими сховками и зелена скриня, великими зачинена колодами. Коли старий ревно зачитався у требнику, мухи цілими роємн доскуляли. На обїстю, поблизь хатини, критої соломною, да по-хмлої, була обора, стайні кїнські; то жъ скрізь, малі, на півъ одчинені вікна, наче до пасіки ті пчолы, гуртомъ бинїли мухн. „Гайда!“ иноді ста-

рай махнувъ червоною хусткою; а зачитався, лізли якъ до улья.

Закн одпитали дяка, минула спора година. Вігали за нимъ таки ажъ до ліса, де копичивъ сіно; прийшовъ засапаній, знать, квапився, скоро учувъ, що буде піпъ святити воду. Все ёму капнувъ якийсь шелюгъ... Якъ прийшовъ по ключъ Безручкий, (такъ презвали по сему, що не мавъ лівої руки) старій омовитившись, визиравъ уже скрізь вікно.

— Велика тамъ, дяче, сплца? поспитавъ старій на поздоровни.

— Єгомость! така вамъ спрага, що ажъ дерева в'януть, а сіно треса таки на табаку.

— А баба жива на возі?

— Бачу жива, коли реве да спомітуєтця мало посторонки не пірве и воза не переверне.

— Иди, зладь въ церкві!

Одійшовъ перконосій дякъ, Безручкий, а старому Юрью, якось такъ не весело...

— Въ саме полудне, на таку спеку, препанати, духъ святий зо мною, біса изъ баби старої, повідаю те не чиста справа... Мовлявъ небощикъ Печавський архимандрятъ: же святи снну ніколи зъ полудня воду, хочъ якъ би хто правивъ, кажу, не святи, бо себе обезвичишь. Свята ёго пам'ять, да свياته ёго слово, но теперъ ще не сполудня, а крайно дванайцята доходить, торочивъ Юрій самъ идъ собі, позираючи на свій старій годинникъ, що пританувавъ ёму изъ стіни, опорошеннимъ голосомъ. Годинникъ той купивъ, закъ посвятили на попа у Холмі, хочъ деревляний, а ще небувъ у ніякого майстра... Юрій справлявъ ведля сонця; прийшлося, такъ пустивъ: „некай иде, якъ хоче“... Замчайно, якъ всі старі, иноді показувавъ вінъ химерно. „Господи, буди мині грішному“... промовивъ нашъ Юрій въ порозі та й пішовъ до церкви, хочъ кріпний на дупі, таки чогось маркотний...

Ціла громада цікавихъ людей, що заступала візъ бойківъ доокола та й мовчки все зиралася, скоро зазріла панотця у порога церкви, такъ неначе розігнавъ би хто ломакою, або позмітавъ изъ місця. Утікали, ажъ курилося. Одоколи святивъ отець Юрій воду, не було християнина, щоби поважився придивлятися сему ділу. Вилізъ чортъ изъ одного, да такъ влізе и въ другого, а на що кому чорта въ гості?! Отъ и причина, чому такъ скоро умегали...

Бойки випрягли воли, підвели въ противну сторону відъ воза и припняли до плота, щоби, якъ стане піпъ святити воду, вони стояли ёму въ плечахъ. Въ ніщо бо лихий такъ перейти не любить, якъ изъ чоловіка въ скотину... А вже жъ прожене

піпъ чорта, такъ не по-за себе, а передъ себе, мудрували бойки, та самі стояли по тімъ боці и добре вимудрували.

Підождали крихту, и се явився отець Юрій въ фелоні изъ кропиломъ та й требникомъ у рукахъ, Безручкий державъ хрестъ и воду.

— Одокрийте бабу!

Бойки такъ и зняли верету.

— Якъ бабі на им'я? —

— Варвара!

Заговоривши те идъ бойкамъ, отець Юрій за добрихъ п'ять стіпъ опинився передъ воза, а бойки поставали, знявши крисані, ёму у плечахъ.

Якъ узіривъ Безручкий бабу, ажъ въ задъ подався; святий хрестъ здвигъ таки передъ себе... Ніщо й казати: бо жъ то страхъ бувъ подивитися! Простоволоса, чорна якъ земля, очи въ стовпъ вибалушені, перекривлені губи та й зуби вискалені. Тряслася заедно, якъ на морозі, а хвилями спомітувало нею. Тільки, що не ревіда да не стогнала. закъ отець Юрій станувъ передъ возомъ.

— Адъ, якъ чортъ завітривъ нопа, пошептали бойки, ні зейкне.

Безручкий поставивъ у судничку воду на стілці, а старій почавъ довгою тихою молитвою святити. Освятивши воду, явъ сотону виклипати молитвою, що ю тричи одчитавъ изъ требника, поступившись крихту идъ возові. Коли ставъ у вторий разъ одчитовати молитовъ, не спомітувало уже бабою... За третимъ разомъ, такъ перестала и дрожати.

Зачаївся чортъ, да не дригне, пошептали бойки. Сміливимъ бойкамъ якось такъ бачите и не дячно попові за плечима...

Ажъ се приспіла хвиля, якої зъ роду не бачили, та на яку до смерти тямли...

Одчитавши тричі молитовъ, отець Юрій подавъ требникъ Безручкому, а взявши святий хрестъ въ ліву, а кропило въ праву руку, омочивъ ёго священою водою та й голосно такъ примовивъ:

— Аки Христось, Синъ Божий, изгна біса изъ чоловіка въ стадо свинное, азъ силою всемогущой всесвятійшой Тройци, изганяю тя, во имя Отца и Сина и Духа святаго, аминь.“ Тес рекъ, окропивъ тричі бабу священою водою.

Якъ не страє бабою, ажъ посторонки потріскали та й візъ поломився... Тільки що ревнула, побіліла, затворила очи и лежить безъ пам'яті. Въ сей хвилі поганій вітеръ якъ не завів одъ воза, да не стане курбелити и копотіти въ гору порохомъ, що ажъ бойки зъ великої пуги попричикали... Вихоръ куривъ, а Юрій кропивъ на всі сторони... Тарахъ... зачули, якъ въ мигъ переломило

*

вербу надъ потокомъ та й посунулося по садамъ, що ажъ листе посипалося... Мете, гне, курить страшно такъ, що и самъ отець Юрий побілівъ, не наче хуста. Хочъ яка замить, та судна година, стоявъ на місці та й доконувавъ діла.

Приступивъ таки до воза.

— Да буде Господь Богъ во Тройці всесвятой єдиносущою изъ тобою во віки, віковъ! Варваро, схаменися! рішиво зголосивъ Юрий надъ бабою, а баба такъ и розтворила очи.

Прискочили бойки, підратували бабу. Отець Юрий подавъ напитися священої води, звели бабу изъ воза, поцілувала вона хрестъ святий та й панотця въ руки, въ коліна. Ледви стямилися бойки на все те, що виділи; ні слова не промовили, да такъ дякуючи, ажъ идъ земли припадали. Отець Юрий, за нимъ дякъ, баба зъ бойками, всі до церкви.

А на дворі все дужше та дужше вимагаєтця лиха пошесть. Геть — геть — на вкруги закопотіло дубровами да лісами. Хто на дворі, хто въ лісі, хто въ поли, що духа пилює доскочити хати... Бабамъ хустки, чоловікамъ крисані позривало изъ голови; стежкою не стежкою, а таки на вправці, збіжками да городами села допадають. И худоба затревожена реве, біжить гуртомъ, одно передъ друге изъ пасовиска; росхрістані пастухи позасапувались, а поскакують за худобою. Страшний гаморъ цілимъ селомъ розлягався; реве худоба, ржуть коні, квичать безроги, а гуси розгегавшися на потоці, злопотіли крилами по воді та й сюди-туди порозліталися наче дикі, кожда на своє обійствє. Вихоръ вие, да скулить такъ страшно, якъ би хто въ селі обвісився. Ту, тамъ покликають: „хапайте шматте изъ плота, затыгніть візь до шопи!.. Дітвора и бабн, що поралися дома, якъ у Бога за дверми, зазирали скрізь вікна на те лихо, що на дворі такъ розбушувалося. Ажъ ось изъ поза лісівъ великими валами несутця тучні хмари. На разі сивожовті, по нихъ наче смола чорні хмари; посоловіло на дворі та й потемніло. Лиснуло разъ, у друге, у третє и затихло... ні воробецъ чичиркнувъ, все що живе поховалося...

Отець Юрий, що найбільше мавъ ходу, якъ десять сяжнівъ идъ хаті, вже стоявъ у вікні изъ требникомъ, а бойки, таки на сухо ухопилися до корчми.

Розгуркотілося; то лускає, то лискає; хрестомъ святимъ знаменуютця по хатамъ люде. Якъ не процідитця, наче изъ коновокъ, ажъ по всімъ ровамъ зануміли потоки. Повихапувались баби изъ сіний и ну жъ давай метати ожога, лопати, да віники, на охрестъ перідъ хатою. Варовалися бачите одъ граду, бо таки побренькувавъ уже по вікнамъ.

Де кому, ажъ морозъ пішовъ по тілі на отсю гадку, якъ не дай Боже градъ побъє тільке красне збіжже.

Нікому такъ важко не вчинилося на серці, якъ старому панотцю Юрию; наче би видівъ, який тамъ градъ посипався, на єго красну пшеницю. Чи не урекли бойки, якъ їхали зъ бабою, своїми поганими очима. А вже жъ бойки, не бойки, а одплатився чортъ старому за прогонъ изъ баби.

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ єго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Жадоба здобичи була однакова у всіхъ козаківъ; однакове жъ було въ нихъ и завятте проти невірнихъ. Якъ підпали Татарє підъ султанську руку, напади їхъ на Україну сь того часу вчастились. Привело до сєго Татарву, якъ уже сказано, разъ — те, що турецька роскішъ підохотила торгувати невольникомъ, а въ друге — те, що Турки, осівши по Дунаєві и підъ Очаковомъ, запомагали Татаръ людьми и вїньми до нападу. Отъ же ще була одна причина. Султанъ звавъ татарські улуси оттоманською землею и погрожувавъ Ляхамъ войною за нападъ на сі улуси.¹⁾ Жигимонтъ Августъ не знайшовъ иншого способу до впину Татарви, якъ посилати ханові що-року по 50 тисячъ червінцівъ. Степанъ Батура прибавлявъ до сихъ грошей ще 20 тисячъ таларівъ и направлявъ Орду на Московське царство. Ні про що же козаки не дбали. Знали вони тількі свої шкоди; бачили вони тількі, якъ Орда займа въ неволю їхъ земляківъ; звідусюди доходила до нихъ чутка про ті муки, що приймали християне відъ невірнихъ. Тимъ-то не вдовольнялись вони давнімъ змаганнямъ на Татаръ коло переправъ и нападомъ на улуси, воювали вони разъ-по-разъ низові городи турецькі и ходили въ Волощину, бо й Волохи, черезъ те, що слухали Турківъ, здавались імъ таними жъ ворогами; руйнувати й пліндрувати Волощину було въ нихъ святе діло, аби хто піднявъ до походу.

Року 1577 знайшовсь такий ватажокъ у нихъ міжъ товариствомъ. Пробувавъ за Порогами братъ покійного волоського господаря Ивоні. Козарлюга зъ єго бувъ добрий; велику мавъ у рукахъ силу, що ламавъ вїнські підковн. Черезъ те козаки, по своєму звичаю, дали єму призвище — Підкова. Чи зъ давня вїнъ козакувавъ, чи ні, не знаємо; тількі почали Козаки єму кучити, що не годниця єму попускати въ чужі руки братнєго добра; а въ Волощині такожъ були люде, що не любили панування господаря Петра, которого султанъ посєдивъ

¹⁾ Biblioteka Warszawska 1852, IV, 11 (artykuł Gołębiewskiego: „Hetman Żółkiewski.”)

на місце Івоні. Сі люде звали до себе козацьку силу, прочувши про добру славу Івоніного брата між Низовцями. Більський, якъ уже ми знаємо, свідомий бувъ про козацькі справи черезъ свого дядька, що гетьманувавъ надъ Низовцями. Оповідув вінъ у своїй хроніці такъ про Підкову.

Почувши Підкова, що закликають ёго Волохи на господарство, дякувавъ їмъ за таку шану, тільки що ёму нічимъ було піднятись у Волощину. Тоді вони прислали ёму два письма за печатами значнихъ боярь: одно було написано до князя Костянтина Острозького, а друге — до барського старости. Благали бояре помігти Підкові тільки до Дністра, а тамъ вони ёго зустрінуть певного дня зъ військомъ. Прибувъ Підкова нишкомъ зъ сими листами у Баръ и подавъ старості. Староста потай усіхъ сказавъ ёму, що радъ би душею помігти козацькому походові, та боїцця короля, бо король сурово наказувавъ не ламати примирья зъ султаномъ. Ба ще раявъ староста Підкові збіхати куди небудь зъ Бару, щобъ не дочулись про ёго въ Волощині та не счинилась тамъ тривога. Підкова послушавъ ради и збіхавъ кудись у малолюдне місце. Тимъ часомъ вернувся зъ дикого поля въ Баръ Станиславъ Коницький, що мавъ землю на тій Україні. Дознавшись про Підкову, побачився зъ нимъ, привітавъ ёго новимъ щастемъ и подавъ себе до услуги. Коницький знався добре зъ Низовцями, водився на Низъ и розкидавъ міжъ товариствомъ які мавъ за свою службу гроші. Допомігъ ёму въ сему ділі и Волошинъ Чапа, що одруживсь и живъ у Брацлавщині. Зібрали вони вдвохъ 330 що-найзавязтшихъ Запорозцівъ, а гетьманувавъ надъ сими трома сотнями Шахъ. Вкупі съ Підковою двинули вони въ Волощину, та довідались, що господаръ Петро тягне назустрічъ зъ великими потугами и багатьма гарматами, занежали походъ свій до кращого случаю, набрали тільки живности и вернулись на Україну.

Волоський господаръ Петро жалкувавсь королеві на козацький внадъ у султанську землю и погрожувавъ Аяхамъ турецькою войною заламання примирья, коли не покара́ козаківъ. Король дуже стрівоживсь и заразъ написавъ до коронного гетьмана и до значнихъ руськихъ панівъ, щобъ старались піймати Підкову и иншихъ бунтовниківъ. Гетьманъ пославъ три роти за приводомъ свого слуги-дворянина, Боболецького. Рушивъ Боболецький у Немирівъ, прочувши, що тамъ пробуває Підкова; а Підкова, довідавшись про ёго приходъ задалегідь, виїхавъ зъ города съ нівсотнею пішихъ козаківъ зъ рушницями. Прибувши до якогось броду, вїхавъ у воду по черево коневі и поставивъ передъ себе ніхоту. Прискочить Боболецький до броду, ажъ Підкова наготовивсь ёго зустріти въ тамому

місті, де на ёго напасти трудно. Вернувся у Немирівъ. Вернувся в Підкова. Боболецький ставъ у замку, Підкова — въ місті. Приступивъ Боболецький до воєводського намісника: видай Підкову: „не бороню ёго тобі, візьми, коли здоленъ.“ Съ тимъ и повівсь Боболецький.

Тоді коронний гетьманъ жалкувавсь королеві на намісника брацлавського воєводи Збараського Яна. Король пославъ до воєводи: видай! Ажъ не прибувъ ще королівський комірникъ съ приказомъ, якъ на підмогу Підкові зновъ прийшовъ гетьманъ Шахъ, уже съ шістьма сотнями козаківъ, а на Низу зоставивъ чотири сотні. Підкова зустрівъ ёго на Пробитому шляху. Шахъ привітавъ Підкову, яко волоського господаря и звелівъ бити въ талимбаси. Козаки провели Підкову до города Сороки. За Сорокою спершу поспільство взнало ёго за господаря. Якъ же зближились козаки до Ясць, господаръ Петро вивівъ проти нихъ не мале військо, та Шахъ съ Підковою те військо роспудили. Петро мусивъ утікати до свого брата, господаря закарпатієй (Водощини¹⁾), и вже звітія жалкувавсь турецькому султанові на підданихъ лацького короля, просячи запомоги.

Тимъ часомъ Шахъ поставивъ Підкову на господарстві. Козаки вїхали въ Яси передъ св. Одріємъ року 1577. Знайшовши тамъ багацько полону, Підкова попускавъ на волю за викупъ. Потімъ почавъ роздавати вищі уряди Шахові, Чапі, Коницькому и иншимъ, а до султана пославъ за господарською короговою. Султанъ бо державъ підъ своєю опекою Волощину, и дававъ короговъ усякому новому господареві на ознаку своєї ласки. Хто не одержавъ короги господарської, той би мусивъ воювати зъ султаномъ за своє господарювання. На войну треба було великої сили, а ласку султанську здобували господарі обіцянкою рокової данини зъ сакимъ чи такимъ наддаткомъ. Отъ съ такою жъ то обіцянкою пославъ до султана и Підкова, та посла ёго на дорозі перехолено. Тимъ часомъ на підмогу Петрові двинувъ до Ясць братъ короля Степана, семиградський господаръ Христофоръ Батура. Бачивши Підкова, що не всидіти ёму на господарстві, узявъ зъ Ясць 14 гарматъ, забравъ що було дорожче и, обмисливши себе живністю, потягъ на Запорозжжє. Дойшовши до Сороки, держали козаки раду. Прямувати на Запорозжжє степами було діло важке за великими снігами, а мимо Немирова — опасувались коронного гетьмана и брацлавського воєводи, що звелівъ їмъ король спіймати Підкову.

¹⁾ Молдавія и Волощина вкупі звались тоді Волощиною; якъ же хотіли розрізняти сі землі, то перву звали просто Волощиною, а другу — закарпатією Волощиною.

Отъ же коронний гетьманъ не забігавъ Підкові шляху; сподівався мати ёго въ рукахъ, не проливаючи крові. Якъ прийшли козаки въ Немирівъ, закликавъ воєвода Янъ Збараський гетьмана Шаха и нількохъ козаківъ до господи и вмовлявъ їхъ усякь не псувати примарья зъ Турчиномъ, а Підкові рааявъ іхати до короля, що король, знавши ёго лицарство, вислухає ласкаво про волоську ёго справу. Воєвода самъ визивавсь провести ёго до коронного гетьмана, а гетьманъ проведе до короля. Переказано се Підкові. Той згодивсь іхати и подарувавъ брацлавському воєводі 12 гарматъ, а 2 гармати подарувавъ гетьманові. Коронний гетьманъ одіславъ ёго до короля на сеймъ, та король не пустивъ на очі Підкови, а посадивъ ёго на ланцюгъ уві Львові и державъ за сторожею. Тимъ часомъ султанъ приславъ на сеймъ чауша, допевняючись, щобъ ёму видано Підкову. Король Підкови не видавъ, а самъ звелівъ одрубати ёго голову. Козаки тимъ часомъ не вгамувались. Тимъ же робомъ, що й Підкову, водили вони въ Волощину брата ёго Александра и ще разъ прогнали були зъ господарства султанського попихача Петра; та не довго імъ щастило: султанъ пославъ у Волощину своє військо, не встояли проти турецької сили козаки, багачько горюпахъ приведено въ Царіградъ, захопили Турки й самого Александра; султанъ зведівъ ёго на кілъ посадити за господарюванне зъ козацької, а не зъ ёго¹⁾ ласки.²⁾ (Дальше буде.)

¹⁾ Kronika Polska, Bielskiego, 758. Albertrandii, Panowanie Henryka Walezjusza i Stefana Batorego, I, 189.

²⁾ Въ кіпцѣмъ 2-ої глави урреривасмо „Первий Періодъ Козацтва“ на кілька чиселъ, щобъ зробити місце статтямъ котрі давно вже для П р а в д и прислані, але задля браку місяця досі не могли бути поміщені. *Ред.*

П Р О Щ І.

(За Гайнець.)

Лежить козаць молоденький
 Да на хорування,
 Коло ёго стара мати:
 Сину мій коханий,
 Теперъ літечко на дворі —
 Идуть люде въ Київъ,
 Иди и ти помолитьця
 Пречистій Маріі,
 Вона тебе вихворює —
 Серденько загоїть! —

Нічо мамо, нічо сиза,
 Ріднесенька моя,

Ходімъ въ Київъ помолитьця
 За мою Оксану!...
 Доле моя, доле моя...
 Мамо моя, мамо!..

У Києві у святому
 Молебень ведетця,
 У Києві у святому
 Тамъ благодать ллетця!
 Хто на ноги не здужає,
 А подужать хоче,
 Несе ніжки восковні —
 Хто руки, хто очи,
 А мій Іванъ несе серце
 Изъ ярого воску. —

О Пречиста великая.
 Ти матінко Божа
 У сусіда було дівча —
 Укрили коверцемъ!
 О Пречиста ти київська —
 Загой моє серце!...

Горить свічка на ліхтарі —
 Горить-догоряє,
 Лежить Іванъ на постелі —
 У перше дрімає —
 Білу ручку на сердечку —
 Така ёго доля! —
 А тимъ часомъ у кімнаті
 Поводи, поводи
 Тихі двері одчинились —
 Та й зновъ зачинились —
 Ввійшла въ хату Божа мати —
 За невь два ангели,
 Та й поклала білу ручку
 На сердечко Івану! —
 Серце стало... а та ненька
 Не знала ажъ рано.

Ю. Федьковичъ.

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Дальше.)

8. Пень гор або кор прагадує намъ німецьке Негг, Германе або Германе, гречеське *Κβριος* або *Κοιβριος*, славянське Киръ (панъ) и нинішне король.¹⁾

Відомо, яку почесть повсюди мали королі. Особливо жъ Египтяне и народи иранські обожали сихъ намісниківъ божихъ. Право индійське наказувало:

¹⁾ Многі виводять назву король відъ німецько цісаря Карла, котрий около року 890 володівъ надъ деякими Славянами. Якъ побачимо, немає ся дорадка веденці партицьк.

„ніколи не обіжати короля, хочби и дитиною: бувъ, бо велике божество¹⁾ мешкає у тій ипостазі медській.“ (Дунжеръ II, 100).

Слово корель бралось въ иншімъ ще змислі.

У Иранцівъ бувъ звичай авати людей по имени огню, світла або сонця;²⁾ назва перського короля Кирушь (Кирусъ) пригадує цілкомъ слав'янського Корса. Дивнимъ способомъ байки перські про Кируса відбуваються нині ще у Русинівъ. Перзи повідали, що Кируса въ молодости живила одна сука; що вінъ пасъ стада вітця и проживавъ на випасахъ підъ голимъ небомъ, wrazъ зъ пастухами; що вінъ, підрісши, пастухами обраний бувъ за короля. — Кирусъ пізніше бувъ въ великій любові у Перзівъ. Разъ прийшовъ до него одинъ ловець, присланий відъ Гарпага, зъ зайцемъ въ сітці и зъ приказомъ, щоби ёго Кирусъ розпоровъ. Въ середині зайця бувъ листъ а въ німъ завозване до війни зъ Астнягомъ. Кирусъ скликує Перзівъ и справляє імъ величну гістьбу. Відъ Астняга мавъ походити рідъ смоківъ (амінівъ).

Въ руській байці про Сучича (т. в. сина суки) мовиться такъ: „Бувъ король, а той немавъ синівъ. Що не радитьсѧ, усе не помагав. Наконєць справляє великі обіди для убогихъ, гадаючи, що хочъ тймъ способомъ умолишь Бога. Одного разу приходить баба до короля и радить, щобъ зробити сітку шовкову и зловити нею рибу у морі; коли зварену рибу з'їсть королева, то породить ёму сина, нехай тільки не розпорює риби. Король зробить, якъ баба приказала, зловивъ рибу, и давъ кухарці зварити приказуючи, щобъ риби не розпорювала. Но цікава кухарка розпорола рибу: потрухи ловивдала для суки, сама покушала юшки, а ажъ наконєць зенесла рибу королеві. Великій стався відъ того дивъ: сука породила сина, кухарка сина и королева сина. Ростуть хлопці якъ браття у купі. Підрісши виїхали у чисте

поле щобъ вправитись у їзді и стрілянню зъ лука. Наконєць каже Сучичъ: „виберімъ зъ поміжъ себе одного старшимъ, нехай другі ёго слухають.“ Вибрано Сучича старшимъ. По многихъ війнахъ зъ змiami оженився Сучичъ и станувъ на конєць королемъ. (Байка про Сучича надрукована у Новосільського „Lud Ukrainski“).

У одній галицькій байці, що стигається до того самого предмету, названий Сучичъ Коршбуримъ (Кирушь?) а отецъ ёго королювавъ надъ червонимъ моремъ, въ Азії. (Байка про Коршбурого Попелюха надрукована въ казкахъ Игнатія зъ Никловичъ.)

Въ байці перській про Кируса, а въ байці руській про Сучича або Коршбурого єсть очевидно одинъ предметъ, хочъ въ дещо відмінній формі розказаний: зайць и сіть — риба и сітка; Кирусъ, що ссе суку — Коршбурий або Сучичъ; обіди у Кируса — обіди у короля; забава зъ пастухами на полі и обранне Кируса королемъ — забави на полі и обранне Сучича старшимъ; Кирусъ и війни ёго зъ Астнягомъ, відъ котрого походили змii — Коршбурий або Сучичъ и війни зо змiami; Кирусъ король — Коршбурий або Сучичъ король.

Здався, що байки про Кируса и Сучича повстали черезъ змішанне зъ митологичними прибавками. Самі назви: Кирусъ, Коршбурий король (коръ-сонце) могли подати повідъ до подібнихъ прибавокъ.¹⁾

По моїй гадці належить байкамъ о змियाхъ надати більше значіння. Змий, начальникъ тьми (у Индійцівъ представляли найвищого бога тьми підъ видомъ змii), борєся зъ королевичемъ, представляючимъ світло або сонце — ажъ наконєць королевичъ змiiя перемагає. Єсть то представленне

1) Замітити належить, що сука почиталась у Иранцівъ святою. Кари за побитте або убитте собаки (по иранськи спанд) були страшні и неумолимі. Зенданєста означає на ру на два рази десятигюлча буквівъ.“

Подібну байку якъ о Кирусі и о Коршбуриймъ, мали также Римляне о своїмъ Ромулі, зъ тою ріжницею, що Ромул живила вовчиця, а тамтихъ сука. Грецькі писателі споминають, що Кирусъ ціле життя величався, що ёго сука кормила. Воно, ввадио, було своєго часу великою честью. Може бути, що вираженне инішіне: сукинь синъ бралось давніше у противнімъ значінню. Одна Гагіла, вже тймъ самимъ старожитна, оспівує той самъ предметъ:

Бігла сученка ровомъ,
За нею хлопці роємъ,
Мисляли що то мати,
Вачали суку єсати.

(Рукописний збірникъ гагілакъ Джа В. Луцаковського підъ ч. 7.)

1) Королі або князі носили дуже часто епитетъ „Сонце.“ У староруськихъ казкахъ названий Володимиръ краснимъ сонцемъ („Владимиръ свѣтъ Святославєвичъ“ — Гол. Христ. 322, 324). Подібні вираження находимо и въ Слові о Полку Игорєвіжъ. Відъ того пішли и нинішні назви: світлий, прєсвітлий, найсвітліший, найясніший — яко титули видокнихъ людей, князівъ, королівъ и т. д. Очевидно, що сі назви позичені відъ Сонця и Світла.

2) На те адаються указувати назви гречеськіи Κόρη або Κούρη (донька) и Κόρος або Κούρος (синъ). Иранці вірили, що люде суть „відъ огню дані“, „відъ огню створєні.“ Може бути, що и латинське „риг“ указує на пѣръ а слап'янське синъ и німецьке sohn на sonne и vol. Си мало первісно означати родити, а власне повляття роженнє єсть звученє зъ уоїма божествами світла, а особливо зъ Сонцемъ (Дажбогомъ).

першого дуалізму, тої вічної борби в природі між світлом а тьмою, котра борба закінчиться має наконечною побідою світла. Для того в байках наших, як о Коршбурімъ, виступають часто коні з віздами, місяцемъ або сонцемъ, цілі з золота або діаменту, віщуючі будучність — майже цілкомъ такъ, якъ воно представляється в митологні Іранцівъ о коні Сонця, а у славянській митологні о коні Святотида-Хорса.

Для доповнення цілого образу наведу в короткості деякі вірування Русинівъ у змиі. Порівняння зъ подібними повірками у іншихъ народівъ поведе насъ до ліпшого зрозуміння цілої загадки.

Змиі живуть по часті в воді, по часті на суші. В байці о Кирилі розповідає залюблений змиі одній королівні: „Коли Кирило вийде на Дніперъ мочити шкіри, то несе не одну, а дванадцять разомъ. Коли добре налякнуть водою, то я бувало возьму и учіплюся до нихъ, знорошна трібуючи, чи витягне старуганъ? А ёму й байдуже; якъ потягне, мало и мене не витягне на берігъ.“ Зъ води виходить змиі на скалу або високу гору, де у норі промешкує, а, вийшовши зъ неї, пожирає жертву, яку котра околиця або місто щоденно ему в людяхъ приносять. Окрімъ того мають ще змиі свої замки и палати, в котрихъ переховують піврані панни, королівни, принцизни и т. д. Сі замки бувають закляті и у нихъ все здеревіле або скаменіле. Рицарі неразъ у нихъ подибували своїхъ братівъ або сестеръ. Неразъ и ціле місто буває закляте. В одній байці споминався городъ, а у ній дерева зъ заклятихъ людей. Такі дерева по тімъ спізнати, що зъ нихъ, коли рубати, плине не сокъ але кровъ. — Змиі мають ще крила. В байці за Сучича повідає одна змиі: „Я якъ рознущу крила відъ неба до землі, а розтворю пащу, то усіхъ прожру.“ Буває такъже, що змиі деякі перемешкують в воздухахъ и пожирають звізди, або скачуть на місяць и сонце (затмівне місяця або сонця). Повірка та повсюда знана. Маркианъ Шашевичъ згадає о ній у своїхъ віршахъ:

Туга якъ гадъ ся до серця вселила.
Звідає мисли якъ змиі зірочки,
Груди ссушила, здоровя знурила,
Хлібъ му не милий, не терпить сорочки.

Змиі суть потворні и бридні. Їхъ одіння „шкарадне гей хмара.“ мають три червоні зуби, огненний язикъ, а поломінъ бухає зъ губи, очей и ушей. Разъ летівъ триголовий змиі воздухами черезъ українські степи: гукъ, шумъ и грімъ розлягався навкруги, півъ неба освітілося відъ того змиі, зъ трохъ пащъ отворенихъ посипалися искри снопами.

Иніші змиі бувають зъ шістьма, девятьма, а навіть двадцятьма головами (байка о королевичу у Баронча, 114). Искри відъ нихъ неразъ такъ страшно сипались, що ажъ небо відъ огню запалювся.

Тягаръ змиівъ такъ великий, що підъ ними неразъ земля завалюється и дуднить (байка о Воячку и Кирилі). Одна змиі своїмъ тягаремъ цілу гору завалила (Игн. зъ Нив. XXIV). — Сирагота у змиівъ буває велика. Вони неразъ випивають озера, ріки и т. д. Ріка Стугна випита змиімъ до самого дна (байка о Сучичі). — Змиі бувають женаті, мають синівъ и доньки. Усі вони уміють перекидуватися: в дерево, ліжко, кирницю (байка о Сучичу и Коршбурімъ). — Змиі їздять на коняхъ и мають при собі хортівъ. О одній змиі споминається, що вона їздить в залізній ступі и підпираєся залізнимъ ступоромъ. — Одна змиі, запряжена до плуга, вюрала високу скибу, котру прозвали змиївимъ валомъ (байка о Сучичу). Валъ той находиться на Україні коло Канева. Якъ змиі убитий або спалений, то зъ ёго трупа вилягаються комари, мухи и всяка нечистота и погань (байка о Кирилі). Коли змиі здохне, то зъ неї вилягаються гадини, ищериці и повстають зарази, погіблиці пошести и т. д. (байка о Сучичу).

Всі ті байки суть зачерпнуті зъ давної релігії. Самъ народъ ближче обозначує їхъ родину, повідаючи про одного королевича, що вінъ бувъ „изъ міста Керелейса а вода Гавганъ“ (байка про Воячка). Гавганъ, якъ вже деінде замічено, єсть ріка Гангесъ в Індії. О Коршбурімъ повідає казка, що вінъ бувъ синомъ можливого короля надъ червонимъ моремъ. Такимъ способомъ відносяться й казки до Азії.

Байки про змиівъ повтаряються, зъ невеличкими відміннями, у всіхъ народівъ Азії, Європи, Африки и Америки, що доказує, що вони становили колись важну часть поганської релігії. Наведу на сімъ місци одну повірку зъ виправи аргонавтівъ до Кольхисъ: „Я зонъ (Ясний?) впрягає за помічю Медеї (принцизни) одного змиі, що стерігъ золоте руно, до плуга и объорює нимъ поле. Наконєць жениться зъ Медею.“ Воно пригадає намъ український валъ змиївий и байку про Кирила, в котрій принцизна переказує королеви за спосібъ, якимъ можна би убити змиі. Майже всі руські казки кінчаються наконєць тимъ, що королевичъ жениться зъ висвобоженою принцизною.

Переходячи повірки про змиівъ, якъ вони у насъ доховалися, приходимо до слідуєчихъ заключеній:

1. Якъ Ангромаїніюсть у Іранцівъ, такъ змиі у насъ суть существами злими и до нихъ вьязеся усе лихо и вся погань на землі: зараза, погіблиця

смерть; щури, миши, гадає, мухи, комарі и т. д.

2. Якъ деви у Иранцівъ промешкують въ темнихъ дірахъ и норахъ землі и воюють безпачинно зъ світломъ, такъ и зміи мають свої мешкання въ глибокихъ норахъ гіръ и воюють зъ світломъ, поїдаючи зорі и скачучи на сонце.

У тихъ отже байкахъ зложеній головний мить стародавній релігій: представлення борби міжъ світломъ а тьмою, — подібно якъ у християнськихъ легендахъ про битви зъ зміями (св. Михайла, св. Романа, св. Юрія) представлена борба християнства зъ поганствомъ. Въ поганськихъ и християнськихъ легендахъ помирає наконєць змія, а та погибель представляє наконєчну побіду світла надъ тьмою, християнства надъ поганствомъ. И Иранці вірували, що по довгихъ борбахъ міжъ Агурою и Ангрою звитяжить на конєць Агура и буде вічний та святий рай на землі.

Назви королевиць, Коршбури, Кирило показують спільний пень кор, стоячий въ зв'язи зъ світломъ и сонцемъ.¹⁾ (Дальше буде.)

ОСТАПЪ ВЕРЕСАЙ

СОКИРЕНСЬКИЙ КОБЗАРЬ.

(Написавъ Микола Воловідъ.)

(Дальше.)

Якъ ото почалась робота навкруги царствуючихъ, та поринули наші значніші люде до московського гурту, — на Україні тоді розумъ геть понижчавъ. Попи, дяконі, дяки не виносили зъ семинарій такого світла, щобъ імъ присвічувало до зрозуміння рідного краю и єго минулости; а пани учачись по гимназияхъ, по университетахъ, хапались тільки за ті науки, що зъ чужихъ земель на руську землю пересаджувано. Позирали вони звисока на сільску темноту, вважаючи її за якусь просторікувату дичу. Панськихъ дітей загодовувано зъ-малку по чужоземнєму, а дрібнота п'ялась туди жъ за паненятами. Черезъ те история далекихъ земель здавалась у насъ діломъ великої ваги; и не диво: тамъ здавна вже розумні люде піклувались нею; у насъ тимъ часомъ споминки про рідну старовину уважано за ні за що, бо рідко хто переховавъ де-які лігбписі, що покомпоновано ще за Гетьманщини; а що наша история записана поручъ изъ лядькою и московською по старихъ книгахъ и архивахъ — про се не догадувались довго.

¹⁾ Сама назва „Агура“ здався відповідати німецькому Негг и славянському король. — Иранське Мітра, являюче взявши, відповідає нашому світло. И дійсно бувъ Мітра у Иранцівъ початково найвищимъ богомъ світла; ажъ пізніше зайнявъ місце но Агурі, яке богъ сонця.

За цариці Катерини появилено рукописну Историю Руссовъ, що ніби її написавъ покойникъ архієпископъ Коніський, та мало хто знавъ сю химерну книгу, а сама вона мало чого визначила праведно проміжъ видумками. Да й таки геть опісля, вже за царя Миколая, ухопились наші за Историю Руссовъ и поти зъ нею носились, поки перестали їй віри няти.¹⁾

Ото жъ людамъ письменнимъ ні про що було розмовляти зъ неписьменними, бо письменні мало-що знали про Хмельницького зъ єго козацтвомъ, а неписьменнимъ байдуже було про якогось тамъ Кромвеля зъ єго пуританами чи про чужі революції, про чужу славу, про чужі пригоди. Що вже й казати про ті віки далєкі якъ ще Греки та Римляне світомъ орудували!

У повітовихъ училищахъ, гимназияхъ и университетахъ учено всєго, опрічъ рідної мови, рідної словесности, рідної етнографіи, рідної історії. Тимъ то всяка людина, пройшовши черезъ ті школи, забувала й те, що мати або нянька колись казала або слівала, а зъ книжнєї тієї премудрости не жились прості люде й крихтою.

Довго, довго такъ поводилось, поки-то отті народолюбці въ насъ постали, що, навчившись вивознихъ зъ за границі наукъ по университетахъ, додумались и до народнєго кореня. Съ того тільки часу интелігенция українська приникла до свого рідного ґрунту и почала кохатись у ріднихъ скарбахъ словеснихъ, а не въ однихъ чужоземнихъ. Писана словесність обперлась на устню; учена муза почала обійматись изъ неписьменною, люде високої науки — зливатись духомъ съ простими селянами. Яке се велике и спасенне діло не для України самої, а для всєго руського миру, не добачають адміністратори тільки черезъ ту луду, що закрива імъ очі черезъ криву науку московську. Настанє часъ, що въ нихъ спаде зъ очей ся луда. Саладуть вони тоді ціну етнографичнимъ працямъ, що теперъ ще такъ мало появилено, та й що такъ трудно їхъ на себе підняти. Буде тоді каяття, та вороття не буде, бо зникне вже на віки багацько такого, чого ні за гроші купити, ні зъ землі відобути. Тимъ же то мусимо, поки нашого тху, старатися, щобъ яке зернятко народнєго добра черезъ наше недбалство не втералось.

Хто читавъ Записки о Южной Руси, той знає, якъ ходивъ Кулішъ изъ села въ село, довідуючись у простолюдиць про їхъ старовину свля-

¹⁾ Не зважаюмо сими словами Историі Руссовъ. Вона своє діло зробила, тільки не такє, якъ довго думали. Своєго часу перетрусимо її и багацько де-чого нею висвітимо.

тую. Теперъ не дали бѣ йому по селахъ вѣштатись хочъ би й хотівъ, бо напустили московські газетники туману въ администрацію и що-дня лякають рядъ російський українщиною. Въ исторіи народнѣго освѣту станецця газетна ся ябеда дивомъ для потомства и покаже, чи на високій високості стоявъ нашого часу у Росііи политичній розумъ! Та нехай газетники роблять своє діло, ми своє робитимемъ. Де більше правди, та сторона й переважить. Magna est veritas et praevalerebit.

Поведемо жъ річъ про великого кобзаря середъ старечої малечі, — про того Остапа Вересая, що Кулішъ нимъ теперъ мовъ любимъ родичемъ втішаецця. Споминіа вінъ про ёго и въ Запискахъ о Южной Руси.¹⁾

Остапъ Вересай родивсь у селі Калюженцяхъ, Полтавської губернії, Прилуцького повіту. Осліпъ дитиною. Учивсь пісень и бандурнѣго грання у старого кобзаря, щобъ співами оддичити мирові за хлѣбъ, що подає невидющому. Поки бувъ молодший, живъ своимъ господарствомъ, не знаючи великої нѣжди. Якъ же вмерла жінка, а до дочки принявъ зятя, — зять почавъ ёго зненажати. Не стерпівъ Остапъ наруги, повинувъ рідну хату и пішовъ зъ бандурою по селахъ и ярмаркахъ. Довго такъ вѣштався, ажъ поки прибулдивсь у село Сокиренці. Паномъ сѣго села бувъ тоді знаний на Україні багатирь Галаганъ Григорій Павловичъ. Простеръ вінъ руку свою надъ старцемъ, и ласкавимъ словомъ витавъ ёго що-разу; принадивъ ходити и въ панський двіръ назъ кобзою. Остапъ, знайшовши затулу въ розумного пана, осівся у Сокиренцяхъ доживати віку. Якась удова вбога прийняла ёго до себе. Тамъ вінъ живе й досі.

Великого стоїть сей кобзарь тимъ, що серце въ ёго праве и чисте. Люде прості навчаюцця правди відъ нѣго. А до того пам'ятіа не мало пісень старосвѣцькихъ и співа такимъ голосомъ, що всю душу проймає. Якъ завитавъ на Україну Жемчужниковъ Левъ (художникъ), дуже вподобавъ ёго Остапъ, а вінъ Остапа, дарма, що по нашому почавъ учитись тільки тутъ, на Україні. Гостюючи въ пана Галагана, Жемчужниковъ принадивъ до себе кобзаря такъ, що той цілий день у ёго висидить бувало. Художникъ собі працює коло мольберта, а кобзарь співа, або свої думки голосно думає. Потоваришивъ просвѣщенний чоловікъ изъ темнимъ; любо собі вдвохъ розмовляли. Опісля напечатавъ Жемчужниковъ про Остапа въ Основі гарну споминку. Ми її тутъ подамо галицькій громаді, нехай знає, які старці бували та й досі є на Україні:

¹⁾ Томъ II, 83 et passim.

„Якъ прибувъ я (оповідає художникъ) до Галагана, дано мині простору, чисту хату. У ранці розбудило мене щось паркотючій коло дверей. Сій Остапъ полапки шукавъ клямки. Увійшовъ зъ бандурою підъ полою, сівъ коло мого ліжка. За нимъ увійшла молодиця, що въ неї вінъ живе, стала коло дверей, и підперши щоку долонею, залюбки слухала нашої розмови.

„Не довго ми розмовляли. Не забаромъ узялись до старосвѣцькихъ думъ и пісень усякихъ. Нема того слова въ світі, щобъ оповідати голосъ Остапівъ. Співаючи, вінъ зупиняецця, задумуецця, перебірає мовчки струни, зітхне — зновъ співає. Дума въ ёго виходить справді думою. Подаючи тутъ ёго співанне, визначимо въ печаті точками, де вінъ, по своєму звичаю зупинився:

Ой у неділю та бързо рано — пораненько,
Ой то не въ усі давони давонили,
Якъ у крайнѣму домі отець и мати гомонили.
У чужу сторону сима випровожали:

„Ой иди жъ ти, сину, міжъ люде,
Бо тамъ тобі лучче буде!

— Якъ то мені, мати, не хотілося

У чужій стороні пробувати:

Будуть мене прошеннямъ узявати. —

Да то сестра старша коня веде;

Сестра середульта збрую шесє;

Найменша сестра брата випровожав,

Словами промовлав,

Гірко слѣзами ридав

„Братіку мій милий,

Якъ голубонько сивий!

Відкіля тебе, братіку, въ гості виглядати?

Чи въ буйного вбю,

Чи въ чистого поля,

Чи въ славного Запорожжя?..

— Ой не виглядай мене, сестро,

Ні въ буйного вбю,

А ні въ чистого поля,

Ні въ славного Запорожжя

Возьми, сестро, жовтого піску,

Посій на білому каменю,

Уставай раненько,

Да поливай пісокъ частевню

Ранніми, вечірніми зорями —

Усе своїми дрібними слѣзами

То якъ будуть, сестро, о Пётрі ріки замерзати,

А объ Роздвікалина у лузі білимъ цвітомъ процвітати,

Объ Василлі ягоди врожати,

Жовтий пісокъ на камені схожати,

Синімъ цвітомъ процвітати,

Хрещатимъ барвінкомъ камені устїлати:

Дакъ тоді я буду, сестро, до васъ у гості прибувати. —

„Тутъ Остапъ зупинивсь и каже: „Се, батче, вінъ гарну казку казавъ, а вона ёму й одказала:

„Якові я, братіку, у світі стала,

Що я сѣго одъ старіхъ людей не чувала,

Щобъ о Пётрі ріки замерзали,

А объ Рівдні — каліна у лузі процвітала,

А объ Василлі, — ягоди вростали,

И щобъ жовтий пісокъ,
 На камені схожавъ,
 Співімъ цвітомъ процвітавъ,
 Хрещатимъ барвінкомъ камєнь устїлавъ.
 Щобъ-то тоді братъ до сестри у гості прибувавъ.”

„Тутъ надовго замовкъ Остапъ и понури-
 вшись дзвонивъ у струни.

— А и ще жъ бо ти, сестро, сего й не догадавсь?
 Уже о Петрі, сестро, рїкають не замерзати,
 Калїні у лузі объ Роддї не процвітати,
 А объ Василю ягодъ не зростати,
 И жовтому піску на камені не схожати,
 Хрещатимъ барвінкомъ камєнь не устїлати
 Да такъ-то мені, сестро, у вашому домі гостемъ не
 бувати

„Зновъ після сего довго, довго гравъ Остапъ
 мовчки. Коли бъ у думі не говорилось те жъ саме
 вдаруге и втретє — не такъ би вона мене вдово-
 ливла. Міні самому хотїлось про те поміркувати, що
 міні проспівано; ніби передъ моїми очима все воно
 стояло... Хотїлось надивнитись, мовъ на малювання.
 А струни тимъ часомъ розмовляли зъ серцемъ, до-
 повняли словесъ... глибше въ душу входило коб-
 зарське сумовите гранце. Остапъ співавъ далі:

„Ой то добре, братику, знати у себе мати,
 И у чужій стороні, у дорозгахъ карманинахъ походити.
 То будуть тебе добрі люде знати,
 Будуть у тебе куми й побратими...”

А якъ пришибе тебе, братику, на чужій стороні
 Влая година,
 Ахляд журтвина.

Тоді одречецца одъ тебе усїя названа родина.

„Тутъ Остапъ зайгравъ швиденько, съ прїти-
 скомъ и ледві не рвавъ струнъ...”

И куми й побратими,
 И товаришъ вірненький...

„Зновъ Остапъ співавъ стиха, далі все голос-
 ніше, ажъ у послїдїу почавъ ирвати струни, наче
 хапаючи тебе за серце и заспівавъ на закінчанне:

Якъ то трудно риби на суходолі,
 Звіру, птиці, безъ поля и безъ діброви,
 Да такъ то трудно на чужій стороні пробувати —
 Безъ роду и безъ сердешної родини.

Якъ-то трудно изъ сирїї землі білий камєнь изняти,
 То такъ-то тяжко-важко у чужій стороні
 Безъ роду, безъ сердешної родимоньки помірати...

„Замовкъ Остапъ и довго перебіравъ струни.
 Може згадавъ тутъ своє життє бідолашне, — зга-
 давъ, якъ єго вигнавъ зять изъ єго жъ хати, и
 якъ єму доведецца вмірати „безъ сердешної роди-
 моньки.“ Душа болїла єго слухавши: сумно, сумно
 рєкотали струни. Ажъ ось тихимъ молитвеннимъ
 гласомъ заспівавъ кобзаръ звичайну приспїву:

Услїши, Господи, у просьбахъ и у молитвахъ;
 Люду царьському¹⁾
 И народу християнському
 И усїмъ головамъ слухащимъ —
 На многі літа,
 До конца віка,
 На многі літа,
 До конца віка....

„Молодиця, що все стояла коло вікна, перей-
 шла зновъ до дверей и плакала. Довгенько всі мов-
 чали; чути було тїлько хлипанне. Остапъ зновъ
 заспівавъ, ніби хотївъ доповнити свою тугу:

Ой горе, горе на сімъ світі жити!
 Боронь, Боже, смерти буде Богъ судити. 2.
 Якъ чоловікъ здоровъ, усїякъ єго кохає,
 А при лихїй годині, єго й рїдъ цурає. 2.
 Що при добрій годині — куми й побратими.
 А при лихїй годині — немає й родини. 2.
 А мати старая зъ жалю умирала...
 Діти жъ мої, діти, я васъ годувала! 2.
 А якъ то трудно а камєнь жувати,
 А ще жъ бо трудніше дітей годувати. 2.
 А діти на тев ні мало не дбають,
 А ще гірше матіръ словами вбивають. 2.
 Коли бъ то ми мали у небі пробувати,
 Було бъ же намъ отця й матку да й не огорчати. 2.
 Коли бъ же могли ми у небі проживати,
 Було бъ же намъ отця й матки да й не зневажати. 2.
 Кого жъ то Богъ любить, того й награждає,
 А за отця й матку Свїя Божий карає.... 2.
 Ой Ісусе мій, 'Сусе крижованій!
 Утїшай и помилуй народъ православний!
 Ой Ісусе мій, Ісусе Назарянський!
 Утїшай и помилуй увесь мїръ християнський.

„Подзвонивши трохи въ бандурні струни, Остапъ
 зупинивсь, положивъ недвижимо руки, зітхнувъ и
 каже: „Честь Богу и хвала! Ся пісня до ліри сла-
 вна. Боронь, Боже, яка гарна!“

„ — Остапе, давно вже, підъ Полтавою, дїдъ
 співавъ міні на сей гласъ пісню про смерть. Вона
 починавця такъ:

Ой уже смерть до воріть приходять
 Ой не хочеця вмірати міні....
 Діточки мої просїте її....

Чувъ ти сю пісню?

„ — Ні, не знаю... не чувъ.

„ — Шкода! а гарна пісня. Дїдъ міні співавъ,
 співавъ, та й заплакавъ.

„Остапъ засміявся.

„ — Що жъ вїнъ заплакавъ, а не заплакали
 люде?

„ — Чи давно ти осліпъ, Остапе?

„ — Міні було годъ чотирі. Коли бъ я осліпъ

¹⁾ У старосвїщинї співано, та й теперъ нїде співають:
 Люду Гещманьському,
 Народу Християнському.

більшимъ, тоді бъ я знавъ, що таке сонце та огонь, та й яке воно — красне або жовте; а то я нічого не знаю. Се, батче, міні розказують отець та мати, що такъ було: (літь десять якъ умеръ отець, а мати п'ятнадцять — я їхъ и поховавъ у Калюженцяхъ)... Обучавсь у Лохвицькому уїзді, у старика, гратъ и співать, да й вінъ вже вмеръ. У мене є дочка, — тамъ же у Калюженцяхъ. Я до неї зятя-приймака прийнявъ, та вінъ ставъ мене зневажати, худими словами узивати, та навпослідокъ и сказавъ дочці, щобъ вона не давала міні й їсти, и що коли вона буде йти до батька, то вінъ їй голову одрубає. Такъ я жалувавсь Дмитрію Ивановичу, да..... Богъ імъ суддя! покинувъ їхъ, да й пішовъ блудить, та сюди й зайшовъ жить. Дай, Господи, щастя панамъ, що милують..., якъ би я бувъ роботящий то зять би мене поважавъ....

„ — Що жъ ти ніколи не бачишъ ні зятя, ні дочки?

„ — Ні.

„ И зайгравъ:

Котилися вози въ гори,
На долині стали,
Любилися, кохалися
Да вже й перестали.....

Далі переставъ и грати и сидівъ, склавши руки.

(Конецъ буде.)

ГАГІЛК И.¹⁾

(Изъ збірника О. Партицького.)

И.

Ой Дивъ, Дивъ та й Ладо!

Повідай, панно, правду.

— Ой Дивъ, Дивъ та й Ладо!

— Що жъ вамъ маю вповідати.

Ой Дивъ, Дивъ та й Ладо!

Якъ хлопи скачуть?

— Ой Дивъ, Дивъ та й Ладо!

— Ой отакъ, отакъ хлопи скачуть:

— То въ гору, то въ долину,

— То въ терне, то въ кропиву.

Подібно співають на запитаннє: „Якъ баби скачуть?“

На запитаннє: „Якъ паничі (або панни) скачуть?“ відповідає дівчина, що показує скоки;

Ой Дивъ, Дивъ та й Ладо!

Ой отакъ, отакъ паничі скачуть:

То въ гору, то долину,

То въ ружу то въ калину.

¹⁾ Обі гагілки записані въ селі Тейсарівъ Стрийського околу.

И.

Розвивай ся смереко,
Горить явіръ далеко!
Пішли дівки гасити,
Цебромъ воду носити.
Кілько въ цебру водиці,
Тільки въ дівкахъ правдиці;
Кілько въ цебру дірочокъ,
Тільки въ дівкахъ брехночокъ.

Розвивайся смереко,
Горить явіръ далеко!
Пішли хлопи гасити,
Капелюхомъ воду носити.
Кілько въ капелюсі водиці,
Тільки въ хлопахъ правдиці;
Кілько въ капелюсі дірочокъ,
Тільки въ хлопахъ брехночокъ.

Розвивайся смереко,
Горить явіръ далеко!
Пішли баби гасити,
Чищѣмъ воду носити.
Кілько въ чищци водиці,
Тільки въ бабахъ правдиці;
Кілько въ чищци дірочокъ,
Тільки въ бабахъ брехночокъ.

ВІСТІ.

— **Пантелеймонъ О. Кулішъ**, до недавна директоръ справъ духовнихъ въ „учредительномъ комитетѣ“ въ Варшаві, віддалений въ свої служби, по тій єдино причині, що не хотівъ публично виступати противъ української справи. Подаючи сей фактъ до відомости нашихъ читателівъ, не можемо замовчати про огидний поступокъ одного Варшавського чиновника, котрий недавно до редакції „Правди“ (и видавъ и „Слова“) заславъ дотичну дописъ, тої грієти, що „вісті про усунєня в. Куліша во служби суть не правдиві. Видно водятця и найіудішої брехні, щобъ тільки прослїдованнє рущини въ Россиі передъ лицемъ Слав'янства замаскувати. Чи такі поступки прієспорять симпатіи для Россиі, — покаже будучина.

— Дня 4. (16.) Мая відбулися торжественні закладання угольного каменя підъ Чеський народній театр въ Празі. Подробнічі вісті подамо въ найближнімъ числі.

ПЕРЕПИСКА.

Вл. п. З. Оповіданнє въ бурсацького життя замістив ми въ 16. Ч. тільки тому, щобъ дати виображеннє о ставі виховання молодіжи въ Россиі, кільканайцять літь тому назадъ, котре й нині не о багато полішилось. Въ оповіданнї тимъ не похваляєцці ні крадіжъ, ні безчесні пороки. Авторъ відступився тутъ повадъ свого писання. Вінъ тільки въ однімъ місци давъ свій судъ про діла нимъ описані, а ви певно на сі многоважні слова не звернули свої уваги. Ось вони на стор. 184.; „Усе це Хведірко розказувавъ, наче вінъ зробивъ що путяще, добро яке.“ — Указуємо на оповідання того роду напечатані въ *Русалці* п. з. „Школа“ (вспоминки въ давнього.) Се культурні огляди въ формі оповідання, тому й вони мають свою стійність.

Поправка. Въ Ч. 16. на стор. 188. належить останній рядокъ въ 1-ої переділці підъ останній рядокъ 2-ої переділці.

Головні помічники при редакції: *В. Згарський, М. Косакъ, Дръ В. Лукавський, Ом. Партицький, Дръ К. Сумський.*

Відповідає за редакцію: **Иванъ Микита**

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го каждого місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 354/4.

ОТЕЦЬ ЮРИЙ.

Оповідання Г. Згарського.

III.

— Не знаю, справді не знаю до чого росте світъ теперішній; за старихъ часівъ женилися люде, жили по закону, а теперечка ледацїють тільки на готовому хлібу, правивъ отець Юрий синові своєму Мартинові.

— Тату, чи разъ гадавъ я оженитися, та якось досі не склалося.

— Не склалося, такъ не склалося, а вже жъ, повідаю, ніяка тебе сама не засватає, а поברי ти сватівъ да обручися.

— Наколи бъ хотіла котра піти за мене, бо жъ то я на тридцятімъ році кавалеръ; либонь чи не п'ятдесятка доходить.

— Суженої, кажуть, конёмъ не об'їдешъ, коби тільки охота; держить, повідаю, Господь Богъ и для тебе жінку.

— Ну, коли уже такъ повиділося вамъ, татуню, везіть да сватайте, нехай вамъ буде така невістка, яку самі собі уподобаєте.

— Щасть Боже, синочку, одинока, повідаю, еси у мене дітина, наколи бъ запрягъ Безручкий коні, поїдемо на сватьбу; держись, повідаю, жваво.

— Свята ваша воля, татуню, тільки що теперішні панни цураютьца старосвітчини.

— Пусте тобі, сину, въ голові; статний чоловікъ еси та й гараздъ мавшъ у віщо убраться.

— И мисливъ, татуню, що теперішні панни люблять гнучкихъ молодцівъ, що то на однімъ пальці обкрутитися знають, а я бачите вже й потяжкий до скочківъ.

— Не журися, повідаю, тільки держися жваво; я тебе висватаю зъ такою, що не зважатиме на скочки.

На те вихиливъ старий голду та закликавъ скрізь двері стару газдиню свою, Феську.

Війшла Феська, стоїть, ззираєтця на старого.

— Фесько, говорить Юрий, нині повезу панича на сватьбу, пильнуй, щоби прийшовъ Безручкий да скоро заложивъ коні.

Феська напудилася да тільки побіліла. Не сказала ні словечка на те, пішла до пекарні да нишкомъ щось такого поворкувала підъ носомъ.

Нимпоки прийшовъ Безручкий да запрягъ коні, Юрий изъ синомъ почали въ найгарніщу одіжъ убиратися. Порозтвирали, які не були скрині; бусують, ажъ піть дзюрчить імъ изъ чола да ажъ позасапувалися. Старий зрадивъ, неначе дітина. Самотівъ доселі, тяжко було діждатися невістки. Старі раді би діждатися внуківъ, закимъ Господь Богъ повличе въ тамтой світъ. Немає більшої втіхи для нихъ, якъ коли попеститця зъ ними внука; и смерть імъ солодша, коли видять, що жиють въ пстаті внуки. Иноді бувало и слеза сплине въ старімъ оку Юрия, наколи повидить щасливихъ дідівъ въ крузі гуляющихъ внуківъ.

Синъ Мартинъ, одинакъ у вітця Юрия, бувъ въ собі мужъ що можъ зажитий. Личенька, якъ той місячикъ на повні, а живіть завбільшкий такий, що ледви добрий хлопъ обнявъ би. Не значна постать ёго зъ поза черева тому, бо невеличкого бувъ зросту; товстий, на короткихъ ногахъ, сказано бочка. Старий отець, то жъ не молодий и синъ: лисий да шпакватий, на плечахъ уже п'ятдесятка. Спарубочивъ молодий свій вікъ въ акцизниківъ, або якъ зовуть їхъ у левізорівъ, розжився на вітцевськимъ хлібу, запарубочився такъ, що и голова посідила и жінку Господь має.

Не кайся рано встати, а за молоду оженитися, говорить пословиця; саму живу її правду, вчитати можъ було на Мартині. Не пора ёму було заходитися коло панночокъ, лисому да изъ такимъ животомъ. Добрий бувъ, що можъ сердешний, але жъ до любви педачний. За молодихъ літъ, коли стоявъ на пограниччю въ Бродахъ, залюбився бувъ у якійсь дівчині, обіцявъ женитися. Вона помирлася, а вінъ

таки зівставъ кавалеромъ. Нагадавъ коли старому, про свою бродську коханку, неначе гранію поспавъ на него: тільки счарвонівся. „Нехай, повідаю, женися коли хочъ изъ твоєю коханкою, я не дамъ шельюга, ні знати, ні видіти її не хочу.“ згукавця бувало да тільки, що дверми полускує. Теплий бувъ старий въ гроши, а Мартинъ тільки дровавъ на отсю гадку, щоби не заховавъ свої сороківці та дукачки у деякій сутечки. Слухавъ старого мимоволі, незгірше малої дітини.

Відай чи не теперъ ажъ приспіла Мартинові дѣба оженитися, бо старий на правду загадавъ ёго везти на сватѣбу. Ділося те въ саму неділю, на тиждень перідъ першою Пречистою; уже сполудня. Пубиралися оба такъ, що хочъ весілле справляти. Отець Юрій надыгъ свої нові штани, довгу темносиню капоту и пасові, нові чоботи; поважний чемний стрій ёго, нагадувавъ старосвітську моду. Тільки що не навикъ бувъ до обойчика; любивъ завязувати шию чорною шовковою хусткою. Щоби якось до нового світа знаподобитися, взявъ обойчикъ; тримавъ проте голову горі, неначе о десять літъ молодший.

Буцімъ справді изъ жаждою влюбитися, перебрался товстий Мартинъ въ самі наді сукні. Подискувалися на німъ чорний сурдутъ, чорні штани, да шовкова чорна камізелька. Пригладивъ своєю лисину, підкрутивъ уса та тільки спозира по собі своїми великими півними очима.

Не встигли повбиратися, потраскувавъ уже Безручкий бичемъ, заіхавши бричкою на обійсті передъ хату.

— Татуню, каже Мартинъ, ідучи на сватѣбу надежитця на добру отуху випити хочъ по стаканчику вина, розгріє воно серце да веселіще поїдемо.

— Ну такъ, повідаю, нехай буде твоя правда.

И неквапився старий чимъ борвій до зеленої шапки. Добувъ пляшку вина; випили таки цілу. Давно вже, якъ старий Юрій не бувъ такий веселий. За малу хвилию посідали оба на бричку; щоби їмъ дорогою не наскучилося, позапалили сигара та поїхали.

Щирими очима, не лукавимъ серцемъ, проводили одзівяючихъ слуги. Тільки одній старій Фесці, неначе запекло щось коло серця. „Громоть, говорить вона иноді панотцеві, нехай васъ Господонько збереже одъ лихої невістки.“ Не такъ лихої невістки боялася вона, якъ боялася утратити своє значіннє. Газдувала поти всемъ добромъ на попівстві, поки не було невістки. Мило їй було розводити тількимъ хозяйствомъ, неначе яка добродійка, то жъ їй не мило проводила скрізь вікно, бурими очима своїхъ панівъ ідучихъ на сватѣбу.

Сказано, урече кого стара баба въ дорожі, ніщо іхати....

На старій споконвічній бричці, двома сивими кінями іхали вони на сватѣбу. Не знавъ, чи не була отся бричка зза тоді, коли візь нею Юрій до своёго дому небіжку жінку а Мартинову матірѣ. Колеса одъ глибокої старости розлазилися, а дншель бабамався сюди-туди неначе звиса у стінному зегарку, то въ право, то въ ліво. Уже по самому складу спізнати зъ якихъ часівъ бричка; не одну зиму перезимувала у возівни на бантахъ. Стара бричка, не молоді й коні: старимъ на старість, що старе, то й миле. Злегонька, якъ на старихъ подабає, торопади сиві коники гладкою сухою греблею, що не звірше нурилося за ними, якъ за молодими. Поганявъ їхъ дякъ Безручкий; які коні, такий и погоничъ, про славу стремивъ батігъ у козлі, не пора було старимъ брикати, коли зуби на вівсі промолоди. Сліпі не сліпі, хочъ не довидали, безъ поводу ншли знакомимъ гостинцемъ.

Виділось, що самъ Богъ сприявъ тій ізді, бо погода на дворі дуже гарна; ажъ пахло, по полямъ відъ збіжжя, коли виїхали за село.

Не питавъ Мартинъ у батьва куди та до кого поїдуть; крайно здався на волю ёго, бо старий не любивъ ніколи зъ нічимъ виявлятися на передъ. Сідали мовчки, тільки сигара курилися обомъ изъ губи, а вітеръ потягавъ на вільнімъ полі хотя не дуже, а таки значно такъ, що лагодивъ спряготу гарячої літної днини. И що жъ було говорити їмъ, коли по стаканчику вина повеселіло въ серці та й голові обомъ старимъ, такъ и на край світа іхали би. Молодіють иноді и старі, заякъ у старимъ тілі здвигнетця молода гадка. Отець Юрій на ніщо не мисливъ въ світі, якъ тільки за синову; росло ёго серце надією дїждатися повідити сина свого, одиноку дітину, знічаного изъ честною да мающою жєнщиною. Обчислявъ напередъ, якъ багате возьме віно; теплий бувъ самъ въ гроши, то жъ и синъ Мартинъ крайцара не розминувъ, а призбирувавъ грішъ за молоду такъ, що до трохъ тисячій мавъ готового. Загадавъ собі старий: чи не повелось би закупити невеличке сілце, або який дворець изъ кілька сотъ межами поля. Такъ не було майже за довгий часъ щасливіщої хвилі для старого Юрія, якъ отся ізда изъ синомъ на сватѣбу.

Сновалися гьдки по голові старого батьва, то жъ не менше и въ голові сина, Марина, шумно да всіяко. Якось такъ дивно ёму на серці та й въ розумі, неначе тому жакові, що изъ шкільнихъ порохівъ перше входить поміжъ люде. За молодихъ літъ, коли сама пора була, мало заходивъ вінъ изъ паннами; не умівъ ніколи приподобатися ні лов-

ними адамжками тіла, ні живою масою безідою. Заговорив що своїмъ грубимъ звичнимъ голосомъ, немаче задудивъ би. Простий собі да щирій чоловіча, належавъ по свитнамъ до нового, по душі такъ ще до старого сміта. Сказано гречкосій та й тоді. Ідучи укладавъ собі на все въ голові, якъ заявиться має передъ избранюю. Радий бувъ тому, що ачійже разъ закінчить своє кавалерство; но клопотавсь чимало, куди и якъ починати, аби приїждобатися.

Коли саме оба наші подорожні загадалися на бричці що можъ гарячо, прилучився отъ що за надокъ; тільки послухайте. За одну хвилию, ціла бричка станула въ поломіни. Не уже жъ котрий то зъ нихъ обохъ небачнай пустивъ искру изъ сигара въ солому на бричку; солома була суха якъ перець; а вітеръ подувавъ доволі. И не стямилися, позаякъ напрясно въ огні побачилися. Ледво живі повискакували та й подушили огонь на собі, що нимвся їхъ гарнихъ свитокъ. Середъ поля опинилися, якось такъ, що ні каплі води, ні живої людини. Хочъ не малий бувъ страхъ, не затративъ Юрій своєї сивої голови: старій, а сухий швидче доскочивъ землі, якъ товстий Мартинъ. Зачимъ висалашився, поікся такъ добре; осмаливъ уса да крихту волося на голові.

— Хапай за коні! гукнувъ Юрій на Безручко-го, котрий не встигъ поскочити изъ кізла, стоявъ неначе вритий.

Добре! що повідтинали коні. Горить! стара бричка, тільки залізе одлітає. Не було на коли и пожалувати старенької, що діждалася такої несподіваної кінчини въ дорозі на сватъбу...

— Агі на тебе, Мартине! лихо наріало тебе, повідаю, курити отсі бісові сигара, розгукався Юрій.

Мартинъ тільки посєпує да ззираєтця, чи не тлів де що по нѣму.

— Ти знавъ, що я єъ роду не куривъ тихъ клятихъ скрутлівъ, за моїхъ часівъ не бувало такого.

Мартинъ схаменувся.

— Татуню! бо жъ я разъ куривъ у дорозі сигара? а хто жъ надіявся бъ такого!?

— Нехай, повідаю, бісѣ їхъ курить, гнівно одказавъ Юрій. Рада въ раду, лишили Безручко-го на місці, щоби не закравъ хто залізо. Самі посідали на коней, и нужъ торопаютця домівъ верхомъ, немаче які високородні лицарі. Приїхали наші погорільці на подвір'є, счудовалися всі слуги, тільки стара Феська црраділа, якъ би до неї заїхали свати...

— Отъ и вези ту старого кавалера на сватъбу; не висватаєшъ, а попалишся: єму тільки, повідаю, за печею коло вогню сідити.

Такъ заговоривъ старій Юрій, ступаючи на порігъ до хати. Не повівъ би бувъ у другий разъ своєго лисого сина въ сватъбу, хочъ до якої княгині...

III.

Настала востінь; по поляхъ глухо та й пусто, а на гумні въ оборахъ повно. Немає для Русина більшого добра, якъ на празнику. Істи й пити найдеться дома, але жъ поміжъ людьми въ добрій, щирій товаришні, то не такъ поживаєтця. И страва вкусніща, зайкъ слово гідне и весела поговѣрка. Зародить Господь Богъ обіжже такъ одъ перипої Пречистої, ажъ поза Ріадво, всюдийка по селахъ праздники. Не на дебрахъ люде проживають, а живуть у громадахъ; поміжъ Богъ дещо зібрати щасливо изъ поля, мило й почестуватися даромъ божиимъ изъ добримъ сусідамі. Чоловікъ и робить охотніще, якъ ономне мило, а добрі люде не вѣроги, жити зъ ними треба.

Приїшлося, на другої Пречистої бувъ у Негіжняхъ празникъ. Немаче серце по сповіди въ чоловіка зъ чистимъ сумніннѣмъ, неговецькі хижини въ правничній непорочності своїй пипалися одежею.

Коли якъ у кого, то у вітця Юрія празникъ велике діло й свято. Ніколи старій не одживъ такъ радо цілою душею; любивъ поїхати межі люде, те жъ и любивъ приймати всіхъ добрихъ людей у себе. Наїкало тостей чимало.

Душа цілого празнику въ пекарні була стара Феська Баранцха, панотцева газдиня. Уже одъ літъ десяти служила вірно Юрію. Не молода по віку, а крииво баба, недалеко шістьдесятки. Очи світили у неї ще досить живимъ світломъ. Швендалася вона якъ на веретені. Ту, тамъ, ходить, нишає, торонить да лавця на служниці. Деякий изъ фірманівъ ввійшовъ до хати, поцюлювавъ стару въ руку, якъ би не тота вчинилася. Тільки погладилася рукою по кораллахъ — та по великій кривої хустці. Якось такъ за серце поскоботало, ялася по підъ боки, та й на — тому фірманові стаканчикъ горівки. Штудерні фірмани, котрий ласий, підцзувався старій, а поза плечи: „пекъ! вона гадає, що справді, сама ішость...“

Добро було за старою хозяйкою фірманамъ та не добро біднимъ пастухамъ, що поставкуючи попідъ хату, неначе жєбрака які, голодні, просушували зуби до сонця. Не могла діждатися якої сєрбанки, ні хліба кусокъ на полудне. Що котрий унядїтця до хати, стара Феська тільки зяялася:

— Осъ така для васъ заставляємѣ празникъ; а вони лємухи изъ хати, не пора теперъ істи домашнимъ.

Стара пєстухівъ не любила, бо ходити за ху-добою, мовляла, те не работа...

— Стара, неначе упириця, моркотіли пастухи, сама попоївши, насъ голоднихъ за порігъ проганяла.

Пішли наші голодні пастухи на змовини. У старихъ не найдешъ тільки стіпності, на яку таку пакість, якъ у голоднихъ хлопцівъ. Одинъ изъ нихъ, що наймудріщий, все-таки заходивъ коло пекарні.

Въ церкві вкінчилося набоженство процесією. Ударили въ дзвони, всі баби новихапувалися зъ пекарні на подвір'я.

— Голодному, не на процесію дивитися, а въ горнець заглянути, спогадавъ цікавий пастухъ та й гулькь въ пекарню. За малу хвилю висунувся зъ легонька поза плечі кухаркамъ, и давай, пішли пастухи на толоку.

Вернувши до печи, кухарки и не спостереглися.

— Добре, каже Феська, що вже ті пастухи зъ очей уступилися; чигали, неначе вані на дощъ да не діждалися. Пробігаютьця до вечера, ліпше спам'ятають празникъ.

За той часъ ведъся въ невеличкихъ пакотцевихъ світлицяхъ веселі поговорки, поміжъ гостями. Не повелося Юрию завести сина у свати, нагодилося за трудомъ добрихъ людей такъ, що привезли изъ собою яку-то шляхоцьку панночку: нехай би, говорили, познакомилися таки дома на празнику.

— Дідусю! шешнувъ котрий то старому на ухо; нехай Мартинъ увидаецця. Панночка, хочъ не молода, а тепла, була би изъ нихъ пара.

Старий мало не розшибаецця. Панночка мала на якихъ трийцять шість роківъ, кликала її Вероника, а що за подоба, тільки змалювавъ, одсвіжидабися...

Въ алькирику, наклавъ Юрий синові, що можъ въ голову.

Горнетця сердешний Мартинъ до любої Вероники, хочъ на перше ово не припада ёму ніякъ до вподоби. Біда тільки, що не звинний. Лишень що хотівъ заговорити яке сододке слово, на нещасте, закрутило щось въ носі, якъ не чихне, ажъ вікна задзвеніли.

Вероника ажъ стряслася ціла. Юрий ажъ покраснівъ одъ гніву. Приступивъ нишкомъ ндъ синові, шепче:

— Мартине! не чихай такъ, Бога ради, бо вичихавишь панну Вероніку геть изъ хати.

— Агі, одшепнувъ Мартинъ, якъ не чихнути, коли закрутило.

Ніхто на стількі, якъ старі панни мають дражливі нерви. Відколи жила Вероника, не чула подібного чихання. Заклопотавсь тимъ своїмъ чиханємъ чимало нашъ Мартинъ; тільки спозира молебнимъ окомъ, неначе прохавъ: прєстїть панно Веронико!

Дивно якось учинилося тій панні Вероніці: замолоду крутилася по салонахъ; не припавъ її до серця ось такий добросердешний чихающий парашининъ.

Ще разъ нашъ Мартинъ трібувавъ що заговорити, якъ не закашлає, крайно тапъ, якъ би загуділо изъ якого великого кадовба.

— Мій синъ крихту простудився, заговорує, нетерпеливо Юрий.

— Видно, що добрий господарь, одказала зим но Вероника наполошена одъ такого кашлю.

— Да такъ пораетця, скільки може, а вже жъ ніхто такъ, якъ моя стара Бараниха; душею то вона въ моїмъ хозяйстві.

— Богдай такъ, отче сусідю! закинувъ хто то зъ гостей; добро гадувати старимъ бабамъ за вдівцями.

— Ні, повідаю, якъ мині Богъ милий, за її очима ні стебло одно не пропаде зъ мої хати, голосить Юрий.

— На коли бъ ви сами за нею дивилися, на те сусідъ.

— Побачите, не наймавъ я ніякої кухарки; сама вона, повідаю, дасть обладъ, хочъ на який празникъ. Зъ роду не бачивъ такої праведної жінки поміжъ простотою.

Старий було захвалає що можъ свою Бараниху.

Не спускався на стільки на рідного сина, якъ на її; мовлявъ добрий, бо старий розумъ. Дарма ёму иноді Мартинъ торочить: „татуню, лишїть мині гадувати, бо розкрадуть васъ до рубця, за старою лукавою Феською.“ Тільки заетця: „нехай, каже будешъ гадувати, якъ мене Богъ покличе!“

Хваливъ старий Феську и отъ що за такою хвальбою показалося.

Кругомъ стола позасідали гості, сказано въ празникъ. Барашкують собі по росолі сусідъ изъ сусідомъ. Засапаний Мартинъ пораетця коло нихъ тільки чоло втирає зъ поту. Вбігає на вонаць изъ великимъ реготомъ.

— Отъ вамъ и славна кухарка наша стара Феська! росіль зварила, а м'ясо десь изъ горшка пропало! — Неначе ті джмелі, що вилітають зъ дула; загули на таке розвеселені гості.

— Се якась пакість, повідаю на мою стару Феську, буркнувъ Юрий та й въ пекарню.

Въ пекарні розвелася сама судна година. Скоро що, по росолі за м'ясомъ, розступися земле свята, нема м'яса.

— А вже жъ, святі незіли, а потягнувъ хто такий, торочить Феська.

Мало не трісне одъ гніву и стида, яка про ню піде поголоска за такий празникъ. Будуть

мали на тиждень сміху та й поговорки: бабська натура, попоівши наговоритися....

Ледво що зацитькавъ Юрий такий лементъ, не таке щось нагодилося межи гостями.

— Паничу! сядьте крихту коло панночки; нехай тамъ порастця хто хоче; ваше діло стидъ, аби само сідло, подавъ одинъ зъ цікавихъ сватівъ Мартинові на уху.

А Мартинъ справді послухавъ доброї ради. Одсунувся хто-то та й приставивъ справді Мартинові такого стільця, що до віку затямивъ... Гадка була щира, но діло не туди повернулося. Послушний Мартинъ, не нагадуючись, сівъ собі що можъ безпечно. Лише стріскотіло; надалучи горіницъ, зляканий Мартинъ хвадствця за своєю оубідку, та й попадали обоє. Потягнули за собою и два тарелці зъ потравною; саме добре, на ясну шовкову сукню панни Вероники. Тільки сврякнула прошибающимъ голосомъ, неначе летіла въ пропастъ. Омліла зі страху, побіліла, ні зворухнеця. Мартинъ схопився, на крихту підрачували.

— Нехай би хто, повідаю, подивився на таке! не пора тобі, Мартине, засідати побічъ панночки, зголосивъ маркотний Юрій.

Скорше якъ гадали роззіхалися всі гості зъ празнику, а міхто не мотамивъ на стільці, якъ панна Вероника.

И празникъ минувся, а Мартинъ забоживсь тани, й погадати про ніяку панночку.

(Конець буде.)

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партицькій.)

(Дальше.)

9. Пень гор або кор приходитъ ще въ словахъ якъ гора, дурганъ, Карпати, Гори, особливо великі, почиталися у Иранцівъ святими, бо були ближчі небу и на нихъ найперше появлялися и найдовше почивали лучі сонця. Гори святі спомінаються и у Славянъ: Лисі Гори, Триглавъ (въ Альпахъ Країнськихъ), Собота у одній галицькій піснї (надрукованої въ Христоматї Головацького) и т. д. Після Новосільського суть високі могили (дургани), якъ на пр. на Україні, не чимъ иншимъ, якъ висинами въ честь Сонця, олтарями первісної релігїї, пробувалиськомъ самихъ богівъ. Якъ Карпати укажуть на пень кор, такъ въ вираженнїхъ: пирамида, Циренеї добачаємо пень пур, повставший зъ первісного кореня ар або ур (Ураль).

10. Пень сур слідний у назвахъ народнихъ: Сирийці, Сармати, Сурби, Sarbi або Sorabi була перша, запам'ятана въ Европі, назва Славянъ¹⁾ и означувала поклонниківъ світла и сонця. Тимъ способомъ назва Славянъ мала би релігійний початокъ и означала, *id est* mutandis, те що назва Християне. Замітчи надемить, що назва Хорсъ - Сонце відбивався навіть у слові Христосъ.

Дальше вичислюванне слівъ, въ которыхъ пень кор або гор приходитъ, уважаю злишнимъ. Уже изъ горішого пересвідчитися можна, що сонце не тільки підъ назвою Корса обожалася, але также до повстання многихъ слівъ причинилося, котрі зо сонцемъ стоять у зв'язи.

Але не тільки самъ пень кор або гор, але и дальша їхъ обміна на кодь и голь, творить много слівъ, пригадуючихъ намъ сонце. Наведу такихъ слівъ хочъ кілька.

Якъ кургани у Славянъ, такъ соліщае у Римлянъ були ставлені въ честь Сонця. У Греківъ подібний обрядъ находимо и вони ставили свої *холоаі* въ честь Геркулеса або Сонця. На виспї Родусъ въ честь Сонця поставлено одинъ *холоаос* на сімдесять локотъ високий (Lucianus, histor. conser. 23). Такі *холоааі* бували зъ дерева або зъ якого металю, Німецьке *shule* есть, після Новосільського, спокревлене вираженне зо словомъ зол.

Якъ *хорос* у Греківъ, такъ коровідъ и коло (а навіть коломийка) у Русинівъ суть танцями круговими и відбувалися въ честь богівъ, а особливо Сонця.

До пня кодь належить безперечно назва старої Кольхиди, де було головне сідлисько Сончного культу, также назва Кельтівъ и Галлівъ. До пня голь належала бъ назва „Геллені“ и *helas* т. е. сонце. Такимъ способомъ и ті назви народні означали бъ первісно поклонниківъ сонця або світла — що насъ до заключення веде, що усі

¹⁾ Пень сур (у Индійцівъ, якъ сказано, виступало сонце підъ именемъ *Сура*) перейшовъ черезъ органичну и цілкомъ правильну переміну буквъ *р* на *л* (много ізяснослови первісного *л* не признають). Тимъ способомъ повстало латинське *sol*, старославянське *солъ*, німецьке *sonne* (*sol-ne*?). Подібно переходила назва *Sarbi* черезъ назви *Sorabi*, *Zerivani* (у баварського географа) — на *Zluwenin* (словникъ Вацерада), *Слав'яне* (у *Настора*) и иншімъ *Слав'я* и *Слов'я* и *Слав'я* и *Слов'я*. Сварки иншїхъ ученихъ въ виводі назви *Слав'я* и *Слов'я*, будь відъ *слава*, будь відъ *слова* и т. д. не мають великої вартости. Пень властивий есть сур, а зъ него такъ одна якъ друга назва повстати могла; самоголосна а або о нічого не становить, бо самоголосні суть лише случайними звуками и черезъ те піддаються всілякимъ змінамъ въ бесїді.

назви народів давніших даються до одного спільного кореня віднести і мають свій початок у первісній релігії.¹⁾

До пни коль вляжеса также назва колядъ. Коляди було святомъ въ честь Корса; зъ той причини звався давніше пість передъ Різдомъ „постомъ корочунськимъ“. У Индійцівъ була богиня Календа, донька Сонця, а властиво саме „відрожуючеся Сонце“. У Перзівъ підъ той часъ відбувався сімдневний празникъ въ честь Сонця (Гамунгъ, 198). Римляне зъ той самъ часъ (VIII. Calendis Januarii) відбували свої коляди (Calendae) въ пам'ятку „родячогося Сонця“. Египтяни обходили, также въ той самъ часъ, празникъ „родячогося Озириса“ (т. в. Сонця). Християне обходять тогди свято „родячогося Христа“. Нема причини усумніватися, що и Русини свої Коляди обходили въ честь „родячогося Хорса“. Сама назва колядъ указує на пень коль або кор, означуючий Сонце.²⁾

Такимъ способомъ, по довшихъ блуканкахъ переходимо до властивого нашого предмету: „о поганськихъ празникахъ“. Пічнемо відъ колядъ.

(Дальше буде.)

¹⁾ Назви народні, відносячіся до якої ріки або иншої случайної причини, подібно и новіці назви народівъ, на увагу не заслугоють.

²⁾ Місто Коляда пишуть многі Ко-Ляда и виводять те слово відъ богині Ляда, котра означує божество жєнитьби, гараду и всякого щастя. Но зъ-відкіжъ ваяло би ся тоді приставне Ко въ слові Коляда? Врешті, у насъ на Русь не була знана богиня Ляда, але Ладя и богъ Ладо або Ладонъ. — Инші (міжъ ними и Колляръ) відносять назву Колядъ до слова коло, означуючого кругъ або талець. Однакжъ и той вивідъ не єсть до правди подібний. Въ день колядъ танці у насъ цілкомъ не відбувають ся. — Pauli (въ збірці пісень польськихъ. 3) повідає, не знати на якій підставі, що Коляда було божествомъ, званимъ на Русь, и мало після літописей (?) святиню въ Києві. Подібно и Карамзинъ зове Коляду мужеськимъ божествомъ утіхи, супокою и т. д.

МОЄ БАЖАННЄ.

Одинъ срібла, другий злата,
А третій бажас
Чести й слави, а четвертий
Що? — И самъ не знає...
А я, брате, лишъ бажавъ би
И просивъ у Бога,
Щобъ дістати води тої,
Про котру небога
Моя ненька повідала,
Що въ ній така сила,
Що и ненька-покійниця

Відъ неї бь віджила.
Тої води хочь три краплі
Хтівъ би сиротина,
Розвела би їхъ слізками
Руськая дівчина.

А я зъ нею руськимъ світомъ
День и нічъ ходивъ би:
„Шийте, люде, живуці
Води!“ все просивъ би.
А якъ мертві руські серця
Стали бь відживати,
То бігме я зъ королями
Не хтівся бь мінати,
Бо щасливого не було бь
Відъ мене и въ раю,
Лишъ три краплі живуці
Води я бажая.

Данило Млапа.

ОСТАПЪ ВЕРЕСАЙ

СОКИРЕНСЬКИЙ КОБЗАРЬ.

(Написавъ Микола Воловідъ.)

(Конецъ.)

„ — Остапе, чи було бь лучше, коли бь ти бувъ видючий? Міні здаєцца, що такъ лучше. Теперъ ти вільний, а тоді зароблявъ би гроші панамъ, або ходивъ би що-дня на панщину.

„ — Вамъ здаєцца, що наша жисть лучча?.... ні... наша жисть, темнихъ людей, цогана; дорожше очей нема въ світі нічого... куди пройти треба, то найми, — прось, щобъ провели куди треба. У хаті холодно: — другі, що бачать, вони підуть у гай, нарубають та й топлять, а міні не можна такъ: тягайся по світу въ метелицю, въ морозъ, зароби гроші, та найми наймита, щобъ дровъ нарубавъ да привізъ та затопивъ пічъ, якъ у пана; а тамъ знову роби, щобъ топить.

„ — А де твій поводирь, Остапе?

„ — Та вінъ теперъ упився та лежить якъ мертвий.

„ — Якъ!... вінъ ще маленький?

„ — Воно не дуже мале. Се не той вже поводирь, що ви знаєте: той утікъ; вінъ лінний, нічого не хоче робить, ні гратъ, ні співать; звисне діло, — я єго ударивъ, для єго жь пользи, а вінъ и втікъ до батька та до матері; вони єго балують. Гарна мазана паляниця, а не дитина.

„Щобъ ствердити своє слово, щобъ я більшъ єму віри понявъ, Остапъ сказавъ:

„ — Усе такъ було, якъ кажу. Коли я брешу, то баче — я не бачу, то коли бь ще й онімівъ! Отъ що!...

„— Треба тобі навчати другого хлопця...

„— А як же! Треба їх навчати. Усе жь вони шматкомъ хліба розживуця. Я, слава Богу, хочь погано, та граю на бандурці, а якъ не вмівъ би, то пропавъ; хочь візьми та въ воду и лівъ. Воно добре, що дають научати зъ молодствѣ. Отъ я — що почую разівъ зо два, те вже й заспіваю. Пісня хороша, якъ гласъ хорошии. Поки я бувъ молодшимъ, те бувъ у мене гласъ — такъ, такъ! А теперъ не те — літа проходять, не такъ співаю, зубівъ нема.“

„Молодиця, стоячи коло дверей, почала хвалити Остапа, вѣз вінъ чесно, безъ пороку, живе; а далі каже: „Отъ у мене въ хаті двоє синівъ слівихъ, да якъ вінъ стане молиця у вечері за людей, що ёму дають милостиню, — то якъ почне молиця та поминати, такъ мої діти плачуть и и плачу.... А люде ремствують!“

„Остапъ сидівъ; геть загадавнись; мовчки гравъ пісню за пісню. Похмурий видъ ёго—думавъ. Ажъ ось — вінъ заспівавъ стиха. Що дальшъ, усе більшъ увиходивъ у пісню, закипало серце ёго въ очу у мене и на прочудо заспівавъ міні мою влюблену пісню, що тільки відъ ёго й чувъ я: Нема въ світі правди. Поставлю й тутъ усюди точки, де Остапъ зупинився.

Нема въ світі правди, правди не військати!

Уже теперъ правду стали вневажати.

Уже теперъ правда въ панівъ у темниці,

А щира неправда оз панами въ світлиці. 2.

Уже теперъ правда въ панівъ у порога,

А щира неправда сидить конець стола.

Уже теперъ правда въ панівъ підъ ногами,

А щира неправда сидить нѣз панами.

Уже теперъ правду ногами топтають!

А щирю неправду медомъ вельовають.

Уже теперъ правда у панівъ у-долі!

А щира неправда въ своїй добрій волі.¹⁾

Уже теперъ правда въ світі вимирає,

А щира неправда весь світъ пожирає!...

Уже теперъ правда у світі померла!...

А щира неправда увесь світъ пожерла!... 2.

Нема въ світі правди, правди не військати!...

Тільки въ світі правди — отець, рідна мати. 2.

Були колись дітки, та стали сирітки,

Що не мають собі помічі ні відки.

Плачуть вони, плачуть, не можуть вробити,

До віку не можуть матери забути.

Ой орлице-мати!... де жь намъ тебе взяти?...

Тебе ні купити, а ні заслужити,

Весь світъ виходити — правди не войщити!...

Бо вже колець діку мабути приближився!...

Хочь рідного брата теперъ стережися. 2.

¹⁾ „У неї гроші є, такъ її й воля“, сказавъ тутъ Остапъ.

Изъ нимъ въ суді стати, правди не військати,
Тільки срібломъ алатомъ панівъ насичати... 2.

Хто на світі могъ би ще правду сполнати,

То дасть ёму Господь въ неба благодати.

Бо самъ Господь — правда, смиряє неправду,

Сокрушить гордицю, вознесе овятицю,

Одъ нині до віку, одъ нині до віку!

„Остапъ и самъ любить ёго пісню. Скінчивши, казавъ: Якъ у ярмарку станемъ її співати, то пани й одійдуть..вони її не люблять!.. Теперъ більшъ брехцею живуть!... Бачте мене побили титарь та кучерь...да панамъ набрехали и мене жь зробили виноватимъ... Буде Богъ судити... Объ сій правді, якъ ходишъ по селу та заспівавшъ, то много людей плачуть Теперъ такъ стало, що братъ брата ненавидять... Усе хоче, щобъ ёму було, а тому не було... Ти, каже, молотишъ, — ти, каже, бачишъ... Охъ, Боже мій, Боже мій!...“

„Тутъ Остапъ засміявся и задзвонивъ у кобзу. Скінчивъ и зітхнувъ тяжко: охъ! Далі зновъ узявъ за кобзу и почавъ співати псальму:

Пресвятая Діво-мати, помощице наша!

Помогай намъ, нещасливимъ, когда милость твоя. 2.

Ти бо вси первородна; бо Ти перва й зачата;

Передъ ангела до неба Ти одъ пола взята.

И въ Бога создана грішнимъ помагати,

Во Ти можешъ Христа й Бога за миръ убагати.

Убагай, Царице, у престолахъ Твоє,

Создателя неба й землі у Сина Твоєго.

Алилуя, алилуя, слава тобі Боже;

Не забудь насъ, Владичице Маріє Госпоже!

— Не забуду, всігда буду ще й до Сина молити:

А тільки ви перестаньте Господа гнівати.

Не забуду, всігда буду ще й Сина багати,

А тільки жь ви перестаньте гріхівъ доставати.

Буде имя Господне вся преблагословенна.

И во віки віковъ, амінь, вся превозношенна.

Такі псальми складували свого часу дяки або попи благочестиві. Пахне відъ нихъ мляузурою чернечою; квіттокъ поезиі тутъ не зүздришъ, бо й сама мова народня упосліджуєця тутъ передъ захожою до насъ черезъ монастирі болгарщиною; а чужоземнимъ словомъ ні въ якому краї не промовляє серце, — тільки самий розумъ. Въ сихъ псальмахъ переказуєця казане, а не те, що самъ народъ зачавъ у серці и зродивъ словомъ своїмъ безсмертнимъ. О то жь повага давнєго попівства (а воно колись вище стояло на Вкраїні, ніжъ нашого часу) и благочестива, дяківъ, що сі псальми народові співали,¹⁾ прихилили народъ до слухання їхъ по ярмаркахъ. Старці наші понереймали сі божественні пісні, якъ вони їхъ величають, такожъ и відъ бурсацтва, що колись харчовалось милостинєю відъ миру, ходючи съ такими піснями купою зъ двору до двору по заможніхъ

¹⁾ Що за дяки бували на Вкраїні недавнєго ще часу — подамо про се звістку другимъ разомъ.

людяхъ. Святощі, про які тутъ споминавця надають псалмавъ, въ очу народу, якусь принаду, а про-те не перейма вінъ їхъ, бо самъ геть краще у пісняхъ висловлювця.

„Скінчивши псалму, пише Жемчужниковъ, Остапъ співавъ пісню за піснюю, ніби думавъ піснями; стиха рокотала бандура, стиха лився голосъ, наче забувъ кобзарь, про мене; про самого себе думавъ, гадавъ, сумувавъ. Ажъ ось — видъ ёго прояснився, усміхнувся Остапъ, переставъ грати, зітхнувъ.

„Я почавъ ёму читати Кулішеву поему Україна. Зрадівъ Остапъ, довідавшись, що спорудникъ Запорозької Січи звався такожъ Остапомъ. Дуже подобались ёму козацькі походи, вподобавъ и те, що йшли воюватись по своїй волі. Якъ скінчивъ я читання, Остапъ зітхнувъ и сказавъ: Добре було!“

„Далі прочитавъ я ёму про смерть козачко-кобзаря, де, мовъ на картині намалювано, якъ цюмиравъ кобзарь у степу, після бою, якъ прощавсь ізъ бандурою. Остапъ заплакавъ, полапки знайшовъ свою бандуру: „коли бъ“, каже, „не розбилась!... кого иноді розвеселишъ, кого засмутишъ.“ Хочъ жінка: пішла — нема! а бандуру візьмешъ підъ полу; вуди ні пійдеши — бандура дасть гроші. Якъ же її не жалко?... кому ти достанешся?“¹⁾

„И зновъ загравъ мою тоді влюблену пісню:

Скажи, скажи, серце правду —
Нехай же я буду знати
Чи я въ великою мнѣ радістю
Та до тебе прибувати...

„И йгравъ далі безъ приспіву...

— Можно ще жалібніше заспівати, каже, зупинившись. И, прочудо, проспівавши мнѣ сю жъ пісню, зъ разу зайгравъ веселого козачка, а далі:
„Добри вечірѣ, дівчино, чи ти спишъ, чи ти спишъ?
Ой дай мнѣ паланицю, або кияшъ або кияшъ.

Ой дівчино, дівчино, відчини відчини:
Сама собі кривдоньки не вчини, не вчини.
— Не буду я, козаченьку, одчинять, одчинять.
Во ти будешъ, серденько, почувать, почувать. 2.
Ой не буду, дівчино, не буду, не буду:
Заспівають шивники, — я й піду, я й піду...
Ой вийшовъ ясенъ місяць и зоря, и зоря:
Бувай, бувай, дівчино, здорова, здорова!...
„Остапъ тільки игравъ Не співавъ більшъ.

Оттаний Остапъ нашъ! Нехай про ёго знають и въ Галичині. А щобъ зрозуміли ёго тамъ ще краще, подамо тутъ ёго листи до приятеля на чужину. Читавши сі листи, нехай ніхто не думає, що їхъ писавъ для Остапа хтось вищій освітою відъ ёго, и що тимъ вони такі розумні, тимъ у нихъ така

¹⁾ Теперъ вже зна Остапъ, кому достанецця ёго бандура: завітуйавъ її після себе Кулішеві, своєму любому приятелю.

мовня краса. Якій у Остапа розумъ — знає се Левъ Жемчужниковъ, знає Кулішъ и инші. Зъ нимъ розмовляти можна цілий день залюбий, бо вінъ природний філософъ. А що до мови красн, то писарська рука її хиба вбавила, якъ и самъ Остапъ у одному листі наріка. Не дурно плачуть усі въ хаті, якъ зачне Остапъ споминати своїхъ добродіївъ у старечихъ молитвахъ: препишишиъ словомъ умудриъ Господь сліпого кобзаря. Хто се пише, тому не разъ и не два доводилось чувати ревні Остапові речи. Тільки черезъ упадокъ народнёго духу въ нашкхъ загодіванихъ німециною письменниихъ, не зложено цінні сѣму старцеві. Колиєшъ мапъ край буде такими людьми передъ иншими вихвалитись, бо вони дають познать більшъ, ніжъ люди учові, чого стоїть українське плішъ въ Славянщині...

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОСОФИИ.

(Написавъ К. Г.)

(Дальше.)

Чисто эмпиричный выслѣдователь природы спостерігає тѣла роспространеній въ довгость, широкость и грубость, онъ розрѣзняє первѣсній силы и ихъ рухъ, первѣсній матеріи и ихъ полученья, однако на той дорожѣ може найдальше прійти ино до атомовъ всен тѣлесности; познанье правдивои едноти, зъ котрой все въ бытѣе приходить, бракуе ему цѣлкомъ. За номочію философии приходить выслѣдователь природы до познанья, что матерія не есть причиною, але наслѣдкомъ житья, что житье спочиває на идеи, и тую черезъ певну форму бытья осуществляє, вытискаючи на чужой матеріи свою власну печать, словомъ, что житье спочиває на основѣ духовной.

Право вже въ своихъ засновахъ спочиває на философии, о сколько те жъ, абы вѣдомостею бути, взаимне жерело всего права вышукати, и зъ того природне и историчне право выводити муситъ. Те жерело всего права есть идея абсолютном справедливости, котра такъ въ дѣлѣ ума, якъ и въ дѣлѣ исторіи оказуєся. Для того право натурн и право историчне, грунтовно понатї, супротивлятися не можуть, понеже суть идеальнымъ и реальнымъ откровеніємъ одной вѣчнои идеи права. Изъ того становиска показуєся, что право має высній и достойнѣйшій початокъ, якъ божань и пожитокъ, что походитъ изъ глубини людского духа, изъ свѣдомости о достоннствѣ умнои природы чоловѣка, что для того справедливо знававъ о справедливости славный философ¹⁾ „что зній ранна или вѣчѣрна зорка не

¹⁾ Aristoteles polit. III.

есть такъ чудесно красна, якъ вона.“ Объективнимъ органомъ права есть держава; на пытанья: що есть держава въ собѣ? якъ повстала? яка ея идея и найвысша цѣль? неможъ ани изъ исторіи ани изъ досвѣдченья, ино изъ загальнихъ правилъ ума т. е. изъ философіи одповѣсти. Тутъ поучаемся межн чинными, що „начальникамъ дана есть власть свыше“ въ певнѣй неизмѣнимѣй цѣли, а то въ той, чтобы одвѣчний порядокъ справедливости Божией для добра човѣчества въ порядку социальномъ осуществити, — черезъ що держава перестаетъ бути машиною, котрой колеса суть граждане, вона стаея органомъ, живучимъ существомъ, котрого початокъ надъ часовѣсть выходитъ и провидѣнный характеръ дѣстае.

Зѣстае ще поговорити о одношенью философіи до религіи. Широко есть розпросторена гадка якобы философія антирелигіи и безбожни цѣли мала. Неосновность того покажеся вже изъ номинальной дефинициі предмету. Въ словѣ философія, любомудріе, лежатъ понятья мудрости и любви, въ загальномъ понятью яко любовь до мудрости. Философъ означае пріятели мудрости, або такого, котрый зъ любовью за посѣданьемъ правди гонить. Мудрѣсть замыкае въ собѣ пѣзнанье правды и застосованье пѣзнаной правды въ моральномъ житью, абы не було супротивности межн его знаньемъ и характеромъ, межн его засадами и дѣланьями. О одношенью доброго до правдивого такъ говоритъ Плато:¹⁾ „такъ якъ сонде не ине причиною есть того, що мы рѣчи видимо, але такожъ, що вони повстають и растутъ, такъ такожъ добро мае таку силу, що для души не ине причиною есть вѣдомости, але правду и естество всему удѣлае, що есть предметомъ вѣдомости“, а на инѣмъ мѣсци каже:²⁾ „сензуалистѣвъ треба бы найперше дѣпшими зрѣбити, а потѣмъ поучити.“ Философія и религія якъ бы два вспѣльно повстающіи потоки зъ одного и того самого жерела черпають свое содержанье; философія изъ натурального откровенья Божого въ умѣ и природѣ, религія изъ наднатурального. Умъ и вѣра въ обохъ вѣдомостяхъ взаимно проникаются и доповняются, ино що въ философіи есть умъ перше, а вѣра друге, а на оборотъ въ религіи. Философія и религія мають тицъ жъ саміи принципія, отже и тицъ жъ саміи цѣли; моральне усовершенье и участвленье човѣчка. Богъ есть початокъ и канецъ всѣхъ рѣчей; все, що есть, въ Бозѣ есть и черезъ Бога, пишуть обѣ яко свою пароллю. Човѣчекъ мае розумъ и сердце, мае мысль и чувство; обое суть даромъ

Божимъ, и обоема повиненъ Бога пѣзнавати и хвалити. Для того кождый выслѣдовачъ повиненъ узнатися въ своѣй людскости черезъ конкретне уятіе бытія своего и свѣта, и станути на подставѣ загальнѣй, на подставѣ здорового розсудку и правды реально; на той подставѣ зѣйдеся и зрѣбитъ союзъ съ човѣчествомъ, побратаеся зъ нимъ сердцемъ и пересвѣдченьемъ; на той подставѣ просвѣтитъ его жива философія народа, и те таемниче преданье — святихъ рѣчей, котре безъ поваги спекуляциі и науки, рыбацкою сѣтею цѣлымъ свѣтъ зловило. Ту есть початокъ; човѣчекъ повиненъ черезъ хѣлю датися нести всѣмъ силамъ внутреннею чувства и пересвѣдченья, щобъ отримати перше свѣлоцтво существованья Бога, моральною свободою и безсмертною души, понеже ти три трансцендентальни идеи суть принципіями конститутивными с. е. постулатами практичного ума,¹⁾ — а амъ потѣмъ отворити книги мудрости. Заразъ на першѣй сторонѣ читаетъ онъ тамъ пытанья: кто я емъ? на що я емъ? до чога то все змѣряе? що то есть добре и правдиве? и якъ его розрѣшити одъ противного? Подъ взглядомъ моральнымъ дае намъ Христіанство розвѣзанье тыхъ загадокъ на становиску практичномъ, але чи жъ изъ того становииска практичного нема вже выходу до становииска теоретичного? чи жъ свѣтло откровенья мае все для човѣчка зѣстати темностью непонятною для розуму, пемимо що човѣчекъ все, що ему представляеся, розумомъ бере. Пока не буде киненый мѣстъ черезъ ту велику пропасть, яка есть межн вѣрою и розумомъ, а котру науки, мѣсто заповинти, ще гѣрше вынопали, вырѣсши не зъ вѣры але зъ розуму, заманяючи човѣчка чудесными результатами, и допроважаючи его яко бы до почутья всемогущести его (розуму) — коротко сказавши, доки розумъ и вѣра яко противни силы човѣчкомъ владати будутъ, доти онъ супокою не буде мати. Можна вправдѣ силомѣцъ уиняти розумъ въ оковы и замкнути его якъ Титанѣвъ до Етны. Але той великанъ до очайдушности допроваженный досытъ близко стоить коло пороховнѣй намѣтностей човѣччихъ, може тую черезъ численныхъ своихъ пріятелѣвъ подпалити, и порядокъ безъ него запроваженный въ повѣтрье высадити. При такихъ обставинахъ вѣра ничего не есть певна, бо еи панованье все есть zagrożене. Противно, коли ограниченный розумъ човѣчка оголоситъ себе за найвысшу инстанцію, и одкине бѣдъ себе неомыльну буссоллю вѣры, тогда спроваждае рѣдъ людскій зъ битого гостинца, якій намъ Христіанство уторовало, на крутѣй бездорожья, идучи по надъ саміи

¹⁾ Plato polit. VII. 518.

²⁾ Plato trilog. soph.

¹⁾ Kant's Kritik der reinen Vernunft.

пропасти, де за кождимъ крокомъ можна достати заворотъ головы. Можна заминути въ вѣрѣ, але тяжко охоренитися всен колнаи зъ разумомъ; все то буде станъ облоги, бо насколо стоять варти розумованья, съ котрыми адыблешош, якъ ино два кроки зробишь. Задачею философи єсть знести ту борбу межи вѣрою и разумомъ, а то вспинаючися на таке становиско зъ которого разумъ чоловіка показався бѣ яко ограниченный разумъ, а вѣра, яко посланиця найвысшого разуму, промавляюща до ограниченого разуму, словомъ, єсть то розмова найвысшого разуму съ немощнымъ разумомъ чоловіка. Та згода межи вѣрою и разумомъ спочиває на незрушнимъ підставахъ, бо право любви, котра намъ религія християнська объявила, не тѣлько на полн практичнымъ всѣ скарбы дочеснй и вѣчнй на насъ зливає, але и на становиску теоритичнымъ всѣ суперечности усуває, всѣ сомнѣнья розвляує. На полн милости сходятся философія и религія, и подають собѣ руки. Любовь, альфа и омега християнства, єсть въ философи абсолютною правдою, вона не єсть тѣлько справою серця, але такожъ найважнѣйшою справою спекуляціи. Въ любви увидѣвъ Богъ абсолютну цѣль сотворенья, въ любви видѣвъ Богъ абсолютну правду, и тую хоче мати осуществлену. Въ любви єсть влючъ до найвысшихъ тайнъ;¹⁾ вынесѣмъ любовь изъ свѣта духового, а зашнимо его въ хаосъ, одберемъ ему все значенъе. Такъ чоловікъ, якъ и народъ, опромѣненный зареолою любви, въ цѣломъ своїмъ житью, въ чинахъ и словахъ, въ исторіи и литературѣ, помаже высше стрелннѣе, не впаде николи въ грубий матеріалізмъ, и въ неамѣримѣмъ процесѣ развитья чловѣчества достойно выповнить задачу, котру ему провидѣнъе Боже назначило.

(Дальше буде.)

Зазуля - Кукавка.

(Написавъ Иванъ Верхратскій).

(Дальше.)

Зазулі не остаються у насъ черезъ цілий рікъ, но відлітають въ Вересню зімувати у тепліишій країи пр. до Африки (летать въ вирій). Впередъ думано, що зазуля застигає на зіму и ажъ зъ весною зновъ відволодається (зъ відти то и проклінъ: застивибись якъ зазуля), — но тон оказалось неспрайдивимъ. Въ першихъ дняхъ Цвітня вертають опать до насъ и озиваються своимъ кованнямъ. У насъ на Русі ще не завжди о тій часі тепло, часомъ и дерева ще не виброшують листтемъ, а зазуля иноді

¹⁾ Józef Gołuchowski, dumania nad najwyzszemi zagadnieniami człowieka II. 360.

иує „на голе дерево“, ще селяне беруть за вісбу голодного літа, сажучи „коли заує вона до Юрма (7 Цвітня) на голе дерево, то буде голодне літо, и якъ на листѣ, то буде помѣта!“ Така місяцієз до два уганяєсь зазулі по нашохъ лісахъ, лукахъ, (мѣсннихъ лісахъ, зъ частими прогалинками и стрелицями, куда худобу заганяють пасти), гушавиникахъ и садахъ игравсь изъ своєю самочкою бавлячиъ съ нею мовъ у хованку, та озиваючись „куку! куку!“ Зъ кінцемъ же Червця ще разъ рідше коває, а після Петра (29. Червця) таки зовсімъ переставє кувати саме тоді, коли чиниъ єтає пристигати! тому то и кажуть наші селяне, що вона вдавнлась пчмннимъ колосомъ (на Україні кажуть, що вдавнлась мандринкою)¹⁾. Але справді не тому переставє вона ковати. Зазуля, якъ говорено, живитьсь комахами, та хробачками а не зерномъ. Се жъ „куку“ то уся пісня любви, що вспіє самчикъ своій любці заповіати. Справді коротенька и поединча вона: „куку! тай куку!“ але зазулі-самочки певно вона найрозумілиша и найпотішннша. Переминувъ часъ красний, переминавє и кування. а самчикъ вже журливо не питає: „Де ти? Де ти?“ тай самочка не одвітує „Тутъ! Тутъ!“ Однакшъ ще не опускають насъ зазулі, но бавлять ажъ до Вересня, провадячи відъ теперъ життє вольно, котай тихе та одиноке. (Селяне кажуть, що після Петра гонять зазулю всі птнці, и влючють дзѣббъ, тому то утїкає вона передъ нами, и криється, якъ зможе, міжъ густимъ гіломъ).

Найбільше уваги гіднимъ изъ життя зазулі єсть те, що вона сама не вѣє обді гнізда, и не виоідає своїхъ яєць, но несе ихъ у гнізда иншихъ меншихъ птиць, що кормлять комахами свої пнеклята на пр. аршілокъ (зяблиць), косієвъ, снігурівъ, жайворонківъ, берегуликъ и ин. Справді подія не аби яка и ледво чи случаетсь у лнхъ иншихъ птиць (винявши одного Чередника — *Cassicus pesotia* — живючого въ Южній Америці). Самочка, що має нестись, літає відъ куца до куца и бистримъ взоромъ глядить, де яка комахоїдна птичка сидить на яйцяхъ. Побачивши таку птичку на гнізді, зачаюється тихо въ поблизоности и жде, поки жала птичка не відлетить за жаромъ. Тоді то й шугне зазуля до гнізда, зносить тамъ свою покладку и одлітає геть. Иноді знесши її першъ у траву бере потімъ въ дзѣбъ и заносить відтакъ у чуже гніздо. Зазуляче яйце є синяво-зеленяве або синяво-біле, бурокрапансте и на птицю такої величини, якъ зазуля, дуже мале. Дрібна птичка повернувши назадь на своє гніздо, не викидає чужого яйця, котре примітне, бо и більше відъ прочихъ, и від-

¹⁾ Мандрини-пиріжки изъ муки, сиря и яєць, що пекуть передъ Петромъ.

ліше барвою, не висідає ёго зь самою більшою старанністю, а навіть часто викидає свої власні яйця, щобъ чуже тимъ лучше висідити. Въ случаю же, коли рівно щиро такъ зазуляче яйце, якъ и власні висідає, видаються такъ добре мелода зазуля якъ и писклята дрібноі птички. Але мелода зазуля поводитьсь завсїгди дуже галапасно, видирає кормъ правдивимъ дітямъ своєї годовниці, а не маючи яскорі місця для себе въ мамінь гніздочку, не довго терпить своїхъ ровесниківъ; вправді не прелігає їхъ, бо ёго и не вєпіла бь вчинити, маючи дзёбокъ мягкий и ніжний, але випихає и витискає їхъ кінцями криль такъ, що бідні писклята зь гнізда вишочуютьсь и погибають. Такъ само діється и зь яйцями, коли зазулятко борше вилупитьсь, якъ родимі мелодата птички. Справді дивне и не відгадане провідінне Боже. Зазулятко само собою брідке, галапасне, непосидюще, безъ перестанку верещаче и ненаситне, безъ питомихъ ріднихъ родичей, а мимо того хоть сиретою безвстидне такъ, бо кривдяче дітей своіхъ годовниківъ, таке має відъ прибранихъ родичей пожалованне! Зь очевидною шкодою и погубою власнихъ дітей годує птичка мати непосидюще зазулятко, и мовъ радуєсь, що воно такъ здорово росте. Дарма, що воно галасливе, що разъ въ разъ рознімає дзёбокъ, та кричить їсти, вона увиваєсь, на скільки снаги, що-бъ ино ёму пельку захвати. А навіть тоді, коли зазуля вже підіткомъ стане, и зь гнізда вилетівши на віти сяде, та озиваєсь голодна, и тоді не забуває старанна птичка свого годованця, но скликує неразъ ще й подружокъ, щобъ їй допомогли нагодовати її дитину-приймака, що удавсь на диво.

(Дальше буде.)

— 3008 —

ГАРІЛЕИ. 1)

(Изъ збірника Дра В. Луцаковського.)

І.

Вже весна воскресла —
 Що же сь намъ принесла?
 Принесла жь бо я вамъ
 Паненьскую красу.
 Паненьская краса
 Якъ весняна роса:
 На Дунаю ся прала,
 Въ меді виринала,
 На шнурахъ вішала,
 На сонци сушила,
 Въ магли магливала,
 Въ паперь завивала,

1) Обі гарілеи записані въ Тернопільськімъ околі.

Китайковъ звязала,
 До скрині сховала.

ІІ.

Вже весна воскресла —
 Що же сь намъ принесла?
 Принесла вамъ росу
 Парубоцку красу.
 Парубоцка краса,
 Якъ осінна роса:
 Въ калабузі ся прала,
 На столі виринала,
 На кучі вішала,
 На вітрі сушила,
 На приспі качала,
 Въ вонучку завязала,
 Підъ лаву сховала.

ВІСТІ.

— Закладня угольного каменя підъ чеський народній театр. День 16. Мая вістане по віки вічні въ пам'яті усєго народу чеського и другихъ Слав'янъ. Такого свята, яке було въ тимъ дню, Чехи ще не бачили. Той день творить споку такъ въ культурнімъ, якъ и въ політичнімъ життю чеського народу.

На сю урочисть згромадилися во всіхъ сторінъ незлічними товпа людей. Прихало такожъ багато гостей зь цілої Слав'янщини; и зь нашої Галицької Русі прибуло на сю урочисть трєхъ, а имено: Впр. дек. С. Качала и пп. В. Дідяцький, редакторъ „Слова“ и Б. Павлевиць Поміжъ усіма гостями слав'янськими звернувъ найбільшу увагу на себе сербський драматургъ Дрѣ Суботичъ своїмъ богатямъ, прекраснимъ народнімъ стробємъ. — На сїмъ дню приспіло такожъ багато привітливихъ письмъ и около 400 телеграмівъ, такъ відъ повдичнихъ людей, якъ и відъ всілякихъ товариствъ слав'янськихъ, а міжъ ними и телеграми відъ Русянівъ: зь Відня (відъ товариства „Січ“), зі Львова (відъ Руської Бєсїди, Інституту Ставропигийського, руського сіменища и української громади), зь Перемишля, а по одному зь Дрогобича, Бережнъ, Станиславова, Коломні, Тернополя Черновець и Кракова.

Вже коло 5-ої години рано місце коло швалідівъ переповнялося народомъ. Незабаромъ почали всілякі товариства займати визначені їмъ місця. О 9-ій годині почався похідъ и приспіло о 10-ій годині на гарно пристроєне місце театральної будови. Надъ камінями, що попривожено во всіхъ пам'ятнихъ для Чехівъ місць, устроєно четвероугольникъ, а на місці театральнімъ виставлено гарні трибуни, на котрі теперъ повиступали всілякі товариства співацькі. До четвероугольника ввійшли гості запрошені на сю урочисть и репрезентаціи Пражські. По підписанню акту фундаційного вложено ёго зь ишими письмами и всілякими монетами до металёвої пушки, и по замкненню замуровано. Опісля заспівавъ хоръ співацькихъ товариствъ (більшъ якъ 2000 членівъ) гимнъ, а по укінченню виступивъ Дрѣ Клавковський на мовницю и виголосивъ гарну бєсїду, указуючи гарячими и захвачуючими словами на великий моментъ для чеського народу. Бєсїда ёго трївала 1½ години и була перервана неустаючими покликани: Слава! По укінченню бєсїди виступили Паладький, Ригеръ, Пражакъ, Клавди и и.

ударяючи молотом о камінь, виголошували відповідні промови. Урочисть закінчилася бесідою Урбанка, по чім зборь співав чеські народні пісні. По тім відбувся бенкетъ, а ввечеръ дане було представлення въ новоміській театрі. Въ неділю даний бувъ бенкетъ въ салі Софії въ Празі, на котрімъ почесне місце зайнявъ Палацький. Міжъ безчисленними бесіднянками промовлявъ такожъ Вир. О. Качала въ имени Галицькихъ Русинівъ.

Такъ збулося велике діло, котре послужить Чехамъ до ширення народнєї просвіти и волі, а Слав'янщини въ славу!

Въ Загребі дало хорватське товариство співацке „Коло“ для звеличання пам'ятного дня закладивъ концертъ 15-го Мая, а Львівські Чехи спорудили при уділі Русинівъ, а особливо руської академічної молодіжи, товариську забаву на „Вулиці.“ Співаки руські и чеські співали на переміну руські и чеські народні пісні.

Сербський перевідъ творівъ Шевченка. Въ 12-тімъ числі сербської літературнєї часописи „Вила“, котра виходить підъ редакцією одного зъ першихъ сербських ученихъ, Стояна Новаковича, у Білограді, заміщений перевідъ Заповіту и Неофітївъ Шевченка. Оба переклади виконані зъ великимъ талантомъ, а що перекладачамъ щире спасибіть и помагайбіть до дальшої праці на тій ниві. При тімъ заміцають такъ перекладачъ Заповіту и. Николічъ, якъ и редакторъ п. Новаковичъ примітки. Наведемо сі примітки въ дословнімъ переводі, нехай знають люде, якъ думають наші браття Серби про Шевченка, якъ вони єго цїнять. Примітка п. Николіча звучить такъ: „Имя Тараса Шевченка, Українського кобзаря, знакове всьму Слав'янству окрімъ насъ Сербівъ, котрі гасто скорше німецьке або французьке письменство пізнаємо, якъ кощре-небудь слав'янське. Тарасъ Шевченко, проникнувши глибини народнихъ пісень, взнісся до такої висоти своєю поезією, що її безъ жадного переднього слова за-дл краси можъ би покласти зъ народними піснями, и нема Русина, щобъ знавъ гшати, а не знавъ Шевченка, нема Русина, щобъ любивъ свою вітчину, а не любивъ и Шевченка. Тужливи єго кобза само мила Русинамъ, якъ намъ Негоша и Бранка.¹⁾ Усі шерпіння усі муки безшаланого згнобленого народу руського такъ тужливо и природно виголошені у єго пісняхъ, немає бъ іхъ цілий народъ виспівавъ, а Шевченко лише поскуплявъ. Сказали бъ ми більше про него и загально про станъ руського письменства, але теперъ хотіли бъ ми сказати дещо про оцєю пісню. Якъ свѣтакували недавно тому Русини у Львові семі поминки Шевченкові и спорудили на се декламаційний вечеръ, артистїли окрімъ многихъ телеграфичнихъ привітань и письмъ відъ оддаленихъ Русинівъ, дві композиції Заповіту Шевченка и шо відъ двохъ Русинівъ, котрі не то що дуже віддалені відъ себе землями, але и зъ собою не знающя, а глянь! обі мелодії однакові, тільки, що одинъ повіривъ деякі вірші шенорові, а другий узнявъ всі гощире голоси, але ария впрогмь однака. Справді гудна єсїднісшь густшва! И проспівано Заповіть зъ обома малыми ріжницями відъ одушевленими покликами публіки: „Саеси Бігъ!“

Жаль великий, що у насъ такъ мало угащя слав'янськихъ язиківъ, а не згіршъ було бъ, щобъ наші поети покинули Гешого, Гейного и и., и що бъ намъ проспівали дещо зъ и-

1) Найславніші Сербські поети.

Головні помічники при редакції: Г. Згарський, М. Бессакъ, Дръ В. Лукаковський, Ом. Партицький, Дръ К. Сушкевичъ.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита

ишь слав'янськихъ поетівъ зъ Шевченка, про котрого ми, може буть, за-дл нашої неспідомости слабий поглядъ поділяю.

П. Новаковичъ пропицавъ оттакі слова про Шевченка:

„Подаяги въ нашихъ писемі оцсей перший перевідъ на сербському язичі — щобъ луге полєхити ше, про що говоришь и. перекладачъ, подасмо оштупъ кровою перекладу першу коловину Шевченкової поеми Неофітїи. Неофітїи — се Христіяне першого віку, а въ прослідованню, яке вони шерпїли, найшовъ поетъ подібнісшь до прослідовання, яке шерпїть єго згноблений народъ. Въ загалі надає Шевченкові поезії голову красу ша тенденційнісшь, ша глибока любовъ згнобленого своєго народу, и вінъ єсть, можна сказати, одинъ зъ першихъ поетівъ у євїті, котрий на тихъ сирпуцахъ такимъ робомъ загравъ. Але і сили Шевченкової поезії не можна пізнати, доки добре не пізнаєшца змигашъ, положення и життя єго народу, котрий бувъ єму знакомий більше якъ кому другому, бо вишшови зъ поміжъ крєпацькихъ мужиківъ, самъ на собі найліше пізнає муки народні. Треба сказати, що Шевченка тяжко перекладашца для публіки, котра слабо знає ті образи, які сошорили єго поезію, або кощра на нїхъ поглядаетъ иными очима.“

Въ обохъ тихъ приміткахъ пробиваетца гаряча любовъ и прихильность братівъ Сербівъ для руського народу и єго літератури.

Серби одні въ поміжъ усіхъ Слав'янъ найліше порозуміли, якимъ путемъ належить прямувати Слав'янамъ до взаїмного самопізнання, до скріплення и розвитку слав'янськихъ племенъ. Серби одні порозуміли, що нічого не поможє бавитися пустими мрїями о „общеслав'янскомъ язичі“, о „об'єдненію Слав'янъ.“ Вони порозуміли, що добро Слав'янства лежить въ тімъ, якъ племена слав'янські будуть себе взаїмно пізнавати и вспрати, а не въ тімъ, якъ одно плем'я буде друге запізнавати, сильніше нашкоду слабшого вмагатися и єго гнобити. Вони якъ би чули Тарасовий завітъ:

Обніміте жъ, братї мої,
Найменьшого брата, —
Нехай мати усміхнєшца
Заплакана мати;“

вони одні не відцурались насъ Русинівъ у нашихъ горю и бєталанню, а що їмъ відъ нашого народу по сто разъ велике спасибі!

БИБЛІОГРАФІЯ.

Поезії Тараса Шевченка. На сихъ дняхъ вийшовъ 2-й випускъ 11-го тому поезій Шевченка и обіймає міжъ иншими творами кілька більшихъ поемъ якъ: Княжна, Марина, Сотникъ, котрі досі у насъ буди зовсімъ незвані. Третій випускъ вже печатаєтца и вийде въ половині Лицця. Четвертий випускъ, при котрімъ буде долучена и биография автора, закінчить видання. Тамъ вже невадого будемо могли мати всі твори незабутяєго нашого кобзаря въ рукахъ. — Оба випуски т. в. 1 и 2, 11-го тому можна дістати по 40 кр. а. в. въ книгарні ставропигійській, въ редакції „Правди“ и „Голосу нар.“ (въ Коломи) и въ самого видавця. Такожъ можна ще дістати и 1-ий томъ. Сподіємося, що наша публіка тимъ радніше привітає и розкупить се 5-те видання творівъ Тарасовихъ, бо въ виданню сїмъ находятца твори, якихъ ми въ Галичині досі ще не бачили, а въ 3-імъ и 4-імъ випуску напечатані будуть твори, котрі ще нігде не були друкомъ оголошені.

ПОПРАВКИ.

Въ Ч. 16 на стор. 190 належить читати въ примітці деякі замість усіякі.

Въ Ч. 17. въ вїсті про П. А. Куліша пропущено въ 16-імъ рядку по словахъ: „Видно водятца“ отті слова: ще нікчемники по євїту, котрі не сором'ятца.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛИТЕРАТУРНЕ.

Виходять 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, кам'яниця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352⁹/₄.

ОТЕЦЬ ЮРИЙ.

Оповідання 6. Згарського.

IV.

Нема гіршої біди для попа, якъ зайги собі въ напасть изъ якимъ небудь дідичомъ. Підбехтає мандатора, заколетить въ громаді; має за собою и циркуль и суди и правду и право. Пани панівъ судять, а ворона вороні не виклює ока.

Бувъ на тоді панъ у Негівцяхъ, звався графъ Конарський, молодий справді, за те що можъ поровнистий. На якихъ дванадцять окружнихъ селъ належало до ёго ключа; то жъ було зачимъ ёму шаліти, коли приступало...

Мало коли пересидівъ вінъ яку часинку на своїхъ добрахъ, а зъявився на коли, то хвба тільки на паність всёму диханію по селамъ. Присічетця такъ хочъ би й до святого; сказано нагулиста натура, у всімъ ишовъ лишень за своєю примхою.

Отець Юрий поховавъ двохъ зъ того самого роду, а сей бувъ уже третій дідичъ. Зъ отцёмъ и зъ дідомъ теперішнѣго живъ у згоді, бо вони були чесні пани, не дали нікому ні злого слова. Заякъ наставъ молодий панъ Конарський, бувало й каже: „Не мині старому, хиляти сивой голови, ось передъ такимъ очайдушою, розмарнує, повідаю, ціле добро, неначе вітеръ полову; шкода такого роду.“ Зачувъ наколи, що молодий панъ приїхавъ до Неговець: „Нехай, каже, іде, не іде, для такихъ панівъ, немає въ мене почесі.“

Немає чоловіка безъ ворога. То жъ и Юрия не любили деякі двірські сіпаки за те, що не стерпить вноді їхъ пустої сваволі, а всякому лукавому ділу, заступавъ дорогу. Де не буває панъ дома, тамъ у дворі розводитця всіляко. Одъ гуменного ажъ до самого пана комисаря, кожний радий панувати й хіснувати за панськимъ добромъ. Де-хто прийде до Юрия о пораду зъ громадянъ, а Юрий сказавъ, не сказавъ, зробивъ, не зробивъ що, не-

рекрутили въ двох, въ трох, позбагали не знати що и напасть готова. Завзявся котрий то зъ двораківъ, поставити кладку старому попові, якъ тільки панъ приїде.

Минула восінь, минула й зима, не показувався панъ Конарський въ своїхъ добрахъ, а шибався десь тамъ по Паримі. Перепостивъ Юрий якось довгу зиму и одъ злочастного празнику, забувъ про внуцівъ... За те нагодило пана Конарського лихо на весну.

— Ясний пано графе! сказавъ котрий-то зъ масноязнихъ двораківъ; коби ви знали, що старий нашъ піпъ про васъ говорить?!

— Ну, та що такого? графъ питає.

— Не чесно про таке й нагадувати.

— Я кажу, твоя річъ говорити, одгукнувся графъ.

— Говорить піпъ, даруйте, ведлика ласка ваша, що нарозумивъ би васъ тоді, на коли бъ освятинъ вамъ воду.

Покраснівъ на те графъ неначе въ гаряці, да кулакомъ о стіль петоває.

— Непорадна зъ нимъ година, правивъ зашниківъ дальше. Нарубавъ ось изъ панського ліса пруття та й гарну пасіку уплівъ підъ копанецькимъ лісомъ.

— А се жъ за якою оповісткою? гнівно графъ попитує.

— Та вже жъ за своєю власною примхою.

— Нажену я старому чорта, що не побачить Петрової днини. Сей часъ розібрати пасіку!..

Панський лязунъ що можъ скоро поквалився зъ тимъ приказомъ поміжъ службу.

Небавкомъ и самъ панъ графъ допавъ осідланого коня; на чолі бутнихъ двораківъ гайда руйнувати попову пасіку.

Було то зъ кінецьмісяця Цвітня. По садамъ, по гаємъ, по лісамъ, порозцвіталися дерева, на стільки запаху й красоти въ божому світі, що тільки веселись да любуйся чоловіче. Прибравъ

Господь Богъ святу землю такъ гарно, тільки величайте та й кохайте її люде.

— Буде сей рікъ, повідаю, добрий на муху, заговоривъ нашъ Юрій до своєго Мартина.

— На коли бъ ви мині свою пасіку спустили, татуню, я би подаривъ вамъ одъ кожного рою по півні.

— Ні, сину, каже Юрій, за твоєю рукою не підуть рої. Стара отсе присвідає: стонь-кратццц у людей пчоли; иноді не ведуться хочъ якъ коло нихъ побивається хто такий. Мій батько, повідаю, царство небесне ёму, кохався, що можъ, у пчоллахъ, а ніколи не розвівъ доброї пасіки. Сказано, муха не любила ёго очей, а все бувало займе її облестний явний пасічникъ. Знахаръ тільки стійний на доброго пасічника.

Наніъ Юрій кохався дуже въ пчоллахъ и не пустивъ нікому пасіки; дозиравъ її старий дідъ Андрій, которому за роями и літа упили, а въ пасіці цілий вікъ минувся. Заякъ розпочалися рої, нересідить Юрій цілий день въ пасіці. Любивъ опокрінитися старимъ медомъ, то жъ любивъ и пасіку.

— Тату, каже Мартинъ, теперішні пани зъ книжокъ розводять пасіку та й більший хосенъ мають.

— Дурні вони, повідаю, зъ книжками; старий мій Андрій, не те, що книжка, цілий вікъ проживъ у пасіці, за нічимъ не дивився, якъ тільки за мухою. Дяка ніхто не перекаричить, а німця не перепише.

На отсю поговорку Юрія зъ Мариномъ підъ хатою вбігає засапаний старий пасічникъ Андрій.

— О вовку помовка, а вовкъ и тутъ! Що таке Андрію? питає панотень.

Посапує старий Андрій, а такий зляканий, що язика найти не може. За яку добру хвилю, неначе одъ плачу каже:

— Стромость, про-про-пропала ваша пасіка!

— Обожеволівъ вси Андрію? запаливъ, — чи що? — га!

На те Юрій схопившись на ноги.

— Ні, панотченьку, тільки слухайте: Підбігъ до мене який-то хлопець изъ двора та й каже: Андрію, дивайте свої пчоли де хочете, приказавъ панъ графъ розібрати вашу пасіку, двораківъ лишъ отъ що не видко: Я й погадавъ: дурний хлопець, дуриа ёго бесіда. Дивлюсь, за явнийсь часъ, ажъ и справді натягає ціла юрба двораківъ просто на пасіку, передомъ нихъ самъ панъ графъ на коні. Чувъ тільки, якъ грезилися: піпъ, старий піпъ! попова пасіка зъ панського пруття! не буде на той рікъ нивъ меду! И не ждавъ зачимъ придуть, а бігъ що змагавъ, аби дати знати.

Юрій побілівъ, неначе мердець, а Мартинъ роззявивъ губи та й очей зъ пасічника не спускає.

— Не ва для графа, повідаю, поставивъ я нову пасіку; хлопці! приведіть мині коня и самі за мною!

— Татуню, нехай васъ Господь Богъ крив одъ напасті графа! не вамъ старенькому зъ нимъ діло, лебедить Мартинъ, заступивши дорогу.

Старий похрипівъ, тільки очи засвітилися.

— Передайся коли хочъ дурному графові; я на старість не дамъ себе зневажати, злаявся Юрій.

А Мартинові задрожало ціле серце въ грудехъ. Лише що хотівъ розповісти батькові про свій дивний сонъ, який мавъ сеї ночі. Видівъ, буцімъ старий заарвавъ зъ ажуръ глибоку яму, що ажъ прокинувся відъ страху на постелі. Ніхто зъ письменнихъ не віривъ снамъ на стільки, якъ Мартинъ. Мовлявъ, не одне таки до крихти ёму виснилось; якъ разъ нагадавъ собі про такий самий сонъ передъ смертю матери. Заякъ графъ прихавъ, чувъ не одно відъ людей, якъ шукає собі пені да ключки на старого.

Сказано, що на яву бредеться, те и во сні верзеться; таке й Мартинові. Уже жъ не якъ, а якась велике нещастя причувавъ Мартинъ, бо не зважавъ на лаянне старого, все своє торочить.

— Не їдте, батецьку, до ліса, прошу, бо мині ажъ серце відъ жаху замирає.

— Ти плеканецъ, чи що таке? старий, а дурний! сварить Юрій.

И не зважає на жалі сина. Незабаромъ вишшовъ въ білімъ своїмъ кресаку и стоїть зъ нагайкою въ руці.

— Біда, кажу, Андрію, нагодила васъ зъ такою оповісткою, доріцає Мартинъ пасічникові.

— На коли бъ знавъ про таке, паничу, заводить пасічникъ.

— Хлопці! якъ не дасте забрати дідичові моєї пасіки, кожному по золотому, гукнувъ панотень и тільки нагайкою спотріскує. Сказано, старий чоловікъ, то завзятий: не любивъ Юрій помускати свого

— Добре, кажуть, не дамо, заякъ здужамо; тільки понасували кресаці для більшої охоти на уха.

Уже старий досідає коня. Ще разъ припавъ Мартинъ:

— Не їдте, татуню, покривдить васъ старенького лихий графъ; яке діло, таке ёго сумління!

— Ні, каже, не попущу, хочъ би й вмерти прийшлося, спнявъ коня та й гайда до ліса.

Парубки полетіли изъ сокирами.

Бувъ на тоді Понеділовъ, саме напастний день. До полудня ще далеко.

Завимъ настигъ Юрій свою пасіку ратувати, двораки зъ паномъ графомъ уже розбуштувалися. Ишовъ хто по дорозі, старий панотець завізавъ за собою; прибиралося їх на якихъ двайцять киномівъ.

Коли присіли на місце, повіділи якъ изъ пасіки лишилися тільки самі стовпи та й коло нихъ увивалися двораки изъ сокирами. Ажъ волося рвавъ старий Юрій одъ гніву побачивши оттака діла.

— Хлопці, гукнувъ, не дайте розбишкамъ добра мого.

— А вонъ изъ ними! спокликує графъ и спнявъ коня свого дубомъ.

— Про що занапастивъ мене, пане графе; чите годитця? Юрій зазивавъ.

— Не тобі иму оправдатися, старий попе; втівай за скоро, коли не хочъ розсипатися.

— Богъ судити тебе буде за мою бривду.

На таку перепалку панотцева юрба кинулася на дворавівъ, а двораки на нихъ.

— Ти наважився мене графа ганьбити? скрикнувъ молодий дідичъ и натеръ конёмъ на старого.

Поскочивъ въ задъ кінъ Юрія; не встигъ старовина вдержатися на кони, а впавъ коміть головою на землю.

Перепудився панъ графъ на таче; неначе не той самий скочивъ изъ коня, — давай ратувати старого. Не за лихимъ серцемъ, а за панською примхою, доскуливъ кому, такъ за хвилю каївся свого учинку. Декотрі, що вже на добре посмикалися були за чуби, поопускали руки. Затихъ той галасъ; такий страхъ позатикавъ всімъ губи, неначе Богъ заявивъ чудо. Розкаляний панъ графъ припавъ на вколішки идъ панотцеві; упавъ на якийсь пенъ, потовкв собі цілий лівий бікъ одъ сердца и лежавъ крайно безъ духа. Сподвигнувъ графъ старенького, злаявся на слуги, да піславъ верхомъ до двора по коні, по бричку.

И хто жъ не розкаївся бъ такимъ падкомъ! Самъ вікъ спонукує яку таку праведну людину, шанувати старість. А се, за ёго пакостю, мало що на смерть не забився старий, на вісімдесятімъ року панотець, священа особа. Гріхъ, кажуть, покласти руку на священника: заворушилось сумління на таке въ пана графа. Вітренний та не певний, який вінъ и бувъ, не затративъ на пустоті зовсімъ людського сердца.

Саме тоді, коля старенького панотця спокладля на бричку, настигъ й Мартинъ. Дарма спотішавъ панъ графъ, не стидався, хочъ старий, заводити.

Дивне диво розводитця иноді поміжъ панами. Марнують цілі свої добра на нісенітницю, а задля

пустого знуцаюцца до крайності. Ще жъ коли бъ се була й правда, що поставивъ Юрій собі пасіку зъ панського пруття. Нічье ухо не любить стільки слухати плітокъ да підлихъ небилиць, якъ панське: бідному ніхто не підлижетьця, а за панами тисячі луванихъ очей ззираюцца.

V.

Не багато потреба до смерти кожному чоловікові, а найменше старому. Старість не радість, загостить смерть, коби нагодилася яка така причина. Тиждень уже, якъ не здвигається Юрій зъ постелі.

Упавши зъ коня, потовкся справді тяжко, но ще більше переточила корінь жизни ёго згризота.

Стільки перевикувавъ, а такої ганьби да кривди не дізнавъ ніколи. Така несправедна вражда пана графа роздерла старе, тепле ёго сердце глибоко, бо й вінъ бувъ шляхоцького роду, писався губаричъ. Не стільки про здоровля, якъ про честь дбають старі люде. Хочъ якъ наглядывъ панъ графъ коло старого, щоби подобрити лихо, зазивавъ лікарівъ навіть зо Львова; не подобрило, бо сердце не скоро та не легко дасть вагоїтися. Присіла нашому панотцеві послідня, крайна година.

Уже старенького панотця висповідали та й заприцажали. Мартинъ ні ридає, ні заводить, а здався на волю Божу, спогадавъ: „не далека й мниі туди дорога!“

У нікого не було такъ великого жалю про наставлющу смерть, якъ у старої Феськи. Відна старовина донъ и нічъ шобивалася, очей не спустила изъ панотця, а ради би продовжити віку, хочъ на рікъ, хочъ на півъ року. Бірко її зупадало спрацятися зъ такимъ добромъ, зъ такимъ хозяйствомъ, тулатися до смерти въ комірнімъ. Паничъ Мартинъ позабиравъ ключі ині не були: не розказує вона иі слугамъ, иі порастця сама коло хати, почорніла, подалася такъ, не стямитця, куди постуянтця.

Недалеко вже вечера. Въ невеличкімъ алькирику, де лежавъ умираючий Юрій на постелі, горіла воскова свічка на столику передъ Спасителемъ. Бліде світло відъ свічки, заледви прояснювало темноту комірчини, въ котрій стало душно. Въ ногахъ коло постелі, стоявъ синъ Мартинъ, стара Феська и трохъ поважнихъ прихожанъ, неговецькихъ господарівъ. Прийшли вони сердешні попрощатися на віки изъ своїмъ душпастирёмъ.

Ледви що здвигся на крихту панотець; такий марний, тільки беріть да спокладайте въ домовину. Піднявъ сиву, немічну голову свою на подушкахъ, заговоривъ тихимъ голосомъ:

*

— Мартине, пора мині въ тамтой світѣ; не дїждавсь по тобі внуки, лишаю тебе одинокого.

И слѣза покотилася на пожовкле сухе лице зъ пригасающаго ока.

— Татуню! Господь Богъ милосерднїй, чей васъ підратує; за вами й мині недалеко дорога...

— Ні, синочку, я вмираю, а тебе нехай благословить Господь здоровлємъ и всїмъ добромъ.

Мартинъ приклякъ, уцюлювавъ руки й ноги, наколи отець зробивъ хрестъ ёму надъ головою.

Приступили й прихожане віддати послїдне цілованне.

— Дякуємо за науку, мовлять, за весь трудъ коло насъ, коло діточокъ нашихъ.

— Пам'ятайте о мині и Бога прохайте за мою душу. А ти, Мартине, не забувай про Феську; вона була дбала и вірна; напруживъ злишку силъ своїхъ и висказавши се одвернувся, неначе запавъ у сонъ и отдавъ Богу духа. Тихо й горестно вчинилося въ алькирику; напохилившисъ шептали присущнї молитву; ажъ за добру хвилю, що найревнїщий плачъ, роздався старої Феськи. Такъ померъ послїднїй Холмщакъ въ цілімъ околі.

* * *

Поховали Юрія славно, величаво. Не лише Негівщане проводили тіло пам'ятного душпастиря свого въ святу землю, а назбиралося тма народа зъ всїхъ селъ сусїднїхъ. Зверхъ п'ятдесятъ лїтъ попувавъ вінъ и бувъ знакомий кожному, одъ маленької дітини, до найстаршого чоловіка. Не було такої людини, що не зазнавъ би хто ласки божої, підклавши голову підъ евангелїе, коли Юрій читавъ службу. Хто найбільше заводивъ и жалувавъ, то неговецькї; не було помїжъ ними ні одного, котрого не охрестивъ би, або не звичавъ; старї дітьми ёго затамили, а молодимъ повидїлося, будьте би старому їхъ панотцеві не вмирати ніколи.

Тиждень минавъ одъ похорону. Саме въ той день, коли вмеръ Юрій, стояли ночью вартівники на сторожі коло церкви. Нічъ була місячна, ясна, така погідна, що жаль очей прижмурити. Десь такъ коло опівночи заблїсло світло зо всїхъ віконъ одъ церкви. Вартівники, що загадалися були про старого небїщника-попа, подубїли таки зъ страху підъ церквою. Скоро день рознеслися слухи по всїмъ селї: о півночі, — правивъ небїщникъ-піпъ въ церкві службу божу, а мерцьвѣ найшла повна церковь. Начїмъ світъ—клялися вартівники про те, що видїли та й чули.

Деякимъ показувавсь Юрій підъ лісомъ, на місці, де стояла ёго пасїка, въ саме полудне. Довго ходили про него поговорки въ народї; ще нинї нагадують, а чи кому являється, не знаю. Говорили

тїльки про графа Конарського, якъ одъ сеї хвилі крайно збожеволївъ, розпутавъ все майно та й молодимъ ще померъ марно въ Варшаві.

Не чувати на теперъ, аби хто їхавъ до Неговець святиги воду; тїльки бзнии тамъ що можъ багато: росте вона, якъ росла давнїше...

— ~~сере~~ —

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партицькїй.)

(Дальше.)

Коляди. — Поганські народи обходили свої свята танцями и піснями. Слав'яне, яко світлопоклонники, розкладали такожъ огні. Посвідчає о тїмъ одно місце у Екгарда (Monum. Jutreboc., 59): In quolibet colle simulacrum quoddam idoli, peculiari nomine insignitum colendumque expositum erat, quod Slavi diebus festis venerabantur et etiam saltando colebant. — Erat enim species religionis inter gentes per ignes flammamque saltare. — Vidi enim in aliquibus civitatibus accendi rogos et trans eos saltare aliquos, non solum pueros sed etiam viros, infantes autem per flammam ferri a matribus: videbatur autem esse quaedam expiatio et purgatio.

Обрядъ розкладання огнівъ и скакання черезъ него доховавсь у насъ при празнику Купала. Підъ часъ гагілокъ палять у насъ огонь черезъ всю нічъ въ велику суботу. Въ часі колядъ огнівъ не розкладають, а тїлько горить світло черезъ нічъ въ хаті. Однакo въ пісняхъ стародавнїхъ споминаються ще колядні огні:

Уродилася Коляда
На кануні Рождества
За рікою, за бистрою,
А въ тихъ місцяхъ огні горять
Огні горять великї,
Вколо огнівъ лавки стоять
Лавки стоять дубовї.
На тихъ лавкахъ гарні хлопці,
Гарні хлопці и дівчата
Поють пісні колядочки!
Въ середині старець сидить,
Остриє свій булатнїй візь,
Коло котла ковель стоїть:
Хотять козла зарізати и т. д.

Ся коляда для насъ дуже важна. Вона показує намъ, що празникъ колядъ бувъ празникомъ родячогося Сонця; що тоді палилися великї огні, около котрихъ молодці и дівчата співали пісні колядні (въ честь Сонця); що тоді приношено козла въ жертву Коляді.

О козлахъ жертвнїхъ приспівують часто наші гагілки. У насъ підъ часъ колядъ доховавсь ще звичай, що хлопці ходять „зъ козою“

(Галька, II, 15; Основа, 1861, грудень, 68); звичайно перебирають одного хлопця за козу, а другого за Діда. Виразення Дідъ приспіває ще досі вразъ зъ козломъ. Знана єсть повсюда гагілка:

Ой Дідъ, Дідъ та й Ладо!

Та повідай ківле правду.. (Гол. Басн., 92)

Єсть також одна забава при гагілкахъ, звана „Дідомъ“ (Галька, I, 115). Здаєся, що Дідомъ именовали Русини Сонце (Корса, Даждбога). Після Слова о Полку Игоревімъ звалися Русини „внуками Даждбога“. У насъ зовуть ще солону, котру на святині вечеръ розстелюють по землі, Дідухомъ; а сніпъ пшеничний (або житний), котрий ставлять вь куті образової стіни вь хаті, Дідомъ. Назви Дідухъ и Дідъ пояснюються тимъ, що Сонце, яко Даждбогъ,¹⁾ було богомъ урожаївъ и плодівъ земнихъ. — Обрядъ палення Дідуха (на другий день колядъ) пригадує намъ таємничі огні колядні. Народъ привязує до того огню велику силу, уживаючи при німъ всіякихъ заговорівъ (Pauli, I) и обгриваючися огнемъ, що би боляками не обкидало (Галька, II, 14). Належить собі пригадати, що боляки, після вірування Иранцівъ, обкидали того, хто согрививъ противъ Сонця. О болякахъ споминає також одна гагілка (Шейковскій, бытъ Подолянъ, I, 16).²⁾

Позаякъ празникъ родячогося Сонця стоїть вь звязи зъ сотвореннемъ світа, такъ нічо дивного, що Славяне у своїхъ пісняхъ коляднихъ оспівували сотворення неба и землі. И. Вагилевичъ записавъ одну таку коляду космогоничну. Вь ній кажеся, що передъ сотвореннемъ світа було одно синєе море, а середъ моря зелений явіръ, и на німъ три голуби, котрі раду радили, якъ світъ „снвати“. И сотворили голуби землю, посіявши „Арібний пісень зъ дна моря“; — а небо, сонце, місяць, зорі и звізди посіявши „золотий камінь зъ дна моря“. (Гол. Христ., 343).

О яворахъ споминають дуже часто наші коляди и гагілки. (зр. Правда, ч. 17; Основа, 1861, грудень, 55; Ше й ковскій, бытъ Под., I, 15; Галька I, 103; Pauli, I, 23). Німці до нині ще уживають вь часі Різдва свій „Weihnachtsbaum“, окрашений всіякими овочами. Индійці вірували, що зелений явіръ на золотімъ вершочку гори Меру бувъ деревомъ життя. Такимъ способомъ нашъ колядний

¹⁾ Даждъ означає вь старославянськімъ язичі те, що нинішне дай. Даждбогъ єсть тільки, що Дайбогъ. Наші Коляди мають звичайно приспівъ: ой Дай-Воже!

²⁾ У подібній гагілці, поміщеній вь Правді (ч. 17.), переіменне слово болячокъ на брехвочекъ. Подібно и віршъ „повідай ківле правду“ переіменюють звичайно „повідай навно правду“. Зъ того видно, якъ народъ, не понимаючи вже пернісного значіння, переіменує вь обрядовихъ пісняхъ поєдинчі слова и мисли.

явіръ и німецький Weihnachtsbaum означують не що инше, якъ „дерево життя“. (Зъ индійського шегу повстало вь нашій коляді море).

О голубахъ згадують наші коляди яко о творцяхъ світа. И ту виясненне можливе. — Нічну відъ страви колядної, званої голубцями. Якъ короваї були тістомъ жертовнимъ для Корса, такъ и голубці пригадують намъ тихъ таємничихъ голубівъ, творцівъ світа. Суть сліди, що голубці приношено богамъ вь жертву. Вь великий Четверъ, вь часі отже гагілокъ, несуть ще и нині голубці (вразъ зъ книшамі) до церкви, а опісля до священника. Не потребує пригадувати, що жертви поганські, несені вь храмъ, доставалися наконєць такожъ священникамъ. Иранські Athrawa (ватрові-служителі ватри т. є. огню), индійські Брамане (наші Рахмане), славянські жреци покріплялися людськими дарами місто богівъ.

Язиково взявши подібуюмо вь слові голубъ той самъ пень, що вь слові коляда — єсть нимъ голъ або коль (зривн. латинське columba). Зъ того видно, що виразенне голубъ не треба брати вь значінню птиць, але язиково вь значінню Бога-Сонця.¹⁾ И дійсно вь одній коляді творить світъ зъ „піску“ не голубъ, але самъ „Господь“:

Пірує самъ Господь на дно вь море,

Діставъ Господь жовтого піску,

Та посіявъ по всему світу.

Сотворивъ самъ Господь небо и землю,

Небо зъ звіздами, землю зъ квітами.

(Новосільскій L. U., I, 104.)

Єсть ще одна легенда українська, стягаючася до того же предмету. Пісокъ зъ моря добуває не Господь, але „Сатанайл“. — Всі ті повірки доказують намъ, що за часівъ поганства вірено повсюда, що світъ и земля повстали черезъ посіяння морського піску и золотого каменя. Єсть то тільки попсована традиція о золотихъ піскахъ и каменяхъ гори Меру, на котрій розвивався зелений явіръ.²⁾

¹⁾ Вь иншихъ варіянтахъ тої коляди співають о павахъ („паутиновки“), місто о голубахъ. — Пави суть улюбленимъ предметомъ колядъ. Очевидно, що такі коляди суть стародавні и не могли повстати на тій землі, де Русини теперъ мешкають.

²⁾ Зелений явіръ, яко дерево життя, приходить также при весільнихъ обрядахъ. Зовєся тоді божимъ деревцемъ або райскимъ деревенькомъ. Прибираючи єго на вірзъ німецького Weihnachtsbaum, співають такъ:

Райское деревенько

Передъ раємъ стояло,

Та вь рай ся похияло,

Та силенько зацвело. (Дн. Русалка, 54)

Назва явіръ єсть тільки припадковою. Новосільскій толкує слово ява и явіръ, за помічю санскриту черезъ „житте“.

Сіянна піску и каменя при сотворенню світа
пригадує нашъ народний звичай, посівати зерномъ
на новий рікъ. При такимъ посіванню бажають,
мимо зимової пори, гаразду и добрихъ урожаївъ.
Свято колядъ, яко свято родячогося и родячого
Сонця, єсть для такого бажання цілкомъ відповідне.¹⁾

(Дальше буде.)

¹⁾ Не тільки новий рікъ, але также и щедрый вечіръ
(свято Йорданське) впадає въ часъ южанськихъ колядъ.
На Поділля числять часъ колядъ відъ першого святого
вечера ажъ до 22. л. Січня; триває отже цілий місяць.
Иранці обходили празникъ родячогося Міттри также черезъ
довшій часъ, обсилаючи дарунки и коляди, якъ и ми доси
ще творимо. (Wiener J. B. der Litt III, 152).

ФЛОЯРА.

Горить вогонь передъ печи,
Горить догоряє —
Сидить батько кінець стола
Та важко думає....
Сидить мати у кімнаті
Та молитця Богу,
Серце чус-причуває
Велику тривогу
Та не знає уповісти —
Нехай и не знає!
Сестри сидять у каганця,
Шиття дошивають
И братъ сидить на ослоні —
У флюяру тужить,
У флюяру Иванову,
Що въ цісаря елужить;
На разъ и ставъ! — Охъ лицемько
Иване, Иване,
Чогось твоя замовила
Голосна Флюяра,
Де ти въ світі пробуваєшъ —
Яка твоя доля?...
Повтерався — взявъ флюяру,
Та затокъ за сволокъ,
А самъ вийшовъ нишкомъ зъ хати —
Пішовъ въ стайню спати,
Щобъ съ коникомъ розмовляти
Про ріднєго брата. —

А въ гарячій Італії
Въ зеленому гаю
Лежить жовняръ застрілений —
Смерти дожидає,
Самий, самий, якъ бидина!
Тільки місяць світить;
Надъ нимъ пишна черемшина
Розпустила віти,

А вінъ лежить та думає;
Нагадує своїхъ,
Прощастця зъ батькомъ, зъ менавъ,
Зъ братикомъ, сестрою,
Ще й зъ дівчиновъ Катериновъ —
Тимъ щиримъ воханнямъ,
И съ товъ зброю золотою —
И съ коникомъ въ стайни,
Що го носивъ на гуляння —
Якъ зъ названимъ другомъ!
Ажъ тутъ тихо, тихесенько
У велику тугу
Десь флюяра обізвалась,
Та й зновъ занімала...
Жовняръ склонивъ голівоньку —
А зорі зоміли.

Зійшлись побратимки въ неділю —
Щобъ побратима розважать,
Що не робили — не з'юмили!
А муте браття ще заграють
Въ Иванову славному флюяру! —
Що вони не діяли — а даромъ, —
Якъ и німа такъ и німа!
А панъ въ Італії дрима
Підъ кучерявовъ черемшиновъ. —
Що ёму снитця, що дума?
Чи про коня, чи про дівчину? —

Ю. Федьковичъ.

— * * * —

ЛИСТИ ОСТАПА ВЕРЕСАЯ до приятеля на чужину.

II.

Сокиренці, Студня 25-го, 1865 року.

Спасибі тобі, дорогой мій Батьку, що ти мене
не забувъ при старості моїй и при каліству отимъ
письмомъ, що я получивъ одъ тебе и тимъ карбо-
ванцемъ, що здався міні більшимъ одъ великої
сотні.

Легко міні стало на душі, якъ прийшовъ той
писарь, що вже два годи, якъ не бувъ у мене въ
хаті и оповістивъ, що міні прийшло письмо відъ
мого любого прятеля. Лежавъ я сімъ неділь у
болізні, та що и съ печи не злавивъ, — якъ же
почувъ про тебе, то неначе руками зъ мене знято
їі, мовъ сто бабъ пошептало.... такъ мене розва-
жило письмо твое, а ще більше въ пригоді ставъ
той варбованецъ, що ти, мій Батьку, приславъ
міні. Взявъ я въ руки те письмо, мовъ би самъ хо-
тивъ ёго читати, да зъ недуги и не змігъ, и не знаю
вже, що я хотівъ зъ нимъ робить одъ радости....
и ціловавъ ёго и слізьми обливавъ и Богу дяку-

вавъ и тобі, мій дорогий приятелю, що ти мене не забудь нещасного каліки, нехай тебе не забуде Богъ и на сімъ світі и на тімъ.

Треба, да й дуже треба було міні сего карбованця! Мавъ я въ себе два їхъ, що давъ міні панъ Галаганъ — спасибі ёму, за те що кобзою гостей потімавъ, якъ були въ ёго великі зázови; да, мабуть, десь Богъ шепнувъ тобі, добрий Батьку, що треба міні ще третёго. Отъ я, дякувавши Богу и добримъ людамъ, получивши одъ тебе сей гостинець, и заплативъ оброкъ; а далі вже бачивши свою немөготу, сумовавъ, сумовавъ да й одказавси одъ землі, отдавъ її на миръ хрещений. Бо вже — що мавъ яку скотинку, (було въ мене їхъ четвірко), все те позбувавъ да все на оброкъ клавъ и теперъ остався безъ ні одной скотини и безъ десятинку, тільки сама кобза, да й на тій щось мало заробітку вбачаю.

Тяжко жити при старості и при каліству безпомощному, да що жъ будешъ робить? Нічого, якъ ти кажешъ, Батьку, на долю свою нарікати, а якъ Богъ пославъ, такъ треба и горювати.

Добре бъ, Батьку, мій голубе сивий, якъ би ти пожалівъ душі старечої да подавъ міні ще грошей карбованцівъ хотъ съ чотири. Мавъ оджинку хотъ погаменьку да, поки здоровъ бувъ, да и въ тій міні було тепло, а теперъ не сила моя неодіжному по холоду ходити, а прийде святий пість, до треба говіти; треба бъ да й дуже треба хотъ порваний кожушокъ собі соорудити.

Награждавъ ти мене, мій лебедю білопірий, и грошима и добримъ словомъ и приятельствомъ; за те тобі дякую и встаючи и лягаючи и въ пісні и въ молитві и въ гульні и въ роботі. Не оставъ же мене нещасного и въ сій великій нужді. Пошле тобі Богъ за те здоровъя, щобъ здужавъ старихъ ворогівъ нашихъ підъ законъ нагинати, и щастя — щобъ послугувавши цареві да и до насъ благополучно вернувся. Оттоді то, Батьку милий, якъ що живъ я буду да дожду тії години, подякую тобі въ вічі и розкажу усе въ смакъ.

А поки що, листи твої будуть звеселять душу старечу, що такъ часто я їхъ перечитую (хотъ и не своїми очима) да тебе згадую, а підъ часъ одъ жалю й заплачу да съ тимъ и спати ляжу.

Бувай же здоровъ, мій дорогий приятелю. Нехай тебе милує Господь да пресвятая Богородиця, а молиция імъ за тебе буде по смерть твій вірний слуга

Остаивъ Вересай.

Оттакъ-то Батьку!...

НЕОФІТИ*)

Тараса Шевченка

критично пояснивъ и оцінивъ

Вигений Згарський.

Передне слівце.

По суду німецькихъ ученихъ естетиківъ, не має бути цілею поезіи політика. Кажуть вони, що тимъ робомъ плазятця високий духъ її, ділаєтця вона тільки найнижчою ворухливихъ, добовихъ примуцаний. Поезмя має зъобразжати намъ идеї правди и доконалости не лишень на якусь певну добу, а на цілу будущину, т. е. на віки. Тільки така поема стаєтця справдешнимъ загальнимъ добромъ цілого чоловічества и зъ ряду въ родъ переховуєтця, зарізно свіжа, нова, прекрасна, въ серцяхъ далекихъ поколіній, якъ у спочасовнихъ своїхъ. Идеї політичні проклёвуютця та й розясняютьця тільки за кровавими борбами, дроблять людей на партіи и, що можъ, ворохоблять. Не вражда, а самий безпристрастний божий миръ, високе приділення поезіи. Було чей мало політичнихъ поєтівъ, що въ своему часі довіршувалися великої слави; нині вірші їхъ мають тільки историчну стіймость: сами вони пішли въ непамъять.

Повисчі гадки не виключають однакожъ сего, що люде въ політичнімъ розвою, самихъ високихъ и глубокихъ идей черпати могутъ да мають, изъ поезіи. Нею загріватися мають у всіхъ честнихъ, славутихъ горожанськихъ ділахъ: вона проповідати має імъ що найвисчі добра — правду и волю. Изъ неї одушевлятися має народъ справдешнимъ, гарачимъ матриотизмомъ: вона просвітить ёму ясною зорою на темнімъ путі такъ домашній, якъ и громадської жизни. Тимъ-то прославляє вона всіхъ ироівъ народній исторіи, такъ хочъ не въ службі лицемірної політики, заховує поезия найвисче політичне добро — всі патриотичні чесноти, указуючи високу ціль політиці, на самихъ доконалихъ примірахъ. За-для того зовутця поети віщими, що неначе божий духъ говоривъ би їхъ устами, відають вони про судьбу свого народу.

Поезия — то зеркало народнёго духа. Чимъ небудь одушевляєтця народъ, пламеними буквами пишєтця въ поезіи: вьяже вона чоловіка зъ Богомъ, світомъ, и родимю землею. Повсюдейка прибирає вона прилячку народню, розвиваєтця въ купі зъ народомъ, который її плакає. О скільки вірно, справдешно розкриває намъ природу чоловіка, о стільки ділаєтця загальною и на чужий языкъ

*) Гл. Поезіи Тараса Шевченка вип. 1. Т. I У Львові 1866 Кобзарь Т. Г. Шевченка над. Кожанчикова, Петербургъ 1867. зъ многими обривками въ тексті Неофітівъ.

дастця перевести. По крайній мірі, якъ правда, такъ и натура чоловіка однака; послідня заявляється всіяко, ведля розмаїтихъ містцевихъ обстановокъ. За-для того правитця про духа и характеръ поезіи, якъ до народу и часу, котрому принадлежить. Живий народъ доти, доки жива у него поезія.

Нашъ дев'ятьнайцятий вікъ, то вікъ самої гарячої пристрастної політики. Идеї права и справедливості, пробиваютьця що разъ більше до гурту. Побиваютьця люде за волею и долею. Не дивъ про те, що и поезія набирає політичніє приличка, а зъ підъ вражующихъ таборівъ, зазивають поети своїхъ приверженцівъ до хоробрости и витревалости. Де-куди перейшла поезія зо всімъ въ службу політики, не чувати нічого якъ тільки про ворогівъ, недолю, слези, шаблю, кровъ, огонь, мечь и подібні речі. Не медомъ, а жовчею напуваютьця многі віршописи, бо находять великий одгомонъ въ умахъ да серцяхъ розиреного люду. Изъ исторіи добувають вони самі придатніщі образи на спокріпленне идей своїхъ живими доказами. Немає навіть поміжъ славутищими именами такого, котрий не заявивъ би хочъ невеличкимъ віршомъ своєї політичніє віри. Особенно въ посліднихъ десятикахъ літъ нашихъ, коли идея народности зділалася могутчою двигнею въ Европі, поезія, більше, якъ давніше, пишетьця політичною барвою. На своїхъ поетівъ, зсилаютьця теперъ-то народовці, неначе на евангеліе, написавши на прапорі своїмъ, славутищі имена їхъ. Поезія найбільше плеває и розвиває народность, а коли політика стаєтця народною, такъ уже жъ и поети служать політиці. Зъ відсели буде намъ понятно, зъ якого становиска на теперішніхъ поетівъ намъ задивлятись зупадає. Будуце покоління наше читатиме їхъ твори може няшими очима; для насъ вони тямъ цінніщі, чямъ більше въ нихъ патріотизму.

Тими короткими мислями загадавъ я напередовити мою розвідку про Неофіти, Т. Шевченка.

(Дальше буде.)

ДУМКА.

Зайшло вже сонце за горою,
На море синє вже налігъ туманъ,
Лети жъ, лети, корабль, за мною,
Шумуй, шумуй, сердитий океанъ!
Я бачу берегъ того краю,
Де вічно літо, де красна весна,
Туди, въ той край я поспішаю —
И здумавъ те, чого уже нема!
На очі слези навернулись,

Душа кипить и замірає,
Знаєме шасте зновъ літає,
Буцимъ стара любовъ вернулась!
Згадало серце, якъ любило,
Якъ знало віру, слези та обманъ!..
Шуми жъ, шуми, моє вітрило,
Бушуй, сердите море-океанъ!
Лети, корабль, по волі хвилі,
И де захочешъ приставай,
Та тільки въ край мої' родини
Ніколи ти не завертай!
Туманъ тамъ вічний надъ землею,
Тамъ вперше щиро я любивъ,
Тамъ музи гралися зо мною,
Тамъ я літа свої згубивъ!
Тамъ мене радість одурила,
На тугу серце осудила,
Черезъ її покинувъ я
И рідну хату и поля!
Покинувъ я дівчатъ отихъ порочнихъ,
Що ні-за-що імъ віддавъ усе:
Спокій и волю й душу непорочну,
И славу й гроші и всёго себе...
И васъ забудь невірні, молодні
Дівчаточка хороши такі,
Забудь и васъ.... а все жъ на серці ранъ
Ніщо глибокнхъ вразъ не залічило...
Шуми жъ, шуми, моє вітрило,
Хвилюй, сердите море-оксанъ!

Н. К.

Зазуля - Кукавка.

(Написавъ Иванъ Верхратський.)

(Дальше й конєць.)

Для чого вона такъ печеться о зазулі, а власні потята занедбує, доселі одвітно не пояснено. Що же тикаєсь зазулячого способу нести яйця у чужі гнізда, то толковали и сю подію різно. Найбільше нмовірною здається бути сему причина, котру п. пасторъ Бремъ подає.

И такъ ведля сего вірного помічателя несєся зазуля, якъ и всяка птиця, на простоволі мало що не черезъ два місяці, але зносить що вісімъ днівъ, лише одно яйце. Тому - то, виводить вінъ, и не змогла бъ зазуля сама їхъ висідовати, понеже перші яйця вже зогнали бъ, німъ би останне було знесене. Але природа, ся мати для всіхъ своїхъ створівъ рівно старанна, наділила зазулю тією чудною побудкою (инстинктомъ) свої покладки по чужимъ гніздамъ розносити.

О несенню зазулі и поведенню молодої, коли вилупиться изъ яйця, дещо розкажу ширше, а

вменно наведу помічання, які самому зрештє дучилось и те, що Дрѣ Бннеръ написавъ о тїмъ предметі.

На екскурсі 24. Цвѣтня (6. Мая) 1866 р. побачивъ я передъ Кривчицькимъ лісомъ пару жайворонківъ гніздо собі вѣючихъ. Не оподалікъ сиділа на землі зазуля придивляючись уважно сквапному їхъ поранню. Що дивна, не полохалась сі гарні птички наглядиваннемъ зазулі — а, якъ звично, птиці кубло вѣючі суть дуже журливыми и обачними, и дуже березаться, що бъ їхъ гніздо не відкрити.

Хотячи близше придивитись, посунувся я кілька кроківъ на передъ, але тїмъ сполохавъ зазулю. — Трудно, якъ можъ було помітити, зірвалась вона, а улетівши ледви на 30 кроківъ сіла опъять, причомкнувши до землі. На сей разъ було для мене досить; я догадався, чого зазуля нагадує жайворонківъ — а хотъ мене и тїшило тую цікавую сцену природи, що її тамъ краснорічиво описували, власними бачити очима, таки не затримувався я довше на тїмъ місци: того дня вібрався я головно на екскурсію ентомологічну, то жъ и пішовъ не зупиняючись дальше до ліса збирати комахи. Дня 2. (14.) Мая прийшовъ я опъять на те місце и найшовъ въ гніздочку трое яецъ жайворонячихъ и одно зазуляче. Дня 12. (24.) Мая хотівъ я зновъ подивитись у гніздо, та дальші ділати помічання; но не найшовъ вже ёго. Якъсь непростена рука видрала гніздо и зробила мойї утісі конець.

Перепинений оттакъ до кінця довести мой спостереження, приведу тутъ въ тїмъ згляді помічання Дра Бннера, котрому добродіви світъ завдачує такожъ и відкритте вакцинаці (щїплення віспи). Отъ-що пише сей многозаслужений мужъ:

„Дня 18. (руського 6.) Червця 1787 р. обозрівъ я гніздо Покропивника (*Ascentor modularis*) и найшовъ въ нїмъ одну зазульку и трое яецъ Покропивника. На другий день обозрівъ я ёго впъять; зъ яецъ вже були виклюнулись молоді, але всёго було въ гнізді лише зазулька та й одно мале покропивничка. Мое гніздо було заразъ зъ краю гущавника, а такъ мігъ я докладно підмічати, що въ нїмъ дієся. Зъумлений бачивъ я, якъ молода зазулька, котра такожъ недавно що изъ шкаралющи вилупилась, и те покропивничка, що осталося, викинула зъ гнізда. Варто було видіти, якъ виперала вона свого товариша. Вона старалася покропивничка на хребетъ закинути, пхаючи ёго крилами и помагаючи собі при тїмъ и туловомъ. Але, щобъ малого покропивничка на своїмъ хребті лучше помістити, внесла вона свої плечі дъ горі и полізла потїмъ задомъ до краю гнізда. Тутъ спочила

вона трошки, а відтакъ пхонула свого ривала такъ сильно, що вінъ випавъ изъ гнізда.

Потому позістала ще зъ кілька хвиль въ тїй поставі, обмацювала кінцями криль навколо, мовъ би хотіла звірити, чи їй штука її удалась и назадъ полізла въ середину гнізда. Часто помічавъ я, якъ молода зазуля кінцями: криль яйце або гніздюха обмацювала, впередъ нїмъ взяла її випхати. Здається, що кінці криль тоді у неї дуже почутні, а такъ вона, хотъ и сліпа у те время, по крайній мірі за те винагорожена.

Пізнійше положивъ я яйце у гніздо, а зазуля витиснула и викинула ёго подібнимъ способомъ, що й перше.

Відъ того часу я часто и въ неоднімъ гнізді разъ по разу подібні ділавъ поптити, а молода зазулька, завсїгди поводитася однаково. Иноді, коли драпалась на край гнізда, не вспіла удержати свій тягаръ, та опускала ёго; но те їй не мішало; спочивши трохи, починала впъять свою роботу, и не спіснула борше, ажъ поки не досягла свого.

Ціла подоба молоді зазулі одвічає зовсімъ до діла, яке сповняє. Хребетъ въ неї ннакший, якъ у прочихъ птиць, що виклюнуться, широчезний, а въ середині зъ дільцемъ, мовъ би вижолоблений.

Сей долець здається природою призначений до того, що бъ яйця або потата зазуля на хребті могла лучше удержати, а відтакъ и сирятнійше викинути. По дванайцяти дняхъ виповняєся сей долець зовсімъ, а відтакъ дістає зазулячий хребетъ такий видъ, який є загаломъ и у нишихъ гніздюхівъ.

Иноді случасться, що зазуля зносить дві покладці въ одно гніздо, (Поданне Пливіа по тому не справджується,) а тоді для одного зазулятка погнєбель не минуча. Такъ виклюнулись въ однімъ гнізді дві зазулі и одинъ Покропивничокъ, такожъ зістало ще одно яйце Покропивника не висіджене. Кілька годинъ по вилязі почалась затята борба межн зазулями о посідання гнізда. Цілісенъкий день боролись безуспішно, та ще й на другий трівала борба до полудня. Ажъ по полудню дужша и більша зазуля виперла изъ гнізда другу, а відтакъ упоралась и зъ кропивничкомъ та зъ яйцемъ невисідженимъ. Дивлячись на борцівъ, здавалось на переміну, що сей або той возьме верхъ. Одинъ другого випихавъ не разъ на край гнізда, та впъять упадавъ підъ тягаремъ; ажъ наконецъ сильнійший зъ великою натугою поборовъ суперника. Відтакъ вигодовала стара побідителя.“ (*Philosophical Transactions for 1788, II.*)

Въ хаті держати зазулю дуже не вдається. Старі суть за надте подохливі, за звичай не хочуть їсти и вскорі здохають. Молодихъ гніздюхівъ

легше годувати, хотя трудніше їх привичати, що бь самі їли. Клітка для них має бути простора; однако жь ліпше дати їмь свобідно літати по кімнаті. Загаломь не стоить труда много теряти часу и заходу коло ховання зазулі, бо вона ніколи не улашкавиться, но противно завжди задержує своєю загонистою, неспокійною и дику природу. Въ неволі має навіть голось теряти, а не ковати. Такь розказує Бремь, що зазуля, котру вінь ховавъ у великій деревляній клітці, ніколи не кукнула, но видавала голось хрипливий, мовь яка хижка итиця, и полохала тимь своїмь хорзавліннямь не помалу меншихь співоникъ штичекъ, котрі були въ осібнихь кліткахъ, но въ тій самій кімнаті, що й зазуля. Впрочімь сиділа вона завжди сумно и понуро. П. de Scharoth ховавъ такожь зазулі, въ цілі пізнати їхь морози. Въ янсьмі до Бехштейна, славного орнитолога, каже вінь: „Зазуля немає майже жаднихь приміть, для котрихь би її стояло держати яко pokojового пташка. Доросла зазуля надто дика и істовита; а и загаломь є вона неприступна и бішенно-зілса; впрочімь звичайно сидить покнюпившись. Я вже ховавъ їхь доволі. Останню, що годовавъ, видравъ я изь гнізда Жовтогрудки (Жовтобрюха — *Emberiza citripella*), котра дуже тимь непокоїлася. Моя зазулька, була ще сліпа, напала однакъ на мене дуже нагально, якъ її взявъ у руки. Віттакъ, справді не знаю, якъ пояснити глупу терпеливістьь викователь зазулі; ледво що днівь изь шість тримавъ я її у себе, а вже несито пожирала кормь, що їй подававъ. Я годовавъ її м'ясомь птичимь. Такъ тревало дуже довго, поки сама навчилася їсти изь своєго коритка зь ідломь. При тимь була вона въ своїхь скокахъ и въ цілімь своїмь поведенню такъ нагальна и загониста, що начиння вивертала. Хвість рісь їй дуже поволі; зовсімь ласкавою ніколи не була; завжди шулькала и скакала до мого лица и до рукъ, а навіть до всього, що до неї приближилось, такожь и до іншихь птицъ. Першого универзального корму¹⁾ їла дуже лакомо, відь чого много гноїла, и часто обезхарювалась; такожь пожирала вона власні екскременты. Зь своїми короткими лазними ногами є дуже неспосібна; ходити не може зовсімь, а лише скаче; но за те тимь спосібніше літає“.

¹⁾ Кормомь, такъ званімь першимь универзальнимь, можь майже всі птиці годувати. А робиться вінь такъ: береть чирству, добре випечену булку, кидаєся у свіжу воду, що бь добре вимокла, потімь витиснувши воду, поливається бужу, молокомь, и замішує потімь до того ще більшу або меншу кількость (найбільше зо дві третинь) чистого грису ячмінного або пшеничного.

Хотей зазуля яко повсякдній птахъ не много має приміть знатныхь, то однакь є вона у всіхь Слав'янъ птицею улюбленою, поетичною. Именно виступає вона въ пісняхь народнихь, особливо въ руськихъ яке символъ сирітства и вдовства. Гань зна въ Слові о Полку Игоря вложена въ уста Преслави, розпнуваючоїся за Игоромь, любимь своїмь мужомь, попавшимся въ неволю Половчанамь, дуже поетично и зовсімь въ народнімь зміслі слова „Молечко зовгащете (т. є. зазулю) по Дунаю“. Такожь розказується про перекидання жінкы въ зазулю. У Сербіяхь сестра перекидалась зазулею тяжко затуживши по мертвому браті. У Мяхівь княжна, котру віддавали несильно за міжь, черемнілася въ зазулю. У Русиніяхь є повірьє, що зазуля и дятель були перше людьми, а послі Богъ такъ давъ, що поробились птицями. Декуда кануть такожь, що вона не має парн. Була вона колись жінкою та усмертила свого чоловіка; за те я покаравъ її Господь. До страшного суду буде вона літати зазулею та блукатись самісенька безь подружжя по широкому світу.

На Україні є цікава сказка о тимь, якъ близнятка перекинулись въ соловія и зазулю. Одна дівка, хороша якъ квітка полюбилась зь ужомь, такъ вінь и повівъ її у свої склянні будинки. Що то не убивалась за нею стара мати — сказано втерля однимь — одну свою дитину та зістала сама якъ персть. Тимь часомь собі заживають ужь изь дівкою на славу, а въ рікъ нажили и близнятокъ: хлопець та дівчинка найшлись — та такі хороші — у матірь, бачь, вдалися. — Отъ, коли вже вони въ людей породились, такъ їхь у людей и перехристимо, каже вона до змиа; відтакъ сіла въ золоту карету, поклала дітокъ на колінка та й до попа цъ село. Але не докотилась карета до царини, а вже матері и сказано. Тутъ стара за косу та й такъ и прямо до дочки, а вона бачучи видющу смерть, якъ залєбедить до дітокъ, а дальшъ и каже: Полиняйте жь, дітки, пташками по світу, ти сину соловейкомь, а ти доню зазулею“. Випурхнувъ соловейко въ праве, а зазуля въ ліве віконце зь карети. А карета й коні и все щезло, мовь би нічого и не було. Не стало й пані; тільки підь шляхомь уродилась глуха кропива. (Гл. Записки о Южн. Рус. Кулиша, II, 33, 36.)

Вь одній Галицькій пісні виражено, якъ дочка нещасливо заміжъ видана, зазулею прилітає до матери.

Жорстока мати віддавала доцьку за міжь у чужину та ще й приказовала, що бь черезъ 7 літь (число сімь и у насъ значуще, феріяльне) у неї не бувала. Але

Донька не втерпіла и въ рікѣ прилетіла
Перекнулася въ сиву зазуленьку
Та й сіла-впала у вишневімъ садку
И жалібно заувала.

Учула мати значущий голосъ зазулі, вийшла
взъ хати, и пізнає въ жалібно коваючій зазулі, ри-
даючи свою дочку. Помытчило серце въ матери;
плачучи просить вона дочку до хати и розпитує
її про гірку за нелюбимъ долю.

У Русинів є зазуля й ворожкою. Дівчата пи-
тають її, за кільки літъ лучиться їмъ сужений,
якъ довго призначено їмъ жити на світі и пр.,
а зазуля коває и дає одвіть. Вірять такожъ, що
хто вперше на весну почує кукання зазулі, и має
тоді при собі гроши, той и весь рікъ буде мати
грошиства доволі; въ противнімъ же случаю, на
оборотъ.

Повірьє, що зазуля переображаєся въ орла,
яструба або иншу яку хижу птицю, єсть далеко
розпросторене межи простолюдинами. И у насъ
въ горахъ говорять, що „зъ зазулі вийде на орла;
впередъ зазулею поживе, постаріє, та вже и ор-
ломъ.“ Инні кажуть, що вона живе сімъ літъ ку-
кавкою, а потому стаєся яструбомъ; або що на
весну живе зазулею, а якъ стане ячмінь сипатись,
то вона зробиться кобцемъ (купцемъ *Falco subbetes*).
Поводомъ до отсіхъ басень є те, що зазуля по-
дабає трохи, именно що-до барви, на не одну хи-
жую птицю. Однакъ жъ не єсть вона жадною мі-
рою хижимъ итакожъ, якъ се пізнати звъ устро-
єння її нігъ и дзѣба.

Кромі Зазулі-Кукавки загально въ Европі
званої показуєся въ западній Европі часомъ такожъ
и Зазуля-Струсівка (*Cuculus glandarius* — *der Strauss-
kuckuck*), котрої правдивою отчиною є сіверна
Африка. Вона відзначаєся именно тимъ, що її го-
лова украшена хорошимъ зубомъ. Впрочімъ пода-
бає на Кукавку, лишень дзѣбъ и ноги має дужші,
якъ у звичайної.

Однолітки самочки и молоді самчики Кукавки
суть рудо убарвлені; їх те опсєвано перше,
яко осібний рідъ підъ именемъ *Cuculus rufus* або
heraticus.

Якъ сказано, виводиться въ Европі лишень
одинъ рідъ Зазулі, именно Кукавка; случайно за-
літує такожъ и Струсівка. Въ теплихъ краяхъ же
живе ще много иншихъ родівъ Зазулі. Всі вони
похожі на нашу Зазулю, але звичайно трохи відъ
неї менші.

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОСОФИИ.

(Написавъ К. Л. Г.)

(Дальше.)

Межи всѣлякими предметами, на котрі чоло-
вѣкъ око свое духовне вже бдѣ давна звернувъ,
ничо не єсть въ станѣ его увагу такъ сильно, такъ
постоянно звязати, якъ роздумованье надъ своею
власною природою. Чоловѣкъ єсть чоловѣка най-
властивѣйшимъ и найнатуральнѣйшимъ студіумъ.
Всѣ прочіи займленья щоденного житья, вѣдомости
и штуки, всѣ галузи людского пізнанья и вправы,
бдѣ найвысшого ажъ до найнишого, могутъ и му-
сять, яко выплывы природы людской, на тую при-
роду, яко на вспѣльный корѣнь, односитися, и
приходить ажъ тимъ способомъ до властивого зна-
чѣнья, до практичного узанья и вычерпанья своего
содержанья; для того власне студіумъ надъ чоло-
вѣкомъ єсть найобширнѣйшимъ и найрозмантшимъ
новьякъ богатство и невычерпанѣсть предмету по-
тягає за собою конечно многостороннѣсть рассу-
джованья.

Высше сказано, що черезъ цѣле универсумъ
иде право едности; чоловѣкъ стоить на серединѣ
межи двома свѣтами, бнѣ творить звязъ межи ду-
хомъ и матерією, бо скѣлько черезъ свою душу
зъ сферами надзмысловыми єсть полученый, о
тѣлько черезъ свое тѣло зъ землею єсть звязаный.
Межи всѣми сотварѣньями земными єсть чоловѣкъ
найдоскональнѣйшій; власий преимущества тѣла бдѣ-
повѣдають тѣй внутрєнной силѣ, котру Сотво-
ритель въ него влѣживъ, сотворивши его „на образъ
и подобіє свое.“ А если кому здаєся, що деякі звѣрята
що-до тѣлесной организаціи чоловѣка перевыспяють,
то найрозважить, що всѣ ті преимущества суть звѣ-
рячого рода; тѣлеснїи преимущества чоловѣка бдѣ-
повѣдають чудеснымъ способомъ его высшій ду х о в-
н о й натурѣ.

Не противлячися праву едности, черезъ цѣлу
природу иде стремлѣнье до индивидуализаціи;
каждый членъ має щось щоденно къ собѣ, що его
бдѣ кожного иншого, навѣть найподобнѣйшого, бдѣ-
рѣжняє. Ще зъ большою певностію, нѣвѣтъ Лейбницъ,
котрый сказавъ, що въ всѣхъ лѣсахъ нема 2 лист-
ковъ цѣлкомъ собѣ подобныхъ, можемо утверждати,
що межи всѣми людьми, котрі жили, жиють и
жити будутъ, нема и не буде двоухъ цѣлкомъ по-
добныхъ; бо если вже въ звѣрятахъ зъ доскональ-
шою организацією те ясно видимо, то тимъ больше
буде то въ чоловѣцѣ, котрый єсть вѣнцемъ сотво-
рѣнья, котрый кромѣ досконалой организаціи тѣла
бдѣставъ божественный органъ духа, черезъ що
стремлѣнье до индивидуализаціи бдѣставъ высше зна-
чѣнье и безконечну модуляцію. Органамъ чоловѣка,
мимо своей двоакон природы, єсть нероздѣльною

єдностію; хотїя дѣланья душевий рѣзнятьсѣ одъ дѣланїй фїзичныхъ, то межї ними єсть зв'язъ и заходять одношенє взаємной зависимости: ми видимо, що все, що лише впливає на организмъ фїзичный (слабости, климатъ, поживлѣнє, способъ житья) має впливъ на дѣланья психичнїй, а на оборотъ по певныхъ дѣланьяхъ психичныхъ (Ауховна праця, намѣтности, згрызота) наступають певнї зміны въ тѣлѣ. Въ всѣхъ змыслово-психичныхъ дѣланьяхъ єсть чоловікъ зависимый одъ всподѣланья систему первого мозкового.¹⁾

Індивідуальнї рѣзницї організації тѣла, и зъ тими жъ полученїй індивідуальнї станъ систему нервового, о скѣлько воно на функціи душевий впливає, называєся темпераментомъ.

(Дальше буде.)

¹⁾ Если розкраємо тѣло людске, знайдемо подъ скѣрою, довгї мешє-бѣльше тонкї бѣлїй волокна, котрї въ рѣзнихъ керувахъ въ простыхъ лєнїяхъ перетнаються. Они всѣ концентруються въ мозку.

Мозокъ вынятый изъ чашки, має форму округлу. Глубока борозда дѣлить его на мозокъ властивый и мозокъ малый, котрї суть зъ собою полученї мѣсткомъ. Такъ мозокъ великїй якъ и малый передѣлений бороздою на двѣ півкулі, зъ котерыхъ кожда єсть аложена зъ трохъ крыль и покосує на поверхкї многї борозды, єдновѣднїй выпуклостямъ чашки. Найвїжшою частію другого мозку єсть мозокъ продолженный, котрїй сполучає малый мозокъ зъ мозкомъ хребтовымъ. Такъ зъ властивого мозку якъ и зъ хребтового выдѣляются тѣ нервы, о котрыхъ горѣ замѣчено. Нервѣвъ мозковыхъ єсть 12 паръ, котрї въ долѣшномъ плащини мозку черезъ отворы выстуають и до органѣвъ змысловыхъ заходять. Нервѣвъ хребтовыхъ єсть 32 паръ. Першїй ступень знанья „спостерѣганье“ повстає тогды, коли нервы суть въ станѣ прїймити перемѣны вїшнїй и єднєсти ихъ до органу осередного т. є. до мозку, черезъ що мы отримуємо знанье о якѣмъ предметѣ.

ГАГІЛКИ.

(Изъ збірника Дра В. Лукаковського.)

І.

А де жъ ти ідешъ, Романе?
 — На торгъ до міста мїй пане.
 Що ти везешъ, Романе?
 Самі паняночки, мїй пане.
 Та по чому жъ то, Романе?
 — Но сто золотихъ, мїй пане.
 Та чого жъ такъ дорого, мїй Романе?
 — Добрий товаръ, мїй пане.
 Де жъ ти ідешъ, Романе?
 — На торгъ до міста, мїй пане.

¹⁾ Тотї три гагїлки записанї въ селахъ Должанка и Біла Тернопільского околу.

Що жъ ти везешъ, Романе?
 Самі парубочки, мїй пане.
 Та по чому жъ то, Романе?
 — Та по сто за крайцаръ, мїй пане.
 Та чого жъ то такъ тано, Романе?
 — Бо нездалий товаръ, мїй пане.

ІІ.

Ой кривого танцю танцю,
 Та нема єму кінцю кінцю —
 А я молоденька
 Все зъ тихенька
 Наварила каші, каші,
 А въ тїй каші три припраші.
 Єдна припраша гусяча ніжка,
 Кто жъ її буде істи? Панянки, панянки.
 Друга припраша — куряча ніжка;
 Кто жъ її буде істи? жіноньки, жіноньки.
 Трета припраша — жаб'яча ніжка;
 Кто жъ її буде істи? Парубки, парубки.

ІІІ.

Воротаю, воротароньку!
 Вітвори намъ воротонька
 До білого городонька.
 Ой що жъ то намъ за панъ іде,
 Ой що жъ то ми за даръ везе?
 Золотє зернятонько,
 И красное дитятонько.

ПРО ПАНЬЩИНУ.

(Изъ збірника Онуферїя Даниловича.)

Ой ти сива зазуленко,
 Не кукай намъ такъ раненько!
 Чомъ тоди ти не кувала,
 Якъ паньщина дякувала?
 Теперъ гагївка намъ мїла,
 Во паньщина ся вступила!

Теперъ пішли ти въ кути,
 Що носили на насъ прутї,
 Теперъ гагївка и т. д.

Теперъ нема на насъ пана,
 Ні жадного атамана,
 Теперъ гагївка и т. д.

Що кожухи забирали,
 За горівку заставляли,
 Теперъ гагївка и т. д.

А цїсаръ нашъ щобъ панувавъ,
 Що паньщину намъ дарувавъ —
 Ой теперъ ми вільні люде,
 Що ми скочемъ то намъ буде.

¹⁾ Ся гагїлка записана въ селі Плавуча Бережанського околу.

Головнї помічники при редакціи: *Є. Згарський, М. Косаке, Дрѣ В. Лукаковський, Ом. Партицький, Дрѣ К. Сумський.*

Відповідає за редакцію: *Іванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропигийської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352²/₃.

ЛЮБИМЕЦЬ ЩАСТЯ.

Оповідання В. Лучаковського.

„Не родися красний, а щасний,“ каже приповідка, и справедливо. Урода, талант а, дотепъ, спритъ и инші похожі прикмети много можуть, однако більше відъ нихъ промагає сліпе щастя. А въ коженець — чимъ же суть всі помъянуті свойства, якъ не даромъ химерного щастя?

Суть люде, що мимо доброї волі, щирої охоти и талантівъ, ціле житте побиваються на дурно, щоби хочъ разъ коротенький присміхъ щастя позискати, режъ бисъ головою хочуть стіну паробити. Все не помагає: и голова рестріскаєся, а щастя на нихъ и не зирнеся. Иншимъ зновъ непонятно, несподівано, самохіть всё йде якъ зъ води, а богиня щастя опікуєся своїмъ любимцемъ, куди не повернеся. Що то правда, послухайте.

Разъ зупала мині далека дорога. Щоби скорше на місце, наймивъ я візъ поштовий, котрий о п'ятій годині вечеромъ мавъ відходити. Въ означенімъ часі явився я на означенімъ місці и на зазивъ кондуктора всунувся до жовто малёваної величезної буди. Дверці стукнули, поштиліонъ зъ батога тріснувъ, а буда покотилася гуркаючи по нерівнімъ ростинці міста, котре на довпі часи тужливимъ окомъ спращавъ я.

Коло мене сидівъ якийсь войсковий; якого чина не знавъ я, бо на відзнакахъ войсковихъ не багато розумівся, по золотімъ комнярі однако и по множестві ордерівъ видно було, що мій товаришъ подорожи належавъ до людей високого стану.

Зъ такої товаришні не бувъ я радий, бо до визнавцівъ Марса уже зъ роду чую якусь неохоту. Очайдушно звернувъ я мій позіръ въ віконце. Треба буде, думаю собі, прочислити въ мысли, скільки купокъ каміння иде на милю на сімъ гостинці. И розпочавъ тую неконче забавну роботу.

Мій товаришъ глядівъ на мене.

„Позвольте, каже по хвилі, що заявлю себе: Петро С , штабовий найвищий лікаръ, цісарський коморникъ и тайний совітникъ“ — и подавъ мині руку.

Зъ ушанованнемъ сгиснувъ я руку и заявивъ мое им'я. Но въ душі ще душнійше мині зробилося, бо и що жъ ту зъ лікаремъ штабовимъ говорити, коли про штуку Ескуляпа мало що більше розумівъ я, якъ те, коли дався перцева м'ятка. Зъ житта и занятій цісарськихъ коморниківъ и не чувавъ я нічого..

„Здався мині, що вже въ життю ми бачилися, що ми собі знакоми, сказавъ, присміхуючись, мій загадочний товаришъ.

Несподіване запитанне мене ще дужче заклопотало. Бачъ, подумавъ я, до чого воно ще не заведе. Може ми собі и кривяки до лиха.

— Ні, не нагадую собі, щоби я мавъ честь знати, відповівъ я.

„Якъ-то? Забулисьте домашнього учителя внукивъ пана Павла? Не пам'ятаєте нашого вивороту на човні, коли хотілисьмо нашій пані спразнувати им'янини скусными огнями? О, до смерти затамлю, якъ замість комедіи огневої дізнали ми на собі трагедіи у воді..

Здивувавсь я на таку бесіду, впливъ очи въ лікаря, и недовіръ, чи то не яке лихо затагнуло на себе звідистий мундуръ, опанувало мене зовсімъ на хвилю.

Мій товаришъ зъ сміхомъ витягнувъ зъ пуляреса карту оповістну и вложивъ мині въ руку. Дивлю, читаю — стоїть мое им'я и прозвище списане школярською ще рукою.

„Видите, сказавъ лікаръ, що правду кажу. Тую картку дали ви мині літъ п'ятнайцять тому.

— Правда, сказавъ я сміліще. Однако все ще бувъ я готовий святимъ хрестомъ відогнати мару відъ себе, або и вискочити зъ буди, хочъ би на зломанне карку. Я не довірювавъ.

„Тамъ до лиха, промовивъ лікаръ, бачучи що не довіряю — чи такъ змінився я.

— По лицю и по бесіді пізнаю васъ трохи. Но сего не можу понятн, якимъ робомъ дісталися ви въ той золочений мундуръ? Домашний учитель, а цісарський коморникъ — то за велика зміна у п'ятнайцяти рокахъ...

„Бувалося на возі и підъ возомъ, а теперъ зновъ на возі. Коли жъ не чувайте исторію моего життн, то жъ послухайте.

И ставъ розказувати:

Я уродився на Поділлі, въ селі С*. Вітця и матіръ я не запам'ятавъ, бо відъумерли ще малого, на четвертому року. Зъ оповідання чужихъ людей знаю лише тільки, що були селянами и належали до людей, котримъ злослива якась судьба все и всюда творить розмаїті пакости и збитки.

Вразъ зъ батківською відъумерщиною забравъ мене сусідъ до себе. Добрий бувъ чоловікъ, но туманъ и зовсімъ підданий своїй сварливій жінці, котора мене — Богъ знае чому? — вже зъ самого малку не терпіла.

Опікунъ любивъ мене вправді, но за те часто лаяла его жінка, и неразъ въ різнихъ кутахъ плакали ми оба въ гіркий кулакъ.

Коли підрісъ я, висилала мене прибрана матіръ пасти гуси. Судний день бувъвъ мнѣ, коли бувало я копаючи ямку въ землі не зважавъ, що ворона, якъ чортъ грішну душу, уфатила гуся. Неначе зъ решета, посіала на мене стілько свару, стілько ганьби, що хочъ каменій на місці! Така лайка звичайно кінчилась враждою жінки зъ чоловікомъ, що осмілився станути въ мой обороні. Злорічивъ я въ душі мойй охоті до копання ямокъ, а ще більше клявъ я хижній вороні, що мене стілько біди набавила, и рішився спіймати яку небудь зъ її роду, щоби на ній моя прибрана мати власноручно помстилася. Дійсно спіймавъ я ворону, спутавъ за ноги и впустивъ міжъ гусята, щоби на місці своїй провини погибла, а самъ почвалувавъ духцёмъ до хозяйки. Но горе! замість похвали діставъ я твердого кулака. Ворона потіпаючись въ своїй неволі, душила гусята одмо за другимъ. Въ крайній злостн вигнала мене господня зъ хати и казала, щоби я її ніколи на очи не явився.

Заялаканий підійшовъ я кільма кроківъ и ставъ підъ стіною великої, заїздної коршми, стоячої при гостинці. Думаючи не про будущину, а про настоящу гірку годину, зъ неприсохлими ще слёзами въ очахъ, ставъ я вуглёмъ на стіні малювати.

Смішно мусівъ я виглядати у мойй малярській позиці, бо якийсь значний панъ бувшии на попасі въ коршмі, и приглядуючися мойй роботі, запитавъ зо сміхомъ: — Що ти, пустію, задумавъ зъ вуглёмъ?

„Ворону малюю — и розказавъ мое нещаста.

— Ідъ зо мною, каже панъ, дамъ тебе въ школу, научишся малярства.

Проставъ я охотно. Панъ той бувъ властителёмъ кількохъ селъ, вдовець, и мавъ одну дочку молодшу відъ мене, котора була підъ надзоромъ тітки.

За старункомъ моего добредія укінчивъ я ніякі и середні школи. До малярства охота відійшла. Я записався на медицину. Мавъ я также спосібність просвітитися въ розмаїтихъ иншихъ галузяхъ науки, учився мзківъ, музики, рисунківъ и танцю. Новий опікунъ любивъ мене сердешно, якъ власного сина, а навіть, хто знае, чи немавъ заміру оженити мене зъ своєю красною Марусею. Подававъ я гарно, бувъ веселий мовний, порою дотепний, то жъ и люблений въ товаристві, до которого входили самі знатні люди.

Маруся любила мене неначе брата — но лихо прибагло заколотити мнѣ. Тітка, женьщина словиліеи ираси, бажаючи ще припадобатися. була злісна и нагулиста — тільки для мене дуже ласкава, а навіть часто повтаряла зъ безстыдною щиростю, що я приємний, але небезпечний хлопець. Я удававъ, ніби слівъ тихъ не розумію, и зъ прикладною покорою відповідавъ словами почести, неначе паніматці. Тітку те гнівало иноді, иноді осміляло більше випкомъ стиснути за руку. Посміхомъ, залюбнимъ позоромъ давала вона мнѣ пізнати свою милість. Бувало, коли вийдемо на прохідъ, тітка Марусю висилаа на передъ, а мене просить, що бъ я її взявъ попідъ боки. Въ хитрощахъ годивъ я її волю, но радо бувъ би залізъ де въ яку яругу, щоби тамъ покинути ненавистну тітку.

За кождимъ днемъ ділалась тітка цікавішою и тимъ більше мнѣ мерзилась. Разъ, приїхавши на вакаці, умовився я зъ Марусею, що підемо на прохідъ; хотівъ я децо зъ моего міського життн розповісти. Тітка довідалася о нашій умовці, заставила Марусю до якоїсь роботи, а сама поспішила на умовлене місце. Прихожу, а ту замість красної Марусі, усміхався до мене, неначе те восінне сонце, зморщене лице старої тітки. Стрепенувъ я и въ найбільшій очайдупности відвернувъ відъ неї и відійшовъ у противну сторону.

Відъ того часу мое положення змінилось. Тітка, що перше приміхалась до мене и при кожній спосібности величала, теперъ напрясно схолоділа, прокинулася гордою и гнівною и зачала мене гонити, а незабаромъ найшла спосібність дати мнѣ поміркувати проможність своего гніву.

Мій добродій померъ нагло — опіка надъ Марусею и зарядъ її майна зістався тітці. Я бувъ тоді

на науці зь столиці. Зь кінцемь місяця визиравъ я грошей відь моєго добродія. Не якъ счудувався я, коли, замість листу зь грішми, доставъ я листъ писаний, а скорше мазаний, рукою загніваної тітки. Писала шанібна тітка, що я можу самъ житись, щобъ я не мавъ надії увидіти відь неї більше який шелюгъ, а навіть, що на мні тяжить обовязокъ сплачувати всі дотеперіші видатки, наконець, щобі я більше у нихъ на селі не появлявся.

Читавъ я и перечитувавъ листъ на усі боки, но все одна и та сама дурна писанина.

Бідна жъ моя голевонько — погадавъ я, заклопотаний листомъ старої тітки. Жаль мні було сердешно моєго добродія; більше жаль, що немавъ ніколи видіти мої Марусі. Що до тітки, то бувъ би я те старе порохно розсипавъ на дрібній порохъ, коли бъ тільки на очи повидівъ... Но годі було відаватися довго розмаїтимъ чувствамъ серця. Треба було гадати о заплаті довгівъ и о живленню. Про дальшу науку не було на теперъ и бесіди.

Зібравъ я свої річи и відавъ їхъ жидові за мизерний грішъ, вистаючий заледви на покритте довгівъ. Зь всього зісталися мні лишъ портретъ моєго добродія и Марусі, и літний, легенький петахъ.

Я лишився круглий сирота. Мні живо пригадувалися оповідання моєго першого опікуна о молодімъ моїмъ сирітстві. Но не тративъ надії. Я мавъ добрихъ и богато приятелівъ. Бувало, що четверга сходилося кількохъ до мене и при забаві сходивъ намъ вечіръ любо и весело. Бувъ тоді власне четверъ. Віжу отже до першого моєго товариша и розповідаю про лиху пригоду, просячи о випощиченне кількохъ левівъ на житте и обіцюючи віддати якъ тільки найду хліба.

Приятель пожалівъ надъ мою судьбою, но не помігъ. „Ніні власне, каже, виплативъ усі гроші. Богъ свідокъ, що немає у мене и шелюга при душі.“

Пішовъ я до другого. „Братіку, скрикнувъ приятель, я вже и стуживъ за тобою, що такъ довго не приходишъ. Усядь, будь ласкавъ, а я хочъ пивомъ угощу, закімъ підемо на вечерку.“ И вибігъ чимъ швидче, покликуючи на слугу. При повороті усівъ при мні и я розповівъ ёму о моїй судьбі. „Позичъ мні, кажу, хочъ дещо гроща, щобъ не загинувъ зь голоду. Ти знавшъ, що у мене ні вітця, ні матери — що я відь нікуда гроша не получу. Якъ скоро роздобуду яку лекцію, зь великимъ поклономъ віддамъ тобі позичку.“ Приятель відскочивъ, мовъ спарений, зі стільця, згледнувъ гордо на мене и сказавъ холодно: „Жадію надъ твоєю бідкою, но помогти я не въ силі. Богъ мні свідокъ, що не має у мене и шелюга при душі.“

Третій, четвертий — всі жаліли, але ніхто не помігъ. Приятелі, и приязнь щезла. Всі, що мене перше любили и славили, відцуралися мене. Ніхто не мавъ пожертвувати хочъ кілька шелюгівъ для мене, а угледівши на улиці, утікали якъ відь заповіреного.

Сколибався я на хвилию, розпука зачала находити мою душу, — но въ тій хвилі вернувъ добрий духъ и розположенне, а навіть найшла мене охота до жартівъ.

Ще ніхто зь голоду не згнувъ, погадавъ я, и свистаючи ишовъ, хочъ вечіръ зближався, безъ ціли зь одної улиці на другу та й зайшовъ, не знавъ якъ, ажъ на передмістві. Въ дальшімъ моїмъ поході стримавъ мене звукъ різької музики и відгомонъ веселого танця. Ставъ я передъ маленькимъ домкомъ, оточенимъ краснимъ городцемъ; всюда видко було ладь и порядокъ, а навіть заможність. На подвірю стояло много людей, въ середині крутилося кілька шаръ круглого танця; на лиці всіхъ сияла радість, підъохочувана приятнимъ зивомъ господаря до миски и чарки.

Не звязаний нічимъ, мавъ я часу доволі. Підхожу до тої веселой купки щасливцівъ, щобъ пізнати ближче ладь и спосібъ забавъ передміськихъ. Станувъ я и дивлюся...

„Гей! ти тамъ зь чорнимъ вусикомъ начинчу, будешъ дурно стояти? гукнувъ недалеко мене стоячий господаръ. Ходи но ту до мене, виний за здоровля мої дочки и її молодого чоловіка, передуси, що Богъ давъ, ча й гайда въ талець — у мене не можъ поставувати.“

Заклопотавъ я такимъ приказомъ. Стидаючись хотівъ гулькнути гостямъ поза плечі.

Господаръ споміркувавъ те и скоро забігъ дорогу.

— Даруйте, кажу, може нечесно, що зайшовъ непрошений у чужу хату, на саме весілля...

„Коли моя дочка иде замужъ, а Богъ тебе ту заславъ, то нема нечести и видно, щось потрібний; ходи за мною.“

И потягъ мене за руку.

— Даруйте, повідаю, я не тутешній и зовсімъ чужий въ вашій хаті. Не можу...

„Хочъ ти не тутешній, такъ зь підъ землі не взявся. Ти мусишъ зь нами попоїсти та попити и забавитися, а по весіллю — тоді вже, якъ Богъ дасть.“

И зновъ сіннувъ мене рукою и проти волі затягнувъ въ громаду.

Шумно и весело відбувалось весілля. Ту, тамъ, боками сидять старі господарі, розправляючи поважно при спорихъ чаркахъ мідної горілки. Музики такъ різько грали коломийки, що жижки дрижали.

„Ну жь, паничу! бодай на здоров'є!“ частує радий господарь. „Ти, бачу, притомлений ходомъ, покрийсь и далі у танець.“

Міжъ тимъ все дужче гуляно коломиїку. Мовъ на воздухахъ увивався дружба, зъ вишиваною хусткою у боку, виспівуючи шуточні пісоньки. И другі хлопці и инші дівчата не дають себе наганяти. Ажъ хата ходять відъ гуку и грому весільної молодечи. Объ мої уши живо відбивалися співані, то хлопцями то дівчатами пісні:

Пане брате товаришу
Баталія буде:
Або твоя або моя
Білявця буде.

Мене мати годувала,
Въ папірь завивала;
За богача вистроїла,
А за драба дала.

Котра дівка на переді
Стоїть гарно вбрана —
Не беріть і хлопці въ танець,
Най чекав пана.

Всіхъ очи звернулись при посліднімъ слові на мене и я мимохіть довершивъ скочного танця зъ чорнобровою дівчиною на переді.

Коли перестали грати, уздрівъ я господаря зновъ коло себе. Вінъ стерігъ мене, щобъ свавільні гості не обідали сурдутового натрутня.

(Дальше буде.)

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партидський.)

(Дальше.)

Въ одній стародавній коляді згадується гора зъ золотимъ стільцемъ, на котрімъ сидить „можний панонько“. Дальше оповідується про „коня зъ підъ короля“, у котрого золота грива, шовковий хвостикъ, срібні копита; копита крешуть камінь, а зъ него мурують церковъ зъ двома вікнами: въ одно сходить Сонце, въ друге заходить Місяць (Дн. Русалка, 39; Pauli, I, 9).

Вже горі замічено, що слово „король“ у давнімъ язиці владено часто мѣсто слова „Корсѣ“. Кінь зъ підъ короля, бувъ би то кінь Корса. Въ иранській и старославянській митології згадуються подібні коні Сонця, якъ описує наша коляда. — Кінські копита, що крешуть камінь, пригадують намъ сліди кінських копитъ, які указують ще теперъ на скалахъ. Учені догадуються, що то доховані традиції о слідахъ коня Святovidового. — Гора зъ золотимъ стільцемъ, на котрімъ сидить „можний панонько“, стягався, може, на гору Мегу, жилище верховного Бога. Дуже много на-

шихъ колядъ згадує о горахъ: високихъ, зеленихъ, родячихъ видю и т. д. Видно, що плодovита верховина иранська не забулася и доси въ устахъ руського народу. Райські птиці, котрі виступають такъ часто въ нашихъ колядахъ суть такожъ не що инше, якъ птиці иранські. — Споминки о Сонці (и Місяці) находимо у много колядахъ. Одна коляда (Дн. Русалка, 38) зове навіть Сонце = „Богомъ“. Споминки о курахъ (на пр. куроньки пілі и т. д.) стягаються также до Сонця, зъ причини, що куръ бувъ свитимъ птахомъ Сонця. Додати належить, що наші коляди згадують дуже часто про „рано“; зъ того видно, зъ якою нетерпеливостію ожидано тої хвилі, коли родячесь Сонце мало на небі появитися.

Въ рукописнімъ зборнику пісень Л. Авдиковича находиться одна давня коляда, котру на тімъ місці поміщаю:

Гей черезъ небо черезъ широков —
Гей замітайте широке подвір'є!
Гей виносіте тисовні столи!
Гей застеляйте лявні обрус!
Гей замітайте великі покої!

Посадили Бога на самъ кінець стола,
А Божу матінку ажъ коло пристілку.
Кадляли Бога миромъ и кадиломъ,
А Божу матінку ишенячненькимъ хлібомъ!).

Коляда ся не викінчена, однако зъ її грасти видно, що стягався до важкої и урочистой хвилі. Описані ту великі пригтовлення до правнику, відбуваючогося більше на небі якъ на землі. На правнику находиться самъ Богъ и Божа Мати, посажені кінець стола и коло пристілку. Божу Матеръ гостять пшеничнимъ хлібомъ.

Подібно и Иранці запрошували въ часъ правнику своїхъ Богівъ до обіду, віруючи, що Боги, поживившись, ростуть, вірпнуть и ліпше помагують чоловікови. У насъ и нині ще лишають стравн. зъ припертими ложками, черезъ всю нічъ на столі. Особливо же куття (коливо) лишається черезъ нічъ, неприкрита, для духівъ.²⁾

1) Ся коляда записана въ Старімъ Скалаті на Поділлі. За кождимъ віршомъ повтаряєся: „Славенъ — будь лохвалений нашъ милий Боже надъ нами“.

2) Куття, то головна страва присвячена Коляді. Самъ пень слова коливо єсть той самий, що въ слові коляда: зъ відти и вороження, які ще до нині водяться при тій stravі. Въ многихъ сторонахъ розпочинають св. вечеръ кутею.

Крімъ вороження при кутті водяться на св. вечеръ ще й инші вороження. Старі люди сиоляраються на стіну въ хаті, гадаючи що той, котрого тінъ на стіні видно, до року умре. Вороження те мало давніше своєю мисль: підъ тінею виображали собі Иранці девівъ (злнхъ духівъ), котрі засади шкодять чоловікови и суть причиною єго смерти.

Въ декотрихъ колядахъ споминяються „вінки“ павляні або барвінкові (Дн. Русалка, 36; Pauli, I, 3; Галька, I, 23). Якъ у нинішнхъ народіяхъ, такъ и у насъ становили вінки важну частъ поганськихъ обрядівъ церковнихъ. Всюда тамъ, де Сонце яко головне божество виступає, споминяються и вінки: при колядахъ, гагілкахъ (Галька, I, 100; Лучаковський, 21, 35), Купальнихъ святахъ (Народний празникъ Купала, 21, 23) и при весілляхъ. И нині ще уживаються повсюда вінки при весільнімъ обряді. Круглою своєю подобою пригадують вони Сонце (Зривн. вираження: хор-*ώνη*, сог-*οπα*, Кг-*οπε*, Кг-*απз* и т. д. Всюда пень кор указующий на Сонце).¹⁾

Давнями колядами можно би назвати и ті, въ котрихъ згадуються колядні свічки; такихъ свічокъ єсть звичайно три (Правда, ч. 2, 9; Основа, 1861, Грудень 57, 62; Галька, II, 29). Палення свічокъ, рівно якъ и роздаданне огню, єсть конечнимъ знаменомъ світлопоклонської релігії. Звичай сей доховуєся ще до нині у всіхъ народіяхъ. Палять Християне свічки у церкві, при умерлимъ и т. д. Палять жида при умерлимъ, въ часі сабашу и т. д. Нині и не догадуємоя, що то старосвітський поганський звичай, перенятій новою церквою.

Въ одній коляді (Правда, ч. 9) згадуєся, що дівчина, идучи рано по воду, стрічаєся зъ однимъ „поповиченькомъ“, а Той задає загадки дівчині, и ляз вона відганула, має бути єго жінкою. Пригадує те намъ слово Нестора о поганськихъ Русинахъ: „кладяємъ и єзерамъ жертву приношаху“ и „умыкаху дѣвця у водѣ“. Замітити належить, що въ нашихъ народнихъ пісняхъ відбуваютья любовні сцени звичайно коло води. Найчастіше споминяють коляди про Дунай; єсть то відгомонъ тихъ давнихъ часівъ, коли наші предки мешкали ще надъ Дунаємъ.

Къ іншихъ колядахъ споминяються розмаїті війни и воєнні виправи (Правда, ч. 2, 9; Pauli, I, 18; Основа, 1861, Грудень, 56, 57; Дн. Русалка, 40). Здаєся, що ті коляди описували колись війни

Ворожать также и дівчата. Вийшовши на двіръ насміхують вони, зъ котрої сторони забрешуть собаки. Кажуть, що зъ тої сторони „будуть старости“. (Свидницькій. Великдень у Подоляхъ; Галька II, 12). Ми вже впередъ бачили, що собаки почиталися у Франціяхъ святими — могли отже віщувати будущищу. Много Гагілокъ споминає о собакахъ. Народъ, не понимаючи нині значіння тихъ пісень, поперемилювавъ їхъ на новий ладъ, зъ чого повстали пісні не конче гарні.

¹⁾ Особливо важні суть купальні и весільні вінки. Плетуть їхъ зъ різнихъ цвітівъ и травъ, найчастіше зъ барвінку, рути, пасльківъ и гвоздиківъ. Купальні вінки бувають великі. Навить дерево, котре Купала представляє, єсть убране многими вінками.

зо зміями, тимъ більше, що въ виправахъ тихъ попри коняхъ згадуютья часомъ и хорти (Въ байкахъ нашихъ про зміи згадуютья такожъ „коні зъ хортами“).

До того жъ розряду належить зачислити и ті коляди, въ котрихъ описуютья виправи підъ Царгородъ задля служби у грецькихъ імператорівъ:

При Дунаєнку при береженьку
Стоїть світлонька мурананя,
А въ тій світлоньці столять столове,
Поза столове сидять панове,
Радоеньку радять, судоньку судять:
Зложімся браття по золотому,
Купімъ си браття волотий човникъ,
Волотий човникъ, срібное весло.
Пустімся браття краємъ Дунаємъ,
Краємъ Дунаємъ відъ Царгородъ.
Ой тамъ ми чуємъ славного пана,
Ми єму будемъ вірно служити,
А вінъ намъ буде добре платити.¹⁾

Ті походи сягають ще часівъ великосербськихъ нашої Русн. Особливо же въ семімъ віці по Хр. виходило множество народу зъ нашихъ сторони до Греції, наймаючися тамъ въ службу царівъ и получаючи відъ нихъ нові сідлицька. Нинішні Сербн задунайські переселилися, завозвані царемъ Геракліємъ, зъ нашихъ сторони у теперішні свої місця (Гл. мою розправу: „Русь Червона въ часахъ предъісторичнихъ“, Галичанинъ, 1862, III, и IV, 208—226). (Дальше буде.)

¹⁾ Записані въ селі Темсарівъ, Стрийського околу Подібно коляда поміщена въ додатку до Христоматії Я. Головацького. На Волиню списавъ Н. Костомаровъ подібну пісню (Малоруський літературний зборникъ, 1859, ст. 192.)

ЗГАДКА СТАРИНИ.

Понімили по Україні
Бандури, торбани,
Де лишъ глянешъ сумно, тихо,
Що ажъ серце вьяне.
Ані кобан голосної,
Думи не чувати, —
Плаче батько, плачуть діти,
Плаче й стара мати.
Січъ, козацтво, отамани,
Мовъ у море впали,
Сила й воля правда й слава
Въ безвісти пропали.
Січъ преславна, де козацтво
Буйне віувало
И лицарське, горде військо
Въ походъ виступало

Повалилась у руїни, —
 Зросла бурянами.
 Київ славний, златовратий
 Зъ баштами й церквами
 Зажурився, засмутився,
 Бо въ німъ тихо стало,
 Мовъ у гробі; не гарцюють
 Кіньми, якъ бувало,
 Мрамуровимъ битимъ шляхомъ
 Птахи зъ Запорожжя;
 Чорнобрива дівчинонька,
 Вілолиця, гожа,
 Не співає рідні думи,
 Тихесенько плаче,
 Бо вже годі їй сказати:
 „Любку мій, козаче,
 Увивайся на кривавімъ
 Бою, якъ змії лютий, —
 Лишъ такъ будешъ мойму серцю
 По-вігъ незабутий!“
 Сині стени, очерети.
 Байраки, діброви,
 Слобідоньки попустіли,
 Та лишъ хіба сови
 Тяжко-важко стогнуть, плачуть,
 Буди разъ літали
 Соколами Запорозці
 Й громомъ розгрімляли
 Орду, Татаръ-супостатівъ,
 Рятували волю.
 Радо й головъ за ню клали
 По широкімъ полю.
 И Дніпро вже фиденьками
 Не гримить такъ грімко,
 Водоспади не падають такъ
 Изъ скаль шумно, стрімко, —
 И вінъ, батько, зажурився,
 Що вже байдаками
 Не укренєсь сивоусий,
 И вразъ зъ козаками
 Не йме більше вже гриміти:
 „Гурра! Цариграде,
 Дрижить баші Серайські
 И ти Амураде!“
 Всє зніміло, всє пропало.
 Тільки ся лишили
 Чорнимъ шляхомъ по Україні
 Кургани, могили, —
 Німі свідки бувальщини
 Батьківської слави.
 И їх хоче люта доля,
 Щастє те лукаве,
 Зарівняти мовъ би плугомъ,

Згадки щобъ не стало.
 Й що лишъ око руське бачить
 Зъ світа щобъ пропало.
 И могили пощезають,
 Заростуть травною,
 Лишъ лишиться жаль и смутокъ
 И око зъ слёзою.

Данило Млака.

Н Е О Ф І Т И

Тараса Шевченка

критично пояснивъ и оцінивъ

Євгеній Згарський.

(Дальше.)

І.

ОСНОВНА ІДЕЯ.

Въ Неофітахъ написавъ Шевченко політичну поему, підъ историчною покривкою. Бсть-то особенний родъ поезиі, придалої идъ сміливому висказанню самихъ жаркихъ політичнихъ мислей, самої терпкої правди въ очи тихъ могучихъ людей, що її зацитькують своєю потугою. Подібної покривки засягали изъ исторіи новіші поети неразъ изъ меньшимъ, або більшимъ щастємъ. Неофітамъ въ тімъ роді присудити можна саме передне місце.

Що звело кобзаря нашого на мисли про Неофітівъ, подає намъ вінъ самъ здогадку въ посвященню М. С. Щепкину и въ пролові. Принциуючи сею поему другові своєму М. С. Щепкину, славному акторові мосвовського врілища, передає її душі ёго, прохаючи, щоби „благодушмо“ принявъ „скорбную думу, убогую, сирую.“ Коротенький сей зазивъ, кінчає ось якими пам'ятними словами:

Съ тобою

Перепливе вона Лету (моя дума)
 И огнемъ-слізою
 Упаде колись на землю
 И причтою стане
 Розпинателямъ народнімъ,
 Грядущимъ тиранамъ. (в. 10—15.)

Поетъ нашъ рокуючи безсмертє своїй музі, схлібляє другові Щепкину: изъ нимъ перепливе вона Лету. Увірення те поясняє надією, що ёго дума приметца въ серцяхъ и душі людей, на „притчу розпинателямъ народнімъ, грядущимъ тиранамъ.“ Такими словами висказує доволі ясно, кого мавъ на гадці, віршуючи свої Неофіти. Напімкнувши про розпинателівъ народніхъ, грядущихъ й тиранівъ, справляє стямливого читателя на дійстну ціль своєї поеми. Отъ и ключъ до идеи, затвореної въ Неофітахъ!

Дальший провітокъ тої ідеї, читаємо при
кінці пролога въ молитві, до Пречистої Богородниці .

Рядю.
Молю, ридяючи: пошли, —
Подай душі убогій силу,
Щобъ огненно заговорила.
Щобъ слово пламенемъ ввлябсь.
Щобъ людямъ серце ростопило
И на Україну повдєслсь,
Те слово — Божєє кадило —
Кадило истини!.. Аминь. (в. 14—21.)

Земля та, по которій надїєтця поетъ безсмертъя
для своєї думи, то Україна. Задля неї прохає у
Пречистої вдохновення; то жъ и нагадка про роз-
пннательв народнїхъ, градущихъ тиранївъ, стя-
гаєтця до України. Пламенимъ словомъ бажає по-
етъ розкрити вітчині своїй правду, бо якъ гово-
рить въ самій поемі, тільки правді одній людямъ
покланятися подобає:

Молїтєсь правді на землі, —
А бїльше на землі нікому
Не поклонїтєсь. Все брехня!.. (Уст. VII. в. 23-26)

Про яку жъ то правду наміряє звїщати коб-
зарь Україні? Ото въ „римській идольській землі
за императора Нерона, коли Россиї¹⁾ й на світі не
було, творилось те беззаконнє, що христовими но-
вовірцями починали тюрми, катували їхъ, та й
тратили, але віри їхъ не загирили. Въ вїій звязі
стоїть сєса правда зъ Україною, говорить поетъ
въ початку прологу. Ту висказавъ обстановки, підъ
якими душу єго наплили мисли за Неофітївъ. Ро-
дились вони въ тюрмі, въ неволі.

Хто читавъ дневникъ Тараса, увидаєтця, скїлько
протерпївъ вінъ у Новопетровській вїрпості.²⁾ Не
многими, но грєстними словами, начеркнувъ тамъ
свою нужду, свої муки. Невольє та, тяжкою горе-
стю адавила велику душу єго та й серце. Сїдївъ
у купі ізъ злодіями, хочъ єго учинки якъ и серце—
були праведні, чисті. За те, що поклонявся тїй са-
мїй правді, котору бажає розголосити на всю Укра-
їну, засадїла єго немачє злодіє. Чимъ бїльшу мо-
ральну муку терпїв, тимъ яснїща становилась у
душі єго сєса правда.

Понятно, що довге десятилїтнє моральнє тер-
пїннє доскуляєть довжвого чоловікові великого серця
и духа. Въ тавїмъ теплїннїю спокрїпити и смодвиг-
нути може тільки одна віра. Таку потїху найповнѣ
и нашъ поетъ, а плодомъ її — Неофіти. Христа
Бога на дрєстї розпнали за свату правду, за бра-
толюбьє. Апостолївъ и першихъ исповїдниківъ тої
правди, того братолюбья — Неофітївъ, гонили, на-
тувади римські импєратори. Віра їхъ, їхъ наука не

погибла, на вічну осуду и соромъ розпннателямъ
побїдоноснє розширилася. Замучили Христа жида,
фарисєї, гонили Неофітївъ идольські императори,
то теперъ мучать Християнъ Християнє за те
самє: за братолюбьє.

То жъ и звязъ сєї великої правди ізъ Укра-
їною. Ідеї свободи, рївноуправлїння, братолюбья,
що лише завидилися межи свїчними людьми на Україні,
а вже жъ їхъ гонять, утискають. Кобзарь нашъ
крїпко увїрений, що ті ідеї не погибнуть, зазиває
земляківъ до спїзнання тої правди, за котору вінъ
самъ страдає. Образъ терплящихъ за віру мучени-
ківъ, християнських нововірцївъ, нехай буде імъ
великимъ свїтїмъ примїромъ.

Нї зовчєю, нї мєстю не динє зболїлє серце
нашого вїщого. Не зазиває цїмъ земляківъ своїхъ
до кровавої пімсти на розпннателякъ, а до непоко-
лебимой віри въ правду. Самимъ розпннателямъ,
тиранамъ ворожить, що „прилетять зо всѣго свїту
сватї мученики, діти святої волї; кругъ одра
смертного цостануть и прєстать їхъ.“ (Уст. V.
в. 21—25.)

Молїтєсь братїє молїтєсь
За ката лютого! Єго
Въ своїхъ молитвахъ помъняїте, (XI. в. 34—36.)

голосить поетъ устами Неофіти; не погибнє
зъ вами ваша правда.

Нехай лютеє на землі,
Нехай пророкївъ побиває,
Нехай усіхъ насъ росниає...
Ужє вначїта зачалїсь,
И вїрєстуть вони колїсь
Не мєстїцїє вучата тїї
Христівї воїни святїї. (Уст. XI. в. 6—12.)

У тихъ то словахъ, доволї ясно малюєтця
веднє честнє серце нашего поета. Не подужали
страсти позбавити єго людянїхъ чувствъ, любви
ближнїєго. На поясненнє сєго достаточнє буде ука-
зати на одно мїсце въ дневнику. Страшно ще отъ
що! говорить тамъ Шевченко. Всє то несповїднє
горе пройшло, якъ будь-то не докинувшись мене.
Малїцого слїду не лишило по собі. Досвїдъ, гово-
рять, єсть найлучший нашъ учитель. Но гїркий
досвїдъ пройшовъ мимо мене невидимкою. Минї
видїтця, що я зовсїмъ той же, який бувъ десять
лїтъ тому назадъ. Нї одна черточка въ моїмъ вну-
трїшнїмъ образі не змїнилась.³⁾

Коли характеръ поетївъ судити можна по їхъ
творамъ, то розвиненї мисли въ Неофітахъ, гово-
рять прилюдно въ великий хосєнь кобзаря-мучен-
ника. Узгляднїмъ до того пору, въ которїї писавъ
своїхъ Неофітївъ, то рїчъ наша здїлаєтця понят-
нїщою. Межи 5., а 8. Груднїмъ 1857 року, напи-

¹⁾ Уст. I. (в. 22—34.)

²⁾ Основє, 1861, Май, ст. 8. Юнь, ст. 6.

³⁾ Основє, Юнь, в. 1861, ст. 6.

савъ їхъ, то жъ у саму пору, коли мавъ бути випущений на волю. Поблдівати мала для него переважна, довго нимъ вижидана хвиля, одвисання найбільшого добра въ світі — свободи. Не дивъ проте, що въ отсю перехідну пору, жвище якъ коли-то, вставали чорні образи довголітній неволі въ душі кобзаря нашого. Въ подібній порі властива серцямъ молоді неаваисть, шагда мести, незасвітила Тарасового духа. Рабські тільки душі — палають местию и ненавистю, проти своїхъ гнобителівъ. Здоровий, неуронажений духомъ ще не ступивъ кобзарь нашъ на волю, а вже жъ по такъ великихъ мукахъ вступила душа ёго.

На висказанне своїхъ висонихъ въ терпкихъ горю нажилыхъ мислей, поетъ нашъ не мігъ обдумати придатніщої події зъ исторні, надъ гонення першихъ Християнъ Неофітівъ, за часівъ Нерона. Въ цілій исторні людського роду, немає поривніцого явління. Въ крайній идолюській мерзоті своїй погружений Римъ боретца зъ вірою християнською, що спасти має запропашений людъ одъ морової пагуби. Настав Неронъ, у которого лицею скопичилася ціла грязь розпусти, необычайності, сказано гілтайський нетворъ у цілій доконалості. За ёго бісноватого правління, 61 року п. Хр. наставъ звісний великий пожаръ въ Римі. Після сёго пожару, наступило проважене гоненне Християнъ, на которихъ лютий безумний Неронъ склавъ провину. Римський историкъ Тацитъ страшеними словами описує отсі гонення. Мучили Християнъ зъ великою наругою; убирали їхъ въ звірячу кожу, тровили псами, або на хресті розпинали. Де-якихъ обливали смолою и запалали вечеромъ неначе свіщу. Изъ такихъ-то мукъ та гонений заводивъ Неронъ певний родъ празниківъ для поганського Риму. Укази на гонення Християнъ обновили двіста літъ пізніше, императоръ Децій, (249 — 251.), наслідникъ Пелипа.

Не було те цілею кобзаря нашого, вірнимъ историчнимъ оповіданнємъ, зобразити намъ ті жостокі гонення. Задля того, мішаючи нарочно одно гоненне зъ другимъ, говорить на вступі своїй поеми:

Любовъ за Деція-царя,
Чи за Нерона-сподаря,
Скавѣть запевне не вдумію,
Нехайъ за Нерона... (Уст. I, в. 86—89.)

Дальше, напаминуючи въ дневнику своїмъ про Неофіти називає їхъ самъ ніби историчною поемою. И дійсно, скриваючи політичну ціль підъ образомъ Неофітівъ, багачко тимъ робомъ підніє стійність тої поеми. Хотий нескоро пропадуть розпинателі народні и грядущі Тирани, завсїгди Неофіти для самої великої вещи своєї и глибокихъ

мислей помістануть у нашій литературі дорогоцінною поемою. Не одна зболіла душа, не одно зболіле серце въ далекімъ нашімъ поколінню найде у нихъ нїльгу та й снакріпитця вічною великою правдою.

(Дальше буде.)

ДУМКА.

И зновъ нудьга, мовъ рясою ченця,
Укрила серденько, повнісенъке отрути.
Мовчи, бездольнее: недовго намъ тутъ бути, —
Дотягнемо якъ небудь до кінця!

Пора спочить: уже прийшла зїма,
Непрохана лягла, скувала все морозомъ....
Середъ могиль ми зупинились возомъ,
Бо й світла въ каганці нема!

Чого бажать? розбилися гадки,
И бурею поламає все гілля;
Відгадані всі загадки, прислів'я
И потолочені найкращі кїткя.

Була весна, — надія розцвіла,
И рідний братъ пізнавъ рідного брата,
И працею заворушилась хата
На користь рідного села!

Була доба! — минулися святки
И хуртовиною розкидана отара;
Такъ надъ садкомъ, бува, біжить півнішня хмара,
И смалить цвітъ, и розкида листкя.

Гетьманець.

— 237 —

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОСОФИИ.

(Написавъ К. Г.)

Назва „темпераментъ“ вышла одъ Гипократа, который утверждалъ, що физична и психична особенность человека состоитъ черезъ мѣшанину (смѣсь) четырехъ жидкостей (жидкостей) человеческого тѣла, которыя суть: *cholę* (желчь), *airs sanguis* (кровь), *mélansa cholę* (черная желчь) и *phlegma* (слизь), вѣдля которыхъ и поедмичный темперамента названо. Коли познано значенне систему нервного для дѣланій душевныхъ, повстало инше понятие о темпераментахъ, однако имена тѣ самыя позбѣтали. Мѣсто мѣшанины тыхъ содѣвъ, уважаєся темпераментъ-ни мѣшанина двохъ рѣжныхъ власностей нервѣвъ, т. е. ихъ вражливости на певий впливы и оддѣливанне противъ тыхъ же. Може проте знайтися а) велика вражливость зъ великою силою оддѣливанья — холеричный (горячокровный) темпераментъ; б) велика вра-

живность зъ переходящою силою бдѣливанья—саи-
гвиничный (легкокровный) темпераментъ;
в) мала вражливость зъ великою силою бдѣлива-
нья — меланхолический (тяжкокровный) тем-
пераментъ; г) мала вражливость зъ малою си-
лою бдѣливанья — флегматический (холодно-
кровный) темпераментъ.

До а). Головнымъ чертомъ холерика
есть преобладающая на видъ звернена дѣлательность.
Будова тѣла есть сильна, бддыхъ скорый, чоло ши-
рокое и выпуклое, грудь широка, рысы твари повни
выразу, око огнисте, хбдъ и рухъ живой, голосъ
сильный, бесѣда скоро и жива. Духовни дарованья
велики, сила спостерѣганья обширна, фантазія буйна,
змысль ббльше на практичне, непосредно въ жи-
тье винкающе, скерованный; чувство горяче, афекта
бурливый, намѣтности жаркий; для того часто по-
ривчость, бдвага, горбдсть, жажда чести и славы,
ненависть и особиста збдсть, котра однако гндится
лежею и скрытостію, очерненьемъ и скупостію,
для того часто отвѣтбсть, великодушнбсть; по-
хоти суть тревали, однако не зъ такою вытревало-
стію, абы все его стремлѣнье було на одинъ
пунктъ скероване: дѣланье есть скорее, сильнее,
усердие, непрорывне. Для того той темпераментъ
яко и меланхолический называются „темперамен-
тами чинности“¹⁾.

До б). Сангвиника знаменуе преобладающая
пассивность. Корпусъ смуклый; лице червоне;
рухливе, веселе око; голосъ живой, бесѣда скоро,
рухи борай и неодностайни; цѣлый легкій и звин-
ный. Память велика, выображенья скоро по собѣ
наступають, фантазія рухлива, увага непевна, хоче
все знати, не зробивши глубокого выслѣдованья;
досыть дотепу и остроумности, але мало глубокого
мысленья; способный къ всему крайному, але
ббльше поверховно и внѣшно; легко варушится,
але безъ глубокого впливу и довшои тревалости;
трибъ до змысловости сильный. При великой рухли-
вости находимо ту легкомысленнбсть, розсѣянбсть,
шесталбсть, мало самостайности, часто любезнбсть,
спочутье, товарискбсть. Для того той темпера-
ментъ яко и флегматический называются „темпера-
ментами чувства.“²⁾

До в). Меланхолика характеризуе перера-
жающая въ себе звернена чиннбсть. Въ соматич-
номъ взглядѣ слаба конституція, узкій груди, довга
шія, глубоко лежачій очи безъ огню, поглядъ спо-
кбйный, слабый, въ себе зверненный; беззвучный,
слабый голосъ; повбльна и монотонна бесѣда;
рысы твари правильны; цѣлый зимный, терпячій,

въ себе зверненный, на свѣтъ рбвнодушный, здаеся,
що дивится на высшій свѣтъ духовный; ничо
шорсткого и острого, ббльше притагае якъ бдвер-
тае бдъ себе. Въ духовномъ взглядѣ велика сила
змыслбвъ; многе винканье въ самого себе; вѣрна
память; сильна, для высшихъ рѣчей приступна
фантазія, супокійне розумованье, глубоке мышленье.
котре въ непотрѣбнй нинанья губится, при чѣмъ
забуае важнѣйше; замилованье для спекулятив-
ныхъ вѣдомостей; не безъ односторонности и пред-
роасудкбвъ; глубокбсть и тревалбсть чувствъ, але
ббльше страдательности якъ дѣлательности; ре-
лигійнбсть и моральнбсть; смутокъ, трусливбсть,
недовѣрчивбсть, терпеливбсть, бдданья на судьбу,
посвященье въ приязни, котрой зломанье перемѣ-
няея въ ненависть; дѣланье поединче, але певне
и сильне.

До г). Флегматический темпераментъ обя-
вляея въ рбвновазѣ межѣ дѣлательностію и стра-
дательностію, де про то ани самодѣлательностъ ани
склоннбсть приниманья враженій не перемагае.
Въ соматичномъ взглядѣ показуея черезъ тѣло
ббльшого объема, коротку шию, низьке чоло, очи
безъ огню; великіи уши, маліи груди; физиогномія
безъ выразу; голосъ слабый; лѣннество въ духов-
номъ и физичномъ взглядѣ; бдраза до всего, щобы
несупокбй справити могло; для того часто серви-
лизмъ; рбвнодушіе противъ увеселеньямъ и болѣз-
нямъ; мнимый бракъ намѣтностей; бракъ при-
язни и любви; месть и жестокбсть, получена зъ
пбдступомъ; любовь до порядку, приставанье на
малбмъ, вытревалбсть; въ практичномъ житью
регулярнбсть.

Захованьяея кождого темпераменту въ пев-
номъ припадку покаже намъ слѣдуючій примѣръ:
иде 4 людей разомъ, и видятъ, що хтось дитину
немилосердно бье; холерикъ заразы скочить, и не
ино дитину оборонить, але ще тамтого буде бити;
сангвиникъ такожь бджене напастника, але ино по-
сварить на него остро и пустить его; меланхо-
ликъ не буде ничо робити, але вѣчне о тбмъ буде
думати, буде собѣ выкидати, що бнъ цѣлкомъ пас-
сивно заховався; флегматикъ наконецъ перейде
коло того, якъ би ничо не видѣвъ.

Однако чистіи примѣрники темпераментбвъ,
такъ якъ я ихъ тутъ схарактеризовавъ, рѣдко зна-
ходятся; то суть тблько 4 головни стороны ходу
житья, изъ котрыхъ выходятъ найрбжнѣйшій сте-
пеннованья. Въ остатныхъ часахъ подѣлено темпе-
рамента на 16 розрядбвъ,¹⁾ и яко основу до того
подѣлу взято: 1) сильну або слабу самоохотнбсть
до дѣланья (Spontaneität) (индивидуальнбсть, котра
тоту власнбсть въ высномъ степени посѣдае, не
чекаетъ зближанья мотива, але дѣлае „зъ влас-
ной охоты“; о противномъ чоловцѣ кажемо: „бнъ
не мае жадного житья“); 2) скору або повольну
вражливость (Receptivität); 3) ббльшу або меншу глу-
бокбсть влѣянья (Impressionabilität); 4) тревале або
переминяюще бдѣливанье (Reagibilität.)

На тбй пбдставѣ уложено слѣдуючу таблицю,
въ котрой многіи степеннованья темпераментбвъ
знаходятся.

(Дальше буде.)

¹⁾ Kant-Anthropologie X. 320.

²⁾ Kant-Anthropologie X. 321.

¹⁾ Beiträge zu Charakterologie von Dr. Julius Bahnsen. 1867.

Т А Б Л И Ц Я Т Е М П Е Р А М Е Н Т О В Ъ

Родъ	самохот-ность до дѣланья	вражде-ность	глубокость впыльба	бѣдѣланья	полу-ченье	темпераметъ	П Р И М Ѣ Р Ы:
1	сильна	скора	велика	травале	I	холеричный	героичнѣ природы, великѣ люди чини: Ганнибалъ, Наполеонъ.
2	сильна	скора	мала	травале	I-III	холерично-флегматичный	здоровый, пыльный, статочный, але веселый жокодеъ, свѣтлый, постоянный мужина, часомъ за много вымушсый. Въ практич-номъ житью вѣдоповѣдывѣтъшъ люди.
3	сильна	скора	велика	переминающе	I-II	холерично-сангвиничный	легко бурливый характеръ: Ирландчикъ, Италианецъ, Александръ великѣй, Игеръ Святославичъ.
4	слаба	скора	мала	травале	I-IV	холерично-меланхолический	легко дрежѣанный запальчивецъ; способный до сильного бѣлору-мо не за своею нициативомъ: Сербы, Болгаре.
5	сильна	скора	мала	переминающе	II	сангвиничный	легкожючий; чоловѣкъ дня; жива дѣячина; Гасконьчикъ въ амер-дотахъ; Французъ.
6	слаба	скора	мала	переминающе	II-I	сангвинично-холеричный	опарный безъ вытревѣлости; екальтована дѣвчина.
7	сильна	повольна	мала	переминающе	II-III	сангвинично-флегматичный	безрозумна горячка: Польша.
8	слаба	повольна	мала	переминающе	II-IV	сангвинично-меланхолический	улы, глупаковатый чоловѣкъ; повъ-маіотъ; мурина.
9	сильна	повольна	мала	травале	III	флегматичный	зимноронный, розвяжый, все тверезый, енергичный; Смистер; Англійчикъ; филологъ.
10	слаба	повольна	мала	травале	III-IV	флегматично-меланхолический	живный, уперный, выгбаливый робѣтникъ: Голяндчикъ.
11	сильна	повольна	велика	травале	III-I	флегматично-холеричный	зъ натискомъ дѣяющий чоловѣкъ: Нѣмецъ; такожъ неумолимый фанатикъ: Испанчикъ.
12	сильна	повольна	велика	переминающе	III-II	флегматично-сангвиничный	хвильевый, упертый, красны, нетерпеливый чоловѣкъ: Бретчикъ.
13	слаба	скора	велика	травале	IV	меланхолический	чувствительный, слабый чоловѣкъ: но такожъ честна, але въ собѣ легка душа, якъ Гетого Тассо або Вергеръ: Монголы.
14	слаба	скора	велика	переминающе	IV-I	меланхолическо-холеричный	скоро усыпляющий ентузіазмъ, сентиментальна (въ зломъ смысле) маячница.
15	слаба	повольна	велика	травале	IV-III	меланхолическо-флегматичный	отверта и честна душа; ливный терпеливо обладающий, але мѣжо того не зломанный чоловѣкъ; особливо въ старомъ вѣдѣ неумолимо гнѣвающийся (туркѣтляный); тѣжко வருшсма, але тѣмъ сильнѣше выдержуша жена; Русинъ.
16	слаба	повольна	велика	переминающе	IV-II	меланхолическо-сангвиничный	поверховно безчувственный и апатичный маячникъ, котрый въ чувствъ своею беремности занятъ робѣтомъ.

ПРИЧИНА ТВОРЕННЯ СЯ НАР'ВЧЕЙ.

Написав Іванъ Бранікъ

ч. к. професоръ гимназійный въ Чернівцяхъ.

Підъ такимъ заголовкомъ появилася невеличка розправа язикова въ друкарні Білоусівъ въ Коломі. Много обіцюючий заголовокъ звернувъ на себе мою увагу и задля важности предмету подаю короткий її розбіръ.

Передовсімъ належить намъ звернути увагу на те, що розправа п. Браніка єсть майже першою у насъ, котра входить у глубші сліження язикові. Всі дотеперішні наші праці язикові, задля неприхильнихъ домашнихъ обстановокъ, ограничалися на вузке поле нашого тільки язика. Нині, коли замотанина домашна чимъ разъ більше розсновуєся, пора и намъ стати вище и внести въ науку свої досліди духові.

Авторъ розпочинає свою розправу поглядомъ на историю людської бесіди. Насампередъ, повідає, будь одинъ адикъ; той розпався на два язики: на аrio-грецько-итальо-кельтицький и на слав'яно-німецько(!)-литовський. По многихъ вікахъ, ступнево, розпадаються горішні два язики на свої дальші части и т. д. Такимъ способомъ потворилися ниціязики и їхъ наречія.

Жаль великий, що авторъ, пишучи о первіснихъ наречіяхъ, перейшовъ той предметъ такъ поверховно и голословно. Повстанне наречій слав'янськихъ зъ одного старослав'янського язика могло було подати авторови широке поле до займаючихъ и важнихъ розправъ ваглядомъ розвою людськихъ бесідъ. Не можъ було также забути на відношенне бесіди до духа людського. Якъ духъ чоловіка жив, творить, поступає, розвиваєся, такъ мусила и бесіда людська розвиватися и підпадати переінамъ. Бічні впливи, якъ климатъ, межинародні стосунки, віддаленість, могли той розвій бесіди тільки приспішити.

Дальше запускаєся авторъ въ відгаданне первісної бесіди людської и застановляєся надъ словами ночь и братъ. Авторъ каже, що руське нічъ, зовєся въ литовськїмъ *paktis*, въ готичкїмъ *pahts*, въ латинськїмъ *nox*, въ грецькїмъ *νύξ*, въ старослав'янськїмъ *nositi*, въ німецькїмъ *nacht*. Наконєць питаєся авторъ, котрий зъ „напронадженихъ видівъ“ буде первісний? — и відповідає, що „очевидно той, котрий відзначаєся и найбільшою повнотою и найсильнішими буквами.“ Такимъ первіснимъ словомъ єсть литовське *paktis*, бо въ нїмъ находяться „найсильніщі букви“ а и я.

Цілий той вивідъ єсть недорічний и хибний. П. Бранікъ, пишучи о историі людської бесіди, не читає, видно, ділъ язикословівъ новішихъ. Изъ нихъ

бувъ би довідаєся, що литовське слово *paktis* не єсть словомъ первіснимъ, але вже третїї формациі. Відомо бо кождому язикослову, що

а) до першої або первісної формациі належать тільки самі корені слівъ, и то однокладні. Деякі бесіди н. пр. хинська стоять на тїмъ першїмъ ступні язикового розвою до нині, и віддають поняття въ самихъ лише кореняхъ однокладнихъ;

б) до другої формациі належать также самі корені, але сполучені зо собою, такъ, що одно слово зъ більше коренівъ повстає. Тоді одинъ корінь виражає головне поняття, а другі служать тільки для вираження потрібного (для того поняття) відношення. Деякі бесіди, якъ татарська (а по части и малярська) стоять до теперъ ще на сімъ другїмъ ступні язикового розвою;

в) до третїї (историчної) формациі належать усі бесіди индо-європейські: санскритська, грецька, латинська, слав'янська, литовська и т. д. Вони даються відмінати черезъ падежі и особи.

Виходить зъ того, що не слова, котрі відзначаються „найбільшою повнотою,“ але на оборотъ самі корені були „словами первобитними.“ Въ слові *paktis* єсть такимъ коренемъ *pak*.

Значінне кореня *pak* дасться легко дослідити, якъ тільки звернемо увагу на ті слова, въ котрихъ той корінь приходить. Такі слова суть: *pos-eo* (читай *покео*; Римляне читали вождє є якъ *К*), *nox* м. *пек-с*. *пес-о*, *нох*, м. *пак-с*; *вѣкъ*, *вѣхрѣс*, *вѣс* м. *вѣх-с*; *нич-нути*, *ніч* м. *ноч-ть* (ночь); *nachtig. Nacht*. Се негативне значінне кореня *pak* ставаєся до всего, що єсть зле, шкодливе, темне, мертве и т. д. Таке поняття вплило цілкомъ природно зъ основи давної світлопоклонської религії. Якъ вже деінде замічена, обожали первісні народи світло и боялися темноти и ночи яко негативної сили (злихъ духівъ), котра заєдно шкодить чоловікови и стаєся наконєць причиною його смерті. (*nox*, *νέχης*, *νέχρος*).¹⁾

Въ виводі проф. Браніка находиться ще много иншихъ хибъ. Вінъ говорить о „сильнихъ буквахъ“, не знаючи, що сильними суть звуки, а не букви. Буква єсть тільки мертвий писаний знакъ, и яко знакъ не може бути ні сильною ні слабою.

¹⁾ Слово *νέχтар* має такожъ корінь *pak*. *Νέχтар* бувъ то солодкий напитокъ богівъ. Знаємо зъ иранської и старонидійської митології, що боги поживалися солодкимъ (медовимъ) напиткомъ, щобъ ліпше воювати протияъ злихъ духівъ тьми и ночи (Дункеръ, II, 28). — Старі Греки виводили се слово відъ *νε* и *χταρ*-и *убъю*. Такий вивідъ не видаєся бути правдивимъ. — До пня *pak* можъ ще віднести грецьке *νικη* (*νικῶ*)

Порівнюваннє зь нїмецькимъ *nacht* або зь руськимъ *нічъ* не доведе до нічого. Язичословъ, слїдчий за первісними видами бесїди, не може надъ теперішнимъ станомъ бесїдъ застановитися, але мусить студїувати давні язики, котрі, будучи ближчими своєго кореня, найліпше єго показують. Замітити також належить, що авторъ у своїхъ дослїдахъ лишнєв на боку, мовъ непотрібну дурничку, язикъ санскритський. Думаю, що санскритське *paktis* було би єго скорше завело до винайдення первісного слова, якъ непевне мотаннє посередъ новїшихъ бесїдъ, которі на сотки числїти даються, и зь поміжъ которихъ жаденъ чоловікъ виходу найти не въ силі.

П. Бранїкъ пише у своїй розправі дальше такъ: малоруське *нічъ* виробилося зь первобитного (?) *paktis* такъ, же *a* ослабилось на *o*, *i* випало (?) и зробилося *pokts*, наконєць випало (!) *k*, южноруський бо язикъ не терпить нагромаження суголоснихъ, а *ts* перейшло на *ч* (такъ якъ въ польськимъ *pos* на *e*) и такъ повстало *ночь*...“

Изъ тої бесїди видно, що авторъ розвою руського и польского язика и физиологїи бесїди добре не розумів. Не зь „первобитного“ *paktis*, але, посередно, зо старославянського и оштъ утворилося пізніше *ночь* черезъ перемїну м'ягкого шт на щ, а дальше на ч, о чімъ авторъ зь пам'ятниківъ староруської письменности на кожній ступї переконатися може. Суголосма *k* не випала (коренїи суголосні не такъ легко винидаються), але *k* передъ окїмченнємъ *ти* або *ть* переходило въ старославянськимъ язичі завсїгди на *ш*. Врешті у насъ и нинї говорять *печи* и *пекти*, *речи* и *ректи*—очевидний доказъ, що *k* ще пам'ятавсь и находиться у звуці *ч*. — Те нїколи не переходить на *ч* але тїлько на *ц*; а польське *e* у слові *pos* не повстало зь *ts*, якъ авторъ хоче, але зь старославянського *шт т. е. kti*, якъ о тїмъ доволї найти можна у кожній добрій граматнїи польского язика (зрївн. *Małeckı, gramatyka większa, §§. 44, 45, 95, 825*).

Ом. Партицький.

(Кінець буде.)

ГАРІЛКИ.*

(Изъ збірника Олекси М. Тячкаовського.)

I.

Ой поїду я ажъ до Люблина,
Ажъ до Люблина дівку любити,

*) Записані въ селі Вербоваць въ Чортківськимъ околі. Дівчата стають въ купку, одна въ середині. За кожнимъ віршомъ повтаряють: „По холодочку въ літі, по студеневькій росі.“

Дівку любити, тестя шукати.
Ой поїду я ажъ до Люблина,
Ажъ до Люблина дівку любити,
Дівку любити, швагра шукати.

(И такъ ще „тешу“, „свістю“ и „мїлу шукати“; по тому співають дальше, а стояча у середині показує на котру небудь при дальшимъ співі.)

О-тото буде а мій тестенько,
О-тото буде а мій швагронько,
О-тото буде моя тещенька,
О-тото буде моя свістенька,
О-тото буде моя миленька.

А ти тестеньку пива навари,
А ти тещенько хліба напечи,
А ти швагреньку коника сїдлай,
А ти свістеньку хусточку виши,
А ти миленька ходи за мною.
Миленьку взявши тобі щось єнше,
Пиво випивши тобі щось єнше,
Хлібець изївши тобі щось єнше,
Коня зїздивши тобі щось єнше,
Хустку сховавши тобі щось єнше.

(При словахъ „тобі щось єнше“ середня заєдно вкривляється.)

А ти тестеньку та й не гнівайся,
Я вчора впився нинї здумівся —
А ти тещеньку та й не гнівайся,
Я вчора впився нинї здумівся,
А ти швагреньку та й не гнівайся,
Я вчора впився нинї здумівся —
А ти свістеньку та й не гнівайся,
Я вчора впився, нинї здумівся.

II.

(Дівчата стають въ купку, а одна въ самій середині за Даньчика.)

Ой ти Даньчику Переданьчику,
Ой поплинь, поплинь по Дунайчику,
Розчеси косу росу,
(Ту середня пригладжує воюєя рукою.)
Пригладь си чорні брївці,
(Ту зновъ пригладжує брови.)
Возьмися за лядвішки
(Берєси за бокї.)
Шукай си товаришки,
Вибирай собі другу
Зь калинового дугу.

(Середня вибирає другу зь поміжъ купи до середини, а сама иде до гурту и такъ співають, поки їмъ не скучиться або хлопці не розїбють.)

ВІСТІ.

Зь радостью звіщаємо, що удалося намъ дістати продовженнє гарної статті „Жинїи Куліша“, котру въ найближшихъ числахъ „Правди“ подамо и читателямъ.

ПЕРЕПИСКА.

Вп. О. Гр—чъ зь надъ Двістра: Списибї за прислану допись про Читанку. Въ слїдуючимъ числі її напечатать.

Головні помічники при редакції: *Є. Зварський, М. Коссаць, Дрѣ В. Лукаковський, Ом. Партицький, Дрѣ К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зь друкарні *Ставропигийської.*

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352.

ЛЮБИМЕЦЬ ЩАСТЯ.

Оповідання В. Лучаковського.

(Дальше.)

Въ тімъ набігла дівчинка, може десятилітна и зашебетала сьвадливимъ голосомъ: „Адіть, татуню.... отсе той панъ — —“ И засоромилась.

Учувши те, я злякався, чи не сходе день нинішній яву нову принести щасті. Тимъ більше мене здивувало, коли господаръ за словами дівчинки обіймивъ мене и стискавъ, наче бз ребра хотівъ поломити: „А мій добродію!... Любоньку мій!... Самъ Богъ тебе до насъ наслав!...“ говоривъ радісно, потискуючи мене до зелізнихъ своїхъ грудей.

„Се мусить бути помилка —“ одрізъ я, виріваючись зъ медведячихъ обнятий. Господаръ ажопивъ поблизьку свічку, и прикладаючи мнѣ до очей, якъ би хотівъ осмадити вуса, проспитувавъ дівчини: „А що, Гапуню, чи той, чи помилешній?“

„Той самъ, татуню — саміський той,“ и зъ радіщъ припаснула у долоні.

Радість старого не мала кінця. Прибігла гадина, а дальше и другі весільні гості. Всі мене обступили и приглядалися цікаво. Всі повтаряли, що я „той“. Лишь я одинъ не мігъ відгадати: який?

„У насъ — заговоривъ господаръ — нема облуди. Ми більше селюки, якъ міщане — живемо, якъ Богъ наказує. Коли хочешъ почестити нашъ дімъ, не відказуй просьбі. Спочинь по танцю, покріпнися, а потімъ.... Хвалити Бога — дівчата не бравне!“

Мене посадили на покуті. И господаръ и господиня и молоді заходили напитками и їдою. Що разъ прикушу страви, вже й медівни налядали; що другий разъ прикушу, підставляють пиво. Голодний живить приймавъ всю здобичъ охотно. Наставъ гуморъ и око загорілось.

„Но — теперъ, брате, пора у танецъ! сказавъ господаръ, махнувши рукою на дружбу. Маєшъ гарні дівчата, вибирай по сподобі.“

Не треба було у друге казати. Я вставъ відъ стола, музики заграли, и я якъ вігеръ пустявся крученого. И музики перестали, а я ще зъ чорнобровою вимахую танця. Відай у медівці такої сили живої набравъ я...

Мене всі весільні полюбили. И танецъ гарний, и духъ веселий, и дотепъ несобігріший. Не доходивъ я вже причини моєго угощення, и тихъ тамничихъ бесідъ дівчини Гапуні, и тихъ великанськихъ обійманий зелізного господаря. Я забувъ о прикрімъ стану, а віддався увесь весільній забаві. Щирість и отвертість тихъ простихъ людей винагородила мнѣ удану прихильність моихъ попереднихъ товарищівъ. И теперъ ще радуєся, коли спогадаю на весільну мою пригоду.

Забава тревала до білого дня. Гости яли розходитися и я забрався спращати мого господаря, щоби зачати дальшу вандрівку.

„А куди забрався?“ питає господаръ.

— „А вже жъ куди! одвічую — до дому“.

„А оподалеко твій дімъ?“

— „Бігъ ёго має! — Люде поцурались мною и не впускають у хату. Всі теперъ чужі — якъ у тій пісні спірській:“

Нема роду при мнѣ,

Нема роду, родини,

Иі вірної дружини!“

Господаръ гледівъ мнѣ пильно въ очи. Дівчини Гапуні закрутились слѣзи. Господині не було; випроважувала весільнихъ гостей.

„Богъ зъ тобою! відрікъ господаръ. — На руськімъ світі не загинешъ. Доки нашихъ людей стане, не загинуть наші діти.“

— „Та вже жъ! повідаю, — Богъ батько, а руська земля велика.“

Господаръ притакнувъ головою.

„Линіимъ журбу на завтра. Теперъ пора переспатися. Въ шопі настелено соломи и сіна; єсть куди розложитися. Тільки прикрійся добре, щоби комарі не турбували...“

Я спрещавъ господаря. Гапуня повила у шону. Дорогою я довідався, що господарь належавъ до торговихъ людей. Мавъ и дімокъ въ місті; самъ бувъ круп'яремъ.

Не зле спалось на сніі. Довге хожење, та-нець, напитокъ — тамъ змучилъ тіло, що шовъ мертвий уснувъ я довгимъ сномъ. Ажъ підъ вечеръ, смеркомъ, пробудивъ мене відъ спання лачний сонъ.

Протерши очи, я зновъ побачивъ моєго господаря, старого круп'яра.

„А гараздъ спалось?“

— „Гараздъ — Богу дякувати!“

„А приснилось що доброго?“

— „Не найліпше. Снилось, що я увесь горівъ въ огні.“

„Хвалити Бога — не злий сомъ. Огонь — то золото. Будешъ колись заможнимъ паномъ!... А теперъ, сину, збирайся до вечері.“

Я зібрався. — Приходимо до хати. Все на столі позаставлювано: и їда и напитокъ. Домові повитали щиро, уклінно.

Ми почали вечеряти.

„Чи пізнавѣшъ ти мою Гапуню?“ питає господарь.

— „Лице знакове, може и видівъ — не пам'ятаю; діти скоро змінються.“

Господарь уцілувавъ мене въ голову. „Передъ рокомъ зберігъ ти її життє...“

— „Ні, кажу, се помилка. Я виратувавъ одну потапающу, да та безматерна була. У васъ, бачу, асть жена...“

„Передъ рокомъ я бувъ вдовець, а теперъ ради дітей сподружився зъ вдовою. — А се моя доня потапала...“

Здивлений я глядівъ на господаря. Їго очи зайшли вдячною сльзою.

„Нехай тебе Богъ жидає на кожній ступі. Ти спасъ мою доньку відъ смерти, заходивъ ліками, а наконецъ засиливъ ще дарункомъ въ дорогу. Ти не знаєшъ, що стоїть дитина батькови...“

И задумався.

Старий не мігъ найти слівъ подяки: „Хочъ чужий ти, а ліпший не відъ одноі батьковоі дитини. Спасибігъ Богу, що міні давъ побачити твоє лице. И устаючи и лягаючи тебе не забуду.“

И обнявъ мене якъ рідного сина: „Ще більша радість для мене, що Богъ тебе справивъ на весіллє. Я відъ роду не бувъ такъ веселий...“

Довго ми говорили зо собою. Усе мусивъ я розказувати зъ кінця: и историю за Гапуню и про життє мов. Господарь мовю долею цілий перенявся. Бєсїда перетягнулася въ нічъ — и я зновъ переночувавъ на сніі.

Мене не хотїли и на третій день пустити. Старий господарь заявивъ готовість відвозити мене

ще-дєнь до школи, нехай тїлькє доучаюся хлїба-лікарського. А коли я уперся при своїмъ, обіймивъ мене сердечно, втиснувъ хлївка лєвівъ у руки и переблагословивъ тричі руськимъ хрестомъ у дорогу. Господиня втиснула въ долоню червоного, а мала Гапуня подала зашитю зъ їдою.

„Ви школярі — бідні люде. Бери, сину, для себе въ дорогу и не забудь, якъ будешъ коли въ нестрєбі, зайтѣ до мене. Мене Богъ наградивъ добромъ и щастємъ; поможу якъ рідній дитині. Не забувай на мене, старого круп'яра!“

Вийшовши на улицю, я учувъ сердечний жаль за тою родиною. Сї прєсті, щирі люде зробили на мене незатерте вражїннє. Міні тїлькє зновъ нагадались обдурні давні товарищі...

А якъ колись въ нами хлїбъ-сїль поживали,

Въ той часъ кумами, побратами звали;

А якъ пристигла нещасна година —

Названа и крївна відреклаєь родина!...

Изъ такими гадками пустився я въ дальшу дорогу.

Недовго сумувавъ я. Вже тєне серце у міні, що борє перепорить, воли насьде туга.

— Земля предсїнь велика. Думаю собі, має п'ять частєй и тисячи островівъ — можу вандрувати свобїдно відъ північного до полудневого бігуна, а, въ припадку зима, пїйти на прохїдъ поздовжъ земельного рївниа. Часу у мене доволі. Всюда суть люде — якъ не свїчі, то дикі, а предсїнь и тихъ дикихъ заболить часомъ не одно въ тілі... Чому жъ я, європейський медцинеръ, не маю нести помічъ лікарську дикимъ браттямъ?

Чоловіколюбє розпирало мовє серце. Хто знає — погадавъ я — чи зъ вдячности за несену помічъ якї Папуанє або вища дичъ не обере мене своїмъ царємъ? А тоді ажъ ставъ би їхъ по європейськи просвічувати! Конституция — соймъ — податки — войско — все те звернуло би на мене глибоку увагу. Не забудь би я спровадити въ Європи культурнихъ артикулівъ, якъ тютюнь, горівка, дорогі матерїи и всїякі модні прибори. Запрєну-мерувавъ би зъ кожного царства по одной, урядовїй газетї. Позаключувавъ мирні трактати, зъ усіма державами на свїті...

Не одна така гадка повставала у міні. Скєзано, молодий — поезїи багато, а я вже зъ роду мавъ нахиль до поезїи. Ще и нині-тїмлю, якї то штудерні вірші писувавъ я неразъ по ночамъ.

Коли и такъ поетично маячивъ о будущїй державї и перенїсся думкою у далекі краї Африканські — не спостерїгся я, коли зъ навислихъ чорнихъ хмаръ дощъ почавъ крапати. Петакъ, и такъ легонький да вітромъ підшитий, перемокъ скоро и принудивъ шукати покрову. Я схоронився

до недалекої хатини, стоячої при дорозі. Була-то бритварія передміського цирульника.

Німц-поки дощ перейшовъ, мавъ я досить часу поговорити зъ цирульникомъ. Наші здібности стояли майже на рівні, — хіба що у него було більше прантний, у мене більше теорій. Під-часъ бесіди оглядавъ я цирульничі прибори и випитувався старанно про деякі річи. Цируликъ зъ великимъ пошанованнемъ розповідавъ про все. Навіть деякі таємничі цирульничі уділивъ мині за давнявъ зарученнямъ, що не виявлю нікому.

Ремесло цирульниче дуже мині вподеболося. Я загадавъ пуститися по селахъ лікаремъ-цирульникомъ, а голенимъ чеснихъ борідъ, пускаючимъ крови и розділяючимъ нешкодливихъ ліківъ нести поміжъ терп'язчимъ людамъ. Идучи відъ села до села, мігъ я зглядати далекі краі и лішавати всілякихъ людей.

Молодому не довго нагадуватись. Я купивъ кілька бритовъ и прибори до голення, два пускала, кілька порошоківъ шум'язнихъ, м'язки, ром'яну, люкреції и кілька плястирівъ. Все те спакчувавъ до торби, та й — ноги на плечі и понавдрувавъ въ світъ.

Дари круп'яра були досить значні, для того й мігъ я, безъ великої жури, свобідно якийсь часъ віддатися поетичнимъ нагляданнямъ природи. Моя свобода, спокійне сумління — дозволяли бути вдоволеннямъ зъ даної судьби. Нападу, розбою не дуже боявся, бо вже верхня подоба не виче добрий обіцявала заробокъ.

По кілььконайцять-дневній подорожі зайшовъ я въ незнаму, но красну сторону. Зъ г'орбка, попристого буйною, вонящою травою и цвітами, простирався далеко чудесний небосклонъ, замкнений лісами; срібна смуга води зъ химерними струями, наповняла життямъ цілу околицю, а надъ її берегами світлилися, увінчені садовоною, білі хати великого якогось села. Змучений усівъ я підъ корчемъ ліщини и зъ приємністю приглядався красній країні. Солодість наповняла мою душу; уганяючі за мушками ластівки, играючі зъ цвітками мотилі — все воно належало до мене, надъ всімъ панувавъ я моїмъ взоромъ и слухомъ. Я бувъ щасливий и веселий, що Богъ такъ красний світъ и мене сотворивъ на н'єму. Я хочувся царемъ природи, закимвъ мавъ прийняти корону зъ краю дикихъ Пануанівъ...

Зъ задумки моєї вирвавъ мене хрпавий голосъ нечужого якогось довбура, що зайшовши за ліщини загукавъ мині надъ головою:

„А, ти волохито-прейдиовіте!.. Якимъ правомъ вытовкаєшь громадську траву?.. Вонъ зъвідси, бо . . . гляди! —“ И піднісъ грубу па-

лицю, якъ би мавъ заміръ мене, сподвижника до корони, нею почестити.

То певно перше насильство моїхъ будущихъ підданихъ! погадавъ я, и зміривъ стоячого передо мною мужика відъ голови до нігъ.

— „Годі тобі, чоловіче, знущатись на де мною. Усядь ліпше коло мене, огляди чудесну красу природи, тую синю небесну, тоті свавільні води, поетичні, задумані гори, обманні буйною травою и вонящими цвітами... Розкажи мнѣ про сі сторони, якъ ту живють наші люде и чимъ займаються . . . Скажи, якої ти віри...“

„А, ти сякий-такий сяду! Ще будешъ зо мною жарти стріити? А тобі що за рація до жові віри?.. Я присяжний, питаю тебе, що ти за одинъ? чи мавишь які папери? чи мавишь чимъ заплатити за шк'єду, щось, легаре, ту траву вытовкъ?..“

Моя поетичне уопособліня все думче переходило въ прозу. Радъ и не радъ мусивъ я сягнути до торби за моїми паперами, котрі лишъ зъ шкільнихъ свідочствъ кладалися. Витягаючи, востерігъ я, що природъ мій до голення зашитий бунъ въ театральну оповістну, на котрій були великі и малі букви, а въ середні царський орель. Оповістка, на мое щасте, заповідала штуку: „Петро, лікаръ домовий.“ Добре, погадавъ я, провидише, стереже мене — и подавъ скоро, яко карту пропустну, гукаючій надо мною власти.

Власть взяла пипірь и зъ поважною думкою, ебертаючи на усі боки, приглядалася, нюхала, мацала пальцями и ніби читала, сповираючи заодно на мое лице. Орель двуголовий найбільше о правдивости моїхъ паперівъ здавався переконувати. Передъ орломъ зробивъ присяжний, неначе поредъ фігурою, трикратний св. хрестъ и знявъ капелюхъ зъ великимъ пошанованнемъ зъ надголеної голови.

Та, пасъ вправді мавишь, но я мупу ёго машому вйтовни показати, чи може де у чімъ не підроблений. Вйтъ на тймъ ліпше розумієся, бо вінъ письменний, а я тільки денкі буви відгадати умію. Ходи за мною до уряду...“ Вловівши зложивъ оповістну и потагнувъ мене зъ собою. И йшовъ попередъ, власть за мною.

Вйшовши въ село ми на вернули просто до коршми, яко до самі вйтієського трибуналу. Въ коршмі сидѣвъ вйтъ, опертай на кулакъ и одинъ десятниязъ. Побічъ вйта и десятнина стояли дві високі аршинові палиці. Паперівъ канцелярийнихъ не було ніякихъ; видно було, що справи громадські розсужувались устно и скоро.

Присяжний повдоронивъ сидячихъ и розпочавъ бесіду. „Приводжу Вамъ, пане вйте, якогось бурлака-волохиту, що вытовкаєшь громадську траву

під лісомъ... Пашпортъ вправді має, но мусите переглянути, чи не підроблений."

Війть розперся на столі и зміривъ цілого очима. Ажъ легкий морозъ перейшовъ по тілі, коли побачивъ такі серйозні твари и коло кожного великанську палицю.

"Якъ зовесся?" питає війть.

— "Петро."

"Що за Петро?" скрикнувъ сердито.

— "Лікаръ домовий."

"А кільки літъ?"

— "Двайцять и два."

Протоколъ тривавъ довго и займавъ найдивніші питання, на которі годі було розумно відповісти. По закінченню тихъ вступнихъ бесідъ, розвинувъ війть мою, ніби, пропустивъ и зачавъ въ голосъ поводи читати: Пе-т-р-о, лі-ка-р-ъ до-м-о-вий. Дальше не йшло за черезъ дрібні букви, тому обертавъ на всі боки, и до сонця, и въ тіни, и приглядався уважно вірлови. Въ кінці сказавъ: Папери въ порядку и не підроблені — но що буде зъ громадською шкодою?..

Духъ вступивъ въ мене по сѣму щасливому розгляді паперівъ, и добрий гуморъ вернувъ назадъ въ мене.

"Дурниця, кажу; шкода заплатиться, якъ власть прикаже" — и кававъ подати три кубки доброго меду.

Вся старшина повеселіла и погречила. За другою пляшкою просили мене сідати, а вже за третьою війть и каже, що не мусивъ я наробити въ траві великої шкоди, ба навіть гнівався на присяжного, що нечемно зо мною обійшовся, наконецъ відплачуючи чемністю за чемність, запросивъ до себе на вечеру и на нічлігъ.

Йшло власне підъ неділю и я не відказавъ просьбі війта. Щобъ однакъ наша приязнь тимъ більше усилілась, заявивъ я мою готовість обривати чесну війтівську бороду.

Була то перша тріба и удалася, кромі малихъ покалічений війтівської швіри, котрі однако самъ властитель бороди снихавъ на остроту бритви, зверхъ моєго сподівання, и сталася причиною моєй циркульніцько-лікарської слави поміжъ селянами.

Мусивъ я лишитися яко домовий лікаръ на харчу у війта, а незадовго люде, навіть зъ окреснихъ селъ, приходили до мене такъ часто о порядку, що голенне борідъ лицивъ війтівському смовни, а самъ займався самимъ тільки роздаваннемъ ліківъ.

П'ять чи шість родівъ моїхъ ліківъ виставало на всі слабости нашихъ селянъ, и були завжди skutочні. А якъ котрихъ зъ моїхъ хорихъ коли

вмеръ, то вже и війть стававъ въ моїй обороні, віряючи, що то вже Господь Богъ судивъ такому умирати. Всі, а найбільше війть, котрий ділився зо мною славою и доходами, були зъ мене задоволені, и я стався мало що не церца особа въ селі.

Не можу казати, щоби мні на новій посаді але велося. При щоденнімъ зайняттю, чистімъ сумліннямъ и добрімъ дусі, чувся я досить щасливимъ, а порівнюючи мов теперішнє життє зъ давнімъ мійськимъ и зъ попередчимъ забавами и розривками, поривавъ мене неразъ пустий сміхъ надъ тимъ обманомъ и лукавствомъ світовимъ. Въ крузі простихъ, но щирихъ люде знайшовъ я мов правдиве задоволеннє.

(Конецъ буде.)

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Дальше.)

Гагілки. — Назва того свята rozmaita. Говорять: гагівки, гагілки, ягілки, гагудки, галагівки, галагілки. Звичайно боронять назву „гаівки“, виводячи її відъ слова „гай“. Коли такъ, то дивуватися належить, чому народъ не задовольнився тою властивою и такъ понятною назвою „гаівка“, але попереаручувавъ її на стілько дивачнихъ, для него самого темнихъ и неяснихъ назвъ. Конечно, назва „гаівка“ не єсть ані правильною ані властивою.

Загляньмо до етимологіі. Слова: гагілка, ягілка, гагудка, галагілка мають самоголосну і або у замість коренного о. Звісно бо, що въ однихъ сторонахъ нашої Руси переходить стиснене о на і, въ другихъ сторонахъ (н. пр. въ угорській Руси и подекуда на Волиню) на у. Знаємо також, що въ руськімъ азиці кожде і, що стоїть по г, в, х, повстало зъ о. Такимъ способомъ були би правильні назви для нашого весенного, свята: гаголки, яголки, галаголки.

Въ многихъ сторонахъ (н. пр. въ Волоківській и Стрийській околі) називають всі пісні, що не суть церковними, гольками. Очевидно, що и слово гольки єсть того самого кореня, що гаголки або яголки (початкове г або й єсть тільки придиховимъ звукомъ, якъ після околиці). Ми дістаємо знаній намъ пень голь, стигаючийся до Сонця. Дивнимъ способомъ зовуть въ Индіі, ще и нині, весенне свято: голі або гуді (Новосільський, I, 128.) Тимъ робомъ доховали Русини стару назву того свята до нинішнього дня.¹⁾

¹⁾ Иранці (н. пр. Перси) и Индіяці обходять свої весенні свята, подібно якъ и ми. Насампередъ повсюду доховався обрядъ про великоднє яйце Индіяці вірили, що

Празник гагіломъ бувъ то пам'яткою вос-
кресення Сонця або Весни. Якъ въ инші свята,
такъ и ту палемо огні въ честь Сонця.

Нині налять огні въ великодну Суботу. Да-
вніще огні довгий часъ палилися; одна гагілка
споминає о огняхъ въ Білу т. е. Цвітну не-
ділю (Петрушевичъ, дневникъ, 102).

Бувъ звичай, що въ місяці Марці випихали
боввана, представляючого смерть або виму, и ви-
вожено зі села, щобъ затопити въ ріці. За пово-
ротомъ въ село ввозили літо або весну. У Чехівъ
доховалася до того обряду одна весенна пісня:

Іжъ несемъ смерть зє вон,
Нове лето до вен;
Вітай лето лібєвне
Облічкє зелєне!

Обрядъ вивожєння смерти або зими обачно
въ описі празника купального. Тутъ тільки замі-
тити належить, що часъ мартовий бувъ до того
обряду відповідаючий. Саме нині Марецъ або
Маротъ пригадує своїмъ звукомъ смерть (відъ
мерти) и римського Марса, котрий бувъ также
божикомъ знищення (смерти) и війни.

Звичай ввоєння літа або весни доховався,
хочъ въ аусутій формі, до нині. Постараюся ва-
жний той поганський забитокъ въ цілости пояснити.

Наші гагілки, яко празникъ въ пам'ятку вос-
кресаючого весенного Сонця, приспівують дуже
часто про воскресєнне Весни. Звісна єсть на цілій
Русі гагілка: Ой вже Весна воскресла, що
жєсь намъ принесла? и т. д. Въ иншихъ гагілкахъ
споминаєся про звичай „кликати Весну“:

Благослови мати,
Ой мати Лада, мати
Весну валякати. (Голов. Басн., 93).

Звичай кликання Весни пригадує нині
другий звичай въ декотрихъ сторонахъ (коло Сам-
бора) „кликати Вородай“ (Петрушевичъ, дне-
вникъ, 104). Здаєся, що въ слові Вородай пень вор.
(лат. ver, грец. *φρ* або *εαρ*, русь. *яръ*) означає весну.

Скрізь по Малій Русі задержалися ще спо-
минки про Вородая. Въ сянцьнімъ околі одна
забава великодна зовєся Воротай. Вона відбува-
єся въ той спосібъ, що хлопці стають одинъ дру-
гому на барки и такъ творять піраміду (Pauli,
р. р., I, 12).

світъ повстанъ зъ яйця; Першъ ще до нині въ часі весен-
ного свята обділюються крашанками и писанками (Wiener
J. B. der Litt. III, 153); у насъ становлять св'ячені яйця и
писанки, а навіть скарадуці зъ св'яченихъ яєць одинъ зъ
важнішихъ обрядівъ великоднихъ (арив. мою розправу о
Рахманяхъ въ I-шімъ роцику Правди). — У насъ облі-
ваються въ великодній Поведілокъ водою; Першъ и Ин-
дійці обліваються тимъ самимъ способомъ до нині
(Ганушъ, 197). Въ Индії весеннє свято підъ назвою Vasanti
(Весна) и Голі триває 40 день; у насъ веснянки и га-
гілки тривають также довго, бо розпочинаються вже
въ місяці Лютімъ, а тягнуться, зъ перервами, ажъ до Рах-
манського Великоддя.

На Поділляю народъ, не понимаючи значіння
слова „Вородай“, переиминає єго на „Володарь.“

Забава відбуваєся въ той спосібъ, що двоє
дівчатъ бере на руку малого хлопчика и обношує
около церкви, приспівуючи пісні, у котрихъ зга-
дуєся „золоте дитятко“, котре „золотимъ
ножикомъ крає срібне яблучко“ (Шейков-
ській, Б. П., I, 27).

Въ подібній гагілці у Pauli (I, 18) говориться,
що „княжні служоньки вєвуть золоте зернятко,
маленьке дитятко.“ — Видно зі всього, що звичай
„ввоєння весни“ бувъ въ давній Русі знаний.¹⁾

Для поясненія наведеного обряду мусимо від-
нестися до нашої поганської старини. Тамъ ми до-
відуємося, для чого „мати Лада помагає закликати
Весну“, для чого та весна представляєся яко
„дятятенько, що крає срібне яблучко“, наконєць
для чого въ гагілці Вородай (Володарь, Воротарь)
обношують хлопчика або творять піраміду, ста-
ючи одинъ другому на барки?

Въ нашихъ пісняхъ, особливо въ гагілкахъ,
приспівуєся дуже часто про Ладу и Діда Ді-
домъ, якъ ми бачили въ розбірці колядъ, було
Сонце, котрого внуками Русини себе звали. У
деякихъ пісняхъ зовєся Сонце, ще и нині, віт-
цемъ людей:

Вийди, вийди Сонце,
Заглянь въ наше віконце:
Твої дітки плачуть,
Пяти, істи просять.

(Временникъ, 1867, 90).

Ладу зовє наша гагілка матерью. Судячи
по вираженню Дідъ, заключити належить, що
Лада була первісно бабкою людей. И дійсно
довідуємося изъ слав'янської митології, що Лада
звалаєся также Золотою Бабою. (Ганушъ, 356;
Гол., 25). Часто зовєся Лада — Золотою Па-
нею або, саме тільки, Золотою. У насъ доховалися
до нині споминки про Бабу,²⁾ якъ вона зъ ріки
діти носить, якъ въ горосі діти страшить и т. д.
Навіть на самі свята великодні печемо бабу въ
пам'ятку тої богині.³⁾

¹⁾ Въ иншихъ сторонахъ переиминає народъ слово
Вородай на Воротарь и повстала гагілка новими до-
датками зопсована. Однакко наводно вгадуєся ще про те та-
ємниче „красное дятятенко, золотое зернятенко“ (Галька,
I, 127; Правда ч. 19). — На Україні єсть одна подібна пісня:

Ой вилинь, вилинь гоголю (може Голю?)
Винеси літо зъ собою,
Винеси літо літечко
И зеленє житечко (Новосільський, I, 122).

²⁾ До вираженія баба відносять иногі назву гори
Babiagora въ Татрахъ. Після народного віровання агрома-
жуються на ній ріжні чарівниці и духи. Здаєся, що вира-
женія „бабєке літо“ и „баба“ (когда дитину відбирає)
также суди належать.

³⁾ Баби великодні мають подібне відношення до бо-
гині Ваби, якъ Коровай до Корса, а коливо до Ко-
ляди. Були-то хліб и страви жертовні.

Лада була и родичною людеи и богинею любви. Її представляли собі нагою, ідуною въ золотімъ возі и окруженою тріма дівчатами (Гапушъ, 346). На своїмъ лоні держала дитину (Natusiewicz, II, 139). Інші повідають, що держала хлопчика зъ яблучкомъ на голові (Голов., 24).

Въ забаві Вородай представляє огню пирамида (зъ хлопцівъ) богиню Ладу и хлопчика на її гедеві. Приспівка „про золоте дитятко“, що прає „срібне яблучко“, стягався тажже на сего хлопчика зъ яблучкомъ. Ввоженне Весни до села пригадує зновъ той золотий візъ, въ янімъ возили тоту богиню.¹⁾

¹⁾ Многі писателі, такъ давніщі якъ и теперішні, спомінають ще о мужеськімъ божестві Ладо або Ладонъ. Нетрого величають на „хрестинахъ и на весілляхъ“. Гадаю, що приспівъ „Ладо!“ не єсть і., але б., падежъ (відъ Лада). На хрестинахъ найприродніше було споминати родичку людеи, т. є. Ладу або Бабу.

— ~~сво~~ —

До М. Д.

И я Гуцуль и ти Гуцуль,
Оба носимъ сердакъ гуций,
Оба въ лісі родилися,
У Черемши хрестилися,
Зъ ведмедями жмурка грались,
Кресакъ волевъ обтикали.
Обтикали ми го волевъ,
Та не знали, котровъ доля
Нась вирядить дорогою,
Чи лихою, чи доброю.

А въ насъ доля добра була,
За насъ обохъ не забула,
Та хотіла насъ панами
Постановити — та п'яна
Нась — що мала у покоі
Посадити — а вна свої
Баранчики підъ ножиці
Ще й німецькі небожниця
И всадила! — Оттаке-то
Наробила доля тота;
А хто винонъ? —

Ю. Федковичъ.

ЛИСТИ ОСТАПА ВЕРЕСАЯ

до приятеля на чужину.

III.

Сокірениці Цвітля 2-го днѣ,
року Божого 1866.

Дождавши твого дуже шановного листа, Дობродітелю мій щирій, я и самъ схаменився, що

треба бѣ прийняти собі хлопця такою, щобъ и въ лемочі сліпцеві ставъ и пісні, які я знаю, перенавъ одъ мене и після твої години, якъ ти кажешъ „для всіхъ єдина“ віщувавъ про славу нашихъ предківъ — козаківъ, щобъ вона не вмірала и про всю предковиччину. Дакъ біда теперъ на світі настала... Хотъ люде и кажуть, що дальше — робицца въ світі все лучче, а міні темному здавца навпакъ, що гірше. Було колись, що самі охочі приставали до такої щербатої долі, якъ моя. Де-якихъ засталяла, може, и неволя, а инші и на волі: да все таки можна було сліпому хочъ зъ видіючимъ по світу походити. А теперъ, хочъ и трапицца який сліпець, до не багато вінъ въ помочі стане, не багато поводить сліпця такою якъ и самъ, бо обидва въ яму мусять упасти. А якъ лучицца и видіюще яке ледащо, до незъ того тава жъ користь. Да й де жъ таки видно, щобъ сліпий зъ ледащого зрєбивъ добре? Вінъ скоріше и добре поєсує, — а ледащо, звісно якъ ледащо: всі рахунки сліпого поверне въ ні-на-що. Отъ у мене єсть зять, хотъ не зовсімъ и рідний (бачте, жіячивої дочки, міні не рідної, чоловікъ, а міні вже зять у третіхъ) такий же темний чоловікъ, якъ би и я. Пенявсь и ліри и девкихъ пісєнь, ище й молодий; тільки бѣ шанувалца да вчицца того, чимъ можна ище, покиль що, темнимъ людемъ кусокъ хліба добувать... Дакъ що жъ?... Замість дяки за мою науку, єсує мою старість, нівечить мене якъ що непотрібне, не поважає, не слуха. Де бѣ треба піддержати старого за руку, щобъ сліпуючи не впавъ, вінъ хватѣ за чуба, да й таке ще робить, що цуръ єму й казати...

Отъ я собі посумую да й згадаю твої слова, Батьку мій коханий, що кажешъ: „навчай усякого пісєнь, не вважаючи, яка тобі зъ того буде користь.

Не бажавъ би я зъ свого родича ніякої користи, да й не слідъ сліпому бажати користи и одъ усіхъ людеи; бо кажуть: кого Богъ чимъ наказе, до, може, чимъ и помилує; що після гіркої чаші, може, коли вип'єцца й солодка; дакъ жаль того, що своє рідне (хотъ и катъ зна якъ) не хоче не тілько слухати того, що на добро єго навчавшъ, да ище нехтує останню мою дряхлостъ...

Провівъ я житте своє старече уже скілько годівъ, да й ніколи нічого не жадавъ, а що траплялось, ради Христа, те й приймавъ, одъ серця дякуючи Богу и добримъ людемъ. Такъ мабуть и теперъ, добродію мій, придецца не бажати того, щобъ хто перенявъ мої пісні, мої думи и все те, що я знаю, а ждати, якъ лучицца який охочий чоловікъ, до не зарню того въ землю, що Богъ міні подавъ на піддержанне мої нищети, передамъ єго другому, для єго жъ користи, и людского сно-

шину. А як же ні, до нехай буде Воля воля: може Їму такъ угодно буде, щобъ на світі зовсімъ не було сліпцівъ, а про старі давности будуть оповідать уже письменні люде зъ писъма давнѣго — ередовіщного. Бо щось теперъ подѣляють, ако би на світі буде такъ: щобъ старці, такі якъ я, по селахъ не ходили и по чужихъ людяхъ собі хліба не просили, а щобъ въ свої громади просили собі хліба й поради... Яка жъ тамъ буде сліпцямъ порада, якъ тая громада буде подавать шматокъ хліба не ради Христа небесного, а неволею годувать нищихъ? — Гіркий той хлібъ здаеця и сліпому и видіющому каліці, бо вінъ буде посолений не сіллю, а людськими нареканнями и клятьбами. Хоть и кажешъ ти, Батьку мій добрий, що въ писанні сказано: „духа не угашайте“ — дакъ великої й сили треба, щобъ оце все стерпіть и не огрішицца хотъ словомъ.

Богъ — одна надежда, той буде держати, буде й годувати!...

Отаке мое життє, Добродітелю мій щирый, Жалібнику мій премилый! Отаке мое підъ старість горюваннє, мій орле сизокрилий! А ще такі я не хочу на свою долю нарікати; бо коли Богъ не давъ міні того, що людамъ (очей), дакъ Вінъ, якъ правдивий Отець, давъ другимъ серце жалобне, щобъ ті люде и мене и другихъ старцівъ не цурались и не минали своєю милостиною. Отъ и тобі, добрий мій приятелю, Богъ пославъ розумъ добрий, що ти не знавши, дознавъ, яке-то життє старече, и навчавшъ мене не угашать духа и не нарікати на свою долю; давъ тобі и серце добре и жалобне, що ти оглядаєся на мое убожество и каліцтво, подаєшъ милостиною тому, що не здоляє собі нічимъ заробити... Нехай же той правдивий Господь оглянеця на тебе, мій рідний по Христу Брате, якъ на того, що милує нищихъ. Нехай вінъ подасть голосъ свій на страшному суді тобі, якъ тому, що добро робить Ёго меншій братні, старцямъ, калікамъ-довічнимъ, за те, що ти, шанувавши Бога, оглянувся и на мене въ нужді своєю милостиною, котору я взявши, якъ за дверми у Бога, прошу Ёго молитвою и въ день и въ ночі, щобъ помъянувъ тебе и твого родича у царстві небесному.

А тебе, мій приятелю щирый, покорнійше прошу, якъ що маєшъ коли прибути до своїй господи у хуторъ, чи на довго, чи на трошки, оповісти мене листомъ своїмъ задалегідъ, щобъ я змігъ туди прибути и, поклявъ ще живу, почуть хотъ разъ твій дорогий голосъ, твоє слово правдиве до людей нищихъ, щиро подякувать у вічі за всі твої ласки и милостиною; бо (мислю собі) гріхъ міні буде, якъ придеця вмерти, не подякувавши

за живота добрихъ людей за таке шемованнє, а черезъ листи хотъ и дякую, да все, міні здаеця, не тияк воно зробицца, якъ би самъ своїми устами и серцемъ.

Поклявъ же діжду тіі години, до нехай Богъ беронять твоє здоровъя, а я буду Їму объ тімъ моляцца, якъ щирый покірникъ твій

Остаивъ Вересай.

НЕОФІТИ

Тараса Шевченка

критично пояснивъ и оцінивъ

Євгеній Згарський.

(Далше.)

II.

ПОДІЯ.

Подія поеми Неофіти проста. За Нерона Императора, була въ Римі дівчина, котору мати віддала за мужа; тотя сповила сина, именемъ Алкидъ. Вирієъ Алкидъ въ гарного пареня на тоді, коли въ саме зоря християнської віри стала світити. Святий апостоль Петро зайшовъ було до Риму (Уст. II. и III.) проповідати нову віру; пішли за нимъ миогі нязъ поганъ, пішовъ и Алкидъ. Незабаромъ стрімголовъ на хресті повісили Петра (Уст. V.), да всіхъ наверненихъ Неофітівъ засадили въ тюрму, въ Сиракузахъ. Межи невольниками сидівъ закований Алкидъ. Дарма виглядає ёго мати (Уст. VI.); пішла попрохати ласки у Нерона за одинакомъ своїмъ синомъ (Уст. IX.) Неронъ велівъ звести невольниківъ нязъ Сиракузъ до Риму: виділа мати, якъ везли скованого сина її на Тибру (Уст. XI.). Въ Римі вивели Неофітівъ въ Колизей та й пустили на нихъ леонардівъ (Уст. XIII.). Роздерли їхъ ті пажери дикі, тави въ очахъ зрітелівъ. Безъ духа упала болюща мати Алкидова підъ самою брамою Нерона. Коли вивезли невольники тілеса мучениківъ, щоби нагодувати ними рибу у Тибру, дивилася на ті похорони мати и въ первий разъ помолилася розпъятому. Тимъ и кінчаетця ціла подія. На такий то прѣстій видуманій події, загадавъ кобзарь розвинути цілий багатий образъ, лютоуючої лажи, сліпоти, въ борбі зъ вічною, непопечною правдою.

Що найперше за тою подією насуває думку въ розглядімъ читателю, то имъя Алкидъ. Въ громаді Неофітівъ-мучениківъ той Алкидъ саме постатвіще лице. Вінъ зазиває товаришівъ своїхъ до молитви за ката жетого, у путахъ співає „новий псаломъ Господеві серцемъ нелукавимъ“ (Уст. X. XI. в. 3—5; 33—35). За нимъ побиваетця бідна

мати въ крайній горесті своїй. Алкидъ и болююца мати ёго — дві чельні постаті въ цілімъ оповіданню; на нихъ починаетця, на нихъ кімъчастця поема. Здогадуватися можна, що именемъ тимъ Алкидъ, тільки якъ Геркулъ, поетъ називавъ саму живу, здоровезну, молоду, незруйновану силу. Тільки на такій могла прийнятися Христова Божа правда та й наука. Молодий той одинокий синъ поганської матери, въ самімъ розцвіті віку, хотяй бере участь въ розпустнихъ оргіяхъ у купі зъ другими молодими товаришами, не погибъ у норувій гразі; теплого серця имаецця апостолське слово. Тимъ то віра Христова ширилася поміжъ рибалками, людьми простими, у которихъ серце не стануло ще гнилимъ ракомъ. Тільки молоді, неспожилі серця придали на велику правду. Самимъ живимъ образомъ такої незапропащеної сили, єсть Алкидъ. Такъ то и въ теплихъ серцяхъ молодихъ людей, находитъ нині живіший одгомінъ, нова політична віра. Щоби перенести тяжкі муки, гонення за-для правди, конечна велика, здоровезна сила душі незасніченої: образъ такої сили — Алкидъ.

Побічъ Алкида списавъ намъ поетъ ясними якъ світъ барвами, живою сердешною правдою постать болюючої матери. Въ Алкиді тратить вона свою одиноку надію. И справді, не має більшої болізни для журливої матери, якъ видіти свою кровъ, свою дітину заковану на мукахъ. Блага, простодушна здаецця вона, уповаючи на ласку „розпинателя“ Нерона. Приплила вона изъ Сиранузъ прохати въ слёзахъ ласки у „истукана“ та не сама одна: изъ тисячами матерей зъ далекихъ сторонъ... (Уст. VII. в. 10—16). Радувалася въ добродушию своїмъ, трохи не співала, величаючи Нерона, коли звелівъ той деспотъ приставити въ Римъ спуганихъ Неофітівъ (Уст. X. в. 7—20). Такъ уже жъ пуста її радість на більше горе: сина Алкида роздерли въ колізеї леопарди. Не устоялася нещасна у мукахъ:

И о муръ.

О муръ старію головою
Ударилась, и трупомъ пала
Підъ саму браму.... (Уст. XIII. в. 9—13).

Ті несповіджені болі, не сповонали старої, недобитої матери; оживила її живуца сила ночи. Встала, походила коло замкнутої брами та й нишкомъ щось спощептала, мабуть кляла кесареві-людоїдові...

Виділа, якъ повергли тіло мученика до Тибра: тоді то вона за погібшого въ первий разъ Христу помолилася. Розглянувшись по образу тої матери, напливає намъ здогадка, чи не мавъ кобзарь нашъ на думці, зобразити въ постаті тої то матери, болюючу мати Україну? За гоненнями и муками

такъ численнихъ синівъ, погиває, мертвіє переможець Україна; тільки въ новій вірі своїхъ мучениківъ опята проживає и поклоняетця правді. Подібна зв'язъ мислей випливає зъ головної цілі поеми. Идъ сему помисленню спонукують насъ такожъ и ті вірши:

А ти, прескорбная, не знаєшь,
Де вінъ конав, пропадає!...
Идешъ шукать ёго въ Сибіръ,
Чи тєс... въ Скіоню... (Уст. V. в. 7—8.)

Не безъ думки ся споминка про Сибір, нагадуюча тьмуцому читателеві, на яку мати зсилаютьця всі ті речі. Тимъ то скрізь образъ сеї Алкидової матери говорить кобзарь нашъ: не пропадають жертви за правдою: за ними скріпляетця, оживає новою вірою мати Україна.

(Дальше буде.)

ДЕ ВОРОГЪ?

Не то ворогъ, що руйнує
Городи та села,
Що йде сміло у закрами,
Якъ душа весела.
Не то ворогъ, що міжъ людомъ
Испрама сміетця,
А то ворогъ, що міжъ людомъ
Гадюкою вьетця,
Що гадюкою підлізе,
Ухопить за груди,
Страхне добре за печінки,
Животить не будешъ.
Ото ворогъ, якъ той дядько,
Що въ ягничій шкурі,
Підкрадетця до отари,
Дере зъ овець шкури.
Такий ворогъ незобачний
Вештаецця всюди.
Такий ворогъ живе зъ людомъ
И не бачать люди.

Могій.

ПРИЧИНА ТВОРЕННЯ СЯ ПАРЪЧЕЙ.

Написавъ Иванъ Браникъ

ч. к. професоръ гимназійальный въ Чернівцяхъ.

(Конецъ.)

Ще потішничий вивідъ, якъ при слові нічъ, зробивъ професоръ Браникъ при слові братъ. Вінъ позгромажувавъ всілякі види того слова въ старондийськимъ, латинськимъ, готицькимъ, литовськимъ, староперзькимъ, старословенськимъ, старогірноницькимъ язичі, и після недорічнівъ своєї теорії, що

первісні види були найповнішими, поскладавъ механічно усі букви, що тільки де найшовъ, въ одно дельцезне слово *bhratars*. Щобъ не повтаряти спазавого при слові ні чъ, замічу п. Бранікови отъ що:

I. Порівнюючи латинське *frater* зъ староперзькимъ *bratis*, не можна аподиктично заключати, що въ латинськимъ по г. випало в, а въ староперзькимъ передъ в випало г. II. Бранікъ на иншому місці самъ замітивъ, що въ декотрихъ грецькихъ наричянь кладено р замість с. Відай знає также авторъ, що въ латинськимъ язиці наконецне г переходило часто на в: *mos* (*mog-is*), *flos* (*flog-is*) — и що така обміна въ найдавнішій латині ще дальше сягала, писане бо союз м. *color*, *amos* м. *amog* и т. д. Здався про те, що и староперзьке *bratis* повстало зъ давнішого *bratir*. Впрочімъ пригадую, що хочъ би слово *bhratars* коли и уживалося, воно не було би первісною, але вже третією формацією язика.

II. Заключенне п. Браніка, що „українське“ бгатчикъ задержало первісне г, єсть также хибне. Слово бгатчикъ въ Кулішевій Чорній Раді не уживався повсюда, а лишъ наводиться въ устахъ такого чоловіка, що г вимовити не може. Гадаю, що хіба въ організмі орудий мовнихъ не може становити предметъ загальнихъ увагъ язиковихъ.

Авторъ переходить опісля до пояснення, якимъ способомъ повстали наричя грецькі и руські. Пояснення тоті наводить після грецькихъ граматикъ и після розправи язикової Якова Головацького.

Авторъ повідає, що наші гірняки любуються въ скороченихъ видахъ (н. пр. ходъ, беръ, возъ; водовъ, душевъ; святі, добрі) и въ широкихъ самоголоснихъ а и я, также въ твердшихъ суголоснихъ (отець, виджу, ходить). Все то впливає зъ природи нашихъ гірняківъ: вони суть прудкі (мовлять про те коротше) и суть кріпшої природи (мовлять отже твердше). Українці, каже авторъ, уживають м'якшихъ формъ (отець, вижу, ходить) и повні види (ходи; душею; святій), при тімъ мають также широкі самоголосні а и я, одвітно широкому степовому простору. Въ Галичині, підъ впливомъ вузкихъ лугівъ надністрианськихъ, виворюють вузкі самоголосні е и є: тьжко, жель, чесь и т. д.

Весь той вивідъ єсть хибний. Напередъ замічаю, що види гірські ходъ, беръ, не суть чужі деламъ. Авторъ може знає, що на усій просторони Малої Руси виворюють дуже часто скорочені види (дз способомъ розказуючимъ): станъ, глянъ, сунъ и т. д. Коли въ горахъ скорочені види въ трохъ або чотирохъ словахъ більше уживаються, то тому не суть гори причиною, але духъ язика, котрий въ

способі розказуючимъ до скороченихъ формъ намагає. Врешті самъ авторъ признає повноголосність руського язика, а тую не знаю, якъ би погодити можна зъ „прудкостію“ нашихъ гірняківъ? — Замічаю также, що въ Польщі, и въ горахъ и на долахъ, уживаються тільки скорочені види: *stań, rób, pieś, chodź* и т. д.

Подібно и форми, якъ водовъ, душевъ не суть власністю однихъ тільки гіръ. Іхъ чути и коло Львова, и коло Тернополя, и коло Бродівъ; вони знаходяться также въ давнихъ пам'ятникахъ нашої літератури. Самъ авторъ признає, що скорочені види водой, душей знаходяться въ Росії и на Україні; Чехи мовлять всюда: *wodou, duszeu*; въ польськимъ язиці также тільки скорочені форми уживаються: *woda, dusza*; зъ сербськихъ граматикъ наконецъ довідуємося, що скорочені види уживаються также въ Сербії. Здався, що форма водовъ єсть забиткомъ передъ-Рурикової хорватчини и великосербщини, и що закінченне овъ повстало зъ давного ѡ (ом) черезъ перемену губної м на губцу в (зрівн. цвинтаръ и цминтаръ, рівний и рімний и т. д.)

Єсть ще неправдою, яко би гір'яє мали замилюванне до а и я Дивує мене тільки, що авторъ, живучи въ Чернівцяхъ, отже въ гористій гуцульщині, мігъ притакнути такій бесіді. Їму чей звісно, що въ найбільшихъ горахъ гуцульськихъ, коло самої Черногори, звука широкого я (и а по шин'язчихъ) цілкомъ нема. Тамъ говорять місто я всюда є: *взникъ, екъ, чесь*. Подібну перемену звука я на е подибуємо также въ чеськимъ и сербськимъ язиці, зъ чого вносити можна, що то также старохорватська и великосербська власність язика. Взявши на увагу, що наше я дуже часто зъ старослав'янського ф повстає, мусимо припустити, що говорено давніше е и є місто первобитного ф.

Хибно повідає авторъ, що въ гірськихъ сторонахъ уживаються (при приложникахъ) скорочені види: святі, добрі, а на долахъ повні види: святій, добрій. Нехай авторъ читає народні книжки и пісні, такъ наші якъ и українські, а переконався, що скорочені види суть повсюда правиломъ, а повні тільки виімкові. Подібно въ чеській, сербській и польській бесіді уживаються майже тільки скорочені види.

Наконецъ м'ягкі звуки українські не повиненъ бувъ авторъ мовчкомъ перейти. Їму буде звісно, що форми: *отець, ходить, ходять* суть єдино правильними, и уживалися не тільки въ старослав'янській, але также и въ староруській письменности. Форми: *галицький, руський* побачить авторъ, нехай тільки розважно перегляне

староруську хрестоматию Головацького, вже в XI. XII. і пізніших віках. Впрочім не вимерли і в горах м'ягкі звуки; говорять: місяць, за-яць, пшениця, князь и т. д. Тверді галицькі форми повстали безперечно через вплив польского язика: отець (ojcес), конець (konес) и т. д.

Дуже мистично виводить ще авторъ творення паричий через „розмаїту склонність мовної вигоди“. Вінъ пише: „Колись было съ видомъ пактис встмъ выгдно, но пзвнйше тая выгднбсть лнщилась при Литовцяхъ, а для инныхъ сталася непридатна. Такъ было н. пр. для Нѣмцѣвъ закінчене ів не-выгдне и ж невыгдне; первое выкинули, а дру-го замѣнили въ легше еи и такъ зробилося Nacht. Съ видомъ нощъ на пр. было колись Русину вы-гдно, но тая выгода сталася пзвнйше невыгодою, тая змѣнили ю (кого? вигоду?) на нощъ, коли въ польскомъ съ видомъ пос що до о ще и до се-годня выгдно. Коли касательно первобытної са-могласной а добре Нѣмцямъ и до нынѣшняго дня, перемѣнили сю Русини, Поляки и инні Славяне, въ якомъ тамъ часѣ, на вусше да легше о“.

Гадаю, що цілий той вивідъ недорічний на увагу не заслуговує. — —

Наконець ударяє професоръ Бранікъ противъ фонетики. Вінъ не хоче знати, що спірть о етимологію и фонетику давно вже наукою закінчений на користь фонетики. Вінъ не хоче чути о ділахъ такихъ язикословівъ, якъ Миклосичъ, Шляйхеръ, Гримъ, Шульць и т. д., котрі етимологию називали пустою, шкодливою забавкою формалістівъ и не-доваренихъ філологівъ. Вінъ не хоче знати, що правописи: латинська, грецька, старосла-вянська, староруська були также фонетич-ними и опертими єдино на виговорі народу.

Не хочачи повтаряти того, що в минушімъ роцнику „Правди“ говорено о правописи спеці-ально, перегляну въ короткости правописъ пана Браніка.

Вінъ пише: впрочімъ (18), въ прочімъ (19), впрочемъ (37); колишнього (19); нощъ (30); въ сво-имъ (19); который (9). подобній (32); согласнихъ (10); любви (23); нарѣчей; жителѣ (15), праотци (38); Нѣмцѣвъ; на нимъ и т. д.

П. Бранікъ стосує весь засібъ своєї пів-ети-мологічної відомости тільки до самоголоснихъ о, ѣ, ы. Пригадую, що самоголосні для етимології великої вартости не мають, бо корені слівъ кривються у суголоснихъ, и ті, а не самоголосні, якъ найстаравніше виражати треба би. Тимъ ча-сомъ п. Бранікъ що-до суголоснихъ єсть „насто-ящий“ фонетикъ. Вінъ пише: чоловіче (ч зъ к), (пещачийся? може пестячийся; ч зъ т); Боже

(ж зъ г), вижу (ж зъ д) и т. д. Хто жъ изъ та-кої „етимологічної“ правописи пізнаєть за першимъ поглядомъ, що жъ повстало зъ г, або зъ д, або зъ з (княжий)? що ч повстало зъ к, або зъ т, або зъ ц (хлопче)? що ш повстало зъ х (душа), або зъ с (купати)? Сподіюси, що до такої етимоло-гічної правописи самъ авторъ більше не при-знається.

Ом. Партицкий.

ДОПИСЬ. (Зъ надъ Дністра.)

(Ще де-що про „Рускую Читанку“ А. Тороньского.)

Долетіла чутка и у нашій села про „Рускую Читанку.“ Вже и у часописахъ стали про ню го-ворити, кожний по своєму. Виписавъ її у „Слові“, дописователь п. О. А. шумну паневирину, загово-ривъ про се и п. А. Б. у вашій ширій „Правді“, ба навіть и Gazet-i Nar. обізвавсь якийсь паневъ, п. S. про сю читанку. Вконець дійшла до насъ и сама жъ така читанка, та переглянувши її, змірку-вали ми, що багато сказали розбірачі правди, але жъ не одного такого не добачили въ сій чатанці, про що годі промовчати, не згадавши й словомъ. Се власне визвало мене обізватися, зъ підъ нашої селської стріхи та проговорити кілька слівъ въ тій справі. Простіть, що селський чоловікъ бе-ретця до такого важного діла, про котре тільки привидейні, фахові учені мають право говорити. Вибачте, коли може у дечому мій розбіръ буде неповний; не мавъ я тутъ и такихъ помічнихъ ділъ, якими ви у вашихъ горадахъ по библиотекахъ мо-жете користуватись. На сторожі літературного роз-вою стоїть наше слово, кожний тямущий чоло-вікъ повиненъ криві погляди справляти, недостатки доповняти.

Спорудити читанку руську для висшої гимна-зії — се трудъ не абі який. Передовсімъ мусить спорудити, чи тамъ составитель при укладі читанки мати передъ очима цілий розвій нашої літератури, му-сить зважати на те, якими дорогами вона йшла, чимъ зупинився, чимъ прискорився розвій її — коротко сказавши, спорудникъ мусить добре знати історію літератури и зробити такий вибіръ творівъ, щобъ кождий зъ того вибору вбачавъ, якимъ торомъ йшла, якъ розвивалася література.

Вибіръ робити належить зъ писателівъ взор-цевихъ, щобъ ученики въ читанці мали взорці до-брої поезії и прози; однако жъ не можна поминати и писателівъ поменшихъ, бо часомъ и горстка пи-сателівъ невеликої слави становитця важнимъ фа-кторомъ въ розвою літератури.

Огляньмося жъ теперъ, якимъ торомъ йшла, якъ розвивалася наша література, а опісля вже

досміряємо, чи справді здорово поглядав спорудник читання на нашу літературу, чи добре знав її історію.

Початок свій взяла нова наша література на Віраїні підъ конецъ XVIII. віку. Сумний видъ представляєть намъ въ тихъ часахъ Замість поезіи вішда не Віраїні схолястичні віршованія, що складували бурсаки та ченці, ажъ поки не повинився Котляревський зъ „Енеїдою“, що зложивъ її „панамъ та полуханамъ на регітъ.“ Реготалось пани надъ навією народністю, та трохи не заманестили її не-вікъ. Сей регітъ бувъ великою опасністю и останнєю пробою истнування нашої народности. Однакжъ по привелику опасності, якою „Енеїда“ загрожала нашій народности, мала вона важні наслідки для нашого письменства. Котляревський, появивши за „Енеїдою“ и „Наталку-Полтавну“ и „Москаля-Чарівника“, показавъ, що й українськимъ словомъ можна де-що написати. За нимъ появилсь цілий рядъ наслідувачівъ, котрі й до нині не пероводять. Та й се лихо було не безъ добра. Були міжъ ними наслідувачами и такі, що завважили яко справедливі талапти зъ здоровимъ поглядомъ и смакомъ, тільки, що світъ нічого або мало що про нихъ знавъ.

Отъ хочъ би й Иродчукъ, котрого оповідання сміхотворне „Сіра вобила“ напечатавъ Кулішъ въ „Хаті.“ Мавмо такожъ зъ того часу гарну комедію Василя Гоголя п. в. „Простакъ“. Далекю перейшовъ вінъ Котляревського и що до форми и ще до річи; „Москаль-Чарівникъ“ Котляревського не може въ нічимъ на рівні стати зъ „Простакомъ“. Около 20 літъ після виступлення Котляревського появилсь Артемовський-Гулакъ зъ поемою „Панъ та собака.“ Вінъ показавъ сею поемою, що „задача українського письменства далеко серіозніша.“ Але потімъ ставъ въ творчестві слабніти, поки зовсімъ не змовкъ. И вінъ стався жертвою часу, одинокжъ заслужився дуже оного розвою нашого янѣка. Довго ще читали вірши Артемовського, ажъ тутъ появилсь Квітка зъ своїми дорогочінними повістями, въ котрихъ відкривъ вінъ намъ чисте й непорочне серце нашого народу. Вінъ показавъ намъ, що „єсть у насъ що розказати по своїму, єсть надъ чимъ заплакати.“ Ще не наслушалися ми досить Квітчинихъ повістей, якъ завівъ Шевченко на всю Україну голосну пісню. Вінъ перший розказавъ намъ

Мій правда, чий кривда
И чий ми діти.

„Шевченко, воздвигни зъ упадку голосну мову українську, назнаменувавъ широкі грѣниці нашому духу народнѣму.“ Що „Квітка зробивъ для прози“, то зробивъ „Шевченко для стиха українського.“ У двохъ вони заправили нашу словесність віковичною силою, и назнамували її правий и далекий путь.

За Шевченкомъ пішла ціла громада писателівъ и зложила своїми творами вічний протестъ проти московськихъ игнордчій; писателі сі показали, що нашъ народъ жие и жити хоче, цони заявили передъ світомъ, що

Наша дѣла, наша пісня
Не мре, не загине.

Не найшовся однако жъ міжъ ними такий, котрий би дальше провадивъ Тарасове діло. Найнище піднявся зъ Тарасовихъ ровесниківъ Кулішъ, але все таки иде вінъ за Тарасомъ.

Въ останніхъ літахъ появилсь чоловікъ, що зробивъ намъ великі надії. У него справдещій голосъ Тарасовий, у него та жъ сила, той полетъ, те горяче чувство, що й въ Тараса. По ёго дотеперіщихъ творахъ належитця намъ багато відъ него сподівати. Се — Коніський.

Подібно якъ на Україні въ XVIII. в. постали схолястичні віршування, такъ и въ Галичині зъ початкомъ XIX-го в. стали появлятися семинарські віршування въ такимъ дусі и въ такимъ азиці. Згадаю тутъ тільки про одну таку семинарську поему, про котру цині зовсімъ вже позабуто. Заголовокъ її ось який: „Возарѣніе страцидища во Пестъ и Будъ наступающаго мѣсяцемъ мартомъ 1838 года во время разлитія Дуная Сумеономъ Теофиломъ Лисинецкимъ Галиціанциномъ теперъ нес. корол. сожителюца Віденьского питомцемъ въ Мало-Рускимъ звѣрку изображенное. Въ Відню, со изволеніемъ нес. корол. цензуры печатаемо въ книготискарні 00. Мехитаристовъ 1838.“

Для приміру наведу ту хочъ початокъ:

Тутъ прохаживацій удивляю
На что всюдъ челики суть возставленны?
Но теперъ бурю си вспоминаю
Где бували здѣшні оскорбленны.
Буря та! злочестія причина,
Кая, осмъ лѣтъ ужъ, когда бѣсила
Во четь осторожности повинна,
И расположеніе правила.

Про поезію въ такихъ віршуванняхъ нема що й згадувати, бо тамъ и мысли здорової мюді не мав.

Недовго віршували сі віршовами, якъ и въ нашій Галичині стали появлятися справедливі талапти поетичні підъ той самъ часъ, якъ на Віраїні почавъ розкаувати свої сердещні повісти Квітка, а Шевченко голосити свої пісні бессмертні. Міжъ дрібними віршами засвітивъ, неначе ясний місяць, намъ незабутній Маркіянъ на темнімъ галіцькімъ небі. Послухавши руської народнѣй пісні, вінъ перший виголосивъ поетичні твори народнімъ складомъ и ладомъ. Голосомъ свої пісні балкавъ вінъ цілу громаду щирихъ товаришівъ до праці на родимій ниві словесній. Устияновичъ, Головацький, Вагилевичъ — се люде, що за першимъ помилкомъ стали підъ Маркіянівъ штандаръ. Опісля жъ появилсь цілий рядъ людей на нашій словесній ниві, и міжъ иншими вбачаємо Могильницького и Скоморівського. Студія руського народу и краю, студія цілої Славѣяниці се була задача, яку вони собі поставили. Збірали вони пісні народні, виучували народні звичаї и обичаї, історію свого народу и другихъ Славѣянъ. „Русалка дифетрова“ се перший плодъ їхъ трудівъ, перший плодъ народнѣй руської літератури въ Галичині. Та не виходивъ опершу предметъ їхъ студій по-за грѣниці австрійської держави. Не знали вони ще, що й въ сусідній державі—въ Росіі—проживають їхъ рідні браття — Українці.

Що разъ більшала громада працевниківъ на рідній ниві словесній, ажъ тутъ долетівъ до нихъ

голосъ рідної пісні въ далекой Україні. Попались молодимъ працівникамъ и Квітчині новісти, дорогоцінні и геніяльні пісні Шевченкові и думи историчні козацькі. Зъ рукъ до рукъ ходили сі гостинці українські, кріпили духа молодихъ робітниківъ та притягали що разъ новихъ людей до спільної праці. Своїми голосними піснями заглушили вони галицькихъ віршомазівъ до якогось часу.

Але не довго втішалися щирі товариші своїмъ праведнимъ ватажкомъ. Шість літъ проводивъ їхъ Маркіянъ тернистою, неуторованою дорогою, а потімъ вже не стало сердешного друга, не стало віщого проводира, не стало Маріяна, бо вже 1843. р. видерла ёго люта доля съ посередъ вірної дружини. Лишилися ёго товариші, мовъ сироти безъ батька. Не чули вони вже того голосного голосу, що проводивъ їхъ піснямъ, не виділи міжъ собою того, що у цілімъ хорі ладъ вівъ. Розбрелись осиротілі товариші по всімъ усюдамъ, бо не було міжъ ними сердешного Маркіяна, що всіхъ їхъ лучивъ горячою любовю.

Появились ще 2 части „Вѣника“ въ Відни, въ котрімъ були поміщені твори Маркіянової дружини, а потімъ вже мало-помало стали вони замовкати, одні скорше, другі пізніше. Спиниляся теперъ и впливъ який мала досі українська литература на нашу галицьку, перервалася зв'язъ зъ рідними братами.

Теперъ підняли зновъ голови такі віршомазы, що голосили передъ Маркіяномъ свої безобразні стихотворства. Головнимъ моторомъ тої стихотворчої школи бувъ Денисъ Зубрицький. Вінъ-то розширявъ міжъ молодими людьми свої „убѣжденія“. За ёго понукою появилася часопись „Лада“ видавана такъ званимъ книжнимъ русскимъ язикомъ, а по її упадку „Семейная библиотека“, котра такожъ не нашла відгому на нашій Русі. Року 1852. почавъ Зубрицький видавати „Исторію древняго галицько-володимирскаго княжества“, котру закінчивъ 1855 року. Ту исторію написавъ Зубрицький язикомъ московськимъ и виявивъ у ній свою исповідь и засаду, яку вінъ проповідувавъ у своїй школі, а за помощю школи старався ширити по цілій Галичині. Отъ слова ёго власні:

„Есть мрачнѣе изступленники, или скорѣе низкіе невѣжды, въ лѣтъ доселѣ проживавшіе, пренебрегавшіе, всякую науку собственнаго языка, употребившіе чуждое артіе прислушивавшіеся только простонародному и разговору своихъ слугъ и работниковъ, и желавшіе теперь, чтобы мы писали свою Исторію на областномъ нарѣчїи Галичской черни. Странное требованіе! — Исторіи пишутся для образованнаго и образующагося класса народа. Для простолюдина довольно молитвенника, катехизиса и Псалтыри. Гдѣ же то пишутся исторіи на нарѣчїи простаго земледѣльца? Кто же и когда писалъ исторію Эригерцогства Австрійскаго на втомъ нарѣчїи, каковымъ болтають простые тамошніе сельскіе жители и даже сословіе мелкихъ мѣщанъ. Нѣтъ оя и не будетъ, хотя впрочемъ для забавы, увеселенія и шутки издается нѣкогда „Hanns Jörgel“ и пр. подобныя бездѣлицы.“ (Ист. др. гал. вол. кн. ч. II. стр. 47. примѣч. 13.)

Се исповідь Зубрицького и ёго школи. Ёго задачею було впровадити московський мншнний языкъ въ нашій литературі. Деякі зъ ёго школи успіли скоро виучитись московської мови, инші жъ не виучивши її належито стали писати мішанною церковно-русько-московською зъ примішкою польщици, а до того зовсімъ німецькимъ саладомъ. Инші жъ зновъ вбачаючи, що московською мовою написані твори не знаходять відгому въ руськихъ серцяхъ, умисно послугувались такимъ жаргономъ, щобъ мало-помало впровадити неостережно московський языкъ. Навіть останки Маріянової дружини далися позискати для тихъ новихъ гадокъ и стали писати такимъ барикатурнимъ язикомъ; але тутъ вже опустивъ їхъ талантъ, иній тільки при виголошенню пісні на рідній мові відзнався и надававъ творі сили, а духові полету.

Сю искусну литературу зватимемъ по її проводирю — Зубрицькою.

Появився теперъ „Конюшій“, „Отець Игнатій“ и и. такі твори, зъ котрихъ, мовъ шило зъ мішкою, виглядає проведена тамъ цілѣ. Твори ті по грести и мірі вірша віддалені такъ само відъ творівъ народнїхъ муз, якъ и відъ одъ Ломоносовськихъ. Сентиментальність доведена до крайности, розговорюванне пусте и безбарвне — отъ признаки тої литературы. Языкъ и складъ зділавъ її відрубною такъ відъ московської, якъ и відъ руської и польської литературы. Литература ся єсть раною правдивої народнїхъ литературы, сукомъ въ здоровімъ дереві. Правду говоривъ Артемовський-Гулакъ до такихъ литеративъ:

„Пишите и крамаривъ, паперниковъ годуйте!“ А Кудішъ сказавъ про такихъ, що: „всі вони шувають марне папіръ“.

Клекотали собі на здоровля наші віршомазы, ажъ тутъ роздався голосъ гуцульської пісні изъ зеленої Буковини. Се бувъ голосъ щиро-народнїхъ пісні, котрий що разъ стававъ голоснішимъ, що разъ перемагавъ длекітъ нашихъ віршомазівъ. Голосъ сей — то голосъ Федьковича. За нимъ виступивъ и Млака. За їхъ окликомъ обівадалася ціла громада народнїхъ писателівъ. Федьковичъ и Млака заглушили Зубрицьку и уторували въ Галичині дорогу розвоівъ народнїхъ литературы.

Українська литература порависцила нашу галицьку въ многихъ взглядахъ; українська литература видала вже тоді Квітку и Шевченка, якъ у насъ въ поезіи заледво кількохъ ліпшихъ талантівъ появилося. Потімъ и ті замовили, лишивши по собі не багато творівъ; ажъ відъ виступлення Федьковича и Млаки датувася истянуванне народнїхъ руської литературы въ Галичині.

Розгляньмося жъ теперъ по Читатиці и розміркуймо, чи зважавъ спорудникъ її на розвій нашої литературы при виборі творівъ и при укладанню читанки.

(Дальше буде).

ПОПРАВКИ.

Въ Ч. 20. на стр. 239. въ примітні читати належить *у ѣ, хтѣо и мхѣо и. вѣ; хтѣѣ и мхѣѣо.*

Головні помічники при редакції: С. Згарський, М. Коссаць, Дрѣ В. Лукаковский, Ом. Парашкоцький, Дрѣ К. Сушкевичъ.

Відповідає за редакцію: Иванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352 1/4.

ЛЮБИМЕЦЬ ЩАСТЯ.

Оповідання В. Лучаковського.

(Конець.)

Незабаромъ дійшла слава моя лікарська до двора села сусідного. Судьба хотіла, що дочка дідича напрасно заслабла. До міста було далеко, и заверуха не дозволяла виїхати за лікаремъ — тожъ конечностю зневолені прислали по мене. Щасте чи нещасте хотіло, що удалося мні повернути дорогоцінне здоровля панні Анастасії. Всі мні були безконечно вдячні, а дідичъ-панъ Павелъ подавъ мні стати за учителя надъ ёго внуками. Згода наступила скоро, а за кілька день опустивъ я війтівську хату, переносячися до двора на нову бакалярську посаду.

Панъ Павелъ, якъ вамъ відомо, вже не молодий чоловікъ, бувъ уцтвивий, добрий, но трошечки зарозумілий на свій мастокъ, а може більше ще, хотяй безъ причини, на свій розумъ. Єдиною журбою ёго було, видати послідню дочку Анастасію, не першого цвіту дівчину, за-мужъ. Семья ёго складалася, кромі него — зъ ёго жени, знаючої добре квасити वोгирки и капусту... дочки панні Анастасії, цілої въ прибагахъ до світа... и двоохъ внуківъ відъ старшої дочки, зістаючихъ на вихованню у дідуна, котрихъ власне обзученне обнявъ я.

На разу йшло по біді. Хлопці були вправді розпустні и рознепчені, но я гадавъ їхъ до ладу зъ часомъ привести. Наука йшла неспоро, до чого причинялися самі дідуцьо, такъ нервовомъ своїмъ якъ и своїми при науці увагами, которі були неконче мудрі. Однакж мажъ я занятте, навъ вишнвленню и пошановокъ, то жъ и доброго духа. И тоді-то, въ часі мого побиту у пана Павла, виділисьмося кілька день, а при від'їзді далисте мні ось тую карту, на пам'ятку нашого пізнання и заявленої признани.

Вже по півъ року ставалося положенне мое у пана Павла чимъ разъ більше невигіднимъ;

хлопці замість поступати въ наукахъ здавалися туманіти и ділалися більше розпустні; науки, лекції будали все короткі, а натомість розмова зъ панною Анастасією забирала щоразъ більше часу. Крутився я неразъ якъ посолений, щоби вирватися зъ її товариства. Підъ ріжними позорами скорочувавъ я сердошну нашу розмову; часто не дочувавъ я її попитокъ, вининявъ відповіди, не розумівъ примилуючої бесіди, не умівъ пізнатися на жартахъ и зачінкахъ зъ її сторони; бувъ полохливий, зммно-гречдий, тупого поняття... Все дармо! Все ходила, якъ тівъ, за мною! А коли я вималявся бракомъ часу до товаришення при проході, панъ Павелъ, приходячи дощі въ помічъ, даровувавъ мні и внукамъ годину лекції. Въ товаристві бувъ я мало коли добре розположений и неразъ розлука переймала, коли по бесідахъ пана Павла бачивъ, що вінъ радъ би бувъ мене своїмъ зятёмъ назвати.

Будучи самъ-на-самъ, прббувавъ я мислю при моїй Марусі, годиннами вдивлявся въ її портретъ, любивъ її щиро, а въ надії, ще колись її побачити, наповнялося серце милою тоскою и тугою. По такихъ думкахъ панна Анастасія була для мене ще мерзеницею...

Ностановивъ я жити оцадно, щоби избрати грішъ потрібний на укінченне наукъ. Міжъ тивъ написавъ листъ до Марусі, а хотий знавъ, що язатітка, відобраши ёго, не дозволить відіснаги — то надіався прецінь, що може може листъ мій, уйшовши уваги тітки, дійде мої милої. Такъ воно и сталося; небакомъ відобразъ я листъ відъ Марусі, новий жалю и туги, зъ заперенненемъ незмінного приязання и пам'ятти, и зъ просьбою; щоби я старався до неї повернути. Бувъ я розрадований, щасливий, наче въ небі; веселіще стало на серцю, положенне мое теперішнє зробилося не такъ прикримъ, мрії и сии малювали будущину мою золотими барвами.

Коли такъ надъ листомъ думаю, входить до моєго покою нань Павель зъ поважною міною. Жидь-лихварь не бувъ жині вь хвилі безгрішодї такъ прикримъ, якъ мій господарь вь моїй задумі. Поклепавъ мене по рамені и казавъ коло себя сісти.

— „Знаєте що — сказавъ пань Павель, взявши мою руку вь свої — я маю мастрокъ, он бідні, — півъ села не легко нині посісти; на що вамъ дальше учитися, на що клопоту и ~~матру~~, на що чч чвіті, волочитися... Отъ, зістаньте у мене и поділяйте зо мною мою щасливу долю...“

Моє серце чимъ разъ більше ужахалось, причуваючи до чого воно доходить. Но я бувъ приго-товлений до всякої відповіді.

„Відъ щирого серця вдячний я за вашу любовь и прихильність до мене. Не теперъ, на півъ дороги, годі зупинятися. Я молодий и вже мушу довершити мої науки.“

— „Еть, що то ваші науки!.. И бачу, що и такъ досить напрацювалисьтеоя... пора випочати и на будуще намъятати. У мене Настася несогрішна дитина — добра, уцтыва, працѣнта, зъ серцѣмъ и головою... любить васъ щиро; беріть вь імъя Боже, обіймайте зарядъ села и мов майно — а ми старі будемо мали супокійний кутякъ при васъ, дони Богъ життя призначивъ.“ — Те сказавши, дивився мині пильно, и ніби вижидаючи одвіту, вь очи.

Тяжко зупадало мині одвічати. Пана Павла любивъ я щиро, якъ доброго батька, и жаль було відказати. Однако, поглянувши на листъ відъ Марусі, що державъ вь руці, набравъ я духа и відваги. „Дуже и щасливий, що здужавъ зискати вашу любовь и приязнь, и серце прихильне панни Анастасї, однако вашої волі сповнити не можу...“

— „Чому?“ — спитавъ здивований, и видно ненадійчийся такої відповіді, пань Павель.

„Бо я вже... женатий.“

— „Женатий?!“ скрикнувъ пань Павель и піднісся зъ крісла.

Тимъ часомъ поза дверми розлягся стонъ панни Анастасї и розпадаючийся крикъ пані Павлової, ратуєчої зомлілу дочку... Обі пані стояли підъ дверми и слухали нашої розмови, а учувши мою відповідь панна Анастасїя зомліла.

Мовъ опарені, пань Павель и я, вбїгавмо до дверей. Наколн хотівъ я ратувати; згукалася про-разливо на мене: „Еть, зраднику!...“

Відъ сеї придарки мій побуть дома паньства Павлівъ бувъ дуже проблематичний. Пань Павель ходивъ думний, доглядавъ науки зъ хлопцями дуже острю и робивъ свої уваги, ще дурніщі, якъ передъ тямъ. Не було години, щобъ не закннувъ дечого моїй науці. — Пані Павлова забувала часто давати цукру до кави, а при обіді лишалися мині самі

насіиници до мнися. Анастасїя зновъ кипіла гнівомъ и споглядала на мене перешиваючимъ взоромъ, старавчись при кожній спосібности мене висміяти. Нанонецъ хлопці, нею підмовлені, подвоили свою упертість и докучали за кожнимъ крокомъ.

Хотівъ я покинути дїмъ той, но пань Павель випередивъ мене освідчаючи, що я до науки ёго внуківъ нездалий, що не маю самъ много відомості ~~мїй науки~~, що ~~вїд~~; на мині ошукався, а відтягаючи зъ мої платні належитість за збиту шибу и поломанне крісла, а такожъ за окопченне димомъ стїнъ, и повали, такъ, що немного дїя мене лишилося, додавъ що я можу денде шукати дальшого щастя.

Сейчасъ одуставъ я дїмъ, працѣючись зъ паномъ Павломъ. Пані узнали мене за негідного, цоби подати працѣальну руку.

„Слава жъ тобі Господи, що позбувся тяжкого клопоту!“ — Я ставъ зъ невольника свободнимъ чоловікомъ. Віддихаючи цілою грудню, здавалося мині, що тяжкі окови спали зъ душі мої — цілий світъ божий здавався бути принадніщимъ и красчимъ, якъ передъ тимъ. Хочъ засібъ грошевий бувъ невеликий, однако наміривъ я пуститися до столиці. Практики лікарської не мігъ я зачинати на ново, разъ що мині те обмерзало, а потімъ, що пань Павель вь своїй мести, готовъ бувъ мене переслідувати. А ити вь світъ, вь далекі краї, вже відбаглось. Відцурався я и давніщихъ гадохъ и не бажавъ вже більше Папуанської коруни...

Стративши цовнихъ тїч літ на проволочи по світї, постановивъ я теперъ кімчати науки. Часу того не змарнувавъ я; набувъ досвіду, знаємости людей, набувъ гарту душі, научився приставати на тїмъ, що судьба, досить заскава и сприяюща, давала.

Повертаючи до столиці иншою, якъ виїшовъ, дорогою, думавъ я надъ способомъ довершення моїхъ наукъ. Вь дорозі зайшовъ я до місточка, цоби відпочити. И яке жъ то було моє здивованне, коли вь гостинниці, чистаючи часомъ, спостерігъ я „вь часті: урядовї“ нованне мене до обіймлення спадщини по моїмъ опікуні. Щастє хотїло, що власне судъ того місточка бувъ визнаючимъ. Сейчасъ побігъ я до уряду, и виказавшися паперами, яко правесний наслідникъ мого св. и опікуна, відобравъ я декретъ власности, красного кавалак землі и порядкового господарства. Посвятивши тужну сиоманку моєму помершому свіаунову, которий не маючи жаднихъ наслідниківъ, записавъ мині свій и по родичахъ моїхъ забраний мастонъ, не мавъ я нічого пильнішого, якъ спродати якъ би зъ неба спадцину.

Узнані тими способомъ грони були доста- точні до ведення вигідного и безжурного життя шкочлярського.

Небагомъ вернувъ я до столиці и записався на курсъ медичний. Давні приятели цуралися зъ рау мною, но пересвідчившись, що я їх помочи дальше не потребую, злетілися якъ Гайворони до мене, виталися сердечно, етискали, цілували — но все було за піано! Я невіривъ нікому, бо видівъ нещирість и хитрість. Одна тільки переписка ли- стова зъ моєю Марусею продовжалася, и то безъ відома яснійшої тітки.

Маруса и тітка приїхали разъ на кілька не- діль до столиці. Дізнавшись о тій, вишукувавъ я всілякі способи, щоби зъ нею повидітися. Ми при- рекли собі нічну сталість и заміняли во собою перстені. До самого відвіду стеріть я більше го- стинниці якъ медичної салі. Тітка и не догадува- лася, що Маруса могла коли розмовляти зо мною. О вірні перстенівъ ще менше могла знати.

На кількамісячннхъ трудахъ діставъ я капе- люхъ докторський и сейчасъ загадавъ предстиви- тися тітці, и просити о рау її братилиці. Наро- дилася до того спосібна пора, бо власне отримавъ листъ відъ милої, виваючий мене до помочи зане- дужавшій тітці. Летівъ я вітромъ, не такъ задля слабости тітки, якъ більше щоби узритися зъ Ма- русею, повитати давно невидіну сторону, патіни- тися відомъ дому, въ котрімъ перекажівъ щасливо вікъ дитинячий, помолитися на могилі моєго до- бродіа, котрий вирвавъ мене зъ нужденного життя, а може и виратувавъ відъ жебрацької смерті...

Тітка повитала мене сміхомъ западаючого за хмару сонця и дивувалася моєму приїздові.

— „Чи не читали моєго листу, писаного по смерті Марусиного вітця?“

„Читавъ — кажу. Но не обь тій діло...“

— „А певно, що не обь тій діло! Ви, здався на похоронъ приїхали?“

„Нехай Богъ мене покарав, коли такъ думаю...“

— „А може приїхали, грони сиротинські за- брати?“

„Ні, моя пані. Грошей не потребую. Хвалити Бога! укінчивъ я науки и жебрати не буду. Мені єдина думка помогти у вашій слабости, а потімъ зъ охотою відвіду.“

Тітка мою бесідою чимъ разъ дужче роздо- брялась и віддалася наконецъ моєму ліченню. Хо- тівъ я, щоби тітка піддужала, но не хотівъ, що бь те піддужання скоро наступило. Цілно моєго при- їзду не була тітка, але моя Маруса и зъ нею ба- жавъ я якъ найбільше розмовляти и мої свободні хвилі упримняти.

Тітка, надъ всяке сподівання, оздоровіла скоро. Найпильнішою її роботою було, віддалити мене якъ найскорше зъ дому.

— „Дуже я вамъ вдячна за привернення здо- ровля — однако видіте самі, що ваше пробування тутка теперъ злишне. Ви лікаръ, потрібуєте зай- миття — а у насъ тільки часу тратите на дармо... Маєте тутъ, вразъ зъ мобою подякою, заплату за ваші труди — можете діятъ нашъ опустити...“

Не помогли цілкі толки и викрутки. Стара вигнала зъ дому и я мусивъ спраціати мою Ма- русю и вертати противъ волі до столиці.

Практика — дякувати мобою щастію — велася мнї якъ найліпше. Я мавъ утримання більше якъ достаточне, слава моя, яко доброго лікаря, наби- рала щодень більше розголосу. Перші доми на- дали мнї посади домового лікаря, — въ кінци зі- ставъ я надворнимъ лікаремъ намісника.

Часто посіщавъ я моєго поцітвогого круп'яра, котрий смало не дурівъ зъ радости, видачи мое щасне поведення. И дійсно буйъ би я щасливий, коби не гадка на мою Марусю — гадка, що всі мої мрії и надії розіб'ються о зайнятість старої тітки.

Одного разу діставъ я листъ відъ милої; до- носить, що тітка хоче її віддати за сусідного па- ничка, и що вже виробила до того позволеннє суду. Мила заручає вправді, що мене незмінно любить, однако тітка уживає всіхъ способівъ, щоби її за нелюбѣ присилувати. Жаль, тоска, туга злість и гнівъ планували мене на переміну. Я хотівъ ле- тіти одної хвилі, щоби оборонити въ якій небудь спосібъ мою Марусю відъ загуби. То гадавъ я за- бити въ поединку моєго соперника; то зновъ хо- тівъ її викрасти, жалуючи, що привівъ тітку до, здоровля; то хотівъ подавати о насилування до суду; то зновъ летіти до намісника або консистора о помічь. Тисячні мысли сповалися по моїй голові — єдинъ спосібъ здавався бути ліпшимъ відъ другого, но разомъ всі не здалися до нічого.

Бувъ я пересвідчений о сталости мої милої но знавъ и злість и завязтте старої тітки, котра довідавшись о моїхъ листахъ и о любні до Марусі, нар- комъ буде старатися, щоби що скорше видати бра- тавку за кого иншого. Постановивъ я поїхати и будь- що-небудь вимогти на Марусі, щоби не давала при- сяти другому. Коли вже до відвіду все було при- лажене и я лише вицікувавъ відходу попитового воза, дістаю відъ одного знакмого, изъ сторонъ моєї милої, короткий листъ въ тихъ словахъ: „Твоя Маруса — віддалася... Нема вже для тебе ніякої ради...“

Мовъ би громомъ поразила мене ся страшна звістка. Єдина и послідня надія моя цезла мовъ

мара; и днями и ночами оплакував я мою скорбну и лиху долю. Я почувъ потребу нової переміни въ життю. Ні жизнь столична, ні шумъ и гаморъ міського життя, не радували зболілого серця.

Тимъ-часомъ настала послідня війна. До всіх лікарей прийшло завізанне, щоби вступали въ службу державну. Урадований такою приключкою, загадавъ и я яко лікаръ дістатися до войска. Мое бажанне за посередництвомъ самого намісника, сповнилось скоро. Мене въ сей часъ прийнято.

Передъ виїздомъ зъ столиці вступивъ я до круп'яра попрощатися. Просивъ єго, щоби на мої листи відписувавъ якъ найскорше и щоби, при нагоді, донісъ Марусі, що зо мною сталося. А зновъ на почті казавъ я всі листи до мене, зъ-відки небудь прийшли би, віддавати круп'яреви. Опісля опустивъ я місто, жалуючи тільки родини круп'яра, котора середъ ревнихъ слезъ одарила мене на дорогу своїмъ благословенствомъ.

Не буду описувавъ мої заняття и пригоди воєнні. Будучи самъ одинъ, безъ родини и дружини, не щадивъ я себе, а де вігъ, нісъ мою помічъ и ратувавъ раненихъ. Неразъ, и середъ найгустішого граду куль и клубу димівъ, випукувавъ я смертельно раненихъ и подававъ лікарську помічъ... Нині, бачите, навіщамо на мої груди много зіздъ и хрестівъ, именовано мене „царськимъ коморникомъ и тайнимъ совітникомъ.“ Мавъ я вступъ до двора и почесть у достойниківъ воєсковихъ и мирськихъ. Видно, не дармо віщувавъ мині старий круп'яръ, що ще колись буду у золоті сняти...

По укінченню війни об'їзжавъ я довший часъ больниці, въ котрихъ були поміщені ранені. Підъ той часъ, и при свобідній хвилі, написавъ я листъ до моєго круп'яра и просивъ, щоби подавъ мині яку звістку о собі и о Марусі. Я хотівъ хочъ довідатися, якъ живъ сердечна мила зъ своїмъ мужемъ..

Небавкомъ, бо може за тиждень, приходивъ до мене ціла пака листівъ — відъ круп'яра и відъ Марусі. Круп'яръ пише мині, що заразъ по виїзді моїмъ зъ столиці, писавъ до Марусі, оповідаючи про мій виїздъ зъ полкомъ на війну. На те діставъ листъ відъ неї, въ котрімъ доносила, що на передодні умовленого слюбу умерла наприсно стара тітка, а молодий панчикъ, облизавши макогона, лишився у дурняхъ... Круп'яръ хотівъ писати до мене, но не знавъ, куди я обертаюся. — Изъ листівъ Марусі до круп'яра довідався я, що вона що тиждень звідувалася про мене, будь черезъ посланця, будь листовно и що мене нелюдською силою любила...

Відживъ и на тую вість. Світъ стався мині миліший, люде приятніші, становисько мое набрало нового повабу, серце розплавалося зъ радости и я

широ и горячо дякувавъ Богу, що мене допроводивъ до давно бажаної ціли. Заразъ того самого дня написавъ я до Марусі и відобравъ за кілька днівъ відповідь, що вона, зіставши повнолітною, анзирає моего повороту до її села.

Взявши кільканидільну відпустку іду, теперъ власне, до моєї милої, котора нині має мене виждати въ столиці Васъ прошу, будьте мині и надаліше приятелемъ и пам'ятайте на мене — а теперъ зъ душин-серця прошу: будьте при доцвіненню моєго щастя: котаре осажу я завтрішнього дня черезъ звінчання зъ Марусею...

Генераль лікаръ скінчивъ своє оповіданне въ самъ часъ, коли виїзжалисмо до столиці. — Почтиліонъ затрубивъ и затримавъ коні передъ черною гостинницею. Лікаръ вискочивъ чимъ скорше зъ воза и попрощався сердечно зо мною, побігъ чимъ скорше до гостинниці.

Зіставши самъ одинъ, и задумався надъ оповіданнемъ лікаря. Сирота, настухъ гусить — циркуликъ на селі — учитель домашний — лікаръ воєсковий — въ конецъ одинъ зъ найвищихъ достойниківъ державнихъ.. Дійсно, добра то приповідка: не родися красний, но щасний!

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Дальше.)

Щоби порозуміти властиве значінне нашого весенного свята, мусимо увагу звернути на гагілку Зельманъ (также Жельманъ), котра у насъ становить одну зъ найважніщихъ забавъ великоднихъ.

До-теперъ гадано звичайно, що назва Зельманъ відноситься до одного зъ давнихъ жидівъ-арендарівъ, котрі за часівъ Польщи забирали церкви въ аренду и поневіряли визнаванцѣвъ нашої віри. Самъ народъ дав нашій гагілці подібний початокъ, якъ о тімъ пересвідчитися можна изъ народного предання, записаного на російсьькимъ Поділію священникомъ М. А. Ордовськимъ: „Во время уни церкви не принявшіяся, были отдаваемы жидамъ въ аренду; жиды имѣли право печь просфоры и пасхальные хлѣбы. На испеченномъ хлѣбѣ жидъ ставилъ углемъ или мѣломъ свой знакъ. На свѣтлый празникъ, предъ благословленіемъ хлѣба, жидъ долженъ былъ осмотрѣть имъ-ли онъ приготовленъ, и тогда уже священникъ благословлялъ его. Но жидъ Зельманъ жилъ гдѣ-то далеко; поэтому въ одномъ селѣ хлѣбъ оставался не благословеннымъ до его при-

жада. Было уже поздно, а жиди ніть, каць ніть! Наконець прихожане увидѣли, что Зельманъ ѣдетъ, и отъ радости начали плясать около церкви, прикрикивая: „Зельманъ іде! Зельманъ іде!“ (Шейк., II, 73 и 74).

На першій поглядъ видаєся та гіпотеза правдивою. Хто однако вгляне ближче въ основу и мысль самої гагілки, пізнасть недорічність подібного віровання. Гагілка Зельманъ єсть-то невинна любовна забава, представляюча виданне дівчини за-мужь. Саме слово Зельманъ не стягаєся до певної якої особи, але повтаряєся яко приспівъ майже за кождимъ словомъ, подібно якъ у иншихъ пісняхъ приспівуютьсѣ митологічні лица: Дажьбогъ, (Дайбогъ), Дідь, Јада, Купало и т. д. При забаві виступають самі тільки дівчата (и, звичайно, одна замужна невіста) безъ парубка и безъ перебирання за жиду.¹⁾ Наконець гагілка тотѣ зидна не тільки въ Галичині (и на Поділля), але приходить часто на Мазурахъ (Wacław z Oleska, p. L. G., 49) а навіть въ Мораві, де очевидно костелн не могли переходити въ руки польскихъ жидівъ.

Заходить ще питання, для чого тоту гагілку, майже одну зъ поміжъ усіхъ пісень, співають зъ польска або зъ примітками польскихъ слівъ, и для чого приходить вона тільки въ тихъ сторонахъ, де бувъ напливъ Польци більший, т. е. въ галицькій Руси и на Поділля, а не въ горахъ або на Україні? Кождий, свідомий річи, признасть, що гагілка Зельманъ занесена до насъ зъ Польци, и принялась шдъ часъ прослѣдованія релігійного позаякъ народъ въ Зельмані побачивъ нмѣя ненавистнихъ арендарівъ церковнихъ.

Гадаю, що видавці моравськихъ пісень найліпше поняли Зельмана яко митологічне лице, бо у збірникахъ пісень за кождимъ „Zalma“ кладуть знакъ звательный („!“). Жаль тільки, що видавці тоті не застановились ближче надъ тимъ загадковимъ словомъ.

Беручи вираженне Зельманъ въ значінню митологічного лица—иначе и брати не можна—дістаємо слідующий текстъ (після Гальки, I. 131):

Стоячий ключъ:

Ponagabóg, Żelman!
Ponagabóg, Jego brat!
Ponagabóg, Żelmanowa rodzina!

Сидячий ключъ:

Bodaj zdrów, Żelman!
Bodaj zdrów, Jego brat!
Bodaj zdrów, Żelmanowa rodzina!

¹⁾ При забавахъ празничныхъ буває звичай, що, хочия предстаети певне лице або яку звіршу, відповідно перебираються. Дієся такъ зъ Малаккою на Різдво, а зъ циганами, конемъ и медведёмъ на Великдень.

Woco, woco, Żelman!
Woco, woco, Jego brat!
Woco, woco, Żelmanowa rodzina!

Стоячий ключъ:

Wo panienkie, Żelman!
Wo panienkie, Jego brat!
Wo panienkie, Żelmanowa rodzina!

Сидячий ключъ:

Na jakij grunt, Żelman!
Na jakij grunt, Jego brat!
Na jakij grunt, Żelmanowa rodzina!

Стоячий ключъ:

Na chłopskij grunt, Żelman!
Na chłopskij grunt, Jego brat!
Na chłopskij grunt, Żelmanowa rodzina!

Сидячий ключъ:

A mi panini nie maemo,
Na chłopskij gruntъ не даємо.

Ціла та сцена повтаряєся зъ початку, зъ тою різницею, що вже теперъ то на шляхоцькій, то на полівській, то на дідівській грунтъ панну сватають, и все сидячі їхъ відправляють, ажъ наконець на королевській грунтъ дають, співаючи:

Теперъ панну ми маємо,
На крлівській грунтъ даємо! и т. д.

(Панна, о котрій згадує гагілка, буває звичайно невелика дівчина, котра лежить на колінахъ одної замужної невісти.)

Зъ основи нашої гагілки заключити можна, що Зельманъ бувъ якимсь божиномъ, котрого ванивали дівчата, хочия вийти за-мужь. Припуценне те даєся оправдати за помочию иранської (и индійської) релігії.

Индійці и Иранці мали божество, цілкомъ — навіть язиково — східне зъ нашимъ Зельманомъ. Звалося воно Сома або Гаома, після Страбона Оманъ (Дункеръ, II, 353). У Индійцівъ бувъ Сома найсильнішимъ богомъ и вітцемъ всіхъ богівъ (зрив. Jego brat и Żelmanowa rodzina). О Иранській Омані або Несті находимо въ Зендавесті слідуочу змінку (Дункеръ, II, 350, 351): „Обожайте Омана! Оманъ давъ дівчатамъ, котрі довгий часъ

¹⁾ Въ иншихъ варіянтахъ стоячий ключъ розпочинає забаву, співаючи: „Іде, іде Зельманъ“. Такий заспівъ не має жадної зв'язи зъ дальшимъ текстомъ и не приходять ні въ моравськихъ, ні въ польскихъ варіянтахъ. — Місто chłopskij, szlachockij, popiowski, (didiwskij), królewskij grunt співають подекуда: вісяний, гречаний, язмінний, житний, пшеничний грунтъ. — На ківці гагілки додають ще подекуда: „oj damu, oj damu za pana Żelmana.“ Слова за pana Żelmana суть пізнішимъ додаткомъ и не мають зміслу. Наведений текстъ переконує насъ, що слово Żelman не відноситься до певної особи. Въ той причини хвѣно толкують декотрі (якъ Свидицький) слово жельманъ черезъ жельманъ (?), т. е. женихъ.

лишились беззамужні, справедливихъ и трудящихъ мужівъ.... Оманъ (Гаома) дав неплоднимъ жінкамъ красні діти и чисте потомство... Оманъ верховникъ домівъ, сель, мість, краївъ... тебе прошу о значливість для мого тіла, о богато поживління... Тебе прошу о красу и здоровле, о гараздъ и рість и щобъ мов житте якъ найдовше тревало⁴. Думаю, що те вірованне доховалося, мимо многихъ примішокъ, досить вірно въ нашій гагілці. Приспівуванне Оманъ, яко божика дівчатъ и жінокъ, єсть цілкомъ природне при любовнихъ забавахъ и пісняхъ. Зельманові гагілки суть отже тільки доповненнемъ тихъ гагілокъ, въ которыхъ споминався Лада, богиня весіль и родячка людей. Лада и Оманъ (Зельманъ) то два головні божества, виступаючі въ дівочихъ забавахъ и пісняхъ великоднихъ.

Культъ бога-Омана заведений бувъ Зороастромъ, около VIII. віку передъ Хр. Давніше знана була тільки рослина Оманъ (Сома, Гаома), зъ котрої въ кожій околиці а навіть въ кожій хаті роблено жертвний напитокъ для богівъ и духівъ. Напитокъ зъ Оманоу бувъ солодкий и мавъ силу хмільну; єго звано святимъ, вінъ дававъ силу и здоровле, оживлявъ и ушасливлявъ. Рослина була подібна до нашого винограду и ще за Страбона, часівъ бувъ у кожного Перза городець, въ котрімъ плавано ту рослину (Sitzungsber. der kais. Akad. der Wissenschaften. Math. Naturh. Cl., 1857. Mai, 402, 403, 404, 405; Дункеръ, II, 27, 28, 29). Ще в нині доховуєся въ Перзї звичай, що народженій дитині втискають до усть Гаому (Дункеръ, II, 352, 353). Здаєся, що нинішні наші вираження о дитині: гаму, гама-ти взяли свій початокъ въ Азні. Слово латинське homo (human-us) єсть безперечне того же кореня.

Одна наша гагілка згадує о тімъ зілля Оманъ, тільки, що народъ не понимаючи первісного значіння, виголєшує „Романъ-зілля“ и „Оманъ-зілля.“ Шейковський підъ надписомъ Романъ-зілля списавъ слїдуючу гагілку:

Коло млина кремена,
Тамъ дівчина ходила,
Романъ-зілля кочала,
Сама жъ бже не виала.
Невесла жъ то до ради,

До дівочї громади.
А дівочки пізнали,
И въ рученькѣ взяли:
То се зілля кадило,
Що по черкї ходило,
Исуса Христа водило.¹⁾

¹⁾ Народъ не понимаючи, що ті послїдні слова означати мають, перемїнює їхъ часто такъ:

Конецъ теї гагілки пригадує старожитний звичай Иранцівъ, уживати Оманъ-зілля при молитвахъ и богослужєннихъ. Вони вірували, що боги и люде, напившись напитку зъ того зілля, дістають міць и силу.

Такимъ способомъ бачимо у нашихъ гагілкахъ Зельманъ и Романъ-зілля відгомонъ давної релігії. Оманъ-зілля знане було въ Азні вже передъ трома тисячами літъ и становило найголовніший предметъ релігійного обряду. Богъ-Оманъ повставъ въ Азні пізніше и въ той спосібъ, що зъ рослини, котра богівъ живила, утворено бога, вітця и живителя иншихъ богівъ.

Доховані поміжъ Славянами слїди про Оманъ, яко Бога, потвержують мою попередну гипотезу, що Славяне появились въ Европі не скорше, якъ во єсьмімъ віці передъ Христомъ. У Греківъ, Римлянъ и Німцівъ про Оманъ, яко Бога, слїдівъ не находимо.

(Дальше буде.)

ДО ПОДРУГИ.

Не рушъ, о подруго, не рушъ моєй врази,
Бо хочъ твоя рука тиндітна й молода,
А все жъ доворухне и мукѣ ті, и слѣзи,
Відъ котрихъ ти сама бъ одскочила блїда!

Не заглядай въ мою отруїную душу,
Не воружи пережитихъ хвилинь:
На що те намъятать, що я забути мушу,
Що полягло давно підъ попїломъ руїнъ.

Не вже таки юрбі холодній и зрадливій,
Я звиривъ би нудьгу и жалъ мій голосний,
Не вже на регітъ їхъ на регітъ їхъ кривдивий,
Я показавъ би вразъ моїхъ отрутихъ гній?!

Тамъ є багато слїзъ — и не моїхъ єдиныхъ, —
Багато слїзъ чужихъ, гіркихъ и тяжкихъ думъ.
Багато крови є...є! ці, моя дитино,
Не видамъ скарбу я мого людамъ на глумъ!

Ти, доню, и сама ще молода душею,
И повна гадокъ ти, и радіснихъ надїй;

А то зілля барвінокъ, барвінокъ,

Та павіночкѣмъ на вінокъ, на вінокъ (Pauli, I, 20).

Подібне зъ рослини „Романъ“ повставъ въ деякихъ варіантахъ на рубокъ Романъ (Лучаковський, 24). Часте выпускають слово зілля, а задержують саме тільки слово Романъ (Прада, 19).

Місто Романъ-зілля проспівують деякі гагілки: о й зілля-зілля, зілля румне и т. д. (Лучаковський, р. 26, 28).

На що тобі знасмитись съ нудьгою,
И куптувати сльозний трунокъ мій?...

Въ твоїхъ очахъ теперъ коханне тихе сяє, —
Тобі не пережить сардешинихъ, тяжкихъ мугъ:
Онъ гілочка, дивись, — зодона, а воишає,
Во бурею переламало суць.

Гешманець.

НЕОФІТИ

Тараса Шевченка

критично пояснивъ и оцінивъ

Вгений Згарський.

(Дальше.)

III.

ОБРОВЛЕННЄ.

Просту повисчу подію, розвивъ Шевченко у п'ятьнайцятѣхъ уступахъ — розділкахъ. Въ загалі кожна розділка багата такъ въ поетичні образи, якъ и глибокі мисли, а ціле оповідання оживлене діяннямъ. Неначе зъ п'ятьнайцятъ малихъ образцівъ зложенний великий образъ цілої поеми. Норову погибель, мерзость старого поганського Риму описує намъ до разу, глядними врасками. Розпустний, гнилий Римъ у першімъ віку імператорства, мерзеннимъ, лютующимъ старцемъ являється въ очахъ нашого кобзаря (Уст. XII. в. 1—9). Конечно було висказати просторонище, доконало, хто були ті распинателі Христової правди? За для того розвідки про неронський Римъ и царя Юпитера становлять самъ головніиці образъ у поемі. Саме на тоді, коли старий idolський Римъ потерявъ штидь и всю честь, імператори учинили себе богами. Живе зіставліице важніицихъ прикметъ римського імператорства въ лицу Нерона, робить сей образъ повнимъ. Тимъ понятіища ділається ціла мизерия лютующого деспотизму въ очахъ читателя, тимъ святіища, чистіища гонима, угнетаема правда.

„Непевне свято видумали патрикки-аристократи въ Римі, говорить поетъ. На всі лади яли вихваляти кесаря, та й самимъ таки Юпитеромъ-богомъ призвали. Зъ бронзи дали викувати кесаря-бога и молились єму (Уст. VII — VIII). Милувавъ їхъ той кесарь, наділяючи землями кожного по заслугамъ. Декому підложницю своєю давъ у супруги у декого сестру взявъ у свій гаремъ.

Преторіянне помолились —
Преторіяннамъ давъ указъ,
Щобъ все, що хочуть, те й робили,
А ми помилуємо васъ; (Уст. VIII. в. 10—13).

Коли се покляжуютца Юпитеру Неронові сестротора, плавуть рісні слези матерей за синами-

Неофітами, що караютца, погнбають на муштрахъ у далокнихъ британськихъ, галськихъ легіонахъ. Тимъ-то таковому богові-деспоті зъ крайнимъ терпачимъ омерзіннямъ дорікає поетъ словами:

О, Нероне,
Нероне лютий! Божий судъ
Правдивий, наглядий, середъ шляху
Тебѣ осудить — (Уст. V. в. 17—20.)

а на конецъ:

Ти собака, людодѣ.
Деспотъ скажений!... (Уст. V. в. 27—28.)

Кого розуміє підъ Нерономъ, доволі напімнути про галські, британські легіони, да про муштри... Добро тільки рабськимъ патриккиямъ-аристократамъ за такимъ Нерономъ, лихо народові.

И ви плєбѣи-гречкосіи
И ви молилися, — та васъ
Ніхто не милує! не вміють
Васъ и помилувать гарьдъ... (Уст. VIII. в. 14—17).

Такий бувъ Неронъ гонитель християнськихъ Неофітівъ; такі суть распинателі народні — грядущі тиранни.

Якимъ ладомъ розвивалися ті образи, ті мисли въ поемі, поучає насъ прологъ. Въ пролозі розкривъ намъ кобзарь обстановки, за якими насунулася єму на думку гадка про Неофітівъ. Сидить въ неволі, не бачить Божого світа, тільки хрестъ на кладовниці. Златомалєваний хрестъ, святе знам'я віри ділається надібною сповідкою до розвою цілої думи: неначе самий видъ хреста виснувавъ у душі Тараса поему. Величезний примірз мукъ и страданій, подає християнинові — Спасителю. Молитвою втихомиривъ поетъ нашъ своє горе, неначе нагодовану дітину: втішається душа єго, и світъ у тюрмі ширшає. Такъ и питається, за що замучили Христа Бога?

Не говорять
Ні самъ сивий Верхотворецъ
Ні єго святіи
Помощники, поборники
Кастрати німїи... (Прологъ в. 6—10)

Терпкі отсі слова не годятца однако жъ вміняти за хулу, або наругу. Яка така тепла християнська душа чудується, зачимъ протерпівъ Христосъ за правду, за своє братолюб'є стільку муку? Зсилає Богъ великі муки на праведнихъ, їхъ пагубою пишмаютьца лукаві. Чому се таме у Бога, не скаже ні Богъ, ні святіи... Чи не талими ось злочинциами и теперъ тюрми начиняють, далі питається? Ті, що замучили Христа, були, якъ мовить, фараони, погань безъ Бога, сказано — драмони. Віроятно підъ словомъ: Фараони, розуміє въ загалі гонителівъ; фараони, то библійні гнотителі Израелитівъ, то жъ фараонами зове и распинателівъ Христовихъ. Тому замученому Христові, за правду, за братолюб'є молимося, ставляемо на

храмахъ ёго хрести златоквані, а твримо на браттахъ нашихъ те саме беззаконна, якъ та люта погань.

Не знаю
Для чо́го справді ми читаємъ
Святую заповідь ёго!
Честную кровъ ёго пьёмо,
Мовъ у шинка́рки меду чарку...

(Прологъ в. 32—36; стр. 37.)

Куди-то не повели поета думки про Христові муки. Въ крайнімъ страстнімъ гніві, підносять поетъ суперечность нашего християнського имени зъ нашими учинками. Хто пізнавъ велику збоділу душу кобзаря, той не подивуеця подібнимъ злоріччямъ. Изъ тихъ-то віршівъ говорить десятилітня неволя у Новопетровській кріпості.

Кати,
Собаки безъ очей, скажѣні
Вя и не бачите, — до землі
Бьѣте покѣони, за хрести
Ховаѣтесь одъ сатані
И прѣсите зъ тіха
Супостатамъ-християнамъ
То чумі, то ліха.
То велького безголовья
А все по закону...
А бодій васъ, та цуръ же вамъ
Новимъ фараонамъ
И кесарямъ людѣодамъ!... (Прол. в. 2—15. стр. 38.)

На тїмъ кінчаеця перша розділка прологу. Запалавши тяжкимъ гнівомъ проти новимъ Фараонамъ-людѣодамъ, поетъ приступає до дійсної речі. Мислями переноситця у Римъ, за часівъ Нерона, коли-то християнська віра, що разъ більше ширилася. Слїдує молитва. Терпївъ Спаситель на хресті муки, неменьше терпіла підъ хрестомъ болюща ёго мати. До неї звертає поетъ молебний свій голосъ. Божественний образъ болющої Христової матери, сплотивъ у душі поета думку про матеръ Алкидову: всть вона неначе конья Пречистої Матери:

И роскажѣ я людьмъ горе.
Якъ та́я мати ріки-мѣре
Слѣви кровави лїла,
Такъ якъ и ти, — и прийла
Въ живѣю дѣшу свѣтъ незримий
Твоѣго рѣспятого Сїна!...

Не себе ради молитця, прохає помочи у Пречистої; не самому собі, на злегшення страждущої душі наміравъ писати поему, а пише їй въ гадї про Україну. Такъ що нибудь промисливъ кобзарь нашъ, всё стягаеця на Україну: їй радъ би пробудити, сподвигнути словомъ истини, їй ради перенїсь тяжку неволю.

Въ самїмъ оповіданню, въ другій розділці, словословить кобзарь нашъ коротко, ядрено, Христа и ёго науку. Зїйшла говоритъ зори надъ Віселевомъ, „зори всесвітня“ и принесла радїсть, миръ

на землю людьмъ (в. 22—25). Неначе гадина въ болоті заворушилась вся мерзена Юдея: респїднл Сїна Божого на тїй Голготі межі злодіями.

И спїли,
Унившомъ кровню, катї,
Твоєю кровню!.. а Ти
Воставъ наъ грѣба.

Рознесли слово Христове святі апостоли, по всїй невольничїй землі. Про всё те роскажує поетъ такъ живо, неначе би воно въ одну добу здїялось. Живе те зіставленне великихъ подїй зъ першого віку християнства, наводить самі багаті, пориваючі образи у фантазию читателя. Немає для идеї передїлокъ ні по времени, ні по місці: одна вона такъ у Христовихъ мукахъ, якъ и въ мукахъ Неофітівъ. Для живїщого просвітку їй, конечно подїбне зіставленне.

По сѣму вводить кобзарь читателя въ идольський Римъ. На самихъ живихъ постатяхъ, малює роспусту, запропащеного римського народа. Наочув намъ ту моральну грязь, постатю поганської римської віри, козлоногого Фавна: доразький се образъ звїрячого спонизження чоловіка въ роспусті. До такого ось Риму входить апостоль Петро. Вдачно зіставляє поетъ козлоногого Фавна зъ апостоломъ Петромъ. Такимъ зіставленємъ, роскриває речъ въ цілій повноті передъ душею читателя. За Фавномъ змислова розв'яздїсть, гїльтайство, за Петромъ праведность, чистота, чеснота, братолоубь. Поклонці Фавна идуть за апостоломъ, ведуть ёго въ свої терни на їхъ чолі Алкидъ. Таки підъ очима святого апостола здїваеця мерзена оргия передъ Кипридою. Неначе сївець спомїтувавъ би здореве зерно въ болото, миромъ заговоривъ апостоль Петро до юрби безстидної. Дорогимъ елеємъ зъ устъ ёго потекло слово: втихла оргия. Поникли всі передъ апостоломъ, пішли за нимъ, пішовъ и Алкидъ. Сама лишилася по нїмъ ридати ёго мати (Уст. II. III. IV.)

Незабаромъ комїть головою на хресті повісили апостола Петра. Почалнся гонення. Затаскали въ Сиракузи Неофітівъ. Шукає бідна мати сїна свого Алкида, караеця гіркими слѣзами. Поїшла вона въ Сиракузи, щоби хочъ у кайданахъ побачити ёго: ажъ кипїло тамъ невольника. Не припустили: визирати мусїла, поки що не виженуть булваръ замїтати (Уст. VI.). Въ ту саму пору въ Римі свято, велике свято; народъ изъ всїхъ сторїнъ такъ ажъ товпнїця. Изъ соборомъ иде самъ кесарь, передъ нимъ изъ бронзи лїтую статую ёго самого несуть. Прѣпадає въ тяжкій горестї за слѣзами: нещасна матеръ, а питаеця лїнотою своєю деспотъ, гонитель, респїнатель їй одинокої дїтнини. Отъ и на чїмъ стоїть слава, та величье деспотїв!

За їх радощами текуть ріки кровавих сліз нероджених матерей, сестеръ, да братей.

Сказано зъ брован литий кесарь-юпитеръ, помилує всіхъ. На третій день, коли пустили, абідкана прийшла Алкидова мати прохати ласки, въ милосердного истукана. Милосердний той истуканъ, заелівъ вести изъ Сиракузъ до Риму Неофітія. Утішилась простодушна мати, помолилась повлазилась кумирові, да за що — не знала...

Та не дуже
Радій-лишъ, небого:
Ще не анієшъ ти нового
Лукавого бога! — (Уст. IX. в. 33—35).

Ішла на зустрічъ своєму синові; трохи не співала по милості кесаря зъ радости. Якъ мало вноді бідна, притноблена людина потребує на свою потіху! Нещасна! гірко обманулася; не ласкою прихилився її той новий Юпитеръ, бо въ серці деспотівъ, ні ласки, ні помилування. Добросердешні люде до послідній хвилі надіють ласки у тиранив; тимъ тільки вбільшають своє горе, свою нужду...

Що за горестний образъ для насъ! ту бідна боліюща мати, тіпінця надією, що побачить свого сина, а ту везуть сина її на байдаву въ вайданахъ. Терпка се іронія на пусту надію! Лучше нічого не надіятися по деспотахъ, якъ пустими мріями разити серце. Везуть Алкида, не влине, ве проклинає вінъ свої долі, а всаломъ співає:

Онують царей несітихъ
Въ залізнихъ пугахъ,
И їхъ славнихъ окувами
Ручними окрутять. (Уст. X. в. 17—20).

Перемоглося серце у матери, не чулася, неначе темна скала на березі стояла. Тільки що розпочалося її горе. Наставъ неронський празникъ у Римі.

Неначе подеръ би за саме коріння, розкриває намъ поетъ цілу огиду, на такімъ неронськимъ празнику. П'яний Неронъ постригъ себе въ Зевеси и завдавъ Зевесу юбилей. Ликують за нимъ п'яні поплечники його.

Що за пронасть межі нероновимъ Римомъ, а Римомъ кдлиннихъ Сципіонівъ!? Старий, драхлавий Римъ, пропиває за Нерономъ тризну, по славутихъ Сципіонахъ!.. Стільке велике багатство историчнихъ образівъ не творить, на отсю нагадку въ душі читателя! Лютує, розкошує імператорський Римъ у всіхъ гаремахъ: замертвівъ давний великий духъ, пропала давня слава (Уст. XII.).

Третєго дня вивели сиракузькихъ Назареївъ у колізей, на пожертв звірямъ. Страшний образъ той різниці: лідийськимъ золотимъ піскомъ спосипана, а кров'ю замішена. Роздерли пажирні звіри

святихъ мучениківъ. Не бачила смерті свого сина стара мати:

И небога
Кругомъ зирнула, и о муръ,
О муръ старюю головою
Ударила и трупомъ пала
Підъ саму браму., (Уст. XIII. в. 8—12.)

И по празнику. Кривавою кінчається подією, но поетъ нашъ не уриває нею дальшого оповідання. Зъ великимъ искусствомъ иде вінъ за правилами описової поезії. На залагодженя зраженого серця читателівъ, розкриває кобзарь, чарівний образъ потішительки матери природи. До неї звертається бо ніхто не влегнуть такъ, якъ вона велику страсть та її горе:

Тихо, тихо віє
Изъ-за Тибру, изъ Альбанъ
Вітеръ по-надъ Римомъ,
А надъ чорнимъ Колизеємъ
Ніби изъ-за диму
Пливе місяць круглолиций
И миръ перевозданий,
Одпочивъ на лоні вбчи; (Уст. XIV. в. 22—29.)

Здивглася стара недобита матеръ, живущу силу, сила ночи оживила. Бачила вона, якъ незабаромъ одчинилася брама и на возахъ, на колісницяхъ, вивезли тілеса зъ різниці. Встала мати, взялася за биту голову руками та її зорною марою на Тибръ просунулася. Поскидали сирокі. Скutti трупи у воду та її назадъ изъ возами повертали. Дивидася мати, якъ стелились, розстелялися широкі круги надъ її синомъ; заплакала, заридала тяжко та її помоллася въ перший разъ Росп'ятому:

И спасъ
Тебе росп'ятий Сынъ Марії
И ти слова його живий
Въ живу д'ушу приймала,
И на торжища и въ чертоги
Живого истинного Бога,
Ти слово правди повесла. (Уст. XV. в. 15—22.)

Таке закінчення цілого оповідання робить на читателю саме приятніше впечатління. Та страждуща мати Алкидова, ставця ероннею поеми. По скількимъ горю и сердешнихъ мукахъ приймає въ живу душу живу правду, звіщає побіду. На ній указує кобзарь, куди повертається жорстоке гонення, що нарешті успіють роспитателі народні... Якъ живною лишилася Христова мати, після росп'яття Сина Божого, таць и жива мати Алкидова. Скільки мукъ не перенесе чоловікъ за правдою: побідить вона лютихъ ворогівъ. Такъ изъ покріпленною душою читателя, пращаютьця ті Неофіти, лишаючи по собі прехороший образъ прескорбної матери, озареної лучами святої правди зъ побідноснимъ вінкомъ на голові.

(Конецъ буде)

П І С Н Я.

Схилилася березонька
 Зъ гори на долину,
 Не питайся мене, друже,
 Чому вьяну, гину...
 Якъ березі на скалонці
 Такъ міні, мій брате,
 Отъ такъ, щобъ ані не жити,
 Ані умирати.
 Не питайся мене, друже,
 Легше самотою
 Жаль зносити за товъ долею
 Що наче водою,
 Мовъ листочокъ, мовъ зів'ялий
 Далеко поцїдила...
 За щось мене гірка доле
 Такъ тяжко побила?
 Схилилася березонька
 Вь ріку заглядає, —
 Не журися жалібнице —
 Ї мєє серце має
 Віль подібний та до твого
 Зносимъ го обое
 Нишкомъ, щобъ не здогадались
 Якъ свєтчи на двое.

Морозенко.

— 800x —

ДОПИСЬ. (Зъ надъ Дністра.)

(Ще де-що про „Рускую Читанку“ А. Тороньського.)

(Дальше.)

Переглянувши цілу читанку, видимо, що передъ творами кожного писателя заміщена єго біографія. Та про всі ті біографії загально сказати можна, що вони дуже недостаточні. Вичитуємо тамъ тільки сухі, а часомъ навіть мильні, біо- і бібліографичні дати. При писателяхъ невеличкій стійности досить тільки сухихъ датъ, однакжъ бодай при знакомихъ повинні бути вїсти подробиці. Спорудникъ читанки може й не зважавъ зовсімъ на давно и справедливо висказану засаду, що хто не знає добре біографію автора, не буде розуміти и не буде мігъ оцінити єго творівъ. Такожъ при біографії и бібліографичнихъ вїстяхъ повинна бѣ бути хочъ коротка оцінка творівъ писателя, та означення єго становища. На конецъ вибіръ зъ творівъ писателя не повиненъ бути односторонній.

Зъ вибранихъ творівъ має читатель пізнати цілого писателя, який вінъ єсть, має зобачати цілий єго образъ, а не половину.

Таку односторонністьъ въ виборі подибуємо заразъ при першій писателю, Котляревській.

ного яко драматичного писателя. Не знаємо ми однакжъ стійности єго яко епіка, не маючи ні маленької частини Енеїди. Частина зъ Енеїди повинні бѣ бути заміщені зъ тямъ більше, що Енеїда єсть майже однимъ творомъ гумористично-опісової поєзії. Вправді дастца тамъ багато закинути, але все такъ на кожнімъ місци пробиваєтца великий талантъ автора, такъ що до живого представлення річи, якъ и що до плавности и легкости віршу, и здраджаня велике знання нашого язика и нашихъ народнихъ звичаївъ. Окрімъ частинъ зъ „Наталки-Полтавки“ заміщена ще „Ода до ви. Куракина“, котора зовсімъ не заслуговує на уміщення въ читанці. Вправді пробиваєтца у ній крізь нічому лєсть и деяка правда, але творъ сєй не видержитъ и слабой критики, не дасть намъ виображення о таланті Котляревського. На місци сєй Одн зовсімъ розумно було бѣ умістити деякі частини зъ Енеїди.

По Котляревській заміщеній наслідникъ єго въ сміхотворній поєзії, Артемівський-Гудакъ. Та поки про него дещо скажемо, звернемо увагу на що нище великої ваги. Поміжъ Котляревськимъ а Гулакомъ подибуємо въ исторії литературы української знакому личностъ, се єсть Василь Гоголь. Се ровесникъ Котляревського. Виступав вінъ въ литературі яко писатель драматичній. Такъ якъ Котляревський написавъ „Наталку“ и „Москаля-Чарівника“ для театру Ринчина, такъ Василь Гоголь писавъ комедії въ українській мові для театру домового Трощинського. Однакжъ зъ тихъ комедій заховались тільки частини, котрі Кулішъ напечатавъ въ Запискахъ о жизни Гоголя, а тільки одна дійшла до насъ въ цілости и напечатана въ українській журналі „Основа“ въ II-ій книжці зъ 1862 р. підъ заголовкомъ: „Простакъ, или женщина перехитренная солдатомъ“. Якъ вже було сказано стоїть „Простакъ“ въ кожнімъ взгляді висче відъ „Москаля-Чарівника“. У Гоголя видимо уміренність карикатури, натуральність и правдоподобність перепроваджену до самого кінця. Комизмъ Гоголя не такий якъ у Котляревського. У Гоголя комизмъ не лежить въ повдиннихъ словахъ, а въ положенню представленихъ річей. Читати єго — не можна втриматися відъ сміху, але по перечитанню відозветца якесь невеселе чувство. Такимъ комизмомъ наводивъ славний єго синъ Николай своїхъ читателівъ на сумовиті розмисли. Навіть що до язика перевншивъ дуже Гоголь Котляревського.

Може бути що „Простакъ“ написаний ще передъ „Наталкою“ и „Москалемъ-Чарівникомъ“, однакжъ питання се до нині ще не рішене. Але менше о те; досить того, що Василь Гоголь за для одного „Простака“ займає непослїдне місце въ нашій литературі, а навіть сказати можна, що „Про-

стакъ“ належить до найліпшихъ комедій українських. Не можемо тому пізнати, якимъ способомъ мігъ п. Т. „Простака“ зовсімъ пропустити и ані словомъ про Гоголя не спінути. Годі сего припустити, щобъ п. Т. читавши „Простака“ відложивъ ёго на сторону и не узнавъ ёго спосібнимъ до уміщення въ читанці; одно тільки можливе, що п. Т. не знавъ нічого про „Простака.“ А хіба жь можна було братися до укладу руської читанки, не знаючи добре исторні руської літератури? Чому жь ч. комісія не звернула свої уваги на таку хибу? Чи її комісія не чула нічого про „Простака“?

По Котляревськимъ наступає въ читанці Артемівський-Гулакъ. Перший разъ виступивъ вінъ на літературній ниві зъ комичною поемою „Панъ та Собака.“ Сєю поемою далеко випередивъ Гулакъ автора перелицьованої Енеїди. Віршъ у него гладший, мовъ чистіший и смисловіи якъ у Котляревського. Комизмъ у него вищий; впливає вінъ зъ положення річей, а не зъ слівъ и виражений, якъ у Котляревського. Вінъ піднісся на ступень благородного старика. Ёго описованне такъ логично заложено и перепроваджене, такъ виничене, що не можна тамъ ані більше додати, ані що небудъ пропустити.

Однако жь Гулакъ за вчасно появился. Тодішнє общество не уміло ёго оцінити. Сила почала ёго опускати, творчество ёго слабнуло, и вінъ не написавъ вже нічого рівного першій поемі, хочъ лизкъ все у ёго зівставъ гладший, чистий и різнообразний. Вінъ появилъ ще кілька слабшихъ творівъ, оригінальнихъ, два переклади, два перелицьовання, а опісля вже замовівъ. Але ёго заслуги въ нашій літературі великі. Вінъ багато причинився до розвою рідного нашого слова и ёго писання до нинішнього дня цінні и стоять пильнихъ студій. Навіть небагато зъ нинішнихъ писателівъ може повеличатися такою гладкістю вірша, такою силою и чистотою лизка, яку вбачаємо въ творахъ Артемівського-Гулака.

Що жь подибуємо ми зъ творівъ Гулака въ читанці? Спорудникъ читанки гадавъ, що досить помістити перекладъ Рибалки зъ Гетого, а тимъ поповнивъ зновъ свій блудъ звичайний — односторонністьъ въ виборі творівъ. Не помістити найліпшого твору писателя, а тільки маленький перекладъ, се справді блудъ великий. Зъ Артемівського-Гулака повинні бѣ бути заміщені майже всі лішні твори, а передовсімъ Панъ та Собака, инакше виражається такому писателю велику кривду, а молодіжъ не буде мати о німъ здорового поняття.

На третімъ місці въ читанці — Григорій Квітка (Османячино). Тутъ подибуємо ми го-

ліяльні образи „нашої душі сумної,“ частини зъ величєї повісти „Маруся,“ першу дію зъ драмату „Щира любовъ“ и чудесно-красний образъ Трохима — „Перекотиполе“. За те належитца спорудникові велике спасибі! Але де жь ті незрівнані твори Квітчини, въ котрихъ „смієтца вінъ зъ душі,“ надъ котрими „смієтца й читатель зъ нимъ.“

Хочъ одну частину зъ ёго сміхотворнихъ творівъ, тихъ творівъ, що якъ прочитавши їхъ, то у тебе „серце нив. вбачаючи, якъ убьга й смиренна правда одкуповується одъ смілої нахаби, щобъ вибачила нахаба, що правда пробовкнула за себе слово“... Про сміхотворні писання Квітки можна то жь само сказати, що Кулішъ сказавъ про Приказки Гребінки: „Коли смієтца вінъ, то прислухайтесь — тутъ же кризь сміхъ почувте якийсь сумъ.“ Якъ сказано вже, сміхъ сей, то сміхъ якимъ Николай Гоголь „займавъ душу зъ глибока и наводивъ на сумовиті розмисли. Зъ такихъ творівъ виходять глибокі моральні науки, що глибше вкорінатца въ серце молодця, якъ схолястичні моралка законоучителівъ.

Що жь помістивъ спорудникъ читанки зъ сміхотворнихъ утворівъ Квітки? Шельменко-демьяникъ се одинъ творъ, що удостоївся уміщення въ читанці. Не мігъ спорудникъ зъ поміжъ такихъ творівъ ані одного вибрати, та вмистивъ Шельменка въ лихімъ перекладі. Коли жь вже не хотівъ жадного иншого твору того роду умістити окрімъ Шельменка, то повиненъ бувъ постаратися о перекладі добрий, класичний, котрий не бувъ би въ неславу авторові твору.

Въ читанкахъ такихъ німецькихъ або польськихъ подибуємо такожъ переклади, и то зовсімъ заслугоє на похвалу, але переклади ті класичні. Такъ и. пр. частини зъ діла польского писателя Моджевського De emendanda republica поміщені въ перекладі Кириляна Василина, найзнакомішого тодішнього стилісти польского. Въ німецькихъ читанкахъ подибуємо класичні переклади Шлегля (зъ Шекспіровихъ драматичнихъ творівъ), Фосса зъ Гомера и н. Але перекладъ Климовича не можна зовсімъ назвати класичнимъ. Климовичъ займає вправді не посліднє місце міжъ галицькими мовтани, але въ перекладахъ прозаїчнихъ не завивъ особливого таланту. Найліпше порівнати переклади Гоголевихъ Вечерівъ на Хуторі Мордовцова зъ перекладами Климовича. Впрочімъ и поспіхъ багато причинився до того, що переклади ёго заміщені въ „Руській Читальні“ такъ лихо вицали. Такими засадами повиненъ бувъ руководитися и спорудникъ читанки: або добрий перекладъ Шельменка, або вибіръ зъ оригінальнихъ творівъ сміховинихъ Квітки.

По Квітці наступає Падура, та при нїмъ намъ нічого затримуватися.

По Падурі уміщені Приказки Гребінки. Сї приказки справді „найкраще діло зо всього, що попечатувавъ Гребінка.“

По Гребінці наступає патрїярха українськихъ писателїв Михайло Максимовичъ. Нема що казати, що спорудникъ читанки дуже прислужився уміщенємъ переводу Слова о Полку Игоревѣ, котрий до нині мало бувъ звисний, якъ и багато иншихъ українськихъ творівъ, а зъ оригіналу староруського не кожний всѣ мігъ розуміти. Сей перекладъ тимъ цінніший, бо Максимовичъ яко знавець язиківъ славянськихъ мігъ докладно переложити дорогоцінний пам'ятникъ староруської музи. Тимъ однако жъ заступлена въ читанці тільки одна сторона Максимовича, яко переводчика. Кожний однако жъ знає, що Максимовичъ писавъ не злі оригінальні поезїї, про що навіть при біографії автора нема згадки. А можна було бодай одну оригінальну поезію замінити, щобъ ученики знали, що вінъ и такі писавъ.

По Максимовичу наступає Маркіянъ Шашкевичъ. Тутъ насампередъ примітити мусимо, що біографія Маркіяна така якъ въ читанці зовсімъ не вистарчає. Маркіянъ займає одно зъ найпершихъ місць міжъ галицькими писателями, то жъ стояло бъ подати подробиці відомости біографічні. Впрочімъ, хто не порозуміє становища літературного Шашкевича (а до того причинився багато добра біографія), той не буде мігъ витолковати собі багато появивъ на нашій літературній ниві. Тутъ повиненъ бувъ спорудникъ читанки похиснуватися матеріалами біографії Шашкевича, которі замінчені въ Альбумі на р. 1860, де не тільки нові подробиности зъ життя Маркіяна оповідають, але й деякі мильні точки, зъ біографії замінченої въ I. часті Віника, котрихъ спорудникъ читанки придержується, справляють. Що до вибору творівъ, — то се кождому впаде въ очи, що за мало Маркіяновихъ творівъ уміщено въ читанці. Писатель такої ваги, одинъ зъ найбільшихъ талантівъ у галицько-руськїй літературі, заступлений тільки 7-ма кавалочками оригінальними и 4-ма переводами. Спорудникъ читанки добре мусівъ знати, що досі напечатані твори Шашкевича — то ще не всі єго писання. Писавъ вінъ такожъ красно прозою. Одна казка напечатана въ Дністровій Русалці. Переводивъ такожъ Євангеліє, котре якъ я зъ достовірнихъ жерелъ чувъ, має бути въ одного зъ львівськихъ Крїлопанівъ. Такожъ написавъ вінъ обширну роз-

праву о „Богдані Хмельницькїмъ,“ котра мала бути въ львівській університетській бібліотеці, однако жъ попукування ч. сина Маркіянова въ тімъ вигляді були даремні. На конецъ перевівъ прозою Слово о Полку Игоря и додавъ до сєго свої уваги. и та праця ще до нині має бути въ одного зъ близькихъ другівъ Маркіяна. А нілько то ще праць може зовсімъ загинуло, або загарбано, що ми про нихъ навіть и не чули. Отже зъ плодівъ такъ плодovitого писателя замінчено тільки висче вичислені кавалочки! Чи жъ не можна було вибрати ще зъ творівъ печатанихъ въ Русалці и въ Вінику дещо відповідного до читанки? Тутъ спорудникъ читанки поступивъ собі не такъ, якъ належало.

(Дальше буде).

ВІСТІ.

Коли у насъ Русинівъ питання правописне вже рішене на користь фонетики, почався теперъ міжъ Поляками жаркий спіръ правописний. Міжъ иншими домагається польска літературна часопись „Nowiny“ въ ч. 30., щобъ и въ польскїмъ письмі впровадити правопись фонетичну, такъ якъ то вже зробили Сербї и Русини.

БИБЛІОГРАФІЯ.

Сими днями опустило печатню дїльце и. в. „Свод хата, читанка сельскому народу на хосенъ, списавъ Мілковскій человекъ. Въ Львовѣ, 1908, въ печатнїи Института Ставропигійского. Накладця К. Селецькїй“. Читанка ся написана народнимъ складомъ и обіймає окрімъ оповіданій прозаичнихъ такожъ поезїї. Сподіємося, що вона найде приїгъ підъ нашими сельскими стріхами тимъ більше, що ціна її дуже низька, бо тільки 25 кр. а. в. Дїстати можна у Львові въ Ставропигійській книгарні и у Мілковського, а въ Перемишлі въ книгарні Братівъ Бленівъ.

ПЕРЕРИСКА.

Ви. П. Гетьманцеві: Спасбі за гостянїкъ. И Вамъ и передайникові щира відъ насъ дяка. „Перешлите ще більше того Вашого добра“ — се наша просьба, такий повиненъ бути нашъ короткїй и допевнїй судъ на Вашу таки неповнчану, хоча не уграну ще кобзу. Та більшъ може домагаться, то й скажемо: добрий голосъ у Вашої пісні „Ивановъ нудьга мовъ ясою ченця“ — не поганий и въ тихъ „Не рушь, о подруго, не рушь мові врази,“ „Ой не грай мнї сумнихъ, не край; та коли бъ нашої братїї ради послушали, то — не вбїятисъ би Вамъ у таку милучну суб'єктивнїсть (вїбачте за се латинство), а ставатисъ більшъ об'єктивнїмъ! Бо чимъ то наша поезія... чимъ така солодка наша пісня, — лїтъ не тимъ, що такъ тісно спорїднилися у насъ поетъ, єго кобза, єго край, єго народъ?! „Ивъ глибокої“ мовлявъ той „зацперкнули ми криниці.“ А те, мовъ чуємо, якъ Ви николи накернете въ Байронщину, або знову закнете по Гайнівеськїй. — Не въ неславу нехай будуть сї імення міжъ нами — а таки у насъ своя пісня, своя дума! Шкода, що не обмежнїтъ хто ще досі критичнїмъ перомъ поетично українську ниву — побітъ сїхъ густихъ на світі плянтацій. Ивъ тимъ, що скарвали, чи не усе вже оказали?! Здронї оставайте и нашу Правду не забувайте.

Ви. и. У. Ц. въ В. Спасбі, що на насъ не забуваєте. Прїшлайте ласкаво дальше нашу ровправу.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косиць, Др. В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Др. К. Сушкевич.*

Відповідає за редакцію: **Иванъ Микента**

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнёго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352¹/₄.

Гориславська нічъ

або

Рибалка Панасъ Круть.

Оповідання Івана Нечуя.

I.

Тамъ далеко ня Україні, де долинами тихо плине Рось, тамъ міжъ горами, міжъ дубовими та липовими лісами стоить велике містечко Гориславъ.

Висока гора тихо скотилася косогоромъ и обірвалася надъ самою Россю високими, рівними якъ стіни кам'яними скелями та провалями. По одинъ бікъ гори глибока долина, по другий бікъ — глибоке проваля розійшлося рукавами далеко на всі боки, повнеставляло напроти сонця свої жовті, глинясті, рівні якъ стіни боки. Понадъ самісінькою Россю, попідъ глинястими стінами, поміжъ купами каміня вилася дорога, а по дорозі скрізь невеличкі місточки на глибокихъ та вузкихъ долинахъ, де глибоко на дні міжъ високою кропивою та бурянами, попідъ вербами, тихо лилася зъ каміня на камінь вода, а по тій воді слідкомъ дійдешъ до криниці, зъ чистою водою, до зеленихъ вербъ десь въ самому далекому узирі долини. А на ту криницю зъ попідъ гори дивитця дві—три хатини, зъ хорошими зеленими садочками, зъ білими стінами, зъ веселими віконцями.

На самому косогорі розляглося містечко. Тутлятця одна до одної невеличкі жидівські хатки, зъ вікнами и дверима обведеними червоною краскою, обнизали вони кругомъ низкою глибоку долину. Декотрі попримощувались на крутихъ бокахъ долини, попідпирившись високими стовпами. Глянешъ на їхъ и здаецця тобі, що вони стоять або на дубахъ або на химернихъ ногахъ. Декотрі позлазили въ нязъ, поховались міжъ купами каміня, попритуювались до провалінъ.

А въ містечку самому хатка на хатці! Немає тамъ людськихъ вулиць, навіть! Зъ хатами помі-

шані якісь хлівці, якісь загороди зъ хворосту и зъ дерева, недостровні, зъ одною або зъ двома стінами, а часомъ тільки зъ одною покрівлею на чотирёхъ стовпахъ. Кругомъ хатъ скрізь смітників, скрізь грязь, кумки, солома. Міжъ хатами никають голодні кози, смичуть стріхи корови. Попідъ дверима качаютьця купами замурані, обстріпані, закудлані, трохи не голі, пузаті жидинята, въ ласирдикахъ на грудяхъ, въ ярмудкахъ на головахъ.

На базарі стоять рядками малесенькі крамниці наче скриньки понизані низвами. Въ кожній крамниці одчиняна ляда и оперта на стовпець. А зъ тихъ одчинянихъ віконъ виглядають голови старихъ жидівокъ и жидівъ зъ страшеними, худими, жовтими обличчями, зъ запалими очима, зъ синіми губами. На їхъ старе засалене драгтя. Ихъ смутні очі наче оплякують той товаръ, що лежить на лядахъ передъ ними, ті шматочки сірки, цвяхи на сковорідкахъ, шевську смолу на тарілкахъ. А тамъ далі худий, довгий жидъ куняє надъ шапlickами зъ смолою та дегтемъ, надъ шматками крейди, надъ чариками, пляшками та горшками.

Рядочки лавокъ схожі були на рядочки тихъ будочокъ, що ставляють на жидівськихъ кладовищахъ, надъ гробками. Глянешъ на ті лавки на тихъ крамарівъ и здаецця тобі, що то поодчинялись жидівські гробки, зъ котрихъ виглядають на на світъ живі покойники. И уявляецця тобі те поле, що бачивъ пророкъ Ізекіиль, де кості зійшлися зъ костями, сустави посчіплювались зъ суставами, всі кості мертві позв'язувались сухими жилами, одягнулись въ суху шкуру; та не ожили ще ті тіла мертві; ждали тільки въ себе живого духа, теплої, живої крові...

Въ осми и весною, якъ розпочнетця негода, все містечко зъ хатами и крамницями неначе плаває въ грязі, рідкій, ажъ прозорій и одбиваецця неначе въ воді. Старі жиди и жидівки бродять, якъ ті чаплі по ставку, по коліна въ грязі, жидинята хлюпоцатця, якъ поросятка, а сдухи зъ бубли-

камц, зъ варевомъ, сидять на горбикахъ, на купкахъ соломи, якъ ті зелені жаби на маленькихъ болотянихъ острівцяхъ.

И нігде ні садочка, ні квітокъ! Нема на чому зупинити ока, нема на чому одпочати душі! Бай-дуже дітямъ Израїля про зелені сади, про пахучі, гарні квітки! Тимъ торгошамъ хочъ и въ болоті полоскатись, аби звідтіть достягати золото. Нечепурні Рахилі та Хайки замітають своїма нечистими чорними спідницями смітники. И якъ би не Мойсева субота, такъ и не чистилися бъ здавця ніколи вони; такъ би й потіли живцемъ въ нечистоті. Тільки де неде стоїть довгошия вишня, безлиста акація попідъ кращими хатками. На земляній покрівлі хатокъ та крамниць повиростали кущі зеленої трави та берізки, стирчало зелене бадилля дикої лободя та часомъ вибігала на верхъ, на покрівлю прудка роза, щипала травичю або стояла піднявти въ гору мордочку зъ борідкою.

Рідко траплявся такий іспасливий рікъ, щобъ не було пожежі въ Гориславі. Часомъ оце середъ ночі, десь въ одному закутку містечка схопитця полум'язя и покотить одъ кінця до кінця, піднімаючи червоні язики до самого неба, розкидаючи огневий світъ, червоний якъ кровъ, по скелямъ, по церквамъ, по лісамъ та горахъ. Все те одкидалося, одбивалося въ тихій воді, що червоніла не сказати полита кровью. Здавця, що саме пекло не таке страшне якъ тоді буває страшний Гориславъ. А въ димі, въ полум'язі бігають якъ несамовиті бородаті жиди, розстріпані жидівки, тягнуть перниці, несуть подушки. Попідъ хмарами літають сполухані голуби, а димъ то білий, то чорний, смоляний, застилав хмарами ясне небо. И рятувати нікому; горять поки само собі схоче... А другого року починає зъ другого боку пожежа, злиже, якъ коропа язикомъ, півъ сотні хатокъ та крамниць. Зъ того попільу де не візьмутця маленькі хатки, ще менші якъ скриньочки, крамниці вкриті очеретомъ та землею; потімъ помаленьку підрастають, вкрияютьця дринню, або подекуда й бляхою, а тамъ дивись, — зновъ палають въ полум'язі и зновъ сходять, якъ гриби після дощу. Невгамовані, живучі діти Израїля! И въ воді не тонуть и въ вогні не горять.

Гляньмо жъ зъ міста внизъ на Рось и на Заросся. Якъ же тамъ хороше, якъ чудово! Тамъ Рось тихе плине міжъ двома високими нам'ятими стінами, котрі ще тріхи подекуди ажъ нонагнались, заглядаючи въ воду, дивлячись на свій ясний одвидъ въ тихій прозорій воді, на синьому переливчатому небі, одкидъ то сірий, то червоний, то світло-ясно-зелений, одъ зеленого якъ омсамить м'ягного, гладенького моху, котримъ були вириті нам'яті

стіни, менше дорогами килимами. Попідъ скелями обидва береги оперезались рядами густихъ, зеленихъ лозъ, густого, високого очерету. А тамъ низче розступились скелі, распалися на роздолі, стали високими будинками, то полягли довгими рядами, купами, запинили річку острівцями. Розлилася Рось рукавами й рукавцями поміжъ острівцями, зеленими, свіжими, розсипалась по камінні, ~~переливалася~~ блу хвилю зъ каміня на камінь, то вигинаючи воду, якъ шию лебедину, то розбиваючи її білими краплями, кипучими й ревучими, въ білій легкій якъ пухъ піні. А тамъ далі зновъ зійшлися скелі до берегівъ, зновъ піднялися надъ водою гори... А за горами розістлалася широкимъ подоломъ зелена лука, Рось, вирвалася зъ неволі, якъ гадючка тричі звертенилася коліньцями по зеленій траві, лиснячи світлою водою, синімъ небомъ, білими хмарками въ своєму лоні. Сховалася вона за скелею, за лісомъ та горою, за сахарнею, що оберлась бокомъ объ ошелю, піднавши въ гору високий задимлений стовпъ, мовъ та чапля довгу шию въ осоні.

Въ низу, одъ гатки до гатки ходить по Росі важкий поромъ, на товстій кодолі, греблі зъ тарасу помережили річку наче чорними шнурками або стежками. Трохи не сорокъ водянихъ млинівъ, попритулювавшись до високого каміння, поховавшись попідъ зеленими вербами, крутять и день и ніч чорними колесами. На гребляхъ, на пороні снують люде якъ комашня. А пониже млинівъ, въ водянихъ шумахъ зграями купаються підъ шабасъ жиди, якъ те гайвороння! Тонконогі, худі українські жидки лазять по мілководді, якъ ті буслі. Руки імъ довгі, тонкі якъ цівки, ребра полічити можна! Здавця ціле жидівське кладовище встало, щобъ пополоскати залежані вістки въ воді.

А тамъ по надъ Россю, на роздолі, попідъ горами й по долинахъ розсипались, якъ та череда, невеличкі біленькі міщанські хатки въ вишневихъ садахъ въ яблуняхъ та кучерявихъ грушахъ. Горіди скрізь пообсажені икъ Росі високими вербами, а на ровахъ росла рядами густими икъ руно зелена дерева. Міжъ сірими скелями стояла стара церква зъ тріма верхами, сіра, порбсла сизимъ та зеленимъ мохомъ, якъ самі скелі; а друга нова й хороша мурована стояла надъ самою водою, на високімъ шпилі, зъ високою давницею; стояла вона якъ та свічка въ підсвічникові, горіла проті сонця блискучимъ хрестомъ. Такъ хороше, такъ чудово кругомъ и въ низу и на горахъ, де зелені ліса то виглядали зъ долинъ кучерявими верхами, то виходили й виступали сміливо на самі гори. Ажъ одпочивають очи по зеленому лузі, по блискучій воді, по хаткахъ та садочкахъ! А тихе деління росіві

води по камінні, шумъ зъ підъ мандрюхъ колісь, котрі мигають своїми донатами якъ тьми врядами, пускаючи зъ себе дорпими равнами вряді прозорі води, а тихий, благодатний, літній вечір, изъ заходу сонця, наводить на душу тихі думи, вми- хамиряє серце, въ котрому и самъ не чується, якъ примічаєшъ ласку й любовъ до всього, до всього, що тільки в наврруги тебе, що тільки зъ усіхъ усюдівъ позирає на тебе...

Завернешь випадкомъ въ жидівську, або мі- щанську хатину, та глянь на життя людське, — и де та веселість диметця, Весело й хороче тамъ на світі божому, та погано жити тамъ людамъ.

Въ маленькій жидівській хатині, церегороме- ній тонкою грубою зъ дверми, живе по трь, по чотири сем'ї. И Господь їхъ знає, де вони тамъ гніздяцца! Книшать жидинята, якъ комашия, обі- драші, въ чорнихъ сорочинятахъ та нагрудникахъ, бліді, золотушні, зъ червоними, слабими очима Жидки сидять, кравцюють руками шачдини та сухими якъ кість. А самі бліді, та худі, тільки они блищать! Старий, бородатий жидъ, пашуєвши біле богомілля якъ рядно, кивав до вікна головою. За цагъ падаличка, одна цибулька, або головка нас- нику, ото ёго харчъ на весь день! Жидівка гуає кашею малу дитину, а кругомъ неї п'ятеро жи- дівленять пантрують її въ вічи, а п'ятеро кача- етця по землі. Тісно притулює вона до себе слабу дитину и цілує ёго щокн та слабі очн. И тамъ підъ грязю та при бідности, при горі б'ветця въ грудяхъ людське серце, и тамъ криветця любовъ до сем'ї, до людини.... (Дальше буде).

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партицькій.)

(Дальше.)

Збірачі пісень народнихъ старалися поділити гагілки на одвітні групи. Максимовичъ поділивъ їхъ по формі, на дві часті: кругові де дівчата уставляються въ кругъ або колесо, и відбувають такъ свої танці; 2) в дрючєві, де дівчата уставля- ються въ одинъ або въ два влючі. Шейковський зробивъ зъ каждой гагілки осібну групу, надавши кожній одвітну назву. Наконець Галька діливъ гагілки, по формі, на „гагілки въ тіснїщїмъ зми- слї“, де дівчата, позабравшиися за руки, вивива- ються шнуркомъ въ найрозмаїтні завороти, и на „гагілки въ обширнїщїмъ змислї“, маючи, кожда для себе, відмінні движення тіла. Постараюся поділити гагілки, після їхъ внутрішнїй грясти.

У насъ, якъ після околиці, стягають часто по дві и по три гагілокъ въ одну довшу. Такъ и. пр.

у Гальки підъ ч. 10, єсть списана гагілка, котру деінде на чотири часті розділяють: 1) Ой вїй- тєся огірочки; 2) Иванчику Вілоданчику 3) Воротарю Веротнику; 4) Ходить жукъ по жуличні. Гагілка, наведена Шейковськимъ підъ ч. 6, розпадаєся деінде на дві часті: 1) А вербо- вая дощечка; 1) 2) Навару и каші. Після Шейковського грають дівчата такъ Дощечку змъ и Воротаря подібно: завсїгда по рукахъ ходить, або на рукахъ обшнуєся дівчинка або ма- лий хлопєць. Ми дістаємо отже зъ горішнихъ га- гілокъ одну первісну, стягаючуся до знаного намъ митологичнїго лица Вородай т. є. Весна. Тимъ єспособомъ відбувалєся всі горішні гагілки въ па- м'ятву воскресяючої Весни и суть властиво Ве- снинками. Самъ предметъ єсть ту Весні відпові- дний: дівчина, представляюча Весну, показує якъ сіють шавъ, просо, петрушку, пастер- накъ; якъ в'ютьєся огірки, горохъ; або представляє заяця, воробця, перепілку, го- луба, шячча, сокола и т. д.

Після того належало би наші гагілки розділити на дві головні групи:

1. Гагілки весенні, або Веснячки, стягаю- чїся до Вородая²⁾,
2. Гагілки любовні, або просто Гагілки, стягаючїся до Лади и Зельмана (Омана).³⁾

¹⁾ Грясть тої гагілки єсть та сама, що въ гагілиці: Ой Дивъ, Дивъ та й Ладо, поміщеної въ 17. числі Правди.

²⁾ Про Вородая говорено въ 20-імъ числі Правдї. Забувъ я тільки додати, що въ иншихъ сторонахъ пираמידу зовуть не Вородаємъ, але вежою (Лозинський) або двї- ницею (Галька). Звичайно єтає чотири паробківъ, на нихъ — на плечакъ — три, на тихъ трьхъ два, а наконець одинъ. Що бъ двїниця не впаде, беруть довгий патикъ, за кото- рий держаться середні и верхні. Двїниця не разъ обходить ціле село, представляючи, по митологичному віруванню, по- воротъ Весни и літа. — Здаєся, що и сама назва Велик- денъ перєята въ часівъ поганьства. Свято гагілокъ впа- дало въ ту пору, коли день чимъ разъ більшимъ ділався. Въ польскімъ слові Wielkanoc зділана перєміна підъ впли- вомъ християнської церкви.

³⁾ До любовнихъ гагілокъ належать: Зельманъ, Галя Кострубонько и т. д. Максимовичъ, а за нимъ Петрушевничъ, догадуються, що гагілка Кострубонько представляє похоронъ Весни. Однако до такого обряду, була би до- гідїєнца та пера року, коли обходиться правилькъ Купала. Времі може бути, що забава Кострубонько перенєсєна въ купального празника въ свято гагілокъ, подібно якъ обрядъ вивожєння и топлєння Вими перенєсєно зъ свята гагілокъ на Купала. Саме слово Кострубъ здаєся стягати на митологичне лице. Максимовичъ порівнує вира- жєнє Кострубъ зъ великоруськимъ Кострома, котрий бувъ Богомъ Весни.

Той поділ задержується ще по нині в народі, хоч, розуміється, не так вже правильно, як те давніше бути мусило.

Крім давніх гагілок єсть ще много новіщих. У многих дається час повстання означити, н. пр. в гагілці про паньщину (Правда, ч. 19), а также в тих гагілках, в котрих відбиваються сумні часи рурикової (скандинавської) наволі (Галька, I, 112; Шейковський, I, 31; Pauli, I, 20; Лучаковський, 16, 18, 25, 44). Новіщими можна би назвати и ті гагілки, в котрих дівчата хлопцям, а хлопці дівчатам додринають. До даного обряду не тяжко пісню зложити. Однак припустити не можна, яко би обряди творилися в новіщих часах; вони подібно як и танці народні, винесені з Азії. У Зендавесті находився навіть один уступ, розправляючий «о святкованню великих празників» (Дункеръ, II, 306); жаль тільки, що весь той уступ не доховався до наших часів.

Празникъ Купала. — Найважнішим святомъ в честь Сонця, бувъ празникъ купальний. Їго обходили майже всі народи на землі, а то в той часъ, коли сонце на небі возносилося, около 20 Червця. Бувъ-то празникъ вознесення Сонця, а при тимъ святомъ огненного и водного хресту. Подібно, якъ Славяне, обходили червцевий празникъ Иранці и Индійці. «Въ Червці обходили старі Перзи подвійний празникъ водного и огненного хресту, котрий на цілімъ Западі ще и нині святочно відбувався, безъ найменшої догадки о єго старожитнімъ початку» (Wiener J. В. der Litt. 1818, III, 154; Ганушь, 191). О подібнімъ обряді згадує и Теодоретъ зъ пятого віку по Хр: Vidi... accendi roges et trans eos saltare aliquos, non solum pueros sed etiam viros, infantes autem per flammam ferri a matribus: videbatur autem esse quaedam expiatio et purgatio (Ekhard, Monumenta Jutrebos. 59; Ганушь 203). О огняхъ червцевихъ згадується и в библиі; були то огні чистительні (Новосільський, L. U. I, 110). Навіть Овидъ говорить о собі, що вінъ три рази перескакувавъ огонь и бувъ кроплений водою. (Fastes, VIII; Гол., Басн., 99).

О купальнімъ празнику згадують также давніші наші писателі. Такъ Густинська літопись зъ XVI. віку пише о ній: «Сему Купалу, б'є су, еще и донині по н'коихъ странахъ безумніи пам'ять совершають, наченше Юнія 23. дня, в навечеріе Рождества Іоанна Предтечи, даже до жатвы и даліи, сицевимъ образомъ: с'є вечера собираются простая чадь, обоєго полу, и соплетаютъ себѣ в'нцы изъ ядомого зелія и препоясавшися быліємъ, вознигають огонь, индѣже поставляютъ зеленую в'твь и емше с'я за руцѣ около обращаются окрестъ оноєго огня, поюще своя п'сни, преплетающе Ку-

паломъ; потомъ чрезъ оный огонь прескакують, єному б'єсу жертву себе приносяще.» Въ Стоглаві, зборнику церковнихъ законівъ зъ р. 1551 мовить ся, що «противъ праздника Рождества Іоанна Предтечи противъ ночи и в' весь день до ночи мужи и жоны и дѣти в' домѣхъ и по улицѣ, и ходя по водамъ, глумы творять со всякими играми и всякими скоморошествами и п'сни сатанинскими, ночью в' роцѣ омываються водою и пожаръ запалив' в', перескакаху по древному н'коєму обычаю.» (Гол. Басн., 98).

У насъ обходять празникъ купальний такимъ способомъ. Напередъ плетуть зъ р'жнихъ травъ и цвітівъ купальні в'нки и идуть в' л'сѣ або городѣ, щобъ зрубати яке дерево, маюче представляти такъ-звану Марену. Опісля идуть на певне місце, призначене для празнику, несучи зо собою Марену и солом'яного боввана, представляючого божка Купала. Марену, обложено в'нками втикають в' землю, а Купала, прибравши в' дівочі убори—стажки, мониста, перстені—ставлять коло Марени. Потомъ, запаливши дерева и соломи—огнємъ, видобутимъ черезъ терте двохъ сухихъ деревъ—скачуть або танцюють около Марени и Купала, приспівуючи до того обрядні пісні. Наконецъ перескакують черезъ огонь, співаючи пісню:

Ходили дівочки коло Маревочки,
Коло мого Вудола Купала!
Грати-ме сонечко на Ивана.
Накупався Иванъ, та в' воду упавъ —
Купала підъ Ивана!

Колн всі перескачуть, видають изъ себе в'нки в' воду, а потомъ и оба боввани, Марену и Купала. Рано и вечеромъ купаються в' воді, котра тоді має мати уздоровляющую силу.

Топлення Марени пригадує поганський звичай топлення смерти. Обрядъ той бувъ знаний в' Польщі, в' Чехахъ, в' Італії, Ішпаниі, в' Індії (Новосільський, I, 123 и 124). В' Індії, ще и нині, в' найбільшій урочисти и зъ найбільшою честью вивозять на ріку богиню Калі и тамъ її топлять, насміваючись зъ неі и проклинаючи. И у насъ топлять Марену, середъ насмішокъ и криківъ (Нар. праз. Купала, передрукований Білоусомъ зъ зборника Весни, 39).

Приспівки про Ивана повстали в' купальнихъ пісняхъ відъ того, що празникъ Купала впадає теперъ в' свято Ивана Хрестителя.

Вираження: Грати-ме сонечко на Ивана, стягається може до тої повірки, що в' часі Купала «сонце скаже.» Єсть то поганський забитокъ, повставший зъ вірування, що змій скаче на Сонце. Таке вірування мало давніше свою мисль; зъ празникомъ Купала починає день маліти, а нічъ (тьма, представлена яко змій) більшати. (Конецъ буде.)

С О Н Ъ.

Здрімалось ми на бенкеті
 Въ вельможнихъ палатахъ
 И приснився сонъ пречудний
 О народнихъ латахъ,
 Що ними ся покриває
 Нарідъ нашъ бідненький
 Відъ Карпатівъ до Порогівъ —
 Нарідъ нашъ рідненький.
 И здавалось, що ті лати
 Ясно пурпурові,
 А вни вмиті були въ морі
 Гіркихъ слізъ и крові...
 И збудившись я погляну —
 Всі ще бенкетують
 И народновъ працевъ, кровьѣвъ
 Всі ще газардують.
 Va banc! кричу зъ всеї сили
 Въ моімъ тяжкімъ болю,
 Ставлю проти слізъ и крові
 Правду й святу волю!
 Va banc! va banc! пани кричать,
 Поблідли небоги,
 Ожидаютъ вразъ зі мною
 Кіньчини тривоги...
 На тімъ боці кровъ и слези,
 На сімъ честь и воля,
 Почебаймо руські браття
 Усміхнеться доля.

Наушъ Шрамъ.

ЛИСТИ ОСТАПА ВЕРЕСАЯ

до приятеля на чужину.

III.

*Сокиренці Вересня 20-го дня,
 року Божого 1866.*

Прости мене, мій дорогий Приятелю, за те, що тавъ довго не посилаю тобі свої звістки; що ти и цареві служишъ, а все скоріше я діждусь одъ тебе листа, ніжъ ти одъ мене. Самъ знаю, добродію, що не гарно, не звичайно, да що жъ робить? Якъ би змігъ я своїми руками те зробити, що думкою на серці, то вже давно бъ — давно одписавъ тобі не одинъ одвітъ, а то самъ знавшъ, який проханий світъ важкий здаеця. Спасибі и за те моему писареві, що хоть теперъ, уважаючи на мою просьбу, зобрався зложитъ отсей одвітъ тобі, мій превеликий добродію...

Оце жъ, пославши сей листъ до тебе, я крено буду ждатель звістки зъ далекої сторони, бо давно вже серце мліє за тебе, мій щирый Приятелю, що нивъ тамъ проживавшъ въ чужімъ неспокійнімъ

краю. Найгіршъ я засумовавъ и запечаловавъ одъ того часу, якъ приснився мині сонъ (здаеця 3-го вересня), буцімъ бачивъ тебе недужого вельми и въ слезахъ, ажъ самъ крізь сонъ, вставши и навспражки заплакавъ гірко: думавъ, чи не случилось зъ тобою якого нещастя, болісти або такъ якої пригоди... и багацько дечого собі грішний передумавъ, а далі схаменувшись, помолився щиро Господу Богу, и молитва мене направила на инші думки: що сонъ — мара, часто дурить чоловіка, а добрихъ и богобоязливихъ людей Господь самъ хранить на те, щобъ вони ище більше добро въ світі творили. Отъ же, хоть я и такъ подумавъ, а все таки серце мліє, не довіряє хилому розсудкові, разъ-у-разъ шепче ёму: „може воно такъ, а може воно и не такъ.“

Прошу тебе, милий мій Добродію, пришли мині хоть маленьку звісточку, якъ тебе тамъ Богъ хранить, якъ въ трудахъ тобі помагає, якъ ти самъ проживавшъ изъ дорогою своєю парою: чи пославъ Вамъ Богъ яку одраду, чи и досі у двохъ живете чи скоро я старостю діждусь тієї години, що почую своїми ушима твій дорогий голосъ у твоєму рідному хуторі, що після того хоть трохи спокійніше дожить свого старечого віку... И всяке слово твоє, яке ти ні напишешъ, здаеця міні краще всего въ світі. Та міні тебе, Батьку, не вчити, що и якъ писать: ти и самъ, рідний, добре знавшъ, чимъ утішить старця въ ёго старечімъ житті. На те тебе Господь умудрає, щобъ ти розумними словами підкреплявъ насъ, калікъ невидющихъ, а намъ заповідавъ молиция за добро творящихъ, да не тільки за їхъ, але и за всіхъ злихъ.

Отака твоя звісточка, Добродію, поможе міні пережитъ останні свої старечі дні безъ гріха, хвалити Бога за те, що вінъ посилає утішення сліпцямъ-калікамъ черезъ добродіельнихъ людей. Гірко бо становиция въ світі нашому брату-старцю, и що дальше, до все здаеця дівця гірше. Уже сілські наші уряди навспражки не велють ходитъ старцямъ по чужихъ селахъ за милостинею, а сидя въ своєму зъ одніи нудьги зниешъ, а къ тому жъ и недостатки жують голову... Ну, да сі бъ злидні старцеві на три дні; дакъ то біда, що Господь очамъ не давъ світу, а люде и ногамъ не дають волі, да ище и въ окладъ бгають, дарма, що сліпець нікчемний... Ище жъ такому, що хоть и темний чоловікъ, да вбереция якъ-нибудъ межъ люде, да тому заграє на кобзу (якъ є кебета), тому присвіває, а зъ другимъ такъ добре слово слаже, — такий, до сякъ, до такъ проведе день и пропитання собі достане. А тому жъ бідоласі нещасному, що якъ кажуть: ні граць, ні помагачъ, ні бачить, ні

вміє, ні здужа, ні сміє.... Такому певно и життя не миде и такий що ранку не день Божий стрічає, а мужду свою превелику; и якъ ёго ніхто не научить, щобъ и въ такій гіркій долі не нарікавъ на Господа, такий чоловікъ пропащий на вікъ! Хвалю Господа свого, що навернувъ на мене добрихъ людей, що и въ нужді допомагають, и въ тузі розважають, и въ темноті навчають.... Хотівъ би и я поділицца зъ своїмъ братомъ такою Божою ласкою, якъ самъ маю, щобъ и пісні и думи, які знаю и грамно кобзарському навчити и такъ яке слово промовити; дакъ самъ случай не найде сліпого, а сліпий не найде случая, а самі охотники, мабуть, не бажають такого уміння.

Отакъ, Батьку мій коханий, я теперъ поживаю; тягаюсь помалу въ своїмъ селі зъ кобзою, хоть и мало зъ того маю користи, да підъ часъ хоть світомъ не нужу и не нарікаю на свою гірку долю; и за те слава тобі Господи! Спасибі и тобі мій рідний, що мене старого и темного сёму навчаєшъ, а ще більше за те, що и милостивею не забуваєшъ и добримъ словомъ наділяєшъ. Нехай тебе зъ твоею любовою парю Господь милостивий наділить добромъ и талантомъ, щастямъ и здоров'ямъ и всімъ, чого треба. Не забувай, коханий мій Приятелю, того, хто за тебе и встаючи и лягаючи молить щедрого Бога. Се твій покірний и правдивий приятель

Остапъ Вересай.

НЕОФІТИ

Тараса Шевченка
критично пояснивъ и оцінивъ
Евгеній Згарський.

(Конецъ.)

IV.

ЗАКЛЮЧЕННЯ.

Зіставивши повисці розвідки про Неофітівъ, припало би намъ на конецъ висказати який судъ приналежить Неофітамъ? На двохъ тільки місцяхъ, споминає самъ Шевченко про Неофітівъ. Въ пятімъ листі до Кухаренка пише: „Скомпонувавъ ще я тутъ зъ нудьги одну штуку, поему — Неофіти, ніби то. изъ римської исторіи. Але вона ще не вироблена — тимъ и не посылаю. Якъ викончу, то пришлю“.¹⁾

Въ третімъ листі до Щепкина, нагадує: „чи приславъ Кулішъ тобі мої Неофіти?“²⁾

¹⁾ Вр. Основа.

²⁾ Тамъ же.

Листъ до Кухаренка, немає означеного часу въ свой написі. Здогадуватися тільки можна, що писаний вінъ не скорше якъ 10-го або заразъ після 10-го Лютого 1858 року. „Письмо твое, пише поетъ, одъ 7-го Августа того (1857) року, изъ Екатеринодара, получивъ я 10-го февраля сего (1858) року, ажъ у Нижньому Новгороді.“

Письмо до Щепкина, де нагадує про Неофітівъ, писане скорше, бо 3-го февраля 1858 року. По коротенькій отсій нагадці звідуємося, що Шевченко заславъ Кулішеві, якъ мовить у письмі до Кухаренка, такі невироблені свої Неофіти. И дійстно являютьця вони кожному влітливому читателеві, неначе сміливий, геніальний, живописний начеркъ, на которому невикінчені делаі мостаті. Марою тільки просузається апостоля Петро; якъ скоро що на хрестъ повісило ёго, завадивъ мостъ въ Сиракузахъ у тюрму Неофітівъ, не заявивши по нихъ ніякого діла, да неспрацавши Альцида ні зъ рідною матерею, ні зъ Римомъ. Який-то похвапъ видно у цілімъ оповіданню; мвпався кобзарь підъ впечатліннями Новопетровської неволі, доки ще въ душі та й серцю живі сліди її не затерлися за впливомъ такъ довго вижидамої, въ полонніи полученої свободи. То понятно, що розположенне творця нашого, коли десятилітні нута зъ думі ёго снадати почали, було доволі живе. Ще не знали зовсімъ вайдани зъ него, а вже почувъ у собі вільного духа. Зъ глубини страждущої душі, сміливимъ полетомъ списавъ її страсть у Неофітахъ. Признати однакжъ належить, що попри тую невиробленість, самимъ надібніщимъ одличємъ тої поеми єсть її словесна здренність и велике багатство моротко висказанихъ глибокихъ мислей, зрортаючихъ на стільки розмаїтихъ живихъ образівъ у тіснихъ окладахъ.

Не було те заміромъ поета подати намъ вірне зображенне историчнихъ гонений Неофітівъ, зачимъ не держався подій историчнихъ и, хочъ місцями уноситця свободною фантазною, носилає матеръ-поганку, на цоклінъ Юпитеру ажъ въ Аteni; то прецінь въ цілості розкриває намъ саму живу, вірну правду, якої мало хто дочитається въ подібнімъ живімъ виді зъ исторіи. Ціле оповіданне написане віршомъ плавнимъ, язикомъ гладкимъ. Тільки на однімъ місці не коньче гарно висловляється, роздумуючи надъ нуждою дітей адамовихъ, коли мовить:

Гризембся, мовъ собакн,
За маслякъ смердичий
Та тебе ще зневажамъ
Пріаоче....

(Уст. XIV. в. 35—38.)

Не постична сеса нагадка про маслякъ смердичий, видається намъ неначе охляпка на великімъ

краснімъ образі цілої поеми. На тімъ кінчаємо розвідку нашу про Неофітів надіючись, що дехто изъ дотепнішихъ читателівъ спонукаючи, зъ глибокихъ норъ творівъ безсмертного Тараса нашого, чистішихъ да гарнішихъ струй добути для нашого молодого покоління.

— * * * —

НІЧЬ-У-НІЧЬ. *)

Кому мила синє море,
Кому милий місяць, зорі;
Мині мила моя річка,
Мині мила темна нічка.

Я що-ночи йду до річки,
Беру човенъ невеличкий,
Молодъ весла підіймаю,
На той берігъ поспішаю.

Вода пінить, човенъ плине,
Допливає середини,
Страшні вилі, страшні кручи...
Допоможи, Всемогучий!

Вода пінить, човенъ крає —
Черезъ хвилі пробігає;
Ще разъ руки підіймаю,
До беріга допливаю;

И на берігъ живо скачу,
И здалека дівча бачу
И потиху йду на гору
До милої мої двору.

Близько двору коло плоту
Поглядаю на ворота:
У воротахъ якъ калина,
Моя любая дівчина.

Сонце! живо жь опускайся!
Живо, нічко, підіймайся!
Живо, мила, йди до хати!
Годі мене виглядати!

См. Руданський.

*) Замістимо сей перекладъ найславнішого сербського поета Вранка Радичевича, щобъ познакомити нашихъ читателівъ зъ красою сербської поезії. Надіємось, що ш. читателі приймуть и пригослублять до щирихъ сердець своїхъ сей перекладъ, якъ би й поезію нашого великого Тараса. Належало бъ тутъ до-що більше сказати про славного Вранка, але въ короткімъ часі подамо въ Правді оглядъ сербської літератури, въ котрімъ буде мова и про Вранка Радичевича.

— * * * —

ДОПИСЬ. (Зъ надъ Двістра.)

(Ще де-що про „Рускую Читанку“ А. Торонського.)

(Дальше.)

По Шашкевичу наступає въ читанці Тарасъ Шевченко. Се найбільшій нашъ поетъ. Справедливо називають ёго „незабутнімъ кобзаремъ.“ Але кому звідки инде „нашого незабутнього кобзаря щирая слава,“ не була звісна, той певно зъ читанки сего великого генія не пізнає. Тамъ вінъ собі смирний поетъ, зъ котрого творівъ заледво 16 кусничківъ далось умістити въ читанці. Биографія ёго зовсімъ не вистарчає. А треба злати, що Шевченко може одинъ писатель, котрого творівъ зъ немігкими (виісками) безъ докладної биографії не можна добре розуміти. Та не досить на тімъ, що биографія недостаточна, але декуда зустрічаємо хибні дати, хибні пояснення фактівъ, що въ биографії такъ великого чоловіка не повинно бути, тимъ більше, що багаті матеріали биографичні були вже напечатані въ „Основі“ (II. роčníкъ, котрого, здається спорудникъ читанки не переглядавъ), автобиографія була напечатана 1860 р. въ Библиотецъ для народнаго Чтенія, а навіть въ Львові вийшла досить добра биографія зъ оцінкою (не всюди справедливою) творівъ Шевченка н. з. „Taras Szewczenko, jego życie i pisma, parisał G. br. Bataglia, Lwów, 1865.“ Тихъ матеріалівъ повиненъ бувъ спорудникъ читанки ужити до написання биографії, щобъ подати певні вісті зъ життя великого кобзаря.

Про молодість Тараса ми дуже мало довідуємось зъ читанки. А дуже важно для насъ знати ёго молодість, бо вже тоді засновувалися ідеї до деякихъ творівъ н. пр. до поеми „Гайдамаки“, имъ-то самъ Тарасъ оповідавъ Сошенкові, своєму приятелю. Въ молодости вбачаємо въ Шевченку охоту до деякихъ зайнятий, що такожъ єсть великої ваги для пояснення ёго характеру и оцінки творівъ. Коли вже Тарасъ бувъ козачкомъ у свого пана, читаємо въ биографії, заміщеній въ читанці, що вінъ (Шевченко) въ передпокою „читавъ старинні пѣсни.“ Не знаю відкіля авторъ биографії видобувъ таку відомість, бо въ всіхъ досі напечатанихъ матеріалахъ до биографії Шевченка того годі подибати. Отъ що самъ Тарасъ въ автобиографії каже: „По врожденной мнѣ продерзости характера, я нарушалъ барскій наказъ напѣвая (а не читая) чуть слышнимъ голосомъ гайдамацкія унылыя пѣсни.“ Отже або авторъ биографії Шевченка не порозумівъ тихъ слівъ, або не привязуючи до такої биографичної відомости великої ваги, відъ кого може учувъ її, а не старався дослідити чи справді такъ було чи ні.

Знати також треба, що Шевченко з пастуха не просто ставъ козачкомъ. Тутъ треба було прочитати „Новыи матеріялы для біографіи Т. Шевченка“ (Основа, V. 1862 р.).

Дальше довідуємося въ першій разъ зъ біографіи заміщеної въ читанці, що Шевченко „на путешествіяхъ зъ паномъ своимъ познавалъ людей и изучалъ пісни народни,“ коли міжъ тимъ самъ Шевченко о тимъ нічого не згадує, а такъ пише въ автобіографіи о своїхъ „путешествіяхъ“ зъ паномъ: „Странствуя съ своимъ баринномъ съ одного постоялаго двора на другой я пользовался всякимъ удобнымъ случаемъ украсть со стѣны лубочную картинку и составилъ себѣ такимъ образомъ драгоценную коллекцію. — Впрочемъ не жажда стяжанія управляла мною, но непреодолимое желаніе срисовать съ нихъ какъ только возможно вѣрныя копіи.“ Не тоді-то учивсь Тарасъ пісень народніхъ, а знавъ їхъ зъ малку незлічиму тьму.

Такожъ замічаємо, що Шевченка викуплено зъ кріпацтва 1838 р. 22 цвітня, а не 1837, якъ читаємо въ читанці. Помилки такі не прощаються. Се рікъ, котрий епоху творить въ життю Шевченка.

Ще будучи кріпостнимъ, Шевченко бувъ въ любовнихъ взаєминахъ зъ одною Полькою, однакжъ въ читанці про се нема згадки, бо здається, спорудникъ уважавъ лишнімъ о тимъ щось спінути. Що такі любовні взаємини у писателівъ часто дуже великої ваги суть, того ніхто не заперечить, хто хочъ троха обзнакомлений зъ якою небудь літературою. Звісно, що любовні взаємини польского поета Мицькевича, надали ёго творамъ, оснований на переказахъ народніхъ, тої чудної краси, барви и урдку, якої въ ёго першихъ творахъ, въ котрихъ ще тхне класицизмомъ, не находимо. Відъ коли Мицькевичъ оженився, не появилъ вінъ ні одного поетичного твору. Любовні взаємини славного польского поета Антонія Мальчевського вплинули такожъ на розвій сили ёго поетичної. Перші початки ёго були дуже слабкі, а не довго потімъ появляє вінъ поему „Марія“ — утвіръ, котрий по вікъ запевнивъ ёму славу и поставивъ ёго въ ряду, первостепеннихъ польскихъ поетівъ. Причиною була нещасна любовъ, а наслідками тої любови були ті долегливости, те моральне встрясенне, що такъ сильно вплинуло на настрої ёго бандури. На Шевченка мали любовні взаємини такожъ дуже великий впливъ. Коли Шевченко бувъ доходячимъ ученикомъ маляра Ляmpi, а бувъ ще тоді кріпакомъ, запізнався вінъ зъ красною швачкою, Полькою, и полюбивъ її. Любовъ та мала великий впливъ на Шевченка. Любовъ та облагодарила ёго душу, вивиснула Шевченка въ власнихъ ёго очахъ и вплинула сильно на розвій

ёго характеру. „Я въ першій разъ тоді прийшовъ на гадку, оповідавъ вінъ Сошенкові, чому и намъ нещаснимъ кріпакамъ не бути такими людьми, якъ и инші вольні кляси?“

Можна жъ такі річи зовсімъ пропускати й словомъ не згадавши? Се справді велика недбалість, або зъ несвідомости впливаюче легковаженне річей великої ваги.

Дальше читаємо въ читанці, що Шевченко „яко слободный путешествовалъ по Украинѣ, придивился еще разъ своему народу, прислухался его піснямъ и розпочалъ складати свои пісни.“

И ся відомість біографа далека відъ правди. Тутъ біографъ не порозумівъ, здається, слівъ автобіографіи (якъ її читавъ): „Украинская строгая муза долго чуждалась моего вкуса, извращеннаго жизнию въ школѣ, въ помѣщичьей передней, на постоянныхъ дворахъ и въ городскихъ квартирахъ; но когда дыханіе свободы возвратило моимъ чувствамъ чистоту первыхъ лѣтъ дѣтства, проведенныхъ подъ убогою, сельскою стрѣхою, она, спасибо ей, обняла и приласкала меня на чужой странѣ.“ Біографъ може думавъ, що якъ Шевченка „еще разъ придивился своему народу, прислухался его піснямъ“ ажъ тоді „обняла и приласкала его муза“ и вінъ ажъ тоді почавъ складати свої пісні. Ні! Шевченко ясно каже: „на чужой странѣ,“ бо вже заразъ по визволенню, якъ то знаємъ зъ оповідання ёго приятеля Сошенка, ставъ писати поезіи. „Изъ первыхъ слабыхъ моихъ опытовъ написанныхъ въ Лѣтнемъ Саду, печатана только одна баллада „Причинна,“ пише Шевченко въ автобіографіи. Відомість та, що Шевченко, ажъ по подорожи на Україну ставъ писати свої пісні, противитця зовсімъ бібліографичній даті, котра каже, що Шевченко видавъ 1840 р. свого Кобзаря. Звісно бо, що Шевченко ажъ по визволенню зъ кріпацтва іздивъ на Україну міжъ р. 1844—47. Шкода, що біографъ не вислідивъ того року, въ котрімъ Шевченко подорожувавъ по Україні, а певно не подавъ би бувъ такихъ мильнихъ и противорічнихъ відомостей о періоді авторства Шевченка.

Згадує біографъ въ читанці, що по визволенню зъ кріпацтва Шевченка „приято до академіи искусствъ,“ а не подає року (1844), въ котрімъ Шевченко отримавъ степень академіка. Бсть-то такожъ важна подія въ життю Шевченка, и вінъ яко академикъ іде на Україну. Спомінаючи про подорожъ Шевченка на Україну, біографъ не каже нічого; де перебувавъ Шевченко, зъ кимъ живъ, въ якихъ взаєминахъ, а всё то въ життю Шевченка дуже важне, бо инакше не будемо знати зъ якого powodu ту або сю поему написавъ, чому присвячує її тому або сѣму. Всё то позістане для насъ загадкою, якъ

не будемо знати зъ якими людьми живъ Шевченко, хто причинявся до ёго образования.

Про нещасну подію, котра творить новий періодъ въ життю Шевченка, читаємо такъ въ читанці: „Въ роцѣ 1857 взято го (Шевченка) до крѣпости Новопетровска въ Оренбургской губерніи, где полнячи службу война, переживъ 10 лѣтъ.“

Зъ тихъ дількохъ слівъ не знаємо ми ані причини ёго увязнення, ані причини визволення; не знаємо зъ того, чи Шевченко и въ тюрмі писавъ що, чи ні; чи було ёму дозволено що читати; зъ якої причини твори ёго написані підъ конецъ неволі, або по визволенню не мають вже тої сили, яку вбачаємо въ ёго творахъ написанихъ до 1847 року, або въ першихъ літахъ неволі. Ђсть-то поява дуже важна. Зъ читанки прочитавши тихъ кілька слівъ висше наведенихъ, кождий гадавъ би, що Шевченко відбувавъ черезъ 10 лѣтъ звичайну військову службу, коли тимчасомъ у Шевченка „зжмалося сердце и костыла грудь“, нагадавши собі овою минувшість. Вінъ про те и не любивъ згадувати, тавъ дуже далося то ёму въ знаки. Въ конець не будемо могли собі витолкувати, зъ відвіля на пр. підъ поезією „На Різдо“ написано „Косъ-Аралъ на Аральскому морѣ“, и и., коли зъ читавки тільки довідуємося, що Шевченка „взято до крѣпости Новопетровска“.

Зъ напечатанихъ матерьялівъ до біографіи Шевченка довідуємося, що ёго взяли насампередъ до Оренбурга, потімъ заслано ёго въ Орскъ, на Сибіръ, а опісля бравъ вінъ уділъ въ якихся виправахъ військовихъ на Аральскому морі. Ажъ въ р. 1850 заслано ёго черезъ Уральскъ до Новопетровска. По визволенню Шевченка зъ неволі, відкрився передъ ёго очима инний свѣтъ. Вінъ ажъ на волі пізнавъ який тагаръ двигавъ черезъ 10 лѣтъ. Року 1859 їздивъ Тарасъ на Україну и повзявъ гаду переселитися тамъ на постійне мешканне. Опісля загадавъ вінъ оженитися, але всё зістало тільки бажаннемъ, котре зъ причини скорої смерти поета не сповнилося. О всімъ тімъ нічого не згадується въ читанці. Чи жъ порозумівъ би хто ті думки, въ котрихъ Тарасъ, мовъ би вже видівъ зреализований свій плянъ, не знаючи всіхъ тихъ обставинъ? Чи порозумівъ би хто и ті думки, у котрихъ Тарасъ нарікає, що не удалося ёму виповнити свого бажання?...

При кінци біографіи вичисляютьца наважніші твори Шевченка, а нема згадки про драматъ „На зарѣ С то до ля“, котрий вправді зовсімъ не викінчений, однако жъ високо ставить Тараса, бо й тамъ пробивається незрівняний ёго талантъ.

Тавъ кождий признає, що біографія въ читанці ажъ надто коротенка, а до того ще обіймає

тільки мильнихъ відомостей, що зъ відтамъ ученикъ не тільки нічого не навчнтця, але ще наберетья кривихъ понятій.

Перегляньмо жъ теперъ, що-то споруднивъ читанки вибравъ зъ творівъ великого генія нашого.

Кожний, що прочитає тихъ кільканайцять творівъ Тарасовихъ, заміщенихъ въ читанці, далекий ще буде відъ того, щобъ пізнавъ, який-то бувъ Тарасъ, що вінъ для насъ зробивъ, чого вінъ стоїть яко поетъ. Пять думокъ субъєктивнихъ, до Котляревського и до Квітки, Перебендя, Причинна и Невольниківъ, Підкова, Гамалія и Чернець, Пісня и Псалми Давидові — отъ и все що вибравъ спорудникъ читанки зъ творівъ Шевченка. Правда, не було суджено Тарасові написати стільки, якъ написавъ Шиллеръ, Гете, Мицькевичъ або инші. Зъ ёго творівъ вийшовъ невеликий томъ, та всё тамъ саме зерно, дорогоцінні перли, всё то приміромъ щиро-народнѣі поезіи, предметъ нескінченихъ студій не тільки для кождого Русина, а для всёго Славянства. Про ёго книжку, мовлявъ, можна въ десятеро більшъ написати. Правда и те, що Тарасъ лишивъ дещо невикінченого, дещо вийшло не такъ сильне зъ підъ руки тяжкою неволею утомленого кобзаря. Але и тамъ пробивається великий геній Тараса, и то має вічну вартість. И зъ того всёго спорудникъ читанки не умівъ, чи не хотівъ більшъ вибрати, якъ 16 кусничківъ! Чому не подавъ вінъ тихъ чудеснихъ думокъ объєктивнихъ, заміщенихъ въ Кобзарі зъ 1861 р., та ще й иншихъ, въ котрихъ Шевченко такъ високо взнісся якъ би й въ своїхъ більшихъ творахъ? Знакомитий український критикъ, Кулішъ, каже, що „Шевченко, въ своей элегии: На що мині чорні брови, такой же великій дѣятель, какъ и въ своей поэмѣ: „Катерина“. Чому не заміщені ті вірші переповнені святої правди, якъ „Мині тринацятый минавъ“ и т. и., въ котрихъ зъ великою правдою списана, сказати можна, автобіографія Тараса? Чому не заміщені хочъ деякі думки написані въ неволі, де такъ гарно відбивається непорочна душа поета? Чи не стояло подати въ читанці цілої Наймички? Отъ що прописавъ Кулішъ про Наймичку: „Наивное и трогательное положено авторомъ въ основу поэмы и въ этомъ отношеніи я не знаю ничего совершеннѣе ни въ одной Европейской литературѣ. Что касается до языка, то призываю въ свѣдители людей изучавшихъ народныя Украинскія пѣсни: здѣсь онъ блестятъ всею свѣжестью и горитъ всіми красками, какія только мы встрѣчаемъ въ нашихъ лучшихъ пѣсняхъ, изображающихъ семейный бытъ, материнскія чувства, и умиленное благочестіе народа.“ (Записки и Южн. Руси, II, 148.) А треба знати, що писавъ се Кулішъ

про Наймичку не знаючи, хто її авторомъ, отже судъ сей зовсімъ безсторонній. Напечатавъ Кулішъ Наймичку вперше у Запискахъ, виши, савши її зъ одного женьського альбума, якихъ досить надбати можна на Україні. — Чи не стояло подати у читанці хочъ якої частини зъ поеми „Гайдамаки“? Чи годилося поминути Предсмертні думи, де такі глибокі гадки пробиваються? Чи не стояло бъ їхъ подати хонъ ведля того, щобъ показати читателямъ, якъ Шевченко обмакомлений бувъ зъ старимъ класичнимъ світомъ, дарма, що бувъ самоукъ? Чому не заміщена поема „Неофіти“ (зъ немогучи вишками), зъ котрої ми вбачаємо, якъ здорово поглядавъ авторъ на долю дряхлого Риму за часівъ зниклихъ імператорівъ? Въ конецъ, чи годилося навіть и не сцімнути про Назаря Стеделю, въ котрімъ Шевченко заявивъ такъ великий талантъ драматичній?

Зъ всього того видно, якъ рівнодушно споглядавъ спорудникъ читанки на твори Шевченка. Але чи жъ можна припустити, щобъ хто мігъ зъ рівнодушною читати твори сего великого чоловіка?

Се справді або велика мовіжа, або злоба, — цнакше годі собі витолкувати такий проступокъ спорудника читанки.

Про Кухаренка, котрий заміщений по Шевченку, примітивъ се, що належало бъ въ биографіі щось більше сказати о взаєминахъ ёго до Шевченка, а мігъ се спорудникъ читанки зъ їхъ переписки, про котру згадує, пояснити. Такожъ скажемо ще й то, що въ Основі не було оригінальнихъ повістей Кухаренка, а тільки такі що вінъ записавъ зъ народнихъ устъ.

Николай Костомаровъ, одинъ зъ найбільшихъ авторитетівъ въ цілій Россії, найчинніший чоловікъ въ розширенню народної просвіти, одинъ изъ звісного тровзвідця, що світило ясно на цілу Україну, знакомитий яко историкъ, критикъ, поетъ и пильний збирачъ народнихъ пісень. Зъ життя ёго подає спорудникъ читанки тільки коротенькі відомости, зъ котрихъ ми дуже мало довідуємося про такъ велику діяльність Костомарова. Шкода, що спорудникъ не хіснувався досить докладною биографією Костомарова, заміщеною въ Чеськімъ Научнімъ Словнику. Подрібніші життєписні відомости були бъ тимъ більше потрібні, що не одно пояснилося бъ такимъ способомъ зъ життя Шевченка и Куліша, котрі зъ Костомаровомъ такъ тісною дружбою були сполучені. Що до Кремуція Корда належить то само замітити, що замітили ми про Шельменка-деньщика. Треба було дати або въ добрімъ переводі класичнимъ, або вибрати що зъ ёго творівъ драматичнихъ написанихъ нашою мовою.

За Костомаровомъ наступає Янівъ Голубацький. Се одинъ зъ дружини Маркіяна Шашкевича и, въ своїмъ часі, чоловікъ великихъ заслугъ на нашій цивілі літературній. Не послідня місце належить ёму яко цюстові, багато заслужився около етнографіі, а найбільше яко янко-словъ розирачю о южноруськімъ язичі и Граматикю язика руського, котра нічъ вже вправді перевищена відъ іншихъ граматикъ руськихъ, але все позістане багатимъ и достовірнимъ матеріаломъ для кожного граматикаря. Зайваса неменше дво ревіній патриотъ. Однакъ жъ надовго по смерті Маркіяна піддурено ёго и відтягнуто одного зъ ревіійшихъ діятелівъ зъ рідної ниви літературної руської.

Стояло жъ отже подати подрібнішу биографію. Матеріалівъ до того мігъ спорудити читанки прибирати досить, а навіть въ Чеськімъ Научнімъ Словнику находитьца досить обширна биографія. Такожъ належалося зъ ёго творівъ поетичнихъ більше подати, а до того ще яку настину зъ прози и пр. зъ розправи о южнор. язичі.

Николай Устияновичъ, неперечно найбільший лирикъ по Маркіяні. Писавъ вінъ свої твори въ язичі чисто-народнімъ, однакъ жъ одісля збівся зъ пантелику, ставъ писаги вдуманимъ язикомъ и тому-то ми вже не вбачаємо въ такихъ творахъ того полету поетичного, тої сили, чолоття, яке пребиваетца въ ёго давнішихъ творахъ. Теперъ вінъ зовсімъ притихъ розстроївши милезвучну свою бандуру. Въ останніхъ часахъ кмиуєса вінъ на поле историчної поезіі, але тамъ видемо вже признаки ёго упадку.

Належало такъ обійтиса зъ ёго творами при виборі. Поезій зъ першого періоду ёго творчества можна було більше подати та ліпші вибрати, якъ Іоанъ Евангелистъ, зъ періоду упадку досить було помістити чи то „Походъ Руси на Царгородъ“, чи „Смерть кн. Романа“, чи „Ужасъ на Руси“.

По Устияновичу належалося бъ въ читанці місце Иванові Вагилевичеві, котрий такожъ належавъ до дружини Маркіяна Шашкевича. Спершу збіривъ вінъ пісні народні и писавъ презіи и тутъ положивъ не малі заслуги. Студюванне народнихъ пісень и думъ завело ёго на поле исторіі и митологіі, и на тимъ полю працювавъ неутомно черезъ цілий свій вікъ и лишивъ багато ученихъ розправъ. И такъ у Часописі Чеського Музея напечатавъ вінъ велику розправу о Гуцулахъ и Бойкахъ (по чеськи), о Похоронахъ у Славьянъ зъ Варшавській бібліотеці (по польски), о Шолудивімъ Буяку, зъ народнихъ пере-

кавів въ Часописі Оссолинськихъ. Окрімъ того написавъ ще деякі розвідки исторично-критичні и лъикові и Граматику языка руського (по польски). По смерті найдено міжъ рукописами автора цінний матеріалъ до руського словаря.

Не можемо собі ніякимъ способомъ витолкувати, чому пропустивъ спорудникъ читанки того чоловіка глибокихъ наукъ и широкої слави и такихъ заслугъ около нашої літератури? Хиба може тому, що бувъ протестантомъ, або може тому, що писавъ до польськихъ и чеськихъ часописей? — Прийде часъ, що и ёго заслуги яко працююча на ниві літературній оцінить справедливий суддя. Ми жъ тільки скажемо, що конче належало бъ помістити въ читанці хочъ сі твори поетичні, що находятця въ Дн. Русалці и ёго тамъ же напечатану розвідку о пісняхъ народнихъ.

Пропущено такожъ въ читанці зовсімъ К Скморівського. Се такожъ одинъ зъ робітниківъ на ниві літературній, котрий виступавъ недовго по смерті Маркіяна въ Вінку зъ гарною лиричною поезією: „Птиці-посли.“ Такожъ перевівъ зъ московського и видавъ сумоглядъ „Брмавъ“ підъ псевдонимомъ Д о л и н я н е н к о. Писавъ вінъ такожъ гарні дидактичні поезіи, переводивъ Діянью св. Апостолівъ, збиравъ пісні народні, коротко сказавши, належавъ до найчиннішихъ літеративъ, однакжъ не оголошувавъ своїхъ праць печатно. Годилося жъ тому хочъ сю одну поезію зъ Вінки надрукувати, дати воротку біографію и згадати тамъ, що вінъ ще більше писавъ, однакжъ не печатавъ.

По Устияновичу заміщений въ читанці Амброзий Метлинський (Могила). Тутъ замітно, що належало бъ и зъ ёго переводівъ хочъ одинъ подати, щобъ можна пізнати якъ високо стоить сей непослідний лирикъ въ переводахъ. Згадує спорудникъ читанки въ біографіі про сі переводи, отже припустити можна, що мусівъ їхъ бачити читати, — а не вибравъ нічого до читанки. Такожъ згадується тамъ, що Метлинський видавъ „Южно-русскій літературный сборникъ“ и що вінъ въ тій збірнику „помістивъ поетичні твори Миканла Петренка, Стефана Александра Макайла Макаровского“.... Шкода, що спорудникъ читанки ограничився лишъ на згадку про тихъ трохъ писателівъ українськихъ, а не подавъ децю зъ їхъ творівъ въ читанці, тимъ більше, що мавъ въ тій збірнику навіть біографіі тихъ писателівъ.

Петренко виступавъ яко лирикъ 1843 р. зъ поезіями въ альманасу „Молодикъ“.

Александровъ виступавъ о рікъ борше т. е. 1842 р. зъ поемою „Вовнулаа“. Поема ся для насъ

дуже займаюча, бо належить до роду описової поезіі, зъ котрої ми такъ мало маємо примірівъ.

Макаровський написавъ підъ кінець життя 1844 р. (умеръ 1846 р.) дві епічні поеми „Гарасько и „Натаал“. Метлинський пише, що „въ Макаровськимъ проявилося незвичайне епічне дарованне въ народнихъ творахъ тому, що вінъ глибоко знавъ життя и битть народній и, здається, коли бъ бувъ ранше до того забрався, то мігъ би статись творцемъ значнішихъ народнихъ епопей.“

Отъ такихъ-то писателівъ поминавъ п. Т. не надавши ні частини зъ їхъ творівъ въ читанці.

На тій місці належалося бй подати децю зъ поетичнихъ творівъ українськихъ до-инні живучихъ наслідувачівъ Котляревського, братівъ Карпенківъ. Григорій и Степанъ Карпенки написали багато поезій, повістей и драматичнихъ творівъ; ще й досі, міжъ громадою народнихъ писателівъ українськихъ, вони поглядають на нашъ народъ, ёго исторію и літературу крізь темні окуляри XVIII-го віку.

Духновичъ и Павловичъ — се писателі котрі самі про себе не заслугоють на уміщення въ читанці. Однакжъ изъ вагляду на те, щобъ подати ученикамъ якийсь взорець письменности угорськихъ Русинівъ, їхъ уміщення въ читанці конечно, бо угорсько-русина література не може повеличатися писателями заслугуючими на уважанне. Тамъ завівся въ письменстві языкъ ислусий, языкъ якимъ ніколи ніхто не говоривъ и не писавъ, языкъ, котрий годі назвати московськимъ. Може бъ поети тамтешні заспівали голосніцу народню пісню, якъ би появился тамъ такий, котрий указавъ би, що такъ, а такъ співати треба. Може такъ колись и буде, якъ появицца тамъ такий чоловікъ, якъ на Україні Шевченко, а въ Галичині Шашкевичъ Маркіянъ. Але поки що, вони співають свої пісні нескладно, безъ проводира, безъ ладу. Мовъ вітеръ мимо дерева гудять їхъ пісні, та ніхто їхъ не слухавъ.

Лука Данкевичъ досить середній талантъ виступавъ на ниві літературній підъ именемъ Лука зъ Ракова. Ще найліпше зъ ёго творівъ удавалися ёму байки, однакжъ и въ тій не взиівся вінъ високо такъ якъ н. пр. на Україні Глібовъ и Руданський въ байкахъ, а Гребінка въ приказкахъ. Языкъ у Данкевича досить чистий. Примітити однакжъ належить, що можна було до читанки щось ліпшого зъ ёго творівъ вибрати, якъ „Кто достойнѣйшій?“

Антій Могильницький — се одинъ зъ першихъ талантівъ поетичнихъ въ Галичині. Відзначається легкимъ и невимушенимъ зображеннямъ предмету и незвичайнимъ талантомъ въ описанню

природнихъ появівъ, місцевостей и поєдинчихъ лиць. Въ нїмъ проявляється великий талантъ епічний. Насампередъ однако жъ писавъ вінъ поезію лиричну. Въ тихъ поезіяхъ помічаємо впливъ народнихъ пісень на настрої його ліри и велика шкода що п. Т. не замістивъ въ читанці більше поезій його лиричнихъ. Въ епічнихъ творахъ, якъ „Скитъ Манявській“, не той вже духъ віє, якъ въ пісняхъ лиричнихъ. Тутъ поетъ придержувався взорцівъ класичнихъ постороннихъ, не маючи приступу до жерела чисто-народної епічної поезії. Невичерпане жерело того роду поезії подає намъ Україна въ своїхъ думкахъ историчнихъ, коли міжъ тими въ Галичині того роду поезій дуже мало находимо. Отже й Могильницький не найшовъ тутъ для свого епічного таланту правдивихъ взорцівъ и здорової поживи, а тримався взорцівъ постороннихъ (особливо видно впливъ взорцівъ польськихъ), такъ що до розміру вірша, якъ ритмівъ и образівъ. Не видимо тамъ ритму, тільки римованне віршівъ, и тому оповіданне тяжке и одноголосне. При всімъ тимъ однако жъ відзначається Могильницький чистотою язика. Спорудникъ читанки бувъ би отже добре зробивъ, якъ би изъ Скиту Манявського подавъ бувъ тільки Вступъ и Образъ стародавнього Галича (неперечно найліпші частини зъ поеми), а окрімъ того ще яку частину сатиричної поеми, щобъ и о тимъ мали ученики поняття, якъ високо стоїть Могильницький въ сатири, а то тимъ більше, що ми поемъ сатиричнихъ руськихъ въ Галичині майже зовсімъ не мавмо.

Иванъ Гушалевиць виступавъ въ литературі насампередъ яко поетъ лиричний. Пізніше писавъ такожъ байки и думи историчні. Лиричні його поезії досить мірні и навіть найліпші зъ нихъ не могли бъ зрівнатися навіть зъ слабшими поезіями Маркіянової дружини. Ще менше удавалися йому байки и думи историчні. Въ байкахъ його, такъ само, якъ въ байкахъ Данкевича, не видно того живого представлення, тої ядренности и сили, яку подибуємо н. пр. въ байкахъ Глібова и Руданського, и въ приказкахъ Гребінки. Думи историчні Гушалевица не видержали бъ и легкої критики. Не бравъ собі авторъ взорцівъ зъ нашихъ питомихъ думъ, котрі виробилися на инший ладъ, якъ исторична поезія западовцівъ. Гушалевиць неперечно мавъ передъ очима класичні взорці описової поезії западовцівъ, однако жъ и відъ того ще йому далеко, щобъ хочъ на той ладъ що-небудь стійного появили.

Появленне театру руського, и розписанне конкурсу на добрі драматичні твори спонувало Гу-

шалевица и въ тій галузі поезії спірбуватися. Якъ звісно результати пробъ драматичнихъ вишпили якъ найсумніщі. Написавъ Гушалевиць вправді ажъ 3 такъ звані мелодрами, и то кожда зъ нихъ въ 3-хъ діяхъ, однако жъ жадна зъ нихъ критики не видержить. Підгірянамъ, що вже найліпше изъ всіхъ удались, критика закинула бракъ оригінальности, дуже слабе умотивованне характерівъ и великі неконсеквенції, впливаючі зъ браку знання основнихъ правилъ драматургії и психології. Про тамті дві вже нема що й згадувати. Зъ кожного взгляду отже Гушалевиць дуже мірний талантъ поетичний и досить послідне займає становище въ литературі. Зъ його творівъ належало бъ отже вибрати зо дві поезії лиричні, що найліпші, одну байку и одну думу для приміру, а такі твори якъ його мелодрами лишити библиографії.

Якъ же жъ поступивъ собі спорудникъ читанки?

Насампередъ умістивъ вінъ одну думу историчну, а потімъ 6 поезій лиричнихъ, а міжъ ними „Стихъ голошений 1848 р. въ семинарії.“ Стихъ сей обіймає вправді більше якъ 4 картовъ дрібненького друку, однако жъ не заслуговувавъ жадною мірою на уміщення въ читанці. Що найбільше впадає въ очи по перечитанню сего стиха, то великий неладъ мислей. Не випливає тамъ одна мисль зъ другої логично, але поетъ шибався самовольно по всімъ усюдамъ безъ жадної побудки. Не знаходимо тамъ такожъ ані троха поетичности, нема ані ритму, ані єдности въ мірі вірша. Вірши тамъ по волі поета то коротші то довші, словомъ сказавши, єсть-то римована проза, въ котрій не находимо найменшого порядку, найменшої звязи мислей. Шкода було такожъ заповняти місце такимъ дихимъ утворомъ драматичнимъ, якъ Підгіряне, въ котрихъ впроваджені не справдешні Підгірські типи, а такі типи, що можна въ кожній закутині нашої Русі побачити.

(Конецъ буде.)

ПЕРЕПИСКА.

Всі, що переписують зъ Вп. п. Ю. Федьковичомъ, зволять листи до него рекомендувати.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ.

Зъ 1-мъ (13-мъ л.) Липцемъ зачинається 2-ге півроччє нашого письма. Запрошуючи до передплати на друге півроччє, просимо о скорє надсиланне передплати, а тихъ В. передплатниківъ, котрі ще зъ передплатою въ задєглости остаютьця, по крайній мірі о присланне належитости за часъ минувший.

Редакция.

Головні помічники при редакції: Б. Згарський, М. Коссаць, Дръ В. Лугаковський, Ом. Паршицький, Дръ К. Сушкевичъ

Відповідає за редакцію: Иванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропигийської

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛИТЕРАТУРНЕ.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кождого місяця. — Передплата вносять: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменниця „Народнаго Дому,“ (Крамівська улиця). Адміністрація підъ Ч. 352%.

Гориславська нічъ

або

Рибалка Панасъ Круть.

Оповідання Івана Петуля.

II.

Одного разу надъ Гориславомъ стояла тиха чудова, місячна, літна нічъ. Високо, трохи не середъ неба висівъ місяць ясний, блискучий, повний, наче надувъ щоки зъ усієї сили. Сиділо небо ажъ блищало, а ясний місяць ажъ одлипъ одъ неба, висівъ якъ блискучий пухиръ, надъ самісінькимъ містомъ заглядаючи въ Рось. На дворі світло, хочъ голяки вразбрай. Високо піднялася надъ підсковатою покриваю лавочокъ та хатокъ нова жидівська школа и блищала всіми вікнами, наче въ середині паладо полум'я. На другій горі темніли рядками гробви на жидівському владовиці. Усе місто зъ підсковатими дахами нагадувало ті картинки, де бувають намалювані всходні міста зъ своїми руїнами, зъ гробовими пам'ятками. А високі верби на горі зъ вуглями, кучерявими верхами, наводили ману ще більше, нагадували про всходні пальми...

Кажуть, що въ глуху північъ буває така година, коли засинає все на світі. Мабуть тоді така година йшла надъ Гориславомъ. Місто заснуло, скелі стояли нерушними надъ водою, наче думу тяжку думали, заснувъ лісъ по горі, сумували зелені верби. Десь гавкнула собака зъ просоня та й замовкла, десь свиснувъ пізний соловейко та й задрімавъ. Зглянешъ на все те здалеки, згори, и здаєтця тобі, що бачишъ якесь зачароване царство, де все послухало й стало кам'яне, и гори и ліса и вода, навіть самий місяць зъ своїмъ тихимъ проміннямъ скамінівъ и захоловъ. Такъ було тихо, ажъ якось мертво, наче все те бачишъ, якъ намалюване якимись чудовими красками, на якійсь дуже чудовій картині; мовъ те дивне малювання ожило на полотні, виросло ажъ до великості справдеш-

нихъ гіръ та лісівъ въ твоїй уяві, — аби й передъ твоїми очима.

И чудно ажось середъ такої спокою! И пригадаєшъ, що ти тутъ наче зайвий; наче кругомъ тебе все вимерло, все що жило, а ти зостався одинъ. И не думки, не висли йдуть на душу, а якийсь смутокъ, пострахъ, бо чуєшъ, якъ въ тій великій пустій, темній хаті, якъ стукає въ грудяхъ серце, якъ дзвенить въ ушахъ кровъ. Зможешъ озиратися навкруги, чи не дітають кругомъ тебе якісь інші постаті, чи не виглядають за вулицю чийсь очі, чи не клюнаютьця въ воді, чи не тріпаютьця на зеленій вербахъ зелені русалки.

Тамъ надъ Россю єсть одна висока скелі, ажъ трохи похилилась надъ водою та надъ лозою. Зъ боківъ обсіли, обляпи коло неї густі верби. Въ скелі, въ низу проти місяця чорніла чорна тінь, неначе двері въ середній скелі.

Въ таку півночну добу звідтілъ зъ підъ тієї скелі виступили дві постаті людські, білі якъ мервці въ білихъ покривалахъ. Вони несли щось довге та чорне побравшись руками за кінці. Въ одного чоловіка біла борода висіла до пояса, а лиса якъ воїно голова блищала при місяцеві, наче скляна. Друга людина була середніхъ літъ зъ чорнимъ волосомъ, чорнимъ вусомъ... Білі сорочки на їхъ при місяцеві здавались ще біліші, люде ті проти місяця були наче ажъ прозорчасті мовъ білимъ туманомъ повиті, неначе на березі блукали якісь тіни не сегосвітні. А то були живісінькі люде! Одинъ бувъ старий рибалка Панасъ Круть, а другий Панько. Вони виносили свої човни, що були поховані въ тій кам'яній печері одъ негоди. Поклавши човни при березі, вони почали стягати сітку, котрою були укриті лози якъ павутиннямъ. Тихо шелестіли зелені вершочки лізъ, розхляючись, сітка, якъ намітка моталась жмутами въ рукахъ, білі поплавці зъ березової кори білили разками по лозахъ, по зеленій траві падали на землю

въ рукъ. Отъ вже сітка складена въ човни. Обидва рибалки попріпадали на влодшки на хибнихъ човникахъ, оперлися вѣслами въ білий побережній пісокъ... Зашипівъ пісокъ підъ човнами, й дві човни, якъ два селезні, тихо полинули по воді, покидаючи за собою леснякый сліпъ, що расхордився якъ промінь по тихій воді. Вѣсла мугали на воду рубомъ, сітки влалісь на самісіньку воду. Жадна крапля не лягнула, не спеломала водної мінці.

А тимъ часомъ, роблячи діло, рибалки тихо загомоніли проміжъ себе. Старий Круть забубонівъ товстимъ голосомъ. Іхъ розмову підслухали зелені верби, нерушми скелі, ясний місяць та соловейки.

— Діду Панасе! питає Панько.

Дідъ мовчить, неначе не до ёго говоритця.

— Діду Панасе! питає Панько вдруге.

Помовчавъ зновъ дідъ, а далі одказавъ знехоти:

— „Та чого!“

— Кілько навъ роківъ, якъ ви, діду, бовтаєтесь отутъ за рибою?

— „А тобі на ніщо!“ Одказавъ дідъ трохи сердито.

Дідові не дуже хотілось балакати, а Панькові присніла охота деконенне питати ёго.

— Та такъ, навъ Панько.

— „Чи давно я отутъ бовтаюсь“, почавъ дідъ наче самъ до себе та й задумався. „Моя покойна Одарка, царство їй небесне, померла передъ Петрівчанимъ пущацямъ. А тому вже мабутъ буде двацять роківъ ще й три. Таки жъ зъ того часу я поминувъ усе и почавъ рибу ловити“.

— Двацять роківъ, ще й три, промовивъ Панько прицмокуючи. А підъ котрою жъ то вербою ви діду закопали гроші?

— „Що?“

— Гроші, одказавъ Панько.

— „Які?“ питає дідъ, наче трохи здивувавшись

— А ті, що ви заробили на рибі, одказавъ Панько.

— „Гм! закопавъ я гроші, тільки не підъ вербою, а въ шинкарки въ скрині“....

— Оттакъ! А на віщо жъ ви дали гроші шинкарці до схованки?

— „За горілку“, одказавъ дідъ твердо.

— А на віщо жъ ви пьете?

— „А бісь ёго зна! Мабуть тимъ, що хочу!“

Панько зъ тиха осміхнувся.

— Чимъ же ви, діду, промишляли, поки ще була жива ваша покойниця? Питає Панько.

— „Еге-ге! За що я не брався, до чого я не кидався?! Я бачишь, почавъ дідъ, таки тутешній, Гориславський міщанинъ, зъ батька зъ діда, зъ прадіда. Чи бачишь ондечки на горі, надъ провал-

лякъ, коло каміня стоїть хатина, коло неї жменя города. Старий ривъ зарісь густою дерезою. Отамъ я звикавъ свій довгий вікъ, оттамъ вона стояла при батькові.“

Дідъ згадавъ про літа давні, минувші й розбалакався. „Тільки й зазнаю я того щастя якъ бувъ я малимъ хлопцемъ. Що було набігався, нагулявсь зъ хлопцями по тихъ горахъ, по тихъ долинахъ, въ горахъ, въ хрещника, що було накупався въ Росці, налазисся по тимъ скелямъ високимъ, де птиці вьють гнізда! А прибіжипъ було до дому, чи ззіси шматокъ хліба, чи й ні, — де впадешь, тамъ заразъ и заснешъ; чи въ хаті, чи й підъ хатою на присьбі. А зійде сонечко, — зновъ несуть тебе, ноги на скелі, зновъ мугався въ Росці, печесся на піску, або ганнешъ за вівцями, поки мати не покличе обідати. И де брадася та сила въ тихъ ногахъ! Теперъ мене на круту гору вже ледви ноги виносять! Та й давня жъ то річъ! Якъ згадаю то такъ наче все мині снилось, а не жилося; здавця наче то не я бувъ, а хтось другий бігавъ отамъ по горахъ. Матірвь вже давцо забувъ, навить яка була й на видъ. На силу мрів мині, якъ въ тумані, якась висока молодиця въ жовтімъ очіску, безъ хустки на голові. Сидить було на присьбі, та все сорочки латає.“

„Взявъ мене батько одъ череди и почавъ вчити кравцювати. Вінъ бачъ бувъ кравцемъ и кушніромъ. Все було шне кожухи та свитки, та бѣ довшу на струні; все було деркотить струна въ сіняхъ одъ ранку до вечора. Робимо, працюємо будо зъ батькомъ, а прибіль недуже було позначається. Все було въ насъ недостача; — ходимо въ латаній одежі та харчуємось по заиденській. А прийдетця власти чиниць, було батько грошей позичає.“

„Оженивъ мене батько, а самъ змеръ, поминувъ мині отой грунтъ, три оведихъ шкурц, та два незапроданихъ кожухи.“

— То ви, діду Панасе, вмісте й кравцювати? казавъ Панько. Пошивте жъ мині кожущину, якъ прийде зима?

„Кравцювати,.... одказавъ дідъ наче зъ глузуваннямъ. Чи кравцювати жъ тільки? Чому я не вчився, за віщо я не брався на своєму віку! Я й кравцювавъ, и кушнірувавъ, бувъ шевцемъ, стрільцемъ; а долі кинувси до цимбалъ ставъ музикою. А теперъ, якъ бачишь, я рибалка. Брався я за все, та не було мині щастя — долі ні въ чому. Оттакъ якъ бачишь! Якъ теперъ не маю нічого, такъ и тоді не було нічого. Наче вчепилася до мене недоля, та й годі! И день и нічъ думаю, а все не вгадаю, чого я такий нещасливий! Чи мині Богъ уже не давъ талану, чи на мене змалку наславо, чи мене такий піпъ хрестивъ, чи якъ співають въ

плені? Я вчора народився, а у полі охрестився, чи таки нуми брали, щастя — долю одібрали... А може мнї Господь не дасть розуму, якь оть дру- гими людьми може я дурний, не змілай."

Дідь Панько замовкь и задумавон и Панько задумався.

„Але жь ні! Промовив дідь разом, якь про- кинувшись. Я не дурний и розуму мнї не поси- чати у людей. Чи повіриш не що було тільки гляну, вже й умію, вже й самь зроблю, та ще й якь зроблю! И батько покойний було дивуюта, що я такь швидко вадчився шити кожухи, и шевсь. Дмишка показавь мнї тільки разь, якь робити шити, и дикь нашь дивувався, що в такь швидко вчуся, мовь зь вогни рву, мовь зь жару хапаю. А малимь хлопцямь якь бувь, то пероблю було кіскою колеса, мандови и цятірні, танісінько, якь у млинї. И на димбадахь ніхто не вимьт мене грати. А вже де було понуко цісно, або козака до танцівь, заразь було перейму, и самь оце якь по- чуву міркувать, та й складу до ладу, та й заграю, ажь у самого звязка трусятця до танцівь. Ні! Го- сподь не обидивь мене розумомь. И мабуть неща- сливий: Мабуть така вже моя доля..."

— Але жь ви, дїду, тамн щось заробили?

„Поштривай бо, не сунься попередь батька вь пекло! Зароблял..."

Панько замовкь.

„Заробляти — и заробивь по троху, та не мнїт якь то мабуть, на ноги сьвѣтнєсь. Нинь було не забери тихь прощенихь, щобь разьмь закупити товару, разьмь прасити, разьмь продати, разьмь и преші забрати! Перепадє було тамь, цїдїтця було, сль-тамь копїчннє зь копїчннєю, канєє було по троху! А бїльшь того було, що оце візьме, та й порветця зовсімь... А туть було приїде строкь платити панові чиннїз, за оту дерезу... Давай, хочь зь волїна вилуки! Плачу бачь за те, що моя зем- лина прятумилась до паньского глинїца. Треба жь и прожити й прохарчитись, треба жь и одя- тись. Думає я та гадає, якь би туть у свїті хочь не забаратїти, — нуди вже намь до того, — та хочь зотїлїстись на ноги. Ото разь якось пі- шовь я до Берка, таки до цїго проклятого, що й теперь держить заросянський шинкь та млинн. Теперь вїнч бачь трохи снапцанївь. А тоді... було ходить — похикає вь блискучому довгому кап- танї, позакладавши назадь руки, а на головї шапка боброва, ажь волось вилскуєтця, на ногахь білі панчоки. Ходить було, тїлько подїше довгами чор- ними пейсами. Прихожу я, Берка не має дома, тільки Берчиха сидить, прибралась, якь та панї, та плетє панчоку вь рукахь. — Здорова була, Рухле, кажу їй. А вона якь вьзїрїтця на мене!

— Иди я тобі Рухли, бинїя ти, жумнїз, гадюка! якь я тобі — ти? и зь тобою свиню пасла, ци сцо!"

„А що жь ти таке вь сякого — такого?" питаю її.

— Хубоєсь не бидьсь! Я панї не музицу...

„Еге-ге! кажу. Такижь панївь на базарї по сльз за цибулю! А де Берко? Я прийшовь по- зичати грошей..."

Ячь натїнувь я за грошї, заразь мої Бер- чисї якь реть зацїпило. Вже й не сердитця! Звн- чайко жидовї грїшнї заразь реть залетаснї. По- лобнї на всї боки й заплачї и пропаде якь на со- бацї."

„А туть Берко рипь вь хату. Я до єго, го- ворю єму, що такь и такь, будь ласкавь, зарядь! Позичь грошей..."

— Добрь, каже Берко. А де жь твоя застава?

„Онч на горї стоїть", кажу.

— Я твоеї дерези вь заставу не хоцу, одмазує вїмь мнї."

„Яка тамь габнїдєсьма дереза! кажу єму. Берн хату та ті кожухи, що натїну."

„Згоднєсь мїй Берко. Закупивь я товару, на- шнєв кожухивь та шапкивь. Найнївь я конячнну та потягєся ажь на Довгопїльський ярмарокь, ажь на степи, коли тувать... А ярмарокь тамь стававь обь Другїй Пречистїй. Що тамь за сильнїй ярма- рокь стає у тому Довгопїлї! Кудь напому Горн- славському! И вь слїд не вступити!..."

„Иду я, ще до свїта, лїскомь по долині, а яр- маркивь вже чути. Не то реве, не то стогне, але гудє, гудє, начє сто роївь вїйшло разьмь, сто мнїнївь мєло, або бємля стогне, — оть-оть три- стїметцї! Коли вїнїдмаю зь лїса, ажь тамь по- пїдє лїскомь мїжь вуццями на дорогї, на стежкахь позасїдало жидивь, якь того звїря хижого! Чи несе молодїцї на продажь або птїцю, або овоцї, чи везє хто возомь, де не візьметця жидова зва вуццївь, зва ровївь, тамь и вїрїють якь та галнїз. Рвуць зь рукь, смїкають, ростягують клунки, не- поторгувавшєсь несуть вь хати та цє й лають людей... Бїнї їхь сила божа! Нападуть часомь на молодїцю або на чоловіка, мовь торти на грїшну душу. А все то бачь, щобь недопустивши до яр- марку, дешєвїше купити й обдурити. Цїну дають якь на смїхь. И не зь одного воза поростаскували клунки..."

„Сердєшнїй чоловікь, звїсно однїз, не похо- пїтця й оглядїтсь. А жиднїята тому й радї, стро- мляють руки мїжь полудрабки та витягають, що налапають. По злєдїйський бачь роблять, а справи не знайдєш!"

„Оть віждмаю я вь ярмарокь трохи неначє на лєгїрїя. Ярмарокь саме заклєкотївь якь окрїпь

въ казані, розсинався тамъ трохи на пназ; якъ мосту. Якъ глянувъ я на той армарокъ зъ горц, то ажъ ставпомъ ставъ! Господи! ще жъ те за сильний бувъ армарокъ! И вродився й охрестився, мабуть вмиру, те такого не бачитиму. Куди нашимъ Гориславськимъ! Хиба свлади до пупи зъ двайцять! Куди не киць окомъ на всі боки, скрізь люде, та й ще люде, такъ и ходять хвилею, або якъ той густий лісь, що нимъ вйдає сильний вітеръ. Мабуть бідше якъ десять ризъ, не сказавъ би, засібно самісінькими людськими головами. Чорні, сині шапки, жіночі хустки такъ и ворухатця, якъ ота комашня, коли розгрибешъ її гніздо. Проміжъ людськихъ головъ стирчать рогаті волячі голови, а на концюму — мінські голови чорніють наче лонизані разками. Тіснота, якъ у церкві на Великдень, и протовпитись не можна. А довгополі жидки такъ и літають, такъ и снують поміжъ людьми, якъ ті джмлі. Якого тамъ товару не було! Господи милостивий! Що тамъ було скоту, коней, канунівъ, динь, канустівъ, не сказати возами, дяд горями. А тамъ вози добрі, кінські й чумацькі, обіддя міцне, чудове, колеса, дожки. Ганчарі заставили горшдами таке місце, якъ нашъ Гориславський базаръ, чумаки стояли цілими валками. Середъ базару під шатрами торгували жиди та коробейники, стрічками, цыцомъ, мотирбасомъ, и всякими матерями, а дівчата та молодіці обліпили їхъ якъ пчоди свою матку. Що тамъ було бубликівъ, паланиць, печеного й вареного!... А коло містка засіли ажъ въ три ряди старці, старчихи, та кобзарі. Всі працюють и співають. Та й хороше жъ співали, краще якъ дяки въ церкві, та все пісень тамихъ хорошихъ, жалібнихъ, а кругомъ їхъ слухають люде, поплідиравши голови руками. А далі на возахъ стояли діди піднявши шапки на палицяхъ, та викаликали сюди, — мовъ шевці й крапці, шаповали й коновали, драмарі, ганчарі, чумаки й козакі, — щось маємъ скарати... Той оповідає ціну за роботу у якогось паца, той розказує, що пропаде триє коней перістихъ. А народъ товнитця, снує, дивитця, гомонить, розказує, про що викаликали, які ціни... Якъ вертався зъ армарку, то й тоді гуло въ ушахъ до самісінького вечора.

„Нирнувъ и я зъ коначиною та зъ візкомъ въ ту гушавину. Розіславъ я свої причадали въ ряду, повтикавъ кілки, розвісивъ кожухи, шапки. Коли оглянусь, коло мене зъ одного боку жидъ, зъ другого боку жидъ зъ кожухами та смушевими шапками. Надала мині лиха година стати міжъ ними! Висять мої кожухи, минають люде мій товаръ; а въ гаспидовихъ жидківъ, оце дивлюсь, спорожняється рядокъ за рядкомъ. И бий ёго сила божа, зъ тими жидами! Сухі довгі та товкі, якъ хортн,

шпанді, в'юнці, аживаютьця, ядро покупцівъ, якъ ті в'юнці. Оце стою та дивлюсь, а жидъ витягає зъ тлуму за поясъ мужика. Підгальжує, якъ той врюдь, и заразъ вгадає, кому чого треба. Мужикъ звичайно впугається въ одождъ, якъ на армарокъ, та ще й понакладає й сёго й того и за пазуху и на кошені и въ відлогу, въ одній руці мазици, а въ другій батігъ. Лас жидъ та одтисъ невіро, піді собі підъ три черти, або й далі! А все такъ йде за жидомъ. А мій жидъ такъ и вертитця, такъ и виляє хвостомъ, крутитця якъ нависне веретено. Якъ той хортъ зіпнетця на вішалку, вхопитьъ зубами шапку, накинне на чоловіка, накинне коужхъ на плечі. А самъ то зъ боку, то зъ заду, то зъ переду, то присканує, то одскакує, обсмикає, обтагує! Повертає чоловіка та прижезує, бий ёго сила божа, де въ ёго ті слова берутця! Лепече та цокоче, хвалить товаръ, нема мовъ кращого й на світі. Десь вихонить дзерналице, плюне, обітре рукавомъ.“

— А бачисъ, якъ хоросе! На тебе всі люде дивлятьця. Отъ козамъ! Дивися, якъ дівцину за тебе моргає! Дивися!

„А чоловікъ, або парубокъ, думає може й справді. Повертаєтьця мовъ пінь у ривахъ, та питає въ жінки: подивисъ бо, Мотре, чи й справді гарно? Бреше мабуть пся-віра! А жидокъ вже й чоломаєтьця по руці та гне таку ціну, ажъ сумно слухати. Заразъ таки візьме та й сиустить половину, аби бачъ забалакався покупець. А я стою та стою. Прийде хто, снаму свою ціну, якъ сідъ, щобъ Бога не гнівяти, не праваю по жидівський якъ за батька. Вгодно, бери, а не вгодно, якъ хочъ! Ніхто не силує. Минають мене люде. А обдурювати якомсь ніяково, та ще й гріхъ, якомсь и язизъ не повертаєтьця. До того бачъ треба призвичаїтися; заразъ не потрапишъ... Вона бачъ якъ би нана, то врагъ ёго бери! Вона бъ и байдуже. А то бачъ свого чоловіка обманювати якомсь ніяково, якомсь не приходитця...“

„Опівдні армарокъ нечавъ рідшати, почали люде розходитись, подрмаркувавши. Цейчавъ и я; спродавъ чимало, але чимало и до дому привієъ. Думка така буда — продати въ себе на армарку на Дмитра.“

„Заплативъ я Беркові гроші, а азъ процентомъ одпрохався; думаєъ бачъ набіжить покупець поди до Дмитра. Покупець не набігъ, стрекъ прийшовъ, забравъ Берко мої шапки, бодай ёго за печічки ваяло. Процентъ бачъ бувъ жидівський. А тутъ вклянуть мене на Ікономію, казуть платити циншъ. Кажу, грошей немає, падаю въ ноги, божусъ, за-присягаюсь; батечку й голубчику! кажу, буду земаю істи, немає, подождіть!... Не йме віри, вражий

пань! Давай, хочь зъ коліна вилуни, хочь зъ землі виконай, хочь украдь, каже. Не дідешть того, думаю, и грошей не дамь. А вінъ пославъ десятниківъ на закуцію, забрали мої кожухи!... И вь мене, якъ не було нічого, такъ не зосталось нічого“...

Дідь Панасъ замовкъ и Панько задумався.

Зажинули рибалки сітку, одплили вгору и почали бовтами положати рибу. Пішли одляски міжъ скелями, міжъ горами, по лісахъ, по долинахъ. Голосна луна розляглася середъ тихої ночі одбиваючись по тільки разъ одъ гори до гори, одъ скелі до скелі, наче ціле військo разъ-у-разъ стріляло зъ рупниць. Дзвиніння стьхало далеко десь вь лісі, а тамъ зновъ оделикалося дрібно та часто наче тріщало по всьму лісі сухе гілля, ламаючись, падаючи зъ дерева. Обізвався вь лісі пугачъ, застогнавъ сумно та страшно такимъ голосемъ, якимъ иричать люде вь лиху годину передъ наглою смертю, наче хтось тонувъ, наче негось різали. Заплакала сова на скеляхъ, якъ дитина вь сповитиу. Замиготіли кажанки, немаче хто перекидавъ грудками. Пішла хвиля далеко по гладенькому верху.

Проміння місяця ламалося вь хвилі, блищало, миготіло, рябіло, наче хтось сипнувъ зъ мішка на воду блискучими искрами. Десь далеко, вь глухому кінці, вь місті, обізвався одиць півень, а за нимъ другий, третій... Рибалки перехрестились.

„Другі півні співають, глуха північъ,“ каже дідь Панасъ.

— Глуха північъ, одказавъ Панько, и зновъ перехрестивсь и шептавъ про себе: Да воскресеть Богъ.

Хапаючись рибалки почали витягати сітку вь човни. Риба блищала проти місяця білою якъ срібло лускою, тріпалась, побивалась вь сітці, якъ муха вь павутині. Чимала щука вилась якъ підкова вь рукахъ у діда и гоїдала човникъ хибкий якъ трісочка. Дідь Панасъ потягъ її по голові довбешкою. Риба зітхнула жабрами й простяглася. И зновъ все замерло, все замовкло. Зновъ рибалки, врадучись по-підъ скелями, по-підъ лозами, разомъ закидали сітку зъ двохъ боківъ. Зновъ тихо забуфонівъ дідь Панасъ, розпочавши розмову...

„Оттакъ бився, бився зъ нуждою, кинувъ кожухи, почавъ чоботи шити, капала по троху копійчина. А якъ померла моя жінка Одарка, залишивъ я й чоботи. Нехай ёму синъ вражий, думаю! Роби, роби, одпочинку тобі немає, а на тебе все таки наполягає нужда. Покійний рибалка Кендюхъ, ти ёго не пам'ятаєшъ, маравъ міні купити човенъ, та ловити рибу. Оттакъ якъ бачишъ, брѣхаюсь оттуть двацять роківъ ще й три. Не заважають міні тута ані жида ані ляхи. Годує мене й зодягає мене Рось, спасибі їй, якъ та рідна мати. А

якъ померла моя невоїнниця, тутъ було тільки й розважу себе, якъ поплаву по воді часомъ було оттакої ясної, тихої ночі, якъ теперичка.“

(Дальше буде.)

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНИВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Конецъ.)

Здався, що сама назва „Купало“ єсть або зосупута, або новіща. Многі виводять її відъ слівъ: купіль, купа, або зъ санскритського и иншихъ язиківъ, де вона аначить тілько що „бідній, ярий, світлячий, кип'ячий.“ И. М. Снегиревъ порівнує нашого Купала зъ индийськимъ Копаломъ, котрий бувъ празникомъ и днемъ очищення.

У иншихъ Слав'янъ зовуть той празникъ Собіткою, здався відъ гори Собота вь Шлезіі. И у насъ, вь гірськихъ сторонахъ, згадуєся часто вь цісняхъ Гора-Собота, або Громова Собота. Вь Ясельскимъ и Сяноцькимъ околі зовуть также и огні купальні собітками; здався, що та назва занесена зъ Польщі.

На особливу увагу заслугоє нашъ звичай, запалати дерева вь часі Купала огнемъ, видобутимъ черезъ терте двохъ сухихъ деревъ. Звичай той бувъ знаний и у иншихъ Слав'янъ. Такъ вь „Гербарі польскимъ“ зъ р. 1596 говоряться, що „Święta diablicy święca, czyniąc Sobótki, paląc ogień, krzesząc ognia deskami, aby była prawa świętość diabelska; tamże spiewają diabelskie piesni plugawe, tańcując a diabeł też skacze, raduje się że mu Chrzęścianie, czynią modłę a chwale, a o miłego Boga nie dbają, albowiem w dzień Ś. Jana wieśniaków przy chwale miłego Boga żadnego nie będzie, a około Sobótki będą czynić rozmaite złości.“ Огонь, видобутий зъ дерева черезъ терте, зовуть подекуда на Русі царъ-огнемъ. Язиково вьявши бувби царъ-огонь те саме, що коръ-огонь або сонічний огонь: и дійсно зовєся у Болгаріивъ ще и теперъ огонь, повставший черезъ терте двохъ деревъ, огнѣмъ божимъ (Петрушевичъ. дневникъ, 128). Вь Польщі зовєся купальний огонь, черезъ котрий перескакують также Крестъ, котра назва вже своїмъ звукомъ пригадує слав'янського Корса. Додати належить, що після вірування Индийцівъ родитьсѧ Agni (Богъ-Огонь) черезъ терте двохъ деревъ (Дункеръ, II, 25). Видно зъ того, що обрядъ видобування купальнихъ огнівъ зъ дерева, не єсть припадковий, але сягає ще тихъ часівъ, коли Слав'яне мешкали вь Азії.

Кінчу мою розправу о Купалі словами И. М. Снегирева, вь описанню купального празника:

Вь нічъ Купала — якъ то все таємничо и живо! Відьми збираються на Лисій Горі, десь то

Молодого перевиця
 За рученьку водить? —
 Нехай буде чия буде —
 Нікто їй вже не добуде!...

А Пречиста зь меділеньковъ
 купатися йшли,
 Убитую да зіроньку
 надъ моремъ найшли,
 Та й стали вни надъ зіроньковъ
 три думці думать,
 Та й стали вни да й зіроньку
 сестрищевъ звивать.
 А я вбитій тій зіронці
 ще й казку вновімъ:
 Ходивъ Христоєвъ одивною —
 три думці вінъ вивъ,
 А якъ здумавъ першу думку —
 то рай ся втворивъ,
 А якъ здумавъ другу думку —
 старий ся збудивъ,
 А якъ здумавъ третю думку —
 До Бога пішовъ...
 Де плакали Исусъ зь мамковъ
 васильчинъ зійшовъ.

А рожту уповімъ потому. —
 Да поки се, да те, да онъ,
 А мої зіроньки нема!...
 Я ждавъ їй зь вчора та ждавъ,
 А вна не то що — й не мергнула!...
 Чи вна заспала, чи забула? —
 Ю. Федьковичъ.

ЖИЗНЬ КУЛІША.*)

(Дальше.)

Въ университеті Кулішъ спознався зь особою, що великий впливъ мала на ёго: то бувъ професоръ „русской словесности“, той самий Максимовичъ Михайло. Приподобавсь ёму Кулішъ тимъ збірникомъ пісень, що записавъ відъ матері. Максимовичъ ставъ давати ёму переписувати свій збірникъ пісень; якъ же Кулішъ скомпонувавъ дві легенди про воронізькихъ козаківъ, вінъ їхъ напечатавъ у своєму альманасі Кієвляннинъ. Вечорами закликавъ ёго до себе на почитанку. Читали вкупі народні пісні українські и роскладували по розрядамъ. Потімъ стали читати Вальтеръ-Скота — и оце була найбільша користь Кулішеві зь того спознання; професоръ звертавъ ёго увагу на закони искусства, а той ловивъ жадібно усяке ёго

*) Гл. ЧЧ. 2, 3 и 4 „Правда.“

слово. Уся Вкраїна скаже Максимовичеві спасибі за те, що вгонеблявъ молодий розумъ своєю розмовою, — не такъ якъ інші професори, що держались проти молодого Куліша на олімпійській високості.

Тимъ часомъ живъ Кулішъ у великій нужді. Довідавшись про се, рекомендувавъ ёго Максимовичъ инспекторові училищъ Київського учебного округа, Юзефовичеві Михайлові. Зглянувся сей добродій на дотепного юношу и пославъ ёго учителемъ на Волинь у Луцьке дворянське училище. Тамъ Кулішъ пробувавъ сімъ місяцівъ. Потімъ переведено ёго у Київъ у такє жъ училище. Тутъ Юзефовичъ піклувавсь коло ёго на-вдивовижу: вистачавъ ёму усякі книжки и рукописі, оборонявъ ёго відъ усякої напасти и, вже сказати, пригрівъ ёму душу по людськи. Року 1842, помігъ ёму напечатати романъ Михайло Чарнишенко, а р. 1844 и 1845 — давъ ёму спримогу обїхати и обїйти Київську губернію. Тутъ то зачернуті були матеріали до Записокъ о Южной Руси.

Тоді жъ спознавъ Кулішъ изъ польскимъ писателемъ Грабовськимъ Михайломъ. Живъ той у Чигиринщині, въ селі Олександровці, де принявъ ёго у себе въ домі за милого гостя. Споминавъ Кулішъ про се гостювання яко про найщасливіше своє время. Пізнавъ у Грабовському справдешнєго писателя, писателя зь талантомъ. Народні легенди, традиції про гайдамакъ и всяке инше добро, що назбиравъ Кулішъ у Київщині, всімъ тимъ любивъ Грабовський яко артистъ и піднімавъ у гору духъ молодому писателєві. Тутъ же передъ Кулішомъ відірилося польські матеріали до исторіи України. Якихъ ёму треба було книжокъ — вистачавъ Грабовський у Київъ; а потімъ познакомивъ ёго зь славнимъ бібліоманомъ Свідзінськимъ. Сей для ёго такожъ не жалувавъ нічого, и такую прихильність до ёго, що якъ вїхавъ Кулішъ до ёго у Ходорковъ, та не застаєтъ случаетъ господаря дома, такъ ёму подано ключъ відъ бібліотеки и ввесь дімъ до ёго услугъ представлено. Издючи наверхи Ходоркова, Кулішъ, за підмогою ходорковського економа розривавъ старосвіцькі молги. Тоді написавъ вінъ веселий и щасливий, свою идиллю „Ориси“ у тому жъ таки Ходоркові. А у Грабовського въ домі, поїхавши до ёго другимъ літомъ, скомпонувавъ Кулішъ поему: Украина. Грабовський, яко артистъ стоавъ вище свого товариства польского и ёго політичнєго погляду. Слухавъ вінъ літніми ночами читання Кулішевого, — и такъ ёму де-що подобалося, що було припинитъ ёго: „Поштривайте: побіжу жінці скажу, який се гарний образъ!“ Де які війми зь України списавъ вінъ

и пославъ бувъ Крапивському у ёго Athenaeum, да той не зважись напечатать, щобъ, мавлявъ „не паразіт се насzej publiczności“! Скажемо тутъ, що Кулішъ якъ у поемі, такъ и всюди инде виявлявъ свій щирий поглядъ на старовину людську. Ні Грабовського ані Свідзінського не вражала щирість Кулішева зъ ёго помилками и часомъ, сліпимъ завязттемъ. Толеранци у Ляхівъ українськихъ тоді було більшъ, ніжъ послі. Росказувавъ Кулішъ, що братъ знаного митрополита Головинського, поважний панъ, бачившись зъ нимъ у Свідзінського промовивъ до ёго такі слова: „Україна ваша; на Україні ви аборигени, а ми пришельці.“ Грабовський до самої смерти своєї кореспондувавъ съ Кулішемъ и бувъ зъ нимъ у приятельстві; а тимъ часомъ відома річъ, що Поляки мають Куліша за найбільшого свого ворога, тільки жъ, які Поляки? — божевільні! Розумна часть Поляківъ шанувала и повинна ёго шанувати, слідомъ Грабовського. Щобъ знали які въ нихъ були свободомисленні на обідві сторони погляди, напечатаємо тутъ одинъ зъ багатѣхъ листівъ Грабовського до Куліша, зъ автографа:

Odebrałem z rąk Józefowicza cztery tomy Pańskich powieści, z których wszystkie mi nieznanome już odczytałem, i zostając jeszcze pod ich wrażeniem, siadam te kilka słów pisać do Pana.

Muszę naprzód Panu powiedzieć, że od dawna nie piszę żadnych listów literackich i od dawna krytyką się nie trudnię; porzuciłem to, bo literatura Polska, którą kiedyś zajmowałem się z wielką troskliwością, stała się obecnie niewypowiedzianie głupią i płaską. — „Od kiedy to? i dla czego?“ zapewne Pan zapytasz. — Od tego czasu jak została tendencyjną. Jeżeli Pan czytujesz polskie książki i dzienniki, to zapewne wiesz, co to jest tendencyja? Tym się ciągle chwala i cieszą. To znaczy, że terazniejsze polskie pisarki, w każdym swoim piśmie, kładą sobie przedewszystkiem cele niby polityczne niby patriotyczne, demokratyczne etc. Pański первенствующий polski poeta, którego cytujesz (w Majorze) czterowiersz, należy widocznie do tej kategorii partaczów. Widzisz więc Pan, że według mojego zdania (którego słuszność łatwo by mi było dowieść) upadek literatury polskiej przypisuję głównie tendencyjności.

Pan nie wątpisz, że ja Pana kochałem zawsze jako człowieka; miałem Pana za jednego z najzdolniejszych i najrozumniejszych ludzi, jakich spotkałem w mem życiu; ale wyznaję Panu, że jako o pisarzu nie miałem wielkiego wyobrażenia, a traciłem resztę nadziei widząc jak się co raz wyraźniej tendencyjnością zaprzętasz. Dwa ostatnie tomy pańskiego zbioru wyprowadziły mnie z błędu. Poznałem w Panu prawdziwego pisarza, prawdziwą naturę poetycką, artystę pełnego siły i rozumu i korzę się przed nim z uszanowaniem. Odbyleś Pan w moich oczach

prawdziwą transfiguracją, a ponieważ nie wątpisz o mojej przyjaźni, pojmiesz, że sprawiło mi to serdeczną, najżywszą radość. Trudna prawie uwierzyć, że ta sama ręka co pisała Czernyszenka, Odnowoga, nawet Czarną Radę, zdolna była napisać drobne powiastki dwóch ostatnich tomów. Nazwałem je drobnemi, ale jakże one przewyższają tamte misterstwem, rzeczywistą, że powiem, wieczną wartością! W powieściach swoich historycznych Pan silisz się poetyzować swoje przedmioty; udaje Ci się to w pewnej mierze, ale znać trud i fatywę tego poetyzowania, i bądź co bądź zrobiłeś tyle coś kunsztownego; w Czarnej Radzie ważność przedmiotu daje utworowi znaczenie, ale co do artystycznej strony, ta bardzo jest słaba; figury tam wprowadzone są drewniane, nie mówią, nie ruszają się, nie żyją, za wszystkie autor mówi, autor je dźwiga i posuwa.¹⁾

Jakże inaczej w powieściach dwóch drngich tomów? tam pełno, tam prawie wszędzie zbytek poezyi, ale poezyi wynikającej z samej prawdy i rzeczywistości; osoby tam wprowadzone odrazu dają się poznać jak osoby żyjące, i żyć będą na zawsze pełnością i prawdą bytu, którym nadziela tyła swoje kreacje geniusz. Feklusza jest arcydzieło — scena łapania raków, jest dobrze nazwaną sielanką — dwie drugie powiastki, w dobrym tylko czemś tamtej pierwszej ustępują. Potomki Hajdamaków, powieść w swoim rodzaju tak doskonała, jak Feklusza. — Kolor poetycki, którego w niej dużo nic nie szkodzi prawdzie, a charakter ludu i głęboko zbadany i wierny, widzisz więc Pan, że ja nietylko niemam żadnego wstrętu do tego obrazu, ale czuję do niego najżywszą sympatię, to też mam prawo powiedzieć, że nota dodana na wstępie do tej powieści, zupełnie jest nic warta. — Nagadałeś w niej pełno nieprawd. Nie Polacy wymyślili słowo hajdamaka — hajdamaki byli też istotnie rozbójnicy i rabusie; grabili oni tak dobrze swoich jak i Lachów; sam wprowadzasz ograbienie Kulika, a wiesz dobrze że grabili bez skrupułu nawet Cerkwie. Kiedy w buntach politycznych i w prawdziwej wojnie domowej, uzbrojeni włóczęgi brali żywy udział i przewodnictwo (Pan wiesz że tak było), — dosyć naturalnie Polacy nazywali te tłumy tłumami hajdamackimi; przez co się znowu ani zwykła rola ani nazwisko hajdamaków, nie zmieniały i nie uszlachetniały. Jeszcze większy jest fałsz, że Polacy na swoją obronę wabili zadnieprawą ludność bezпримѣрной свободой, swobody były określone, nawet kółkami na kresach wyrażone; po przeję-

¹⁾ Чорну раду ми розуміємо не такъ, якъ Грабовський, тутъ живіи люде виведені такими, якими вчинила їхъ история, а не такими, якими, може здавалось аристократові, — Грабовському ковацтво и поспільство; вінъ меншъ одъ Куліша збагнувъ и старовину записану, и ту, що задержалась въ народі въ давнішихъ-давніхъ.

ściu lat swobody, lud musiał koniecznie mieć jakieś powinności. Jakież to wiadomo, a trzy dni w tygodniu pańszczyzny z dwazj zaprowadził dopiero rząd w woźwra-
szczych prowincjach. Wszystką więc, co Pan mówisz, w tym wątku, jest mylnie i niepotrzebnie powiedziane. Pan nie jesteś i podobno nie będziesz historykiem, ale jesteś poetą! jest się czem pocieszyć!

Major, jest także z wielu względów powiastka, prześliczna; figura majora doskonała; obrazy natury (w których zwyczajnie celujesz) należą do najdoskonalszych, które kiedy stworzyłeś. Wiele tam, prawie wszystko, dobre; jeżeli czem szwankuje ta powiastka, to jedynie zaprawą tendencyjności. Jako przypadek, że Małorossianin wyższego stanu ożenił się z kozaczką, nic złego; ale erygować to w systemat — śmieszne i nie warte pisarza takiego znaczenia jak Pan. Zostaw to Pan Syrokomli! Muszę Panu powiedzieć, wolałbym się sam ożenić z kozaczką jak z barysznią waszej Małorossyjskiej szlachty — rozumiem że więcej poetyczności, a nawet piękności moralnej jest w dziewczęciu z ludu, jak w niezgrabnym i podłym typie pół-cywilizacji; ale zawsze będzie fałszem i przesadą głosić, że trzeba się cofać wszystkim klasom na poziom obyczaju i kształcenia prostego ludu. W tym systemacie nie ma ani gruntu ani rozumu, więc i w obrazach tego nie będzie prawdy. Co się tyczy związków małżeńskich pomimo różnic towarzyskiego położenia i wychowania, trzeba koniecznie zważyć, że taki związek w świecie społecznym nie jest tylko związaniem samca i samiczki, ale związkiem dwóch rodu, więc bez naturalnych zgodności nie obejdzie się. Wyłączny przypadek naruszenia tej harmonii nic nie wadzi; może nawet być godziwym, — ale ogólnym nie będzie nigdy i być nie powinien, więc przeobrażać to w doktrynę jest płaskością i dzieciństwem. — Wybrany więc przez Pana szczegół, jako doskonale i bardzo rozumnie motywowany nie powinien był dać do tych uwag powodu, gdyby mi nie zostawało życzeń, żeby się ta tendencyjność tu i owdzie nie zdradzała, a ona się zdradza. — Co do wartości artystycznej tej powiastki, oddaję jej najchętniej zasłużone pochwały. Tradycie np. zaporozkie, które chciałeś ubarwić ród swojej heroiny, doskonale są włożone w usta matki, sądzą, że są czerpane z ustnego podania i bardzo są piękne. Ja te arystokratyczne powiastki waszego gminu bardzo lubię; sądzą że one to cechują i odróżniają ukraiński demos, (lud) od wszelkiego innego; wasi poeci mają w tem duże wstęgi, chciałbym więc tylko, żeby go nie psuli wykrzywianiem i niewłaściwym użyciem. — Przepraszam za te wszystkie uwagi, ale nie posłyszysz ich równie szczerých i równie otwartých od nikogo. — Mnie to głównie uderzyło, że w historycznej powieści nie dałeś właściwej próby swoich sił i zdolności. — Przeszłości historycznej nie zdolny jesteś pojąć dość bezpamiętnie, więc i wystawiasz ją blado. — Poetyzujesz ją przymuszono, a akcją i dramatem dla tych figur przeszłości,

nie zdolny jesteś stworzyć. Ale umysł twój postrzega wesoło, tak głęboko pościga to wszystko na co mógł żywymi oczami patrzeć, że odtwarzasz z największą wiernością i w najpoetyczniejszym przymacie. Jeżeli więc mnie wierzysz, to twój zawód! Feklusa warta najlepszych powieści Dikensa; Potomki Zaporozców najbarwniejszych obrazków Irwinga Waschingtona; jako badacz i malarz charakterów, jesteś, może głębszy i poważniejszy od obydwu. —

Teraz moje interesa szczególne!

Wziął Pan u mnie twój portret. — Jeżeli mnie nie każesz zrobić kopii, to przynajmniej przyslij zaraz fotografię. Chcę mieć obraz i przyjaciela i pisarza.

Zmierz się, napisz iż się na mnie za moje zdania nie żaliesz. —

Przyjaciel i sługa

Kijów 12. Stycznia 1861 r

M. Grabowski.

Та вже жь и годі про Поляківъ. Обернемось до Украинцівъ руськихъ. На той часъ, якъ пробувавъ Кулішъ учителемъ у Києві шукавъ спознання зъ нимъ молоденький студентъ універитецький, Білозерський Василь. Спознались вони и зробились великими приятелями. До пізнєї ночної години розмовляють було про свою Україну, та й заночує не разъ у Куліша Білозерський, або у Білозерського Кулішъ. На різдвяні святки зазвавъ приятель Куліша въ гостину до свого роду у Борзенщину. По душі прийшлась ёму родина Білозерського. Знайшовъ тамъ приятелівъ багацько, а міжъ ними и свою дружину, ще тоді молодесеньку панночку. Съ того часу наставъ для Куліша новий періодъ життя морального. Кипяча ёго вдача незримо складалась у свою стать підъ любимъ ёму впливомъ. Слідомъ за тимъ йшло спізнання зъ Шевченкомъ и Костомаровимъ. Перша зустрічъ Куліша зъ Шевченкомъ була характерна. Выходить хтось до Куліша у полотняному пальті. „Здорові були!... А вгадайте — хто?“ — „Хто жь, якъ не Шевченко?“ (А ніколи не бачивъ ёго и намалеваного). — „Вінъ и є!... Чи нема въ васъ чарки горілки?“ и т. д. Тутъ уже й пішло справдепне січове балакання, а далі й світи. (Шевченко мавъ голось пречудовий, а Кулішъ знає незліченну силу пісень). Почали потімъ їздити навкруги Києва, рисувати, рибу за Дніпромъ варити. Тільки Кулішъ не зовсімъ уподобавъ Шевченка за ёго цинизамъ; вносивъ ёго норови ради ёго таланту. А Шевченкові зновъ не вдалась до смаку та аристократичність Кулішева, що про неї ми вже наткнули. Кохавсь Кулішъ у чистоті и цоло свої особи вродливої и навруги себе, кохався у передкові якъ до річей такъ и до часу; а уха въ ёго дівоче: цинлого слова ніхто не чунавъ відъ ёго. Можна зда-

зати, що се війшовся низовий курйиний, січовий, нязь городовий козакоий-нормейничий. А були, справді, вони представителі двох половин козацщини. Шевченко репрезентував собою правобережню козацщину, що після Андрусівського договору, зосталась без старшини и опинилась під лядською кормігою, що втікала на Січ, а з Січі верталась в панські добра гайдамаками, що, останніми часами, вигубила вісімнадцять тисяч жидови и шляхти одним нападом в Умані и до посліду дня жадала одного — розгоптати панство панськими ж заблуканими. Куліш походить з того козацтва, що радувало з царськими боярами, спорудило цареві Петру „Малоросійську коллегію“, помагало царці Катерині писати „Наказ“ и завести на Україні училища замість старих бурев. Один з учивсь исторії просто від гайдамацьких ватажків, читав її з ураженого серця козацького, що рвалося и томилось у підданстві в козацького ворога Ляха; другий дорозумувавсь української бувальщини від такого коліна, що з-предку-віку не знало панщини, що стояло колісь на узग्रаниччі поруч з лицарями Лянцборонськими, Претвичами, Вишневецькими, обороняючи Полуденну Русь, Литву и Польшу, а потім волею пішло обороняти Московщину. Глибина чуття своєї народності була в обох їх, однакова, тільки в Шевченка кровь буяла без упину; Куліш уже й тоді шукав, рівноваги серця и розуму, рівноваги хочи и мущи. Енергия холодна, мовчязна, а проте неборима, ні щасттемь, ні лихомь була и в идеаломь єго. Найбільш він показав її проти Ляхів, що, признаючись з Грабовськими и Свідзінськими, року 1843. написав поему Україна, а року 1861. поему Великі Проводи. Взнавши исторію літератури и освіти польскої, якь, може, ніхто инший з руських писателів, не схибив и на волосіну від своєї мети — визволити Русь из-під лядської нахаби. Чи диво жь, що руська молодіжь узяла єго собі за взір, працюючи до самостійности личней и громадської?

(Дальше буде).

ДОПИСЬ. (Зь надь Дністра.)

(Ще де-що про „Рускую Читанку“ А. Тороньского.)

(Дальше.)

По Гушалевику уміщений в Читанці Куліш.

Помимо того, що Куліш одно з перших місць займає в нашій літературі, и що такь своїми писаннями, якь и неутомною діяльністю прислужився дуже багато околи розвою нашого языка и літератури, спорудник читанки доволівся загальними споминками про єго писання.

Біографичних дат тамь жадних не знаходимо, и навіть не довідаємось з читанки коли и де родився. А мігь би був п. Т. подати якісь подрібніщі висти з життя и діяльності Куліша, якь би заглянув до Чеського Научного Словника, де досить обширна біографія находитьца. Однакь жь и в тихь загальних споминках про писання Куліша находимо багато недостатків. Належало бь конче згадати, що 1846 р. написав Куліш гарну идиллю „Орися“ 1843 р., римовану хроніку „Україна“ и историчний романь „Чарнишенко“ 1860 меншу и більшу „Граматку“, 1862 идиллю „Дівоче серце“ напечатану в „Вечерницях“, 1864 историчну розвідку „Руїна“ и ист. романь „Врати“ (Мета лит. — пол. 1864 и 1865.). Згадуючи про думи, думки и поеми Куліша повинень був спорудник спінути, що все то вийшло 1862 п. з. „Досвітки“. И про се згадати бь треба, що Куліш видав „українські проповіді“ Гречулевича, між котрими багато єго власної роботи, що Куліш написав по московськи 4 томи повістей, виданих 1860. и такожь „Повість о Борись Годунові и Дмитрѣ Самозванці“. Розгляньмо жь, що вибрав спорудник до читанки з творів одного з найплодовитших писателів наших?

„Чумацькі діти“ и „Русалка“ переводи з Мицкевича и 4 глави з Чорної Реди; оть и все.

Чому жь не замістив п. Т. хочь кілька поезий оригінальних и пр. Заспів, Народні Сява. За Думку, и багато инших? Чому не повістив якої статі критичної Куліша и пр. „Григорій Квітка и єго повісті“ або „Слово до громади“ зь Хати? Чому не замістив якої частини зь єго діл историчних? Чи все то уважав п. Т. непотрібнимь? — На кожній способь коли тільки творів Гушалевица уміщено в Читанці, то зь Куліша належало бь вибрати вь десятеро тільки, коли не більше.

Олеуса Стороженко знакомий повістеписатель, писав найбільше гумористичні оповідання. Найзнакоміше оповідання єсть „Спомини столітнього Запорозця Норжа“. Такожь написав вінь драмат вь 3 ділх п. з. Гаркуша, котрий до найліпших наших творів драматичних почисляти можна.

Спорудник читанки не зважав на те, що властиве поле Стороженка — то оповідання, и не подав зні одного оповідання, тільки 3, 6, 7 и 8 яву зь другої дії драмату „Гаркуша“. Поступокь такий дуже нерозумний и неосновний.

Богдань Дідичкий виступав в літературі якь стихотворець, и яко такий написав вінь найбільше. Особливо писав вінь багато стихів на цілїах урочисті и можна сказати, що

найбільше репрезентує ту галузь дь нашої поезії. Однак же його поезії можна назвати тільки мисливцями римотворством, бо не подибуємо там ані дуга власного нашої народній поезії, ані природної легкості вь представленню предмету. Плине у його поезія зь голови, а не зь серця. Повістей оригінальних не писав, а тільки переробивь одну часть ангельскої повісти, котра вийшла п. з. „Отець Игнатій“ и перевівь зь чеського повість п. з. „Змий Мотайскій“.

Критичні и наукові праці суть меншої вартости. Загально сказавши займає Дідичський досить послідне місце вь нашої літературі.

Инакший судь можна бь мати о Дідичкїмь, погодивши на ту масу поезій заміщених вь читанці. Можна бь за першимь поглядомь гадати, що то одинь зь першостепеннихь поетівь нашої Русі, однак же прочитавши всє тамь заміщене, видимо, що то молодий трудь рюмача. Досить було бь отже вибрати 3 або 4 поезій, и при тимь дати хочь що троха зь його прованчннхь письмь на пр. Передне слово до поезій Федьковича.

Маркиль Попель не може жаднимь способомь почислитися до ряду поетівь. Про такихь поетівь досить знати бібліографамь. Его стихотворства не можуть навіть змїратися зь стихами Дідичького. Его стихотворства не мали нікого впливу на нашу літературу, також не може вінь поведичатися заслугами около розвою нашого рідного слова и літератури, отже такимь писерамь принадлежне місце вь бібліографіи, а не у читанці.

Зь творами Марка Вовчка поступивь собі при виборі спорудникь читанки дуже нерозумно. Зь трохь томівь вибравь п. Т. найбільше оповідання „Три дом“ и зь того оповідання, котре обіймає 10. картокь дрібного друку, отже малий томь становити може, подавь вінь 2 картокь. Розумніше бувь би п. Т. зробивь, якь би надрукувавь ціле оповідання „Два сини“, або зь 1-го тому „Сестра“. Марко Вовчекь займає вь нашої літературі дуже шановане місце и відзначаєсь вь своїхь оповіданняхь оригінальнимь складомь. Чи жь можна буде зь тихь двохь карточокь, що заміщені вь читанці, пізнати таланть и становище Марка Вовчка вь нашої літературі и чи можна буде рвєслікувати огадичитися вь той чудесно-гарасній складь? Ще оразь скажемо, що який поступокь дуже нерозумний и осьь свідечуєть великого убожества дурного спорудника Читанки.

Але и дь Глібовь писавь найбільше байки и єсть майже единичннхь представителємь зь тій галузи поезії. Відзначаєсь вінь живимь и ядренимь представлєннємь річей. Не менше однак же відзначаєсь вінь, якь поєть лиричний, и дуже зле

аробивь спорудникь читанки, що не помістивь ні одної лиричної поезії, помимо того, що гадає и про лиричні твори Глібова. Надеяло бь також и зь байкь подати більше, бо Глібовь майже одинь писавь байки, аоще до того такь гарно, якь жадєть инчий дисеталь.

Коницький, якь вже вичше сказалисьмо займає міжь поєтами руськими вни неперечно найперше місце, и по дотеперішннхь його творакь належачця намь багато по нимь сподівати. Вінь одинь може посунути Гарасове діло напередь. Вь згадці про Коняського плине п. Т., що поезії его заковдєця також и вь Меті (1865): єсть то похабна, бо у Меті нема ані одної поезії Коняського але опривь витислєнихь вь згадці вичемнннхь, находятця поезії его ще и вь Вечерннцяхь (1863), про що п. Т. не споминає. Також не згадує п. Т. нічого про оповідання „Пропачі злоде“, котре заміщенє вь „Галичанині“ (Н. вил.).

Зь творівь сего великого поєта вибравь п. Т. тільки 6 поезій, а не подає ні одної частини зь его оповіданий. Ніхто того не заперечить, що туть не поступивь собі п. Т. при виборі творівь Коняського до читанки такь, якь би належало.

Замічаємо також, що спорудникь читанки поминувь деякихь писатєлівь (галицькихь и українськихь), котрі борше виступають на літературній ниві, якь на пр. Глібовь або Коняський. Вичислимо зь нихь хочь кількохь та про кожного скажемо два-три слова.

Згарський, Климковичь и Зарєвичь вже вь молодихь літахь перейнались гадкою. Два перші виступали переважно вь поезії, а особдиво Климковичь заявивь неспадній таланть поєтичній, тільки що вінь зь причини несприхьдннхь обставинь не мігь дальше образуватися и розвивати свого таланту. — Згарський відзначивься більше вь прозі, а особливо вь научній прозі, такь що може жадєть зь галицькихь писатєлівь не дорівняє єму вь тимь згляді. — Зарєвичь виступивь пізніше на поли літературнімь, якь его товариші, и заявивь великий таланть до повістей, тільки що майже у всіхь его повістакь яримічаємо бракь пильного вичинєнєня.

Зь їхь творівь належало бь конечно вибрати деши до Читанки.

Не буду вже розводитися про Федьковича. Неперечно займає вінь перше місце вь галицько-руській літературі, якь поєть и доістєписатєль.

Та про него досить вже говорєне, а я тільки коротко скажу, що дуже нерозумно удешена ся Читанка, коли навіть Федьковича зовстїмь тамь не бачимо.

Годі жь було пошлюти и Шаповнича (сине), паслѣдника милезвучної бандури Маріяниної, и Давида Млаку, котрий на своїй непозначеній тримбіті багаче гарного виграє.

Вбачаємо тако жь и се, що зь прозаичних творів галицьких писателів окрім повістей Устияновича „Месть Верховинца“ и коротенької розповіді Головацького о писнях єврейських нічого не уміщено.

Між прозаиками займали бь також місце Згарський, Заревич, Федькович, а окрім тих належало бь замістити децю зь писаній Демиса зь-надь Серета (Ильницького) и Шаранавича. Перший писав повісти непослѣдної вѣрности, и разом зь Шаранавичомь видавав историчні монографіи Стародавнї Галицькі города.

Не одно бь може далося ванинути тимь працямь историчнимь, та все вони мають свою вартість и спонукааи другихь заглибятися у нашій предковиччині.

И зь українських молодших писателів поминувь спорудник читанки багаче, зь котрихь годилося би хочь Мордовцева, Щоголева, Кузьменка Номиса и Ганну Барвінок помістити.

Мордовцевь написав дуже гарний епосъ „Козак и Море“ на взірь нашихь народнихь думь и кілька ціннихь повістей; Щоголевь заявивь вь кількохь невеличкихь віршахь заміщенихь вь „Хаті“ великий талант поетичний; Кузьменка вірші заміщені вь „Хаті“ не такь сподобаютця, якь вірші Щоголева, та пізніше заспівавь вінь далеко голосянію пісню; Номись заслужився дуже багаче околорідної етнографіи статями етнографичними и дорожчиннямь збірникомь приповідокь народнихь и написавь то жь цінне оповіданне у „Хаті“: „Дідь Мина и Баба Миниха“; на конець Ганна Барвінокь заслужилась багаче списуваннємь оповіданій народнихь „безь добавки фантази“.

Такихь писателів не годилося зовсімь помінати при укладанню читанки.

Дуже погрішивь спорудник читанки, що не умістивь нічого зь усної літератури нашої (т. в. зь пісень, бієнь, приповідокь, переказівь народнихь и т. п.) Та жь власне ся часть нашої літератури єсть вірнимь образомь нашого народу, та часть нашої літератури єсть невичерпаюю вриницею, правдивимь взорцемь, предметомь студій для нашихь писателів. Правда, що далеко ще до того, щобь доси вже всі матеріали сеї живої літератури були зібрані, сказано бо, що то невичерпаа вриниця; се справді жива література; однакь жь зь того, що доси зібравь и напечатано (а було бь

сего вже скілька спорнихь томівь) мінь спорудникь читанки вибрати децю.

Сеи поступокь спорудника читанки зь устною літературою годі собі вичолувати. Чи може вінь гадавь, що се не належить до матеріалівь літературнихь? Та жь вінь знає певно, що Слово, о Полку Игоревѣ така була колись дума якь би й думи историчні, що виспівали кобзарі за часівь козаччини?!

Вь конець замічаємо, що вь укладі писателівь видно великий неладь и бракь певного и основного систему. Звісно се річь, що при укладі писателівь повинні зважатися не на рікь, вь котрімь писатель родивси, а на рікь, вь котрімь вінь виступав зь якимь утворомь на ниві літературній. Для приміру приточу туть польськихь писателівь, братівь Зіморовичівь. Молодший зь нихь, Симеонь, виступавь яко поетъ 1625 р. и вь кілька місяцівь дотімь умерь и належить до періоду Зигмунтовського, котрий тревавь відь року 1500—1650. Братъ Симеона, Осипъ Вареломей, котрий бувь старший відь него о 7 літь, виступав на ниві літературній р. 1663 и належить до періоду мажоричичного або такь званого сауницького (1650—1750).

Зь того буде вожному асе, що вь тавихь річахь повинно зважатися не на рікь уродження, а на рікь, вь котрімь хто яко авторъ виступав.

Не можемо однако жь и того примітити вь читанці: щобь и спорудникь держався при укладі писателівь року уродження. Вагально сказати можна, що видно тамь великий неладь вь систематизацію. И такь Кухаренко, котрий виступав вь літературі р. 1836, заміщений по Шевченку, котрий о 4 роки півище відь него виступав. Костомаровь, котрий виступав р. 1839, заміщений по Шевченку и Кухаренку; Головацький (виступав р. 1837) заміщений по Шевченку, Кухаренку и Костомаровѣ; Устияновичь (виступав 1835 р.) а заміщений по Головацькимь; Метлинський (вист. р. 1839) заміщений по Устияновичу; Гушалевиць (вист. р. 1843) заміщений по всіхь тихь вичисленихь писателяхь. По тимь наступав Кулимь, котрий 4 роки борше відь Гушалевица (1840 р.) виступав, а по Кулимю заміщений Стороженко, котрий о 20 літь півище відь него (1860 р.) виступав. По Стороженку наступав Дідицький, котрий 19 літь напередь появляеця на ниві літературній. Не знаю, чи вже може бути більший неладь, якь туть заробивь спорудникъ у читанці. (Конець буде.)

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ.

Зь 1-мь (13-мь а.) Липцемь починаеця 2-ге піврочче нашого нивома. Запрошуочи до передплати на друге піврочче, просимо о скорѣ надосиланне передплати, а тихь В. передплатниківь, котрі ще зь передплатою вь залеглости ослушати, по крайній мірі о присланне належитости за часъ минувший.

Редакцій.

Головні помічники при редакціи: *Є. Згарський, М. Косаць, Дрѣ В. Луцковський, О. М. Паршицький, Дрѣ К. Сушкевиць.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита*

Зь друкарні Ставропигийської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, камениця „Народняго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411 1/2

Гориславська нічъ

або

Рибалка Панасъ Круть.

Оповідання Ивана Нечуя.

III.

— Чомъ же ви, діду, не оженились вдруге? питає Панько.

„Чомъ? Багато розказувати, та нічого слухати. Адже жъ ти маєшь жінку?“

— Маю. Такъ що жъ?

Дідъ думавъ и згадувавъ.

„Багато бачивъ я на світі молодичъ и дівчатъ. Було на весні, отгутъ на Росі, перевезу їхъ не одну сотню. Теперъ я старий ставъ, то й чудно якось згадувати про тев. А тоді було все придивляюсь, чи не набачу де такої, якъ була моя покойниця, чи не вгляжу де такихъ очей, чи не почую де такого голосу тонкого, хорошого, якъ у мові Одарки. Отже жъ не набачивъ... и до сего часу, хочъ теперъ я й старий и теперъ мині байдуже про тев...“

— Здається, вона була зъ себе така невеличка, мала, казавъ Панько.

„Куди тамъ тобі пам'ятати! Якъ ми брались, тебе й на світі не було; а якъ вона вмерла, ти мабуть на припічку кашу ївъ.“

Дідъ розговорився, згадуючи про свої літа давні, про своє давнє щаста...

„Чи бачишь, яка теперъ тиха та ясна нічъ; оттака була моя Одарка. Тиха якъ мала дитина, смириа якъ те ягня. Ніколи не чувъ я відъ неї недоброго слова, ніколи вона навіть не сердилась... Де треба було розсердитись, вона тільки осміхнеться, або скривитьця, наче вона зъобіжена чимъ. А оте синє небо не таке хороше, якъ були въ неї тихі сині очі. Чи чувъ ти, якъ хороше міжъ вербами співавъ соловейко? Оттакий голосъ бувъ въ неї чудовий, тонкий та рівний якъ шовкова нитка. Сидить було

вона кінець стола, шинє сорочку, та все співав, та такихъ же тобі пісень смутнихъ та жалібнихъ. Було снжу я коло роботи, нужуся, гнуся, та звезду очима, гляну на її лице мале, дрібне, та добре якъ у малої дитини. И неразъ часомъ було, трапитця яка пригода, якъ було зажуриюся та засумую, подивлюсь було на її лице и стане мині легше, якось наче ажъ одпочину. А якъ прислухаюся до її пісні, то й чорні думки було одпливуть десь далеко. Забуду було на годину про свою нужду, стане мині ажъ веселіше, навіть якось до діла берусь охотніше. А вона все було сидить нахилившись надъ роботою, спустивши очі, виводить голосъ, якъ лляну тонку нитку, неначе виливає нимъ, якъ тихою водою, що плине зъ криниці. И теперъ, хочъ давно те діялось, я пам'ятаю... Все було співав тії пісні, що якъ кажуть:

„Ой умру я мій миленький, умру!
Збудуй мині кедровую труну.
Надінь мині лляную сорочку,
Та поховай въ вишневімъ садочку.
Насипъ мині високу могилу,
Та посади червону калину.
Будешъ милий по саду ходити,
Одно дитя за ручку водити,
А малес на рукахъ носити...“

А я їй одспівую, жартуючи бачъ:

Ой де жъ тобі кедрини узяти!
Будешъ мила въ дубовій лежати!
Ой де жъ тобі вишнини набрати
Будешъ мила въ бузині лежати.

А вона мині зновъ каже, проти мене ніби:

„Ой умру я, умру,
Та буду дивитись
А чи буде мій миленький
За мною журитись?
А вінъ зажурився,
Въ жупанъ нарядився,
Сідля коня вороного.
Та іде женитця.
Ой постій же милий,
Ще жъ я не вмиряю.“

Тільки в тебе мій миленький
Правди вивіряю!

А я було ажъ сержуся, що вона бачъ співає, наче проти мене, хочъ зонечне жартуючи.“

„Отже жъ неначе знала, що вмире, наче душа її чула, що недовгий вікъ давъ її Богъ. А може нужда вкоротила їй віку. Не завнала вона в мене роскоші. Все було каже: Якъ то ми в світі будемо жити и чимъ будемо жити. Все було журитця. Та ще й на біду собі вдалась панянкою. И того було не ість и того не хоче. Все хотілось їй ласенького та добренького. А в мене Бігъ має було часомъ и хліба. Жаль міні було її; якъ дитині купую було їй, жартуючи, гостинця. А тутъ у всёмъ недостає; и того немає и того треба.“

„Дивлюсь та примічаю, почала моя Одарка въянути, мизерніти. Тане якъ та свічка! Питаю, що тобі, що в тебе болить? Недобре міні, каже, погано міні. Та й похилитъ вона голову низенько. А в мене серце обілетця кровью. Чую я щось недобре.“

„На весні захворіла, якъ Зеленимъ Святкамъ вже й звалилась. Передъ Петрівчанимъ пущеннямъ бувъ такий же чудовий, теплий вечір! Сонечко вже стояло на вечірньому пругі. На дворі тихо та тепло, якъ в вусі. Десь за Россю на болоті крикали жаби, дрібно наче хто горохомъ сипавъ, а в лузі туркотала горлиця. И теперъ якъ згадаю, то такъ ажъ бачу все те, якъ тоді було, що тоді ділось.“

„Сінешні й хатні двері були відчинені. Лежала вона и тихесенько стогнала. И ліки вже не помагали! Поглянула вона черезъ двері на двір, а тамъ видко було їй и Рось и луки далеко, далеко, и лісь, и Пречистянську церкву на горі, и скелі.“

— „Якъ хорошо на дворі, каже вона міні такъ тихо, на силу я почувъ. Такъ міні обридло лежачи! Виведи мене, Панасе, на присьбу, нехай я гляну хочъ на світъ божий.“

„Важко міні стало, бо я чувъ, що людина передъ смертю бажає подивитись скрізь, оглянути, де вона ходила, де вона була. Взявъ я її на руки, якъ малу дитину, внісь, посадивъ коло себе на присьбі, укрити кожухомъ. Вечірне сонечко блиснуло на неї червонимъ проміннямъ. Глянувъ я їй в лице, и в душі міні похолело. Коло мене сиділа тільки тінъ моєї Одарки. Тільки очи стали ще синіші, більші, яснші, та такі тихі, нерушимі, якъ скло, ажъ міні страшно стало. Здалось міні, що вона дивитця на мене вже зъ того світа.“

— „Якъ хорошо на дворі, на силу промовила вона.“

„А на дворі було хорошо. Якъ теперъ бачу той вечір. Сонце наче лежало на Кучеренковихъ

вербахъ, заховавшись трохи в зелене гілля. За Россю череда йшла зъ гори в містечко. На Пречистянській церкві горіли хрести червонимъ жаромъ. А жаби тихенько крикали, а горлиця жалібно туркотала...“

— „Якъ хорошо на світі, зновъ промовила вона. Ой світе мій красний, який ти хороший! Охъ свіге мій, якъ в тобі зелено та весело! А я в тобі світе, ще не нажилася.“

„Дивлюсь, вона стала наче бодріша, але слеза покотилася їй зъ очей. Здавило мене, неначе хто вхопивъ в жменю мое серце и здавивъ зъ усієї сили. Коли чую, — схилаетця її голова на мое плече, та така важка, якъ камінь. Закрила очи и Богу душу оддала, навіть не зітхнула. Зовъяла сидячи, якъ та квітка на сонці. Царство їй небесне!... Вбирала її, ховала її, а я навіть слези не пустивъ, ажъ, люде дивувались. Хожу тільки та дивлюсь. А в грудяхъ міні важко; запеклося мое серце.“

„Зъ того часу ставъ міні світъ не милий. Такъ міні тяжко, такъ міні було важко, наче ота скеля лягла на мої груди.“

Дідъ Панасъ показавъ на скелю рукою.

„Зранку було то сюди, то туди, за роботою, то неначе було й байдуже. А прийде було вечір, — зновъ давить мене в грудяхъ, тяжко міні, наче хто розриває мою душу. Сяду було упоравшись на присьбі, дивлюсь на Заросся. Сонце сідає за вербами, люде вертаютця зъ поля, череда біжить зъ гори. Дівчата співають, йдучи зъ поля. Міжъ вербами курятця комини зъ димомъ — жінки вечеряти варять. А міні зъ гори все видко: якъ заганняють молодичі скотъ, доять корови, якъ вони порають коло печей, якъ палає полумъя в печахъ, якъ посідають люде попідъ хатами зъ дітками вечеряти. Щасливі, думаю, люде на світі хочъ и вбогі сіромахи, якъ и я, та в мене тільки Богъ одібравъ останнє щастя. И стане міні якось и завидно людамъ, и жаль мене бере, а коло серця такъ и скребе, такъ и дряпає, не сказати тамъ кихтями дере, або гадюка ссе. Сижу я на присьбі — и сонъ мене не бере. В людськихъ хатахъ все було позатихає, все посне. Місяць зійде и покотитця геть-геть в гору. А я все сижу та сижу. И не було в мене жадної думки в голові. Ввесь отерпну було наче одъ смутку, здеревинію. Ввійду в хату, а тамъ сумно, сумно, якъ в домовині! Тільки місяць блищить черезъ вікна по столі, по стінахъ... Чую було розказують, що мерці ходять. Отъ и теперъ говорять, що Трубехівна ходить до своїхъ сиріт-дітей. А тоді говорили, що одна молодича бачила свого мертвого чоловіка, якъ сама в степу жито жала та голосила; наче бъ то вишповъ зъ жита.“

Синю було я кінець стола та й жду, чи не прийде було покойниця, чи не з'являть або в дверяхъ, або в сіняхъ, чи не згадає хочъ разъ про мене на тімъ світі. Сижу було, одчинивши хату й сіми, та жду наче якого гостя дорогого, — я не боюсь ні троньчки! Чи жині жъ було боятись такої тихої та смирної? Отже жъ не прийшла. А чи я жъ не туживъ за нею, мовчки, хочъ не плакавъ слізами? Отже жъ не притуживъ! Неправда всьому тому!“

„Тягне було мене наче за поля на двіръ, на той шляхъ кудою понесли її на кладовище. Вийду на шляхъ, а самі ноги несуть мене на ту гору, де кладовище. Вийду було ажъ на поле. На дворі видно, якъ у день, видно міні все кладовище на гору всі хрести малі й великі, навіть гробки. Гляну було в той кутокъ, где її поховали. Нема нічого! Самі хрести стоять та мріють при місяцеві. Життя та пшениці стоять якъ у день, в зелений ярині разъ паслася незагнана корова, на окопі якъ лісу сиділо два зайці, одинъ проти одного, якъ два хлопчики, насторочили високі вуха, а третій хотівся по окопі зъ ліса. Махнувъ я рукою та й вернувся до дому.“

„Якъ було плаваю самъ одинъ човномъ підъ оцими скелями в таку якъ теперъ ясну нічъ, то неразъ було заглядаю за каміння, за лози, підъ густі верби, чи не виглине її лице за зеленого листу, чи не жде вона мене підъ отими скелями, де бачъ ніхто не ходить. Була в мене жінка, була в мене любка, якъ то кажуть, та полинула десь далеко, якъ сиза голубка.“

„Теперъ я старий ставъ, про все міні бай- дуже, якъ старому дереву в лісі. Згадаю й розказую про своє горе, якъ про чуже. А все таки найде година, якъ почну думати та думати, то й жалко стане, що не поживъ я в світі щасливо, що не доживъ я в старости в двохъ — в парі. Бо звичайне, хочъ баба, а все таки жінка, все таки рідня. Тільки було, якъ приснитця часомъ, то я наче ажъ веселіший стану. Отже жъ було й снитця не гуртъ-то. Тільки разъ якось приснилась, та такъ чудно, такъ чудно, що я й досі не забувъ, й досі не забуду. И досі я не розумію, чи то воно міні снилось, чи може воно й справді було. И досі не пригадаю, чи спавъ я тоді, чи не спавъ? Але здається не спавъ, бо такъ неначе бачивъ стелю надъ собою, навіть сволокъ и дошки на стелі.“

„Чую я її голосъ... Співає вона пісню, ту саму, котру вона найчастіше співала, якъ була жива; та такъ же співає тихо, та такъ же жалібно! В душі міні стало легко, наче якъ одъ здоровья вертається після бѣзвни важкої. Слухаю я не наслухохаюсь. Голосъ той рівний та тонкий, та м'ягкий,

якъ шовкъ, такъ наче люття в мене зъ усіхъ боківъ в грудь, в душу, а серце мліє, розмліває. Хочу встати та глянути, бо знаю, що вона сидить кінець стола, коло віконця. Звідтіль наче и голосъ йде. Та не можна встати. Такъ тобі наче весь розімлівъ, ростопився не сказати якъ віскъ, чи одъ того великого жалю, чи одъ щастя, чи одъ радости й надії... И боюся тани, щобъ не перестала співати, нехай наслухоаюсь думаю. А вона, оце, переспіває частину та й тягне тимъ голосомъ довго та рівно, наче нитку виводить, та все тихіше та тихіше, и затихає голосъ, тремтить, неначе її приймає якийсь великий жалъ. Схопився я, озираюсь по хаті. А на дворі вже почалось на світъ благословитись. На стіні червонівъ ранній ранокъ. Кватирка в вікні була одчиняна, а прѣти вірна на дерезі сидівъ соловейко, та такъ же висивувавъ хороше та голосно: Одчинивъ я сієнні двері, двлюсь на ёго, а вінъ сидить на дерезні, співає, співає, ажъ бадилна підъ нимъ гоїдається. Защебетавъ вінъ разъ, вдруге, втретє, а далі знявся, та й хто ёго знає, де вінъ и дівся! Наче потонувъ в небі на східъ сонця. Чи соловейко жъ то прилітавъ до моєї хати? — Скільки живу й зазнаю, то на моїй дерезі тільки цвірінькають горобці та цюють довгохвості со- роки. Чи не душа то її прилітала до мене, співала міні пісню, щобъ подати объ собі звістку, щобъ розважати мене. Бо кажуть и мертвому жалъ, якъ живі побиваються.“

„И довго було, та й теперъ навіть, де не почую соловейка, заразъ нагадаю и ту нічъ, и ту чудову пісню, и того соловейка и свою покойну Одарку.“

А тутъ и справді десь далеко міжъ вербами в зеленихъ кущахъ заспівавъ соловейко, разъ — та й замовъ, вдруге — трохи хрипко, втретє — розкотився и розлився голосно та дрібно. Ще міцніше й ясніше стало дідове згадування про ту чудну нічъ, про той сонъ, про соловейка, про покойницю. И Павькова думка стала якъ жива, наче бачивъ вінъ очима все те, що розказувавъ ёму дідъ Панасъ.

(Конецъ буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Глава III.

Українські пани звикли дбати про те, якъ би покористуватись Волоциною, або й залучити зовсімъ до Речи Посполитої. Політика їхъ рідко сходилась изъ політикою королівською. Міжъ папі-

*) Гл. ч. 17.

рами господаря Івоні знайдено листи й такихъ людей, якъ воєвода сірадський Лаский и воєвода кнївський, князь Острозький. Обнадужували вони ёго своєю допомогою и підбуряти на Турчина. Незабаромъ після смерти Івоні дві сотні руського охочекомонника рушилися у Волощину и вихопили на сей бікъ Дністра тестя Івоніного, жінку ёго и сімъ жінокъ иншихъ волоськихъ панівъ, а разомъ зъ тимъ забрали й казну господарську, що була наготовлена на гарачъ султанові.¹⁾ Заразъ після сего скоївсь похідъ Підкови. Хочъ одрубано ёму голову, а про-те не перестали ходити въ Волощину ні запорозькі козаки, ні наші українські. Которі пани ходили за Дністро безъ великого замислу, за для козакування; а которі знай думали про господарську короговъ волоську. Все то були люде одваги великої. На случай королївського гнїву за похідъ, дрібне панство не відъ того було, щобъ майнути за Пороги та, занедбавши свої герби, на віки покочачитись; а великі пані вповали на могутихъ приятелївъ, бо ті звикли, мовлявъ, „силою відводити право“.

Опрічъ же своєволї українського панства, вє-лико тутъ виявлялась и самостійність ёго въ королївствї, що звалось Рїчю Посполитою. Рїчъ посполита була господарствомъ тїльки за-для виду; справді жъ се була федерація земель, повітівъ и панськихъ вєлостей, дуже мало централизована, що кожний великий пань мався собі мовъ самостійний король. Якъ не стало Жигимонта Августа, розбуялись пани на волї такъ, що збираючись на сейми послї втеківъ Генриха Француза, міркували вже зовсімъ короля не обірати, а правити всімъ краємъ черезъ намісниківъ.²⁾

Коли жъ такъ усякий магнатъ у Речи Посполитї уганявъ за своїми вигодами, занедбавши користь громадську, той надто було сєго по українськихъ воєводствахъ: тамъ пани дихали иншимъ духомъ. Щира Польща захилилась відъ Орди й Турка за руські землі; байдуже їй було воювати. Піклувались ляцькі пани тїльки про своє господарство, а міцного муру думали допьястїсь політикою. Минувся вже їхъ вікъ героїчний. Тимъ часомъ руські України, маючи передъ сєбе три великі пустинї міжъ ріками Дніпромъ и Дністромъ,³⁾ жили ще молодощами громадського побуту. Не було тутъ жадного доходу безъ військової справи, або, якъ

1) Orzelski, Dzieje Polski, II, 38.

2) Fredro, Dz. Nag. Polsk., 88.

3) Такъ позначено полуднєво-сходній край Речи Посполитої у рядні съ Турками року 1575 (Fredro, Dz. Nag. Polsk., 133). Певно жъ то одна пустиня була — дикі поля за Білою Церквою, друга — Дніпровий Нязъ, а третя мєжирїччє за Брацлавомъ.

змовивъ поетъ сучасний, „шабля давала більшъ барища, ніжъ господарство.“ Мало дбали тутъ про все, що є на світі по за лицарствомъ, а міцного миру допевнялись тїльки войною.¹⁾ Що року дальшъ та дальшъ посовувались руські люде у три великі пустинї и, здобуваючи лицарської слави, изъ зневагою озирались на ляцьке панство, що прекладало свій упокїй надъ узग्रанишню безустанню війну. Змовити инше — руські узग्रаниччя: Галичина, Подоль, Волинь и вся Україна, мало того що були затулою Ляхамъ відъ азиатївъ, — вистачали вони люде, що не допускали заснути въ ляцькому товариствї героїському духовї и по всєму світу розливали славу Речи Посполитої. Сами Ляхи исповїдували сю правду устами свого геральдика. Року 1575 знаний Бартошъ Папроцький напечатавъ у своїй Паноші таку до ляцькихъ панівъ орацію :

„Не думайте,“ мовлявъ, „що похлїбую Русї? недавно ще я живу міжъ нею и не зъ нею згодувався; тїльки жъ я заразъ зрозумївъ їхъ славні діла, що слава їхъ не вмерє въ потомствї. Чи разъ же то на коженъ рікъ уганяють сі поважні люде за Татарями, не боячись пригоди військової? Мовъ ті смїливі левї, обороняють вони все християнство; мало не кожного зъ тихъ можна назвати Гекторомъ. Нема відъ васъ імъ жадної підмоги, а вамъ відъ нихъ упокїй, наче годованимъ воламъ. Тимъ часомъ ви себе прекладаєте надъ Русь и випрошуєте собі въ руськихъ земляхъ маєтку. Ви бъ ще самі удїлили Русї відъ свого достатку, за те, що зъ її ласки живете въ такому впокої. Покажіть лишень ви достойні памьяти діла, які разъ-поразъ являють сі можна сказати святї люде. Хто нашого часу переваживъ у чому небудь Русина? Пошліте ёго посломъ, — вінъ справниця краще, ніжъ ви ёму наказати зумїєте. Шукай міжъ Русинами й гетьмана и доброго воїна. Не люблять вони якъ у радї про примирєвє радують. И найкращого коня и найкращого їздеця знайдешъ на Русї. Ба й вашъ Матупїй иншою тутъ зробиця людиною. Не буяє по улицямъ, не задираеця зъ иншими

1) Папроцький на кінці своєї княжки Раповза etc. такъ обертаеця до рицарства корони польської:

... .. iednoż ty pokoje
Widzę was rozebrały na rzemiosła swoje,
Bo wam miley o wolech na staniu rokować,
A starać się o pokój sobie wiekuiсты
S Tatory s Turki szablą ia radzę nic listy.

Те жъ саме висловивъ и сучасний поетъ Янъ Кохановський:
Niemasz dziś w Polsce iedno kupca a rataje.
To największe misterstwo, kto do Brzegu z woły,
A do Gdańska wie drogę z żytem a popioły.
Na Podolu go niepatrz, bo między Tatory
Szabla więcey popłaca, niż leśne towary.

Эв: Матуша тутъ виходить вои́нь, а панський вамъ синюхъ робниця на Русі ротмістромъ або хоробримъ лицаремъ. А ви жъ то самі чамъ заслужили въ сѣму краї маєтківъ? Чи бачили ви вихвачену проти себе шаблюку — не середъ улиці, а въ протребі? Вислухайте жъ відъ мене правду: Не лижте розумному допевнятись чужого, не годяцца багатому гордувати вбогимъ. У Подоліяхъ не розберешъ, хто панъ, а хто слуга; нема въ їхъ ні за прошь пихи. Не ходять вони въ дорогій одежі, вириваюцца вони славою, що дорожша за вашого убрання. Слава сѣбо народу розилась по всему світу и во віни при ѣму зостанетца, хочъ би Польща и згинула. Що робивъ Геркулесъ, якъ небивавъ гідерь, не мдіуючи и земнихъ богівъ, те на Русі здуміє зробити козамъ. Самсонъ розідравъ незюсти леву: такі подвиги нашого часу Русинові завничай. Страшениий Турчинъ розявлявъ на насъ пельку, отъ же хоробра Русь не разъ туди засовувала руку. Ринувся бъ вінъ зъ великимъ військомъ у Польщу, та зупиняй ёго руська сила. Кидаюцца Русини въ безодню войни замедбавши опаси, и яка що зроблять спасенне — всімъ вамъ прибуде слава. Вдовольняйтесь же славою, що вони вамъ приробують, хочъ и немає васъ міжъ ними у походахъ, не поривайте очей на руські дѣбра, коли, що-разу, якъ доведетца воювати, ви сидіте десь по гаяхъ.¹⁾

¹⁾ Рідко вже де можна знайти по бібліотекахъ Папошу Папроцького; тимъ годяцца подати мирові ёго власні речі въ неї:

Do Polakow!

A nie chcecie rozumieć by im pochlebował,
Nie dawnomci w tym kraju, nie z nimim się chował,
Ależ zaraz zrozumiał sprawę ich poczciwę,
Ktore godne na wieki, aby były żywe.
Wiedz, że nie raz do roku tych cnych ludzi ręce
Uganiając pogany iż bywają w mecie.
Bronią wszystkich krześcian iako mężni lwowie,
Owa mało nie wszystko tam z nich Hektorowie,
Od was żadney pomocy do tego nie miał,
Tak was iak karmne woły w pokoju chował.
A wy nad nie czyniąc się ieszcze godnieyszemi,
Upraszacie w tych państwach imiona godnemi.
Kędybyście im mieli snadź udzielić swego,
Używając tak wczasu pokoju wielkiego.
Okazcież wy swe sprawę tu godne pamięci,
Jakie ci zawsze czynią ludzkie prawie święci.
Ja nie mogąc zataić czo widzę na oko,
Ukażę wam ich sprawę chociaż nie szyroko.
Ktoby mi chciał naganić, nie może prawdziwie,
Chyba im tego zayrzając mowić zazdrościwie.
A któż okrom Rusaka co lepszego sprawił,
Bo żeby się dzicich lat takowy wyiawił.
Posłcie go w poselstwie, dobrze ie odprowi,
Ledwie mu tak rozkażą iak on lepiej sprawi.
Tam pytay o Hetmanie o dobrym Rycerzu,
Nie rad kiedy wotnią w Radzie o przymierzu.

Опрічь панівъ оседниківъ, що робивсь воїномъ кошемъ, аби яка стала тривога, на Подолі стоявъ ще узгрядиниця сторожа. Купилась до неї сама молодіжъ; що те що не обтягилась жіною та дітьми, або жъ нежонаті козаци и вдовці, що за нехали женитись. Сто рожа ся була не що инше якъ домашні мозани-дворяне. До козанівъ полѣвихъ чи запорозькихъ були вони те жъ саме, що біде понівство до чернецтва. У ті часи стояти ма узгрядиничі було тяжко черезъ татарські нападѣ, а вийти въ поля чи на Низъ ще було важче, бо опрічь такихъ же нападѣвъ, треба було приймати велику нуду, повинувши далеко на Україні родичівъ и приятелівъ. Но подольского пана Богдана князя Рокинського (або Романського), гетьмана

Tam konia u pachotka dostaniesz dobrego,
Już tam wasz Matusz nawykł rozsądku lepszego,
Nie spodzi po ulicy, nie bawi się awadą,
Z Matusza dobry iunak, a z syna waszego
Zaraz Rotmistrz albo więc zacny Rycerz z niego.
A wy coście znacznego proszę was zrobili,
Ktorzyście na imiona w Rusi się zdobyli?
Przeciw sobie widziałeś kiedy miecz dobyty,
Nie na bruku, w potrzebie iakley anakomitey?
Ba rzeczesz żeś widział, by iedno przystoynie
Nie godzić się baczemu być na takiey wojnie,
W iakley mało gardła nie dał ty moy panie,
Aleć powiem kręciuchno o tym swoje zdanie,
Nie przystoi mądremu wydzierać cudzego,
Ani, ięślis bogatszy, nie wzgardzay chudego.
To uyrzysz w Podolan gdy przydziesz do niego,
Nie poznasz, gdzie pan siedzi albo służa iego.
Nie masz y ża szeląg pychy u żadnego,
Więc na waszem błogostawi, szczęści Bog każdego,
Chociaż we pstrych sajaniech oni tho nie chodzą,
Ale w sławie snadź droższy niż we zlocie brodzą.
Ta o tym cnym narodzyc wszędy zacnie slynie
Y będzie wiekom wiecznie chociaż Polska zginie.

Herkules co nam prawią iże Hidyry biwał,
Jakże y bogow ziemskich namniey nie omiwał.
Umie tho dziś leda chłop u nas sprawić w Rusi:
O sroższego niżli smok Turczyzna się kusci.
Samson slynie że tho był rozdarł gębę lwowi,
Y dzisich lat to nie dziw czynić Rusakowi.
Rozdziewił możny Turczyn na nas swą paszczekę,
Nie raz zacni Rusacy tkają mu w nią rękę.
On z woyskiem niezliczonym na Polskę się puszcza,
Ale mu można siła Ruska nie dopuszcza.
Wszystkoć tam Koklesowie oni mężni Rzymscy,
Abo Kurciuszowie oni zacni wszystkiey.
Wskoczy tam nie raz każdy w takowe przepaści.
Biyąc siekąc podany prawie do upaści.
A gdy oni co sprawią barzo potrzebnego,
Wszystkim nam spolna sława zawsze rosnie z tego.
Mieycież na sławie dosyć ktorą oni robią,
Chociaż was w tych potrzebach nie miewaią z sobą,
A nie mieycie już z nimi w dobrach interesie,
Gdyż na ten czas gdy się bić, gdzieś bywacie w lesie.

низового козацтва, Папроцький пише мовъ про пусташика. „Знехтувавъ“, каже, „вітъ багатства и влюбивъ славу оборони границь. Покинувши дочасні блага земні, терплючі голодъ и нужду, стоить витъ, якъ сміливий левъ, и жада тількі кривавої розмови зъ невірними.“¹⁾

И низове козацтво и узгрянинши сторожа п'ялились до одного: не пускати Орди на Вкраїни и вганяти за хижакими, що займали скотину и халали людей у неволю. На Вкраїні се була велика заслуга передъ громадою. Коли бъ не узгрянинши сторожа, що години мусили бъ Українці сподіватись нападу, шкода була бъ якої хотя праці. Ще король Жигимонтъ Августъ виділивъ четвертину королівського доходу на узгряниншню сторожу. Степанъ Батура найнявъ на сі гроші дві тисячі кодівъ и порозставлявъ їхъ, підъ назвою війською подольське, по тихъ місцяхъ, де найдогоднішъ було обороняти Україну відъ кримської и білогородської орди. „Сі воїни“, пише перемишельский бискупъ Пясецький на початку XVII століття,²⁾ „становлять собою головну силу польского комінника. Молодіжъ наша, спосіблячись до військового діла, проходячи нскусь на узгрянинчї, нби въ лицарській школі. Тутъ воно безъ перестанку б'євця зъ Ордою. Звідсіля виходять що найхоробріші люди и свідомі ветерани про всі великі случаи воїнські.“³⁾ Которий молодикъ не спробувавъ стоянки узгряниншї, того вважали на Русі несвідомимъ демонтаремъ, и не було ёму ходу въ громаді. Служачи на границі, спознавались міжъ себе пани, а навпослі користувались изъ того спознання у политичнихъ справахъ. Тамъ же набирались вони того духа самостійности особової, що нимъ лучілась найкраща частина товариства ляцького. Дознавала шляхта, служачи на узгрянинчї, всякої пригоди, пробувала вона що-разъ у великому опасі, а через те зростала въ неї въ душі одвага, що навпослі не мала собі міри. Тутъ вигодувався той духъ, що направлявъ Річъ Неспольту на велике діло — підгорнути Москву підъ себе, щобъ злучити московську силу зъ польскою и побороти спільнею християнського ворога Турчина. Тутъ же взяло

¹⁾ Raposza etc.

Ten wzgardziwszy bogactwa, sławę umiłował,
Broniąc mężnie tych granie umysł swoy zgotował...
Opusciwszy doczesne te ziemskie roskoszy,
Od ktorych go u nędza u głod nie odpłoszy.
Stoi iako mężny lew wznoszy rękę prawą,
Pragnąc aby s pogany miał biesiadę krwawą.

²⁾ Пясецький довів свою хроніку до 1648 року, а що цитовані слова писавъ на початку XVII століття, видно єъ того, що вказує на дії 1614—1616 р. яко на недавні.

³⁾ Chronica Gestorum, etc. 52.

свій початокъ и завяте лицарство запорозьке, що не вважало на королівську політику, здобуваючи собі бесурменъ пожитку а въ християнському миру — слави. Значні пани вертались изъ української військової школи у свої добра, у свої панські громади и здобували коло королівського двору або високого уряду, або військового сану, або королівщини; а дрібна шляхта, привикши на Вкраїні до широкої волі, до простого звичаю, до вбогого побуту, навпослі нехтувала дворською службою; тамъ бо нічимъ було сіромасі позазатися передъ громадою, а скоро бъ зневаживъ якого пана, — не збувся бъ лиха відъ ёго шляхетнихъ слугъ. Тимъ-то дрібні пани залюбні воставались на узгрянинчї, обороняючи українські осади, жили вони тамъ козацькимъ звичаємъ такъ само, якъ и низове лицарство — за Порогами. Козаки-узгрянинши и козаки-низовці разъ-по-разъ обертались проміжъ себе и не разъ ходили вкупі походомъ у Турецчину. Не разъ надъ Запорозцями отаманувавъ руський панъ, — такий, що мавъ добра на Подолі, або въ Галичині, якъ отъ Богданъ Рожинський. Було въ сєго чимъ держати свою роту до оборони узгрянинчя¹⁾, а мавши коло боку хоробру роту, тимъ самимъ звертавъ на себе увагу козацького товариства и, зъ ёго волі, гетьманувавъ надъ Запорозцями. Вславленихъ людей міжъ низовцями знано въ узгрянинчїй громаді панській и навпакі — хоробрі лицарі зъ українського панства ширили свою славу проміжъ козацтвомъ запорозькимъ.

¹⁾ Папроцький, перебіраючи руськихъ панівъ у своїй книзі Raposza, вписавъ такъ: „Bogdan kniaz Rożanski Hetman Nizowych Kozaków z swoią rotą.“

ДРАГОМАНКА.

(Баллада.)

I.

Ой у князя Никодича
У славнімъ Грохові
Стоить хата на помості,
Одвірки кедрові.
Ой у князя у світлиці
Не сонечко сяє,
То хороша Драгоманка
Косу росплітає,
То хороша дочъ старого
Бросна розіклала,
И до слябу золотую
Хустку вишивала;
То хороша Драгоманка
Хустку вишивала

Для Секуля Угорщика
 И собі співала:
 „Рівнополле відь Грохова
 Туманъ устелас.
 Драгоманка на сердешьку
 Ажъ три тузі має:
 Одна туга, що милонький
 Секуль не приходять,
 Друга туга, що турецькі
 Потуги надходять,
 Третя туга, що віщує
 Люте, тяжке горе, —
 Якъ ті щити за велике, —
 Глибоке, мовъ море...“
 И дві слѣзи, мовъ дві перли
 Долівъ покотились,
 Рум'янез, рожевеє,
 Личко вросили.

II.

Рівнополле відь Грохова
 Мовъ та галичъ криє
 Потугами лютий паша,
 А тимчасомъ шие,
 Вишиває Драгоманка,
 Сердешна не знає,
 Що вже серцемъ віщоване
 Горе ся зближає...
 „Славний пашо трибунчучний,
 Ходімо у гості,
 Тамъ де хата кедровая
 Стоїть на помості.
 Тамъ хороша Драгоманка
 Мовъ сонечко сяє,
 Для Секуля Угорщика
 Хустку вишиває...
 Тамъ у князя Николича
 Драгоманка мила,
 Мовъ у семімъ небі рожа
 Чудно ся росцвіла...“

III.

Ой у князя Николича
 У славнімъ Грохові
 Много гостей-Бісурменівъ
 Мовъ листя въ діброві;
 Усі свати бородаті
 Чужі и незнані.
 Ой волівъ ти, бідний князю,
 Не знать тихъ поганихъ...
 Меже ними лютий паша
 Въ золоті сяє,
 У світлиці Драгоманка
 Мліє, умліває...
 — „Чи ждавъ, князю, старість нині?“

„Ні мині не снилось...“
 — „А де твоє гарне краще,
 Драгоманка мила?“
 „У світлиці, мовъ горинця
 Яструбівъ злякалась...“
 — „Скажи князю, щобъ для нашихъ
 Рушниківъ гаптувала;
 Ме въ Скутарі панувати;
 Злоті парчі теати,
 Біле тіло въ адамашки,
 Шовки убирати.“
 „Моя доня уже слово
 Секулѣві дала,
 Зъ нимъ перстені золотні
 Вже переменяла.“
 — „Ой у нашихъ, Николичу,
 Безъ ліки перстенівъ,
 Въ нихъ каміння, діаманти
 Смарагди зелені;
 Най до завтра рушникъ буде
 Та на поготові —
 Якъ ні -- то ще зъ поконвіку
 Вісілля въ Грохові
 Таківського та не було.
 Бувай же здоровий!“...
 До Табору повертали
 На Грохівське поле.

IV.

Хорошая Драгоманка
 Плаче умліває,
 Слѣзовъ росить чорну косу
 Її росплітає, —
 Невесела її матіръ
 По світлиці ходить:
 „На що, Боже, давъ донечці
 Хорошу уроду,
 Нащо карі очи, нащо
 Рум'яне личенько,
 Нащо косу чорну, довгу...
 У грудяхъ серденько
 Луснуть хоче зъ великого,
 Пекельного болю...
 Ой нещасна моя цвітко
 Зъ Грохівського поля,
 Якъ би була я нещасна
 Твою долю знала,
 То давно би була косу
 Чорну відрубала...
 Що ж діждала я на старість,
 Боже милий, Боже!“...
 — „Дорогая моя ёло,
 Плачь тутъ не поможе,
 Такъ суджено відай въ зоряхъ“

Та наші дитині...“
 „Хто потішить насъ, мій милий
 При лихій годині?“...
 — „Богъ потішить, моя Єле,
 Молімся до Бога;
 Така уже твоя доля,
 Доненько, небого,
 Щобъ ти зъ Туркомъ, изъ поганьцемъ
 Красний вікъ прожила...“
 „— Ахъ батеньку, голубоньку,
 Ахъ матінко Єло,
 Лучче мене зарубайте,
 Лучче киньте въ воду,
 Коли долі не судивъ Богъ,
 Нащо давъ уроду? —
 Щобъ душу заналастети
 Гріхівъ ся набрати?...
 Чомусь мене не втопила
 Дитиною, мати?“
 — „Будь ти жертвою за миръ краю!“...
 И полились слези
 Николина, Єлі й доні,
 Мовъ роса зъ берези.

V.

Рівнополле відъ Грохова
 Соньце освічає,
 Тамъ турецький паша й Секуль
 Въ золоті сяють;
 Оба ждуть відъ Драгоманки
 Зачути разъ слово:
 Чи во віки бути схоче
 Дівцевъ-небоговъ...
 Видно, якъ дівочі груди
 Муки роспинають,
 Видно, якъ блакитні очи
 Зъ жалю ажъ згасають...
 Дать милому своє слово —
 То погибель люта,
 А зъ невіромъ вікъ прожити —
 То гірка отрута...
 Що робити? — Часъ зближаєсь,
 Треба вибирати,
 Чи зъ Турчиномъ пропадати, —
 Чи загинуть зъ милимъ...
 „Кажі діво, Драгоманко,
 Кому даєшъ руку,
 Зъ кимъ до смерті жити хочешъ
 Въ любові безъ розлуки?“...
 — „Зъ тобовъ, пашо!“... Драгоманка
 Зъ тиха проказала
 И мовъ травка підкошена
 До землі упала.
 „То хочъ перстень мині, пашо,

Най лишитця взяти,“
 Сказавъ Секуль, „щобъ и я мігъ
 Собі пригадати,
 Що й мене разъ Драгоманка
 Хороша любила...“
 Махнувъ шаблевъ, а відъ тіла
 Рука відлетіла.
 „Мині перстень, тобі рещту,
 Вражий Бісурмане!“...
 Й не за довго по вігъ згасло
 Око у дівчини.

VI.

Рівнополлемъ відъ Грохова
 Коні заіржали,
 Шаблі круті забрящали,
 Ажъ огню кресали.
 То гарцюють Секуль й паша
 Танецъ та завзятий.
 „Загубивъ ти мою милу
 Вороже завзятий —
 На заплату!“ махнувъ шаблевъ
 Секуль — и на двоє
 Розлупався вражий Турокъ.
 „Пашо, отъ се твоє!“...
 Повалились зъ Бісурмена
 Ажъ дві половини.
 Пішовъ Секуль въ Угорщину
 Й плакавъ по дівчині,
 По хорошій Драгоманці.
 Турки повтікали —
 Ще ніколи такъ завзяті
 Борбу не видали

Рівнополле відъ Грохова
 Въ тумані дрімає,
 Тамъ могила невеличка
 Горі ся здіймає.
 А въ могилі Драгоманка
 Красна спочиває,
 И що ночі по Грохівськимъ
 Полі проходає;
 Довгу косу росилітає
 Жалібненько плаче,
 Й зновъ щезає, якъ ранню
 Зіроньку побачить.

Мерзевко.

ЖИЗНЬ КУЛІША.

(Дальше.)

Съ Костомаровимъ спізнався Кулішъ, того
 жъ року у Юзефовича. Розмова йшла про Україну
 и гетьманщину. Вдарило Костомарова, що Кулішъ

на пам'ять проказавъ аргументъ свій изъ літописі. Вінъ разомъ зъ нимъ вийшовъ відъ Юзефовича и — скажемо такъ — учепивсь ёму въ полу. Съ того часу почали вони вкупі про Україну дбати и лихоліття їхъ не розлучило. Юзефовичъ, правлячи за попечителя науковимъ округомъ, пославъ Костомарова учителемъ у гимназію въ Рівне, на Волинь, а року 1845 перевівъ ёго въ Київъ, а Кулішевi давъ ёго місце въ Рівному. Се було не мале діло зъ руки Юзефовича; бо Кулішъ, не скінчивши курса університецького, не мавъ права до того; тільки зъ уваги на велику дотепність Куліша можна було міністрові такий пересікъ черезъ правило зробити, — и Юзефовичъ допевнивсь привилегіи для Куліша зъ великою енергією.

Тимъ часомъ напечатавъ Кулішъ частину свого историчнѣго романа: „Чорна Рада“ у часописі Современникъ, що, після Пушкіна, видававъ Плетнѣвъ. Знялась у ёго кореспонденція зъ Плетнѣвимъ. Той, правлячи науковимъ округомъ явився часъ при своєму ректорстві університецькому, вивзавъ Куліша у столицю и давъ ёму разомъ дві служби: учителя въ гимназії и преподавателя руського язика студентамъ-иностранцямъ увъ университеті. Полюбивъ Плетнѣвъ Куліша мовъ сина; мало не що-дня бачились. — Була въ Плетнѣва дочка — молоденька дівчина, тихої, любязної вдачі. Съ півтора року проживъ тоді Кулішъ у столиці. * Дівчина на ёго очахъ доросла повного дівочтва. Якъ зъ братомъ, вона зъ нимъ дружила и — хто відав? — може, була бъ инша ёго доля, коли бъ не одно слово, яке вона пробовкнула. Знайшовши семью по своїй уподобі, по своїмъ звичаямъ, думавъ часомъ Кулішъ, що тутъ ёму й вікъ вікувати. И въ отця душа ёму любя, и дочка до ёго простимъ дівочимъ серцемъ лицявця и весело ёму й тепло міжъ іми.

Такъ уже думку бувъ наладивъ, щобъ не шукати щастя на Україні; та разъ, розговорившись про наші думи народні, про пишне українське слово, до панночки и каже: „Вотъ и вы со временемъ выучитесь по украински.“ А вона ёму: Нивігда!“ Мовъ у серце ножемъ се слово ёму вколало, и съ того часу переставъ дивитись на неї якъ на суджену.

И не знала небога, що въ ту хвилину сталося, бо рідко коли виявля Кулішъ що ёго вразить. — Уже якъ бувъ Кулішъ жонатимъ, пішла вона за такого пана, що не жадавъ и не вмівъ шанувати її души святої.

Звернувъ Кулішъ свої думки про семью, свій идеалъ, на сестру Білозерського, и зімою на початку року 1847, приїхавши на Україну, одружився зъ нею. И вона ёго мовчки гаряче любила;

всімъ женихамъ, якъ то кажуть, гарбуза давала: мовъ ёго сподівалась, мовъ серце їй про любого козака віщувало.

Тутъ уже можна сказати: „Який ишовъ, таку й стрівъ.“ Обое старосвіцького роду козацького, обое зросли на пісняхъ українськихъ; обое вдачі идеальної и енергії неборимі. Тутъ би-то найбільшого щастя сподіватись, — та лиха доля перейшла їмъ дорогу зъ порожніми відрами... Щобъ вяснити, якъ воно сталося, мусимо назадъ вернутись.

Живши въ столиці, помагавъ Кулішъ Плетнѣву видавати Современникъ; для ёго приятельки Ишимові, написавъ у дитський журналець її („Звіздочка“) Повість объ Украинскомъ народѣ; а тимъ-часомъ докінчивъ свою, Чорну Раду. Плетнѣвъ за пустоту вважавъ писанне понашому, та й ні одної людини не мавъ коло себе Кулішъ щобъ думала инше; а проте, прямувавъ своєю дорогою и пильно дбавъ про українську будущину. Ще будши у Києві, звівъ вінъ до-купи скількохсь приятелівъ; въ сій то невеличкій громаді зародилась перва думка — видавання книжокъ, потрібнихъ до самопознання українського, и споруди простолюднихъ шкілъ по панськихъ добрахъ. Думка була нахилити до сѣго де-якихъ панівъ-гуманистівъ и тимъ положити основу народній освіті на Україні. Частенько писавъ Кулішъ изъ столиці до Білозерського, то до Костомарова, то до иншихъ, піддержуючи їхъ духа. А вони не такі були козаки, щобъ їхъ треба було зъ боку підпирати. Вони осаднили межі себе й Шевченка, здержуючи ёго завзяте бурлацтво. Разъ-по-разъ вони сходились и вели широкі розмови про всю Слав'янщину. Оттоді жъ то Шевченко понаписувавъ високі свої твори: „До мертвихъ и живихъ“, „Шафарикові“ и инші. Що вони проміжъ собою науковимъ способомъ говорили, то вінъ виповідавъ поетичніми образами, и зъ одного сѣго розумно — якимъ високимъ духомъ кнївська громада українська дихала. Обняла вона своєю думкою увесь миръ Слав'янський и глибоко зрозуміла, що духъ українського люду більшъ, ніжъ який инший, здоливъ той миръ увъ одно живе тіло стулити. Віра Христова и история Слав'янъ була їмъ світомъ и тепломъ до великого подвигу. Святе Письмо всі вони добре знали и зъ великою шанною почитували. И стали вони твердо на такій думці, що не на дипломатію треба Слав'янамъ уповати; що до сѣго діла треба новихъ людей и сили нової, а тією силою повинна бути чистота серця, праведна освіта, свобода простого люду и християнська саможертва. Щобъ же всѣму мирові було розумно, що тутъ Україна не поставлена альфою и омегою, признали

вони своїми патронами всеслав'янських апосто-лівъ Кирилла и Меодія и назвали свою громаду Кирилло-Меодієвимъ брацтвомъ. Найвиразнішимъ параграфомъ уставу сѣго брацтва було приречено — тільки тихъ приймати до себе, хто бувъ знавий зъ непорочного життя и праведної освіти. Другимъ зновъ параграфомъ застережено —, щобъ у сѣму ділі ніколи тимъ робомъ не ходжено якъ у вузитівъ, що для своєї мети байдуже їмъ було про способи. Найкращимъ способомъ ширити свою проповідь уважали вони устне й печатне слово й добру науку дівчаты, якъ матірокъ и сестеръ тихъ діятелівъ, щд мали колись вирости середъ стуманілого люду и холодного, лінного панства. Тимъ-то вони постановили піклуватись, щобъ на Україні постало якъ найбільшъ письменного й тямущого жіноцтва. Не въ централизоване государство заміряли вони скупити всі слав'янські народи, а въ вільний союзъ підъ протекторатомъ російського Императора. А якъ имперія ёго доти не згідна була бъ притулити до себе слав'янської федерації, доки не очистилась би зъ ганьби крінацтва, то установлено було — помалу-малу підготовляти и панівъ и урядъ до зрозуміння сеї спасенної громадської потреби за поміччю науки и намови, а простий людъ — до нової кращої долі — за поміччю шкіль; розпочати жъ се діло повинні були пани-гуманисти у своїхъ селахъ. — Оце-жъ то те саме, що вславило царя Олександра II. во віки по всѣму світові, підняли були на себе люде убогі й незнамі ще за ёго панотця, царя Миколая. Споглянемо жъ якъ зрозумівъ Миколай Первий того благого духа, що вознісъ сихъ людей такъ високо.

Опасувались вони писати до свого приятеля Куліша про брацтво; давали тільки ёму знати, що вони почасті розмовляють громадно про всякі поважні речі. А вінъ їмъ на се відписувавъ: „Хвалитесь мнѣ словами, — та не мати-ме сили ваше слово, поки ви не заходите коло діла. Діломъ вашимъ нехай би була щира праця надъ освітою самихъ-себе и іншихъ. Занедбайте політику. Самъ-собою настане часъ, що відъ нашого слова упадуть стіни врихонські.“ Розуміючи, що Кулішъ туди жъ манівцемъ простує, куди вони широкій шляхъ прокладують и що діло їхъ, якъ урядъ не зрозумівъ ёго, станеця для нихъ небезпечнимъ — змовились вони не показувати Кулішу уставу и до брацтва ёго не зазивати. Такъ же само и Шевченка держали вони оддалікъ що до брацтва.

Тимъ часомъ Кулішъ добре працюючи надъ своєю освітою въ Петербурзі, звернувъ на себе увагу не одного Плетнёва. Незадовго передъ нимъ умеръ слав'янисть Прейсъ, адъюнктъ Русской Академіи. Академія, послушавшись Плетнёва, на-

важилась послати, своїмъ коштомъ, Куліша за границу, щобъ вернувшись, осягъ порожнє місце Прейса въ Академіи и порожню катедру Слав'янськихъ літературъ въ університеті. Ото жъ и піхавъ Кулішъ зимою за границю. — черезъ Україну. Іхати ёму можна бъ було просто до Львова, Праги и въ Німещину, та бажавъ вінъ побачитись изъ панотцемъ своїмъ, що лежавъ у недузї (мати ёго вмерла ще тоді, якъ вінъ бідувавъ у Києві); а до-того, була дума заручитись изъ сестрою Білозерського, щобъ собі зипевнити миле подружжя. Такъ и сталося. Тільки всовітувались приятелі, Кулішъ изъ Білозерськимъ, іхати вкупі до Чехівъ, та й панночку, повінчавши, везти зъ собою, щобъ вона світу побачила, поки ще доведеться жити въ столиці. Черезъ Київъ и Волинь прямували вони у Варшаву, а за ними вже лиха доля хижимъ иструбомъ гналась. Не чуючи біди, вони, дорогою, упиваючись непечатаними творами Шевченковими, задумали визвати ёго за границю, яко художника, щобъ ёго талантъ ище ширше роспустивъ тамъ крила. Молода Кулішиха, така жъ якъ и самъ вінъ ентузіастка, віддавала на ёго жертву для матері-України усе своє віно (три тисячі карбованцівъ.) Написали до Тараса, щобъ вінъ собі вистаравъ паспортъ академічний, а грошима вони вже ёго обмислять.

Веселі и щасливі прибули всі трое въ Варшаву. На той часъ верховодивъ тамъ землякъ їхъ Стороженко (сенаторъ). Кулішъ унадивсь до ёго ходити, бо вінъ мавъ ёго якимись великої ваги документами, що ніби въ ёго на Україні заховані. Намісникомъ тоді бувъ князь Паскевичъ, табожъ полтавець. Стороженко ёму приподобавсь, міжъ иншимъ, и сиоминками про Україну, бо любивъ Паскевичъ рідний край, — та дубивъ по панськи, — нічого для ёго не робивъ и не жертвувавъ. Одного дня, Стороженко, розговорившись изъ Паскевичемъ про козацину и каже: „Отъ вапа світлость, коли хочете, у мене теперъ є українець! — такъ уже чистої крові козакъ.“ — „Хто жъ се такий?“ — „Оттакий и такий Кулішъ.“ — „Е! такъ ти приведи ёго до мене,“ каже Паскевичъ; а тутъ-само подають ёму пакетъ изъ столиці. Роспечатавъ — глянувъ: „Гарний,“ каже, „твій козакъ чистої крові! Ось ёго велять підъ арештъ узяти.“

Арештовано Куліша, а потімъ и Білозерського. Повезли їхъ жандарі до столиці. Кулішъ и досі дякує Паскевичові, що таки зглянувсь на ёго и звелівъ везти ёго не на перекладному возі, а въ скарбовій колясі. Допитувалсь у Куліша въ Третіму Отділенні Царської Канцелярії чи правда тому, що вінъ замірявъ бути гетьманомъ українськимъ? Одвітувавъ їмъ зъ усмішкою: „Снитайте

лерше чи багацько въ мене грошей при душі, чи великі маю добра, чи родичь я, або приятель вельможнимъ панамъ?“ Роблено виписи изъ ёго листівъ, перетовкувано по своєму и казано ёму одвітувати по тимъ виписамъ; постерігши підступний поглядъ на ёго речи, Кулішъ закинівъ, праведнимъ гнівомъ и, забувши де вінъ, розходивсь такъ, якъ ёго прадідъ, гарячий Кулішъ, у нашіці. — Треба жъ тутъ и те спомъгнути, що — якъ у первий разъ почавъ ёму енераль Дубельтъ казати, яка жде ёго доля (щобъ залкати), — передъ очима Куліша пройшла ёго жінка кохана и її мати, котру дуже любивъ и поважавъ; у голові ёго закрутилось, вінъ захитавсь и впавъ би, коли бъ не підбігъ и не посадивъ ёго Писаревъ Київський, що тутъ же вертівсь, коло Дубельта, у фраку изъ звіздою. — Після того Дубельтъ почавъ на допросахъ до Куліша лащитись, и листи свої жінки ёму показувати, и царськимъ милосерддемъ заспокоювати, и всячину ёму поприятельски оповідати, аби що-небудь випитати; та Кулішеві ні въ чому було признаватись опрічъ того, що вінъ свій край любивъ якъ свою душу и радъ би бувъ для ёго добра хочъ би въ тачку каторжника запрягтися, — не тó-що. Молоде серце вбачало тоді въ Дубельтовихъ річахъ не лукавство, а щирый поглядъ на неповинну жертву нерозумної політики, и дякувало ёму щирістю.

„Царь думав, що ми вороги ёму,“ казавъ Кулішъ; „а ми були бъ ёму найвірнішими слугами, аби вінъ схотівъ, щобъ ми помагали ёму працювати на добро руському мирові.“ — Отъ же шкода сліпому про живопись, а глухому про музику правити. Узяли вони таку думку, що Кулішъ — прехитра лисиця: все робицца по ёго думці, а вінъ собі гетьманує надъ усіма безпечне наче й не вінъ; причепитись до ёго було ні-за-що. Отъ же таки знайшли ёго виноватимъ: якъ вінъ смівъ написати у своїй Повісті о бѣ Українськѣмъ народі, що сѣму народові не подоба у крѣпацтві бути и що вінъ туманіє відъ сѣго. И за те діло, котре сталося славою Олександра II., отецъ ёго осудивъ Куліша посадити на два місяці въ крѣпость, а потімъ заслати далеко відъ столиці!

Шуткуючи, звісь би Кулішъ сю кару, бо духъ ёго разъ-у-разъ давъ ёму що-небудь нове до веселої праці, та важка ся кара здалась ёму ради жінки и її матері. Дякувавъ Богові, що рідна ёго мати лежала вже въ домовині. Сидючи въ крѣпості, написавъ вінъ собі на втіху, поему, и вславивъ у тій поемі свою жінку кохану и її матірчъ чесну. Сю поему потімъ спаливъ, бо не вважавъ її ажъ-геть художнєю, щобъ її для сторонніхъ людей ховати. А якъ опинивсь у Тулі, працювавъ тамъ надъ ино-

земними язиками, и написавъ Повѣсть о Бористѣ Годуновѣ и Димитрію Самозванцѣ; историчній романъ Алексѣй Однорогъ и романъ зъ українського побиту: Искатели счастья. Сей останній романъ такожъ спаливъ, напечатавши зъ ёго тільки частину підъ назвою: Потомки Гайдамакъ.

Тутъ треба бъ зъ подякою згадати професора московського університету Ос. М. Бодянского. Вінъ достававъ Кулішу въ Тулу книжки зъ своєї бібліотеки и обсилавъ ёго своїмъ славнимъ виданнемъ: Читеніями Общества Исторіи и Древностей. Кулішъ вельми хвалить сѣго ученого мужа за ёго сильний характеръ. Такі мовляе люде, тихимъ робомъ своїмъ и щоденною науковою працею вславляють рідну Україну краще, ніжъ великомовні патріоти, що тільки нашікъ супротивниківъ дратують.

Важке було життя Куліша и ёго подружжя у Тулі. Губернаторъ Крузенштернъ споглянувъ на ёго по енеральски. Інші люде въ Тулі дивились, дурні, на ёго такъ, ніби жили не за Миколая, а за царя Бориса. Ні зъ нимъ вінъ не знався, тільки зъ своїмъ хазиномъ-ковалемъ, роскольникомъ. Той поважавъ ёго за ёго живе слово и залюбки ходивъ до ёго на чай. На третій вже рікъ прихавъ у Тулу жандарський капитанъ Гусевъ и заразъ пришовъ до Куліша. Кулішъ тоді саме вернувся изъ Рогожного кладовища, котре любивъ за те, що на ёму сила квітокъ росло. Ходили туди вони въ двохъ изъ жінкою и голубили тамъ дітей сторожевихъ, а потімъ наривали полевихъ квітокъ и обережками несли до дому. Зъ тихъ квітокъ плели вони гирлянди и всю свою світлицю їми завішували. Оце жъ вони собі втішаюцца чимъ мога (бо дітей Господь імъ не давъ), ажъ иде жандаръ. Вони думали, що зновъ якась напастъ, — коли жъ жандаръ той заговоривъ до нихъ по людськи. Наказано ёму було відъ родича, щобъ притьмомъ спознався съ Кулішемъ и ёму сподобавсь. Питає: „чимъ же міні, добродію, вамъ сподобатись?“

— „Не чимъ иншимъ, одказавъ ёму Кулішъ, якъ правдою. Чиніте судъ по правді, безневинного обороняйте, хижаківъ злої волі вкорочуйте: тó й буду вамъ приятелемъ, — и синій вашъ мундиръ буде у мене въ очу найкращий.“ И щó жъ! Справді поробились приятелями, и багацько сталося добра въ Тульщині черезъ того Гусева. Жінка въ Гусева була — свята душа: и тіломъ и серцемъ сказати що прекрасна! Була й мати въ Гусева — німкєня родомъ, розумна и благородна пані. И такъ семъ та люба полюбила Кулішівъ, що, купивши собі домъ у Тулі, притьмомъ хотіла за-

для нихъ особний будинокъ у дворі построїти, та Куліші те відхилили. Аж ось, и тутъ склалось горе: вмерла жінка Гусева зъ якогось задавненого чедугу. Тоді Куліші перейшли жити вь їхъ домъ, и пані Кулішева дітокъ своєї другині покійної, якъ ріднихъ дозираєла. Незабаромъ після сего на місце Крузенштерна, приїхавъ губернаторомъ Козодаввъ — чоловікъ якъ чоловікъ. Той самъ прийшовъ до Куліша, зазнававъ єго до себе на обідъ, а далі зъумівъ єго, ото й визволити, якъ про се уже розказано. — Тяжкою здалась Кулішеві тульська неволя, — дуже тяжкою черезъ те, що й жінку єго кохану на початку віку молодого захопила. Объявивъ єму свободу, прийшовши до єго, полковникъ жандарський Шварцъ (чоловікъ добрий). Якъ почувъ про се Кулішъ, то подякувавъ єму за добру звістку, и заразъ пішовъ до жінки, — та й не зможе їй нічого сказати. Вона злякалась, глянувши на єго. „Що таке, що таке склалось?“ Вінъ узявъ піро и написавъ: „Волю намъ вернули!“

(Дальше буде).

ДОПИСЬ. (Зъ надъ Дністра.)

(Ще де-що про „Рускую Читанку“ А. Торонського.)

(Конець.)

Такий самъ неладъ видимо вь запровадженню правописи одностайної вь читанці А. Торонського. Переглянувши сю читанку вбачаємо, що спорудникъ її хотівъ впровадити правописъ етимологичну, однако жъ видимо, що вінъ підъ покриваломъ етимологичної правописі поважився перекручувати форми граматичні після своєї вподоби. И такъ форма малоруська **бувъ** перекручена всюда на **БЫЛЪ**, м'ягке закінченне вь дієсловахъ **тъ** перекручено на неправильне **ТЪ**, та багато ще такого иншого. Однакъ жъ и при перекручуванню не заховався спорудникъ читанки консеквентно. Приведемо тутъ хочъ кілька слівъ. Спорудникъ читанки пише: чоловікъ (3 и 22 стр.), чоловікъ (73 стр.), лежить (3 стр.), полюбить (3 стр.), ручався (4 стр.), робитися (4 стр.), колетъ (33 стр.), буде (37 стр.), быває (253 стр.), буває (253 стр.), днъ (215 стр.), онъ (216 стр.), мнѣнія (236 стр.), мнѣнье (236 стр.), Кулѣшъ (21 стр.), Кулѣшъ (128 стр.), Кулишъ (382 стр.), и т. д.

Спорудникъ читанки повиненъ бувъ звернути свою увагу на такі читанки німецькі и польскі. Тамъ подибуємо правописъ одностайну, однако жъ форми язика не нарушені. Вь творахъ на пр. литературы польскої зъ XVI. віка впроваджена вправді нинішня правописъ польска, але форми то-

говічні зістали ненарушені. То жъ само видимо ии и вь німецькихъ читанкахъ и такожъ спорудникъ читанки руської повиненъ бувъ заховати правописъ одностайну и консеквентну (а того не зробивъ) и форми лишити ненарушено, якъ їхъ писатель уживавъ. Звістно бо, що нашъ языкъ розпадався на три нарічя и кожне нарічче видало писателівъ, отже єсть то засада дуже нерозумна щобъ перекручувати признаки одного, або другого нарічя на одинъ ладъ та ще до того на ладъ нижній, ненародній.

И такъ розглянувшись у тій читанці видимо, що вона не може жадною мірою відповісти правдивому заданню учебника, спосібного подати ученикамъ ясний образъ нашої литературы дотичного періоду; видимо, що спорудникъ не постарався о докладні биографіи авторівъ, що вінъ не зробивъ належитого вибору зъ творівъ 25-хъ писателівъ заміщенихъ вь читанці, що вінъ багате писателівъ безъ жадної причини поминувъ, а наконєць, що вінъ не старався навіть перепровадити консеквентно правописи вь творахъ заміщенихъ у читанці. Справедливо отже можна сказати, що зъ сеї читанки ученикъ не тільки що нічого майже не научитця, але до того ще наберетця кривихъ поглядівъ на нашу литературу, котрі може и не буде мати спосібности спростувати. Годі намъ отже читанку п. Торонського похвалати, бо „несовершенство труда“, якъ пише знаомитий московський критикъ, Бѣлінський, „извинительно; но нѣтъ оправданій для лѣности и равнодушія къ благороднымъ, важнымъ интересамъ и вопросамъ, равнодушія, протсходящаго или отъ невѣжества, или отъ корыстнаго разсчета, или отъ того и другаго вмѣстѣ“.

Олександръ Гр-ъ Б-нський.

ПОПРАВКИ.

Вь 23 Ч. на стор. 273 вь 1-ій переділці надруковано 1857 зам. 1847. — Вь 24 Ч. на стор. 237, 2-га переділка, вь 22 рядку зъ долини, при слові „гадкою“ проущено „народнѣю“. На стор. 288, вь 1-ій переділці надруковано „новістей“ зам. „повісти“.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ.

Зъ 1-мъ (13-мъ л.) Липцемъ зачинаєця 2-ге піврочче нашого письма. Запрошуючи до передплати на друге піврочче, просимо о скорє надсиланнє передплати, а тихъ В. передплатниківъ, котрі ще зъ передплатою вь залежлости остаютьця, по крайній мірі о присланнє належитости за часъ минувший.

Администрация „Правди“ перенеслася підъ Ч. 411³/₄ и туда належить адресувати гроші передплатні.

Головні помічники при редакції: Е. Згарський, М. Коссаць, Дръ В. Лукиковський, О. М. Паршицький, Дръ К. Сушкевичъ.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита

Зъ друкарні Ставропигийської

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменя „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрация підъ Ч. 411 3/4.

Гориславська нічъ

або

Рибалка Панасъ Крутъ.

Оповідання Івана Нечуя.

IV.

На низенькому плискватому острівці, що зарісь подекуди густими лозами, кругомъ обрісь високимъ очеретомъ, обізвався другий соловейко, а за нимъ піднявся десь зъ вербъ, зъ кущівъ, зъ ліса, зъ лугівъ, — щebetання, свистіння, галасъ. Заспівали наче поптичому ліса, верби, лози, очеретъ, гори й долини. Навить десь въ траві на луці цвірінкали якісь пташечки. Въ містечку обізвався півень, за нимъ другий; закричали, перекликаючись, півні по всімъ ярамъ, по всімъ долинамъ, де були людські хатки.

— „Швидко буде на світъ благословитись“, промовивъ дідъ Панасъ.

— „Еге“, одказавъ Панько.

Місяць скотився надъ Кучеренкові верби. За ліса, надъ сахарнею, тихо вийшла зірниця, мигаючи срібнимъ світомъ, наче веселими очима. Кінець ліса, на темному небі тропки прояснилось. Надъ широкими сіножатями, надъ зеленими ярами повставъ легесенький туманъ. Далекій лісь на яру наче хто прикривъ тонкою білою наміткою. Божа роса почала стлатись по землі. Заплакали зелені верби та лози дрібною роскою, трава забіліла підъ роскою, наче обсіпана пиломъ. Зъ теплою якъ окріпъ Росівої води встала тонесенька пара, якъ зъ гарячого окропу и тихо полагла въ одинъ бікъ посхлявши вершечки. На дворі почало свіжати. Ясний місяць зблідъ, засоромившись зірниці та червоного ранку. Змагаюцца міжъ собою день и нічъ. Якъ глянути на західъ сонця, тамъ стояла місячна нічъ, а глянути на східъ сонця, тамъ починався ясний день. По одинъ бікъ Росі проти місяця на скеляхъ, на вербахъ світцьвъ місяць, по другий бікъ Росі града зірниця, обливавъ, червонуватимъ світомъ

веселий ранокъ. Хрести на Пречистянській цервѣ вже горіли червонимъ, раннімъ жаромъ, а по білихъ стінахъ світцьвъ місяць жовтимъ проміннямъ. Навить одна половина діда Панаса була въ ночі, а друга зачервоніла ранкомъ по білій сорочці, білій бороді. Зачервоніли білі гуси, що одпочивали на маленькому зеленому острівці.

Потягли рибалки сітку. Затріпалася, заблищала риба червонуватою лускою. Дідъ Панасъ виплутувавъ рибу, клавъ собі въ човенъ; налапавъ дві жаби и швиргонувъ їхъ зъ пересердя геть на воду. Жаби росчепірили ноги якъ крила, полетівши по повітрі вперве на своєму віку, поблискуючи білими животами проти зорі.

— „Чи не закинути ще разъ? Сонце не сплоха зійде“, казавъ дідъ Панасъ.

— „То й закинємо“, одмовивъ Панько.

Закинули рибалки неводъ втретє.

— „Бідувавъ я рікъ, бідувавъ я другий, а далі дивлюсь, що непереливки, кинувъ я якъ нечистому своє ремество. Спродавъ я свій гармидеръ. Старий рибалка Кендюхъ наравъъ мині купити човенъ та ловити рибу. А я ще до того справивъ собі добру ручницю. Якъ оце було ставе лідъ на воді то я за рупницю, та въ лісь; брожу, хожу поки ноги знесуть“.

„Ще бачъ зъ молоду, якъ я парубкувавъ, давня тр річъ! дуже я любивъ співати пісень. Було оце тільки почне вечеріти, заразъ вихожу на гору, сяду на скелі надъ Россю, та й співаю ажъ поки не захрипну, ажъ луна було розлягаецця річкою попідъ лісомъ. Співаю, ажъ самъ себе слухаю! А то часомъ накличу пісню дівчатъ та хлопцівъ, та заведемо вулицю.“

„Вже якъ ставъ рибалкою, поки бачъ не посивівъ, то й тутъ було вигукую, плаваючи по Росі. Нагукавъ я оцимъ скелямъ та вербамъ! Будуть вони пам'ятати Рибалку Панаса!“

„Справивъ я собі ще й цимбали. Попригадувавъ я свої пісні парубої й сумні й веселі, й

швидкі й дрібні й довгі. Сижу було на призьбі та мидикую, прибираючи струну якъ струні, голосъ до голосу. А якъ було прийде свято або неділя, йду було туди, де збираютьця хлопці та дівчата. Випью чарку, випью другу, та якъ вдарю по струнахъ, то було вже недуже й приціляюсь, — сами руки бігають, наче хто другий водить ними. Стане мині й весело й хороше, заграють й заспівають мої думки, ажъ у самого жиякя трясутьця до танівъ, а передо мною, якъ ті качечки на ставочку впливають дівчата рядочками, бьють козаки тропана, ажъ земля гуде! И забудешъ було, що ти сіромаха и вбогий и голый и босий; ей Богу йому, було забуду й про покойницю. Сиплятьця пълтаки въ шапку мою, а шинкарка знай частує та частує! При молодихъ бачъ и самъ трохи помолодшавшъ.“

— „Щось мині, діду Панасе, не втямки, щобъ я бачивъ у васъ рушницю“, промовивъ Панько.

— „Не бачивъ..., бо немає теперички. Була бачъ мині на віку причта... Одному попові я розказавъ про неї на духу. А теперъ я швидко вмиру, посиливъ я дуже; розкажу й тобі, щобъ не все забирати и на той світъ. Въ глуху північъ ибъ и не розказувавъ та вже треті півні співали и на світъ почало благословитись. Не ловилася бачъ мині риба, та й дичини було не гуртъ-то потраплю піймати. Річъ така бачъ, що не вмівъ, не привчився, якъ поміркувавъ я послі. Отъ пішовъ я разъ до знахура, старого діда, що бувъ таки стрільцемъ. Вінъ живъ на долині підъ самісенькимъ лісомъ. Розказую ёму про те, а вінъ мині й каже: въ неділю або въ велике свято яке, зачни ти плести неводъ підъ церквою, якъ почнуть дяки співати „Иже херувими“, а якъ стануть люде причащатись, скуй гачокъ на удку. Оттоді все само такъ и полізе тобі въ руки. А якъ будешъ говіти, то задержъ въ роті причастя, завъяжи въ платочокъ, візьми рушницю, зайди въ лісъ въ саму гушавину, причепи на дубові, одлічи трийцять ступінівъ на західъ сонця, та й стріляй, не дуже розглядаючи. Бо тобі зъявлятьця або Христось на хресті распятый, або твій батько, або мати, або те, що тобі наймиліше въ світі. А якъ побоїсся брати причастя, то візьми який небудь образъ.“

„Въ першу таки неділю забравъ я свої струменти въ кешеню та й пішовъ въ Поврівську церкву, що стоить на каміні. Дивлюсь, зъ одного боку двері зачняні, людей немає неначе самъ нечистий знавъ про те, ваявъ та й порозгонявъ. Чудо, почали Херувимъ, — зачавъ я сітку, а опісля скувавъ на каміні два гачки. А черезъ тиждень почавъ

я говіти та зівъ причастя, бачъ не зоглядівся. Та й бояно якось стало. Взявъ я новий невеликий образъ св. Варвара та й побрівъ зъ рушницею въ грабове надъ вечори. По дорозі ще зайшовъ въ шинкь, випивъ для смлості зъ нівъ кварта горілки.“

„А на дворі було світло и тихо. Знайшовъ я въ лісі дуба гіллястого, зеленого, старого. Стоить вінъ такъ трохи на ярку, въ самісенькимъ узирі, а коло ёго куці зеленої ліщини“.

„Одмірявъ я трийцять ступінівъ, а въ мене серце стукотить, ноги дрижать, руки тримтять, наче борони Боже въ пропасниці“.

„Повернувся я назадъ ще й рукъ не зівъ гараздъ. Дивлюсь, а підъ дубомъ, міжъ двома кущами ліски, підъ широкимъ, зеленимъ гіллямъ стоить моя покойна Одарка... бліда, якъ була передъ смертю. Сонце на заході світило на неї, а сині великі очі дивились на мене пильно й страшно... Зъявилась такъ, якъ сиділа въ той вечіръ зо мною поручъ на призьбі, коли до неї смерть прийшла“...

„Голова моя заморочилась, зелений лісъ закрутився въ очахъ, щось загуло, зашуміло въ ушахъ, и самъ я непамъятавъ, що діялося зо мною.“

„Очунююсь я, ажъ коло мене кругомъ маленькі пастушки стоять та дивлятьця порозядявлявши роти. Сіра собака нюхала мою голову, по долині паслись волн. Вставъ я якъ зъ просоння. Та й заснувъ же я гарно та міцно, кажу хлопцямъ. Оце жъ я, хлопці, заблудивъ. Покажіть мині дорогу зъ ліса. Забувъ бачъ навіть дорогу. — И не знаю, чи то я гріхъ зробивъ, чи то мара одна зъявилась мині, чи то Богъ покаравъ мене, чи півкварта горілки зашкодила мині. Зъ того часу не беру я рушниці въ руки. Нехай вона згине“...

На голові въ Панька волоса настовбурчилось, якъ щетина.

Зачервонілося надъ лісомъ небо, неначе кровью облилося, зачервонілася, ниже ліса въ Росі вода. Міжъ небомъ и водою ставъ чорною попругою лісъ та гора. Місяць скотився низенько, побілівъ. Густа роса посіла на всякій росляні. Привъяле ажъ похилиле бадилля одъ пекучого сонця піднімалось якъ зъ просоння підъ свіжою росою, потягалось, ажъ шелестіло, випрямляючи притомляне листя. Висока трава ажъ понахилила верхи підъ важкою росою. Листъ ма дереві міцнішавъ, бадёрився, набираючись цімоцрїю водою небесної. Всякі вїтки розкручували свої пуцьляночки, розгортували листочки то червоні, то жовті, то сині, та свіжі, хороні, якъ личко маленького дитяти. Розлилися пахощі понадъ зеленою травою, понадъ тихою водою. А птахи

безъ перестану, безъ спину, виспівували, здається, тільки сили було въ їхъ.

— „Годі! Кидаймо!“ промовивъ дідъ Панасъ. „Хвалиги Бога, риби доволі.“

Пристали рибалки до берега, витягають човни на берегъ, розкидають мокрі сітки по лозахъ. Запахло по березі свіжиною, баговиннямъ, муломъ та риб'ячою сирістю.

— „Що жъ то за вози стоять ондечки підъ скелями?“ каже Панько. „Отъ гляньте діду! Мабуть хтось їхавъ до млинівъ та не потрапивъ. Але якъ же воно влізло ажъ подъ оці скелі?“

— „Де ти въ недовірка бачишъ ті вози?“ спитавъ дідъ. „Та то куці верболозу! Протри лишъ баньки! Ти спати хочешъ.“

Дідъ засміявся.

— „Отъ я такъ ніколи не вгляжу возівъ тамъ, де куці стирчать“, казавъ дідъ.

Тягне дідъ човна стежкою, міжъ густими лозами, та й ставъ.

— „Паньку! Ходи сюди, будь ласкавъ! Змени отого вола. Лігъ саме на стежці. Може й справді хто заплутався тутъ міжъ куцями та мочу.“

Дідъ Панасъ, не дожидаючись Панька, штурхнувъ весломъ підъ бійъ того вола. Весло задзвеніло объ камінь.

— „Ви й справді, діду, не бачите возівъ, та тільки воли бачите, де каміння лежить“, промовивъ Панько регочучись.

— „Е, врагъ ёго матері! старий вже я ставъ“, промовивъ дідъ. „Чи підешъ до дому Паньку? Бо я мабуть ляжу отутъ підъ вербою, та одпочину трохи, поки сонце зійде.“

Впавъ дідъ на траву, підклавши два кулаки въ голови та й заснувъ, прикрившись свитиною.

Въ місточку почався шумъ, гаміръ. Забрехали собаки, заревди корови та телата, озиваючись до коровъ. Ціла отара овець та кізъ, ягнятъ, козенить мекала та бекала, вималяючи ме та бе виразно, ажъ полюдський. Співали півні, кричали гуси, знімаючись до води. Почувся людський говоръ, крикъ. Все те галасування, те піднімалоси разомъ, та затихло, а звідтіль одрізнявся голосний крикъ корови, або півня.

Викотилось за ліса красне та пишне сонце. Пішли люде въ поле на роботу. Підвівся дідъ Панасъ зъ верболозу, вшивався на березі, втирався рукавомъ и тихо бубонивъ святу молитву, хрестячись въ ряди-годи. Швидко потімъ жидівка частила підъ шинкомъ рибу, а жидъ одмірювавъ дідові півкварты горілки.

Двадцять три роки ловивъ дідъ Панасъ рибу. За те жъ ёму й смерть мабуть на роду була написана одъ води.

Весною була дуже велика вода въ Ресі, що й люде на силу таку воду запам'ятають. Позаливала вода луги, сінокоси, позносила млини, навіть позаливала хати, що стояли низько надъ водою. А міжъ скелями та по камінні ревла Рось, крутилася якъ на лотокахъ вода.

Не вважаючи на теє дідъ Панасъ вихаливши зъ півъ кварта горілки, поїхавъ ловити рибу. Чи вінъ не встерігся, чи тимъ, що зайве випивъ, чи й хто ёго знає! Вхопила вода човенъ зъ необережнимъ дідомъ та й поперла въ шумъ, на саму бистрину, де було багацько каміння. Летівъ човенъ зъ дідомъ, якъ стріла, тільки борода дідова манячила! Кинула хвиля човномъ, якъ тріскою зъ висоного каміння, що черезъ ёго лилася якъ навіжена бистра вода. Сховався рибалка дідъ Панасъ підъ водою зъ човномъ и на сей день! Оддячила тамъ своєму ворогові риба!

— ~~сказ~~ —

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Спробіжъ руської шляхти XVI століття видавсь майбутнійцъ у Львівському повіті Зборовський Самійло, пануючи въ Злочові. Бувъ Самійло найменший зъ шестохъ синівъ Краківського Каптеляна, що вславились були на обранню до королування въ Польщі Генриха Француза, а потімъ Степана Батуря. Літописці сучасники звать ёго ~~ві~~ ~~амі~~ ~~шозис~~. Вихажавъ у війську імператора Максиміліана Другого. Гостюючи разъ на дворі въ короля Генриха зъ братами, завівъ Самійло съ каштеляномъ Ваповськимъ, що неважено ёго великого реду, та и вбивъ Ваповського трохи не передъ очима королівськими. Прове Речи-Посполитої карало за такий учинокъ смертю, тільки жъ могуті родичі, заступили Самійла. Объявлено ёго банитомъ. Тоді вінъ скликавъ до себе що найкраще узгряниче лицарство и пішовъ въ нимъ служити семиградському князю Степану Батория, а якъ обрано Степана королювати въ Польщі, вернувся изъ нимъ до дому. Все жъ таки пригнітала Самійла Зборовського баніція. Не мавъ права до жадного уряду та й у панській громаді з'являвся тільки, зосмілений великимъ родомъ и широкимъ проміжъ панами-дуками приятельствомъ. Таке житте було Самійлу Зборовському не поцутру. Міркувавъ собі, щобъ то ёму таке вчинити, якъ би ёму вславитись чимъ

небудь на всю Польщу та вернути своє право. Степанъ Батура з'явився тоді у велику війну зъ Московськимъ царемъ Иваномъ Страшнимъ и геть уже врубавсь бувъ у ёго царство відъ заходу сонця. Задумавъ Зборовський впасти въ Московщину съ південно-східнього боку.

Подали ёму таку думку Запорозці. Прочули, що вінъ собі живе безъ діла, и знавши ёго славнимъ лицарюгою, закликали черезъ посланцівъ до себе на Низъ: вчинимо тебе низовимъ гетьманомъ. Подавъ Зборовський у Січъ гостинця та й почавъ споряджатись до походу.

Воля була въ Речі-Посполитій що кому хотя зъ собою робити. Съ тавнимъ діломъ пани не таїлись, а й надто пани руські, яко Українці. Розійшлась усюди слава про Зборовського похідъ у дикі поля, а дикими полями звалась тоді вся сторона за узгряничними замками. На дикихъ поляхъ руська сила разъ-пóразъ боролась изъ бусурманською: зъ обохъ боківъ допевнялись панування надъ великими пустиннями поміжъ Дніпромъ, Богомъ, Дністромъ— ажъ до самого моря. Оце жъ прибїгли гонці відъ хана Кримського одні, а відъ господаря молдавського другі. Ханъ обіцявъ Зборовському господарське знаменó відъ султана, чи то бъ то панування надъ Молдавщиною, коли вдержить Низовцівъ відъ нападу на Кримъ, а молдавський господаръ поступавсь ёму пятьма сотнями коней, аби не зачіпавъ ёго земель. Тимъ часомъ одинъ зъ українськихъ старостъ — не відомо хто — писавъ до ёго, що вишле на Дніпро до Пселового устя свою потугу: підемо вкупі підъ узгряничне московське місто Путивль.

Звістку про Зборовського похідъ за Пороги подавъ нашъ шляхтичъ Папроцький, приятель дому Зборовськихъ, що то роспитувавъ про се діло въ бувальцівъ.¹⁾ Оповідання ёго напечатано въ Кракові того жъ таки року, після походу. Повибіраємо зъ відтіля найвидатніщі очерти.

По весні 1583 року прибувъ Зборовський до Дніпра, маючи коло свого боку 70 шляхтичівъ слугъ и купу гайдуківъ. Підъ Канівомъ сіли на байдаки; коні пішли берегомъ. Тимъ часомъ Січъ знала вже, що Зборовський спавъ на Дніпро. Вислали Низовці свої послы назустрічъ съ привітаннямъ: запрошували до себе на гетьманство. Дякувавъ Зборовський за велику честь и подавъ нові гостинці запорозькимъ братчикамъ.

Черкаський староста²⁾ з'явивъ Запорозцівъ

¹⁾ Pamiętniki o Samuelu Zborowskim zebrane przez L. S. Poznań 1848.

²⁾ Папроцький пише: узгряничний староста, та ми знаємо зъ универсалу короля Степана, що Черкаському старості давъ король зверхність надъ козаками-затягцями.

до себе, раючи покинути Зборовського, та козаки тяжко вподобали завязаного пана, не дали себе нахилити до королівської служби.

Двинувъ Зборовський спідъ Канева мимо Черкась на Пселове усте. Туди бъ то мала прийти й потуга узгряничнёго старости, щобъ укупі йти въ Московщину, та не встоявъ староста на слові. Зоставлено похідъ підъ Путивль до иншого часу. Потягъ Зборовський далі и спочивъ у Самарському усті.

Пише Бопланъ, що річка Самара вельми була рибна, а по самарськихъ лугахъ и узберіжжяхъ була нечисленна сила бджолъ, звіря и будівнёго дерева. Козаки прозвали Самару Святою річкою, и навпослі вельми змагались изъ панствомъ за неї.

Заставъ Зборовський на Самарі дві сотні тамъ званихъ річнихъ чи воднихъ козаківъ. Мали вони надъ собою отамана; звичайне діло їхъ було рибальство та лови. Шкури зоставляли собі, а ідеме посилали за Пороги козакамъ-воєвникамъ.

Відъ сихъ річнихъ або воднихъ козаківъ попливъ Зборовський далі, до Порогівъ.

Переправа черезъ Пороги була — діло страшённое; тільки козаки вмїли спускатись човнами по водоспадахъ. Зборовці не безъ вагання зосмілились плисти далі. Ажъ ось, пропустивши їхъ до середущого Порога, вийшли проти нихъ изъ захисту козацькі човни боєвимъ ходомъ. Була жъ бо въ Запорозцівъ óпаска, чи не послано се Зборовського по козацькі голови. Не йнялось їмъ віри, щобъ значний панъ, зъ роду не дознавши нужди, самохіть пійшовъ низову нужду приймати. „Чи такому паняті витерпіти її козацькимъ робомъ? Та й на що вінъ привівъ купу гайдуківъ изъ собою? Не пустимо ёго на Низъ, вибємо шляхту зъ її челяддю до ноги!“ Оттакъ наважилось козацтво. Коли жъ Зборовський не злякавшись почавъ їмъ розумну річъ прекладати. „Прийшовъ я до васъ товаришувати; вапі жъ послы мене закликали. Буду міжъ вами пробувати братчикомъ; буду зъ вами ділитись добромъ и лихомъ рівно.“ Втихомирились Низовці, чуючи слово лицарське, а вбачаючи, що гребці въ Зборовського були все люде нові, дали ёму 80 козаківъ до спуску зъ дальшихъ Порогівъ. Отъ же не все товариство Зборовського зважилось плисти далі; де-котрі звідсіля до дому вернулись. Мабуть, не тимъ здалось изблизька Запорожжя, якимъ вбачали ёго здалеку.

А Зборовський пройшовъ щасливо всі пороги и приставъ до славного острова Хортиці. Про Хортицю йшла тоді всюди ще свіжа слава, бо тамъ була перва Січъ Запорозька. Минуло ще тільки 20 роківъ після того, якъ замучено козака Байду въ Царіграді; то проведники Зборовського певно

заснівали йому не одну тану пісню, яку ми й досі співаємо.

Тут же козак таборується, а в степу татарська чата до них крадеця. Оповідув й Боплань, як до його скрадалась Татарва за його побуту на Порогахъ. Що-дня такі чати грали наваруги становищъ козацькихъ, чи не можна пожитись якою здобичю. Смиъ разомъ постерегли Татаре, що козак добре взбровні, то й зникли в степу, щобъ за ними козацькі чатовники самі не вгнались.

Переночувавши на Хортиці, двинувъ Зборовський далі на Низъ. Незабаромъ опала його сарана, вкрила весь дніпровий берегъ; до трохъ сотъ коней черезъ ту сарану згнуло, багацько й людей попухло.

Ажъ ось плвуть уже назустрічъ січові послі. Старший посель обернувъ до Зборовського ввічливимъ словомъ: поздоровлявъ, що таку далеку дорогу безъ великої пригоди одбуто, радувався усимъ товариствомъ, що вбачав за Порогами славного лицаря, а за козаків ручивсь, що слухатимуть його, не жалючи крові свої. Вітавъ його такимъ же словомъ и Зборовський, та й поплили вкупі до Січи.

Запорозька Січъ була тоді на усті річки Чортюмлякѣ. Зъ великимъ гуномъ виспалося козацтво назустрічъ Зборовському; заразъ окрикнуло його гетьманомъ. Грімали въ самопалівъ, грали въ бандури, співали.

Назавтра вранці зійшлась рада. Було в раді широкое слово козацьке. Спершу хвалено великий рідъ Зборовського а скінчемо такъ: „се въ насъ послідує діло батьку гетьмане: ми надъ усяку славу прекладаємо козацькі звичаї: щобъ ворога підъ ноги топтати та ніякої смерті не лякатись. Богдильно намъ говорено проміжъ усіма народами про твої славі вчинки, пане Зборовський, та наші браття козак вбачали й самі твою славу. Добре намъ відоме, якъ тобі Богъ помагає на всякого ворога. Отамануй же нами, а ми — твої голови до загину.“ Узявъ Зборовський гетьманський знакъ у руки и промовивъ до козаківъ, що „прихавъ не панувати надъ такимъ хоробримъ народомъ, а поділяти зъ нимъ добро и лихо. Молодший я проміжъ вамъ, рече упосліджуючись: наставляйте мене вашимъ розумомъ, деки я звичаї козацькі знаю.“

Та й добре вчинивъ Зборовський, що впослідився, бо козак проміжъ увічливимъ словомъ гукали на раді й такі речі, що ляцькі пани, не вдячні проти Запорозцівъ: не вміють козацької заслуги зважити.

Після ради заразъ питано Зборовського: у який же похід поведешъ насъ, батьку гетьмане? Показавъ Зборовський козакамъ листъ хана врим-

ського, що обіцявъ йому випрохати въ султана господарську короговъ молдавську. Не змагались изъ нимъ братчики: допомогли йому и въ посольстві до хана. Визначивъ Зборовський до розмови зъ ханськими послами урочище Карайтебекъ, де бували въ Татаръ торги съ козаками. Видно то не хотівъ зъ ними прилюдно розмовляти.

Ханъ Магметъ Гирей виславъ блискуче посольство: даровано гетьманові 12 коней съ пишною зброєю и три парчеві жупани. Одинъ заразъ на його надіто и сказано йому найласкавіше слово ханське що татарськимъ звичаємъ и не було вже більшо; ласки въ хана, бо велівъ посламъ авеличати Зборовського своїмъ ономъ. Обіцявъ йому зновъ господарську короговъ, аби тільки дождався одповіді султаської на Дніпрі та вплинувъ козацтво відъ нападу на татарські улуси.

Не такъ рупило Зборовському господарство, якъ рупивъ йому похід у Московщину на допомогу королеві. Прохавъ у хана війська. Одвітувавъ ханъ черезъ послі, що й для самого короля не поступивсь би тимъ, чимъ готовъ для його поступитись, та коли жъ саме того часу звелівъ йому султаниъ рушати походомъ у Персію.

Бачивъ Зборовський, що теперъ уже шкодѣ було думати про заслугу въ королі. Знаміривсь заслужитись у султана. Піднявъ ити самъ у Персію съ ханомъ. Нехай тільки вишле мусталикѣ, щобъ великою клятьбою передъ козаками поклявся, що не загублять його Татаре въ поході ні отрутою, ні якимъ иншимъ посягомъ. Черезъ тиждень змовились изновъ, зъіхатись на иншому місці.

Отъ же Зборовський самъ не знавъ, у ві що гравъ съ козаками. Запорозці звикли воювати невірнихъ. Була въ тому уся їхъ слава, уся заслуга передъ християнськими землями. Коли думавъ козакъ часомъ про свої гріхи, то не инако сподівався їхъ спокутувати, якъ одважнимъ боемъ зъ невірними. Не одинъ же то зъ нихъ побувавъ у турецькій неволі. Тамъ на галерахъ-наторгахъ ковано невольника до опачинъ; по голому тілу затинали його кривавою таволгою, примушуючи до безустаниї праці. Хто не дознавъ на собі муки, то добре знавъ її на товаришахъ-бідолахахъ. У Січъ разъ-по-разъ вертались изъ Турецчини християне-невольники. Приносили вони свіжі новісті про те лихо, що терплять християнський народъ у бусурманських земляхъ. Та й до нашого часу не доходили думи про неволю турецьку, про тежниці, про катерти, про знущання безбожнихъ бусурменъ надъ християнами. Серце й теперъ повертаєця відъ тихъ споминокъ. Якъ же то важко дихали козак въ Січі, слухаючи живе оповідання про Турецчину, або вобзарську думу про тяжку неволю на галерахъ.

Отъ же Самійло Зборовський, міркувавъ собі про козацтво, що воно тільки жъ й дбає про здобичь. До чого хотя, повернешь ёго приманою. Всі лаяцькі дуки-господарники такъ думали; всі жъ вони и помилялись. Козацька боротьба зъ мусульманщиною дарма що йшла нерівно, иноді марно, а про те ширшала та ширшала. Ні що не здоліло еєї боротьби зупинити; не вважали козаки, що часомъ погибало військо їхъ на морі зъ човнами и всімъ нащадкомъ; зновъ підіймались на таке саме діло, зновъ ишли пліндрувати бусурманські узбе-ріжжя або спускати на пожаръ турецькі каторги. Чи все жъ воно чинилось тільки самою жадобою здобичи? Ні, той поїдує на турецьку силу, на хижихъ азіятівъ, зародивсь у козацькому серці разомъ зъ народнєю правдою, зъ народнімъ правомъ, зъ великою жадобою волі народнєї. Не спромігся Зборовський на таку гадку, лицарюючи по панські. Передъ очима вь ёго були на Низу гольтапаки-банити, або така шляхта, що проциндрила батьківщину, або жъ заволоки зъ чужихъ земель, що всяка здобичь, була їмъ рівна, и все те перемішане зъ українськимъ простолюдемъ. Одні занедбали свої герби вь козацтві, а другі й зъ роду були негербовані. То якъ же було Зборовському, лицареві міжъ лаяцькимъ и німецькимъ лицарствомъ, якъ же було ёму инше на козацтво споглядати? Здобичники! Чи то вь Волощині, чи то вь Московщині, чи то вь Персії, чи на користь королеві, чи цареві, чи султанові воювати — здобичь всюда їмъ однака! Оце жъ побачимо, якъ вінъ помилився.

Запоро зьке військо стояло тоді кошемъ поузъ Чортомликъ, у трохъ тисячахъ братчиківъ. Якъ натякнувъ ёму гетьманъ про персидський похідъ, частина тільки згодилась; рада навкруги загукала: „Та се жъ невірні собаки — Татарва! Зъ-роду вони свого слова не додержували! И тебе зведуть батьку гетьмане, и намъ буде гибель!“

У ночі счалась проміжъ козацтвомъ велика буча. Не знавъ Зборовський, що чинити. Трохи не наложивъ головою. Підпирали ёго ті, що справді їмъ було однаково, де и за що здобичь узяти. Ними хотівъ залякати иншихъ. Пославъ свого поручника по козацькихъ кунахъ: ударю на васъ першъ ніжъ на иншого ворога, якъ не вгамуетесь. Шкода! Кошові ватажки добре пам'ятали про що треба козакові дбати. Зійшлась рада; окрикнули гетьмана зрадникомъ; виречена ёму смертна кара запорозькимъ звичаємъ: за паузу піску та вь воду. Треба було смиритись. Увійшовъ Зборовський у судне коло безъ шаблі, безъ рушниці, безъ гайдуківъ за плечима. Проглаголавъ тихо-поважне слово. Козави вгамувались. А все таки цілий тиждень не вга-

вали викрики проміжъ військомъ: одинъ зъ однимъ змагався про похідъ у купі съ ханомъ. Вже виявивсь міжъ козаками чоловікъ, що мала ёго більша часть собі за голову. Завликавъ сєго нового зверхника Зборовський у свій курінь и благавъ такими словами: „Нікого я до походу вь Персію не при-неволюю. Кому охота — иди зо мною; а хто не хоче — зоставайся. Тільки прошу тихъ, що зостануця: не нападайте, поки вернусь, на Татаръ. Розсердите симъ короля и Річч-Посполиту, та й моя голова не була бь ціла вь хана.“

Тимъ часомъ прибувъ одъ хана мусталикъ. На ознаку шани до Зборовського, зярядивъ ханъ свого мусталика геть пишно: провозжала ёго тисяча комішників, гарцювало сотень съ п'ять чи й більше мурзъ, ишло вьюківъ багацько на коняхъ, на верблюдахъ, а за ними — пішого люду купа. Стали кошемъ середъ степу, де було визначено. Мусталикъ виславъ до Зборовського три сотні мурзъ, закликаючи, якъ боржій до походу.

А вь козаківъ, мовъ у казані кипіло. Одні лагодились, другі не хотіли вь Персію. Мусталикъ сповістивъ Зборовського, що ханъ уже не дбає про козацьке військо, аби ёго „синъ“ бувъ коло ёго боку; прохавъ поспішити. Зборовський бажавъ собі три дні вгайки, щобъ нахилити військо до присяги — не пліндрувати Татарщини. Не згодивсь мусталикъ и півдня вгаяти, бо ханъ стоявъ середъ степу у сто тисячахъ комішників, не мавши про людей харчі, а про коні паші. Додає тутъ Папроцький, що Зборовському дуже хотілось дознатись, які тамъ воєвники ті азіяти, які тамъ військові обертаси. Прохавъ загаятись хочъ тільки до півночи.

Прихильні козаки плачучи благали Зборовського не іхати; пророкували ёму смерть у поході. Байдуже ёму було про ті слєзи и благання. Вже починало вечоріти; мурзи знай кучили, ажъ звелівъ коня кульбачити. Заразъ осідлано ёму огниенного румака; та Зборовський тоді бувъ дуже томлений черезъ великій клопіть; забажавъ собі коня тихого. Кинулись ёму мурзи такого коня добирати, а вінъ уже похажавъ середъ козаківъ у всьому наряді, якъ до походу: сагайдакъ черезъ плече, шабля при поясі и вся зброя на ёму. Тоді кухаръ ёго Михайло съ плачемъ: „Пане мій милий, пане мій любий! се жъ я тебе до віку не побачу. Ђ вь мене шука гарна наготовлена; попоїжъ на дорогу!“ Пішовъ Зборовський тіві шуки їсти, а тимъ часомъ приведено ёму коня другого. „Заприсягніть же,“ каже до мурзъ, „що голова моя буде ціла.“ „Не наше діло присягати: в мусталикъ про те відъ хана.“ Тоді козаки, зъ великого жалю, якъ уxo-

плять свого гетьмана на руки! да боржій до човнівъ. Сівши въ човни давай стріляти. Мурзи розскачались відъ жаху, а козаки вдарили веслами и привезли Зборовського до Січи. Що-жъ тамъ були за радощі (пише Папроцький), то не можна й розказати! Грімали зъ самопалівъ, співали пісень, у кобзи грали, колесомъ качались и всячини доказували.

(Дальше буде.)

МОЇ ДУМИ.

Роспустивъ я мої думи
По світу блукати —
А не найдуть правди й волі
Назадъ ся вертати.

Пішли літа за літами —
Всі ся повернули,
Просять въ мене притулочку
Мене обгорнули:

„Ой пусти насъ милий батьку
Зновъ до твої хати,
Будемъ Бога небесного
Про тебе благати;

Бо на світі дивно стало
Воленька щезає,
А про думи сердешні
Вже ніхто не дбає,

Бо на світі дивно стало,
Правда зледащіла,
А народня пісня-дума
Повігъ заніміла.“

Пустивъ же я моїхъ дітокъ
До бідної хати,
Притуливъ їхъ до серденька,
Якъ дитину мати.

И тішуся зновъ ізъ ними
Не пущу ніколи,
Хиба діжду хочъ на старість
И правди и волі.

4-го Червця 1868 р.

Науць Шрамъ.

Топіръ-гора.

ВОЛИНСЬКА ДУМА.

Переспівъ Дениса Федоренка.

Слово одъ Редакціі.

Козаки-українці у першому періоді життя свого лицарського не ворогували зъ Ляхами. Ще

бо тоді Ляхи не повтягували у свою віру українського панства руського, що сталося навпослі гонителями козацтва зарівно зъ ляцькимъ панствомъ. Ба хто й зъ самнихъ Ляхівъ поосягавъ руські пустинні, козакуючи вкупі зъ нашими проти Орди, — и той не вважавъ себе чужимъ проміжъ українською Руссю. Не про латинство дбали на Русі перші ляцькі заволоки, сідаючи на Татарськихъ Шляхахъ замочками чи хуторами поручъ ізъ такими жъ, якъ самі, воїнами-Русинами: дбали про оборону народу християнського відъ азіятівъ. Козацька слава була тоді однаково любя й дорога кожному хороброму серцеві, якъ на Україні-Русі, такъ и далеко відъ неї — въ Польці. Чували бо тамъ про дивотворню оборону гриниць и вихваляли козацьке завзяття руського панства и поспільства. За землю жъ ні съ кимъ було змагатись, бо спершу всяке міряло собі займище шаблею. И лицарь-панъ и лицарь-простолодець осягавъ у пустиняхъ стілько, скілько змігъ оборонити одъ гординського нападу. Пани обороняли свої займища за підмогою дрібногo козацтва; козаки-білякн, кўплячись наввруги кармазинного пана, разомъ зъ ёго добрами заступали проти Горди и свої оселі, пастовники, сіножати, ниви. Згода була всюди, бо рівняла узгрянншніхъ людей одна велика біда — татарські наїзди.

Якъ же, замість війни, почало панство, зъ сеймової наради, одбувати азіятівъ подарунками, тоді стало негербованому козацтву тісно проміжъ гербованимъ рїцарствомъ. Закоренились козаки оддалікъ, на Дніпровому Низу, за Порогами, навідуячись тільки підъ зимні холоди до домівокъ. Тимъ часомъ постало скрізь по руськихъ узгряннчяхъ право польске (jus polonicum), що не знали ёго въ насъ перше, судячись по старосвіцькі правомъ руськимъ, громадськимъ. Почали наші пани на вольнихъ займищахъ лядувати; почали вишагати податківъ та відбутківъ у козацькихъ сімей, а шукаючи въ короля ласки и уряду, перевертались, ради пригоди, у латинство, накладали зъ бискупами та прелатами, переймали ляцьку мову, ляцькі звичаї, и ставали чужими рідному народові руському. Оттоді вже козакамъ годі було навкругі панівъ-лицарівъ кўпитись; почали воювати за приводомъ свого низового отаманія; менше та менше вкупі съ панями хлібъ іли и військову нужду взнавали, а частіщъ почали на їхъ кривди ремствувати. Лицарювата жъ молодіжъ панська давай тоді шукати собі слави та чести въ коронному військові або по чужихъ зємляхъ, погорджуячи звичайми козацькими, запорозькими, що перше подали були гарну чутку про себе шїроко, ажъ по за Вислою. Стала жъ черезъ те й козацька слава дорогою

тільки про між людьми рівними, проміж негербованою Руссю. Пани влюбили славу иншу, що ширилась тільки між сеймовими товаришами, а козацтво занедбували.

Тимъ робомъ частина Руського люду, найбагатша, найписьменіща, почала тягти до Ляхви, яко ляцькі викоханці; а людність негербована, дрібно́та и простота, тягла до козацького товариства, и славу козацьку вважала своєю руською славою. Перше між українською Руссю не вважали и Ляха-заволоку чуженицею, вбачали въ ёму того жъ лицаря, того жъ козака, аби схотівъ укупі зъ нашими козакувати; а послі вже и щирого Русина, якъ перевернеця було въ латинство, звивали Ляхомъ, не прекладаючи надъ ксёнза, що навчивъ ёго лядувати. Звиваючи своїхъ перевертнівъ ляхами, або найгіршъ — недоляшками, Руський народъ протестувавъ тимъ самимъ передъ козацтвомъ, яко рідною силою, своєю обиду відъ людей, що продавались королеві за уряди та королівщини. Король бо, зъ намови римськихъ нунціівъ, не дававъ ні чести, ні поживи тому, хто державсь руської віри.¹⁾ Не тільки шляхта руська, та й міщане по руськихъ городахъ тоді тільки урядували або въ лавицяхъ по ратушахъ сиділи, коли приймали латинство. Оце жъ, хто zostававсь Русиномъ, той не мавъ звідкіль достатку свого прибильшати; а хто стару віру кидавъ, той самимъ ренегатствомъ своїмъ убивавсь у почесі та въ великі достатки. Боліло серце въ Руського народу, що чужоземня сила забірала въ ёго съ-посередъ громади найкращу шляхту, найзаможніще міщанство до инного гурту, підъ инше право, підъ иншу мову, підъ инші звичаї, а въ тихъ людей, що не ламали предківської віри и звичаю, однімала и честь и вжитокъ. Тимъ-то папський нунцій Торресъ, доносячи Римові, року 1622, що дієцця въ Речі Посполитій, прописавъ таку реляцію:

„Не можна того й словомъ змовити, якъ прости Русини ненавидять латинцівъ. Та їхъ ненависть отъ до того сягає, що, вдрівним ксёнза-латинця, плюють на землю зъ досади и огиди.“²⁾

Оттакі-то були обставини ворогування козацького зъ Ляхами, що почалось підъ саме время наVERTання руського панства и міщанства въ латинство. Коли й перше рёмствували козаки на понівъ, сидючи на Низу за Порогами³⁾, то й надто

важно дихали вони проти назівъ - перевертнівъ. Коли й перше слава козацька розливалась по всій Україні проміжъ Руссю, то й надто засіяла вона тоді, якъ постали нові Ляхи зъ руського ренегатства. Назпакій сёму, руське панство, ставши лютинськимъ, ляцькимъ, та вбившись у почесі та въ великі достатки, зневажило руське козанування, не прекладало ёго надъ розбишацтво, „Ляхомъ вирубало“ по бенкетахъ та по сеймикахъ, а славнихъ отаманівъ козацькихъ узивано герштами. Перевернулись речі такъ: що кого Руський народъ виспівувавъ у пісняхъ та въ кобзарськихъ думахъ, яко чесне воїнство, тихъ наші лядоний вкупі зъ Ляхами проклимали и въ своїхъ панськихъ гурткахъ и въ своїхъ писанихъ; а хто міжъ тією Руссю, що накладала зъ Ляхами, бувъ у нихъ славень и хваленъ, яко смиритель бунтівъ українськихъ, тихъ ми вважали за лютихъ ворогівъ рідної матери України, и замість великої слави, народні думи наші надавали такимъ героямъ „розумъ жіноцький.“ Слава одного народу була неславою въ другого, а замість єднання сили проти спільного ворога, якъ було на початку козацтва, почали одинъ одного руйнувати. Ото жъ боролась Русь-Україна за свою волю підъ козацькимъ прапоромъ, та й добородалась, мовлявъ, „до самого краю.“ Допанувалася жъ и Польща надъ Руссю до злиднівъ.

Якъ уже зникло и пропало все въ обохъ народівъ, опрічъ кривавихъ споминокъ; якъ zostалось Польщи, мовляли наші селяне, „тільки зъ рукавъ“, — схаменулись тоді де-які съ тихъ Ляхівъ, що понаплоджувались одъ ренегатівъ народу Руського (найбільшъ поети). Бачать, що негараздъ робили їхъ руські пращури, накладаючи зъ деспотами панами та ксёнзами проти рідної братті, — и бажали бъ воротті, та нема ёго! Воно-то й є, коли хочете, та ба!... Є воротта до рідного люду, обідраного, стуманілого, покаліченого, запроданого жидові люду руського, да тямкої воно вимагає жертви: треба було бъ нашимъ прихильникамъ всю ту велику славу, що нею пишались предки-перевертні, знехтувати, яко неславу; треба бъ військові подвиги проти „бунтовливого хлопства українського“ огласити розбишацтвомъ, — ізуйцьку ляцьку просвіту назвати бузовірствомъ, а предківське надбання — ледачою крадіжкою. Усю ляцьку пиху треба було бъ разомъ (а чи можна жъ то?) позбути, и ввійти въ убогу руську громаду простимъ громадяниномъ, остатнімъ зъ остатніхъ, непростінимъ волоцюгою по нечестивихъ закуткахъ.

Не доказавъ такого дива ніхто съ тихъ, що почували въ собі незмивъ поетичного мадриданя старовини української, а черезъ те не обізналось

¹⁾ Читай Relacye Nuncyuszów Apostolskich, напечатані въ Парижі року 1664, т. II, стр. 76. 81. 104. 140. 159.

²⁾ Читай тамъ же, стр. 155.

³⁾ Знаємо зъ оповідання Папроцького про побутокъ Вборяського Самійла міжъ Запорозцями.

и руське серце на їх кобзарюваннє. Ні той Мальчевський, що гравірують єго козакомъ зъ бандурою, ні Гоцинський, що співавъ про славну Канівéщину, ні Богданъ Залеский, прославитель нашихъ степівъ та Запорозцівъ, не порушили нашого серця тимъ двигомъ солодкимъ и сумнимъ, якого дознає воно, приникаючи до бандурнєго старечого рокотання про давню козачину, або до Тарасовихъ пісень про гіркú долю рідного краю. Видумали Ляхи-поети якусь иншу Україну, не ту, що до неї ми, якъ до вбогої матери, горнемось. Ляцька то Україна а не руська. Не мати вона намъ, а хйба мачуха. Обертає бо ляцько-українська муза до насъ панське обличчє зъ недбалостю, а тимъ часомъ пестить спанілихъ та поксєнженихъ дітóвъ, пестить у нашому кублі гордовниківъ нашихъ, прославляючи неправє їх пануваннє надъ нами.

Хто хоче промовляти до нашого серця, виспівуючи наші степи та могили, нехай той вивчиця поетичнєї мови не въ тихъ, що коренились проміжъ насъ нахабою, а въ того народу, що, бідуючи у своїхъ убогихъ домівкахъ та по Днєвихъ Поляхъ, гартувавъ своє серце до боротьби зъ нашихъ панниками. Вивчиця жъ у народу мови тілько той, що не знатимє собі иншої слави, иншої долі, опрїчъ народнєї. Нехай співцєві нашихъ степівъ та могиляхъ однаково зъ народомъ буде сумно й весело; нехай у єго буде одна честь и одинъ соромъ зъ народомъ; тоді збїдає вінъ собі понуре серце українське.

Все жъ намъ, Українцямъ, не честь була бъ, не подоба — погóрджувати пробами бандурнїхъ струнъ, що часомъ появляє полська муза хочъ би й черезъ Малчевського, черезъ Гоцинського, черезъ Богдана Залеского. До того бо похóпу нудить їхъ не що инше, якъ руська їхъ дума, зачарована въ ляцькому тілі, завлята въ предківські часи, запечатана печатями ворожого намъ духа до якогось далекого часу. Мовъ зъ летаргичнимъ сномъ, бореця вона зъ лядуваннємъ, що до кожного поетичнєго їхъ помислу чіпляєця нечистимъ мóрокомъ. Мовъ у тій повірці народній про вовкулаку, истота людська, перекинута лихими чарами у нелюдську, силкуюця до людей прихилитись, та й не знаходить собі у нихъ почуття; такъ и тутъ: злядований духъ української поезїї мїраєця визвати зъ нашого серця братнїй одкликъ своєму сумові чи восторгові, а серце наше того духу жахаєця.

Справді, почитуючи ляцькі поеми про нашу матір-Україну, хочъ и багацько знаходимъ тамъ анти-народнєго духу підъ уподобаннємъ поезїї, та николи повїне въ нихъ и щирою правдою українською. Не до-останку жъ бо переродилась руська

душа въ тихъ людяхъ, що викохались посередъ ворожої намъ громади. Предки їхъ, катуючи козаківъ, кричали съ княземъ Бременою: „мучте їхъ такъ, щобъ дошкóулити!“ Предки їхъ, государники, славословили деспотичну панську силу, фанатизовану по римські, и звивали козацтво безголовою звірюкою; а їхъ, отверєженихъ зъ государнєго чаду ляцького, тягне щось до козацькихъ могиляхъ, до могиляхъ, осміянихъ свого часу такими мудрагелями, якъ знаний ксєнзъ Окольский, и прислухаюця вони, чи не стогне съ-підъ степової трави безименне рїцарство, що, мовлявъ, спить на звялихъ вінкахъ своєї старої слави. Що жъ се імъ сталось?... Се вони вертаюця манівцями до спіндрованої домівки съ того полону, куди їхъ заповнено ізуїцькимъ підступомъ. Вертаюця, та засліплені довгимъ лядуваннємъ очі не втраплять манівцемъ по-козацькі. Стуманівши відъ лукавої просвіти, гукають вони, чи не обїзвуча до нихъ забуті родичі на козацькій Україні. Темно, мовлявъ, глухо, пусто на тій Україні; а воно ні! Ё світъ поміжъ занєдбанними гробовищами крївавої волі народнєї, тільки не у кожного распалась на бчяхъ лúда, щобъ озїркатись. И не все заглухло, не всюди забезлюдніло по нашихъ предківськихъ займищахъ, да треба иншого серця до розмови съ потомками ляцькихъ недóбитківъ.

Не зневажмо жъ того даремного силкування. Нехай чиста козацька душа зглянеця на бідолашню злядóвану руську душу, що кличе її ніби крїзь тяжкий сонъ до згоди. Розгорнувши поеми и думи українські, що появила нашого часу ляцька муза, вишукаймо въ нихъ по зернятку наше рідне добро, позатоплюване въ лядчину. И въ Мальчевського и въ іншихъ праправнуківъ руського співучого рїцарства дочеємось не разъ голосу нашої рідної бандури, догледїмось не однїї праведної вподоби української. Співали вони своїхъ пісень про нашу Україну середъ громади, що позирá на козацьку историю гордуючи, а неситимъ пануваннємъ надъ козаками пишаючись; тимъ повдихали вони въ себе панського, анти-руського духа. Колибъ же довелось імъ промовляти про давню славу до потомківъ тихъ людей, що лягали купами, витираючи зъ України драпїжне панство, — иншимъ би духомъ дихали їхъ співи. Нехай же збагне хто добримъ розумомъ, якъ видобути поетичну правду зъ того попсованого лядчиною кобзарського співу, що нимъ смакує тілько нешановливе до нашого народу серце; нехай перелле ляцьку мову на таку, щобъ до вподоби була розумові и серцеві народнєму. Не перєклада зъ одні мови на другу бажаємо, а перєспіву съ чужого по нашому. Де въ тому чужому постережешъ лóбу нашій руській

дупі українській мотиву, що надъестественнимъ робомъ якимся перебула ізуїцькі школи, нашепти римської політики, гордовливе панське господарування на Україні, и озвалась до насъ изъ поетичної глибини душевної, мовъ струна до струни у двохъ бандурахъ, озвалась тимъ самимъ ладомъ, що й кобзарська дума козача, — додай, дотепний, свого почуття народній правди української и виволь ту мотиву изъ хвалшовитого лицького розумовання: оце буде пересіпівъ поеми або думи лицької понашому. Діло важкє и заблудливе. Зібъецця не гараздъ удотєплений співець изъ свого прямування, и — дивись — повіне по єго співу не той вітеръ, що мовлявъ „изъ Низу Дніпра віє-повіває“. Та дарма! не зашкодить вінъ смакові народньому, бо не прийме наша душа того, що їй чуже и завадливе. Ще жъ до того — на сторожі правди поетичної української стоїть здорова критика рідна, що въ свого тільки народу, у потомківъ козацького рицарства праведного, питаецця дороги літературної. Маємо думи и пісні народні: спасєнна то скарбовня слова, помислу почуття українського, щиро-руського. Взори заховані тамъ поезії до віку вічного правитимуть нашого духа, нуди бъ єго ні похилено; до віку вічного отвертватимуть нашу музу, якими бъ чарами її ні чаровано. Се наша поетична біблія; се — предківський завітъ прямування народнього середъ чужоземнього натовпу на Україні и на всій Русі українській. Мавши її въ сєбе що-дня передъ очима и духа нашого нею ситячі, переможемо польщану, що квапницця вселитись у нашу громаду, яко душа въ тіло.

Тимъ же то, осятивши помисли свої предківськимъ словомъ, осявши серце світомъ правди поетичної, що рине до невичерпу сь того джерела віковичного, не біймося брісти черезъ темряву чужоземної думки, що стрічає кожного українця на самому порозі жизни и що-дня лудить єго лудами, манить оманами. Виросте наша словесность русьна українська середъ чужоземної лудя, оmani, зневаги, якъ вирісє праведний духъ козацький середъ тісноти та неволі, и що забрано сусідьми зъ нашого духовного надбання, все поверне вона собі чистимъ, оживотворенимъ на віки. Нема жъ бо правди, то нема й сили у тихъ посягахъ на наше слово, що квапляцця заглушити єго сусіде, висніваючи наву старовину своєю мовою. Дбають вони не про насъ: збогачають бо нашимъ духомъ свого лицького. Люблять вони не насъ: вихваляють бо наші степи та могили, яко своє надбання. Духъ нашъ тимъ и вирісє у гору, що опираєсь ворожому духові; степи наші тимъ и вславились, що ми їхъ засіяли врівавимъ зерномъ народній воді. Отъ же не тихъ

славлять ляхи-українолюбці, що бились не доймаючи чужоземцеві віри, а тихъ, що піддавали єму заморочену браттю. Про народне наше завязтє въ обороні волі вмовчуютъ правдуки хижихъ пращурівъ, або жъ узивають єго бунтомъ безголовимъ и гайдамацтвомъ темнимъ. Оце жъ їхъ поетична правда у малюванні старовини української! Не підійма така правда народнього духа, а заступа останній світъ нашій темноті. Тільки жъ ніхто зъ нашихъ щирихъ та праведнихъ не прислухавця до чужого співу. Мовъ би вітромъ мимо дерева гуде ляцьке співання по Україні. Хто бъ уподобавъ чужоземню поезію, яко свою народню правду, той би вже бувъ чужениця міжъ земляками. Нехай би сталась намъ духовнимъ життемъ ляцька словесность, ляцька поезія, ляцька правда, — постали бъ тоді на Україні самі Ляхи замість насъ, Русі. Ото жъ посягъ на наше слово, на нашу поезію, на нашу народню правду у сусідній словесности прямує не до чого иншого. Де постане ляцька жизнь, тамъ насъ постигне смерть. Жити бо й процвітати на руській землі зможе Ляхъ тільки тамъ, де ми станемось перєгноємъ для єго кореня. Історія тє свідчить. Найбогатша, найдужча, найрозумніща була та половина Речи-Посполитої польської, де Ляхвє пожерла рущину; да й теперъ має вона найбільшу силу тамъ, де, занепадаючи, нівечачись, пропадаючи для своєї будущини, ми ситимò громаду перєроблєнимъ помацькі своїмъ розумомъ, оберненимъ на ляцький ужитокъ своїмъ достаткомъ.

Отъ же бажали бъ ляцькі Богдани, щобъ ми взнали їхъ співи за свої рідні, и багацько понаписували вони про нашъ край хвалебного, — тільки всі якъ одинъ минали славою ті часи, бої, пригоди и тихъ людей, которихъ оспівали, якъ світомъ сонця осяили, наші пісні и думи народні. Не про що и дбають, якъ про те, щобъ ми зредлись руської української правди, а ляцьку вриду звеличали правдою. Шкода заходу! Живий живе гадає, а вони єго намовляють умерти. Думай по нашому, Русине — все одно, що: вмри, Русине, а ми житимемъ. Ой, ой, панове! ні!.. У насъ такимъ робомъ зъ роду-віку не ходжеє. Ми не говоримо: „умри, Ляще, а ми житимемъ“; ми тільки просимо: „носунься, Ляще, бо намъ у нашій домівці часомъ ніде буває сісти“. Нехай усяка нація живе и цвіте своїми силами. Радіти намъ усякому життю й цвіту безъ нашої шкоди, аби коженъ жидъ й брало силу зъ свого, не сь чужого ґрунту. Звємо Ляхівъ своїми ворогами, бо не були бъ вони й Ляхи на руському ґрунті, коли бъ не ворогували нашії долі народній; а проте, нема въ насъ де-ницъ нищого ворогування, оирічъ: „Ляще, Ляще,

візьми своє, верни наше!“ живи собі, як знаєш, та й намъ не перебивай жити по нашій уподобі.

Тимъ же то безъ погорди и зневаги позираємо на сусідню словесну ниву: нехай засіваєцца густо, аби не нашою папинею. Коли пожнчено въ насъ нашого врожаю, або узято нишкомъ, або нахабею зъ нашихъ рукъ вваручено, — нехай Господь спорить и опуканцямъ и злодіякамъ и самимъ харцилякамъ на все добре, безъ нашого гріха. Наша нива родюча, — аби намъ не перебиване рятівувати. Хто жъ її засіва намъ бодяками на пакість, — ми бодяки виворенимо. А що ляцькі поети відигруюцца підъ нашу поезію народню, то не для насъ їхъ кобзарюванне! Маємо голосніщу, вимовніщу, серцеві нашому любіщу кобзу, ніжъ та позачена въ нашихъ предківъ за Порогами та перестрєсна на инший ладъ. Ще й надто: візьмемо її въ руки, яко предківщину, почепимо золоті струни та й шаладимо їхъ по своєму, не по панські, — по українські, не по ляцькі, — по щироруські, не по чужоземські.

Оце жъ одинъ такий обібрався. Прочитавши волвинську думу пана Олизаровського, переспівавъ її съ польскої мови по нашому. Чи таме жъ було въ єго міркуванне, якъ оце въ насъ, чи може й инше, не знаємо; самого бо кобзаря въ вічі не бачили й не роспитували. Прирівнявши жъ співъ до співу, прекладаємо руський надъ ляцький. Козацьке бо слово промовить виразніше про нашу бувальщину, ніжъ яке бъ ні було инше. Некай будуть суддями ті щирі та праведні, що чують предківську кровъ у забутихъ, позорюванихъ, на бурті порозконуванихъ козацькихъ могилахъ. Некай скажуть, чи справді се по нашому ляцьку думу переспівано.

Про естетичню вагу сєго твору вмовчимо. Може й не все въ єму гараздъ. За взіръ єго наші не візьмуть, мавши передъ очима инші взори поезії української. Дє-що въ єму не доспівано; інде міру перєбрано, а инде й самому ладу вшкоджено. За все, про все не часъ намъ рахувати. А що знайдецца тутъ пишна краса слєва и живе малюванне давнєї України волинської, се добре знаємо, та й зъ новімъ гостинцемъ усю українську Русь поздоровляємо.

ЖИЗНЬ КУЛІША.

(Дальше.)

Поїхавъ Кулішъ до Петербурха, и почавъ собі хлїбъ заробляти працею по журналахъ: переводивъ и робивъ усякі компіляції зъ книжокъ німецькихъ, аглицькихъ, французькихъ и польськихъ.

(Одна зъ такихъ компіляцій виїшла навпослі особною книжкою підъ назвою: *Исторія Испанской литературы*, по Тикнору.) А було єму завазано піромъ хлїбъ заробляти. Тимчасомъ, бувши у Тулі три роки и три місяці, проживъ вінъ усе вімо своєї жінки, бо тамъ давано єму, стараннями одного протектора, тільки 300 карбованцівъ за редакторство „Губернскихъ Вѣдомостей,“ — та й то не кутко. И, отъ мусивъ вінъ писати по журналахъ *incognito*, а потімъ помістивъ у Современнику де-що зъ своїхъ творівъ, підписавшись: „Николай М“, съ такимъ заміромъ, що коли бъ тайня полиція присіпалась, то приятель єго и землякъ — душа високоблагородна — Николай Мац...ъ назвавсь би передъ нею авторомъ тихъ творівъ. Отъ підъ такимъ то гонительствомъ гартувалась, уже и тамъ загартована душа сєго козарлюги, сєго лицаря-невміраки.

За стараннямъ того жъ протектора (вмовчимо єго чесне ім'я, бо такъ треба), дано Кулішеві службу — редактора статистичнєго оддєлення у міністерстві государственнихъ имуществъ. Служивъ вінъ тамъ зъ одинъ рікъ, и представлено єго Цареві до вищого чину. Царъ Николай зъ науки докладчика (*nomina sunt odiosa*), написавъ своєю рукою: Не производитъ (у чинъ). А чинъ багачко тоді значивъ, та й теперъ чимало. Иде Кулішъ до свого директора: „Заступітесь за мене. Ви жъ бачите, що служба моя добра.“ — „Не маю“, каже, „я права домагатись вамъ чину. „Трейте Оддєленне“ вамъ нашкодидо, то нехай воно й заступниця за васъ“. Пішовъ вінъ у Трейте Оддєленне, и тамъ єму відказують: „Нехай вашъ директоръ про васъ напише, що служба ваша добра, — тоді ми до царя представимо.“ Зновъ Кулішъ до директора. „Ні“, каже той, „міні не можна сєго писати, коли царъ написавъ: не производитъ“. Бачивши тоді Кулішъ, яка въ їхъ правда, покинувъ слижбу, поїхавъ на Вкраїну. Казано єму опісля, що той єго добродій питавсь у царського докладчика: „На що бо ви чоловікові шкоду зробили?“ — „Я“, каже, „не знавъ що вінъ вашъ protégé!...“

На Вкраїні загоснодарювавъ Кулішъ середъ степівъ Полтавщини, міжъ городами Лубнами, Жероломъ и Пирятиномъ. Давъ єму одинъ приятель, безъ плати, сто-двадцять десятинъ пахоті, сіножаті, гаю, — роби що хочешъ. Написавъ Кулішъ до Плетнєва; той позичивъ єму пятьсотъ карбованцівъ на господарство; родичъ одинъ позичивъ ище чотиреста. На леваді не було нічого; треба було будоватись якъ на лєжарищі. „Баївщина“ звецца те місце, жили колись тамъ козаки Баї, старосвіцькі люде запорозького кодла. Літувавъ Кулішъ изъ своєю господинею у Баївщині, а зі-

мував у теци в Черніговщині, під Бораною, у хуторі Мотроновці. Знов у-друге літував у Баївщині и хутір свій упорядкував добре. Писавши споминки про Гоголя — перш в журналі Отечественныхъ Запискахъ а потім у Современнику („Опытъ біографіи Гоголя“) спознавъ він з Аксаковими и Гоголевимъ родомъ. Аксаковъ Сергій Тимофієвичъ (отець Івана Сергієвича Аксакова — москвофила) — святого, юного серця дідусь, писав до Куліша частенько и надсилав нові матеріяли про Гоголя. Мати Гоголева також до ёго писала. Листувавсь изъ нимъ ще Плетнёвъ и інші. Готовивъ Кулішъ у Баївщині книгу свою у двохъ томехъ: Записки о жизни Гоголя спорудивъ тамъ же первий томъ Записокъ о Южной Руси и докінчавъ повість Феклуша.

На другу зіму переїхавъ у Київъ. Тамъ приголубили ёго земляки. Покійний Тарновський Василь Василєвичъ приобіцавъ ёму кредитъ на всі ёго видання, які будуть; а ще, напередъ того, позичивъ ёму Аксаковъ Сергій Тимофієвичъ вісімсотъ карбованцівъ, самъ визвавшись, на напечатанне Записокъ о жизни Гоголя; сю книгу печатали тоді приятели ёго в столиці. Съ Києва переїхавъ Кулішъ ище разъ у столицю и напечатавъ Записки о Южной Руси, потімъ Проповѣди на малороссійскомъ языкѣ, попереоблювавши їхъ съ первого видання Гречулевича, а другу половину наново написавши; потімъ напечатавъ переводъ Черної Ради зъ Епипологомъ у журналі „Русская Бесѣда“, а оригіналъ слідомъ за тимъ особно. Все, що не в журналахъ, було друковане коштомъ Василя Василєвича Тарновського, — нехай вічна буде ёму пам'ять!

Року 1857 прохала Куліша Гоголева мати, щобъ видавъ Сочиненія и Письма її славного сина. За сю працю поступила ёму десятый процентъ чистої прибелі, якъ її пощитано, три тисячі карбованцівъ, тільки щобъ якъ найхутчішъ скінчити. Принявъ Кулішъ за діло и зробивъ ёго у три місяці: рукописі до-ладу позводивъ, коментаріі поробивъ, листи всі розібравъ и впорядкувавъ. Хто спогляне на шість здоровеннихъ томівъ и зміркує, що одинъ чоловікъ у такий короткий часъ видавъ білшъ двохъ-сотъ аркушівъ великого в 8-о той зрозуміє, зъ якої міцної сталі викованій нашъ худорлявий козакъ.

Свій заробітокъ заразъ обернувъ Кулішъ на печатню, знайшовши такого чоловіка, щобъ тимъ діломъ орудувавъ. Се була одна изъ идеальнихъ помилкокъ ёго, се в ёму бувъ духъ Уляни Терен-

тєвни. Чоловікъ той, правда, добре ирацювавъ коло печатні и піднявъ її в гору та разомъ зъ тимъ и самъ вирісъ; почали ёго ниші до себе переманювати; забувъ вінъ зъ якої безодні Кулішъ вирятувавъ ёго, якъ вінъ ёго создавъ изъ нічого. Совість того чоловіка (хвалити Бога, що не землякъ!) була така, що, одного разу, вінъ каже Кулішеві: „Я вже вамъ непотрібенъ; діло йтиме й безъ мене, а мині дають у двохъ білшъ плати“. Почувши таке, Кулішъ не докоривъ ёго ані півсловомъ... (Се в ёго глибока черта народнєй української вдачі. Знаходивъ Кулішъ міжъ неписьменними людьми такихъ мудрецівъ — и високо їхъ ставивъ — що було кажуть: „Не треба тихъ ледащиць карати: їхъ уже гріхомъ Богъ покваравъ.“ А відъ самого Куліша ми не разъ такі слова чували: „Коли мене хто зрадивъ або покинувъ, то се ёму найбільша кара“.) Печатня по-малу-малу дійшла до упаду. Нагромадилось на її довгу стількі, що колибъ закрити її, то мусивъ би Кулішъ себе банкрутомъ огласити. Оттуть би ёго нехай хто побачивъ, якъ вінъ своє плече лицарське підложивъ підъ похилену будівлю. Переводивъ вінъ Історію Англіи Маколея, аби видавець печатавъ ёго переводъ у ёго жъ печатні и оплачувавъ житло и матеріялъ; а що Кулішъ бравъ за свою роботу, те роздававъ робітникамъ... Мусивъ вінъ продати свою печатню такъ, що замість трохъ тисячъ готовихъ грошей, котрі положивъ на се діло, вернулось ёму тільки дві-тисячи-сто карбованцівъ, да й тихъ и досі не оддано. Ім'я ёго зосталось на печатні по умові, и дуже вінъ про се жалкує, бо перепродано печатню у лихі руки.

(Дальше буде).

БИБЛІОГРАФІЯ.

Вгадка за б. л. п. Григорія Яхимовича Митрополита галицкои Руси. Выголосивъ при номинальнѣмъ богослуженью в Тернополи р. 1865 Стефанъ Качала парохъ Шельпакъ. Львівъ. В типографіи Института Ставропигійского, 1868. — Цѣна 6. кр. а. в.

НА ЦІЛІ ЛІТЕРАТУРНІ.

Вложили вп. и чесні панове: Павло Петрушевичъ (въ Поділля) 3 р., Петро Головацький 3 р. 50 кр., М. Д. 5 р., Боровецъ 2 р., Купрій Страхицький 50 кр., — разомъ 14 р. а. в. Дочисливши до сего в 15 Ч. Прауди виказаву складку в кількості 533 р. 95 кр. а. в., вносить загальна сума 567 р. 95 кр. а. в.

Тернопіль 10 Цвітня, 1868.

Ом. Паршицький.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косакъ, Др В. Лугаковський, Ом. Паршицький, Др К. Сумський.*

Відповідає за редакцію: **Іванъ Микита**

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; шіверічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411¼.

ТУРЕЦЬКІ БРАНЦІ.

Оповідання Морозенка.

Польска политика прямувала усе до того, щобъ Польщу, Литву и Русь въ одну католицько-шляхоцько-польску державу зілляти. Закатоличили и спольщили пани и взуїти майже цілу Литву. То жъ саме задумали и зъ Руссю, да тільки розбилась їхъ сила о твердість характеру руського народа, неначе корабель о скалу кам'яну. Сильною та и єдиною майже збройною обороною Русі-України було козацтво. Воно то неразъ уступалося за права та волю народу, воно то було и „прибіжищемъ“ угнанихъ Русинівъ-Українцівъ. Спізнали се польські пани добре, — тому и не бажали нічого більше, якъ тільки знівечити козацтво, бо безъ козацтва — думали — загине сила народна и цілий народъ руський. Щастє переходило у тій довговіковій борбі міжъ козацтвомъ а панствомъ то на одну, то на другу сторону. Не оденъ разъ приходилось козакамъ підлягти силі війська панського, — а найбільшъ се діялось изъ недбалства гетьманівъ або изъ ледацтва козацькихъ бандъ. Яка доля судилась гетьманамъ: Наливайкові, Гудзанові, Острянинові и иншимъ — се відомо. Западала козацька сила по такихъ злиденнихъ війнахъ чимъ разъ більше — а після смерті Острянина здавалось, що придавили пани-Ляхи її на віки вічні. Козаківъ обернено у посполитихъ людей, повідбирано їмъ усі привилеї, що спромагали їмъ до піднесення своєї сили. Комисарівъ та иншихъ посіпакъ надъ ними настановлено, щобъ зборонити їмъ по чорному морю човнами плавати; — відійнято козакамъ и право обирати собі гетьмана. Отто жъ ставъ теперъ козакъ після такихъ распоряджень посполитимъ чоловікомъ; бувъ цісланцемъ, послугачомъ та рибалкою, робітникомъ по панськихъ ланахъ. Задавивши оттакъ козаківъ після смерті Острянина задумали пани-Ляхи знівечити до основи всяке відособненне народу руського відъ ляцького, — знівечити єго

народність. А коли віра православна найбільшъ значала руську народність проти ляцької, то и перший ударъ павъ на віру православну — на „благочестива.“ Силкувались вже изъ давна взуїти надъ скатоличеннемъ народу руського — а теперъ, коли козацтво підупало, думали зовсімъ запровадити по усімъ усюдамъ унію, яко посередокъ межи православною а католицькою вірою. Тому и не зважано вже теперъ на ті обіцянки, на ті угоди, які починивъ король Владиславъ изъ Київськимъ Метрополитою Петромъ Могилою. Почали наново зневажати віру православну — та ширити унію. Не мало причинився до розъярення руського народу немирлюбивий Метрополитъ униацький Рудський, а по німъ Сівява; — роздували вони ту злиденну іскру, що вибухла полоніннямъ незабаромъ підъ гетьманомъ Богданомъ Хмельницькимъ, тоді ще військовимъ писаремъ.

Коли оттакъ народъ руський чимъ разъ більше ненавистю проти Ляхівъ-панівъ занявся, коли найсильніша оборона Русі и Польщі проти Татаръ — козаки — уставала та ниділа, распочали Татаре наново свої хижацькі напади на плодovitу но безталанну Україну. Заганялись вони теперъ сміливо у глибину України, грабили та палили села та хуторі, заганяли скотъ у свої кошари, а людей брали у ясиръ. Не одна тисячка людей українськихъ стогнала тоді у неволі турецькій, проливали гіркі слізи за рідною Україною, — а не було козаківъ, щобъ визволили біднихъ християнъ изъ люті неволі. У такий то часъ впадає и наше оповідання.

У козацькому хуторі, що стоявъ надъ річкою Судою, жила козачка, вдова Горпина зъ двома діточками-сиротами. Її чоловікъ, покійний Опанасъ, сотникувавъ підъ гетьманомъ Павлюкомъ. Полягла єго голова коло Боровиці, а Горпина осталась вдовою зъ своїми сирітками. Берегла їхъ мовъ два ока, годувала якъ могла. Івга, вже дівчина на під-

лету, помагала въ дѣ-чимъ своій ненці, — а Петро гулявъ ще за товаромъ по поляхъ. Тільки й утіхи було старій вдові, якъ вриголубить своїхъ діточокъ.

Мабуть Ивга марень-зіллямъ вмивалася, або у росі до східъ сонця вупалася, що такою красною та пишною стала. Очи сині якъ те небо, водось золотився на головонці, брови начо намалѣвані, личко гладке та рум'яне, хочъ води напитця, а станъ гнучкий, мовъ у тополі. Хорошою вдалась Ивга мовъ гетьманша, а красною якъ калина въ лузі. Хто не зглянетця, дивуєсь, втішавсь дівочою уродою. Не оденъ пророкувавъ її щасливу долю, не оденъ уже впередъ її сватавъ за гетьмана. Но людська доля у божихъ рукахъ, а чоловікові її відгадати годі!

Зачувъ татарський ханъ у Криму, що на Україні Ляхъ съ козакомъ посварився, що пани козакамъ волі не дають, та за плугомъ ходити заставляють, що нікому вже боронити переходу на Україну, — то вже и позберавъ невірнихъ азъ Буджаку, Ногаю и Очакова. Позлітались невірні якъ хижі орли до Бакшисараю, а звідси мовъ саранчі чорна хмара пустилися на нашу Україну. Кудн поганці йшли, тамъ вже и трава не росла, скрізь пліндрували, палили та мордували, то забирали у полонь біднихъ Християнъ. Недаромъ співають у пісні про ті пожежі Татарські:

Що ся въ полі забіло,
Ой чи гуси, чи лебеді?
Теперь гуси не літають
А лебеді не плавають;
То Татаре полонь женуть:
Оденъ полонь азъ жіночками,
Другий полонь азъ дівочками,
Третий полонь азъ діточками...

Відъ ріки Самари ажъ по Сулу плачъ, кровъ,
курява и згарища...

Загостила люта орда и на хутіръ вбогої вдови Горпини; не пожалували невірні и бідної удови. Якъ ні молила, якъ ні благала вдова Горпина лютихъ Бисурманъ, усе не допомгло, усе дарма. Хутіръ обернувъ у попіль, тільки ще пообсмалювані стіни позістали, — скрізь палає огонь, скрізь зойкъ и плачъ. Ой то не орлиця за свої орленята бьетця, то стара Горпина на лютого Бисурмана руки здіймає, свої діти заступає. Не встояла стара сила проти ворога; повалилась Горпина відъ турецької шаблявки... Нещасні жъ діточки безъ матери.

Сердешну Ивгу взяли
По при коню на реміню,
Ой кінъ біжить дорогою,
Ивга наша терниною;
Назадъ себе заглядає,
Кровця сліди заливає,
Чорний воронъ залітає,
Тоту кровцю йспиває...

а сироту Петра по при возі на мотузі.

Назберали поганці здобичі и бранцівъ чимало, напилися християнської крові доволі, и вже на задъ до Криму вертають, а за ними вороння та хижі орли літають. Хто зъ безталаннихъ бранцівъ нездужавъ далі йти, тому устроить лютий Татаринъ винджаль у серце, відріжуть изъ рукъ ремінь и лишать нещасного середъ степу на поживу орламъ та сіроманцямъ.

Жене лютий Татаръ, мовъ юрму овець, біднихъ Християнъ, невидить, нечує ні слізъ ні плачу християнського. Плачуть бранці, ридає Ивга, бо й ноги вже зболіли, и реміння у руки влілося, — роздалась сумна пісня:

Косо моя жовтенькая,
Вже не мати рідненькая
Буде тебе заплітати,
Квіти въ тебе затикати...
Лютий Татаръ тя рочеше
Нагайкою реміною,
Ахъ Боже мій милостивий
Змилуй ся Ти наді мною...

Вернули вже Татаре до Криму и зачали здобичъ паювати та бранцями ділитися. Припалося тому двоє, тому троє, а ханові сорокъ людей українських. Ой буде старий козакъ сідоголовий вражому Татаринові стадо пасти, а ненька, зазуля старенька, татарчатка колисати, а нещасна, чорнобрива Українка, у гарему татарському слези проливати, въ горю свій вікъ коротати.

Припалася хороша Ивга самому старому ханові. Замкнули сердешну у гаремъ, на плачъ та на тугу за своєю рідною Україною, за ненькою, за братомъ Петрусемъ.

Припався нещасливий сирота Петрусь простому буджацькому Татарові. Недали йому вороги лукаві хочъ у купі зъ сестричкою слези проливати, у неволі тяжке горе пережити. Пігнули сироту Петра у буджацькі степи на вічну розлуку зъ сестрицею.

Не довго пробувала цвітка бакшисарайська (такъ називали евнухи Ивгу за-длѣ її чудної уроди) у гаремі кримського хана. Незнавъ ханъ кримський свому султанові більший подарунокъ принести, якъ Ивгу хорошу, вродливу у Царіградъ післати. Цілу дорогу плакала, ридала Ивга; — не втішали її ні шовки, ні адамашки, ні перли, ні рубіни, ні смарагди, що блищали на білій, лебедій шиі. Чимъ більше віддалявъ корабль відъ Криму, чимъ більшъ зближавсь Царіградові, тимъ більша туга западала на серце, тимъ більше ридала Ивга, — мабуть серце віщувало, що на віки вже покинула вона рідну Україну. Далі стала, внесла очі голубі у синєе небо та й рекла: „Боже! най дітця волі Твоя святая!“ и замовкла и вже більше не ридала, лишъ сумно — сумно гляділа навкруги себе. Неразь то чула Ивга

відъ свого батька Опанаса дещо про сине море, якъ гуляли козаки сміливо по тому морю, якъ неразъ петали на дні моря на віки упокоювались, — по ніколи її и на думку не прийшло, що бь вона колись сама плала хвилями того козачого моря, що бь вона побачила той Босфоръ та Царіградъ. Не радо зближалась Ивга до Царгороду, не по своїй волі плала вона у далеку чужину; — рада бь вона теперъ спочити на дні синього моря. но годі! раба турецькі, якъ ті собаки, вірно стережуть її.

Приплили до Царіграду; посадили сирітну Ивгу у богаті ноші, шовкомъ вибивані, а золотомъ вишитвані, та понесли раби ажъ у серай Султана Ибраима. Запровадили її у світлицю, — а тамъ ясно, ясно блищать и стіни и стеля, мовъ лучі сонця небесного; скрізь чудні пахощі, всюда дивани та коверці золотомъ та срібломъ перешивані. Вступила Ивга у світлицю, а ту витають її красні дівчиці, пишнорослі одаліски, а вона незнає що зъ нею дітця, вона то все на язі видить, а її здається що се тільки сонъ, маря.

Знає чоловікъ де уродився, але де вікъ свій прожне и де загине, то лишъ оденъ Богъ знає. Такъ и нашъ Петро; недовго баривсь вінъ въ Крими, — продавъ ёго кримський Татаринъ за роба одному царгородському Туркові. Такъ и Петро нашъ дістався до Царіграду, не знаючи нічого де ёго сестра обертається. Привикъ помадо Петро до свого лиха, — привикъ до рабства якъ пташка до клітки...

Щиро й вірно служивъ вінъ своему панові Мехмету; то жь и полюбивъ ёго Мехметъ наче рідного сина, и повіривъ ёму навіть цілий свій склеп набитий чужоземними овочами. Полюбивъ Мехметъ свого Юсуфа (такъ прозвали нашого Петра по турецькій) полюбил и товариші ёго, и всі хто ино спізнавсь изъ малимъ Юсуфомъ. То жь и відбувавъ Юсуфъ щасливо свій товаръ, и ще більше полюбивъ ёго Мехметъ. А бувъ нашъ Юсуфъ дивної пам'яті и великихъ здібностей. Ёго оповіданнями та розказами втішались старі и молоді, — у купецькихъ річахъ справитця якъ найлучше. Що разъ зачувъ Юсуфъ, то не забуде; де разъ бувъ, тамъ не заблудить. Де не пішли ёго Мехметъ, чи на передмісті Скутарі, Тофану, або Галату що купити, або коло пристани запаси свіжихъ овочівъ відобрати, — то нашъ Юсуфъ такъ справитця, що и самъ Мехметъ лучше не втне. Чи разъ то минавъ вінъ султанський серай, чи разъ бачивъ вінъ и самого Ибраима, якъ на вороному коню изъ брами Бабигу-Манюмъ виїжджавъ, — а ніколи не прийшло ёму и на гадку, що у тихъ ясныхъ, світловеличавихъ палатахъ ёго рідна сестра Ивга пробував, за рідною землею, за братікомъ Петрусемъ тужить, погибає.

Хочъ добре пташини у клітці: и їсти и пити подостатокъ — та волі немає. Нудить пташнина за світомъ у тісній клітчині, побивається за волею, за ріднимъ, вольнимъ гніздомъ. — Такъ и нашъ Юсуфъ, хочъ ёму и у Татарина добре и гараздъ, всього подостаткомъ, що лишъ серце збагне — а таки неразъ вінъ головоньку понурить, неразъ тихенько сумну пісню рідну заспіває, неразъ свою рідну зелену Україну, свою небіжку неньку Горпину спогадає, неразъ тяженько заридає; а спом'яне свою сестру Ивгу, що десь Богъ зна де загибає, то серце ёму відъ роспуки крається, — и бажавъ би вінъ дістатись на свою рідну Україну, щобъ помстити ворогові за матіръ, та за сестру рідну. Тяжко сиротині, якъ спогадає що прийдецца ёму одиноко на далекій чужині загибати.

Хто не знає ті красні — чудні ночі у Стамбулі? Море дримає, хіба лишъ човникъ коло берега сюди туди тихесенько мовъ по леду сунетця, або часомъ відъ Дарданелівъ вітрець тихенький, мовъ женихъ зъ моремъ, полоскоче... Срібний місяць розсіявъ бліде світло по тисячнихъ золотихъ баняхъ, куполахъ, вежахъ и турецькихъ півмісяцяхъ. Усі мошеї, минарети, кносни блищать — ні не блищать, а наче палають въ огні. — Тамъ надъ моремъ мріє у тумані бізантійський замокъ зъ сіма вежами, де разъ славний Скалозубъ почивавъ; — по ципресовихъ — рожевихъ городахъ що мовъ гайки по Скутарі и навкруги сераю наче коверці розстелилися, заводять соловії, буль-буль турецькі, чудесно и чародійно.

На передмісті Скутарі, не дуже далеко відъ гарему Падишаги, сидівъ купецъ Мехметъ, — тамъ мавъ и нашъ Юсуфъ маленьку світлицю. Нічка була тиха и ясна. Юсуфъ не може заснути, думає, гадає — вітворивъ віконьце и дивитця на світъ божий та на ёго красу; — нічка красна и мила, але ще миліща тамъ на далекій Україні, де Дніпро грав, бушує — де степи мріють и попеліють. Тамъ далеко за моремъ, тамъ ёго мила Україна, де вінъ изъ своїми товаришами ластівки грався та на пісні и думи козацькі пильно наслухавъ. „Тутъ не зачувешъ такої солодкої мови, ні такого співу — мови мині крильця, полетівбимъ швидше відъ вітру до тебе мій рідний краю, мій незабутий раю, тамъ де степи широкополі и ріки глибокі, — де зазуля на кални кує, а у діброві соловейко миліще якъ тутъ співає, де орли сизокрилі по-підъ небеса възютця. Тутъ не чути голосу старого бандуристи, не чути й слова про славу козацьку. Відай тебе вже рідний краю не побачу, відай прийдецца мині далеко на чужині погибати; не занесе и буйний вітеръ висточки обь мині до тебе моя рідна Україно!... Непосадить

мині ні рідна матусенька, ні сестричка мила у годинахъ червону калину, не прилітатимуть пташки-щебетушки та не приносять вістей із родини, — нерозв'язця на моїмъ гробі хрищатий барвінокъ, ні рута зелена... О Боже! гірко прийде умірати на чужині!...“ — Такі мислі снувалися у душі молодого Юсуфа. — Вконецъ заспівавъ пісню:

До роспуки мнї тяжко
Та на чужімъ краю,
Тутъ хочъ сонце ясно світить,
Я 'го не видаю, —
Тутъ хочъ співа соловейко,
Я 'го не чую, —
Тутъ въ роскошахъ сиротина
Плачу и горюю.
Коби можа въ ріднімъ краю
Прожити годину,
Заразъ давъ бимъ молодого
Житя половину.
А тамъ заразъ бимъ загинувъ.
Мило умірати
У тімъ краю, де родила
Мене рідна мати...

Закінчивъ співати и умився гіркими слезами.
(Конецъ буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.
(Дальше.)

Саме на той часъ козацькі чатовники привели скількось невольниківъ, що повтікали зъ Криму. Діялося се въ жнивѣ, а въ жнивѣ найбільшъ народу съ татарської неволі втікало. Донесли вони гетьманові, ніби ще въ Криму чули відъ мураъ, що ёму готовилась у хана неволя, а товариство ёго ханъ постромявъ би на коляки передъ ворітьми перекіпськими. Забунтовала кровъ у Зборовського. Уже хотівъ самъ ити на розірванне купъ татарськихъ, та ханъ угамувавъ ёго, приславши подарунки, щобъ роздавъ проміжъ козаками. Тутъ вінъ ще разъ поманивъ Зборовського корогвою господарською, аби сиділи козаки тихо.

Що жъ теперъ було почати зъ козаками? Довго думавъ Зборовський, та й надумавъ гуляти зъ ними по низовихъ річкахъ. Чи такъ, чи сякъ, а слави и прихильности мусивъ якось у козаківъ добути. Тоді саме Зборовськихъ рідъ борвся зъ короннимъ гетьманомъ и канцлеромъ Замойськимъ за перевагу въ короля. Великої науки и високого розуму бувъ Янъ Замойський; ближче всіхъ держвъ ёго коло свого боку Степанъ Батура, дарма що пани Зборовські допомагали ёму осягти царство. Заколупило їхъ се за серце; наважились короля зъ світу зігнати. Сю думку більшъ другихъ голубивъ середущий братъ Криштофъ. Самійло жъ думавъ доп'ястись переваги надъ Замой-

ськимъ великою прислугою королеві у Речі-Посполитій, а коли ні, то хочъ братаниємъ съ козаками. Нехай козаки про случай будуть прихильні до Зборовськихъ: колись козацька прихильность стане їмъ у пригоді. Оце жъ, пробуваючи за Порогами, пославъ Самійло посланці до брата Криштофа. Міжъ иншимъ одписувавъ ёму братъ, що євъ ёго великі таємниці. Шкода, мовлявъ, що не догадавъ тобі шифрованої азбуки приручити; теперъ на папері не можна всёго висловити. Зневажавъ тільки короля въ листахъ своїхъ, що не здйме й досі зъ Самійла баниці, а Зборовськимъ не дав переваги; узивавъ ёго идоломъ Вааломъ, що не таному бъ маціпурі королемъ зватись, та погрожувавъ, що багачко вже панівъ змовляецця на ёго за свою зневагу. Съ Туркомъ прохавъ не заїдатись, щобъ не почала шляхта ремствувати на Зборовськихъ за турецьку войну, тіє бо войни жахаецця. Тимъ часомъ благавъ боржій вертатись до дому, нахмивши козацтво до Зборовськихъ роду. А козакамъ писавъ тимъ часомъ, що братъ Самійло з'їхавъ до дому ради воювання турецької сили, бо тільки симъ и сподівався козакамъ приподобитись. „Ви, мовлявъ, чесне лицарство, ви вславились не въ одній Польщі; знають васъ и въ чужихъ земляхъ; здобули ви собі великої слави у імператорівъ и великихъ королівъ. Маю въ Бозі надію, що незабаромъ явите своє лицарське завязтте у якому небудь великому ділі, для спільної користі роду Зборовськихъ и вашої козацької“.

Ото жъ, слухаючи братнїє поради, не надивсь панъ Самійло ні на віщо, окрічъ звичайного гуляння съ козаками по низовихъ річкахъ. Тимъ часомъ видно зъ ёго порядківъ, що привертавъ усе кзичче та ближче до рідного краю. Коні переболіли за Порогами такъ, що нічимъ було гараздъ уганяти й за татарськими хижакими. Пославъ Зборовський до молдавського господаря, допевняючись обіцянки, а самъ прикочовувавъ съ козаками понадъ водою спокволя до Пробитого шляху надъ річкою Богомъ, бо туди мусивъ господарь 500 коней вислати. Ажъ ось козаки-невольники, втікши зъ орди подали звістку, що Татарє зъ своїми будками на колесахъ зближаюцця до Дніпра. Загорілось козацьке серце до здобичи. Не здолівъ Зборовський впинити своє військо гетьманськимъ словомъ, мусивъ пороздавати старшимъ усе добро своє, аби не ламали примир'я. Марно втрачався, бо ханъ лудивъ ёму тільки очи молдавською корогвою.

Козаки на Низу харчувались рибою та звіриною; доволі було по Дніпру и по ёго вітахъ уловівъ, та на сіль було трудно. По сіль козаки ходили на морське узберіжже, де знай плавали ту-

рецьмі судна. Виправивши Зборовський човни по сіль у Лиманъ, мусливъ самъ оберігати їхъ боєвими козацькими човнами. Проміжъ морськими островами⁴, міжъ Дніпромъ и Лиманомъ угнались були Турки за соляними заобичинними ажъ геть у протоки. Козаки лагодились уже до бою, та не заманили Турки у тісний кутъ; и Туркові не вдалось козаківъ у тісноті заступати. Обійшлась козакамъ сіль безъ бою.

Упшло вже доволі часу, а зъ Молдавщини не було звістки. Надумались козаки ити всімъ військомъ у Молдавську землю; виправили комінника свого навпростець до Вову, а самі спорудили човни, спустились у Лиманъ, а Лиманомъ примували до устя тієї жъ річки. У сему жъ то мабуть поході лучилась їмъ та пригода, що кобзарі співають, споминаючи на морі Зборовського. Тільки замість морської бурі застигли козаківъ турецькі галери. Сподівались козаки пройти човнами похъз берегъ, де галери бодались пєсківъ підводнихъ, якъ Турки съ Татарами обгорнули їхъ малими суднами; муслили вони залагти не имахъ на сужодолі, одбиваючи нападъ на остатні човни свої зъ харчами. И того не доказали; покинувши човни, потягли степомъ навпростець до річки Боя; та й нагетілись голоду доволі; поки добились до товариства, що пасло коні позадъ Богомъ вигандаючи човнівъ съ козаками. Довелось тутъ самою кониною харчуватись, бо рибуловний припасъ достарсь изъ човнами Туркамъ да Татарамъ.

Довго підживдавъ Зборовський на Пробитому шлясі одповіді господарської; даремне було жданне. И ханъ и господарь однаково злукавили. Тимъ часомъ голодъ и нужда пригнітали козаківъ що дня все гірше. Довелось примувати Зборовському ні при чому въ Брацлавщині, та респустивши своє козацтво на Україні, до домівки у Злочовъ вертатись. Дознались не малої біді козаки у сему поході, що де-котрі одъ безвіддя та безхлібья по степу падали. Дійшло до того, що гризли кістки, роги и ратиці, знаходячи въ дикому полі, а де ваявся жолудъ попідъ дубомъ, то живились нимъ наче лагоминкою. „Такої-то дознавъ нужди Зборовський Самійло, здобуваючи лицарської слави!“ мовлявъ Папроцький на закінчанні своєї повісти; „не страшна була йому и смерть, аби лицарства дозавати.“

Отъ же лицарство козацьке не оборонило його відъ лихої долі, ні коронного гетьмана; обохъ наважився згубити. Промиславши до себе шляхецьке юнацтво, думавъ ударити на Замойського середъ Кракова, а короля иншимъ робомъ зогнати зъ світу. Знавъ Замойський про його заміръ и чигавъ на його зъ своїми підручниками. Несподіване поймавсь ему

въ руки Зборовський, а въ короні були вже перекуплені листи Зборовськихъ про задуману зраду. Осуджено Самійла короткимъ судомъ задвірнимъ и въ тому жъ Кракові, де вінъ сподівався верховодити, одятю йому голову. (Дальше буде.)

Топір'ь-гора.*)

ВОЛИНСЬКА ДУМА.

Переспівъ Дениса Федоренка.

I.

Вже журавельни вєспу звістили,
И жайворонки підъ небомъ грають;
Жаби въ болоті заскрекотіли,
Та й соловейки гаї витатють.
Дівча въ діброві шука сонъ-збля;
Кус зузюлька, вінъ їй віщувъ...
Чи то жъ короткий, те й безъ весілля?...
Бліснули слєзи, серце сумувъ...

II.

Ходить по селахъ
Дідъ изъ торбанъ,
Будить святини
Души піснйми.
Всюди селамъ
Старцеві радъ,
Всюди вінъ перший
Середъ громади.
Навкруги його
Кумилиця люде:
„Застівай, старче,
Що було й буде?“
— „Ой мої дітки!“
Старець їмъ каже:
„Тяжка година,
Та й лихо време!“

Бувъ я тамъ, дітки, де Ингуль-річка,
Злившись изъ Богомъ, ріне у море;
Земля Татарська тамъ невеличка,
Да тяжке людямъ відъ неї горе.
Бувъ на шляхахъ я, що Днімъ Подемъ
Звідти прямують на Україну;
Зуздривъ зъ могили підъ небомъ голимъ
Піганъ Татаревну, хижу дружинну.

День и нічъ бігъ я,
Зъ силъ вибивався...
Гляну, амъ чорний
Заміть піднявся!
Вороний й галочъ
Підъ небомъ криче,
И щось незрине
Въ оздухахъ плаче.

Хто бувъ у Січі, приміти знає:
Кожъ съ улусівъ ханъ вилітає

*) Гора ця — на Волиню, у Ровенському повіті. На горі — кам'яний крестъ, а підъ горою — село Переділле. Людський переказъ про Топір'ь-гору заховано въ сій думі. Ділясь у XVI столітті.

До насъ по здобичъ, — ёго, мовъ хмари,
 Птаство голодне попережає.
 Горє жъ вамъ, дітки!
 Рине проклятий,
 Не дасть вамъ вєсну
 Празникувати.
 Молітесь, дітки,
 Святому Богу
 Та й тікай кожне
 Въ свою дорогу!

Молящя люде,
 А за горю
 Галочъ день вкрила
 Наче полою.
 Клікне-поклікне
 Старецъ до миру:
 „Гей, спасай душу
 Та й Богу віру!
 Крийтеся, люде,
 Хто куди встигне,
 Поки безбожна
 Подань наліне!“

III.

Въ темному лузі
 Сонце смієця;
 Промінь травю.
 Струмочокъ вьєця;
 Надъ нимъ плачує,
 Верба неначе,
 Схиливши віття,
 Сардещина й плаче.
 Вітеръ стихенька
 Віття хитає,
 Козакъ въ дівчини
 Правди й питає:
 „Чи вірво любишь?
 Мене, дівчино?“
 — „Люблю, якъ мати
 Рідну дитину.“
 Проговорила,
 Та й счервоніла,
 Шитимъ румавцємъ
 Лице закрила.
 Такъ полубудяна
 Собі воркують,
 Ажъ раптомъ гадась
 Страшений чують,
 Гднуть, ажъ хаки,
 Въ селі палають,
 Димъ по-рідъ снігъ,
 Хмари бурхають,
 Небо надъ ними
 Все почорніло,
 А сонце кровью
 Зачервоніло.

Изъ села люде, забравши дітки,
 Гурмомъ безладнімъ въ пущу тікають;
 Несуть икони, хрести, пожитки;
 Корогви зъ вітромъ журкочуть-грають.
 Леде до пущи
 Бідахи встигли,
 „Гала!“ Татаре

Въ село набігли;
 Виють, буркочуть,
 Мовъ бура злюща,
 Мовъ середъ моря
 Хвиля ревуца.
 Бліснули стріхи;
 Димъ відлітає,
 Чорнимъ кожухомъ
 Небо вкриває.
 Зникли...

Зосталось

Лишь пожарище.
 Вітеръ по чорнихъ
 Буртищахъ самце;
 Міжъ попелами
 Печи білють,
 А по руїнахъ
 Собаки виють.

IV.

Ой ти, Український народе, мидий!
 Чомъ ось-поконъ-віку въ горі зниваєшь?
 Чомъ сь-колински ажъ до могили
 Тільки турботу та нужду знаєшь?
 Де твоя доля,
 Люде сердешний,
 Що въ своїй хаті
 Не бувъ безпешний?
 Живъ-пробувавъ ти, мовъ та стеблинка,
 Що й перегнала бь иншу травичю,
 Дакъ муотъ тинуть у косовицю;
 Рісь ти, мовъ дикий, брєстоць-дубина,
 Що швидко вгору
 Парость пускає,
 Та злюща пакость
 Кору здирає;
 Мусить вінъ сокомъ
 Сидъ намагати,
 Голий корою
 Исть покривати.
 Глянешь на тебе —
 Серце змирає;
 Чи Бать прохляттомъ
 Тебе карає?
 Чи світь на тебе
 Розлютувався,
 Занапасти
 Притьмомъ завзявеш?
 Весно, красюца
 Землю квітками,
 Гарна, якъ дівка,
 Міжъ дівоньками!
 Въ цілому рєчї
 Добо найбраща
 Для земель иншихъ,
 Для насъ — пропаша!
 Чимъ ти витаєшь
 Руськіи инши?
 Що намъ промощишъ,
 Пишна богице?
 На пожарищахъ —
 Чорні руїни,
 А на руїнахъ
 Мнать побівають

То жь твоє любе
 Намь привітання!
 Геть від насъ, весно,
 Геть, не вертайся!
 Вь пущахъ та нетрахъ
 Квітомъ пишайся,
 Туди заманюй
 Погань отидну,
 Нехай забуде
 Русь-Україну.

V.

Гей ти, Данило,
 Славний козаче!¹⁾
 Чуєшъ, якъ сумно
 Вороння краче?
 Здавни ти знаєшк
 Шляхи Татарські,
 Славенъ ти, хваленъ
 Вь думахъ кобзарськихъ,
 Волосомъ свинимъ,
 Батьку, вьривайся,
 А вь полі битись,
 Не зарікайся.
 Гей стрепенися жь,
 Туре нащъ ярий!
 Кличуть у танець,
 Тебе Татаре,
 Кличуть у танець,
 Та й скалять зуби,
 Заткни невірамъ
 Землею губи,
 Свисни Щербатимъ,²⁾
 Ханові вь сліпи,
 Щобъ ажъ поганий
 Зуби заціпивъ.
 Не хтіть у Крими
 Тихо сидіти,
 Та й забавивъ несь
 Нашу вровъ яити.

VI.

Крикну ханъ зично
 Хижимъ Татарамъ:
 „Де ступаю хай вровъ
 Скрізь тебе даромъ!
 Потімъ гирамъ я вь)
 Давъ знакъ бровамъ,
 Щобъ звеселили
 Его піснями.
 Гучно триструнні
 Свіглять чунгури,
 Вь ладъ хита добомъ
 Ханище мурній,
 Кровью налиті
 Вирячивъ очі,
 Якъ звірь, що зістї
 Скотину хоче.

1) Процвітавъ тоді на Русі, підъ Кремлицемъ, славний лицарь Данило Малашевський, що ковакувавъ на Тартару.

2) Звався такъ виданий мечь у Данила.

3) Гирамъ — музика татарська.

Слухавши пісень,
 Такъ розходився,
 Наче людської
 Крові напився.
 Випустивъ стрілу,
 Закричавъ: аманъ!¹⁾
 Шлики й каптани
 Роздавъ міжъ гирамъ.
 Шукати дівчатъ
 Виславъ погоні,
 Казавъ спочити
 И попасти коні.

VIII.

На Топіръ-горі
 Щось дивне сталося
 „Господо, рятуй!“
 Крикомъ озвалось;
 Бо й тамъ Татарва
 Вже опинилася,
 За кимсь угналася,
 Та й зупинилася.

А тамъ у лузі
 Зиновъ при вербині
 Чомъ галасує
 Погань съ пустині?²⁾

„Джявръ, джявръ!“³⁾ белькочуть
 По-надъ водою
 Летять, що сили,
 Бо тамъ съ косою
 За свою любу
 Козакъ сердешний
 Навпроти Горди
 Вийшовъ безпешний.
 Одинъ зъ арканомъ
 Бувъ припустився
 Та кривнувъ: Гада!
 Съ коня схилився
 Бо козакъ ёго
 Черкнувъ косою,
 Беркицьнувъ мурій,
 Сторчъ головою
 Другий паблею
 Лишь замахнувся,
 Та не встигъ рубнуть,
 Не схаменувся,
 А козакъ ёго
 Якъ-разъ улунивъ,
 Роставъ косою
 На дві унучі,
 Тоді Гординці
 Стрїли пустині,
 Ему три жада,
 Вь серце встромили.

IX.

Чи се на небі
 Загрімотїло?
 Чи на стєну щось
 Закопотїло?

1) Добре! бриво! — такъ казавъ козакъ.
 2) Невірний. — Такъ мусульмане вють Християнъ.

Чи зъ батівсько
Втіка проклятий?

Ханъ у наметі
Лігъ полосатимъ,
Мовъ після жиру
Вовкъ, спочивати.
Кругомъ намети
Мурзівъ білили.
Підъ гору Топіръ,
Підъ гай засіли
Татаре; Аллу
Вже прославляють.
Та й сире м'ясо
Кінське лигають.

Копоть, що смершу
Далекимъ здався,
Разъ-у-разъ ближче
Все ростинався;
Вибігъ зъ намету
Ханъ съ переляку,
Вибігли й мураи,
Кричать: Алла-гу!
Миттю поганці
Сідають коні,
Риштують в'юки
До оборони.

Чути вже й голосъ....
Якъ гримъ лунає.
Холодъ горданську
Лаву проймає,
Мріють у полі
Шапки козацькі.
Веде юнацтво
Въ „танець татарський“
Сокіль Данило —
Ажъ глянуть мило!
Кінь підъ нимъ бивий
Басує-рвєцця;
Мечъ у правниці —
Щербатимъ авєцця;
Сяє сталава
Шапка-мисюрка;
Бліскає панциръ,
Вієцця бурка;
Борода має
Біла, кучмата;
Крикне у полі —
Наче гармата.
Передомъ скочить
Жваво до танця,
Затопивъ шаблю
Въ крові поганця.
Збився мургурій
Ханъ съ пантелику,
Не зумівъ справить
Своїхъ до шикю,
Сунувъ упередъ,
Мовъ зъ мішка шиломъ,
Зчепивъ на шабляхъ
Зъ старимъ Даниломъ.
Ажъ ось Данило
Щербатимъ свиснувъ,
Здобувъ ханъ ради.

Та й съ поля приснувъ.
Зъ московський місяць
Буде лизатись,
Не хутко зможе
На Русь загнатись.

ІЖ.

Зъ нетрівъ та зъ лісу вийшли селяне,
На пожарище дивляцца сумно,
Ажъ не ймуть віри, ажъ серце в'яне,
Такъ зруйновали їхъ село глумно.

Плачемъ голосять,
Тяжко й задихають,
На що споглянуть,
То й зарідають.
Зболіли груди,
Захрипнувъ, годось,
Голови ависли,
Якъ в'ялий годось.

Дві старі вдови зайшлись слезами,
Людей питають: „Хто вірить въ Бога!
Чи нема мого сина міжъ вами?“
Друга старенька пита небога:

„Чи не бачивъ хто
Мові часомъ?“
Та й заголосить
Обідві разомъ.
Шкода питавня!
Вже й вечоріє;
Сонце за гору
Голову криє;
Промінемъ хмару
Позолотило,
А надъ хмарою
Небо темніло.

„Дивод ой диво жъ!
Люде гукнули,
На Топіръ-гору
Гурмомъ синшуми;
Бо на Топірі
Хрестъ почавъ мріти.
Перші зуаділи,
Маленькі діти,
Роспростаръ руви,
Вінъ кам'яний;
На хресті сяють
Слова святі.“

Що було миру
Ниць повалилось;
Обідві й неньки
Їму вклонились.
Одна молилась,
Поклони біла,
А друга кричмо
Заголосила.
До хреста ліне,
Щось їму шенче,
Шепче, цілує....
Ніби їй легше....
Та й підъ лобъ очі
Позапускала,
Ірацємъ безъ духу
Підъ хрестъ ушла.

„Ой не волю жъ вамъ“,
Каже піпъ, „Діти,
Бідну небогу
Та й тверезити.
Спитайте лучче,
Яка ть сила
Хрестъ передъ нами
Постановила?
То рука Божа
Зробила чудо,
Щоки світъ сонця —
Пам'ятка буде.“

X.

На Топірі спать
Повкладалися;
Що въ кого було —
Повкривалися.
Місяць надъ миромъ
Стиха сиве,
А соловейко
Въ лузі співає.
Усі замовкли
Съ тяжкого горя;
Тільки старенькі
Молитви творять;
Тільки заквильть
Тамъ немовлятокъ,
То аітхне зъ жалю
Крізь сонъ дівчатко.
Въ кінець ущухло.

Злиплися віки
Сномъ благодатнімъ
Ніби на віки.
Не спала одна
Тільки людина —
Мати старенька
Зниклого сина;
Квильть по тиху,
Мовъ голубиця;
Зъ очей горюща
Крапле водиця.
Нічонька-мати
Землю покрила,
Все пригасила,
Все потаїла.

Въ о́здухахъ всякі
Духи блукають:
Ті дбають щасте,
Ті смерть зсилають.
Все по їхъ волі
На світъ приходить,
Та й по їхъ волі
Изъ світу сходить;
Потайні коси
При собі носять,
Людське диханне
На устахъ косять.

Люде вартіві
Нагле поснули;
Зъ неба дві зірки
Внизъ подинули;
Въ темному лузі

Зірка зникає,
Друга на гору
Тихо злітає.
Хрестъ на Топірі
Заворушився;
Камінь, мовъ тіло
Біле, світнися
Намалювалися
Карні очі;
Забованіли
Коси дівочі;
Уста рожеві
Любо всміхались,
Руви обняти
Роспростирались.
Ажъ ось прилінувъ
Янголь крилатий,
Подавъ дівчині
Изъ себе шати.
Въ янгольськихъ шатахъ
Дівчина гожа,
Мовъ просто съ церкви
Святая Божа,
Съ каменя вийшла
Собі тихенько,
Поміжъ сплющими
Майнє легенько.
По-надъ землею
Знявшись летіла —
Де верба въ лузі
Милого вкрила,
А зъ високості
Глянула въ воду:
„Чи пізна милни
Мою уроду?“
Та й усміхнулась,
Мовъ квітка сяс,
Якъ поцілункомъ
Ранокъ вітає,
А підъ рукою
Серце заграло,
И очко щастемъ
Ажъ запалало.

XI.

В І Н Ъ.

„Ой не дали жъ намъ
Щастя дожити!“

В О Н А.

„Звелить Господь рай
Нашъ відчинити.
Давъ намъ дознати
Щастя такого,
Що не боїцца
Нічого злого.
Трома стрілами
Тебе пробіли,
Та й на сімъ світі
Насъ розлучили.
Дай — поцілюю,
Кожну стрілину,
Рутою рани

Твої обвину.
Чого ж сумуєш?*

В І Н Ъ.

„Не сумувати
Не зможу: чувъ я,
Якъ моя й мати
Билась у землю
Та голосила.
І втішати
Не моя й сила.“

В О Н А.

„Та й я не знаю,
Де моя мати:
Богъ не дозволивъ
Про неї дбати...
За мною гнались
Хижі невіри.
На Топірь-гору,
Що люті звірі
Отъ-отъ близенько...
Тільки съ півъ-гої...
Вже й досягають...
Вже їхъ долоні
Коси мові
Отъ досягали.
Крикнути тільки
Уста здолали:
„Господе, рятуй!“
Та якъ простерла
Руки хрестомъ, я
Такъ и замерла.
Такимъ те чудомъ
Спасъ Богъ одъ глуму!
Теперь я маю
Єдину думу:
Кожної ночі,
Саме въ півночі,
Буду літати
Тебе витати,
Ранонькі любі
Та й цілувати...“

ХІІ.

Ой тамъ за гаємъ
Небо зъ землею
Зійшлося, ніби
Своє зъ своєю.
Тихо блукають
Хмари стадами;
Русалки мріють
Міжъ яворами.

На світъ зайнявпийсь,
День уже динше;
Вітерець трави
Й листя колише.
Вовки та лиси,
Що жирували
Татарськимъ трупомъ,
Геть повтікали,
По пущахъ, нетрахъ,
По логовищахъ,
Зъ мертвого поля —

Съ небоваща.
Ось вийшло сонце!
Багаттемъ сяє,
Проміння любо
На світъ зливає:
Давно сховалась
У хрестъ дівчина;
Козака вкрила
Въ лузі вербина.

Надъ пожарищемъ
Ластівки вьюцца;
У лузі бжільки
Медомъ пасуцца,
Любо гостюють
Поміжъ квітками;
Бусель поважно
Дибле плавами;
Чайкі кигичуть,
А бугай бугу
До нихъ озвецца
Съ темного дугу.
По ставу грають
Золоті хвилі,
А соловейко
У саду квилить;
Циркає качка;
Гуска гегече;
Крильцями въ полі
Жайвіръ трепече.
На пожарищі
Скрізь обгорілі,
Мовъ чорна вартя,
Шули стрімиди.
Крили все поле
Татарські трупи;
По нимъ шугають
Ворони й круки,
Шарпають тіло,
Очі довбають,
„Похоронъ темний“
Орді справляють.
А надъ горою
Топіромъ сяє:
Кам'яні руки
Хрестъ простягає

ЖИЗНЬ КУЛІША.

(Дальше.)

Пови жъ до такої біди дійшло, об'їхавъ Кулішъ изъ своєю жінкою мало не всю Европу, дивуючись цивілізації щасливихъ народівъ и сумуючи, що не дають лукаві люде рідну Україну такъ уцивілізувати. Вернувшись, написавъ вінъ, у Мотронівці, повість Майоръ и напечатавъ у журналі „Русскій Вѣстникъ.“ Катковъ тоді ще не одичавъ розумомъ. — Думка про народню освіту була найлюбішою думкою Кулішевою. Видавъ вінъ въ 1857-му року Граматку у п'яти тисячахъ примірникахъ, и, щобъ її не куповано дуже въ сто-

льниць, виставляв ціну півкарбованця, а на Вкраїні звелів продавати дешевше, ніж стоїла йому самому; до того, багатько тихъ Граматокъ пороздаровувавъ усюди. Отъ же знайшлися письменні та довгоухі люди, що печатно докоряли Кулішеві за наживу зъ Граматки и іншихъ книжокъ! Мовчавъ Кулішъ, бо думавъ, що такихъ людей самий гріхъ їхъ карає. Трохи згодомъ видавъ вінъ меншу Граматку у восьми тисячахъ примірникахъ, и розпродавъ її за бѣзцінь, або пороздаровувавъ. Коли жъ хто думає, що Кулішъ зароблявъ гроші для самихъ грошей, то нехай у тихъ спитає, кому вінъ дававъ гроші безъ вороття, яко наукою підмогу, по сотні и по три сотні карбованцівъ: свого часу такі люди обізауця. А скільки відъ ёго йшло збогому простолюддю, найпаче жъ сліпимъ кобзарямъ и лірникамъ, то про се тільки найблизчі приятели ёго знають!..

Найлюбіща ёму людина зъ простолюддя була и є хрещениця ёго Оленка Вовківна, воронізька козачка, що хрестивъ вінъ її бувши ще у дяка въ школі. Мати Кулішева дуже любила и стару Вовчуху, моторну, говірку бабу, и її Оленку: въ очу у Куліша, на сій Оленці, що вже давно замушемъ и обсадила себе дітьми-козачятами, сияє одсвітъ матернёго серця. Якъ колись Уляна Терентівна, такъ теперъ вона бере відъ ёго запомогу.

Вернімося зновъ до літератури. Року 1860 видавъ Кулішъ альманахъ Хату. Хотівъ бувъ видавати підъ сею назвою, журналъ, та ёму не дозволено. Тоді взявъ за се діло Білозерський Василь и 1861 року почавъ видавати Основу. Того жъ року поїхавъ Кулішъ изъ Костомаровимъ купатись у морі; жили вони вкупі зъ місяць у Ниці и въ Монако, були въ Генуї, потімъ розїхались: Костомаровъ вернувся у Петербурхъ, а Кулішъ довго ще вештавъ одинъ по Італії, — проїхавъ у Відень, зъ Відня залізницею до Дунаю, Дунаємъ завертавъ у Турецьку, съ Турецьки опинивъ у матері Гоголя, въ Полтавщині, проживъ тамъ зъ місяць и въ-осени вернувся у столицю. Бувъ се понурый періодъ ёго життя; сумувавъ тяжко; а чого — хиба бъ у цілій книжці можна розяснити. Надъ Lago Maggiore щось наче шепнуло ёму стихъ:

„Ходжу берегами — та й не нахожуся“..

Зъ сего стиха виснувалась дума про Україну, а та дума повела за собою рій думъ, — и такъ за шалий часъ, уродились Досвітки. — Тоді саме вінъ читавъ Данта и ёго біографію. Ще зъ Генуї писавъ Кулішъ до любого свого приятеля и земляка Глібова Леонида, шкодуючи, що самъ не має вдачи до стиха, и раючи ёму переказать повашому дяді сонети Дантові; а днівъ черезъ п'ять

уже не давали ёму покою, мовъ бжолы коло уха свої власні стихи.

Роспуцу я свої думи
Та й не позбираю;
Ростеклися сумуючи
По рідному краю...

Дума являлась за думою. Разъ щось сумно співало ёму думу про бідолопнёго Солдоницю (де гинули козаки 1596 р.), зновъ — про Кумейки (1637). Тоді жъ манило ёго на Дунай, и ще не бачивши Дунаю написавъ вінъ початокъ Дунайської Думи. Поему Великі Проводи розпочавъ Кулішъ на пароході, пливучи Дунаємъ, и томила вона ёго доти, поки не засівъ у Гоголихи, въ Василівці, всюди ёго трівожено, або жара знемогала. Тамъ походяючи якъ у себе дома, попідъ розлогими липами та дубами понадъ водою, зложивъ вінъ и Великі Проводи и другу поему — Настусю, и багатько де-чого ліричнёго (Великі Проводи дуже поцсовані цензурою.) Въ поезії Куліша народня историчня струна дзвінить такою правдою якъ ні у кого зъ нашихъ поетівъ; разомъ зъ тимъ чущя велика, недовідома сила рідного нашого слова, и глибокий душевний сумъ, хоча за співъ ний Досвіткамъ одзивающя якоюсь вірою и надією:

„У досвіта вставъ я... темно ще на дворі;
Де-не-де по хатахъ, ясне світло сяє, —
Сяє ясне світло якъ на небі зорі...
Дивуюсь — радію, — у серця питаю:
— Скажи, віще серце, чи скоро світъ буде? —
— Ой скоро світъ буде,
Прокинуцца люде,
У всяке віконце,
Засняв сонце...“

„Ой ударю жъ вразу у струни живі:
Прокляньтесь — вставайте старі й мамі!...
Вишуваннямъ новимъ серце мовъ б'євця —
Черезъ край изъ серця рідне слово лещця!...“

Спогадаймо тутъ про одно діло Кулішеве, що треба бъ було десь попередъ згадати, — та що въ ёго житті все важить, тимъ байдуже мині було за планъ сего писання. — Якъ умеръ Шевченко, то зайшла річъ про пам'ятникъ, який би годилось надъ нимъ поставити; Кулішъ сказавъ: „Шкода того кошту и заходу. Шевченкові треба спорудити пам'ятникъ нерукотворний. Нехай збирающя громада земляківъ въ им'я Тарасове, щобъ визнали добре одинъ одного, а съ того — побачите, яка буде користь.“ Такъ и сталося. Почала щонеділі громада збиратись и творити малу складовину грошеву на школу и інші добрі речі о имени Тарасовімъ. Те жъ почалося у Москві; те жъ и по іншихъ городахъ. Незабаромъ огласивъ Кулішъ таку думку: що въ насъ на Вкраїні ремѣство по селахъ підупало; которі жъ ремѣсники навчающя по городахъ, ті набірающя потанянь звичаївъ и

псують сілський людъ мовъ заразою. Черезъ те мовивъ далі и землю пашуть не такъ то добре, и звесь побитъ простолюдний стоить у насъ низько; не всюди въ хаті коло дверей залізну клямку побачишь, и столярної роботи по селахъ дуже мало. Тимъ-то, казавъ, годилось би намъ спорудити хліборобно-ремесну безплатну школу, щобъ хлопцятъ навчати добре землю оброблювати, садовину порати, коло бджоли ходити, а разомъ съ тимъ плуги добрі робити и всяку хатню потрібність вистачати якъ найкраще. Обернемо свою складовину на таку школу, и нехай ся школа буде зватись „Тарасовою.“ Отто буде ёму найкращий пам'ятникъ, душі ёго найлюбійший.“

Послухала громада Куліша, та що по тому? Такої школи спорудити не дозволено, ба, й поданого у Министерство Внутреннихъ Дѣлъ проекту не вернено. „Дарма“, каже Кулішъ — и гарячий, и холодний разомъ. „Нехай тільки буде въ насъ думка про се, — то й то вже не мале діло. Збирайте гроші по троху. Хочъ би за свого життя ми й не допевнились пам'ятника Шевченкові, — інші після насъ допевняця.“

Петербурську українську громаду складали не самі Куліші, та й не Кулішівці. Усякихъ людцівъ нашлось тудн доволі. Вбачивши теа, занедбавъ бувъ Кулішъ громаду, та близькі приятелі благали ёго не відвертатись; „а то“, мовляли, „на тебе дивившись и інші відвернуця“. Мусивъ Кулішъ навідуватись де-коли въ громаду, та нелюба вона була ёму. Мовчазний, сидівъ вінъ кінець стола; чужа стала ёму та хата....

Київську громаду ще меншъ вінъ уподобавъ. Постерігъ вінъ тамъ у пісняхъ, у річахъ и звичаяхъ якесь бурлацтво. Було въ тій громаді людей доволі розумнихъ, та чогось вони передъ громадською чєрию нахилились. Постерігъ Кулішъ, що громада ся довго не встоить, и пішовъ геть відъ неї; яко жъ и сталось.... Поліція тутъ поліцією, а громадяне громадянами.

Про московську українську громаду, про полтавську и харківську пірано ще говорити. — Буде того що праведна думка усюди заявлена, и початокъ народнєму self-help зроблено. Зерно посаджене въ народню душу; ніяка сила ёго и не дошукавця, — и воно колись пустить корінь незримо и виявить могуту красу на сонці. Нехайже буде слава всімъ громадянамъ — и малимъ и великимъ! Якъ ходитимуть колись сини їхъ у громаду, тоді вони свою давню вину разумною радою заглядять.

Здавна, ще зъ київського учительства знано Куліша яко чоловіка грошовитого, бо не показувавъ нікому нужди своєї, — не любивъ одєжи недбалої, зашмарованої, подраної, або-що — и часомъ дававъ тамъ рубляку, де інші відбувались копійкою. Росказувавъ намъ Чуйкевичъ Петро — якъ вінъ, идучи разъ по Києву, стрівъ старця-дідуся свого. Розмовляючи съ Чуйкевичемъ про поточню річъ, вийнявъ Кулішъ зъ кишені срібного карбованця и подавъ дідусеві мовъ денежку. (А жалування бравъ тоді мало, — рублівъ до трохъ сотъ на рікъ). И не було се хвастаннямъ, бо ніхто не відходивъ відъ ёго безъ грошей, коли трапилась кому нужда. Хочъ позичить у кого, а дасть. И не самімъ землякамъ роздававъ гроші. Нехай обізвучя ті, що знали ёго въ Тулі. Разъ, на поштової станції, міжъ городами Орломъ и Сівськомъ, сказано ёму що якийсь Финляндець, идучи до київського гарнизону, застрявъ середъ дороги, бо витративсь до копійки. Пішовъ до ёго Кулішъ, розговоривсь, — питає: „Скільки вамъ треба грошей, щобъ доїхати до Києва?“ — „Тридцять-пять карбованцівъ.“ — Вийнявъ и давъ. — „А се мій адресъ. Якъ матимете, — вшлете изъ Києва.“ Не спитавъ якъ и зовуть, — и ніколи не одержавъ грошей!...

Велике трудолюбьє, великі праці и розгартіяшъ, високі думки и хлоп'ячу пустоту, жажду грошей и недбалу щедрість у ёго можно було вважати не въ одинъ той самий тиждень, а въ одинъ той самий день. Тільки одного, въ ёму не було: на всій Україні и де-інде ніхто не бачивъ Куліша підпилимъ. Коли й випивавъ вінъ зъ приятелями замолоду, — якъ то мовляють, — не проливаючи, — и тоді річъ ёго була твереза и ходя тверда. Ще й надто. Росказувавъ той же Чуйкевичъ, що коли хочешъ Куліша послухати, якъ вінъ глибоко у поважні речі входить и порадою доброю тебе піддержує, то нехай лишню чарку вип'є. По тверезу зривалось іноді въ Куліша таке слово, що когонебудь вразило и самъ вінъ, прохоловши, жалкувавъ за своєю нерозвагою; а на піднятку видавця вінъ міжъ усіма одинъ непитуцимъ. Що ми вище сказали про аристократичність артисто-козацьку у Кулішевій удачі, те ще разъ тутъ згадаємо. Коли траплявця ёму пити, то питиме або що добре, або зовсімъ не питиме, опрїчъ звичайної чарки горілки, яку що дня вживає. Коли задумає меблі купити, то — або дорогої купить, або сидитиме на простій лаві. Библиотеку має таку велику и гарну, наче який панъ на всю губу. — Багацько черезъ ёго руки перейшло грошей. Три рази на віку довелось ёму бути у великихъ довгахъ, и три рази оплатився працею голови своєї. Ні разу жъ при тому не підписавъ векселя, и давано ёму на три тисячі карбованцівъ безъ якої-небудь росписки.

(Конецъ буде.)

Гол ові помічники при редакції: *В. Згарський, М. Косакъ, Дрѣ В. Лукаковський, Ом. Партирський, Дрѣ К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменяца „Народнѣго Дому,“ (Краківська уліця). Администрація підъ Ч. 411¼.

ТУРЕЦЬКІ БРАНЦІ.

Оповідання Морозенка.

(Конець.)

Тої ночі и султанка Тгаранъ, найкраща перла Сераю Падншаха, не могла й ока зажмурити, и її та ясна нічка, той чудний співъ соловіївъ якийсь сумъ, якусь тугу у серцю пробудили. И вона вітворила віконьце та дивилась на Божий світъ, на зорі небесні, на дримаючий Стамбуль.... її за вузко було у тихъ широкихъ, золотихъ кімнатахъ, її душили ті чудні восточні пахощі.... И її душа туди гадками-думками літала, де Дніпро синій, де Київъ золотоворотий, де ріка Сула, у котрій малою купалася и по надъ крутий берегъ співаночки щебетала, — де моголи, кургани, степи безкраї зеленіють шовковими травами. Довго, довго гляділа вона крізь віконьце, вітала душею на Україні, пригадала собі неньку покійну Горпину и безталанного брата Петра... а тутъ и чує и собі не вірить, що хтось то у скутарі українську пісню співа.... Серце зраділо и око засіяло, неначе бъ вона справді на Україні зъ дівчатами-подругами пісні на вечорницяхъ проводила. — Вже пісня утихла, лишъ соловейко на ципресі заводить. Наслухала ще довго Султанка, а потімъ заплакала мовъ мала дитина. Хто співавъ цю пісню? Іі такъ мило, серденько іі такъ тѣхна у грудяхъ, радо бъ вискочити, бо їму тамъ за тісно, радо бъ щось промовити, та мови не знає:

Віще серце, віще серце
Всѣ передомъ знає,
Воно всѣ би намъ оказало,
Та мови не має...

Цілу нічку и очи не примикалися у Султанки, годі було забути про рідну пісню українську. Хто іі співавъ? — може який невольникъ трибунчучного Паши? — може хто зъ України? Нині снажу ёго відшукати, нині може вчую що про мій рідний, незабутий край. Може нещасний невольникъ немає правди у свого пана, може бідує у чорній

неволі? Треба ёго відшукати, визволити изъ лютої неволі, поліпшити щербату долю!

У такихъ гадкахъ привітало Султанку сонечко виринаюче изъ синѣго Мариморя. Помолилася потай миру, щобъ и евнухи не чули, до Пречистої Діви и до межигородського Спаса, перехрестилася и плеснула у долоні. Отворилися двері, а чорний рабъ ставъ передъ нею: „Най прийде заразъ Кизляръ-Ага!“ Етиопъ уклонився и вийшовъ. Незабаромъ вийшовъ у кімнату сивобородатий начальникъ евнухівъ, уклонився низько та проговоривъ: „Що зволишъ розказати дорога пердо серайська?“

— „Повище Сераю, недалеко скутарі співавъ хтось нині у ночі українську пісню. Того співака рада бъ я видіти; вишукай ёго и приведи сюди!“ промовила Султанка.

Кизляръ-Ага уклонився и вийшовъ. Слуги й яничари розбіглися по цілімъ місті и самъ Кизляръ-Ага пішовъ шукати українського співака. По дорозі поступивъ до склепу Мехмета и zobачивъ тамъ нашого Юсуфа.

„Ти Мослимъ?“ спитавъ ёго Ага.

— „Ні!“ відповівъ Юсуфъ.

„А звідки жъ ти родомъ?“

— „Зъ України.“

„Якъ ти сюда прийшовъ?“

— „Татаре мене у полонъ взяли, та Мехметові сюда продали“.

„Де ти бувъ сеї ночі?“

— „Дома.“

„А що робивъ?“

— „То що й другі люде роблять — спавъ!“

„Але ти й співавъ сеї ночі; тебе сторожа Серайська чула; а ти не знаєшъ, що ночами співати невільно?“

Юсуфъ лишъ зачервонівся, мовъ калина у лузі и преговоривъ крізь плачъ:

— „Я гадавъ, що тутъ такъ вільно співати, явъ и у насъ.“

„Ходи жь зо мною!“

— „Якъ же жь я можу склепъ Мехмета лишати?“

„Зберайся та ходи; я жарту не знаю!“ гримнувъ Ага.

— „Добродію мій любий, паноньку мій милосердний, лишть мене тутъ, я бідше вже не спватиму.“

„Ходи!“ ще разъ гримнувъ Ага.

Видівъ Юсуфъ, що біда, зібрався, замкнувъ склепъ и ступавъ боязькою ступою за Кизляръ-Агою; трясся, мовъ листъ вденний відъ вітру, неначе бь ёго вже засудили на смерть.

Идутъ вони вузкими й широкими дорогами; Араби, Болгари, Черногорці и всілякі люде кляняютьца передъ Агою и зглядаютьца на блідого Юсуфа, мовъ би самихъ себе питали: що то за одень? що вінъ провинивъ? А Юсуфові ажъ лице паленіе — радъ би вінъ и підъ землю попасти.

Вступили у першу Серайську браму и тамъ щезли.

Сидить Султанка Тгаранъ на дивані, голувоньку на білі груди понурила — задумалася. — Отворилися двері и війшовъ Кизляръ-Ага.

„А що, знайшовъ?“ запитала скоро Султанка. Ага махнувъ лишъ головою. „Приведижъ ёго сюда!“

Привівъ Юсуфа до кімнати. Лишь глянула Султанка на лице малого хлопчика, зараезъ спізнала свого брата Петра и серденько її сильніше стало битися у грудяхъ. Вона махнула рукою и Кизляръ-Ага війшовъ зъ кімнати.

„Звідки ти хлопчику?“ спитала тихо Султанка, а Юсуфъ ледво промовивъ крізь слези: „Зъ України.“

„Якъ же жь ти називавшся?“

— „Теперь Юсуфъ а дома Петромъ звали.“

„Якъ називалася твоя ненька и мавъ ти брата и сестру?“

— „Мою неньку убили Татари; Горпиною звалася. — Брата не мавъ я, лишъ сестру Ивгу. Обохъ насъ взяли Татари у полонъ; — сестра у Кримського Хана, а мене сюда продали.“

„И мене сюда продали, братіку мій незабутий! Я твоя сестра!“ промовила Ивга, слези рясні поллялися по її лицу.

— „Се ти сестро моя, Ивго люба!“ крикнувъ радістно Петро и обое обнялися и щирі слези блиснули и по личку смотілися, наче дорогоценні перли.

„Мині серце казало“, прошебетала Ивга, „що се ти сю пісню співавъ и я відгадала: се мій братъ Петро, моя єдина потіха на далекий чужині!“ и зновъ приглубилися и поцілувалися наче ті сизі голубьга. „Коли така вже наша доля, коли вже намъ такъ суджено, нашъ вікъ далеко відъ рідної, незабутої України проживати, то хочъ у двоухъ згада-

ємо нашу неньку Україну, наші степи й дуги, гори и бори, то серцю легше стане и легше у двоухъ горе и тугу забувати. Вже не одалиски співатимуть мині пісень, та ще чужинецькихъ, а ти заведешъ рідної української, то й легше поплачетца.“

Оттакъ говорила Ивга и зновъ обое обнялися и сердешно заплакали.

Дійшло и до Султана, що ёго дорога перла знайшла сьрце брата. Ся вість и ёго утішила. Вже въ Ивги личко повеселішало, вже легше її неволю терпіти, вже легше й груди віддыхають, неначе бь тяжкий камінь изъ серця упавъ. Приклинавъ до себе Султанъ Юсуфа, убравъ ёго у соболі и порфири, поставивъ ёго Агою и приймивъ до свого Сераю.

Не довго трівало щастя Ивги и Петра. Що ино заблєсло імъ сонце, що ино розступилась трохи туга та сумъ великий, а вже зновъ изближидася темна хмара, що затъмила імъ ясне сонце — щасливу їхъ долю.

У Царгороді підійнявся бунтъ проти Султана Ибраима. Улеми свинули Султана Ибраима изъ отоманського престола. Попався Ибраимъ у темну темницю, щобъ тамъ своє життя досултановати; ту жь погибъ вінъ відъ руки Капизъ-баші на приказъ Муфті. Гірка жь доля припалася нашимъ бранцямъ. У Сераю Падишаха єсть одень відділъ, Ескі-Серай зветца, — тамъ замикають по смерти турецького Султана всі ёго жінки и одалиски, щобъ по нимъ увесь вікъ свій тужили и сумували. У Ескі-Сераю, у темнихъ дѣхахъ, що и світа Божого не видати, тамъ плачуть султанські жінки и одалиски, тамъ и наша Ивга тамъ и Петро, якъ два світла у темряві світять. Ой темніе-гасне світло відъ темноти, — ой гаснуть відъ злиденного горя, відъ великої туги, відъ неволі лютої наші світла Ивга и Петро. Не мине динька, не мине година, щобъ не проливали бідні сироти гіркихъ слізъ. Далася імъ ажъ теперь люта неволя у знаки.

Чимало часу переминуло, якъ Петро и Ивга у темниці сиділи. Усе гіршало імъ, усе більша туга-роспука засідала у серцю. Ивга ридала, благала милосердного Бога, щобъ спасъ її та братіка молодого изъ турецької неволі, щобъ пославъ імъ утіху, відряду на далекий чужині. Долетівъ мабутъ ридаючий голосокъ Ивги до милосердного Бога, вознеслись мабутъ сумні, тужливі вздыхання Петра у сине небо, — що Господь не забудъ сиріть и въ далекий, ворожій чужині.

Назорцею Ескі-сераю бувъ старій якийсь, сивобородетий Татаринъ. Ёго поморщене лице, ёго чорні повислі брови та понурі очи явно говорили, що сей старецъ не мало горя у своїмъ життю зазнавъ. Приглянувшись ёму близше можна було добачити, що се и не Турокъ и не Татаринъ, — а

не виходив чолі, по довгих неначе бь заперозв'яких вусахъ, сказати бь, якийсь давній, горезь пробитий січовикъ. Ніхто не чувавъ у Царгороді про ёго родиву, ніхто и не знавсь изъ нимъ такъ по щиро-приятельські, щобъ заглянути у ёго та-мничі речі. Затаївсь Татаринъ Исмаиль (такъ ёго звали) у собі самому, нікому не виявлясь. — От-тожъ не разъ бачивъ вінъ сдѣмъ Ивги, неразъ чувъ вінъ ридання Ивги и Петра, їхъ нарікання на люту недолю. А то бувъ на виду якийсь зимний, острій, здавалось не знавъ ні пощади ні милосердя — а теперъ, бачучи горя та недолю братерську, неначе бь пом'якшавъ, змилосердився надъ ними. Неразъ приступить до нихъ, привітає щиримъ словомъ, потішить, розвеселить.

Одного разу приступивъ вінъ до нихъ дуже сумний на виду, та питає: „Не сказали бь ви мині звідки ви родомъ та чи по волі ви тутъ, чи ні?“ — Тоді то стали Ивга и Петро своє життя бідолашне ёму розповідати; приходилось не разъ до слізъ не то вже Ивзі та Петрові, — а и старий Исмаиль проковтавъ не одну слезу. Слухавъ вінъ сирітського оповідання, неразъ тяженко чогось вздихавъ, наче бь яке давне горе у ёго серцю розбуджувалось. Скінчила Ивга оповідання, посхилили Ивга и Петро сумно головки... сидівъ и Исмаиль, зажурившись ніби задумавшись... а далі наче бь зо сну пробудився, піднісь голову и сказавъ: „Знаю я те горе и я колись бідувавъ, загинувъ по темницяхъ. Мавъ и я сестру любу, красну, мовъ те сонце ясну; загинула вона, а я, якъ видите, оттутъ дістався. Знаю я що значить неволя, чого стоить сестра братові. Діточки любі! жалко мині, що ви такъ вь неволі погибаєте. Ласки шукати вамъ у теперішнёго Султана нема що. Воля ваша вь вашихъ рукахъ. Визволитесь самі — будете вольними; а ні, — то ні. Хочете я вамъ допоможу, бо жаль мині васъ. Послухаєте мої ради, а може вамъ буде благо. — И я оттутъ не по волі, не вольний я, а рабъ оттого Султана, що засівъ на отоманському престолі. Я хочъ старий, — а и старій пташині бажаєтця волі. Вашъ край, якъ чувавъ я, сливе гостинністю; у васъ не оденъ чужинець найшовъ приютъ сердешний. Може и я проживу щасливо на волі мій вікъ у вашому краю, — може збереже мій попіль ваша земля. Коли ваша воля, то я потурбуюсь, васъ и мене визволити.“ — Скінчивъ и пильно глядівъ на невольниківъ; слеза тремтіла у очахъ... Петро и Ивга кинулись до него мовъ до рідного батька, припали ёму до нігъ, зъ радісними слезами вь очахъ дякували ёму:

— „О якъ же жь намъ тобі віддячити, добродію нашъ,“ прощобетала Ивга, „якъ висказати намъ

нашу любовъ до тебе, нашъ утішителяю у лютому горю, нашъ спасителяю изъ гіркої неволі. Пів віки тебе не забудемо, а у нашъ край просимо, шанувати та плекатимемъ якъ рідного батька. Не буде намъ більшого щастя, ні більшої радості, якъ побачимо тебе у нашій хаті.“

„Не порâ дякувати, — часъ минає“, каже Татаринъ, „ви будьте приготовані, а я піду ще про дещо розвідатись. Завтра коло ошівночи виберемось звідси.“ Сказавъ и вийшовъ.

Уже на світъ благословитця. Повнолиций місяць поблідъ, на сході небо забіліло. Відъ моря віє холодний вітеръ — темний туманъ покривъ побережжя, а по долинахъ простяглась сива мрака. Всюда тихо: нічні птахи втихли, поховались передъ дневнимъ світломъ; — гамору людського ще не чути, — солодкий сонъ заколисавъ ще всіхъ — а сонце ясне не виринало изъ синёго моря. — Тихо и надъ морськимъ берегомъ. Ажъ ту рознісся стукіть кінськихъ копитъ, а изза гори виявилось три іздці. Оденъ іздець — старий Татаринъ, зъ кінжаломъ та пістолями за поясомъ, — їхавъ впередъ пробираючись скрізь дебри та густі корчі. Вслідъ за нимъ їхало двохъ молодихъ Турківъ. Іздці намъ знакомі. Исмаиль, Ивга и Петро вніздили изза гори. И радість и боязнь малювалась на їхъ лицю; коні були помучені, а іздці усе їхъ наганяли, щобъ віддалитись імъ відъ неприязного Царгорода.

„Своро намъ треба пробератись вь оцей гай“, казавъ Исмаиль показуючи на лісь, що недалеко у мраці бовванівъ, „тамъ віддихнемо троха, та зновъ потягнемъ до моря, де насъ ожидають чайки.“ Похиливши голову їхавъ Исмаиль. Лісь ставъ ближше вияснитись изъ тумана. Незабаромъ стали наші іздці, передъ лісомъ. Високі дерева та густі корчі не давали пріступу. На силу перебрались молодята за старимъ Татаринимъ поміжъ лісовою гуцавиною. Патиччя тріщало, а посохле листи шелестіло підъ копитами — а дичина розскакувалась передъ ними. Лісь стававъ усе густішимъ та темнішимъ. У глибокій ліса стали, коні коло деревъ поприв'язували, а самі посідали, щобъ тріхи підкріпитись.

— „А не жалко тобі, сивобородатий Исмаиле, кидати свої сторони?“ спитавъ Петро.

„А хіба жь ви знаєте, котра моя сторона?“

— „Та вже жь це инша якъ Турецина,“ сказавъ Петро.

„Здаєтця ми вже стали щіримми приятелями, а ви й досі ще не знаєте, хто я и звідки я. А треба бь вже вамъ разъ знати, що не вражий Турокъ міжъ вами, а хто инший. Ось послушайте: Я ро-

домъ изъ зеленої України, такий же Українець, якъ би й ти Петре. Моя родина була у селі Золотарівці, де я родивсь, виріссь и старітись почавъ. Татарва, що пожакувала вашъ хутіръ, не пожалувала и нашого села. Страшно казати, яке горе насъ постигло. Ціле село сідо попідомъ, що й знаку не остало, а людей та худобу пігнали Татаре зъ собою у Кримъ. Бідувавъ я у Криму, тяжко терпівъ неволю. Изъ Криму діставсь я и кильванайцять нашихъ земляківъ у руки Муфті, що оттеперъ султанує въ Царгороді. Неразъ ми іздили по чорному морю, неразъ завертали до Синопу, Трапезонту, ба и до Кафи іздили. Визволитись намъ було годі, а на помічъ зъ Запорожжя не було надії, бо тамъ присіла козаківъ Ляхва. То жъ ставъ я вірно служити нашому панові; не разъ прислужився я ёму въ тяжкій біді, не разъ ставъ въ пригоді. Пізнавъ мій панъ мою вірність, ставъ зо мною лагідніше обходитись, а въ конецъ, коли зіставъ Султаномъ-Царемъ, поставивъ мене надзорцею въязниці. Не захтілось би мні вже було тоді и волі, бо, правду свазати, не зле діялось мні; але якъ побачивъ я моїхъ побратимівъ та васъ, якъ ви бідуєте, горокуєте, якъ ви загибаєте у тяжкій неволі, то мене якийсь неспокій — ніби сумъ напавъ. Усе мене щось наче бъ напминало, васъ и моїхъ побратимівъ визволити. Такъ кинувъ я мое надзорство и ставъ способу шукати, якъ би васъ визволити. Хвалити Бога, ми теперъ вже вільні, — дасть Богъ може щасливо зайдемъ у нашу незабуту Україну. Десь тамъ плаче моя мати та батько у сирій землі, що нема їхъ сінка, щобъ заплававъ надъ їхъ могилою, а сестриця нещасна десь у ночі по полю блудить, до третихъ півнівъ вижидає, чи не надіде братчикъ, її кістокъ, що Татаре порозсіпували, у могилу зложити и могилу барвінкомъ та рутою уквітчати, а калиною червоною засадити.“

Покапали слізи на ёго сиву бороду. И Петро и Ивга згадали своє давнє горе, та гірко ридали разомъ изъ козакомъ-старцемъ Степаномъ....

Ще троха посиділи, побалакали, а далі каже Степанъ: „Часъ вже намъ побератись въ далеку дорогу. Недалеко коло берега чекають на насъ козакви-молодці, мої побритими.“

— „Господи Боже!“ — каже Петро — „Ти великий, милосердиемъ твоїмъ, приведи насъ у нашъ рідний край безъ злої напасти, та безъ нещастя.“ Посідали и посчезали міжъ деревьямъ.

У Царгороді лютує Султанъ. Ёму донесли що ёго вірний слуга Исмаиль, та дванайцять невольниківъ и Тгаранъ и Юсуфъ повтікали. Султанъ розізливсь, лютує, кричить, розсилає погоню на всі сторони, щобъ або живцемъ привелн втікачівъ, або на місци порубали невірнихъ невольниківъ.

Тисячъ яничаръ розскочилось на всі сторони въ погоню.

У сторону, куда поїхали бранці-невольники турецькі, погналось сто яничаръ збройнихъ.

Степанъ, Петро и Ивга вже були генъ въ дорогі. Лісь заховавсь за горами, тільки вершокъ ще червонівсь відъ сонця, що скупавшись у синьму морю виринуло на голубе небо.

— „Чогось мое серце здригається, якесь лихо віщує“, каже Петро засумувавшись. „Відай не побачу я моєї України більше.“

„Кинь лихомъ объ землю, та смійся зъ віщування твого серця“, гукає старий Степанъ. „Веселому легко й лихо перебути.“

— „Дай Боже розминутись намъ съ лихомъ“ — одвітує зновъ Петро, „а на мое серце чогось сумъ западає.“

Саме тоді якъ кінчивъ Петро, задудніла за ними оддалікъ земля підъ яничарськими табунами. То не орли сизокрили білопирихъ лебедівъ долітали, то не вовки сіроманці стадо овець распуджали — то Турки, Бісурмане, лихі яничари біднихъ невольниківъ доганяли, несподівано постигали, страху великого завдавали.

„Охъ лихо“, крикне Степанъ назадъ оглянувшись, „на лихо віщувавъ ти намъ Петре. Гей за мною“. И погнались що тху до моря. „Гей братці, товариші!“ кричить Степанъ, „умилосердітця, виступайте изъ заливу морського, та на помічъ прибувайте“. Скоро то товариші-побратими зачувають, заразъ на помічъ прибувають, за мечі, за пістолі хватають, до бою стають. Такъ стає п'ятнайцять немічнихъ невольниківъ — турецькихъ бранцівъ до бою нерівного, завязаного. Жене старий Степанъ зъ Петромъ впередъ, рубають яничаръ, а за ними виступають товариші, готові полягчи борше, а ніжъ попастись у неволю Турецьку. Ой не встоїть сила невольниківъ-бранцівъ проти перемоги яничаръ. Вже старому Степанові голову стято, а Петра молодого три Турки обскочили, рани глибокі ёму здають, у серце ціляють, изъ коника вороного звляють. Вже изъ товаришівъ Степана тільки трохъ воює, на Турківъ-яничаръ наступає, перемогу відъ себе відбиває. А де жъ Ивга? И вона була въ бою завязатімъ и вона витягнула шаблю, щобъ до бою стати. Коли жъ бачить изъ невольниківъ тільки трохъ, та ще пораненихъ відбиваєсь, а її братикъ Петро у крові купавсь, звертає вона до берегу морського, та изъ конемъ въ море видаєцца, щобъ лучше потонути въ морю, якъ пережити люту годину. Пігнались за нею яничаре та вже не дігнали, тільки бачили, якъ вона у хвиляхъ потапала, на дно моря спускалася. Вже и трохъ останніхъ бран-

цівъ немає на коняхъ, а на землі кровью заливаютьця — вже нема бою, нечуть и храску шабель. Тільки янцзарівъ сімдесятъ изъ сотні осталоє, та сумують, думають надъ трупами. Вхопили голову Степана на спису, та погнались до Царгорода, щобъ показати Султанові вражу голову.

Полягла козацька голова Петра у далекій чужині, а Ивга купасє во віки у хвилахъ чорного моря. Нема кому поплакати надъ бідними бранцями, и воронъ не закроче надъ кістями невольничими, нема невки рідної, щобъ поплавала надъ сердешною Ивгою, нещасною султанською бранкою. Тільки вітеръ заграє сумно, загудівъ, запладавъ надъ трупами, а море запінилоє, погналоє зъ шумомъ до Царгорода, ніби сварило на Турнівъ, та вішувало, що принесе колись ще чубатихъ Запорожцівъ, помстити невинну смерть безталаннихъ сиріть...

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Далше.)

Теперь звернемо увагу на оповідання Папроцького, що по верхамъ тільки тутъ прописане. Милує Папроцький широкими розмахами той славний Нивъ, де угніздилась козацька воля. Розумно зъ ёго оповідання, чомъ Запорожжє зоставалоє дикими полями, нічесю пустинєю. Було жъ бо воно глухимъ безлюдємъ; пустошила ёго сарана; далеко було звідтіля до християнськихъ городівъ, що й чоловікъ и кінь гинувъ у переходахъ. Знано тамъ тільки закутки, де рибею та звіремъ поживитись; знано добрі пастовники місцями; а то відъ урочища до урочища простягалось безвідде зъ горілими травами; самі тільки терні та байрати значіли безкрає степове море. Зайти за Пороги одважувавсь тільки такий, що мавъ снагу до всякої нужди. Щобъ змогло стояти військю у низовій пустині ношемъ, треба було дермати про ёго на річнихъ уходахъ купу рибалокъ и звіреловцівъ, — воднихъ козаківъ, мовлявъ Папроцький. Ба й самої соли не такъ то легко було роздобути: Турки боронили соляні озера по надъ Анжаномъ, щобъ козаки не коренились коло Порогівъ. Тимъ-то бувъ у козаківъ звичай вьяляти рибу, натерти попомомъ замість соли.¹⁾ Можна жъ дорожувитись, яна була на низовому лицарстві одома, коли гараздъ

не мали чимъ себе поживити. Отъ же Запорозці ще й похвалались нуждою своєю великою. Розуміли вони свою козацьку нужду не инако, якъ силу, що нею тільки й переважити азиятівъ у низовихъ пустиняхъ. Про Татаръ Більский пише, що вони могутці бистриною та снагою до всякої нужди.¹⁾ Не одоліли жъ би Татаръ козаки, коли бъ тимъ же самимъ, що и вони, не вчинились могутці. Тимъ-то, затаївшись ото середъ Порогівъ, хотіли були вдарити на шляхетне військю Зборовського. „Се якіє нещєні паенята“, міркували собі Низовці. „Не дознавши нужди, не зділють вони нашого життя козацького витерпіти.“ Тоді тільки вгамувались, якъ обіцявъ Зборовський усяку нужду закупіть козаками приймати.

Козакъ-сіромаха — се въ насъ приказе давия; а сіромахою прозвамо вовка, що звичайно волочицца голодний. Козакъ и вбожество, козакъ и нужда — здавья сі слова проміжъ себе рідні. Знаємо думу про козака-Голоту, що тільки й роздобуде одєжину, якъ убьє Татарюгу бородатого, а на розумъ небагатого. Згадаймо жъ, якъ народила муза оспівала протопласта козацького, Ганжу Андібєра: „На козаку бідному нетягі чоботи саньяніці, видні пята и пальці: де ступить, босі ноги слідъ пише.“²⁾ Ще й остатніми часами Запорозця малєвано на картині съ такимъ підписомъ:

„Козакъ, душа правдива,
Сорочки не має;
Коли не пє, такъ воши бє,
А все не гуляє.“

Оршанський староста Хвилонъ Кміта згадує про черкаськихъ козаківъ, котрі служили 1574 року московському царєві, що були вони великі голотняни, а про-те, каже, добре лущили Татаръ, и брали відъ царя більші гроші, ніжъ яке инше військю.³⁾ Прочитаймо жъ, якъ черезъ сотню зъ наддаткомъ реєрівъ після Кміти, московський піпъ Лузьяновъ описавъ у своєму подорожничкові Палївщину:

„Валъ (у Хвастові) земляной, по виду не крѣпокъ добре, да сидѣльцами крѣпокъ, а люди въ немъ — что звѣри. По земляному валу ворота частые, а во всякихъ воротахъ копаны ямы да содома постлана въ ямы; тамъ Палѣвшина лежитъ, человекъ по двадцати, по тридцати; голы что бубны, безъ рубахъ, нагіе, страшны зѣло. А когда мы прїѣхали и стали на площади, а того дня у нихъ случилося много свадебъ, такъ насъ обступили, какъ есть около медвѣдя; всѣ козаки Палѣ-

¹⁾ Ojczyste Spominki, wyd. prz. Ambr. Grabowsk. — Piasecki, Chronica Gestorum, etc, 53. — Бопланъ, О писаніє Украины.

¹⁾ Kronika Polska, 633.

²⁾ Записки о Южной Руси, I, 200.

³⁾ Акты Зап. Росс. III, 173.

евшина и свадьбы покинули; а все голудьба безпорочная; а на иномъ и клока рубахи нѣтъ; страшны зѣло, черны что арапы и лихи что собаки: изъ рукъ рвуть. Они на насъ стоя дивятся, а мы имъ и втрое, что такихъ уродовъ мы отроду не видали; у насъ на Москвѣ и въ Петровскомъ кружалѣ (шинкѣ) не скоро сыщешь такова хочъ одного.¹⁾“

Удержуючи козаківъ відъ нападу на Татарські улуси, Зборовський, якъ ми вбачали, мусивъ задовольнити їхъ своїмъ добромъ. Те жъ саме чинивъ и король Степанъ. Пославъ козакамъ черезъ городъ Луцькъ сукно, дававъ їмъ жолдъ за походи въ Московщину. Тільки жъ бо мало було въ ёго грошей, щобъ зодягти и прохарчити всіхъ низовихъ сіромахъ, що звикли живитись „турецькимъ да татарськимъ добромъ.“ Та й корисніща була боёва здобичъ на Низу, ані жъ усякий инший здобутокъ. Тимъ и постали українські осади, що добре заробляли сміливі люде въ походахъ. Шкода було тихъ универсалівъ, що повелівавъ король Степанъ уписувати въ градські книги, виставляти на велелюднихъ становищахъ, по торгахъ, коло церквъ и ратушъ, або розсилати по панськихъ домахъ. Универсали грізно наказували кожному шляхтичові-землянину хапати бездомівню шляхту, міщанъ и иншихъ простолюдцівъ та саджати по в'язницяхъ, якъ дознаюця про кого, що ходивъ на здобичъ козацькимъ звичаємъ²⁾; а узгрянишні старости й дідичі земель руськихъ, подольськихъ, волинськихъ, кнївськихъ по давньому робили козакамъ усякі, мовлявъ, *admiracula* до походу. Тимъ самимъ робомъ що Турки, торгуючи въ Очакові, Білгороді, Тягині (Бендери), давали вбогій Татарі своїхъ коней до нападу на українські осади, узгрянишні пани спромогали козаківъ зброєю и всімъ припасомъ до походу въ турецькі землі, а де-які, то й самі зъ ними козакували. Не подоба жъ було королеві позагнузувати козацтво, воюючи всіма потугами зъ царемъ московськимъ. Не помогли ёму й дві голови, що знявъ зъ козацькихъ гетьманівъ, — Підковину року 1578, а Зборовського Самійлову року 1584. Розратувавъ тільки завзятихъ, досягаючи довгимъ королівськимъ мечемъ при случаі. Відъ Підківщини до Зборовщини козацтво не переставало ходити за Дністро по здобичъ; якъ же пославъ король, на другий рікъ по страті Зборовського свого дворянина Глибоцького на Низъ, щобъ налякавъ їхъ королівськимъ великимъ пересердемъ, посадили вони Глибоцького глибоко въ Дніпрі.³⁾

¹⁾ Путешествіе въ Святую Землю Священника Лукьянова (Русскій Архивъ, годъ первый, стр. 154.)

²⁾ Архивъ Югов. Росс. III, 12.

³⁾ Heidenstein, Dzieje Polski, II, 362.

Надъ послушними королеві козаками гетьманувавъ тоді князь Михайло Рожинський, синъ покійного Богдана. Вінъ „у купі зъ иншими козаками, товаришами своїми запорозькими“ піймавъ одинадцять сіромахъ, що вчинили такий бѣшкетъ королеві. Розбишакъ прислано зъ Низу въ кайданахъ до намісника воєводи кнївського князя Матуша зъ Збаража Вороницького, щобъ державъ їхъ на замку за сторожею, до королівського суду. Отъ же князь Вороницький більшъ опасувавсь козацтва, ніжъ короля самого. Посилає вінъ в'язнівъ изъ замку до ратуши, нехай магдебурці стережуть Запорозцівъ. Війтъ изъ своїми райцями злякався такъ же само: „що якъ намъ сихъ нетягъ устерегти відъ козацтва, коли ми й самі въ домахъ своїхъ відъ ёго не вбезпечені?“ А Вороницький імъ відказує: „Коли не хочете королівськихъ злочинцівъ у ратушню темницю прийняти, такъ звелю їхъ передъ ратушею на ваші голови покинути.“ Прохали міщане магдебурці, щобъ хочъ у градській кнївській книзі справу сю записати. Не дозволивъ и того воєводський намісникъ. Мусили записати ажъ у Житомирі.¹⁾ Не дійшли ми кінця сеі справи. Певно повтікали Низовці зъ Кнїва, бо не дурно міщане прописали въ градській книзі, що въ їхъ темниця ратушня роблена зъ дерева, та й у домахъ своїхъ вони що-дня опасуюця нападу козацького, „яко на Україні.“ Король Степанъ умеръ черезъ годъ після того, а послі Степана козаки розгулялись геть широко по Україні.

Про турецьку справу міжували въ Польщі не однаково. Спершу, скоро турецька сила осягала чорноморські береги и дунайський низъ, у всіхъ буда думка лицарська — побороти ту силу. Якъ же вбито короля Владислава Третёго під Варною, та виперто разівъ скілько панську силу зъ Волощини, та почали Татаре за турецькимъ приводомъ набігати на Посполиту Річъ до самого Сандомира и Опатова, — загнузилась тоді у прибочнихъ королівськихъ панівъ така думка, що треба Польщі каятись на Угорщині, по котрій неразъ пройшовъ Турчинъ потоптомъ, и що мусульманської сили християнамъ не побороти. Такъ думали въ Речі-Посполитій всі великі пани, що осягали нові землі по Україні та закладали господарські осади на взірѣ щиро-ляцькихъ. Тимъ часомъ узгрянишні дрібнота шувала въ походахъ любіи здобичи и единої для себе слави лицарської. Високі уряди и королівщини роздававъ король панамъ великого коліна; дрібноті не було иншого простору до зросту середъ рівнихъ, якъ на боёвому узгряниччі. Лицарський духъ українського панства, підгарячала

¹⁾ Арх. Югов. Росс. III, 15.

ще й християнська жадоба воювати невірних, нею бо дихала тоді Європа, а й надто, що Татарва разъ-по-разъ будила у всякому серці охоту, помститись надъ бусурманствомъ. Тимъ робомъ Україна галицько-руська, подольська, волинська, київська сталась ніби військовою школою для всієї Речі-Посполитої; бо й справді всі юнаки, готуючись до військового побуту, зо всього ляцького и литовського краю сюди збирались. Ото жъ то саме тоді, якъ одна половина, ведучись дворською політикою, бажала господарського впокою у своїхъ широкихъ добрахъ, друга половина шляхецького народу тільки й дбала, що про військові речі и разъ-по-разъ дражнила у Волощині Турківъ. Не було въ султана гіршої за се помсти, якъ насилати Орду на землі Речі-Посполитої; отъ же й пліндрувала Орда села и хуторі ажъ по за Київъ и по за Вислу. Далі загрозивъ двинути всіма своїми потугами и ростоптати Польщу, такъ якъ Угорщину. Утихонивсь тільки тимъ, що Ляхи прийняли собі за короля данника султанського семиградського князя, Степана Батуру. Султанъ почавъ съ того часу звати Польщу своїмъ займищемъ и, писавши до німецького імператора, не титуловавъ уже її королівствомъ.¹⁾ Сю пиху замиплявъ король Степанъ збити султанові слушного часу. Не про те вінъ дбавъ зупиняючи узграничне завзяття, щобъ догодити бусурманству: силкувавсь вінъ повднати свої потуги зъ московськими, нахиливши Москаля підъ свою волю, та вже тоді грянути на християнського ворога.²⁾ Несподівана смерть не дала йому свого заміру доказати.

(Дальше буде.)

¹⁾ Hammer, Hist. de l'Emp. Ottom. II, 211.
²⁾ Albertrandi, Dzieje Polski, II, 229.

— * —

ВЕЧІРНЯ.

Нічъ насунулась, на небі
Зоря засвітила.
Людські слізи и турботи
Сономъ оповила.
Люди сплять; усюди тиша,
Тиша та темрява...
Тільки въ церкві нашій вбогій
Ще иде одирава.
Заверну лишень туди я,
На святу вечірню,
Та розважу свою душу,
Душу незагійню.
Въ церкві сумно; ледві сяють
Промінемъ тлумливимъ
Де-не-де свічки воскові;
Голосомъ журливимъ

Дякъ прочитує молитви;
Слухають їхъ мовчки,
Кладючи хрести на груди,
Два діди въ куточку;
Передъ образомъ Святої
Матері-Цариці
Тихо плаче на вколішезахъ
Одна молодича...
И въ очахъ така віра
И таке благання,
Мовъ остатня та молитва, —
Перше бажання!
Чи ти молился тає палко
За свою дружину?
Чи вже матір, — то прохашь
За рідного сина,
За сокола вродливого,
Прохану дитину?
Далеко вінъ, не вернетця; —
Марно на чужину
Гадками ти літатимешь...
Або може діти
Відъ холоду та голоду
Плачуть неповиті;
Малесенькі, дрібнесенькі —
Нема запомоги,
Й за їхъ дрібними слізами
Ти благашь Бога?
Або може?... хто загляне
Въ те чуже горе? —
И німе воно й глибоке,
Якъ те сине море.
По щокахъ тільки, по блідихъ,
Въ тебе лютця слізи,
Та відъ туги гнетця станъ твій,
Мовъ одъ вітру лози!

Гетьманець. У

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУСЬКОЇ ЛИТЕРАТУРИ.*)

I. Українці.

Відродженне слав'янськихъ племенъ породжувало не разъ національні питання; те жъ саме стрічаємо и въ Українцівъ. Спір'я ведетця тутъ о ступень відрубности и самостійности народности, язика и літератури української. Іменно жъ появились ті спірні пункти въ останнихъ літахъ, коли

*) Подаємо шан. громаді „Оглядъ руської літератури“ въ діла „Обзоръ исторіи славянскихъ литературъ“, написаного Великоруссомъ Пипиномъ. Нехай читають ш. громадяне, якъ задивляютьця здоровомислячі чужосторонні люде на нашъ народъ и єго літературу, якъ и ученій Великорусъ не ставить уже питання „быть ли малорусскому литературному вопросу?“, а признає самостійність и відрубність нашого народу и нашої літератури. — Ред.

въ українській літературі розпочався живий рух: вони рішалися всідяко; одні виводили неперечну повноправність її, — другі її заперечували. Наконць придано літературному споріві політичну ціху и обставини усторонили ёго, не дожидючи доводів, які захотіла бь навести altera pars.

Найбільше шло о те, щобь означити, до якого ступеня народність українська або южноруська становить оддільну особність одь цілости руської, якь давні її историчні права и о скільки вона може домагатися віддільної літератури. Спирь обь українській народности розпочався на полі чистої филології и исторії, опісля ставь вінь питаннемь літературнимь, перейшоць дальше въ питанне внутрішньої політики и теперь замовць. Годі намь ще про него говорити, бо се подія дуже близької сегочасности; ми тільки загально укажемо ріжні гадки, висказані обома сторонами.

Українська народність, думають самі Українці, така жь самотитна и давна, якь и великоруська; вона то єсть те зерно, зь котрого прозябла руська исторія старого київського періоду. Южноруський языкь єсть споконвічний языкь южного, руського племені, — то языкь Нестора и давнихь южнихь и западнихь літописцівь, якь Слово о Полку Игоря и и. Другі жь утверджають, що українська народність и языкь — появи нові, що языкь той виділився зь руської цілости не раніше, якь въ XIII-XIV віці, підчась переходної епохи въ исторії цілого руського языка, що вінь загально єсть тільки місцевимь и пізнимь наріччямь. Погодинь висказавь свій поглядь різче якь другі; після ёго гадки жителі южної Русі въ старовину були Великоруси, котримь приналежить и характерь староруської исторії и давний київський епось про князя Володимира — незвістний у нинішнихь Українцівь; походженне української народности и появь нового (ніби-то) языка, вінь обьяснивь наконць тимь, що нинішні Українці, потомки закарпатськихь Русинівь, котрі прийшли зза Карпать и зайняли землі, опустошені татарськимь нападомь. Що до языка, то другі люде такихь же поглядівь утверждали, що руські пам'ятники до XIII-XIV віка не представляють ніякихь признаківь споконвічного и самотитного українського наріччя; що ті признаки появляютьця тільки зь часомь спімненого періоду, и що українське наріччє такимь побитомь въ порівнанню въ пізнішу пору повстало зь причини звичайного виділення языка зь ёго роду.¹⁾

¹⁾ Всю полемику о тихь предметахь, котру вели Максимовичь, Погодинь, Срезневський, Лавровський и г. в. въ Исторії русск. языка Срезневського, въ Бесѣдѣ, Журналѣ М. Нар. Просв. и Основі, а опісля въ Моск. Вѣдомостяхь.

Чимь же рішити те противоріччє? О язиці до сѣго часу ще мало висліжено, щобь можна після пам'ятниківь наконечно рішити, якь далеко сягає давність українського наріччя, тимь більше, що число давнихь пам'ятниківь зь київської епохи дуже ограничене, та й въ смхь впливь церковного языка спиявць повний вїявь народної річи. При тимь всімь суттє осібногь языка и народности дуже природно можна припустити вже для тої ріжницї племень, на котру указує давна літопись (Полдне, Деревляне, Уличі, Тиверці, Сіверяне), и котра легко могла представляти ріжницю місцевихь наріччій. Зь другої сторони, сѣгочасна ріжниця южного руського відь сіверного, далеко перевищає обьемомь відзнаки всіхь другихь місцевихь наріччій руського языка, творить зь малоруського языка таку жь віддільну одиницю, якь другі знатні наріччя слав'янського языка (що й потверджають авторитети слав'янської филології), ото жь можна заключати о давнімь відділенню тої галузи зь первісного загального руського кореня. Наконць и другі историчні заснови доказують самотитність южноруського народу въ місцяхь, котрі вінь теперь засідає. Суть-то — въ передь, географичні назви місцевостей, котрі зь давнього періоду не змінилися, щобь конечно сталося, коли бь жителі були зходцями XIII-XIV віку. Суть-то — дальше, народні южноруські перекази, котрі помимо утрати епосу про Володимира, помимо нагромадження нового народно-поетичного материялу, що засломаять старину (въ XV-XVII віці), зберегають ясні спомини про Царгородь, про старий Київ, про историчнихь Татарь, навіть про митичні події, розказані въ давній літописі (перекази про Кирила Кошемляку, про білгородську осаду и и.) и се зновь заставляє припускати, що нинішні Южноруси, той же самь народь, котрому ті перекази въ давнину приналежать. Дальше, то — Слово о Полку Игоря, котре, після вислідокь ученихь, має не паренні признаки южноруського характеру вже въ XII-мь віці и и.¹⁾

Зь тимь противоріччямь двохь ріжнихь наглядівь на минушість малоруського наріччя въ тісній звязі стоїть и друге противоріччє о правахь віддільної малоруської літератури въ сѣгочасности. Одна сторона, котра уважала самий язиць України місцевимь провинціонализмомь, находила, що суттє малоруської літератури не тільки безжесенне, але и шкідливе якь „сепаратизмь“ и якь безплідне уславуванне, скусно даєи місцевому наріччю осібну літературу, до якої народь не чує ніякої конечної потреби. Друга, що опералаь на відрубности ма-

¹⁾ Гл. Ст. Котляревського, въ Основі, 1862, жовтень.

лоруської народності, боронила літературу, зади-
ваючись зь загальною народнію точки и на основі
практичної konieczности, тому, що відрубна народ-
ність має право розвивати свої відріжняючі при-
знаки и що книжний великоруський языкъ не зро-
зумілий великій масі южноруського народу. Оче-
видно повторяється тутъ той же самий розвій на-
роднєго засновку (принципу) и та жь реакція
проти нєго, які можемо нерідко завважати вь сєго-
часнімъ пєдвигу славянських народностей. Де
виде питання те може бути рішене досить просто
и прямуванне дрібних народностей до віддільних
літературъ представляють крайне увеличенне на-
роднєго засновку, — тутъ се питання більше зло-
жене и злосліві зойки газетярівь-крикнуівь обь
українофільстві, зовсімъ не можуть представляти
здорового розсуду. Діло означилося би наклонно-
стями самого народу, а досі не змогли ще надъ
ними розважити назъ справедливою точністю.

Костомарівь признає зовсімъ давність наричя
и народности Южної Русі симъ способомъ :

„Звертаючись до руської исторіи, можна про-
слідити, якъ недоказане літописцемъ вь єго наро-
дописнімъ очерку о Южній Русі, само собою ви-
сказалося вь протягу обставинъ, сєї историчної
долі южноруського народу. Коли початковий наро-
дописець, вичисляючи своїхъ Полянъ, Деревлянъ,
Уличівъ, Волинянъ, Хорватівъ, не давъ їмъ всімъ
одної назви віддільної відъ другихъ Славянъ русь-
кого материка, то дала єго їмъ вскорі исторія. Та
назва — Русь, назва спершу варяжської горсти,
що поселилась середъ одной зь галузей южнорусь-
кого народу и поголотила її вскорі. Вже вь XI.
віці та назва розширилась на Волинь и на нинішну
Галичину, тоді, коли ще не переходило ні на пів-
нічний всхідъ, ні до Кривичівъ, ні до Новгородцівъ...
Вь XII. віці, вь землі Ростовсько-Суздальській підъ
Руссю розуміли загаломъ югозападъ нинішної Россії
вь збірнімъ змислі. Та назва сталась народописною
назвою южноруського народу; дрібні підрозділи,
вичислені літописцемъ вь єго вступі, щезли або
відійшли на третій плянъ, вь тїнь... Назва Русі
перейшла за нинішнимъ южноруськимъ народомъ и
до чужосторонцівъ. Ударъ, який нанісъ вторичний
напливъ литовського племені долі славянських
народівъ цілої западної части руського материка,
скупивъ їхъ вь одно политичне тіло и надавъ їмъ
нове прізвище — Литва; те прізвище стадець
власністю білоруського краю и білоруської народ-
ности, а южноруська осталась при своїй давній,
привичній назві Русі.“

„Вь XV-мъ віці було на материкъ нинішної
Россії чотири різні відділи всхідно-славянського

світа: Новгородъ, Московщина, Литва и Русь; вь
XVI и XVII-мъ, коли Новгородъ бувъ знищений, —
Московщина, Литва и Русь. На всході імья Русі
приймалось якъ приналежність до одной спільної
славянської семби, розгалуженої и роздробленої на
части; на югозападі було то імья галузи сєї се-
мби. Суздалецъ, Москвичъ, Смоленинъ — були Русь-
кими по тихъ признакахъ, котрі служили органами
їхъ сполучення разомъ: по походженню, по вірі,
по книжному языку и сполученого зь нимъ обра-
зовання; Київлянинъ, Волинець, Червонорусъ —
були Руськими по своїй місцевости, по особен-
ностямъ свого народнєго, громадського и домашнєго
биту, по звичаямъ и обичаямъ; кождий бувъ Руськимъ
вь тихъ відношенняхъ, вь якихъ всхідний Славянинъ
бувъ не-Руськимъ, но Тверитяниномъ, Суздаль-
цемъ, Москвичемъ. Зідляння земель було діло спільне,
тому й давна назва, уживана вь старовину для
ознаки цілої федерації, сталась народнєю и для
всхідної Русі, якъ тільки спільні засновки поголо-
тили розвій поодинокихъ: зь именемъ Русі для
нихъ зь давнєнь-давня сполучалось спільне, зрівню-
юче, скупляюче. Коли зь різнихъ земель утвори-
лось московське государство, легко назвалось воно
руськимъ, и народъ, що складавъ те государство,
усвоївъ собі знакому перше назву и перенісъ її
зъ признакъ загальнихъ на більше місцеві и частні
признаки. Імья Руського сталося и для сівера и
для всходу тимъ же, чимъ воно зь давнихъ літъ
оставалось, якъ власність тільки югозападного на-
роду. Тоді то й оставсь сєй югозападъ якъ би безъ
назви; єго місце, частне імья, що уживалося
другимъ народомъ тільки якъ загальне, сталося для
последнєго тимъ, чимъ було впередъ для першого.
Южноруському народові неначе бь видерто єго
прізвище. Роля мусіла переіменитись оборотнимъ
ходомъ. Якъ вь старовину північно-всхідня Русь
називалась Руссю тільки вь загальнімъ значенню,
а вь частнімъ мала власні назви, такъ теперъ
южноруський народъ мігъ назватися Руськимъ вь
загальнімъ змислі, але вь частнімъ, своєнароднімъ,
мусівъ собі найти иншу назву. На западі, вь Чер-
воній Русі, оперався вінъ о чужі народности, то й
затримавъ тутъ давню назву вь частнімъ значенню,
и такъ Галицький Червонорусъ оставсь Руськимъ,
Русинномъ, бо вінъ спєткався зь Поляками, Нім-
цями, Уграми; вь єго частній народности надъ
усе ярко висказувались черти, котрі були призна-
ками спільної руської народности.... Де жь та сама
народність спіткалася зь північною и всхідно-
руською, тамъ назва Руського вь відношенню до
частности не мала змислу, бо не приходило Южно-
русові охороняти ті загальні признаки свого суття,
котрі не різнили, а спєлучали єго зь народомъ,

що присвоював собі ім'я руське. Тутъ конечно було замінити назву Руського такою, котра відзначала бь признаки ріжності відь всхідної Русі, а не признаки спільности зь нею. Чимало появлялось такнхъ народнихъ назвъ, и, правду сказати, ні одної такої не було, котра бь зовсімъ відповіла сѣму вимаганню, може бути для того, що спізнанне своенародности не зовсімъ вироблялось. Въ XVII. віці являлись назви: Україна, Малороссія, Гетьманщина, — мимохіть стались ті назви теперъ архаїзмами, бо ні одна, ні друга, ні третя не обіймала сферу усѣго народу, а означала тільки місцеві и часові появи єго исторіи. Видумана опісля назва Южно-русівъ остається до якогось часу книжною, коли не на все останетца такою.*)

(Дальше буде).

*) Историческія Мемографіи, I. стр. 229 — 232.

НАЙДЕНИЙ СКАРБЪ.

(За Гетевъ.)

Бувъ чоловікъ собі убогий;
Хатина отъ неначе хлівъ,
Ні то конини, ні безроги,
Ні коровини, ні волівъ.
Біда єму такъ витріщилась,
Зубатая зь всѣго двора;
Хороба жінки учепилась,
Плаче голодна дитвора.
Ажъ гульбъ у хату чарівниця,
И каже: „—ти убогий такъ,
Що въ тебе въ печи не варитця,
Ніщо сирого за кулакъ.
Чи зь Богомъ ти, чи зь сотоною?
Я би нараїла тобі.
Якъ зь Богомъ єсь, то изъ бідою,
Не ласкавъ Богъ твоїй судьбі.
Ось на тобі кістку мерця
И сего зїлля потросинну,
И підожди до місяця,
О півночи въ Петрову днину,
Иди підь лїсь ажъ тамъ геть-геть!
Зійдешь въ конецъ на очереть.
Огонь синявий загорить;
И поміркуй, на тому місці
Сокровище въ землі лежить.
Тоді на тій ось мертвій кістці
Ножемъ священнимъ хрестъ зроби,
Около себе на вкружокъ
Посипай зь зїлля порошокъ,
А не мене и четверть доби,
То викопашь зь землі гроші
— И будешь въ щастю живь въ роскоші!“

Сказала відьма чарівниця
Перевернулася въ kota,
И чмигъ! — за нею ажъ куритця...
Крихиточку видно хвоста!...

Прийшло Петра. За сходомъ сонця
Зірнувъ бідняка до віконця,
Напорядився, вперезався,
Рискаль, мотику взявъ до рукъ
И нузь въ дорогу розмахався,
Цоза село штудьгукъ — штудьгукъ!..

Иде, ишовъ, нема ні духа,
Лунались зорі въ небесахъ,
Пороку заблищала муха,
Неначе світло по хашахъ...
Уже опівнічъ; — ставъ на містці,
Сворудивъ хрестъ на мертвій кістці,
Посипавъ зь зїлля порошокъ.
Якъ разъ заблїсло — засвітїло,
Відняці серденько застигло,
Неначе клиновий листокъ.
Трясетця й поступить не здука.
У світлі тїмъ повидївъ мужа,
Зь лицємъ якъ ангель; держить въ руці
Яку то чарочку напою.

— „О чоловіче, Богъ зь тобою!
Несходятця тобі кіньці!..
Нехай твою пустую муку,
А спамятай ось ту науку:
Не рий ту за сокровищами,
Нема їхъ ні, працєю роби!
Ні головою, ні руками
По цілихъ тижняхъ нещади!
Настане свято да недїлля,
Гуляй, празнуй, справляй весїлля!..“

Сказавъ, подавъ напитись чарку.
Напивсь біднякъ и полєшало,
Вь очу зорою засіяло...
Сповидївъ тільки ясну хмарку,
Що затопилась въ небесахъ!...

Є. Згарський.

ЛИСТИ ОСТАПА ВЕРЕСАЯ

до приятеля на чужину.

IV.

Щирій мій прияшелю!

Прести и не здивуй, що я такъ довго не подававъ до тебе свого голосу. Трохи черезъ те, що, думаю; може я частими листами да просьбами и докучу твоїй дорогій голові, бо въ ій и безъ мене діла багацько ривця, а тріхи-таки и те, що хоть я и нащїй, а не песмію разъ-уразъ очі драть пи-сарямъ, а ще найбільше те, що не анаю, якъ бува:

нешлю листъ, да не влучу у те місто, до тебе Богъ повертає, до й буде блукать моя річъ нескладна по всьому світу, що може хто й посміацца.

А оце надумався такъ, що одвага усюди паює. Може и я, якъ пошлю письмо на нивъ звісного всімъ чоловіка, до воно ёго найде, дѣбъ вінь ні бувъ, аби у руській землі. Тільки вже прошу тебе, мій батьку рідний, не здивуй, що хотъ воно и нескладно зложено, дакъ одъ щирого и покірного мого серця тобі шлецца.

Я радъ би и серцемъ и душею що инше написати тобі — що въ мене інколи на думі буває, дакъ не можна всього того зложити и на великімъ папері, що за оденъ часъ перевернецца на серці, — да й де такого писара на світі взяти, щобъ написавъ такъ, якъ серце говорить, якъ воно одиноке почне розмовлять про тихъ людей, що обливають ёго добримъ словомъ, мовъ срібломъ, що извеселяють ёго въ одиночестві добримъ привитаннямъ, якъ воно дякує імъ по всякій часъ за ласки и милосердя; да тільки не подасть воно голосу, а мовчки собі молить Господа милосердного за всіхъ добрихъ людей, щобъ Богъ пославъ імъ щастя и здоровья и вікъ довгий и розумъ добрий. Да мало чого воно не передума?... тільки всього того розказати я не вмю, и щобъ зложити на листі, самъ недотепний, да ще къ тому и сліпий, а писарь, звісно — якъ те дерево: пише те, що ёму скажешъ. Отъ я вже й мовчу и тільки прошу Бога, коли бь скорій прийшла та година, що я живий хотъ не побачу, дакъ почую твій дорогий голосъ у рідному твоєму хуторі. Тоді бь у смакъ набалакавшись, готовъ хотъ и вмерти.

А поки те буде, до нехай хотъ сей листокъ донесе до тебе, кривний мій приятелю, мовъ щоденне сердечне бажання: щобъ тебе Господь наградивъ щастямъ и таланомъ, здоровьямъ и довгимъ вікомъ за всі твої подаяння, а що найбільше за послідні — п'ять рублєвихъ бумажокъ. Десь, мабуть, ангель Божий пиєннує тобі на ухо, що я бідний збірався тоді саме женить свого сина, да сумовавъ, да гірко вбивавсь, дѣ міні чого взяти! Уже и въ позички залізъ, и просивши здавця всімъ докучивъ, а все таки не поправивъ свої гіркої долі, не заквивъ свого великого убожества,... коли ось! у саму ту суботу, якъ пора прийшла зачинать весілля, мовъ зъ неба прийшла звістка, що Богъ пославъ міні милостію. — Ажъ не стяжнись, якъ ухопивъ я тії гарні бумажки. Дяковавъ я Богу и добримъ людямъ и тобі, мій батьку рідний, що черезъ їхъ тільки моя дитина справдила весілля; хотъ не такъ, якъ у людей, дакъ близько, якъ коло людей. А міні, старому, тоді було вже

не до весілля: мене обняли тоді и слѣзи и радість; бачъ слѣзи того, що я дрібний чоловікъ и не маю чимъ подякувати добрихъ людей за щедрую милостію, тільки молитвою да слѣзами, — а радість того, що якъ я цілий місяць передъ тимъ весіллямъ турбовавсь про те, щобъ розгорити собі що небудь на привитання добрихъ людей, да не змігъ зробити, а тутъ Богъ пославъ тану дорогу підмогу, кому жь воно не радісно здавця? Спасибі тобі мій дорогий приятелю!....

Теперь уже минуло тому трохи не півъ року, а я все неочуняю одъ тихъ позичокъ, що передъ весіллямъ напозичався. — Може бь, якъ би бувъ молодший да проворніший, до й заробивъ би де небудь або й випросивъ, а то — одно те, що старий становлюсь и немоційний, а друге те, що страшно вже по чужихъ селахъ ходити, щобъ и не бито; дакъ прошу тебе, мій дорогий приятелю, и твого кривого товариша, передайте міні хотъ съ п'ять танихъ бумажокъ, якъ ото передали, виручїть мзъ неволі мене бідного. Воно, бачте, не яка й неволя, а тільки не гарно, що въ довгахъ живу якъ у тенѣтахъ. Заплатити вамъ за те Господь милосердний на тимъ світі у царстві небесному, а поки що, до буде посилять до Ёго усердні молитви —

Твій покорний приятель

Осипъ Вересай.

Року 1867.

Місля цвітля 9-го днѣ.

Село Сокирки.

ЖИЗНЬ КУЛІША.

(Конецъ.)

Хотъ безъ порядку ми оповідуємо, та зо всього, що оце сказано, буде розумно — якъ-то людямъ здавалось Кулішеве життѣ. Грошовитий собі чоловікъ — не знає нужди. А тимъ-часомъ дознававъ Кулішъ изъ своєю великодушнєю жінкою нужди та ще й великої. Жінка ні въ чому ёго не вплиює, — и чого вінъ бажає, тимъ вона рада зъ душею своєю поступитись. Й — аби ёго бачити та чути. Року 1862 виїхавъ Кулішъ на Україну, забезпечивши себе переводомъ исторіи Маколея у видавці. Мавъ іще й інший заробітокъ передъ собою. Було чимъ жити. Думка въ ёго була спершу коло етнографіи заходитись и все те изъ народу новичерпувати, що зачернувъ частиною у Записки о Южнѣй Руси. Прописали вже ми, що ніхто проти ёго не справиця у сѣму ділі, бо мавъ вінъ ключъ до скарбівъ душі народнєй, що замкнена передъ іншими. Отъ же бувши „дійствительнымъ членомъ императорскаго Русскаго Географическаго Обще-

ства“, по виділу етнографії, подавав просьбу, щоб йому дано листъ на оборону відъ полиці, якъ буде іздити по Україні. Не просивъ грошей на етнографічну працю, а тільки листа просивъ, щобъ полицейська темнота не задержувала його міжъ простимъ людемъ вештатись. Отъ же въ Петербурзі злякались — и не дано йому такого листу!! Тоді вінъ засівъ у себе дома міжъ своїми книжками, а тимъ часомъ распочавъ будувати хутіръ Піддубень коло Мотронівки. Коли жъ піпє до його видавець перекладу Макодея, що печатня його и видавцтво геть підзупали, — що самъ мусить засісти за таку роботу. А тутъ, зъ другого боку, одинъ ледачий журналістъ зрікса зъ свого йому довгу.... Оттоді жъ то притисла Куліша нужда велика. Повість про се бідунство самъ вінъ колись напише, бо одинъ має до того право. Ми жъ скажемо тільки, що будунство Піддубня було тяжкимъ героїчнимъ подвигомъ Куліша и його благословенної жінки. Удержуємось відъ широкого оповідання. Доволі буде сказати, що, оплачуючи тесель и столярівъ, Кулішъ годувався найпростійшою мужичою стравою, що самъ вінъ топивъ собі печи, а жінка його не одинъ разъ своїми руками страву готувала. И тимъ жъ самими руками, що дрова носили, тоді жъ, зімою, писавъ Кулішъ історію боротьби Козаківъ изъ Ляхами за Павлюка и Остриниці. — що потімъ напечатано въ журналахъ Библиотека для Чтенія и Отечественныя Записки. Діялась роківъ зо два, передъ очима въ людей, трагедія надивовижу, и ніхто того ясно не бачивъ....

Подивімося жъ теперъ чи дуже ся нужда погнула духъ Куліша, и чи вона змусила його до служби въ Польщі. Знавши Милютину (Миколая Олексієвича) ще съ того часу, якъ пробувався у Петербурзі перекладами¹⁾, написавъ вінъ до його, що готовъ би взятись за учебну службу. Якъ сповіщено його, щобъ рушавъ у дорогу, вінъ прибувъ у Петербургъ, въ осени 1864 р. Тамъ одержавъ вінъ листъ изъ Варшави, що не старшимъ директоромъ шкілъ думають його назначить, а молодшимъ. Поїхавъ Кулішъ до Милютину подякувати, и сказавъ, що не поїде на должность молодшого директора, бо не такі знані, якъ вінъ, люде мають вже вищі должности. Ніякъ не нахиливъ його Милютинъ до

¹⁾ Братъ Миколая Милютина, Владимиръ, покійникъ, бувъ тоді секретаремъ „Географическаго Общества“ и видавъ „Географическій Вѣстникъ.“ Кулішъ перевівъ для його багачко де-чого зъ аглицького, и зъ німецького перевівъ описання експедиції профессора Гофмана на Уралъ.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Коссаць, Др В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Др К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: **Иванъ Микита**

згоди; а не хотівши втеряти такого чоловіка, по-совітувавъ поїхати у Варшаву на якийсь часъ. „Ідте“, каже, „може, якъ васъ побачать та визнають, то все буде гараздъ.“ Яко жъ и сталось. — Отъ же видимо, що и на сей разъ Кулішъ зъявляецца передъ нами такимъ, якъ співають у пісні:

„И вчера Кулішъ, и сегодні Кулішъ...“

Ніщо його не переробило и не переробить. Який бувъ у гимназії передъ учителемъ алгебри, такимъ приїхавъ и въ Варшаву.

Про варшавське життя Куліша порано ще оповідувати. Скажемо одно, що не того сподівався князь Черкаський що знайшовъ, зазиваючи Куліша до себе директоромъ духовнихъ справъ; — не такого жъ директорства допевнявся и Кулішъ відъ Черкаського. Не прослуживъ вінъ изъ нимъ и півроку, якъ уже Кулішъ писавъ до Черкаського: що помилився Черкаський у йому, що не знайшовъ у його такої дотепности, якої сподівався; що вінъ, Кулішъ, директорувати більшъ не хоче, а шукатиме собі иншого місця, де заслуговувавъ би свій хлібъ не сумнячись у роботі... Отъ же, якъ заговоривъ до його Черкаський тими словами, що звє Кулішъ по своєму „поезію холодного розуму“, зновъ піднявся вінъ на тяжку роботу, відпочивши. Поїхавъ Кулішъ на відпочинокъ за границю, а Черкаський тимъ-часомъ покинувся. И хочъ сі дві людини, такъ на себе не похожі, а не разъ згадувавъ Кулішъ Черкаського и жалкувавъ за нимъ дуже, бо чарували його въ сему чоловікові великі здібности, велике трудолюбъ, сила волі и та поезія холодного розуму, що самъ би жадавъ мати той холодний розумъ и може бъ віддавъ за те значню частину свого серця.

На тимъ скінчимо наше оповідання — до иншого часу. —

Писано року Божого 1867-го,
місяця серпня, 20-го дня.

БИБЛИОГРАФІЯ.

Сербська: „Гласник Српског Ученог Друштва. Свеска XXIII. 1868. У Београду у државној штампарији.“ Міжъ иншими цінними статями, поміщена тамъ дуже важна статія підъ заголовкомъ: „Философія у Срба“ п. Милана Куюлджича, въ котрої одну частину подамо незабаромъ въ перекладі ш. чытателямъ.

ПОПРАВКИ.

Въ Ч. 26: въ статі „Топіръ-гора“ въ „Слові одъ редакції“ чытати треба на стор. 307, въ 2-гій переділиці ви-магати зам. вишагати. — На стор. 308, въ 2. перед-тяжкої зам. тямкої. — На ст. 309, въ 1. перед. душа зам. дума. — На ст. 310, въ 1. перед. отвережувати-мутъ зам. отверетувати-мутъ.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнаго Дому,“ (Крамівська улица). Администрація підъ Ч. 411¹/₂

ТОВКАЧЪ.

(ОПОВІДАННЄ АУЕРБАХА.)

ПЕРЕДНЄ СЛОВЦЕ.

Багацько Німці попереимали въ Славянського народу ще тоді, якъ відъ хижачького життя свого ваялись до хліборобства. Теперъ далеко випередили вони Славянъ въ сільському господарстві; села німецькі стоять високо проти славянських. Отъ же дарма: на дні культури сільської німецької знаходимо багачько свого рідного, давнього, забутого. Коли оповідувати намъ які чужомовні повісті по своєму, то Ауербахові твори будуть найближчі до народнаго нашого побуту, до громадського нашого розуму, до сільського нашого смаку.

Щобъ гладше читалось, муєли ми де які німецькі назви заступити українськими. Дія жъ дієцця въ Шварцвальді, що частинна ёго тягне до Виртемберга, — а друга до Бадена.

Стоишь ти й досі въ мене передъ очима, добра душе Товкачу, у твоїй веселій поставі, съ твоєю стриженою головою, що тільки ззаду пущено патли. Обертаешъ до мене широкий видъ зъ вірлатими, голубими очима не затуливши рота, якъ се въ тебе було за звичай. Тоді якъ ти міні на глухій улиці, де теперъ стоять нові дворі, вирізавъ зъ липи карлюку, щобъ зробити люльку, — не думали ми тоді, що колись я пронесу де-що про тебе по світу, якъ роскине насъ доля різно по далекихъ, далекихъ сторонахъ. Пам'ятаю ще добре всю твою одежу. Якъ же й забути, коли всього була на тобі, сорочка та червоні підтяжки та зъ темної вибойки убрання, що не боялось жодного осмарування. Про неділю — ниша річъ: тоді надівавъ ти свій шличовъ*), синій жупанъ зъ величеними гудзиками, красну якъ жарь желетку, короткі жовті галанці, білі панчохи и скрипучі черевники, якъ у всіхъ добрихъ людей; ще було й свіжу фялочку

*) Червона шапка съ мушевою околицею и золоченою китицею.

заткнешъ собі за ухо. Тільки жъ тобі було якось ніяково у пишному наряді; zostавлю тебе у щоденній твоїй одежі.

Не ремствуй же теперъ на мене, любий Товкачику, одийди зновъ геть. Не мушу я тобі про життя твоє въ вічи оповідати. Не торбуйся жъ бо: негарного про тебе не розголошу нічого, дарма, що за-очи.

У Товкача було зовсімъ инше ймення. Звався вінъ Борисенка Сави хлопець, а хрещене ёго ім'я було Олексій. Догоджаючи ёму, зватимемо ёго справдешнімъ ім'ямъ. Любо ёму такъ зватись, бо опрiчъ ёго матері Марусі, та насъ кількохъ хлопчатъ, мало хто було зве ёго такъ; всяке давало собі право казати на ёго Товкачъ. Черезъ се державсь Олексій нашого хлопчатого гурту, дарма що бувъ уже парубічка годівъ сімнадцяти. У захистному місці гравця було зъ нами, потай старшихъ, або бігав середъ насъ у поле, и вже тоді не боїмось було нападу дiтвiрнi зъ глиняної ями: сільські бо хлопчята рідко коли не бувають поділені на дві супротивні купи; де ні стрінуцця по дорогахъ и стежкахъ — заразъ и до бійки.

Ровесники нашого Олексія починали вже означуватись у селі. Купились вони що-вечера и тягли юлицею, мовъ справжні парубки, співаючи и курючи люльки, або стояли коло Орла (гостовниця такъ звалась), шуткуючи та передражняючи дiвчатъ, котора итима. Найважнішою жъ ознакою дорослого парубка була люлька. Оце жъ вони и стоять було съ своїми люльками въ зубахъ; срібна оправа, срібні ланцюшай а люлька холодна безъ вогню. Частенько жъ бувало, инший наважниця вхопити гарячий вугіль у пекарні въ Хлібникової наймицки, та вже й пихкає зъ веселимъ лицемъ, хочъ ёму послі й занудить відъ люльки.

И нашъ Олексій почавъ уже курити, тільки жъ потай миру. Разъ у неділю ввечері зусміливсь виставити кінець чубука зъ кишені, та й присусидивсь до ровесниківъ. Ажъ тутъ одинъ и вихопивъ

реготучи у ёго зъ нишені люльку: Олексій кинувся одимати; люлька пішла посередъ реготу зъ рукъ у руки; той сердивсь, а хлопці реготали ще гірше; далі не знати було, зъ кого допевнитись люльки; до кого ні присикавця, ніхто її немавъ у себе. Вінъ тоді схопить шапку съ того, хто первий ухопивъ люльку, та й побігъ зъ нею у хату Якова коваля. Мусивъ безшапковий принести Олексієві люльку, що була схована въ хворості.

Хата коваля Якова Буромеля була Олексієві притулкомъ. Знай вінъ сидівъ тутъ, аби аийшовъ зъ дому, а зъ дому йшовъ скоро було впоравця. Жінка Якова коваля доводилась ёму тіткою. Опрічъ ёго матери та опрічъ насъ кількохъ малолітківъ, звала ёго справдешнімъ им'ямъ, Олексіємъ, ще й тітка Палашка и старша її дочка Мар'янка. Устане було Олексій рано и скоро нагодувавъ та напоївъ свої дві корови та бичка, заразъ и йде до ковалевої хати; стукне, — Мар'янка ёму відчинить; скаже вінъ їй „добридень“ и просто — черезъ стайню въ хлівъ. Скотина ёго знала; кожне озвещя було до ёго прияно и поверне голову; вінъ же тимъ часу не гає, а бере въ хліві кормъ та и заложить обомъ воламъ и обомъ коровамъ. Найбільшъ любивъ Олексій тілну корову. Вигодувавъ її вінъ зъ телятка, и якъ прийде було до неї даючи їсти, то часто було вона ёму й руки повлизує, хочъ и не вмивайсь у ранці. Якъ одъчинить було потімъ двері въ стайні та зачне скрізь вичепурювати, то вставляючи товарину котру по правій, а котру по лівій руці, то ласкаві слова до неї говорить. Ні зъ кого на всёму седі не було коло хати такого впорядкованого на чотири роги гноїща, якъ у коваля Якова; а се перва краса господарської хати. Потімъ було повидиває Олексій и повичищає води й корови, хочъ виглянься. Кинеця до колодїзя, що передъ хатою, и напонує повне корито води. Поприпускає скотъ и поки вони цмүлять воду, підложить їмъ свіжу підстилку. Прийде було Мар'янка въ стайню корівъ доіти, а въ стайні вже якъ у віночку. Частенько, якъ було корова замотузниця, чи то зачне рватись доіти, стане Олексій коло неї, и положить на спину руку, то Мар'янци й гараздъ: корова якъ укопана. Тільки жъ вінъ знаходивъ собі що й більшъ робити. И якъ инді Мар'янка було скаже: „Ний ти моторний хлопець, Олексію“, то вінъ на неї не дивицца, а зачне такъ метлюю шкрябати, наче все камінне хоче повишарябувати зъ долівки. Потімъ наріже січки на весь день и якъ скінчить надвірню роботу, наносить у куховарню води, наспіпає підпаду, тоді вже йде до світлиці. Мар'янка принесе було миску зъ юшкою, поставить на столі, зложить руки, кожне зробить те жъ саме, и прочитає молитву. Якъ охристяця

помолявшись, тоді „Воме благослови“, та й сідають за стіль. Всі їди зъ одніи миски, и Олексій часто набравъ повну ложку съ того місця, де брала Мар'янка. Тихе и поважно, мовъ при святому ділі, сиділи за столомъ; рідко-рідко пробовкне хто одно слово. Якъ поїдять и помоляцца зновъ, чимчикує Олексій до дому.

Такъ пробувавъ собі Олексій до девятнадцятого сього року, и якъ подарує було ёму Мар'янка зъ новому году сорочку (що було й конопель сама на неї втра, сама й вишраде, сама й вбілнить), то щасливий вінъ тоді совсімъ чоловікъ бувавъ. Жалкувавъ тільки, що не можна ходити по юлці виставивши рукава; певно не злякавъ би ёго ніякий холодъ, тільки що люде зъ ёго кепкували бъ, а Олексій завсюди тяжко приймавъ людське глузування.

Найбільшъ ёму допекавъ самъ наймитъ головинъ, що відъ жнивъ прийшовъ у село. Бувъ то вродливий, високий парубіка съ сміливимъ видомъ; рижий вусъ додававъ ще більшъ виразности тому видові. Юрко (такъ звали майжита) служивъ у мішниці и мало не що дня носивъ свою салдацьку шапку. Якъ було їде селомъ у неділю, то впростуєця сміливо та хвацько, ноги витягує мовъ струни, шпорами брязкає, салдацька шапочка на голові, рейтузи обшиті шкурою, а самъ увесь наче промовля: „Я знаю, що всіхъ дівчатъ ваблю до себе“. Або якъ веде свої коні на водопійдо до Якового колодїзя, тоді небораку Олексієві ажъ серце рвеця: Мар'янка що-разу такъ до віконця й кинеця. Радіщий бувъ би вінъ, щобъ люде не знали ні молока, ні масла въ світі: тоді бъ и вінъ ходивъ коло коней.

Якъ ні мало ще мавъ Олексій досвіду, а виявились передъ нимъ уже три товариські стани. Нижче всіхъ стояли селяне корівники, що мусили заробляти зъ свого скоту хлібъ молокомъ да телятами, потімъ ишли селяне — воловики, що скотину їхъ можна було вигодувати на зарізь, випче жъ усіхъ стояли селяне-комонники, що скотина въ нихъ не давала ні молока, ні м'яса, та вони найроскішніщъ їдять, а часто й на світі їмъ краще дівця.

Остатніми святами на новий годъ випавъ Юркові гарний случай, яко сем'янинові-комінникові: після раннєї служби возивъ голову дочку и її „підругу“ Мар'янку у саняхъ на прогулянне до Юхимовки. Хочъ же й тяжко затреміло відъ сего серце въ грудяхъ у Олексія, а послухавсь вінъ Юрка и помігъ ёму випробувати спершу коней у саняхъ. Проїхали вони вкупі селомъ и байдуже було Олексієві, якимъ вінъ не чумазнимъ здавався поручъ ізъ хисткимъ високимъ салдатомъ. Посідали

дівчата на сані, Олексій провів ще трохи коні, поки вони звернули на дорогу, пробіть тавечка молою коней та й пустив тоді поводи. Як же пішли сьго Юрко, ляскаючи батогомъ и дзвоючи брязкіяками, полинувъ съ двома дівчатами на відмовишу половини парафіні, провожавъ ёго Олексій довго иде очима, та й потигъ сумний до дому. Ёму здавалось, ніби все село вищерло, бо Марьянини шкода було шувати до самого вечера.

Вже зъ початку зими дознавъ Олексій не разъ турботи. У хату до ёго матери часто збирались дівчата на досвітки. Вибірають вони для своїхъ вечірніхъ попрадекъ звичайно молоду подругу або звичливу вдову; старші господарі надто перебивали бъ імъ нешкодливі їхъ йграшки. Ото жъ скодились дівчата частенько до Марусі, а парубки приходили, якъ звичайно, не прошені. Першъ Олексієві було байдуже; коли ёго ніхто не займе, сидить вінъ собі въ кутку — и не робить нічого. Теперъ ще-разу думає самъ собі: „Олексію! вже жъ тобі сповнилось девятнадцятий; теперъ треба тобі такожъ на перёдъ виставитись“. А далі думає: „Колибъ тільки нечестий зливавъ того Юрка!“ Запривавъ ёму Юрко світъ Божий; дарма, що бувъ наймитъ (хочъ воно, правда, не дуже тутъ розбірали, хто наймитъ, а хто — отецький синъ); а незабаромъ почавъ верховодити всіма парубками въ селі; всі вони танцювали підъ ёго дудку. Ящого-то вже вмівъ імъ до смаку заграти! Чи заспівати, чи присвистнути, або исторню сказати, то всіхъ відмачивъ навчивъ би. Переймали відъ ёго парубки й дівчата нові пісні, а найбільшъ уславивсь тією мовлявъ „Зірочкою“. Якъ заспівавъ у перше:

Ой вийди, вийди ти зіронько вечерняя,
Ой вийди, вийди, дівчинонько моя вірняя.

Скочивъ Олексій изъ свого місца, немаче зразу вирісь, скрутивъ кудакъ, сціпивъ зуби одъ таємної радості, ажъ засиреготавъ. Здалось ёму, ніби вінъ Марьянку своїми очима до себе тигне, ніби тільки теперъ добре її вгледівъ, бо справді була вона така, якъ у пісні співалось.

Дівчата сідали кружнâ; передъ усякою стовала кумілка зъ винолоченимъ шумихою вершкомъ; придиво привязували червоною стяжною. Помочували нитку зъ рота и прями на веретено, що весело крутилось до самого долу. Любо було Олексієві, якъ вінъ поставить було передъ дівчатами на столі чого-небудь „промочити уста“, — миску яблука або вишень, и вже було присуне миску ще разу близенько до Марьянки, щобъ смілішъ було їй прбстятвати руку.

На початку зими звинивсь Олексій зробити первий ступінь, яко дорослий парубка. Марьянці купили гарну кумілку, обложеноу цінною. Якъ прий-

шла вона зъ нею вперше на попрадки та сіла прости, виступивъ Олексій, схопивъ вершокъ и, піднявши въ гору, проговоривъ старосвіцьке слово:

Дівчинонько, мое любе серце,
Ивий міні въ куделі кубелце.
Годі козакові по світу слонатись,
Пора до теплого кубелечка братись.
Дівчинонько рябо, не погордуй мною,
Я тобі нужілку золотомъ пристрою,
Золотомъ пристрою, а срібломъ певняю,
Кого вірно люблю, до віку не кривю.

Не сподівався ніхто, щобъ Олексій такъ твердо проговоривъ старосвіцьке слово, хочъ и тремтіло трохи въ ёго голосі. Марьянка спершу потушила очі зъ сорому и обави, щобъ Олексій не занявся посередъ речі; теперъ же споглянула на ёго веселенька, ажъ очиці блищали. По давньому звичаю, випустила вона на землю веретено и виртель¹⁾ на долівку; вінъ підхопивъ, а вона мусна обіцяти за веретено нагодувати ёго боржами, а за виртель — на святкахъ — товчениками. Оддавъ їй Олексій тоді знарядде до пряжі, а Марьянка на вирчуку ёго поцілувала. Цмокнувъ Олексій такъ смашно, що чути було по всій хаті, и всі парубки ёму завидували, а вінъ сівъ собі зновъ у кутокъ и тільки потиравъ руки, любо ёму адалось на світі жити.

Не довго жъ такъ пожилося: Юрко псувавъ ёму всі радости.

Одного вечера просивъ Юрко Марьянку — а вона була перша співачка въ церкві — заспівати про „голосеньку шищаль“. Завела вона пісню безъ довгої одмовки, а Юрко підтягавъ їй такийъ повнимъ голосомъ, що всі, хто бувъ почавъ підспівувати, одинъ за днимъ помовкли и слухали, якъ вони гарно вдвохъ співають. Марьянка, бачивши, що товаришки покинули її саму співачу, спершу на силу вела голосъ и штовхала хто ближче, щобъ підтягали; якъ же ніхто їй не помігъ, сміливо сама співала, мовъ не змогла зупинитись. Здавалось їй, що Юрківъ голосъ підіймавъ її въ гору, наче шценою рукою. Вони співали:

Ой на небі дві зіроньки оле,
Ажъ лозовий місяць примеркає,
Полубивъ я дівчану якъ душу,
Теперъ въ нею розлучитись мушу.
Ой устану рано та ранесенько,
Візьму въ руку пищаль голосеньку.
Стрелю-гримну на все село гримно —
Російдітесь, вороженьки, різно;
Стрелю-гримну людамъ на обаву,
А коханій дівчані на славу.
Ой піду битими шляхами,
Востанесся проміжъ ворогами.

¹⁾ Каблучка зъ твердого дерева або зъ нажею на веретені, щобъ було важче и черезъ те краще крутилось.

Ой покрийсь крутою горою —
Не вбивайся дівчино за мною.
Ой не буду, серденько, вбиватись,
Тільки буду слізами умиватись.
Ой не буду, серденько, журитись,
Тільки буду одь вітру хилитись.

Якь напрула кожда по чотирі чи по п'ять починків, одсунуто тоді стіль у кутокъ и на тому просторі, ступнівъ у три чи більшъ, що такимъ робомъ очищено, почали одна пара за 'днівю танцювати, а ті, сидючи, імъ підигрували. Якь танцювавъ Юрко зъ Мар'янкою, підигрувавъ вінъ самъ собі козачка и крутивсь мовъ те веретено. Справді не багачко ёму було треба, щобъ зъ веретеномъ зрівнятись, бо казавъ: „то въ мене правдивий танцюристий, що на тарільці вирутаса потанцює.“ Якь скінчивъ зъ Мар'янкою, то покрутувъ її ще разъ такъ, що ажъ юпчина въ гору майнула. Рвонулась тоді мовъ утікаючи відъ ёго Мар'янка, прискочила до Олексія, що сидівъ у кутку насупившись, схопила ёго за руку:

„Ходи, Олексію, потанцюємо съ тобою!“

„Геть відъ мене; ти знавшь, що я не вмю танцювати. Тобі аби насміятись.“

„Тов...“, каже Мар'янка, вона хотіла сказати: „Товкачъ“, та вдержалась, бо въ ёго на лиці великий жалъ виступивъ, трохи не плакавъ бідолаха; вона тоді любенько: „Ні, далєбі ні, не буду насміхатись. Ходімо, коли не вмієшь танцювати, дакъ треба вчитись; а я съ тобою радніца, ніжъ съ кимъ иншимъ.“

Почала вона зъ нимъ кружка, тільки жъ Олексій ворочавъ такъ ногами, мовъ у деревянихъ черевикахъ, що зъ реготу всі ажъ не змогли імъ підспівувати до танцю.

„Я вчитиму тебе на самоті, Олексію“, сказала Мар'янка, щобъ ёго втішити.

Тутъ дівчата позасвічували свої лихтарники и пішли до дому. Олексій піднявсь ище іхъ провожати: ні за що въ світі не зоставивъ би вінъ Мар'янки зъ дівчатами, коли тутъ бувъ и Юрко.

Нічъ була тиха, на снігу одлига. Далеко розлягались по селу вигадки та жарти дівчатъ съ парубками. Тільки Мар'янка мовчала, и видно було, що відъ Юрка по за дівчатами ховалась.

Якь провели парубки всіхъ дівчатъ до домівокъ, каже тоді Юрко Олексієві: „Товкачу, сю нічъ тобі треба зоставатись у Мар'янки“.

„Шибеникъ!“ одказавъ Олексій и побігъ відъ ёго. Парубки вслідъ реготались.

Юрко ще співавъ, идучи самъ юлицями до дому, що въ кожного, опрічъ недужихъ та соннихъ, ажъ духъ радувавсь.

Ранкомъ другого дня, якъ доіла Мар'янка корови, каже їй Олексій: „Я бъ сёго Юрка нагоду-

вавъ отрутою; и тобі треба ёго прогнати къ бісу, коли ти чесна людина“.

Мар'янка сказала, що таки й такъ, и тутъ же радила Олексієві, щобъ вінъ и собі старавсь бути такимъ жвавимъ парубкомъ, якъ Юрко. Задумавсь тоді нашъ Олексій, далі усміхнувся самъ собі, синнувъ стару метлу зъ держална, настромивъ гарненько нову и промовивъ такъ: „Ось постои лишень, витрецишь ти очи и на мене, побачимо!“

Мар'янка вимагала щобъ вінъ зостававсь изъ Юркомъ „у приацтві“; довго вінъ ошмиравсь та мусивъ що разъ такъ робити, якъ вона хотіла.

Тимъ-то то жъ оце помагавъ Юркові коло самої, тимъ напустивъ ёму снігъ у вічи води, якъ дививсь вінъ у слідъ за дівчатами.

У вечері, тавечки „міжъ світломъ“ гнавъ Олексій свої корови до водоїла. Коло Якового колодязя зібралась купка парубатъ, а міжъ ними Юрко и ёго давній приятель, Жидокъ, такъ званий Герцелівъ Кубель, що служивъ разомъ зъ нимъ у одному полку. Мар'янка визирала въ віконце. Олексій ишовъ випроставшись такъ якъ Юрко, мовъ проковтнувъ палицю, а руки державъ у низъ, наче ломачче.

„Товкачу“, каже Кубель, „а що я зароблю въ тебе за те, щобъ Мар'янка пішла за тебе?“

„Кулака въ пику!“ одказавъ Олексій, та й погнавъ корови до дому.

Мар'янка зачинила квартиру, а парубки реготали на всю вулицю; регіть Юрка було чути міжъ усіма.

Олексій утеръ собі піть изъ чола, такъ важко було ёму виявити свою досаду. Довго ще вінъ сидівъ на кориті у своїй стайні и тоді ёго заміръ дойшовъ уже пори.

Олексієві пішовъ двадцятий, стоявъ вінъ на черзі у некрути. Того дня, якъ ёму випадало йти у округовий городъ Горбъ, прийшовъ вінъ у святошній одежі ще разъ у хату до Мар'янки и спитавъ, чи не треба їй чого въ городі. Якъ вийшовъ съ хати, провела ёго за порігъ Мар'янка, у сіняхъ одвернула трохи, витягла синій папірець изъ за пазухи, виявля зъ ёго одинъ крєйцаръ и оддала Олексієві. „Візьми“, каже „се щасливий крєйцаръ. Бачъ на ёму три хрестики? Якъ сипались у ночі въ неба зорі, разомъ зъ ними впала срібна талірка; азъ тієй талірки нарєблено крєйцарівъ, и хто матиме въ гаманці хочъ одинъ, тому всюди щаститиме, Візьмижъ то будешъ зновъ на волі.“

Олексій узявъ крєйцара. Тільки жъ идучи черезъ мість на ріцці Нежкарі, сягнувъ у кашеню, заплющавъ очі та й швиргонувъ крєйцара въ річку. „Не хочу я бути на волі, хочу бути салдатомъ.“

Постригай, дитинко Юрку! так він промовив самъ собі; кудави йому звертались, сміливо вдаривъ себе въ груди.

У гостиниці Яголя ждавъ голова своіхъ замовників, и якъ зобрадись усі до купи, грізювъ зъ ними до упряжн. Голова ядавсь собі разомъ тупиця и гердиня. Кудись вінъ бувъ унтеромъ и забравъ у голову, що вінъ дуже вадний птахъ. Усі селяне, старі и молоді, були въ ёго ніби неврути. Дорогою каже Олексієві: „Товкачу, тобі певне випадє найстарший випадъ; отже хочъ би й перший номеръ витягъ еси, — не бійся: ти не годитимешся въ салдату.“

„Хто знає?“ одказавъ Олексій: „зъ мене може вийде такий-же унтеръ, якъ и съ мене нищого. Я вмню такъ-же добре читати, писати и лімбувати, якъ и хто инший, а зъ старихъ унтерівъ не коженъ се втропавъ.“

Голова жадививсь на ёго скрива.

Якъ прийшовъ Олексій до колеса, була ёго ступа и вистава ажъ надто смілива. Батацько випадівъ підверталось ёму підъ руку, якъ простягъ до колеса, заплющивъ очі, мовъ би нехотівъ и бачити, що бере, и витягъ номеръ. Тремтіла рука якъ оддавъ: боявсь, що високий номеръ буде. Ажъ ось чує — кричить: „Номеръ 17;“ тоді вінъ такъ зрадівъ, що мусили ёго ажъ упиняти відъ гування.

Покупили собі парубки по пучку робленихъ квітокъ зъ червоними стѣжками и, випивши доброго напитку, пішли до домівокъ. Нашъ Олексій гукавъ и виспівувавъ найголосніше.

Підъ горою на стежці піджидали матірки й дівчата, якъ вертатимуця наші затязці. Була тутъ и Марьянка. Олексій упившись більшъ радощами, ніжъ тимъ наиткомъ, нишовъ трохи похитуючись міжъ парубками. Ще ніколи вінъ такъ не товаришивъ зъ ними. Теперъ вони були всі рівні. Якъ побачила мати Н. 17 на шапці въ свого Олексія, заплакала небога въ голосъ; а Марьянка спитала Олексія потай людей: „А дежъ у тебе мій крейцаръ?“

„Згубивъ“, каже Олексій. Хочъ же вінъ и не добре памъятавъ, що говорить, а ся брехня тяжко вразила ёму серце.

Потягли парубки селомъ співаючи, а матірки та сестри виходили на зустрічъ и втирали очі фартухами.

Ще зосталось шість неділя до вшантажі, а тоді вже ділу кінець. Узшла Олексієва мати, Маруся, ковтягу масла и повний кошмъ яецъ и пішла до докторни. Масло розмазувалось добре, дарма, що середъ зіми; обіцяно Марусі, що сина її зоставлять на воді; „бо Олексій“, каже всевіда лі-

каръ, би бачъ того не годився бъ не добре бачить оддалеки, а тамъ вінъ собі й зовсімъ невдаха.“

Олексію жъ байдуже було про всі рѣсказці, зовсімъ перемівився хлопець: усе розмахувавъ руками та присивувавъ явъ иде буде селомъ.

(Конецъ буде).

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами,

(Дальше.)

Після Степана, зъ одного боку розбуялось лицарське завяттє по Україні, бо знай вѣптались тутъ Запорозці, а зъ другого — стало ремствувати ще гіршъ на узгряншниківъ те панство, що силадало собою рядъ лицький. Люде старого боёвого віку все ще торочили молодшимъ те, що казано въ Польщі за Претвича та Вишневецького-Байди: „дѣти нашої сили, доки въ насъ процвітатиме козацтво“; а люде віку нового, що шарили по Україні польске право, що заселяли українські пустині на взіръ щирої Лядчини и набірались у Европі просвіти вкупі зъ великою роскошо, — ті вважали козацтво злимъ потворомъ и добірали способу на віки ёго збагнітувати. Тимъ часомъ козаки, приймаючи до себе хоробрихъ заволокъ изъ чужихъ зѣмель, розливали, мовлявъ, славу свою по всій Україні. Спершу воювали вони Туреччину зъ сухопуття, а то вже почали верстати здобичню дорогу до Турка Чорнимъ моремъ. Поробивши зъ липи човні-чайки, обтягували їхъ воловими шкурами, комишевими снопами навкруги, обшивали и по сорокъ душъ сідали въ човенъ до опачинъ. Комишъ не дававъ суднамъ козацькимъ потопати, велові шкури — розбиватись. Чи парусомъ по вітру, чи на самихъ веслахъ, козацькі чайки, мовъ справдешні морські цташки, літали по Чорному морю; причаливали козаки зъ-нѣтельки до Онатоляского берега, або шугали ажъ до Синопу и Трапезонту; часомъ опанували середъ моря турецькі галери и визволяли зъ тяжкої неводи бранцівъ християнъ. Якъ же понабірають було въ Туреччині здобичи, то зъявляця по узгряншнихъ ярмаргахъ изъ своїмъ крамомъ на вдивовижу людянь. Тутъ же то вже оповідували вони широко про морське гостюванне своє, захожуючи иншихъ до козакування; тутъ вони виспівували підъ бандуру думи, що де-які ажъ до нашого часу доходили, якъ отъ про Марусю Богуславку, про невольницький плачъ, про Вишку Саміла, про Озівськихъ братівъ.

Оце жъ козацька слава розливаецця собі по Україні, а тимъ часомъ, черезъ козацьке завяттє,

наступає неминуча війна турецька на Річч-Посполиту. Не готові були пани на таке велике діло. Що позаводив був король Степань упорядиного війська, то мусили по домівках пороспускати, жалуючи кошту, а значня ёго частина, не маючи жовнірського заробітку, обернулась у козацтво. Надвірних ротъ и хоруговъ було въ панівъ омаль; на посполите жъ рушення не хутко спромоглась панська громада. А страхъ бувъ геть великий скрізь, якъ пішла поголоска про турецьку війну. Вже погрожувавъ разъ Турчинь, що зруйнує Польщу¹⁾, и не здавалась ёго грозьба жартомъ. Теперъ же мірковано, що наваживсь того доказати. Спраді року 1583 підступили підъ узгряничче такі турецькі потуги, що коронний гетьманъ Янъ Замойський на силу віджахнувъ їхъ, показавшись изъ християнськимъ військомъ коло Каменця и пустивши поголоску про посполите рушення; тимъ часомъ самъ опасувавсь, чи встоять до зими найзначніші узгряничні городи Каменецъ и Львівъ²⁾.

Тимъ же то бо, зібравшись року 1590 сеймувати, не знали радні пани и земські послы, чи козаківъ жорстокимъ правомъ звівечити, чи їхъ на королівську службу позатягати. Довго думавши, випустили такий сеймовий универсаль, що можна було нимъ и пригнїсті козацтво и на Турка склїкати. Знавъ панський рядъ, що пропустивъ уже пору до загнудання козацької волї³⁾ а все-таки насторошивъ проти неї сеймове право. Така була думка, що якъ стане примирєє съ Турчиномъ, то щобъ зупинити козацтво відъ новихъ зачіпокъ. По сеймовому праву 1590 року, замість козацького гетьмана, наказано поставити за Порогами старшимъ надъ козаками шляхтича зъ такихъ, що мають на Вкраїні маєтки. Сотниками такожъ повинні бути въ козаківъ не аби-які люде, а шляхтичі зъ українськихъ дідичівъ. Приймавши таку старшину зъ руки въ коронного гетьмана, запрягне козацтво, що безъ ёго дозволу не воюватиме турецькихъ и татарськихъ земель ні зъ моря, ні зъ сухопуття, не жануватиме купецтва и іншихъ людей по чорноморському шляхові, що йде на Київъ у Литву, а на Путивль у Московщину, неприймає до себе нікого, якъ не зведить старший, а старшому коронний гетьманъ. Левстръ козацький держатиме въ себе гетьманъ. По містечкахъ заказано було продавати козацтву харчі, порохъ, и всякий військовий припасъ; ба й увійти

въ містечко певільно було козакові ниъ не покаже билету відъ старшого або відъ сотника. А щобъ козаки не заводились по самихъ городахъ, містечкахъ, селахъ, то всімъ старостамъ и державцямъ, усімъ нанамъ, князямъ, шляхті наказано понастановлювати въ себе по маєтностяхъ прислужнихъ урядниківъ — бурмистрівъ, війтівъ, отаманівъ. Ті урядники головою своєю накладатимуть, якъ печатя мого, що заважився бъ вийти за Пороги або въ Дикі Поля по здобичъ, а й надто — за чужу границю. „Хто жъ би принїсь изъ іншихъ сторони здобичъ“, рече универсаль, „того пїмати и карити смертю, а здобичи ні въ кого щобъ ніхто не важивсь купувати“.

Щобъ же вплияти відъ такого походу самихъ старостъ и панівъ українськихъ, на тому жъ таки сеймі настановлено двохъ дозорцівъ, такожъ назъ дідичнїй шляхти української, щобъ вони разъ у разъ пробували на узгряниччі и подавали звістку коронному гетьманові про буянна низовихъ запорозькихъ козаківъ, а тимъ часомъ ловили бъ и карали такихъ, що, козакуючи нишкомъ, жили або ховались би по городахъ, містечкахъ, селахъ; хто жъ изъ панівъ або старостъ потуратиме козацтву, тихъ позивали бъ у трибуналъ. Визначено дозорцямъ по триста золотихъ на годъ съ того жъ самого грошового збору, зъ якого плачено й лейстровимъ низовцямъ.

Убравши такъ у шори козацтво, тойже универсаль самъ їхъ и розпрягає, бо наказує коронному гетьманові заклїкати низового и донського козака про сподівану турецьку війну стїльки, скїльки буде треба¹⁾.

Зъ сєго премудрого документа розумно, що королівський рядъ виполовавъ козацтво, мовъ кропиву, спромїжъ городянъ и селянъ українськихъ; дозволявъ козакамъ сидїти оддалїкъ, „на Низу за Порогами“; не пускавъ ні зъ городівъ до козаківъ нікого, ні въ городи зъ Низу; а підъ нужду заклїкавъ їхъ у королівську службу, мовъ чужихъ людей, мовъ тихъ далекихъ донівъ. Хотївъ королівський рядъ розлучити людей одного кола, що зъ давня звикли себе запомагати, — українці низовцівъ господарськимъ прибуткомъ, низовці українцівъ здобиччю; хотївъ зъ разу понівечити узгряничні торги, не вважаючи, що цими то й держались нові осади українські. Поставъ закаръ продавати й харчі, не то що, низовимъ гостямъ по торгахъ українськихъ, а тимъ часомъ низовці такъ добре за всячину платили, стїльки роздобували своїмъ козакуваннямъ та й такими вже громадами на Низу купились, що самі Українці разъ у разъ веретали купецьку дорогу за

¹⁾ Bibl. Warsz. 1858, I, 222 — 226.

²⁾ Staroż. Histor. I, 400.

³⁾ У сеймовій устави 1590 року прописано: *acz po czasie, ale jednak za barzo potrzebną rzecz byđz rozumieamy aby wżdy się kiedy to opatrzyło, iakoby takowa licencya tam się nie działa.* (Volumina Legum, II, f. 1329.)

¹⁾ Volumina Legum, II, f. 1329 — 1331.

Пороги, вимінюючи тамъ за своє господарське добро коні, воли, вівці або здобуваючи чисті гроші.¹⁾ Поставъ закаръ, щобъ козакъ не пробували въ городахъ и селахъ, а тутъ вони мали свої двори, сѣм'ї и всякі янші притулки. Погрожено смертю, хто піде на влови у Дикі Полн, не то що, а по Україні скрізь ходжено на здобичъ у пустині, якъ на щоденні заробітки. Уставлено держати козаківъ по всі роки на Низу, а козакъ дубовали по лугахъ дніпровихъ тільки за тепла літомъ. На закінчанне жъ сеймового универсалу, королівський рядъ, не діймаючи віри старостамъ и панамъ українськимъ, такъ само якъ и козацтву, надъ усіма разомъ настановивъ двохъ дозорцівъ изъ української жъ таки шляхти. Визначивъ імъ по триста золотихъ нагородн и сподівався, що за сю нагороду двое якихъ би тамъ ні було панівъ зважяцца ворогувати зо всімъ Низомъ козацькимъ и зо всімъ панствомъ узгряншишимъ, а того наче й не було на Україні, що намісникъ воєводи київського, за жорстокого короля Степана, не зваживсь зачинити у замкову темницю одинадцятыхъ розбишакъ запорозькихъ, дарма що, опрічь драбівъ, мавъ у себе підъ рукою въ Києві ремесниківъ и багачько иншихъ людей замкового присуду!

Розумно зъ первого погляду, що универсаломъ 1590 року тільки роздражнено козаківъ, а не загуздано. Скрізь по Україні все зоставалось по давнѣму, наче не про неї була й писана грозюща сеймова устава. Козакъ глузували зъ панської ради нового короля Жигимонта Третєго такъ само, якъ и зъ наказівъ Степана Батури. Тимъ часомъ рядъ, гамуючи султанське пересерде, запевнивъ турецького посла, що не попустить козацтву пліндрувати Турецину, и заразъ після сейму добравъ ще одного способу розлучити узгряншишнихъ зъ низовцями. У місяці червні того жъ таки року появлено въ Кракові королівський универсалъ, щобъ затагтитися добрихъ воєнівъ підъ короговъ снятинського старости Миколи зъ Бучача Язловецького и поручника его Яна Ознішевського. Вибере бъ то Язловецький на врочищі Кременчуці або де инде въ степу догідне місце и збудує замокъ. Дерево спустять єму Дніпромъ пани старости изъ королівськихъ добръ. Ті жъ королівські добра вистачатимуть би то по вірці муки відъ усякого „послушного“ ще-року про замковихъ людей.²⁾

Въ сѣму универсалі не споминуту ні про коронного гетьмана, ні про дозорцівъ, ніби король самъ схаменився, що шкода такого коло козацтва

¹⁾ Напроцький у книзі: *Ogrod krolowski* на листі 58: „Wielki dostatek miesiala czasem w swem woysku, bo ze wszystkich stron do nich siodlacy wiozą, a oni im placą czum siew — kónmi, woły a inemi dobytki, też pieniędzmi.

²⁾ Арх. Югов. Росс. III, 28.

заходу. Отъ же й сей новий спосібъ зоставсь марнимъ писаннямъ: кременчуцького замку небудовано.

Здавалось би, ні що не впниять по руськихъ земляхъ Речі-Посполитої того лицарського духу, що за старого Жигимонта и за єго сина буювъ по українськихъ старобствахъ и покляивъ усю Польщу до бороттї зъ азіятами. Здавалось би, козакування, на перекир'ї³⁾ сидючому панству ляцькому, тимъ зупокійнимъ господарямъ завислянськимъ, — обійме всю руську землю, відъ Сана до верховинъ Сули, переважить днірську політику панську, не лякаючись Турчина, и потягне на дніпрові гірла до Чорного моря вельможнихъ лицарівъ у купі зъ людьми не гербованими. Отъ же не туди нахилилась ляцька щербата доля, щобъ свіжу силу свого плебса обернути на велику боротьбу зъ ворогомъ хреста святого. Дознали пани розкóпшівъ, купованихъ по́томъ підданства у цивилізованихъ народівъ; попереймали разомъ зъ розкóпами и просвітою науку витягування користи зъ землі тяжкимъ наляганнемъ на робітника; розгосподарювались вони шйроко и придавили не то селянъ и городянъ, та й дрібну шляхту тимъ великимъ правомъ, що викрутили зъ рукъ короля и замість княжого (*jus ducale*) прозвали єго польськимъ правомъ (*jus polonicum*).

Справді жъ бо Польща въ Речі-Посполитій була тільки тамъ, де панувало польське право, а польське право панувало тамъ, де шляхтичі-дуки королювали надъ підданими тимъ самимъ робомъ, що й справедливі король у своїхъ городахъ и иншихъ королівцїнахъ. Де жъ польского права або не було ще, або жъ стояло воно на самому папері тільки, то була Україна, земля вольна, усякому рівна, нікому до осягнення не заказана.

Спомануто вже въ переднѣму слові, якъ ширилась Польща зъ своїмъ польськимъ правомъ по тихъ земляхъ, де панувало право громадське. Теперъ додамо, що сама Україна спершу починалась заразъ коло Висли. Якъ поступили козакъ у давні поварязькі сѣлиця та почали перепиняти хижу Орду своїми заляганнями середъ безлюдного степу, — посунулась Україна за Львівъ, за Галичъ, за Баръ, за Винницю, за Браславъ, за Білу Церкву, Київъ, Канівъ и по самі Чернаси. То сама вона віджакувала бусурменську силу, то, жахаючись неї, подавалась назадъ. Днікі Поля лежали передъ нею и разомъ зъ нею — або посовувались идъ Чорному морю, або займали ще разъ глухими пустинями виполонену землю, поки зновъ сміливі люде виткнуция впередъ изъ своїми осадами, а козакъ позаягають геть далеко на тихъ страшнихъ шляхахъ татарськихъ.

Симъ же то робомъ постала Україна ажъ до Чернась, и вже почато думати про Нову Польщу у

у пустинахъ посульськихъ, пороськихъ ба й за самими Порогами. Давня Україна, чи то земля вольна, де панувало право громадське, стала вже Польщею, бо осягло її польське право, и королювали тамъ пани-дуки. Уже Галичину, Волинь и саму Брацлавщину перестали звати Україною; а ще недавно, ще король Степанъ писавъ универсали до панівъ „україни руської, волинської, брацлавської, кнївської.“ Се жъ була ознака, що польське право осягло вже землі, де зъ покѣць-віку панувало право громадське. А що дальше розпростирали пани свою юрисдикцію, то й політика королівського двору сягала все дальше, та дальше. Зачіпати Турецщину адавалось панамъ-господарямъ страшно, бо навпаки турецька сила татарськими загонами пустошила панські села та ще й усій Речі-Посполитій погрожувала війною. На такихъ узгрянцяхъ, що приставали въ козацтво або й самі ходили на здобичь, ремствувала вся зупокійна шляхта, и на повітовихъ сеймикахъ придумувала, якъ би вдержати своє браттє відъ козакування, а самихъ козаків усюди по городахъ и селахъ узяти въ панські руки. Німецька цивилізація розпростерчись проміжъ заможнимъ панствомъ, похлила ёго все більше та більше до роскошівъ и до просвіти; цуралось воно того злиденного козацького побуту, що дознавъ на Низу Зборовський, и такъ якъ мерше лицарюгани переключили до свого аскетичного гурту все сміливе сь по за Висли, такъ навпослі дуки-срібляники заманювали шляхту зъ голоднихъ низовихъ пустинь и зъ кривавого узгрянчча у свої повні всякого добра затишні осади.

Оттакимъ-то коханцямъ домового зупкою и чужоземнєй просвіти прийшлось по душі те право, що надавъ українській шляхті сеймъ 1590 року. Въ кого тільки була сила та воля, той примежовувавъ козацьке займище до свого панського, а сємью козацьку звавъ своїми підданими. Мусили козаки оплачувати чиншемъ свої вольні пастовники дідици, а сємью визволяти відъ панщини податками; колижъ не хотіли — треба було рушати зъ панських сілъ и шукати собі нового займища передъ очима въ Татарина. Помалу-малу тісніщало козацтву тамъ, де спершу не було иншого права опрїчъ громадського, де ніхто не пишавсь гербами або привилєями, де поважали людей не за великий рідъ, а за лицарство, и де ніхто не поривавъ очей на чуже займище. Оце жъ козаки, цоставши лицарями на вкруги такого лицарства, якъ Лявцоронський, Претвичъ, Вишневецький, переставали брататись изъ їхъ унуками, не приймали до себе за гетьмана такихъ значнихъ панівъ, якъ отъ бувъ князь Ражинський або Зборовський; погоржені, відохнуті, zagrożені, почали вони гордувати ніженнями

панятами, держатись окреме відъ королівських урядівъ, мовъ особний, вольний народъ, и зъ свого Низу цогрежувати панамъ такъ, якъ вони — зъ України. Се велика церемїя постада не зъ разу; роспочади Ляхи, чи все одно пани, своє пагубне діло не після 1590 року; привівъ їхъ до того давний порядокъ лянського панування и господарювання. Розумно се буде зъ исторїи задюмлення України після Татарщини. Оце жъ ми її и прослідимо ажъ до тихъ часівъ, якъ розпочалось у козаків криваве ворогування зъ Ляхами.

(Дальше буде.)

М О Я Д У М А

Вийду я на гору, на Бескидъ високій,
Погляну далеко на край нашъ широкий,
Спїмну нашу славу, славу незабуту
И воленьку нашу, волю неогуту.

Заспіваю смутну думу,
Котру найду въ серці мому,
Що мати мене навчила,
Журбу нею прѣгонила.

Рознеслися дивно мої думи,
Мовъ у лісі бурні шуми,
Одбилися відъ скалівъ високихъ,
Згубились въ нєртахъ глибокихъ.

А не разъ то слава наша черезъ верхъ гуляла,
А воленька наша черезъ верхъ бучала,
Та тому-то славу спатокьки поклали,
А народню волю тяжко окували.

И здається мої думи чари розв'язали,
Пїяну славу розбудили, волю розкували;
Серце моє звеселїло, ясно стало уму,
А відъ того, щомъ заспівавъ чарівничу думу.
Снуютьця передъ очима чарівничі мари,
Мовъ у ясно-злотімъ світлі играють комари.
И здається старий Дніпро золотомъ сияє,
А завзятихъ громадонька берегомъ гуляє.
И здається святий Київъ столицею стався,
Де Слав'янеський миръ изъ всюди вольно собирався,
Щобъ по правді Бога-Творця ширю вихвалити,
А у славнихъ дітей руськихъ волі пошукати,
Вратерської волі, правди, що рівнимъ считає
Кожде плем'я, людей усїхъ до купи згортає
Въ одно жоре великеє свободнихъ народівъ,
Въ одно цолє широкее справедливихъ плодівъ.

Веспівавъ я думу, мари ся розплили,
Розв'язати чари — не стало вже сили;

Не дивлюся більше, очи не видають,
Бо їмъ туманъ-свіда світа заслоняють.

4-го Липця 1868 р.

Наука Шрамъ.

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУСЬКОЇ ЛИТЕРАТУРИ.

I. Українці.

(Дальше.)

Годі намъ запускатися въ подробиці історичної долі южноруського наречія и ёго літературнихъ пам'ятниківъ, бо мало ще досі їх згублено и вивідки не зібрані въ ясний, систематичний порядокъ. Дві сторони протистоять собі зъ ріжноталосними основними гадками, задля чого и давніші пам'ятники руської письменности предметомъ суперечки міжъ оборонцями двохъ наречій остаються: одні уважають не тільки Слово о Полку Игоря, но и літопись Нестора и інші твори руської старини за пам'ятники руські, тої форми старинного руського язика, котрій не можна приписувати специфічно признаки малоруські — другі уважають їхъ за пам'ятники зовсімъ южні зъ южноруськимъ язикомъ и народністю. Вконецъ и історичної польської літератури вважаючи київськихъ Полянъ за Поляківъ (Випивевський и инш.) забажали собі їхъ присвоїти — но тутъ нема ніякихъ критичнихъ підставъ. Ми вже вище згодились, що южне населення старинної Русі мало свої національні відзнаки, тому можемо и спіменні пам'ятники назвати южноруськими, коли вони по походженню своєму принадлежать Києву, Волиню и инш.; во до сего додаємо, що задля історичної зв'язи обохъ головнихъ частей Русі въ тодішні часи не дастця, після нашої гадки, провести різка черта міжъ літературними подіями півночі а юга въ періоді X—XIII-го століття. Якъ старинний епосъ и именно въ тихъ чертахъ, які додає ёму київська обставина¹⁾, — повніше зберігся на півночі, де бувъ знаний яко спільний руський переказъ; такъ и літературні події южної Русі, по походженню южноруські, однаково принадлежали и півночі, де відъ тихъ подій — літописі Нестора, духовнихъ писателівъ, навіть Слова о Полку Игоря велася ступнево вже своя, великоруська або північна традиція. Північъ усе знала Нестора, Теодозія, Іларіона и загаломъ всі пам'ятники старо-

¹⁾ Робимо сю замітку, маючи на оці тихъ, котрі думають, що южний епосъ тому звисний на півночі, що вінъ єсть доісторичний, вспільний цілому племеню и давніший якъ князь Володимиръ. То може бути правдиве що до загальнихъ епічнихъ засобівъ, но тимъ же менше форма епосу шівська. Іншими словами, вередіть мітологічної грядти до історичної збувся ще въ київськімъ періоді.

слав'янської літератури, що появлялись спершу въ южній Русі и потымъ забулись на юзі або цілкомъ задля новихъ вишнихъ впливівъ, або поминувались зовсімъ не такъ, якъ на півночі. Слово о Полку Игоря наслідувавъ авторъ „Задонщини“ — оповідання вже чисто московського. Превести въ тимъ згляді виключну границю ставитця неможли-вимъ.

Та цова т. е. що на юзі власні національні и літературні перекази пішли въ непам'ять и перейшли на північъ (або докладніше, аберіглись близько-спокровненою півночю) доволі поясняетця історичною судьбою южноруського племені. Но при всіхъ народнихъ особенностяхъ, які спонукали старинного літописця відріжнити и на юзі и на півночі стількі віддільнихъ племенъ, по при всій давности и повній фізичній естественности національнихъ відзнакъ юга відъ півночі, що спонукує новихъ етнографівъ припускати тутъ бізівно „дві народности“, — було міжъ ними дуже багато спільного не тільки задля спільного спокровнення и східности, котрі въ старовину далеко ближше, якъ теперъ, сполучали ріжні слав'янські племена, но и задля тісної політичної и релігійної зв'язи, котра тоді зъ руської землі одну зв'язну політичну федерацію творила (або удільний системъ — все одно) и лучила її въ одинъ релігійний, византийський порядокъ. Въ періоді до-татарськимъ те спокровнення и та вишна зв'язъ бодай вистарчала на стількі, щобъ ріжні племена могли з'єднатися въ одній спільній письменности и въ спільнихъ народнихъ переказахъ.

Навпослі воно становитця инакше, и зміна въ судьбі народности лучитця изъ зміною въ політичнимъ положенню и громадськихъ взаєминахъ южної Русі. Первістний політичний и громадський устрій южної Русі представлявъ спільні народні черти и юго руського племені. Хочъ и не мавъ прихідъ Варягъ впливу на саму народність т. е. азійк, народні передання, обичаї и ин., то бізівно мавъ вінъ впливъ соціальний віддільючи дружину яко привилейований станъ: потомки князівъ и дружина дали початокъ боярству, скупленню власности и чимъ разъ більшому стисненню самого народа. То були черти, спільні въ до-татарськимъ періоді півночі и юга. Нападъ Татаръ перериває сей спільно-руський розвій: Монголи не змінали вправді громадського устрою, но спустошена и обезлюднена сторона ослабла и скоро поддалась литовському завоюванню. Въ складі литовського княжества боярська аристокрація ще більше відділилась відъ народної маси, но руська народність (южної и білої Русі) не втерала свого значення; напротивъ вдержалась вона, якъ звістно, въ по-

частку не тільки зь людів, но и висшій верстві и через її передавалася литовській аристокрації, а навіть книжковому родові. Руська народність запанувала зь литовському князстві не тільки задля більшої численности, но и задля морального впливу. Описля жь розпочинавця польський вплив и вконець виходить наконечне сполученне зь Польщею. Одну часть южноруського народу покорила Польща при кінці XIV-го віка; друга, приналежна литовському князству, хочь и остала руською вь масі, но вже почала дізнавати впливу польських моравів и образования, а то для того що вже вь XV-імь століттю князі литовські були королями польськими и роздаваннєм аристократичних привилеїв привязували руське дворянство до польських моравів. Вь перших часах, ба навіть и по формальнімь прилученню не перестав руське дворянство стояти за справу народности и религії. Но мало помало овладіло дієство польского устрою, вигяреного для вигідь аристокрації, майже зовсімь руською шляхтою, бо и вона забажала собі хіснуватись тими вигодами. То жь віддалилась висша верства ще більше відь народа, а безправья и угніть народа побільшався усе більше та більше. Польска образованість, морави, обичаї, религії, а вконець языкъ стали переходити и до руського дворянства; католицтво стало вь нихь находити ревників проселитів. Зміна языка и религії розділяла зовсімь народъ и шляхотство на два противоположні а вконець и неприятельські табори. Сей вплив польской народности вже дуже ясно виявлявся вь XVII-імь століттю и вь віддаленихь краяхь южноруської землі, коли замічав о німь Бопланъ, вь своїмь описанню України: коначно зачався вінь далеко борше и продовжавсь навнеслі дуже довго, до самого XIX-го століття... Народня маса була осуджена на безділля и мовчанье: вона позбавлена була правь, и народно громадських а потімь и религійнихь и наконець заявила свій протестъ тими повстаннями, що починаютця при кінці XVI-го століття и вь XVII-імь при Хмельницькимь, окінчуютця полученнємь зь Россією. Задніпровська Україна оставалась ще польскою и відношення продовжалися ті жь самі: вь другій половині XVIII-го віку такъ названа „Колівщина“ напімнула старі козацькі війни и показала, що вь угнітений масі не перестало жити почуття прежней народней независимости. Тільки знесенне кріпацтва розвязало той узолъ, що такъ не удачно звязавь народні и громадські взаємини южної Русі до Польщі... Не такъ натягнені, но все таки стиснені були відношення малоруської народности и вь тій часті, котора злучилася зь Москвою. Безпосередно зь прилученнємь почався москов-

ський вплив, которий підчинивь Малорусь своїмь порядкамъ, моравамъ, образованию и инш.. Відь часу Петра почали вводитись німецькі порядки; вь XVIII-імь століттю ввадано кріпостне право и на вольне поселенне України. Висші верстви приймають московське образование и московський языкъ, що по прежньому переціняло широке розвитте вь народнімь змислі.

Такими невідгодними умовами обставлено було положенне народа. Відь часу, коли нападъ Татарь перервавъ єго прежню историю, окружали єго обставини, що найменше могли допомагати єго правильному и діятельному розвитку вь народнімь змислі. Висша верства, найбільше вь змозі образоватись, скоро втратила свою народність; зь другої сторони и школа, якъ увидимо дальше була устроена на чужинецький, схоластичний ладъ; то жь давала вона тільки условну образованість та зновъ забувала о народніхь потребахь и народнімь язиці. Отто жь не мала властива южно-русська народність свого литературного вияву до того часу, коли на Україні озвалося загальне відродженне славянства вь XIX-імь століттю.

Ми вже говорили о характері стариннихь пам'ятниківь, приналежнихь силсько такъ північному якъ и южному племению. Слїди сего нарїчя теперь южно-русськимъ названого коначно не могли вь нихь такъ ясно виявитись, якъ би можна надїятись по теперішній формі тогожь нарїчя. Де крізь старославянський текстъ церковнихь книгъ пробивалось місцево нарїчя, або вь язиці літописей и т. п. пам'ятниківь южної письменности, тамъ по більшій часті бувають ті слїди обоюдні; тимъ не менше видить Шафарикъ слїди южно-русськихь формь вже вь знанихь збірникахь 1073 и 1076 року, вь евангелію 1143 р. и ин. Пізніще сі признаки мають вже неперечно южно-русський характеръ; такъ Луцьке Євангеліє XIV-го віка (Рум. Муз. Н. 112), рукопись Євгема Сирина 1370 р., акти того жь старого часу и багато більше пізнихь рукописей, між иншимь списанихь южно-русськими писцями изъ старославянськихь оригіналівь. Лихоліття XIII, XIV-го и XV-го віку не дало южній Русі змоги придбати собі самостійну литературу; вона ограничалась церковною грядю, а народне нарїчя осталось по за литературнимъ полемъ. Зь XV-імь століттямь перейшла діяльність руського племена вь границяхь литовського князства на западъ и книжнимъ языкомъ сталося нарїчя западно-русське (польско-русське, білорусське) — дивний языкъ, що лучивъ вь собі загальну руську основу зь відтінками старо-славянського, польского, южного и властиво білоруського.

Довго займало западно-руське нарічне пануючу ролю. Якъ сказано творило руське плем'я найбільшу частъ населення литовського князства; не вважаючи на зв'язъ зъ Польщею, оставався його языкъ довго язикомъ висшої верстви и книжо-литовського двора; то жъ мігъ статися вінъ не тільки язикомъ церковної книги, но и язикомъ офіціальнимъ. На тімъ азиці була писана ціла маса офіціальнихъ документівъ и грамотъ (вид. І. Григоровича, Оболенського, Арх. Комиссін и т. д.) и цілихъ законодавчихъ пам'ятниківъ, якъ Статутъ Казимира Ягайлона, Статутъ Литовський и т. д. Громадські и релігійні взаємини руського народа въ литовськѣмъ князстві дали тому наріччю значний літературний розвій; католицька пропаганда, проведена навпослі найбільшъ єзуитами, пробудила въ руській народности почуття самосхоронення; сопротивлення руської народности виявилось цілою релігійною літературою. До опозиції належали навіть люде висшої аристокрації, якъ знаменитий князь Константинъ Острожський, а навіть люде чисто-московські, якъ князь Курбський: оружжямъ її бувъ старослав'янський языкъ библии и церковнихъ книгъ, а по части вже вироблений тоді книжний великоруський стиль. Но більша частъ тої літератури говорила тимъ западно-руськимъ наріччямъ, которе виразило тоді въ собі мішанину елементівъ, які жили въ литовській Русі а найбільшъ впливъ польський. Трудями звісного доктора Францишка Скорини дістало западне наріччє свій перевідъ библии; опісля являється много іншихъ книгъ, переводівъ отцівъ церкви, полемичнихъ творівъ; старослав'янськимъ книжкамъ, на пр. богослужбнимъ, друкованимъ въ западно-руськихъ друкарняхъ, додавано білоруські передслів'я, доповнення и об'яснення. Школи, основані оборонцями православ'я, прийняли той самъ латинсько-схолястичний характеръ, якимъ відзначалися школи католицькі: для того и дивилось на нихъ опісля московське православ'є такъ недовірливо, на пр. въ ділі Кирила Транквиллона, Лаврентія Зизанія и ин.; сему допомагала ще и унія, вzbуджуючи підозрінне въ Москві. Опісля основано школи и на юзі, въ тімъ самімъ виді изъ тою самою богословською и наукою грядють. Не будемо ми розказувати широко о долі сеї югозападної образованности. За для впливу, який западні руські учені и кнївська академія мали на Москву и на російське образование въ другій половині XVII-го и въ початку XVIII-го віку, має вона своє місце и въ історії російської літератури. Ми думаємъ, що имена Константина Острожського, Курбського, Петра Могилы, Голтовського, Барановича, Інокентія Гизеля, Епифанія Славинецького, Симеона Полоцького и др. більше-

менше звістні. Ціла та література, творить особну групу, котора розпочалась въ западній Русі, стала въ зв'язі зъ Москвою и зъ кнївською академією утвердилась и на мало-руській землі. То була борба за православ'є оружжємъ схолястичної учености перенятої у його противниківъ. Съ того часу пустила схолястика сильне коріннє въ кнївській академії, опісля въ московській, а черезъ ню въ цій системі руського духовного образования, вишовшого зъ Кнїва. Разомъ зъ схолястичною теологією розпочалась тутай и схолястична література, перейнята зъ латинизованої літератури польськихъ шкілъ. Така була наприкладъ драма, що выросла зъ мистерий, и ціла реторична поезія ограничена сплетеннямъ духовнихъ и торжественнихъ силабичнихъ віршівъ. Таке віршування конечно віддалилось відъ поезії и відъ народности. Не разъ попадалися въ об'ємъ сего віршування предмети, дуже близькі народній вісї — якъ на пр. въ „Плачу Російськѣмъ“, — но віразъ бувъ дуже жертвий и янжний. Семинарицька схолястика не знала навіть патріотичне чувство поетично вирадити.¹⁾

Якъ сказано, мала властиво Южна Русь багато своїхъ заступниківъ въ тій вишній діяльности, но народній языкъ остався на стороні; його заглушили въ книжкахъ церковні, западні, польські и латинські елементи.

Література мала такожъ и мало самобутної грядти. Разомъ зъ формами чужого схолястичного образования переймала вона и літературні сюжети. Самостійне ограничалось заледво тільки на одні літописи, которі схоронили пам'ять о подіяхъ української борби зъ Польщею. Все жъ що вишло изъ школи, носило на собі черти богословської схолястики, зайнятої зъ латинськихъ образцівъ, або було наслідование польської літератури. Юго-западною дорогою вплинула польська література въ XVII-імъ столітті и на російську, котора перейняла відъ неї перші приклади європейськихъ літературнихъ формъ. Въ другій половині XVII-го століття являється ціла маса подібнихъ творівъ, — силабичнихъ віршівъ, мистерий и іншихъ драматичнихъ п'єсъ, романівъ, повістей, та сміхотворнихъ оповідань. Заступники юго-западної учености дійсують вконець особисто въ Москві, якъ Епифаній Славинецький, Симеонъ Полоцький и т. д. и юго-западна Русь осягає літературну зв'язъ зъ великоруською Москвою. Впливъ Кнївської академії продовжується въ тімъ самімъ зміслі и въ XVIII-мъ столітті, но теперъ уступає вже тимъ новимъ чертамъ образованности, які повляються зъ рефор-

¹⁾ Гляди на пр. сей „Плачъ“ въ Основі 1861, май, стр. 47—48.

мою. Народне южне нарiчне зновъ пiдвлююється—
росiйський язикъ запановує мало помало зуповно
въ книжкахъ.

(Дальше буде.)

КРИТИЧНИЙ ОГЛЯДЪ.

Мотря Кочубеївна, драма въ 5. годинахъ, мовою мiрною,
зложеня Марка Онука. Полтава, 1864 р.

Послiднiй Кошовий Запорожський, малоросiйская
опера въ 4-хъ дiйствiяхъ. Д. Старицького. Полтава, 1865 р.

Обидвi помiченi нами драми мають ґрунтъ
историчний, взятий изъ часiвъ козаччини. Ґрунтъ
драми п. Онука взятий зъ часу гетьманства Мазеци,
а дiле драми п. Старицького дiвця за панування
императора Миколая I., въ тихъ часахъ, якъ Запо-
рожцi повертались зъ Туреччини въ пiдданство
Руське. Минувша давня история України може бути
невичерпанимъ жереломъ не для одної драматичної
української поезiї. Перший прикладъ тому пока-
завъ нашъ незабутний Тарасъ Шевченко, написавши
свого Назара Стодолю, козацького сотника. Минувша
велика слава старого княжого. Киiва повинна на-
тхнути поетичнимъ духомъ не одного прийдiшнього
поета України. Въ старому Киiвi цвiло широке
историчне життя. Тамъ була поблизу просвiщена
Греція, впливаюча своєю цивилізацією на тодiшній
Киiвъ. До Киiва плавали грецькi купцi зъ чудовими
виробами грецької землi. Византия переглядалась
перекликалась зъ Киiвомъ, своїмъ дитямъ, своїмъ
синомъ, котрий бувъ укращений на видъ Византиї,
мавъ ii собi за прикладъ до передражнювання. Рос-
кiшъ византийська не була невідомою и въ Киiвi,
проходачи шляхомъ врамарства и торговлi. Грецькi
коловни чорноморськi були не за горами. Нашi
архирей, навить священники були зъ Грекивъ
нашi князi дуже часто рiднились зъ грецькими им-
ператорами, женили своїхъ синiвъ на царiвнахъ
грецькихъ. Киiвъ бачивъ не разъ и не два послiвъ
грецької землi и бувъ въ стосункахъ дуже близь-
кихъ зъ Греками. Владимиръ Мономахъ коронувавсь
въ Софiйському соборi золотою короною, котру
привiзъ ёму зъ Грециї Ефеський митрополитъ зъ
посольствомъ. Князi нашi знали грецьку мову,
читали грецькi книги и перекладали на старосло-
вянську мову. При такихъ дуже близькихъ сто-
сункахъ историчне життя старого Киiва може
воскреснути у всякихъ поетичнихъ творахъ ра-
зомъ зъ тодiшними стосунками до Византиї, зъ ii
дворомъ, царями и царицями, дворовими интригами,
ii восточною роскiшкою, зъ тодiшнимъ життямъ,
яке воно було. Зъ великимъ розумiннямъ тогоча-
сної исторiї, якъ грецької такъ и киiвської, напа

давня елеха може бути широкимъ историчнимъ
полемъ для поезiї, а найбільше для поезiї драма-
тичної. Правда, що тодiшнє розумово життя и вся
литература византийська и киiвська була духовна.
Всi розумовi интереси верталися коло читання о-
дiлахъ вiри, о символахъ исповiдання, о ересяхъ.
Але не все такъ життя обертада релiгiя; въ того-
часнихъ людєй буди и свої свiтовi, хатнi и иншi
интереси...

Периодъ української козаччини може бути по-
лемъ для поезiї ще ширшимъ, ще багатшимъ, ще
бiльше зрозумiлимъ для сєгочаснихъ людєй. Не
дурно такъ багато українськихъ писателiвъ обер-
тали увагу на козаччину и брали звiдтиль ґрунтъ
для своїхъ драматичнихъ творiвъ. Козаччина —
то цвiтъ українського историчного життя, то самий
показаний периодъ нашої исторiї, то часъ україн-
ської слави, завзяття и лицарства. Породивши бо-
гатий, поетичний козацький епосъ, сама козаччина
має въ собi незвичайну поетичнiсть, тхне духомъ
волi, одваги, духомъ вольного степу, вольного моря,
вольного повітря, мужнєї боротьби своєй вiри, землi,
своєй батькiвщини — України. Самий духъ вольного
братства, рiвности, правдиво демократичний духъ
не гнучий шиї нi передъ кимъ и нi передъ чимъ;
саме iхъ життя веселе, гуляче, безпешне, якъ
життя шiднебесного итаства, якъ гульня веселихъ
дiтей, все те огорнуло козаччину якимсь поетич-
нимъ бляскомъ, якимсь промiнами слави, волi й
добра, якимсь незвичайнимъ ореоломъ, котрий на-
вить притягувавъ до себе ёго ворогiвъ, Полякивъ,
манивъ iхъ степовою поезiєю вольнихъ дiтей
України. Великi мировi поети Гоголь, Пушкiнъ,
Байронъ брали матерiалъ для свого творчества
зъ козацького життя. Не одинъ польскiй поетъ
натхнувся поетичнимъ духомъ нашої козаччини.
Козаччина й буде родючимъ полемъ для квіту по-
етичного, а найбільше має въ собi зачатiвъ для
драми и трагедiї. Сама козаччина єсть обява
страшної боротьби, єсть сама боротьба за оборону
України вiдъ сусiдъ, єсть тяжкий процесъ за ис-
торичне життя України мiжъ дужими сусiдами, про-
стягавшими на неї безталанну свої жадобнi, за-
здроснi руки. Не одна путна душа того часу при-
лягаючи серцемъ и розумомъ до тодiшнього стану
своєй батькiвщини переболiла й перемучилась. Не
одна страшна психична боротьба палала й згасла
тодi въ кращихъ, въ щирiшихъ душахъ україн-
ськихъ, дбавшихъ не объ однiї своїй собовiй ко-
ристі. Поетовi українському треба тiльки поблу-
кати по тому минувшому пожарици и своїмъ по-
етичнимъ природникомъ постерегти психичнi тайни
минувшихъ нашихъ историчнихъ працєвникiвъ.

(Дальше буде.)

Головнi помiчники при редакциї: *Є. Згарський, М. Косакъ, Дръ В. Лугаковскiй, Ом. Паршицький, Дръ К. Сушкевичъ.*

Вiдповiдає за редакцию: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарнi Ставропiлiйської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Входять 8., 15., 22., и 30-го каждого місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнёго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411¼.

ТОВЖАЧЪ.

(ОПОВІДАННЄ АУЕРВАХА.)

(Конецъ.)

Наставъ и день визитаціи. Парубки не такъ уже гучно пішли теперъ у городъ.

Якъ позвали Олексія передъ пані, та звеліли роздягтись, вінъ сміливо каже: „Не турбуйтеся, нічого въ мене зопсованого не знайдете; я не невдаха вамъ, зъ мене буде салдатъ.“ Ставъ підъ аршинъ, вийшла міра повна; записано ёго годящимъ. Ліваръ забувъ и про короткоглядъ и про масло та яйця, бачивши сміливість Олексієву. Якъ же вийшовъ съ приёму та встала зі сходівъ ёго мати плачуща, вінъ каже: „Мамо, не може такъ чинити. Чого плакати? Ще до году я буду въ васъ у гостяхъ, а нашъ Кирилко вже вирісь до полевої роботи.“

Кожному вже тоді сталось певнимъ ёго салдацтво; почали парубки гуляти та співати, мовъ того було въ нихъ перше мало.

Якъ вернувся Олексій до дому, подала ёму Марьянка розмаринову квітку зъ червонимъ бантомъ и пришпилила до шапки. Олексій же витягъ свою люльку, зуривъ по всьму селу и пирувавъ зъ товариствомъ до пізнєї ночи.

Ще третій важкий день зостався: то бувъ день, якъ новобранці виходитимуть до Штутгарта. Олексій прийшовъ рано до Яковової хати; Марьянка була въ стайні; теперъ уже мусила вона сама всюди поратись. Олексій каже: „Марьянко, дай мені руку.“ Подала, а вінъ зновъ каже: „обіцай, що не пійдешъ заміжъ, поки вернусь.“

„А вжежъ не пійду,“ одказала, а вінъ їй каже: „Ну, теперъ я готовъ; тільки ще ось що: поцілуй мене.“

Марьянка ёго поціловала. Корови й воли поглянули дивуючись, мовъ знали, що передъ ними діація.

Олексій погладивъ кожную корову и вола по спині и попрощавсь ізъ ними. Стиха вони собі ревнули.

Юрко запрягъ свої коні въ візъ, щобъ новобранцівъ провезти годинъ кілька. Оце жъ вони й рушили співаючи селомъ. Хлібниківъ Кіндратъ, що й гравъ у кларнетъ, сидівъ на передку и підигрувавъ підъ їхъ співи. Іхали ходою. Звідусюди товпились приятелі и подавали руки, а хто й чарку.

Марьянка дивилась у віконце и ще разъ любенько попрощалась. Зближались уже до царини, тутъ ще разъ заспівали:

„Чомъ ти мене, моя мати, рано не збудила
Ой якъ тая компанія зъ села виходила“...

Якъ же покрились за селомъ, заціпило тоді Олексієві. Позиравъ кругомъ крізь слези. Оттутъ підъ гайкомъ, що звеця Відьмина Гірка, білила Марьянка те полотно, що пошила ёму сорочку. Ёму здавалось, ніби кожна нитка пече ёго тіло, такъ стало моторошно. Сумно прощавсь вінъ зо всіми стежками и нивами. Оттамъ, на урочищі Стрільні Мури, простяглась передъ нимъ найкраща ёго нива. Стількі разъ вінъ оравъ її, що знавъ усякий камінець. Тамъ далі ще сєго літа вінъ жавъ зъ Марьянкою ячмінъ, а тамъ за Курячимъ Слідомъ вінъ засіявъ клеверомъ поле та не побачить, якъ воно зеленітиме. Озиравсь довго навкруги себе Олексій, а якъ спустились у балку, понуривъ голову мовчки. Переїзжаючи черезъ мість дививсь у воду. Хто знає, чи кинувъ би теперъ такъ сміливо того ирейцара!

У городі зновъ заспівали парубки присвистуючи; Олексієві жъ одлягло відъ сердца вже ажъ тоді, якъ виїхали по той бікъ річки на Малиарський Шпиль. Передъ нимъ розкинулись милі ёго Нурківці, що мовъ би почувли, коли бъ вінъ подавъ голось. Лежало село мовъ на долоні на узгір'ї, дарма що вїхали вже дороги зъ годину. Роспізнавъ Олексій помазану жовтою глиною хату Коваля Юра зъ її зеленими віконницями, а черезъ

дві хаті живе ёго Мар'янка. Махнувъ у ту сторону шапкою и затягнувъ ще разъ:

Чомъ ти мене, моя мати, раво не збудила...

Юрко візъ новобранцівъ ажъ до Геренберга. Звідтіла мусили йти пішки. На прощанне спитавъ Юрко Олексія:

„Нічого не перекажешъ Мар'янці?“ Шибнула тому кровъ у голову. Найгірший бунъ ёму поселя зъ Юрка, а проте мусивъ повернути язика прощаючись и самъ не постерігъ, якъ пробовкнувъ: „Нічого тобі зъ нею жартувати, не любить вона тебе, якъ смерти.“

Юрко засміявъсь и поїхавъ.

Дорогою трапився новобранцямъ пам'ятний случай: У Бовтуновому гаю примусили вони селянина, щобъ візъ їхъ дві години гавмъ. Олексій храбрувавъ тутъ найгірше. Чувавъ не разъ відъ Юрка, якъ салдати розправляюцца зъ мужиками, то й ёму того жъ треба було доказувати. Тільки жъ найперший, вінъ сягнувъ и до шкур'яного гамана, щобъ заплатити чоловікові за послугу.

Коло брами въ Тюбингені вийшовъ імъ на зустрічъ старший. Піснямъ и посвистамъ теперъ бувъ кінець. Тихенько якъ овечата йшли новобранці до ротнї казарми. Олексій сказавъ своїмъ землякамъ, що вінъ, яке охотникъ, хоче служити въ кінниці, бо ёму все думалось ити по слідамъ Юрковимъ; якъ же почувъ, що тоді ёму треба до дому вернутись, бо кінниця зачне своє вчення тільки въ осени, вінъ собі подумавъ: „Ні, не може такъ. Мені треба вернутись другимъ чоловікомъ, а то мене Товкачемъ зватимуть. Постривайте лишень: дамъ я вамъ товкача!“

Записали ёго у п'ятий піхотний полкъ. Ніхто несподівавъ по ёму, що зъ ёго буде росторопний и письменний салдатюга. На біду йтуть ёму трапилось горе: дано ёму до спання вкупі цигана¹⁾. Циганъ сей страхъ не любивъ води, а ротмістръ звелівъ Олексію що-ранку водити ёго до криниці и добре вмивати. Спершу було се жартомъ Олексіви, а що дальшъ, то все більшъ ёму остила морока зъ невмивакою-циганомъ. Радійший бувъ би полюскати хвосту шестёмъ воламъ, ніжъ ту циганську нику вмивати.

У роті зъ Олексіемъ бувъ якийсь недопечений маляръ. Виманивъ вінъ у Олексія багацько материнихъ грошей и почавъ малевати ёго парсуну у всій мундерні, зъ оружиною на плечі, зъ шаблею при боку, та ще й прапаръ надъ головою. Ото жъ и все, що можна було пізнати, бо саме

¹⁾ Салдати сплять по двох на одній койці.

лице було лице та й годі. Тільки що бувъ підписъ: *Олексій Шуря салдашъ п'яшого айхошого полку.*

Олексій давъ оправити портретъ у рамки за шкло и пославъ при нагоді до матери. У листі при сёму гостинцеві прописавъ такъ:

„Матусю! почепліть портретъ у світлиці, покажіть ёго й Мар'янці; надъ столомъ повісьте, тільки не близько до клітки зъ горлицею. И коли схоче Мар'янка мати мій портретъ, давъ подаруйте. Мій товаришъ, що змалювавъ мене, казавъ, щобъ ви міні прислали горщикъ масла а жінці мого старшого локтівъ зо два полотна. Я такожъ навчивсь у товаришівъ танцювати. Оце въ неділю пійду вперше до танця міжъ товариство. Не кривись, Мар'яню, я тільки попробую. Нехай и Мар'янка напише до мене листъ. Чи ще Яковъ не продавъ своїхъ биківъ? чи тільна корова ще не отелилась? У салдатахъ тимъ не гараздъ, що нема настоящей роботи: утомисся, якъ той песъ, а не зробивъ нічого“.

Масло з'явилось, и вже теперъ обернулось на користь Олексіви; цигана приставлено до иншого товариша. У купі зъ масломъ прийшовъ и листъ, що написавъ Марусі учитель изъ школи. Стояло тамъ такъ:

„Нашъ Махтей приславъ зъ Америки п'ятьдесять гульденівъ. Пише, що колибъ ти бувъ не салдатъ да прибувъ до ёго, то вінъ би тобі подарувавъ тридцять моргівъ поля. Справляйся въ службі гараздъ, щобъ тебе не піддурено, бо чоловіка підвести не трудно. Мар'янка щось не такъ то стала до мене ласкава, — хто її зна, чоґо. Якъ побачила портретъ, то каже, що се не ти.“ При сёму слові всміхнувся Олексій, бо подумавъ собі: „А вжежъ такъ! Теперъ я другий чоловік. Хиба я тобі не казавъ Мар'яню?“

Упливавъ місяць за місяцемъ. Олексій знавъ, що отъ у сю неділю у Нурівцихъ буде храмъ. Вистаравъ ёму старший на чотирі дві отпускъ. Дозволено пійти до дому у повній мундерні при шаблі и въ кивері.

О щасливий! що жъ то були тобі за радости, якъ ти въ суботу рано клавъ билетъ у киверъ та прощавсь изъ своїмъ старшимъ!

Хочъ якъ зрадівъ Олексій идучи до дому, а зупинився поготорити зъ однимъ вартовимъ коло казарми, а зъ другимъ у Тюбинської брами. Усімъ треба було сказати, що йде до дому; нехай и вони радуюцца, та нехай и сумують, що ні за що, ні на що мусять годинъ зо дві міряти ступнями землю коло вартової будки, а вінъ тимъ часомъ буде вже геть ближче та ближче до рідного села.

Тільки в Бовтунах дав собі одпочиноць и випив конівку пива. Та не зміг сидіти довше, рушив далі.

В Онопрівці зустрів Кубела, що колись так його піддражнював. Подали по приятельски руки. Довідався Олексій багачко дечого про своє село, тільки нічого про Мар'янку, и боязько було чогось розпитувати про неї.

У Бондарівці змусив таки себе відпочити, бо ще доскочив би собі завійни в серці, колиб так пробіг далі. Простягсь на лаві и почав передумувати, як-то всі на його дивитимуща в Нурівцях. Далі став проти дзеркала, надів киверъ трохи на ліве ухо, поправив кучери съ правого боку и кивнув самъ собі головою: гарний!

Був уже вечір, як став він знов на Малирському Шцилі навпроти любого йому села. Вже не гукав із радощів, стояв нерухомо и зробив свій родни воянне привітання, приложивши руку до кивера.

Все спокволя та спокволя йшов Олексій. Притомом треба було йому вночі прийти до дому, щоб у ранці вже всіх здивувати. Хата його була съ краю села, у світлиці горіло ще світло. Стукнув у віконец та й каже: „Чи тутъ Олексій?“

„Ой Боже ж мій! чого се до мене жандармъ?“ скрикнула мати.

„Ні, се я мамо“, каже тоді Олексій и, скинувши кивера, щоб увійти в низенькі двері, подав матері руку.

Скоро поздоровкались, заразъ почала стара жадкувати, що нічого синові поцісти. Пинувась у кухню и вбила йому зо двох яєць на сковорідку. Олексій стояв з нею коло печи и про все розказував. Спитав про Мар'янку, и чомъ його портретъ все ще тутъ висить. Мати одвітувала: „Мій синочку, мій голубчику, викинь Мар'янку з голви, не стоїть вона тебе!“

„Мамо! не говоріть мені такого. Я то знаю, що знаю!“ сказав Олексій, и на його лиці, що червоніло проти багаття, намалювалась гірка досада. Мати замовкла и, вернувшись у світлицю, дивилась радіючи серцемъ, який з її Олексія живий парубіка став. Усякий шматочок, що він кофтав, здавався їй найсолодшимъ у її порожньому роті. Узавши в руки кивера, сумувала, що такий важений.

У ранці схопивсь Олексій рано, вичистив свого кивера, повидси́вав ручку в шаблюці и кудзники на мундирі краще, ніж на службі. Скоро бовкнули в дзвони до церкви, стояв він випроставшись, зовсім готовий. Ударено в друге у дзвони — вже він иде село.

Дорогою чув, як два хлопчики розмовляють:

„Чи се не Товкачъ?“ каже одинъ.

„Ні, се не вінъ“.

„Та нібо, вінъ!“ каже зновъ первий.

Олексій подививсь на хлопчатъ скрива, и вони побігли геть із своїми молитовничками.

Всі, хто йшов до церкви, витали Олексія приязно. Проїшов він поузъ Мар'янчину хату, ніхто не визирнув. Спустивсь під гору, часто озираючись, и як задзвонено в третє — увійшов у церкву. Зняв свої перчатки пошиті з білої шкури; покропив себе свяченою водою. Дививсь скрізь по церкві, — ніде нема Мар'янки. Став коло дверей, — не йде вона з людьми. Почалась одправа, — не чути Мар'янчиного голосу; а він би познав його між тисячею. Що ж йому тепер по тому дивуванню, що всі з його очей не зводять? Вона на його не дивитця, а він для неї ж то й стоїть отгуть рівненько як стріла, мовъ тобі з міді вилитий. Як же після проповіді огласив шпъ Мар'янку Буромелівну та Юрка Мальця новою парою, тоді вже не стояв Олексій мовъ вилитий; затремтіли тоді в його коліна, и застукали зуби. Перший вийшов съ церкви. Сторчав летів до дому, швиргонавъ шаблю на долівку, пішов — заривсь у сіно и заривав як дитина. Разъ по разъ здіймала його думка повіститись, та не зміг устати за плачемъ и жалемъ. Увесь був мовъ подаманий. Потім знов думав про свою матір, потім знов плакав и захланявся.

Аж ось прийшла съ церкви мати и найшла його в сіні. Вона його втішала, вона з нимъ плакала. Тепер тільки він дознався, що Юрко обдурив Мар'янку, и що тепер як найскоріше треба їмъ повінчатись. Знов заривав Олексій, а далі повела його мати в хату мовъ ягнатко. Як глянув на свій портретъ — здохнув його з стіни и хропнув об землю. Довго сидів потім Олексій за столомъ, затуливши видъ обома руками, далі встав, засвистав веселу пісню и попрощав істи. Не пішов йому в душу харч; одягсь и двинув на село.

Пізня служба вже скінчилась; з Орла гули музики. Потупивши очи, мовъ йому треба було самого себе соромитись, пройшов він поузъ Яковів двір; як же минув плетін, згода випроставсь и поглянув прямо. Одавши годові свій билетъ, пішов до танку. Позирав усюди, чи не заглядить Мар'янки, а не булобъ йому гіршої муки, як її бачити.

Юрко ж був там. Він зустрів Олексія и подав руку: „Здоровъ, товаришу!“ Олексій зиркнув на його, мовъ хотів своїм поглядом отру-

іти; одвернувся не давши ні руки, ні відповіді, и вже тоді подумавъ, що добре було бъ такъ одвітувати: „Що за товаришъ? Тобі товаришъ чортъ, а більшъ ніхто!“ та спізнився уже зъ відповіддю.

За стола повставали до Олексія парубки й дівчата; мусивъ вінъ пити зъ кожного кухля, та гіркий здавався ёму напитекъ, мовъ та жовчъ. Сівъ вінъ и собі за столомъ, казавъ подати „найкращого“, хочъ же ёму и не пилось, хиливъ кухликъ за кухликомъ. Мотря, дочка ёго брата у другихъ, Махтея Нагірного, стояла не далеко коло ёго; вінъ її пошановавъ виномъ. Дівчина випила и зосталась коло ёго стоячи, бо ніхто не обертавъ до неї; не було въ неї пари, то й не танцювала ще ні разу; коженъ мало не разъ поразаъ танцювавъ изъ своєю дівчиною, або зъ її подругою. Олексій спитавъ:

„Мотронко, чи не пішлабъ ти зо мною у танецъ?“

„Ходімъ, потанцюймо“.

Взяла вона Олексія за руку, вінъ уставъ, знявъ свої перчатки, ще разъ озирнувся на вируги, ніби шукавъ чого очима, и почавъ танцювати, да такъ же жваво, що всі здивовались.

Ради ввічливости посадивъ Олексій послі танця Мотрю коло себе; навязавъ же сімъ собі нахабу: вона вже цілий вечіръ коло ёго сиділа. Не дуже вінъ її й займавъ розмовою; іноді тільки посуне до неї кухоль, щобъ пила. Грізний поглядъ Олексія знай висівъ надъ Юркою, що не далеко сидівъ одъ ёго. Якъ спитали въ Юрка, де жъ Марьянна, вінъ сказавъ: „у подолі“ та й засміявся. Олексій такъ міцно стисъ у зубахъ люльку, що кришеникъ чубука зоставъ ёму у роті; виплюнувъ, сказавши: пху! Юрко тоді зиряъ, бо думавъ, що се на ёго. Бачивши жъ, що Олексій свдить собі тихо, здвигнувъ тільки плечима зъ погордою, та й почавъ співати жартовливихъ пісень. Всі вони були въ ёго на одну статъ и мало чимъ різнились одъ сіві:

„Ой я мідь, горілку пивъ,
Другі чоботи кушвъ,
А той дурень безталанний
Здобувъ одні, та й ті драві.“

Недалеко було до півночи, якъ Олексій узявъ зновъ свою шаблю відъ стіни и хотівъ ити до дому. Саме тоді Юрко співавъ съ товаришами сміховинну пісню; співаючи, стукали вони въ ладъ кулаками по столу:

„Ой часъ, пора, въ шинку йти,
Якъ нічого пропяти.
Въ чужу свиту одігся,
Та на гроші не змігся;
Въ чужий чобіть обувся,
Та й сорому здобувся.“

Олексій вернувся до столу вкупі зъ де-якими приятелями; казавъ подати собі ще дві пляшки вина. Почали вони иншихъ пісень співати, тимъ часомъ якъ Юрко співавъ своїхъ изъ своїми. Гукне тоді Юрко піднявшись: „Затули пику, Товкачу!“ А сей ухопивъ пляшку та просто ёму въ зуби; далі потягся черезъ стіль да за горло. Стіль повалився, шкло забряжало на долівці, музики вмовкли. На хвилину все мовъ замерло. Здавалось, що вороги хочуть одинъ одного задушити. Ажъ тутъ изновъ піднявся гукъ; инші свистали, ті кричали, ті тупотали. Приятелі одступили геть и тільки, по старосвіцькому звичаю, придержали трохи супротивника свого приятеля, даючи ёму міцніщъ ухопитись; Мотря жъ такъ поцупила Юрка за волося, що въ руці зосталось ціле пасмо. Повитягували імъ съ проміжъ нігъ стільці, и теперъ вороги мали собі волю якъ хотя одинъ другого тузити. Тільки жъ Олексій и Юрко такъ стались, наче одинъ другого хотіли прогдинути. Ажъ ось послі довгої тактики, піднявъ Олексій свого ворога вгору та й брязнувъ объ землю такъ, що думали, чи не зломивъ ёму спину; потімъ насівъ на ёго колінми, и, здавалось, хотівъ ёго роздавити. Колижъ тутъ убийць сільський старшина; той зробивъ кінець бійці. Музикамъ вже годі на сегодні грати; обидва бойці мусили йти на нічъ у холоду до ратуши.

Съ подряпанімъ и попідсинюванімъ видомъ, блідий и змарнілий, покинувъ Олексій другого дня село. Одпуску ёго ще тільки завтра бувъ би кінець, та що ёму теперъ дома? Любо ёму було вернутись до салдацького життя, найрадніщій бувъ бо вінъ ити на війну. Голова прописавъ ёму въ білеті ёго бійку; Олексіві готовилась жорстока кара. Не озиравъ вінъ більше навкруги себе, все йшовъ та йшовъ, самъ себе не памятаючи; бажавъ тільки не вертатись ніколи. Якъ побачивъ вінъ у Горбі стовбъ зъ покажчикомъ дороги на Фрейденштатъ, звідкіля їздили въ Страсбургъ, зупинивсь на хвилину и зняла ёго думка тікати до Француза. Коли жъ тутъ принадкомъ привитала ёго Мотря: „Що се, Олексію? вже вертався до Штутгарда?“

„Еге“, одказавъ Олексій и верставъ далі дорогу. Мотря зъявилась мовъ дорожний показчикъ зъ самого неба. Приязно вінъ озирнувся на неї.

Дорогою все ёму співалась у голові пісня, що колись Юрко співавъ. Якъ разъ вона припадала теперъ до Марьянни. Самъ не постерігъ, якъ почавъ собі потіху співати:

„Ой не довго очамъ грати.
Бріволькамъ моргати:
Посходила круговерга
Рута коло хати.“

Я милалася красою
 И русою косою,
 Поплила краса дівоча
 Мовч листь за водою."

Вернувшись у Штутгардъ, не розмовлявъ уже Олексій зъ вартешникъ у Тюбинської брами и коло казарми. Боявся и очей звести на товарища, сказаво — провинивъ. Вісімъ день висидівъ небораць у „третєму градусі“ въ темній темниці за своє бування. Часто ёго такъ розбирало, що наміривъ розбити собі голову объ стїну, потімъ зновъ лежавъ день и нічь у полусні.

Інъ випущено ёго зъ темниці и записано на листь подїль до „маринихъ“, що ні на годину не одлучатися изъ казарми, и що хвилини мусили бути готові на вокаль, — проклинавъ самъ себе Олексій, що понесло ёго въ салдати и на шість годъ привязало до рідного краю. Ёму хотїлось би далеко, далеко закинутись.

Ажъ ось одного дня прийшла до ёго мати зъ листемъ одъ Махтея зъ Америки. Приславъ Махтей чотириста гульденівъ, щобъ купивъ собі Олексій поле, коли жъ хоче до ёго — щобъ відкупивъ тїмъ грїшми отъ служби.

Олексій, Махтей Назірний зъ своєю жінкою и восьма дїтьми, а зъ ними й Мотря, помандрували того жї дня въ Америку.

Інъ бувъ Олексій на морі, частенько мигкавъ собі внаму осадъ писемьку; теперъ, тїльки вінъ зрозумївъ її добре:

Милит судво однимъ одно,
 Не може розплитись;
 Мійшовъ милай въ чужу землю
 Казавъ не журитись.
 Не журилась би и, серце,
 Въ квіти зароджувалъ,
 Ажъа доля въ мій віночекъ
 Мовъ радина вкралась."

Озмивавъ Олексій до матері частенько, сповіщаючи про своє життя въ Америці.

Въ останнєму своєму листі писавъ до матері такъ:

Часто бува мнї тяжко на серці, що всього ту, у мене доволі, та одинъ я мушу тимъ користуватись. Я бъ хотївъ усі Нурківці забрати до себе: старого Дуба, слїного Кіндрата, Шавкала зъ Камяної Ями, Зукала, Шептунбашу; нехай би всі були коло мене ситі до-нехочу. Що мнї зо всього того, коли я тутъ одинъ однимъ на світі? Подивились би ви теперъ, якъ мащца собі Товкачъ, що въ ёго четверо коней у стайні, а десятеро стригунівъ у полі! Коли Марьянци не добре дієцца, сповістїть мене, а що небудь їй перешлю, нехай тїльки незнає, відъ кого, бо тяжко мнї було бъ на серці. Махтей Назірний живе відъ мене на годину ходи. Мотря — зарва господина, та вона не Марьянка. Коли бъ їй доля щастя! Чи єсть

мої дїти? На перевозі бувъ зъ нами такожъ ученицъ земляниъ, докторъ Штабаръ изъ Ульма. Вінъ мнї показавъ на земному шару, що коли въ Америці десь, то въ Нурківцяхъ нічь и мащца. Я бувъ и забувъ про се, а теперъ якъ пораясь у полі, то й думаю? що вони реблять теперъ у Нурківцяхъ? Отъ и ступавъ мнї зъ головою: Днї ёго матері! та вони жъ теперъ сплять, а Шавкалівъ Цванц, ночний сторожъ, ангукує сяє: „Боже васъ оборони.“ У недїлю мнї бува найгірше, що въ Нурківцяхъ теперъ недїля въ ночі. Нетреба бъ сєму бути, треба бъ такъ, щобъ у всіхъ бувъ одинъ день. Въ останню недїлю танцювали ми въ Махтея Назірного, тоді бувъ храмъ у Нурківцяхъ. Незабуду я сєго хочъ би й сто лїтъ проживъ на світі. Онъ коли бъ мнї тїльки родину одну побути въ Нурківцяхъ! Показавъ би я голові, що таке єсть вольний чоловікъ изъ Америки."

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ РОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Глава IV.

Татарське лих олітє отхавъ пагубою не всімъ городянамъ и селянамъ, що привели нощи варяги Русь. Кого призначено тоді дєла, а которі поховались у нетрі, болоті, або подрабігали у чужї землі. Загустивъ тоді стогнавшихъ руський людъ понадъ Припєттю, Німєномъ, Вислою та й по всїхъ мїтахъ тихъ рїкъ, мовъ би витирали дуччї собі години. Інъ же минуло лихолїтє та відлїтїмъ Татаре геть, а потімъ закувадились по своїхъ кєчовищахъ и уособцїяхъ саме себе прибили, — почала тоді звідси ривуть сїла руська на старі вєродина и сєлиця. Правнума тихъ самихъ Русичівъ, що потїнали колись відъ страшного Батю, поплїдїмали зъ руйни варягоруські городи и села скрізь по землі Київській, по Волнию, Подїлїю та й по Галичині. Литве або Ляхи кале або й совємъ їмъ не допомогли. Ознавъ се мово русака: не то бо говорєно, нею й писано по новихъ осадяхъ, що повстали після Татарщина. Подицїни дєво тамъ було нечувати!

Ба й самі передєвники того поступу християнської сили проти мусульманщини, зїдъ західнихъ рїкъ изъ подїпранщини лєвъ отъ: мїлавъ Омельковичъ, Дашковичъ, Прєтвичъ, мїлавъ Прєтський, Вишневецкий, Корєцький, Острєцький, Рожитєвський, бувъ люде русалі.¹⁾ Відпаравъ вєр-

¹⁾ Ляхи плещуть, що Прєтвичъ — шєвчакъ, а вінъ у своїй рєляції каже: „i my też służył W. K. M., których się za łaskę Bożą narodziło w księstwie Litewakim.“

динську силу, звались вони литовськими або польськими воєводами чи старостами, а робили своє діло за підмогою люду руського и перебували шляхъ культурі руській. Литва и Польща стояли ще тоді парізно, а сі узग्रиншні лицарюги воювали вкупі, яко голови одного народу, що частину ёго підгорнула підъ себе одна государність, а другу частину — друга. Не зъ наказы такъ вони чинили: сама Русь почувалась на своїй силі, сама вона робила своє діло, безъ заправи польского и литовського ряду.

Стовпившись и попритаювавшись геть по узбережжямъ далекихъ рікъ, стародавня варязька Русь почала зновъ випростуватись и розпростератись, якъ знемоглась на силахъ Татарва. Ото жъ могуті люде, займаючи старі й нові займища, козакували проти Орди скрізь по Україні, ба й не озиралась на королівській рядъ, мусили бо, хочъ би й не хотіли, козакувати. Року 1545 волинські пани такъ відказали королівськимъ ревизорамъ: „Тутъ на Волиню, про насъ усе одно, чи сталося примирє въ короля съ ханомъ, чи ні: ми рідко коли злізаємо съ коня; разъ у разъ треба бігти въ поле то на одно то на друге місце!“ :

Волякъ тогочасні не довольнялись дідиною або королівщиною. Въ якого було більшъ одваги, той ширивъ свої займища що року по узбіччяхъ пустиняхъ. Що дальшъ посювувалась Україна надъ сходу сонця, відъ повмеланични, то все попередъ неї йшли нові та нові займища лицарюватого руського панства. Ратайське господарство спершу не такъ то імъ руйнуло, та й не було до ёго способу у маломодному ирраві, де разъ-по-разъ грасували гордиці. Богатимъ звався той, у кого паслось доволі коней, рогатини, овецькь. Давне слово добутокъ, що нимъ визначалась тана худоба, сягає певно у ті часи, якъ Татарва до насъ, а ми у татарські мечовища ходили нападомъ, щобъ добути сєго єдиного скарбу. Тамъ же то й за землю воювались у ті давна, яко на пастовники. Не такъ те хутко поставало ратайства дісла займуловцъ та новихъ пустинь передъ-вічю въ хижої Орди. Осаджувались у тихъ пустиняхъ першъ усєго пасіками, що ниші ажъ геть видполювались попередъ займищъ, убезпеченихъ городками. Прятвичъ, оповідаючи у своїй реляції про гонцдау за Татарвою, споминає, що горда вибирала людеи по пасівахъ, а знаний королівський посель Бронєвський въ своїй Descriptio Tactarigae прописавъ пасіку ярогоє престає Русина, що вона стояла найдадшъ у степахъ, куді ще наші осадн не доходили по річ-

1) Київські Пам'ятники. IV. Н. 2. стр. 61.

кахъ Богу и Саврані.) Ба ще й відъ кінець XVI століття, у такій Україні, якъ Немирівщина, не було ратайського господарства. Панъ Збарзький віддавъ землі въ пана Песочинського, и оце той жалувця гродському суду брацлавському, що позагачувано нові стави на тихъ земляхъ, покощено ёіно; понаходжено зъ добуткомъ и пасіками, а про ратайство а ні же.²⁾

Тимъ часомъ у середині Речи Посполитої, за Вислою, обернулось усе не такъ, якъ було спершу. Якъ злучилась Литва съ Польщею, не треба вже було зъ литовського краю Алахамъ оборонитись, або самимъ у Литовщину військомъ заходжувати. Литву жъ у давніхъ „стихахъ“ московськихъ прозвано хороброю; то мусили добре напнатись проти неї Алахи, по неволі мусили лицарювати. Тепєрь же не то хоробра Литва до абреї Алахимъ не неволила, та ще допомогла імъ и крижаківъ пруськихъ побороги. Убезпечилась Польща зовсімъ тими сторонами и не було въ неї ворогівъ до самого Балтиму. Скоро жъ лавжикимъ городамъ и селамъ зробився до того моря простий приступъ, за разъ увесь край щиро-польский зворушивсь новими силами. У Повиславищині жъ не всі тягли рівно. Люде малі, міщане и селяне відбували одбутки, оплачували податки, мита и інші рядові потрібни; а великі пани повинягали або повнирощували собі въ короля иривилєі, щобъ не тягти нарівні зъ усіма государнєго тяма, и були їхъ добра вольні відъ усякихъ оплатокъ або відбутківъ. Черезъ те почали такі добра збогачати дідичівъ грошима такъ, що й зъ віку не чували. Не за довгий часъ поробили собі цаци великі скарби, малі господарства панські розрослись на всі сторони, а мавши достатки рівні королівськимъ, братались пани съ чужоземними дуками и переймали чужоземню високу просвіту, замість предківського простолюдного розуму.

Нагадаємо жъ тутъ кому треба, що городи постави въ Польці не зъ панськихъ осадъ: німецькі ремесники мозольними руками працювали коло початку городівъ безъ панської помочи, и були въ нихъ звичаї простолюдні, не аристократичні. Оце жъ пани, живучи по своїхъ добрахъ окреме городянъ, не ходили міщанськимъ робомъ у здобуванню скарбівъ. Гордували вони ремєствомъ, фабриками, крамарствомъ; була імъ честь и подоба тільки зъ самої землі багатитись. Чи переважували вони городянъ багатствомъ, чи просвітою, що здобували по

1) Дивн виправленє лучче першого виданнє сєї книжкы у збірнику: Scriptores Regum Hungariorum, що напечатавъ Швантєръ року 1746, стр. 614.

2) Архивъ Пєдочайськихъ у варшавській книгодеді Крєснєвськимъ.

даленихъ земляхъ, чи своїми привидеми, — то все те обертали на одне: якъ бч, та якъ прибільшати собі користь зъ своїхъ маєтківъ. Маєтки що року ширшали, багатшали, вращали. Не змогли працювати міщани йти съ панями-дуками наввипередки; зостались позаду. Незабаромъ ушкодили пани усімъ городськимъ роздобуткамъ.

Ратайське господарство переважило по надъ Вислою усяке инше, а ёго підмірали по панськихъ добрахъ ще й інші заробітки, якихъ не мали собі міщане. У гданську и въ інші пристані приходило часомъ до п'яти тисячъ кораблівъ по хлібъ, по будовниче дерево на морські судна, по лёнъ, коноплі, попелі й дігті, по вовну, шкуру, воски и мідь — зъ усієї Європи: зъ Франції, Нидерландівъ, Британії, Ирландії, Шведчини, Норвежчини, Данії, Німеччини. Вони десятками тисячъ, а коні несчисленними табунами що-року вертали торгую дорогу у Німеччину, у Чехию, у Моравию. Одного збіжжя вивожено зъ Польщі за границю що-року на девять мільйонівъ таларівъ. Усе жъ то воно дбалось по великихъ панськихъ господарствахъ, бо малі шляхецькі добра почали ще въ XV столітті занепадати и ширити собою дідизну дуківъ-срібляниківъ. А щобъ надбати всякого добра на такі мільйони, багацько треба було працюватихъ рукъ. Де було їхъ узяти? Вольні селяне не стали бъ стілько ратайствувати або по галяхъ працювати, скілько бажали великі пани, що зъ ратайства найбільшъ багатились, а иншими роздобутками підпомагались. Оце жъ ляцькі пани, сеймуючи, почали все більшъ та більшъ селянина въ ёго волі тіснити, а шляхті права надъ нимъ прибільшувати. Першъ учинюувались кметі передъ панями, а то вже до панщини їхъ зневолено, и що дальшъ, то все чиншівиківъ меншало; ажъ осьъ такъ стало тісно посполитимъ ратаямъ по всій Польщі, що вже у половині XVI століття схаменулись були розумні голви и почали у своїхъ печатанихъ писанняхъ прокувати, яка біда складеця колись изъ сеї тісноти! Одно те, що пани-дуки де хотіли, купували землю въ панівъ середніхъ и дрібнихъ, а друге те, що великі добра що дальшъ розпадались на малі господарства черезъ діленню проміжъ братами, шсувало гарну долю ляцьку, що настала була після боротьби зъ Литвою та зъ Крижаками. Зъ дрібнихъ втомківъ, що постали замість багатихъ предківъ, наплодилась нова шляхта, таъ звана загенова. Не стало въ неї достатківъ, не здала жъ вона й науки собі панської здобувати, а будши темною панською громадою, не змогла на сеймахъ остерегтись відъ магнатьнихъ забігівъ, що ними всяку параду вміли великі пани обертати на свою користь,

на користь своїхъ родичівъ и тихъ панківъ, що у всімъ їхъ „приватамъ“ догоджали.

Тимъ робомъ проміжъ самою шляхтою почало зодіятись велике и мале панство; велике звалось панами, а мале просто шляхтою; велике сталося аристократвомъ, а мале — демосомъ. Чимъ перше були кметі передъ шляхтою, тимъ стала теперъ шляхта передъ панями. У шляхти була вже тільки сама воля, а силу загарбали у свої руки пани.

Що жъ зосталось кметямъ, котрі спершу були такі вольні люде, якъ теперъ шляхта? Зосталось або мовчки шляхті коритись, або зъ Польщі втівати. Ще бо дъ кінцеві XVI століття почали селяне втрачувати, по закону, волю куди хотя зъ своїмъ кодомъ и добромъ вигребтись. Чи добре, чи не гараздъ жити на панському ґрунті, мусивъ уже селянинъ у всій панській волі пробувати. Далі висеймували собі пани таке право, щобъ у жнива всі кметі зоставались по домівкахъ, а не ходили по заробіткахъ за границю; а потімъ бачивши пани, що міщане багацько сільськихъ рукъ до свого міського господарства наймають, постановили сеймомъ, щобъ не ходили селяне на заробітки и въ свої города, безъ панського дозволу. Вийшло зъ сего те, що селяне що дальшъ біднішали, а хто втрапивъ, утікавъ на Україну, туди, де пани ласкою навкруги себе людеї купили. Займаючи по Українськихъ пустиняхъ займища користувались пани зъ тихъ утківъ. Скликали вони до себе робітника, обіцяючи пільгу, чи все одно волю, а що вгнався би за кимъ перший дідичъ, то вони підіймались, яко люде могутці, обороняти втікачівъ відъ усякого уряду.

Оттакъ же то ввесь ляцький порядокъ, та славна панська культура, що нею пишаюця Ляхи передъ нашою простолудною, почала строїтись по волі, думці и идеалові невеликої купи панів-дуківъ, що підпирала себе дрібними панями, а сільську громаду не прекладала надъ безсловеснихъ; почалось знане въ польській исторії можновладство панське.¹⁾

— ошо —

(Далше буде.)

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРИ.

I. України.

(Далше.)

Така була въ загальнихъ чертахъ исторія южно-руського нарїччя. Съ початку мало воно одну спільну литературу зъ північнимъ нарїччємъ; опісля, віддільно відъ сего, дізнало нужі нащивни и

¹⁾ Додатки сего образу економічного побуту старої Польщі узявъ я въ монографіі Суровецького (O Upadku Przemysłu i Miast w Polsce, Warszawa, 1880) и Стальського (Poszukiwania do Historji Rolnictwa krajowego, Warszawa, 1858).

передало їх при кінці XVII-го и сь початку XVIII-го століття послідньому; наконєць піддалось йому вь новімь историчнімь періоді роснійського панування и реформи. Загаломь сказавши, оставався народній языкъ по за літературнимь полемь, де вінъ тільки частно и випадково виявлявся. Однако жь не переставав вінъ розвиватися вь устахъ народа и наконєць, коли появилася гадка о єго праві на уділъ вь літературі, була вже тоді ріжниця між нимь а книжнимь роснійськимь языкомь такъ велика, що літературне єдинство показалося неможливимь. Для него потреба було вже осібної літератури... Розміри відзнакъ южного племені відь північного и єго літературної форми спонукували наконєць до гадки, що ріжниця и незалежність сихъ двохъ нарцій споконвічна. Та ріжниця дастца вияснити зь загальнихъ условій исторії языківъ: ріжниця, хочъ и не обширна, півночи и юга була неперечно вже вь київськимь періоді; такимъ чиномь мало южне племь черезъ кілька віківъ свою віддільну своеобразну жизнь; дізнавало зовсімь осібнихъ историчнихъ, культурнихъ и естественнихъ напливівъ — и ті враження, які оставалися відь тихъ напливівъ на народнімь язичі, доводі обясяняють розвій єго первісно-близькихъ формъ на теперішні форми видалені відь великоруського.

Реформа Петра дійствовала и на южній Русі зовсімь такъ, якъ вона загаломь визначилася вь літературі, школьнімь образованню, громадськимь устрою и норовахъ. Звістно якимь способомъ тратила Малорусь підь сямь роснійськимь впливомь віддільні чєрти свого суття, якихъ вона ще не трохи мала вь часі прилучення: упадокъ гетьманської управи и введення кріпосного права навіть між вольнимь козацтвомь зруйнували вь пробігу XVIII-го віку дуже сильно її самостійність. Відь сєго часу представлялося Малорусі одно тільки: все більше и більше перемінюватися на роснійську провинцію, переймати роснійські норови, языкъ, образование и роснійську літературу. Відь XVIII-го віку дала вона вже сій літературі багато писателівъ, а языкъ її власний стався місцевимь жаргономь; правда, остався вінъ цілимь не тільки вь людові, но и вь середнімь и дрібнімь дворянстві, але очевидно не предстоляло єму вже літературна будучина. Для образованої верстви витворилося теперъ вже ширше поле до ділянка на роснійськимь язичі: Бордановичъ, Карпюкъ, Пидкоць, Наріжний, — Малоруса по походженню, не висловля нічо малоруського вь свою діяльність. Гоголь заховавъ малоруські симпатії, но задля широти своїхъ поетичнихъ замислівъ мѣгъ бути тільки роснійськимь писателемь; малоруське нарїччє не дало єму відповідного поля.

Оттавъ тратило малоруське нарїччє наочинство всяку будучину. — Но вь добі нового славянського відродження відкрилася я єму будучина.

Нова и впередь малоруська народність по утворила собі власної народної літератури, то вь XVIII-мь віці, при сильнімь роснійськимь впливі, було се ще трудніше. XVIII-й вікъ бувъ для него часомь ступенного упадку. Зь початку ажъ до кінця єго зможуть историки малоруської літератури, ледва два-три имена виказати, но и ті не дуже важні. Такимъ бувъ на початку XVIII-го віку **Климентій Зиновієвъ** не цілкомь доучений и не зовсімь монастирсько строгий, єремонахъ часівъ Мазепи. Рукопись єго слябичинихъ віршівъ відкривъ не дуже давно Шишацький-Шличъ. Єсть то не малий збірникъ віршувань вь такімь самімь смаку, який панувавъ вь XVII-мь віці.

Климентій зачинає философичними розвідками о правді, о слабостяхъ, о божімь довготерпінню, о именахъ божихъ, о смерті, но опісля запускаєтца вь зьображеннє и обличєннє дійсного життя, говорить о стані ріжнихъ громадськихъ верствъ, о вслякихъ ремісникахъ, козакахъ и мужикахъ, монастиряхъ и церквахъ, о писанню и письменнихъ людяхъ, наконєць навіть „о женахъ рождающихъ діти вь скорий часъ по приняттю шлюбномь и по бранці вь кілька дний минувшихъ, а не вь рікъ,“ и „о дівцяхъ, діти рождающихъ“ и т. д. Такъ представляють віршування Климентія що до грєсти займаючий матеріалъ обь українськимь життю того часу. Очевидно бувъ вінъ видалець-бувалець, но не дуже зь високя вінъ поглядає, єго норовственні понаття не зовсімь тверді, и вінъ не разъ противорічить собі вь своїхъ похвалахъ и осудахъ. То проповідує вінъ строгі правила морали, то оправдує зовсімь непохвальні и циничні річи; но загаломь єсть то поклонникъ вишого пануючого стану, и осуджуючи блуди иншихъ станівъ не важитца вінъ проти него вимірити своєї сатири. Вь поетичнімь згляді віршування Климентія зовсімь до нічого; се — простиий механічний збіръ сухихъ цюкельнихъ опісєвъ зь власними моральними сєнтенціями. Український языкъ єго зіпсований слябичинимь віршомь и примішкою польского та церковно-славянського¹⁾. До сєго часу знайдено тільки одну рукопись сихъ віршувань, то жь видно, що не займавъ Климентій ними своїхъ родичівъ.

Якъ ні диджені віршування Климентія поезії, а все таки виражають вони досить наглядно внутрішній станъ України вь першімь часі по прилученню, и положєннє народа и народности, ко-

¹⁾ Обширні уривки зь єго книжки наведені вь статтяхъ Куліша, Русск. Бєсїда 1859, и Основа 1861, Январь.

тері вибавившись відъ прежнёго ворога не вибавившись однак відъ ўгніту и утиску. Народъ вислобонивъ родину, но остався въ рабстві у висшого стану, що забувавъ о народі, а думавъ тільки о власнімъ хісні; чимъ разъ більше уступала народність змагаючомуся впливові Москви и Петербурга. Україна тратила наконецно місцеву автономію и въ управі и въ громадськимъ життю, а великоруські обичаї, язикъ, образование и литература зміняли мало по мало українську старину, съ початку въ висшихъ верствахъ, а за ними и въ иншихъ станахъ. Визначні черти українського характеру, обичаївъ, язика, поезіи хоронилися незмінно тільки міжъ властивимъ людомъ с. в. міжъ низшою верствою, но ся верства не мала голосу въ громадськимъ и офіціальнимъ життю, и разомъ зъ нимъ оставався український елементъ конечно по заду. Простий людъ презираний за часівъ польского панування стоявъ и теперъ ще на тій же самій ступени громадського права. Климентій, учений грамотникъ, находивъ, що чоловікові „письменному“ мати діло съ простимъ. все одно, що тверезому зъ п'янимъ :

„Во въ простого мужика простай есть обичай,
а въ письменного особняк, политичний звичай.“

„Сей политичний звичай“, каже Кулішъ, „розвиваючись після засадъ мазепської аристокрації, мусівъ природно дійти до цілковитого відчуження відъ усёго, що вляже любовно одинъ станъ зъ другимъ.“ Висша верства відділилась відъ люду и гляділа на нёго якъ на щось чужого и низшого, хочъ и сама въ той же часъ недалеко відъ нёго поступила въ нороственнимъ розвиттю. Народня самовіжа крайне упала въ одній верстві, и цілковито відділа въ другій.

То жъ и розумно, чому въ тій верстві мігъ займаті таке важне місце а навіть одержати историчне значінне такий старинний чоловік, якъ Сковорода. Ёго діяльність и твори показують въ німъ на стілько признакъ семинарського схоластика и юродивого проповідника, що багато до сеї пори въ німъ нічого не бачать крімъ сёго юродства и схоластики; — зъ другої жъ сторони приписують ёму українські патриоти зуповне достоїнство мудрця и народнёго діятеля, котрий має незаперечне місце въ исторії громадського розвитку.

Сковорода, Григорій Савинъ, род. въ кийськімъ намістництві въ 1722. р., † 1794. Отець ёго бувъ простимъ козакомъ. Сковорода учився въ кийській академії, попавъ ту міжъ малоруськихъ співаківъ, що тоді до придворної капели въ Петербургъ відправлялися.

Опісля вернувся на родину, и зъ цікавості відправився на подорожъ по Европі. Ту мандрувавъ вінъ (пішкомъ) по Польщі, Германії и Италії. Вернувшись до дому живъ вінъ якъ подорожний; по більшій часті перебувавъ то у приятелівъ, то у знакомихъ и відказувався відъ всякихъ офіціальнихъ місць, котрі обмежали ёго норости.

А привикъ вінъ до простого, нічимъ не звязаного, життя и любви, до природи. Въ академії и на подорожахъ придбавъ собі Сковорода відомостей, які видавалися для ёго співчасників обширними, а по більшій часті на знанню язиківъ и туманній мистичній теософії и морали залежали. Сковорода не зважавъ на ніяку поверховність, живъ дуже убого и мало по мало ставъ философъ-бродягою и позиськавъ собі велику популярність на цілій Україні. Вконецъ ставъ вінъ и писателемъ. Ёго твори, підъ ріжними бомбастичними заголовками, склалися побасту зъ мистичнихъ моралокъ, писанихъ по більшій часті схолястично-прибранимъ и часто уродливимъ язикомъ. Ёго байки, „симфонії“, „діалоги“, ходили по рукахъ другівъ и знакомихъ, ёго віршування и пісні розійшлись навіть поміжъ народомъ черезъ сліпцівъ и бандуристівъ. Наконецъ стало ёго ім'я голосне по всій Україні: для однихъ бувъ се глибокий философъ и мудрець, для другихъ просто чудацьк и навіть юродивий; на ділі бувъ се сухий и самолюбний мистикъ, педантъ въ своїмъ роді, що прийнявъ наставничий тонъ зъ окружаючими, съ котрими змігъ. На массу робивъ вражінне своїмъ добровольно наложенимъ аскетизмомъ, — зовсімъ чужимъ офіціальному аскетизму, — и своєю нороственною проповідю. Безсторонно сказавши, — ёго значінне далеко менше, якъ ёму українські патриоти надають. Сі ставляють ёго въ ряду своїхъ товариськихъ діятелівъ, разомъ зъ Каразиномъ, Котляревськимъ и Квіткою. Вони означають ёго значінне такимъ способомъ: Сковорода творить перехідъ відъ мира давнёї козащини, передъ ёго очима знищеної однимъ замахомъ піра Катерини II-ї, до мира государственного, до мира науки, литературы и искусствъ. Синъ (приходського священника) приходника, кидавъ схолястичну академію для подорожі за границею. Голодранецъ и бідняка. кидавъ вінъ напоследі въ Переяславі, Харкові и въ Москві надобности професорства для вольного и бродяжного життя независлого мислця. Съ того взгляду достоніи вінъ співчасникъ Січі и хаосу нового товариства, співчасникъ Гартуши и давнихъ непорядківъ на Україні, зуповного признання.¹⁾

¹⁾ Основа 1862. сентябрь, стр. 70.

Їму приписують и чисто демократичні черти — звеличання народа такъ, якъ воно теперъ пропо- відуетця; но тяжко сказати, щобъ се було въ нѣго зуповно перепроваджено; народня сила для нѣго ще не зовсімъ ясно, а бодай дуже не ясно указана. Їго пропаганда була найбільшъ мистично-религійна и норовственна и заходила навіть поза обрубъ мож- ливий для українського життя: вінъ беретця за философичні питання, обвиняє по своему матери- альність и т. п.

Їго твори не були властиво українські, но по части були они визвані українською дійсністю, по части найшло въ нихъ місцеве нарѣчє місце. То жъ можна Сквороду вчислити міжъ україн- ськихъ писателівъ. Майже всі твори Сквороди на- печатані: „Библиотека духовная“ Спб. 1798, 3. ч. вид. М. Антоновськимъ безъ имени автора; „На- чальная дверь къ христіанському добронравію“ въ Сионскімъ Вістнику 1806; „Убогий Жайворонокъ“ притча, М. 1837; „Васни Харковскія“, М. 1837; „Брань архистратига Михаила зъ Сатанюю“ М. 1839; „Сочиненія въ стихахъ, Г. С. Сквороди“, Спб. 1860 и др. Оставтця крімъ того багато иншихъ нена- друкованихъ творівъ, съ такими жъ бомбастичними заголовками, мистичною моралкою и уродливимъ язикомъ.¹⁾

Такимъ чиномъ въ виішнімъ, та й въ внутрі- шнімъ характері писань Сквороди, оказуетця дуже мало українсько-народнєго, хочъ живъ вінъ непе- рестанно міжъ народомъ. Популярнимъ стався вінъ виіпнію манерою, що притягала товпу своєю ори- гинальністю и чудувала її аскетичною моралею, и слідомъ крайний недостатокъ ліпшого матеріалу для задоволення норовственнихъ потребъ. Нема ще въ нїмъ елементівъ пізнішого розвитку „народности“.

(Дальше буде.)

¹⁾ Основа 1863, августъ, стр. 1—39; сентябрь стр. 39-96; тако жъ 1861, юль.

ОДНИХЪ ВИУЧУЮТЬ ПИСАРИТЬ.

Однихъ виучують писарить,
А другі пнута ажъ въ попи,
А я лишъ співанки на швару
Хотївъ посіяти — да й те
Мені не повелось небого!...
Да що робити? бити зъ Богомъ
Нїхто не будеса!... мабїть
Така вже доля, або — світъ.

Ю. Федьковичъ.

КРИТИЧНИЙ ОГЛЯДЪ.

Мотря Кочубеївна, драма въ 5. годинахъ, новою мїрною, аложення Марка Олука. Полтава, 1864 р.

Послїдній Кошовий Запорожський, малоросійская опера въ 4-хъ дїйствїяхъ. Д. Старицького. Полтава, 1865 р.

(Дальше.)

Якъ ми згадали попередю, не одинъ поетъ укра- їнський брався заглянути въ ту мандучу козацьку ми- нувшість. Ми маємо вже не одну хорошу драму зъ козацького життя, але ні одна зъ їхъ не сягає до правдивої ціли историчної драми, якъ отъ и помі- чені нами.

Чимъ повинна бути исторична драма? Исто- чня драма не повинна бути намалєваннямъ тїльки правдивого историчного минушого життя; не до- винна бути тїльки копією минушого и дбати тїльки объ историчній правді осібъ и подій. Для того естъ у насъ наука исторїи, историчня критика, архео- логия и другі науки, въ котрихъ ми бачимо и навчаємось минуше життя. Театральна сцена не мусить бути тїльки игрищемъ, де актори будуть въ особахъ и въ костюмахъ представляти якї небудь историчні школярські учебники та вчені историчні росправи. Ми це все знаємо зъ науки. Драматичні особи историчної драми не повинні бути тїльки такими, якими вони обмалєвуютця въ ученихъ историчнихъ системахъ. Минуше життя не инте- ресує насъ само по собі въ поетичнихъ творахъ, а найбільше на театральній сцені. То мертва пе- ребута й пережита річъ. Нехай надъ нею земля перомъ! Уже давно згасло й стїгло те серце, котре жило тимъ життямъ, вже давно стїгло те серце, котре збурювалося тимъ горемъ и тими втїхами.

Класична школа штучности тимъ немає те- перъ жадної ваги, що вона стоїть за мертвоу хоча й чудову минувшість. Те жъ саме треба сказати и объ чистій штучности, котре теперъ такъ же втратило силу, бо не має ніякого прикладу до сѣ- гочасности. Що намъ зъ тїєї давнини, зъ тихъ чу- довихъ образівъ зъ життя Греківъ и Римлянъ, коли ихъ життя було инче, давно послуло мертвимъ сномъ? Що намъ зъ Єгипецькихъ мумій, сухихъ запорохнявилнхъ, хочъ и повбиралихъ въ багаті вбори, обнизані дорогимъ каміннямъ? Життя їхъ було непохоже на наше и воскресити єго въ штуч- нихъ творахъ, все рівно, що витягати мертві мумїи зъ єгипецькихъ підземнихъ катакомбъ. Нехай надъ ними земля перомъ! У насъ теперъ доволі свого гори, своєї недолі! У насъ теперъ своє ща- сти, свої втїхи, своє и безталаннє! Життя наше инше и поетичня штучність повинна бути инча. Не вся исторична минувшість має право виступати на театральну сцену, ставати ґрунтомъ драматич- ної штучности.

Але бувають в ступанні історичного руху часи дуже між собою схожі, и такъ багато схожі, що здається яка небудь народність тільки перебуває в друге пережите вже однимъ народомъ. Воно й правда, якъ згадаємо, що не всі народи разомъ розпочали цивілізацію, не всі народности йдуть поручъ по дорозі просвіти. Цивілізація розпочалася на сході, перейшла в класичний миръ, а звідтіль в Европу заходню, а потімъ в сходню. Не дивно, коли одинъ народъ, ступаючи по слідахъ другого, приймаючи відъ него підстави цивілізації, перебуває самъ перебуває вже ёго вчителемъ. Є в розвитку народностей дуже схожі часи. Окрімъ того випадвають часами схожі історичні події, історичні обстави, середъ котрихъ працюють дійники, схожі історичні ідеї, котрими хвилюється громадське думання. Та схожість має велику вагу для драматурга. Виставляючи в драмі яку небудь історичну особу, або історичну подію попереднихъ часівъ, поетъ тільки одягне сінвчасні ідеї в одежу минувшости. И тоді передъ очами слухачівъ в театрі пройде не одна минувшість мертва й давна, а сёгочасне життя сёгочасної громади, сёгочасні ідеї в образахъ и лицахъ, и часомъ повніше илучче, бо в тихъ особахъ обмалюється не тільки ідея, але навіть її результати, її послідъ, її впливъ. Тимъ-то в драмі має законне місце тільки така минувшість, котра має який небудь прикладъ до сёгочасности, обмалює в формахъ минувшого сёгочасне життя, показує сёгочасну ідею, розвиває її посліди, її кінці, її впливъ, її виворотний бікъ, її недійшлість або її дійшлість. А те можна ще лучче зробити в історичній драмі, ні жъ в якій инчій. Зъ минушимъ життямъ поетъ має право поводитись вольніше ні жъ зъ сёгочаснимъ. В образахъ минувшого можна легше и зручніше розвести яку небудь ідею, показати її початокъ, її підстави и разомъ її маючий бути послідъ, впливъ на людей. Тільки в такій драмі історичній люде будуть читати про своє життя, про свої інтереси сёгочасности, будуть плакати не чужими грецькими, римськими, чи тамъ якими пустими слізами, а своїми власними, будуть сміятись не зъ давної давнини, а самі зъ себе, зъ власного морального каліцтва. Такі історичні драми Шиллера, німецького поета. В давне життя вкладавъ вінъ зачаткові ідеї свого віку, розводивъ їхъ в минувшому життю. В своєму Вильгельмові Теллі, Донъ-Карлосі, Жанні д' Аркъ, вінъ розвивъ ідеї протесту противъ деспотизму й натиску сямьяного, господарного, громадського, — ті ідеї, котрі вже зачиналися в тодішній громаді и виспіли в голові й серці великого поета. Тільки такі історичні

драми можуть зворушити чуття в душі сёгочаснихъ читачівъ. А одинъ викликъ на сцені минувшого, ні на що не цілячого життя застається безъ живого впливу на слухачівъ, не потревожить ні розуму, ні серця, застається такимъ мертвимъ, минушимъ, якимъ воно й справді. Отъ якъ Островського „Мининъ“. „Василисса Мелентьевна“ и драма графа Толстого. Рідко хто видержавъ, щобъ прочитати до кінця таку мертвоштуку, якъ „Мининъ“! Все такъ підробляне, сухе, тхне архивними папірами, неймовірно скучне. П. Толстой в своїхъ драмахъ „Смерть Ивава Грозного“ и „Теодоръ Іоанновичъ“ одстоює своїхъ героївъ тільки своїмъ талановитимъ перомъ, своєю легкою плавкою мовою. Але не можна їмъ прорікати довгою бування на сцені, бо ті драми не мають ніякої сёгочасної ідеї, або дуже слабо нагадують про деяку недостачу нашого часу, тільки обьявляють минуше життя старого московського царства, якъ отъ робицца в шолярськихъ історичнихъ книжкахъ.

В крузі такъ званої „чистої штучности“, де поезія цурається всякихъ сёгочаснихъ інтересівъ и має діло тільки зъ психичними силами людської душі, якъ великими такъ и нікчемними, історична драма може тільки справуватись в однімъ разі, тоді, якъ вона буде воскрешати великі історичні характери, значні або своєю високою душею, своїмъ серцемъ, або своєю нікчемністю. В кожнімъ разі в драмі повинна розвиватись яка небудь психична сила героя. Такі історичні драми англійські Шекспіра. В ёго драмахъ розвивається одна психична сила історичної особи, або добра, висока або недобра, злодійна; любовъ батьківська и невдячність дитяча (в королі Лірі), лютість жінчини и честолюбність людська, слабкість волі (в Макбеті, Гамлеті и др.) Не можна сказати запевне, щобъ и такі твори чистої штучности не мали ніякого прикладу до сёгочасности. Людська кровопийність, переступи, людська славолубність и підлість здається ніколи не стануть дуже далекимъ минушимъ, а людське добро й дійшлість розуму й серця не швидко стане певнимъ сёгочаснимъ. Велика боротьба психичного миру, змагання добра й зла, проливання крови ще довго буде мати інтересъ свіжої сёгочасности. Історична драма матиме інтересъ, якъ викличе зъ давнього минувшого які небудь історичні особи зъ великими або дуже нікчемними характерами, зъ слабими або дужими психичними силами, видержуючими страшне змагання, сильну психичну боротьбу. Така історична драма не матиме сёгочасного інтересу в поодиности, але буде сёгочасна в загалі, якъ отъ сёгочасні и до сёго часу великі драми Шекспіра, викликаючи думку филозофичну о

недійшлости людської натури, о тому поганстві, яке загорнено в глибині психичного мира не освічено й досі цивілізацією й просвітою. Така драма не буде мертвими кістками минувого, бо наведе не одну душу, порушить не одно серце. Така драма буде сѣгочасна в загалі, в загальній вселюдській своїй ідеї.

Тепер гляньмо на помічені історичні драми. Чи мають вони який прикладъ до сѣгочасности, якого треба ждати від історичної драми? Чи можуть вони мати інтересъ сѣгочасний для українського життя, або хочъ для вселюдського?

Ґрунтъ драми п. Онука ось який: Молодий сотникъ, Незбієнко, зъ часівъ Мазепи, повертаецця зъ кївської школи до дому. Тамъ стрічає вінъ Мотрю, дочку Кочубея, зъ котрою вінъ кохався ще малку, зъ котрою батьки зговорили його ще малими дітьми. Гетьманъ Мазепа, тоді вже на старости літъ, закохався в Мотрі Кочубеївні, своїй хресниці и хотівъ на ній женитись. Щобъ не було жадного перепину на дорогі до цілі, Мазепа вислав Незбієнка в Росню в походъ за-для добуття слави й чина. А тимъ часомъ циганка вчащає до Мотрі, приворожує її серце до Мазепи и потімъ приносить звістку о смерті Незбієнка. Мотря не дуже сумує, бо прехороший гетьманъ своїми поцілунками запалює в неї не кохання, а честолюбність. Вона заразъ забуває про Незбієнка, марить о гетьманстві, объ тимъ якъ вона буде поручъ сидіти зъ царемъ Петромъ, частувати його вареною, одягнецца в золоті контуші, надіє на голову корабликъ. Потімъ зъ марами о гетьманстві зъявляецця и кохання. Мотря забуває Незбієнка и кохає Мазепу, кидає батька й матіръ. Після кари Кочубея Мотря блукає по Україні, зъявляецця в Київі на великимъ шляху, де Запорожець гуляє и купаецця в шаплиці зъ дегтемъ. Тамъ вона споминає минувшу славу Київа, а потімъ вертаецця до дому, в Батуринъ, и жде смерті, прохаючи отца Константина, хрестившого її, поховати її и молитись за її гріхи.

(Дальше буде.)

В І С Т І.

(Надослане.)

Дорогі Родимці!

Надрукована у рідній Правді „Живнъ Куліша“ великої для насъ ваги, не то письменської, та и громадської! У науку, велику науку, мабушь воно намъ списано! И намъ бы то оджмъ?.. Та намъ треба на теперъ про цілий світъ

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косакъ,*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микета.*

забуши, — а якъ того домагашся, то таки ні відъ кого, якъ відъ самихъ себе!...

Отъ я міркую: ги не стало бь шику лицарську жизнь пустиши у осібної книжечці старому и малому на пожине гишанье, арижимши до неї хоть літографийку того, мовляч, нееміраки! Таки багу що треба!

Та німъ що де-хто наміркуецця, то л вже кладу на сю поврібну ризь ліва: наше паме редакторе, переховайте!

Не пожалуй же нішто за мною кинуши на се діло своєї коийтими, та й не загайшиш. Такъ, кажю, щобъ изъ складки надрукувалася книжечка, а дохідъ, щобъ бувъ вже некакорогенний, цілий, гисний, на народню ризь. А яку би то кимъ, якъ не списаю тараса?! На неї таки давно, давно цора!
Будеволл.

Щиримъ серцемъ радіємо сему патріотичному гелесові дорогого нашого земляка. Твердо надіємось, що притакне йому всяке щире руське серце, — се бо візвнвъ вповнити двійну повинність нашу. Перша и найбільша повинність — увіковичити память незабутого Батька Тараса у семці великій, у нашому народі; — а станецця се утвореннямъ стипенді имени „Тараса“. Ся повинність почиває найбільшъ на насъ Галичанахъ, що не звеличавъ ще досі майже нічимъ память нашого Батька.

А друга повинність — се и братія и громадська, се повинність — обявити всякому, якъ видобуваецця и беретця духъ величій, — показати живий прикладъ щирого патріоти, лицаря-немірака на захохоту в науку всякому, „старому и малому,“ якъ намъ в гіркій годині заходитись коло народнього діла. А щобъ всяке мало передъ собою в поличчє сѣго великого и заслуженого чоловіка, — то треба й долучити його літографійку.

Нехай оттакъ ширшає слава Тараса славою Куліша, а слава лицаря-проводиря хай просія меньямъ Тарасовимъ.

Зъявляючи нашу готовість до прискорення сѣго діла, завизваємо Д. Родимцівъ, щирихъ синівъ рідної немьки, де щедрої складки на видрукованне сеї книжечки, а синь и до заснованя коренного фонду стипенді Тараса. Гроші просимо прислати на наші руки. Складки оголошуватимемъ у нашимъ писемі.

Ще разъ завизваємо Д. Родимцівъ словами щирого нашого земляка Будеволі: „Не пожалуй же нішто кинути на се діло своєї коийтими, та й не загайшиш!“

Редакция.

Дня 3-го Августа с. р. упокоївся в Кракові польський литератъ *Амброзий Грабовський* в 86-імъ році життя свого. Того жь важничі діла: *Kraków i jego okolice; Groby królów polskich w Krakowie i inne pomniki historyczne; Starożytności historyczne polskie. czyli pisma i pamiątki do dziejów polskich; Władysława IV. króla polskiego i wielkiego księcia litewskiego pisma urzędowe, które do znakomitych z kraju mężów z królewskiej kancelaryi wychodziły; Skarbowniczka naszej archeologii.*

ПЕРЕПИСКА.

Ш. П. Ол. Б-ський в Ш. Сердешне о васябі за надосланий гостиничикъ. — Просимо, коли ласка, намъ дещо вь Вашого цінного збірника посвій надослати. — *Ред.*

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косакъ, Дръ В. Лушковський, Ом. Паршицький, Дръ К. Сумшваннъ.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микета.*

Зъ друкарні Ставропитійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплатя вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрация підъ Ч. 411¹/₄

ГАЙДУКОВА МАТИ.

ПОВІСТЬ В. ДЖОРДЖЕВИЧА.

(Зъ Сербського.)

Словце відъ Редакціи.

Идучи дорогою правдивої славянської взаїмості, уважаємо собі за найпершу повинність нашу, познакомляти свічну верстеву нашого народу зъ литературними творами другихъ племенъ Славянськихъ, бо тні твори суть виразомъ їхъ життя й бити народнаго. Радо подаємо тому перевідъ сербської повісті, бажаючи познакомити ш. нашихъ читателівъ зъ життямъ сербського народу, дуже схожимъ зъ життямъ нашого руського. Повість „Гайдукова мати“ повзята зъ тихъ часівъ, коли Сербський народъ вибивався на волю зъ підъ Турецької влади, після Караджорджевого повстання. Въ тихъ часахъ ишло багато Сербівъ у Гайдуки, що боролись за хрестъ честний и за волю свого народу зъ невірнимъ бусурменомъ. Гайдукъ значить властиво по нашому разбшакъ (Strassenräuber; latro). У Сербівъ же, якъ каже Вукъ Ст. Караджичъ, — те ім'я Гайдукъ менше зневажаюче и більше зближається лицарству. Сербський народъ гадає й оспівує, що у нихъ повстали гайдуки задля турецького насилля и несправедливости. Однакжъ ишовъ де-хто у гайдуки и безъ насилля, щобъ тільки вбратись въ хороше вбрання й зброю по своїй волі, а де-хто, щобъ відомстити за свої обиди, — якъ у насъ въ козаки або й опришки. Але й те щира правда, що чимъ більше слабшала й люднішала Турецька влада, тимъ меншало й гайдуківъ у краю, а чимъ гіршала й несправедливішала, тимъ и гайдуківъ більшало. Тому жъ то міжъ гайдуками бували часто й чесві люде, а въ початкомъ турецької влади бували тамъ и самі перші пани й то високого роду. Правда жъ бо, що багато людей не йшло въ гайдуки, щобъ рабувати, але жъ якъ чоловікъ (особливо простий) вже разъ відобьетця відъ людського товариства та упільнитця відъ всякої власти, почне одинъ по-при другимъ и рабувати; такъ и гайдуки рабували и свій народъ, котрий їхъ за для супротивности Туркамъ и любить, и оплакує. Але й нині гайдукові великий соромъ и посміхъ, якъ хто скаже, що вінъ лунешанкъ и разбшакъ — всі вони уважаються за лицарівъ (юнаківъ). Въ старовину гайдуки найрадніше вижидали того часу, коли Турки збирати-мутъ податки й нападали на нихъ, або чигали на торговельниківъ и иншихъ подорожнихъ, а часомъ нападали и на чю хату, знаючи, що въ него знайдетьця грішъ, хороше вбрання й оружжя. Правий гайдукъ ніколи

не збивавъ чоловіка, що ёму нічого не виненъ, хіба хто підмовить ёго. Літомъ жили гайдуки по лісахъ, а приходили до своїхъ приятелівъ жити; зіму жъ зімували у своїхъ приятелівъ, переховуючись днями по кривкахъ, а ночами виспівуючи свої пісні при гусяхъ. Де-хто зъ нихъ, перебравшись, помагавъ своєму приятелю при господарстві якъ слуга. Весною збирались зновъ, а якъ котрий зъ нихъ не явився, пошукувало ёго товариство, якъ же жъ показалося, що ёго товаришъ або зрадивъ або убивъ, постановляли собі відомстити за те, хотъ би й по п'ятдесяти рокахъ. Гайдуки мали свій звичай и обичай, постили и молились Богові, якъ и другі люде. Зовсімъ иншого що значили гайдуки польськихъ пашівъ; — а оці сербські гайдуки схожі зъ нашими Опришками. — Инше зновъ значення надають Гайдукамъ Боснячки и Герцоговинці. Гайдуками звуть вони Черногорцівъ и їхъ усюківъ, що звідтамъ виходили нападаючи й разбиваючи найбільшъ Турківъ, та опісля назадъ вертали до дому. Такъ зовуться й тні лицарі въ сербськихъ пісняхъ що найпершъ, особливо въ XVI. и XVII. віці, зъ венецького побережжя виходили бушуючи по турецькій країні. Сі гайдуки зовсімъ такі, якъ наші козаки-гайдамаки, що боролись зъ ворогами за волю й віру свого народу; и о такихъ то гайдукахъ говорить и ся повість п. В. Джорджевича.

II.

Була неділя. Отець Петро відслуживъ вечірню и Звиздановчане виходили зъ церкви. По долинахъ и дібровахъ біля тамошнього села ще гомонили лунуючі дзвони, а изъ цвинтаря роздалася милозвучна сопілка, и за недовгий часочокъ гуляло велике коло¹⁾ на цвинтарі.

Не було це давно; але тоді бувъ Боривою о багато молодший, о богато тивіщий якъ теперъ; а вже й тоді одинъ вінъ съ-поміжъ парубоцтва не йшовъ у коло, а поспішивъ підъ ліпи до стола, що звичайно поставлявся, якъ церква святкує, й де після служби відъ недавна збиралося чимало селянъ вже старшихъ літами. Розкажу жъ вамъ незабаромъ, чому то це товариство більше притягувало молодого Боривою, чимъ найкрасче коло дівчать.

¹⁾ Коло, сербський народній танець. —

Въ холоді підъ липами, біля коваля Милича, сидівъ одинъ чорнявий чоловікъ, ростомъ невеличкий зъ опаленимъ лицемъ, густими бровами та вусами. По-при лице було на німъ ще й ёго святочне вбранне займаюче, що міжъ сільськими сорочками дуже впадало въ очи, и по німъ пізнавъ би всякий вислуженого вояка. На мундирі було правдиве якесь сукно, а по хорошій гуні, було можъ пізнати, особливо що капраль Тривунъ — такъ ёго звали селяне — дуже любивъ и вважавъ на чистоту. Салдатуючи, вивчився Тривунъ у Білгороді багато хорошихъ річей, за що ёго въ селі дуже поважали, а найбільшъ, що вивчився читати, та, вернувши до дому якъ вислужився, принісъ багацько книжокъ, и що неділі прочитувавъ імъ дѣ-що. Оце притягувало Боривоя.

Капраль Тривунъ власне тоді уладився бувъ читати, якъ оце й Боривой підъ липи. Скинувъ шапку, сказавъ помагайбі и вони ёго поздоровили, а Тривунъ завбачавъ, що парубокъ щось сумний та й запитавъ ёго.

— Що тобі, Боривой, чи не хворий? —

— Та де тобі хворий, а оттакъ чогось мені чудно стало. Бувъ нобожився, що не піду більше сюди, и не послухаю більше твоїхъ пісень, та дарма... але — не питайся, а читай що-небудь, прошу тебе! —

Тривунъ ставъ ёго зміряти, пробовтнувъ крізь нісъ одно чимале „гмъ“, кивнувъ головою, та й зновъ ставъ на ёго глядіти; ажъ тутъ загуло зъ усіхъ сторінъ: „Читай, читай, Тривуне!“ и вінъ ставъ перевертати по цій книжці народніхъ пісень, що теперъ бувъ принісъ. Злучайно була то ця книжка, де оспівувалось бурливе життя Стояна Янковича а другихъ котарських¹⁾ витязівъ, Маята ватажка и нишихъ незлічимихъ гайдуківъ, що за народъ и чесний хрестъ жили й погнали.

Та й красно жъ читавъ капраль Тривунъ! Ёго приятний та сильний голосъ бувъ то величавий неначе старшина той, про котрого читавъ, на своєму дикому коневі, що обирискувавъ білою піною шовкове та састове вбранне, то ніжний, якъ огородні рожі, що цвіли по удбинськихъ дворахъ, а вельможні цани викохували їхъ якъ пичокъ по квіткахъ, щоби й жарке сонце їхъ не припікало; то зновъ примлюючий, якъ щасливий усмішокъ на гладкому лицу дівочому. Послухайте ёго самі. Якъ оспівує звичайну річъ, то гомонить ёго голосъ якъ потікъ, що румушиною мурмотить вічно одну и ту саму пісню, а якъ оспівує страшну пімсту, то гримить та реве якъ ринтїкъ той, що у горахъ

¹⁾ Котара, околиця приморська въ Дальмаціі, міжъ ріками Верманя и Кирка.

по незлічимихъ скняхъ журчить, якъ ті громи, що у крутоярнихъ вузінкахъ гірськихъ по сто разъ лунають....

Читатель ставъ та поглядавъ до-кола себе. Ёго слухачі занялись оцімъ захватомъ, що лишъ отакъ просто та сердечно виголошені слова можуть уллати въ чисті безпорочні серця.

Після короткої розмови, розпочавъ Тривунъ нову пісню читати, пісню, въ котрій ясно сияла світлість цього лицаря, що теперъ вже лишъ у пісняхъ жив. Всімъ загорілись лица якимись чуднимъ огнемъ, лишъ Боривоя неначе не грівъ той жаръ. Все понурнище та сумнище споглядавъ вінъ на читателя, що прочитувавъ про лицарське вбранство та зброю, наче бъ то вінъ провинивъ, що минулися ті лицарські часи. И мнимохитъ згадавъ отцівське вбранне, що — старий Оджаквичъ каптаномъ бувъ підъ Караджоржемъ — здобувъ відъ Турківъ. Старий воякъ читавъ и дальше такимъ же сильнимъ голосомъ, а Боривові здавалось, що слухавъ ёго все зъ більшої и більшої далекости, а опісля не чувъ и зовсімъ за-для гадокъ, що могучо обгөрнули ёго и цільномъ безпостережно перейшли зъ батьківської зброї на него самого и ёго життя... За-що жъ вінъ осуджений, такий молоденький та живенький, такий хоробрий та відважний, щобъ цілий свій вікъ провести біля запаски ненчиної, щобъ цілу свою мужу силу потеряти ораючи й копаючи та й безславному помірати, вінъ — синъ капитана Оджаквича!... Чому жъ то судилось всьому родові до ёго батька та й ёму показати своє лицарство, заступитись за невольникъ и безгаланникъ та на побоввищі чесно полягти — а тільки ёму лишено жити й умірати якъ тому червакові, що въ поросі повзаєтця.

По хвилі здрігнувъ парубокъ, неначе зъ якого глубокого сну. Хто знає, які замки въ новітру побудувавъ вінъ за той часъ — и одно тяжке зітхення зруйнує їхъ всіхъ! Изъ сеї мрії пірвали ёго гуслі, нашъ єдиний приятель колишніхъ тяженькихъ днівъ; капраль Тривунъ давно вже бувъ готовъ зъ тою піснею, що Боривоя зпела на тії гадки, и строївъ гуслі, щобъ волю своїхъ слухачівъ вволити, та розказати імъ дѣ-що про неволю й горе, що відъ Турка терплять. Боривой живо присунувся до співака, та не хочачи більше гадати на те, що ёго такъ якось струсило, махнувъ рукою по-при чоло, неначе вгляджувавъ тії зморщини, що виорались на пишному ёго чолі.

Тривунъ уладився до співу. Тихо потягъ смикомъ по струнахъ, а очи ёго неустанно дивились у далекі гірські ланцюги.... Міркувавъ, якъ починати; бо жъ треба мені сказати, що вінъ не бувъ справжний гусляръ, складавъ самъ пісні и

про него розказувано по цілій околиці, та й старці, що чули співівъ Пилипа Вишніча, казали, що тільки вінъ уміє такъ само співати. Часто починавъ таку пісню, що ще дитиною вивчивъ відъ отця, або що пізнійше по базарахъ відъ гусярівъ чувавъ, и мало помало й забувавъ на її, та співавъ те, що въ оцю хвилину въ ёго грудяхъ зворушилось.

Почавъ же жъ вінъ свою пісню легенькимъ: „ой,“ що вирвалось ёму зъ грудей неначе яке тяжке вздихання.

Не оспівувавъ Тривунъ яку нову пригуду. Ёго земляки багацько разівъ чули про тії нелюдські муки, которими Турки и до нині убивають нашу братию, багацько разівъ защеміло у грудяхъ їхъ серце; а Тривунъ такими огненними словами розказувавъ, такъ криваво писавъ цей старосвіцький образъ, що у ёго слухачівъ намість горя и вздихання розгорілася жадова пімсти, стали кулаки стискатись, стали зуби скреготати. А якъ же жъ було бурливому Боривой слухаючи тую пісню? Ёго очи сьяли, рум'яниці на устахъ поблідли, хоропі та рівні черти ёго лица стали страшними, а на цілімъ тілі дріжавъ вінъ, неначе лихорадка ёго трясла... Наразъ схопилась ёго рука за поясъ та намість пістоля або кинджала витягнувъ мережану сопілку и, забувши, що вона ёму такъ мила якъ сестра, ставъ грізно гримати обь якийсь камінь, котрий недалечко лежавъ, що ажъ потріскала на тисячу трісочокъ.

Пісня лилась дальше, тиранство змагалось, а зъ нимъ и Тривунъ розбуявся гадками и слухачамъ здалось неначе вони своїми очима бачать, якъ кавазі¹⁾ видають немовлять зъ материнёго лона, щобъ молодую шкіру на кашпъ²⁾ січи; неначе своїми ухами чують пискъ и зойкъ мученичий, що змішувався зъ ідовитимъ чортівськимъ сміхомъ бішенихъ та п'янихъ панівъ, котримъ се жартомъ здається.

Боривой скочивъ.

— „Тривуне!“ — ставъ ёго швидко молити притомленимъ голосомъ — „не співай дальше, въ ім'я Боже!“ —

Але чутти сильно обгорнули ёго и не чувъ вінъ просьби, тільки співавъ дальше. На парубкові видно було, якъ вінъ цілою силою намагавсь утишитися, такъ дарма. Стільки разівъ хотівъ втїкати зъ цвинтаря, щобъ не слухати більше тої пісні, бо всяке слово ёго було канлею олію въ огні, що й такъ сильно горівъ у німъ, а тутъ и не рушився зъ місця, неначе прикований сидівъ.

На разъ — чудно змінився Боривой на лиці. Ставъ спокійнійше віддихати, пишно випрямувався якъ той, що загадавъ щось великого та почувъ въ собі силу достигнути своєї мети, зложивъ навхрестъ сильні свої руки на грудяхъ та й наслухавъ сумирно до кінця. Якъ скінчилась пісня, хорошо подякувавъ Тривуну, сказавъ всімъ „прощайте“ и пійшовъ зъ цвинтаря.

Ніхто зъ тихъ, що були підъ липами не спостерігъ, що Боривой голосомъ змінився, нікому зъ нихъ не пало въ очи, що ёго рука судорожно була стяглася.

Міжъ тимъ якъ се діялось підъ липами жваво играло коло на другімъ кінці цвинтаря. Въ колі була й Стайка, але вона все ставала такъ, щобъ було можна лучче дивитись підъ липи та видіти, чи схоче вже разъ скінчитись тая пісня, що Боривой изъ кола вивабила. Якъ же відлучився вінъ за якийсь часъ відъ свого товариства, весело пустилась вона наъ кола, та підбігла легенько, якъ та пава, ёму на зустрічъ, підносячи віночъ цвітівъ, що ёму принесла та ледво відъ парубоцтва оборонила.

Дуже добре бачивъ її Боривой, але ёго лице не сьяло теперъ такъ радісно, якъ звичайно, а було якъ зъ заліза уляне. Перейшовъ вінъ мимо своєї Стайки и, не поздоровивши її, вийшовъ просто ворітьми.

Здивувалася дівчина такимъ несподіванимъ поступкомъ, та довго дивилась за нимъ и бачила, що вінъ намість до дому поспішивъ въ полонину. Якъ вже зовсімъ зникъ зъ очей, прийшла Стайка до себе. Щіпала сумна дівчина листокъ по листочку пахучого васильку зъ віночка, що въ руці тримала, а її хороша головка клонилась помалу на груди.

— Що жъ я ёму учинила, що такъ на мене розсердився? — запитала опісля своїхъ цвітівъ; але вони не знають, що то щастя, а що горе; вони й теперъ пахли такъ само, якъ и передъ часомъ коли їхъ цюлували її медовні уста и коли їмъ розказувала якъ вона буде нині въ колі гуляти та якъ буде їхъ Боривові подавати.

Дві великі слёзи задріжали на її довгихъ повіяхъ и паля на повні свіжі лица.

III.

У той часъ, якъ се на цвинтарі сподіялось, сиділи дві старі приятельки на лавці коло хати Боривой и розмовляли. Одна була ёго мати, стара капітанова Нера, а друга сестра пань-отця Петра, що ще ззамолоду такъ сестерськи подружилася зъ ёго матірью, що не инакше її вликавъ, якъ „тіткою Госпавою“, та й Стайка звала ёго матіръ тіт-

¹⁾ Кавазами зовутця хлопці служалці, — служба турецькихъ пашівъ.

²⁾ Кашпъ зоветця ремінь.

кою. Хаті їхъ були досить оподалеки одна відъ другої, а все жъ вони щодня, скоро лишъ вільний часъ мали, приходили одна до другої въ гостину, щобъ побачитись та порадитись про свої домашні орудки и побалакати. Якъ же жъ прийде свято або неділя, якъ отъ нині, то вже після полудня и не розставались. Діти звичайно йшли у коло, отець Петро пообкладався своїми книжками, а вони обі самі лишались та й такъ въ свободний часъ могли набалакатися.

Але теперъ може бути не о найлюбіщій розмовляти, бо лица обохъ старухъ були щось не звичайно понурі. Злучайно, будучи въ кімнаті зглянула Госпава на вбранство и зброю покійного капітана Оджаковича, та й розпочалась розмова про него, бо тільки жъ и знала вона, що тутъ була якась добичъ дівчини; а стара капітанова дала своєму журливому сердцю волю, щобъ вилляти на доно приятельки всі гірки и любі згадки, що літами у ній спочивали.

— Ти знавешъ, моя приятелько, що я не пам'ятала свої неньки и не знаю що-то любовъ материна. Якъ вже бувъ мені п'ятий рікъ, казали мені, що приведе мій батько неньку, и я раділа якъ змерла сонцю, бо не знала я що то мати, а що мачуха. Батько привівъ свою молоду чуженицю а зъ нею ще одну дівчину моїхъ літъ, котру мала моя мачуха за першимъ мужемъ, бо й вона була вдовицею. Ти й сама гараздъ знавешъ, щобъ тобі й не казати, якъ то въ хаті йшло, кому треба було найбільшъ зносити. Якъ би всі ті слези скупились, що я ними шкірку хліба доливала, котру видала мені якъ тій служалці, наповнили бъ оце глибоке озеро. Разъ якъ вже піснайцятий мені бувъ, сиділа я край кирниці, де мене були за водою вислали, та плакала дивуючись, відкіля въ мене слези ще узялися. Тоді їхавъ шляхомъ, що по-узъ кирниці веде, якійсь комонникъ, та поздоровивъ и просивъ мене, вітворити йому ворота відъ потеси¹⁾, щобъ не злазити съ коня. Я встала й не дивлячись на него, вітворила ворота; але вінъ не поганявъ коня въ ворота, а злізъ, прийшовъ до мене, зъймивъ мене за руку та запитався, чого плачу. Підвела я очи и побачила хорошого сильного парубка въ хорошімъ вбранстві, у зброї, все въ самімъ сріблі. Такъ любо поглядавъ на мене, слова ёго такъ розгрівали мое холодне серце, що не могла я й нічого промовити, тільки закрила лице рукавомъ, та стала ридати, лишъ що теперъ після слізъ, далеко легше стало мені. Жаль зробилось незнаёмому подорожному, та відвівъ мене відъ

¹⁾ Потеса значать кілька нивъ або й левадъ, що громада або кілька людей собі загородять.

кирниці, сівъ коло мене та доти потішавъ мене, докіля я не втихомирилась, та опісля не розказала ёму всего. Якъ почувъ, що мачуха зо мною робила, розгорівсь якъ живий огонь, и сей часъ поспішивъ би бувъ до нашої хати, коли бъ була ёго не вспинила. Тоді вінъ мені розказувавъ, якъ вінъ безъ роду остався, який вінъ багатий та хата ёго пуста й тому пійшовъ вінъ по світу собі любої шукати, а навпісля, що нігде більше не найде вінъ щастя, якъ що ёго теперъ зустріло, та зновъ зъймивъ мене за руку, поглянувъ глибоко у очи й запитавъ мене: „хочешъ же пійти за мене красна Неро? Я нікого не маю, будешъ ти мені батькомъ и матірью и любою и сестрою, а любитиму тебе якъ свою душу.“ На це прошептала я ёму, якъ тільки можна було, що почула я відъ ёго перші благі слова, що ёго слова перші були омелою моїмъ тяжкимъ ранамъ, котрі мені завдавали відъ коли и зазнала, и що хочу за те бути ёму слугою, якъ схоче й на цілий вікъ. Ще того дня пійшовъ мій наречений до нашої хати и просивъ батька о мене. Съ початку хотівъ вінъ мене віддати, але якъ зачула тев мачуха, и не згадує: „не відастця ота дівчиско перше мові Рузі докіля жию“, каже вона батькові, и вінъ відмовивъ Милядинові. Теперъ же посипала мачуха все своє благословенство на мене, и муки мої були нечувані. Съ того часу не було куди мені ударитись, якъ тільки поперестати на намагання Милядина, зъ нимъ утікати. Разъ коло опівночі, якъ въ цілімъ селі ні одної не було не сплячої душі, окрімъ мене, почула я умовлений кликъ изза хати. Це бувъ Милядинъ изъ двома своїми вірними товаришами, всі на коняхъ та узбровні відъ голови до нігъ. Що йно піднявъ мене Милядинъ до себе на коня, спостерегли ми світло въ хаті. Спостережено насъ, та тому жъ то гнали ми, що лишъ коні вирвати могли, и щасливо втіла я, ажъ тутъ зъ отцівської хати намість благословенства кілька вистрілівъ зъ рушниць загриміло за нами.... Раненько приспіли ми до Милядинові хати; звінчалися, и я була майже щаслива. Одно що мое щастє затрувало, було, що неустанно свистали мені въ ухахъ отті вистріли, котрі рідний батько за мною пославъ.... Може бути, що то була моя мачуха, бо въ тімъ страху я нічого не бачила, а Милядинъ не дававъ и проговорити: „Я добре спізнавъ недолюдка и не хочу більше про него й слова чути. Ти не ёго дочка, вінъ не годенъ мати таку дочку, якъ ти“, и зъ того часу не згадувалось у нашій хаті и ім'я мого батька. Минувъ рікъ, якъ ми побралися, и поблагословивъ насъ Богъ синомъ, и якъ було погляну, що нашъ малий Боровий здоровий и росте, то погадаю собі: милосердний Богъ простивъ мені, що відъ батька утікла, та

віддалась безъ ёго благословенства. Але мое щастя не довго трівало. Разъ у ранці дійшли мене чорні вісті. Мій батько лежавъ на смертельній постелі и немавъ нікого свого, щобъ ёго въ тяжкій недужі доглядувъ, бо мачуха була зъ гора рознилася та зъ п'янства й умерла, а хороша Руза и не гляділа на безталанного недужного, котрий все своє майно роздавъ, щобъ лишъ її що найлучше одружити. Живо билось мое серце у грудяхъ а тутъ не сміла я й згадувати Милядинові; а якъ прийшла до мене покійна баба Самда зъ нашого села, та принесла міні поздоровлення відъ батька, та щобъ поспішати якъ тільки можна, чи не застала бъ ёго ще живого, и принести свою дитину, бо хоче и мене и свого внучка благословити; тоді пала я Милядинові у ноги та плачучи розказала що и якъ, щобъ змилювавса та пустивъ мене затулити очи безталанному батькові. Чоло ёго нахмарилось, піднявъ мене и проговоривъ тихо але такъ остро, неначе бъ ёму всяке словечко ножемъ було: „Ти не мавшъ батька любо моя, вінъ умеръ вже більше року, Отъ цимъ вистріломъ убився“, и винявъ изъ торби одинъ вистрілъ та показавъ мені. Я сирота не знала, що вінъ ходивъ у наше село та вишукавъ батьківський вистрілъ, що тамтої скіраної ночі по-при мою голову прошумівъ и вдаривъ въ одинъ великий дубъ передъ нами. Сестро, не дай Боже и моему найбільшому ворогові зазнати стілько горя, що втоді мене розривало. Щобъ батьківського опрощення и благословенства осягти, була бъ я мусіла здоптати ту святу присягу, що на евангелію зложила моему войнові, слухати ёго до гробу. Пищала я якъ гадина въ дуплі, а й слова не сміла сказати, й ногою съ хати не рушила. Мій батько умеръ проклинаючи и мене и мою дитину... Го...о...о! — и стара капітанова здригнулась, неначе їй кровъ по жилахъ бушувала та склонилась на груди своїй приятельки.

Госпава на силу втихомірила своє серце, щобъ и собі не розплакатися, и мало помало утіщала свою приятельку такъ, що могла вона дальше провадити своє оповідання.

— Швидко постигъ батьківський проклінъ, — потрясла стара своєю хорошою сідою головою, — бо й три місяці не минуло, якъ у Шумаді¹⁾ всі знатні люде й юнаки пійшли въ гайдуки та розіслали по всіхъ сторонахъ принавъ, щобъ всяке збрюлося, хто тільки здужає зброю носити. Въ нашімъ околі Милядинъ перший пійшовъ въ полонину, а за нимъ всі разомъ рушились, прогоня-

¹⁾ Шумадія — часть Сербіи міжъ Колубарею а Моравою, обіймає околі: Білгородський, Смедеревський, Крогунський, Рудницький и Ягодницький.

ючи всіхъ Турківъ изъ базарівъ; гонили їхъ доти, докіль ні одного въ цілімъ околі не остало. Тебе жъ оттакъ лишили зъ лишною вольною братію, а война почалась велика, и Милядинъ мусівъ ходити зъ своїми людьми то на Дрину, то на Мораву, то зновъ до Білгороду, та зновъ після того до Ужичі, а я якъ бачила ёго на рікъ два дні дома, то бувъ се для мене щасливий рікъ. Але й теє щастя відобравъ міні батьківський проклінъ. Разъ, якъ я пожадливо сподівалась мого война, принесли міні ёго — криваве вбранне и зброю... Теперъ лишилась я сама на світі, безъ нікогісенько, безъ нічогісенько бо довга война забрала за собою все що ми мали, а я мого Боривоя виростала за предіцею та поденьциною.

Довго тужили старі приятельки. Павпісля заговорила Госпава.

— Тяжкі дні, Неро моя, протули надъ твоєю головою. Люто наказала тебе справедливість божа за твої гріхи, але проклінъ сповнився и тобі оце являється сонце изза густихъ хмаръ. Твої останні дні будуть такі щасливі, що й забудешъ на теє, що проминуло, и солодко та мирно уснешъ!

— Дай Боже, — тяжко вздихнула старуха — але мене не перестав мучити чорне причутти, що ще не довершився страшний проклінъ. Сестро — и плачучи прихилилась безталанна до своїй приятельки и шепчучи казала — вінъ и мого єдинкаго проклявъ...

— Скинула ти зъ него той проклінъ своїмъ горемъ та мукими. Поглянь тільки сюди!

Нера поглянула за рукою приятельки, и на її лицю и сліду не стало того горя, а засяло самимъ щасттемъ та радостю. Вона побачила Стайку що просто до нихъ вшла.

— Охъ спраді — швидко промовила Нера и стиснула руку своїй приятельки — ся дівчина мое сонце, що освітить мої минувші дні, що вилічать всі мої рани, котрі я въ світі дізнала, то мій виголокъ, на ёго крилахъ усну я солодко!

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами

(Дальше.)

Всі жъ оці яви громадського побуту ласького переходили одна за однією й по земляхъ руськихъ, що облімували щіру Польщу зъ полудня-сходу. Що дальше відирали Татаръ лицарюваті люде Речи-Посполитої, то більше робилось простору тій просвіті, що переймали нани у чужихъ народівъ, тій культурі, що підирала мержновладство, и тьму польскому праву, що передъ нимъ зникало право громадське, руське. Відъ Карпатъ поузь Сянь

и Вислу ажъ до Ріки Нарева, разъ-по-разъ прибували нові повіти и воєводства. Недавно постало воєводство Руське въ Галичині, а р. 1462 вже треба було урядити воєводство Белзьске у східньому кутку Червоної Русі. Підъ той же часъ загустилась людність руська у Люблинщині такъ, що року 1471 довелось учинити нове воєводство Люблинське. Ще трохи згодомъ постало у давній ятвязькій землі, де росклубилась наша Русь, воєводство Підляське. Року 1563 нагромадилось „лицарського люду“ у Галичині стільки, що мусивъ рядъ огласити другий сеймикъ у Галичі про шляхту Руського воєводства, а черезъ чотири годи такий же натовпъ вольного лицарства у полуденній Волині спорудивъ собі воєводство Брацлавське.

Ляцались люде по Українахъ татарського нападу, а черезъ те купились хуторі й села спершу навкруги такихъ городівъ, щобъ найти оборону або притулокъ. Черезъ те жъ то за селялись попереду околиці навкруги Бара, Брацлава, Винниці, Київа, а вже потімъ стали тягти люде у чорноземню травяну країну, — що розлягалась пустинями за Камевомъ, за Білою Церквою, що відъ устя Сули, відъ Дніпра простигалась препишними степами, гаями, байраками до ріки Бога и далеко поза Богомъ.

За варязького панування обороняли наші сю країну відъ Половцівъ; теперъ же довелось обороняти відъ такихъ же хижаківъ — Татаръ. Наділа жъ вона до себе люде зъ убеспеченихъ країнъ найбільшъ тимъ, що захищало її низове козацтво. Воно бо літомъ виходило на свої роздобутки у низові пустині дніпрові, а зімувати вертались у „християнські городи;“ ото жъ зімуючи не давали козакъ Татарамъ ускочити въ українські околиці, а дубуючи по лугахъ та по двкихъ поляхъ, сами подохали татарські улуси. Сюди тягли усякі люде шукати нового щастя. Значні пани випрошували собі въ королі українські староства; дрібна шляхта допевнялась уряду меншого; рада була вчинитись не „городовими старостами“, а хочъ би „дозорцями“, що правили королівськими добрами, не мавши суду надъ селянами; посполита жъ людність надилась на пільгу, чи то волю українську, що можна було довго не одбувати ніякихъ одбутківъ, не давати жаднихъ податківъ. Плодюча земля винадгороджувала щедро кожного за працю. Слава про дніпрову, посульську, пороську, побозьку, савранську и дністрову Україну йшла така, якъ про ту землю обітовану, що, мовлявъ, текла медомъ та молокомъ. Тогочасні письменники підъ часъ панських сеймівъ печатали розправи, міркуючи, якъ обернути ті плодючі пустині у найбільшу користь Речі Посполитій. Раєли інші спорудити лівобічъ Дніпра

школу лицарську, що про неї ще за Дашковича Остапа розмавляли пани на сеймі у Петрові, а за взіръ узяти лицарство кривжаківъ німецькихъ. Другі міркували, що було бъ гараздъ поділити всю порожню землю по Україні проміжъ убогою шляхтою, и пророкували, що тимъ робомъ постане тутъ нова Річъ Посполита, бо порожні, мовлявъ землі на Україні більшъ, ніжъ уся Велика и Мала Польща вкупі.¹⁾ „Дивна жъ бо річъ“ мовляли сеймуючи пани „що Лузитане и Нидерландяне поосягали антиподівъ и Новий Світъ, а ми й досі не здоліємо залюднити такого близького и плодючого краю; ми знаємо сей край менше, ніжъ знають Нидерландяне Индію.“²⁾

Справді не самі господарники ляцькі, та й московські думні дяки тоді не знали, де стикаюця міжъ себе гриниці польськихъ и московськихъ займищъ. Ляхи признавались, що українські пустині ще не прилучені до Речі Посполитої певними гриницями, а черезъ те ніхто не має до нихъ и права³⁾; а московський царь Хведоръ року 1592 ширивъ свою путивльську гриницю ажъ на посулле и ремствувавъ на князя Вишневецького, що вінъ ніби на московській землі збудувавъ Лубні, що спалили колись Татары.⁴⁾

Якъ почали сеймові пани міркувати про залюднення українськихъ „пустинь“, — ніхто не вмівъ сказати, якъ далеко вони сягають, ба и въ самихъ наданняхъ земель думамъ-панамъ писалось навмані. Року 1590 князю Олександрові Вишневецькому, черкаському старості надано „пустиню ріки Сули за Черкасами.“ Року 1591 князю Миколаві Рожинському надано „пустиню урочища надъ ріками Сквирою, Раствавицею, Упавою, Ольшанкою и Каменницею.“ Року 1609 Валентинві Олександрові Калиновському надано певну пустиню Умань и во всіхъ її урочищахъ.⁵⁾

Яка була думка въ королівського ряду, що роздававъ не мірявши магнатамъ землі, розумно намъ зъ сеймової устави 1590 року. Тамъ устами короля проречено такъ: „Стани Речі Посполитої звернули увагу на те, що ні сама Річъ Посполита, ні приватні люде не мають жадної користи зъ величя нашихъ земель, що пустуючи простягаюця на країнському узग्रиничі за Білою Церквою.

1) Polska Niżna albo Osada polska, przez ks. Piotra Grabowskiego, (1596 r.). — Publika, przez ks. Józefa Wereszczyńskiego. (1594 r.)

2) O nowych Osadach i Słobodach ukraiennych Zdanie u Rozsądek, — хто скомпонувавъ сю тогочасну книжечку, не можна дошукатись. Думають що Опалинський, та шкода такъ думати.

3) Тамъ же.

4) Карамзинъ, Ист. Рос. Росс. X. прим. 291.

Щобъ не пустували ті землі и була зъ нихъ яка користь, ми, по наданому намъ відъ усіхъ станивъ праву, роздаватимемо ті пустині, по своїй уподобі у віковичню дідину людямъ шляхецького роду за їхъ заслуги передъ нами и Річчю Посполитою.“

Такъ огласивъ на весь панський світъ король; а тимъ часомъ пустині українські були не безлюдні, дарма, що сеймові пани не вміли їхъ розгряннчати у своїхъ наданняхъ. Домачемось правди сієї въ самихъ Volumina Legum. Про „пустиню Ріки Сули“ описано тамъ, що король Степанъ давъ спершу Михайлові Грибушовичові Байбузі привилей на сю пустиню и на землі, які тягли до неї, що й прописані въ тому привилеї, а Байбуза зрєкавця бѣ то свого права на користь черкаського старости Олександра Вишневецького. Вдарило насъ тутъ отъ що: Байбуза бувъ не шляхтичъ, бо коли бувъ би нимъ, то и ёго бѣ такъ звеличали въ сеймовому акті, якъ усіхъ до одного панівъ, які спомінаюцца де небудь у тихъ Волюминахъ, — названо бѣ ёго urodzonym, а не просто Байбузою та й годі. Зъ сѣго розумно, ща король Степанъ роздавъ привилей на землю и людямъ негербованимъ, а негербованимъ дідичемъ такъ названихъ „пустинь за Білою Церквою“ здолівъ бути хіба тільки козакъ. Ото жъ пороздавані панамъ пустині були козацкі займища. Тимъ же то про нихъ и написано, що нема зъ нихъ користи и Речи Посполитій, ні людямъ приватнимъ. Польске право дозволяло володіти землею тільки шляхтичові; хоча бѣ же de facto и осягъ землю не-шляхтичъ, то de jure вона була нічиєю, res nullius, пустиня. Мовчять писані права ляцькі про те, якъ пани забірали козацкі займища; козаки такожъ незоставили на папері сліду панської нахаби; та вже ажъ у другій чверті XVII століття воно одригнулось. Воюючи тоді съ панями, козаки дорєкали імъ, що шляхта колись не мала права „и ногою ступити дальше Білої Церкви“. Самі жъ таки пани й подали намъ у своєму листуванні звістку про се дивне імъ дорєканнє¹⁾.

Міжъ сеймовими уставами 1590 року уставу про осягання и залюдненне пустинь названо такъ: „Порядокъ що до України и Низовцівъ“. Не про залюдненне пустинь дбали сеймові пани, пишучи сю уставу, а про те, щобъ козаківъ изъ їхъ громадськимъ правомъ підгорнути підъ право шляхецьке, польске. Добре всі знають и річъ певна,

¹⁾ Та жъ грядця займищъ козацкихъ визначилась 1616 року: король Владиславъ шукавъ тоді козацкої прихильности и надавъ імъ привилей, що за Білою Церквою коронне військо на лёжахъ не лежатиме. (Szejnocha, Dwa Lata Dziejów naszym, 148.)

що Трахтомировський монастирѣ (такъ звались усі землі, що тягли до ёго) бувъ козака маєтность¹⁾ Тимъ часомъ у королівській прокламаці, у тому „Порядкові що до України и Низовцівъ“, за словами: „роздаватимемо ті пустині людямъ шляхецького роду,“ слідомъ идуть слова: „а именно: Трахтомировський монастирѣ надъ Дніпромъ, Баршполь зъ селищемъ Иванковськимъ, городище Володерецьке, селище въ Зволосі, що звецца Велика Слобода, а до ёго надъ рікою Россю Рокитну такожъ Горошинъ и Сліпородъ надъ річкою Неущцею коло московської гриниці.“ Оттакі пустині надавано панамъ! Тимъ вони були пустині, що не осягло їхъ польске право, що не було зъ нихъ користи панамъ и панській Речи Посполитій, що були вони въ очу шляхти — res nullius.

(Далше буде.)

СТРІЛЕЦЬ.

(За Шиллеромъ.)

Збираєцца козаченько
Да на полювання,
А та ёго рідна ненька
Благас-ридає:
„Не йди, сину, въ чорні гори —
Сиди, сину, дома,
Въ чорнихъ горахъ та царця,
Що смерече ломить...
Лучше иди въ полонину
Вілі вівці пасти,
Тамъ, сину мій, гра тримбіта —
Тамъ доля, тамъ щастя!“
— Не хочу я того щастя,
Не хочу тримбіти,
А у гори, въ чорні гори
Я тамъ собі піду
Погуляти зъ яснимъ кресомъ
За полоховъ ланевъ!
Отъ де щастє, мов щастє —
Пустить мене мамо!
Тай полетівъ козаченько
Въ гори-кременці!
Летить скелевъ, летить шилевъ,
А передъ нимъ птицевъ
Та полоха серна-ланиа —
Боже ти мій, Боже —
Уже впала на коліна,
Вже далі не може,

¹⁾ Ніде ми не знаходимо писаного надання козакамъ земель, що тягли до монастиря и вкупі зъ нимъ звались Трахтомировськимъ монастиремъ; отъ же въ сеймовій уставі 1601 року (Volumina Legum, II, f. 1525) впречено: „верємо ёго козакамъ.“

Втомилася безталанна,
 На смерть утомилася,
 А він на те й не питає,
 Що вона такъ мило
 До ёго, знай, подивилася —
 Мірять-приміряє,
 Ажъ тимъ часомъ та цариця
 Зъ скелі виступає
 Та й нещасну обгортає
 Святою рукою! —
 О, ти стрільче, самовільче —
 Ти сину розбою,
 Чи не воля въ твоїмъ долі
 Крови тобі пити.
 Що ти мусишъ ажъ до мене
 За нею гонитись,
 Ажъ до мене въ мої гори
 Нести лиха, кари?
 За що б'єте-вбиваєте
 Ви мою отару? —

Ю. Федьковичъ.

• — 368 —

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУСЬКОЇ ЛИТЕРАТУРИ.

I. Українці.

(Дальше.)

Ті що строго придержуютьця народнёго за-
 сновку, не признають елементів пізнішого розви-
 „народности“ и въ тїмъ писателю, зъ котримъ вла-
 стиво розпочинається нова малоруська литература,
 въ Котляревськімъ. Іванъ Петровичъ Котлярев-
 ський (род. 1769, † 29 окт. 1838.) походивъ зъ дво-
 рянської но бідної, української родини. Учився Кот-
 ляревський въ подтавській семінарії, де вже яко
 рифмачъ прославився; опісля бувъ домашнімъ учи-
 телемъ, служивъ въ горюхьянській и воєнній службі
 и ставъ вконець надворцею полтавського дому ви-
 ховання дітей біднихъ дворянъ. Завчасу займався
 вінъ народнимъ язикомъ, звичаями и обичаями и
 дійсно придбавъ собі знання українського биту,
 котримъ хіснувався въ своїхъ писанняхъ. Свої ли-
 тературні труди розпочавъ вінъ знаменитою Ене-
 идою (Енеида, на малоросійській языкъ перели-
 цюванна, 3 ч. Спб. 1798; потомъ 1808; 1809, 4 ч.;
 Харківъ 1842, 6 ч.); не менше звістними суть ёго
 пьеси: Наталка-Полтавка и Мосваль Чарі-
 вникъ. Твори Котляревського були въ своїмъ часі
 дуже популярні, що й досі заховалося: се бувъ пер-
 ший писатель, що заговоривъ щиро-українськимъ
 язикомъ; въ ёго поемі було стільки веселого гу-
 мору, що її и навпослі довго людъ зъ охотою чи-
 тавъ — її вірші забувалися и перемінювалися въ
 пословиці. Безперечно має Котляревський исто-

ричне значення задля враження, яке вінъ въ своїмъ
 часі зробивъ; но малоруські критики дуже росхо-
 дятця въ своїхъ поглядахъ на змісль ёго діяльнос-
 сти. Одні числять одъ ёго початокъ самобутної ма-
 лоруської літератури въ народнімъ дусі, першу
 пробу народнёго відродження; більші ревнителі на-
 роднёго засновку находять въ ёго творахъ тільки,
 органъ насмішливого погляду на простонародде и
 на усе, въ що воно простодушно вірує и чимъ при-
 держується при своїй здоровій моральности... Въ
 ёго перелицёваній Енеиді зібрано все, що тільки
 могли найти пани карикатурного, смішного, некрас-
 ного въ художнихъ образочкахъ простолюдина...
 Вже сама гадка написати пародию мовою свого на-
 рода показує бракъ поважання сего язика... Зага-
 ломъ бувъ сей вікъ посліднёю пробою малоруської
 народности, котра мало помалу підупала до безса-
 мовіжного стану; но нічо не виставило її на таку
 небезпечну пробу, якъ пародія Котляревського.
 Загаломъ „Котляревський бувъ вірний духові часу
 (т. е. духові часу, що зневажавъ народъ и відділивъ
 відъ ёго висші стани), и въ тїмъ залежить такъ
 ёго літературна заслуга, якъ и шкода, яку вінъ
 нанісъ українській словесности.“ Ся обвиня конечно
 ослабляється передъ всімъ тимъ, що въ добродуш-
 ного Котляревського певно не було такихъ зліс-
 нихъ цілей: ёго пародія не була певно одною
 підданчою угодливістю смакові панському, — вона
 була відголосомъ розпочавшоїся опозиції старому
 класицизму и наслідкомъ власного гумористичного
 настрою. Въ своїхъ драматичнихъ пьесахъ Котля-
 рецький удачно приберавъ черти народніхъ звичаївъ,
 и хочъ впадає, після характеру часу, въ пересадну
 сентиментальність, то все-таки можна зъ нихъ до-
 бачити, що для него народня жисть не була однимъ
 поводомъ до насмішки. Наконєць замічуємо въ тїмъ
 гумористично забавляючимъ відношенню Котлярев-
 ського до народнёго и черту більше загальну, ко-
 тру подибуємо въ ріжнімъ ступені и въ другихъ
 писателівъ, що зверталися до малоруського наро-
 дного биту. Въ творахъ Основьяненка ми зновъ
 находимо властиво ті самі мотиви: ту жъ сенти-
 ментальність и шуточне відношення до народнёї
 верстви. Ту жъ саму сентиментальність и наклїяъ
 до насмішківъ подибуємо въ малоруськихъ повістяхъ
 Гоголя. Намъ здається, що Котляревський на собі
 спільну вину несе, хочъ може бути въ більшій
 ступені; такий поглядъ на народню жисть означа-
 етця не особистою примхою, а загальнимъ підчи-
 немъ характеромъ народности, котра завсїди була
 змушена підчинити ся чужимъ цивилізаційнимъ зви-
 чаямъ и пануванню. У самого Котляревського про-
 падає жартібливий характеръ, коли вінъ въ тїй

же самій Енеїді о мнучивших часахъ гетьманщини, — о часі народнєї самостійности споминає¹⁾).

Прикладъ Котляревського не остався безъ наслідниківъ. Появлялися наслідования „Енеїди“, ходили по рукахъ любителівъ и приучували громаду до літературнихъ пробъ на малоруській мові. Року 1816 основано журналъ „Українській Вѣстникъ“ (застан. р. 1821), котрий займався місцевими малоруськими справами, а разомъ и малоруською літературою. Ту розпочавъ свою діяльність П. П. Артемовський-Гулакъ. Їго твори — се перша значна поява малоруської літератури після „Енеїди“. Артемовський-Гулакъ надруковавъ въ Українській Вѣстнику гумористичну пьєсу „Панъ та собака“; ту розповідає вінъ о нещастю собаки, котра въ нагороду за свою сердешність одні тільки киі та переслідуванне дізнає. Зновъ появляється ту тонъ шутки, но шутка клониться вже въ поважну сторону, и разомъ зъ тимъ сама форма и языкъ показують далеко більше сили и свіжости, якъ було у Котляревського. За „Паномъ и собакою“ слідували другі пьєси „Солопій та Хивря, або горохъ при дозрі“, перевідъ балади Мицькевича „Твардовський“, переводи зъ Горацого, Гітого и инне. (вид. въ „Славянин-і“ 1827 и въ „Утр. Звѣзд-і“ 1834); но всі ті твори багато уступають їго першому твору. Талантъ Артемовського-Гулака не бувъ на стільки сильний, щобъ устояти въ сімъ свіжіймъ прямуюванню, яке вінъ зъ початку обіцявъ; вінъ піддається пануючому смакові и въ їго єсть ще манера Котляревського, те літературне юродство, якъ називають їго самі малоруські критики, яке ми загаломъ майже у всіхъ малоруськихъ писателівъ, крімъ Шевченка, завбачаємо, якъ тільки вони до зображення народнєго биту беруться. Въ саміймъ погляді на річи поступила літературна самовіжа навпослі о багато напередъ, и Артемовський-Гулакъ має въ очахъ малоруськихъ критиківъ звістне значенне тільки що до язика, котрий у нєго значно сильний и вироблений.²⁾

Першимъ письменникомъ, котрий більше непосредно віднісся до народнєго життя и оснувавъ свою літературну діяльність на елементахъ народнєго обичаю и поезиі, малоруські критики одногласно уважають Квітку (Основьяненка). Тільки зъ Квіткою починають вони властивий періодъ малоруської літератури, бо її писателі піймають свою задачу звіснимъ самовіжимъ способомъ и шукають въ народі не однихъ предметівъ, жартівъ

и балагурства, но и громадськихъ и битовихъ алівъ. Таке серіозне відношенне до народности не було конечно діломъ Квітки, — котрий и не бувъ досить глибокимъ до подібного поняття, — но въ їго поетичнихъ поглядахъ показалася малоруська жисть въ першій разъ позитивнимъ хочъ и дуже чувственнымъ и по части манернимъ ідеаломъ. Ся заплата — бути першимъ на певнімъ літературнімъ пути — до сєго часу здається увеличує въ очахъ родимцівъ їго значенне, котрого загаломъ не признавали въ нїмъ їго великоруські читці.

Г. Ф. Квітка, въ своїмъ часі більше знаний підъ псевдонимомъ Основьяненка, зъ харківськихъ дітичівъ, род. 18 листопада 1778, † 8 серпня 1843. Квітка не отримавъ ніякого правильного образования, учився, якъ учились тоді майже всі панські діти провинциі т. є. досить поверховно; въ дванадцятomu році хотівъ вінъ вступити въ монастирь, но їго затримали. Навпослі віддають їго въ військову службу, звісци переходить вінъ въ горожанську службу, потімъ зновъ въ воєнну; ні въ тій ні въ сій нічого здається не зробивъ и вступає въ 23-му році въ коєць въ монастирь послушникомъ.

Ту перебувъ близько чотири роки. Не сподобалося їму чернече життя; осівъ вінъ дома и мало по мало війшовъ въ товариське життя Харкова, де по заложенню університету літературний рухъ розпочався. Ту знайшовъ собі Квітка діло; вінъ клопотався о дворянськїмъ клубі, театрі, институті для дівчатъ, и бувъ ніби членомъ институтського совіту, та уїздинимъ предводителемъ и т. п. Рівночасно зъ симъ товариськимъ життямъ розпочалась и їго літературна діяльність: бравъ вінъ участь въ літературнихъ вечерахъ и въ видаванню „Українського Вѣстника“. Та перша діяльність була зовсімъ скроїна після манери тодішнихъ журналівъ, напр. „Вѣстника Европ-и“ и незлічнихъ альманахівъ; се була невинна сатира и похвальний дотепъ. Опісля розпочинається зъ 30-мъ рокомъ цілий рядъ їго українськихъ повістей, що и найголовніша заслуга літературна Основьяненка. Сі повісті, пороскидані по журналахъ и альманахахъ, появлялися звичайно и на малоруськїмъ, и на великоруськїмъ язичі, переведені нимъ самимъ або другими. Самъ Квітка зібравъ їхъ въ книжці: Малорусскія повѣсти (М. 1834 - 37; Харківъ 1841; виданне П. Куліша: Повісті Григорія Квітки, 2 ч. Спб. 1858). Попри тимъ написавъ ще Основьяненко кілька пьєсъ для театру и два звичає-писні и лихі романи; Панъ Халавський и „Походженія Стольникова“. Якъ сказано, найбільша заслуга Основьяненка, — се їго повісті українські, зъ котрихъ най-

¹⁾ „Писання И. П. Котляревського“ Спб. 1862, и критичні статті въ Основі, 1861, январь февраль.

²⁾ Гл. Основу, 1861, марець, де наведені и їго ліпші твори.

лучшими суть: Маруся, Сердешна Оксана, Конотопська відьма, Козирь-дівка и Вортъ любовь (зъ написанихъ по великоруське). Великоруськимъ читцямъ видалися повісті Основьяненка загаломъ сентиментальними идилями, ёго жіночі народні харкктери дуже идеалізованими, фраза дуже манерною и ростяглою; но ёго родимці мають о нёмъ до сёго часу таку жъ високу гадку, яку виявили въ нихъ повісті Основьяненка при своїмъ першімъ появі. Правда, що для великоруського читця нема тої прелести язика, яка очарує Малорусинівъ; Основьяненко не робивъ приємного враження и ступенемъ свого товариського поняття, коли брався за сатиру въ своїхъ романахъ, або за науку народа въ „Листахъ до любезнихъ земляковъ“ (гуморъ ёго великоруськихъ повістей зовсімъ недотепний), — но поетичне зображення малоруської жисті, а особливо малоруської жінчини — се правдиве поле, де вінъ мігъ остатися більше свіжимъ творцемъ претичної правди. Поступъ Основьяненка на сімъ полі мавъ бізівно историчне значення, задля того, що вінъ своїмъ спочутнимъ відношеннямъ до народніхъ елементівъ одіривъ змогу нового літературного пути, якимъ пішли навпослі малоруські письменники. Більшу часть ёго творівъ забули самі ёго родимці: не забулося тільки то, въ чімъ могло послідуєче покоління видіти приготовленне свого погляду на значення народнёго засновку.

Периодъ тридцятого реку визначаєтца и въ малоруській літературі найбільше ревнимъ прямуваннямъ народности завити свою віддільність и право на независлий культурний розвій. Се бувъ найплодовитіший часъ. Основьяненко займавъ тоді найпочетніще містце въ новій літературі; около згромадився цілий кружокъ письменниківъ, котрі почасті виражали таке жъ саме відношення до народнёго життя, почасті вели ёго дальше и глибше зрозумівали. До сёго періоду належать: **Боровиковський** перекладчикъ „Фарису“ Мицкевича и кількохъ баладъ; **Евг. Гребінка**, перекладивъ „Полтаву“ Пушкина, видавъ малоруський альманахъ „Австівка“ (1841) и авторъ „Приказокъ“; псевдонимъ **Исько Материнка** (О. М. Бодяиський) розказавъ гарнимъ складомъ кілька малоруськихъ казокъ („Наські українські казки“ 1833); **Кирило Тополя** („Чары или нѣскольکو сценъ изъ народныхъ былей и разказовъ украинскихъ“) и псевдонимъ **Амброзий Могила** (А. Метличський) „Думки та Пѣсни“, „Южноруській сборникъ“, звісні своїми удалими виявами народнёго битю, звичаївъ и поезиі, — особливо послідний; — въ нёмъ добачають малоруські критики глибину чуття, красне поняття козацької старини и художне достоїнство вистачання.“

До сёго жъ періоду т. в. до посліднихъ тридцять роківъ належить и початокъ літературної діяльності тихъ письменниківъ, що представляли малоруську літературу въ посліднихъ часахъ. Се псевдонимъ **Бремя Гадка** (М. И. Костомарівъ) ёму приналежить значна драматична проба зъ старої козацької исторіі: **Сава Чалый**, — трагедія **Переяславська Нічъ** (въ альманасі „Сніпъ“, 1841) и різні дрібні віршування; за сими П. Кулішъ и Шевченко.

Тарасъ Шевченко († 26. лютого 1861) — се бізівно найзнатніща особистість всеї малоруської літератури. Належачи початкомъ свої діяльності ще до старого періоду тридцятихъ роківъ, Шевченко бувъ найталантливішимъ представителемъ співчаснихъ прямувань малоруської літератури, поетомъ, въ котрімъ виділи найлучче визначенне достоїнствъ народнёї поезиі, а разомъ зъ тимъ вираження понятій и бажаний.

Теперъ ще не пора для ёго повної біографіі якъ и тяжко сказати, якимъ слідомъ озовецца ёго поезія въ народному ділі, — но безперечно, що вінъ бувъ глибокимъ цівомъ для своїхъ співчасниківъ. Шевченко родився кріпоснимъ и зазнавъ на собі тягаръ неволі; однакжъ не знівечила вона ёго поетичної природи. Старунокъ поряднихъ людей, що встрітали ёго, дістався вінъ на волю, но доля звязала ёму руки: коли освободився вінъ зъ довголітнёго вигнання, передъ нимъ осталося на багато літъ життя. Перенесене горя не заглушило въ нёмъ поетичної сили, не затемнило и не ослабило ёго світликъ и гуманнихъ поглядівъ. Демократъ по походженню, привязовався вінъ до народнёго діла и ёму не треба було доходити до сеї привязаности виробленнямъ переконанъ: пізніший розвій, нимъ придбаний, мавъ тільки утвердити то, що вже лежало въ основі ёго поняття и прямування. Ото чому Шевченко оденъ зъ ріднихъ прикладівъ безпосередно народнёго поета и чоловіка переконанъ, що не відділилися відъ маси лучшими поняттями и характеромъ, но разомъ зъ тимъ зовсімъ вольні відъ неминучої ограниченности простонароднихъ поглядівъ. Зовсімъ справедливо сказавъ о нёмъ Костомарівъ: „Шевченко яко поетъ — се бувъ самъ народъ, що продовжавъ своє поетичне творення. Пісня Шевченка була сама собою пісня народня, тільки нова, — така пісня, яку мігби теперъ заспівати цілий народъ, — яка мала вилитись зъ народнёї душі, въ положенню народнёї співчасної исторіі. Зъ сеї сторони Шевченко бувъ вибранимъ народа въ простімъ значенню сёго слова; народъ ніби вибравъ ёго співати замість себе.“

(Дальше буде.)

КРИТИЧНИЙ ОГЛЯДЬ.

Мотря Кочубейвна. драма въ 5. годинахъ, мовою міряноу, вложенія Марка Онука. Полтава, 1864 р.

Послѣдній Кошовий Запорожецький, малороссійская опера въ 4-хъ дѣйствіяхъ. Д. Старицького. Полтава, 1865 р.
(Дальше.)

Який же сѣгочасний интересъ має оце діло? Сміливо можна сказати, що ніякого. Перша роль тутъ належиця не Мазепі, а Мотрі, дочці Кочубея. Жінщина часівъ козаччини, була безъ жадної просвіти, безъ жадного впливу на тодішню козацьку політику. А Мотря Кочубейвна була звичайна, молода дівчина, котра тільки вміла кохатись та туряти о золотихъ контушахъ, о сані гетьманші. Такий типъ має першу роль въ драмі і коєчне не може бути интереснимъ для нашого часу. Въ Пушвинній Полтаві, обмалѣвувєця дочка Кочубея душею любячою, до втрати розуму, покидающею батька и матірѣ То моментъ психичний дуже интересний хочъ и для драми. Въ п. Онука така властивість не обявляюця въ натурі Мотрі дуже видно и згадуєця тільки такъ собі. Що п. Онукъ мавъ на думці прикладъ до сѣгочасности идеаль Мотрі, те ми бачимо въ кінці драми, де Мотря на великімъ шляху въ Киіві, а потімъ въ леваді говорить дуже довгий монологъ, де вона згадує давню красу Киіва, пишні палати князівъ, великі церкви, згадує взаємини України до Византії, Ватуриць и гетьманщину, військо запорожське. Але вся та річъ ніякъ не тулитця до цілого руху драми, не виходить логично зъ попереднього діла. Такъ и видно, що все те пришито й прибито, все те зайве и єго можна одідрати безъ попсованія цілого. Признатись треба, трохи чудно, що дівчина, ніби яка пророчиця, говорить такі речі, котрі були бь підъ стать поважному гетьманові и чесному патриотові, а не молодій коханці Мазепиній. Коли тодішні чоловіки не дуже дбали про славу України, а дівчатамъ було й потімъ. П. Онукъ зробивъ помилку, не давши першого місця Мазепі, особі дуже значній, куди не обернись. Єго драма дуже багато була бь видніна й лучча. Другі лица не мають нічого ясного, щобъ стосувалося до сѣго часу. Одинъ полковникъ, Незлома, виступає яко прихильникъ Петра I. Въ загальнімъ дусі драми, въ характері дѣвчихъ осібъ нема нічого спільного зъ нашимъ часомъ, зъ нашимъ станомъ, зъ нашими думами, опрїчъ думокъ Мотрі, котрі навіть виходять зайвими, не виступаючи природно зъ попереднього діяннє.

Не можна сказати, щобъ драма п. Онука була дуже значна на поглядъ чистої штучности. Тутъ не виступає яка небудь одна исторична особа зъ дуже значнимъ психичнимъ характеромъ, зъ

якими небудь великими або нікчемними страстями. Въ цілій драмі ми не бачимо пануваннє одной якої небудь сили духа, одной страсти, на котрій була бь збудована вся драма, котра бь розпочиналась зъ початку діяннє, уміцнилась, розвивалась и довела бь діло до розв'язаннє, закінчуєця драму. Мотря Кочубейвна двічі мінєця въ любові и въ характері: разъ до Незбівнєка, вдруге до Мазепи. Разъ вона встоєє за коханнямъ, вдруге — за честолюбною. Мазепа стоїть на дальшімъ місці и має твердіший и яснїший характеръ, але авторъ не дуже звертає до єго увагу. Кінчаємо драму и не знаємо, чи любити намъ дѣвчихъ осібъ, чи ненавидіти, чи жалкувати за похожими людьми, чи махнути на їхъ рукою.

Одъ того, що въ автора не було одной идеи, одной психичної сили на виду, котру вінъ повиненъ бувъ би розвести на цілу драму, одъ того нема въ драмі цілини. Вся драма зъ початку й потімъ мінєця, якъ мінєця й сама Мотря. Вся драма є рядъ кількохъ сценъ зв'язанихъ до купи механічними зв'язками, а не нутрішними и несхибними, виходячими зъ самого духу першихъ дѣвчихъ осібъ. Въ першій дії виступає зъ Мотрею Василь Незбівнєко, а далі въ другій и третій дії — Василя нема, вже виступає Мазепа и Кочубей, а въ п'ятій, зовсімъ зайвій, виступає на щось на великій київській дорозі Запорожець-гуляка, танцює, точить жарты, сїдає въ шанликъ зъ дегтемъ и... тамъ же стоїть Мотря и починає монологъ про свою долю, про минувшу славу України. Першу половину першої дії и всю останню п'яту дію можна викинути и ніхто зъ глядачихъ на сцену навіть не завважавъ би на єтрату цілини драми. Що стосуєця ще до форми, то не можна не сказати того, що монологи Мотрі незвичайне довгі, тягнуєця на 6 листівъ, въ 3-ій дії и на 7 листівъ въ останній дії. Такими монологами можна приспати найуважливішу публику въ театрі. Є въ драмі особи зовсімъ зайві. Въ 3-ій дії (листъ 57.) виступає въ садку Кочубея на розмову зъ Мотрею якийсь старецъ зъ поводатаремъ, розказує їй про своє, въ драмі непотрібне, життя, про своє козакування. Протопопъ отецъ Костянтинъ виходить на сцену тільки для того, щобъ прочитати зъ псалтирі кілька псалмівъ, ні до чого не стосуючихся въ драмі. Признаємось, це вервий випадокъ тому, що въ драмі находимо такъ ясно псалмівъ, канонівъ и євангельськихъ стихівъ, які читаємо въ драмі п. Онука. Опрїчъ О. Костянтина, котрому вже подобає читати псалми, говорять стихи зъ псалтирі и Мотря (л. 59.), и Мазепа (л. 36.), и старецъ, и Незлома, и двоє дітей малихъ (л. 120.), за деревомъ співають зъ Євангелія стихъ: „Прій-

дите ко мнѣ вси труждающієся.“ Чи не мавъ собі на умі авторъ представити „Фавста“ Гетого?

Драма п. Онука написана мірною мовою. Але то не стихи, зъ ритмами; то проста, прозаична річъ, котру авторъ на щось подеръ на шматочки и поставивъ стовпцями на листахъ одинъ на другому! Тамъ и сліду нема мірної мови! Отъ прикладъ тому (л. 48.), якою мовою Мотря туряє о величі Мазепи:

Підъ часъ веселий, ёго річі
Идуть, яку вінъ ласку має
На Москві — якъ ёго пораду
Прймає Царъ, и якъ шанув.
Той голосъ, мовъ дає одраду....“

Чи ни лучше бъ писати простою, прозаичною мовою, ніжъ такою шматкованою, дертою! Сама мірна річъ автора просицца въ прозу и її лучше було бъ и читати, ніжъ такий чудний важкий стихъ. А одъ мірної мови вийшло те, що читати драму такъ тяжко, якъ мусі плисти въ густій медовій патоці...

Стрічаюцца дуже чудні вирази на видъ отта-внихъ:

„ И співають
Въ поході коваки, собі
Завдашъ одваги щобъ противъ
Влихъ ворогівъ! Не разъ и я
Іхъ чула одъ старихъ співакъ и т. д.“ (л. 6.)

Такою мірною мовою наділявъ публику блаженної пам'яті Тредяковський... Ні! лучше писати чистою, розмовною прозою, ніжъ стихами. Въ прозі драма п. Онука була бъ далеко лучча. Стрічаюцца місцями и великоруські слова и складання фразъ, якъ на прикладъ:

„Одинъ тільки мелькнувъ для мене місяць,
Зо для оконанія мого уженія,
И рій шоварищівъ моїхъ завязшихъ
Въ за книгъ, павъ за письма и въ разу емгавъ
У школу удалі й одваги, — мигомъ; —“ (л. 1.)

Все це великоруське, тільки трошки перекручене на український ладъ.

А що ми маємо за дуже вартовне, то недостача щиро-народнєго українського духу въ цілій драмі. Ні Мазепа ні Мотря, ні О. Костянтинъ, ні полковники не мають въ собі нічого українського. Мова Василя Незбієнка тхне школярствомъ и класичністю. Ёму, якъ київському школяреві можна вибачити. Але о другихъ не можна того сказати. Зъ писемъ Мазепи до Кочубеївни (въ Исторіі Маркевича) ми бачимо, що Мазепа бувъ пропаханий духомъ українськихъ народнихъ пісень, думавъ по українськи. Козацька старшина часто сама складала пісні, котрі пішли въ народъ. А объ

женщинахъ нема й слова! То були такі жъ дівчата й молодиці, якихъ теперъ бачимо на селахъ. Не дурно жъ пані Кочубеїха тиче дулі въ драмі п. Онука! Чомъ же вона не говорить сільською, щиро-народнєю мовою, коли виробляє такі простонародні штуки?? Тільки луччі думки Мотрі й пісні нагадують про духъ щиро-народній, про характеръ українськихъ пісень (л. 107.)

„Край рідний, край милий,
Долини въ лісахъ,
Козацькі могили!
Уйляшъ (зновъ) я, впъять въ вами.
Упъять надо мною
Ты сонце України
Горишъ;“ (Слова Мотрі.)

П. Онуку зве годиною — дію (дѣйствіє), а вихідъ зве — діломъ. Наврядъ, чи приїмецця въ нашій литературі таке звання! Воно не відповідає добре самому суттю діла!

По всій цій мові не можна одначе сказати, щобъ драма п. Онука була нехороша на театральній сцені. Не можна одрікати того, що у автора є вміння легко й природно розвивати драматичне діяння, виликати до виходу дієві особи, зв'язувати їхъ до купи. Тільки авторъ не приймає їхъ зъ сцени за часу и неволить їхъ довгими монологами. Середні дії будуть хороші на сцені, зъ природнимъ ходомъ рввиття драматичного діяння. А исторична значність дієвихъ осібъ, повсюдна їхъ значність, дуже цікаві психичні підстави водячі перцями дієвими особами, Мазепою, Мотрею, все те обіцяє, що драму приймуть на сцені зъ приємністю. Опрічъ того, не вважаючи на мірну мову п. Онука, ми знаходимо чимало місць въ драмі хорошихъ, написанихъ зъ чуттямъ, зъ серцемъ, и навіть зъ поезією. Такі деякі слова Мотрі и другихъ осібъ.

(Конецъ буде).

БИБЛІОГРАФІЯ.

Россійська: Чтенія изъ Русской Исторіи (съ исхода XVII. вѣка) П. Щебальскаго, Москва, 1868.

— Исторія Россіи въ картинахъ Волотова, 3-е исправ. изд.

— Кратков описаніє путешествія по рѣкѣ Днѣпру на пароходахъ отъ Николаева до Херсона. Одесса 1868.

— Виргилій Энеида переводъ І. Шершеневича, Варшава 1868.

Чеська: Etymologické počátky řeči od prof. J. Gebaуга.

— Právěk země české od prof. J. E. Wocela Praha 1868.

Сербська: Теорія поезіє Дј. Малетича у Београду 1868.

Головні помічники при редакції: *Б. Згарський, М. Косацьк, Дрѣ В. Луѓановський, Ом. Паршицький, Дрѣ К. Сушкевичь.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита*

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411³/₄

ГАЙДУКОВА МАТИ.

ПОВІСТЬ В. ДЖОРДЖЕВИЧА.

(Зъ Сербського.)

III.

Чи говорила ти що зъ дочкою? — питала Нера по тихо свою приятельку, бо дівчина була вже дуже близько.

— Нічого, відповіла Госпава такъ само — можемо й теперъ... — Въ тимъ надійшла и Стайка та поцілувала Неру въ руку.

— Здорова була, моя доню, — цілувала її стара — здорова була та велика росла! и очи її спинились на прямій дівчині.

Що це доню, що коло нині такъ рано розійшлося? Не вже то зновъ розсердилисьте Степана, та вже не хоче вамъ грати? — питала її мати, якъ вона и її въ руку поцілувала.

— Ні, нене — відповіла Стайка щіпаючи цвіти на своїй запасці, а голосъ її дрижавъ — коло ще гуляє на цвинтарі, але міні не гуляетьця більше... та й... я... від... — и закрилась дівчина рукавомъ, щобъ мати й тітка Нера не бачила її слезъ, та відвернулась відъ нихъ, але вони бачили, що дитя хлипало.

— Диви жъ не ся — докоряла мати — и не соромъ же тобі, така велика дівка та плаче, якъ мала дитина. Що жъ тамъ сталося? Чи не посварилась съ котрою подругою?

Стайка відповіла хитаючи головою, але дармо отворяла съ кілька разъ уста, щобъ що сказати... Слово її дусилось у шлеханню. Теперъ встала Нера й підійшла до неї.

— Не плачь, моя любя доню, та скажи мені, хто тебе такъ гірко зъобидивъ! — и обняла Стайку, склонила її хорошу голову на свої груди, та й утерала її слези своєю хустиною, але вже не питалась її, лишъ дала вицлакатися, та щобъ мало-по-

мало втихла. Якъ вже троха втихомирилась, стала її Нера зновъ випитувати.

— Такъ теперъ же хорошенько та до ладу розкажи міні що тамъ було!

И Стайка розказувала, якъ Боривой бувъ підъ липами, якъ опісля перейшовъ попри ню, та не хотівъ до неї заговорити, а розказувала тее, мовъ яке найбільше лихо. Міжъ тимъ кілька разъ поглядала Нера крадькомъ на свою приятельку та обі всміхались.

— Душенько моя — промовила Нера, якъ вже висказала дівчина свої боли — твоя правда: чекай же, соколе, якъ прийдешъ до дому, питатиму тебе, якъ смівъ ти мою Стайку такъ зъобидити. Але, знаєшъ, мое серце, и ёму треба простити. Ёго голова повна такихъ тяжкихъ клопотівъ, що справді не мігъ тебе пізнати, хочъ тобі въ очи поглядавъ.

Клопотн? — запитала дівчина, піднесши чепурно голову — та чого жъ то такъ дуже журитця братікъ Боривой — а по голосі, котримъ питалася, було видно, що все ёму простила за нинішню обиду.

— Та чи жъ ти не знаєшъ? сказала стара капітанова. — Сёгодні хочемо ёго заручити зъ дівчиною, та треба ёму тисячу річей приспособити и уладити. Тому то вінъ заклопотався!

Обі приятельки пильно вдивились въ лице дівоче. Стайка поблідла троха, та поглядала здивована то на свою, то на Боривову неньку.

— Ти щось чудно поглядаєшъ, дитино моя. Чи жъ тобі не мило, що Боривой женитця?

— Чому жъ то бъ я не раділа... Чи жъ не бачите, якъ солодко сміюся? Ха... ха... ха... А то буде хороша свадьба!... — але той вимушений сміхъ подобавъ більше на плачь, якъ на сміхъ, и якъ побачила Стайка, що годі її довше вдержатися відъ слезъ, закрила лице руками.

— Отже жъ бачу я, що ти безневинна посетриця моего Боривой, коли ёго щастю такъ раді-

впш. А знавшъ же, хто буде мовою любовою невісткою?

— Не... знаю... тїтко Неро —

— Найкраща, найрозумніща та найчесніща дївчина у цілому селі! —

Стайка задумалася трохи.

— То дядькова — Икинївна Смілина! —

— Ні, то попївна — Петрївна Стайка!... — сказала Нера, не могучи довше вдержатися и розпростерла руки.

Дївчина стояла мовъ прикована. Спершу не ймила віри та стала поглядати то на матірѣ, то на тїтку Неру, а побачивши що на їхъ лицю засяло щастя правди, сховала лице підъ Нерину юпку, бо не могла теперѣ и въ очи глянути; хотя й Нера силоміць витягла її изъ того сховку, такъ все відвертала рум'яне лице або зажмурувала очи такъ, що годї було їй въ очи заглянути.

Нера поцілувала незлічимо разівъ її горячі лица та стала опісля приговорювати.

— О такъ, краснѣ, не хочу жѣ я на силу твоїхъ очей видїти. Пушу тебе, що бисъ зновъ заховала лице підъ мою юпку, якъ згодисся відповідати на все, що тебе питатиму. —

Стайка кивнула головою, що добре, та швидше ще глибоше сховала голову у Нерине лоно, а Нера прикрила її лице своєю юпкою.

— Теперѣ же кажи мїні всю правду, моя любя невістко, — Стайчинна голова занурилась ще глибше — любишъ ти зъ щирого серця мого Боривоя? —

Хороша голова кивнулась.

— Та я знаю, що ви навидитесь ще зъ малку, та рада бѣ я знати, чи кохаєшъ ти єго й инанше, якъ сестра брата любить? —

— Я не знаю — роздався голосъ зъ підъ юпки, та такъ тихенько, що ледво можѣ було зачути.

Приятельки любо всміхнулись.

— Не добре я тебе запитала. Чи думавшъ ти про него часто, якъ довго не бачитесь? —

Голова кивнулась.

— Жаль же тобі, якъ вінъ у колї не возьме тебе, а другу дївчнну? —

— Охъ, тїтко Неро — и хороша головка вискочила зъ підъ юпки — знавшъ, якъ сѣгодні — Нера не дала її докінчити, що такъ швиденько розпочала говорити.

— Поволїйше, поволїйше! Голову въ кутокъ! Такъ! Тому-то тобі жаль. Добре. А чи чувшъ ти, якъ тамъ на лївїмъ боці щось здѣрово бѣтця, побачивши Боривоя, якъ тебе здїбав або якъ по воду йдешъ, та мимо нашої хати перейдешъ? —

Голова кивнулась кілька разівъ. Бїдна дївчина не могла наудуватися звідкіль тїтка Нера все те знає.

— А теперѣ же скажи менї, чи пїйдешъ за мого Боривоя? Чи хочешъ бути менї невісткою?

Голова не рухалася.

— Але чи схочешъ тоді, якъ благословитиме отецъ Петро и якъ тебе мати віддасть? —

Хороша голова кивнулась підъ юпкою, але такъ страшливо та й ледво що можѣ було замїтити.

Госпава смїялась на голосъ, а слѣза за слѣзою котилася по лицю. Якъ укїнчився испитъ, поклати палець на уста ввазуючи Нерї щобъ вважала та й опісля сказала голосно.

— А диви, Боривой! Бачъ въ добрий часъ, ходи жѣ ближше! — Ще й не доказала Госпава тихъ слівъ, а Стайка вивинулась изъ Нериного об'яття та побїгла, якъ сполошена серна и за хвилию зникла зъ очей матерї...

IV.

Такожъ и Госпава не довго оставала. Поцілувавшись зъ приятелькою, пїйшла за своєю сполошеною дочкою, а Нера въ хату; запалила свїчки передъ образомъ св. Миколая, та довго тамъ молилась и дякувала за щасття, що сѣгодні її осїнювало...

Що й не скїнчила молитву, зачула, що на дворї заскрипили ворота; поглянула крїзъ віконце и всміхнулась побачивши Боривоя. Нещаслива старуха! Охолонувъ би сей усміхъ, коли бѣ поглянула въ лице своєму одинакові.

Вона вийшла зъ хати та зустрївши Боривоя стала докоряти: — Ахъ, соколе — де жѣ се ти до теперѣ бувъ? Багато маємо говорити. Що тобі вчинила Стайка, що ти її такъ зѣбидивъ?

Тї слова струсили парубка. Охъ нинї не мавъ вінъ коли й ока прижмурити, щобъ подумати на свою Стайку, котру любивъ, якъ свою душу, на котру гадавъ при всякімъ ділі и на всякімъ місци. Але швидко минула та немїчъ. Вінъ підїшовъ до матери и заговоривъ до неї тихо а рїшучо та якимись святочнимъ голосомъ.

— Нене, менї треба далеко мандрувати. Прошу жѣ тебе, дай мїні твоє благословенство, най воно при менї буде, та стереже мене відъ лиха! —

Старуха бистро підняла голову на тї слова, та ажъ злякалась, що її синъ такий страшний ставъ.

— Що тобі, Боривой, чи не хворий? Богъ съ тобою дитино, який же ти ставъ на лицю — и нїжно схилилась мати до свого сина, та поцілувала єго въ чоло. Парубкові трохи полекшало.

— Не хворий я, нене; але як не вгоджу своєму серцю, розпукнетця, умру. Нині бачивъ я божого янгела-местника, люто картавъ мене, що сиджу та бенкетую, якъ би то вже на світі нікого більше не було, и турбоватись про нікого. Та опісля, нене, — опісля зъявилась мені на небі икона змалёвана самою людською кровью, а на ній видівъ я, якъ прокляті одній матері оди... але не зможу тобі розказати які страшила були на иконі, бо м'яке въ тебе серце та глибоко тебе заболіло бь... Я страшно поклявся въ душі, що й годинки не терятиму, а послішу заразъ на помічъ моїй брати, що бачивъ їхъ на иконі, що ще турецькими шідданими.

Мовчки дивилася мати на нёго, заломуючи свої сухі тверді руки; але що чула вона, здавалось їй нині такъ страшнимъ, що не могла й вірити після такої долі, тільки всміхнулась, а слези покотились по лицю и заговорила:

— Иди бідо — якъ можна такъ зъ своєю матірью шуткувати, знаючи, що така бесіда мое серце прошибає, якъ ті кулі мушкетові. Не гріши жъ такъ въ друге!... —

Але голосъ Боривоя, що нимъ відповівъ, вдеръ її и тую захистъ що безталанна була ухонила.

— Ще нині треба мені йти, нене, щобъ тяжка придача не звалила мене на постелю, щобъ чорна земля мене не поглинула, щобъ громовникъ Илья надъ моєю головою стріхи не запаливъ! —

Нера дрожала. Боривой любивъ и шанувавъ свою матірзъ зъ цілого серця, вінъ слухавъ всіхъ ненченихъ порадъ, вона була въ дома господинею и завідувала цілимъ майномъ — але якъ лучитця щось важного рішати — тутъ мусить сербкinya мовчати, бо жіноцтво немощне, тоді синъ голова дому... Тому-то Нера могла ще тільки просити.

— Не лишай мене, дитино моя, отакъ самою, безпомощну. Хто жъ затулить мої очі, якъ умру я, хто кине грудку землі на мій грібъ? Ти мов єдине добрѣ, не дай же, щобъ и тебе я потеряла! —

Безталанна старуха молила бурью, щобъ приустановилася, заклінала грімъ, щобъ середъ свого грукотання ставъ. Часомъ може въ серцю людському завзята гадка або завзяте чуття такъ змогчися, що все падає ёго жертвою, а якъ наляже на него материне серце — здохче ёго...

Боривой придержавъ свою матірзъ, щобъ не впала підъ тяжкимъ лихомъ, що такъ несподівано її побилло; та ставъ її руку цілувати, що ёго випестила й виховала, тай потішати якъ мігъ. Казавъ її, що досить єсть жита въ шпіхлірахъ, якъ добре сей рікъ зародивъ, що нема чого боятися, якъ її въ цілімъ селі люблять и поважають, що

ніхто не посміє її нічимъ зъобидити, бо тутъ судить законъ, а тамъ куди нагадався пійти нічого того нема. Щѣ вінъ знає, що-то материне серце! Чи знає вінъ, що вона все-все тее оддала бь, чимъ її потішавъ, аби тільки вінъ одинъ її остався...

— А... тебе... моя дитино... хто тебе пеститиме?... Хто тобі пимаття обпиратиме?... А въ недузі, дитя мов... Хто тобі чарочку води подасть?.. —

Нера забувала, що Боривой сильний та кріпкий хлопець, котрого до нині й голова не заболіла, та журилася, хто ёго въ недузі доглядатиме, а не погадала, хто її догляне — що вже одною ногою на гробі, якъ недуга на постелю звалить, съ котрої віковому чоловікові не такъ-то легко підвестися.

— Не журися, нене! И на-до мною Господь буде, що про всякого дбає... А якъ буду ранений?... Єсть у гайдуківъ багато лінарського зілля! — И очі ёго засъяли чуднимъ огнемъ.

Опустила руки старуха у низъ, що вже й такъ покорчилися изъ старости та перенесеного горя, а теперъ гірше чорної землі змінилася и нійшла у хату, щобъ приладити своєму синові и вбранне и зброю, та умісати дещо въ дорогу — може й въ послідню дорогу!

Боривой виніє зъ кімнати килимъ и одну подушку та постеливъ собі на мураві, щобъ троха одпочити та щобъ опісля цілу нічъ мігъ мандрувати, бо се справді — не легка була дорога. Се не було, пійти до якої церкви на прощу — се була тяжка й далека дорога — дорога до слави. Але такий голові, якъ Боривоя, не такъ легко уснути передъ тимъ, німъ пійде въ тую отяжливу дорогу... Члени лежали сповійно, але мозокъ за багато працювавъ и висадивъ холодний — утомляючий піть на ёго чоло... Ледво утихомирилися після якогось часу и великі, безконечні мисли, що розривали ёго усміхаючись ёму, котрий гадавъ по-при нихъ заснути; та якъ опустила ёго, на кілька хвиль уснувъ...

* * *

Вже смеркалось, якъ пробудився Боривой. Борзо схопився, приладивъ усе, що треба ёму було зъ собою узяти и попрощався зъ матірью. Що найчуднійше було ёму при прощаню, Нера не пустила ні одної слезини, що більше, всміхалася и відпровадила ёго далеко за сільску загороду. Тутъ поцілувавъ вінъ її ще разъ въ руку, а вона ёго въ чоло, и розсталися. Мати вернула въ село, а вінъ прямывавъ въ полонину, де всяку стежечку знавъ. Дорогою роздумывавъ: въ котру бь то сторону пійти. Чувавъ про якогось ватажка Баю-Илю, що ходить зъ війскомъ по Старій Полонині, та бже

Турківъ, де попаде; такъ не знає, куди йому йти, щобъ трапити до тої ватаги. Въ конецъ нагадався, що найлучше буде, пійти до свого добре знаюмого Митра, котрий бувъ вожаємъ на границі въ Потошнянській стражниці. Німъ-поки вінъ теє переміркувавъ, вже й засвітало. Дуже здивувало те Боривою, а ще більше, якъ зійшло сонце и побачивъ передъ собою Потошнянську стражницю віддалену на вистрілъ ручниці. Ще ніколи не здавалась йому ся дорога зъ ёго села до границі такою блискою. Въ тимъ приспівъ передъ хатину и заставъ багато сторожі й свого Митра, що сидівъ та підмазувавъ ручниці. Якъ побачивъ ёго вожай, скочивъ радісно, поцілувався и поздоровивъ ёго. Мовчить Боривою якъ стіна и словечка не промовить що ёму лучилося. А якъ розійшлася хлопці обходити границу та вінъ самъ зъ Митромъ лишився, каже ёму, що й якъ и просить ёго щобъ глядівъ, якъ би ту ёму черезъ границу перейти; щобъ ёго справивъ куди найблизше дійти можна до ватаги Бай-Илі. Врадувався вожай такою новиною, та каже ёму, щобъ нічимъ не журився, що самъ уладить все якъ треба, нехай дурнимъ творитця передъ хлопцями, бо тоді тяжше би було. Опісля каже ёму, що бувъ би крихтою не управлявъ, коли бъ бувъ знавъ що-то правда, що нині поговорювали на базарі, якъ прийшли зъ Крагувцівъ гармати зъ припасомъ воєннимъ, не такъ якъ треба бъ для „ученихъ“. Але й те явитця хутко світові, и мігъ би заложитися о свого вороного, що за пару день явитця и впорядковане військо зъ Крагувцівъ, и що скоро й оці сторожі поступлять. Тутъ стали хлопцівъ сходитися и перервали їхъ розмову. Якъ смерклося й повечеряли, розійшлося половина хлопцівъ на сторожу, обходити границу до півночи, а лишні, що міняють їхъ відъ півночи, полягали спати. Тоді пішовъ Митро изъ своїмъ приятелемъ, здізъ тихцемъ изъ коня, перелізъ загороду, що ділить сербську землю та й показавъ ёму — а було місячно и ясно та видно якъ въ полудне — всі чагарі и перелазы попри котрі треба було ёму йти, якъ хочє хутко прийти въ стару Полонину, и вказавъ ёму по котрій стороні Иля понайбільше перебуває. При тимъ насипавъ вожай своєму молодому приятелеві повну пазуху найлучшихъ набоївъ, шовъ стражниці найшовъ и попрощавшись розійшлися. Боривою держався все тої дороги, що ёму Митро вказавъ, и ще передъ світомъ перейшовъ черезъ Балканъ. Въ полонині прийшовъ, скоро засвітало, на якусь косяницю, и заставъ ту кілька пастухівъ изъ скотомъ. Запитавъ їхъ, чи не знатимуть свазати ёму, де знайти ватагу Бая-Илі. Діти немовъ переляклися зъ утіхи. Мовъ рвалися міжъ собою, хто має ёго відвести до ватажка. Після двохъ

добрихъ годинъ увійшли въ таку густу та дику полонину, якої Боривою ще ніколи не бачивъ. Якъ би були ёго тутъ самого лишили, не знавъ би бувъ куди поступитись, такъ зароснене було се місце. Нігде не було можъ добачити хоть крихту неба. Здалось ёму, неначе увійшовъ въ яку страшну зелену печеру. Але хлопцята, що ёго проводили, стали свистати и въ сей часъ роздалась зъ полонини відповідь. Незабаромъ явилось изза кожнёго дерева по одному збройному чоловікові. Не инакше, якъ зъ підъ землі повиходили. Всі привітно виталнся зъ нимъ и зраділи, якъ почули, що вінъ зъ Сербії хоче до їхъ дружини пристати, тільки щобъ відвели ёго до Бай-Илі. Тутъ надійшовъ и ватажокъ. Живіще затовклося Боривові молодече серце, якъ побачивъ того чоловіка, про котрого лицарство такъ далеко чувати було. А й страшний бувъ вінъ, журба ёго прибила. Якъ побачивъ ёго Боривою здалось ёму, що вінъ передъ самимъ Крілевичемъ Маркомъ. Скілько-разъ оспівувавъ капралъ Тривунъ Крілевича, та й перше ще давно якъ бувъ малимъ, бувало батько розказує ёму про лицарство Крілевича Марка, гуцькаючи ёго на колінахъ, ще тоді зъображавъ собі того лицаря такимъ, якъ той Бая-Иля, що стоїть теперъ передъ нимъ. Оповістився ватажкові, хто вінъ и звідкіля и Бая-Иля приймивъ ёго відъ щирого серця въ свою ватагу, та ставъ ёму розказувати, що знавъ ще й ёго батька капітана Оджакевича, що бувъ при нимъ у тій битві, де Боривоювъ батько полягъ и не мігъ нахвалитися ёго лицарства. Въ той день бачивъ Боривою коло ватажка найменше двіста гайдуківъ, всі якъ живий огонь; але ватага що-дня більшала такъ, що не минуло Боривові ще й дві неділі въ Старій Полонині, а ватага такъ побільшала, що Бая-Иля рішився ударити на головне місто цілого околу и зъ відтамъ прогнати Турківъ, якъ би вже всі села відъ нихъ очистивъ. Боривою стоявъ теперъ якъ на жарі, ождаючи не терпеливо того часу, коли виступлять. Опісля запукавъ и вінъ, и ватажокъ ударивъ въ полудне на місто, якъ Турки спали, щобъ переспати свій голодъ, бо тоді бувъ їхъ рамазанъ¹⁾. Въ півъ години було ціле місто въ їхъ рукахъ, бо всі християне пристали до ватаги Бай-Илі, щобъ увільнитися відъ своїхъ п'явокъ. Заспані Турки держалися добре, але не було міжъ ними ніякого ладу, та розбіглися на всі вітри, хто утікъ передъ местнимъ ловцемъ. Бая-Иля здобувъ въ тій битві велику силу припасівъ и стілько збруі, що мігъ наділити своє потужне військо. Але се було одно, чимъ наділивъ ватагъ своїхъ соколівъ, бо не дозволивъ ані пліндрувати, ані доткнутись

¹⁾ Рамазанъ турецький пістъ.

перестрашених турків, що осталися без всякої оборони по гаремахъ. Вінъ держався сего закону гайдуківъ, котрий каже, що жінка кума гайдукова¹⁾. Тому виправивъ їхъ всіхъ у Видинь, приказуючи йти до назначеного місця зъ своїми людьми. В тій битві підъ містомъ бувъ Боривою перший разъ въ огні, де кулі свищуть коло уха, де разъ-у-разъ по правій, то по лівій падавъ чесний знакомий и приятель... Спершу задрожавъ ще не дуже завзятий хлопець, але якъ троха привикъ до того грудоту ручниць, що ажъ заглушувавъ, розигралось ёго лицарське серце, розпаломінілись ёго лица, а цілимъ тіломъ обгорнула ёго така горячка, мовъ уся кровъ ёго заналась тай рушивъ тамъ, де найбільша опасність була. Вже й не тямивъ себе, якъ обнявъ ёго той огонь, а сікъ, де тільки турбанъ побачити мігъ. Якъ вже стали рушниці що разъ менше та менше гримати, якъ вже ворога розігнали, почувъ хлопець, що потекло ёму щось горячого зъ лівої руки... Це була перша рана... Якимъ чуднимъ поглядомъ змїравъ вінъ цей перший лицарський знакъ? Цілкомъ не заслужено, здавалось ёму якъ побачили ёго товариші, що ранений, та прибігли, засипали рану стрільнимъ порохомъ и обв'язали! Якъ въ місті утихло, помолилися гайдуки надъ своїми товаришами, що полягли въ битві за волю й віру християнську и поховали їхъ. Турецькі трупи стягнули въ одну глибоку яму и засипали, щобъ повітря не заражали. Теперъ осадився Бая-Иля въ місті, розсадивши своїхъ людей по пустихъ турецькихъ хатахъ, де всяку вигоду й потребу застали. Окрімъ того старалися и увільнені міщане про все, що гайдукамъ треба було, якъ братні годитця. Вість про тую побіду Бай-Илі розляглась по цілімъ турецькімъ Царстві якъ грімъ. Зъ всіхъ сторінъ стали двигатись впорядковані орди та посувались на Видинь; бо те місто належало до видинського пашалюка²⁾, а якъ проминуло стільки днівъ, що гайдуки гараздъ відпочити и до більшої битви приладитись могли, дійшла чутка до Бай-Илі що видинський паша вирушивъ супротивъ него зъ великимъ військомъ и двіста гарматами. Хлопці при-тамували віддихъ, ожидаючи побачити, що ватажокъ на те казатиме; а якъ ёго лице на тую вість радостію засияло и скинувъ свою шапку-бирку та перехрестився Богові дякуючи, що пожаданий часъ

¹⁾ Кума намість кума, що значить тільки якъ чума. Серби кажуть, що куми живуть, якъ жінки въ своїй землі по-надъ моремъ та Бога їхъ послає на тихъ людей, що але господарять и багато грішать, и каже їмъ стільки людей душити скільки самі хотять. Люде зовуть їхъ не кумами, а кумами.

²⁾ Пашалюкъ, das Paschahann.

зближився, тоді загрміло ціле місто відъ лицарського влєкотання. Пильно ладився теперъ вський, Ватагъ спорудивъ хорошу кінницю изъ самихъ заможнихъ міщанъ, котрі мали свої коні, и изъ своїхъ хлопцівъ, котрі найлучше держались въ по-сїдній битві, та дарувавъ їмъ турецькі хати и ўбрання на коні. Тій кінниці за вряка постановивъ ватагъ Боривою Оджакевича, бо всі ёго подюбили ёго правости и юнацтва ради, та слухали ёго якъ и Бая-Илю самого. Вінъ довго розмовлявся зъ Боривомъ въ чотири очі и опісля розстались. Молодий вожай комонника скочивъ на свого коня и пігнавъ пзъ своєю ватагою — ніхто не знавъ куди. Теперъ ставъ ватагъ перелічувати и уряджувати свою піхоту. Було тутъ п'ятьсотъ самихъ дїбранихъ юнаківъ. А всякий знавъ, що годі їмъ буде відперти тутъ у місточку таку велику силу паші, и зновъ ніхто не задержувався, якъ сказавъ ватагъ, що треба передъ містомъ зъ видинської сторони шанці покопати; всі забрались зараздъ шанці копати. Німъ ще перший віддїль турецького війська показався, гайдуки були вже добре окопаніся. Бая-Иля не дававъ їмъ відпочити, а ставъ падати й стріляти, якъ тільки появились, и доти їхъ явивъ, доки не кинулись вже й такъ утомлені на шанецъ; а ватагъ лишъ о те Бога просивъ. Лавою пустилась гайдуцька ватага и покладали, якъ той серпъ, що колосся ріже! Се ще більше нищило турецьке військо, а досвіта занедбавши всякій воєнний ладъ росприскалося мовъ безъ головъ. А сесе їхъ и запропастило. Німъ ще заблищала зброя другого турецького віддїлу на кінці рівнини, бувъ перший вже якъ громомъ розбитий а трупи їхъ покривали широке поле передъ шанцемъ гайдуківъ. Кождий гайдукъ мігъ похвалитись, що відомстивъ своє двома—трома турецькими головами. Але то не бувъ ще весь добутокъ. Побачивши Турки що сталося зъ їхъ товаришами, розібрала їхъ встекла пімста та зараздъ и вони ударили и незабаромъ роздався грімъ зъ рушниць. Бая-Иля держався ще троха въ шанцеві а якъ побачивъ, що ціла страшна юрба турецького війська на него валитця, приказавъ своїмъ людямъ посуватися до Старої Подонини, але все стріляючи. Се зманило турківъ, бо гадали, що Бая-Иля утікає, та тільки й жадали, щобъ всякий мігъ похвалитись тою побідою, не відаючи, що хотьби й въ половину ще більша була їхъ сила, стерли бъ їхъ п'ятьсотъ гайдуківъ, и рушили всі за ними далеко не лишаючи й гармати у місті, гримали за лишнєю ордою неначе хотять зруйнувати Стару Подонину... Сильна орда видинського паші такъ заналась пімстою й побідою, котра їмъ очевидно здалася, що й не спостерегли, куди їхъ завели гайдукові бігці, а якъ вся турецька пашедия ску-

підлась вь одну гірську вузину, а гайдуки розсипались поза скали, мовь сполошене стадо кіз та стали изза скаль стрілати на скуплену орду, тоді ажь онамъ ягались Турки, яуди забродили... Опереду не було виходу, вь право безмірна пропасть, вь лотру страшно було й поглянути, вь ліво знімалась скала підь саме небо відтита якъ муръ крпостний. Труби затрубили, щобь військю верталось але відголосъ рушниць, що у вузині незлічимо разівь розлягався заглушаючи, не дававъ ніякого приказу зачути и всякій глядівь, щобь зберегти свою голову, якъ лишъ знавъ. Декоتری кинулись ще поза стіни скаль за гайдуками, але тимъ и запропастили себе и тихъ що вь долі рухались, бо кулі гайдуківь добре імъ догодили, що ажь покотились їхъ трупи зь великими камінами по скалахъ вь діль, тручаючи и живихъ и мертвихъ вь пропасть. Сі, що були вже при вході вузини гірської втікали и необзираючись назадъ, але теперъ мовь би скали и пропасть завзялися противъ Турківь, бо на разъ появилась изъ нихъ нова сила гайдуківь. Боривовва кінниця, що за той часъ відлучила відь головного військя гармати и собі присвоїла, явилась на разъ передъ яругою и дожидала утікачівь изъ свіжою силою та ще и зь більшимъ огнемъ. Теперъ не остало Туркамъ нічого більше, якъ тільки або вь небо або вь пропасть. А любий бувъ імъ темний холодокъ у пропасти. Всікъ покрила чорна мрака... Тільки ще валялися пора изъ зеленннхъ турбаномъ видинського паші, але голова ёго стреміла високо надъ усею кінницею гайдуківь на ратищі молодого ваяя... Танъ проминула и та тяженька битва, и Бая-Иля не бувъ вже ватажкомъ одной ватаги гайдуківь, а Боривой вожаєть Бай-Иліної кінниці, а були теперъ вожаі двохъ великихъ войскъ, що збіглись за кілька день підь їхъ хоругви. Ще й не дізналися Турки по більшихъ гóродахъ, якъ повелося видинському паші, ще дожидали ёго зь бубнами, яко лицаря, що завсіді нищивъ гайдуцьке кодро на Балкані,— ажъ тутъ того жь самого дня виступили передъ Видиномъ болгарські, а передъ Нишою сербські військя. Болгарь вівъ Бая-Иля, а передъ Сербами ступавъ молодий Боривой Оджаковичъ. Се бувъ грімъ зь ясного неба на ті дві крпости на ті два дорогі камені вь султанській чаші. Турки и у сні не снили, щобь ся балканська ватага такъ взросла та посміла стати підь мурами Ниши и Видина. Вь тимъ страху вистрїлили зь гармать, але на дурно, військя були вже взяли перші шанці. Ще не схаменулись Турки відь переляку, якъ тутъ повалились изъ найвисшихъ вежъ зелені хоругви зь півмісяцемъ и звїздою и уступили золотому хрестові, що блиставъ на сьлячій кулі... Два важні

гóроди зь великимъ припасомъ и гарматами були вь рукахъ народу. Теперъ наступала війна, двана війна, що відометила за Косове поле, що відометила за муки й терпіння цілихъ чотириста літь, війна, що здобула волю всімъ християнськимъ народамъ, котрі стогнали підь тяжкимъ турецькимъ ярмомъ... Скоро тільки здобувъ народъ ті два гóроди и вожаі повели ёго дальше, стала помічъ изъ всіхъ сторонъ до нихъ прилучатися. Изъ Сербні пристигли військя зь великимъ прирядомъ; черезъ Боснию и Герцоговину продерлись лицарські Черногорці, завзиваючи всюди свою братию до зброі и всі кўпились до Боривой передъ колишнєю столицею сербських царівь, передъ Призреномъ... Але Боривой не хотівъ, щобь уся сила стояла на одному місці, а вибравъ двіста тисячъ найлучшого комонника и нїмъ-поки лишні брата здобули Призринь, бувъ вінъ вже передъ Солуною. А мудра жь голова той вожаі тисячівь. Вінъ хотівъ найпершъ моремъ запанувати, и незабаромъ пішла слава по Призрену, що Боривой здобувъ Солуну та злучився зь Дубровчанами, Сенянами и Которанами, що виходили поузь сербського побережжя ёму на зустрічу. Велика війна увінчилась. Святий супокій и воля, що розширялись понадъ сербські и болгарські землі, борзовилічили тоті рани, що війна нанесла. Кожнимъ краємъ управляло кількохъ споміжъ найславнійшихъ синівь, а вь Призрену сиділа скупщина, до котроі всяка рада висилала своїхъ послівь, та радила про всякі спільні потреби. Наставъ дивний часъ, а що розказую, не було и за нашихъ царівь, бо теперъ не було вельмож и хлібороба, не було полубогівъ а влахів¹⁾, котрихъ нагинавъ господарь якъ ёму хотілось, а були всі рівні браття, вольні горожане. Головний зарядъ сербського и болгарського військя стоявъ у Призрену, бо про него старалася скупщина. Тому-то не мігъ Боривой вертати до дому, бо скупщина постановила ёго головнимъ воеводою цілоі кінниці, а привівъ свою матіръ и свою дружинну, свою любу Стайку у Призрень... Якъ хорошо стала дівчина по тихъ двохъ-трёхъ рокахъ, що Боривой її не бачивъ... Се бувъ справді великий дарунокъ лицарському воеводі за ті рани, що придбавъ, борючись за волю... Цілий Призрень сватомъ у свого любимця... Глянь, якъ повно народу коло соборної церкви, мовь великдень, мовь похідъ який... Вь церкві повно якъ набито. На переді стоять щасливі скупщинарі зь сивими головами та пишною постаттю; за ними горожане й воеводи, священники, учители и молодіжъ народня... Все то вь хорошихъ світ-

¹⁾ Влахъ вь Сербні тільки ще у насъ хаколь.

лість убранстві... Воістъ можъ зъ лица вичитати, якъ радіють изъ щирого оерца щастю свого молодого лицаря... А передъ святимъ престоломъ? Передъ святими дворима стоїть славний борець за волю, тримаючи за руку хороше ягюлетко... А передъ ними на парозі святого престолу стоїть сивонький патрїярха печський, та благословить щасливихъ молодятъ. А хто же се тамъ у бабинці, що такъ пильно поглядає на князя и княгиню, якъ обернулись одъ престолу, а народъ въ голосъ заспївавъ „Исаїе ликуй!“ — Се стара Нера.

(Конець буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогуваннн зъ Ляхами.

(Дальше.)

Якъ розгорнешъ Volumina Legum, то такъ и бачишъ нападъ права панського на право громадське, або все одно — лнцького на руське. Михайло Байбуза зрікся (певно не зъ добра) свого займища на веристь шодзопего Олександра Вишневецького въ арткулі 14-му, а въ 15-му артикулові вже пишуть сеймові пани про ровдаванне пустинь за Білою Церквою, — и міжъ тими пустиннями визначено Трахтомировскій Манастиръ. Вкупі зъ „Порядкомъ що до України и Низовцівъ,“ сі дві устави нехтують козацтво, яко громаду и народъ, а надають їмъ характеръ жовнірства, бо й названо тутъ козакивъ „низовими жовнірами“, що мають послухати коронного гетьмана, а той поставить надъ ними зъ своєї руки шляхтича - старшого (дарма що перше були въ їхъ гетьмані) и шляхтичів-сотниківъ. Не стількомъ клопотались тутъ сеймові пани про козацькі займища, снількі про вольность особи козацької та про громадську юрисдикцію. Се їмъ найбільнн рупило. Що козаки зъ давна допевнялись у королівського ряду своєї непадданности старостамъ и панамъ-дідичамъ, розумне намъ зъ сеймової устави 1601 року: обіця тамъ рядъ вернути козакамъ Трахтомировъ, бо запобігавъ їхъ помочи на Шведа, да тутъ же й приписує: тілкі нехай козаки по давнєму підлягають юрисдикції старостъ у королівщинахъ и юрисдикції панській, хто зъ нихъ є панський підданий.¹⁾

У сеймовій уставі року 1613 вже ажъ геть визначилось боретта права польского съ правомъ громадськимъ (руськимъ) на Україні. Ухвляючись відъ того, щобъ козаківъ звати козаками, сеймові пани звивають їхъ сваволею вирайською и написали такъ: „Люде сі виламующа зъ підъ

юрисдикції своіхъ панівъ, но слухають своіхъ законнихъ зверхниківъ, поробили собі особнихъ суддівъ, особнихъ старшинъ и вважають праведнимъ тількі судъ и право избраного зъ міжъ себе отаманна. Нехтуємо сі суди, яко противні посполитому праву, и піддаємо їхъ законнимъ зверхникамъ, а наші старости, посідачі духовнихъ маєтківъ та й загаломъ усякаї шляхтичъ у своіхъ добрахъ або їхъ дезерці нехай зъ сєго часу не дозволяють їмъ судитись тимъ робомъ и збіраться у купи.“⁴¹⁾

Не зъ разу козаки второпали, що дідичня шляхта, виткнувшись за білоцерківську гриницю давнєї України, примежує колясь козацькі займища до своіхъ зємель и посаде на козацькі громади; а тимъ часомъ Україна, підъ козацькимъ захистомъ давала шляхті добрий притулокъ. Не за довгі роки вкрили її пани своіми осадами и що дальшъ, то все боржій приймались до свого господарства. Задля сєго надили вони до сєбе людей усякими способами; найкращимъ жє було въ нихъ „закликанне на слободу.“ По ярмаркахъ, по шинкахъ, по всіхъ люднихъ зборищахъ оголошувано, що отъ у такому-то врочищі осаджено слободу; хто хоче въ новій слободі жити, то отъ стількі й стількі ровівъ не одбуватиме одбутківъ, не платитиме податківъ. Одинъ одного пани переважували волями, що давали народу по слободахъ. Інші давали волі двацять, инші ажъ трицять літъ. Щобъ збагнути, яка се була велика принада, згадаймо, що въ осередку Речи Посполитої тількі після Татарського лихоліття зазивали пани селянъ у слободи на трицятилітню волю, да й то середъ пуши; на чагарникахъ давано мужикамъ волі тількі дванайцять, а на поляхъ вісімъ роківъ. Отже якъ виходила на Україні новимъ селянамъ воля, платили вони дідичу податокъ; або одбували одбутки, а про панщину не було тутъ и спомину.

Ще жъ заманювали людей українські осадці у свої нові осадн затулою відъ уряду, якъ хто втіче до нихъ боявшись карн за який переступъ; а инші, то просто обіцали обороняти своіхъ селянъ відъ урядової карн, якої бъ вони у старій осаді ні наробили шкоди. Ба й такі люде, якъ Янъ Замойський не мали собі тоді за соромъ зсадити тимъ способомъ заволокъ у свої слободи. Зоставсь тогочасний лебстръ „екзорбитанцій“, що поробивъ Замойський. У тому левстрові 36-ою екзорбитанцією стоить ёго закляннннн на слободн утікачівъ и гільтаївъ зъ небувалыми ще волями. Хочъ би хто вбивъ батька, матіръ, брата або й самого пана, и тому дававъ

¹⁾ Volumina Legum, II, f. 1525.

⁴¹⁾ Volumina Legum, III, f. 250.

Замойський Ян у себе притулокъ, не допускаючи нікого пошукувати судомъ тавникъ робити.¹⁾

Треба жь тутъ натякнути, що ратайське господарство въ щирій Польщі идъ кінцю XVI століття зъ малоземельного цпереходило зовсімъ уже въ великоземельне, бо дрібні добра позагарбували до себе такъ чи сякъ дуки-сріблянки. Замість чиншу зъ маєтківъ, якъ було зъ давня, почали всюди пани вимагати панщини; а що більшъ дідичі і їхъ дозорці приганяли до роботи, то все частішъ утікали крєпаки зъ панських сілъ. У Литві жь, то тамъ ще за князя Витовта пани тяжко цоналягали на селянъ, и Герберштейнъ, цісарський посель XVI століття, своїми очима бачивъ їхъ долю злиденну, а Михалонъ Литвинъ, писавши оповідання своє про Литовські країни для короля Жигимонта Августа, рівняє рабство литовськихъ мужиківъ до татарської неволі и дорека литовському панству, що воно безъ суду мучить, калічить и вбива своїхъ людей. Отъ же то все воно вкупі гнало народъ одъ узвислящини и німенщини у ті пустині українські, що вже позахищували відъ Орди де козаки, а де руська шляхта угрїянишня.

(Далше буде.)

¹⁾ Szajnocha, Dwa Lata Dziejów naszych, 13.

П І С Н Я.

Тамъ надъ рікою, та підъ скалою.
Білая роза красно цвите,
Въ неньки старої, въ хатці маленькій
Хороша, гожа доня росте.

Роже, кому ти красно зацвила,
Що ажъ радіє лугъ и ріка?
Дівче скажи, кому ти припадешъ,
Дівче русьва, гнучка, тонка?

Білая роза, діва хороша
Снятє лишъ прекрасні сніи золоті,
Де імъ думати про те що буде,
Світъ імъ ще разьмъ, бо молоді!

Роза не знає, що може завтра
Бура і зломить, цвітъ рознесе, —
Серце дівоче може вже завтра
Дикий, пекельний биль роздере.

Морозенко.

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУСЬКОЇ ЛИТЕРАТУРИ.

I. Українці.

(Далше.)

Р. 1840 вийшовъ Кобзарь Шевченка, и зъ сего часу его значенне въ мароруській лтературі

зуповно усталилося. Перші твори Шевченна показують вже въ нїмъ глибоке поетичне понятте народнєго життя, его теперішного и минувшого, веко переходило ясно передъ его фантазією зъ своїмъ горемъ и трудами, сумними историчними спеминками и світлыми народними идеалами. Его „Гайдамаки“, „Катерина“ „Тарасова нічъ“ и багато иншихъ поменшихъ творівъ зберегли для малоруськихъ читцівъ всю свою цїну, не зважаючи на довголітний переривъ его діяльности, и незважаючи на се, що співчасники его початківъ, письменники сеї литературної епохи, майже забулися. Его поезия склалася якъ би який поетичний поглядъ, котрий проходить усю его діяльність; ся поезия такъ природно проста, що дійство можна її назвати простимъ розвоємъ власної поезії народа. Своєю формою лучитця Шевченко безпосередно зъ народнєю не піддаючись тимъ штучнимъ формамъ, які старалися її насильно придати инші малоруські письменники.

Но якъ ні глибоко впоїлося въ нєго народне житте, якъ ні входивъ вінъ въ его старі споминки и въ его теперішність, здоровий умъ и великий талантъ зберегли его відъ крайного сторонництва, котрому такъ легко піддається збуджене народне почутте. Малоруський патриотъ и демократъ, однако жь далеко бувъ вінъ відъ всякої релігійної и народнєї нетолеранції; въ его талантї було сильне любязяче гуманне чуття, усвоєне єму відъ природи и підсилене розвоємъ. Надъ его народними привязанностями завсїди стоявъ спільнолюдський интересъ и въ его бажанняхъ народнєго блага очікувавъ вінъ для народа „апостола правди и науки“, — и се було его щире бажанне. Его громадські поняття були поняття серіозні, и луччі примування часу находили зуповне его спочутте (Зр. его „Сонъ“ и инш.)

Нова діяльність Шевченна розпочалася після его повороту зъ десятилітнєї неволі. При кінці его неволі надрукована була поема „Наймичка“; р. 1860 видамо „Кобзаря“ вдруге, описля почався цілий рядъ новихъ пісень „Кобзаря“ въ „Основі“ (1861—62) и его „Дневникъ“, та жаль що не можна его було зуповно надруковати. Передъ кінцемъ своєї жнзні задумавъ вінъ видати рядъ елементарнихъ книжокъ для науки народа, но ледво змігъ одну чи дві видати.... Р. 1861 надрукувавъ свою коротеньку автобиографію („Народная Бесѣда“ 1861).

Шевченко бувъ самимъ сильнимъ и характернимъ появомъ малоруської литературы не тільки въ посліднихъ часахъ, но и загаломъ. Инші письменники що зібрались р. 1861 — 62 навкруги „Основи“ заходилися коло правильного установлення малоруської литературної діяльности, котра до сего часу дуже була віддама на волю припадеку и не

мала сталого і рівного розвитку. Посліднімъ, більше діяльнимъ часомъ її бувъ початокъ сороковихъ літъ. Нові проби починаютьца вже при кінці п'ядесятихъ літъ. Теперъ одкриваютьца наново труди прежніхъ діятелівъ; а особливо спімненого псевдониму Галки и Куліша.

Пантелеймонъ Кулішъ єсть оденъ изъ найплодовитшихъ малоруськихъ письменниківъ и найревнїший оборонникъ народнєго, малоруського интересу въ литературі. Початокъ єго діяльности відноситця до 30-40 року. И зъ сєго часу написавъ вінъ дуже багато рїзнообразнихъ творівъ, по великоруськи и по українськи; се були литературні рїчі — поеми, дрібні вірші, романи, розкази взяті зъ малоруського життя („Досвітки“; „Чорна Рада, хронїка 1663 року“ и инш.); народописні¹ труди пізнання народнєго побуту, поезїи и перєказівъ („Записки о Южной Руси,“ 2 т.) труди коло малоруської исторїи; очерки малоруської литературы (рядъ статей въ „Основі“), критичні статті; книжки для популярного читання. Вконецъ принадлежить Кулішеві и усталеннє малоруської правописи — предмету, котрий загаломъ у всіхъ литературахъ слав'янського відродженнєа бувъ діломъ не малої ваги¹).

Послідні літа визвали наново багато новихъ письменниківъ. Вони явилися зъ малоруськими оповіданнями, очерками, віршами, книжками для народу: на сей разъ тема литературної діяльности вже яснїша якъ перше, склонялася до віученнєа и зображеннєа народнєго біту и подання елементарнихъ відомостей и научнєго читання. Найзнакомїтшимъ изъ всіхъ тихъ письменниківъ новихъ бувъ псевдонимъ **Марко Вовчокъ**. Єго твори мало- и великоруські („Повістки“ Спб. 1861; великоруський перевідъ Тургенева) були найсвіжшимъ зъ усєго, що може представити въ сїмъ взгляді малоруська литература. Се було продовженнє Основ'яненка, но продовженнєа безпосереднєа и остїльки більше доконанимъ, о скїльки рїзнятьца два литературні покоління.

Въ послїднихъ часахъ спімнений нами спіръ о правахъ малоруського нарїчїя взявъ оборотъ дуже несприяючий для малоруської литературы и ся обставина — одна зъ сїхъ чїсленнихъ непорозумїнь, які роздуваютьца въ нашихъ часахъ значно ограни-

¹) Питаннє о малоруській правописи розпочалося давно, а особливо відъ часу 30-хъ роківъ: після правописи Котляревського предлагали свої системи Максимовичъ (1834), Боровиковський (1853), Метлинський (1854), Кулішъ (1856), Кудий (1859), и Шейковський (1860). Правописъ Куліша уживаєтьца найбільше.

чає її діяльність, хочъ конечно не може знівечити визнававшего її народнєго инстинкту.

Одно, ще найбільшъ піддержувало прямуваннє нової малоруської литературы до осїбности, були признави народности; котрі не вмїщувалися въ рамці пануючої литературы и спонукували шукати для себе иншого виходу. До сїхъ признакъ належить и оригинальна особенність и богатство малоруської народнєї поезїи. Тожъ и прибравъ тутъ національний пїдвигъ більше ревновитого прїману, якъ можна було сподіватися міжъ иншими обставинами. Народність менше визначена питоменними чертами побуту, обичаївъ, а зъ сїмъ и народнєї поезїи, мала бъ и менше поводівъ наставати на свою віддїальність. Малоруська жъ народність, якъ ні зближена зъ великоруськими елементами, що проникали її всіма дорогами безпосередного змішання и сусїдства, администрації, образовання, зберегла въ масі стїльки оригинального, що при новихъ засновахъ громадського розвитку, який всюди викликувавъ народній пїдвигъ, вона природно мусїла прямувати до свого вираженнєа. Розвій поетичного чуття и багата народня поезия мали тутъ не малу участь.

Задля розвитку своєї народнєї поезїи займають Русини (Малоруси) одно зъ першихъ місць по міжъ слав'янськими народами. Ся народня поезия звернула на себе увагу зъ того часу, якъ стали появлятися перші самовїжні проби малоруської литературы. Першу пробу указати на малоруський епосъ зробивъ князь П. Цертелєвъ (Опытъ собранїя старин. малорусс. пїсенъ, Спб. 1819); опїсля явився збірникъ М. Максимовича въ 1827 потїмъ въ 1834 и наконецъ въ 1849 Сборникъ украинскихъ пїсенъ, ч. I, Кїєвъ 1849); (Срезневський зібравъ въ свой „Запорожской старинѣ“ (2 ч. въ 6 кн. Харк. 1833-38) багачько историчнихъ думъ и поперший разъ старався дати їмъ историчнєа об'ясненнєа; дальше появился збірникъ П. Лукашевича (Малорусскїя и Червонорусскїя думы и пїсни Спб. 1836); сей хїснувався и галицькими збірниками: наконецъ найлучшїй до сєго часу збірникъ А. Метлинського („Народныя южно-русскїя пїсни“, Кїєвъ 1854). Побїчъ сєго має багачько важного збірникъ Костомарова (въ „Малорусскомъ сборникѣ“ Мордовцева, Саратовъ 1859), матерїали Куліша въ „Запискахъ о Южной Руси“ и инш.

Якъ сказано, представляють малоруські пісні оденъ зъ найважнїщихъ пїявївъ въ усїй слав'янській народній поезїи. И тутъ зазнала народня пісня ту жъ спїльну долю, що и більшість слав'янськихъ племенъ. Черезъ цїлий часъ народнєї исторїи

жила вона виключно въ масі людській ніколи, крімъ посліднього часу, не виходила яко елементъ до літературного розвою. Отто жъ изовсімъ природно що исторична судьба малоруської поезіи для насъ дуже темною остаецця: ми не маємъ пам'ятниківъ котрі бъ зберегли старинні редакції її творівъ и мусимо о її исторіи судити тільки після теоретичнихъ засновъ.

Передъ всімъ малоруські пісні, зібрані вже за нашихъ часівъ, не знають тихъ переказівъ київського епосу, які очевидно повинні бъ заховатися въ нихъ и котрі збереглися, напротивъ, такъ красно въ північній Русі. Ми вже згадували, що декотрі об'ясняли се новостю самого малоруського племені, котре (після їхъ гадки) вже въ після-київськимъ періоді зайняло свої теперішні оселі; — но ми вже такожъ сказали, що бракъ київського епосу у Малорусинівъ може мати інші, дуже природні причини. Передъ всімъ, сей бракъ не єсть виключнимъ, задля того що южноруські перекази и теперъ зберегли деякі споминки о стариннихъ часахъ, въ формі уривковихъ и неяснихъ казокъ. Въ XII-мъ віці, Слово о Полку Игоревімъ остаецця безперечнимъ слідомъ южно-руської поетичної діяльності, и въ его чертахъ, — въ замінь сего — добачаемо не стільки спокрєвнення зъ північно-руською редакцією київського епосу, скільки зъ характеромъ малоруської думи. Властиве жъ поясненне спімненого нами появу залежить въ тімъ що перекази київського епосу пізніше були заслонені новою грєстю, що для малоруського племені явився въ XV—XVII-мъ віці новий лицарський періодъ народнихъ подвигівъ, и въ сімъ періоді утворилася нова лицарська епопея, далеко близша народнєму чуттю, якъ старі перекази, и сі послідні природно забулися.

(Дальше буде.)

— ❦ —

ДУМКА.

Хвилями котитця голосъ,
Мовъ розлягаецця дугъ;
Тихо та гарно въ садочку,
Цвіту вишневого духъ.

Въ темряві неба, високо,
Промінемъ зірка мигтить;
Хворую душу моторно
Світомъ вечірнімъ зорить.

Въ серці таємничі дії,
Згага кохання и слізъ;
Гадки за гадками линуть, —
Думъ заповітнихъ послідъ:

Стежка потраченихъ марно
Праці и літь молодихъ,
Зблідлі, прихильні надії,
Людський, ущипливий сміхъ....

Въ лузі жъ співа соловейко, —
Пісня захоплює духъ;
Хвилями котитця голосъ,
Ажъ розлягаецця дугъ!

Гетьманець.

КРИТИЧНИЙ ОГЛЯДЪ.

Мотря Кочубеївна, драма въ 5. годинахъ, мовою мірною
вложенн Марка Онука. Полтава, 1864 р.

Послідній Кошовий Запорожський, малоросійская
опера въ 4-хъ дїйствіяхъ. Д. Старицького. Полтава, 1865 р.

(Конецъ.)

Гляньмо теперъ на Кошового Запорожського п. Старицького.

Сидоръ, волосний голова, своїми здирствами допроважує семью Іосипа до бідности. Самъ Іосипъ мусить кидати край рідний и тікати за Дунай, въ Туреччину до Запорожцівъ. Писаренко, волосний писарь, кохавъ Ганну, дочку Іосипа, заступався за Іосипа, виплачувавъ довги своїми грошима. Але за таке заступання голова присилувавъ и Писаренка тікати въ Туреччину до Запорожцівъ. Швидко Іосипъ ставъ кошовимъ Задунайськихъ Запорожцівъ, а Писаренко єго писаремъ. Звідсіль и починаецця дія опери. Писаренко сумує и тужить за рідною стороною, за Ганною, въ Туреччині, благає Бога, щобъ повернутись на Україну, тоді, якъ єго кошовий Іосипъ навіть не знає о єго коханні зъ своєю дочкою Ганною. А тимъ часомъ російське військо стояло за Дунаємъ, коло Измаїла. Кошовий Іосипъ побувавъ тамъ, бачивъ москалівъ, бачився зъ російськимъ царемъ. Царь побалакавъ зъ нимъ, розпитавъ про єго семью, про дітей, про жінку, и здався Іосипові дуже добримъ, такимъ моторнимъ, розумнимъ, хорошимъ, що якъ би зібратъ до купи Султана Турецького и Пашу Єгипецького, то вони бъ и въ двохъ не зрівнялися зъ нимъ (л. 10.); не тільки-що одинъ їхъ государь — Султанъ. Після цього, кошовий взявъ думку оддатись Білому цареві зъ повинною головою, просити прощення за зроблені гріхи и вернутись въ московське підданство. Свою думку кошовий виявляє Писаренкові, а потімъ на раді и Запорожцямъ, и потайно передаецця москалямъ, перепливши Дунай. А тимъ часомъ Катерина, жінка кошового, и Ганна-дочка, дійшли до страшної бідности и заробляли хлібъ пряжею. Въ останню ляху годину той самий голова хотъ въ висватати Ганну за свого сина

Василя, зовсім дурного, приніс багаті подарунки, не вважаючи на те, що Ганна щиро любила Писаренка. И тоді як Ганна мусіла обрікти себе на жертву за свою бідність, нежданно повертавця кошовий и Писаренко до дому; кошовий вь коза-чому полковничому мундирі, а Писаренко вь охви-церському. Жінка й дочка довго не пізнавали сво-іх вь такій благодаті, а далі пізнали, обнімались, цілувались. Вь кінець всего приходить голова, на-дає навколішки, и прохає помилування за свої гріхи, за свої шахрайства. Писаренко жениця зь Ган-ною и всі гурмовь виїджають до Азова, де Запо-рожці перевернулись на козаків азовських.

Вся опера, чи драма, збудована зь анекдоти ходячої вь оповіданні. Яка жь головна початкова идея закладена вь опері? Та, що Запорожці, чи гайдамаки, чи козаки (у п. Старицького то все одно) звикли тільки рабувати, розбивати, шкідити (л. 19.), самоволити, не слухати старших. Саме лучче для Запорожців було вь тімь, щобь йти до москалів зь повинною головою, каятись вь своїх гріхахь (?!), чи не вь обороні краю відь ляхів (?), похилити голову передь білимь царемь, передягтись вь салдацькі шинелі, а старшині вь охвицерські мундирі: вь загалі перевернутись мо-скалями, чи салдатами.... Авторь цією идеєю оче-видячки немає за законне давне козацтво и За-порожжя, радіє о перевертанні козаків вь москов-ських салдатъ, не признає за протестомь коза-ків жадного права, и саме зламання козацьких правъ, саме перевертанна їх на московський видь салдаччини виглядає зь ёго драми якь коханий идеаль, може проти волі й переконання самого ав-тора. Полковничий мундирь и охвицерське убрання грають вь ёго драмі дуже ефектну ролю, морочать бідних жінок и стають імь вь таку дивовижу, якь би викопаний скарбь або негаданий талант! Словомь свазати, вь драмі п. Старицького перевертен-ство Українців вь Москалів, яке й тепер панує вь наших висчих станахь горожанъ чиновного, а осо-бливо военного люду, и салдацька шинеля зьяв-ляецця неначе янголь-благовісникъ зь неба, віщу-ючи якесь незвичайне щастя, зьявляецця якь рокъ, доля, грецька *είραρμένη*, розв'язуюча драму!! За-порожці й Гайдамаки маюцца авторомь за разби-шакъ, за злодіїв, и то після чудовихь „Гайдамакъ“ Шевченка и „Коліївъ“ Куліша¹⁾). Вони й були по-тімь такими, якь сила побила їх и розвіяла по лісахь. Але не таке було призначення! Такъ по-гано дивляцца на Запорожців и Гайдамакъ тільки Поляки потрібуючи їх розбійниками!²⁾ Але відома

¹⁾ Дивись „Ката.“

²⁾ Дивись драму: „Найдамасу на Україні“ и Поля „Моборт.“

річь, чому Гайдамаки не любі Ляхамь! — Бо вони були спасителі свої батьківщини и ворогами сво-іхь ворогівь! Така початкова идея драми п. Ста-рицького пронизуюча всі дії зь початку до кінця.

Пишучи драму на українській мові зь такою идеєю, авторь перечить самь собі, самь одрікає свою працю. На ві що було часъ тратить, коли салдацька шинеля стоить якь знамено! Ми вь пев-ній надії, що самъ авторь не мавъ такої думки, що вона вийшла вь ёго випадкомь, дякуючи ви-браний сюжетъ, допровадивший діло до салдаччини. А якъ ні, то годі komponувать драми, та треба мерщій вутатись зь головою вь салдацьку шинелю та й годі!

Вь розвитку драматичної дії є чимала недо-стача. Изъ чотирёхь дій, друга и четверта — зо-всімь зайві. Вь першій дії кошовий и Писаренко згожуюцца передатись Москві и підмовляють За-порожців. Писаренко тужить за Ганною. Вь тре-тій дії жінка кошового, Катерина й дочка Ганна бідують вь нужді на Україні. Голова присватуецця зь синомь-дурнемь и приносить багаті подарунки. Що жь би ви думали діецця вь другій дії? — По-казуюцца якь кошовий и Писаренко вертаюцца до дому! Вертаюцца люде дуже звичайно! Або во-дою, або пішки, або кіньми. Не лізуть же рачки! Вь другій дії кошовий вертаецця човномь Дуна-емь, доїзжаючи до другого берега перекидаецця мовою зь охвицеромь, а Кучугурій (курінний) зь донськимь козакомь. Ми вважаємо, що вь самімь процесі вертання нема нічого пригідного до драма-тичного діянн! Вь третій дії ми бачимо, якъ ко-шовий зь Писаренкомь входять вь хату вь охви-церських шинеляхь, де їх не пізнає мати й дочка. Цёго самого було бь и доволі! А то авторь замістивь вертання вь другій дії дуже незначними и скучними розмовами. Такъ кошовий розмовляє зь охвицеромь про наших Турецькихь, про яко-гось Бурянь-пашу та Гуріель-пашу, котримъ мо-жна зь халівами вь ротъ влізти, котримъ и вь вічи стріляй, а вони й бородою не вивнуть! Оче-видячки, що ці паші зь бородами такъ потрібні вь драмі, якъ п'яте колесо вь возі! Такъ же само розмова Кучугурого зь донськимь козакомь про своїхь начальниківь, про ведмедя кошового та про московського главнокомандующего, про кохання Кучугурого, — зовсімь не тудиця до нічого! А вь кінці козакъ зь Кучугуримъ ще переспівуюцца піснями про своїхь таки начальни-ківь, заївши такою закускою попередню нісеніт-ницю! Вся друга дія такъ сама й просицца зь драми на втівача!

Охвицеръ и донець ведуть розмову по вели-коруській. Такі латин дуже шкодять драмі україн-

ській и немило б'ють въ вічі. Пора бь намъ перестати мішати въ литературі горохъ зъ кашутою, хочь наше життя ще й досі перемішане й переплутане. Не здавця жь намъ чудно, якъ въ переводнихъ творахъ и Французи и Німці и Англичане р'іжуть по великоруській на нашій сцені! Нехай же не буде чудно, якъ въ українській литературі бодай дієві особи зъ Великорусівъ и Поляківъ, не говорячихъ ніколи по українській, та ненавидячихъ сеі мови — будуть говорити по українській, щобъ драма не була ушей латаниною!

Въ кінці третєї дії Катерина й Ганна пізнаюця, обнімаюця, цілуюця. Саме діло просиця на кінець; такъ читець и думає собі. Ажъ ні! Въ четвертій дії Ганна ні зъ с'єго, ні зъ того одвертавця одъ Писаренка, а вінъ одъ неі! Чого бь то ви думали? — А тимъ, що вони поставали вже великими панями. Вона теперъ, по царській милості, дочка полковника, а вінъ охвицеръ! — велика тютя зъ полив'язнимъ носомъ! Вінъ не сміє доступити до дочки свого полковника и комициця! Заразъ видко, що охвицерська шинеля мала чарівничу силу перевернути голови простихъ селянъ въ одинъ метъ и вбити імъ въ мозокъ поглядъ сегочасного пролетарія-охвицера и пиху институтки полковничої дочки!! Але розпитавшись одно одного, молоді знайшли свої голови й души ще на своєму місці и ніякъ не дошукались до тихъ думокъ, котрим хотівъ наділити їхъ авторъ. Вони побачили, що Писаренко и въ шинелі таки волосний писарь, а Ганна сільска українська дівчина „зъ серцемъ простимъ, не спісвимимъ“, які, хвалити Бога, и теперички з'являюця навіть міжъ институтками и пансионерками, загублюючими въ школі и народность и любовь до своєї народности. На кінці виходить ще голова, падає на вколішки и просить вибачення у пана полковника азовського, всемогучого карателя людськихъ провинь. Скажемо, що четверта дія зайва й дуже неприродна, а голова, коли ёму припала охота каятись, нехай би вийшовъ въ третій дії, и діло було бь добре.

Въ розкладі діяннн драматичного, въ самихъ дієвихъ лицахъ — вся драма п. Старицького є чисте передражнюванне „Наталки-Полтавки“ Котляревського, а Василь-дурень є копия „Стецька“ Основ'яненкового. Самостійного ми не находимо нічого. Катерина й Ганна — то Горпина Терпелиха и Наталка Котляревського. Обидві такъ же бідують, працюють, заробляють хлїбъ. Сама сцена, де вони обидві розмовляють, роблячи діло, дуже нагадує сцену изъ „Наталки“, де Терпелиха зъ дочкою розмовляє про своє бідуванне. До Терпе-

лихи входять Виборний и сватає Наталку за Возного, а тутъ до Катерини вступає въ хату Голова и сватає Ганну за свого сина придуркуватого, Василя. Діло дієця такъ походить, що не пізнавъ би, дивлячись на сцену, яка оперета гравця. У Котляревського Петро, Наталчинъ милый, блукає по світу и вертавця після заручинъ Наталки за Возного. У Старицького Писаренко тежъ блукає за Дунаємъ и вертавця въ охвицерській шинелі, тоді якъ старий зъ дочкою трохи не згодились на сватання. Замість Миколи, приятеля Петрового, зъ Писаренкомъ приходить самъ кошовий, батько Ганнинъ. Особи, якъ бачите, ті жь самі, розкладъ діяннн той самий, тільки въ иншимъ трохи порядку. Тільки й нищости у п. Старицького, що вертання до дому кошового, розмова про Буряньпашу та московське начальство въ II-ій дії, та чарівничий впливъ салдацькихъ шинель въ останній дії, — все те, що зовсімъ зайве и спиняє природний розвитокъ драматичного пливу діла. Ми не докоряємо п. Старицькому за передражнюваннн. Рідко въ якого писателя перві твори не мали на собі жадного слїду передражнюваннн. Навіть великий поетъ, якъ Пушкінъ, не втікъ одъ цього духу.

Після всеї нашої мови не можна не сказати, що „Послїдній Кошовий“ написаний дуже хорошою мовою, за виномомъ кількохъ великоруськихъ слівъ и надписання (дїйствіє, явленіє и н.), навіть мовою чистою, народнєю; читання йде легко, плавко, безъ запину. Драма була бь на сцені дуже не скучна, зъ викидомъ II-ої дії, котра дуже псує гармонію цілої пїтуки. Якъ згадаємо, якими великоруськими драмами частують насъ частенько въ нашихъ театрахъ, то згодимось, що помічені нами драми, сповнені зъ доброю хїттю, зъ талантомъ, зъ розуміннямъ щиро-народнєго життя, на нашихъ театрахъ були бь багато луччі и займаючі для серця, зачіпаючі рїдніші струни нашого серця.

18-го Червця, 1868 р.

И. Негуї.

В І С Т І.

— Въ „Uměleck-ій Besed-і“ въ Празі виставила російська маларка п-на Марія Дмитрієвна Ивановъ малюнокъ зъ життя українського.

— Б. л. Сериня держала „Matica Slovenska“ въ Любляві с'єгорічний загальний збіръ и виказала, що товариство числить теперъ 1360 членівъ, а мастку має 32.000 зр. а. в. Міжъ иншимъ постановлено, видати словенський научний словарь (Conversations-Lexikon) въ 12 частяхъ по 50 арк. друку.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Коссаць, Дрѣ В. Лушковський, Ом. Паршицький, Дрѣ Б. Сушкевиць.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні *Ставропигійської.*

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнёго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411³/₄

ГАЙДУКОВА МАТИ.

ПОВІСТЬ В. ДЖОРДЖЕВИЧА.

(Зъ Сербського.)

(Конецъ.)

* * *

Безталанна мати сиділа въ головахъ своего Боривоя, та разъ-у-разъ ронила горячі слёзи, що орошували ёго чоло.... Вона хотіла надивитися на него — може й въ послідня.... Коли жъ то матері надивитися на своего одинака?....

Боривой спавъ дуже не супокійно... Разъ-у-разъ зривалась ёго рука, неначе чимъ вимахуе, то зновъ падала сама своєю тлжестю. Грудн ёго сильно надувались, а уста живо рухались, немовъ хоче що говорити, але слова замерали доходячи до усть....

— Мабуть тяжкий сонъ ёго мучить! — вдихнула мати, гамуючи свое безщасне серце, щобъ не заголосити.... нахиллася до него, неначе хотіла ёго збудити, але скоро відскочила.... Та се відняло бъ її и тее щастя, щобъ на него дивитися.... Наразъ здалось їй, неначе Боривой щось проговоривъ.... Вона нахиллася надъ ёго уста, щобъ не перечути ні одного голосочку, що її дитя вимовить.... Але чудні були ті порозривані слова и голоси. Безталанна мати изъ нихъ нічого більше не дізналася, якъ, що немав для неї надії, щобъ її одинакъ після такого ще тимъ повернувъ, що собі постановивъ....

— Прощай!.... пл... зоря... Потомъ.... Митро!... ватажокъ.... Держ.... Отгуть порохъ!... охъ.... кінниця.... вузина.... Побіда! Воля! Воля!... —

Въ тимъ мало не пробудився Боривой, такъ сильно віддихавъ и на цілімъ тілі трясся; Нера дрожала, якъ сухой листокъ, котримъ холодний осінний вітеръ колише, відриваючи ёго на завсідн відъ гадузки.... Але бурливі ірбави, що потрясли хлопця, неначе розлетілись, бо пориви утихли и

вінь віддихавъ спокійнійше.... Але не потривало довго, а Боривові уста стали зновъ рухатися.

— Браття.... помічь.... море.... якъ.... с.... м.... рада!.... возвода.... Охъ.... нене моя, вже не будемо більше розставатись.... бо.... лю...ба моя Ставчко!.. святий.... патрнархо!.. —

И на ёго лицю розлилась благодать, найбільше щастя... Але въ тимъ опустнла сила стару матіръ, и заплёхала плачучи, ойкнула неначе її хто ніжъ у серце всадивъ.... Той плачъ пробудивъ Боривоя....

Якъ отворивъ вінъ очи, побачивъ, що сонце ще на ритище високо стояло. Поглянувъ до-кола себе.... Не мігъ своїмъ очамъ віри дати. Такий чудний сонъ снівся ёму, що одно лишъ материне шлѣхання привело ёго до себе; вінъ скочивъ, притуливъ до грудей свою нещасливу матіръ та утеравъ її слёзи своїмъ рукавомъ, але не мігъ и слова проговорити.... Якъ утихомирилася трохи мати, ставъ Боровой вдягатися. Готове лежало въ ёго ногахъ батьківське вбранство и зброя. Хлопець перехрестився и ажъ тоді бравъ свое найдорожше добро. За короткий часъ ледво би бувъ чоловікъ спізнавъ Боривой. Ёго лице, кругле и примлююче підъ червоною турецькою шапочкою, стало поважнимъ и чисто лицарськимъ підъ чорнимъ ковпакомъ капитана Оджаковича. Ёго и такъ випуклі груди здавалися великанськими у великихъ срібнихъ гудзикахъ. На ёго ногахъ гнулись широкі шаравари въ незлічимі за́гннки, зъ богатимъ золотимъ вишиваннямъ та шовковими шнурками. На поясі були застлгнені великі якісь ткані шарпи та багато кільцятъ, усе золотомъ вишивані. Боривой накинувъ теперъ сякъ тагъ ногавку, хоть було трохи горяче, але такъ треба було, бо далеко до Старої Полонини. Якъ оттакъ приодягнувся, взявъ батьківську зброю, знявъ ковпакъ поглянувъ въ небо перехрестившись, неначе дивився, чи не побачить на небі своего батька, щобъ ёго о благодать словенство просити. Потімъ наповнивъ и добро

заціпнув порошницю, оглянув и набив пистолята та довгу кирджалийку¹⁾, між пистолята встромив великий кинджаль, на котрім рукоять була висаджувана дорогими камінями всякої краси, перекинув опісля через плечі торбу повну шмагтя й ідла, а через її накинув свою червону бурку. Тепер перевісив через плечі довгу рушницю, а ковпак узяв в ліву руку и підступив до матери.

Пильно дивилася на него безталанна Нера, доки зовсім не убрався, а опісля став Боривой такий пишній у лицарському, батьківському вбранстві та зброї, що здалося її, неначе бачить передь собою живого свого господаря... Такий був він справді тої ночі, як викрадав її... Мовчки дивилася на нього, а як перестали слези ронитися по лицю, можна було по тій дрозці, що все більше та більше ціле тіло обгортала, пізнати, як з кожною хвилиною роспука змагалась... Але при всім тим не довіряла вона ще й тому вбранстві... Її здавалося, що те розійдетця и знов так, та що синь не схоче її лишити, але як підійшов Боривой до неї и спросив благословенства, вона скричала:

— Ні — ні — ні! Ти не пійдеш, Боривою дитя мов, мій сину!... Охъ Боже — хто хоче мені відняти мою єдину утіху и підпору? — И сильно притулила мати свою дитину до грудей та стала його покривати своєю великою хусткою, що зняла зъ голови, неначе хотіла заховати свого одинака... Бачишъ, дитино моя, за цілий мій вікъ одного веселого дня не діждала я, доки ти не підрієш. Вь отцівській хаті мусіла кожду кришку хліба вь гірких слезахъ мочити та й такъ їсти... Твій батько любивъ мене якъ свою душу, а якъ бачила я его на рікъ вілька разівъ, то вже щасливою була... Надію покладала на Бога, що будешъ ти мовою підпорою на старість, а ти... Охъ не лишай мене безпомощну, дитино моя — бачишъ — мої руки слабі... Я не здужаю вже такъ працювати, якъ передже...

Боривой задрожавъ... Его бистре око заразъ пізнало скілько-то треба йому жертвувати, якъ пійде, куди задумавъ. Справді сильно занявъ той чудний сонъ его серце, такъ сильно, що ніяка сила не вибавить его зъ відтамъ, докіль не сповнить его або Боривой не поляже; але зновъ задрожавъ... Вінъ цілимъ серцемъ любивъ свою добру матірь...

У Неринімъ серцю зновъ засъявъ промінь надії. Охъ ті обманчиві проміння, скілько жъ то вони

не намучились людського нещасливого серця! Уморений, зъ голоду и смаги півмертвий подорожний падав, падав на піску середь страшної пустині, що зоветця життямъ; наразъ бачить зъ далека зелене поле, ліси, бачить ріку!... Вінъ збирає утомлену силу, біжить якъ безъ душі вь тую сторону, щобъ тільки каплю води хлинути, славитця на передъ райськимъ мелономъ, що споживатиме якъ тої води напъятця и ляже спочити по претяжкій мандрівці и сховає чоло у високу траву, щобъ охолодила его відъ некучого огню... Але маячущий образъ все дальше втікає, чимъ скорше біжить вінъ до него, а на останку, якъ тріснуть ус. жили, падав безталанний, щобъ у розпеченімъ піску вмерти; чує наразъ, якъ люто надія насміхаєтця...

Нера гадала ще тільки прозьбами намогти, и Боривой останетця. Але недобру річъ вибрала.

— Останься, дитино моя! бачишъ ти нападливий та легкокомисний. —

Тимъ и погубила себе. Боривой не дрожавъ більше. Вінъ поцілувавъ матірь у руку, пишно випрямувавъ и підніє руку до неба.

— Якъ тамъ, нене, написано, щобъ я загинувъ відъ кулі, найде вона мене и підъ твоімъ криломъ. Прощай нене!... Молнся Богові за мене!... Се були послідні Боривоеві слова, що безталанна старуха почула, бо вінъ сильно вивинувся изъ її объяття, та й на разъ счезъ. Розпачлива побігла за нимъ, але хибкі ноги не служили. Вона впала на землю... Не чути було у неї ніякої ознаки життя... Тільки бліді її уста хвилево рухались вимовляючи одно ім'я, але голосу чути не було...

Може кому здаватиметця, що Боривой більше Сербинъ якъ чоловікъ... Але жъ вінъ ще у колісці вколисуваний піснями, що впоювали пімсту и ненависть до Турківъ, вінъ висисавъ зъ материнимъ молокомъ тую безконечну ненависть, а якъ принесено кроваве вбранство его батька, та якъ ще малимъ бувъ, такъ великий бувъ напірь, що ще тоді поклявся люто відомстити за свого батька. Зъ літами вросло те чуття, а якъ ставъ вь своїй парубочій силі, тоді прибула до того и самого вь собі сильного чуття ще й та неодолима жадова за великими лицарськими ділами, котра вь него на стілько сильнішою була, що бивъ нею вельитня.. У таку порошницю впала Тривунова пісня... Якъ прийшла Нера до себе, була вже глуха нічъ. На синьому, чистому небі мигтіло безъ ліку яснихъ звіздъ, а миле місячне світло чудно падало на спяче село и по темній полонині біля него. Легкий вітрець заносивъ изъ шляху тихий скриптіть якихись купецькихъ брикъ, що припізналися вертаючи зъ ярмарку зъ міста... Все утихло... Все спить. Нікому не жаль старої Нери...

¹⁾ Кирджалийка, довга рушниця, що кирджали (гайдуки, котрі післи послідні вимецької війни зъ Турцією вь Романи повстали), носили.

V.

Есть же яке чуття в людськiмъ серцю, щобъ сильнiйшимъ було видъ материнi любови? Есть же що тривальшого видъ материнi туги?... Часъ може все зруйнувати, все, що люде вiчнимъ уважають, все, чимъ вони хвалатця, тiльки в материнiмъ сирцю тев неначе немає свої снаги.... Охъ, тi безталаннi материнi серця! За цiле море горя дадуть ёму тiльки каплю солодкостi, и воно задоволене — воно щасливе.... Але якъ надiя видбiре и тую капельку, якъ грiмъ зъ чистого неба розiрве вь руцi той кухликъ, зъ котрого що лише хотiла потягти тихъ пару капель.... тодi важко дуже важко.... Стара Нера не поклась вь постелю пiсля того нещасного дня. Вона попри свої старостi була ще крiпкою полонянкою, и тяжкий ударъ, що о багато ослабивъ ii здоровля, виднявъ ii тiльки те, що не могла плакати.... Те нещасливе серце неначе скаменiло.... Якъ зачули Звiздановчане, що Беривой пiйшовъ у гайдуйки, часто приходили до ёго хати, щобъ потiшати стару матiръ. Спокiйно слухала вона всякого та й всякому хорошо дякувала, але у ii словахъ було тiльки остилого життя, що всякий гадавъ, що подвоiтця ще нещаслива жертва. Часто слухала зновъ по цiлихъ годинахъ, якъ де приятелi и знакомi розмовляють, але не пiймала й слова цiлого того збору хотъ и неустанно дивилася iмъ вь очи.... Понайбiльше могла розмовлятися Госпавина Стайка.... И вона ходила що-дня до сумноi тiтки Нери, сiдала бiля неi та плакала. Нера завсiди довго дивилася на свою несутужену синову, та склоняла ii хорошу голову на свої груди звичайно ii промовляючи:

— Плачъ.... Щаслива дитино.... Ти хочъ плакати можешъ! Не разъ хотiла Стайка потiшити и себе и тiтку Неру та важе ii, що и пiходи до вiку не будуть тривати, що поверне Беривой до дому, але Нера завсiди вiдповiдала ii одними словами:

— Страшний се проклiнъ покiйника.... Вiнъ и мого одинака проклявъ!... —

Стайка не знала, що значать тi слова, бо мати ii нiчого не розказувала, а Нера iхъ завсiди такъ вимовляла, що дiвчина гадала, що ii на серцю тяжко стало. Тому не смiла бiльше ii о тiмъ и слова промовити.

Такъ минали днi, тижднi, мiсяцi. У Борововiй хатi йшло по старому. Парубки-наймити, що помагали Беривовi управляти ниви, косити луги, котрихъ ёго мати любила якъ своїхъ, а не чужихъ, осталися й дальше при дому, та працювали ще бiльше, що й пiзнати не було, що господаря нема.... Нера пекла iмъ хлiбъ, варила iсти, оберала

шмаття, але все то якъ у снi. Мовчки ходила по хатi, неначе уроджена нiма. Якъ хто що у неi спровивъ, зробила ёму по прозбi, але й слова не промовила. У селi думано, що вона пам'ять потеряла.... Але тодi не могла бъ вона свiй дiмъ такъ вести, якъ передеже...

Незабаромъ впало Звiздановчанамъ що иншого вь очи: Нера почала дуже часто ходити до мiста. Якъ спорудила все, що треба парубкамъ, заразъ иде пiшки геть у мiсто. Тутъ ходила по всякихъ закуткахъ и шинкахъ, де купцi та подорожнi переснажують, сiдала собi де вь кутику та наслухувала всi, що подорожнi розказують. Спершу питали ii, чого господиня хоче, але вона iмъ завсiди вiдказувала: „чекаю на одну звiстку.“ Спершу чудно видалося тев людямъ, та опiсля дiзналися у Звiздановчанъ, що часто приходили на ярмарокъ до мiста, хто тая старуха, та яка ii тяжка доля судилася и не вспиняли бiльше, а пускали спокiйно, нехай сiдає де хоче та слухає якъ ii то мило. И завсiди старуха чекала, чи не почує яке слово про свого сина.... Запитатися не знала якъ. А й не знала, вь котру сторону пiйшовъ вiнъ....

Одного разу, пiйшовши вь мiсто, побачила Нера коло крайнiго краму юрбу купцiвъ и селянъ, що скупились коло вiконници, де сидiвъ якийсь хлопчина та читавъ iмъ новини. И вона стала послушати....

„Славний ватажокъ балканський, Бая-Иля, що задли пригодъ вiдъ другого Червня пришовъ до нашого гiрода изъ своимъ головнимъ вiйскомъ, вiдiйшовъ нинi до Крагуевцiвъ, де гадає перебувати.“

Такъ читавъ хлопчина и купцi трохи голосно розмовляли про тев, але Нера пiйшла своєю дорогою и нiчого бiльше не чула. Безталанна! Колибъ була знала якъ тiсно була звязана доля ii Беривоя зъ тимъ однимъ имъямъ, вона вь сей часъ пiйшла бъ наместъ до дому, пiшки до того чоловіка, та питала би ёго, де ii одинакъ?..

Такъ минуло багато днiвъ.... Вь життю староi Нери нiчого не змiнилося. Вона все ходила на мiсто не зважаючи, чи вь полю илiйська спека або орданськi морози.... Разъ пiйшла та й не вернулась. Госпави и Стайка почали другого дня рано шукати и що йно зiбралися йти за нею пошувувати, ажъ тутъ иде вь село брика, а на нiй хора Нера. Брикарi розказували, якъ ii на шляху найшли вь найбiльшiй горяцi та змилувались и взяли ii зъ собою. Госпави завела ii заразъ вь свою хату, бо не хтiла пустити ii до дому знаючи, що тамъ нема кому ii доглянути нi кому послужити, а парубкамъ дала знати, щобъ не турбувались. Отець

*

Петро давъ заразъ одному парубкові свого коня, щобъ поїхавъ до міста за лікаромъ.

Було въ вечеръ. Хора Нера сиділа на своїй постелі сперта на подушкахъ покладенихъ за її плечима та погляділа крізь отверті двері на горідъ, далеко въ моравські чудні луги. Біля постелі на малімъ стільчику сиділа Стайка и, держучи обома руками сухі горячі руки старухи, пильно дивилась її въ лице.... На її хорошімъ повненькімъ лицю об'являлася безкрайна любовъ и участь. — Трохи дальше на сьринці, де Стайчині дари и святочне вбранство складене було, сиділа Госпава, ткаючи. Разъ по-разъ погляділа на свою приятельку, та важко вдихала.... Въ будинку бувъ на той часъ и ще хтось. Въ передсіню стоявъ барчистий високий старецъ въ чорній манти, изъ сивимъ волосямъ, що хвилювалось по плечахъ, и зъ довгою білою бородою. На ёго чолі було дві-три великихъ зморщинъ. Стоявъ вінъ, зложивши руки нахрестъ на грудяхъ, нерухомо въ передсіню неначе яка тінъ.... Се отецъ Петро.

Сонце заходило поза ліси, що неначе снірами обнімали тамошню долину передъ селомъ, котра мовъ горіла. Горючий промінь осиявъ небо на заході, цілу долину, ціле село и крізь отворені двері Стайчиної кімнати упавъ на змарніле лице старої Нери та освітивъ ёго якъ соняшний вінокъ, що малюють около головъ святихъ... Та хвиля, такъ занесла и чудна, такъ не досяжна у своїй красоті, котру чоловікъ тисячу разівъ бачивъ и ніколи надивитися не може, котру всі співаки усіхъ народівъ оспівували, а ніхто въ їхъ творахъ не знайшовъ и сотної часті того, щобъ висказувало те, що почули дивлячись на той святой, тихий, приятний вечеръ, — тая хвиля діткнула найчутливішу сторону Нериного замученого серця... И опісля по довгімъ часі покотилися її слези по блідімъ лицю....

Стайка радісно скочила побачивши, що те замучене серце зновъ жив, бачучи, що теперъ тітка Нера може хоть слізи улегшити своє тяжке горе, и обняла старуху. Ніжно обняла Нера Стайчину голову та поцілувала у чоло.

— Моя люба дитино... Ти дивуєси відкіль у тітки Нери слези?... Ти гадаєшъ, що та тяжка недуга, въ котрій ти мене догляділа, тільки горячка, котра такъ довго трівала, що те перестудження, що я розболілась та не хотіла після того часу остатися дома?... —

Дивуючись дивилася Стайка, та каже, що то подібна причина.

— О, не такъ, моя дитя... Мене убивъ одинъ голосъ... Голосъ, передъ котримъ я дрожала, якъ тільки ёго ходу почула... голосъ, що сповнився проклинъ мого батька... що мій одинакъ.. мертвий! —

Стайка вскричала и закрила лице руками. Госпава понуро кинула тканину на бікъ та підступила до недужної и отецъ Петро прийшовъ потіпати; але въ тій хвилі заскрипіли ворота на дворі и панъ-отець поглянувъ у вікно надъ Нериною головою та поступився два кроки въ задъ и якъ би не були жінчини собою заняті, бачили бъ, що отецъ Петро наразъ остовпівъ чудячися. Але те чудовання минуло якъ блискавиця и заразъ вийшовъ зъ кімнати замкнувши за собою двері.

Міжъ тимъ старалася Госпава утихомирити свою приятельку.

— Се зновъ одинъ изъ твоїхъ страшнихъ снівъ що тебе руйнували по всякій часъ, відъ коли болієшъ. Нехай и на яв' не виходять такі чорні мисли. Чи ти не бачишъ, яка ти ще слаба? Чи ти забула, якъ просивъ тебе лікаръ, щобъ ти про него не гадала черезъ кілька день? —

— Се не бувъ сонъ — махала Нера важко своєю сивою головою — се була найправедніша ява. Я сама розмовлялася въ місті зъ чоловікомъ що зъ нимъ въ одній ватазі бувъ... Боривой загинувъ... Ёго хорошу голову... зняли Турки на мурі... та заткнули на високу жертку... Гайвороня испило ёго чорні очі... Стайка пала на коліна та закрила лице въ покривало недужної, а не могучи довше вдержати серця, шлѣхала на голосъ.

Госпава ціла дрожала...

— Въ им'я Боже, жінко, хто тобі теє розказувавъ? за якого Боривоя? Чи жъ ти казала ёго прізвище и звідкіла вінъ бувъ?... Має жъ вінъ який знакъ відъ него? Се може другий який гайдукъ, а ти грішишъ та оплакуєшъ живого чоловіка!... —

У Нери стало дивне лице. Вона погляділа заверненими очима и неустанно загладжувала волося на чолі та придумувала... Що жъ?... Ні, вона ёго нічого більше не питала, якъ почула им'я Боривоя... Та чи жъ могла вона въ тимъ отчяпнню погадати, що на світі може бути и ще хто, що Боривоемъ звеся... Въ тую хвилю було чути близь кімнати хідъ и розмову. И хотіа отецъ Петро що трохи тихше говоривъ, то було добре чути крізь тонкі стіни кімнати.

— Несчастливий, ти хочешъ її убити. Пусти мене най її приготую.

Нера зірвалася послухати. Въ тій хвилі роздався голосъ передъ кімнатою.

— Зроби, отче Петре якъ самъ найлучше знаєшъ... Але швидко... Тільки швидко... Ахъ моя нене!...

Сей голосъ, що ті слова проговоривъ, вплинувъ на Неру такъ, що у ній ще разъ заблิสла полонинъ життя.

Вона піснула.

— Сину!.. Боривою!.. — полетіла въ двері отворила їхъ сильно — и полонинъ погасла... Балканський гайдукъ притискавъ до грудей — мертве тіло своєї єдиної матери.

У той часъ запало сонце зовсімъ за ліси, и въ селі похолодло трохи. Пташки замовкли по деревахъ... Земля дримала, а небо будилося зновъ, щобъ заявити своє таємниче життя. Яке же хороше зоряюче небо! Яка красна природа! Тільки серця нема... А нема ёго бодай для нашого горя...

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Тимъ робомъ у тихъ панівъ, що займали займища по величєннихъ пустиняхъ проміжъ Сули, Дніпра и Дністра, доволі було людей до закладування новихъ осадъ и степовихъ сторожівєнь. Хто зумівъ користуватись ратайствомъ ба й на піскахъ того Підлясся, що залюдилось недавніми часами, дуже той квапивсь на займанщину узгрянщину. Безодне джерело прибутку знаходили осадники на чорноземній Україні. Нашого часу не всяке пійме й віри, читаючи оповіданне стародавніхъ письменниківъ про землю, що — мовляли вони — тече молокомъ та медомъ. Опалинській прописує, що зьорі було деревянимъ плугомъ, — и кожен тобі зерно вродить сторицею; а другий сучасний писатель Ржончинський самъ бувъ тому свідкомъ, якъ посіяно жита 50 корцівъ, а нажато 1500 віпгъ. Трави росли такі високі, що величєнні води українські ховались мало не по самі роги; а кинє було ратай свій плугъ и полі — то днівъ за скілько заросте, що й не знайти. Той же писатель оповідає, що вігдє інде нема такої землі плодючої, такою злаку пахущого, такої трави квітчастої, якъ на Вкраїні. Тимъ-то, каже, бжола роїцця тамъ не то що гаяхъ, по деревахъ по річанихъ берегахъ та й прямо таки въ землі. Селяне вигублюють було роїнапастники, обороняючи одъ нихъ свої бжолы. Не мавши де заложити вощину, наносила бжола меду повні ямки въ землі, що ведмеді, допавшись до такої дикої пасіки, иноді тутъ же й погибали. Знавъ Ржончинський підъ Каменцемъ Подільськимъ такого пасішника, що зъ дванадцятюхъ улівъ узявъ сто роївъ за літо; ізъ нихъ 40 зоставивъ, а 60 побивъ за для меду. А Опалинській оповідаючи про нечисленну силу пасікъ у Галичині, спомина про одного нана, що збїравъ медової десятини що-году

по тисячі бочокъ. Такъ же само, каже, одинъ великий панъ на Вкраїні мавъ десять тисячъ волівъ одъ своїхъ підданихъ усякого сємого року, а якъ семелітно поволовщину звівъ на годову, то що-году впадала ёму тисяча волівъ по ёго добрахъ.

Вбачаючи ляцькі господарі, якъ багатіють пани по Вкраїні, що за малий часъ достатки їхъ виростають у двоє, въ-трое, въ-десятеро, почали пертись на узгрянщину всіми способами и залюднати дикі поля хапаючи одинъ передъ другимъ. Що більше було шкоди відъ гординського нападу, то більшъ росла одвага и въ самихъ осадчихъ та и въ селянъ. Зъ другого жъ боку, Турки знай підохочували Татарву до хижачтва, не допускаючи займати займища по безкраїхъ пустиняхъ, що ними звикли азияти шугати безъ усякого впину. Частіцъ почали Кримці та Ногаїці набігати; більшъ та все більшъ лиха коїти. Кожного нападу брали селянъ у неволю тисячами. Оце жъ одні зникнуть, а другі, напливши зъ глибокості краю, осядуть на порожньому ґрунті, и тимъ робомъ одно село то зникало, то зъявлялось на старому пожарищі по скілько разівъ. Такъ гнали злидні робочу силу зъ ляцькихъ сторонъ, такъ надїла до себе кожного біделаку українська воля, що людні панські добра, містечка и села въ щирій Польщі зовсімъ пустїли, а дикі поля українські все більше та більше залюднялись и черезъ те ляцькі пани шкодували на своїхъ давніхъ добрахъ бєзъ лічу.

На початку жъ то XVII століття щира Польща досягла була величєннихъ роздобутківъ, забагатїла чужеземнимъ торгомъ. А послі вже все те почало въ неї меншати, та й ніколи вже не пішло въ гору до такої щєртї. Побідніщали селяне, — менше стали й городи вистачати всякого ремєства; а запали городи, занепали и всі торги по ляцькому краю. Люде грошовиті здобували собі дорогу одєжу и всі потреби панського побуту відъ чужоземнихъ купцівъ, що швєндяли по всій Польщі, догоджаючи панському роскопуванню, а що здобувалось у себе въ краї, то збувалось у чужій землі сировицею. Цехи ремєські, що бувало їхъ не въ одному городі по двадцяти и по бідше, зменшались що-року; улиці пустїли; каміниці частіцъ та частіцъ ставали руїною. Городяне ремєсники, тако жъ, якъ и селяне-ратаї кидали стару Польщу и тягли на Вкраїну. Дарма, що Татарва пустошила села, — людей приливало сюди стілько, що навкруги озамчевихъ містечокъ кожного року прибувало по семи новихъ сілъ. Ото їхъ и знаний Бопланъ доносить, що не за довгий часъ осадивъ у добрахъ коронного гетьмана Конєцьпольского більшъ пятдесяти великихъ слобідъ, зъ котрихъ за сімнадцять літъ ёго служби постало до тисячи

сілх.¹⁾ „Скоро побачили пани-дуки“ пише обачний у своїх перекладах Писецький, „що Вкраїна матиме затулу, заразъ повиводили туди нечисленну силу людей и поробили на догіднихъ місцяхъ твержи. Недавними, мовлявъ, часами за Київомъ, Варомъ и Брацлавомъ простягались пустині, що живъ тамъ тільки дикий звірь; незабаромъ постали на тихъ пустиняхъ людні села и городи.“²⁾

Отъ жевъ ті городи и села, за принадою нильговихъ роківъ и славленої української волі, увиходивъ помалу той самий духъ можновладства, що підъ кінець XVII століття погромадивъ підъ панованне вельможної шляхти малі добра шляхецькі, а дрібноземельну систему господарства дяцького обернувъ на великоземельну. Дарма, що на сеймахъ зъявлялись печатані книжечки про поділъ українськихъ пустинь проміжъ дрібною шляхтою; політика магнатъка перемогла розумну раду: замість невеличкихъ діленець постали малу-помалу на Україні такъ звані волості, чи величені панські добра. У кожного пана бувало по скільки ключівъ (якъ опися звано подробені вже волості); ключъ обіймавъ до десятка містечокъ зъ селами, а такихъ волостей було въ панівъ-дуківъ по п'яти и більше. Ще жъ до того орудувавъ кожний такий дука трома, чотирма або й більшъ староствами, платячи зъ нихъ у королівській скарбъ небагацько або нічогосінько.

Перший міжъ українськими панами - дуками бувъ такий князь Костянтинъ Костянтиновичъ Острозький. Орудувавши чотирма величними староствами, допевнявъ вінъ у сеймові ради 1575 року, щобъ ёму дано грошей на піднову київського спустошаного замку, що ажъ соромъ було слухати панамъ не багатимъ.³⁾ Опрічь старостянськихъ городівъ и сілх, опрічь иншихъ добръ князівъ Острозькихъ, одинъ майоратъ сего великого панського

¹⁾ Описаніе Украйны, посвященіе.

²⁾ Chronica Gestorum etc. 44.

³⁾ Orzelski, Dzieje Polski, II, 182. „Godna zastanowienia podłość dzierżawców królewsczyzn, po większej części magnatów, postanęła do takiego stopnia, że nie chcieli nawet do skarbu wnosić z powinności należnej i prawami przepisanej części dochodów, oraz zamki opatrywać. Tak Wojewoda Kijowski, posiadający z górą 1300 wiosek, 100 miast i zamków, a ni myślało naprawie zamku Kijowskiego... owszem bezczelnie zebrał o pomoc u Rzplitej.“ — Року 1592 князь Острозький одержавъ зъ королівської канцелярії спідчення, що Київський замокъ не зъ ёго вини зробиъсь безобороннимъ. (Арх. Югов. Росс. III, 36.) Року 1597 король Жигмонтъ Шведъ допевнявъ відъ ёго подданного зъ усіхъ ёго земель, що вінъ не плативъ зъ самої прилуки Волинського воєводства до Корони и що вже налічено було за нимъ до 4000 кіпъ литовськихъ грошей. (Рунго. Петерб. Шубл. книготеки, отд. польск., Н. 223, fol. IV.)

роду мавъ у собі 80 городівъ и містечокъ чта 2760 сілх. Року 1620, якъ умеръ синъ Костянтина Янушъ Острозький, після ёго зосталось готовими грішми: 600,000 червінцівъ, 400,000 битихъ таларівъ, на 29 мильонівъ злотихъ нипої монети, 30 бочокъ ломаного срібла, 50 пугівъ коней, 700 верховихъ, 4000 кобилъ и нечисленна сила рогатого скоту и овечокъ. Другий такий рідъ бувъ на Україні князівъ Заславськихъ. Після князя Януша, майоратъ Острозькихъ достався сёму родові и такі широкі землі скупились тоді въ однихъ рукахъ, що якъ піднявъ Хмельницький, то половина всёго козацтва зібралась наъ тихъ земель. Третий великий панський рідъ були князі Вишневецькі. Зъ лівого боку Дніпра мали въ себе Вишневецькі скільки десятківъ городівъ и містечокъ зъ тисячею сілх, а зъ правого — іхъ добра простяглись широкою стягою відъ Дніпра черезъ воєводства: Київське, Волинське, Руське и Сандомирське. Четвертий рідъ бувъ Потоцькихъ, а п'ятий — Конецьпольськихъ. Найкращі и найягодющі землі вшали сімъ двомъ панськимъ домамъ. Дністровиянъ низомъ мало не скрізь по узбережжю орудували самі Потоцькі та Конецьпольські. У Конецьпольськихъ стільки було дідинь и королівщинъ, що ідучи зъ свого гнізда Конецьполя сірадецького у нове Конецьполе, заложене на побужжі, вони відъ одного конца Речи Посполитої до другого, ночували бъ, коли бъ скотіли, разъ у разъ підъ своєю стріхою. Передъ великою руїною, на однихъ татарськихъ шляхахъ мали Конецьпольські 170 городівъ и 740 сілх. Добра Потоцькихъ таможъ були широченні. Опрічь Ніженського староства лівобічъ Дніпра, опрічь Кременчука, Потова и иншихъ урочищъ, що позаймано на іхъ имѣя по Дніпрові, усе Подністрє такъ густо було перетикане іхъ осадами, що наддвістрянську шляхту вивано въ щирій Польщі хлібоїдцями Потоцькихъ. Шестий великий панський рідъ на Україні буля Калиновські. Широко они загніздились удовжъ усёго Поділля, багацько осягли вона земель и въ Чернігівщині, якъ примежовано той край відъ Москви до Польщи. Семий такий рідъ бувъ князівъ Рожинськихъ, що панувавъ у Галичині, на Волиню и по Київщині. Тамъ же роспанувались широко Замоїські, до котрихъ перейшли добра Рожинськихъ, а не згіршъ одъ нихъ — Любомирські и Даниловичі.

У рукахъ сихъ-то десятокъ домівъ панськихъ опинилась помалу-малу вся та Вкраїна, що віджахнули відъ неї козаки хижу Татарву. Мали вони въ себе замки, армату, військо, мовъ королі. У своїхъ дідинахъ чи волостяхъ судили й рядили вони тимъ же княжимъ правомъ, що й король, а въ староствахъ були вона, якъ іхъ изъ ояцїи звано королівськими руками (brachia regalia). Деякі зъ

нихъ, якъ отъ князі Острозькі понароджувались одъ варяго-руськихъ и Литво-руськихъ князівъ. Надавали їмъ королі право не то надъ селянами, та й надъ боярами, що мали свою предківщину, мовъ якимъ царямъ.¹⁾ Не' янако й розуміли себе чинни тихъ величезнихъ королівщинъ и дідинь укрїнськихъ, якъ царями, вке черезъ те одно, що були вони багатіші за короля самого. Листуючись изъ нимъ, вони й не підписувались підданни и якъ инша шляхта, а тільки ві рними поради-жками. Хвалились вони передъ королемъ своїми новими замками и городами, надаючи їмъ такі пільги, що старі королівські города, якъ отъ Луцьке черезъ те „пустували“²⁾. Робили вони самі по собі окремі договори зъ Кримськимъ ханомъ, якъ ми вбачали въ інструкції короля Степана Бронівського посліві, и трахтовали мимо короля зъ козаками, якъ се оказує намъ знаний листъ гетьмана Косинського, даний князеві Острозькому 1593 року.³⁾ Такъ вони вславились усюди своєю самостійністю, що чужоземці величали лицьнихъ монархівъ королям и королівъ, а козаки, досадуючи, взивали українськихъ дунівъ королятами.⁴⁾

(Дальше буде.)

¹⁾ „Дали есмо“, пише Жигимонтъ Старий у грамоті князеві Острозькому, „я вічне дарували и записали замокъ Степанъ въ містомъ и зъ їхъ бояри изъ слугами путнями и зъ міщани, и зъ данники льдми тягли ми, зъ сели боярськими, во всімъ правомъ и панствомъ и владою, вічого на насъ и на наши наслідники не оставляючи“. Метр. Лит. 194, стр. 740.

²⁾ Рокъ 1507 Жигимонтъ Старий писавъ до луцького старости: „... тями часи у Волнський землі много княві и земляне побудовали замки и міста осадили собі и волі їмъ дають, а для того наші міста пустують, за-нужь ремесники видячи у нашихъ містехъ легкость, втікають зъ нашихъ містъ... И не радибихмо те виділи, аби наши міста були пусті, а наши би міста були осажени нашими людьми...“ (Starożytna Polska przez Balińskiego i Lipińskiego, 1413.)

³⁾ Арх. Югов. Росс. III. II. 19.

⁴⁾ У Шайнохи въ Szkicach historycznych е артикулъ про вибрини вельможныхъ проти короля и Речи Посполитої. И вінъ виваі їхъ Królewietą.

— 808 —

МІЙ РАЙ.

Чого свої очі, чого свої миді
Змиваєшъ гіркими слізмами?
Хиба жъ ти не знаєшъ, що люде, мовъ хвилі,
Кривдіві, холодні, німі?
Тобою ганьбують, мій цвіте ружняний,
Ти всюди, усюди сама...
Хиба жъ ти не знаєшъ, що въ світі крижаниймъ
Ні віри, ні правди нема?
Коли мене, рибко, на крихту котаспъ,
То ти на людей не вжайай:
Хиба жъ ти не бачишъ, хиба жъ ти не знаєшъ,
Що ти — мовъ царство, мій рай?!

Геймакесъ.

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУСЬКОИ ЛИТЕРАТУРИ.

I. Українці.

(Дальше.)

XIV.—XV-ий вікъ представляють дуже темний періодъ малоруської исторіи; знівеченне старого життя монгольскимъ нападомъ, бродженне, спричинене новими умовками и закінчене утвореннемъ козацтва, повна подій діяльність народа, що сладавъ новий побутъ и боронивъ въ той самъ часъ независимість и волю відъ ворога — сі обставини, разомъ зъ власностями народнѣго характеру, могли дуже легко утворити новий епосъ; ёго твори дійшли до насъ теперъ въ думахъ и „бувальщинахъ“. Народженні новими умовками, визначаетця сей епосъ и иншими власностями. Старинний кивський епосъ носивъ ще въ собі багато митологичного, не тільки въ привадовихъ дрібницяхъ, но и въ самій основі грести, новий малоруський епосъ естъ виключно лицарський. Митологичні мотиви можна подібати въ німъ тільки въ тихъ епичнихъ формахъ, котрі осталися въ німъ однимъ приемомъ, условною манерою, наслідованою відъ старини: се скорше поетичний символізмъ, якъ митологична ономинка. Властива грестъ епосу — дійствна народня исторія; ёго лицарі — дійстні лицарі народнѣі борби, котрі своїми подвигами пораняли виображеню и чуттє народа и були ёго заступниками. Такимъ чиномъ обіймає малоруський епосъ усі важні періоди историчного малоруського життя відъ XV-го до XVIII-го віку. Задля того розпадаетця вінъ на три головні части, або кружини. Перший розказує борбу козацтва зъ Татарами и Турками на степахъ и на Чорнімъ морі: ёго лицарі — Дмитро Байда (Вишневецкий), Серпъяга, Свирговський, Самійло Кушка и инш. Другий кружокъ розказує подвиги козацтва въ війнахъ съ Польщею; ту поваяютьця Наливайко, Лобода, Півтора-Кожуха Хмельницький и др. Наконецъ третій кружокъ творять думи зъ часівъ звязи зъ Москвою, зъ кінця XVII-го віку: Виговський, Дорошенко, Палій, Мазепа и инш. Якъ всякий народний епосъ, естъ и малоруська дума звеличенне подій, въ котрихъ виразилося народне лицарство: воно залежало тутъ въ борбі зъ невірними, въ обороні волі и віри. При всій поетичній урасі сихъ творівъ неразъ зъ точністю можна добачити историчний фактъ, що служивъ їмъ за основу, звістне лице, вибране за лицаря и нацонецъ товариські відношення — підкладки сихъ подвигівъ; — все то дуже трудно указати въ стариннімъ епосі. Поетичні картини думи не ограничаютьця безстрастнимъ, рівнимъ характеромъ старого епосу; вона відтінюетця теплимъ меланхоличнимъ чуттямъ лиричної пісні — черта, наново

принесена в порівнянню новим походженням епосу думи. Попри тим можна нерідко добачити в внішнім випровадженню думи замітні поетичні краски, и оце ставить її одним з найчаровніших появи в усїї славянської поезії, живе чуття природи дає думі без ліку поетичних образів, котрі виразисто обставляють еничну грять.

Зь того часу, як властиво народне життє упадає, тратить малоруський епось свою творчу силу. XVIII-й вік зберіг ще черти малоруської старини; Запорожжя доживало ще послідні дні и бурні подвиги прешніх часів находили відгомін в удалих походах райдамак; польські війни припомяналися в „коліївщині“, — и малоруська дума ще свіжо затрималася в пам'яті народу: бандуристы, кобзарі, лірики передавали ще богатий запас старих переказів, но „послідні менестреді“ малоруської поезії, нинішні співаки не знають и того, що знали їх учці. Для народу наступив новий склад життя и не тільки щезла - народня творча сила, но зовсім забуваютьца його давні твори.

Историчний епось однако ж не вичерпує ще усєго поетичного богатства малоруського народу. Лиричні пісні відзначаютьца тою ж самою поетичною свіжостю и глибоким чуттям: крім пісень особистого, найбільш жіночого чуття, має малоруська поезия багато різнообразних битових и обрядових пісень. Ми не помилимося в їх характеристиці, коли ужнемо для сего слів Костомарова, котрий порівнує її з народньою поезією великоруського племені. Оце його слова: „В своїм прямуюванню до утворення трівалого, дотикливого и спочутливого тіла для признанної разь идеї, показує и показувало завсїди великоруське плем'я наклонність до материяльного, и уступав южноруському в духовній стороні життя, в поезії котра в посліднім незрівняно ширше, живіще и повніще розвинулася. Прислухайтеся голосові пісень, придвітця образом сотворенням уявою сего и и того племені, тим и другим народнім утворама слова. Я не кажу, що великоруські пісні безь поезії, напротив, високопоетичною являютьца в них именно сила волі, сфера діяльності, именно се, що такь конєчне для сповнення задання, для якого назначив себе народ в историчнім протягу политичного життя. Найлуччі великоруські пісні ті, де зображаютьца моменти душі, що збирає свої сили, або де представляютьца її торжество або не удачі, котрі однако ж не ломлять внутрішньої снаги. Тому то и такь припадають розбійничі пісні всім до душі: розбійникь лицарь, иде боротися и зь обставинами и зь товаришким порядком. Збурення — його елемент, но збурення неминучо спричиняє відбудовання. Послідне виска-

зуютьца вже в утворенню розбійничих шабк, котрі представляють явний рід товаришкого тіла. То ж не повинно нас удивляти, коли добачимо в розбійничих піснях той же самь елемент спільности, те ж прямуюванне до утворення государственного тіла, яке находимо у цілім прояві историчного життя великоруського племені. Великоруський народ, практичний переважно материяльний, вноситьца до поезії тільки тоді, коли виходить зь вруга звичайного життя, надь котрим працює, працює не розчаровуючися, не уносячися; прикладаєтьца більше до дрібностей, до віддільного, и тратить для того зь очей образний идеаль, котрий єсть головним опоетизовання всякого діла в предмету. Задля того вноситьца великоруська поезия такь часто в область не об'ятного, виходячого по за границі природної можливости, такь спадає часто до простої забави и розривки. Исторична споминка сей чась перемінюєтьца на епось и перероблюєтьца на казку; в піснях же южноруського племені придержує вона більше дійстности и часто не потребує внісення тої дійстности до епосу для того, щоб світити силою роскішної поезії. В великоруських піснях єсть тоска, задума, но нема того маячення, котре такь поетично чарує нас в южноруських піснях.... Участь природи слаба в великоруських піснях, а надзвичайно сильна в наших: южноруська поезия нероздільна відь природи, вона оживляє її, дає їй участь в радости и горю людської душі; трави, дерева, птиці, звірата, сонце, місяць и звїзди, ранок и вечерь, ній и сніг — все віддихає, мислить, чує разом зь чоловіком, все відкладаєтьца зь ним чаруючим голосом то співуділу, то надії, то приговору. Любовне чуття, звичайно душа всякої народньої поезії, рідко вноситьца надь материяльність; напротив же в наших воно досягає дуже високого оживлення, чистоти, висоти побудки и граці образів. Навіть материяльна сторона любви в шуточних піснях представляєтьца зь тою анакреонтичною грацією котра закриває тривіальність и саму чувствєнність одухотворяє, облагороджає. Женщина в великоруських піснях рідко вносятьца до свого людського идеалу; вноситьца її красота надь матерією рідко може влюблене чуття оцінити що небудь за границєю тілесної форми; рідко висказує доблєсть и достоинство женської душі. Южноруська женщина, напротив, в поезії нашого народа такь високо духовно-прекрасна, що и в своїм упадку висказує поетичну свою чисту натуру, и встидаєтьца свого умиження. В піснях забавних, шуточних різко виражаєтьца противність натури одного и другого племені. В южноруських піснях

сего роду виробляється краса слова и виразу, котра доходить до справдешної художности: оддыхаюча людська природа не доволитця простою забавою, но признає потребу надати її красну форму, не тільки щоб розвеселяла, но и вивиспила душу; радість хоче обійняти її елементами красною освятити мисдею.⁴¹⁾

II. Галицькі Русини.

Литература Галицьких Русинів²⁾, яко віддільна проба національности, може заледво зь 30-них років сього віку свій початок рахувати. Вона выросла зь подібних умовок, які спричинили відділь словацької літератури відь чеської. Галицькі Русини після характеру своєї народности ще ближше до Українців, якь Словаки до Чехів; но ту були ще інші причини а найбільш сь, що одень народь розділено між двох царів. Правда ту не спорять обі части о своїм близькім спокривненню, напротив звязують свою историчну

1) Историчні Монографіі 1, 266 — 268. Вь ёго жь книжці о ист. значенню руської поезіи, більша часть посвящена поезіи малоруській.

2) О галицькій исторіи, галицько-руськім нарiчню и літературі гл.:

— Д. Вубрицькій, Критико-историческая повесть временных лѣтъ Червоной или Галицкой Руси до конца XV. столітiя. Перевідь вь польского О. Бодяньского. М. 1845; того жь, Исторія древняго Галицко-Русскаго Княжества, Ч. 1 — 3. Львовь, 1852 — 55; — К. Stadnicki, Sympowie Gedymina, 3 t. (именно т. 2 — й: Lubart, książe Wołyński. Lwów 1853); — Denkschrift der ruthenischen Nation in Galizien zur Aufklärung ihrer Verhältnisse, von der ruthenischen Hauptversammlung. Lemb. 1848 (31 Juli); — An die Russinen. Mit kurzen historisch-politischen und statistischen Notitzen über die Russinen überhaupt und jene Galiziens insbesondere. Von einem Russinen. Lem. 1848; — Słów kilka napisanych w obronie ruskiej narodowości, Lwów 1848; — D. Zubrzycki, Gränzen zwischen der russinischen und polnischen Nation in Galizien. Lem. 1849; — Die ruthenische Frage in Galizien, beleuchtet von einem Ruthenen. Lem. 1851.

— I. Lewicki, Gram. der klein-russ. Sprache in Galizien, Lemberg 1835;

— I. Wagilewicz, Gramm. języka małoruskiego w Galicyi, Lwów 1845; — I. Łoziński, Gram. języka ruskiego. Przem. 1846.

— Як. Головацький, Историчний очеркь основання Галицько-руської Матиці и про Львівь 1850; — „Воря Галицкая“ вь 1848; „Основа“ 1862 — цвітень: Русины вь 1848 году; червець: Библиографическій указатель Галицко-русинской словесности, Вл. Межова; — Як. Головацький, Три вступительні преподаванія о руській словесности. Львівь 1849; — „Національвая бевтактность“ вь Современникъ 1861 Н. 7.

— Дешко, О Карпатской Руси (вь Львовско-русской „Семейной Библиотекъ“ 1855) И. Срезневский, Русь Угорская (вь Вѣст. Географ. Общества, Спб. 1851 — 52, ч. 1V.)

долю и народність, но за то кожда хотіла би уважати себе центральною и головою частею народа и вони не могли до сього часу сполучити своїх літературних силъ и привести свій літературний языкъ до одного знаменника.

Ми вже споминали, що давніці южні пам'ятники руської письменности спорнимъ предметомъ остаютця; що вони зь одної сторони приналежать до великоруської літератури, зь другої сторони уважаютця малоруськими патриотами за властиво-малоруську традицію. Галицько-руські учені и патриоти привлащуют и собі сі пам'ятники, яко давний спадокъ своєї исторіи. Несторь, Иларионь, Володимирь Мономахъ, Кирило Туровський, Данило Заточникъ, Слово о Полку Игоревімь однаково входять и до їх споминокъ, и Южна Русь являється у нихъ „заступницею цілого умственного розвою по всіх земляхъ, що звутця руськими“ (Головацький, Препод. стр. 14)... Однимъ словомъ, сь давно відорвана часть старинної Русі привлащує собі ті появи руської исторіи и літератури сь того часу, якъ вона ще належала до цілого; національне самолюбство спонукує її привлащати собі більше, якъ се могла бь по своїй місцевій историчній долі... Дальше уважають галицькі учені переданнемъ своєї літератури и Литовський Статуть и діяльність Швайпольта Фноля вь Кракові и Константина Острозького и Скорини, и козацтво зь ёго подвигами и поезією.

Якь далеко Галицька Русь може собі привлащувати сі факти, може уважати їх своєю стариною, се можна означити историчними відношеннями її місцевої національности. Ті відношення залежали властиво вь тимъ, що Галицька Русь передь тимъ часть давної федерації руськихъ княжествъ творила; зь початку була сь часть Русі тісно звязана зь цілимъ одними загальними условиями политичного биту и народнего характеру, опісля стала віддільатися відь ёго підь напливомъ чужоземнихъ сусідівъ, и складається вь осібну политичну область. Не довго тривавъ сей перюдъ галицької автономіи. Нападъ Татаръ знівечивъ силу усєї южної Русі и зь половини XIV-го віку Галицька Русь тратить свою независимість и ділить долю Польщі и Литви вь пробігу кількохъ віківъ до упадку Польщі.

Впливъ польского панування визначився ступневимъ, а вконець крайнимъ упадкомъ руської народности, — що и дуже природно. Висші верстви, руське боярство, приймали польске образование, обичаї, языкъ и відривалися наконецно відь народної маси. Руська народність остала сь вь більшости люду, котрий чимъ разъ більше и більше тративъ свої права; якъ звичайно буває зь підчинен-

ними народностями, руська народність була опосліджена, обмежена в своїх громадських відношеннях і позбавлена всякої змоги розвиватися. Православні елементи ослаблені унією; кріпосне право завершило упадок народности.

Въ такімъ положенню находилася Галицька Русь до самого розділу Польщі. Галичина відділена була відъ 1772 р. до Австрії. Матеріальний бить поліпшився зъ того часу, але станъ народности остався той самий: Поляки хотіли надгородити собі страту політичної незалежності розширеннямъ своєї народної області на карбъ руського поселення. Маючи за собою и прежній авторитетъ и матеріальну силу и середки образования, вони конечно поступили вь сімъ своїмъ замірі. Австрійське правительство не мало причини заступатися за Русинівъ и розрізняло їхъ тільки тоді відъ Поляківъ, коли се показалося потрібнимъ за для ёго політичнихъ обставинъ. Виключнимъ було тільки панування Осипа II. Ёго управа була и тутка часомъ пробудження народної самовіжи. Виповняючи свої гуманні пляни, знісъ Осипъ II. кріпосне право; права панівъ дідичівъ були ограничені, старанося про розвій промишленности, а вконець старався Осипъ II. піднести народню просвіту, котра мала підпомагати народньому добробитові. Се вплинуло дуже сприяючо на Русинівъ и зновъ відкрило їмъ дорогу до дальшого національного розвою. Осипъ жадавъ, щоби духовенство — найбільше впливова верства у Русинівъ — учило и проповідувало на народнімъ язиці; руський языкъ ввійшовъ до семинара и университету (вѣ Львові). До сѣго часу відноситця перше літературне зближення Галичанъ до Росії. Безпосередно за відродженнямъ народної самовіжи забажали вони зібрати свої історичні споминки и відновити своє народне спокрєвненне. Великоруська література вь першій разъ прийнялася вь Галичині; галицькі патриоти, зъ недостатку своїхъ власнихъ книжокъ, зверталися до великоруськихъ книжокъ и пробували самі по великоруськи писати. Се ограничалося однакжъ на невеликий кружокъ... Но и пізніший часъ, після Осипа II. бувъ зновъ неприязний для руської народности, котра наново западала вь прежній німічний станъ.

Опісля розпочинаетця малий рухъ наново вь тридцятихъ рокахъ. Вь Галицькій Русі зъ одної сторони находять одгомінъ прямування западного и московського панславизму, котрий підіймавъ голосъ о повстанню слав'янського племені до нового життя и о торжестві ёго надъ національними ворогами; зъ другої сторони виражаєтця тутъ напливъ українського подвигу, котрий вже самимъ діломъ дававъ образці нової літератури вь народ-

німъ дусі. При близькімъ спокрєвненню, а навіть єдинстві сихъ двохъ малоруськихъ народностей, українська література могла оказати своє безпосередне дійство... Галицько-руська література, по признанню самихъ Галичанъ, почала розвиватися „роздѣльно бдѣ України, безъ всякого сообщення, пбдѣ иншими вліяньями“, уважала однакжъ сю українську літературу своєю и конечно повинна уважати за свою. Ревні любителі пильно вичують малоруську народність; но їхъ вь той часъ вь Галичині ще дуже мало; до того часу відносятця труды Маркіяна Шашкевича (1811—43), Устияновича, О. Левицького, Г. С. Илькевича († 1841) и инш., — се перші проби вичити народний языкъ и подати читцямъ руськимъ доступне читанне. Но самъ діяльний часъ починаетця для галицької літератури відъ 1848 року.

Ми не станемо розказувати дрібностей політичного и народнього руху, який тоді виявився вь Галицькій Русі. Досить сказати, що Галичане зъ великою радостею прийняли конституцію, котра їмъ обіщувала народню рівноправність зъ Поляками. А Поляки оставалися и тоді, якъ и давніше, утискаючою висшою верствою населенія. Отто жъ надіялися Русини, що будуть мати своє заступництво на Соймі, котре буде могло обороняти и указувати права Русинівъ. Безпосередно по объявленню конституції зібрали Русини вѣ Львові „головну раду“ котра мала висказувати жадання в охороняти свободу народа. Її програмъ ось який:

„Чувствомъ народности напоєній, и вь тѣмъ намѣренью собралисьмося, мы Русини, котрымъ добро и щастье народу на сердци, и будемъ дѣлати вь способъ наступующій:

а) Первымъ заданьемъ нашимъ буде заховати вѣру и поставити на рівни обрядокъ нашъ и права церкви и священниковъ нашихъ съ правами другихъ обрядковъ.

б) Розвивати и вносити народність нашу во всѣхъ єй частехъ: выдосконаленьемъ языка нашего, утриманьемъ его вь школахъ низшихъ и вижшихъ, выданьемъ писемъ часовыхъ, утриманьемъ кореспонденцій съ письменными такъ нашими, якъ инними до щепу слав'янського належними, розширеньемъ добрыхъ и ужиточныхъ книжокъ вь языкѣ рускомъ, и усиленнымъ стараньемъ впровадити и на рівни поставити языкъ нашъ вь инними вь урѣдахъ публичныхъ и т. д.

в) Будемо чувати надъ нашими правами конституційными. розпознавати потреби народу нашего, и поправленя быту нашего на дорозѣ конституційной шукати, а права нашѣ бдѣ всякой напасти и оскорбленя стали и сильне хоронити.

О тѣмъ всемъ васъ, брата Русини, свѣдомыхъ чинимъ, и упоминаемъ, абысте такъ, якъ дося, несломную вѣру заховали нашому найяснѣйшому цесареві и королеві конституційному Фердинанду I. вь тѣмъ сильномъ переконаню, що пбдѣ можнымъ вступленьемъ Австрії права нашѣ и народность наша укрѣпитися и силы своѣ розвинути могутъ.“

Русини були відкритими оборонниками правительства. Одъ ёго очікували вони всѣго щастя, а

найбільшъ визволення відъ угніту и привлащення изъ сторони польської народности. Подвиги Русинівъ перепинали пляни польскі; тому-то ворогували Поляки на Русинівъ, и положенне посліднихъ було дуже утруднене. Давне ворогування народностей виявилося наново: наново розділяли їхъ події на два противні табори. Поляки обвиняли Русинівъ що вони служать австрійськимъ и клерикальнимъ интересамъ,—що и не було конечно несправедливо; оборонники Русинівъ видять въ їхъ способі ділання вірне поняття свого интересу и щирю любовь до родини и свободи. Якъ би то ні було, Русини, якъ и Словаки, за для збереження самихъ себе, обороняли Австрію, оказали її велику прислугу, но мало зробили для себе: реакція упала на нихъ тавъ само, якъ и на ворогівъ габсбургської имперії.

Объявъ конституції давъ волю прямуманнямъ Русинівъ, а тимъ и відкривъ дорогу галицько-руській літературі. Наново оказується въ ній, хочъ мініатюрна, но жива діяльність, приготовлена висше спімненими обставинами. Якъ тільки відврито „головну раду“, основана була и Галицько-руська Матиця (р. 1848), котра вскорі розпочала свої видання. Но станъ діла бувъ такий непорядний, що „соборъ ученыхъ рускихъ и любителей народного просвѣщенія“ зібраний вѣ Львові для заложення Матиці, буквально мусівъ зачати — відъ азбуки: відъ установлення правописи, печатного письма и літературного языка. Тоді коли виникло політичне питання о правахъ руської народности, учене товариство розбирало питання про граматикку и языкъ, задля того, що одні предклали одну правопись, другі — другу, одні хотіли писати по церковно-славянськи, другі хотіли чисто народнєго и т. д. Постановлення ученого з'їзду трактує о розділі гласнихъ и згласнихъ, о ударахъ и о окінченняхъ. З'їздъ постановивъ наконецъ заложенне Матиці, котра мала „розличні добри и ужитечні рускі книги печатати и оныя рускому народови по найменшой цѣнѣ продавати“.

Такъ розпочалася руська література. Після одної досить повної бібліографії сеї літератури, відъ 1837 до 1862 вийшло до 250 галицько-руськихъ книжокъ — по більшій часті маленькі брошури, букварі, граматикки, книжки для дітей, „набожныя пѣсни“, поздоровляючі, и інші торжественні віршування. Далеко менша часть представляє троха серіозний интересъ: ми постаравмося увазати що більше займаюче. Може бути що число книжокъ въ спімненій бібліографії неповне, но все таки давъ поняття о об'ємі сеї літератури.

(Далше буде.)

ВІДПОВІДЬ НА „ОТВѢТЪ“ п. БРАНИКА.

На мою критику брошури „Причини творення ся нарѣчей“ появилася въ Слові відповідь п. Браніка. Постараюся и на сю відповідь списати делкі уваги.

П. Бранікъ зачинає відъ кінця мові критики, відъ правописи. Після него правописи, латинська и гречеська, не були фонетичними але етимологичними; латинська для того, що Римляне писали *patio* м. *пасію* и вимовляли часомъ с якъ *е*, а наконецъ уживали въ письмі букви *ae*, *oe*, *ph*, которихъ въ виговорі не було чути; гречеська для того, що Греки означали въ письмі *spiritas lenis*, що писали *συχάλω* м. *сυχалѡ*, и уживали довгі самоголосні тамъ, де випала яка суголосна або самоголосна: *πατήρ* м. *патєрς*. О старославянській правописи готовъ п. Бранікъ припустити, що була фонетичною, если згодимося зъ Миклосичомъ що до виговору старославянського.

Якъ видно зъ того, признає п. Бранікъ, що старославянський языкъ бувъ писаний фонетикою. Інші, учені языкослови признають, що и правописи латинська и гречеська були фонетичними. И такъ, що до латинської правописи, повідає Шульцъ въ переднімъ слові до латинської граматикки: *Die Römer befolgten in ihrer schreibart den einzig vernünftigen grundsatz jedes wort so zu schreiben, wie es gesprochen werden muss* (зривн. Правда, 1867, ч. 11). Що до гречеської правописи пригадую тільки слова Миклосича въ єго *vergleichende Lautlehre der slavischen sprachen*, стор. 51: *Der Unterschied zwischen beiden sprachen (міжъ гречеською и литовською) besteht nur darin, dass die Griechen von der wahren ansicht über den zweck der schrift ausgehend nur den laut bezeichneten, während die Litauer auch die etymologie andeuten zu müssen glauben*. Гадаю, що виречення тихъ двохъ ученихъ достаточнo збивають односторонні виводи п. Браніка зглядомъ латинської и гречеської правописи.

Можна би навести тисячні докази, що Римляне и Греки, майже всюда, узглядняли одинъ тільки виговіръ, а не и етимологию разомъ. Ограничуся однакo на немногі приміри зглядомъ латинської правописи. И такъ:

1) Римляне перемінювали, відповідно виговорови, одну самоголосну на другу: *arma*, in-*ermis*; *facio*, re-*facio*; *quatio*, con-*cutio*; *teneo*, con-*tineo*; *tego*, *toga*; *poena*, *punio*; *juro*, *pejero*; *quaero*, *inquiro*; *audio*, *oboedio*; *aestimo*, *existimo*; *famulus*, *familia*; *carmen*, *carmin-is*; *index*, *iudicis*; *homo*, *hominis* и т. д.

2) Римляне перемінювали, відповідно виговорови, одну суголосну на другу: *sella* м. *sedla*, *parricida* м. *patricida*, *collatum* м. *conlatum*, *occumbo* м. *ob*

cumbo, accedo м. adcedo, diffugio м. disfugio; sec-o, segmentum; *quatuor, quadraginta*; scribo, scriptum; *mos, mor-is*; eum, eundem и т. д.

3) Римляне вимітували різні суголосні, и въ виговорі и въ письмі: *rid-eo, ri-si; torqu-eo, tor-si; juv-o, ju-tum*; suspicio м. subspicio и т. д.

4) Римляне писали unus, plurimi, navibus, frondes, esam и т. д. місто давищого: oinos, ploirume, navebos, fruades, esam и т. д.

Самі Римляне були о тімъ пересвідчені, що їхъ правопись не була историчною, але заедно змінялася: Orthographia quoque consuetudini servit, ideoque saepe mutata est (Quint. I, 7, 11).

При такімъ стані річей дивуватися належить, якъ мігъ п. Бранікъ сказати, що вінъ о фонетичній правописи у Римлянъ и Греківъ „ани трошканичого знати не хоче“. Показується, и зъ писемъ язикословівъ и зъ основи самої латинської правописи, що річъ цілкомъ противно мався.

II. Бранікъ въ оборону етимологичної правописи у Римлянъ и Греківъ наводить кілька марнихъ прикладівъ — а то, що *ti* передъ слідующею самоголосною виговорювано часомъ якъ *ci*; що писано *ae, oe* и *ph* задля етимології; що писано *συχαλῶ* м. *сунхалῶ*, *πατήρ* м. *патерс*, и що уживано spiritus lenis у словахъ, починаючихъ ся якою самоголосною.

Що до виговору буквъ *ti* якъ *ci* знаю тільки те, що виговіръ подібний ажъ около сегого віку по Хр. повсюда удомашнився ся.

Що писано *ae* и *oe* місто *ai* и *oi*, то правда. Однак не могу я жаднимъ способомъ понятн, для чого *ae* и *oe* писано задля етимології? Гадаю, що Римляне не причинилися богато для етимології, виражаючи і черезъ *e*. Причина такої переміни лежала въ змінінїмъ виговорі Римлянъ.

Ph писано тільки въ греческихъ словахъ, и то не всюда: fama (*φήμη*), fuga (*φύγη*); часто также elephantus м. elephantus, delfinus м. delphinus и т. д.

Слова якъ *συχαλῶ* писано власне задля фонетики; після етимології повинно бути *сунхалῶ*. G. A. Krüger повідає у своїй латинській граматиці (I, 16): Vor einem kehllaute erscheint in der aussprache *n* wie ein kehllaut, weshalb im griechischen *γ* anstatt *ν* eintritt.

Не понимаю также, якимъ способомъ слово *πατήρ*, етимологично взявши, мав показувати, що властива форма була *патерс*. Переміна коренного *ε* на *η* шкодить етимології більше аніж допомагає. Греки мусіли въ вимові *η* довше протягати аніжъ *ε*.

Spiritus lenis на початку слівъ не доводить нічого. Греки не писали ёго задля етимології, бо тоді той spiritus стоявъ би лише на немногихъ словахъ и не заступавъ би два звуки *j* и *w* (F). Физиологи, якъ Кубелька и инші, вясняють той spiritus зъ фонетичнихъ причинъ, позаякъ при вимові кожної самоголосної повстає якийсь придихъ.

Такъ отже и зъ тої сторони годі замітити якихъ слідівъ етимологичної правописи у Греківъ и Римлянъ, а то тимъ більше, що у всіхъ, п. Бранікомъ наведенихъ примірахъ нічого певного, наукою сконстатованого нема.

Підъ конецъ своєї правописної полемики повідає п. Бранікъ, що при фонетичній правописи повстало би „стілько правописей, скілько єсть виговорівъ“. Боязнь непотрібна. Показалось на Грекахъ, що мимо нарічевихъ літературъ вони въ просвіті, науці и силі не стояли нищче відъ другихъ народівъ. Ми врешті въ малоруській письменности прийняли одинъ виговіръ, найбільше и найширше на Русі розвинений, виговіръ українсько-подільський. Если и тамъ виговіръ неоднотайний, тамъ вже по конечности придержуємо ся етимології.

Досвідъ учить, що етимологи, все и всюда, більше наплюють правописей, аніжъ фонетики. Руські етимологи: Максимовичъ, Головацький, Дидицький, Осада, Бранікъ — всі пишуть инакше, хочъ ніби-етимологично. Справедливо бо зауважавъ Миклосичъ (vergleichende lautlehre, стор. 377 и 378): Ein übelstand tritt ein, wo man, um seine muttersprache correct zu schreiben, an gelehrte forschung gewiesen wird. Mit der abhängigkeit der schreibung einer lebenden sprache von gelehrter forschung ist noch die weitere unzukömmlichkeit verbunden, dass, während die aussprache oft lange zeit hindurch unverändert bleibt, die schreibung sich der immer tiefer eindringenden, sich unablässig berichtigenden wissenschaft anbequemmen soll. Зъ тої то причини величають Німці свою правопись, яко переважно фонетичну, надъ правописи етимологичні Англичанъ и романськихъ народівъ, и ділають въ ній заедно переміни на користь фонетики (зрвн. грамат. Шульца, S. 10). (Конецъ буде.)

ПЕРЕПИСКА.

III. II. Вес...ько въ Др... Мило намъ буде коли поступлять ваші літературькі проби до того степеня, якого въ насъ нині публіка домагаєть ся — тямъ часомъ побратиме, дужайте и працюйте надъ тямъ, чого еще недостає вамъ, а дасть Бігъ, ми діждемо, що вашими працями ввеличаємось.

Редакция.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Коссаць, Др В. Лугаковський, Ом. Партицький, Др К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: *Іванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; шірічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, наменця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411 1/2

Пошумійко.

Оповідання В. Лучаковського.

Не такъ-то давно вийшовъ я зъ шкілъ, щобъ мавъ за тими часами жалувати, та не разъ насуваюцца мині гадки и wspomинки зъ тихъ часівъ, котрі не одинъ тягаръ життя теперішнього улегшають.

Трафилося мині, якъ то не одному и не разъ трафляецця, що сидівъ я въ мойй хаті безъ гроша, хочъ власне тоді потребувавъ я на балъ. Квасний и недобрый ходжу думаю та й придумую, но бачите, якъ би заплішивъ, голова моя якъ би зарти зо мною хотіла строїти, не подає розумної гадки, не показує людяного способу, щоби хочъ одробину сеї світової намони роздобути. Замість сего насунулася мині на гадку пригода, що притрафилася въ такімъ самімъ положенню якъ бувъ я ще на всеучилищі и про сю пригуду хочу тутъ розказати.

На вечерниці умовилисьмося разъ въ однімъ домі, що підемо всі на найблизший балъ масковий. До дому того учащавъ я дуже охотно, бо прибула тамъ на часъ м'ясницъ красна дівчина, сестрінка господаря дому. Не буду описувати якъ вона виглядала, — досить сказати, що була гарна, дотепна, молода, — а я школяръ-юристъ, живучий цілий въ мріяхъ и идеалахъ, думавъ Богъ знає про що. Отсій дівчині приобіцявъ я, що певно буду на балю и не спізнюся. То жъ хочъ въ воду скоць, треба було утримати честь школяра и вволити бажанню красної дівчини. Спершу не мавъ я вправді потрібнихъ на балъ грошей, та балъ мавъ відбутися ажъ за тиждень, а я сподівався до того часу дістати листъ зъ грошми. Дець за днемъ миніає скоро, а я на дурно вичікую помилування відъ родичівъ, нетерплячо бігаю на пошту, питаю листоношівъ, все на дармо! На конець приходять и день балю, а тутъ ані гроша въ кешени, ані листу, ані у бога пожити, — ходжу,

думаю, придумую, що тутъ робити? Розсерджений, нарікаючи на лиху долю, хватаю за капелюхъ, иду на прохідъ, щобъ розігнати прикру гадку, але напередъ загадавъ я удатися до одного знаємого, щобъ у него пожити потрібні гроші.

Иду задуманий, непевний чи плянь удастця и не дивлюся навіть на світъ мерзений, що мене тільки горемъ напоївъ. Ажъ тутъ чую, що мене зъ заду хтось обіймає въ половину и гнетє намулєсерно мої сухі ребра. Зъ порялку я мало що пазъ шкіри не вискочивъ, бо бувъ певний, що се медвідь який вирвався и зо мною темеръ хоче боротися. На мій распачливий крикъ я зіставъ вольний, а коли готовився стати въ мойй обороні, зобачивъ я здивований передъ собою незнамого мині, пристойного, сильного и порядно приодітого молодика. Здивований и розгніваний отворивъ я губу и вже хотівъ сего сміливого обложити пальцею, коли вінъ весело до мене озвався, подаючи мині руку:

„Де такъ спішите и о чімъ думаете? — кличу за вами довгий часъ, а ви якъ би троха приглухі, ані обернетесь“.

— „Не естъ моїмъ значаємъ відповідати незнаємымъ мині людамъ“, сказавъ я неспришно. „Мусить то бути зрештою помилка, котрої прощу що до моєї особи дальше вєстерігатися.“

„Заразъ, заразъ погодимося“, відповівъ незнаємий, а стиснувши мою руку, обернувся и сміливо побігъ закрутомъ въ одну алею.

Не знавъ я дійсно, що то такого, — и гоївъ, и сміхъ, и цінавість обгорнули мене; наразъ мавъ я йти за незнаємимъ, ажъ той зновъ закрутивъ коло мене.

„Красна, дуже красна, — нушу дізнатися хто вона; — но якъ же ви жаетесь, чого ви такі квасні?“ считавъ розтріаний молодикъ.

Я ставъ и дивлюся відъ нігъ до голови на него.

„Що мене такъ оглядаєте? Не знаєте, прощу, хто естъ та панна?“

И усміхнувся на те питання, а не підносячи цілої річи, показавъ я пальцемъ в коло и спитавъ: чи давно хоруете?

„Я здоровъ, хвалити Бога, але ви чогось неконче, виглядаєте мнѣ якъ би нині бувъ сень платного векся, а ви не були при гропахъ. Може могу вамъ служити, коли такъ дійсно, то прошу тільки розказати, але позвольте, щобъ я до васъ на мешканне спровадився.“

Одурівъ, гадаю собі та стиснувши раменами кажу йому: „Але жъ чоловіче, я тебе не знаю!“

„Виджу, що хочить вамъ дуже о форму, то жъ представляюся вамъ яко вашъ колега: Петро Пошумійко. Теперъ знаєте вже мое ім'я та тільки ім'я, а мене самого лишъ тільки, що попередъ; але нехай такъ буде, — теперъ же говоритъ, чи хочете троньки, чи приймете мене до себе, бо тамъ, де ви мешкаєте, мешкає на першій поверсі ось тая дівчиця. „Где? що?“ сказавъ и подавъ мній руку.

„Все те ділля такъ скоря, що годі мнѣ було цілу річъ добре пояснѣти, а твоя менше дати на се скору відповидь. Мовляв того имени я собі не пригадувавъ, та не було часу жадати довшихъ виводівъ.“ Пошумійко потаннувъ мене за собою и мнѣ вилізъ до свого помешкання.

„Що жъ да одда, скажіть же мнѣ, прощу?“

„Не знаю, кимъ ви говорите“, відповівъ я.

„Ага, а гдѣ поривай, що мешкає вь вашій камірниці?“

„Не видівъ я жадної чорнявої“, кажу.

Та жъ той зъ першого поверху“, тягне нетерпеливо Пошумійко, „красної зъ синіми очима, гарного росту, то!“

„Все дармо, пане колего, я жадної такої тамъ не видівъ.“

„Але єсть дійсно, зъ певністю, тільки ви не хочете мнѣ сказати: може ви самі вь ній влюбилася? що? — то скажіть, тоді я не буду вамъ нерешодажувати.“

„Ні, будите смейні“, сказавъ я, „робіть собі, що хочете, але ви мнѣ, ані я вамъ не буду на черешкодѣ, бо я вь черешкахъ не люблюся.“

Пошумійко сповданувъ на мене недовіряиво бохотомъ, але заразъ змінивъ предметъ бесіди и ставъ млеоти нісенітничі відъ свѣта. Я ширвъ азъ нимъ зумудий, неспасний чин збо не обманьцязкъ, но вь душі радъ, що дістану товариша, якъ показувалася ростріяного, але веселого, а такого я дуже бажавъ.

Принуджений приязною бесідою Пошумійка, сказавъ я вконець причину моего злого гумору и ще не везиши, всего доповісти, якъ вінъ мнѣ вручивъ мимо всего опору потрібні гроші.

Най в такъ було погадавъ я, радъ, що буду мігъ додержати слова и хотівъ подякувати, коли ось Пошумійко лишивъ мене, а самъ погнався якъ

посоленай вь бічну улицю, гукуючи зъ далека, щобъ я при віжоді дати ключъ, бо вінъ ще ниі спровдига.

Я бувъ певний, що на тімъ скінчитця, а пострієнець забуде про перепровадження, та хйба прийде свої гроші відобрати. Де тамъ! Повернувши зъ балю, котрий добре удався, застаю річи мої вь сіняхъ, а покій мій гарно умеблєваний. Пошумійко сядівъ на кріслі и вишитувавъ сторожа хто вь тій камірниці мешкає.

„Ей, нмъ геть, ви тумане“, сказавъ гнівно Петро и замітивъ видно не конче задовільною бачку зъ тремъ пригаупивъ сторожови.

Сторожъ вийшовъ, а Пошумійко звернувся до мене.

„Не гнівайтесь, що я вамъ наробивъ такого неладу“, сказавъ вінъ и подавъ мнѣ руку.

„Що ви мене перенесли на мешканне до сінни“, відповівъ я; „що жъ я зроблю зъ моїми річами?“

„Віддайте жидові, бо се певно не ваші, а отсі річи мої власні, то жъ рба будемъ їхъ уживати, — але жъ та чорнява! гарна, ей гарна!, туманъ сторожъ нічого не знає! А балъ якъ випаръ? — сідайте, закурите, ей чорнява! будете мнѣ помічні? не гніваєтеся на мене, що я васъ вчера напавъ? отъ дивитъ кравецъ не приходить до теперъ! було досить гостей на балю?“

Такъ говоривъ ростріяний молодець, а кожде єго слово, кождий рухъ и оборотъ, кожда чинність свідчили, що єсть легкодухъ, безъ застановлення, безъ мисли, але при тімъ добрий хлопець.

И ставъ робити порядокъ вь хаті, а Пошумійко закуривши цигарето и вляоживши ноги на стілъ, зачавъ свистати якусь чабарацку.

„Ви певно цікаві знати, що я за одинъ?“ озвався мій товаришъ.

„Добрий хлопець, тільки легкодухъ“, сказавъ я.

„Правда бо й отець мнѣ то само говоритъ кождимъ разомъ, якъ дає мнѣ гроші. О! мій отець дуже добрий, має вправді тільки одно сельце, але дбає про вигоди своего одинака, якъ би мавъ не знати який мастокъ. Що забавну, то й маю. Я дійсно не достойний такого отця. Але жъ чоловікъ тільки разъ жие на світі. Ага!“ тягнувъ Петро дальше, бушуючи при тімъ вь кешені відъ сурдута, „отъ дивитъ: відъїзжаючи зъ дому передъ півъ рокомъ, давъ мнѣ отець листъ до мові якоїсь далекої кривячки и поручивъ, щобъ я тамъ часто бувавъ, бо то має бути чесна и приятна особа, у котрої мігъ би я добре забавитися. Але я не конче цікавий на ту кривячку; не видівъ я її, не знаю и знати не хочу!..“

Відвернений відъ, Пошумійко, складаєть я річи, ажъ наразъ дуркить, роздаєся до покою, що я да- даєть, що педна стеля, упала. Дивлюся Пошумійко дежить на землі розскрачений, прикритий криломъ и стодомъ, а на голову ёго летѣла вода зъ роз- тріскані оладки. Петро, хитаючись на вріслі, скиб- нувъ рівновагу, вивернувъ крило и потягнувъ стіль за собою зъ оладкою. Премішувъ я на помічъ то- варишеві, але вінъ уже вірвася, а ставуши наць подервертацими ріями зъ смікомъ стаєть деня- мувати віриць о збуренню Трои; потімъ, сміючися сердечно, подожився на діжку.

«Бо прошу васъ що мнѣ зъ той хрещанки?» тагнувъ далше Петро. «Певно те дякоє стара, за- табачена тітка, вікова панна, що має двацять по- тівъ, трийцять, псуківъ и цілий локій, манарівъ, що все ёно молитця; частовада би мене, медички вами, а ще до духа казала би носити хрестини и модни святихъ, — не кочу, не цілу; инсть оєй від- дади ще буде часъ, — але — але! ви таки зъ па- щостю не знаєте той діячим!»

«Ні не знаю бо тутъ жадна на мешкає»

«Почекайте дорекоюна васъ», сказавъ Пошу- мійко, вилетівъ скоро зъ докою и ставъ бігати відъ однихъ дверей камниці до другихъ и вилетався вон- машканна своєго идеалу.

Въ короткімъ часі вернувъ вясний и незадо- вольний, а кинурици капелюхъ на стіль, зачавъ хо- дити по покою.

«Правда», озався по хвилі, «мама йі тутъ, а в- бре ви казали, га! мушу вищераджитися, га! гмъ і- ні! зістану тутъ, бо ви мнѣ припали до анедобн- а вона мусить, якъ на въ сій тѣ въ друшій, або въ третій камниці, а коженно на сій улиці мешкати. Ходіть, підемо разомъ шукати»

«А знаєте жъ, якъ вона називаєцца; о кого жъ будете питати?»

«А правда? не знаю, — до ага! буду дивля- тися о красну, молоду, чорняву дівицю»

«Краса, єсть річъ вподобн, вамъ, може вона впоподобатися, а мищому ні, и на відвертє; ся при- знава отже всть дужа азглядна, щобъ дрессому дів- чину відшукати», відповівъ я.

«Ну, а ще жъ робити? Я мушу зъ нею пі- знатися», відповівъ розладливо Пошумійко.

«Почекайте, ви мнѣ вигодили, то жъ я о- вамъ хору відслужитися», кажу. «Тутъ доде маєъ жидє нашъ молега, відъ давна; вінъ знає воіхъ, що живуть на сій улиці, то жъ підемо до него, а вінъ намъ всё розкаже»

Пошумійко ставъ мене стискати и цілувати, радъ, що знайшовъ въ мнѣ охочого товариша и нарядивши капелюхъ, спішиав чимъ скорше на звідини.

Та жъ не показався тамъ на улиці, го- ворю ёму и докарую на ёго одіжъ замащену олі- ёмъ. Пошумійко, шибяючися въ камниці відъ дверей до дверей, въ своїмъ розтріпанцю не зважавъ, що забравъ на дурдуть стіду, по дотрій стівавъ оліи зъ ніжноі лимпи.

Перебравши ся, вишли ми зъ дому на звідини. Мислега нашъ, що маєть намъ воє вичодити, меркавъ въ третій камниці відъ насъ. Пошумійко де, мігъ терпеливо вичекати, щобъ во звідати, наслухуючи камниці.

«Почекайте, на що намъ дурно трудитися, нашъ молега скаже, де маємо удатися», дригнѣвъ я.

Пошумійко, не зважачи на воє старе старе, махнувъ рукою и влетівъ до сялепу зъ вудлинямъ, що бувъ на долі сєй камниці, а мимімъ, воли пі- шовъ за нимъ.

Видно, що бувъ въ силѣи такий звидѣ; бо тільки вступилисьмо, веравъ прищула и храниво зъ за столѣ тлуста, засмаривана різничка, до мого Мацку! скоро дві порціи кофбаси въ кашу стою для тихъ панівъ, — а увелешанівсья жаръ, може найкраще нѣтъ уміла, вресна и павъ сидѣти на забрудженихъ лавкахъ и при тамъ вє, столу.

Я розсміявся на голосъ, а Пошумійко нетер- пеливо туннувъ ногою, мовъ би розгніваний за те, що різничка не пізналася на німъ и на ёго маячен- няхъ, а дварадъ, дивѣ, (думъ и не перекидїшли на кивбасу, іно...

— А суть и уха, схарбъ, чимъ можу служити? Прощу жъ сидати.

«Але жъ ні!» гнівно крикнувъ Пошумійко, а я все сміюся, що ажъ слези въ очакъ потаплива.

— Ага! то може панове потребують смальцю, кишокъ, шинки, — тягне далше різничка, дивля- чись здивована то на мене то на Пошумійка.

«Воєго того мнѣ не потрібно», крикнувъ По- шумійко, «дайте мнѣ спокій зъ вашими припра- вами, я хочу довідатися хто въ сій камниці про- живає»

«То істи нічого не будете?» спитала різ- ничка гнівно.

«Я жъ казавъ разъ, що ні!» відповівъ мнѣ то- варишъ.

— А то йдіть до лиха, — крикнула різничка, — у мене нема звідного бюро — и стала обси- вати насъ всілякими прізвищами, котрихъ однак- ми не дочули, утікаючи скоро изъ skleпу.

Я гадавъ, що Пошумійко буде на мене гні- ватися, що я при ёго розмові сміявся, черезъ що різничка найбільше розгнівадала ся. Але де тамъ! вінъ ставъ вразъ зо мною сміятися и повернувъ до се- редини камниці на звідини.

Зачалисьмо від перших дверей. Приходимо до одних, — замкнені. По довгім пуканню виходить п'яний сторож і заточився так, що мало обох нас не повалив на землю.

— „Ну! з тим нема що говорити, най здоров спочиває!“ сказав я і потягнув Пошумійка на перший поверх.

Тут знов тільки двері. По даремнім пуканню отворилися одні. Вибіг малий хлопець зашебетав: „тата нема в дома“, вернувся і засунув за собою двері.

„На лихо тобі татка“, заворкотів Пошумійко, „одуріли люде, чи то може який дим провлятий, — живої душі нема, щоби можна переговорити: що тут тепер робити?“

— „Ра! ходім на другий поверх“.

Идемо, — знов двері замкнені. При дверях був дріт від дзвінка. По довгім дзвоненню, на котре ніхто не явився, Пошумійко потягнув сильніше і здавця урвав дзвінок, бо сейчас дався чути голос роздраженої кухарки, що спішила уварити влізаниця.

Не чекаючи аж двері отворятця злетілисьмо з шумом, гуком і стуком по сходах на улицю.

(Дальше буде)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

До якогось тамъ часу, ні дрібна українська шляхта що браталась перше зъ козацтвомъ, ні міщане, ні городові і запорозькі козаци не звертали опасливої уваги на панські городи й села, що вистали собі по Україні що-року; а й надто байдуже було людемъ посполитимъ, що то не громадилися по міщанські або по козацькі: ратаймъ, чабанамъ, будникамъ и иншому робітнѣму людови по вираїнськихъ селахъ и хуторахъ. На початку залюднення України (а залюднитись почала вона, де в половині XVI, а де аж у першій чверті XVII століття), після нільговихъ роківъ, міщане и селяне знали єдиний одбутокъ — допомагати дідичові чи старості у поході на Татаръ, або в сторожі по урочищахъ и татарськихъ шляхахъ; бо надъ усе инше прекладано тоді оборону відъ гординського нападу. Не здавалась важкою ся допомога; зъ самого бо життя вираїнського вона виникла. И безъ зазиву старшихъ, мусило кожен по всякъ-день остерегатись татарської напасті. Не инако ратаї, косарі чи женці виходили в поле, якъ узброєною громадою. Визволяючи рідну землю в Татарві кровью своєю, воюючись ізъ нею завсяке селище,

за можний настовийкъ, українські селяне такъ позвникали припасувати собі зброю, що якъ задралась козакъ ізъ панами, то за малій часъ ізъ ремесниківъ и ратаївъ купились бувало сотні й полки козацькі; якъ же після 1646 году князь Брема Вишневецький почавъ смиряти своє заванте поспільство, то самихъ самопалівъ по ёго добрахъ набірано в мужиківъ „тисячъ скілько“; а не мало жъ то було й сховано! Мусила на Вираїні кожна людина вчинитись воїномъ. По старостянськихъ люстрацияхъ XVII століття рідко де згадуюцца данники зъ міщанъ, а знай говорять люстрації про такі міщанські домі, що зъ нихъ не беруть жаднихъ податківъ, тільки коженъ міщанинъ повиненъ служити міню й оружно підъ рукою старости або ёго намісника.“ Міщане сі звались послушними. Рядомъ зъ ними кожному містечкові лічено міщанъ и непослушнихъ, а часомъ їхъ такъ таки й прописувано Козаками. Про такихъ звичайно говорицца в люстрації, що вони „ждного одбутку ні послухання не одбувають“, а инді прибавлявци, що своєю волею „користуюцца, вони всякъ полими, річками и есягають підъ свої оселі усі грунтї“. Вагацько було хуторівъ, що сиділи жовніри панськихъ хоруговъ або вибраньнихъ и чужоземнихъ ротъ, дослужившись права заняти собі такъ чи сякъ займище. Мірляли вони собі землю мовляли, шаблею, бо мавши в рукахъ аркушъ писаного привилея відъ пана чи корунного гетьмана, надавали вони наперові оружною своєю рукою таку силу, яку змогли. Не знавъ того и самъ панъ, що дававъ привилей, мовъ спражній король вірному своєму воїнові. Викохавшись по військовихъ таборахъ и загосподарювавши селянськимъ робомъ на вольній Україні, такі рубаци не кидались давнѣго ремества и підъ хуторською стріхою. Вкупі съ послушними и непослушними, що години були вони готові віджахнути Орду, а якъ доведецца — доказати свого права, хочъ би й вельможному дідичові або старості чи ёго дозорцамъ. Рідко жъ бо котерий панъ дідичъ або могутій староста перебувавъ у своїхъ добрахъ на Вираїні. Сиділи вони по старихъ своїхъ писькихъ кублахъ або терлись коло королівського боку; на Вираїну жъ звичайно посилали такъ званихъ официалистівъ, що орудували замість самого пана и на ёго имѣя залюдняли не міряні пустині. Український Русинъ, набравшись воїнського духа у боротьбі зъ Татарами, вважавъ не на великій рідъ шляхтича, а на ёго звичай, на хоробре серце, на козацьке завзяттє. Панські дворяне були в ёго очу ті жъ вольні люде. що й вінъ самъ. Коли зъ ними не ворогувавъ, то бувъ за пані-брата, не згинавъ спини, не схилявъ голови, се привикла вбачати шляхта по надъ Ви-

слою. Київський бискуп Верещинський писавъ 1594 року до сеймовихъ панівъ, що городи й села українські, „пишаючись незагнузаною волею своєю, не то своїмъ панамъ та й панській собаці не вказують дороги¹⁾. Загаломъ сказати — шляхта de facto втрачувала свої привилеї вь тому краю, де всякий гербований и негербований здобувавъ собі волю, достатки, силу або й широку славу. У перші часи якъ зъявилось на Україні козацтво, — люде прості ходили по здобчѣ за приводомъ шляхтича; якъ же воно вбилось у силу, тоді вже шляхта козакувала за приводомъ здатнихъ и свідомихъ простолюдицѣв. Снмъ робомъ єднались усі стани по Україні більшъ, ніжъ якимъ иншимъ. Українській шляхті було не до гордування поспільствомъ; часто мусила вона шукати єго ласки: вкупі зъ нимъ обороняла оселі и добутки, вкупі втікала зъ гординської чи турецької неволі, вкупі ховалась по болотахъ и нѣтрахъ, разомъ же зъ посполитими приймала й наругу вь яснрі або на тихъ турецькихъ чорноморськихъ матергахъ. Звідкіля бъ то ні завлікся на Україну, свого порядку не здолівъ би поставити вище громадського; не по своїй уподобі, а спільнимъ побутомъ мусивъ пробувати середъ козакуватихъ українцѣв. Різко зъ громадою шкода було шляхтичові роздобутківъ сподіватись, а й надто — про походи дбати. Ба й сама мова панська, що вихолалась де инде у вищій культурі, перероджувалась тутъ у простацьку, народню. Зоставались тільки деякі слова чужоземні, а духъ панської мови зникавъ у козацькихъ и громадськихъ пісняхъ и гуторкахъ. Помилвся Кромєрь, пишучи про Посполяту.

Річъ XVI століття, що Русь балакає по польські більшъ ніжъ по руські, бо, мовлявъ, хлібороби переселяюцца туди ради плодючої землі, а люде лицарювати — задля війни зъ Татарами.²⁾ На панськихъ бенкетахъ певно, що розмовляли більшъ по польські, приподоблюючись тому смакові, що ширивсь изъ по за Висли. Отъ же те, видно, дужча була руцина вь руського панства надъ польщину, коли й такий магнатъ, якъ Микола Потоцький, картавъ словами руськими послі, що прибували до єго, яко гетьмана, відъ шляхти.³⁾ Онісля вже наплило польської мови на Україну. На початку жъ залюднення нашихъ руськихъ пустинь щирі Аяхи держались тільки по за Вислою, а по сялустошенихъ країнахъ древнїй, вярязької Русі займали займища

самі мащї люде. Знали вони польську мову, яко сеймову, яко учевню по шкодахъ польськихъ, якихъ не бувало у Русі до кінца XVI століття; знали вони її и зъ книжокъ, що почали печататись замість латинськихъ. Писали вони по польські військові реляції и листи, такъ само, якъ робила козацька старшина ще й вь XVII столітті, а що гуторка вь їхъ цанувала руська, видно зъ самихъ пісень козацькихъ, що сягають ажъ до Вишневецького Байди. Самі Татаре що кочували на Подолі й Волині, поки їхъ не повиганяли звідкіля Ольгердъ и Витовдъ, уміли говорити по нашому, бо й черезъ сто роківъ після того, у Добруджі, розмовляли по руські зъ Стрийковськимъ и єго товаришами, споминаючи давні свої кочовища на Русі.⁴⁾ Чи диво жъ коли дяцька молодіжъ, слугачи на узग्रянничї, розмовляда по руські? И пісня й жартъ и горяче слово вь задорі — все тутъ перемагало польську мову, хто бъ її ні адісѣ на Україну. А що латинська віра ширила вь нашому краї польщину, то до XVI століття вона ще не боролась изъ вірою грецькою, за котору держалась руцина. Оборонялись обидві тільки відъ реформації, що занесли до насъ учені люде зъ Німеччини. Ні вь реліції Претвича, ні вь оподідані Цяпроцького про Запорожжє вь дияриунї, Ласоти⁵⁾, що послушавъ на Запорожжі відъ цесаря Рудольфа другого, не знаходимо споминку про неоднакову віру або мову проміжъ козацтвомъ, до которого багачько горнулось щирихъ Ляхівъ укупі зъ рускою шляхтою. Руські попи не мішадись у козацькі справи й порядки. Ба й тоді, якъ задрались козаки зъ панствомъ, держались вони спершу панської сторони, а на козаківъ ремствували яко на бунтовниківъ и свєвольцивъ. Козаки такожъ у своїхъ походахъ и кочовищахъ не дбали про допиську науку віри християнської. У козацькій думі про бурю на Чорному морі, Грицько Збородський, отаманъ козацький запорозький, доходяючи на судну, промовивъ до козаківъ такі слова: „Сповідайтесь, панове, милосердному Богу, Чорному морю и мні, отаману копіювому;“ а дяратинський подовничъ Олексій признавъ у своїхъ грїхахъ такъ: „Хоча Святе письмо я читаю, васъ прєстижъ доудей на все добре наставляю, а я все самъ не добре починаю... Панъ преко-руської віри Адамъ Кисіль писавъ про козаківъ, що вь їхъ не було жодної віри; унїцький

1) „... którzy jednak nie tylko panom swym, ale drogi psu ich wolnością awą swawolną ukraińską szczyścąc, nie okazują.“ (Sposób Osady Nowego Kijowa, 47.)

2) Polska etc. 36.

3) Szajnoch, Dwa lata dziejów naszych, 168.

4) Strykowski wyd. Bohomolca 376. Київський бискупъ Верещинський, сміючись изъ необачности шляхти кладе Орді вь уста мову руську а не дяцьку: „Twoja wpiasz, moja chorujesz, pody twoja do Ordy budemo sie dobre wliety, po kobylini budem kasze wzywaty, a po-soku kónskoju z-molokom pity.“ (Publica etc. 23.)

5) Tagebuch des Erich Lassota von Steblan.

митрополита Руцький іслескавъ те жъ саме. Зоведго розумно, що залюдненне українськихъ пустинь стало безъ попівського приводу; та й тягло попівство наше тоді не до Києва, а до Вільна тамъ бо була его столиця, а не въ Києві, якъ спершу й напослі. Зъ другого жъ боку, латинська проповідь не поняла ще лицарського духа тихъ Ляхівъ, що тядли на Україну задля роздобуттівъ и войни зъ невірними. Перший латинський бискупъ нивський, що не писавсь in partibus, а справді пробувавъ инді въ Києві, прихавши сюди 1589 року, „не знайшовъ жадного латинського каплана, жадного костела и олтаря католицького, опрѣчь пороженї замкової казначки, та маленького доминиканського костела на Подолі зъ однимъ тільки ченцемъ при нѣму.“¹⁾ Бискупъ сей бувъ синъ шляхтича зъ Люблинщини, Верещинського, грецької віри, и, яко прозелита, дорекавъ замковимъ урядникамъ, що вони, на зневагу латинству, зачинали въ капляци свої коні, а далі те жъ саме прописавъ и про руську церковь Софїю. Стояла вона, каже, безъ криши, затікала дожджами, и Книже держали въ спустошенихъ мурахъ свою скотину. Зъ сѣго розумно намъ, що нікому було тоді въ Києві дбати про святощі; тимъ байдуже було Українцямъ и про те, котера віра краще. Який піпъ лучивсь у католика на Україні, чи латинський, чи руський, однаково слухали его відправи; а латинськихъ попівъ такъ мало було тоді не то въ Київщині, та й на Волині, що пони руські хрестили въ Ляхівъ дітей, причащали и ховали католиківъ. Волинські Ляхи вважали їхъ за одно зъ ксєндзами и такъ до нихъ горнулясь, ще латинськимъ ієрархамъ довелось одлучати свою паству писанимъ правомъ. Видовъ король Степанъ универсалъ до руськихъ єпископівъ, щобъ не давали попамъ утручатись у церковні треби католицькі, підъ острахмъ 10 тисячъ кїпъ грошей литовськихъ²⁾. Оце жъ латинство не мало ще сили на Україні, щобъ не попускати руському духові гори надъ Ляхами-заволоками, а руська віра по носихъ осадахъ держалась не церквами та попами якъ переказомъ старнхъ людей благочестивихъ. Чи тамъ воно було, чи инаякъ, тілько шляхта обохъ обрядківъ перероблювалась на Україні у простолюдню Русь, не впиняючись ні вірою, ні мовою, ні своїми гербами, що не здались тутъ ні на віщо. Не про віру, не про мову, не про титули, а про затулу відъ Орди мусили вони разъ-у-разъ турбуватись.

(Далше буде.)

¹⁾ Wętwaszydaki, Sposób Osady Nowego Kijowa, str. 87.

²⁾ Арх. Югос. Росс. I, 113.

Д У М К А.

(Написана до знесення криштва.)

Стоять села. Вишневі
Сади зеленіють,
Степомъ-поломъ, якъ въ золоті,
Лани наші спіють.

И здасться на ті села
Зъ неба щасте лєтця...
Чого жъ така думка чорна
Коло серця вєстця?

Подивлюся, Україно,
Подивлюся, Мамо,
Подивлюся та й заплачу
Гіркими слєзами.

И подумаю: вернися
Вєлька Руїно,
Нехай ще разъ попробує
Щастя Україна.

Нехай ще разъ своє слово
Вимовлять гармати:
Може... нового Богдана
Нородила Мати.

Не хотівъ бя, Мамо, крові,
Пожежі, недолі,
Якъ би не такъ важко бачить
Братівъ у неволі.

В. Куликъ.

— * * * —

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУСЬКОИ ЛИТЕРАТУРИ.

II. Галицькі Русини.

(Далше.)

Безпосередно по об'язї конституції, основано часопись „Зоря Галицька“ (1848—1857; въ 1860 въ виді альманаха) — одна зъ важнишихъ галицькихъ часописей посвящена галицькій старині, історї, літературі и обороні народнихъ інтересівъ. „Зоря“ виходила відъ рішними редакціями, міжъ иншими Гушалевица, Дидицького и Савчинського. „Зоря Галицька“ була виразомъ загальної гадки руської Галичини и має въ собі багато матеріалівъ для вивчення галицько-руськихъ дїлъ и народнєго подїягу. Крімъ того виходили: „Семейная бібліотєка“ С. Г. Шеховича (1855—56), котра хотїла познакомити своїхъ читцівъ зъ галицькою історїєю, а найбільшъ зъ великоруською літературою; „Галицькій історическій Сборникъ“, виданий галицькою Матицею (1854—60, 3. вип.) „Отечественный Сборникъ“ В. Зборовського; альманахъ „Черемшанинъ“ и дек. инш. Бувъво воі ті видання най-

більшъ посвящені вивченню галицької народности, старій и новій історії, другихъ славянськихъ литературъ, а особливо великоруської и української. Галицькі видавники передруковували повісті Основьяненка, „Мичмана Цоцѣлуева“, „Солдата Перефилъева“, вірші Хомязкова и т. п. И на се ограничалося властиво їхъ знавне великоруської літератури.

Властива діяльність галицько-руськихъ письменниківъ була посвящена виключно своїй народности: вони обороняли її права підъ часъ революції, вивчували історію и народній бить, старалися усталити літературний языкъ и граматичну, писали елементарні книжки и віршування въ „набожнімъ“ або по старому торжественнімъ настрою. Ихъ значенне виключне и узке місцеве. До 1848. руська книжка була великою рідкістю, и чи не одна Русалка Діѣстровая (Буда 1837), видана кількома молодими галицько-руськими любителями, та ще „Галицькій приповідки и загадки“, зібрані Григ. Ількевичомъ (Відень 1841) згадуютьца ще зъ книжокъ прежнього часу. Ми назвемо найбільше звістнихъ письменниківъ. Я. Ф. Головацький, бувшій професоръ руької словесности на львівськимъ университеті и найдіяльніший¹⁾ зъ галицькихъ письменниківъ и патріотівъ, видавъ „Граматичку Руского язика“ Львівъ 1849; „Три вступ. преподаванья о руской словесности“, 1849; „Розправу о язичъ южно-руськомъ и его нарѣчіяхъ“, 1849; „Историческій очеркъ основанія Галицько-Руской Матиць“, 1850; „Очеркъ старославянського баснословія“ 1860; „Начало и дѣйствованіе львовського ставропигійського братства“, 1860 и инш. и наконецъ обширній збірникъ галицькихъ пісень, виданий Бодявськимъ въ чтеніяхъ Моск. Общества (1863—1864). Другій Головацький, Іванъ, видавъ „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“ (Відень, 1846—47, 2 ч.) а „Пѣніе радостнаго Голоса Государю Николаю Павловичу, императору всеи Руси (?)“ (1845, вид. 1848). Першу руську граматичку зложивъ Осипъ Левицький (1801—1860); вінъ видавъ такожъ кілька иншихъ елементарнихъ книжокъ и за сими „Баллады Шиллера“ (Перемишль, 1839—44). Мик. Устияновичу належить виданне „Галицько-руського Вѣстника“ 1849, и „Поезія“ (ч. 1, Львівъ, 1860). Іванъ Гушалавичъ видававъ въ 1849 ві Львові „Новини“ и въ 1851 „Зорю Галицькую“, въ 1861 надрукувавъ збірникъ своїхъ віршувань („Поезія“ И. Г. Львівъ, ч. 1). Богданъ Дідицький, авторъ поемъ „Конюшій“ (1853) и „Буй-Туръ Всеволодъ, князь Курскій“ (1860), загаломъ плодотивний доставникъ стихотвореній на

¹⁾ До якого часу. Прим. Ред.

торжественні припадки, написавъ такожъ розправу „О неудобности латинской азбуки въ письменности русской“ (Відень, 1859) и „Споръ о рускую азбуку“ (Львівъ 1859) и різкі часописні статті. Ігнатій Галька описувавъ „Народнии звичаи и обряды зъ-надъ Збруча“ (2 ч. Львівъ 1861—62). Духовними творами и проповідями звісні М. Малиновський, Ів. Гушалавичъ, Гр. Гинилевичъ, Ст. Мустиновичъ, А. Радолинський и инш.

Галицько-Руська література и теперъ ще не усталилася зуповно ні възглядомъ літературнихъ формъ и язика, ні азбуки. Зъ азбучного питання можуть ще виникнути спори, въ котрі замішуетца народній інтересъ, а навіть политична інтрига. Одъ 1848 уживають галицько-руські письменники виключно кирилицю и гражданку. Передъ тимъ, до 1848 року, въ руськихъ книжкахъ, котрі були тоді рідкістю, показувалася и латинська азбука зъ польською правописею, — такъ уживали її на пр. Тимко Падуря, Вацлавъ зъ Одеска, Вагилевичъ, Лозинський а навіть О. Левицький. Но відъ 1848, разомъ зъ розбудженнємъ народніхъ прямувань вийшла наконецно и народня азбука — Лозинський, Левицький, Вагилевичъ наворачилися до неї, — польську азбуку оставлено на стороні; вона утратила віру, задля того, що въ певнімъ ступені зближала читця до чисто польського письма зъ ущербомъ народнього інтересу азбуки. Въ посліднихъ часахъ почала наново появлятися польська азбука и, якъ кажуть, не безъ политичного значення. Не уважаючи на усталену кирилицю зъ 1848 року, котра після слівъ галицькихъ патріотівъ служила „доказательствомъ потребъ и общой волі народа“, видавъ Левъ Венглинський польською правописею цілу книжку: Nowy! poezji małoruskii (3 ч., Львівъ и Перемишль, 1859), після єго слівъ; „на чистімъ язичі Червоно-руськимъ“: са книжка въ очахъ галицько-руськихъ патріотівъ була цілою анти-народнею програмою и Дідицький видівся змушенимъ, написати формальне знівеченне въ упіменній книжці „О неудобности латинской азбуки“... Жаль, що не маємо теперъ подрібностей сего народнього спору о азбуці.

Нова австрійська конституція и послідні події вивадали нову діяльність галицько-руської літератури. Новимъ органомъ галицького патріотизму диндося львівське „Слово“, котре и теперъ руководилося тими самими засновками, якъ и Русини за часівъ австрійської революції.¹⁾ Привязанність до австрійського „отечества“ не пере-

¹⁾ Жаль тільки, що се було не на довго. Прим. Ред.

стає сумнимъ способомъ перегорджувати їхъ патристичні прямування.

Розміри галицької літератури не дуже великі, стійність її також не дуже велика — загаломъ ограниченість вона на елементарні книжки, перші проби вивчення народности, ямка історії; її панафляністське знання літератури спокривненихъ племенъ, на пр. варядамъ Велікорусь, обрамляють, якъ сказано, на перешчатанні Ославлянцка, Даля, Майкова и іншихъ письменниківъ тоїжъ сили; літературний смакъ стоїть ще на Кдварені и торжественнихъ одахъ. Но по при всімъ тїмъ, представителі сеї літератури мають великі надії, які роздуть проникши до нихъ панславизмъ. Вони прикладають до свого народу панславянські засновки, одкликують на Шафарика, а разомъ зъ нимъ на Шевирева, и надіють не тільки вибавлення відъ всякого зла, но и блискої будучини. Головацький кінчить свої вступні преподавання о руській словесности такъ:

„Галицкіи Русини, якъ нині видить ся, мають назначеньє, въ крузъ соплеменныхъ словянскихъ народѣвъ розвинути свою родиму словесность, свое питоме житє, поповнити тую розгрань, яка меже Словянами безъ нихъ появляєся, впливати на образованьє миліонѣвъ свого племени и переносити европейске просвѣщеніє тихимъ розвиткомъ на весь южно-рускій нарѣдъ“. Жаль тільки, що Русини ще слабо виповняють сю програму и що їхъ передові политики не розберуть доселі своїхъ власнихъ народніхъ отношеній¹⁾

Якъ и въ іншихъ славянськихъ земляхъ, такъ и въ Галичині прямують попри народнімъ подвигу до вивчення народности, народнєї поезії, старини и переказівъ. Починають пильно збирати народні пісні. Першимъ такимъ збирачомъ бувъ для Галичини звїсний славянський археологъ Зорянъ Доленга-Ходаковський, котрий ще на початку сєго віку предвидївъ багато питань, що заняли опісля важне місце у славянській народній археології; вінъ міжъ иншимъ звернувъ увагу польськихъ ученихъ и на важність вивчення народніхъ пісень польськихъ и руськихъ, и збиравъ їхъ, хочъ и не змігъ видати свого збірника. За єго прикладомъ починають и другі укладати збірники галицько-руськихъ пісень; їхъ образці вїйшли въ збірники Челявонського и Максимовича. Опісля видавъ перший обширний збірникъ галицько-руськихъ пісень Вацлавъ зъ Олеска (Pieśni Polskie i Ruskie ludu galicyjskiego, улож. на музику К. Липинськимъ, Львівъ, 1833). Сеї збірникъ остався

¹⁾ Се до певного ступеня доказано въ статті о „Національній безтактовості“.

довго найлуччимъ изъ усіхъ; однако жъ не сподобався вінъ за для своєї латинської азбуки Русинамъ. Все жъ такі бувъ сеї збірникъ Вацлава зъ Олеска великої ваги за для того, що відкривъ въ перший разъ усе багатство народнєго творчества, котре захочувало и підпомагало народнєму чуттю! Піснице надруковано въ спімненій нами „Русалці Дністровій“ до 50-ть пісень. За симъ появилося нове обширне виданнє пісень, котре приготувивъ Жегота Павлі (Pieśni ludu Ruskiego w Galycyi, 2 т. Львівъ, 1839—40); числомъ пісень перевищає се виданнє навіть книжку Вацлава зъ Олеска, но зовсімъ не може рівнятися зъ нимъ достоїнствомъ редакції, задля того, що Жегота Павлі бравъ свої пісні зъ готовихъ збірниківъ, обходився зъ своїми жерелами досить некритично и приписувавъ дєколи Русинамъ навіть такі річи, котрі їмъ зовсімъ не належать. Въ спімненихъ виспе „Народнихъ звичаяхъ“ И. Гальки (Львівъ 1860) помічені пісні свадєбні, „гаївки“, котрі співають при забавахъ и инш. Збірникъ Илькевича ми вже спімнули виспе. Крімъ того, багато иншихъ зъ галицькихъ письменниківъ и патріотівъ, — на пр. И. Лозинський, М. Шашкевичъ, Ив. Вагилевичъ, Ив. Бірецький, Ив. Гушадевичъ¹⁾, — збирали такожъ пісні, друкували їхъ въ часописяхъ, альманахахъ, передавали до иншихъ збірниківъ и инш. Зъ угорської Руси надрукувавъ кілька пісень священникъ Михайло Лучкай въ своїй „Grammatica Slavo-Ruthena“ (Пештъ 1830), опісля Срезневський и инш. Новший, найбільшій збірникъ галицько-руськихъ пісень уложивъ Як. Головацький. Се — „Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси, собраніє, составленное Я. О. Головацкимъ, и изданное О. М. Бодянскимъ“ (въ „Чтеніяхъ“, 1862 — 64.)

Сі пісні, якъ ми виділи, жили довго тільки въ пам'яті народа и тільки новішими часами нашли своїхъ збирачівъ. По-при тїмъ всімъ, хочъ и забуті теперъ образованою громадою, заховалися вони цілою обширною масою. Такъ якъ всюда, де народня пісня не була закріплена въ старину письменними пам'ятниками, бачимо ми и въ сїмчасній галицько-руській пісні утворъ дуже різнородний, инколи дуже старинний, а навіть поганський після основи, но сильно перероблений підъ впливомъ християнства и пізнішого историчнєго життя, инколи новий, вироблений підъ новими обставинами народнєго битю. Декотрі галицькі пісні, на пр. обрядові, напминають дуже давну митичну старину, яку рідко можна подібати въ пісняхъ ни-

¹⁾ Два послїдні дуже мале. — Ириш. Ред.

шихъ слав'янськихъ племенъ; нмнно мають коз-
мополитичні представлення карпатськихъ колядокъ
безперечний інтересъ для слав'янської поганської
митології. Не за симиъ підлягла галицько-руська
пісня загальному историчнѣму процесови, утраті
стариннихъ подробиостей грести и старинної форми,
и появу новихъ.

Въ литературній исторії вони не мали жа-
дного значення. Коли образована верства прийняла
наконецъ и чужу литературу, вони не могли найти
місця въ письменности и надати грести литера-
турній поезії. Однакжъ народня поезія Русиниъ
зберегла ще живучість въ народі и мала свою
повабу и для тихъ, котрі відцуралися руської на-
родности на користь польскої. Головацький такъ
характеризує се пражне и теперішнє відношення
галицько-руської пісні:

„До повішого часу ніхто не займався збиран-
нямъ пісень, хочъ въ пісенникахъ набожнихъ ин-
коли можна подибати и пісні простонародні свіцькі.
Збірниківъ такихъ однакжъ не зустрічаємъ дальше
якъ зъ XII. віку, и то на ланці слав'яно-польско-
руськїмъ. Не вважаючи на бракъ всякої творчої
искри въ сихъ віршахъ, переходили вони зъ руць до
руць, тільки съ причини охоти до пісень и співу.
Въ ті часи все співало, або слухало співу. Навіть
вельможі, не вважаючи на зміну народности и віри
свої, охочо тримали у себе бандуристівъ, котрі
співали козацькі думи, думки и ріжні пісні. Зъ
сими то южно-руськими папами перейшло й до
галицької Русі багато билевихъ и битовихъ пісень
зъ України обохъ сторінъ Дніпра, котрі ще й досі
освящають и піддержують народній духъ Червоно-
Русиниъ. Навіть духовенство руське, якъ звісно,
сприяло и сприяє пісенности свого народа и тимъ
перевисшав навіть по зізнанню самихъ поль-
снихъ письменниківъ, духовенство польске и зага-
ломъ католицьке... Дячки, діти священниківъ и
загаломъ служби церковної, їхъ ученики, завсіді
були и суть великими охотниками до співу, спі-
вали и співають, такъ свої власні стихотворства,
якъ и пісні народнѣго творчества. Бодай ще до
недавнього часу не обходилася ні одна учта въ ду-
ховнихъ и свіцькихъ, горожанъ, чиновниківъ, дво-
рянъ, безъ руськихъ пісень; та и загаломъ по
вечерахъ представляли городи и села собою, осо-
бливо въ літі, якъ би оденъ великий хоръ співа-
ківъ и співачокъ: усе співало и розспівувало.
Кажу співало и розспівувало задля того, що
въ нинішнихъ часахъ кождий, хто тільки тро-
ха помазався школою, борше затагне яку не-
будь арию зъ опери, або куплетъ водевиль-
ний, якъ руську пісню, — або зновъ мовчить, якъ
би чистий Німець; розумієтця excerptis excipiendois,

особливо що до простого народу... Ту все ще, слава
Богу, по старині: звичаї, обичаї, обряди, перекази,
вірування и пісенність не переводятця и не пере-
ведутця, поки Русь останетця Русю, хто бъ тамъ
що и не говоривъ и не робивъ. Не даржъ жъ на-
зивають насъ наші споконвічні сусіди, Поляни,
„дупертою Русю“ (uparta Ruś). Та и зимою моло-
діжъ обого полу співає на своїхъ „вечерницяхъ и
досвіткахъ“, при забавахъ, и грахъ; признавахъ
самихъ роботахъ, вже не говорячи о обрядахъ, осо-
бливо свадебнихъ. Найбільшъ жєнщини остро ува-
жають на то, щобъ на нихъ все було „по старо-
вині, якъ зъ давнихъ давенъ бувало“, щобъ „то,
що не за насъ настало, — якъ кажутъ вони, — не
черезъ насъ и перестало.“ Навіть тамъ, де змішане
населення, Русини и Ляхи, послідні на сватанняхъ
дуже часто співають руські пісні, приликують
навмисне їхъ співаківъ и співачокъ, не тільки для
співу, но и щобъ показали и научили їхъ, якъ се
тамъ велося на Руси, якъ Русь на пр. одпра-
вляє „закладчину хати“, справляє „весілля“, нерідко
запрошують крімъ свого ксєнда и попа, щобъ
вінъ „и хату посвятить и панахиду одправить и
душі помершихъ пом'янувъ“ и т. д.

Ходаковський приписує руському галицькому
духовенству дуже велику заслугу около збереження
народности и замічує, що руські місцевости въ
Галичині загаломъ незрівнано більше зберегли ста-
рихъ переказівъ, звідки вінъ їхъ и научився. Впливъ
українськихъ бандуристівъ впливъ цікаву подію
присвоєння чужого, хочъ и спокревненого епосу, —
перенесеннямъ пісень Русі Дніпрової до галиць-
кої Русі.

КАРІОЧИ.

(Въ німецького.)

Якъ слабого ти втішала,
Зрівъ при одрі я тебе;
А недужому здавалосьъ,
Що зрїть ангела лице.

И въ що вірїть переставъ вінъ,
Карі очи довели:
Що слабого своїмъ чаромъ
До здоровля привели.

Я однакжъ занедужавъ,
Бо душу строїла ти,
И, щобъ вичуняти, мушу
Я відъ тебе відойти.

О. Л.

Хто була мати св. Володимира?

О матери св. Володимира маємо въ літописи
Нестора лишъ коретеньку звістку. Вона звалася

Малуша в була ключницею у св. Ольги. Братъ Малуши звавъ св. Добриня.

Заходить питання, звідки походила Малуша и її братъ? чи вони були Слав'янами, чи Скандинавцями? чи походили зв якого вищого стану чи ні?

Під р. 980 розповідає Несторъ о сватанню половецької княгині, Рогніди, черезъ обохъ братівъ, Володимира и Ярополка, и наводить слова Рогніди, вкриті до старостівъ Володимировихъ: „не хочу роути робияча,¹⁾ не прополта хочу“. Изъ тої відповіді вносить належало б, що Малуша була невістницею у Ольги, а, навпроти, мати Ярополка належала до вищої, вільної класи людей.

Хто знає бачити исторію поганської Руси и князя Володимира, той слова Рогніди в серйознімъ амислі помітити не буде. Невільництво уважалося в давній Русі такъ соромнимъ и гіднимъ станомъ, що припустити не можна, щоби синъ рабниці уважавъ ся законною дитиною князя и махедивъ у бояръ и у народу тако безпримірно пошанованню и такій послухъ, якъ бачимо се на Володимирі. Доходить до того, що братъ Малуши, Добриня, яко рабъ не мігъ би такъ овльний и майже всемогучій впливъ мати на Володимира, якъ вою исторія намъ передала. Добриня веде в малолітності Володимира, усі діла княжеські в Новгороді и стався ажъ до р. 986 першимъ и невідступнимъ передникомъ и другомъ Володимира, такъ в війні, якъ и в сукоко. Простідуванню християнъ-Скандинавцівъ, и в церковнімъ и державнімъ вгляді, а розширюванню поганства в мисль тодішніхъ Слав'янъ, кажуть намъ в Добрині бачити не тільки лице високого стану але и щирого Слав'янина. Саме ім'я Добрині и Малуши посвідчає Слав'янське похорженне їхъ роду.

Несторъ повідає, що отець Рогніди „бѣ пришель изъ замора“, т. е. зв. Скандинавії. Скандинави завоювавши слав'янські землі, уважали себе єдиними панами підбитихъ країнъ; погоррені племена, Слав'яне, ділались по більшій часті невістниками. Вже зв часівъ Руріка добігає насъ слухъ о убиттю Слав'янина Вадима черезъ Скандинавци Руріка, а то за те, що Вадимъ визивавъ Слав'янъ Новгородськихъ проти панельцівъ норманськихъ: проти їхъ нападінъ на Слав'янські звичаї, обичаї

1) „Роути кого“ означує „вийти за кого за-мужъ“. Иг. Галька повідає в „описанню народнихъ звичаївъ и обрядівъ надъ Збручемъ“ (ст. 84 и 85) такъ: „По обіді (по приході молодой в дімъ молодого) запроважують обоє молодихъ до столови. При вході благославить ся дружба до старости и вийшовши до столови, кажуть, щоби молода молодому чоботи стагала. Молодий має в обохъ чоботахъ гроші мати, явначе кажуть, щоби его молда холявами по чотакъ набрала...“

и права. Олегъ розбиває усі мирні слав'янські племена відъ Новгороду ажъ до Кавказъ и Карпати, накладаючи на нихъ данину и роздаючи міжъ своїхъ волоцюгъ скандинавськихъ воївкѣ міста и добра. Игорьъ, єдинъ зв дурніцихъ князівъ скандинавськихъ, не оглядаючи на добро підданихъ, але, зважаючи на слова свої дружини: „ходи, княже, на дань, да и ти добудешъ и ми“, грабить безмилосердно Деревлянську область, ажъ доки негідникъ не став ся самъ жертвою заслуженої цимсти. Ольга велить Деревлянъ жмачемъ додати в землю, уриває найлютішимъ способомъ разъ 5000 Слав'янъ, а у друге майже всіхъ жителівъ Деревлянської столиці. Святославъ цілкомъ не дбає о добро нації Русі, але пересмижувавъ по більшій часті в Болгарію, тішучися, що тамъ „у середі свої землі“ буде зв Русі побирати „челядь“, т. е. невідданихъ. Після думки тодішніхъ князівъ, уважалося воєчесне и гідне, що було роду Норманського. Слав'янъ уважали Нормане своїми рабами. Зв тої причини думна Скандинавка, Рогніда, зове Володимира реби и чомъ, не веддя того, якъ би вінъ бувъ синомъ правдивої рабниці, але задля її Слав'янського похорження. Ярополкъ не є названий „робичичемъ“, єго мати була Скандинавкою.

Видно такожъ, що Малуша и Добриня були зв високого слав'янського роду, коди одна старся облюбленницею, Святослава, а другий, такъ важке займає місце в исторії Володимира. Догадувати ся належить, що Малуша и Добриня, походили зв родниці якогось слав'янського князя; підбитого будь черезъ Ольгу, будь черезъ Святослава. И дійсно дізнаємось зв исторії, що княженне Ольги єсть тісно зв'язане изъ судьбою Деревлянського князя „Мала“.

О Малі знаємо, що вінъ мужа Ольги, князя Игоря, за несправедливий а великий побіръ дани коло міста Коростеня, своєї столиці, убивъ и що Деревляне ради помирення ся зв Ольгою, князя Мала зв вдовою (Ольгою) подружити хотіли. Знаємо дальше, що Ольга не супротивлялась волі Деревлянъ, але, противно, в тімъ наміренню відправилась, 945. року, в землю Деревлянъ, підъ Коростень, де була могила Игорєва. Плянь Ольги бувъ, відправити тризну надъ могилою мужа и віддатися опісля за Мала. На сю тризну скликала вона 5000 найзнакомітшихъ Деревлянъ. Однакко показалося небакомъ, що сі могильні поминки лише для злодійськихъ цідей послужили. Коли добродушні Слав'яне добре медомъ підхмілились, верглись Скандинавци до збруї и убили притомнихъ Деревлянъ, міжъ ними здав ся, и Мала. Но може бути, що ажъ року 946 закінчилось життя Мала. Вв тімъ бо році поворила Ольга наконецно Деревлянъ,

убила много міщанъ і ще більше віддала въ неволю своїмъ боярамъ. Кого жъ себою звала? не жати! Вносили філосифу, що дрібні діти молодого Мала дістали ся до двора Ольги. Саме ім'я Малуши каже намъ догадуватися, що вона була донькою Мала.

Вже ся подія, що Мала ушла, стала ся облюбленою Святослава і йобразъ Добриня, таке високе становище, якъ тодішній Русь займає, не реконую кожного, що діти Мала не уважались на дворі Ольги і й сиріакі прові невільники, але стояли въ висшій частині. А та жость висшює сядтимъ, що край Деревлянський поміж усіма славянськими князівствами на Русі, бувъ найславніший і найобширніший. Ізко останімъ, споминає и арабський историкъ Масуди, повідаючи, що край Volpala (Волинъ Деревлянський) зотъ найзнакоміший на діліі Славянщині, и що приказівъ волинської владітеля снукають усі Славяне (Бѣловскій). Оя обставова змислова и сю подію, для того, якъ поміж усіхъ славянськихъ племенъ на Русі одинъ тільки князь Деревлянський старає ся о труку княгині Ольги. Додати належить, що Деревляне, накомі сінъ Малуши и Добриня, обняли верховну власть на Русі, не ворохобидись бідше а заховались вже супокійно и мирно.

Тимъ способомъ бувъ би Володимиръ поміжъ Рюриковичами першимъ княземъ, у котрого жилахъ Славянська кровъ закружила. Які бъ и не були провини Володимира и Добрині¹⁾ зглядомъ прослїдування християнської релігії и заморських Скандинавцівъ, наше чувство Славянське велить намъ въ Володимирі и Добрині познавати правдивихъ и щирихъ Славянъ. Оба, такъ Володимиръ якъ и вуйко ёго Добриня, були люблені народомъ и живуть въ устахъ ёго еще по нинішній день (Христоматія Роговацького, стор. 320 — 332).

О. П.

¹⁾ Добриня закидують еще, що вінъ бувъ головною причиною смерти Ярополка—здає ся зады того, що Ярополкъ сприявъ Християнамъ-Скандинавцямъ и не бувъ для плянівъ Добрині аа стілько придатний якъ Володимиръ, котрого вінъ самъ виховавъ въ духу своєго народа.

Чи були коли въ руськімъ язиці носові звуки **ѣ** и **ѡ**?

Старославянський языкъ посїдає оба носові звуки **ѣ** и **ѡ**, рівно якъ польський. Въ іншихъ бесїдахъ славянськихъ їхъ не находимо. Зъ тої причини уважають многі уживанне носовихъ не властністю загальною давнього старославянського языка,

але тільки частію і шодітовщиною тїхъ сторонъ, въ котрихъ найдавніці паягитичнихъ старославянскі списувались — новітовщиною, болгарською, ачацією также въ Польщі. Інші язики, въ котрихъ носовихъ звуківъ нема, становили бъ въ давнину окрему групу, нарівні, зъ такъ-званимъ теперъ, старославянськимъ язикомъ. Були то міжъ собою язики сестричні або, ліпше сказавши два нарїччя одного праязика.

Що до староруського языка потвержує ся се мнїня старими пам'ятниками нашої літератури. Найдавніці, знані намъ, писателі староруські зъ одинадцятого віку пишуть звичайно я и у тамъ, де старославянський языкъ показує **ѣ** або **ѡ**. Бували вправді деякі етимологи, котрі, наслідуючи церковщину, писали **ѣ** або **ѡ** (якъ на пр. въ Зборнику Святослава зъ 1073 року), однако уживанне тихъ буквъ такъ було хибнимъ-ривнимъ, що тільки въ більшій еще мірі засвідчує брань обохъ юсівъ у тодішній живучій бесїді¹⁾. Навіть перейси церковні, зъ якъ найбільшою старанністю виконані (якъ на пр. євангеліє Остроміра зъ 1056 року) показують намъ на кожній стороні ухибъ въ писанню обохъ буквъ. Видно зъ того, що въ одинадцятімъ віку носовихъ звуківъ въ жіночій руській бесїді цілкомъ не було. Заходять питання, чи и передъ **л** віномъ въ бесїді руській не находились звуки **ѣ** и **ѡ**? и котрі звуки правильніші: я и у, чи **ѣ** и **ѡ**? Сєго научить насъ сама будова нинішнього языка.

Въ славянськихъ языкахъ захована ся власність, що тверді суголосні передъ йотованою самоголосною стояти не можуть; инакше обмінюють ся на такъ-звані м'ягчення першоступневі:

1. губні б, п, в, м, на бль, пль, вль, мль: люблю м. люб-ю, каля м. кап-я, локля м. лов-я, ломлю м. лом-ю;
2. зубові д и т м'ягчать ся на ж (дж) и ч (щ): сажа м. сад-я, хочу м. хот-ю;
3. сичаці с, з м'ягчать ся на ш, ж: ношу м. нос-ю, вожу м. воз-ю;
4. горлові г, в, х на ж, ч, щ: доже м. дог-а, плачъ м. плак-жъ, душа м. дух-я.

Се правило м'ягчення заховуєдася и въ старославянськімъ язиці, виинявши зглядомъ сичащихъ, деякі падежіві закїнчення: пшениця, князя и т. д.

Въ нинішнімъ руськімъ язиці находимо що до горішнього правила дуже много винятий. Ми маємо м'ягчення другоступневі. И такъ м'ягчимо:

¹⁾ Писецъ Зборника пише: разумъ и раздмъ, люблю и лубо, глубина и глубина, явлася и явлася(с) и т. д. Прихильники етимологічної правоти повинні бъ въ своїй правоті носові звуки зады консонанціи задержати.

1. губні б, п, в, м на бѣ, пѣ, вѣ, мѣ: пѣть а не пѣтъ, вѣнути а не вѣнуги, мѣсо а не мѣсо;

2. зубові д, т на дѣ и тѣ: видѣть а не вижѣть, хотѣть а не хотѣть;

3. сичащї с, з на сѣ и зѣ: сѣ а не ша, зѣть а не жѣть.

4. М'ягкі звуки ж, ч, щ стоять зновъ часто безъ видимої причини (передъ твердимъ а): жати, часто, щасте и т. д.

Тота двоїстість що до м'ягчення звуківъ, тога неправильність посередъ самого язика поучає насъ достаточнo, що въ розвою нашої бесіди дві головні доби (еподи) розрізняти належить. Въ першій добі повстали м'ягчення першоступневі, въ другій м'ягчення другоступневі.

Если м'ягченє другоступневихъ у першій добі розвою руського язика не було, то конечно признати мусимо, що у тихъ словахъ руськихъ, де ті другі м'ягчення теперъ приходять, йотовані самоголосні первісно не находили ся. У першій добі не могло ся писати; тяжко, м'ягкий, взяти и т. д., бо по духу бесіди мусило бѣ тоді стояти: чажко (або штажко), млягкий, вжати и т. д. Повстали отже сі м'ягчення другоступневі въ ту пору, коли первісна самоголосна, а тою було е перейшла на я.¹⁾

Зъ того приходимо до заключення:

1. Де въ руськімъ язичі передъ я стоять суголосні д, т, з, с, б, в, м, ц, — тамъ було початкове е: видѣть, тяжко, сѣ, взяти, девѣть, м'ясо, пѣть и пр.

2. Де въ руськімъ язичі передъ а стадали звуки ж, ч, щ, безъ видимої причини (якъ н. пр. у всіхъ кореняхъ слівъ) — тамъ таке а повстало такожъ зъ е: щасте, часто, жати и т. д.

Тимимъ способомъ зъ самої будови руської бесіди, изъ її внутрішної неправильности, доходимо до важного відбиття, що самоголосна носова е у першій добі розвою нашого язика находилася и що її сліди посередъ бесіди такъ суть численні, що вона легко всюда відкрити дасться — лекше навіть якъ зъ польскої бесіди, де обі носові самоголосні въ великімъ вєладі поперемиювали си: maż (meża) wystąpić (występywać), wziąć m. wziąć, widzą m. widzę, widzę m. widzą и т. д.

Само собою розумієся, що слова п'яний и дягъ не мали первобитного е. Суголосні п и д стадали

у сихъ словахъ лишъ случайно передъ я, а то за- для випавшого в: пияний днѣвъ.¹⁾

Изъ сказаного видно, що е єсть старшимъ звукомъ відъ похідного я; вєне єсть такожъ прѣвильнїше, бо віддає лучче етимологію: нме. (нем. н—и), жети (ж-н-у) и т. д.

Слідівъ носового е въ руськімъ язичі не находимо; е перейшло на у такъ якъ ѣ відшлось зъ самоголосного ж. Причина, для чого е и ѣ безъ сліду затратили ся, лежить въ тїмъ, що обі сі самоголосні вше давнїше, въ кореняхъ слівъ дуже рідко умивалися або навіть поперемиювалися (особливо въ староруськімъ язичі).

Заходить още питання, коли перемина самоголоснихъ е и а на я и у въ руськімъ збулася? Очевидно тоді, коли и нижні самоголосні старославянські поперемиювалися коли ѣ и ѣ стратили вартість самоголосної, коли ѣ (·ѣ) перейшло на і (·і) коли о створене перейшло на і. Така перемина відбулася досить давне въ язичі руськімъ, коли пребивався въ давнихъ пам'ятникахъ нашої писемности: въ м. нѣвъ (въ зборнику Святослава зъ р. 1073); моѣ, моѣвъ (у руськихъ літописяхъ); трійцій м. трійцій (въ догаворі Олега зъ Греками зъ р. 912) и т. д.

¹⁾ Ми пишемо звичайно: Слав'янскій, олав'янскій. В стоїть передъ л, зъ чого виходило бѣ що л заступав давне е. Однакo ся догадка хибна, бо по духу давного язика не може г стояти передъ л. Правильна форма була би: Славєнскій або Словєнскій, славєнскій або словєнскій. Нєсторъ, лише воїхъ нємїшихъ реформаторівъ язиковихъ писавъ: словєнскій — котру форму, ако найправильнїшу, и ми прияти повинні.

В І С Т І.

Въ Загребі (Аграм) виходить чвертьрочнимъ випускомъ літературне щєсьмо п. в. „Крїжєвна zabava hrvatko-srbska“ Велимира Гає. Досі вийшли вже два випуски и продаються: I. по зниженій цїні 35 кр. а II. по 30 кр. а. в. — оба випуски разомъ стоѣть 60 кр. а. в. Поручаючи се щєсьмо III. Родимцямъ, надїємо ся, що найдуть ся люди, охотні познакомити ся зъ нашими братами Хорватами и їхъ словєсною.

Превумєраційні гроші просимо вислати до книгарні: „Fr. Suppau (Albrecht et Fiedler) in Agram.“

Общєство любимцівъ росийської літератури въ Москві постановило видати „Словарь русскихъ писателей.“

БИБЛІОГРАФІЯ.

Сими днями вийшла „Народная история Руси часть II.“ написана В. А. Дідичимъ, перепечатана въ „Галичина“, літературного додатку до „Слова“. Продається по 50 кр. а. в.

¹⁾ я єсть въ руськімъ двоїчє: коріньє и похіднє. Коріньє приходило и въ старославянскіймъ язичі; місто похідного стояло е.

Головні помічники при редакції: Г. Зєровний, М. Пєсєко.

Дрє В. Ауганєвскій, Ом. Нарцїзкій, Дрє В. Сумєскій.

Відповідєє за редакцію: Иванъ Мєнта.

Зъ друкарні Ставропільської.

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛИТЕРАТУРНЕ.

Виходить 8., 15., 22.; и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улиця). Администрація підъ Ч. 411³/₄

Пошумійко.

Оповідання В. Лучаковського.

(Дальше.)

Середъ сміху пішли ми дальше, а коли малосьмо вступати до сіний, щобъ відвідати колегу, виходивъ вінъ власне зъ дому. По звиклімъ привітанню Пошумійко припавъ до него и спитавъ нетерпеливо:

„Хто проживає въ сій камяниці?“

— Перепрашаю, що не можу служити, бо спішу на левцію, — відповівъ нашъ колега и збрався до відходу.

Пошумійко схопивъ колегу, якъ колись - то мене на проході и ставъ умильно просити, щобъ той вернувся до дому.

По довгій просьбі рішився колега затриматись хвильку и ставъ говорити поволісенько:

— Хто тутъ проживає? А вамъ на що?

„Потімъ скажу, тільки говоріть борзо“, відповівъ Пошумійко.

— Тутъ на долі, — цідить помало колега, — живе одинъ швець, сторожъ камяниці и зецеръ зъ друкарні зъ родиною.

„Ей, тихъ мині не потрібно, най собі живуть здорові, але хто більше?“ спитавъ нетерпеливо Пошумійко, махаючи рукою.

— На першімъ поверсі...

„Ага! на першімъ поверсі“, підхопивъ Пошумійко, „проживає панна....“

— Здаєтця, що панна, — цідивъ колега, — бо всі її панною називають....

„Молода, гарна, чорнява“... правивъ весело Пошумійко.

— А, Боже борони! — відповівъ колега — панна ся була колись молода, але теперъ уже постарілася и має зъ 50 літь, гарна, здаєтця, ніколи не була, а бодай теперъ сѣго на ній не видно, чорнявою мусіла колись бути, але теперъ волосъ її змінився на сребраний; єсть-то дуже сварлива...

„Досить, досить! не про сесю питаю,“ затуркотівъ Пошумійко, а тріпаючи руками и ногами мавъ, здаєтця, велику охоту потягнути нудяря-колегу палицею черезъ плечі.

„То може на другімъ поверсі? спитавъ розпачливо Пошумійко.

— На другімъ поверсі, — тягне поволісенько колега, —

„Ахъ, бійтеся Бога, говоріть борше, чи вамъ языкъ за короткий? якъ же можна такъ помадо губу отвирати“, нетерпеливо проговоривъ Пошумійко.

— Ну, ну! скажу вамъ скоро, бо самъ не маю часу; на другімъ поверсі проживає пенсіонований поручникъ зъ родиною; відъ якогось часу заслабъ на очи и немає въ вільнихъ хвиляхъ навітьъ въ шахи зъ кимъ заграти.

Пошумійко посмиївъ відъ гніву, а обернувшись до мене, сказавъ: „ходімъ, то якийсь осель відъ світа, нема зъ нимъ що говорити“, а до колеги озався: „перепрашаю, що я васъ затримавъ я бъ вамъ радивъ спішитися, бо година лекції минає“ и уклонившись насмішливо, обернувся назадъ до мене.

— „Що жъ вінъ виненъ, що въ єго камяниці нема сеі панни, за котрою ви глядаєте; розповівъ вамъ зо стратою години, о що питались, то жъ не маєте чого за єго услугу гніватися.“

„Правда!“ сказавъ Пошумійко, отямившись відъ гніву, приступивъ до колеги и озався до него: „А видите, що забулисьте мині вичислити всіхъ мешканцівъ тої камяниці, бо не казалисьте, що й ви тутъ мешкаєте, а коли ви ласкаві, то позвольте що васъ відвідаємо въ вашій хаті, бо однако часъ лекції минає, и вамъ запізно — подавъ руку єму и наставився йти до єго хати.

— Правда, що вже пізно мині йти на левцію, то жъ прошу васъ до себе на поговірку,.... але не далисьте мині докінчити; крімъ всіхъ вичисле-

нихъ, прожнває проти моїхъ дверей на першихъ поверсі дійсно одна пані зъ красною дівницею, здається дочкою. Дівниця ся дійсно чорнява, гарвого росту, словомъ, дуже займаючого лица. Виходить щоденно на прохідъ о 12-ій годині въ полудне, але якъ називається не знаю. Коли ви ласкаві шеневідвідувати, то будете могли частіще її видати, коли вамъ на тімъ що залежить.

„Що? якъ? дійсно? вона тутъ? напроти васъ?“ запитавъ урадований Пошумійко. „Ходімъ скорше, заразъ ще нині до васъ спроваджуся. — Чорнява, зъ синими очима? Се певно вона!“

— Чи зъ синими очима — не знаю, бо я її не дуже придивлявся, але ходіть, а будете могли самі переконатися, відповівъ колега йдучи вільнимъ крокомъ зо мною по сходахъ, міжъ тимъ якъ Пошумійко кілька сходівъ наразъ перескакувавъ, споглядаючи нетерпеливо на нашъ повільний хідъ.

„Борше, борше ходіть, отвирайте, де въ котрихъ дверяхъ, я заразъ, нині ще спроваджуся до васъ!“

— Се буде трудно, бо моя хата маленька, на двохъ не буде місця, але якъ схочете приходити до мене, то дуже прошу, будемъ могли навіть разомъ учитися.

„Добре, добре, буду у васъ сидіти и не рущуся, будемо учитися, а якъ би я не мігъ, то ви самі, я вамъ не буду перешкоджувати, борони Господи!“

Колега отворивъ свій покій и просивъ насъ вийти. Вже малисьмо вступати до хати, кола Пошумійко, не зважаючи на нязві двері, якъ звичайно розтріпаний, шибачучися на всі боки, зачипивъ високимъ капелюхомъ о одвірокъ; капелюхъ злетівъ зъ голови и почавъ по сходахъ на долину котитися. Пошумійко пустився за нимъ ажъ ту зъ противнихъ дверей дався чути веселий, звучний сміхъ молодого дівчати. Пошумійко споглянувъ на двері, але зобачивъ тільки, якъ замигтіла рум'яна тварь, и кавалочокъ зеленої сукні, що зникла за дверми.

„То вона, зъ певністю вона!“ покликнувъ Пошумійко, и влетівъ, скачучи зъ радости, до хати колеги.

Сиділи ми довший часъ у колеги и говорили про всячину, та Пошумійко бувъ все тільки однимъ зайнятий, переривавъ нашу розмову тисячними запитаними, якъ тільки въ кам'яниці заскрипіли які двері, заразъ вибігавъ вінъ до сінни, чи не побачить свої чорнявої дівчини. Довго годі було намовити Пошумійка, щобъ вертавъ до дому, наконецъ відійшлисьмо, а Пошумійко обіцявъ въ незабарі назадъ повернути.

Вернувши домівъ, Пошумійко вираблявъ дива, шумівъ мовъ божевільний зъ радости, що винайшовъ місце, де ёго идеаль прожнває. Очевидно годі було ёго затримати дома; по цілихъ дняхъ ходивъ попередъ кам'яницю, то пересиджувавъ у колеги, а коли того не ваставъ дома, ходивъ, мовъ жовнярь на варті, при дверяхъ. Вечеромъ вертавъ вінъ змучений домівъ и тоді ми або укладали всілякі плани, або вигадували способи, якъ би запізнатися зъ незнаємимъ идеаломъ. Тисячні гадки подававъ вінъ, одні видавалися ліпші якъ другі, насміялисьмося чимало, а въ кінци засиплявъ вінъ, не перестаючи и въ сні маячити про свою чорняву дівницю.

Черезъ довгий часъ відвідувавъ Пошумійко своёго колегу щоденно, при тімъ однакъ жъ не перешкоджувавъ тому, бо все тільки чекавъ въ дверехъ, чи не покажетца ёго мила.

Спершу дівниця не зважала на него. Але дізнавшись, що сі звідини її тичатця, виходила частіще, ніби за якоюсь орудкою, знаходила ніби якусь перешкоду въ скорімъ отвиранню дверей и тимъ способомъ давала довше на себе глядіти, споглядала й сама часто на Пошумійка, а часомъ навіть усміхалася. Пошумійко тоді упливавъ въ радости, мовъ муха въ сметані, бувъ мовъ би въ раю. Але не довго вдоволявся вінъ сею німою любовию. Найбільше гризло ёго се, що відъ нікого, навіть відъ сторожа и служниці не мігъ довідатися нічого ближшого про сю родину, ба навіть именн ані матери, ані дочки. Вінъ хотівъ конечно познакомитися зъ ними, бувати въ їхъ домі, говорити словами, не тільки серцемъ и очима, зъ своєю милою. Кожного дня укладавъ вінъ способи тисячні, добрі, злі и смішні на перемену, однакъ жъ ані одного не мавъ вінъ смілости и сили перепровадити. Любовъ правдива єсть несміла, — Пошумійко на правду влюбився.

Одного разу, ущасливлений усміхомъ милої, прийшовъ до дому и ставъ якъ звичайно укладати нові способи, якъ би ближше познакомитися. На конецъ сівъ, написавъ листъ, запечатувавъ въ німъ свою фотографію и передавъ сей листъ черезъ служницю, котра по часті ёго сторону держала.

Щасливий вернувъ вінъ до дому и ожидавъ відповіді. За кілька годинъ приносить служниця пожаданий відписъ и поздоровлення відъ своєї панни.

Пошумійко не знавъ зъ радости що робити, обдарувавъ щедро служницю и ставъ, відчитуючи по кільканайцять разъ французьку адресу списану женською рукою, мовъ божевільний скакати и обціловувати листъ. Я сміявся сердешно зъ того скакання, ажъ тутъ Пошумійко, распечатувавши

листь, почервонів на разъ зъ гніву, подеръ листъ на дрібні кавалочки и ровсіявши їх по хаті ставъ гнівно по нихъ доптати ногами.

Въ листі, замість відпису, списані були короткі морали рукою женською, а въ відповідь на фотографію кавалочокъ скриптівъ зъ римського права. Збитка сего зробивъ, якъ пізніше довідалось, нашъ колега, повільний вправді, але веселого уособлення. Змовившись зъ панною, відписали сей листъ и вложили скрипта, на знакъ, щобъ Пошумійко учився.

Насердився Пошумійко чинило и прирікъ собі, що про свою милу зовсімъ забуде и навіть въ її кам'яниці не покажетця. Але то вже було мабуть за пізно, що бь викорінити сю любовъ, а забути про свою милу, не було у него досить сили. Часто сидівъ вінъ сумний, але не разъ якъ би зъ сорому силувався прибрати веселий поглядъ, ставъ свистати, співати, скакати, але все те не мало ціхи правдивої веселости. Вінъ ставъ ще більше ростріпанімъ и легкодушнимъ якъ перше. Кілька днів додержавъ слова и утікавъ скоро нашою улицею, щобъ не побачитися зъ своєю милою, але малопомало ставъ несміло глядіти на кам'яницю, ишовъ повільніше, оглядався, стававъ, а навіть зачавъ переходитися передъ кам'яницею пани, а о 12-ій годині въ полудне не затримавъ би єго въ хаті и вапнурку. Словомъ приглушена на хвилию приклонність стала зновъ озвватися.

Трапився одного разу красний день, — погода що ажъ серце радувалося, розілялася по божімъ світі, все спішило, щобъ нею користатися. Пошумійко вийшовъ якъ звичайно на прохідъ, однакжъ, якъ все ростріпаній, взявъ замість палички — парасоль. Симъ разомъ єго ростріпанне вийшло на єго користь. Коло полудня явилася хмарка, а дощъ грубими каплями ставъ розганяти проходжующихъ. Кождий спішивъ, щобъ де небудь укритися, бо ніхто не надіявся дощу. Пошумійко одинъ розіпнявъ парасоль и ишовъ свободно улицями, споглядаючи за утікаючими дівчатами.

Въ тімъ побачивъ вінъ якъ єго мила своринь крокомъ носпішала домівъ, засланяючи своє гарне личко передъ дощемъ. Пошумійко прискочивъ до дівчиці, и почервонівши якъ варений равъ промовивъ:

„Коли позволите, то відведу васъ до дому“.

Більше не мігъ вінъ зъ радости промовити, тільки подавъ її руку. Дівчиця відповіла тільки рум'янцемъ, сховалася підъ парасоль и німо йшли обое, обое часомъ зглянулися разомъ, та мисли пленталися, а губа нічого не могла промовити.

Пошумійко не знавъ зъ радости, що дітця, вінъ радъ би бувъ, щобъ дощъ тривавъ хочъ тамъ довго якъ за часівъ Ноя, а хата дівчиці бодай о сто жиль віддалена. Навіть не стямився Пошумійко, якъ вийшла обое до кам'яниці, де єго мила проживала. При відході, дякуючи єму, налімнула дівчиця, чому вінъ ніколи їх не відвідає. Тоді Пошумійко розтворивши губу хотівъ промовити: пані! та вимовивъ тільки: па... и не стямився скорше зъ сего ошоломлення, ажъ веселий сміхъ дівчати долетівъ зъ першого поверку до єго ушей.

Прибігши до дому оповідавъ вінъ середъ сміху, співу и свисту ростріпано свою пригоду и збирався при тімъ на перше відвіданне.

День сей бувъ очевидно дуже щасливий для Пошумійка, бо й удалося єму подибати свою милу, а при тімъ ще запрошено єго на вечерку, що мала відбутися на другий тиждень въ четверъ.

Надурно силывся бь я описувати вітиху щасливого Пошумійка; досить сказати, що погодився зъ колегою, котрий зробивъ єму збитка зъ листомъ, поскликувавъ всякихъ ремісниківъ, щобъ єго на ново відъ нігъ до голови убрали, словомъ, такий бувъ зайнятий наступаючимъ четвергомъ, що й мині вже се накучилося и я мало що єго не просивъ, щобъ вибрався зъ моєї хати. Надійшовъ на кінець означений день. Пошумійко нетерпеливо споглядає на годинникъ, примірює одіжъ, причісуєтця и всілякі вирабляє дива. Ажъ тутъ хтось запукавъ, а на запрошенне вийшовъ порядно убраний немолодий чоловікъ дуже приятнихъ чертъ лица и спитавъ: чи тутъ проживає Петро Пошумійко?

Петро обернувся на сей запитъ и поскочивъ привитати своєго отца.

Познакомившись обопільно, сталисьмо то про се, то про те говорити. Бесіда йшла скоро, бо Петро бувъ въ добрімъ гуморі, а отецъ єго такожъ веселий чоловікъ, — часъ минавъ борзо. По якімись часі спитавъ старій Пошумійко своєго сина:

— Чи ти річи пересушуєшъ, сину, чи де вибераєся на вечеръ?

„Бй то нічо, отакъ, я хотівъ... просили мене нині на вечеръ до знаємихъ — тожъ такъ... ніби треба піти“, відповівъ Петро недовольний, що розмова на те поле сходить.

— А дежъ то? спитавъ отецъ.

„Ту въ однімъ домі, дуже поряднімъ, просили мене...“

— Хто просивъ тебе, — міщане, урядники...

„Міщане дуже порядні и образовані люде...“

— А давпо вже знаєся зъ ними? буваєшъ тамъ часто?

„Відь початку року я познакомився и буваю майже щоденно“.

— Ну, то добре, бо я гадавъ, що се яка цермонняльна візита, котру годі буде опустити, але коли ти такъ добре знакомиш и такъ часто буваєшъ, то не будуть гніватися, а ще до того якъ вискажешъ, зъ якої причини ти не явився.

„Якъ-то? чому?“ спитавъ заклопотаний Петро и скривився, якъ би укусивъ недозрілої квасниці.

— Чого ти такъ скривився, Петруню, — запитавъ отець, — може ти чого слабій?

„Ні, такъ щось стрикнуло въ голові,“ сказавъ Петро и взявся за голову.

— Чи ти віддавъ листъ до кривнячки, що я тобі давъ при від'їзді? спитавъ отець.

„О, заразъ, якъ тільки приїхавъ я сюди“, відповівъ сміло зарум'янілий Пошумійко.

— И буваєшъ тамъ часто?

„Дуже часто, якъ тільки часъ маю!“

— То очевидно бавився добре! А правда, що вони тебе щиро приймають; — а дочка гарна дівчина?

„О, дуже, дуже!“ відповівъ Петро, не радъ, що бесіда на той предметъ зійшла, опасуючись щобъ не зрадивъ передъ отцемъ своєї холодної для кривнячки.

— То жъ буваючи у кривнячки, будешъ знати, що нині її ім'янини и я власне того приїхавъ, щобъ зъ тобою піти, — сказавъ отець.

„А якъ же буде зъ моїми запросинами?“ спитавъ несміло заклопотаний Петро.

— Ну, якъ разъ відмовишъ одинъ вечеръ знакомимъ для отця и ім'янинъ кривнячки, то жъ не повинні бъ вони гніватися.

Петро засумувавъ. Перечитися зъ отцемъ було годі. Вінъ не говоривъ ані одного слова, але зъ лица видно було, що приїздъ отця въ той самий день, а ще більше ім'янини тітки, були йому не конче пожадані.

Старий Пошумійко відійшовъ за всілякими справунками и просивъ сина, щобъ прийшовъ въ вечеръ до кривнячки.

„А, то сварана година зъ тими кривнячками“, відозвався Петро по відході отця, „виділи ви мій клопіть? Що тутъ теперъ робити? Радьте мні бо мало, що не збожеволю зъ тими ім'янини!“

— „Га! та йти треба конечно,“ сказавъ я.

„А якъ же буде зъ моїми запросинами на вечеръ нинішній?“

— „Треба понехати!“

„Що? для якихъ тамъ ім'янинъ незнаємої, старої, затабаченої кривнячки не бути на вечері у милої, — того не зроблю, най дітця що хоче. Не

піду, напишу листъ до отця, що я слабій, що не можу — — що — —“ и покрутивъ распачливо головою и руками.

— „Не може такъ бути відповівъ я, „коли отець вашъ казавъ приходити до кривнячки, то треба тамъ йти.“

„Ну, а де жъ її шукати? Я сказавъ отцеві, що листъ віддавъ я и буваю у сеї кривнячки, то жъ годі було ёго питатися, де вона проживає!“

— „А, якъ же називається?“ питаю.

„Ба, та жъ то само можу я и васъ запитати.“

— „Та жъ маєте на адресі написано!“

„Ага, написано! Перечитайте, коли можете. Мій отець нише и такъ дуже не виразно, а ще письмо замазалося такъ, що замість адреси тільки чорну смугу видно.“

Дійсно, мимо всякої волі годі було адресу на листі відчитати, бо не тільки письмо було замазане, але листъ пімнятий до непізнання.

Довгий часъ ходивъ Петро по хаті, а зъ лица и рухівъ видно було яку боротьбу въ душі вінъ перебував. Годі бо було не послухати отця, але жъ не було у него сили оперти ся бажанню серця. Судьба завистна, здається, завзялася на безталанного Петра, щобъ відбити назадъ човенъ на повне море, коли вінъ вже бувъ близько пристани.

(Конецъ буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Конецъ.)

Споглянувши тільки на степові наші могили дорозумієсса, яка була на Україні перша робота духові людському. Багацько вже могиль позьорювано плугами, багацько пороскопувано на селітряні бурті; отъ же й досі дивуецця захожий, скілько на сій плодющій землі нароблено гробовищъ, становищъ, городищъ, сторожовихъ шанцівъ и иншого земляного сїпання. Деякі кўргани та городовища позоставались певно зъ варязькихъ усобиць або й зъ давнішого, доисторичнѣго періоду; деякі роблені за часівъ боротьби зъ Ордою, а багацько й тавихъ, що навпослі, якъ переказує пісня, обкипіли кровью „козацькою половиною изъ ляцькою.“ Усяка нова осада українська починала своє діло зъ того, що сипала на вируги селища валь, а оддалік у полі робила високі могили розкидуючи їхъ такъ, щобъ сторожа сторожу бачила и про татарськихъ хижаківъ остерегала своїхъ селянъ. Відъ осади до осади простягались рядомъ сторожові могили, и тимъ способомъ дознавалась Україна, звідвля їй сподіватись гординського мападу. Ба й ко-

ронне військо підчас „деканія“ злого на узгрянничяхъ, якъ не було війни, мусило, по військово-му порядку сипати сторожові могили; на Вкраїні жъ постали особні до такого діла люде, такъ звані могильники. Про нихъ часто споминають судові и инші шпартали на рівні зъ будниками, що робили на пущахъ буди до попелівъ и шмальцюги, броварниками, що заробляя хлібъ у пивоварняхъ, и винниками, що во винницяхъ топили печи та шаровали казани. Могильники великого стобяли у козацькихъ походахъ на панівъ: усяке таборище козацьке за малу годину огороджувалось ровомъ и валомъ; козани, до стріляння зъ своїхъ пищаль семипятнихъ звичайно валягали по ямахъ, такъ званихъ долгахъ; не донюляли імъ и гармати у такому захисті, попередъ шанцівъ козацькихъ бували густо повинювані ямки, щобъ не вганявъ панський комінній за сміливими вискоками дъ окопу; уміли жъ вони підводити и порохові мни по підъ ворожимъ станомъ. Тимъ же то найкраща була въ козацтві пора дъ воявання — літо або осінь. Околський, знавши, яко самовидецъ, звичай козацькі, пише: „Зіма — лютий ворогъ козацький, бо шкода козакамъ у морозъ копати землю.“⁴¹⁾ Ото жъ обличчя України скрізь позначене насипищами: то — німа літонись оборони рідного краю нашого відъ поганцівъ и боротьта за ёго зъ неситими панами.

Поки дійшло до боротьби своїхъ изъ своїми за людську волю на визволеній кровью землі, самі пани сеймуючи підіймали тутъ народнего козакуватого духа. Не одного завязтого здобишника похваляли вони за напади на хижу татару и не разъ бувала въ їхъ шана сміливому простодюдеві мовъ гербованому воїнові. Нужда переміняє право, а на Вкраїні велика була нужда заступатись кимъ небудь відъ азіятівъ, що разъ-по-разъ нівечили панські осади и господарство. Ясвано було по Речі Посполитій, що хто бъ зъ великихъ виноватцівъ, зъ инфамусівъ и банитъ, прослуживъ на узгрянничі своїмъ коштомъ чверть року та вславився якимъ значнимъ діломъ, зъ того здіймалась инфамия и баниця. Не одинъ же бо такий прибувавъ на Вкраїну, важивъ своє житте проти Горди и заслужувавъ свою давню честь у Речі Посполитої. Хто жъ вертавъ до домівки, а хто застрявавъ до віку міжъ козацтвомъ и надававъ ёму ті звичай сеймового буяння, що ними стояла давня Польща. Широкі простори узгрянничні зъ Дикими Полями передъ очима давали кожному розгуляти свого духа широко безъ упину, а й надто, що на голосний

козацький воїлинь заревет дупились готові до бою люде зъ могильниківъ, будниківъ, броварниківъ, винниківъ и всякого иншого ремества.

Тимъ часомъ якъ одні сеймові пани потурали українській волі, аби вбезпечити королівщини й волости відъ гординського нападу, другі добірали спосебу її приборкати. Королівська політика то закликала козацтво підъ коронний прапоръ, то оголошувала проти ёго универсали, а инеді робила разомъ одно и друга. Черезъ таку непорядну сеймову роботу на Вкраїні постало дві осередні купи, де которихъ приставали такі або инші люде. Кому була зъ того користь, щобъ узяло гору право польське, той нахиявъ Україну підъ сеймові устави; а хто сподівався собі вжитку відъ руського права той прамувавъ до життя вольного и зверхникомъ своїмъ уважавъ громаду, а не вряду шляхту. Що більшъ убезпечувалось ратійське господарство по манськихъ добрахъ черезъ козацьку охоту боротьби зъ азіятами, то все важче надалгали панські офіциалности и осади на міщанъ и селянъ за податки и відбутки, а що ширше розливалась по Вкраїні козацька слава пісянями та оповідаваннями, то глибоше западала у конше добробре серце думка про ту волю, що має навируги себе Дикі Поля и Чорне море. Осяцши підъ свої осади и займища весь полудень и східъ за Кривомъ, Каневомъ, Черкасами, Білою Церквою и далі до самої Волощини, пани розуміли Вкраїну другою Польщею, и всюди почали заводити право польське. Що року більше впливали вони селянъ відъ походу на заробітки у Дикі Поля и за Пороги, приневолювали їхъ всіми спосебами до ратійства, прибільшували зъ нихъ медову й иншу данину, вдумали леволовщину и покуховщину, оддавали зъ аренду рибні уходи, побірали велике мито за торги по ярмаркахъ, а далі завели таку жъ якъ и въ Польщі панщину. Відъ чого втікали давні люде на вольну Україну зъ по надъ Висли до Бару, відъ Бару по підъ Київъ, звідтіля по за Білу Церкву и на Сулу, а другимъ шляхомъ до Львова, Галича, Брацлава, Каменця, — все те лихо несёдувалося разомъ зъ панськими порядками и польськимъ правомъ слідомъ за ними. Зъ України нікуда буде втікати дальшъ, хіба въ татарську и турецьку медову. Приходилося — або підлягти польському праву, або стояти за давню громадську рівноправність, хочъ би йде загину! Козаки, опанувавши Низъ, стались притулкомъ волі, що заступала буда її шляхта ваіма сторонами. Респочалась довга війна міжъ тими, що вважали землю своїмъ надбаннямъ черезъ королівські або сеймові надання, и тими що купували займища въ Татаръ своєю одвагою, міжъ тими, що мали волю, унаслідовану зъ гербами, и тими, що почували її въ хороброму серці

⁴¹⁾ Długosz Grażakcy wojennej między Wojskiem Koronnem i Zapołoskiem w r. 1637.

зъ самої природи; міжъ тими, що величались могутими павами предками, и тими, що самі „здобували славу козацькому військові“. Ся польско-козацька война доказала того, що жадоба панування закоренилась глибоко у лянському серці и сталась Ляхові ёго вірою; що, зрікшись права панувати надъ Русниномъ, зрікся бъ вінъ свої подітничій будущини; що, переставши лядувати, стався бъ вінъ зъ Ляха тямъ же Русниномъ; що, усвятивши право громадське замість панського, чи все одно — право руське замість польского, тямъ самимъ повернувъ би вінъ велику славу предківську у велику неславу. Не що жъ бо нинше була Русь у Речи Посполитій польській, якъ живе джерело народній волі, которе не дало себе загатити. Що тільки въ польскому народі зосталось незадавлене все воно зъ по за Висли до тієї волі ринуло, сили їй прибільшувало, на Вкраїні въ щирю Русь перероджувалось и руськимъ духомъ проти лянського духа вставало. Боротьба була нерівна міжъ двома стихіями, міжъ аристократомъ и демосомъ, бо аристократство лицарськими замками підпиралось, а демось мавъ своєю твержею дніи пустині; аристократство браталося ізъ потужними просвіщенними народами, а демось хиба въ номадній горди шукавъ підмоги; аристократство кохалось у високій культурі, а демось умівъ тільки купати передъ ёго німецькою арматою лягати. Боротьба нескінчалась ні погнбелю сили, що допевнялась Русь у Польщу претворити, ані визволомъ громадського права зъ підъ права панського. Обернувши въ нівець могутце королівство, що постало силою польского права, не воздвигъ руський народний духъ на великихъ пожарищахъ и гробовищахъ хвалебної волі, а тільки давъ новимъ хижакамъ замість хижанівъ давнихъ темне панування своє роспростерти. Та все жъ вінъ приробивъ щось кривавими жертвами до великого діла великого всемирного переверту, що идеаломъ народній слави поставивъ однакову волю кожної людини и розливання достатківъ проміжъ усіма громадянами. Боротьба руського духу ще не сповнилась: шкода жъ вимагати зъ неї свідомої жористи середъ самого заходу. Коли велика русько-українська семтя не вдовельнилась тими идеалами, що передъ очі їй ставлено, коли въ упадкові своєму вона що-разу про свій рідній идеалъ дбала и зъ малыми, вікчемними силами зновъ та зновъ починала своє зансоване діло; то певно буде колись по тому якась користь просвіщенному народові.

Зъ округківъ Ю. Федьковича.

I.

Я не учився въ кобзу грати,
Въ німецькі школи не ходивъ
За книжковъ вірші віршувати,
Я не видавъ волоськихъ дивъ
Неукъ неукій Черногірця! —
До топірця, а не до діри
Рука мозолова здалась!
У темний лісь, не на Парнась,
Иди гулять опришківъ сину,
Иди зъ ручницею гулять,
Доки відъ неї не загинешъ,
Доки твій званий кресний братъ
Не забере криваву зброю
И не сховає вразъ зъ тобою!
Крісь ти бувъ батько, воля мати,
Зелений гай и школа й хата,
И більше пісні ти не чуєь,
Якъ ту, що чорний лісь ти гувъ!...

II.

А ти кажешъ, наша музо,
Що будешъ вітала? —
Амінъ, амінъ Пречистая,
Велика, Святая,
Вітай у насъ якъ то сонце
По великій ночі,
Нехай утнемъ дрібні слізи,
Заплакані очі,
И на волю подивимся —
Забудетця горе,
И духъ новий въ насъ заграє,
Якъ голубе море,
И воскресемо на ново
Зъ тяжкої могилі,
И нову пісню заспіваємъ
Нововъ добровъ силловъ,
И вернетця наша воля —
А може ще й слава,
И за кривду посиптаємъ
У братівъ лузавихъ,
И зъ димковъ намъ вертатимуть
Кровъ нашу пролиту.
Насъ карали, катували —
И ми будемъ бити;
Всі котюві по заслузі —
Такъ ходить по світі. —
А Божий судъ мусить бути
Во віки и віки.

III.

Душе ти моя — зхаменись!
До Бога не тобі літати

Тимъ кононемъ прудкокрилатимъ,
Не стянешь ти, не долетишь,
А замордована упадешь,
И середь загалу пропадешь,
Якъ середь степу той мотиль,
Якъ та хмариночка у горахъ,
Піску зеренце середь моря,
Стебло солімки середь хвиль,
Запорошиночка въ безладі —
Такъ ти, душе моя, пропадешь!...

IV.

Якъ то въ світі докоротать
Немилого віку!...
Боже правий, Боже добрий,
Великий нашъ світе,
Болись давъ ми иншу душу,
И инші давъ груди,
Чому не давъ иншу землю,
Не давъ другі люде,
Щобъ на мене о ці, Боже,
Ти нічо не винешъ,
А та душа сама винна,
Коди вона гине,
Чого пішла на облаки?...
Душе нещаслива,
Тутъ Богъ казавъ пробувати,
Тутъ наша могьла,
Не на небі!...

V.

Творці слава на небесіхъ
Во віки и віки!
Вінъ не водить якъ кішечку
Стебломъ чоловіка,
Вінъ давъ ёму добрий розумъ —
Вінъ давъ ёму волю,
Вінъ давъ ёму въ живу душу
Живущі глаголи,
И здорове кріпке серце
У здоровій груди.
Не ховайте скарби ваші
Нерозумні люде,
Не закопуйте у землю,
Во буде карати,
И виросте въ вашихъ демахъ
Буйрашъ середь хати.

VI.

Лети, думо, де думашь
И не зупиняйся,
Нехай собі беруть тіло —
Відъ душі імъ засі!
Нехай собі беруть тіло —
Въ кайдани окупятъ

А духъ Божий во вікь водешъ
Во вікь не окутий,
И не всадять ёго въ нута
Московські Нерони,
Не рознесуть копитами
Всі татарські коні,
А що срібло, а що злато —
Беріть собі злато,
А ми будемъ и безъ срібла —
Золота багаті!
Чисте серце. чиста совість —
Отъ наші пурпури!
Ваша слава, ваша доля
Мене не одурять,

Якъ и ёго не одурили
Ті помазанні брехачі
Відъ юности и до могьли!
Вни наробили колачівъ —
Не жоровайнихъ, а зелізнихъ —
Та муть мабутъ сами їхъ істи!

— ❦ —

СВІТОГЛЯДЪ УКРАІНСЬКОГО НАРОДА

въ прикладі до сегочасности

(Написавъ Н. Незуй.)

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.

Кажуть, що простий, сільскій народъ не тільки темний, але й мертвий, що то — темна, мертва купа, котрою можна орудувати, якъ кому завгодно, котрою можна правувати, куди кому хочеться. Такий панський, аристократичний поглядъ на народъ матиме тільки правди тоді, якъ будемо звертати увагу не на всю историю народнєго життя, а тільки на якунебудь частину; якъ будемо спинятися думкою на десяткахъ рокивъ народнєго життя, а не на сотняхъ літъ народнєго историчнєго розвитку.

Правда, що сила стороння, сила політична, сила одного чоловіка, або кількохъ людей стоячихъ на тихъ місцяхъ, звідкіль плинне историчний впливъ на життя народа, людей пануючихъ тими стежками, кудюю прямує розвиття народнєго життя, — така сила може орудувати и не простимъ тільки народомъ, а навіть людьми стоячими на високихъ східцяхъ европейської цивілізації. Не буде намъ дивно, коли така сила вертітиме народомъ, якъ мертвимъ тіломъ, не питаючись ёго, ламаючи ёго по своїй впадоби. Але все таки, поміркуювавши о минулій и сегочасній исторії народа, треба буде признатись, що народне життя можна потрошити й поламати, въ цурпалля, та не вбити на віки, не

згубити зь світа. Така сила може морочити людей, але тільки на часъ, одночасно й годино. Є міра всьому на світі. Народъ терпить до пори, до часу. Стара, покійна Польща ваупі зь єзуїтами нівечила Український народъ; а вінъ терпівъ, доки була мога и струснувъ Польщу, якъ стару піджилу грушу, устлавши землю людськими головами тоді, якъ сама Польща думала, що її діло на Україні зовсімъ зробляне....

Народъ не лежить на віки — вічні мертвимъ нерушимимъ камінємъ на перепутті исторіи и цивілізації, и не можна сказати, що вінъ бувъ мертвою підвалиною великого будовання людськості. Вінъ цілою купою переступавъ ступіні розвитку відомі въ исторіи, черпаючи життя изь своїхъ природнихъ жерель, тільки не швидко, не хапаючись, ледві, ледві сотнями літъ міраючи коженъ ступінь свого историчнєго руху, втагаючись въ цивілізацію и впливаючи зь своїхъ власнихъ підставъ на цивілізацію....

Нашъ Український народъ не такий темний, якъ де — кому здаецця, и зовсімъ не мертвий, щобъ зь єго можна було користуватись кожному по своїй впадоби. Вінъ переживъ всьоді вольо великі историчні епохи, цінимъ гуртомъ піднимався, боровся, гинеувъ за віру и волю, одбивався одъ ворогівъ. На полі правдиво-народнєго историчнєго життя вінъ народъ бувалий, знаючий. Неразъ вінъ перевертавъ порядки заведені чужими людьми на єго землі и розпочинавъ историчне життя изь власнихъ жерель. Теперъ вінъ прибитий, але не обитий. Вінъ має дуже славу минувшість, и минувшість не дуже давню, щобъ зовсімъ її забути. Вона ще живе въ єго пам'яті, въ славному воєзацькому епосі. На придніпрові все те, — що ніби діло вчерашнєго дня. Нашъ народъ темний тимъ, що не вчений, якъ и звичайний сільскій народъ. Підъ панськимъ ярмомъ ніколи и єму було и въ гори глянути, не то — що гадати о просвіті и науці. Єго діти пасли скарбові свині та поданали панські воли на панському лану....

Чи думає справді теперъ що-небудь нашъ Український народъ, той хліборобъ чорний, котрий годує громаду своєю працею? А коли вінъ думає, то які єго думкі та гадки? Чи хоче вінъ чого, чи бажає вінъ чого? Куди плінуть єго бажання, куди веде єго воля, куди прямують єго ідеали? А може вінъ оре та сіє, проливає піть, и гадає тільки обзавтрєму? А може вінъ спинився на тій думці, що єго доля, то доля сірого вола, гірка, віковична праця? А може та чудова пісня нашого народу, то гудіння зеленого гаю, шумъ діброви, пісня соловейка, що замірає міжъ зеленимъ листомъ, въ тем-

ному лісі, гине десь въ піднебеснєму просторі, ненарокомъ тільки потішаючи приятніщі людські уха? Кудимъ правує той ледві примітний рухъ народа? А може то рухъ кошани, що ворухниця на однімъ місці, перепиняючи одна одній стежку.

Дуже помилицця той, хто думатиме, що въ Українському народові згасло всьаке життя, що нимъ не водить ніяка дума, ніяке чуття, що вінъ живе аби-день до вечера, дбаючи тільки для прохарчування свого, для плати подушного, для материяльного заробітку.

За міру розвитку цивілізованої нації звичайно приймають її літературу. По літературі видко, якъ глибоко йде релігійне життя нації, якъ високо піднялася просвіта розуму, куди йде її політичне життя. Література, се ціла пережита, давня и сєгочасня исторія нації, се сама нація виявлена въ своїхъ крашихъ привідцяхъ усебочнєго розвитку, котрі давали всьому привідъ, зробивши свої думи громадськимъ скарбомъ. Сєгочасня література якої-небудь нації показує намъ, чого вона хоче, що вона думає, якою стежкою прямує, и які цілі вона собі призначила. Те жь саме, тільки въ маленькихъ рамкахъ, можна прикласти и до народнєго життя. Нашъ народъ має свою не книжню літературу, котру не посміли зневажити навіть зайлі єго вороги. Єго не книжніми творами ми будемо міряти єго розвитку. Тамъ тільки можна поберегти потайні думи народні, бажання, ідеали. Въ своїхъ пісняхъ, приказкахъ, казкахъ думкахъ народъ не таївся ні передъ кимъ. Тамъ виявилась вся душа народа, єго поглядъ навєруги себе, тамъ ми вислідино єго світоглядъ.

Потреба знати свій народъ, єго світоглядъ, єго духъ — стоить теперъ на черзі. Наша українська література вишла вже изь сповитку, починає міцно ставати на ногахъ. Правдива народня по своїй підставі вона може йти тільки поручъ зь народнімъ життямъ и не повинна одізнатись одъ народнєї думи, народнєго бажання, народнєго духа. Схибнувши навіть трохи на-бікъ одъ истинно-народнєго духа, вона не потрапить до цілі, навіть страчить правдиву цілі и може подислати народові. Одаючи добрий впливъ на моральне и материяльне життя народа, література повинна бути добродіємъ задля свого народу, вести єго туди, куди прямують єго историчні и національні инстинкти. Въ останню годину виявилось дуже багаче вєрховодівъ котрі взяли за велике діло — давати историчній привідъ нашому народові; виявилось багаче и такихъ людей, у котрихъ сверблять руки, щобъ загарбати нашъ народъ и вернути єго життя по своїй впадоби задля досягнення до своєї цілі. Не-

хай же самъ народъ своїми власними устами промовить за себе слово, заступниця за свою прийдишню долю!.....

(Дальше буде).

Дещо за поселення угорської України
Русинами и за унію церкви православної угорських
Русинівъ зъ Римомъ.

(Написавъ Улігъ Ц. въ Відню.)

„Обри! Обри! Ховайся добре!“ повтаряє ще нині ніколи мужьяк галицько-або угорсько-руський, хоч не знає значіння историчного сихъ слівъ що такъ гарно складуютьца. И на Подніпрянщині незнає дитина, чого такъ перелякаєтца коли граючися зъ другими, хлопця яке знарошна покрикне: Татари! Татари! мовби зловіще слово, смерть та пожогу воно виголосило, такъ потрусилась и порозбігалась усі, щобъ по закуткахъ поховатись. Знавъ колись пра-прадідъ козацької дитини, чому бусурманське имя на Русі такої смутної слави нажило, знавъ и Русинъ угорський у 7-му и 8-му віку до волі, що то значило попастися уневолю Обрамъ, котрихъ сучасні западні літописі Аварами прозивали. Хочъ би ми и не мали ніякихъ переданнй писанихъ, що колись Обри зъ Русинами зустрінулись, то вже наведена пословиця мусилабъ насъ, яти тому віру. И недегонько було відай нашому народові поручъ Обрівъ сусідувати, не веселе мусить шилосьъ ему й життя, коли по 1000 и більшъ літѣхъ згадана пересторога у пам'яті народній не загрилася. Подніпрянська Україна ци не легче упоралась зъ Ордами азійськими. Изъ її підялось товариство запорозьке, котре, маючи за плечима ціле ядро руського народу, відперало успішно лицарською силою напади ордъ поганськихъ. Хочъ деколи Турки або Татари заливали на короткий часъ степи українські, то однакъ не приносило те великої шкоди долі народній, такъ якъ и лихоліття могольське не загрило народові руському ні одної ступи землі батьківської, и не знівощило русько-слав'янської народності на загарбанихъ опілляхъ. — Не такъ доводилося жити угорськимъ Русинамъ, які відлучені мало приступнимъ діломъ гірз угорсько-семигородськихъ и галицько-угорськихъ відъ своїхъ братівъ надніпрянськихъ и надністрянськихъ не здужали відбиватися своїми власними силами відъ чужихъ нападівъ. Колись то римська Панонія, майже те саме що нинішня Угорщина, була ареною дикихъ ордъ, Гунівъ, Лонгобардівъ, Гепидівъ Готівъ, Герулівъ, Обрівъ, Угрівъ, Моголівъ, та Турківъ зъ одної, а Німцівъ и пізніше Австріянівъ зъ

другої сторони.— Часъ, коли північна часть Угорщини заселилась руськимъ народомъ, яку долю вінъ тамъ зъ давня переживъ, коли и відъ кого віру св. Евангелія приймивъ и якъ далеко котрі вороги и коли ёго зъ урожайнихъ долинъ Панонської площини на Підгір'я та на верховини Мармарозького, Берексаського и Земненського комитату витиснули, які порядки въ ёго були, доки чужий скиптръ не загарбавъ ёго підъ своєю владою, на всі ті питання годі відповісти. Бо коли ми ще нині не много більше чуємо за Угорську Русь, якъ за небесне царство хинське, то не диво, що ні Грекъ Геродотъ (котрий північну та східню Европу въ колективнімъ змислі Скитами залюднює) за Агатирзівъ, ні Римляне за Анартівъ (котрі то народи у тодішніхъ часахъ по підъ горами карпатськими відай сиділи) не більше знали, якъ те що сі и ті були варварами непросвіченими. Споминка за Обрівъ въ народі нашімъ — хочъ темна, — но переконує насъ, що вже въ 8-імъ віці, сли ще не впередъ — Русини въ Паноніи находились, и коли літописці византийські згадують, що цісаръ Гераклий р. 620 п. Хр. при обляженню Царгороду черезъ Обрівъ посольство до Біло-Хорватівъ (такъ Византийці Русинівъ називали) за помочтю виправивъ, и що дика орда Обрівъ дійсно зъ підъ мурівъ столиці уступила, що на зближаючуса помічъ руську догадуватися каже, то не маємо причини похибуватися, що тоті самі Біло-Хорвати-Русини вже глибоко на полудне посунулись були. Тисою та Дунаємъ тягнули вони до Балкану и мали повну причину Грекамъ, котрихъ такъ якъ и їхъ орда Обрівъ тривожила, помічъ нести. Потверджуєтца те ще и тимъ, що саме тоді Лонгобарди въ Паноніи винищили Гепидівъ, и самі вимандрували до Італіи, черезъ що велика часть Панонії вилюднилась, и сусіднимъ охотникамъ отворомъ станула.¹⁾

¹⁾ Тимъ не хотіли ми однакъ доказувати, що Русини теперъ у первий разъ до Панонії замандрували, а лише довести, що вони при кінці 6. віку могли спустятися Тисою та Дунаємъ глибоко на низини панонські. Хочъ на старі свідочтва відкликатись намъ годі, кажемо однакъ, що руське населення на верховинахъ и на підгір'ю угорськимъ у тихъ часахъ звершилося, коли Русини на галицькихъ земляхъ (червоній Русі) осіли — то єсть: въ давнихъ передхристовихъ рокахъ.

Ніколи однакъ не посунулись Русини такъ далеко на полудне, якъ тоді, коли одна часть зъ нихъ підъ назвою Білохорватівъ (Хорватъ значить тільки що гірнякъ; корінь того слова є „горбъ“) черезъ Панонію надъ Драву и Саву тягнула и надъ Балканомъ поселилась. Ціла східня половина Панонії була въ їхъ рукахъ.

Коли тотя вандрівка звершилась, ми не знаємо, — здаєтца що тоді, коли Лонгобардове зъ Гепидами боролись а опісля Панонію опустяли и до Італії звернули. За сихъ плечима відбувся похід Біло-Хорватівъ на Балканъ и

Сучасно майже з тими проявами посувалася велика громада южних Слав'ян гори Дравою и Савою и заляла балканський півостров, Далмацію, Истрию, Країну, Карантанію, Стирню и низшу Австрію, котра ще в 9-ім віці п. Хр. „землею Слав'янською“ звалась. На низинах Тиси подибалась передна сторожа южних Слав'ян з своїми братами Русинами — Білохорватами. Більша половина Європи находилась тоді в посіданню Слав'ян, а суття Германів здавалось дуже непевним, коли північні Слав'яне посередком Русинів — Білохорватів подали у Панонію южним братам руку и двома дорогами т. є, Дравою и Савою на юзі а низиною сіворогерманською на півночі стали котитися мов та хвиля потопова без утину до Рену. — В тім бігу спинили їх Обри, могольський народ, який гори Дунаєм кочуючи, аж до Панонії зайшов и клином між Слав'ян вбившись, північних з южними розірвав а сам між Тисою и Дунаєм підбитим народом заволодів. Таким робом зістали вандрівки слав'янські зупинені а в наступуючих віках тратили уже крайні щепи на заході, не маючи між собою ніякої єдності, мало помалу часті своїх земель. — Германія подужала, вттак тих через Обрів а опісля и через Угрів ослаблених Слав'ян и витискала або винародовляла їх мечем и висшою просвітою. Русини, котрі на Панонських площинах вже так буйно розжилися були, мусіли, щоби уйти тяжкій неволі лютих Обрів, або у гори, або через Бескідь назад у Галичину вертатись. Опісля заблескотіла їм ще раз надія вернутися на оставлені виноградні долини Тиси та Дунаю, коли Обри ославлені Карлом Великим ім и другим Слав'янам опору більше ставити не були в силі. Опущені Обрами простори по під гори — *deserta Avagotum* — залюднилися навіть дійсно знов працюватим та супокійним населенням руським, и здається зуміли Русини з ослаблення Обрів добре користуватись, коли сі (недавно ще такі тяжкі гнобителі) та початку 9. віку до Людвика Побожного виправили посольство жалуючись що Слав'яне не дають їм и супокійно дихати.

Не довелось однак Русинам батьківської землі в давних границях дохарпатися, и хоч вони поволи до Дунаю по другий раз зсуватись зачали, так нестало їм сили диким Болгарам

те було, як ми думаємо причиною, за для якої єго заходні літописці не добачили. Витяснені на ново Обрами в над Дунаю и Тиси, користувались опісля Русини кождо спокійною и свободною хвилею, щоби страчене повзискати, поки Мадяри рав на завше всіх Слав'ян з низин Панонських не прогнали.

опертись, котрі з останками Обрів зілявшись, Русинів и других наддунайських Слав'ян придавили. Но коли удалось їм велику часть Сербо-Хорватів, з котрими опісля зілялись, підбити, заляли вони низини панонські и залюднювали їх, о кілько ті пустинною лежали, южними Слав'янами, котрі таким робом в короткім часі головне населення великої части Балкану від Трани и Македонії аж до Мункачівського Підгір'я постановили¹⁾

¹⁾ Шафарикъ: *Slavische Alterthümer* II-106; Biedermann: *Die Ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte. Innsbruck 2-ter Theil 1. Heft* сторона 40. Сей ученый, з исторією русько-угорського народу дуже ознакомлений муж, допускаєтця на стороні 41. блуду, впеваючи, що перші Русини на Угорщині осіли аж сучасно з зачатком Нановлі через Угрів при кінці 9-го віку. Слова єго суть: *Ich kann mit der Behauptung Schafarik's, dass die ungarischen Ruthenen — und wäre es auch nur theilweise — Urbewohner Ungarns sind; mich unmöglich einverstanden erklären, doch gebe ich zu, dass weisse Chorwaten und Serben von jeher mit ihren Heerden oberungarische Gegenden besuchten und sich zeitweilig daselbst aufhielten.* На стороні 43. допускає историк той більше словами: *Dass die Ruthenen zwar keine Urbewohner Ungarns sind, jedoch allerdings schon vor der Ankunft der Magyaren oder wenigstens bevor diese das nordöstliche Ungarn in Besitz nahmen hier Occupationsversuche machten und Rechte ausübten, denen gegenüber die magyarische Invasion nur die Bedeutung einer vollendeten Thatsache hat.* Чому він однако не хоче допустити що Русини рівночасно Галичину и Панонію заселили, що оден и той самий порив вандрівничий, котрий Русинів в степів українських до Дністра и навіть аж до Висли вів, їх и до Панонії (а в 6-ім віці аж до Драви и Сави під назвою Біло-Хорватів) спровадив, не може доміркуватись. Хоч нам до оправданя нашого висказу так само доказів не достало, як Бідерманові до єго гіпотези, то маємо ми за собою докази аналогічні, котрі наш догад исторично правдою майже становлять. Кождий нарід тягнув в вандрівках своїх так довго и далеко, поки цілий не помістився. Навал Русинів ажкарпатських був так сильний (як адекватя тому, що на них від сходу и від чорного моря, могольські народи тисли), що для них опісля при кінці 6-го віку и низин панонських замало було и що вони задля того аж до Сави и Драви тягнути мусіли. Не було причини, яка б їх силувала покидати урожайні и опорожені долини панонські, а натомість селитись аж під горами балканськими. Ми одже беремо се за певне, що так як єсть річчю неможливою, щоб Русини були виходились тоді над Дніпром и Вислою, и щоби їх сучасно на наддніпрянським Поділлію — без причини — було нестало, так само було би річчю неприродною, сли би Біло-Хорвати-Русини, мандруючи з Карпатів до Балкану через опорожену Панонію, тую були не заселили. Мотив, котрим Бідерман свою гадку підперас, що перші Русини до Панонії аж сучасно з Уграми зайшли, відноситься до того, що ми вічного за те не чуємо, щоби вони з Болгарами, котрі перед зачатком Нановлі через Мадярів аж до гір мункачівських своє пановання розвели, своїх земель и свободи боронили, вертатись були. Той довід не переконую нас однако, бо годі те все ложью назвати, про що сучасних домладних звісток не

Такимъ робомъ дальше розширеннєся Русинівъ вже перепинилось и зістало небавомъ цілкомъ збу-
пинене, коли нова хвиля походівъ народнихъ цілу
Панонію залляла. Мадярські бо орди прикотились
рівночасно двома дорогами до Панонні: одна кочу-
ючи на юзі горі Дунаємъ — за котру и Несторъ
згадає — друга же сирізь червону Русь и гори въ
князівстві галицькімъ. Безъименний нотаръ Белі ві-
стить, що галицькі Русини показали Уграмъ до-
рогу черезъ гори, и що до орди угорської 2000 лу-
карівъ и 3000 супокійнихъ галицько-руськихъ се-
лянъ прилучилося. Въ околиці мункачівській зу-
стрінули Арпада висланники болгарського князя
Салаяна, котрий и обіцявъ дикимъ наїздинкамъ ку-
сень землі надъ рікою Шаю (Sajo). Въ короткімъ
часі розширились Угри по цілій Панонні; підъ їхъ
ружжємъ упало велике моравське князівство, яке и
східню Панонію обіймало, и болгарсько-слав'ян-
ська держава, о нілько вона по туйбічъ Дунаю

має хочъ би якъ ось ту про розширеннєся Болгарівъ ажъ
по горі карпацькі; въ друге не мали Русини навіть при-
чини оператись Болгарамъ, котрі їхъ въ оселі не про-
ганяла, противно порожні прєстори Панонні людомъ сла-
в'янськимъ заселити старались. Наконецъ пригадуємъ и те,
що число родовитихъ Болгарівъ-Моголівъ дуже мале було,
и що цілий той похідъ Болгарівъ, щобиъ заняти Панонію
нічимъ другимъ не бувъ, якъ поворотомъ Сербо-Хорватівъ
на низини Дунайські, де вони въ Русинами, въ котрими пе-
редъ 3-ма віками одно и те саме становили — подибались.
Звісно далі и те, що заледво вікъ одинъ проминувъ, а вже
Болгари въ Сербо-Хорватами въ одно зіллялись, лишивши
нишнімиъ Болгарамъ-Слав'янамъ своє ім'я.

Заледво одже зникли Обри, котрі колись кляномъ въ
нарідъ сербо-хорвато-руський були звѣлися, якъ въ обохъ сто-
рінъ той самий нарідъ — на Бєскїді підъ спеціалнимъ
именемъ Русинівъ а на Балкані Сербо-Болгарівъ — на
стародавні батківські низини кинувся. Місце, у якому Ру-
сини въ южними Слав'янами подибались, намъ невѣсно;
авісно ино те, що сі останні вьзди верхъ надъ Русинами,
якъ здається по тій причині, що водився у їхъ воїнний духъ
двїхъ могольскихъ Болгарівъ. Сей народъ не живъ однакъ
въ Панонні своїми громадами, не вдовольнявся пануваннємъ
надъ Слав'янами, яко надъ массою народною.

Наша гипотеза стається дуже правдоподібною зва-
живши ваступуючі слова безъименного нотаря: „qualiter etiam
ipsi Sclavi de terra Bulgariae conducti fuerunt ad confinium
Ruthenorum (Hist. Car. 12).“ Наколь бѣ тоді Русинівъ
въ Панонні не було, то бувъ би той хроністъ уживъ слівъ
„usque ad Alpes Ruthenorum“, якъ Карпати у середовічнихъ
угорськихъ літописцівъ зовуться.

Тутъ примітно, що візантійський цїсаръ Констан-
тинъ (VI) Порфирогенитъ згадає за „Бабині-гори“, котрі
вінъ *Babivarera* (місто *Babigoreia* - *babia góra*) називав.
На опіляхъ, въ вітки Хорвати вийшли були, мешкали за
єго часівъ „*Вѣхи*“ — наші бѣйки. Въ того вьзду що ще
тоді руське населеннє ажъ до Висли и „бабиніи гори“
сягало.

розширилась була¹⁾. Що найурожайніщі долини и
низини панонської площини забрали Мадяри для
себе и витиснули Русинівъ зъ надъ „синєго Ду-
наю“ за котрий тілько глуха згадка въ співанвахъ
та думахъ руськихъ лишилась. Одна часть Руси-
нівъ посунулась назадъ у верховини и за гори до
Галичини, друга лишилась розпорошена поміжъ
Мадярами, а ще инша розплилася въ мадарському
и другихъ Слав'янськихъ народахъ. Якъ далеко
ще й підъ угорськимъ пануваннємъ руські границі
сягали, показують глибоко въ Угорщині лежачі міс-
цевості, котрі ще нині, хочъ самими Мадярами заселені,
руськими звуться, и за для того до свого имени слово
„orosz“ яко придатокъ мають, якъ н. пр. Orosz, Kis-
Orosz, Nagy-Orosz, Orosz-Gadna, Oroszvar (Карльбургъ
въ візельбурьськімъ комитаті²⁾). Слїди руського
осадництва находятьця ще по туйбічъ Тиси, надъ
Дунаємъ, въ степу Дебричинськімъ а навіть на
крайнихъ границахъ західнихъ угорського коро-
левства, де Русини однак по більшій часті вина-
родовились, себѣ то: пословачилися³⁾.

¹⁾ Поміжъ дарами, які Арпадъ князеві Салаянові за-
славъ, находилося такожъ 12 руськихъ дівчатъ. Безъименний
нотаръ Белі за се въ 14. відділі своєї исторії: „Tunc dux
Arpad inito consilio eodem etiam misit nuntios suos ad Sa-
lanum ducem et misit ei 12 albos equos et 12 camelos et 12
pueros Cumanicos et Ducissa“ (розуміється жінка Арпадова
а дочка Галицького князя) „12 puellas Ruthenicis pruden-
tissimas et pelles ermelinas et 12 Zobollos et 12 palia deau-
rata“ и т. д.

²⁾ Basilowits: Brevis notitia foundationis Theodori Kory-
atowicz etc. Cassoviae 1799 II ст. 78; Czörnig: Etnographiae
II. etc. ст. 146.

³⁾ Въ Nyir-Eghaza, глибоко міжъ Мадярами — калі-
ністами, находитьця по нині руське приходство яко передня
сторожа Русинівъ.

Одинъ чернець зъ монастира мункачівського (зъ гори
чернецької) оповідавъ мнї р. 1866, що въ епархії Пряшів-
ській вже підъ нашими очима нілька тисячъ Русинівъ зъсло-
вачилось, и приймало лат. обрядъ. Статистичні дати дока-
зують однак, що елементъ мадарський, котрий ся бувъ въ
17. 18. віці сильно на землю руську втиснувъ, въ 19. віці
підъ нашими очима зчезав. Причиною тому буде, якъ зда-
ється, той обстановокъ, що пави-поміщики угорські, по ціл-
ковитімъ уступленнюся Туркїзъ въ низинъ угорськихъ, зъ
Підгірїа навадъ на Дунай и Тису вертатись стали. Наколь
їхъ та двораківъ не стало, не здужали спорадично розки-
нені громадкі мадарські довше Русинами оператися, и зіл-
лявся о кілько міжъ переважно-руськимъ народомъ нахо-
дилася, посередкомъ Сотаківъ зъ Русинами и Словаками.

При конскрипції въ року 1787 числено въ Земненсь-
кімъ комитеті (Zemplin) 120 мадарськихъ, 3 німецькихъ,
170 словацькихъ а 158 руськихъ громадъ; въ угварськімъ
ком. 58 мадарськихъ, 65 слов., а 87 руськихъ; въ Мармо-
рошу: 5 мад., 1 нім., 88 руськихъ, 50 волоськихъ; въ бе-
регсаськімъ ком. 70 мад., 5 нім., 1 слов., а 190 руськихъ
громадъ. Відъ того часу до нині зменшилось число ма-
дарськихъ громадъ дуже а особливо въ угварськімъ ко-

В І С Т І.

— Уже другий рік виходить у Києві під редакцією А. Андріяшева „народная газета югозападного края: Другъ народа“. Завданнямъ того письма єсть просвіта українського народу — ціля ведення, спасення, такъ що жъ, коли при тій роботі тяжко не доглянути тенденції чи побічної, чи таки головної: заглушити рідне українське слово, навчити нарізъ відцуруватися свого матернього язика и своєї народности. Тяжко що бъ зъ такої роботи вийшовъ який хосенъ правдивий, тривалий. П. Андріяшевъ хочачи зъавторизовати своє негідне поступованне такожъ и прилюднимъ осудомъ, надрукувавъ у Київськимъ народнимъ календарі на р. 1867; „*Братское слово южнорусса землякамъ, которые не хошящъ довольствовашься обще-русскимъ книжнымъ языкомъ а хлопочущъ о томъ, чтобы выдумашъ новый книжный малороссійскій языкъ и на немъ учить народъ*“. Якъ вже самъ заголовокъ такъ тежъ и ціла стаття ажъ кіншить найбезчельнішою лежею відіотичнимъ недобачаннемъ фактівъ, софистичнимъ крутарствомъ.... — Редакція „Друга народнаго“ видає такожъ „Сборникъ статей для народнаго чтенія“, а въ 2. випуску (р. 1868.) міжъ инчимъ находимо московський перевідъ „Перекотиполя“

митаті. Въ Палозі живъ передъ 8 роками тільки одинъ чоловік, що говоривъ добре по мадярськи. Въ громаді Ви́сека вигнаувъ въ ostatnichъ 80 рокахъ мад. елементъ до крихти. Тоті ренегати носять лишъ имена мадярськи. Велика часть шляхти руської змадяряувалась, однакъ деяка не соромитца звати себе руською, хочъ не прийшла вона ще до самовіжи народної. До її зачислюютьца широко розкорежені родини: Ладомирських, Ладишинських, Долинських, Добрянських, Кричалювських Андєрківських и Бачинських. Коли не відъ нижшого такъ відъ будучого покоління сповідатися, що будуть сесі родини стояти на чолі тимъ, котрі відъ варода учитимутьца, и на відворотъ подадуть єму правдиву просвіту.

Родина Бачинськихъ зайшла въ Галиччю и має ще инні дипломъ короля Вигмунта III въ року 1830. Рідъ свій виводить вона зъ литовського княжеского роду. Зъ круга тої родини вийшовъ славний Владика мункачівський Андрий, родомъ зъ Бенетини, де що до инні головне гвіздо Бачинськихъ знаходитца.

Духновичі виводять свій рідъ зъ родини князівъ московськихъ: Черкавськихъ. Ихъ пра-прадідъ бравъ уділя въ ворохобні стрілецькій за часівъ Петра Вел. и мусівъ, щобъ ся лютому цареві въ руки не попасти, въ Москві утікати. Вігтакъ схоронився вінъ въ селі угорсько-руськимъ Тополд, земинського комитату, де черезъ довгий часъ яко понамаръ церковний въ біді и нужді проживавъ, поки тодішний, мункачівський владика, примітивши у єму великі дари духа на приходника села Тополі не висвятивъ єго.

Основняненка и „Тополі“ Шевченка, але при обохъ творахъ примічено на долі: „Извлечено (sic) изъ книги и т. д.“ „Древнія русскія пѣсни на берегахъ р. Вислы,“ котрі присуджує М. Максимовичъ Русинамъ живучимъ въ Карпатськихъ горахъ, видруковані въ тимъ Сборник-у етимологією; не знати якъ будуть їхъ відчитувати „хорошія Ярославки, котрыя омывають ноги свои бѣлыя на берегахъ Волги“?

— Сими днями опустила печатню Ставропигійську „Книга общихъ законѣвъ обывательскихъ“ накладомъ К. Кміцікевича ц. к. совітника при суді апеліційнімъ у Львові, — продається въ книгарняхъ: Института Ставропигійського, П. П. Чайковського, Губриновича и Бодєка у Львові по дуже уміркованій ціні 2 зр. А. В.

Діло се, такъ важне для кожного Русина, підданого аустрийського, єсть дословнимъ переводомъ кодексу німецького, списане плавною и чистою руською мовою. Воно, съ своєю всюди консеквентно захованою терминологією, уможливає намъ теперъ руського язика въ судовихъ ділахъ употребляти. На подання въ руськимъ язичі, де уживано тої терминології, може хто не-будь сміло домагатися відповіді въ руськимъ язичі, въ противнімъ разі скарга, внесена до ц. к. суду апеліційного спровадить дотичну низшу власть судову на дорогу витичену розпорядженнями вис. министерства державного и вис. министерствъ правосуддя и ділъ внутреннихъ.

— Въ коломиїській печатні п. М. Білоуса вийшла не давно „Руска Пекарня“. Книжка тая завандрувала сими днями и до Львова; продається въ книгарні Института Ставропигійського по ціні 80 кр. ав. — Мова въ сімъ ділі досить плавна — руська; внутрішню вартість хай оцінять наші газдині-кухарки.

ЗАПРОСИНИ ДО ПРЕДПЛАТИ.

Зъ днемъ 1-мъ (13-имъ л.) Жовтня зачинається 4-те чвертьрочче нашого письма. Запрошуючи до передплати на четверте чвертьрочче, просимо о скорє надсилянне грошей пренумераційнихъ, а тихъ В. передплатниківъ, котрі ще зъ передплатою въ заляглости остаються, по крайній мірі о присиланне належитости за часъ минувший.

Редакція.

Головні помічники при редакції: *С. Зварський, М. Косаць, Др В. Лукавський, Ом. Паршицький, Др К. Сумковий.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно ар. 4; піврічно ар. 2; чвертьрічно ар. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменяця „Народнёго Дому,“ (Краківська улиця). Администрація підъ Ч. 411½

ЯГОДА.

Черта зъ народнёго життя

Радмила Лазаревича.

І.

Сумракъ давно вже налягъ на землю, а малі, ще блідаві зорі одна за другою виринали; и чимъ разъ більше смерналось, тимъ ясніще та ясніще съяли вони. Часомъ полетіла одна за другою оставляючи за собою на часнику золотий слідъ. Місячний блискъ искрівся изъ-за бучиною перослихъ гіръ. За шумомъ зеленого листа и журливого гірського потока грався місяцівъ промінь у тихихъ хвиляхъ быстрого жерела...

Шлякомъ міжъ густими лісами ишовъ въ тую пору молодий парубокъ, тихо співаючи. Тінь деревъ відъ сьняючого місяця падала на шляхъ, а вінъ її легко переступавъ співаючи заодно. За вигономъ въ лісъ зносився горбокъ могилками вкритий. Деревяні та камінні хрести, сьваючі проти місяця дивно якось зрушували молодого парубка; вінъ поспішивъ скорішою ходою; щобъ скорше минути їхъ, — а тамъ було й село. Але що тільки поспішивъ, роздався глухий голосъ, кличучи ёго по имени. Вінъ ставъ якъ окаменілий, почавъ хреститися, и зновъ поступивъ дальше.

— Марку, роздався сей голосъ сильніше якъ впередъ. Марко здумілий поглядавъ на кладовище а потімъ на місяць, що колихався поміжъ зеленими вітями, немаче бъ ёго нездоровлявъ...

Въ тімъ почавъ голосъ глухо, безъ настання: — Марку, твоя Ягода вже не любить тебе!..

Марка нечаче гримъ побивъ. Тихо вінъ стоявъ кілька хвилянь и цілий дромавъ; потімъ махнувъ головою и спішною ходою повернувъ до села, — лишаючи за собою страшне кладовище и тихий місячний блискъ, що мирно крізь щодестяоче віття світивъ, и не бачивъ навіть тої тіни що изъ кладовища за парубкомъ ступала. Якъ прийшовъ

Марко въ село, ледви тямивъ себе. Ступивши у хату поклався вінъ, хочъ сонъ не брався ёго. Заодно шумівъ въ ухахъ ёму сей страшний голосъ.

Въ селі було тихо. Ясні зорі миготіли по синёму небу, легкий вітрець грався вітими орішними то горохівнику и розносивъ пахоці цвітучихъ деревъ. Хороша нічъ и чистий та милий въздухъ додають сили здоровому чоловікові, та на те жъ така тиша по селі тільки Марко боретця зъ тяжкимъ сномъ. Хочъ заплющивъ очи то таки заодно махавъ рукою и говоривъ про якісь русалки, міжъ котрихъ и тую Ягоду заличавъ.... Такий бувъ сонъ у Марка.

На другий день вставъ Марко пізніше якъ звичайно; очи ёго забігли кровью, лице пострашеніло. — Одягшись — а власне була свята неділя — пішовъ до церкви, и скільки не силувався, щобъ повеселішати та роабити ті гадки такъ годі и годі. Заодно виглядавъ дуже невеселый... Въ церкві було повно людей и Ягода була міжъ ними. Марко стрявъ тихо, вітставъ кинувъ по церкві неспокойно окомъ и швидко обернувшись вийшовъ, бо Ягода не здавалась ёму тією, що все; вінъ гадавъ собі, що вона справді русалкою стала язь про її говоривъ въ ночі, и що ёго сонъ правду казавъ!

Язь вийшовъ Марко зъ церкви, спішною ходою спішивъ біля радівъ хатъ доки не вийшовъ за село. Задуманого завела дорога на кладовище — ажъ надрігнувся побачивши себе тамъ; въ задумі и не знавъ де опиниться, тому и повернувъ, стямившись, назадъ въ село — повіривши ще більше у вчерашню правду. Просто пустився відтамъ до Ягодиної хати.

Ягода стояла коло кліти, Марко підступивъ до її. Хотівъ вінъ зъ разу запитати въ неї чи любить вона ёго чи ні, та розказати їй про той глухий голосъ при місяцю — але усміхъ Ягоди звернувъ ёго зовсімъ на инші думки; вінъ проговоривъ до її забувши чого властиво прийшовъ сюди... Ягода не сподівалася ніякої новості почути та тому

була якъ и усе веселою, а Марко не мігъ, якъ звичайно, довго изъ нею розстатися. Сонце стало уже на полудні, коли Марко згадавъ собі що часъ ёму вже домівъ вертатися.

Якъ наставъ вечеръ и зновъ засвітивъ місяць и зновъ була хороша та мила нічъ, якъ и вчорашня; Маркові опять насунулась та ж гадка, що ёму вчора тільки журби завдала буда. Вінъ ставъ думати про русалки и відьми — за котрихъ ёго голова була повна ще зъ малку; а наколи згадавъ и про те усе, що мавъ нимъ Ягоди казати и не сказавъ, такъ приписавъ те вже русалчиному навіту Ягоди. „Вона хоче мене обманути, ввести у яке лихо,“ думавъ собі нашъ Марко, „а що жъ и їй виненъ? нехай радів, що зновъ буде Омелянова! Однакъ и мушу за все дізнатися, — все своїми очима бачити тоді Ягоди!“... Тутъ прюстамовився, и оберъ півъ, що довга душевна борба витиснула ёму на чоло, а дитавъ зітхнувъ: Ягоди! Ягоди! закимъ поклався одпочити, хочъ мрія не дала ёму покою до білог^о дня...

На другий день не виходивъ Марко зъ хати, дожидавъ смерку, щобъ пійти знову на могилки и все бачити и про все чути.

Якъ наступила нічъ, поспівивъ вінъ и туди Місячний блискъ освітлявъ потікъ, перебираючи у хвиляхъ та орючи по нихъ срібну борозду. Тисячу зіздъ миготіло на ясному небі — а въ долині на бердахъ блищала мала ватра середъ полонини, по-край котрої утомлений вівчаръ снівъ може про свою отару. — Була се правдива русальна нічъ... Марко спинавъ ся по горахъ, коли зъ одної скали й побачивъ ту ясну ватру, а передъ нимъ опинився цілий хороводъ русалокъ. Марко поспівивъ скорішою ходою, щобъ до ватри настигчи. Минавъ вінъ скали и засуви, гори неначе ті стіни, минавъ и потоки, а ватра ніякъ не приближується. Утомлений кинувся на зелену траву, а вітакъ и заснувъ.

Русалки такъ и збіглись до ёго. Одна глядила ёму лице, друга розказувала, що теперъ прийде їхъ цариця, найкраща русалка, щобъ вижидавъ. И справді насунувся срібний облакъ міжъ русалокъ, а зъ ёго и виринула що найгарніща русалка... Марко дививсь пильнійше на її „Се ти Ягоди“ покрикнувъ вінъ и хотівъ її вхопити — але въ тій хвилині пробудився — понадъ ёго головою шумівъ легко вітрець по гилляхъ. Вінъ вставъ, протеръ очі, оглянувся на всі боки, але русалокъ уже не видати, тільки чувъ якъ вони відлетіли пусто регочучися. У ёго нігъ журчавъ потікъ а тихий вітрець похитувавъ вітями, у далі кружали передъ нимъ все ще ті хо-

роводи русалокъ — ажъ гульбъ затервошила зоря на сході — місяць стечився на край неба, а Марко сумний вертавъ до свого дому.

(Конецъ будо.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА въ прикладі до егочасности

(Написавъ Н. Нечуй.)

(Дальше.)

І.

Перше питання, котре на самий передъ застоює чергу, то питання объ особности нашого народу. Для насъ Українцівъ — то зайва річъ. Намъ навіть стає смішно, якъ почнемо читати мудрі великоруські, польські або галицькі вигадки, де насъ тулять и сюди и туди, и до Москви и до Польщі, тулять люде, котрі не знають насъ, може не бачили насъ зъ роду, маючи на думці свої власні політичні чи літературні цілі, або свої глибокі кнєшені.... Зъ насъ доволі нашої національної самовіди, нашого саморозуміння, котре намъ показує яснійше ясного сонця, чні ми сини, и чніхъ батьківъ діти. Тимъ-то й досі не втхомірилась тяганина объ нашій особности, хоча ми знаємо, що самі наші змагачі дуже слабо вірують въ свої речі и більше рахують на нашу нерозторпність и охайність.

Український народъ одрізняє себе одъ сусідніхъ народівъ. Однихъ вінъ зве не своїми людьми, а другими — ворогами. Въ пісняхъ, казкахъ, прїказкахъ, бувальщинахъ народъ намъ згадує про Татаръ, Турківъ, Сербівъ, Волохівъ, Німцівъ, Ляхівъ, Москалівъ, Помор'янъ (литовський орденъ) и Литву. О де-якихъ народахъ згадуєцца тільки однимъ словомъ, якъ на привадахъ: объ Сербяхъ, Волохахъ, Німцахъ и инчихъ, котрі ёму нічого не заподіяли, ні лихого, ні доброго. Народъ пам'ятає Литву такъ чисту, нарікає її ворогомъ, нехристиянською¹⁾. Але більше підъ Литвою народъ розуміє Білоруське плем'я, слабе, дрібне, котре одбиваєцца тільки копеллями та личаками. Турківъ и Татаръ народъ пам'ятає дуже добре, зве їхъ невірою, поганими, котрихъ треба кришити доброму козакові на вапусту. Зъ погляду української пісні, здаєцца, самъ Богъ создавъ Турківъ и Татаръ задля добутку слави лицареві-козакові.

Найлучше народъ пам'ятає про Москву й Польщу, и найдужче одрізняє себе одъ Ляхівъ и

¹⁾ Весільна пісня: „Быть рус. народа“ Терещенко.

Москалівъ, одъ тихъ суїдъ, въ котрих Україна мусіла бути въ найгіршіх стосункахъ. Народъ неначе задалегідь одгадувавъ, звідкіль ёму треба огородити доброю огорожею свій типъ.

Поглядъ народа українського на Поляка, на Польщу, мабуть, не дуже добре відомий кожному Полякові. Найменшъ, мабуть, невідома та глибина ненависти, яка лежить в досі в серці українського народу. Не кожному Ляхові звисний той типъ Ляха-шляхтича, який склався в пам'яті нашого народа.

Ще одъ давникъ, козацькихъ часівъ зосталася в народі одна пам'ятка объ Ляхахъ, якъ объ нації; королєвстві, а друга — объ шляхті, о польськихъ панахъ. Для обмеження панаського типа по народньому розумінню ми будемо користуватись тими місцями зъ народніхъ творівъ, де мовиця певно объ Ляхахъ. Місцями о панахъ ми будемо тільки підпирати попередні аргументи, для додачі цілихъ и ясности типівъ, в певній надії, що одно одному не заведуть.

В народне українське оповідання, якъ Богъ создавъ Ляха, заліпивши ёго зъ тіста, и поставивъ підъ тиномъ на сонці сушити. Собака прибігла та й ззіла Ляха! Тоді Богъ піймавъ собаку за уши и почавъ нею махати! Сюди махъ! туди махъ! та й вискочивъ... зъ неї ляхъ! По народнімъ приказкамъ¹⁾ Ляхівъ сотворивъ не Богъ а дідько и породило їхъ лихо. Чортъ постройвъ Ляхівъ усіхъ на одинъ копилъ. И тимъ то ванують на світі не Ляхи, а бісъ та ёго діти. Тимъ то Ляхи вражі, чортові. Слово „ляхъ“ вважається в народі якъ лайка. „А щобъ тричі ляхомъ ставъ“ клянеця Українець. „Стій чоловіче! не губи душі!“ звичайне одказують на такі речі. Ляхи, по мислі Українця, то народъ здирливий, замирливий, граблячий, злодійський, котрий зъ давніхъ давєвъ звикъ користуватись українськимъ народнімъ добромъ на свій пожитокъ. „Лаше! все, ще на тобі. то наше²⁾“, каже приказка. Ляхъ дерє зъ Українця якъ зъ лика, здерав жупанъ; яко отець вінъ берє корову и скопець, а пані якъ мати веліла й теля взяти; не має за кривду пожаті чуже жито на ниві. Самъ чортъ не настачить на Ляха ні роботи, ні людей! Цілий тиждень треба ёму робити, а в суботу шарварокъ. У неділю ранесенько до церкви задзвонять, а нашого чоловіка на панщину гонять³⁾.

Ляхъ, то чоловікъ лихий, живе вінъ неправдою. Вінъ добрий тоді, якъ спить, а найдобріший, якъ тільки тричі в морду дасть. Ласка панська

— до порога, літомъ гріє, а в зиму кожуха просить. Ёго слово тільки тепле. Ляхъ живе неправдою, кидає лихомъ, любить молитись Богу; по три акафисти в день читає, и по чоловікові глинає. При жирливості й злості вінъ до того ще й налазливий, причепливий. Ляпни ёго ще щоці, а вінъ и другу підставить, дай ёму по вусі а вінъ и вь — друге хоче; візьме по зубахъ, а ногами ще дригає.

Ляхъ причіпа але тхіръ, болякий. Не такий Ляхъ вь полі, який вь коморі! На полі вінъ береця заразъ до лясу, а показує храбрость тільки вь закутку. Вся история козацнина допривадила український народъ до переконання вь перевазі своєї сили надъ Ляхами. Увесь козацький епосъ, всі козацькі героїчні бувальщини вьхваляють лицарську славу козацьку и глузують надъ Ляхами. Ввесь народъ бувъ свідкомъ своєї слави, своєї переваги надъ ворогомъ и добре пам'ятає про діла предківъ ніколи не-забутні.

Найлюбійші образи козацькихъ пісень ті, якъ козакъ або гетьманъ кришить Ляхівъ, шаткує якъ капусту, кладе вь снопи, стелить трупомъ поле, попередъ себе вражихъ Ляхівъ облавою прє, якъ зайцівъ, кладе трупомъ Ляха, що й кінъ не вискочить зъ підъ трупу.

„Ой не вспівъ та козакъ Перебийнісъ та на коня сісти,
Якъ узявъ Ляхівъ, вражихъ синівъ, у снопи класти.
Ой якъ оглянеця козакъ Перебийнісъ та на ліве плече
Ажъ язъ-відъ Дашева та до Волохова кривавая річка тече!
Ой оглянеця та козакъ Перебийнісъ та на правую руку,
Ажъ не вискочить ёго буланій кінъ язъ-підъ ляцького трупу.
Ой оглянеця козакъ Перебийнісъ та на джурю малого,
Ажъ кладе джуро, кладе малий, ще лучче за ёго...!“

И до сєго часу народня пісня пам'ятає про слабість Ляхівъ, и свою героїчність. „Козакъ зъ мушкетомъ стане, и серце вьяне, а Ляхъ одъ духу вмирає“ каже пісня „ляхъ ховається по-за кущами, спадає зъ коня, ще й землею присипається!“

Вь теперішній часъ Полякъ-шляхтичъ вь думці нашого народа зовсімъ обридъ и огидився. На ёго теперъ дивляця, якъ на гіспанського героя Донъ-Кихота, котрий одягався колєсь вь паперову зброю и воювавъ зъ баранами та вїтраками. Шляхтичъ-Полякъ зьявляється вь фантазії народа зробленимъ зъ перевареної сирватки; вь ёго шабелька на личку, вінъ перевесломъ підперезаний²⁾ Вся ёго зброя зъ царства рєсливого, а лицарі, зъ котрими вінъ воюєця, пробачайте — свині. Ось та пісня, котру співають наші хлопці та дівчата одъ Дніпра до Карпатъ:

¹⁾ Українські приказки Номіса лист. 19.

²⁾ Тамъ же.

³⁾ Пісня народня.

¹⁾ Народ. пісні Ашур. Метавського лист. 401.

²⁾ Україн. Приказ. Номіса лист. 19.

Іхавъ ляшокъ моршванинъ,
А кінь бурляковий,
Шапка на німъ зъ огірка
Куштуть лопуховий;
И шабелька зъ петрушки,
Похва зъ фасолі,
Пістолята зъ качана,
Кулі зъ бараболі,
И сідельце гарбузове,
Стремена зъ берези.
Якъ попався кандябалу
То ставъ не-тверезий.
Іхавъ ляшокъ зъ України,
Підъ нимъ конникъ иляше.
Постерегли ёго свині,
„Пожди но ти ляше!“
Вийнявъ ляшокъ шабельку
Хтівъ свиней рубати.
Свині шаблю потрощили,
Нічимъ воювати!
Ляшокъ вийнявъ пістоля,
Хтівъ свиней стріляти.
Свині кулі похапали
Нічимъ воювати!
И сідельце изіли
Ляшка проглотили,
Ляшъ стремена зъ берези
Востался цілі!¹⁾

Отъ - така доля сѣгочасного польского лицаря смутного виду! Въ одній пісні нашъ селянинъ батогомъ навчає Ляшка поважати ёго, шапку передъ нимъ здѣмати. Переляканий Ляшокъ здѣмає потімъ шапку передъ гускою, лисицею, ведмедемъ и дрѣжить зъ переполоху передъ лисячимъ хвостомъ²⁾. Очевидячки народъ кепкує надъ своїмъ давнімъ ворогомъ.

Народня пісня не забуває и про невірність, про хитрость и нещирість ляхівську. Правду Ляха зве вона гнучкою на всі боки. Панъ и шапку здѣмає, а правди въ ёго немає. Знає добре народъ и про чванство и гоноръ шляхецький.

Такий видъ Поляка - шляхтича склався въ думахъ, пісняхъ и приказкахъ українського народу, такий вінъ зостаеця и до сѣго часу.

(Дальше буде).

¹⁾ Читенія общества древност. при Унив. Моск. им. IV. лст. 485.

²⁾ Тамъ же.

Зъ округівъ Ю. Федьковича.

VIII.

Молилася заручена:
О Боже мій, Боже!
Виростай же мою красу
Въ червону ю розу.

Волю я розженити
Въ гаю процвітати,
Ніжъ я маю за недобомъ
Свій вікъ коротати.
Прийде весна недобрая
На весні оживу,
А якъ піду за налюбомъ —
На віки загину.

VIII.

Коби червону ю калину
Зеленою да жеребиню,
Вже густо, густо обсадить,
Щобъ темно якъ въ ночи въ ній було,
А жалібниці ті зазулі
Туда злітались гнізда вить.

IX.

Золоті зорі
Въ облакоморі,
Якъ білі вівці
Въ голубихъ горахъ,
Де той вівчаръ вашъ
Хмаровъ мандрує,
Де вінъ сю темну
Ніть заночує,
Чи въ самбіровімъ
Гаю розмаю,
Чи де дівчата
Въ Зельмана грають,
Чи де въ царці
Донечка тужить —
Вірний мій друже!....

X.

Хто тажъ високо
Хмаровъ мандрує,
Золотовъ трубокъ
Вівці гуртує,
И випасає, и завертає,
Ще й у тримбіту
Грас та грає....
Раю мій, раю!....

XI.

Обертаєсь, — а ті літа,
Ті молоді мої,
Машерують за тамборомъ
Цісарськовъ дороговъ,
А я стою та дивлюся,
Та нищечкомъ плачу,
Та сивію якъ той голубъ!....
Самъ не знаю за що
Вони мене покинули!....

ХІІ.

Місяцю князю,
Вілий вівчарю,
Въ золоту сурму
По ночахъ граєшь,
Далеко видишь,
Багато чуєшь,
Де я цю нічку,
Де заночую,
Чи въ Тегерані
Въ рожевімъ гаю,
Де одаліска
Перли збирає? —
Я й самъ не знаю!...

Пошумійко.

Оповідання В. Лучаковського.

(Конець.)

Тимчасомъ стало смеркатися. Петро поглянувъ на годинникъ и, зітхнувши зъ незадоволення, почавъ збиратися. И тутъ якось всё не велося. То одіжъ не добре приставала, то волосся зле лежало, то хустка розв'язувалася, тутъ щось не ставало, тамъ щось попсовалося, словомъ — гризота, що годі було собі ради дати. Насердившись доволі, удалося нарешті Петрові по довгій мозолі свій стрій скінчити и вінъ пошумівъ, не тамъ, якъ отець бажавъ — до кривачки, а тамъ, де ёго серце тягнуло — до своєї чорнавої дівиці.

Вийшовъ вінъ зъ хати дуже лихній и сердитий, але опинившись на улиці ставъ добріти. Въ одній хвилі забувъ про вітця, про прикраси які ёму доводилися, вінъ зновъ повеселішавъ. Петро усміхався, гладивъ вусъ, припліскувавъ волосся и поправлявъ хустку, а якъ побачивъ ясне світло въ вікнахъ кам'яниці, де ёго люба проживала, якъ вступивъ въ двері кам'яниці, серце затовклося скорше, дрозць перейняла ёго, очи заискрились радостью, однимъ майже скокомъ станувъ Пошумійко передъ дверми и потягнувъ легко за дріть відъ дзвінка.

На привітанне гостя вийшла господиня зъ дочкою, и по звичайній церемонії прийняття запрошено Пошумійка до салону.

Чимало гостей крутилося по гарно устроєнихъ кімнатахъ. Всё свідчило о заможности и великімъ смаку властителейъ. Господиня и її дочка причинилися належитиць поступованнемъ и займаючою бесідою до прийнятности вечірки и доброго гумору гостей. Петро опинився мовъ би въ небі и зъ ёго очей и лица видно було, що певно не

відавъ би бувъ за нічо въ світі сёго щастя, котрого въ той вечеръ уживавъ.

Панна и її мати дуже старанно и уважно ходили коло Петра, котрий, розуміється, змішався въ кільце красавиць. Вже зъ природи бувъ вінъ веселий и дотепний, а якъ усівъ ще коло своєї милої, то ёго слухачки не могли и наслухатися тихъ ёго смішківъ, дотепівъ и побрехинькь. Въ бесіді ніхто ёго не перебивавъ. Виправді було багацько ще молодіжи иншої, але всіхъ перевиславъ Петро и дотепомъ и займаючою бесідою, то жъ мимо воли бувъ вінъ сёгодня проводиромъ въ бесіді. Майже збожеволілий зъ радости правивъ Петро що разъ веселіці й дотепніці речі и не зважаючи навіть на иншихъ гостей.

По якімось часі прошено всіхъ до гербати, гости посунулися до иншої кімнати, а Петро користаючи зъ хвилі, въ котрій майже самъ остався зъ милою, прискочивъ до неї и озвався:

„Пані! нинішній вечеръ зістане мині вічно въ памяти, я бъ відавъ життя за него.“

Панна усміхнулася и відповіла: Дуже насъ то тішить, що добре бавитесь, але при тімъ жалую, що ви перше не були ласкаві до насъ коли завітати.

„Не смівъ я, хочъ серце рвалося, але якъ позволите, то буду частіще бувати. Я...“

Хотівъ Петро дальше говорити, ажъ тутъ поклепавъ ёго хтось по рамени. Петро оглянувся и забувъ язикъ въ губі; мовъ скаменілий дивився на — — — отця. На хвилю все утихло, тільки панна переривала сю тишину инколи свавольнимъ усміхомъ. Петро споглядавъ на всіхъ и самъ не знавъ що зъ нимъ діється.

— „Дуже мене то тішить, Петрусю, озвався старий Пошумійко, що ти додержавъ слова и прийшовъ за мною. Я довго ждавъ на тебе и гадавъ, що ти певно пішовъ до тихъ міщанівъ на вечеръ“...

„Якъ-то — то — що-то — то тутъ — —“ гикавъ Петро задивований и не мігъ навіть язикомъ належито обертати.

— „Що-жъ ти такъ задивувався?“ спитавъ ёго отець.

„Та бо я не знаю“...

— „Що жъ не знаєшь сину?“

„Татуню! се сонъ, чи жартъ?“

— „Що жъ ти говоривъ?“ відповівъ отець, а тебе не розумію“.

„Але я васъ ще більше ... чимъ я вь вь сім'ї домі такожъ знакоми?“

— „Якъ то?! Чи жъ не казавъ я, що умисно прихавъ я на инаній кривачки?“

„А — а де жь та кривнїачка,“ спитавъ зба-
ламучений Петро.

— „Та жь коли тутъ часто бувашь, то му-
сишь знати. Отъ стоїть передъ тобою, а мати зай-
нята при гербаті.“

„Та жь бо я — акуратно — тутъ вибіраюся
на вечерь, вимовляючися відъ иманинь крив-
нїачки!“

— И то перший разъ на вечерь сей —, озва-
лася панна.

— „Якъ-то, то ви не знаєтеся взаїмно и пер-
шій разъ бачитеся?“

— О, ні! — відповіла панна зъ усміхомъ, —
ми бачилися часто, тільки зъ далека, на улиці, бо
Петрусь не хотївъ близше познакомитися.

„Ага, не хотївъ,“ сказавъ Петро „я не знавъ,
що маю таку гарну кривнїачку!“

— „А! те жь привітайся, якъ кривнїачкамъ
пристоїть,“ озвався отець и зближивъ молодихъ
до себе.

Панна, зарумїившися, поцілувала чимъ
скорше Петра и утікла закїмъ вінъ вспївъ її по-
цілувати.

Оставши зъ отцемъ, Петро розказавъ всѣ, що
сталося, але зъ лица можна було вбачити, що зъ
відкриття сего не конче бувъ вінъ довольний, разъ
що тільки терпївъ и трудився, коли зъ кривнїач-
кою мїгъ безъ всякихъ трудївъ познакомитися, а
потімъ, познакомляючися зъ своєю гарною, чорня-
вою милою яко зъ кривнїачкою, видївъ якъ всі єго
щасні гадки и думки щезали, всі пляни марїли,
всі мрії блїдїли, любовъ бо милої треба було те-
перъ замїнити на любовъ кривнїачки.

— „Що ти такий недовольний, Петрусю?“
запитавъ отець, змїркувавши здаеця єго гадки,
„ти бь певно волївъ дістати поцілунокъ відъ зо-
всімъ чужої, якъ відъ своєї кривнїачки?!“

Петро глянувъ мовчки на вітця, бо справді
воливъ би вінъ такъ зъ чужою познакомитися.

— „Та не сумуй на передъ, а послухай! Я
тобі розкажу, якъ річи маюцца. Господиня дому —
се моя тітечна сестра. Перше проживала вона дуже
далеко відъ насъ и я мало колї зъ нею видався,
то жь и ти не мїгъ її знати. Чоловікъ її умеръ
передъ двома літами и вона, не маючи охоти до
господарства, спровадилася до міста. До неї власне
давъ я черезъ тебе листъ, (котрого ти не віддавъ),
щобъ ти познакомився и якъ видногъ не бувъ би
ти певно сего жалувавъ. Въ сусїдстві тітки живъ
мїй щирїй приятель и товаришъ шкільний панъ
М. зъ міщань. Якъ зо мною, такъ и зъ тіткою
жили вони въ великій приязни. По кількохъ лі-
тахъ померли вони обоє и лишили доньку и гар-
ний маєтокъ підъ зарядъ тітки. Донька її єсть

панна Евгения, въ котрій ти, якъ виджу, влюбився.
Не знаючи майже своїхъ рідичївъ, прилягла панна
Евгения до тітки, якъ до рідної матери, котра не
маючи власнихъ дітей, любить и дбає про ню якъ
про рідну свою дитину. Евгения єсть якъ би справді
нашою кривнїачкою. Я видївъ її ще давнїше и
вона припала мнї до вподоби, отже я бажавъ, щобъ
ти зъ нею познакомився, бо й вона сего бажала.
Якъ би ти бувъ віддавъ сей листъ, що я тобі пе-
редавъ, бувъ бисъ давнїше зъ нею познакомився и
не одну прикру хвїлю, якъ то я видївъ зъ твого
оповїдання, обминувъ.“

Отець скїнчивъ, а Петро ще добру хвїлю
глядївъ на єго. Надїя назадъ вернула, мрії, гадки и
думки засняли кращими барвами, будучина мило
усміхалася. Сей часъ Петро повеселївъ, и устис-
нувши вітця пішовъ зъ нимъ до гербати, де оче-
видно зайнявъ перше місце біля своєї нової крив-
нїачки. Вечеръ проминувъ дуже весело, Петро въ
танці, въ забаві и розмові бувъ все першимъ; вінъ
бувъ душею товариства, а поглядъ и усміхъ милої
надавали єму що разъ ліпші помисли и більше до-
тепу.

Відъ сего часу Петро не потребувавъ пере-
сиджувати у свого товариша годинами, щобъ по-
бачити свою милу. Вінъ бувъ теперъ у своєї ми-
лої щоденнимъ гостемъ, але помїмо того допоми-
нався, кілько разївъ прийшовъ, повитання такого,
якъ въ першій разъ. Чи кривнїачка справді зъ нимъ
такъ виталася — не знаю, але такъ мнї здаеця,
бо кривнїачка, та ще молодого и гарного не грїхъ и
поцілувати. Зъ Петромъ живъ я въ одній хаті до
укїнчення наукъ, и вінъ бувъ моїмъ сердешнимъ
товаришемъ и другомъ, що не одну хмарку життя
молодечого прогнавъ, не одинъ жаль, не одну при-
крїсть відвернувъ. Ми жили и любилися якъ Орестъ
и Пїлладъ, та Богъ знає, чи знайду другого такого
щирого друга й товариша въ моїмъ життю.

По укїнченню наукъ Петро оженився зъ сво-
єю гарною кривнїачкою и купивъ собі за помочю
свого вітця красну маєтність. Господарюючи пильно
живє щасливо зъ своєю жінкою и просить мене
що року на літні місяці до себе.

— ~~сказавъ~~ —

Дещо за поселення угорської України
Русинами и за унїю церкви православної угорськихъ
Русинївъ зъ Римомъ.

(Написавъ Ульянъ II. въ Відню.)

III.

Ще густїйший сумракъ, якъ на исторїї посе-
лення підгірїя угорсько-руського, лежить на пер-

лихъ картинахъ исторні церковної нашихъ братівъ захарпатськихъ.

Найважніша подія, яка звершилась на полі ревною релігійного, а яка въ исторні народності славянсько-руської більші зміни споводувала чимъ всі другі фязичні, географічні, політичні и етнографічні обставини себѣ то: відступленне відъ батьківської світлопоклонної системи релігійної, а принатте християнства, стоить передъ очима нашими якъ вузолъ гордийський, котрого не розв'язешъ, а хйба смілою иплетесою перетнешъ. Ми не хочемо однаке нашихъ дегадівъ підсувати підъ правду историчню, и вдоволюмо сянаводомъ фантазівъ, котрі, — судячи по другихъ сучаснихъ подіяхъ и обставинкахъ, — въ обрубі историчної можливості або навіть правдоподібності лежать.

Такъ якъ зъ одної сторони вірити можемо, що Апостелатъ св. Кирила и Методого, котрий въ цілій майже западній Славянщині відгомонъ знайшовъ, и на угорській Русі безъ наслідківъ не лишився, такъ зъ другої сторони годі допустити, щоби перше зерно християнства вже тоді було на землю угорсько-руську упало, коли Обри для позисьяання Франківъ (въ початку 9-го віку) зъ рувъ миснонерівъ западнихъ хрестъ св. приймали. За латинський обрядъ міжъ Русинами не находиться ніяка згодка, ні жоденъ слідъ. — Ні літописці-ченці франконські, котрі про кождий поступъ свій въ розширенню християнства радісно вістили, не доносять, щоби впливъ церкви западної бувъ тоді ажъ до Карпатъ сагавъ, ні сучасні Метрополити Залцбурські не підносили своїхъ правъ на Русь угорську, хотъ въ думці границі епархії своєї на східъ зъ такою щодрестью ширили, зъ якою велисьто сенатъ римський въ подарунку своїмъ императорамъ присудивъ місяця, и зъ якою ще нині хинський царъ у родинні взаємини заходить зъ сонцемъ.

Що маси народу руського приймали християнство не відъ западу, але або відъ своїхъ братівъ зъ галицького князства, або посередомъ южнихъ Слав'янъ відъ Грочівъ, за те докавує їхъ греко-православний обрядъ и старословінська литургия. Наколи впроваженне християнства впливові южному присудити схочемо, — що и шмовірнимъ здається, (бо якъ звісно, мавъ обрядъ восточний въ 10-імъ віці въ Уграхъ и въ Семигороді черезъ ревність миснонерівъ царгородськихъ перевагу надъ латинськимъ¹⁾, — то в річю певною, що Русини угорські ще передъ половиною 10-го а може ще

¹⁾ Сарольта, жінка князя угорського Гейзи, вітця св. Степана Вел. походила зъ семитгородського княжого роду, и неовідувала до смерті православ'я.

въ 9-імъ віці віру св. приймали. Тому що Мораване, котрі при кінці 9-го віку свое пануванне ажъ на рівнини панонські може ажъ до Тиси, резширили, по науці Кирила и Методого у союзі зъ Римомъ були, а у Русинівъ угорськихъ жадного сліду за унією церкви восточно-православної зъ Римомъ не находимо, тому и неможемо удержувати, ще гуртъ народу руського відъ тихъ своїхъ западнихъ сусідівъ перше хрещенне приймивъ. Може однаке бути, що те сусідство до скоршого принатта св. Евангелія причинилося. Наколи бъ ми знову припустити хотіли, що до Русинівъ угорськихъ перші лучі віри Христової зъ-за Бескиду блиснули, тобъ мусіли ми такожъ признати, що поганство міжъ ними хотъ до року 1000 по Хр. процвітало. Зваживши однакъ, що такъ на східнихъ границяхъ угорської Русі (у Мораванівъ) якъ и на западнихъ (у Семигорожанівъ) християнство по восточному обрядові вже въ 10-імъ віці вкоренилось було, и зо взгляду на се, що ряди св. Степана Вел. около року 1000 п. Хр. православне зъ-за Бескиду не були би допустили, наколибъ воно тоді вже не було находилося, и що тоді Русь угорська була би мусіла прияти християнство въ обряді латинськимъ, хиниме сл до першої алтернативи и удержуємо, що Русини угорські вже около року 900 п. Хр. посередомъ южнихъ Слав'янъ віру Христову въ обряді восточно-православнімъ зъ книгами церковно-старо-словінськими приймали, и що вони проте „першими“ исповідниками наули св. Евангелія на усій Русі.

Сильніший впливъ Русинівъ галицькихъ, котрі ажъ въ 10-імъ и 11-імъ віці християнами восточної церкви сталися, не пошкодивъ на тоді неопитамъ угорсько-руськимъ, а противно зміцнивъ народність руську, котра, якъ здається, лишена всякої помочи підъ обухомъ державної церкви — якъ те у Мораванъ сталося, — булаби мусіла прияти латинський обрядъ и унію а тимъ самимъ зробити перший крокъ до винародовлення себе — И мусить не маленькими осадами приходили галицькі до Угорщини підъ той часъ, коли королі угорські и князі галицькі міжъ собою більше познакомлюватись, свататись, а навіть въ спори при обсадинахъ престолівъ одинъ другому мішатися стали. Король угорський Степанъ II. (1114—1131) прислаувавъ галицького князя Бормса до уважання угорської зверхності надъ собою, а королеві Белі III. (1173—1196) удалось навіть посадити хочъ на коротий часъ свого сина Андрія (1183—1185) на столі галицькимъ. — Безъименний нотаръ короля Белі вістить, що Русини въ спорахъ, які про коруну угорську велмся міжъ Коломаномъ и Степаномъ II. зъ одної, а Альмешомъ зъ другої сторони

річъ Альмоша піддержували, и ще сей для піднесення своєї справи Куманівъ и забескидовських Русинівъ покликавъ.¹⁾ И напередъ Моголівъ, котрі по битві надъ Балкою по руськихъ трулахъ до Карпатъ котились, утікали маси народу українсько- и галицько-руського за прикливомъ князівъ Київського и Галицького за гори въ Угорщину, хочъ и ту дігнавъ їхъ лютий ворогъ ханъ могольській Бату, прямуючи трема дорогами черезъ Карпати.²⁾ И въ пізнішихъ часахъ не перебилась висилка такихъ осадъ въ Угорщину, а противно спонукало поступованне поганських Литвинівъ и Ляхівъ въ 14-імъ віці проти Русинамъ, сихъ громадно за гори переселюватись. Такимъ робомъ залюднялось підгір'я угорсько-карпатське чимъ разъ більше населеннямъ руськимъ, котре хочъ не відвиськало давнихъ своїхъ земель надъ „синимъ Дунаємъ“ схоронило однакъ свою народню индивидуальність ажъ по нині. Що ёму за різними некористними обставинками, якъ н. пр. що сусідувавъ зъ трома чужими народами: Словаками, Уграми и Волохами, за виглядно малимъ числомъ людности и невеликою просвітою, при браку глибокого почуття своєї народности, зависимості відъ коруни угорської и при упослідженню віри православної удалось схоронити свою народність, за те винно воно дякувати: 1) сій самій вірі православної и литургій старо-словінській, яка надала ёму окремий типъ, ріжнючий ёго відъ Словаківъ и Угрівъ и хоронячий ёго відъ романізаціи волоської; 2) сему случаю що при усій зависимості відъ коруни св. Степана удалось ёму схоронити свої питомі громадські порядки и права а черезъ довший часъ навіть своїхъ воеводівъ; 3) що сусіди не дуже лакомились на мало урожайне підгір'я и на дикі верховини; 4) що походи народні устали, а напади турецькі рідко коли ёго досягали, а 5) що сили ёго безъ упику новими галицькими пристаями зміцнялись.

Міжъ тими послідними дослужився въ исторіи Угорських Русинівъ найбільшої слави вигнанникъ литовський Феодоръ Корятовичъ, котрого де-якіи блудно за першого осадника руського на

¹⁾ Anonymus regis Belae notarius Cap. X: „Similiter et multi de Ruthenis Almo duci adhaerentes secum in Pannoniam venire concesserunt (говорятця о 7 князяхъ куманських), quorum posteritas usque in hodiernum diem per diversa loca in Hungaria habitat.“

²⁾ Дороги наші гірські були тоді ця не більше уживані, а може и приступивші якъ нині. Літописці сучасні не вістять вправді котрими дорогами орди Батого черезъ гори перейшли; здається ино, що одна зъ нихъ була тота сама, що провадить Прутомъ, Прутцемъ и Тисою до Мункача, друга що веде по надъ Стрий, Упиръ и Лейову (до Верецка), а трета, що лучить Дукляю въ Кошицями.

угорській землі мають. Корятовичъ осівъ зъ своїмъ численнимъ товариствомъ въ комитаті землицьськимъ и мармаресьськимъ и достигъ за ласкою короля угорсько-польського Людана I. Вел. міжъ своїми земляками найвищихъ урядівъ а навіть княжого титула. Свому народові прислужився вінъ снитъ, ще заложивъ 8. Марта 1360. р. на горі чернецькій коло Мункача монастирь чина св. Василия зъ церквою св. Николая.¹⁾ Сей руський Атоць бувъ черезъ всі віки свого тривання казавъ бись: ожигломъ для руської ерархії а черезъ довгий часъ одинонимъ заступникомъ угорсько-руської народности. — Въ мурахъ мункачівського монастиря находилась столиця владича и чернеці келії для першихъ достойниківъ церковнихъ угорсько-руської України. Зъ відси дістававъ нарідъ своїхъ священниківъ.²⁾

За двохъ другихъ воеводівъ мармареськихъ Балагу и Драгоша згадує случайно одна грамота підъ рокомъ 1391.³⁾ Якъ довго однакомъ Русини тою половиною автономною политичною тішилися, те годі для недостатку и недокладности жерель историчнихъ означити, тому и ми не будемо розводились надъ їхъ становискомъ политичнимъ въ складі королества угорського, а примітимо лишень, що въ сварахъ та заколотахъ, які въ вікахъ 16 — 18 на землі угорській волились, вони жадної участі не брали, а супокійно коло своєї батьківської хочъ невдячної ниви заходилися. Доля їхъ не була и тоді краща. Що не загарбали въ їхъ цісарській, зъ цілого світа скликамі війська, те захалали и забрали імъ Заполійці, а відтакъ банди розбишачькі, Турки та партизанти Текелёго, Батерихъ, Ракочихъ и Бочкаївъ. (Дальше буде.)

¹⁾ Datum in Munkach octavo die mensis Martii, Anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo. Fejer: Codex diplom: IX. 3. ст. 196 N. XCIII.

²⁾ Мисновери римські 17. віку пізнали добре важність монастиря чернецького, а тая обстановка, що перший їхъ промахъ вимірений бувъ на се гніздо ерархії русько-православної, свідчить за їхъ вдарове вирахованне и практичний розумъ; якъ ино удалось імъ ченцівъ мункачівськихъ собі позискати, сталась якъ разъ угорсько-руська епархія уніатською, хочъ згаданого праводирства не видавъ монастирь и въ пізнішихъ часахъ унії и натиску римського въ руки, а стоявъ по весь часъ твердимъ засімомъ проти усей кривди, добиваючися правъ и свободи для церкви.

³⁾ Въ тій грамоті Патріарха Констант. Антона въ року 1391 (6899 відъ сотворення світа) находяться слова: *Ἐπεὶ δι' ἐυγενέστατοι ἀυτάδελφοι... ὁ τὲ βοιβόδας ὁ Μπαλιτζας καὶ ὁ Νδράγος ἔχουσι μοναστήριον ἀπὸ γονιότητος περὶ τὸν τόπον τοῦ Μαρμαρόρεσο...*

ЛИСТИ ОСТАПА ВЕРЕСАЯ

до приятеля на чужину.

V.

Благодарю, мій дорогий добродію, за вашу рукописающую милостинню, спасибі вамъ, хай васъ Богъ не оставить, ще ви безпеконтеса мною и питаєте мене: якъ я свій вікъ коротаю въ Сомирнцяхъ? А я кажу вамъ, що живу зъ горемъ. Ви и сами можете розсудить, що сліпого житте гірке на світі. Тільки того й добра, якъ хто озовецця добримъ словомъ. А радість тана у мене въ хазяйстві: спасибі Богу да й вашій милости, що я оженивъ сина за вашою помощю въ 1867 годі, ноябрі місяці; то такъ наче бо то теперъ мені трохи й получало, що вже єсть хазяїнъ на моімъ місті, то спасибі Богу е й помічъ мені яка небудь. Ото жъ вони, молоді мої діти, прошедше літо наймалися въ Галаганський кирничний заводъ и заробили собі 15 карбованцівъ грошей, дакъ уже зъ нять їх и ростратили то въ цедушне, то що. И то жъ таки, хотъ буам и въ кирничному заводі, а таки заробилан кіпъ пять и жита. Теперъ же мій синъ що думає? И плаче и просить мене: що якъ би, тату, намъ волика справить! Хай то якъ я бувъ малимъ, то ви суний носили да мене хлібомъ годували; а теперъ нехай би я узавъ собі поля, хотъ би и оброкъ плативъ; дакъ уже певно хлібъ свій бувъ би, наробивши на полі. Чи адужали бъ ви, то пошди бъ не миру, кусонъ хліба принесли (якъ би то було съ нимъ!)... Такъ ото, що въ кирничному заводі були, тамъ десять рублівъ и зберігаєть. То спасибі Богу и вамъ и вашимъ приятелямъ, которихъ я знаю, а которихъ и не знаю, що й вони мені піддержку дають. Исправилн ви мені уже три одежини. Я дякую вамъ завжди, устаючи и лягаючи, на молитвахъ стою, за васъ Бога молю маъ слезами, да тільки Богъ знає святій, чи приймає мої молитви, що я молюсь.... То якъ би була ваша милость, то прошу всенижающе вашої милости — хотъ малою часточкою станте въ помічъ.... грошенятъ на волика.... Нехай би я цереставъ хотъ трохи сунѳкъ носити да по чужимъ дворамъ собакъ дражити! Бо ей Богу не здужаю; зовсімъ хлавъ здорѳвямъ; не адужаю ходитъ....

Одъ писаря. Після сѳго Остапъ старий замовкъ... зацпакавъ... да й не доказавъ, якъ закончить оце письмо и якъ підписати ѳго имъя. Дакъ я, сумуючи коло ѳго, надумався тимъ часомъ попросити васъ (простіть, хотъ совсімъ васъ и не знаю), щобъ бильше на мене за видушки не гримали, бо оцей листъ знисаний вірнісінько зъ словъ

1) Додає самъ собі Остапъ.

добрѳго нашѳго старця Остапа; не додаючи ні каплі, не минаючи ні крихти. Правда що въ першихъ листахъ було дещо и перевернуто¹⁾, якъ бува Остапъ скаже яке слово не къ строці або не до шмиги. Дакъ що жъ будете робити, коли у насъ у писарівъ така удача?

Сокиринці лаваря 21 днл, 1868. г.

Приятель до Остапа.

Року Божого 1868, місяца лютого у 3-й день, въ Варшави.

Я таки й самъ згадувавъ тебе, друже Остапе, сими днями, що пора бъ тобі грошенятъ перекинути про твою нужду; ажъ ось ти самъ озавсь до мене. Добру оце ти думку мавшъ про волика, а ще краще зробишъ, якъ двоухъ бичківъ купишъ да вигодуєшъ. Тільки вибѳрай доброго плоду: щобъ хвосты були роскіпні и суставы дебелі. Та ще приложи брата старання, щобъ у тебе бички не зімували у холодному хліві або на гною. Черезъ те, що въ насъ хліви холодні, а підъ ногами въ свотини визаки, — товаръ нашъ чучверіє и не доходить до хорошого зросту. Надививсь я, Остапе, якъ Німці коло своєї скотини пораюцця. Що дня вінъ вичистить хлівъ и підкине свіжої соломи, щобъ товарині було любо лягти. Коли бъ же ти побачивъ, що въ їхъ за скотина виростає! Ажъ духъ радуєцця. А наші люде тяжко лінивї; черезъ те въ їхъ нема й худоби роскіпної. Якъ же часомъ проявицця яка зараза, то скотъ усюди падає; а все черезъ те, що не добре ѳго держано. Ні звідкіля було ѳму силъ набрати, щобъ устояти проти болести. Люде кажуть, що така Божа воля, а Божа воля першъ усѳго велить намъ одинъ у одного розуму набѳратись, щобъ усякому лиху запобігати. Сѳго ми не робимо, а коли яка біда то всѳ на Божу волю звертаємо. Грїхъ таке говорити, бо Господъ Богъ не дававъ би чоловікові розуму, коли бъ усе про свою тільки волю зоставивъ. Спогляньмо жъ бо на німецькі сторони. Надъ ними той же самий Богъ, що й надъ нашою Україною, а такої біди люде не приймають, якъ наші. Тамъ коло скотини такъ добре пораюцця, що вже давно не чувати про заразу. Хочъ ми й далеко зостались у Німцівъ по заду, а все жъ не треба забувати, що й ми люде, та всякъ треба за розумъ братись.

1) Перті листи писавъ писарь за Остапа не по нашѳму, думаючи, що до наиа мужлчою мовою озаватись не доладу. Одиесаю ѳму, що хочу твій голосъ, Остапе, чути, а це чужий. Промовляя до мене черезъ дѳсть, наче и стою передъ тобою. Оце жъ писарь Остапівъ зрозумівъ уже, якъ треба за ѳго писати.

Оце жь раму тобі, друже Остапе: якъ роздохъ будешь собі гарнихъ бичківъ, то держи їх у теплому, дуже захистному хліві н въ вапкій чистоті, щобъ не було й вони коло скотини, не то що! То побачишь, які худоби тарної діждешь. Богъ помагає тільки розумному, а дурному въ ёго дурощахъ не помага ніколи. Ти шашь розумъ; не роби жь гріха передъ Богомъ, уподобляючись безсловеснимъ, а роби такъ, щобъ и люде вбачали, якъ тебе умудривъ Господь, и прославляли ёго за се.

Грошей тобі посилаю шість карбованцівъ да приятель мій Н. Н. посила три карбованці. Отъ, якъ приложишь сихъ девять карбованцівъ до своїхъ десяткохъ, то здобудешь гарнихъ бичківъ цару. Тільки постережись рамо запрягати їх у важкий візъ, або вчати тимъ дурнимъ робомъ, якъ у насъ учать, що насадуть на сані та женуть бідну, переполохану скотину наче божевільні. Ти жь, Остапе, яко чоловікъ мудрий, пускай спершу воликівъ пастихъ у ярмі; нехай привикнуть и до ярма, и въ парі ходити; а потімъ привчай їх до собкання и гейкання безъ ваготи, ганяючи до води або-що; и нехай у тебе росте скотина ласкава, щобъ вона й безъ бійки твій голосъ розуміла. А вже, якъ вирівнююця волики, оттоді запряжи їх у лепесенькі самочки, а тамъ — усе потроху прибавляй ваготи. Симъ робомъ не ввірвешь молодой сили воламъ, якъ то скрізь буває, и вони въ тебе будуть здорові и ситі, людямъ на вдивовижу.

Бувай же зъ симъ здоровъ, друже мій Остапе, та стережись відъ усёго лицнёго, якъ у слові, такъ у іді и напиту, якъ у теплі, такъ и въ холоді; бо черезъ те люде псують своє щастє и здоровья, що ні въ чому міри не мають. По всякъ день треба працювати, а черезъ силу не зроби нічого. Ще-дня годниця їсти й пити, да нехай буде у іді и въ напиту розумна міра. Се все я тобі пригадую на те, щобъ ти себе зберігъ на втіху землякамъ. Бо вже такихъ людей, якъ ти, мало на світі, щобъ знали старосвіщину, а съ твоіхъ співівъ и розумной речи твоєй багачько зачерпне собі розумний. Ще разъ бувай здоровъ!

Щирій прихильникъ твій
Н. Н.

До Остапового писаря. Велике тобі спасібі, душе спасенна, що служишь темному старцеві перомъ своїмъ. Вельми добре се діло! Найбільшъ догодивъ еси міні тимъ, що владешь Остапові речи на паріръ не цоправляючи. Годилось би тобі, незнанний приятелю, отъ що зробити. Нехай би Остапъ спогадавъ усе зъ самого малку, що вінъ чувъ або на собі дознавъ; які люде перевер-

нулись на ёго віку; що въ світі дїлось за ёго памъяти, и такі все, все, що вінъ знає. Частинами треба въ ёго розпитувати да тутъ же й записувати, а вже навпослі зложити все докупи. Вийшовъ би зъ ёго записування образъ життя Українці нашого, який вінъ зъ природи є, и якимъ ёго люде роблять. Чи про які дива Остапъ ставъ би оповідувати, чи про яку страховину, — и те все треба позаписувати. Нижня наука цуралась перше престолоудніхъ вигадокъ, прихъ и забобонівъ, що ніби те все здалось ні на віщо, яко дурниця; а теперъ учені люде збирають у всікъ народівъ стародавні вигадки, що баби та діди переразують унучатамъ. Багачько вже наука дійшла до чого съ тихъ вигадокъ про ті давні давна, якъ не було ще на світі заходу коло исторіи и ётнографіи. А наше племъя українське черезъ те й переховало давні споминки, що не встрявало въ городяницину, жило селами, вдержало прості звичаї. То мусить наука добре та добре ёго розпознати, и що ні ё въ голові українській простій — все те письмомъ виявити. Колибъ ти, приятелю, повитгавъ зъ Остаповой голови, що въ ій зачепилось изъ-малку, то нездьяувались би тобі наші народолюбці.

Якъ писати мещъ Остапові речи про ёго господу, то нагадуй ёму — спасібі тобі — про всячину, нехай мене про все сповіща, хочъ би що було и не гараздъ. Про нашихъ селянъ можна сказати словомъ Письма Святого, що вони сидять у тьмі и сіні смертній. Дивують не помалу, якъ сей людъ Божий пробуває въ добрихъ звичаяхъ, мало псуючись, що ні звіділя нема ёму науки. На всій великій Україні нема ёму й одного училища, де бь ёго учено рідною мовою, и ріднимъ звичаємъ. Правди ёму нігде дознатися: всюди ёго туманять, кожен по своёму, кожен на свою користь. Ба й господарста ні въ кого гараздъ навчитись, а хочъ би й було въ кого, то нема въ людей розуму ясного до такой науки. „Наука, мовлять, не штука, а штука розумъ“. Тимъ те радію серцемъ, якъ де спіткаю таке диво, що письменний чоловікъ послухає темному старцеві. Се вже искра світу праведного мріє середъ великолітней української ночи. Пиши жь ёму, друже, що вітъ тобі казатиме. Нехай бідолашня душа стареча не розлучаеця зъ народолюбцемъ, що радъ би своїмъ темнимъ землякамъ небо нахилити, не то-що! Спогадаєнь колнсь, ике се добре діло чинивъ еси, и споминна ставеця тобі великою втіхою.

— ооооо —

Кілька мислей зь наукъ природнихъ.

(Написавъ Дръ Я....)

I. Красота природи и її впливъ на нашу моральну сторону.

Коли білий ледоватий покровець счезне підъ впливомъ сонічного тепла, жерела жизни; коли сь підъ снігівъ покажеться зелена травинка або скромний первісець; якъ жайворонокъ, підлітаючи зь голубому небу, заспіває веселу пісеньку: чому жъ то тоді зь неограниченою радостею затѣхнає серце въ твоїй груди, чому жъ то сумна будучність, недостатокъ и журби, которі твого духа доси такъ угнетали, наразъ зь твого чола счезають? Чому жъ то такъ легко и любо віддихавшъ, коли ся відорвешъ на хвилику відъ гучного життя и спієнешъ въ самотній, супокійно гудячій діброві? Чи жъ то не природа справляє своїми трогачючими видами такъ благі чудеса въ своїхъ наслідствахъ, чи жъ то не вона успособляє твого духа до тихъ такъ приемнихъ чувствъ радости и супокою?

Нічъ літна, тиха окриває тінею часть українськихъ степівъ. По прекраснімъ, синімъ небі сьміє місяць, той вірний товаришъ нашої землиці, свої вічні дороги, а мириади звіздъ світять въ темній, безконечній пропасти. Мудрець відкриває їхъ тайну, за помічю свого генія відгадує вінъ непостижні закони тихъ заземнихъ світівъ, мірить їхъ безконечні відстані, и глядить за останною пружиною, порушаючою тоті мириади великанськихъ бриль, блестючихъ надъ нашими головами. О чи жъ на сей видъ всемогущества Сотворителя, обявляючого ся въ своїхъ безконечнихъ ділахъ, недізнавшъ великого и святого чувства, проникаючого ціле твое естество!

Зь тихъ високихъ сферъ безконечної величини вступімъ въ світъ чудесъ безжовечно малихъ. Одробина піснї зь хліба, взята підъ микроскопъ, указує намъ густий лісь деревъ, на которихъ розрізняемо галуззя, лисття и овочі. Капля води єсть великанськимъ моремъ, въ которімъ кружать безнастанно тисячі чудеснихъ сотворений, маючихъ свої соки, начиння до їхъ круження, сиду, чувства и свободні рухи. Чи жъ зновъ сей видъ не скланяє насъ до чувствъ, успособляючихъ духа нашого до покори передъ величествомъ Творця всіхъ тихъ чудесъ?)

Если природа загально такъ чудесно впливає на нашу сторону моральну, если її діла и обяви загально до такого захвату настроюють нашого духа, то тимъ величнійший буде її впливъ на ціле

наше естество, если ми глубше застановимся надъ її ділами, если піймемо відношення, въ якімъ ми до неї находитимося, если ми ухватимо звязъ, котора має зь природою самою, если ми вислідимо дороти, котарими той впливъ, до глубини нашого естества достався, если ми кожного появу, яко наслідства, причину зрозуміємо (бо въ строго законнихъ обявахъ природи ніче не дієся безъ причини), если ми загаломъ всі її обяви и їхъ причини вашій піддамо розвазі.

Рішешамъ многоважнихъ тихъ заматівъ занимають ся науки природні, галузь общої віжи, котора въ більшій части въ нинішнімъ століттю появляєся и многочисленні плоди для челоівцтва такъ въ матеріальнімъ, якъ и моральнімъ згляді принесла.

Наше бо століття ріжнеться відъ минувшихъ рішучимъ зворотомъ къ вислідуванню таємницъ природи. Наслідки такого звороту суть вже нині дуже очевидні.

Науки природничі прогнали численні забобони и чарівництва середнихъ віківъ и піднесли духа людського зь темноти, въ которій ёго тоті забобони такъ много віківъ держали. Дармо, силувалися Отці церкви, заисвятійші въ церкві и державі, положить конецъ тимъ збоченнямъ духа (ще въ XV. століттю старалися папські булі викоренити тоті забобони), но якъ науки природничі въ XVII. століттю засвітили, счезли ті маячні, якъ мрана передъ ясностею сонця. Бо маячнею засліплена и скривлена чувственність може бути тільки доказами, підпадаючи підъ змисли, пераконана и спростована.

По близішій спізнанню правъ природи обвалено будівлю сліпої судьби, бо переконанося, що въ природі, въ тій найбільше законній державі, не дієся нічо припадкомъ, но завсїди, ведля вічнихъ, незміннихъ правилъ, ведля вищихъ наміреній. Кожде збоченне зь тої, вічними правами назначеної дороги, потягає зо собою неминущу кару.

Въ першихъ часахъ христіанства були чуда потрібні до розширення того загального світля; въ нашихъ часахъ того непотреба, бо чуда природи суть для кожного отворені, на кождімъ місци и кожного часу можъ їхъ оглядати. Якъ правдивий знатокъ наберає зь діла штуки ясного поняття о артисті, оціняє ёго талантъ и корить ся передъ ёго геніємъ, такъ, но въ далеко вищихъ ступени, переймає видъ якогось діла природи, а боїи явлення, ціле естество природника найглибшою покорою, неограниченою любовою и обоженнемъ найбільшого артиста, обявляючого въ своїхъ ділахъ. Діла природи, твори найдоскональшого розуму, мають тоту

вясність надъ творами людськими, що въ мірі, якъ ся ліпше на нихъ знаємо, якъ ся довше и ближше їмъ придиваємо, вони ся намъ чимъ разъ докладнішими и подивнішими являють, коли противно, на ділахъ штуки, которими займаєся технологія, відкриваємо чимъ разъ більше вадъ и недостатківъ. Придивімъ ся підъ мікроскопомъ жалу пчели и порівнаймо его зъ найтоншою иглою. Въ тімъ то одже лежить правдива утіха, наповняючи серце кожного любителя природи, шуваючого мудрости въ отвертій великій книзі, написаній наймудрійшимъ писателемъ. Бо и що жъ може принести для него більшу утіху, якъ оглядання у всіхъ окружаючихъ его предметахъ найдоскональшої мисли и вічнихъ незміннихъ правъ, которими вона рядить ся и після которихъ всі її об'яви по собі наступають. Есть то одже всякихъ підставъ позбавлена гадка, яко би науки природничі відводили відъ Бога и заражували умъ атеизмомъ, — немногі появи неможъ брати за правило, — противно есть се стара правда, що ті, которі живуть найближше зъ природою (н. пр. наші гірняки) суть найлебожнійші и наймирнійші; бо природа впливає надзвичайно на духа людського, въ которімъ шляхотнійше чувство не есть ще цілкомъ викоренене. Обожування природи було для того першою богочестею природного чоловіка.

Тільки въ .полученню зъ науками природничими зможе богочестъ відъ шкодливої релігійної загорілости духа людського охоронити и ясне понятте о величяности Творця ему дати.

Науки природничі мають ся до богочести якъ причина до наслідку. Сполучене їхъ дійство при просвіщанню нашого народу булоби найпевнішимъ наслідкомъ увінчане и видало би въ короткімъ часі найдоспільші овочі. О! коби о тій правді пересвідчилося якъ найскорше наше товариство и впровадило її въ практику! Я глибоко увірений, що нашъ народъ, которий такъ тісно зъ природою зрісь ся, тільки черезъ ню и за її помочю въ короткімъ часі просвітити дасть ся....

Любовникамъ природи закидають, що вони мало мають змислу для утіхъ життя товарищяго. Але жъ вони находять въ завше молодій природі більше утіхъ, богатший світъ якъ въ игрі картъ, поучнійше товариство якъ въ штучнихъ товариствахъ людськихъ. Любовникъ природи увеселяєся оглядомъ найдоскональшого розуму и баченемъ Божої мисли въ кождімъ, окружаючімъ его ділі природи. Вінъ дізнає правдивого укріплення духа въ величянихъ успіхахъ наукъ природнихъ че-

резъ нові, чимъ разъ густійші винаходи, котрі не дозволяють блудамъ постарітися. Нічо бо не скріплює такъ дуже его духа, якъ велика правда, котерої ті науки не тільки умага, но также дотакальними доказами стверджують; не тільки стверджують, але ясно передъ нашими очима являють, що природа рядить ся ведля вічнихъ поединчихъ правилъ и що ті правила суть уложені безконечно досконалимъ розумомъ. Та привычка найдоскональший порядокъ и розумъ въ природі добачати, наповняє его неохотою до всякихъ забобонъ и повірокъ, скріплює его духа супокійнимъ и чистимъ упованнемъ, которе заохочує его до висшихъ, шляхотнійшихъ подвигівъ.

Застановитися надъ об'явами природи, есть не тільки нашимъ обовязкомъ, але для мислячого духа глибокою моральною потребою. Бо для чоловіка, приходячого до самовіжи, есть пізнання самого себе першою доконечностею, но якъ же жъ можна себе пізнати, не пізнавши перше свого відношення до окружаючої насъ природи, не пізнавши її впливу на физичну и моральну нашу сторону?

(Дальше буде.)

В І С Т І.

— Въ Загребі (якъ ми вже въ ч. 34 обвістили) виходить літературне письмо п. з. „Književna zabava hrvatsko-srbska“ Велимира Гає. Сими днями достали ми уже III. випускъ того письма; стоїть 35 кр. ав. — всі три випуски разомъ стоїть 90 кр. ав. — Поручаючи се гарне й дешеве письмо III. Родимцямъ, просимо гроші пренумераційні пересилати до книгарні: „Fra Suprau (Albrecht & Fiedler) in Agram.“

ЗАПРОСИНИ ДО ПРЕДПЛАТИ.

Зъ днемъ 1-мъ (13-имъ л.) Жовтня зачинається 4-те чвертьрочче нашого письма. Запрошуючи до передплати на четверте чвертьрочче, просимо о скорє надсиланне грошей пренумераційнихъ, а тихъ В. передплатниківъ, котрі ще зъ передплатою въ заляглости остаються, по крайній мірі о присланне належитости за часъ минувший, коли хотять и дальше наше письмо получати. — Кому недостє деяке число, просимо, нехай зъ рекламацією спішиться.

Редакция.

Головні помічавки при редакції: В. Зварський, М. Кюсакъ. Дръ В. Лукаковський, Ом. Партицький, Дръ К. Сушкевичъ.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛИТЕРАТУРНЕ.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменяця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрация підъ Ч. 411³/₄

ЯГОДА.

Черта зъ народнѣго життя

Радмила Лазаревича.

(Конецъ.)

III.

У князя Митра стодоли повні жита, а кониці аж набиті кукурузою — а бувъ се славний чоловікъ — ціле село поважало ёго за доброго и справедливого.... Але нічимъ було се таки проти ёго одиначки, проти хорошої Ягоди. У неї хороша чорна коса, брови якъ на шнурочку, трохи прижмурені сині очи — сама жъ хистка якъ тополя зъ високимъ станомъ — неначе та краля.

Князь Митро любивъ свою одиначку и все їй дозволявъ, чого бъ вона ні забажала, и все їй чинивъ, що лишъ у ёго силі було.

У такого отця, хочъ безъ матери, дійшла хороша Ягода до своїхъ шіснайцять лѣтъ.... Старий Митро почавъ про її долю думати, та про жениха для одиначки — а Ягода простягала вже серце и руку до молодого Омеляна.

Омелянъ бувъ чесний парубокъ, та й батько Ягодянъ бажавъ собі не иншого зятя. Омелянъ бувъ щасливий зъ Ягодою, та й нетерпеливо виглядавъ вінъ того дня, щобъ просити за її въ батька, хочъ Ягода не приладила ще рупниківъ. Обоє любилися сердечно и не знали навіть, що темна хмара мала налягти на їхъ погіднімъ небі. У сусідньому селу наставлявъ храмъ. Зъ цілого села поспішали молоді дівчата та парубки тудя, щобъ до волі нагулятися того кола. — Міжъ молодими дівчатами була и Ягода. — Коло гуляло, та й перестало — а Ягода и не знала, що заняла собою серце одного молодця, що й ока не спустивъ зъ неї, съ того часу, якъ ино її побачивъ. И не гордити бъ такимъ парубкомъ нікому, бойкимъ та сильнимъ.... Вінъ неуступавъ уже відъ її боку, хочъ не проговоривъ ще ні словечка до неї, а все тільки

зъ підлобья дививсь на свою вибранку и шатривъ уже за нею, коли ино віддалилася відъ ёго. Сей мелодий — бувъ Марко.

Такъ минувъ день, а вечеромъ почавъ розходитись згромаджений народъ. Кождий вертавъ весело до дому, тільки Марко поглядавъ зъ важнимъ серцемъ на той шляхъ, котримъ попростувала ёго мила.

Сумний та тужливий прийшовъ вінъ до дому, а думки въ ёго ні жадної, якъ лишъ про ту Ягоду. Одного дня нестало Марка въ родиннімъ селі. Продавши все майно, потягъ вінъ тудя, де Ягода жила. Но годі!... у Ягодиному селу почувъ вінъ черезъ людей, що Ягода Омелянові заручена. — Що жъ діяти Маркові? йти на край світа, покинути хороші очи вибранки своєї, не бачити вже більше її усміху? Вінъ остався, а те ціле горе сердешне налягло відъ сеї хвилини на Омелянову душу. Ёго викинула Ягода изъ свого теплого серця, — а полюбилася изъ удалимъ Маркомъ. Вона зрадила свого козана, якъ у тій пісні співають, и не думала може сердешна, що зражене серце Омелянове не загоїтця, а забажа помстити свою неславу на її новімъ любимъ. Та чи жъ поможе собі тимъ Омелянъ? чи вірно любитиме нашъ Марко свою Ягоду?... Ні! Зъ того часу, якъ зачувъ вінъ голосъ изъ глухого кладовища не було ёму вже до веселості, и не разъ дармо вижидала ёго Ягода підъ вербою! Омелянъ знавъ за все те — но серце ёго не впокоїлося, а бажало заодно помститись. — Чого жъ незлюбивъ Марко свою Ягоду? Ось та русальна нічъ перевернула ёго душу; тяжка задума пала натомисть на її; не говорити ёму вже ті тихі речі, а лігати гадками по глибокыхъ ярахъ, по відёмськихъ місцяхъ.

По селі гуділи то сямъ — то тамъ весільні пісні; — Маркові товариші женилися, а про Марка ні чутки, — забувъ и про гуляння и про кохання.

Разъ була нічъ ясна та тиха. Марко спавъ, легкий стукъ до вікна збудивъ ёго зъ просоння.

„Марку! — роздався голос — вижди на двір!“
Маркові здалося, що се голос Ягоди.

— „Не вижду... иди собі Ягодо, я вже тебе не люблю“ промовив він. На дворі чути було тихий хихіть. Не сплячи, Марко гадав собі на хорошу русалку з полонини, що йому сеї ночі приснилася, задрожав цілий и скоре, мимохить, втворив вікно; але тільки що втворив вікно, багато пороку полетіло йому в очі — и за скорим кроками роздався томлячий хихіть. Що ж се було?

Маркові потемніло в очах; — він поклався на постіль и важко зітхнув.

— Я хотів лиш над Ягодою поглумитись, я русалку люблю, — шептав Марко в тяжкій своїй задумі... И ся ніч минула, як не одна друга и ще мерзенніший день засвітав. Сь того дня став Марко напле вьгнути и блідніти, почали на ёго чолі морщина морщитись. Ночью тільки виходив передь свою хату, сидав на присіп и поглядав у зоряве небо, наслухував як листи шумить у високій полонині... а після кількох ночей зник Марко без сліду.

Зь сими минуло и літо, а зима стала порожнати білимь снігомь поля та левади и засипувати вікна.

Було се вь одну зимову ніч... Небо чисте як хрусталь зводилось надь замороженимь снігомь; відь дахів відбивалися місячні лучі. — И у хату Ягоди заглянув срібногорий, неначе хотів помочи її втерти ті слізи, що покотились вь неї по рум'яному лицю. Дивилася вона сумуючи крізь шибн вь ясне небо, думала, що полегшає на серцю. И справді якась вірада селилася вже у її душу, коли наразь залетіла до неї изь улиці легонька пісня.

„Ягодице не стидиш се
Свото имена;
Ягодице не тишити те¹⁾
Туга голема²⁾?
Ягодице, невернице,
Судио ти Богъ!
Што ми узе³⁾ пламен душе,⁴⁾
Пламен срца мог.!

За кроками — що по скрипучому снігу поспішали — зникла и пісня. Лице Ягоди знов стало невеселе, її душа неначе зь собою боролась. — Вона зганула Омеляна — зганула, як ёму серцемь и душею любовь присягала — та невірною стала. Їй хотілось помолитися, и ставши передь икону Пре-

1) Не трівожить же тебе

2) велика

3) заняла 4) душі

чистої, передь котрою на стіні колихався малий світильник, стала вона бити поклони. Омеляна пісна — бо се вінь її співав, — зворушила мабуть її серце.

Зь тої ночі розносилися що вечора біля Ягодиної хати такі докораві пісні, и сь кожнимь днемь калялась більше та більше дівоча душа тої необачної зради, що розворушила нею усе сподіванне молодого парубка. Ягода нахилалась серцемь наново до щирого Омеляна.

III.

Так минула зима.

Весняне сонце оживило цвіти по поляхь, оживило и листя по лісахь; — легко зажурчів потік; ясними ночами сяло бліде місячне світло, а смеркомь лунав соловіїв тєготь веселючи хороші опашисті липи и густі купці верболозу.

Було се вь ясну зоряву ніч. Глухо шумів ліс, а голос свіркуна роздавався середь пахучого воздуха. И на половині тихо, тільки деде зашелестить віття, що крізь ёго хтось прокрадаєтця; — то поспішить, то зновь пристановитця... підніме голову до гори, та погляне на тихий місяць, неначе б хотів вь ёго про що спитати.

— „Місяцю! чи побачу я мою русалку?“ — роздався людський голос... „побачу?... онь ватра... я піду туди... о якь давно я її бачив!“ — и поплелася нічна постать за ватрою, що може де аж на третій полонині надахкотіла. Зразу поспішала постать скоренько, віттає вільнійше, а тамь и пала на густу траву знемігшись. Сонь налягь на її очі, а вона уже и спить и бачить, як хоровідь русалокь спускаєтця хмаркою, як пригортають її до себе, та кличуть заодно: „Здоровь Марку, здоровь був!“ Се був наш Марко. Вінь пруживь руки, неначе б хотів тихь лоскотухь обійняти, аж бачить, як чорна хмара заступила білолицьго, а изь-за неї вилітають роємь страшні дивоглядні мари. Марко аж налякався; волоса начипурилось вь ёго, а самь махавь руками, неначе б відбивався відь їх. Ёму здалося теперь, що старша міжь марами идстунає до ёго и шепче ёму на ухо; „Марку, ти нашь вже ставь — наші, хочешь, щобь ми тебе німстили? а ні... то заразь тобі смерть!“ Всі відьми прошептали віттає те саме. Марко задрожав цілий и некався імь, що хоче тої пімсти.

— „Якь настане той чась, ми тобі звістимо, але гляди; щобь тебе кровь ворога необирискала...“ проказали зновь мари и пошепали.

Марко проснувся; надь ёго головою світила ранішня зоря; — небо застелювалось густимь ту-

маномъ. Тяжкі хмари не давали сонцеві розбудити соловія въ кущахъ, щобъ хліборобові пісню проспівавъ... Дрімавъ соловія на гілляхъ, а хліборобъ ступавъ поузъ межі гукаючи за товаромъ.

Марко вертався съ полонини; лице ёго побіліло наче хустина, — чоло нахмурилось якъ хмара на небі, а очи запалися.

Съ тої пори нелюбивъ вже Марко тихої ночі и сумирного місячного блеску, а бажавъ щобъ ні одна зоря не засвітила на небі, ні одна весела ватра не зачервонила на полонині. И про русалокъ вінъ вже більше не гадавъ.

* * *

Тяжка мрія мучила Марка. Доки серце въ ёго не затёхало, пахотавъ вінъ якъ те тике море, у котрому и місяць и звізди себе оглядають и туравъ про чудні полонинські русалки, що изъ срібної хмарки спускались и веселили ёго тужливе серце; не якъ налягло горе на ёго душу, неначе та страшна буря, якъ извелась чорна хмара и закрила передъ нимъ звізди и небо, якъ ударивъ гримъ той зъверху, що роабиває усе, не те молодечі думки, — тоді нагонала ёму мрія кровъ на очи, крізь котру лишъ мари бачивъ, и повела стежкою, що веде до розору.

Пішовъ Марко тією дорогою, — пішовъ, щобъ вдоволити своему серцю, котре лишъ пімстою дншало. — Вінъ лагодився до неї. —

А що жъ Ягода? Зимую ронила вона що дня гіркі слёзи; но коли покритося поле цвітами, а весняне сонце гріло - пригрівало надъ землею, а їй стало веселіще и нова весна розбудила въ її серцю давню любовъ до Омеляна. Омелянъ добачавъ сю зміну — добачавъ, що серце Ягодине зновъ до ёго хилитця — вінъ тішнвся потай своєю пишною кралею, не минавъ вже її воріть — хочъ та краля и про Марка може не зовсімъ забула, а бува якъ спогадає, то и затруситця и лице руками затулить и хотіла бъ ёго хочъ разъ ще побачить. Хто зна, що бъ тоді сталося?...

Зновъ минувъ якийсь часъ, а объ другій Пречистій подавала вже рупиники Омелянові.

Другого дня розказала вона свій сонъ Омелянові. — „Смійся съ такого дна“ — проказавъ парубокъ — „тимъ би тобі журитися“ и самъ засміявся, хочъ мабуть не дуже щиро.

Съ того дня счезла зновъ веселість на Ягодинімъ лицю, а бува усміхнеться, та неначе бь заплакати хотіла. И Омелянъ завважавъ тея.

Наразъ рознісъ вінъ звістку по селу, що Марко померъ. Ягода ще бйльше змарніла; їй не

підъ вінець стати. Відложено весілля;... а дівчина каже батькові: „Тату, я хора, я буду у церкві за селомъ вінчатися.“

IV.

О півночі, по вечорі, якъ заручили Ягоду зъ Омеляномъ, не спитця красній Ягоді. Сидить вона трусливо на постелі, та розбера страпний сонъ, що її такъ змучивъ. Вона бачила хмурливого Марка у сні; вінъ прижавъ її до себе и покрикнувъ: „Прийми Ягодо гостинця відъ мене.“ Мабуть дивний бувъ сей подарокъ, коли дівчина проснувшись ще трусилася, неначе листокъ той трепетовий.

Надъ селомъ Омеляновимъ стреміла висока чорна гора. Тамъ у кам'яній печері жила ворожка старуха, чи якъ її називали: відьма Чернка. Якъ було хто занедужав, піде до неї, то вона и злиже ту недугу; хто жъ бажа кривавої пімсти, то и того научить, якъ слідъ мститися. — Розсудливі люде страхались її, за те жъ очайдушні навідувались въ неї.

Будо се темної ночі, въ печері палахкотіла ясна полемінь, ажъ за очи брало. Чернка сиділа по-край ватри, гналась за чимись рукою біля себе, а віттакъ підняла голову дъ горі и глухо проговорила: „Се ти Марку?“ и справді війшовъ зъ надвору Марко.

Якъ же жъ змінився вінъ! Брови насупились, лице запалося, гортань загострилася, а очи неначе те погасаюче угля; — самъ розхристаний въ латкахъ... Марко сівъ собі на камени покрай ватри. Чернка робила своє діло дальше.

— „Чи ти ще неготова?“ питавъ Марко нетерпеливо. Відьма поглянула лишъ на ёго злосдиво... Марко издрігнувся.

Настала глуха нічъ; ні вітеръ не зашевелить, ні вовкъ не озветця. Тихимъ поглядомъ дивитця Марко на жаручу ватру. — Проминувъ вже якийсь часокъ — жадне ні словечкомъ не обміняетця. Наразъ піднялася Чернка изъ свого місця и приступила до Марка.

„Чувешъ Марку, ти вже покійникъ, а се твоя тінъ, — але тая тінъ пімститъ тебе — за се не бійся, я все уладила. Потімъ почала ёму щось на ухо шептати. Марко поблідъ крихту на лицю, а самого перешибла легонька дрощъ. Віттакъ вставъ звольна, — утеръ піть зъ чола, виїнявъ червінца, може бути й посліднєго, и подавъ ёго на відході ворожці.

Наставъ день и минавъ якъ кождий. — Наставъ вечіръ. Рум'яні лучі сонця пали на малу церковцю, що не далеко Ягодиного села стояла,

нишаючись золотимъ хрестомъ. Шляхомъ до церкви, було се у святу неділю, ишло кількохъ селянъ изъ дальшихъ сілъ на вечерню.

Передъ церквою сидівъ сивий піпъ, благословлячи кожного, хто входивъ въ храмъ божий. Отець Василь чимало вже літъ проживъ на світі. Сива борода, поморщене чоло вказували достатно, що багато дечого вінъ и бачивъ и самъ заживъ. Народъ любивъ свого панотця и слухався у всьому ёго поради.

Смерклося уже. Тиха нічъ покрила церковь и околицю; тисячами блескотили зорі на ясному небу; зъ лісівъ нісся тихий шумъ, а легкий вітрець розстелювавъ пахучу воню усякого зілля. Біля церковці все мирно. Утомлені дорогою селяне поклялись підъ гіллястою орішиною, и поснули уже, коли наразъ роздався топіть кінський, а незабаромъ появилсь и комонникъ. Селяне побудилися хочъ жаденъ не звівъ голови, щобъ подивитись, — а думавъ, — мабуть прихавъ хто на завтрішню службу божу. — И справді підвівъ комонникъ свого коня до дерева, увязавъ ёго — та й поклався мабуть відпочити. Засвітала зоря на сході. Небо неначе бъ та дівчина засоромилося; дрібна роса блищала на кожій травниці, на кожій квіточці.

Малий дзвіночокъ звистивъ зъ дзвінниці утренью. Народъ кунився въ малій церковці, щобъ вислухати утренью и службу божу. Золотий хрестъ дровавъ у старечихъ рукахъ отця Василя, однакъ голось ёго не изнемогавъ ще. — Селяне шептали молитви. Служба кінчилася....

Тоді шляхомъ зъ Ягодиного села їхали свати зъ хорошою книгинею, а якъ зблизились до церковнихъ дверей и ставъ народъ розходитися, зашпиготіли скрізь дівчата: „Се весілля Омеляна зъ Ягодою“... и не помилились: бо справді надїздили вони. А чого жъ побліла такъ та княгиня, чого въ неї такий журлявий поглядъ? Чому жъ и князь не дуже веселий? чи й вінъ сумує? Свати обступили молодихъ, а отець явився съ требникомъ въ рукахъ у входу церковнімъ. — Передъ дверима церкви стоявъ ще якийсь парубокъ. Лице въ ёго захмурене, очі запалі, волося розчіхране; руки на охрестъ на грудяхъ, а підъ насупленими бровами поглядъ въ ёго такий дивний, пригаслий! Парубокъ стоявъ мирно... и відай знала ёго княгиня наша, коли задрівши ёго, побіліла, мовъ те полотноце.. захиталась, та й... повалилася безъ духу на землю.

Свати здумілися; затривожений князь наскочивъ до своєї милої, но вона лежала безъ тямки, тільки кровъ люлютіла зъ її пристроєної голови. Насупленого парубка нестало вже, тільки підъ горою роздався тупоть коня безталанного Марка.

Проминувъ якийсь часъ після того тривожного дня. Коли перейдешся по-край веселої хати старого Митра, побачишъ тамъ и Ягоду. Сидить собі коло вікна — бліда, пребліда, неначе мертва; поглядъ въ неї страшний такий... сама дивитця, де те сонце заходить, шукає думкою тої долі сподіваної... а у грудяхъ пожерає гриза іі змінчиве серце.

Омелянові не краще житця. Не ёму була Ягода суджена, — и ёго світъ темний завязаний. А Марко? Марко женетця за русалками по високій буйній полонні, — хочъ тільки навісні мари ёго покохали.

Перевіть зъ сербського
Ос. Б.

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА ВЪ ПРИКЛАДІ ДО СЬГОЧАСНОСТІ

(Написавъ И. Нечуй.)

(Далше.)

Давмо на судъ громадський цей тинъ народнёго творчества: Чи помилився народъ хотъ одною цяпивою въ ёго малюванні? Наша минувша и сьгочасна история дає намъ доказъ, що на Полькахъ, хотъ не все, але багато дечого нашого. Польща загарбала здавна въ свої руки наші українські и галицькі землі, заманила до себе нашихъ луччихъ людей, нашу аристокрацію и поробила зъ їхъ ворогівъ своєму народові. Польща любила поживитись чужимъ добромъ и до сьго часу висисає сікъ зъ нашої землі. И теперъ наші родючі, благословенні полі, стени, ліси родять овоці за-для ворогівъ народа. И до сьго часу на наші гроші, на нашу землю куюцца кайдани українському й галицькому народові, українській національності въ підземнихъ шляхецькихъ арсеналахъ. Відома намъ и польска вїдливость, не одна тільки зажирливість. Тоді, якъ лілася на Україні польска и вулицька кровъ підъ козацькими шаблями, Польща налазила до насъ ушерто, на видиму смерть, налазитъ и теперъ зъ своїмъ провктомъ Польщі по Дніперъ, не глядячи на минувшість, на ненависть нашого народа.

Польска неправда, нещирість, самовольність безъ краю, безъ кінця, деспотизмъ и другі властивости польскої натури виявились въ минувшихъ политичнихъ стосункахъ Польщі до України и державці до сьго часу. Крепацьке польске панування надъ нашимъ народомъ додержало въ ёму и до сьго часу переконання въ правдивости и певности своєю погляду на Поляківъ.

Вивідъ після всеї нашої мови — дуже простий. Прикладъ до сьгочасности, безъ нашої розправи, показує намъ таки самъ народъ въ своїй

мекнижній літературі. Намъ, востаюця тільки згодитись зъ нимъ.

За свої попередні и сѣгочасні стосунки до України Поляки придбали одъ нашого народа такую величезну ненависть, якої годі знайти въ исторіі. Український народъ не знаходить доволі слівъ, щобъ вимовити всю силу й глибину ненависти! Ляхъ, по ёго мислі, то синъ чортівъ, вражий, поганий, негідний, куроїдъ, жабоїдъ¹⁾. Треба зашлющати очі, щобъ не дивитись на ёго. Ёго віра — пся віра! Ляхъ — то собака, палица! При такій ненависти, доки світить сонце на небі, доти не буде добрихъ, приланихъ стосунківъ міжъ українськимъ народомъ и Поляками. Съ панами не братайся, кажуть приказки, не сідай зъ Ляхомъ їсти, не говори зъ нимъ багато, не тримай ніколи спілки. Лучче зъ ведмедёмъ борикацца, ніжъ зъ паномъ рахувацца. Пана не гріхъ обманювати, дурити, дерти зъ ёго²⁾. Отъ — які стосунки призначає самъ народъ до Поляківъ.

Коли въ народі задержалося розуміня свого незаконного стану неводі, не глядячи на довговічний нагніть Поляківъ, то въ ёму виховалась жива сила, той заживокъ, котрий може розвиватись исторично. Не можна доволі надивуватись, постерігаючи въ народі такий свіжий заживокъ не засушений гублячою польско-пляхецькою сущістю. Український народъ, на саміхъ дні чорного холопства, въ стані хлібороба-мужика панщанного, почувавъ въ собі якусь силу перевишки надъ давлячимъ ёго Полякомъ, и сподівався колись добути свою законну долю й місце на земляній кулі. „Вийде Ляше на наше“ думавъ вінъ роблячи панщину. Знай Ляше! Тікай Ляше! бо все, що на тобі, то наше! Посунься Ляше, най Русинъ сяде! У Русина більша шила! Пани дурні — сами по собі, а ми — сами по собі. Съ кози — худоби, а зъ Ляха слуги не буде — кажуть народні приказки. Козацькі войни зъ Ляхами, запорожське лицарство, — надали сміливости народові, наткнули на ёго спасаючу надію, котра не змерла и не вимре въ народові. „Уже Ляхамъ наші добили пуки! Не радъ би Ляхъ за горячий камінь братись, та треба обремкомъ! Трохи! трохи! и носипались Ляхи!“ Народъ памятає, якъ шаткувавъ своїхъ заклятихъ ворогівъ на капусту и заповідає своїмъ внукамъ: хто Ляшка рубатиме, той козацьку змогу знатиме.“ Ляхи намъ не пани, а ми їмъ не хлопці! Ляхові — курка, а мужикові — шабля!³⁾.

¹⁾ Номіса приказ. листъ 21. — На Україні Ляхи їдять жабляче м'ясо.

²⁾ Тамъ же.

³⁾ Тамъ же.

Хто знає хочъ трохи український народъ, ёго пісні, ёго думи, той згадає, які стосунки мусять бути у насъ до Польщі. Міжъ Україною и Поляками не може бути нічого спільного. И чудно якось и дивно, якъ згадаєшъ те простягання рукъ польськихъ для загарбання собі України й Галичині! Та химерна претенсія, те велика помилка набитихъ людей, польськихъ политиківъ може зроду небачившихъ Українцівъ и не тямлячихъ сѣгочасного стану України. Дивно й чудно, якъ згадаємо ті золоті грамоти, ті польські обіцянки волі, добра нашому народові, волі нашої мови й літератури, запровадження її въ школи, ті обіцянки, котримъ не пойме віри жадна душа українська. То бувъ наглий посміхъ Ляхівъ зъ нашої исторіі, зъ нашої минувшости, зъ нашого народа. Нашъ народъ и наша українська література виявили себе въ останне польске повстання и доказали Полякамъ, чого вони можуть одъ насъ сподіватись....

А ще чудніша претенсія обляішити нашъ народъ въ Галичині, одняти й згубити ёго мову, вигнати її зо шкіль, маючи на думці колись злити ёго зъ Польщею. Нора та давно м'янула! Наша исторія показує зовсімъ инче! Український народъ фанатично не навидить Поляківъ, а українська література стала на твердихъ підставахъ народности, національности, маючи въ основі писателя — генія. Кому не відомо, ще нагніть и прислування не въ пору виликає тільки міцнійшу опозицію и загартовує подавленихъ до змагання, до боремиа, на їхъ ґрунті. Ляхи намъ не пани! каже народъ. „Провадь мене и до Вени (Відня), а не зробишъ Ляха зъ мене!“¹⁾ То останне слово народа и интелігенції правдиво-народної на Україні и въ Галичині!

Нуте, козакъ, у скоки!
Заберімося у боки!
Заженимъ Ляшка, вражого сина
Ажъ за Дунай глибокий!
Ой чи бачь, Ляше, якъ козакъ пляше,
На сивімъ коні грає?
Мушкетомъ бере ажъ серце в'язе,
А Ляхъ одъ страху вмирає.
Зависли Ляшки, зависли,
Якъ чорва хмара на Вислі...
Лядську славу загнавъ підъ лаву,
Самъ, бравий козакъ, гуляю.²⁾

Типъ Москаля (Руссаго, Великоросса) почавъ складатись въ думці нашого народа ще за Козаччини и за часівъ Московського Царства тоді, якъ Україна була прилучена Хмельницькимъ до Москви, а въ повні склався въ теперішній часъ,

¹⁾ Тамъ же.

²⁾ Записки о Южной Руси, П. Кулиша т. II.

як Москва стала Реснею, скасувала Козаччину, завела свій уряд на Україні и нагнала свого московського війська в наші села и городи. Для складання тиня Москала багато черть додало великоруське військо, котре постійно ямовало нашъ народъ. Одинадти ті черти не приходили; бо то не перший прикладъ тому, що народъ складає свою думку й гадку объ якій — небудь нації по її військові. Такъ и жовнірські постой старої Польщі були більше винні в обуренню ненависти народа до Польщі, ніжъ польські и обяшені староруські пани, котрі навіть zostавили объ собі в народі добру память:

Старі пани були
Добрі — легкі на роботу;
Цілий тиждень собі робишъ,
Панові в суботу.
Нові пани лихі стали!
Тижні на роботу:
Цілий тиждень пану робишъ,
Шарварокъ в суботу.¹⁾

Ми одначе одкидаємо напоследі поглядъ народа на руського салдата, хочъ доконче намъ потрібнійший идеальний типъ, який утворився в фантазії народній.

Моснадівъ (Великороссовъ) поробила Баба — Яга, востяла нога, молотячи на мідному току²⁾. Москаль — то злидень, ликомъ перевязаний. Вінъ у ликахъ самъ ходить и всіхъ у ликахъ водить, своїмъ ликомъ чваняця, и кожному зъ нимъ підъ нісъ пхавця. Сама Москва на злидняхъ збудована и злиднями годована, а моськовське помалужання приймаюця в мислі такій, якъ пожалування нагайкою або батогомъ³⁾

Москва зажирлива, здирива любить все забрати, обдерти, облупити, zostавивши тільки зъ ликами та зъ вошима⁴⁾. Луплять Москаляки-соколяки що позаїдали волики, а вернулись здорові, позаїдали й корови. Лупить чиновникъ — писарець маленький, на личку бравенький, та ще по пять рублівъ⁵⁾. Въ рекруцькихъ пісняхъ, повнихъ жалю и горя, народъ виспіває свою журбу, нариваючи на страту доброї волі, на велике присилювання до служби, на забрання до служби не по правді. Пашпорти и билети здаюця народові одніманнямъ волі одъ людей⁶⁾. Моськовської зажирливости нічимъ неможна задовольнити; Москві не можна нічимъ догодити. За чуже добро — вона ще й ганить. „Мос-

1) Пісні Д. Каменецького.

2) Записки о Южной Руси. П. Кулиша т. II. листъ 51.

3) Приказки, прислів'я и т. д. Номиса листъ 18.

4) Тамъ же.

5) Пісні Каменецького

6) Тамъ же.

ковські рукавиці, а номова шапка — то все буде слабка... годі Москві, якъ трясці, а вона все таки бісомъ дивниця. Вона досягає до своєї цілі и виротнями та брехнею, слізамъ не вірить, на слізи не вдарі. Моськовська причепа, п'єня складаюця безъ причини на зло; — то якась напастъ, котра не розуміє помилування.

Ціль моськовської напасти така, щобъ тільки занастити.... Ненависть нашого народа обернена на польску шляхту, минає польськихъ королівъ, або згадує про їхъ добре: „за короля Саса (Августа Саського) наїлися люде хліба и мяса.“ Народни память не добре згадує моськовськихъ царівъ. Одна пісня каже що цариця мати — Катерина лиха наробила — нашъ край гарний та веселий занастила...¹⁾. Въ кобзарському оповіданню про Мазепу й царя Петра, записаному П. А. Кулишемъ в своїхъ „Запискахъ о Южной Руси“, розказуюця, якъ Петро I. розгнівався на Мазепу, шле одень указъ, щобъ рубали в пень увесь український народъ. „Вже й шаблі повиймали, щобъ рубати, усюди в труби та в жоломіяки смутно та жалібно виграють, а по церквахъ молебінъ правлять, щобъ одвернувъ Господь гнівъ царський. Ажъ ось Петро шле другий указъ: велить всімъ голови здімати! Вже й шаблі поодпускали и т. д.“²⁾ Народъ зрозумівъ характеръ старихъ царівъ якъ напастъ янусь, одъ котрої одиць тільки Господь може одвернути.

(Дальше буде).

1) 10 Пісень Каменецького.

2) Записки о Южной Руси Кулиша т. I. листокъ 115

К Р І Л Ь И Р О Л Ь .

(За Гетманъ)

Черезъ ліси, черезъ гори —

Недоле моя!

Іде батько зъ дитиною

Въ неділю до дня.

„Чого жъ бо ти мій синочку,

Голівку сховавъ?“

„Гой таточку, голубочку,

Кріль Ироль тамъ ставъ!“ —

„Ні, синочку, дитя мое —

Нічо не стоїть!“

„А того, що у коруні? —

Оттамъ о! — адить!“ —

Хлопчику гоя!

Гайда зо мною!

Прекрасні гри йму

Грати зъ тобою!

Прекрасні квіти
Въ моїмъ садочку!
Дасть тобі невя,
Віду, сорочку!

„Гой таточку голубочку,
Вінъ мя зачіпа 'ть,
Каже, що дасть сорочечку,
Ще й бюджетя грать!“ —
„Цить сину мій малесенькій,
Цить соколе цить,
Тото вітеръ иде зъ долу —
Та въ листю шумить!“ —

Хлопчику гоя —
Гайда зо мною
Возьмуть тя доньки
Въ таньчигъ зъ собою;
Мої донечки
Въ Зельмана грають;
Ще й заколишуть,
Ще й заспіватють!

„Гей таточку, голубочку,
Дивітця — о...я...
Кріль-Ироля пильні дочки.
Мабуть-то стоя?“ —
„Ні, сину мій дитя мое —
То кладений цить,
А те верба кучерява
За плотомъ стоїть!“ —

Хлопчику гоя,
Гайда зо мною,
Я тебе возьму
Силовъ зъ собою!
Твоя урода
Моя подоба,
Рушай зо мною
Въ мою господу!

„Вай таточку, не дай мене!“ —
„Цить синку мій, цить!“ —
„Хоче мене король Ироль
Таточку убить!“ —
„Ні, синку мій, дитя мое —
Недоле моя!“ —

Мина гори, мина доли,
Мина чорний лісь! —
Батько сина неживого
До дому привізъ.

Ю. Федьковичъ.

Дещо за поселення угорської України Русинами и за унію церкви православної угорських Русинівъ зъ Римомъ.

(Написавъ Уляшъ Ц. въ Відні.)

(Дальше.)

Друга доба церковної історії угорськихъ Русинівъ представляєтця намъ уже въ далеко яснійшій світлі, чимъ перша, такъ, що годні ми поодинокі фази розвитку релігійного дослідити, почавши відъ панування Анжунівъ ажъ до підчинення епархії мункачівської підъ римську тияру и до канонізації престоло мункачівського черезъ курию римську, сли не докладно, то хочъ въ головнихъ чертахъ.

Відъ найдавнішихъ часівъ була церковь православна угорсько-руська Патріархамъ царгородськимъ підчинена. Перший, що Русинівъ угорськихъ до унії зъ Римомъ прихилити старався, бувъ ревно-католицький король Людвигъ Великий. По волі Папівъ римськихъ тягнувъ вінъ ділька разівъ зъ військомъ на руське підгір'я и виславъ рівночасно Епископа Орлавського (Erlau) Еммирика (въ році 1377) до Мармарошу, щоби сей нарідъ „заражений блудами грецькими до правди навернути“ старався.¹⁾

По смерті Людвига устали ті мисні, ціла бо сила римської пропаганди мусіла авернутися на край чеський, котрий черезъ реформацію Гусса відкаався відъ тияри римської, а черезъ війни гусситські відъ корони цісарсько-німецької. — Те, и пізніші заколоти въ церві латинській не дозволяли Римові наvertати исповідниківъ церкви во-

¹⁾ Smitt: Episc: Agriens. 1 ст. 330: „Emmericum... mist... qui rilliquum procuraret apud populum Graecorum ergoribus infectum.“

Той самъ историкъ думає, що Корятеничъ бувъ католикомъ, и опирає свій висназъ на словахъ находлячихъ ся въ фундаційній грамоті: pro refrigerio animae posttrae. Слова тоті, думає Smitt, не могли бути ужшаними исповідникомъ православнимъ, котре въ чистець вірувати не позволяє. Кому знаомий обрядъ церкви православної, котра за успішкѣ поминальні богослуження відправляти наизує, той не попадеє у подібний блудъ.

Друга підетапа, на котрій Smitt свою гадку о католицькій Корятенича опирає, відноситься до походівъ воєннихъ Людвига на руське підгір'я, котрий по его думці не мавъ причини приймати до краю акатолківъ, щоби зъ ними потому хлопотатися. Ми питаємось: по щомъ потребувавъ король виходити Русь угорську військомъ, коли собі осадники и самъ Корятеничъ, котрі своїми побратимами угорськими заволоділи, уже були католиками? Сли мечемъ наvertати було річю ковенною, то мігъ Людвигъ те діло Корятеничови поручити, — наволи той бувъ справді католикомъ.

сточиої, а православне на угорській Русі держалося кріпко через два пізніші віки. Королі угорські, котрі боронили и потверджували своїми грамотами дуже часто права и посілости гієрархії мункачівської.¹⁾ Въ найстаршій дотичній грамоті короля Матвія Корвина зъ р. 1458 признається „презвитерові Луці“ душпастирство при церкві св. Николая зъ всіма доходами и посілостями належачими до монастиря чернечого.²⁾ Перша виразна згадка за владичній престіль мункачівський находитця ажъ підъ 1491 р. въ грамоті короля угорського Володислава II. Ягайлончика, котрою вінъ Епископа „Іоанна“ въ ёго уряді и достойності потверджує.³⁾ Зъ сеї грамоти пізнати можна що Іоаннъ засівъ „стародавній“ престіль, и, бути може, що основанне Епископства до часівъ Корятовича, а може ще давнішихъ сягає. „Презвитерові“ Луці надає король Матвій Корвинъ висше згаданою грамотою тото самє душпастирство при церкві св. Николая, зъ тими самими посілостями и доходами, котрі „Епископъ“ Іоаннъ грамотою зъ року 1491 зъ рукъ Володислава II. одержавъ, такъ, що нема причини похибоватись, що урядъ и достойність презвитера Луки и Епископа Іоанна одна и тота сама була, т. в. що оба були Владиками мункачівськими. Потверджується те тимъ ще, що не находимо ніколи грамоти, котрою би королі звичайнихъ душпастирівъ въ їхъ приходахъ потверджували, такъ, якъ зъ другої сторони певною річю, що потверженне Владикъ-номінатівъ завше королевській власті принадлежало. Король Матвій Корвинъ, синъ около Риму вельми заслуженого Гунъяда, и самъ ревний католикъ, поставився на виїмковімъ становиську римсько-католицькимъ, и для того лишень не уживъ для православного вла-

¹⁾ Basilowits: brevis notitia fundationis Theodori Koria-towicz; на сторони 26 и наступуючихъ находяться дотичні листи в грамоти Фердинанда I., Максимилиана II., Рудольфа II., и т. д.

²⁾ „Eundem“ (Lucam presbiterum Ruthenum) „ad plebaniam S. Nicolai... prope Munkacs — monaster duximus eligendum et nominandum... eandemque eidem simul cum possessionibus Bubowisthye (Бобовичи) et Luka... pariter cunctis utilitatibus... dandas et conferendas.“ Datum Budae in Vigilia festi Assumptionis Beatae Mariae virginis (14. Augusti) 1458. Pray: specimen Hierarchiae Hungaricae... Posoniae et Cassoviae 1776 I. ст. 379. Basilowits 1. ст. 16.

³⁾ „Plebaniis Ruthenis... mandamus, quatenus... Reverendo Patri Joanni Episcopo Vestro, sub cuius scilicet jurisdictione estis, juxta... antiquam consuetudinem obedire e-obtemperare, ipsumque revereri teneamini. Datum Albae Regalis die Dominico proximo ante festum ad Vincula Beati Petri (31. Augusti) 1491. Basilowits 1. ст. 23. — Слова: juxta antiquam consuetudinem“ суть доказомъ; що Іванъ не бувъ першимъ Владикою на мункачівськимъ престолі.

дики Луки титула: „Episcopus“, щоби исповідники восточної церкви те за посередне узнання своєї церкви зъ сторони короля не взяли. Инакше дививъ ся на сю річъ Володиславъ II. Сей чужинець-король, родомъ Ляхъ, покликаний на престіль чеський а віттакъ и угорський не хотівъ ні жадного елемента въ Угорщині собі наразити, тимъ більше, що сусідні Габсбургове вже тоді старалися позиськати для себе силою материяльною и моральною корону св. Степана. Русинівъ хотівъ Володиславъ тимъ вдовольнити, що потвердивъ грамотою права и добра мункачівській епархії, а Владіці руському повне титуло: „Episcopus“ признавъ.

Тоті самі взгляди споводували Івана II. Заподію, котрий черезъ усе своє життя зъ німецькимъ цісаремъ о корону угорську ратився, до тої прихильності, яку вінъ проти Русинамъ оказувавъ. Грамотою зъ дня 25. Січня 1561 уділивъ вінъ Владіці мункачівському право означувати за життя свого по власній волі наступника собі и наказавъ руськимъ попамъ (battykones) того номіната яко свого правдивого Епископа поважати и шанувати. Владика Іларіонъ хіснувався и дійсно сямъ правомъ, и именувавъ Володислава Шентъ-Миклоша своїмъ наступникомъ. Сей достатний виказався р. 1568 передъ наставникомъ унгарського комитату Францискомъ Другетомъ грамотою цісарською котрою позволена ёму була проїздка по Русі угорській за для пересмотру епархіяльного, який церквою восточною вимагається.

Той станъ церкви угорсько-руської не змінився ажъ до половини 17. віку. Владика, духовенство и нарідъ исповідали віру православну-восточною и вживали при богослуженню языка старословінського. Священниківъ висвячувавъ и посилавъ на угорську Русь дуже часто Владика Перемиський, хочъ годі висвітлити, чи причиною тому бувъ недостатокъ свічнихъ дяудей на Уграхъ, чи діялось се лишень підъ ті хвилі, коли по смерті Владика завідувателя Епархії неставало.¹⁾ Въ Уграхъ було свого часу такъ вселюдно звісно, що Русини православия и обряду восточного въ противорічю до латинської церкви держатця, що имя „Русинъ“ а „Шизматикъ“ було одно и те саме. Відъ давання десятини латинському духовенству були Русини угорські зъ давнихъ-давенъ вільні, а цісаръ Максиміліанъ II. король угорський потвердивъ імъ той старній звичай, тому, що вони, якъ

¹⁾ Szirmay: Notitia topogr. Com. Zemplin: стор. 58: „Rutheni atamen parochos ex Russia partibus consecratos accipiebant a Premisliensi Episcopo.“

виражається в своїй грамоті, „своїм Владикамъ и священникамъ данини платити мусять.“¹⁾ Не довго однакжъ уживали Русини угорські своїхъ свободъ церковнихъ, не довго утішались супокійнимъ та незаколюченимъ исповіданнямъ своєї батьківської віри.

Цілою силою, повнимъ натискомъ и всіми способами, які їмъ лише підъ руки насунулись а котрими вони в спорахъ зъ реформаторами якъ найаручніше орудувати научились, кинулися Єзуїти, — мисіонери римські, — на Русь угорську, щоби на востоці те відшукати, що католицизмъ на западі черезъ реформацію Лютра и Кальвина утративъ. Діло велося Єзуїтамъ-Поссевинамъ легко, бо Русини не опирались їмъ такъ кріпко якъ угорсьмі Лютерани и Кальвинисти, котрі віденськимъ договоромъ зъ р. 1605 свободне віроисповідання собі забезпечили. Зъ другої сторони ширився тоді безъудинно на північъ кальвінізмъ, и досягавъ вже руськихъ границь. Станути кріпко и відперти ті напливи не було кому; велика часть Угорщини була в рукахъ Турецькихъ, а за той кусень краю, що його Бусурмане не встигли загарбати, дерлися цїсарі німецькі зъ князями Семигородськими півтора віка. Цїсарі не спиняли замірівъ легіи єзуїтської, бо зъ ширеннямъ ся католицизму зміцнився и їхъ впливъ. Світськихъ заступниківъ не мали тоді Русини жаднихъ, а були залежні відъ королевськихъ графівъ и наставниківъ комитатськихъ. За дуже частими находами самозванцівъ семигородськихъ воцарилась анархія по всімъ усюдамъ, де ще нога турецька не стояла. Владики-монахи були темними людьми, що до просвіти стояли вони дуже нище відъ звичайного проповідника кальвінського, а сільське духовенство відличалось відъ селянина-хлібороба хіба тимъ, що уміло на книгахъ церковнихъ читати, и богослуженне відправляти. По деякихъ селахъ, а навіть в цілихъ околицяхъ

¹⁾ Corpus juris Hung: Turnav: 1696 P. I. pag. 577: Maximiliani Imper. decretum 6. Datum Posonii anno 1574 Artic. IV: „a reddendis... decimis videntur (Rutheni et Valachi) exempti esse debere, postquam eas ipsi suae religionis Episcopis et Sacerdotibus dare soleant.

Ibidem: Mathiae Decretum V, Artic: III. Rasciani, et caeteri hujusmodi Schismatici ad solutionem decimaenon astringantur“

Vladielai Décret: II. (1498) Art. 45: „sunt plurima loca in quibus Rasciani, Rutheni, Valachi et alii Schismatici... habitant et... juxta eorum ritus viventes, nullas penitus decimasolvere cogentur;... ipsae decimae a Christi fidelibus et non aliis Schismaticis hominibus... exigi solent. Ordinum est et conclusum, ut ab Rascianis, Ruthenis, Valachis et aliis Schismaticis nullae penitus decimae exigantur.“

не було роками ні одного священника, в другихъ жило їхъ 4 або 6, а декуда и 10 побічъ себе зъ своїми семьями, відробляючи своїмъ панамъ панщину. Священникъ руський не займавъ навіть такого становиська, якого у закарпатній Русі ляцькі пани попамъ не заперечали. Угорський патронъ не знавъ різниці міжъ мужикомъ - Русинномъ а його попомъ; оба були Парьями. Панські гайдуки тягли не разъ попа руського в ризахъ церковнихъ відъ престола на панщину.¹⁾

Що підъ такимъ натискомъ церковь православно-руська не улягла тоді латинизмові мала она завдячати тій обстанові, що цїсаръ, проти котрому Чехи тай унии протестантська збунтувались (1619, 1620), не мавъ на стілько сили, щоби перепинити семигородському князеві Бетленъ-Габору, котрий порозумівся зъ Чехами та Німцями-Протестантами, забірць усеї північної Угорщини — оже и Русі угорської. Сей князь, ворогъ латинства и римського католицизму, не стерпівъ в своїй області Єзуїтівъ, а призовивъ всімъ конфесиямъ т. е. греко-православній, римській, лютерській и кальвінській свободне віроисповідання. И по битві підъ білою горою (8-го Падолиста 1620) не важився цїсаръ Фердинандъ свободі угорськихъ нарушати, и не силувавъ „бретниківъ“ та „шизматниківъ“, такъ, якъ в другихъ своїхъ краяхъ а навіть и в Німеччині до католицизму, а противно, затвердивъ всі свободи церкви угорської, а Бетленъ-Габорові посідання 7-охъ комитатівъ північно-угорськихъ, котрі и Русь обіймали (1622, 1624, 1626 р.)

(Дальше буде.)

¹⁾ Smith. Episc. Agriens. III. стор. 244: „neque erant rite divisi sacerdotes Rutheni in parochias, sed in aliquibus pagis nulli, in aliquo quatuor, quinque, decem cum uxoribus suis et liberis habitabant more rusticorum, subibantque omnia onera et labores rusticanos Dominis terrestribus, ad quae etiam ab ipso altari avellabantur“.

Въ подібній епископъ поступали собі и Владики. Наколи котрий священникъ у чому провинивъ, то пославъ по його Епископъ своїхъ парубківъ, котрі винного путями везали, и до Владики провадили. Той засуджувавъ по великості гріха на кару. За менчу провину надавъ засудъ „на відробокъ“; засуджений мусівъ Владичі черезъ кілька днівъ орати, молотяти и т. д. Для більшихъ переступниківъ стоявъ побічъ монастиря невеликий, але темний будинокъ, се б то: дїмъ поправи. Ще до нині задержались каміні основи тої в'язниці; вони находяться при западнімъ крилі монастиря. Близько того будинку стояла палата владича; була вона не більшъ якъ 7—8 сажнівъ довга а 3—4 широка.

Кілька мислей зъ наукъ природнихъ.

(Написавъ Дрѣ Язю.)

II. Впливъ наукъ природнихъ на нашу сторону етичну.

Не менші користи віддали людскости науки природні и въ матерьяльнімъ відношенню. Імъ належить приписати всі вигоди просвіти нашого століття; імъ завдячує природа, що володіє цілимъ світомъ; вони охороняють насъ теперъ відъ находу дикихъ натовпівъ Гунівъ, Турківъ и Монголівъ. За помочою наукъ природнихъ заволодівъ чоловікъ поодинокими силами природи и запрягъ їхъ до своїхъ услугъ. Малюємо світломъ, пишемо лискавицею, їздимо парею, а въ недалекихъ часі покоримо тимъ сильнимъ орудіємъ и другі сили природи и змусимо їхъ до услугъ людскости.

Науки природні вплинули найбільше просвіщаюче на рідъ людський. Перші народи, живучі въ лісахъ або въ близькості берегівъ морськихъ, утримувалися бідно зъ ловлі або риболовства. Погружені въ глибокій темноті мисляли вони тільки о заспокоєнні своїхъ тілеснихъ потребъ, а коли въ лихий порі року не могли вижити своїхъ родитъ, на-тоді каміннями розтерали свої діти и ними заспокоювали свої звірячі потреби. Но коли чоловікъ розвиваючи поняття уділене собі відъ Творця, повівъ перший разъ навкругъ себе окомъ, застановився надъ достоїнствомъ и силою своєю, надъ можитками, які вінъ мігъ віднести зъ окружаючихъ його творівъ — тоді спала заслона зъ його очей, вінъ пізнавъ, що не в його покликаннємъ жити на спосібъ дикихъ звірятъ, але противно імъ розказувати, їхъ покоряти и на свої потреби їхъ уживати. Въ короткімъ часі подала йому земля железо, сей середокъ сили и панування; громади рослинъ доставляли йому на череміну поживу, одіжъ и охорону въ дереві, корі и овочахъ. Звірята пізнали въ нїмъ свого пана и побідителя. Песъ посвятивъ на его услуги свою ревність, відвагу и вірність; вілъ витревалість и працю; кінь шибкість и смілість; навіть слонъ зігнувъ передъ нимъ свої коліна, а которі задля дикости недалися укорити, укритися передъ чоломъ чоловіка, тимъ знаменомъ моральної його сили, въ темнихъ лісахъ.

Що жъ видимо середъ містъ нашихъ, щоби не було плодомъ природи? Діла штуки, чи жъ не позичають вони зъ її скаль тихъ гранітовихъ стовпівъ, мармуровихъ статуй и тихъ дорогихъ каменівъ, которими такъ радо украшаємо наші одежи! Домові наші судини, наші одежи и тканини — чи жъ не суть вони щасливими добичами въ царстві исторії природної? Одиваємося въ стрійну

тканину, котору виробила гусіниця, спроваджена зъ Китаю; зъ японського порцеляну пьємо напитокъ зъ зеренъ арабської рослини, осолоджений згущенимъ сокомъ тростини, которий витискають чорні люде на другій гемисфері.¹⁾

Въ тісній звязи стоїть духъ чоловіка до тіла. Тільки въ здоровімъ и дужімъ тілі мешкає дужий духъ; якъ причина до наслідства має ся, такъ тіло до духа. Тіло жъ людське стоїть підъ впливомъ силъ природи. Та й не може бути инанше. Тіло бо чоловіка єсть великимъ звономъ въ безконечній сіті природи; воно завдячує своє истнуваннє другимъ тіламъ природи, бере зъ нихъ свою живність и служить само другимъ за поживу. Заходить тому тісна звязъ меже тіломъ чоловіка а другими творами природи такъ животними якъ и бездушними (неорганичними).

Підъ впливомъ води, воздуха и теплоти розкладаються наші гори на свої хемичні первістки — вони находили ся въпершихъ епохахъ творення нашої землі въ стані пари и ще нині пізнаємо їхъ — рослини їхъ втягають, вже то кінчиками своїхъ коренівъ вразъ зъ водою, вже то поверхнею листівъ, на которихъ відкриваємо підъ мікроскопомъ множество дуже маленькихъ дірочокъ, и перетворюють їхъ за помочою своєї жизненної сили на кормительні свої соки, маючи въ собі всі части дерева відъ кореня до найвисшихъ листківъ. И звіря и чоловікъ, живлячися рослинами, переробляють дальше, за помочою своїхъ жолудкових соківъ, слини и иншихъ відділінъ звірячихъ, той самъ матерьялъ въ кровъ, — те плавне тіло, якъ виражаються физиологі образиво — въ которій находяться кости, волосся, м'ясо и загально всі части звірячого тіла. Умирає чоловікъ, гине звіря, то віддає назадъ природі те, що на часъ свого истнування було собі відъ неї позичило. Тіло бо по уступленню сили животної, підпадає гнилизні т. е. воно розкладаєса назадъ на ті первістки, зъ которихъ складалося и которі, увольнившись теперъ зъ того звязку, улитають въ воздухъ, бувають тамъ якийсь часъ свобідно и потімъ назадъ входять въ новий звязокъ, вже то въ тілі звірять вже то рослинъ. Такъ видимо, що смерть єсть початкомъ и підставою нового життя. Ні найменший, разъ сотворений пилочъ не може въ природі запропасти; вінъ може тільки перетворитися, перейти въ иншу форму такъ, що въ стислімъ розумінню нема въ природі смерги, нема застої, тільки вічний рухъ, тільки беззустанна метаморфоза.

¹⁾ Вірей.

Як багато красних і поучаючих мислей насуває нам той короткий очерк природи? А чи ж не відбувався той самий процес, та сама метаморфоза і в історії роду людського? Чи ж не дивимося на те, як поодинокі племена, на подоби тих атомів, тих первістків хемичних, заселяють одну могучу державу, котра, як та животна сила, тримає їх в гармонії і купі? Но коли вона свої животні функції відбуде: виросте, дозріє і овочі зложить — тоді розпадається, а на її розвалинах повстає новий народ з молодими силами, котрий даліше той самий круг дійств переходить. Так виречення наше: смерть єсть причиною і початком нового життя, знаходить в ньому життя людським свою правду.

Тісна взаємність межі чоловіком а природою, в подробности межі світом рослинним а животним, заходить також і в віддихання, в тім другім найвишнім процесі життя рослин і звірят¹⁾.

Відомо, що атмосфера, окружуюча цілу землю до висоти десяти миль, складається з квасоруду O , квасу угляного CO_2 , пари водної HO і азоту N — так, що на сто кварть воздуха припадає 79 N , 21 O , $\frac{1}{30}$ — $\frac{1}{15}$ CO_2 і дещо водної пари, котрої скількість єсть однако дуже нестала. Крім сих складових частей нашого воздуха, знаходяться в ньому ще і інші тіла, котрі на поверхні землі легко підлягають парованню. Так на пр. чути вже на 10 миль від островів корінних запах цинамону і гвоздиків, пил і порошок знаходяться в воздуху видимо ясно, коли сонічний луч через них переходить. Но їх скількість єсть так змінна, що не дається підвести під загальне яке правило.

Квасорід єсть найважнішою складовою частею воздуху. Він єсть спільним покармом для всіх животних; недостаток його в воздуху справляє удупчення. Хеміки, котрі його передь 80 роками відкрили і ієрвий раз в чистім стані отримали, назвали його воздухом життя, бо без него кожде життя єсть неможливе.

Не ма на землі місця, де би його не доставало. На вершинах піднебесних гір, в безднах морських, в жарких степах і зимних прабігунових сторонах, деюда, де тільки життя рухається, єсть він, бо без него нема життя. Ему по більшій часті завдачуємо теплоту нашого тіла, котра в здоровім мушці до 28. Р. доходить; без него не моглисьмо огню зробити, бо горення єсть не чим иншим, як наглим і силь-

1) В природного огляду належить чоловік, що до тіла, до царства животних; що одже о животних загально кажемо, відноситься і до чоловіка, яке части, до царства того царства.

ним оподучається квасоруду з паливом. То ж видимо, як саме місце займає та части воздуху в природі. Не коли б його вічно з воздуху бралось і йому назад невіддавалось, то мусли би він наконць так вичерпав, що повстав би недостаток, а той потягнув би за собою неминучу загубу і загладу цілого світа.

Одже ж прозорлива природа зарадила тому в дуже остроумний спосіб. Вона поставила і ту світ животних в тісній залежності від світа рослинного і на відворот, так, що животні приспособляють дихательний матеріал для рослин, ті ж — прийнявши в себе части людському тілу непотрібну — віддають його назад в чистім стані для животних.

Докладніше шійемо тету залежність світа животних від світа рослинного, ту тісну звязь чоловіка з природою, той перехід одної і тої ж матері раз через тіло звірять, то знов через всі части рослин, — коли дещо ближше надь сим процесем віддихання застановимось.

Коли кров¹⁾ обіймє ціле тіло, — около двадцять раз на годину, переходить вона всі части тіла і відживить его поодинокі члени зоставляючи по дорозі, що кождій части єсть потрібним: заберає вона в повороті непотрібні остатки, як би вимети поодиноких членів, особливо углерід, і ними отажена і зачернена несе їх, як кров жильна, до серця, а з вітти до легких, де при втягненню воздуху в часі віддиху прийшовши з ним в зіткнення увільняється від углероду²⁾ і вертає назад яко чиста кров червона до серця, з відки знов по тілі розбігається.

Рослини ж, котрим углерід до життя єсть конечний, заберають его (з віддиханого квасу угляного) і віддають нам назад O_2 . В вітвертім, цвітами засіянім полі або в лісі єсть завше більше число квасоруду нагромаджене³⁾ і для того віддихаючи таким воздухом чуємось легкими і свіжими.

В кінці мушу ще ту замітити, що азот, котрий в таким множестві в воздуху нахо-

1) В здоровім мушці знаходиться до 30 ф. крови.

2) Квасорід, маючи сильне хемичне повиновацтво з углеродом, в'яжєся з ним нагло, при чім вивагується високій степен теплоти, і виходить яко квас угляний CO_2 з нашої груди в воздуху.

3) Розумієся, що нагромаджене в подобних місцях більша скількість квасоруду не оставєся там на завше і входить в сторони, де его убуло, а на его місце припливає з воздухом квас угляний, котрий зараз відбуває свою гарі висказану метаморфозу — так, же наведений нами стосунк поодиноких частей воздуху єсть на кождій місці той сам.

диться, служить тільки до ослаблення дійства вна-
сороду, инакше чистий квасорідъ впливавъ би дуже
погубно на наше тіло. Нашъ організмъ не може зне-
сти служачихъ ёму до утримання речей въ чи-
стімъ стані; такъ н. пр. чистий спиритусъ ділає дуже
знищаючо на наше тіло, однако скріпляє его, коли
п'ємо ёго мірно, розпустивши перше въ чотирохъ
састяхъ води.

(Конецъ буде.)

ВИКАЗЪ РОЗХОДУ И ПРИХОДУ ГРОШЕЙ,

зібранихъ на цілі літературні.

Передъ рокомъ оголосивъ я въ „Правді“ за-
прошення до складокъ на цілі літературні. Під-
несена мною гадка принята всіма прихильно и,
якъ зъ послідного виказу въ 26. числі Правди ви-
дно, зібрано до-теперъ 567 рн. 95 кр. а. в.

Зъ того видано:

1) На премії за ріжні словесні и наукові утвори
298 рн. а. в. (Списъ подробний сего розходу зло-
жений мною въ редакції Правди, и тамъ кожного
часу може бути до перегляду удалений).

2) Заплачено въ друкарні Білоусівъ за пече-
тання другого и третого випуску поезій Федько-
вича 110 рн. а. в.

3) Заплачено въ фотографичнімъ закладі проф.
Фрайнда въ Тернополі за відбитте 200 паръ фото-
графій знаменитшихъ українськихъ писателівъ 90
рн. а. в.

4) Вч. Отець М. Глинський пожертвувавъ свою
першпоразову вкладку, 20. рн. а. в. (гл. Правда,
1867, ч. 17), на печатання другого тому німецько-
руського словаря.

5) Ч. ученики Бережанської и Тернопільської
гимназії відложили свої вкладки, разомъ 17 рн. а.
в. (Правда, 1867, ч. 17), яко пренумерату на сло-
варь.

Зчисливши всі ті видатки дістаємо загальну
розходну суму 535 рн. а. в.

Дотеперішній прихідъ бувъ слідуєчий:

1) Изъ складокъ вплинуло 567 рн. 95. кр. а. в.

2) Зъ розпродажи другого випуску поезій Федь-
ковича вплинуло 25 рн. 60 кр. а. в.¹⁾

3) Зъ розпродажи третого випуску поезій Федь-
ковича вплинуло 45 рн. 77 кр. а. в.²⁾

¹⁾ Друковано другого випуску 500 примірниківъ. Зъ
того розпродано мною 128 прим. по 20 кр., що вносять
разомъ 25 рн. 60 кр. а. в. — 20 прим. послано Авторови. —
Осталі 352 прим. зложивъ я въ редакції Правди.

²⁾ Друковано третого випуску 500 примірниківъ. Зъ
того розпродано мною 199 прим. по 23 кр., що вносять
разомъ 45 рн. 77 кр. а. в. — 20 прим. послано Авторови. —
Осталі 281 прим. зложивъ я въ редакції Правди.

Головні помічники при редакції: *Б. Зварський, М. Косаць, Др. В. Луговський, Ож. Паршицький, Др. К. Сушкевичь.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

4) Зъ розпродажи фотографій вплинуло 62 рн.
40 кр. а. в.¹⁾

Всі ті приходи творять загальну при-
ходну суму 701 рн. 72 кр. а. в.

Відтрутивши відъ того розходну суму въ скіль-
кості 535 рн. а. в., лишаєся готового гроша 166
рн. 72 кр. а. в. Гроші теті зложивъ я въ адми-
нистрації Правди, получивши зъ нихъ 6 рн. 72
кр. а. в. яко належитість за видатки почтові, ко-
торі виказавъ я почтовими рецeписами.

Заявленне.

Якъ изъ горішного виказу видно, зложивъ я
осталі гроші, книжки и фотографії будь въ адми-
нистрації будь въ редакції Правди. Бракъ часу
недозволяє мені займатися дальше орудовництвомъ
складковихъ грошей.

Дякуючи за оказане мені довірє, прошу ч.
Родимцівъ, щобъ дальші лепти на цілі літературні
прислали відъ теперъ просто до редакції Правди.

Ті панове, що за фотографії, у мене взяті,
належитости еще не зложили, зволять гроші при-
силати на мої руки, бо — якъ видно зъ поміще-
ного горі виказу приходівъ — я за розібрані у мене
фотографії всю належитість сплативъ.

Львівъ 8. (20.) Жовтєя 1868.

О. Паршицький.

¹⁾ Фотографій розпродано 156 паръ, пара по 40 кр. а.
в., що вносять разомъ 62 рн. 40 кр. а. в. — Осталихъ 44
паръ фотографій складаю въ редакції Правди.

Прим. Хто за одну пару фотографій плативъ більше
якъ 40 кр. (а за одну поєдичу фотографію більше якъ 20
кр.), обвідомлявъ я своєго часу міжъ складками на цілі
літературні.

ВІСТІ.

У Львові завявується наукове товариство підъ ти-
тломъ „ПРОСВІТА“. Більшу звістку объ сімъ подамо ч.
Родимцямъ скоро уставъ того жъ товариства отримаємо.

Редакция.

ПОПРАВКИ.

Въ 34. числі „Правди“ бракують підъ артикуломъ:
„Чи були коли въ руськимъ язичі носові звуки е и я“ під-
писи букви: *О. П.*

Въ 35. числі на сторони 429. віршъ 14. зъ долу за-
мість: зъ року 1830, має бути: зъ року 1630; — віршъ 15.
зъ д. замість: въ Галичини, має бути: зъ Галичини; —
віршъ 20. зъ д. замість: Кричалювичъ Андерківъ, має бути:
Кричалювичъ Андерківъ.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнёго Дому,“ (Краківська улиця). Администраця підъ Ч. 411¼

Панъ Вонифатъ.

(Гумореска В. Лучаковського.)

Най собі тамъ хто якъ хоче говорить и доводить, що чоловікъ годенъ придбати собі долі, якої самъ бажає — а я таки скажу, що чоловікъ такъ жити мусить, якъ ему зъ роду прописано, якъ ему та судьба судила. — Досить поглянути на світъ — а тамъ уже побачишь, що одному иде усе до ладу, неначе бъ зъ води, а другого доля „якъ репяхъ той учепить ся за латані поли, та й збирає колосочки на чужому полю“. Не знаю я, чи безталанні люде підъ таку злу хвилю родять ся, чи підъ якимъ недобримъ знакомъ на небі — але тому я добре придивився, що другому брату ведеса на світі мовъ би зъ каменя. Задумавъ що-небудь звершити, ци копійчину роздобути, ци ино зъ другами своїми повеселитися, авже и потратився въ десятеро — и на весіллю тому зъ нудьги ажъ помарнівъ, неначе бъ ёму саме лихо лишень судилось, неначе бъ та судьба для своєї охоти наркомъ ёму ноги підставлявала, щобъ потинався потикавъ, доки ажъ не впаде.

Буває, зробить вінъ яке путне діло въ громаді, хвалити бъ ёго всімъ людамъ добримъ за те — такъ ні! ще насміють ся, а другий то и поглуме ся надъ нимъ. — Дивно справді крутить та доля людьми на світі. — Тобі би треба поїхати въ сусіди, лагодишь ся — а вона насунула уже хмару, та ажъ переїцить тимъ дощемъ; треба би тобі піти подивитись до стодоли — гляди же! а то опишишь ся у половнику, або залізешъ міжъ телята, хочеть ся тобі води напiti — такъ куди жъ! и сьланка закинулася и въ конві води немає, добре, що ще у кирниці не висохло. Идешъ улицею селомъ мирно, тихо, поважно — ого! вже ззирають ся люде, а зайдешъ, не дай Боже, у місто, то и найменча дитина тобі квітку пришиє; такъ уже та псотлива доля вередує и вередує, и не відкараска-

єшь ся відъ її до могиди. Послухайте, коли ласка хочъ за мого пана Вонифата.

Ще передъ прийстемъ Вонифата на світъ, обібрала собі его мабуть судьба для своїхъ чуднихъ перевертвѣвъ, бо дала ему за батька чоловіка хочъ статочного та уцтвивога, а все таки прозваного далеко та широко: „дурнимъ Иваномъ.“ — Уже въ молодости піднімали его черезъ те хлопці на сміхъ, а Вонифатови приходило неразь гірко замурутися такими докорами.

Батько его бувъ, якъ уже казали ми, поважнимъ та уцтвивимъ чоловікомъ, а надто було въ его майна не трохи, черезъ що люде у цілому місточку, де вінъ проживавъ, дуже его у повазі мали. Окрімъ сего одідичивъ вінъ по своєму батькови, дідови прадідови... лотерийну колекту, колекту, що кождому коліну семейному приносила оденъ димъ мурований и кілька стай поля въ гостинець. — Батько Вонифата докупувавъ уже пятій димъ въ ринку и пятьдесятій моргъ землі, а въ скрині лежавъ готовий грішъ, що визичувавъ сусідамъ за дуже мірні одсотки. Зъ вдячности за те вибрали его довжники немало одноголосно посадникомъ місточка, а старій Иванъ живъ у повазі и пошанобі у кождого, хочъ призвище „дурного“ все таки за плечима ему лишилося. Пішло воно ось зъ того, що Иванъ, закимъ вийшовъ у посадника, и уже посадникомъ будучи, не зважа на насмішки зъ всіхъ сторінъ та на гнівъ и дорікання своєї жінки, пані посадникової, якъ найчудачніше убирався, розумючи собі, що усякий уборъ, хочъ би и дивачний, наколи изъ его виглядає практична мисль, чоловікови пристойть.

Въ другихъ річахъ підлягавъ вінъ зовсімъ волі своєї жінки; що ся ні вигадала, чого не забажала, Иванъ їй ніколи не спротивився, слухався розказівъ її и годився навіть, хочъ серце въ его може и боліло на те, щоби пані, якъ мовлявъ, орудувала всіми видатками домашніми. Того одного тільки не мігъ вінъ перенести на собі, щоби хто

утручувався въ яго густъ въ убранстві и рiшавъ, въ який спосiбъ прибирати ему те грiшне тiло. Розумiеть ся, що тая упорчивiсть яго гнiвала найбiльшъ не кого другого, якъ паню посадникову, котра у всьому уже водила верхъ и охотна будаби вiддала усе своє пануваннє за сю дробину, щоби прибирати собі мужа пiсля своi вiддоби. — Но годi!...

У сьому дiлу бувъ Иванъ твердозолотъ, якъ яло ся мужчинi; вiнъ зносивъ терпеливо всi докори жiнки и, тямлючи ще вiдъ вiнчання, що жiнка винна повинуватися мужеви, обстававъ заедно при своiмъ убранстві.

„Овва! що се мині за посадникъ, що се за богатъ?“ покрикувала пані посадникова, „ходить якъ той дивоглядъ, що на яго люде ззирають ся — часъ вже и розумъ мати.“

— „Маю я розумъ, маю, моя любонько, и добрий розумъ, а люде... нехай смiють ся здорові, коли хочуть, коли въ нихъ мало розуму, коли непрактичнi,“ вiдвiчавъ зъ вiльнейка панъ посадникъ.

„Комнiръ въ ёго на аршинъ, неначе хомутъ...“

— „Хоронить каркi вiдъ сонця, любонько.“

„Такі коротеньки рукави, мовъ би ёго на довшi не стало...“ сварила зновъ жiнка.

— „За те вигiднi при писанню и роботі, мовъ серденько!“

„А капелюхъ той, дiйсно решето...“

— „Добрий протя спеки и дощу, голубко!“

„Ба! въ тебе усе добре та ще може практичне, але мині за тобою годi людямъ въ очи подивитись, мині сiромно на мiсто изъ тобою вийти.. визиравшъ у своєму рудому убору, неначе той...“

— „За те не знати на ёму бруду, нi плямъ.“

Такъ слово по слову зачиналась щоденна суперечка мiжъ панствомъ посадництвомъ, пані гнiвалася, сердилася, докорювала, а панъ звинявъ себе, толковавъ та боронивъ свого, — а кiнчилася тимъ, що пані сердита виходила до кухнi и пересолювала нарокомъ юшку, що пану посадникови гiрше доскулювало, чимъ не знати якi насмiшки зъ убрання ёго.

И дiйсно мала чого сердитися пані посадникова на свого мужа. Вiдъ двацяти бо лiтъ носився вiнъ заедно у одному уборі одної рудої масти — На сурдуті, що не смiвъ нiгде и зморщитись, вигинався широчезний споловiлий комнiръ, зза котрого вилазила кругла маленька головка; низший уборъ ажъ обтискавъ пана посатника и кiнчився широкими круглявими чобiтми, у якихъ за про мезолiвъ не було нiякого корочка; головку покривавъ звiсний намъ уже ширококрилий капелюхъ. Такъ убрався батько Вонифатi въ буддень и свято, такъ убраний сидiвъ вiнъ за столомъ колектан-

скимъ и за бюромъ позадничнимъ, такъ пристроений ишовъ въ гостину и такъ прибраний сидiвъ дома коло своi милої подруги.

Кромi суперечки за убраннє не було нiякої другої сварки въ дiмѣ пана посатника. Жили вони обоє згiдно и чесно, вiнъ нiчого не забагавъ, чого вона не хотiла, гадавъ такъ, якъ и вона, що жiнка хвалила, те хваливъ чоловікъ ажъ пiдъ небеса, а що вона гудила, те рiвнялось у ёго уже зъ болотомъ; навiть тому, що пані посадникова пристрасно любила баранину, панъ посадникъ бувъ би азiвъ хочъ молочину печеного барана и порiвнювавъ за-для того все доброе зъ бараниною.

Довгий часъ панство посадники не мали дiтний и се не разъ набавляло їхъ смуткомъ. Панъ посадникъ ховавъ тодi свою головку въ широкий споловiлий комнiръ, неначе слимакъ въ шкарлупину, и ходивъ задумавшись цiлими годинами по комнаті, а пані, болючи въ душі, надiляла зъ заздрости, що своiхъ немає, чужихъ дiтокъ потай то штурванцями то уцiпками. Найбiльшъ журило їхъ те, що нiкому буде передати придбане добро, а особливо колектуру лотерийну, изъ котрою сeмъiя їхъ майже уже зрослася.

Однакъ, якъ то кажуть, щастє и до нихъ всмихнулось; панству посаδικамъ уродився наразъ... синъ. — Годi списати утиху родичiвъ пiдъ ту хвилю; вони побачили передъ собою дитину миленьку, наслiдника всего майна и... колектури.

Хрестини виправлено протє звъ найбучнiцi; знакомому и незнакомому бувъ приямъ у панства посадникiвъ такий, якого найстаршi люде въ мiстечку не затiмили, а по довгiмъ шатренню въ календарі, ще довшихъ нарадахъ, бесiдахъ, а навiть сварняхъ, перемогла воля пані посадникової и названо маленького сина Вонифатомъ, тому, що прадiдъ пані, торгуючи волами, такъ звався, доробивсь маютку и, заложивши для мiщанъ тiнисті ходники, Вонифатiвою звані, у памяти мiщанiвъ ще живъ.

Зiставможъ теперъ нашихъ посадникiвъ на хвилю самихъ, нехай любують та навітiшають ся своiмъ синомъ, а самi придивимось ближче мiстечку та й другимъ ёго жителямъ.

Мiстечко саме, у котрому Иванъ посадникувавъ, ось звикле малє мiстечко, болотняве та брудне. По середині просторого ринку, заваленого купами камiння та деревомъ, стояла кирниця, изъ котрої колесомъ вода добувалася; на около ринку стирчали бруднi хати жидiвськi зъ старосвiтськими пiдашми, а передъ кождою обсадилися двi три будцi, у якихъ спродавано хлiбъ, сiль, мазъ, горшки, овочи, перець, и хто тамъ знає яку всячину. По одній стороні ринку видко лишень вiлька гарнiщихъ

мурованихъ домихъ. Вони відбивають чистотою та огрядністю відъ темнихъ жидівськихъ хатъ. Надъ вікномъ одного прибитий цісарській орелъ, а підъ нимъ написано: ц. к. колектура лотерійна. На домку тому стоить ще по волі пані посадникової и друга напись, именно: „Улиця панська“, а въ дому саміхъ сидять панство посадники. Чотири другихъ домківъ, що до ряду поставали, належать такожъ не кому другому, якъ посадникови и колектантови лотерійному пану Івану, и містять у собі то школу, то урядъ цісарський, то гренадський. — Вдовжъ попідъ ними веде каміннемъ хочъ нерівно виложена стежка, а за домками розвелись обпарканені сади та городи.

Ще по одній стороні ринку розсипалось пару гарніщихъ хатокъ, а въ нихъ сиділи: жонатий аптикаръ зъ трема доньками, жонатий трактирникъ зъ трема доньками, далій висулужений комисаръ дороговий зъ родиною, кількохъ урядниківъ жонатихъ, а проти самого панства посадниківъ, панъ Пафнуций зъ жінкою та донькою. Про сю численну интелігенцію здається и охрещено одну улицю, що вела на такъ звану Вонифатівку, надъ котрою пані посадникова, яко коліно зъ роду залежителя славнихъ ходняківъ, дозірѣ вела, улицею панською.

Оставіможъ однако сихъ всіхъ горожанівъ, що будь зъ потреби, будь зъ адмирації, передъ паномъ посадникомъ шапкували, на боці, а зверніможъ лишень до пана Пафнуцого.

Пана Пафнуцого звали всі обивателемъ міста и держали его за маючого. Одна лишень пані посадникова пізналася на німъ відразу, якъ ино до місточка спровадився бувъ, а домові її визити не зробивъ, и прозвала его збанкрутованимъ, навівшимъ ся посесоромъ. Панъ посадникъ змірчувавъ Пафнуцого такожъ не инакше, и доладавъ ще завжди, що у его ніжаднихъ рукавичокъ немає. Особливо пані Пафнуцева непристала якось панству посадникамъ до серця и вони старались при кожній спосібности показувати своїмъ недругамъ свою явнусь тамъ яшцість. Незлюбившись на разі, обі сі родини и непоздоровлювали себе, зустрівшись, а коли придалося, що у сусідівъ ввійшлися, тоді въ пані посадникової а віттакъ и у її чоловіка голова заразъ боліла и вже не вдержати їхъ на гостинні нікому.

Одного дня сидівъ панъ посадникъ у сурдугі зъ широкимъ споловілимъ компіромъ проти своєї жінки. Вінъ переходивъ у своїй голові всіхъ мешканцівъ міста, надъ котрими довелося ему посадикувати; наразъ и пригадувавъ, а далій піднявъ зъ стільця, розтворивъ ротикъ невеличкий и каже: „Скажи по мині, серденько, чого то ми гніваємося на Пафнуцовихъ?“

— „Якто“, одрізала скоро жінка, „чи ти не завважавъ сего, що, коли другі тобі клонються, вінъ дожидає перше твого уклону и носить ся надъ тебе? а зробили вони намъ визиту? або уступиться вона мині въ церкві зъ лавки? вона намагавъ ся, щобъ передомною патину поцілувати, а своїмъ убраннемъ рада бъ мене зовсімъ уже випередити... я не люблю собі такихъ дурнихъ людей и жити зъ ними не буду.“

Такъ правила пані посадникова, а чоловікъ її потакувавъ — прихилився до осуду своєї жінки и незлюбивъ ще гіршъ своїхъ сусідівъ.

Гніви ті поміжъ сими двома родинами давали, якъ звичайно въ малихъ місточкахъ водиться, достаточний повідъ до розмаїтихъ поговорокъ и плетениць — а небавомъ розпалася вся интелігенція на два табори, зъ котрихъ одинъ боронивъ сторону посадниківъ, а другий хочъ менчий, Пафнуцовихъ. Що до пана Пафнуцого, то треба ще знати, що его родина складалася зъ жінки пані Зенобі, доньки Евдоки, рокомъ старшої відъ Вонифата, и тітки себѣ то: старої, гидкої, гнівної панни. Отся була и другою криницею місточка, криницею, изъ котрої зачирала вся интелігенція новинки и плетениці и вона то була тимъ ожегломъ, що розъярувало гнівъ поміжъ своєю ріднею а панствомъ посадниками.

А щожъ робить нашъ маленький Вонифатъ? Куди маленький! Вонифатъ вирісъ за пещотами материнськими ужъ на великого хлопця, що ледве не достававъ головою до рубця батьківського споловілого компіра. Пані посадникова радіє німъ, розпливаєсь таки надъ красою его, хочъ, міжъ нами сказавши, Вонифатъ ні зъ лиця ні зъ постави тіла на красного не подобавъ. Голова въ его велика, неначе набриніла, покрита чорнимъ сторчатимъ волосемъ, лице широке смаглаве зъ маленькими оченятами, зъ насупленими густими бровами, носикъ, короткий, по середині заломаний, широкій ротикъ зъ обвислою долішною губою, — самъ присадковатий, зъ коротенькими пальцями на рукахъ та довгою вузкою стопою: Отсе напъ Вонифатъ, у котрому мамуня геть геть закохалась, котрий зъ молоду уже показувавъ дуже істовитимъ, и котрий на велику утіху родичівъ поміжъ всіма стравами любивъ найліпше баранину.

Но байки зъ сямъ; гоже не гоже, сотворінь Боже — кажуть люде — а пані посадникова влодобала собі свого сина не лишень по здержній его красоті, але и по укритимъ спосібностямъ и укладала въ своїй голові одинакови уже напередъ найменче хочъ посадицтво. Бачила вона въ хлопцю талантъ незвичайний, похопъ идъ всѣму и думала

неразъ и ночью, якимъ би способомъ подати охочому Вонифатови світло науки, та разомъ, щобъ не нарушити черезъ те здоров'я его. — Коли мати заходила такъ до духовної сторони свого одинака, печалився не менше батько обь физичнімъ его проспіванню и дбавъ особливе за вигідний уборъ свого сина. Гнівъ, крикъ, сварка и лайка изъ сторони пані посадникової не здужали ту уже нічого; панъ посадникъ видававъ, неначе найзмішаний деспота, холоднокровно розкази кравцєви, а той скрюювавъ після їхъ ціле убранство Вонифатикови. — Тожъ прибрана ходила дитина цілкомъ по смаку батьковому. На нещасливимъ сурдуги рудої масті, зъ короткими рукавами, викладався широчезний комиръ; вузюнкї майточки, кругляві широкі безъ корочківъ чобітки и ширококрилий капелюшокъ зъ павлянимъ перомъ становили дальший приборъ Вонифатика. Батько побачивши въ первый разъ такъ на своє подобие пристроєного сина, не мігъ посістися зъ радости, а всі сусіди, хочъ прихильні панству посадникамъ, прозвали відъ сеї хвилі зъ почеси для батька „дурного Ивана“, сина его: „дурнимъ Вонифатикомъ“. (Дальше буде.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА въ прикладі до сѣгочасности

(Написавъ И. Нечуй.)

(Дальше.)

При такому погляді на Москаля нашъ народъ одначе вважає на ёго силу. Москаль не великий чоловікъ, чортъ на що, въ лаптяхъ, — та страшний. Въ одній пісні синь, котрого мати проганяє відъ себе, не хоче приставати до Татаръ, до Ляхівъ, а пристає до Москаля:

Бо зъ Москалемъ добре жити,
Будемъ Татаръ, Ляхівъ бити...

При всякихъ недостацахъ народъ вважає на матеріальну силу сусіда и на те, що въ ёго зъ Великороссами одні вороги.

Поглядъ на московського салдата не дуже облесливий за-для руського війська. Въ думці народа москаль-салдатъ є злодій, а коли самъ чесний, то шенєля ёго-злодій. Вінъ красти перестанє тоді, якъ чортъ молитись Богу стане. Ёму нічимъ не догодишъ, одъ ёго не можна відчепитись, одхреститись, одмолитись. Ёго біють не за те, що вінъ краде, а за те, що не вміє сховати. Москаль пройшовъ світъ брєжню: коли вінъ каже сухо, то піднімайся по ухо, та й ще замочнись! Вінъ понадився на одно лихо, перадившись съ чортомъ, вінъ не милує и не жалує; вінъ чваньковитий,

храстикъ; у нѣго на грішъ амуниці, а на десять амбиці. Хто надівъ московську сумку, той взявъ чортову думку. Найбільше далась народові въ знаки драгунська совість и уланчики, одъ котрихъ треба добре запирати чуланчики.¹⁾

Объявляючи поглядъ нашого народа якъ на Москалівъ, такъ и на Ляхівъ, ми найбільше дбали обь тїмъ, щобъ вдержувати самі слова й вирази правдиво-народні, які находять въ народнихъ творахъ, признаючи за ними добру вдачу и силу и щирість відъ самого серця.

Зъ попереднєї мови видно, що тяпъ Москаля, Великоросса почавъ складатись въ пам'яті українського народа ще за давнихъ часівъ, за старого Московського Царства. На ёго формованне мали впливъ дуже близькі историчні стосунки тодішнєї України до Московського Царства и до російської Імперії. Поїздъ козацької старшини до Москви, або й до Сибірі, завсідні приходи московськихъ боярѣ на Україну зъ військомъ, давали добрий часъ придивитись до своїхъ сусідъ. Нічого дивуватись, що народъ склавъ у своїй пам'яті дуже правдиве цїнуванне Москви, її політики, її боярѣ, війська и духа всѣї нації. Воно правда, що Козачина и тодішне українське духовенство передавали свій власний поглядъ народові, бо не відріжилось дуже відъ ёго, стояло близько до ёго, жило однимъ життямъ зъ народомъ. Поглядъ Козачини и духовенства въ огулі все одно, що й народній.

Що Москва навіть въ XVII. віці и въ першій половині XVIII. віку въ рівні зъ Україною и Білорусією була личана и злиденська, обь тїмъ навіть нема й слова! Наукова просвіта въ нашихъ краяхъ стояла тоді далеко вище, ніжъ на Москві и мала впливъ на саму Москву. Київська Академія була закладена въ 1689 р. и повиводила багато вченихъ, дуже значнихъ не за для того тільки часу. На полі тодішнєї науки працювали Петро Могила, Гизель, Симеонъ Полоцький, Галатовський, Лазарь, Барановичъ, Прокоповичъ и багато другихъ тоді, якъ на Москві правдива и наукова просвіта почалася тільки відъ часу злучення України зъ Москвою. Тільки въ кінці XVII. віку, якъ разъ черезъ сто літъ одъ часу закладу київської академії почалася на Москві наука въ славяно-греко-латинській московській академії и сійцями її були вчені київські, запрошені зъ України. Козацька старшина мала класичне вигодування, бувала за границею, обтералася зъ європейською тодішнєю цивілізацією. А московські царі и бояри відріжались тільки темнотою, простотою, невідією, фанатизмомъ. Очевидячки, —

¹⁾ Приказк. Номіна. Листокъ 18 и 19.

вся тодішня Москва, зъ боярськимъ здиствомъ, зъ народнєю бідністю, зъ простотою, зъ науковою темнотою здавалася Українцямъ личаною и злиденською. Систематичне одніманне козацькихъ привилегій и права, тяжкі постої московського війська на Україні, присилувані походи козаківъ десь въ далекі сторони, роботи їхъ въ Петербурзі за часівъ Петра I., все те здавалося народові и протестуючій козащині московською пенею, напастю, неціннимъ ликомъ, котримъ наділяло їхъ Московське Царство.

Захованню въ памяти нашого народа такого погляду на Москву, на Москалівъ — Великоросівъ до нашого часу помагали стосунки великоруського уряду до нашого народу дуже не радосні ёму навіть до самого нині царствующого императора. Народъ нашъ гараздъ памятає, якъ цариця Катерина занастила край, оддавши багато вольнихъ людей въ неволю, у крѣпацтво, якъ великоруське військо часто приходило въ села на закуцію, по жалобі польськихъ поміщиківъ, било щорочно різками, стріляло якъ на ворога, якъ польські пани ганяли на панщину, мордували нашъ народъ московськими жъ руками. Окрімъ того всякі урядники: справники, станові, писарі — чиновники, офицери, генерали, — все те не жалувало народа, тиснуло ёго, де було можна, носячи на собі знамено не нашої національности, а великоруської, московської. Хто не памятає „Сердешної Оксани“, „Салдацького патрета“ Основяненка: де дуже правдиво обмалёвано чиновне-писарське и полицейське здиство, прикрите знаменомъ великоруської національности.

Цінування складене українськимъ народомъ Москві и Москалямъ не повинно бути кривдне за для Москви, бо воно дуже правдиве! Якъ правдиво нашъ народъ постерігъ духъ и характеръ нації зъ давнёго часу її панування? Конечно, вже дуже багато дёчого змінилось въ сёгочасній російській імперіі... Але правдиво-московський, той старий духъ живе й дише въ сёгочаснихъ московськихъ писанняхъ такъ званої старої, славянофильської партіі. Хто не памятає того чванства, тіі амбіції московськихъ славянофілівъ, що носились зъ своєю Москвою — другимъ Римомъ, Єрусалимомъ, якъ зъ писанкою? Хто не памятає тіі зажирливости на все чуже, тіі китайської ненависти до всёго немосковського такъ по дитячій одягненої въ любовъ и приязнь? Зъ Москви, зъ Великоросівъ повинні зійти якісь нові підстави філософії, православної віри и цивілізації, новіці й луччі, які доспіли на гнилому ґрунті Европи... Московська мова и національність повинна жити й панувати, а всі другі — гинути й служити. Москві повиненъ

клянатиь Кнїзь и воля Славянищина и. наїть... Европа!!! Що жъ дає вона за свої величєнні обіцянки? На десять шагівъ амбіції у неї всёгєна всёго на грошъ амунації... Батковъ и Ке ширять одну свою мову, безъ самостайнєї науки, безъ волі, мислі й думи, одну свою національність. Сама Москва додумалась до основи свого славянофильства за поміччю тіі жъ европейської, німецької науки... а другимъ ширить лахмани европейської просвіти й науки, тричі переціненої, перешеретованої на палючимъ, гостримъ каміні цензури... Ніби мова сама по собі, або національність може кого облагодіяти! ніби зъ довгополими каптанами, кацапською бородою та квасомъ злучено якесь матеріяльне, наукове й моральне! щастє? Москва и теперь чваницца ликомъ, лєкнїсь идеалами и пхавцця кожному зъ нимъ у вічі, на ділі не маючи въ себе нічого, окрімъ историчнєго споминку купи кремлевського каміння, великихъ ивановахъ звонівъ та лежачої, лєдатої, хоча й здорової царпушки.... Що до України те вся згубла, шкєдлива сила старої партіі вдарє теперички на нашу мову на нашу молоду літературу, на нашъ народъ, на наші краєві итереси, хоче змести самий слїдъ нашого бування зъ нашої землі, звернути, покрутити нашу національність зъ її багатими підставами... Въ нападахъ газетъ Москви ми бачимо одну гублячу напастъ, пеню, объяву національного великоруського егоїзму старої баби-кокетки, котра й досі не забуває про свої літа давні, молоді, дівочі але давно, давно минувші!!

Стосунки до Москви - Великоросіні показує нашъ народъ дуже ясно. Не знаходячи доволі слівъ, щобъ вимовити свою ненависть до Поляківъ, нарікаючи їхъ ворогами, зъ котрими неможлива жадна спілка, народъ нашъ нігде ненарікає Москалівъ своїми ворогами, Москаль тільки не свій братъ¹⁾ и не дядько²⁾, але не ворогъ, не такий лихий, одъ котрого треба зєвсімъ одкаснутиь. Спілка зъ нимъ, правда, не дуже користна: варивъ чортъ зъ Москалемъ пиво, та й солоду відрікся; Москаль зъ бісомъ порадилиь, та й на лихо повадилиь³⁾, нажуть приказки. Але Москаль зъ погляду народа, не такий хитрий, щобъ ёго не можна було перехитрити: „собака брєхне, — Москаль віри пойме“⁴⁾, вінъ часто й ума питає⁵⁾; а мужикъ — ворона, хитріще чорта! Приставати до Москаля вигодно, бо въ ёго зъ нашимъ народомъ одні вороги, тільки зъ одною умовою: „Въ Москалемъ

1) Приказк. Номїса. Листокъ 18.

2) Тамъ же Лист. 19.

3) Тамъ же.

4) Тамъ же.

друзи, а камінь за пазухою держи; зь Москалемъ бувай, а камінь за пазухою тримай“, кажуть приказни.

Такъ то народъ нашъ одріжняє себе відъ великоруського народу, маючи своє національне самозрозуміння, признаючи свою особність. Не можна не зауважити въ ёму навіть якоїсь поваги до себе самого и якогось чуття неприязни до Великорусса: хочъ добрий чоловікъ, та Москаль, каже народъ; то бъ то чоловікъ все таки не свій, котрий не може мати ширости й правди, яку мають свої люде. Своі люде—не татаре; тільки свій своєму лиха не мислить. Въ огулі річъ, — народъ нашъ ставить самъ себе вище відъ великоруського простонароддя. Великоруссъ має дуже нехорошу репутацію въ фантазії нашого народа. Всякий український селянинъ уявляє собі бородача-кацапа неперемінно розбійникомъ, зь ножемъ за халавою, котримъ вінъ ріже люде. Дуже багато по міжъ народомъ ходить оповідання про те, якъ проїзжі наші люде заїхали на нічъ до кацапівъ, якъ черезъ сонъ почули дзвеніння гострихъ ножівъ и розмову дитяти: „батька заріжь хакла! а люблю, какъ онъ трепещется!“ Въ фантазії Українця кацапъ грає роль розбійника. Чи не волзьські та донські розбійники минушого віку нагнали народові нашому такого страху? Окрімъ того народъ уявляє Великороссівъ нечистимъ, нечупарнимъ народомъ, котрий навіть ніколи хати не маже, не тільки що кожному суботу не підмазує! а варить їсти разъ на тиждень, зливаючи всяку страву въ одну діжку, не вважає на законъ супружества, тхє козломъ, не стриже бороди... Такий поглядъ не диво въ Українцеві поетичному, чистому, естетичному, живучому въ побіляній хаті, дуже чистій въ рівні зь хатами другихъ народівъ. Такъ то нашъ народъ одріжняє себе відъ великоруського..

И я бувавъ на Рассвє, казавъ якийсь великоумний, та навчився по руському говорити: сєну! запрягай кабилу белу, — поїдемо у лісь по дрова!¹⁾ „Іхали ми по підъ лєсомъ (кажуть, такъ чванилась руською мовою якась українська панна, верзучи оцю нісенітницю), а ось-трєсь! а ми й сєлі! а тутъ дощъ ляну! ляну! а певінъ о півночі на сєлі — кукурєку! кукурєку!!! Прикидаємо ці приклади въ певній надії, що якъ колись складеця одна всеславянська мова зь великоруської, то вона повинна бути до-стоту отъ така! зь додачею тільки сербськихъ, чеськихъ, польськихъ, болгарськихъ виразівъ. (Дальше буде.)

¹⁾ Приказ. Номиса.

ЗЪ ГЕЙНОГО

Крізь сонъ нерозважно я плакавъ:
Приснилось -- ти не жива.
Прокінувся, а все ще гіркую
Слєзу доганяє нова.

Крізь сонъ нерозважно я плакавъ:
Приснилось — забула мене.
Прокінувся, а річкою стиха
Слєза за слєзою плине!

Крізь сонъ нерозважно я плакавъ:
Приснилось -- ми знову у-двохъ.
Прокінувся, а слєзи все лютця —
А я ихъ спинити не могъ.

Ив. Яковенко.

Децо за поселенне угорської України Русинами и за унию церкви православної угорськихъ Русинівъ зь Римомъ.

(Написавъ Улянь Ц. въ Відню.)

(Дальше.)

Декоتری думають, що униа вже зь початкомъ 17-го віку, хочъ лишъ ще на короткій часъ, на Русь угорську вдерлася була, однакъ не въ силі вони сю ипотезу нічимъ скріпити, ні року означити, въ котрімъ би тота єфимеридальна подія корені свої на Русі угорській пустила и въ котрімъ вона зновъ православію уступити мусіла, ані осібъ, підъ котрими униа а віттакъ зновъ реакція звершитись мали.

Відъ р. 1620 до р. 1642 сиділи наступуючі Владики на мункачівськімъ престолі: Петроний (1620—1627), Иванъ Григоровичъ (1627—1635) и Василь Тарасовичъ (1635—1642). Німецький историкъ І. Фідлєрь¹⁾ думає одже, що Петроний бувъ унітомъ и опиравсь на грамоті презентаційній Бетлємъ-Габора, въ котрій сей князь Петрония: „Ecclesiarum unionis Graecae Episcopus“ називавъ.²⁾ Ми зь нашої сторони не переконуємося однакомъ тимъ титломъ объ правдивости тої ипотези, а бачимо въ тимъ противно довідъ, що Петроний бувъ не-унітомъ, бо „Episcopus unionis Graecae“ значить те саме, що „Владика восточної системи“ або восточної церкви. Слиби князь бувъ хотівъ ёго уніатський характеръ означити, то бувъ би въ грамоті уживъ слівъ: „Episcopus unionis Romanae ritus Graeci.“ Ми не чудуємо ся, що князь, котрий самъ исповідувавъ

¹⁾ I. Fiedler: „Beiträge zur Geschichte der Union der Ruthenen in Ungarn“. Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der k. Akademie der Wissenschaften. Band 39, Jahrgang 1862 Seite 487.

²⁾ Basilowits I. cr.47. datum in arce nostra Munkacs die 10 mensis Februarii Anno Domini 1623.

віру реформовану, не був добре ознакоченимъ зъ церквою восточною. Въ протворічю до церкви, або унії римської (unio Romana), до котрої вже велика часть руськихъ боярівъ (Русинівъ) закарпатніхъ признавалася, представлялася ему церквѣ восточна яко „unio Graeca“, понеже Греція справді була ожигломъ и наемникомъ тоїжъ, хочъ вона ніколи такою виімково-геґемонистичною становилася на востоці не займала, до якого Римъ въ западнѣму світу доборовся. Проти ipotesi Фидлера говорять и другі обстановки якъ и пр. те, що наступникъ Партенія бувъ православнимъ Владикою. Иванъ Грегоровичъ носитьъ въ грамоті Бетленъ-Габора¹⁾ титло: „Presbiter Orientalis Ecclesiae Graeci Ritus“, и нема ні одной грамоти того Владика, котрою бувъ би вінъ ствердивъ такъ важну подію, якъ приступленне Русинівъ до унії, ні другого якого дотичного писаного доказу зъ стороны руського духовенства. — Бетленъ-Габоръ бувъ би навіть не потвердивъ такого Владика, котрий, по нутру Фердинандові німецькому цїсареві бувъ би піддався єзуитськимъ та німецькимъ впливамъ. Понеже у конецъ Василь Тарасовичъ православнимъ своїмъ попередникомъ Иваномъ на престїль владичий бувъ назначений а черезъ Юрка Ракочого наслідника Бетленъ-Габора, рівно великого ворога єзуїтизму, въ тїй достаточо зїставъ потвердженнямъ²⁾, то не можъ ні на крихту похибуватися, що вінъ рівно якъ єго оба попередники, яко православний Владика митрою повинчався, зъ чого и видно, що до половини 17-го віку на Русі угорській ні слїду за унію римську не було.

Василь Тарасовичъ є першимъ Владикою, котрого, позаякъ дослїдити можна, само духевенство угорсько-руське, хїснующись своїмъ правомъ, на престїль покликало. Вибраникъ удався, наколь єму князь Ракочий грамотою свобїду подорожъ забезпечивъ³⁾, до Молдави, щоби відъ тамошного православного Архиепископа посвяченне прийняти, по чїмъ, якъ згадано, потвердження відъ князя Ракочого наступило.

Які зміни, и по якимъ поводамъ въ пересвідченню Тарасовича позаходили, не можемо за для

¹⁾ Basilowits I. ст. 50. Datum in libera et regia civitate nostra Cassoviensi (Комшїці) die 12. Januarii Anno D. 1627.

²⁾ Basilowits I. ст. 58. Datum in civitate nostra Alba Tulia 5. Januarii A. D. 1634. „Siquidem inter alios idoneos commendatus sit honorabilis Basilius Tarassowits, presbyter Orientalis Ecclesiae ritus Graeci, ut qui latinae et aliarum linguarum peritus et Theologicis studiis imbutus, liberalium quoque artium, notitia et bonis moribus alios anteciret et ab Ioanne Gregorii ad munus Episcopale... surrogatus sit et constitutus; (Nos).... eundem Basilium Tarassowits in Episcopum promovemus, praeficimus et surrogamus.“

³⁾ Datum in arce nostra Szamos-Ujvar 16. Oct. A. D. 1633.

недокладности историчнихъ жерель дослїдити; знаємо лише, що Владика р. 1641 вибирався виїжджати до Яшо, щоби лат. Епископові Орлавському свою готовість идъ прийяттю унії освідчити.¹⁾ Здається, що головною причиною зміни бувъ самъ Владика Орлавський, котрий на жадобу Юрка Липпая, Архиепископа Стригонського, всілякими способами руське духовенство до унії привертати старався. Скїльки єзуїтівъ тоді снулось на руськимъ Підгірїю, и якихъ овочївъ вони тамъ призбирали, за те не вістять намъ нічого сучасні літописці; вичисляють вони лише тихъ великихъ та могучихъ панїв-шляхтичївъ калвинського та лютерського исповідання, котрі давши себе переконати горячими словами ревного єзуїта и відтакъ Архиепископа Петра Пазмана, до „єдиноспасительної“ лат. церкви навернулись, за моральний же натискъ, якимъ слабодушного Владика до узнання римського примату присилувано, вони ні слівцемъ не згадують.

До сего причинилася и политична причина.

Князь Юрко Ракочий дивився на Австрію недобримъ окомъ и по Пряшовськимъ договорі зъ цїсаромъ (1633), котрий вже разъ переконався, що за буча знести можеться, наicoli бъ князі семигородські въ союзі зъ малконтентами угорськими, котрі по більшій части були аятоликами, — Шведамъ та Французамъ на добре руку подали. Ослабленне елементу ворохобливго на Угорщині мусїли проте взяти на себе єзуїти, бо віронсповіданне було все ще, — хочъ и для цїлей политичнихъ, — гасломъ сторонництва. єзуїти обрабляли сповїдниківъ такъ калвинської и лютерської, якъ и восточно-православної церкви дуже сквапливо, щоби о кілько мога, ще въ часі дуже непевного покою міжъ Ракочимъ и цїсаромъ знівоцїти жерело, зъ котрого малконтенти набирались. Уже въ році 1639 стали дійсно Шведи и Французи переговорюватися зъ Ракочимъ про союзъ проти Фердинандові ІІІ. — Хвиля ся була для цїсара дуже важна; Австрія не въ силі була підъ конець 30-літної війни вразъ зъ ослабленною лигою противостати Французамъ, Шведамъ и німецькимъ князямъ; шведський воевода Банеръ мало що не забравъ въ неволю соймующихъ Німцївъ зъ цїсаромъ въ Регенсбургу. Въ тїй хвилі ставъ и Ракочий зъ ворогами цїсарськими пересправляти.

Римъ и двіръ цїсарський не перебиравъ въ способахъ, щоби поратувати себе и приспїшивъ проте пропаґанду католицьку на Уграхъ, думаючи тимъ Ракочого обезсилити, По підъ Карпатами

¹⁾ По заняттю Орлави (Erlau) черезъ Турківъ переїсць тамошній Владика (розумїється лат. обряду) свою столицю до Яшо, місточка въ Абауварськимъ комитаті.

ажь кляпало латинськими миссионерами¹⁾, а що діло по часті імъ удавалося, видно зъ того, що Владика Тарасовичъ вже 1641 р. до унії прихилився.

Ракочий дійшовъ однако по нитці до клубка, и зрозумівъ, куда заміри уніятськихъ прозелитівъ змагали. — Однимъ шагомъ задумавъ вінъ всі плоди миссионерства римського знівоцити. Одного дня, коли Тарасовичъ въ церкві св. Николая богослуження справувавъ, обступивъ Іванъ Баллингъ, капітанъ замку мункачівського, на розказъ Ракочого монастирь, звязавъ Владика при престолі и завязъ его улицями міста, таки въ ризахъ церковнихъ, ажъ до замку, до в'язниці. Разомъ загарбавъ вінъ усе рухоме и лежаче майно ченцівъ. — Хочъ віттакъ Іванъ Другетъ зъ Гомонної и Степанъ Ниярй, емеральний капітанъ сіверної Угорщини цісарської, за Владикою уступались, не зважа на те велівъ Ракочий нещасливого Епископа для більшої безпечності до Семигороду завезти. Навіть самъ Фердинандъ вставлявся за ув'язненнямъ, — доказъ явний, що Тарасовичъ бувъ лишъ тією „картою“ въ грі політичній и хитрощахъ дипломатичнихъ. — Листою зъ дня 22. Лютого 1641 допоминався Фердинандъ III, відъ Ракочого, щобъ сей залагодивъ якось свій нелюдський чинъ, котрий свободі церковній, повазі королевській и правамъ краєвимъ противився²⁾. Протестъ той перегомонівъ однакожъ такъ само безъ наслідківъ, якъ жалоба Івана Маринича Архидиякона владичого до судні надворного (judex Curiae), и листи тогожъ достойнича церковного до Івана Другета, головного намісника Унгу и Земнина³⁾ и до Стенана Симандого, Епископа семигородського⁴⁾, и якъ жалоба Івана Ворони, крилошана Орлавського, виточена передъ крилосомъ тоїжъ епархії.⁵⁾

Коли и посередництво палатина угорського, котрий въ имени цісаря відъ князя увільнення Владика допрошувався, не змінило тогожъ судьби, заславъ Фердинандъ III. Зигмунда Еорзого до Ракочого.⁶⁾ Сей вимігъ на князя увільнення Тарасовича и загарбаного добра чернечого.

Заледво однакъ вернувъ Тарасовичъ до монастиря и принявся за управу ділъ духовнихъ, ажъ

той самъ Балинга, що позбавивъ его передъ рокомъ волі, обступивъ по другий разъ збруйною силою монастирь и узавъ его назадъ до в'язниці. Причини того безпощадного поступовання Ракочанівъ зъ Владикою не знаємо; здається, стався Тарасовичъ, не зважа на утискъ, або и въ skutокъ тогожъ справдешнимъ ворогомъ православия и оруддемъ Ђзунтівъ. Безъ причини бувби Балинга а черезъ его самъ Ракочий, не зражувавъ собі цісаря, котрий вже разъ такъ горячо судьбою Владика занявся бувъ. Чимъ більше Тарасовичъ нахлонювався на цісарську сторону и до унії, тимъ остріще и завзятіще натискавъ на его Ракочий и на відворотъ, чимъ більше халепи наносивъ на его князь семигородський, тимъ горячішимъ сторонникомъ унії ставався Владика.

Въ крайній своїй нужді просивъ Тарасовичъ у цісаря помочи, и сей допрошувався навіть письмомъ у князя вільності, або хочъ більшої шаноби для Епископа¹⁾, але и цісарська повага не зм'ягчила твердої и завзятої волі Ракочого, такъ само, якъ представління, котрі Якусичъ, Владика Орлавський, князеві підъ розвагу клавъ.²⁾ Коли все даромъ було, не домагався більше Фердинандъ для свого кліента владичого жезла, а назначивъ єму лишъ яко приватному чоловікові містечко Калло на мешканнє и щорічнихъ 200 римськихъ на утриманнє³⁾. На тимъ вигнанню доживъ Тарасовичъ свого віку; вінъ умеръ въ серпню 1648 р. — Умираючи назначивъ вінъ устно и завічально Петра Партеного Петровича Рогошинського на столець владичий, приказуючи сторонникамъ унії, Василяна сего Владикою узнавати и поважати; гнівомъ Божимъ и страшнимъ судомъ грозивъ конаючий Епископъ всімъ, котрі тої послідної его волі не схотіли бъ виповнити.

Для чого Тарасовичъ слабодушного, хилучогося за кождимъ вітрикомъ Петра Партеного своїмъ наступникомъ обібравъ, не трудно відгадати. Духовенство руське держалося ще православия, а супротивъ унії цілкомъ пасивно. За такими обставновками мігъ бувъ сильноволень чоловікъ на престолі владичімъ переорати всі засіви ѡзунтські, коли противно чоловікъ зъ слабенькою волею підъ натискомъ мисонерівъ діло мисийне довершити мусівъ. Не диво отже, що чорноризці римські, котрі вже відъ теперъ Руся угорської не попускались, живучого на ласкавому хлібі Тарасовича переконали, що духъ св. въ особливій силі на Пе-

¹⁾ Въ договорахъ Фердинанда III. зъ Ракочимъ вимагавъ собі сей навше відкликання и віддалення всіхъ Ѣзунтівъ зъ Угорщини.

²⁾ Basilowits I. ст. 66. Datum in Ratisbona die 22. Februarii 1641.

³⁾ Въ наведенімъ ділі стор. 73. Datum 9. Junii 1641.

⁴⁾ Въ навед. ділі стор. 76.

⁵⁾ Въ навед. ділі стор. 71.

⁶⁾ Кредитива для Еорзого зъ дня 22. Серпня 1641 въ навед. ділі стор. 67. Инструкції для того жъ посла стор. 68.

¹⁾ Basilowits I. ст. 78. Datum in civitate nostra Vienna Austriae die 29. mensis Aprilis 1642.

²⁾ Инструкція для Якусича; Basilowits I. ст. 79.

³⁾ Детичні грамоти: Basilowits I. сторона 81, 82.

трі Партенимъ спочивав. Що однакъ діялося въ церкві руській підъ часъ безвладцтва (1642 — 1648), коли Тарасовичъ на вигнанню проживавъ, того не знаємо, а приготвилось тамъ мусить тоді, судячи по проявахъ въ рокахъ 1648 и 1649 дуже багато.

(Дальше буде).

ВІДПОВІДЬ НА „ОТВѢТЪ“ П. БРАНИКА.

(Дальше.)

Читателі „Правди“ пригадують собі, що я въ розправі п. Браніка помітивъ много блудівъ противъ етимології. П. Бранікъ, відборонившись тимъ, що „ошибки всегда люди пополняютъ“ и що навіть редакція „Слова“ робить блуди проти етимології, запускає ся въ критику фонетичної правописи, наводячи слово „зѣисти“, або — якъ звичайно у насъ говорять — „зѣисти“. Бму не подобалося, що ми пишемо з м. етимологичного с, а і м. ъ.

Відповідаю на то:

1) Писати с м. з для того, що въ санскритськимъ язиці мовлено saha а въ греческимъ ου, було би поводомъ еще недостаточнимъ. Тоді треба би кожде слово славянське порівнувати зъ санскритськимъ або греческимъ и стосуватися до зглядного вивовору. Тимъ способомъ, після методи п. Браніка, належало би слово „зѣисти“ розібрати въ спосібъ слідуєчий:

а) м. зѣ писати sa;

б) м. істи писати adti (въ санск. язиці, подібно якъ въ старославянськимъ, бувъ корінь ad)

Етимологична форма слова „зѣисти“ була би отже saadti.¹⁾

2) П. Бранікъ запитує, що фонетичне „іи“ означає? и відповідає: „Та чейже не значить ъи бо ъіі, а не і. Мені ту пригадує ся рікъ 1863, коли то п. Бранікъ укладавъ фонетичну граматику українську. Видно український граматику не знавъ, що кулішеве і вивоворює ся такъ само якъ ъ, и що въ вивоворі українськимъ, подібно якъ въ многихъ сторонахъ Галичини на пр. (въ Коломий-

¹⁾ П. Бранікъ виводить (за Мауер-омъ) греческе ου відъ санскритського saha. П. Бранікъ повиненъ знати, що Мауер єсть язикословомъ досить мірнимъ и поверховнимъ, и що его виводи остережно приймати належить. Georg Curtius въ Grundzüge der gr. etym. (zweite auflage) стор. 351 відносить виравді славянське съ-аи (а не-во, якъ п. Бранікъ каже) до санскритського saha; однако жъ додає: weder mit ου, ου, noch mit lat. cum, con, co hat dies praefix irgend eine gemeinschaft.

ськимъ и Стрийськимъ), вивоворюють кожде і м'ягко: сін-сѣно, стіль-сѣтыль и т. д.¹⁾

Дальше докоряє мені п. Бранікъ за те, що я самоголоснимъ признававъ менчу вартість для етимології, якъ суголоснимъ. Опирався я въ тимъ згляді на слова Curtius-a (Grundzüge, стор. 650): Die vocale nehmen in der sprache überhaupt eine mehr dienende stellung ein. Врешті мігъ п. Бранікъ самъ о тимъ переконатися, наводячи всілякі види слівъ „нічъ“ и „братъ“, порівнюючи славянське сѣ зъ санскритськимъ saha и т. д.

П. Бранікъ находить у моїй критиці два „противорѣчя“. И такъ:

1) „Противорѣчіє“ поповнивъ я, критикуючи брошуру, котра після моїхъ власнихъ увагъ єсть „майже першою, що входить у глубші сліження язикові...“

Гадаю, що се не єсть „противорѣчіємъ“. П. Бранікъ мігъ запуститися и у найглубші сліження язикові, но чи результатъ тихъ сліжений добрий? се вже питання, котре рішити повинна критика.

2) „Противорѣчіє“ мавъ я поповнити, повідаючи, що слово paktis єсть литовське и санскритське.

Маю честь завітати п. Браніка, що слово paktis єсть по правді и литовське и санскритське. Відснаю єго въ тимъ згляді до діла, на котроє вінъ самъ такъ часто покликуєся, до „Grundzüge der griechischen etymologie von Curtius“ стор. 149, 644. Добре би було также, щоби переглянувъ въ тимъ згляді перший томъ исторії „русской литературы“ Шевирева.

Писавъ я въ моїй критиці, що „повстанне нарїчий славянськихъ изъ одного старославянського язика могло було подати авторови широке поле до займаючихъ и важнихъ розправъ зглядомъ розвою людськихъ бесідъ...“ На те відписує п. Бранікъ: „Якъ изъ самої санскритської мови, хотя она вообщє заховала найбільше найстаршихъ видовъ, всѣ форми индоевропейськихъ нарѣчій не можно производити, такъ само не можно изъ одной старословенської, всѣ види славянськихъ нарѣчій виводити; бо хотя она доховала вообщє найбільше найстаршихъ видовъ, то такой не всюда. Изъ старословенського glawa ани малорусске „голова“, ани великорусске galawa произвести не дасть

¹⁾ Знаєє українського фонетизму заявивъ п. Бранікъ вже и перше въ своїй брошурці, повідаючи, що на Україні говорять „башкиць“ м. братчикъ — а знанне исторії розвою нашої бесіди заявивъ вінъ при слові „нічъ“, виводячи тоє жъ просто зъ санскритського, забувши на те, що въ розвою бесідъ самовольнихъ оковівъ нема, и що міжъ санскритомъ а нинішнімъ язикомъ стоявъ посереді язикъ старославянський.

ся. Изъ великорусского же galawa дадутся всѣ виды того слова въ славянскихъ нарѣчійхъ выпроводити.“

Припустімъ тоє, що кілька видівъ славянськихъ нарѣчий не дадутся віднести до старославянського языка, чи жъ вже для тихъ кілька видівъ залишити намъ всі сліженія зглядомъ повстання славянськихъ нарѣчий?... Я врешті відсилаю п. Браніка до передного слова Миклосичевої Vergleichende lautlehre der slavischen sprachen стор. VII. и XI., де перший язикословъ славянський виразно повідає, що старославянський языкъ: „für alle slavischen sprachen — ohne unterschied — die tiefste regel bewahrt hat“.

Пригадую також п. Бранікови, що форма старославянська „глава“ після Миклосича (звукословие російського языка) не єсть чужа великорускому язикови; въ устахъ и пісняхъ народу чути ще до нині подібні форми.

Наконець замічаю, що форма старосл. „глава“ стоїть по правилу славянського звукословия м. „галва“ (galva). Зъ форми „галва“, котра єще до нині въ литовськїмъ язичі уживає ся, безперечно всі види нинішнихъ славянськихъ нарѣчий вивести дадутъ ся. (Конецъ буде.)

В І С Т І.

На сихъ дняхъ получила редакция наша у ставъ маючого ся небавомъ у Львові завязати наукового товариства підъ титломъ: „Просвіта.“ Уставъ сей потверджений 2. Вересня с. р. відъ ц. к. министерства внутрішніхъ ділъ згідно зъ ц. к. министерствомъ просвіти. Задля великої важности діла чуємо ми на собі моральний обовязокъ подати нашимъ Високоповажнимъ читателямъ Правди головниці уступу зъ сего уставу, а віттакъ заявити деякі гадки, що за читаннемъ єго мимохїть намъ насунулися.

Головні уступу сєго уставу звучать такъ:

I. Ціль товариства.

§. 1. Пізнання и просвіта нашого народу.

II. Средства.

§. 2. а) Збирання и видаванне всіхъ плодівъ устної словесности народнєї, якъ: пісень, казокъ, приповідокъ, историчнихъ переказівъ и загаломъ всєго, що до пізнання народа и єго исторії причинитися може.

б) Издаванне популярнихъ писемъ въ усіхъ галузяхъ науки, відповіднихъ поняттямъ народу и єго потребамъ.

III. Складъ товариства.

§. 3. Товариство складаєся зъ членівъ звичайнихъ, кореспондуючихъ и почетнихъ.

а) Членомъ почетнимъ може бути кождий, хто якимсь чиномъ коło товариства високо заслужився, — и стаєся нимъ, коли на запрошенне товариства сеї чести приймеся.

§. 4. б) Членомъ кореспондуючимъ може бути кождий Русинъ, котрий яко такий до виділу товариства зголоситься, и въ ціляхъ товариства матеріально або морально ділати зъобовязеся.

§. 5. в) Членомъ звичайнимъ єсть кождий Русинъ, котрий на запрошенне товариства обовязківъ звичайного члена підоймеся.

IV. Обязанія звичайнихъ членівъ.

§. 6. Кждий звичайний членъ обовязаний:

1) Заплатити 2 р. а. в. яко вступну вкладку, разомъ або въ протягу першого року, и платити 25 кр. а. в. місячно зъ гори яко вкладку дорядочну.

2) Кждий звичайний членъ обовязаний, відповідною духовною працею до спільної цілі товариства причинитися.

§. 9. Виділъ складаєся зъ десятєхъ членівъ, вибраныхъ абсолютною більшостю голосівъ на одинъ рікъ на загальнихъ зборахъ порядочникъ.

§. 11. Порядочні збори загальні скликає виділъ разъ у рікъ въ місяці Маю...

§. 19. Колибъ товариство розвизалося, не рішивши о своїмъ майні, то переходить тоє жъ підъ заглядъ „Народного Дому“, котрий єго на цілі народнєї просвіти ужити має.

Цілий уставъ розішле всюди, здається небавомъ, виділъ тимчасовий конституцій, а ми подамо симъ часомъ нашу гадку про нове товариство. —

Геродотъ повідає намъ, що Єгиптяне, коли умістности у їхъ сталися доперва розроджувати, для кождої недужної часті тіла чоловічого окремого лікаря мали, одинъ дбавъ за здоровле носа, другий за здоровле уха, а ще инчий заходивъ ся иню біля недужнихъ животівъ. Небагато журилися сі лікарі тамъ, ци лини їхъ згодні зъ собою, ци не протяводіє одинъ одному; кождий зъ їхъ заходивъ ся лишемъ коło порученої собі часті тіла, неперевизавъ у нічямъ другому, а наколи на усєму тілу виздоровлений чоловікъ вмиравъ, казано звичайно, що самъ собі бувъ виненъ.

Отсей висказъ славного Грека можъ би на добре приложити до всіхъ тихъ праць, за які бралася до сихъ поръ свічна наша верства, хочучи просвітити темний народъ, або ліпше сназавши, те видумане прѣстонароднє. Ми старатимемъ ся хочъ начеркнути ті праці, укажемо цінність їхъ для народу, але наконецний судъ оставимо Високоповажнимъ нашимъ Читателямъ. Розумієть ся,

що під нашу оцінку підійдуть, лишъ прилюдні ділання нашихъ товариствъ руськихъ а именно: Ставропігії, братствъ церковнихъ, бурсъ и институтівъ, Дому народного и Матиці. Почнемо відъ найстаршого.

Ставропігія, розвивши ся гарно за побудкою Бремні II, патріарха царгородського, була черезъ весь XVII и XVIII вікъ осередкомъ просвіти; братство вистачувало церковні книги, заводило школи, висидало на собори своїхъ членівъ и наказувало вищу вярхню за надбужиття и пороки; вено стояло на сторожі правъ церковнихъ и горожанськихъ, а окрімъ людей азъ низчихъ верствъ входили у те перше руське товариство князі Осторожські, славні Могилове Молдавські и другі... За Ставропігією цювадовидились небавомъ и по другимъ місцямъ братства церковні, дбали за добробитъ церковей, за хороше богослуження, а по часті и просвіту народню, підготовляючи у бурсахъ малихъ дітей, до причету церковного. Зъ упадкомъ нашої народности підъ конецъ XVIII и зъ початкомъ XIX віку, задеревеніло и ділання сихъ церковнихъ братствъ, а ниньки по оджиттю нашому обмежуєть ся воно у Ставропігії на управу матеріяльної сторони товариства, увеличенне богослуженя въ церкві успенській и скромненъке прокормлінне кільканадцятыхъ молодихъ бурсаківъ. Ділання Ставропігії здіялося изъ загального, подібно якъ и другихъ братствъ церковнихъ, чисто локальнимъ. — Підъ симъ другимъ розуміємо тутъ институтъ дяківський и братство св. Николая у Перемишлі, и маленьку бурсу въ Коломиі; всі ті братства живлять, зьодягають, и обувають нашу бідну молодіжъ, но жадне зъ нихъ не носить на собі вдачі товариства наукового, маючого впливъ на увесь народъ галицький, товариства, щобъ заходилось безпосередно біля просвіти народу нашого, хочъ черезъ те цінність ділання їхъ ні на крихту не зменчаєть ся.

Товариствомъ світскої вдачі, товариствомъ много надійнимъ є у насъ Дімъ народний. Оснований цілимъ народомъ галицькимъ, розвиваєть ся вінъ, сподійсь, якъ найгарніше, и хочъ уставъ єго вис. правительствомъ ще не потверджений, а черезъ те вінъ яко моральна особа ще не ставъ жити, то прецінь подає ся у єму уже ниньки помочна рука учачій ся молодежі.

Товариствомъ світскої а при тимъ наукової вдачі є у насъ одна „Руська Матиця“. Кождому звісно, якъ у великій пригоді стануло се товариство нашому народу по 48. році; одно на всю Галичину, зачислюючи міжъ своїхъ членівъ що свічницихъ изъ нашихъ родимцівъ, стояло воно неначе сей прапоръ народний, на котрий кожний

зъ довірою и честю навикъ поглядати. Поставивши собі за цідъ просвіту народу черезъ видаванне народнихъ книжокъ, заходилось воно немало біля усталення правописи. и усталило її, відкинувши старословінську, въ особному начерку. Грішъ за вистачані народні книжки впливавъ у фондъ матичній, товариство мало всі виньки до краснаго широкого розвитку и могло напевно покласти засновокъ до просвіти люду на чисто народнихъ основахъ. Треба було лишень виділовн матичієму за те дбати, щобъ входили безъ настання у товариство мелоді свіжі духовні сили, а віттакъ не збиватися зъ витиченої народної програми. Но годі! За перше спасенне діло мусить виділь не старавъ са, а зъ народної путі звелн товариство поодинокі люде, стоявші по за імъ, черезъ свої єгонстичні протівні здужаня. Маємо ту на думці сей часъ, кели побічъ часописьма Слова постала якась корпорація, що принялася за вистачанне книжокъ непопулярнихъ, ненароднихъ, на свою руку, основала окремихъ фондъ літературний, и запросила віттакъ цілий нашъ народъ, навіть и простонародне, до присилання грошей на такъ звані „літературні цілі“. Корпорація єя перше підіопала повагу и фондъ матичній; Матиця не видержала конкуренції, а її утвори духовні стали відъ сеї пори смиртами залгати дома.

Щожъ здіяла Матиця? Коли поглянемо на тогочасне ділання виділу матичієго, то будемъ мали и відповідъ на се питанне. Виділь, щобъ відиснати назадъ своє давне поважне становище, ставъ ривалізувати зъ корпорацією Слова, єму здавалась мусить спасенною та стежочка, якою шпла корпорація (може се одинъ чоловікъ бувъ?) и не зважаючи, ци товариство усе згодить ся на нове прямуванне, ставъ вінъ видавати уже не популярні народні книжки, а взявъ ся за вистачку науковнхъ, до того ще ненароднихъ ділъ. Але виділь помилівъ ся на грубо; вінъ не лишень поваливъ самъ повагу товариства, не лишень звівъ єго зъ витиченої уставомъ дороги, виділь повівъ Матицю на чуже поле літературне и позбавивъ її органічного життя. Такий бувъ сей процесъ психичний наукового нашого товариства, а що воно перестало жити для народу, за се пересвідчити може насъ ся обстановка, що відъ р. 1864 загальнихъ порядочнихъ зборівъ матичніхъ у насъ немає.

И дежъ глядіти теперъ за причиною, що народъ нашъ не просвітуєть ся? Очеvidячи у тому, що Матиця заносніда, а другого товариства окрімъ її у насъ не має. Матиця же сама упала, щобъ, коротко сказати, разъ черезъ єгонстичний промахъ проти її зъ сторони звісної корпорації, а въ друге черезъ невласиве и ненародне здужанне свого ви-

ділу. Коли зайдеш сюди, то й побачиш, не-
наче ту могилу на українському степу, високу и
дуже коштовну скирту „научного зборника,“ а
більш... нічого.

Стягнувши те все до купи, то народъ нашъ
маєть ся на теперъ просвітити: бурсами, що по-
дають 50 школярамъ страву и хату, братствами,
що подають 10 школярамъ одержу, институтами, у
котрихъ вивчають ся 30 хлопців дяківства и ма-
тицею, котра подає тверду кість старцеві, що зу-
бівъ не має. Чи не можна же ту на добре прило-
жити згадане слово Геродота за єгиптянських
лікарівъ? Можь на добре!

У насъ обувають, одагають, ситять, учать
єрмолю и научного зборника, такъ якъ ті лікарі
заходилися коло недужного носа, уха и живота, а
ци научний зборникъ погодить ся зъ єрмолюмъ,
ци уснить хлопця сномъ невіжи, ци ні, ци на те
подає народъ нашъ страву и одіжъ молодежи,
щобъ вона начитавшись зборника, поцуралася рід-
ною мовою и звичаємъ — на се ніхто не зважає.

Намъ здаєть ся, що просвіта народу такимъ
ладомъ ніколи не удасть ся, тимъ менче, що по-
бічъ сихъ всіхъ недостатківъ вкралася у насъ
мода, дивитися зъ призорствомъ на все народне,
и прозивати воно просто народнимъ.

Орадою мусивъ намъ проте бути у такъ
сумнихъ взаєминахъ програмъ нового руського
товариства, що до того написало на чолі своїмъ
„Просвіта,“ а відъ чого ми найбільше повеседішали,
то відъ першого слова у першому §-фу. Мусить
ажъ теперъ вирозуміли Русини наші львівські
цінність органічного життя, а віттакъ поставили
собі за мету: Пізнання народу. Такої мети не
подибуємъ ми у жадному уставу другихъ нашихъ
товариствъ, черезъ що здаєть ся нудять вони такъ
тимъ божимъ світомъ. Пізнати народъ свій у цілій
єго величі и мудрості душевній, изъ всею недуж-
ною и темною єго стороною, а віттакъ взятись за
лічення недужного організму и за подавання тому
поживнихъ стравъ, — се розумне хочъ и трудне
діло. Ми боїмося, щобъ гляючи за душевною сто-
роною простого народу, товариство нове не оши-
бнулося коли, и не взядо сміття та нечисть на-
родню за народъ самъ, ми страхаємось далій такъ
модної галлянтоні, якъ и хлопоманського духу при
вистачуванню популярнихъ книжокъ; однакъ раду-
ємъ ся тимъ, що товариство не дивитиметь ся на
народъ яко на нездалу товпу, а спогляне на єго
якъ на слабе тіло изъ кріпкою однакъ душею, яко
на масу, котрої истинність звершавъ колмсь діла
нами незабуті, и що ми чимъ разъ більше пере-

свідчуємо себе, що у книжній мудрості не уся ще
мудрость заховалася. Народъ бо не родить ся, якъ
який случайний дивий дивоглядъ, єго родить ціл-
комъ поважно история, и чимъ більшъ ми вхажимо
въ старину єго, тимъ кращий стає вінъ передъ
нашими очима, и тимъ певніше здужаємо ми по-
ступувати у нинішній колотнечі світовій. Пізнавши
народъ, що нове товариство збираннямъ пісень,
казокъ, приповідокъ и историчнихъ переказівъ
звершити задумало, спізнамо тимъ ясніше и взає-
минни наші до сусіднихъ народівъ, а віттакъ рі-
шимо уже разъ чи довоньче намъ тудий або сюдий
прихилюватись треба. Ми думаємъ, що діло про-
світи народу мусить удалися, наколи знатимемъ,
що вінъ відъ насъ прийме и якимъ робомъ ему те
подавати; наколи буде намъ звісний истинність на-
роду, знатимемъ уже, куди намъ єго вести, а на-
коли звісною стане и головна недуга єго духовна,
то приложимо одно цілюче зілля на її, а не запи-
суватимемъ особні ліки на поверховні ріжнородні
симптоми (беручи їхъ за саму недугу), якъ: на
босі ноги, на неприодіте тіло, голоденъ жолудекъ и
темний розумъ. Товариство нове вирозуміло навіть
и въ поменчихъ річахъ своє завдання. Поділивши
внутрішню свою працю въ виділі на дві часті,
часть етнографичню и часть дбаючу за народню
просвіту, удасть ся ему, сподійсь, небавомъ уже
показати світові свої перші успіхи, а визначивши
ино 2 р. а. в. яко вступну вкладку и місячнихъ
25 кр. мало воно на увазі скудні калитки руські.

Наші В. Читателі приймуть проте зъ теп-
лимъ серцемъ сей народний подвигъ нашихъ львів-
ськихъ Русинівъ.

Потреба такого товариства у насъ стане ко-
ждому ясно передъ очи, котрий роздививъ ся до-
статно у средствахъ, якими намаганося до сихъ
поръ „просвітити матерні очі“. Наколи кинулася
Матиця наша на цілкомъ наукове поле, на-
коли згадана корпорація не заходить ся більшъ
вистачуваннемъ якихъ небудь книжокъ, В.
Читателі вирозуміють спасенний сей заміръ
Львовянівъ. Популяризуймо науку! отсе на часі.

На будуче не залишимо ми подавати и ближчі
звістки за „Просвіту“, обвістимо день въ своїмъ
часі на котрому відбуде товариство свої перші
загальні збори (здаєть ся підъ koniec Падолиста),
и надіємось що Високоповажні родимці наспіють
по можності сюди зъ порадою и добримъ словомъ;
на теперъ скажемъ лишъ конституючому виділу:
Помагайбі!

**Съ симъ числомъ Правди розсилаємо
уставъ товариства „Просвіта“.**

Головні помічники при редакції: *В. Старський, М. Коссаць, Др. В. Лукавський, Ом. Паршицький, Др. К. Сумковий.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропільської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменяца „Народнаго Дому,“ (Крайівська улица). Администрація підъ Ч. 411 1/2

Панъ Вонифатъ.

(Гумореска В. Лучаковського.)

(Дальше.)

Тимъ часомъ дійшло мале хлопця уже до десяти років. По довгій задумі и зъ несповіснимъ жалемъ серця рішилася мати віддати его до місцевої школи. Якъ же то відпроваджувано Вонифатика туди, якъ захоочувано до науки, що казано и приказувано учителями... те годі бъ и маляреві не то намъ змалювати; одно лишъ сказати треба, що черезъ довгий часъ зразу являвся батько або мати підъ кінець годинъ передъ школою и провозали одинака, щобъ не зблудивъ, вольною ходою доми: Дома стояла уже бараняча печеня на столі, а батько покладавъ спорний кусень її на тарелку передъ Вонифатика, въ нагороду за школьні муки и для покріплення силъ.

Вонифатъ ходивъ довгий часъ до школи, однакъ судьба стала его уже переслідувати; — вона спускала усе на его маленькі оченята глибокий сонъ, черезъ що и наука ему трудно ишла, а про рахунки уже й не кажи. —

Ні корепетиция, ні домашній учитель, ні татуньо ні мамуня неадужали виучити его того числа. Вонифатикъ не бувъ... математикомъ. —

„Менча зъ тимъ“, розмовляла себе пані посадинова, „аджежъ вінъ мупцемъ не буде, то и на що ему того числа?“

— „Та бо то, меже Богомъ а правдою сказати, теперъ яниєсь нові вигадки въ снхъ рахункахъ, що їхъ дитина не гідна розібрати; за моїхъ часівъ того не бувало“, донизувъ батько. —

„Тому учитель виненъ, мабуть аде учить“, сказала знову сердита мамуня.

— „Певно, що аде учить, а то бъ дитина прецімъ переняла“ потаннувъ батько.

„Вінъ мабуть самъ нічого не тямить“ пратила далій пані посадинова.

— „А, не тямить, дійсно не тямить, я те уже зміркувавъ,... ледачий учитель, та й годі втрувавъ панъ посадинокъ.

„Ти бъ его повнценъ урядово напіннути, що але дітей учить, та школи не пильнує“, раіла чоловікові пані посадинова.

— „Мавшъ рацію серденько! такъ и треба, и еще ниньки пішлю ему таку упоминку, що дітий але учить и школи не пильнує“, відповівъ панъ посадинокъ. —

„А Вонифатові не дамъ уже більше ходити до школи изъ тою простачою дівворою, щобъ, крий Боже, не спростачивъ, а оставлю его на рікъ дома, а віттакъ віддамъ въ світъ міжъ люде, щобъ набиравъ оглади и привикавъ до світового життя“, закінчила пані посадинова.

— „А не инакь... моя голубко! світова оглада найбільше поплачує, а за сею и рахунківъ ему не треба буде“ — закінчивъ и панъ посадинокъ, и засівъ за столикъ, щобъ списати заразъ остру ту упоминку місцевому учителєві. —

Вонифатъ покінчивъ свої студия; вінъ мавъ посидіти черезъ рікъ дома а именно помагати батькові въ ділі колектуриєму, а віттакъ пійти въ світъ, щобъ вицивилизуватись. Зъ усміхомъ прийавъ вінъ сю вість зъ устъ родичівъ, и, держучись схований у сукню мамунину, кукавъ відъ часу до часу зъ широкого свого коміра до веселого свого татуня. —

И дійсно пересиджувавъ укінчений Вонифатъ відъ теперъ за молектанськимъ столомъ, а коли не снавъ, укладавъ шестачки, чворани и крайцари, якъ самъ мовлявъ, въ стожочки, щобъ легче приходило родичамъ грошъ почислити, и щобъ могли віттакъ натішитися великимъ дотеномъ свого одинака.

Було се въ ярмарковий день; Вонифатъ переходився зъ родичами по місту. Ихъ зустрінувъ старий знакомий зъ жінкою и дорослою уже донь-

кою. По обостороннімъ виголошенімъ: а!... повитали и вицілували себе обі родини, а віттакъ представились одна одній. Пані посадницова не могла навеличати свого одинака, поставила его попередъ себе, погладила, а потімъ и слухада ті похвали, які посипались такъ на її сина. Наразъ, неначе бъ зъ просоння, зірвався Воиѳатъ, поскочивъ блище и дъ гарній паняночці, и... подививсь на її румяне личко.

Мати ажъ покрасніла зъ радости, а нехочучи перебити нічимъ несподіваної шармантности свого одинака, моргнула на его, щобъ завівъ изъ панною розмову. — Тожъ, коли старші за усячину себе випитували, поступуючи звільненка на перекуску до хати панства посадниківъ, Воиѳатъ нашъ приставъ близенько до панни и спопитавъ сміливо:

„Ви здалека ідете?“

„Десять миль зъ відси“ прощобетала панна; „а дежъ панство мешкають?“

„А ось тамъ“, відвітивъ Воиѳатъ и протягнувъ руку, щобъ показати димъ своїхъ родичівъ. Но щожъ?... Судьба — протинця хотіла въ перше надъ нимъ посміятись, и поставила панну въ сю саму хвилю такъ проти его палця що той якъ разъ опинився въ оку бідної дівчини. — Воиѳатъ перестрашився — стямившись однакъ по хвилці, помігъ обтерти слези своїй товаришці, перепросивъ її, а віттакъ, сівши на свою паличку, ставъ уганятись попередъ нею, толкуючи заодно, що вінъ учить ся дома іздити на паличці, а що батько обіцявъ ему необавомъ купити красного білого коника. — Басуючи такъ передъ паняною, Воиѳатъ не спостерігся навіть якъ люде ярмаркові на его ззирають ся, та побравшись за боки регочуть ся; нежурливо поскакувавъ вінъ собі по ринну, точивъ баяндраси, смішивъ та веселивъ свою товаришку, доки ажъ не опинилась уся родина передъ домою панства посадниківъ. Мати и теперъ ще не могла натішитись шармантствомъ свого одинака, її стояло усе ще передъ очима, якъ то сміливо подивився вінъ на румяне личко дівчини, а мешканці міста, бачивши веселі поскови молодого посадника, подумали собі ще разъ, що ему непристойне друге яке ния, якъ лишень „дурний Воиѳатъ“. Се бувъ перший збитокъ, що вистачала одинакові панства посадниківъ збиточниця-судьба, а пізнавши, що легко приїде їй пакостити молодого хлопця, задумала частіше навідуватись до его та підносити на сміхъ.

Рікъ минавъ по рокови, ані Воиѳатъ ні родичи его не намагалися тої світової оглади більше. Одиначокъ вирісь собі на лепського хлопця, а не було въ его другого ніякого діла, якъ сидіти біля

вігна въ батявоій волонтурі, и поладати тужцтво на противну сторону удниці, де сиділи панство Паѳнуці, и де хвилями пересиджувала у вікні за шиттемъ молода та гарна панна Евдокия, зъ котрою нашъ Воиѳатъ якъ побачимо, випадково пізнався бувъ.

Якъ звісно — жили панство посадники зъ Паѳнуцями у великій ненависти, и щоденно, чи то за сніданємъ, чи обідомъ, чи вечерою бесідувано у панства посадниківъ не объ чимъ другімъ якъ объ тімъ немилімъ сусідстві.

„Якто заразъ пізнати, що Паѳнуцева зъ села“, починала пані посадницова, засівши зъ чоловікомъ и синомъ до ідла, „неуміє навіть по камінняхъ ходити“.

— Дійсно такъ! все коли побачу її на улиці, мушу сердечно насміятись зъ неї“, потакувавъ панъ посадникъ. —

— — „Ось такъ о! додававъ Воиѳатъ, и показувавъ, ходючи палцями по столу, ходу пані Паѳнуцевої. Мати наділяла его за те заразъ поцілункомъ, а батько усміхавсь миленько.

„А яке тамъ убранне на неї — перкалева сукня, старосвітська мантиля, а те перо на капелюху — дійсно ино її малювати.

„А такъ! малювати“ одвічавъ панъ посадникъ, „я зірвавъ собі уже боки, дивлючись на той стрій її“.

„А що то за фігура у неї?... и не знати, за чимъ вона такъ той носикъ горі дре?... ні те зъ піря, ні тезъ м'яса, коби хочъ була асесоровою!“ закинула знову пані посадницова.

— „А якъ, договоривъ чоловікъ її, перейти біля неї, то ані подивиться, ані головою не кивне“...

— — „А якъ би їй не уступитись, то бъ мене и перевернула зажалився Воиѳатъ.

— „А вінъ усе безъ рукавичокъ“, завважавъ знову панъ посадникъ.

„Бо не має за що купити“, примітила пані посадницова; „а що дівча, то уже таке собі пеганеньке, неповоротне, неприбране“...

— „А о кілько я чувъ, то уже и не молоденьке собі“, обізвався панъ посадникъ.

„Тажъ то прецінь заразъ и пізнати на неї“ відрізала скоренько пані посадницова. Вони видають її за молоду, щобъ тамъ може якого маєтного хлопця легче приборнати до неї... и подивилась пильно на свого одинака, котрий звіривши собі уже розмову, заїдавъ власне підъ ту хвилю смачну начинку баранячу. „Го — го! нічо съ сего! я моїхъ грошей не дамъ у їхъ діраву калитку“...

Такі і другі подібні бесіди великої значайно за столомъ у панства посаджиківъ, тожъ и не дивниця, що и молодий посаджикевичъ натрівъ такожъ своє серце тою ненавистю проти сусідамъ, и вираблявъ їмъ, коли лишень змігъ, всякі пакости. —

Було се вечеромъ, коли Вонифатъ, призадумавши викинути панству Пафнуцимъ пакостну якусь штучку, тихцемъ крався попідъ вікна ненавистнихъ сусідівъ. — Внимний одиначокъ ажъ дусивсь відъ сміху, розбираючи въ своїй голові загадану пакость, тіпивсь напередъ удачою и тимъ поцілункомъ, що відъ матері за те ему доведеться, однакъ дививсь и на се оглядно, щобъ ніхто изъ панства Пафнуцихъ прч сімъ ділі его не заглянувъ. Ему треба було уперипъ на певно пересвідчитись, чи кого підъ сей часъ у вікні немає; тому и потягъ вінъ сміливо скоренько навпростъ вікоть, и ино мавъ глигнути зненарошна окомъ туди, ажъ зъ вікна и посипались, немаче градівки, зогнили помідори — просто на лице; капелюхъ и бурій, нефалдований сурдутникъ зъ широчезнимъ комніромъ. Вонифатъ сторопівъ відъ несподіванки, в такъ похилився долі, обтеръ полою замазане лице — а очунявши изъ першого переполоху, подивився сердито у вікно де Пафнуці сиділи. У панства Пафнуцихъ ще не світилось, однакъ Вонифатъ мігъ спостеречи, що хтось ниленько сховався за примурокъ — а далій и роздався гелосний регіть. Те не здужавъ уже панъ посаджикевичъ перенести на собі — вінъ ускочивъ, ні! влетівъ таки у сѣни ненавистнихъ сусідівъ, и нуте глядіти хочъ на потемни за комнатними дверима... Но дарма! Вонифатъ не мігъ їхъ подибати, а помалювавъ лишень усі стіни помидоровою краскою. Утомлений задумавъ вінъ уже покинути темні присічки, ажъ гепъ!... и роздався плачливий голоць Вонифата по всімъ усюдамъ.

Судьба — пакостниця посміялась въ друге надъ своїмъ вибранцемъ; сердитому підставила вона бочку зъ кисучимъ борщомъ, и вивернула необачного коміть головою у холодну купіль.

На крикъ вибігли панство Пафнуці, и засвітивши світло, подибали перестрашені заляті сѣни, а посередъ нихъ стогняючого Вонифата въ нефалдованімъ сурдуті зъ широкимъ комніромъ и короткими рукавами. — Зведено бідного Вонифата горі, пообмивано пообтирано, — а що вже найбільше, то заходилась біля его панна Евдокия, на котрої пріязний поглядъ и тепленькі слова Вонифатъ напъ за ціле своє горе праві призабувъ вже. Его сердите серце подобріло відразу, коли панна Евдокия стала его жалувати и дивлячись ему въ

очи погляділа его хустиною по лицу. — Вінъ тіпивсь навіть у душі, про несподівано таке лихо ему силалось — а за це найбільше дякувавъ Богові, то за те, що довелось ему пізнати, гарну румяну та добру панну Евдокию. Вонифатъ залюбивсь у її висче комніра свого.

Не станемъ ми ту описувати, якъ и що говорили люде въ місті за сю кумедну придибашку, не будемо и надслужувати, якъ про її оповідала пані антикарова пані трактирничці, а ся знову Газдині канониковій, не будемо и повторувати за ними и казати, що пані посаджикова зціпилась ажъ до біжжя изъ пачею Пафнуцевою: а снажемо лишень ще разъ, що Вонифатъ, полюбивши панну Евдокию при всімъ тімъ ділі найбільше покориствувався, хочъ зъ другої сторони гнівъ и ненавистъ поміжъ панствомъ посаджиками а Пафнуцими ще більшъ розширилась, а пані посаджикова паню Пафнуцеву и її доньку ще гірпъ насміхъ підносити стала.

Панъ посаджикъ докладавъ відъ сего часу щоденно, що у Пафнуцого ні жаднихъ рукавичокъ немає, и стався дуже дотепнимъ на досади своїмъ недругамъ.

(Дальше буде.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА

въ прикладі до сѣгочасности.

(Написавъ И. Нечуй.)

(Дальше.)

III.

Теперь будемо висліжувати світоглядъ українського народа въ крузі релігії и въ крузі річей дуже близько прилягаючихъ до неї.

Всі головні православні догмати віри и моралі перейшли до народа, котрий зрозумівъ їхъ конечно въ огульнімъ начерку. По розумінню народа — Богъ¹⁾ єдиний, святий, вічний, немаючий собі рівного, всезнаючий, Отець людей. Народъ прикладає до Бога ті властивости, котрі звичайне прикладаюця до Бога въ катехизисові. Божа воля панує въ цілому світі; Богъ панує надъ натурою, надъ стихіями, надъ водою, землею, огнемъ, світомъ, надъ родючою силою природи, промишляє задля мира. Богъ править миромъ и все веде къ лучшому; вінъ далеко сильніший відъ людей, Судія надъ людськими ділами, карає, милує й прощає. Божа сила пануватиме и въ прійдінімъ віці — въ раю. Живе Богъ високо, на небі, въ раю. Народъ знає дуже добре исторію о рождестві Спасителя відъ Діви Марії, о ёго страстяхъ одъ жи-

¹⁾ Приказк. Помисл. Листъ 1.

дівъ, о воскресенні, знає объ злихъ и добрихъ духахъ. Янголи літають, по думці народа, въ неба на землю, стережуть чоловіка, а найбільше маленянихъ дітей, беруть по смерті душу праведного чоловіка и несуть на небо¹⁾. Черть живе въ болотахъ, очеретахъ, въ безодняхъ, звідкіль ближче підъ землю. Вінъ має на голові роги, шерсть, хвістъ, ципину бороду, вводить въ гріхъ людей, боїцца хреста, ладану, молитви, а найбільше „да воскреснетъ Богъ“²⁾. Бісъ перекидаєця всякою тварю, розсипаєця огнемъ.

Гріхъ, по мислі народа, буває тяжкий и не тяжкий, зроблений по легкодумности й нахильности людської натури до легкого гріха: „бо чоловікъ ще ступить, то й согрѣшить!“ Є багато такихъ людськихъ гріхівъ, за котрі й Богъ не повісить, котрі самъ Богъ повиненъ прийняти въ жарт³⁾. Народъ одріжляє молитву дякування, молитву серця, одъ молитви прохательної. Молитва серця є потреба релігійного чуття, є саме чуття Бога въ серці: „відъ серця до Бога навростоць дорога,“ каже приказка. Молитва прохання прямує до цілі, випрохати у Бога, що стосуєця до щоденної потреби земного життя: „хто просить, тому Богъ дає; Боже! дай добре, ще й не довго ждати,“ каже народъ. На народне розуміння смерті, страшного суду, раю, пекла, мала великий впливъ традиція захожа зъ Греції зъ писаними пам'ятниками. Оповідання Феодори про свою смерть, про ходіння по митарствахъ записане въ житті Василя Нового покинуло слідъ въ фантазії народній. Великі образи зъ намалюванімъ пекломъ, раємъ, страшнимъ судомъ, котрі и теперъ можна знайти въ кожній сільській церкві разомъ зъ образами страсті Христової и Варваринихъ мукъ, дуже багато помогли въ напечатанні въ думці народа тихъ ідей, дуже вразливихъ по незвичайности сюжетівъ и фарбъ. Смерть здаєця народові чоловічою котяною постатю зъ косою; вона стоїть по переду въ ногахъ, а въ останню годину життя переходить въ голову⁴⁾. Нагла смерть здаєця здоровою, червономордою. Рай знаходиця на небі. Тамъ на столі сидить Синъ Божий, коло ёго Мати-Божа, а передъ ними стоять душі помершихъ, склавши руки навхрестъ⁵⁾. Праведні душі служать Богові и Матері-Божій⁶⁾ и просять Бога за живихъ⁶⁾. Замірання старихъ людей и ходіння по пе-

клу обмалюють намъ пекло. Лежить воно підъ землею, бо звичайне заміраючу стару бабу поводаторъ некає въ аму, підъ землею. Огульний начеркъ пекла не мерчить библейському; — тамъ є и огонь и смола и жупель и дідьки и стони и плачъ. Рай и пекло замкнуті ключами. Одинъ синъ Божий має право відімнути рай и пекло и випустити души¹⁾. Въ пісняхъ сліпцівъ-кобзарівъ про страшний судъ, про воскресення говориця те саме, що и въ евангелії.

Ми зробили коротенький оглядъ тільки тихъ догматівъ віри й моралі, котрі по своїй основі нічимъ не відріжняюця відъ чистого християнського навчення св. церкви. Ми не доторкувались до дрібязківъ християнського вірування народа. Скажемо объ тімъ особнімъ колері, який нашъ народъ накидує на своє розуміння християнської віри й моралі. Бо кожний народъ приймаючий підстави християнської віри не може зберегти її незмінно. Кожна нація надає початковій основі віри свої властивости, накидає на неї свої власні тіні, походячі відъ особности національного духу, відъ природженого психичного будовання релігійної думи и релігійного чуття, відъ историчнихъ випадківъ прилітаючихъ и до релігійного життя нації щось своє-власне. Релігійний-психолѳічний духъ фантастичного схода и полудня, допитуючийся, висліджуючий, філософичний духъ англо-німецької раси дуже нарізно йдуть черезъ усю исторію. Не багато зібрано въ насъ народніхъ творівъ, але й по німъ вислажені релігійні погляди народа для чоловіка добре знаючого свій народъ об'ємляють де-які властивости въ психичній будовлі чуття и релігійної мислі українського народа.

Въ стосункахъ чоловіка до Бога дуже кидаєця въ очи широкий кругъ діяння й волі відмежований собі Українцемъ. Въ царстві натури поглядъ нашого народа віддає всю безмежну власть Богові. Безъ волі Божої й огонь не горить и море не тонить. Богъ повеліває погодою, сонцемъ и дощами; по ёго волі рілля родить, море горить, огонь світить²⁾. Богъ храниць навіть волосъ на нашій голові, дає намъ хлібъ. Але де діло зайде до людської волі, тамъ народъ не відступаєця відъ права вольного діяння. Народъ думає, що Богъ сильний, могучий, далеко сильніший відъ чоловіка; зъ нимъ не можна змагатись, жартувати якъ зъ хлопцемъ, позивати ёго, битись зъ нимъ киемъ³⁾, не можна на ёго гримати. Але при

¹⁾ Въ пісні: Ой у полі озерце, два Янголи несуть душу позака на небо.

²⁾ Прик. Ном. Листъ 4. и 5.

³⁾ Казки Максимовича.

⁴⁾ Быть рус. народа Терещенка; укр. пісні галицькихъ Лемківъ въ Чтен. Дрив.

⁵⁾ Записки Куліша о Ю. Р. Ч. I. Листъ 305.

⁶⁾ Терещенко, тамъ же.

¹⁾ Щедрівка „Ой сівъ Христось вечерати...“

²⁾ Прик. Ном. Лист. 1 и 2.

³⁾ Тамъ же. Лист. 2.

тому залишає вповні чоловікові свободу діянн: „Богъ нерівно ділить, жде щобъ самъ ділились“¹⁾; не Богъ на смерть веде, самъ чоловікъ иде; не Боже карання, — своє дуровання“ каже народъ. Надія на Бога дуже слабка у нашого народа. Признаючи молитву однимъ словомъ, вінъ десятима словами не тільки не дає їй сили, але навіть аж надто чіпляється до Бога вимагаючи просимого и зъ кошуствомъ насміхаючись надъ невсміхомъ молитви. „Боже батьку! дай грешей шалку! поможи, та й отутьъ пологи! Хочъ свідьки молись, а відъ біди не відмолися. Обіцявъ Богъ дати, та казавъ заждати; наже не почувлюю. И св. Боже нічого не поможе и свячена вода и воскова свічка! Роби небоже то й Богъ поможе!“²⁾ Отъ що кажуть прислів'я! Въ огулі треба сказати, що въ нашому народі велика любовъ до Бога, велике чуття релігії, а за те слабка надія на Бога и віра въ Божу помічъ. Народъ ще недавно бувъ въ стамі такої тяжкої неволі, що сративъ чуття надії навіть на Божу помічъ!!.

Друга нишість въ релігійнімъ світогляді українського народа — немання аскетизму, темного, пассивного погляду на себе й на світъ, на людей, на прийдішню, посмертну долю. Хто знає пассивний, сумний, задумливий характеръ Українця, того дуже вразить зовсімъ протинний, ясний релігійний світоглядъ и кришки ненахилиючийся до хмарного аскетизму.

Аскетизмъ, глядячи на цей світъ, на це часове життя якъ на марне, швидкойдуче, готуюче людину до смерти, до домовини, до вічнєго життя, — аскетизмъ убиваючий тіло, всі втіхи й радість землі, розкореняюця на тій думці, що чоловікъ зъ душею и тіломъ в зло, гріхъ, сиверна, — що людська воля зла и сама по собі не може зробити жадного доброго діла. Аскетизмъ в спадокъ далекого азійського Востока, де людина почула себе дуже слабою врівні зъ великою силою чудової природи, вважала себе за слабу, нікчемну, гидку истоту врівні зъ багатою рослинною силою природи вважаемої за розвитокъ самого Бога. Въ християнській вірі аскетизмъ розвинувся якъ орудникъ для злагодження людської природи зъ тіломъ и душею попованої скусителемъ дияволомъ. Вбивання тіла и плотькихъ душевнихъ помислівъ, якъ диявольського гнізда, завсідне пам'ятування про смерть, про пекельні муки, завсідні слези, плачъ по Бозі о суєті и марности усєго попованого світа, чорна одежа, — отто значніці ознаки аскетизму.

(Дальше буде.)

1) Тамъ же.

2) Тамъ же.

ДАВИДОВІ ПСАЛЬММ.

Псалма I.

1. Блаженний хто туди не ходить,
Де раду радять нечестиві;
Хто стежку грішниківъ минає,
Середъ злорікихъ не сідає;
2. А дрихлястця до Бога,
Божастця въ ёго законі,
Про заповідь ёго святую
И день и нічъ собі міркує.
3. И буде вінъ якъ добре древо,
Посаджене коло крилиці,
Що въ веру плодомъ процвітає
И листъ ёго не опадає:
Що вінъ ні робить, що ні творить
Господь ёму допомагає.
4. Не такъ, не такъ ледачимъ буде:
Почезнуть, мовъ пилина въ полі:
Якъ вітеръ пилъ зъ землі зметає,
Такъ слідъ їхъ марно пропадає.
5. Ото жъ не встоять нечестиві
Проти благихъ людей на суді,
И сила грішнихъ панувати
У раді праведнихъ не буде.
6. Господь бо праведнихъ дорогу,
Изъ неба бачить — назирає,
А путь ледачий нечестивихъ
На віки вічні погибає.

Дещо за поселення угорської України
Русинами и за унію церкви православної угорськихъ
Русинівъ зъ Римомъ.

(Написавъ Улявъ Ц. въ Відню.)

(Дальше.)

Для 24. Цвітня 1649 оголосила велика часть
руськихъ священниківъ грамотою прийняли унії.

Вона¹⁾ иде такъ:

„Ми“ — на кінци підписалось 6 Архидияко-
нівъ — „посвідчаємо, що за помічю ласки Божої
навернулися ми до правдивого Бога-Спасителя и
що сталися женихами Пресв. Діви Марні и прав-
дивої святої церкви римської, котру ми до нині

1) Грамота наведена датується: Унгварь 15. Січня
(одже не єсть сучасна) и заховалась для насъ такимъ поби-
томъ, що була поміщеною якъ прилога до другої грамоти
въ року 1655. Sitzungsberichte der phil.-histor. Klasse; Band.
39, въ пересправі Фидлера за унію Русинівъ Угорськихъ
въ прилозі IV, на стор. 506 — 508 єсть вона перепечатана.

безъ причини ненавиділи и кривою гордили.¹⁾ Грецьку шишу и блуди віддаємо відъ нашихъ сердець. Навернене того наше звершилось 24-го Цвітня 1649-го року въ ось такий спосібъ: Наколи Василь Тарасовичъ, прихильникъ шиши и герези, унию св. зірвавъ и посланця римського зъ епархії віддаливъ, скликавъ насъ Юрій Якусичъ, Владика Орлавський, зъ двома ченцями чина св. Васля т. в. Петромъ Партеніємъ и зъ Гавриломъ Косовичомъ до Унгару, де ми наукою тихъ двохъ Отцівъ-монахівъ пересвідчені, до унії на-вернулись. Въ день св. Юрія 24. Цвітня, зійшли ми ся по волі Епископа Якусича числявъ 63 священниківъ до церкви лат. замкової въ Унгарі, де відспівано службу Божу въ руськимъ язъці.²⁾ По укінченню богослуження зложили ми гримкимъ голосомъ наше віроисповідання въ приписаній формі якъ слідує: Ми віримо все, що мати наша св. церковь римська вірувати наказує, що свят. Иннокентій X. єсть правдивимъ наставникомъ вселенської церкви, котрому ми, такъ якъ и его наступникамъ по всі часи послужними бути хочемо; унию приймаємо підъ тими винітками:

- 1) Щоби намъ вільно було заховати обрядъ грецький;
- 2) щоби намъ вільно було мати Епископа нами избраного а Папою потверженого и
- 3) щоби вільности и свободи нашої церкви були намъ на всі будучі часи забезпечені.³⁾

Тоті винітки затвердивъ намъ Бенедиктъ Кизди, Епископъ Орлавський въ р. 1648, въ причтомності Томи Яшбреного зъ товариства Саунтівъ и Архиепископъ-примасъ угорський Юрій Липпай, до котрого вище згадані ченці чина св. Васля (т. в. Петро Партеній и Гаврило Косовичъ удались), а накомецъ и Епископъ зъ Вачу Матвій Тарночій. (Підписані:) Олекса Ладоміцький, Архидияконъ зъ Маковецъ; Степанъ Андриевичъ, Архид. Шепушинський; Юрко Стостовицький, Архид. зъ Гомонної; Степанъ, Архид. Стредневський; Данило Ивановичъ,

¹⁾ „...abdicato et e cordibus nostris pulso Graecanicae in saeculae schismate, sumus reduoti et desponsati immaculae virgini sponsae... filii dei, hoc est, Sanctae Romanae Ecclesiae hactenus a nobis sine ulla causa exosae odioque habitae. Haec vero ipsa reductio nostra perfecta est in Anno... 1649 die 24... Aprilis... in ecclesia arcensi Ungvariensi: latina in bonis illustrissimae civitatis Georgii de Homonna sita.“

²⁾ praemisso... incruenti sacrificii misterio nostro Rutheno idioneate habito“.

³⁾ Слова въ наведеної грамоті: „...his tamén adjectis conditionibus:

primo: ut ritus Graecae Ecclesiae nobis servare liceat, secundo: Episcopum a nobis electum, et ab apostolica sede confirmatum habere, tertio: immunitatibus Ecclesiasticis libere frui.“

Архид. Улацький; Олекса Филиповичъ, Архид. Стройковський.“

Перше, що въ тій письмі въ очи виждає, є утврджувание, що Тарасовичъ колисто звязъ церкви угорсько-руської зъ Римомъ мавъ зірвати и посла папського віддалити. Хто знає, що Тарасовичъ старся жертвою свого прозелитизму униятського, и що вінъ відъ року 1643 до р. 1648 вістававъ на ласці Фердинанда, — кому звісно, що Партеній, умираючиъ Тарасовичомъ призначений номинать на владичий престіль мункачівський (якъ зъ наведеної грамоти знаємо) разомъ зъ Епископомъ Орлавськимъ якъ найбільше доприняття унії причинився, той не схоче повірити, щоби Тарасовичъ справді перші початки унії на Русі угорській зничивъ. Хто жъ бо перший впровадивъ унию, наколи Тарасовичъ бувъ її противникомъ? Всі попередники его були, якъ ми бачили, Владиками православними; за життя Тарасовича не було ще навіть руського-униятського духовенства, а коли декуда и було, то не мавъ вигнаний Владика до него жадної власти.

Причина, для якої таку притчу зложено и въ грамоті поміщено, була по нашій гадці така: Ракочий затеръ по вигнанню Тарасовича и, якъ здаєтця, по віддаленню посла папського, всякі сліди унії на Угорщині и тягнувъ по добіді надъ Австрійцями підъ Янковою (Jankau) на Відень, щоби получитися підъ мурами столиці зъ шведськимъ воєводою Торштензономъ. Фердинандові III. удалося однако (р. 1645) примирити собі князя договоромъ въ Линцу. Вінъ відступивъ Ракочому сімъ комитатівъ підгірськихъ — за що сей, якъ здаєтця, на заведенне унії угорської церкви зъ Римомъ зізволить, бо тяжко допустити, щоби вселюдне и святочне приятте унії (въ р. 1649) проти волі Ракочого такъ супокійно могло було звершитись.¹⁾ Зъ того виходить, що спорудникъ наведеної грамоти, нехочучи въ вселюднімъ письмі дрочити Ракочого (котрий въ р. 1649 унії вже не противився) пригаданнемъ ему давніщихъ его поступківъ проти уніятамъ, зложивъ цілу вину неудачи зачатого вже давніше униятського діла на покійного вже Тарасовича. Ще по смерті одже помидувались обі сторони нещасливимъ Бєс-Владикою, неначе бъ за те, що віри батьківської поцурався.

Гота ложна и змислена грамота²⁾ єсть однако для насъ важною, бо зъ неї довідуємось, — що носли папські вже за життя Тарасовича находи-

¹⁾ Згадаймо лишень на ті літа, коли Ракочий такъ безпощадно гонивъ Тарасовича.

²⁾ Підстава, на котрій жожь основана, є правда.

лись на Русі угорській, такъ якъ зъ дальшихъ слівъ грамоти добачаємо, що и Бзуитівъ при звершенню того діла не було трохи.

Друге противоріччя, яке въ грамоті наведеній находитья, тикає означення року въ котрімъ унія переломила православне, и пануючою церквою на Русі угорській сталась. Вправді знаходитья вже на початку грамоти аподиктичне зазначення: „haec, reductio nostra peracta est in Anno 1649 die 24... Aprilis“ але зъ тимъ, якъ здаетья, не згідне дальше утверджуванню, що вселюдне відреченню православія наступило въ притамності Епископа Якусича, за котрого знаємо, що вінъ ще въ році 1647 умеръ. При ліншімъ збаганню розяснюетья однакжъ той меладь историчний. И такъ бесідуетья тамъ за дві події, зъ котрихъ одна заразъ въ початку въ повнімъ результаті наводитця: haec reductio peracta est in Anno 1649 и т. д. Обіймає вона удобренне приняття унії черезъ обі сторони и письмненне затвердження виміновъ, підъ котримъ Русини унію приймили. Вона відбулася 24. Цвітня 1649 р., и єсть межою міжъ православнимъ а унією угорсько-руської церкви зъ Римомъ. Все, що находитья въ грамоті по вичисленню виміновъ т. е: потвердження унії черезъ Архиепископа и двохъ другихъ Епископівъ латинськихъ належить такъ, якъ вселюдне, але устне відреченню відъ православія зъ сторони 63 священниківъ руськихъ, до другої події, котра обіймає приготування и поступенне нахилування руського духовенства до заміреного діла зъ сторони латинськихъ мисіонерівъ. Вона обіймає, якъ природно, кілька роківъ.

Такимъ побитомъ вкоренилася унія разъ на завше на Русі угорській, а сталося те саме тоді, коли на Україні війська козацькі підъ Хмельницькимъ силу ляцьку а зъ нею и впливъ єзуитський зломали, а кілька лише літъ передъ узнаннемъ примату римського зъ сторони галицькихъ Вірменівъ (1686). Ніколи не розвинувъ Римъ на востоці такої діяльності, якъ въ половині 17-го віку.

Мисіонери римські перечислилися однако дуже, коли думали, що діло вже цілковито докочане. Маса народу и наше духовенство держалося своєї прастарої віри нерозуміючи того, що чорноризці римські научали, а горстка тихъ достойниківъ, котрі православна відречлись, а навіть самъ номинатъ Владика не тямилі доктрини римської, и не були пересвідчені объ спасенности діла, до котрого далися нахилати. Показалося те въ р. 1651, коли номинатъ-Епископъ Партеній въ Білоградській церкві св. Тройці відъ трохъ Владикъ православнихъ т. е. відъ Степана Шимоновича Архиепископа Білоградського, Юрія Молдавиць-

кого (зъ Молдави?) и Сави Епископа Бистранського рукополагався.¹⁾

Сподійсь, мисіонери римські подвоїли теперъ свої сили, щоби діло на півъ звершене не запропастилось. Апостоламъ унії повелась річъ якъ найлучче. Наукою їхъ пересвідчений Владика удався до лат. Архиепископа-примаса Липпая, сокрушився передъ нимъ и просивъ въ єго прощя для свого, зъ доктриною римською несхідного поступку. Липпай вислухавъ каючогося, представивъ цілу річъ папі Іннокентому X. и вставився до курии римської за номинатомъ, котрий зъ „несвідомости и блуду“ такъ великого гріху допустився. Наступникъ Іннокентого X. папа Олександр VII. помилувавъ дійсно каючогося номината мункачівського, и надавъ Липпайові власть и обовязокъ уділити Партеному достойність и урядъ Владика, надати єму власть надъ всіми правівірними Русинами (уніятами) єпархії мункачівської, и увільнити єго відъ всякихъ каръ и цензуръ церковнихъ, на які вінъ своїмъ чиномъ заслужився бувъ.²⁾

(Дальше буде.)

Кілька мислей зъ наукъ природнихъ.

(Написавъ Дръ Я....)

Въ якимъ отношенню стоять науки природні до потребъ нашего краю?

Если ціле естество чоловіка стоить такъ виключно підъ впливомъ природи, если чоловікъ природі усе завдячує, що тільки має, и самъ зъ тіломъ своїмъ въ її ланцюху такъ прекрасне звоно займає, то насуваєся теперъ питанню: Не повиненъ же чоловікъ зъ тимъ своїмъ добродіємъ ближе запізнатися? Нема нічо справедлившого надъ се бажанню. Если де суть науки природні потрібні, то для насъ Галичанъ суть вони доконечні. Богатство краю нашего опираєся майже виключно на рільництві, про те, если зъ часомъ має поступати и удосконалювати ся, найтягне свої животні соки зъ наукъ природнихъ. Якъ лікаръ, не пізнавши

¹⁾ Дотична грамота: Datum Belgradi anno ab orbe condito 7159, a parta vero virginis 1651 in monasterio sanctissimae Trinitatis Metropolitanae nostrae Residentiae Pray: Specimen hier. hung. I. ст. 409. Архиепископъ підписуєтья въ тій грамоті: Stephanus Simonowicinus dei gratia Archiepiscopus Beogradensis, Vadiensis, Mormarosiensis totiusque Transilvaniae (Семігородъ) Catholicae atque Apostolicae Religionis Ritus Graeci Episcopus.

Православні, акъ звісно, зовуть себе такожъ: католиками.

²⁾ Basilowits стор. 65. Datum Romae apud S. Mariam Majorem sub annulo Piscatoris die 8. Junii 1655. Pontificatus nostri (Alexandri VII.) anno primo.

причини болести, не може відповідного на її записати лікарства, такъ и рільникъ не зможе скруточно на землю впливати, її плодovitости допомагати, если не уміє потребъ її оцінити. Тільки за допомогою наукъ природнихъ буде въ стані потреби рілі розпізнати а опісля и відповідно її допомогчи.

Дотикально о тій правді поучають насъ просвіщені народи за границею, де на далеко зъ природи гіршої землі, на найпустіишихъ піскахъ, найкрасніиші плоди осягають. А наша красна земля, такъ багато відъ природи наділена, віддаючи вічно свої животні соми и будучи всякої помочи чоловіка лишеною, не може вже відповісти змагаючимъ ся потребамъ краю и для того зачинає такъ скоримъ крокомъ переходити въ руїни чужинцівъ. Тоті насъ поучають, що не зносимъ и тяжкою працею, але промисломъ и наукою допомагався землі и улущається тимъ робомъ свій битъ матеріальний. Науки природні, которі въ тій згляді вже тільки чудесь доказали, розвиваються за границею великанськимъ крокомъ. У насъ же — горе спімнути — суть вони ледви зъ имени звістні. Та жъ вони суть найсильнішою підоймою нашої лучшої моральної и матеріальної будучности, бо просвіта поступає якъ тінъ за добробитомъ народу; безъ добробиту краю есть и просвіта неможливою. Тимъ то и миснонерь, хочачи на дикого зъ успіхомъ вплинути него якої правди научити, поправляє напередъ его битъ матеріальний.

Кілько жъ то віківъ и щасливихъ и тяженькихъ прожилисьмо вже на тій святій землі, а до нині ми її майже цілкомъ не знаємо.

Спинаємося по посивілихъ нашихъ Бескидахъ, а не прийде намъ ані на гадку запитатися, зъ відки вони ту взяли, якъ довго вже вони на тій містци спочивають, яка їхъ сила здвигла зъ нідра землі, въ якимъ відношенніи находяться вони до насъ, до нашого здоровля, до моральної нашої сторони, якъ вливають вони — розкладаючися підъ дієствомъ води и воздуха — на нашу рілку на наші засіви, котримъ доставляють живительні соми?

Топчемо беззмисленно по найкращімъ, природою устеленімъ коверци, рвемо и нищимо її прекрасні цвіти, а не збере масъ охота запізнатися зъ малими дітоньками природи, пізнати кожде по имени, поняті їхъ відношенне до чоловіка и другихъ окружаючихъ їхъ творівъ, и зрозуміти причину їхъ истнування, позаякъ кождий найменчий пилочъ має въ природі своє місце, своє призначенне и есть для чоловіка сотворений. Дивно, що властитель всього сотворіння не знає своїхъ підда-

нихъ, не уміє розличити приятелівъ відъ ворогівъ, правдивихъ другівъ відъ облудників!

Порушавмося посередь мільонівъ животнихъ, відъ которихъ найчастійше наше щасте або наша недоля зависить, а мало насъ то обходить, которі зъ нихъ суть для насъ пожиточні, а которі шкодливі; въ який спосібъ суть вони для насъ шкодливими и якъ би можна шкодливий їхъ впливъ укоротити. Ми ледви тогди придивляємося їмъ близше, коли вони тяжкі страти на насъ навели. Не разъ въ нашій несвідомості нищимо найхосенніиші для насъ естества¹⁾, розрушавмо чудесну гармонію въ природі, и стягавмо черезъ те самі на себе тяжкі біди и нещастя.

Если не той взглядъ матеріальний, то вже сама вдячість повинна би для насъ бути сильною понукою до докладного пізнання отечественної природи. Много жъ то віківъ кормить насъ своїми плодами та прекрасна земля та спільна стареньна наша мати, котра була свідкомъ нашого могутства, слави и упадку. О коби ті величаві Бескиди могли промовити, відкрили би вони намъ не одну тайну, поучили би насъ не одной правди, бо підъ їхъ боками відбувалися всі людські пристрасти; вони були свідками, якъ кровъ братня струями ту землю зливала. Кілько жъ то вже віківъ певвертаємо нідра тої землі, аби хосенъ потягнути, — и для чого жъ відносимося до неї такъ рівнодушно?

Що жъ ми наконецъ розумімо підъ отечествомъ, котре такъ горячо любити удаємо?.. Чи жъ не есть то та земля, чи жъ не есть то та при-

¹⁾ Такъ, аби ту лишъ коротко нагадати, пестує въ многихъ сторонахъ Галичини дивний, не звати на який підставі опертий присудъ, що ровухи підтипають збіже на шемети лежаче, и для того, не пересвідчившись попередъ о тій неправді наочно, нищать, вибивають въ своїмъ засліпленніи тоті меракі, але для рільництва дуже пожиточні естества. Вони то кормлячися виключно хробаками и шкодливими комахами (котрі задля огромного їхъ множества, суть найбільшими шкодниками нашихъ засівівъ) суть нашими великими добродіями, а ми їхъ за те, вмисто вдячності, забивавмо. — Та сама доля постигає и ящерицю. Невиїна, беззорожна та ящирка, котра тільки комахами и шкодливими хробаками кормить ся, стаєтя тяжкою жертвою глупоти чоловіка. — Дилки, тоті наші крилаті сакки, которі вартують надъ добромъ чоловіка, коли вінъ по трудахъ дєннихъ солодко спить, очищаючи ему его плоди зъ найшкодлившого хробацтва, підпадають тій самій тяжкій судьбі, якъ перші. — Такъ по найбільшій часті стаєтя чоловікъ самъ причиною своєї біди, вже не разъ відкопувавъ вінъ тяжко настідотва своєї несвідомості, не знаючи надіть о тій, що вінъ самъ те нещасте стлгивувъ на себе.

Въ дальшихъ уступахъ моєї статті викажу подробно, при кождімъ виді, якими неблагими обладовує наша несвідомість кожде, навіть найпожиточніше звіря и вигубляє его въ своїй глупоті.

рода, зь якою такъ тісно зрослася наша судьба? Якъ же можемо ми те правдиво любити, чого не знаємо?

О якъ би я бувъ щасливий, коби слова мої, зь глибоки серця идучі, не були голосомъ вопіющого на пустині, но коби вони до сердець Родимцівъ промовили и о правді переконали, а я увірений, що приближився до найшої цілі въ певнімъ и найкоротшімъ направленню.

ЛИСТИ ОСТАПА ВЕРЕСАЯ

до приятеля на чужині.

VІ.

Спасибі тобі, добрий мій благодітелю, за твою рукопедающу милостиню и за тую отцевську науку, що ти мені такъ дрібно и доладу ирриписуєш, за твое слово приятне, щире и ласкаве. Хай тебе Богъ не оставить, що ти мене піддержуєш при старости и при каліцтву и діломъ и словомъ. Господь милосердний уже буде наградити тебе за мене нещасного, а я нічимъ оддякувати не зможу, якъ тільки щирою молитвою до Бога изъ слезами, щобъ вінъ сохранивъ тебе на довгі літа и зь сім'єю твоею и зь добримъ родичемъ твоїмъ, которого я хочъ и не знаю, а молюсь за ёго Богу, якъ за доброго и прихильного чоловіка.

Оце жъ посилаю звістку тобі, щирний мій добродітелю, що вашіхъ дев'ять бумажокъ до мене прийшли. Одъ радості и одъ слізъ изъ-разу не зберусь изъ розумомъ, якъ мені ними зорудувати. Приховаю до слухного часу або до ярмарку и помаленьку буду собі думати та гадити. Теперъ инче, покіль сухо на дворі, повештаюсь трохи по чужихъ селахъ; а вно якъ роснутить, тоді, сидячи дома, буду міркувати про те, що ти писавъ до мене писаря. Воно й то добре, а ще бь лучче, якъ би тебе самого Богъ принісъ у наші краї та щобъ я змігъ розказати тобі зъ устъ въ уста все те, що я колись знавъ.

Прощай, дорогий мій приятелю, да не забувай своєю отцевською наукою твого покійного кобзаря

Остапа Вересая.

Марта 5. дня (а єрпей полугиетъ 29. феврала).

1868 року.

С. Сокирици.

На закінчанне.

Не досягла наука на Україні найдорожчого скарбу свого — простолюды українського зь ёго живимъ словомъ; а все жъ, якъ бачимо, є тамъ народодлюбці, що зміють важити народню мову и дісно

праведною вагою. Такі люде назирають добримъ окомъ лірниківъ и кобзарівъ, що слішючи, попереимали де-що відъ „великихъ“, мовлявъ, старцівъ давнешніхъ; а назираючи, допомагають сіромахамъ у їхъ злидняхъ відъ свого достатку. Оце жъ одинъ зъ такихъ народодлюбцівъ приглубивъ, міжъ иншими старцями, Остапа Вересая, — и зъ цего то постали листи старечі. Мовъ зь джерела глибокого, рине зъ нихъ мова кобзарська. Знайте жъ, розумні люде, по всій Слав'янщині, яке стеменно єсть обаполи Дніпра, простолюды українське, що нехтують нимъ отті „собирателі землі руської“, отті притоптувателі самоцвіту українського, отті сліпі порадиники сліпої администрації... Коли на Україні невчені селяне вміють обернутися изъ такими речами до вченого добродія, то, мабуть, не вмерла ще, якъ то въ насъ кажуть, Козацька Мати, и нема, мабуть, на світі такої сили, щобъ здолала згубити нашу народню душу!

Микола Воловідь.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ТРАКТАТЪ.

Клявся Богданъ, заклинався
На Божі рани:
Буду Ляхівъ воювати
Поки духа стане.

Якъ зачали вельможні
Словами благи,
Забувъ гетьманъ присягоньку,
Мусівъ трактувати.

Якъ ставъ ёго воевода
Київський!) просити,
Мусівъ гетьманъ нанамъ-Ляхамъ
Волку уволити.

Якъ зачали відъ короля
Листи приносити,
Мусівъ гетьманъ для говорівъ
Місце призначити.

Збіхалися всі вельможні
Въ Перьяславі місті,
Вижидали нетерпливо
Відъ гетьмана вісті.

Збіхалися полковники,
Козаки знатні
Та не знали небожата
Відки вітеръ віс,

Та не знали, що їхъ гетьманъ
Словомъ ублагався,

!) Кисіль

Королівській ласці, слову
 На підмому дався,
 Та зачали ті вельможні
 Тайно трактувати,
 Тільки сорочъ тисячъ хлопцівъ
 Въ реєстеръ писати.

Чи ти, славний Богданочку,
 Виномъ упивався,
 Що ти на вельможнихъ слово,
 На все згоджувався?

Чи забудь ти, Богданочку,
 Українську славу,
 Що ти кинувъ у болото
 Золоту булану?

Чи забудь ти скільки разомъ
 Зъ тобовъ воювало,
 За України долю й волю
 Кровцю проливало?

Чи не лучше двіста тисячъ
 Въ реєстеръ внести,
 Якъ мала тебе Україна
 По вікъ проклята?

А тоді то бь Україна
 Славовъ ся пишала,
 Зъ всего світа утомленяхъ
 До волі взивала.

А тоді то бь все тиранство
 Зъ міру исчезало —
 Та чи жь тобі тої слави
 Було ще за мало?

А може ти, Богданочку,
 Шляхецтва базавъ есь,
 Що нічємні ті трактати
 Власно підписавъ есь?

А не лучше то шляхетство —
 Вольнимъ називатись,
 Народієй правди й волі
 Батькомъ величатись?

Розбіхались зъ Перяслава
 Польскі воєводи,
 Та лишили Богданови
 Скорби та невгоди.

Зворушилося козацтво
 Все нерестрове,
 Та розказавъ панъ Хмельницький,
 Наточити крови.

Изъ козацькихъ вольнихъ сердець,
 Якъ звірюка дикий,
 Ганьба тобі, Богданочку,
 На весь світъ великий!

Зацямивъ ти твою славу
 Набуту поводи,
 Не умиєшъ її въ віки —
 Ніколи, ніколи!

Серпень. 1868.

Наумъ Шрамъ.

ВІДПОВІДЬ НА „ОТВѢТЪ“ П. БРАНКА.

(Конецъ.)

На виводи професора Браніка зглядомъ первобитности слівъ *naktis* и *bhratars* замітивъ я въ моїй критиці, що ані *naktis* ані *bhratars* не суть словами первобитними, бо до первісної форми належали самі корені *nak* и *bhar* (*φξρ*, бер). П. Бранівъ відборює ся тимъ, що вінъ о всіхъ тихъ річахъ добре знає, однако, въ своїй брошурі говоривъ тільки о первобитнихъ видахъ „индоевропейської бесіди“.

Если такъ, то для чого вінъ въ розправі о постанню шаріній не згадує п. Бранівъ хочъ кількома словами о формациі *nak* и *bhar*? У насъ въ Галичині, любовниківъ янкословної науки дуже мало и много читателівъ брошури п. Браніна знати не буде, чи тога еста индоевропейська бесіда еста цо правді первобитною бесідою людською, чи ні, — а то тимъ більше, що п. Бранівъ первобитну родину индоевропейську зве „величчєю“ и каже, що вона бесідувала „языкомъ, якимъ ю Богъ вѣн овалъ“. Послїдні слова становлять неоспоримий доказъ, що п. Бранівъ підъ первобитною индоевропейською бесідою розумівъ бесіду першихъ людей, що, після янкословної науки, еста суще *absurdum*.

Для ліпшого виразуміння дальшого спору уважаю за конечне, навести въ моїй критиці слїдуючий уступъ:

„Значінне кореня *nak* дасть ся легко дослїдити, якъ тільки звернемо увагу на ті слова, въ котрихъ той корень приходить. Такі слова суть: *pac-eo* (читай *pac-ee*; Римляне читали кожде с *якъ k*), *pak* м. *pek-s*; *pac-o*, *pac* м. *pak-s*; *νύξ*, *νυχρός*, *νύξ* м. *νύχ-ς*; *никнути*, *ніч* м. *нок-ть* (ночь); *nichtig*, *Nacht*. Се негативне значінне кореня *nak* стягає ся до всего, що еста зло, шкідливе, темне, мертво и т. д. Таке понятте вплило цілкомъ природо зъ основи давної, світлопоклонської религії. Якъ вже деінде замічено, обожали первісні народи світло и боялися темноти и ночі яко негативної сили (зливъ духівъ), котра заодно шкідить чоловікови и стаєся наконєць правдою єго смерти.“

Надъ тимъ моїмъ виводомъ подїлавъ п. Бранівъ немочє добрі уяги, повідаючи, що я роздувъ

той корень „якъ мыляну баньку,“ що я „говни-
давъ въ него все возможное,“ що я давъ „увлечи
ся сиренѣ однакѣзвучіа“ и т. д. Наконецъ побиває
мене п. Бранікъ граматикою Meyer-a, котрий „на-
проважаєтъ“ ажъ четвераке пак!

Глядавъ я у діло Meyer-a и справді побачивъ
тамъ, що вінъ ажъ четвераке, що до значіння рес-
лично пак наводить, и то въ той спосібъ, що изъ
горішнихъ моїхъ слівъ декотрі (якъ *ύεχως, υεχρός,*
пех, посео, песо) належать до першого пак, котре
означає „погибнути, умерти“, а ановъ декотрі якъ
пактис, *υβς* до четвертого пак, котрого значіння самъ
Meyer не знає...

Противъ того, яко би *υβς, пактис,* пох належали
до иншого кореня, акижъ *ύεχως, υεχρός* и т. д., нехай
мені вільно буде відкликатися на G. Curtius-a
(Grundzüge стор. 149), котрий слово *υβς* відносить
до того жъ кореня, що и слово *ύεχως*. Навіть слово
нижнути, котре після Гильфердинга (О сродствѣ
языка славянскаго съ санскритскимъ, ст. 168) відъ
санскритського *pac (pasz)* походить, треба сюда
зачислити, по тій причині, що вже значіння того
слова нерозлучне відъ горі наведенихъ и що сан-
скритський корінь *pac (Curtius, ст. 148)* до тої жъ
самої класи слівъ належить.

Додаю вще, що L. Meyer у своїмъ ділі наво-
дить четвераке пак безъ найменшого висказання,
зъ якихъ причинъ се творить. Справедливо ска-
завъ о ній Curtius (Grundzüge, ст. 19): *Leo Meyer,*
Benfey's Schüler und mit ihm in vielen derjenigen An-
sichten einverstanden, welche bei andern Bedenken er-
regen, hat ausser in kleineren Aufsätzen namentlich in
seiner „Vergleichenden Grammatik des griechischen und
lateinischen“ viele etymologische Zusammenstellungen,
freilich meistens ohne jede Begründung,
in summarischer Kürze gegeben.¹⁾

Писавъ я вще въ мойй критиці: „Професоръ
Бранікъ позгромажувавъ всіякі види слова братъ
въ старондийськимъ, латинськимъ, готицькимъ, ли-
товськимъ, староперзькимъ, старословенськимъ, ста-
рогірнунімецькимъ язиці, и після недорічної своєї те-
орії, щопервісні види були найповніщими, послыдавъ
механично усі букви, що тільки де найшовъ, въ одно

¹⁾ П. Бранікъ у своїмъ заваді полемичнимъ повідає,
що я „даже *υβς* и *υβςω*“ відношу до кореня пак.

Дуже жалю, що п. Бранікъ мої слова вірно не наво-
дить. Я сказавъ, и то у примітці, що до пня пак „можъ
ще віднести грецьке *υβς* и *υβςω*.“ Тими словами вира-
зивъ я можливість, чимъ науці явкословній цілкомъ не
похиблено, бо властивий корінь слівъ *υβς* и *υβςω* не ви-
сліжений еще явкословами до нині.

всантовне слово *bhratars*.) Що бъ не повтаряти
сказаного при слові нічъ, замічу и. Бранікови отъ що:

1. Порівнюючи Латинське *frater* зъ староперзь-
кимъ *bratis*, не можна аподиктично заключати, що
въ латинськимъ по *r* випало *s*, а въ староперзь-
кимъ передъ *s* випало *r*. П. Бранікъ на иншому
місті самъ замітивъ, що въ декотрихъ грецькихъ
наріччяхъ кладено *p* замість *s*. Відай знає также
авторъ, що въ латинськимъ язиці наконецне *r* пе-
реходило часто на *s*, и що така обміна въ найда-
вніщій латині ще дальше сягала, писано бо *colos*
м. *color*, амос м. *amor* и т. т. Здався про те, що и
староперзьке *bratis* повстало азъ давнішого *bratir*.
Впрочімъ пригадую, що хочъ би слово *bhratars*
коли и уживалось, воно не було би первісною, але
вже третєю формациєю языка.

2. Заклучение п. Браніка, що „улрайське“
бгаччикъ задержало первісне *r*, єсть также либне.
Слово бгаччикъ въ Кулішевій Чорній Раді не ужи-
ває ся повсюда, а лишъ наводить ся въ устахъ
такого чоловіка, що *r* вимовити не може. Гадаю,
що либа въ організмі орудий мовниъ не може ста-
новити предметъ загальнихъ увагъ язиновихъ...

П. Бранікъ про мої уваги зглядомъ українсь-
кого бгаччикъ цілкомъ промовчує, а ударяє всіма
силами на те, що въ латинськимъ — а я додаю:
въ гречеськимъ и санскритськимъ — язиці перехо-
дило не *r* на *s*, але на оборотъ *s* на *r*; що отже
„староперзьке“ *bratis* не могло повстати зъ давні-
шого *bratir*.

Якъ би воно и не було, и зневолений п. Бра-
ніку заявити, що слово *bratis*, которе вінъ зове
староперзькимъ, не єсть староперзьке але ста-
ропруське. Блудъ то величезний, наколи зважимо,
що староперзька бесіда (въ Азії) єсть нарічнимъ
санскритського, а старопруска (въ Европі) нарі-
чимъ литовського языка!... Уже ся подія доста-
точна, що бъ дальший спіръ зглядомъ „староперзь-
кого“ *bratis* перервати. Надъ фалшами, поданими
въ брошурі п. Браніка, шкода довше розводитися.²⁾

¹⁾ Кождай признаєть мені, що такою механичною ро-
ботою зайти можна до очайдушнихъ комбинацій и здискре-
дитувати наконецъ ділу позягу ишищної язинословній нау-
ки. Після метода п. Браніка неробитие (индоевропейське)
слово було би *bhratharas* а не *bhratars*, азъ причини, що у
кельтійскимъ (ирійскимъ) язиці уживався видъ *brathar*, а
у старославянськимъ *bratir*.

²⁾ Не знаю, що п. Бранікъ розуміє підъ староперзь-
кою бесідою? Явкослови розрізняють „староперзьку бе-
сїду“ відъ „венду“ або бесіди, въ якія списані святи письма
Первівъ. Староперзька бесіда знаєть намъ изъ такъ званихъ
клинкинихъ надписівъ азъ б. и в. віку передъ Хр. Зенде
списаний еще давніше. — Давні Перси говорили *bratar*, а
не *bratis*.

На дальші замітки п. Браніка відповідаю коротко:

1) Нігде не говоривъ я въ критиці, що „ни гори ни доли не вліють на мову“; я виказавъ тільки, що п. Бранікъ впливівъ тихъ на бесіді нашій означити не умів.

2) Що коло Черногори говорять є м. я єсть фактъ, которого п. Бранікъ не заперечить. Знаю я те зъ досвіду, знаю изъ зборниківъ народнихъ пісень, знає о тімъ кожда гуцульска дитина.

3) Види „стань, сунь, глянъ, будь“ уживаються по всій Русі, и въ горахъ и на долахъ. Однакжъ не суть тоті скорочені види для гіръ правиломъ, якъ п. Бранікъ хоче, бо не уживаються повсюду, а лишъ въ немногихъ словахъ; жаденъ Гуцуль або Войко не скаже: робь м. роби, ведь м. веди, несъ м. неси, любь м. люби и т. д.

4. Згладомъ моє замітки, що п. Бранікъ говорить „о сильнихъ буквахъ, не знаючи о тімъ, що буква єсть тільки мертвий писаний знакъ и яко знавъ не може бути ні сильною ні слабою“ — відсилаю его до якої небудь граматики. Знання різниці міжъ буквама а звуками належить до елементарнихъ відомостей граматичнихъ.

5) Види „водовъ, душевъ“ назвавъ я забитками передъ-Рурикової хорваччини и великосербщини. При тімъ стою и теперъ, тимъ більше, що Чехи и Серби уживали (и уживають по часті) подібні види. И история и язикъ промавляють за моїмъ виводомъ.

6) Моя догадка, що въ формі водовъ наконеце в повстало зъ м (водом-вода), набирає тимъ більшої ваги, коли зважимо, що въ горахъ — нісля Лозинського — говорять подекуда до нині еще водомъ и водовъ. Подібно и въ Сербіі уживали ся обі форми того падежа.

7. П. Бранікъ хибно сказавъ, що въ формі „рівний“ повстало в зъ м черезъ впливъ слідуочної носової. Въ слові рівний єсть в корініе а не походне. Если же въ декоторнихъ сторонахъ говорять „рїмний“, то власне переходить ту в на м, а не противно. —

На тихъ увагахъ закінчаю мою відповідь. Борба, яку навликавъ п. Бранікъ єсть у насъ еще першою на полі язикословнімъ. Багато належить, щобъ вона не уставала а розширилася и на инші спірні питання нашого язика.

Ом. Партицький.

В І С Т І.

Товариство „Просвіта“ відбуде свої перші загальні збори 26. (8 лад. Грудня) Цадолиста въ салі на „Стрільниці“. о 8¼ годині по полудні.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косиць, Др. В. Луцакєвський, Ом. Партицький, Др. Г. Сушкевич.*

Відповідає за редакцію: **Иванъ Микита.**

Зъ друкарні Ставропигійської.

Довідаюмъ єд зъ пернихъ джерелъ, що ніхто зъ Високоповажнихъ нашихъ Родимцівъ не відказавъ ся до сихъ поръ вступити будь въ дійсні, будь въ кореспондуючі члени товариства. Виділъ конституційний працьов всіма силами, щобъ поважно и розумно зачати знаєнне єє для нашего народу діло. Ми зъ нашої стороны желали бъ знову щобъ В. Родимці наші зъ села невідлишли прибути на той день до Львова зъ вігрішючимъ доділа блезами и добримъ порадами, вже по тій важкій причині, що їмъ найлучче буде звісно, якихъ популярнихъ и якої основи книжокъ народові потрібно. На сихъ дняхъ одержала навіть редакція наша кілька дописей, тикаючихъ ся діла товариського, зъ жаданємъ, помістити їхъ у „Правді“. Охоче сповняемо ми обовязокъ сєй вложеній на насъ, однако для недовстатку місця у нашому часописьму мусимо на теперъ обмежитися лишень на короткі витяги изъ нихъ. И такъ пишуть намъ відъ Жовкви: „Радо повитавъ я Ваше завовање приступити до товариства „Просвіта“, бо дїєсно єбставъ ся нашъ народъ що до відомостей гать геть далеко за другими славянськими народами. Я и не розумію, зъ якою севѣстю сядять тїє всѣ панове, що ще здъ 48. р. обрался намъ за провадирьовъ, безчинно по своимъ зауктамъ, якъ оправдають ся они передъ судомъ исторіи зъ дїєности той, що ними такъ дуже заволодѣла? Будучи вб Львовѣ вѣйшого мѣсяця и прохѣдчися по улицамъ, мѣшъ не придалося почути ни одного слова руського, хотїлъ подібувавъ ємъ знакомїй руськїй лиця. Дивно у насъ дѣєса! Бувало давѣйше, мы, заложивши руки въ кишенѣ, лишень чванилися та похвалявалися, що Богъ зволить намъ бути Русинами а теперъ у насъ настала мода плакати а плакати, цюсьмо бѣднїй, алорѣчїти всѣму на свѣтѣ, а рукъ тыхъ, щобъ бодай одну книжочку для народу выдати, мы, анѣ думаємъ вытїгнути изъ карманівъ. Поѣдешъ на прощу ци то до Крехова, ци до Гошова, ци до Милатина, то всюды и побачишь книжечки, медалїєк и шканѣбрї польскїй, якъ ихъ крамарѣ нашому народу продають, а чи не постарати бъ ся намъ, щобъ разъ вже и руськїй книжки по 2, 3 кр. мѣгъ собѣ тамъ народъ купувати. Въ моїмъ селѣ заохочувавъ я людей высылати дѣточокъ своихъ дошколы а знаєте, що отказавъ ми на тоє одинъ старїй гавда? Отъ, каже, мы посылали бы дѣтей на науку, вно що въ тѣй школѣ дитина нехоче розуму набратися; въ нашихъ книжкахъ отавъ записано, що татунѣ рѣшамъ зъ носодъ косити а мамуня хлѣбъ зъ кѣста печуть; для дѣтей панськихъ оно може и добре такъ є, але нава дитина за те все уже знає; отъ кобы она въ школѣ моцїтвы выучдала, та якъ то треба зъ людьми жити, то мы и охочо дѣтей туды посылали бы. Сї слова старого гавды виннї бути сказѣвкою новому товариству, за що намъ передъ всѣмъ братися треба. По моїй думцѣ валежало бы навітьъ кирилицею и етимо-логичною правопнєю книжечки для народу выдѣвати; єо-петика майбы заховалася лишень у литературно-науковихъ часописьмахъ!“

Въ другїй дописї відъ Яворова нагадує авторъ виділови товариства, щобъ сєй не залишивъ дивитися огляднимъ окомъ на ті книжки, на котрихъ виучують ся нашї учителя до народнихъ шкїлъ, а далїй, щобъ старавъ ся повинокати для себе їхъ нїко безпосереднихъ просвітїтелївъ народу.

1) Ми відвичено нашому ш. кореспондентові, що товариство, навчає на цілі просвіту народу, задувало стати на безстороннїмъ становищу, а відтїль до дивитиєть ся на етимо-логичнїе правопнє зъ привертвомъ.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411 1/2

Панъ Воиѣатъ.

(Гумореска В. Лукаковського.)

(Дальше.)

Наразъ рознеслася по місточку вість, що Паѣнуцій наміривъ занести жалобу до суду криминального протъ нану посадикиви за уражену честь, нападъ посадикивича на хату, и що проситиме въ дорозі цивильної процедури о зворотъ бочки борщу. Пані посадикива ажъ зареветалася, почувши таві слухи, но нану посадикиви не були вони до сміху. Слівце „криминаль“ пішло ему мурашкою по хребті, и відъ сего часу ставъ вінъ потай пригадуватись, ходивъ сумний по комнати и сидівъ невеселий навіть въ колектурі.

„Чого то панъ посадики такъ сумує“ спитала въ его жінка.

— „Нічого, оттакъ!“ одвітивъ посадики и сховавъ, щобъ дальшихъ питанъ позбутися, голую у широкий сподовідий комірць.

„Якъ то нічого? може ти слабій?“

— „Ні, де тамъ! такъ крихточку... здається нежить... простудився...“

„Ано то треба ложитись въ ліжку, напиться роменцю и бузинового цвіту.“

— „А може и такъ мице, серденько, бо то бачишь, те...“

„Нічого говорити, здоровля перше усього, треба таки у ліжку.“

Не було чого перечитись; пані казала, посадики мусівъ кластись до ліжка и перекопати себе, що ромень и бозъ допоможуть на жалобу криминальну и проавъ цивильний.

Однакъ відъ лідівъ сяхъ не продегнало нану посадикиви, вінъ снівъ дуже неспейійно, а за снівъ и ставъ на добре марніти; — ажъ коли жінка дуже его присіла, розказавъ вінъ їй за всю свою журбу.

— „Бо то бачишь, серденько, сиділося мни, що Паѣнуцій зажалився на мене передъ судомъ

криминальнимъ, и мене засудили на кару: випити бочку борщу и закусити его помидорами — а ти знавшь, що я всего того знести не можу. Те я кесь лихо віщує.“

„Ей сонъ небиллиця! звичайно у слабости снить ти ся ріжно.“

— „Га! най буде що хоче — а я все таки щось злого сподіюсь для себе.“

„Смій ся зъ сего, моя въ тімъ голова, я всему порадує.“

— „Ба! коби то ти випила борщъ за мене.“

„Паѣнуцій не буде жалитись.“

— „Та коби то можъ якъ запобігти тому!?“

И стали панство посадики радитись, и стало на тімъ, щобъ вислати чимъ скорше пана аптикаря яко посередника до Паѣнуціого и перепросити его за обиду, якою Воиѣатъ его наділивъ. —

Аптикаръ звершивъ діло скоренько — и звістивъ, вернувши відъ Паѣнуціого, сатривоженому посадикиви, що той за жалобу до суду ані думає. Посадикиви ажъ полегшало на серци, вінъ підвівся небавомъ зъ свої недуги, а ся якъ и доброта цана Паѣнуціого змінили его на тілько, що відъ сего часу полюбивъ своїхъ давнихъ недругівъ, здоровивъ їхъ потайно передъ жінкою, здіймавъ перший свій ширококрилий капелюхъ передъ ними, и бувъ би навіть просивъ їхъ до себе въ гостину, коби страхъ передъ жінкою не перемагавъ его доброї волі.

Одна пані посадикива не змінила и по залагадженню страшного процесу свої думи що до сусідівъ — хочъ батько, а ще більше снівъ-одинакъ полюбил и їхъ. Сей остатний пересиджувавъ тому, якъ уже казали ми, цівнами годинами въ батьковій колектурі біля вікна, и поглядавъ заодно туманно на претивну сторону улицы, де у вікні сиділа панна Евдокія за шиттємъ. Воиѣатъ нашъ почавъ навіть відъ теперъ заводити; якъ то кажуть, тихі речі зъ своєю вибраною, завваивъ зъ ц. к. колектури на пальцяхъ, то зновъ рудами, що

любить її надъ своє життя, моргавъ ат вікна до неї, засилавъ въ напротивне вікно поцілуї — однимъ словомъ, Вонифатъ такъ крутивъ и вертівся въ батьківській хаті, що мати неразъ трівожно въ его питала, що ему такъ вічно за плечима доскулює.

Такъ перейшло пару місяцівъ, а въ дома ніхто и не догадався, якъ глибоко та широко Вонифатъ у панні Евдокиі залюбився. Нправді, гворали за те всі уже сусіди, и навіть пані антикарева зганула передъ панею посадничковою за подібні поговірки злегенька, но пані посадничкова рада въ душі, що синъ її робить такі конкети, відвічала звичайно зъ усміхомъ на те: Що жъ дивного, що синъ мій імъ сподобався? Я за те на передъ знати могла, но най дарма зубівъ не острюють собі...

Вірилася въ кінці нашому Вонифатови та любовъ німа, и загадавъ вінъ написати листъ до милої, въ котрому мавъ виляти передъ нею ціле своє любяче серце; сяжневі букви мали те вразити. Зложивши листъ, віддавъ вінъ его слугі, прозваному мамунею камердинеромъ, зъ порученнямъ, не казати за се нікому въ дома а віддати его панні.

Но судбі въ третє захотілося посміяти надъ Вонифатомъ; слуга не виrozumівъ добре манича — и віддавъ въ найбільшій секреті листъ своїй власній паці посадничковій.

Помилка така набажала, Вонифата, новими хлопотами, бо відъ сего часу не лишень загнівалася мати на свого, одинака, но и зборонила ему сидати біля вікна.

Но хто видавъ, щобъ залюблений, для гніву материного зрікся коли своєї милої? Посадничковичъ, не можучи изъ своєю любовію на нікого спуститися, роздумувавъ надъ новимъ способомъ, щобъ ине заявити своїй серцеві чуття передъ панною Евдокиєю. Любовъ вигадлива, и сейчасъ подає шукаючому спосібъ який небудь — тожъ и Вонифатъ не довго сушивъ собі голову, а вже навиудся ему помислъ такий, що самъ собою ручивъ за добрий успіхъ.

Якъ то неразъ видавъ Вонифатъ, ідала панна Евдокия мовъ би на підвечірокъ за шиттемъ своїмъ красую булочку, котру звичайно мати їй приносила и на вікно поклала. Зазрівши такі речі, Вонифатъ и подумавъ собі, що за такою булочкою найскорше и найпевніше мігъ би дійти его листъ до рукъ милої. Урадований поскочивъ вінъ зъ-за сталу колектанською, вибігъ на місто, підступивъ сміло до бублейниці, витягнувъ два крайцаря, купивъ булку, відрізавъ зъ неї кавальчикъ, вниязъ мякушку, встромивъ описаний листокъ до шавни

Евдокиі, приліпивъ відрізаний кусокъ, а виттавъ, підкравшисъ нишкомъ щізь дікно панства Пафнуцихъ, положивъ зложену булочку яко підвечірокъ для своєї дівчини. Думний въ такої удачі прохажувався вінъ теперъ пишию до цілімъ ринку, споглядаючи заодно у вікно панни Евдокиі и дожидаючи тої щасливої хвилі, коли булочка вразъ зъ листомъ попадуть ся у її дрібненькі руки. Но горі...

Нависна пакосна судьба загадала знову посміятися надъ нимъ, и булочка-посольниця вразъ зъ найсердечнішими заявами любви досталася замість у руки его милої у темне горло те жолудокъ Бекаса, гоньчого пса пана Пафнуцого.

Вонифатъ ажъ подригнувъ зруудівши нещасну долю булочки а за нею и свою; вінъ бувъ би роздеръ сю гидку, лакому потваръ, що въ добавокъ до всего лиха сперлася ще на вікно та злосливо стала побріхувати на задуманого Вонифата а синъ и прогнала его геть відъ хати милої.

Однакъ Вонифатъ не такъ слабенько любивъ панню Евдокию, щобъ по сій неудачі уже руки опустивъ; неудався одинъ спосібъ, треба взятися за другий, а чейже доведе до того, що буде мігъ хочъ словечко вимінати зъ своєю дівчиною.

Видавъ вінъ неразъ, що панна Евдокия ходить вечорами до городу, що приперавъ до саду его редиць, будь що будь, Вонифатъ нашъ задумавъ покористуватися и симъ случаемъ. У городі сусіднімъ стояла посередъ мам альтакна; однакъ пробратися до неї нишкомъ зъ батькового городу не можъ було янакъ, якъ лишень крізь пліть висоний та затернений. И те не відстрашувало закоханого посадничковича. Щоденно ломивъ вінъ хворостину доломъ въ пліть, а неовомъ розширився просмикъ у тину такъ далеко, що Вонифатъ навіть изъ своїмъ шпарокимъ компіромъ здужавъ просунутися крізь его. Ходило лишъ о те, якимъ би способомъ завітати панню Евдокию обз зверпенімъ ділі. И ту не довго перебивавъ въ способехъ; Вонифатъ списавъ карточку, звістивъ своєю мило, що всякі перепони, хочъ тернисті, до звидання усунені, зложивъ її, підбігъ до хати, Пафнуцовихъ віддавъ картинку слугачій и наказавъ їй, щобъ доручила не кому другому, а ино домовій панні.

Нетерпеливо вижидавъ віттакъ вечера — залюблений нагъ герой. Вінъ ходивъ, позіхавъ зъ нудати, заглядавъ у вікно, то знову сідавъ трівожно у вутину, а за обідомъ не хотівъ навіть поїєсти начиненої смачної баранини. Мати ажъ змахнула ся, побачивши той певний симптомъ неминучої недуги на своїмъ одинаку; вона розібрала за-

разъ зъ полудня ліжно своє, звеліла наставити води на ромонъ и бузиновий цвітъ — и лишень зъ тяжкою бідою здужавъ Вонифатъ впевнити її, що се може зъ пристріту ему таке сподіялось, що въ его ні голова, ні руки, ні ноги не болять.

Заледве смерклося, Вонифатъ висмикнувся уже зъ хати, и попростувавъ хилцемъ до виломаного просмику; ту ожидавъ вінъ темної мочи — а віттакъ и рум'язного личка свої вибраної. И якже не застукало въ его серця, якъ не мотхорвоніло его лице, якъ не роззярилися его маленькі оченята, коли, глянувши крізь пліть, побачивъ вінъ невісту, що обачно кралася стежкою до темної альтани. Вонифатъ не здужавъ довше устояти, гепнувъ такъ собою объ землю, и поповзався, неначе та хябка гадина, крізь діру у сусідній городъ; хвилина... а посадниковичъ чувъ себе въ раю, підбігъ скоренько до альтани, прокрався зъ заду и... зложивъ горячий поцілунокъ на косу свого ангела, що задуманий здавався дожидати его. Дівчина змахнуласть відъ поцілунку, и покритнула, неначе гнівнимъ, неначе закоханимъ голосомъ: Ахъ які ви недобрі... я такъ излякалася!... Черезъ хвилю стоявъ Вонифатъ, якъ німий, зъ радости не знавъ вінъ уже, що й казати.

„Сідайте! поговоримо“ сказала віттакъ дівчина, „бачите, яка я добра ставилася по вашій волі.“

— „Пані! життя ви мое! дякую вамъ за вашу ласку! ви не увірите, що я черезъ васъ витерпівъ, якъ давно я изъ вами бажавъ побачитися, а які перенони до сего ставила мені судьба у дорозі.“

„О, знаю я що то удари судьби, и мене вони не марили въ моїхъ прожитихъ дняхъ“ и зітхнула важко.

— Що, ви пані малибиєте уже дізнати ударівъ судьби, ви, що дишете самою весною, неначе той пучокъ рожевий?...“

„Не жартуй молодикю! проговорила дівчина, и стала питати въ Вонифата, чого вінъ їй сюди прийти звелівъ.“

— „Пані! покрикнувъ Вонифатъ, „я надбуживъ вашої ласки, щобъ виявити любовъ мою идъ вамъ; я люблю васъ безъ кінца, безъ міри, полюбіть же и ви мене...“

„Думала я, що ту о те розходить ся, но чи роздумали ви добре — чого бажаете, чи не пожалуете коли сего? питала розважно дівчина.“

— „Пані! васъ посісти, а тамъ... най и небо завалить ся“ репетувавъ посадниковичъ.

„Ой, неразъ я такі своа чула, а прецінь завела мене надія!“

— „Пані! я кажу щиру правду, полюбіть мене а щасливъ...“ недоказавъ навіть Вонифатъ, а дівчина похилила головку долі. По хвилі побіждалася:

„Ну чи будете ви мені вірні?“

— „Пані! доки живу! и по смерті,“ покрикнувъ посадниковичъ.

„Га! коли така воля божа — нехай же и такъ буде,“ одвітнула панна.

— „То жъ ангелъ життя моего прирікавшъ мене любити?“ поспитавъ пильненько Вонифатъ.

„Прирікаю! Богъ видить“, відказала зновъ дівчина.

— „То жъ любишъ мене?“

„Люблю.“

— „Га! теперъ я щасливий, теперъ живу и знаю по що — хвиля тая, то хвиля небесная!“

„Но вірність хлопче, вірність!“

— „Пані! до смерті...“ Сказавши, прилякъ Вонифатъ, зловивъ за руку дівчину и вже складавъ повислі свої губи, щобъ запечатати горячимъ поцілунокомъ свою присягу — коли наразъ, неначе бз его що укусило, пустивъ руку дівочу — відскочивъ и зъ повислими губами поспитавъ затрівожений: хто се ти?

По сухій жилавій руді пізнавъ бо Вонифатъ, що зъ его дівчиною не чиста справа, а коли тая наполохана останнимъ питаннямъ свого милого виступила зъ альтани, забачивъ вінъ на добре, що цілу свою любовъ сповістивъ не панні Евдокиі а її старечій гидкій тітці.

„Якъ се, ти мене не пізнаєшъ? поспиталася пильненько.“

— „То ви панно Евдокию? то ви...“ репетувавъ Вонифатъ.

„Га! га! га! то жъ то я прецінь тітка Евдокиі — то жъ ти мене прецінь кликавъ сюди.“

— „Я... Пані... васъ? ледве проговоривъ посадниковичъ.“

„А ось твоя картка,“ відрізала сміливо тітка.“

— „Пані те ошибка! негодиться такъ тяжко сміяти ся надо мною,“ просивъ праві крізь олізи бідний Вонифатъ.

„Га бачишъ молодикю віроломний, не казала я? а по щожъ такъ довгий часъ зводивъ ти мене, по що сидівъ ти по весь день біля вікна свого, по що махавъ руками, по що поморгувавъ, по що прохажався попідъ мое віконня, по що розраивъ мое неповинне серце? о віроломний! шди геть зъ передъ моїхъ очей“ и побралася сердята тітка звільненька и думно зъ альтани — докинувши ще сторопілому Вонифатови слівце: адъ!

Якъ уже всякий може догадався, вииннула и ту злослива судьба молодому посадниковичови превелику пакість. Розмовляючи відъ давна зъ своєю милою черезъ вікно зъ батьківської колектурі, вінъ не завважавъ собі, що біля Евдокиного вікна

*

сиділа у другому заставленому цвітнями; її тітка, що на всі его любовні заяви одвітувала такими жь самими знаками, поцілунками и цеморгами и що такожъ уже за способомъ шатрїла, щобъ изъ своїмъ любимъ побачитися. Карина Воинфата була їй отже якъ разъ на руку, бо и їй яко домовій панні, а не Евдокїї, котру всі паннунцею звали, зістала вона служницею вручена.

Отямившись, пустився розчарований нашъ посадниковичъ назадъ до свого просику и соромлючись самъ себе повалився якъ и впередъ на землю, щобъ перебути шліть. Якъ те скоренько минає щастя чоловіче, думавъ вінъ собі, стремлючи голову вразъ зъ широкимъ комірємъ у видерту власними руками діру, посунувся віттакъ сміливо напередъ и уже мавъ зводитись горі, коли хтось изъ Пафнуцового городу предержавъ его сильно за ногу. Воинфатъ завмеръ майже зъ наполоху; се певно Пафнуцій, подумавъ на скорі, и некорхнувся уже, вижидаючи тяжкихъ разівъ зъ руки сердитого певно сусїда; голову его покривъ широкий коміръ, а тіло его ажъ пашідо тою резигнацією грецького стоїка. Отсе! якъ кого судьба на зубъ озьме!

Минула довга, важка, тиха хвиля; нашъ Воинфатъ лежавъ, а дадїй и стрїбувавъ потягти ногою... нога подалась; вінъ потягнувъ вдруге, втретє, и ось! уже вільний, уже скаче нашъ посадниковичъ. Но цуръ ему! на носі чобота немає...

И щожъ таке сподїялось? спитає кождий; нічого чудуватись, відкажу я. — Старий Пафнуцій, якъ скоро задрівъ передъ вількома днями у плоті продрану діру, зворохобився поставити сюди лапку, думавъ, вловить хочъ куну; Воинфатови знову удалось скоренько влізти у Пафнуцевий городъ, вертаючи але розмахувавъ мусить ногами, та й не чудо, що вловивъ себе.

Придбашка ся розійшлася, розуміється, лискавкою по цілому місточку, и за чобіть Воинфатівъ стали ходити ріжні суперечні вісти. Одні казали, що Воинфатъ лазивъ за яблєками у городъ Пафнуцового тай зловився у лапку; другі розказували, що ходивъ заглядати черезъ шибки до сусїдівъ щазо пійманий Пафнуціємъ стративъ въ бійці изъ симъ чобіть, инші ще инакше сю річъ розбирали. Навіть и до пані посадникової дійшла уже та слава за Воинфата, однажъ вона не давала тому віри, а звертала усе, яко плетеницю, на лихі явилки злосливихъ мамунъ, що раді бъ своїхъ донькъ за її одинальчика видати, а не можуть. Ажъ коли одного дня панъ Пафнуцій таки справді настоячий круглявенький чобіть Воинфата до посадниковичъ приславъ и просивъ, щобъ одинмакъ не псовавъ

бїльше плотівъ въ его городі, увірила и пані несадишова въ поговірки сусїдівъ, а віттакъ загнала по материнськи збагнути сина за ціле діло.

(Дальше буде.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА

въ прикладі до сєгочасности.

(Написавъ И. Нечуй.)

(Дальше.)

Український народъ не зрозумівъ вчення віри о попустоті зломъ людської натури и давъ ширший просторъ людському діянню й волі відъ того, котрий відмежувало ему св. писання. „Богъ не рівно ділить, жеде, щобъ сами ділились“ каже народъ. Въ цімъ слові чуваця довіра людській волі, незгубившої доброго заживку. Українцівъ поглядъ нахиляецця бїльпе до тої думки, що воля людська неполсована зъ роду, що грїхъ и зло неприроджена, псуюча властивость людської натури и не сторонне, дїдькове діло и що людська воля е одна причина злої й доброї подїї. „Грїхъ по доразі бїгъ, та до насъ плїгъ!“ ніби випадкомъ зайшовъ до людини, якъ одночасний фактъ, а не лежить въ основі его натури, яко сила розгноююча, псуюча. „Не Боже карання, своє дуровання! Богъ грїхомъ карає“, каже приказка, покладаючи починомъ грїха вольне діяння, або вищі цілі промислу. Огородивши свою волю відъ природженої попустоті, український народъ тимъ не дає великої поваги аскетичнимъ добродїяннямъ, котрими зъ правдивохристиянського погляду, побиваецця зло въ самімъ корінні, котрими чистиця тіло й душа, якъ нечисте гнїздо всякого паскудства, котрими відганяецця и побиваецця дїяволь. А въ друге, — народъ ажъ надто легкодумно поводиця зъ де-якими грїхами, приймаючи їхъ якъ незмінний, неодбірний прикладокъ до людської натури, жартуючи зъ ними якъ зъ пустими річами завше вибачливими для світової людини, котрі не варті поважного гнїву и кари небесної. „Хто не знає, того й Богъ прощає. Чи грїхъ, чи два, а вже не вдержу! Чоловікъ не янголъ, щобъ не согрїшивъ. Скільки смаку, стільки й грїху. Прости, Боже, сей разъ, та ще десять разівъ, а тамъ побачимо. За се Богъ не повісить. Боже, батьку! прийми наші грїхи въ жарті! Согрїшивъ, багато накришивъ, та не виивъ! Грїхъ у міхъ, а Спаса въ торбу!“ — Отъ

1) Приказ. Помисл. Лист. 2.

— що кажуть приказки! В людях поважних, пильнуючих о збереженні старих звичаїв, о по-сті и нич. такі народні думи можуть збурити благочестивий гнів на народню розпусту.... В одному народньому оповіданні про двох пустинників¹⁾ Бог дає рай не тому, котрий заложився їсти усе пісне и як віл налопувався всяких лопуцьких, возельків, молочаю, — а тому, котрий в рядигоди кілька раз в рік кормився птичними яйцями та птицями, — бо їх добувати дуже трудно.

Разом з небом Українець ставить и землю: „треба неба, треба й хліба; и пити — вмерти, и не пити — вмерти! Лучче пити й вмерти! Живий чоловік — живе й гада!“ Правда Українець не цурається посту й молитви, навіть монастиря. Тільки він дає силу аскетизмові, як покуті за гріх вже зроблений, вимагаючий спокутування, и не приймає його за норму життя, за темне покривало, котре повинно лягти на весь людський вік.

„Та проживъ я свій вікъ не такъ якъ чоловікъ!

Не піду у мръ. піду в монастирь,
Щобъ душу спасти, щобъ Господь простивъ.
И душу спасу и кости осушу²⁾“

Звичайне, Запорожці в старовину, нагрішивши доволі за цілий вік, вже на старість йшли в монастирь. З музиками, танцями навприсідни, з пляшками и чарками доходив Запорожець до до самої брами Межигорського монастиря, а вступивши в браму, зараз надівався чернечу рясу. Українець не має за гріх в смак наїстися, напиться. доки душа міру знатиме, повеселиться, пограти й потанцювати, моргнути на чорнобриву. Дівчата не каюцца в тому, що жартували з хлопцями, гуляли на досвідаках та вечерницях, вбиралися в червоні квітки, стрічки, намисто, — а пісня не буде для Українця ніколи ділом сатани. Немає в його фанатизму в пості; риба не цитається в його за скромну страву, як у Велико-росів; він не забуває лоба поклонами, не сушить себе, не городствує Христа ради, не бачить спасіння тільки в монастирі, знаючи добре, що „чорна риза не спасе, а біла в гріх не введе“³⁾. Однак же, міркуючи по сему, не можна мати український народ за легкодумний, розпущений. Невважаючи на дрібні гріхи, на аскетичні добродітелі, народ приймає переступ за закон в тяжкий гріх, в переступ. Злодійство, розбій, обман, неповага батька — матері, немилосердя до бідних и др.

1) Записано в с. Карацшах під Богуславом, одъ баби Шулогя.

2) Пісні Метляськ, лист. 372.

3) Прйкаа. Помиса. Лист. 4.

маюцца за тяжкі гріхи, за котрі Бог карає навіть на сім світі. И тепер можна чути оповідання в народі, як дочка або син вхопив матір за коси, а руки так и залякли, приросли до кісь.... И не можна відрізати кісь, бо коси стали болячі и з їх кровъ тече, як почнуть різати. И тепер почувте, що богомольці на свої очи бачили таке диво в Києві, в Лаврі.

Віруючи в бування темних духів, народ однак має на неї свій власний погляд не зовсім згодний с православним. Народ не дає темній силі великої власти над людьми и не має шкодливого страху бісів, перелякуючого и без того боязкий и темний народ. Смутне християнське — восточне вчення об злих духах народ прояснив своїм поглядом, в котрому напечатався ясний, гумористичний дух Українця. „Чорт не такий страшний як його малюють“. Він зъявляється фантазі Українця веселим Німчикомъ, або панкомъ — Лашикомъ, в куценькому сурауті, в брилїку на голові. Тільки невеличкий хвостик з під хвалдъ, та різки, нагадують про його восточне походіння під європейською одежною. Вилазить він в вечері з болота, з-під мосту, грає на дудочці, жартує, скаче, як комедіянтъ, а як півні заспівають, бовтне як жаба сторч в воду. Сила бісова чимала; він знає тайни натури, силу трав, стереже цвіт папороті, знає, де лежать гроші, може перекидатися всяким звіремъ, але не має сили шкодити чоловікові. Чорт любить тільки часом чорочити людину, обдурювати для своєї потіхи. Він показує чоловікові часом млин, стави, де їх з роду не було, перекидаєца мірошинкомъ¹⁾, заводять людину в ліси, болота з маревомъ якихъ сь палаців, павів; поїть и годує наїдками та напитками, стріть балі, насипає червінців в припіть. Але тільки заспіває півень, все те счезає, червінці обертаюцца в черепки, гостинці — в кізяки²⁾. Чорт накладе з відьмами, може кохатися з дівчатами, літає перелесником до молодих и дівчатъ, приймаючи постать їх полюбовників. Але в загалі мова, — чортъ, — сила не шкодлива для людей. В одній галицькій пісні мовицца, як дівчина підливала грушу, щоб здалека прибув її милий. Прилетівший милий опівночі, намиливавшись з нею остерегає її, щоб вона йдучи до дому, не оглядалась, бо він зїтне її голову. Я не милий каже він, а дьябелъ³⁾. Пошукайте ж де небудь такихъ добрихъ дідківъ, які водяцца на Україні!

1) Записки о юж. Русі ч. II. Лист. 44.

2) Писання Основьяненка: „Отъ-тобі й скарбъ!“ и народні вірування.

3) Чтенія имп. общ. 1866 г. книж.

Въ пеклі народня дума дає дідькові ёго місце, а на цімъ стіті панство дідьківъ окромне, але не дуже сильне, не маєче власти надъ людиною; жартовливе, веселе, котре любить жартувати зъ необережними и не дуже добрими людьми, може шкодити більше за помічю злихъ людей, відомъ, бабівъ, ніжъ самъ.

Въ погляді на посмертне життя народъ не дуже відходить одъ християнського. Знаючи запевне, що душі помершихъ йдуть або до Бога або до пекла, народъ не збувся старого язичеського погляду. Народъ не збувся віри въ одвідинн мерцяма живихъ людей, віри въ звязокъ міжъ двома мирами. Вбоге сиріцтво малахъ дітей ніби викликає помершу матіръ зъ того світа для пильнування коло їхъ. Великою тугою за чоловікомъ можна притужити помершого, котрий починає ходити що-ночі... Упирі, знахурі, відьми можуть ніби вставати зъ кладовища, волочачи въ зубахъ біле покривало. Въ весільній пісні, де співавця, якъ молода — сирота плаче за матірю, мовиця, що мати стоїть передъ Богомъ, держить руки навхрестъ и просиця Бога:

„Спусти мене Боже
Надъ село хмарою,
А въ село дрібнимъ дощемъ,
Най и повідаю,
Чи красно дитя вбрано“¹⁾.

Злі люде, накладаючи зъ нечистою силою, можуть вставати зъ домовини за помічю дідька. Імъ, по думці народа, треба вбивати осиковий відокъ въ груди. Въ загалі в багато въ народі ще старого пустовіря. Але объ тімъ скажемо навпослі....

Въ погляді на райське життя український народъ не має нічого материяльного, а пеклові дуже роскішна фантазия народня надала штучність картини дуже цікавої. Природжена українська добрість багато зменшила и полегшила пекельні муки. Народня фантазия змінила пекло на спосібъ Дантового Аду въ ёго першихъ кругахъ, а ще більше, — на видъ Дантового Чистилища. По народній думці пекло, хоча підъ землею, має свій небокругъ, свої степи, сіножать, гаї, ріки, криниці и дуже нагадує нашу землю. Нема въ ёму темноти, духоти й смороду біблейського пекла. Въ „оповіданняхъ зъ того світа“ замиравшихъ старихъ людей въ пеклі заразъ, — роскидавця зелена сіножать зъ високою травою, де по самі роги бродять воли худі, якъ дошки (то скупі багачі); потімъ степъ пісчаний зъ ріденькою травою, де бродять воли ситі (то щедрі люде). Потімъ зъявлявця міжъ дубами багаття, а на ёму печецця чоловікъ и про-

снить вирити ёго кожухомъ, бо ёму тамъ холодно. Підъ річкою криничною лежить чоловікъ; вода плине ёму черезъ лице, а вінъ просить пити... Ті грішники не давали въ жинва прохожому води напиться, не пускали зимою въ хату нагрітись. При дорозі тризуща дві собаки, — то два брати, що жили й гризались цілий вікъ. Єсть у пеклі и смола и жаръ по увалінню народа; а гадюки, котрихъ грішники носять зъ одної лям до другої, а чорти поганяють їхъ остями. Але ці тяжкі муки уризначені великимъ грішникамъ, злодіямъ, розбійникамъ, котрі повбивали батьківъ, матерівъ, — тимъ, котрі йшли проти божої волі¹⁾. Для панівъ и жидівъ народня фантазия непожаліла смоли и пекельного жару. Вільшість пекельнихъ мукъ народъ оддає немилосердю, жерстовости, недостаті любови до людей, злодійству, розбою, въ загалі річъ — за гріхи практичні, світові, за гріхи проти ближнёго. Народъ не знає кари за гріхи метафизичні, проти віри и православия, проти переступу закона о пості, молитві, за ересі. Добрість и любовяче серце стояли перепиномъ въ намалюванні въ фантазі тяжкихъ, болячихъ, пекельнихъ мукъ, розбуджуючи въ народі співчуття до терплячихъ мукъ.

Одріжняючий цвітъ наведений поглядомъ українського народа на християнство — то широкий просторъ людської волі, велика віра въ власні людські сили, недбалий поглядъ на звичайні, щоденні, дрібні гріхи, надія на вибачення за їхъ одъ божої ласки, сміливість въ обходженню зъ божими речами, навіть немання доволі поваги до їхъ, дуже часто тягнуче за собою жартовливий, насмішкуватий ажъ до гріха тонъ въ мові о божихъ речахъ, ведуче за собою той гуморъ, котрого Українець не втерпить завести и на саме небо, въ рай и въ пекло. Въ народніхъ оповіданняхъ и святі и апостоли и патрїярхи и дідьки виглядають комично, ставляця въ комичний станъ врівні зъ людьми, небесне перешлутуєця зъ земнимъ, оповідання про святі речі змішуєця зъ пустями, щоденними забавними речами. Въ стихахъ на приходъ Христа до аду для визвоління помершихъ душъ ветхозаконні патрїярхи піднімають такий галасъ, жартъ, якъ школярі, котрихъ выпускають зъ школи, де їхъ держали въ заперті²⁾. Въ колядкахъ, щедрів-

1) Записк. о юж. Русі. ч. I. Лист. 306.

2) Ті стихи починаюцца такъ:

„Кажуть ніби молодіці
Чорнобриві, білолиці,
А пужливі, якъ зайці,
Ажъ не правда панотці!
Се Марія среди ночи и т. д.

Здавця ці вірші нігде не записані.

1) Быть Рус. нар. Терещенка, свадьб. украин.

каць, псалмаць — Онъ Божий, святе рожде-
ство, Діва Марія, Іванъ Богославъ — все те по-
щороплутовано зъ ковбасами, винками, зъ дякомъ,
горівкою, чаромъ, печенимъ поросямъ. Отъ частина
віршиць на Різдво для прикладу :

„Триє царі
Принесли дари
Христу ажъ відъ Востока:
Туть їхъ поклали
И поздоровали
По пьсьменський звиокна.
Исько (Оселя) старенький
Бувъ імъ раденький,
Гостинці попрймавъ,
„Сідаймо у насъ,
Ми почастуємо насъ
Чимъ Богъ намъ давъ“.
Та якъ підміє імъ
По каганьцю свухи
И по кухлю варенухи!
Якъ хлиснули!
Такъ и поснуля!
Исько світло погасивъ....¹⁾

(Дальше буде.)

¹⁾ Казьки Перехожіє Биснова ч. II. Лист. 28.

— ❖❖❖❖ —

ПЕРСТЕНЬ ДІВОЧИЙ.

Вже місяць буде тому,
Якъ милий ся прощавъ
И відходячи въ слѣзахъ
Мині сей перстень давъ.
„Якъ зъ бою я не верну,
Якъ ляжу головою
Въ Италиі далекій,
Якъ воронъ надо мновъ
Закраче жалібненько:
То перстень сей тобі
Дівчино пригадає
О щирості й любові;
На! мила, знаєть маленькій
Великої любви.“
Сказавъ мимі й обоє
У слѣзахъ ажъ сплили.

На палци малий перстень
У двоє рано пугъ,
Відай надъ милимъ кроче
Вже воронъ, чорний крукъ....
Відай въ чужій сторонці
Мій милий ся минувъ,
За що небесний отче
Сирітку такъ забувъ?

Побігла до ворожки
Дівчина молода :

„Отъ нугъ у двоє перстень
Зазулучко стара...“
„То знаєть недобрий, доню,
То, дівче, кровъ значить.“ “
„Ахъ ненько коло серця
Огнемъ болить, горить“!
Сказала и упала
И більше Божий світъ
Небачила, зівьяла,
Мовъ підъ косою цвітъ.

На цвинтарі въ діброві
Дубовий хрестъ стоить,
Підъ нимъ дівча дрімає
Уже зо десять літь;
И хлопець зъ чужинопьби
До дому не вернувъ,
Оттакъ підъ товъ Махентовъ
На віки дець заснувъ.

24. Цвітня 1868.

Морозенко.

Децо за поселенне угорської України Русинами и за унию церкви православної угорськихъ Русинівъ зъ Римомъ.

(Написавъ Улясъ П. въ Відню.)

(Дальше.)

Якъ всі слабодушні люди, такъ немігъ и Пар-
тений знайти рівноваги въ собі. Потверджений па-
пою ставъ вінъ теперъ похибуватися, чи посвя-
ченне, яке ёму православні Владики уділили, оста-
лось важнимъ. Липпай вволивъ проте его волю, и
повторивъ на нимъ ще разъ де які важніщі точки
владичого посвячення. При тій спосібності увіль-
нивъ ёго примасъ по волі престола римського відъ
всѣякихъ церковнихъ цензуръ, и оголосивъ ёго
правнимъ, папою затвердженнямъ, католицькимъ
Епископомъ мункачівськимъ. Зъ рукъ Липпая ді-
ставъ Партений епископську власть и юрисдик-
цію церковну надъ всіми Русинами въ окрузі мун-
качівськимъ, въ комитетахъ: Саропъ, Ципсъ, Зем-
линъ, Унгъ, Сабольчъ, и въ всіхъ околиняхъ, въ
котрихъ давніше православні Епископи мунка-
чівські володіли. Руському духовенству и народові
наказавъ вінъ узнати Партеного и ёго въ річахъ
духовнихъ слухати¹⁾. Другою грамотою надавъ
ёму Липпай власть и юрисдикцію духовну надъ

¹⁾ Партений писався: Parthenius Petrowics dei gratia
Eppus Munkaesiensis, Krasnobrodensis, Scepusiensis et om-
nium ditionum suae sacratissimae caesareo-regiae majestatis
orthodoxae sanctae catholicae et apostolicae orientalis Eccle-
siae. (Sitzungsberichte въ навед. м. грамота V).

всіми Русинами живучими в інших епархіях угорських, не порушаючи однак прав дотичних Владик лат. обряду¹⁾. Наволі всі перешкоди каноничні були усунені, надав йому и царь Леопольд I. грамотою з дня 10. Падолиста 1659²⁾ епископство мункачівське з всіми правами силою королівського патронату. Архиепископ Липпай потвердив наконєць церкві угорсько-руській всі установи и свободи, межн иншими уживанне старословінського язика при богослуженню; се послідне для того, понєже ані Владика, ані підчилене йому духовенство латинського язика не були свідомі³⁾. Архидияконів, священників и нардів правовірний напомиув він в тій грамоті, щоби Партеному Владичтва не відмовляли, а дідичів тих дїбр, на котрих руське населенне находилось, щоби священника руського на рївні з латинським мали, свобод и маєтностей церковних и достойників руських не порушали, а особливо того не терпіли, щоби хто небудь на духовника руського руку піднимав, або в рїчах особистих передь судь єго покликуюав. Наконєць жадав від них Примаєв - Архиепископ, щоби руським духовникам и Владичі будовлі шкїль народних по селах не збороняли, и щоби їм в тїм ділі ще підпомагали.

Все тут наведене звучить як побідний бюлєтин, як доказ грамотний нового розвою, нового поступу церкви угорсько-руської. Вона утїшалась тепер, — думавбись, — повними правами зарївно як и латинська, и узнана вселюдно папою и королем не мала причини страхатись ворогування загорїльців так лат. як и восточного обряду. Не так малася рїчь.

Сусїдні епархї лат. обряду розтягались з давних давєнь и на Русь угорську так, що исповідники лат. обряду живучі в епархї мункачівській не належали під власть мункачівського православного Владика але під жезль одного з сусїдних латинських Владик, котрого енклави епархїальні в тоті сторони сягали. Таке діло водилося аж до приняття уні Русинами. По праві належали всі

исповідники восточного обряду в епархї мункачівській до Владика православного, католики же — розумїєтєся всі католики — живучі в руських областях підходили в рїчах церковних під власть лат. Владик. Якаж мало тепер бути коли и Русини католиками стались? Предвидїти було можна що лат. Владик, опираючись на консеквенці своєго права, и Русинів-унїятів під своєю властью загарбати старатимуться. Покуса для них була за велика, щоби поводуючись своєю користю и ревностю для лат. обряду не домогатись власти и надь русько-унїятським духовенством и надь Владикою мункачівським. Довго а довго трївав спір між Русинами-унїятами а самозванцями Владиками латинськими, між котрими особливо Епископ Орлавський дуже горячо за сим утераним правом на мункачівську руську епархїю побивалися.

Ишло тепер о те, чию сторону папи римські підпруть? Зь відтам не світїла однак надїя тим, котрих курія римська за неповноправних приймаків уважала. Рим бачив безпечнїшу поруку удержання того, що католицизм на Русин позискав тоді, коли уступитєся за жадобами своїх давних та послушних синів, Владик лат. обряду як колиб став боронити прав церкви, котра ще не мала корїя в народі, прав гермафродитів, котрі ще на два боки хилились.

Папи римські не ласкавились для Русинів-унїятів навіть на стїлько, щоби Владик мункачівських епископами назвати. Від часів Партеного аж до канонизації престола Владичого в р. 1771 доводилося їм від лат. Владик и від курї римської тїлько тїтло: „Vicarius apostolicus“, а хочь де які удостоїлись и тїтла „Episcopus“, то відносилось воно до вірних in patribus infidelium“ як н. пр. de Camillis Episcopus Sebastae; Genadius, Byzanczy Eppus Sebastopolitanus; Blasowszky, Eppus Agnensis; Manuel Olsawszky, Episcopus Ros-sensis.

Се був першїй овочь апостази; церков угорсько-руська стратила своєю автономїю.

Другий наслідок зачатї пропаганди римської був страшний розкол, який супокїйне життя люду руського на Угорщині зворушив. Невеличка горстка Русинів, що з кожним роком уменчалась, та тиснена з низин угорських чужими елементами, чим разь то дальше у гори уступати мусїла, розвоїлась від тепер на шолї релїгїїнім. Полудневе підгірє Карпат, з давних давєнь арена политична Нїмців, Угрїв, Турків та Семигорожань сталося ареною братнєго спору Русинів між собою.

¹⁾ Pray. Spec. Hung. Hier. 1 ст 397. Грамота de dttto 22. Julii 1655. Ex Thermis Trenchinensibus (Тренчинь).

²⁾ Грамота Леопольда I. Datum in arce nostra regia Posoniensi die 10 mensis Novembris Anno D. 1659. Basilewits в навед. ділі стор. 91.

³⁾ Грамота вище наведена в дня 4. Сїчнї 1660: „— et quoniam tum ipse Reverendissimus Petrus Parthenius, tum alii plerique ejusdem ritus sacerdotes latinum idioma non didicerunt, juxta usitatam et a sede apostolica jam olim approbatam graeci ritus consuetudinem vulgari illirica seu glagolitica lingua divina omnia peragere, populoque sibi commissio sacramenta ministrare... poterunt.“

Хочь того въ вище наведенихъ грамотахъ триюфальнихъ не личитесь, однакомъ в ричю певною, що побічь Владиаъ-унитивъ рядили церквою угорсько-рускою и Епископи православні. Доказомъ того одна грамота цисаря Леопольда I. зъ дня 14. Сичня 1660 р. въ котрій находитця звістка, що до того дня тільки около 400 руськихъ священниківъ Партеному піддалося. До тихъ 400 священниківъ-унитивъ числялися, якъ здається, не тільки відступники відъ православия въ мункачівській, але и въ другихъ волоськихъ и сербо-хорватськихъ епархияхъ, бо зъ листу Саунта Севастіана Миллей, писаного до кривівського Саунта Матвія Миткевича (3. Окт. 1662) дізнаємося, що Україна угорсько-руська тоді по більшій часті віру восточно-православну исповідувала, и ще побічь Владиаки-унитиа находився и Епископъ церкви восточної, котрий въ пристольнімъ місті владичить въ Мункачи на чернецькій горі въ монастирі св. Никодия мешкавъ, зъ чого слідує, що такъ якъ той монастирь, насінникъ духовний угорсько-руської України, такъ и більша часть епархії мункачівської въ рукахъ православного духовенства находилась¹⁾ Вправді живъ ще тоді 70 літний Партений, але той слабодушний и непросвічений Владиа стративъ під старість и тоту крихітку сили душевної, котрою за молодихъ літь тільки заколотивъ та розколу на угорську Україну наніс²⁾.

Оба уклады церковні, які розвинулися зъ давнихъ віківъ въ світі європейськимъ и які відъ часівъ розколу міжъ собою ратились, т. є. системати єрархичні церкви восточної и церкви западної знайшли на угорсько-руській Україні нове побовиско, на котрімъ лютий демонъ незгоди вецарився, та зерно отруї посіявъ. Замість сили ду-

¹⁾ Novit Reverentia Vestra hanc Munkacsensem Ukrainam, quantacunque ea est, adhuc esse schismaticam. Istorumque Ruthenorum Episcopum degere in monasterio prope arcem et oppidum sito. Est is homo rudis et simul durior, quam ut ad unionem bonis verbis adduci possit. Rudes pariter et duros sub se habet sacerdotes, quorum aliqui, etsi forte privatim persuaderi possint, aliorum respectu ducuntur et timore.

Грамота (ще не печатана) находитьсѣ въ ц. к. домовімъ архиві.

²⁾ Въ наведеній грамоті: „Habemus quidem his in partibus... Episcopum unitum... virum bonum“ (що виражає слово: bonus?) „et rectum... sed non satis doctum“ (туї лежить відповідь на наше питання) „jamque septuagenarium et valetudinarium neque diu diuturnum... qui impar est istis instituendis vel uniendo. Est et alius Basilianus Theologus qui Viennae studuit... Parochus Catholicus Homonnensis. Verum quia hic schismaticis notus est uterque... odiosus effectus nomine Papistico, neuter illorum videtur posse cum fructu sub rogari... Nam ex jam praesconcepto odio nec audirentur debite, nec forte de vita securi essent“.

шевні до праці и до піднесення просвіти темного люду звернути, замість уділити народові здорове и дозріле зерно науки душевнихъ и реальнихъ, до якихъ тоді западна Европа піднеслася, була рать, сварня, роздоръ, а въ додатку сухі напружені догмати и схолистичні поняття першимъ даромъ, якимъ западні мисномери Русь угорську наділили; якъ вампиръ кровожерчий осівъ туманъ релігійної нетолеранції и чужої доктрини схолистичної на непооранихъ облогахъ України угорської. Черезъ два віки не почувалась Русь угорська до свого сугтя, не знала, що живе: се другий наслідокъ нещасливої мислі, що нанісла цілі маси легионерівъ римськихъ на руське підгір'я.

Коли Владиа Партений скінчився, не можъ означити; въ р. 1670 висвятивъ вінъ у попи Ивана Лоховського и Ивана Завидовського. Его православний Епископъ-суперникъ звався Іоанникій Зейканъ котрий свій урядъ и достойність Зофі Баторовій, вдовиці по Юрку Ракочому, завдячувавъ. По волі тої невісти рукополагавъ его Владиа семгородський (православний); столиця Зейкана була зъ разу въ Мистичахъ а виттакъ въ Николаєвськимъ монастирі въ Мункачи, коло котрого мавъ вінъ великі заслуги положити. Ще въ р. 1684 бувъ Зейканъ при життю¹⁾.

(Дальше буде).

¹⁾ Basilowits I. стор. 100. Зофія сталась пізніше дуже горячою католичкою такъ, що цисарь Леопольдъ I. патентомъ зъ дня 23. Авг. 1693 її заслуги коло ушні вселюдно узявъ и похваливъ.

СВЕКРУХА.

(Ю. Федьковича.)

Я би пропиць молодого
Віку половину,
Або пішовъ на кладбище,
Та лягъ у могилу,
Аби мене лишъ лишили
Ті думи кривлаті,
А найпаче, пани браття,
Про того Игната,
Що вамъ хочу розказати.
Да вже не змаюю
Я ту вроду козацькую,
Ту душу святую,
Тото серце любоповне —
Не вдамъ пани браття!
Да ще жъ робить? — якъ зъумію,
Такъ буду й співати.

Був мій Ігнатъ зъ Буквини,
 И гарного роду —
 Та хотъ мати знала дати
 И козацьку вроду,
 И гетьманські чорні брови —
 Та долю забула,
 А безъ долі, пани браття,
 Лишь одной кулі,
 Більше нічого и не треба —
 Я се добре знаю,
 Добре знаю, бо безъ неї
 И самъ пропадаю.
 Да нехай се, се не сюда!
 Вернімо до речі,
 До Ігнатка!
 А Ігнатко
 Уже й вечерничить,
 И гуляти уже ходить,
 И гарно моргає;
 А тимъ часомъ вербецирка
 Уже й заїжджає
 До Старости на подвірра!
 Уже тутъ и міра,
 И біленькі ошцири —
 А Гнатъ ще не вірить,
 Що и ёму би ставитця,
 Що се бранка буде. —
 Вийшовъ Гнатко изъ кімнати,
 А сердешні люде
 Ажъ скричали, ажъ зликались —
 Бо не гучерявий,
 А стрижений вийшовъ уже
 У цісарській барві,
 И не въ гарну хату крайну
 Люльку закурити,
 А въ Чернівцѣхъ зъ некрутами
 Мушрунку учитись.

Мушруетця козаченько
 Вже чотири роки,
 А тимъ часомъ ми де-які
 Довідались зъ боку,
 Що Ігнатко кохаетця,
 А то таки дуже,
 И то таки не аби съ кимъ,
 А зъ тою Марусевъ,
 Зъ тимъ препишнимъ малюваннямъ,
 Чорнобривимъ святомъ!
 А въ Марусі нема батька,
 Лишь та стара мати,
 Та й та бідна, не багата!
 Да на віщо грошей,
 Боли въ її на цілий світъ
 Дочка прехороша,

Ще й зъ амкою на борідці...
 Оттамо то диво!
 А якъ Господь допоможе,
 То буде й наслива,
 Бо у Гната димъ багатий
 И стара комера,
 Поберутця молоденькі,
 Забудетця горе,
 За одну нічъ забудетця!
 А що закупть люде,
 Що зъ жовнярського кохання
 Гаразду не буде —
 То такъ тільки вигадують!
 Хіба жъ у жовнирей
 Нема доленьки на світі,
 Ані очей варить,
 Ані вищихъ гучериківъ?
 Спитайте Марусі,
 Чи не отці гучерик
 Урвали й душу?
 А що далі зустрінетця,
 Якъ вдиле доля —
 Стоя жол Марусечка
 Дала слезамъ волю.

(Далше буде.)

РАДКИ ЗА ЧИТАНІЄМЪ УСТАВУ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“.

Оставляючи пусті теоріи на боці, хочу по-
 дати новому товариству деякі наші практичні
 uwagi. Товариство задумало вмотачувати популярні
 письма въ усіхъ галузяхъ науки відповіднихъ по-
 няттямъ народу и ёго потребамъ; до сеї задумки
 я скажу денещо. И такъ здасть ся мині, що до
 такихъ популярнихъ писемъ належало бъ почислити
 и такі, у котрихъ стоявъ би розміркований спо-
 сібъ, якимъ би довести народъ до добробиту. Пра-
 вда, що за пресвітою багатство народу неначе тинь
 поступає, однакъ виждати тої далекої хвилі, въ
 котрій би просвічений народъ самъ безъ чужої по-
 мочи дававъ собі раду въ матеріяльнімъ згляді, бу-
 ло би нерозумно. Товариство винно проте заразъ
 зъ разу и на ту сторону звернути свою увагу а
 ту въ підпомогу прийшли би ёму короткі писемця,
 зъ котрихъ би мігъ народъ дізнаватися, якъ люде
 у світі багатіють, а въ котрихъ би и тая шкода
 списана стояла, яку наносять ёму ёго пороки и
 привычки. Нашъ народъ яко хліборобний не жа-
 хаєть ся праці, ніякої, а промислу и торговлі не
 цікаєть ся ино по сій причині, що не дивить ся
 дальше поза своє село, а не бачучи торговельни-

ків та промисловців, не має певності, чи діло те хосенне, чи ні. Поставмо йому лишень передь очі користі ті, яні пливуть нзъ промислу и торговлі, а певно не закоснівъ розумъ селянський ще на тільки, щобъ хочъ 50-ий чоловікъ въ громаді не принявъ ся за їхъ.

Мині пригадуєть ся ту заразь спосібъ, якимъ удалось одному священикові Голландському привести пару родинъ до добробиту, а віттакъ потягти за собою цілі громади. — Повдовівши задумавъ сей щирій чоловікъ посвятити своє життя чужимъ сиротамъ-дітнямъ, а згорнувши їхъ віттакъ біля себе, ставъ вінъ навчати їхъ ріжнихъ робіть. Дівчата малі заходились коло шиття, роботи паньчихъ и гастівъ, хлопці виплітали знову кошми, стругали обручі, ручни до ножівъ, довбали деревляні ложки и всяку легоньку всячину. Призбираний зъ репродукції грівъ нповъ на прокормління и прибрання убогихъ дітей, за остальний куповане матеріяль до новихъ виробівъ. У свободнихъ відъ праці хвиляхъ заходивъ ся священикъ, розказуючи байки та повісточки, біля духовної сторони своєї челядоньки, котра підростаючи принімалася уже и тяжкихъ и більшъ поплачующихъ робіть. Мале се товариство розжило ся зъ часомъ дуже гарно; не лишень сироти входили теперъ въ ёго а и жаючі люде, добачаючи хосенне діланне священика, поручали ёму своїхъ дітей — ба! не обавомъ и цілі родини и цілі села стали запомагати то грошемъ то робітниками молоду громаду, котра виробляла уже и сукна, шарні та шовки, и у всіхъ галузахъ ремесної штуки своїхъ людей мала. За сею школою, щобъ гань назвати, позовдилися не обавомъ и по другимъ місцямъ подібні товариства, а народъ Голландський піднісь ся не поволи у промислі и позбувъ ся въ одинъ разъ такъ дуже шкодливого пролетаряту.

Спитаю теперъ, чи не дали бъ ся ну насъ по селамъ такі товариства позаводити? чи не має може въ насъ сиріть-дітей, немає священиківъ-вдівцязъ? Сиріть у насъ чимало, а коли священики жонаті, то зъ жінками тимъ краще подужають повести се діло. А чи волочило бъ ся у насъ тоді такъ багато здоревонихъ ребренівъ? чи не повіривъ би у кінець нашъ народъ у спасенність промислу, котрого до няняни жахавъ ся? чи не уважавъ би вінъ тоді нікому приходеьку або тривіяльну, за діло розумне, коли бъ той учитель, на котрого вінъ тібазъ очі все а все жарикувъ, взявъ ся обучати дітей подібнимъ способомъ? И думаю, що тоді не дививъ би ся селянинъ на школу, непаче на накиноче на ёго ярмо, дань непотрібау, и не міркувавъ би, що лучше вти дитині за худобою въ

поле, де хочъ бачиско виструже, якъ вивчитись зложити: ба — ба.

Добробитъ нареду дасть ся и въ той спосібъ піднести; наколи товариство указуватиже ёму злу сторону тихъ всіхъ порокивъ, які вінъ, невідомъ того, на собі носить.

И такъ шкідать нашимъ модамъ немало привика: бівати на торги и ярмарки. Не думаю я ту, щобъ не ходити цілкомъ гуля, коли в.своєй потреба чи купити, чи продати що; алежъ буває и такъ иноді, що безъ всякої орудки, або лишень щобъ топку солі купити, біжить жінка селянина до міста, взявши на те курку, горнець збіжа та ще и горстку льну. Заїшовши міжъ жидівъ, вона позбуваєть ся свого товару за одного лева, купує зъ того за 10 кр. солі, а лишне пропутує звичайно зъ чоловікомъ своїмъ, що за нею авороховивъ ся такожъ до міста, та котрому, найшовши ся черезъ день витрищківъ, зажитілось обжечити горло, — або таки зъ гладонькими на словахъ кумани. Такимъ побитомъ стоять нашому народу сіль, перець и друга така дрібоціна черезъ рікъ дуже багато, а за другимъ и третимъ ходомъ на торги вірадуєть ся у голову бідного селянина шалінка, що гріхомъ тяжкимъ согршивъ би вінъ, коли бъ опустивъ одинъ торговий день, не згадуючи уже за пъянство, до котрого дійсно навикає.

Спитаю теперъ, чи не краще було би, наколи бъ громада, маючи який такий грішъ громадський, а побіть того багато тихъ званихъ „халупниківъ“ безхлібнихъ, одному изъ сихъ повірила 20 левівъ, щобъ той закупивши такої дрібоціни, продававъ її таки въ самому селі? И той харлакъ не потребувавъ би уже дивитця по ночамъ, де би спипокъ, два, на сусідньому полю роздобути, и жінка тоті не мала бъ уже причини прогайнувати на купно солі цілий день божий та ще такъ багато потратитись, а грішъ, що найдажніше не виходивъ би зъ села у жидівські глибокі кармани.

Нарікають у насъ такожъ немало; що законі Німці, ковалі та колодії зъ народу весь грішъ ссутъ. Таке наріканне є зовсімъ безъосновне. Погадаймо лишень на те, що автономичнимъ нашимъ громадамъ відьно и мевідьно такого захожого ремеснива у село пршати, а уже и натручуєть ся гадка, що тому лихові можъ дуже гарненько зарадити, та ще въ великийъ хіснозмъ для громади. Мині довелось уже и бачити такий хосенъ, а прийдши люде до ёго въ такий спосібъ, що позаволивши ковалеві и колодієві поселитися у селі, поставили імъ за винику приучувати що року одного хлопця до їхъ ремества. Черезъ 3 літь потягъ уже колодії на друге село, а громада лишастъ ся теперъ двома своїми питоменними колодіями.

Проекти мої, будуть, розуміть ся, тільки сотоною частью того, що далобъ ся перевести до селамъ для піднесення добробиту въ народі. Однакомъ я пускаю їхъ сміло въ світъ по тій причині, що народолюбці наші, именно священики, зважають їхъ усовершити, а віттакъ и приєрвити до вимогівъ поодинокихъ громад. Що хосенимъ було би проте діломъ, щобъ товариство пресвіта чи то у якому органі, чи у „Правді“ такі речі розбирало, за се не похибуюсь.

Н. В.

ЗАГАДКИ.

(Зъ збірника народнихъ загадокъ В. Лучаковського.)

Приїхали комисаря,
 Полапали господарівъ,
 А хата вікномъ втіла.

Вігла сивушка біля хати,
 И питала въ крикуна:
 Ци є хапанка дома.

(Одгадки у другому числу.)

ВІСТІ.

Довідали ми В. Родимця нашихъ, що шве русько товариство „Пресвіта“ відбуде свої загальні збори 26. Падолнета (8. лат. Грудня); ниньки оповіщаємо и програмъ зборового дня. И такъ будуть на порядку деннімъ на загальнихъ зборахъ: вибори до видлу, вибіръ Голови, далій бесіди, въ якихъ поконить ся програмъ ділання товариства на будуче, а окрімъ сего задумали, якъ зачуваємо, деякі зъ нашихъ Русинівъ львівськихъ передати видлові товариства свої уже готові праці для народу. Ми зъ нашої сторони желали бъ знову, щобъ В. Родимці наші зъ-пова Львова приєли такожъ зъ подібними працями сюди. — Намъ звісно, що багато людей заходить ся по селамъ біля популярнихъ повістолекъ моральнихъ, богато перекладає псалми на народній языкъ, а нашъ народъ и вродобуєть собі найбільше у такій книжочці, у котрій находить ся: дещо зъ библийнїи исторїї, або життєписъ св. Николая, Богородиці, Варвари и таке друге. Коли відуть у складъ товариства „світлі наші отчини“ (якъ народъ їхъ прозиває) и мирські люде, натоді, коли оди за реакційно-моральною стороною приймуть ся, а другі дбатимуть за розширенє тихъ наукъ міжъ народомъ, відъ якихъ залежний є добробитъ чоловіка, — на тоді подужає „Пресвіта“ достигти до загаданїи мети. Товариство винно навіть, доки не набере на стілько сили, що буде могло и литературою заняти ся, всю свою роботу на се подвійне поле звернути. Хочъ би ми мали старцями духовнихъ утворівъ на поля красної словесности, те все не вистало бъ навіть на те, щобъ потягнути за собою

одного нашого непросвіченого брата. Съ другої сторони, наколи старатимемъ ся розвинути моральні підстави въ народі, вінъ и буде держатись обряду свого, а віттакъ побудеть ся тихъ пороківъ, котрі не дають єму доборохися хочъ до маленького майна.

Якъ заходять ся другі славянські народи коло пресвіти народній, о сімъ найлучче пересвідчити ся може кождий, поглянувши лишень на їхъ духовні твори. И такъ переложивъ недавно Сербия Утешеновичъ Острожинський на 80 арк. на ладъ народнихъ пісень „Псалми Давидові“. Подібні переклади находять ся и у другихъ слав. народівъ. Питамо теперъ: Коли розівемо ми ту завієу, за котрою скриті для нашого народу найкращі скарби церковної словесности? Чи все ще и чи довго ще уважатимемъ свяченє письмо старословинське яко святобаву річъ, котрої и не смутися не годить ся? Чи не станемъ и ми перекладати єго на народній языкъ, якъ те вдіявъ колись то у насъ Франц. Скорина (1517—1525 р.) и другі, и якъ адіали теперъ Сербі? Пора дбати и нашому духовенству на те, щобъ народъ мавъ уже для душі своєї поживу здорову, щобъ книги церковні стались єму приступною ирчицею, щобъ и вінъ укунівъ славословити Бога по своєму. Ино ми одиць народъ на всему світі широкому не маємо до яни навіть молитвослова на народнімъ языкі, а тому и май не ставъ намъ дивно, що релігійність у насъ такъ мало змагаєть ся. Здаєть ся нікто не возьме намъ підъ теперішній часъ діло перекладу св. письма на народню мову за провину, коли нігде єго за таке не беруть, и нікто не посміє дивлячися. Якимъ побитомъ силать ся наші браття Славяне просвітити себе, закнута намъ, що переводу священного письма забагаєть ся лишень намъ, нареченимъ „новаторамъ“.

БИБЛІОГРАФІЯ.

Народні українські пісні зъ голосомъ (50 пісень и 5 додатківъ). Збірникъ, єдоржені и видані Олександръ Гулакъ Артимовський. Випускъ перший Въ Києві. 1868 р. Ціна 50 коп. сер. Заинсувати можна їхъ у самого автора, біля университету на розі Таросовської и Шулявської улиці въ дому д. ст. сов. Новицкого, або черезъ книтарю Е. Федорова, на Хрещатицькій площаді.

ПЕРЕПИСКА.

Висококов. Паротцєи Вас. Пед.....у Ман... Историчній розвідъ вашъ „про женитву и безжінюцтво священства католицького“ ми одержали и помістимо єго небавомъ въ историчнихъ колонахъ нашого письма.

Ш. п. Др. Лев..... Коли хочете познакомити себе зъ письменниками нашими XVIII віку, то читайте крімъ „Основи“ ще и „Українську Старину“, П. Данилевського, вистачену у Харкові 1868. р. Тамъ стоїть розвєдена річъ про Гринька Савича Сивоороду, Каравина и Осенівлявєвѣя широко и розумно. —

ВІДЪ РЕДАКЦІИ.

Зъ початкомъ 1868 р. обіцяли ми ш. нашимъ Пренумерантамъ цілорочнімъ збірникъ поезій, яко премію. Ниньки оповіщаємо, що замість поезій розішлемо въ своїмъ часі перекладъ першихъ сорокъ Давидовихъ псалмівъ, уложенихъ на ладъ народнихъ пісень.

Головні помістивши при редакції: В. Зварський, М. Косєвєцъ, Др. В. Лучаковський, Ом. Варшавський, Др. К. Сушкевичъ.

Відповідає за редакцію: Иванъ Микита.

Зъ друкарні Ставро пугійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, на мовця „Народнѣго Дому,“ (Краківська уллиця). Администрація підъ Ч. 411³/₄

Панъ Вонифатъ.

(Гумореска В. Лучаковського.)

(Дальше.)

Було се по полуденку.

Батько и синъ сидѣли въ одной комнатѣ повсувавши гблови у ширококомірні сурдути, спочивали одинъ проти другого сномъ справедливихъ, добре наївшихся. Въ тѣмъ війшла пані посадника: вона задумала въ чоботовій справі поважно и безъ крику по ниточці дійти до клубна, підступила віттакъ до сплячихъ, и держучи въ одной руці затрачений чобіть, збудила другою рукою на передъ сина, потімъ чоловіка и спитала, дивлячися остро въ очи Вонифатови: „Що се такого?“

— „Ага-га! тожъ то очевидно чобіть и то мій чобіть серденько!“ озвався панъ посадникъ.“

„Ні то не твій — то Вонифата! проказала пані посадника.“

— „А правда! а на що жъ ти серденько питаєш ся, коли знаєшъ? тажъ и ніхто прецінь кромі насъ такихъ чобіть ту не носитьъ,“ виголосивъ поволеньки знову панъ посадникъ.

„Я въ тебе не питаю, но въ Вонифата и найвінь мині скаже, звідки той чобіть взявся у Пафнуцого?“

— „У Пафнуцого? а — а — а! то певно сподобалася ему форма чобота и его практичність; здаєть ся хотівъ собі зъ его міру взяти!“ відвѣтивъ скоро урадований панъ посадникъ.

Пані посадника тупнула ногою и смотрючи на Вонифата покрикнула остро: „Говори мині заразъ!“

Вонифатъ почервонивъ сховавъ голову назадъ у широкий комірць и зітхнувъ глибоко.

„Якъ-то? то була би се дійсна правда, що я перечула?“

— — „Такъ, мамуню, правда!“

„И тобі не соромно лазити у чужі сади и обривати яблока?“

Вонифатъ вітворивъ зачудовавшись ротикъ, а віттакъ спитавъ: „яблока?..“

„А яже жъ?“

— — „Ні мамуню, я не на яблока ходивъ, я...я люблю панну Евдокию!“

„Що такого... ти любишь?..“

— — „Що? любить Евдокию?“ перебивъ затривожений батько.

„А хто жъ дозволивъ тобі її любити?“ спитала знову пані посадника.

— — „Серце, мамуню!“ відповівъ смілище Вонифатъ.

„Тожъ не казала я, не перечувала я, що ті Пафнуцеві будуть мою гризотою? О...о...о! нічо зъ сего, я не позволяю, не хочу, и щобишь мині не важився за її більше и погадати.“

— — „Мамуню!“ закликавъ тужливо Вонифатъ.

„Я не твоя мамуня! я тебе виречуся, я тебе и знати не хочу, то скарана година зъ тими зайдами, щоби мині дитину збаламутити! я такої синові не хочу, я маю другу синову“...

— — „Мамуню, ви не знаєте Евдокиі!“

„Що? чому не знаю, ліпше може, якъ ти: стара, гидка, недобра, ледащо, нероба, неохарна, я такої не хочу, и ти за її навіть не гадай! а ні, то иди собі геть зъ моєї хати!“

— — „Щожъ ти говоришь серденько! та кудижъ вінъ піде?“ перебивъ знову панъ посадникъ.

„А мині що до того? то всть... те... нехай мині на очи не показуєть ся, а ти иди заразъ де Пафнуцихъ и скажи їмъ, щоби мині не зводили хлопця, нехай собі справлять фиранокъ до віконъ, або найзакажуть дівчині сидати біля вікна, бо їмъ вікно нажу замурувати.“

— — „Еть жартуєшь! прецінь того не можна піся права, а я не хочу лізти у новий процесъ“

„Що? як? процес? а їм видають процес за обаламучення сина, о! я знаю, ти б'є собі дав і по голові їм лазити... а я ще нині вишло туди мулярів і кажу замурувати їм вікно, віттак нехай мене позивають, коли охота; досить вже того, гордовиті, неклонють ся ніколи, не уступають ся з дороги, та в'є добавок баламучать дитину, щоб мовою працею розбогатити... годі! годі! ...“ кричала гнівно пані посадникова, міряючи широкою ступою хату, з чоботом у руках, и Богъ знав, як довго ще була би сварилася и гнівалася, коби не заїхав був чотирокінний поїзд з гуркотом и шумом передъ димъ панства Пафнуцихъ и не звернув уваги цілої родини посадників на себе. Усі трое поскочили як разъ до вікна, а на чудо їм вискочив изъ повозу якийсь молодий, пристойно убраний чоловік и попростувавъ легонькимъ ходомъ у сїни Пафнуцихъ.

„Хто се може бути?“ спитала дивуючися пані посадникова.

— „Гмъ! хто би се бувъ!“ відвітивъ панъ посадникъ.

„Що панъ то певно,“ шіркувала пані посадникова.

— „Та видно, що не простий чоловік“, додавъ панъ посадникъ.

„Здається якийсь грабчукъ, або вельможа,“ закинула знову жінка.

— „Та вже жъ грабчукъ, коли чотирма їдуть,“ додавъ чоловікъ.

„Здасть ся заблудивъ, и замість вуди инде заїхавъ до Пафнуцихъ“, догадувалася пані посадникова.

— „А вже жъ заблудивъ,“ притакнувъ панъ посадникъ.

„Ей тожъ маю охоту поспитати в'є фірмана, зъ вітки сей панъ,“ процокотала знову пані посадникова.

Симъ часомъ Вонифатъ, зачувши останні слова мамуні, потягъ тудя и розвідався, що сей повізъ якогось пана, но якого, за те вінъ уже не розпитувавъ.

„Чи жъ я не казала заразъ, що се якийсь грабчя заїхавъ; изъ першого погляду знала я, що такъ“ відозвалася радісно пані посадникова.

— „Та й я зъ першого погляду такъ міркувавъ,“ додавъ панъ Иванъ.

„Заразъ друге убранне, инакший хідъ, поверт'є, лице, волося, все, все инакше якъ у звичайнихъ людей; го! го! я на такихъ речахъ добре розуміюся,“ процобетала знову пані посадникова.

— „Певно! тажъ и я добре на симъ знаюся — и то очивидячки графъ, — тай годі; тільни, сер-

дешньо, того коніра в'є него и не бачивъ! додавъ панъ посадникъ.

„Еть иди зъ своїмъ коніромъ“ — відказала сердито пані посадникова — „а то б'є и нашъ Вонифатъ подобавъ на графа, коби не по твоєму ходивъ убраний; але чого вінъ до Пафнуцихъ заїхавъ, я дуже цікава?“

— „А я! я страхъ цікавий!“

„Може вони дійсно обивателі такъ, якъ люде про їх кажуть?“ спитала знову посадникова.

— „Та певно що такъ... обивателі, коли люде про їх кажуть,“ повторивъ панъ посадникъ.

„Ба — а чого вони такъ лихо убираться?“ поспитала знову пані посадникова.

— „Правда! гмъ! чого вони такъ лихо убираться? а вінъ все безъ рукавичокъ ходить.“

„Но сли вони дійсно обивателі, то стояло б'є зъ ними и познакомитися,“ проказала пані посадникова.

— „Певно, що б'є стояло — а то аъ обивателямъ и друге життя“, відказавъ панъ посадникъ.

„А! зовсімъ друге, але що би намъ діяти, щобъ познакомитися?“ спитала посадникова.

— „А правда! щоби ту діяти, щобъ познакомитися?“ спитавъ и посадникъ „а вінъ то и здається добрий чоловікъ.“

„Та и вона не мусить бути лиха, та якъ коло хати, то и охридно прибираєть ся“, завважала знову пані посадникова.

— „А якъ!“ притакнувъ панъ посадникъ.

„А дочка, то мусить и молода ще — я її тямлю, якъ рачкувала.“

— „И я добре тямлю, якъ лазила рачки“, перебивъ скоренько панъ посадникъ.

„Вона и зъ лица міні подобається, и бачу, не лінуєть ся, коли все біля вікна за шиттемъ сидить.“

— „Ба! та бо вона мусить и не сидячи при вікні шити“, довинувъ панъ посадникъ.

„Та певно! що шне, и знавшъ, хочъ вони и трохи гордовиті, то я таки думаю зъ ними познакомитися, бо жъ и друге то життя мати собі приятельку, та ще и обивательку.“

— „А якъ! та й вінъ здається обиватель, хочъ безъ рукавичокъ ходить.“

„Но що вони тамъ робять зъ графомъ?“ — я дуже цікава! сказала пані посадникова а віттакъ вилізла силоміць на стілъ, панъ посадникъ вискочивъ на крісло, а Вонифатъ розставивши себе на двохъ стільчикахъ, оперся на плечи родичамъ. Всі трое дивилися цікаво крізь відчинене вікно у хату Пафнуцихъ, а Вонифатъ протягнувъ, що б'є лучче все бачити, свою шийку, та роззявивъ ротикъ.

Це лийсь хвили вийшовъ незнакомий графъ, въ супроводі цілої родини Пашуцихъ. Затладати крізь вікно видалось панству посадинкамъ якое нечемненько; вони хотіли вже похвватись за фіранки та примурки, коли цікавий Вонифатъ, стративши наразъ рівновагу, поховануся на стільчику, заколебався, а падаючи долі черезъ вікно потягъ за собою и своїхъ родичей туди. Ціла родина посадинча опинилась якъ разъ несподівано на улиці, а за сміхомъ стоячихъ навколо людей и панства Пашуцихъ відбікавъ непомітно и панъ графъ, причина небезпечнихъ споківъ и перевертівъ панства посадинківъ.

Пазбираючи себе та стрібноуши споренько въ хату, пані посадинкова стала теперъ сердитись и сварити на необачного сина, а панъ посадинківъ бурчівъ якъ ще ніколи на его; но годі! що сталося, то не могло відстатися, и не треба було тутъ такъ дуже лаяти Вонифата, якъ тую збиточницю-судьбу, що викинула своему вибранцеві на нове такого панського збитка.

Однимъ зъявленнємъ оя у Пашуцихъ незнакомого, у котрому пані посадинкова конечно бачила чистої крови грабчука, привело до того, що обі сі родини задумали зближитися до себе и познакомитися. Зъ годомъ забули панство посадинки навіть и про ту хвилю, коли лежали покотомъ на улиці, а придумували уже спосібъ, якимъ би безъ покравданення своєї достоїнности и чести замірились імъ зъ Пашуцими.

„Някъ світъ світломъ, мині не пристойть ити самій и першій до нихъ,“ казала пані посадинкова.

— „Певно що не пристойть, та и мині першому до него ити годі.“

„Бо то може ріжно би могли потімъ за се говорити, що я імъ натручуюся, або що... а то сусіди у насъ лишень на те чагають, щобъ чоловіка могли обмовити“, замітила знову посадинкова.

— „А такъ, а такъ! серденько! вони ино чагають, щобъ обмовити, такий світъ теперъ!“

„Гмъ! а якже намъ зачати се діло, любовнюку?“ спитала трівожно пані посадинкова.

— „А справді, серденько, не знаю, якъ то зачати се діло“ відповівъ звільненька панъ посадинківъ и, поклавши палець на чоло, ставъ думати и мірнувати.

Черезъ хвилю затихло все у панства посадинківъ; у головахъ чоловіка и жінки роїлись теперъ гадки и гадочки, одна вилітала по другій, одна другу й годила. Панъ посадинківъ давъ навіть такъ далеко волю своїмъ думкамъ, що небавомъ були би всі его може покинули, и вінъ би мусівъ бувъ заснути сномъ праведного, коби це докрикнула була несподівано пані посадинкова и не сдв-

гала въ его, чи коли чийхъ імъяннєвъ у Пашуцихъ не буде.

— „Правда, повинні би бути!“ відповівъ радісно панъ посадинківъ.

„А чий?“ спитала посадинкова.

— „Ба! та про те и розходять ся, чий? — но я гадаю, що чийсь повинні би бути.“ На сима мурчимъ словомъ взявъ панъ посадинківъ календарь, винайшовъ першу сторону, а прочитавши титул, ставъ читати за рядомъ имена всіхъ святихъ польськихъ, руськихъ и протестантськихъ, якое на яку неділю припадало Євангеліє, часъ сходу и заходу сонця и ворожбу погоди и нещодаи. У кінець и закликавъ: — „Суть, суть імъяннєвъ, серденько! диви въ сей четверть св. Евдоки!“

„Браво! імъяннєвъ дочка!“ покрикнула пані посадинкова — „но може не пристойть намъ ити на імъяннєвъ дочку, щоби не гадали... знаєшъ?....“

— „Знаю, знаю, щоби не гадали...“

„Що?“ спитала посадинкова.

— „Та я тамъ не знаю що вони можуть собі гадати, но щоби чого собі не гадали...“

„Еть! видишъ, щобъ не гадали, що ми натручуємся зъ Вонифатомъ.“

— „Правда серденько, можуть гадати, що ми стараємось о Евдокию для Вонифата — а батинь, що я доміркувався, що ти хотіла казати...“

„Овва! та нехай собі враніть и гадають, намъ се нічого не зашкодить, а коли грабчукъ о панну стараєть ся, то и нашому Вонифатови можна.“

— „Та певно“, відітивъ панъ посадинківъ — „бо прецінь панна о его старатись не буде и до его не прийде.“

„Ми підемо ніби яко родичі его, то се вйде, яко старшимъ“, проказала знову пані посадинкова.

— „А такъ! серденько! старчимъ все вйде.“

„Але треба упершъ ціслати билетъ Евдоки,“ примітила пані посадинкова, — „а вони насъ віт-такъ до себе запросять.“

— „Такъ! перше билетъ ціслемо, а потому самі підемо — або коли ні, то самі зацесімъ билетъ, и такъ буде добре“, докинувъ панъ посадинківъ.

„Най и такъ буде“ пристала пані посадинкова.

Такъ нараджувались панство посадинки ві второкъ, а въ середу мала звершитися перша визита. Пані посадинкова переглянула теперъ всі свої сукні и чипки, щоби, якъ казала, займонувати сусідамъ, панъ посадинківъ витягнувъ знову зъ комоди свої и синівські блідо-жовтаві сурдути аъ широченними компірами, а Вонифатъ, затираючи руки, ходивъ утішно по подвіррю и заготовлявся до декламації привітного вірна въ наро-

чнтій день панни Евдокиї, котрий починався и
кінчився восклицомъ: „многая літа!“ —

Надійшла середа; відъ рана бесідувала вся
семья панства посаджиківъ не про що друге, якъ
лишь про имѣянни, всі ладили и примірювали у-
бори свої, радилася одно другого, — коротко ка-
завши у хаті посаджиківъ гуділо, якъ въ млині;
Вонифатъ такъ бувъ собі раденький, такъ уті-
шений, що черезъ цілий день проти своєму зви-
чаєви, постивъ якъ найсумнінше.

„Гмъ! але то якось не пристойть ити до нихъ
зъ голими руками“, озвалася пані посаджикова.

— „Певно ще ні!“ проговоривъ панъ поса-
джикъ, — „но въ тебе в прецінь рукавички, такъ
якъ въ мене и Вонифата“.

„Еть! я гадаю, не за рукавички, а за те, що
безъ дарунку не пристойть якось ити у перший
разъ въ гостину“.

— „Певно, що треба якогось гостинця імъ
занести, а то бь...“

„Но якого?“ спитала пані посаджикова.

— „Та ту именно о те розходить ся, який
би то дарунокъ імъ взяти!“ сказавъ панъ поса-
джикъ и кріпко призадумався, по хвилі и покрик-
нувъ: — „Ага уже и маю его! въ мене в въ кан-
целярні богато зависаного паперу, то бь можна
пані Пафнуцевій помести его підъ булочки“.

„А фе! те не пристойть“ відповіла пані по-
саджикова, — „будуть гадати собі, що насъ на що
лучшого и не стало и ти, яко письменний лишень
напірть маєшъ“.

„ — „Правда, серденько! могли бь погадати собі,
а...“

„Отъ знаєшъ, я імъ дамъ пару штукъ заби-
того дробу на потравку, а віттакъ печеню на ни-
нішні имѣянни“.

— „Отъ то! то!“ перебивъ скоренько панъ
посаджикъ — „я и самъ думавъ собі такъ, а відъ
себе додамъ імъ ще четвертку баранини“.

Якъ порадилися, такъ и зділали, порізано
дрібъ, куплено баранини, а самъ панъ посаджикъ
закотивъ теперъ рукави, щобъ, якъ мовлявъ, до-
тепно и гарно уложити на таці практичний го-
стинець.

(Дальше буде).

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА въ прикладі до сѣгочасности.

(Написавъ И. Нечуй.)

(Дальше.)

Народній гуморъ въ обходженню зъ божими
речами и теперъ одкриваєця въ нецензурованихъ
канонахъ, акафистахъ всякимъ чиньовнимъ и нечи-

новимъ особамъ, натканихъ часто зъ несказанимъ
гуморомъ, сатирою людями не тільки небезбож-
ними, але навіть благочестивими й добрими... До
того въ своєму розумінню християнства народъ
поклавъ одтисокъ м'яккости, добрости душі, серця,
— тихъ приметъ, котрими дуже відрізняєця
відъ усіхъ натура Українця. Самі строгі речі хри-
стіянської віри здались ёму ясними, и Богъ ёму
здавця батькомъ, господаремъ дуже добримъ, и
дідько — не дуже лихнмъ, навіть добримъ до людей,
и пемло — здавця не таке страшне, темне и гаряче,
и муки пекельні въ ёго призначені за немання мило-
сти й любові до людей, а найбільше до людей біднихъ.
Релігійний світоглядъ Українця ясний, веселий,
немає въ собі ніякого сліду сумного аскетизму,
чернецтва, и кришки не нагадує того плакси-
вого, хмарного, задумливого характеру, котрий
звичайне прикладають до Українцівъ. Плачъ и сму-
токъ въ характері Українця такъ дуже вилитий
въ мелодияхъ українськихъ пісень не має свого
почину въ релігійнімъ світогляді. Плачъ Укра-
їнця — то не слези за втеранимъ небомъ, за ра-
внмъ Адама й Еви. Народъ виплакує историчні
слези политичного и соціального вікового гніту
відъ Татарви, Ляхівъ, Литви, старої Москви, одъ
панівъ, вреначтва, реярччини панщини... Суму-
вання Українця и справді стало теперечки черкомъ
національного типу, — то одтисокъ важкої ми-
нувшости обьярмленого народа, похожего на чо-
ловіка цілий вікъ запертого въ тюрмі, котрий змі-
нивъ свій характеръ, забувъ навіть, що в въ світі
воля й доля и світъ и повітря и радість и вольний
рухъ, котрий нахиливъ голову и не може випро-
статись одъ кайданівъ. Смутна пісня в историчне
засвідчення важкого минушого життя.

Дивлячись світлимъ окомъ на християнські
истини віри, український народъ темними, нелас-
кавими очима поглядає на служителівъ своєї віри,
на біле й чорне духовенство. Не будемо дуже ви-
новати наше духовенство: тутъ вина більше ми-
нувшя история заплутана єзуитами и уніятами,
котра накинута тінъ и на все духовенство нашої
землі. Народъ стоячий поручъ зъ своїми духов-
ними пастырями въ громадському життю склавъ
про ёго своє цінування дуже невігодне для ёго.
Ще зъ давніхъ часівъ старого язичества зостався
и до сѣго часу въ народі чудний, неприязний по-
глядъ на духовенство, такъ що стріча сь попомъ,
або ченцемъ на дорозі віщує невдачу; а коли при-
сниця піпъ, то трапиця лихо. И теперъ поглядъ
народа ставъ ще гірший. Немає въ нашому народі
ні одной приказки пісні, де бь народъ виявивъ
свою повагу духовенству. Теперъ приказки зуть
попівські очи задросними, вовчимъ горломъ; по-

лову шанку — завсім слабкою. Однимъ обідомъ поше не нагудешъ; одъ пона треба втікати зъ церкви; а відъ попаді зъ хати; а коли нема нічого въ стодолі, то біда на престолі! — каже народъ¹⁾. Попа єднати страшно, а бояться єго треба, якъ дідько боїцца ладану, а хвалити можна, прикопавши²⁾. Словомъ сказати, народові теперъ дуже не подобаєцца въ духовенстві претенсія брати плату за церковні треби, за вінчання, хрестини. — Неодраждуючи сєгочасного міського и сїлського духовенства, котре має звичай допомагатиь чи малої плати за треби, не винуючи й народа, котрий звикъ торгуватиь зъ священниками, якъ торгуюцца зъ крамарями, або зъ висока тиче въ руки вільки шагівъ часомъ за працю дуже значну, — ми бачимо тутечки давню неприязнь историчню. тільки підновляну сєгочасними стосунками духовенства до народа, переважуючу ті незначні сєгочасні причини, котрі сами по собі не мали бь доволі сили породити таку нелюбь.

„Буде гарно на світі, якъ пана засинать, а попу підсипать“³⁾. Прислівья ставить попа врівні зъ паномъ. Такъ стояло духовенство уніяцьке и вище православне въ періодъ церковної унії на Україні. Георгій Кониський, споминаючи въ своїй літописі про гетьмана Наливайка, котрий повернувъ багацько священниківъ на православне, очищаючи церкви відъ уніяцької зарази, — каже, що Поляки давали уніяцькимъ попамъ ведіку власть надъ народомъ, порабощали кожному по п'ятнайцять хатъ людей, котрими вони орудували якъ невольниками. Певне люде робили імъ панщину якъ и панамъ. До того ще Поляки дозволяли попамъ умовлятиь зъ парафіянами обь платі за треби, за сорокоуста... вінчання, чинити присилування. — Попи вимагали, якъ мога, більше плати, а люде зъ повлонами до землі просили збавку ціни. И то звалося єднати попа, каже Кониський⁴⁾. Иванъ зъ Вишні, тогочасний писатель, каже до тодішніхъ архиереївъ, игуменівъ: „Ваші милості — одні маєте волівъ та коней зъ оборъ біднихъ селянъ, видераете відъ їхъ грошові податки, лупите зъ їхъ, мучите, гоните до плотівъ, швуть (судна для перевозки хліба на річкахъ) зимою и літомъ, висисаючи зъ їхъ кровъ; ви вбираете фалендишами, утrophимами и каразіями своїхъ слугъ, а въ біднихъ підданихъ нема й черм'яги, щобъ прикрити свою наготу“⁵⁾.

Такъ то за часу унії з'явились попи-пани, архиереї и игумени-пани, маючі своїхъ панщанихъ людей. На Україні, навіть за Дніпромъ, въ Полтавщині священники-поміщики були до часу визволення народа Александромъ II-мъ. Польські магнати дарували священникамъ не тільки землі, але й села и хутори, якъ видко зъ попереднєї мови, а за Дніпромъ въ Гетманщині таке кріпацтво велося відъ часу козачини, прибільшаючиь може випадковимъ сватаннямъ и випадковимъ висвячуваннямъ поміщиківъ въ священники. Ми не запевняємо, щобъ те кріпацтво було дуже розпросторене по Україні, але запевне відомо и те, що по инвентарямъ наданимъ одъ покойного императора Миколая I-го сїльські прихожане повинні були відбувати свою працюю панщину священникамъ, обробляючи церковне поле. И разомъ сь панськимъ осавулою загадуючимъ на панщину по-підъ вікнами траплялось бачити и попівського наймита закликаючого людей до відбужання вільки днівъ роботи на церковнімъ полі, а найбільше въ живива. Тільки після знесення кріпацького права нині царствуючимъ императоромъ Александромъ II-мъ було заказано обробляти церковні землі натурою, а замість того накинута на людей грошова плата для духовенства. Тимъ то піпъ на поглядъ народа ставъ трохи не нарівні зъ паномъ! Тимъ то на Україні й досі не забулися слова: панъ - отець, пані - матка, котрими люде величають священниківъ и їхъ жінокъ.

Засвідчення Кониського обь уніяцькихъ понахъ, котрі домагались великої плати за треби и обходились зъ людьми немилостиво й звисока, доводячи їхъ до земнихъ повлонівъ, має незхитну певність. То певна річъ, що матеріальна користь була підпаломъ въ рукахъ єзуитівъ и Поляківъ, котримъ вони роздмухували огонь на Україні, захожуючи благочестивихъ до унії. Рідко хто приймавъ унью по щирому переконанню, безъ додаци потайнихъ впливівъ заздальгидь підмощеннихъ пружинъ. А ті земні повлони, а той пансько-єзуїцький товъ уніяцькихъ понівъ дуже нагадують про єго шляхецько-єзуїцький первопочинъ и не мають нічого спільного зъ тодішнімъ простимъ православнимъ духовенствомъ, виступаючимъ зъ самого ть народа, такимъ же невченимъ, прѣстимъ и грубимъ, якъ и прѣстий народъ. „До такої неповаги дійшовъ чинъ пресвитера,“ каже тодішний православний писатель Захарія Коштынський, „що вєсний чоловікъ соромився вступити въ єго и трудно було сказати, де частище бувавъ пресвитеръ, чи въ церкві чи въ корчмі“⁶⁾. Руський духовний тоді бувъ той же хлопъ

1) Приказки Номюра. Лист. 4

2) Тамъ же.

3) Приказки Номюра. Лист. 28.

4) Записки о южн. Русі ч. II. Лист. 87.

5) Истор. монаграф. Н. Коттомар. ч. III. Лист. 212.

6) Истор. монаграф. Н. Коттомар. ч. III. Лист. 213.

въ намазанихъ дѣгтемъ чоботищахъ¹⁾. Горе гнуло до землі шию ёму самому и не ёму въ думці було гнути до землі шиі своїхъ прихожанъ. Велика плата за треби, те торгування зъ священникомъ, заведено при унії, при саунтахъ. Доказъ тому маємо въ народніхъ устнихъ творахъ. Всі приказки и прислів'я о священникахъ, де вони показуюцца дуже здирливими и гордими, де виявляецця людська злість проти нихъ, припадають на заходню Україну, на Волинь, Уманщину, Поділь, де довго панувала Польша и унія зъ саунтами²⁾. И справді, теперъ въ сходній Україні, въ Гетманщині, Полтавщині, народъ далеко ласкавіщий до духовенства, а само духовенство яко-сь простіще й прихильніще до народа. Баллада зъ часу унії, записана на Волині, служить красномовнимъ засвідченнямъ про унияцькихъ попівъ и попадь, про тодішний станъ православия и унії, про тодішні стосунки народа до духовенства. Той пам'ятникъ дуже цікавий; ми коротенько напишимо самий ґрунтъ тої баллади³⁾.

На Волині, въ Бобруйському повіті, живъ дуже бідний чоловікъ Кирикъ. Саме въ жнива, въ робочий часъ, ёму трапилася нещасна година - померла дитина. Пішовъ Кирикъ до пань-отця, да впавъ на коліна, промовляючи: помилуй мя чесний отче! нема въ мене ні соли, ні хліба, сховайте дитину, а що маю плати дати, до весни чекайте.

Пань-отець тупнувъ ногою и зґрізнувсь: „а ти плуць,! п'яницц! явъ тебе слугою? Иди до мене днівъ на п'ять косити, а жінка нехай би йшла на ланъ жита мати“. Кирикъ почавъ знову промовляти, а пань-отець на решті давъ Кирикові мулакомъ у спину и назвавъ ёго вретичимъ синомъ (схизматикомъ, то бѣ-то православнимъ).

Пішовъ Кирикъ на кладовище копати яму, ажъ приходять до ёго старий дідъ зъ своєю бородою и показує ёму місце за-для ями. Кирикъ почавъ копати и викопавъ добрий казанъ грошей. За ті гроші справивъ вінъ бучний обідъ, угощавъ сусідъ и помилувавъ пань-отця зъ попадемъ и пресивъ пань-отця поховати дитя зъ благочестиемъ. За благочестия пань-отець злупивъ зъ Кирика п'ятнайцять марбовандіа!

Вернувся пань-отець зъ пані-маткою зъ обіда. Алчущая попадя роздивлася, едукала про Кирика, та ажъ схопилася, дивуючись, де Кирикъ набравъ грошей. Тоді вона дала наставленню панотцеві випитати на сповіді у Кирика про ті гроші. Піпъ зразу заславъ дяка до Кирика и зазвавъ ёго до спо-

віді. На сповіді Кирикъ признався, що викопавъ гроші, але неважає того за грѣхъ. Тоді алчущая попадя виграла ще мудрішу штуку: здійняла зъ бантини свіжу волову шкуру, розігнула по столу, намочила водою, убрала нога въ шкуру ще и драговою зашила, а на голову поставила волові роги. И ставъ піпъ бородатий „яче чортъ рогатий“.

Пань-отець пішовъ до Кирика и почавъ въ одмиляну квартиру лякати Кирика некломъ, чортами, залізними павурами и инчими некальними муками, видуривъ въ ёго казанъ зъ грошима и приборъ до господи. Але сталося велике диво! Попада хотіла казанъ изъ ёго рукъ взяти, — казанъ прирісъ до рукъ; хотіла шкуру волову зняти, — шкура зъ рогами приросла до тіла..... Тоді зібралася громада, люде залігали пань-отця намлачемъ и повели до Почаова, до Матері Божой. Тамъ передъ Начаевською иконою вінъ вивавъ навколівки и почавъ прохати и молитись и зарікатись слухати жінки. Божа Мати відвернулася відъ ёго и такъ вінъ и погибъ въ воловій шкурі.

(Дальше буде.)

СВЕКРУХА.

(Ю. Федьковича.)

(Дальше й копець.)

„Игнаточку, голубе мій,
Тя мене покинешъ!
Тебе займуть, хто зна куди —
А я тутъ загину,
И не знатимешъ мій милій,
Коли поховають!...“
— „Що ти кажешъ моє серце,
Серденько кохана,
Що отсе ти зновъ говоришъ?
Не рви мою душу!“ —
Тай заплакавъ сіромаха....
А моя Маруся
Вже й жалує про сі речі,
Да про свою мову.
„Не журися мій соколе,
Я буду здорова,
Я житиму Игнаточку,
Я тільки жартую....
Утрись сизий, нехай тебе
За се поцілую,
Що тебе такъ налякала
Щирій мій козаче!...“
— „Та бо ти на мене ласнѣ —
А сама, бачъ, плачешъ!“
„Хто, я плачу? — дежъ я плачу?
Я, серце, сміюся!“

1) Тамъ же, Лист. 206.

2) Приказки Помиса.

3) Записки о южн. Русі ч. II. Лист. 83.

Оттагь собі, батча, жили
 Той Гнатъ изъ Марусевъ,
 Оттагь собі розмовляли,
 Оттагь ся журили.
 Козагь милу поцілує
 Зъ усісі сляк —
 А та журба де ділася?
 Де ті дрібні слези?
 Боже ти нашъ милостивий,
 Боже ти нашъ Боже!

Коли чоловіка Ти вигонивъ зъ раю —
 То Ти 'му гостинець на сю землю давъ,
 Гостинець великий: а зветця кохання!
 Се слово солодке Ти самъ мабуть сказавъ,
 Бо въ світі не має солодшого слова:
 „Мій голубе сизий! — Голубко ти моя!“
 Ажъ Ти засміявся, ажъ рай кращій ставъ!
 Хто зна, чи не самъ Ти волисъ не кохавсь?

Та даруйте, люде добрі,
 Що таке плету я!
 Коли жъ бо й я черезъ таке
 У світі бідую!
 Душа бъ рада не вповісти,
 Коли серце каже!
 А съ тымъ серцемъ, нани браття,
 Хто въ світі порадить?
 Боже своє право має —
 Така ёго доля!
 Зъ цілимъ світомъ дасть си раду,
 А зъ серцемъ — ніколи.
 Кому кохать довелося,
 Той самъ сёго знає;
 Добре було бъ въ світі жити,
 Коли бъ не кохання!

Що въ сёму світі не міняєсь!
 И зле и добре. Въ цвіті макъ —
 Маруся маму поховала;
 Журивсь Игнатъ мій небораць,
 Журився, та й упавъ въ недугу —
 Въ шпиталь сердегу оддали,
 А та Маруся изъ тури
 Таки відъ вітру ся валить,
 Тай облягла и вна небога!
 Молилися обоє Богу,
 Щиро молилися! — И давъ
 Той добрий Богъ, чого благали:
 Игнатъ зъ недуги вже підживєвъ,
 И та Марусечка піднялася;
 А щобъ то Бога не судить,
 Дали Игнатові збвнть,
 Та и до дому одпустили.
 Хто годенъ радість моїхъ милить

И хто їхъ щастя наливить!
 Знає той Богъ старий парать,
 Але й помилувать бо знає.
 Игнатъ зъ Марусевъ повертають

До ріднёго дому,
 А не знають безталанні,
 Що буде потому,
 Якимъ словомъ стара мати
 Вийде зустрічати!
 Рада бъ моя Марусечка
 У землю потати.
 Дивлячися на Игната;
 Тяжко закурився —
 Недобрий сонъ, нани браття,
 Въ ночи 'му приснився....
 Серденько вже причувало,
 А сказать не вміло!
 Отъ слухайте побратимки
 Отсе сновидіння,
 Може и вамъ доведеться —
 Не дай того Боже!
 Сонъ не мара, мої снізі,
 Хто се знати може?
 Сонъ се ангіль сь того світа,
 Серафського лику,
 И ходить вінъ якъ нічъ Вожа
 Зъ дзеркаломъ великимъ
 Показувать людемъ долю —
 Лиху й добру долю;
 И стоїть вна змалёвана
 Дивними симболи
 У дзеркалі тймъ великимъ —
 Хто може читати!
 А то жъ добре, нани браття,
 По переду знати,
 Чого завтра дождати?
 Сказать не з'умію!
 Подивлюся на Игната —
 Ажъ серденько мліє.

Сидить йому Гнигитові
 Темнёнької ночи,
 Що вінъ собі такъ якъ було
 Дома парубочить,
 А та стара десь ненечка
 Въ лісь 'го носилає —
 Ніби въ древа, чи би щось те...
 (Вже не пам'ятаю).
 И відъ ніби десь півновъ.
 Приходить до ліся,
 (Ніби те изъ секиров).
 Ажъ тамъ на горісі
 Сидить сизая голубка,

Сидить та воркує;
Вінъ закрився поволеньки,
Щобъ вона не чула,
Тай и спіймавъ! Якъ и спіймавъ,
Такъ ставъ розважати.
Що зъ невъ робить? Е, думає,
Понесу до хати,
Тай пуцу їй у світлицю —
(Се 'му, бачте, свитця).
Отъ уже вінъ десь и дома,
Вже десь и въ світлиці,
Вже й голубку ніби пустивъ —
Ажъ тутъ коли гаяне,
А на столі дві гадині!
Чорні, препогані,
У кочило позвивались,
Лишь очи блищутця!
Якъ уздріли голубочку —
Боже! якъ стрібнутця,
Та за нею — Вінъ за гадевъ...
Гадя совма въ очи;
Вінъ ширинковъ боронити...
Вони ззісти хочуть!
Зновъ займилсь за голубковъ,
Обняли небогу...
Вінъ одну кинувъ за голівъ,
А друга 'го въ ногу
Якъ и утне! — Вінъ прокинувся —
Ажъ піть зъ него лаетця!
Пропам'ятавсь, перекрестивсь,
Та ажъ тогди сизий
Догадався, що се лишь сонъ!
Помолився Богу
И за себе и за свою
Сердешну небогу.

Пришовъ Игнатъ та до дому,
Всю челядь витає
Гарнимъ словомъ, а Маруся
Дарунки виймає:
Кому хустку, кому люльку,
Кому зновъ коралі,
Кому гарне монестечко,
А ледінямъ пави,
Та шовкові політики,
Пишні кручанці —
Ажъ літають, ажъ загула
Відъ радіщъ світлиця!
А въ світлиці — ажъ жлитця!
На тисовімъ столі
Стоить хустка превелика,
Дорога, шовкова,
Махталь мирси золотої,

Яскі черевки,
Чистимъ срібломъ підковані,
И дугачъ великий
На ланцюжку золотому!
Ні іла, ні пила
Та Маруся, а свекрусі
Отсе накупила;
Ще и душу була бь дала
За 'дно добре слово!
Оттаке то! а свекрухи
Нема, бачте, дома,
Да не въ шинку, не у Шлѣми,
А въ баби Стасихи,
Якъ та гадя свої трої,
Дують якесь лихо —
Таже лихо та погане!
Да и не розкажу!
На що й казати, пани браття,
Коли не поражу.

Коли не поражу я лихові тому,
Чого вповідати, чо світъ турбувать?
Виводитця лихо и въ ріднѣму дому!
Хто сіє отруту, отруту 'ме жать —
Такъ люде говоря — а того не має!
Той гадяче жало въ світі розсіває,
А предсі панує — їму добре жить;
Отъ за що я тужу — чо серце болять!

Чого въ світі пропадаю,
Чо зъ Богомъ сварюся!
И не дбаю, пани браття,
Хоть загублю душу.
А може такъ таки треба?
А може... О може...
Боже ти нашъ милосерний!
Боже ти нашъ Боже!

Може твого царства не має на світі?
Може ти насъ долі у найми предавъ?
Може ми крѣпацтва штемповані діти?
Може Ти мій Боже! може я вгадавъ!
Чого жъ рідний батько ріже свого сина,
Чого мати тратить ту рідну дитину?
Аби свою волю дугаву вволити!
О Боже мій вічний! не хочу я жить.

Не хочу я въ твою світі
Маятись, страдати!...
Хиба вернімъ, пани браття,
До нашого Гната.

Сидить Игнатъ въ своїмъ домі,
Да сидить за столомъ,
А Маруся коло ѣго —
Щасливі обоє,

Бо ненечка обомь рада;
Марусю вбіймає,
Медомъ-виномъ напуває,
Невістковъ взиває,
Дитямъ своїмъ, життямъ своїмъ!
А моя Маруся
Ноги мие, та купіль п'є
Тій своїй свекрусі —
Не свекрусі, а матусі,
Ріднесенькій мамі!
А та невістку частує
Срібними чарками!
„Марусечко, життя моє!
Напийжеса меду!“
Напилася.... тай лишь вцала,
Якъ та крига леду
Игнатикові на коліна!
„Игнате, я гину!...“
А другий донь и зложили
Въ нову домовину!
Оттаке то дієсь на білому світі!
Той самъ п'є отруту, а того трують!
А вни ще намъ кажуть, що ми Божі діти.
О! ми Божі діти, що жиломъ поють!
Донька кладе маму живу въ домовину,
А синъ душить батька, бо грошей не ма,
Въ шинку гарцювати до білої днини,
А братієть тимъ часомъ отрути шука
На рідного брата, бо батько загине,
Та треба ділитця и грішми и скриневъ —
А на що ділитця? най лучше мині!
А братіка можна въ червонімъ вині!
Але Гнатієть, що той Гнатієть?
Спитаєте браття —
Нічо любі! Господаріть
У батьківській хаті,
Та ненечку поважає,
Та людей шанує,
Сиротами опікуєсь,
Голоднихъ годує,
И не вишовъ зъ ёго хати
Бідний небагатий,
А зъ челядеговъ обходитця,
Якъ зъ сестри и зъ брати;
Кождому є своя правда
И скрина набита,
И грошниківъ чималий гудзъ,
И сорочки шиті,
И въ неділю одпочиноєть,
И своє гуляння!
Тількі вінъ самъ молоденький
Ходить якъ въ тумані,
Ані смутний, ні веселий
Така ёго доля!

А Марусина могила
Зеленіє въ полі
Чорнобрівцями укрита,
Та біловъ делівъъ,
А тополя справля д' горі,
Якъ вічна надія.¹⁾

Децо за поселення угорської України
Русинами и за унію церкви православної угорськихъ
Русинівъ зъ Римомъ.

(Написавъ Улянь Ц. въ Відню.)

(Далше.)

По смерті Зейкана сиділи на престолі владичімъ мункачівськимъ Порфирий, Арданъ, Методъ Раковецький и ще кілька иншихъ, котрі, якъ Колларъ догадуєтця, зъ Волощини або зъ Греції приволикались, и за котрихъ навіть не знати чи, и де посвяченне владиче отримали. Відъ р. 1670 ажъ до р. 1688 не находимо ані найменшої згадки за будь який успіхъ унії; мусить реакція взяла зновъ верхъ. Греко-слов'янський востокъ подвоївъ свої сили, щоби епархию мункачівську, передню стору жу православия, не пустити підъ римську опіку.

Политичний складъ того часу надобився дуже для реакції. Мальконтенти угорські Петро Зринний Надаздий и другі, а по їхъ затраченню князь Семигородський и Текелій, котрий цілу сіверну Угорщину для себе загарбавъ, підняли традиційну політику Бетленъ-Габора и Ракочого и стались завзятими ворогами всякої централизації, — одже и церковної, — и поборниками автономіи такъ політичної якъ и церковної для всіхъ конфесій въ Угорщині.

Славна битва підъ Віднемъ, въ котрій цісаръ за поміччю короля польского Собеского Турківъ побідивъ (1683), привернула однаковъ зновъ давний порядокъ. Військамъ німецько-цісарськимъ, котрі чимъ разъ то дальше Турківъ зъ Угорщини до Балкану витискали, мусіли и ворохобники угорські, сторонники князя семигородського и Текелёго піддатись. Текелій убігъ до Семигороду, азъ відтамъ, понеже князь Апафій ёго при собі держати не мігъ, до Туреччини. Мункачъ, столицю смілого самозванця Текелёго, боронила сёго жъ жінка Олена

¹⁾ Поправки у „Свекрусі“ въ ч. 40. стр. 478, переділка перша, віршъ 16. и 17. въ долу місто „муштруєтця“ и „муштрунку“ має бути „муштруєтца“ и „муштрунку“; переділка друга, віршъ 17-ий зъ гори: місто „вицихъ“ має бути „витихъ“; віршъ 20-ий місто: „урвали й душу“ має бути: „урвали ій душу.“

Ракочева через три літа; наононь мусіла и вона здатись. Цілу Русь угорську заняли цісарські війська, а за військами прибула до краю нова товпа мисонерів римських. —

Ще не минувъ був рік по заняттю Мункача, якъ кардиналь Коллоничъ, котрий нічого такъ горячо не бажавъ якъ перепровадження унії на Русі угорській, въ товаристві мисонера римського Осипа de Samillis, родомъ Грека, до тої столиці владичої прибувъ. Сего заволоку грецького поставивъ Леопольдъ I., якъ здаеця, по волі курії римської, Владикою Мункачівськимъ. 20. Цвітня 1690 ввели Епископъ зъ Гроссъ-Вардейну и Клобушницький, наставивъ дїбръ Ракочого, номината de Samillis - а въ урядъ владичий¹⁾.

Владика Осипъ славний зъ своєї глибокої науки схоластичної, посвятивъ ціле своє життя підвигненню підупавшої унії. До сего уживавъ вінъ дуже часто синодівъ партикулярнихъ, відъ котрихъ вінъ меншого опору сподївався. Одинъ такий синодъ відбувся 24. Цвітня 1690 р. въ Мункачи, де и Владика зъ 7. своїми „викариями“ повився; 1. Маю того самого року згромадивъ вінъ близько 60 священниківъ въ Шатмару, 25. Вересня т. р. въ Зборові, 8. Падолиста въ Станчи, а 17. въ Стрпшові, 14. Грудня въ Гомонні, а 18. въ Тернаві, 30 Грудня 1690 и 12. Січня 1691 въ Мункачи, а 2. Мая зновъ въ Шатмару. 350 священниківъ узнали єго своїмъ Владикою, и зложили въ єго руки римське віровіповідання. Кардиналові Коллоничому, омїкунові молодого Фнанць - Ракочого (сина Текелєго), удалось привернути ченцямъ руськимъ всі добра належачі до монастиря св. Николая, а загарбачі черезъ Юрка Ракочого. 18. и 21. Січня 1691 віддавъ Клобушницький за призволомъ молодого Ракочого всі посїдлості монастирські въ руки адміністрації чернечої. —

По смерті Осипа de Samillis вибрало духовенство руське на свого Владика въ р. 1704 Осипа Годермарського²⁾. Той загорїлий католикъ и сторонникъ цісаря не страхався виступати проти бунтовникамъ-Ракочамъ навіть зъ мечемъ.

За для тої причини не удїливъ єму папа свого потвердження, (якъ звісно, ставця після каноничнихъ правъ рука, що кровъ проляла, негідною до уряду церковного) незважаючи на те що цісаръ Осипъ I. номината (22. Вересня 1707) затвердивъ и що ревнитель римський Осипъ Годермарський

1) Basilowits. II. ст. 87 и слїдуючі.

2) На кінці подамо таблицю Владикъ мункачівськихъ. Про Владика Камінського Петронія, котрий передъ висвяченнямъ Годермарського завідувавъ єпархією, незнаємо навіть, чи вінъ мавъ посвячення єпископське.

більше якъ хто небудь другий приздачувався до придавлення всякихъ реакцій проти унії. Надармо уступався за нимъ цісаръ Осипъ I. (письмомъ зъ дня 5. Січня 1711), цісарева вдовиця Елеонора (25 Септ. и 30. Січ. 1711), и цісаръ Кароль VI. (11. Марта и 16. Цвітня 1712). — Курія римська не відступила відъ свого „non possumus“¹⁾. Владичі Годермарському не зісталось нічого якъ уступитись зъ престоло владичого и въ характері Игумена на горі чернецькій віку свого дожити. 14-го Падолиста зложивъ вінъ титуло и урядъ єпископський въ руки ченцівъ.

Се поступованне курії римської доказує, що корені, які мисия уніяцька на Русі пустила була вже глибоко тоді въ землю руську буди вссались, коли папа такъ завзяте и для такъ малої причини цісарському номинатові затвердження удїлити не хотївъ.

Другимъ доказомъ, що католики нової апостази зъ сторони Русинівъ угорськихъ до православия вже не страхались, є тверда и уперта завзятість, зъ якою Епископи лат. обряду на незалежність престоло мункачівського чинились. Орлавський Владика, графъ Баркочий осміявся руського Владика Мануїла Олшавського въ р. 1747 до Орлави завїзвати, и присилувати єго до зложення присяги, що зверхність Орлавського Епископа узнавати буде²⁾: Въ наступуючїмъ році зъявився Баркочий самъ у Мункачу підъ позоромъ, що хоче звідіти латинський прихїдъ того міста, а вправді щоби руську престольну церкву підъ свої наглядъ взяти. Архидияконові мункачівському, єнеральному викарому консисторії руської и кількомъ другимъ духовникамъ руськимъ наказавъ вінъ записигнути, що на будуче зверхність Орлавського Епископа узнаватимуть, а відъ Владика Олшавського зажадавъ вінъ письменного затвердження тої присяги, котру вінъ, яко руський Владика, передъ рокомъ въ Орлаві зложивъ.

1) Навіть письменне поставлення єя зъ сторони священниківъ руськихъ не змогло дїягчити завязтїя твердого курії римської. На тімъ письмі находитья підписъ: Jacobus Staurowsky Archidiaconus Varenoviensis. и ще другихъ 24 священниківъ, міжъ котрими 20 руськими буквами. Петенти відкликуютья на 3. вишїмъ, підъ котрою Русини унію приймали и утверджають: cum admiratione intelleximus Episcopatum Munkacsensem non esse canonisatum, et Eppum Hodermarsky Vestram Sanctitatem confirmare non velle. О потвердження Владика просить вони въ надїї „quod multum labefactata Unio... reborabitur, ac Schismatici reunientur.“ Грамота писана въ Грудню 1712; Sitzungsberichte ст. 513. грамота 7. (V.)

2) Basilowits IV. стор. 31 и слїдуючі.

Ще більше напросівся на автономію руської церкви наступник Баркочого, Єпископ Карло граф Естергазій. Він не дозволяв відправляти Олшавському навіть богослуження владичого, зупиняв йому дуже часто в урядованню єпископським, и наказав всім Русинам-униатам, щоби церковні датки и десятини не руським понам а лат. ксєндзам віддавали, и щоби при мішаних шлюбах завше лат. священник находився, котрому в такім разі всі доходи належати мають.

Такими натисками придавлене духовенство униацьке вислало Архидиякона — пізнішого Владика — Івана Брадаче яко депутата на двір царський, щоби передь монархою жалоби и жадоби руського духовенства виявити.

Цісарева Марія Тереза узнала справедливість и потребу усунення жалобь руського духовенства и вставилась до куриі римської за канонизацією Єпископства мункачівського. В своїм письмі до папи Кліма XIII вичислює вона причини, для яких підперав жадоби Русинів, и такь тому: 1) що об'ємь епархії греко-униацької такь великий, що престоль мункачівський самостайним бути може. Вона обнімала церквей 675 дійсних приходів и 119.107 твердих униатів¹⁾. 2) Що через канонизацію устануть спори Єпископів-викарих мункачівських з Владиками орлавськими, котрі собі верховну власть надь Русинами-униатами а навіть надь самими Владиками руськими привлащують. 3) Що стань теперішній наносить униі велику шкоду, а народь руський може легко назадь до шизми вернути; народь руський, котрий більше на поверхні ознаки зважає, якь на право, (!) видить вь Владиці православнимь (одже находився ще за часівь Марії Терези православні Єпископи вь Мункачу) вь порівнанню зь Владикою униацькимь, урядника не зависимого и вищого, котрий не лише титло, али и власть владучу має, и на свого суперника — униату зь погордою позирає. Наколь станєть и Владика — униата йому рівнимь, можь буде сподіватись, що и остатокь православних Русинів до униі приступить. Цісарева обо-

в'язуєть на удержанне канонизованого Єпископа давати річно 5000 р.²⁾.

Марія Тереза займилась тою справою такь горячо, що до сего письма до папи прилучила и друге подібної гясти до кардинала Албаного, котрий її своєюкомь бувь. Вь тімь листі розписуєтьця справедлива цісарева ще свобіднице и пригадує що Русини лишь того жадають, що імь 1649 року, коли вони до униі приступили, обіцяно, и що то не буде кривдою для Владика Орлавського, сли всі униати стоятимуть підь властью свого Владика, такь якь стояли доки буди православними. Владика Орлавський може всіх латинників такь якь давніше підь жезломь держати²⁾.

Ніхто однакожь такь ревно, а разомь такь розсудно не займився справою свободи церкви русько-униацької якь гнать Володзько прокураторь генеральний чина св. Василя. Той учений и правдолюбивий мужь не жалувавь ані праці ані заходу, щоби загрожене суття епархії мункачівської и самостайність її ратувати. Вь тімь згляді відносився вінь кілька разівь до Нунція римського у Відні, переписувавсь вь справі канонизації Єпископства зь канцлеромь тої нунціятури, зь другими високими достойниками вь Римі зь Кардиналомь - протекторомь, и вплинувь наконець через миссионера одного на урядь консисториальний вь Римі. Братанець того миссионера представивь цілу дотичну справу кардиналові Антонельому; Єпископ Орлавський же Естергазій піславь зь своєї сторони реплику підперту 113 точками через Нунція до двору цісарського. Відь того часу слідивь Володзько за кожнимь крокомь Естергазого; йому удалось перечитати письмо те Естергазого а зь єго переконався вінь що всі наведені тамь точки не дуже важненькими були.

Володзько дізнався зь цілої переєсправи, що такь Нунцій якь и самь Папа канонизації не противлятьця, и що тому ділу лише Єпископ Орлавський перешкоди ставлявь. — Світлий и учений Василіянь повишукувавь и повнтагавь зь архивівь старі дотичні письма и документа щоби натягнені доводи и задавнені та спірні права и домаганки своїхь суперниківь по змозі старшини и справедливіщими доводами відперти. Міжь тими

¹⁾ Для порівняння подаємо слідуючі дати: Після одної звістки зь р. 1660 обнімала тоді угорська Русь 769 церквей т. е. 353 униацьких, а 416 православних. Нині обнимають обі епархії (мункачівська и прашівська, котрі становлять давншю одну епархию мункачівську) разомь 861 церквей т. е. 557 мункачівських (376 матерних а 181 дочерних) а 304 прашівська (225 матерних а 79 дочерних церквей). Греко-униатів живе вь обохь епархияхь разомь 528.289 т. е. 384.950 вь мункачівській а 143.289 вь прашівській епархії.

¹⁾ Dabantur in civitate nostra Vienna Austriae die 30. Aprilis A. D. 1766. (Sitzungsberichte вь наведеній розпра. Грамота. IX.)

²⁾ Тужже Грамота X. „Episcopi Agrienses in populum lat. ritus qui Ruthenis mixti cohabitavit... plena jurisdictione fungerentur, Episcopus autem Munkacsiensis... in populo solum, qui unitus est et ritum graecum sequitur. consisteret totaque Episcop. Munkacsiensis jurisdictione ordinaria unice ad ritum sui populum et ceterum restricta esset“.

В І С Т І.

письмами мало одне знаходитись, котре доводило, що закимъ ще Християнство по лат. обряду въ Угорщині розширилось віронсповіданне восточно-православне въ єпархії Мункачівській вже давно процвітало¹⁾.

Ще 5 літь минуло, закимъ курія римська булею (зъ дня 19 Септ. 1771) канонизацію мункачівському єпископству уділила, місточко Мункачъ до достоїнності столиці владичої, а церковъ тамешню до гідности церкви катедральної для Єпископа-уняята піднесла. Руському Владиці уділивъ папа всі ознаки, права и привилеї, якими Владика латинського обряду величаютьця.

Иванъ Брадачъ именованій въ 1767 р. через Мелетого Ковача, Владика зъ Гроссъ-Вардейну Єпископомъ (20. Цвітня 1768, (висвячений монахъ чина св. Василя діставъ відъ цїсаревої Марї Терези и відъ папи Кліма XIV яко перший канонизований Єпископъ Мункачівський потверджений.

(Дальше буде.)

¹⁾ Sitzungsberichte... въ наведеній розправі грамота XI и XII: „Existimarem utilissimum fore, producere documenta, quae probant, quod priusquam in Hungaria religio Christiana sit introducta in ritu latino, jam in ritu graeco exercitum suum habuit in partibus Dioecesis Munkacsensis.“

На яке письмо монахъ-прокураторъ відкликуюцца и чи тото письмо ще нині де знаходитця незнаємо; неможъ однако судити, що вінъ въ порожню бочку гудивъ. Много дотичнихъ грамотъ, ще до теперъ не печатанихъ лежить ще въ порохахъ архивівъ угорськихъ. —

ЗАГАДКИ.

(Зъ збірника народнихъ загадокъ В. Лучаковського.)

3. Все йде, а нічого не уйде,
Все б'є, а нікого не виб'є —
А прецінь єго вішають?

4. Лізу по желізу
На м'ясную гору,
Зъ деревлянимъ верхомъ?

(Одгадки в другому числу.)

ОДГАДКИ

до загадокъ у 40. ч.

- 1. Рибарі, риби и вода.
- 2. Мишъ, когутъ и кітка.

—Товариство „Просвіта“ равночне свої загальні збори (26 Падоляста) не, якъ ми доносили, о 3½ год. але точно о 5. годині вечеромъ.

—Така сама борба правописна, яка колись у Чехні и у Южнихъ Слав'янь тривала (више Centralblatt für slav. Literatur и Bibliographie), така сама борба постала недавно у вищій Лувації поміжъ прихильниками старої а нової, справленої правописі. — Який кінець ваяла вона у Чехні и южній Слав'яниці, такий возьме и у Лужицяхъ. Прихильники старої правописі уживають за ружжє неправду и клевету и мають по своїй стороні всіхъ дурненькихъ (die Einfältigen) зъ народу, правлячи імъ, що поправлена правописъ повалить релігію — прихильники жъ нової правописі опирають ся на умьтності и правді и можъ протє добачати напередъ, що при сихъ и побіда останеть ся, тимъ першче, що вони самі лишень по слав'янськи пишуть та вистачають книжки и часописі. —
Чи у насъ не подібно діеть ся?

Чужі люде цїнять нашихъ писателівъ українськихъ вище, чимъ лїи зъ насъ Галичанъ. И такъ переложивъ братъ-Сербинъ Ол. М. Рад. у літературно-науковімъ письмі сербськимъ „Вила“ (Русалка), у 24. ч. повістку нашого Марко-Вовчка „Максимъ Гримачъ“, а у 26 ч. того жъ другу: „Чумакъ“ (по серб. Кириджуїя). Незвісний переложивъ знову у 14. ч. Тараса Шевченка поезію: „Хустива“ (по серб. Рубац) а Fliegende Blätter, котрі зъ початкомъ с. р. подавали переклади повістей Стороженка „Уси“ и „Голка“, подали теперъ у 1218 и 1219 ч. идилю П. Куліша: „Орису“ зъ иллюстраціями.

Въ Берліні стала відъ недавна виходити нова чєська часописъ „Влапик“ підъ редакцією п. Фрича, чєського ємигранта. Ся політична часописъ єсть органомъ молодой Чехні и обороняючи самостійність кожного слав'янського племені виступає проти нарусизації. П. Фричъ висказавъ такожъ въ статті „At' žije Ukraina“ своє сердше співчуття для безталанної України якъ и загаломъ для всіхъ Малорусинівъ, — за що єму велике спасибігъ! До єєго часу появилось 3 числа єєї часописі: — дальше перєславне „Влапик-а“ въ австрійську державу заборонене.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Руська: Въ Перербурві вийшовъ: „Збірникъ українськихъ цісєнь зъ голосомъ“, Николаи Лисєнка. 1868.

Російська: Стороженко списавъ на російськимъ явиці: „Заколдованый дубъ“

А. Булбасовъ видавъ після жерель историчню монографію „Кирилль и Методій“.

Сербська: Вийшли: „Славєнски розговори у главним славєнскимъ језицима, руски, польки, чєшки, бугарски и српско-хрватски (кирилицею и латинськимъ письмомъ.) Саставио Драгутин Томај Тумински. У Београду 1868“.

— „Црна вјєст или смрт Михајла М. Обреновича III-српскогъ князя. У Земуну на велику госпоинну 1868“.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косаць, Дръ В. Лукаковский, Ом. Паршицький, Дръ К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: **Иванъ Микита.**

Зъ друкарні Ставропитійської.

ПРАВДА

ПИСЬМО наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місте, каменця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411²/₄

Панъ Вонифать.

(Гумореска В. Лучаковського.)

(Дальше.)

Всі троє взялися теперъ за свої убори, щобъ гарно пристроїтись; пані посадницька поклавши на себе що найкращий шляфрочокъ, якъ мовляла, отласову мантилю, та очіпокъ зъ ріжноцвітними стрічками и шлярочками проходила пишно по комнаті, то поглядала зъ усміхомъ у зеркало; панъ посадникъ одягнувшись у свій шарококомірний нефалдований сурдуть перебиравъ заодно у рукахъ старі свої рукавички, а Вонифать, що щетивъ бувъ таки злетіти до панни Евдокиї — вибігъ ще у городецъ, — твердивъ свої вірші на пам'ять, а щобъ и ему не явитись зъ порожніми руками, зайшовъ у цвітникъ и зриваючи пахучі цвітки, силувався звити зъ їхъ гарну китицю. — Серце его ажъ застукотало відъ радості коли згадавъ вінъ, що ниньки зможе надивитися на свою дівчину, котра его зъ борщу обтирала, а зъ котрою відъ сеї щасливої хвилі годі було ему побачитись. „Усі квітки зірву,“ говоривъ вінъ самъ до себе, „най и знає, що не жалую їй нічого въ світі,“ а віттакъ посковчивъ у клубецъ цвіточний, присівъ, схопивъ жменею цілий сніпокъ зілля, и вже витягавъ его геть таки зъ боріннямъ, коли та судьба нависла и ту зазірла свого вибранця и пустила якъ разъ на нісъ его розбюшену нчолу, — котра розуміється вжала его немидосердно.

Вонифать скричавъ на весь голосъ, покинувъ цвітки, а надолохавъ и себе немало, а що найбільше то уже свою мамуню, котра не знала теперъ, чи зацитькувати розжаленого сина, чи не дати змогчнсь пухлині, яка въ одній хвилі побільшила заломаний носикъ одинака у кругленькій поважний огірочокъ, и хто знає, чи рішнвъ бувъ би ся теперъ нашъ посадниковичъ показатися хочъ на улиці, коби сильна воля залюбленого серця не

звеліла ему забути на те все та піти таки въ гостину до панства Пафнуцихъ.

Вибила п'ята година; панство посадники рушили зъ дому. Прийшовши у сини Пафнуцихъ, вступивъ Вонифать на передъ зъ билетомъ, за нимъ поставилась кухарка зъ тацюю зъ дробомъ и зъ бараниною, віттакъ пані посадницька, а за сею панъ посадникъ, держучи въ рукахъ довгую сукню жінки, щобъ не повалилася въ поросі.

Такимъ несподіванимъ гостямъ вишли обоє сусіди и панна Евдокия зъ тіткою на зустрічъ. — Всі просили прибулнхъ до покою; — но дарма. Пані посадницька шарпнула ще свого одинака за полу, а той, зміркувавши волю своєї матери, отворивъ теперъ свій ротикъ и ставъ уже виголошувати въ честь соленизантки слова многа... а... ді..., коли пакостна судьба напустила въ ту саму хвилю величенну муху такъ близько передъ губу декляматора, що сей и півравъ її непощадно разомъ зъ вдихомъ у горло, и закашлявшись надобре не тільки утявъ свою деклямацію на другімъ уже слові, аде розмахуючи руками и поваливъ чвертку баранини якъ разъ изъ таці на аемлю.

Всі поспішили на ратунокъ поєтові, а пані посадницька, не знаючи причини такого сялього кашлю, а дбаючи про здоровля свого одинака, подала ему скоренько напиться шалянку лугу, котрого черезъ помилку зъ побічъ стоячої бочки набрала була. Лугъ зробивъ своє діло; Вонифать прийшовъ до себе и хочъ чудно зачалася перша гостина панства посадниківъ у сусідівъ, то таки думно и шумно вступила пані посадницька зъ рідницею у світлицю. По широкнхъ короводахъ и по витанню айбраннхъ гостей, нево-прибувші заняли свої місця. Пані посадницька задля високости уряду свого мужа и значіння усіла на канапі, панъ посадникъ зайшовъ въ розговори зъ мужичинами, — а Вонифать? Вонифать навіть ставъ проти гериннхъ панцамъ, паннамъ що рядномъ посідали підъ стіною

и, якъ звичайно за щибетаннямъ хихотаньомъ, та побачивши посадниковича зирнулись міжъ собою, та не знати відъ чого пофакривали собі хусточками лица.

Небавкомъ стала молодіжъ забавлятися у ріжні гри; вся світлиця ходила відъ співанокъ, бесідъ та сміхівъ. Лишь Вонифатови нашому не співати, ні веселитися; туга, любові, жаль и друге ще таке обгорнуло его молодецьке серце, и недали ему ні пари зъ усть пустити, а очи его не гуляли по гарнихъ личкахъ молодихъ дівчатъ, а зав'язали таки на панні Евдокиї, що мовъ та зоря ясна затемнювала красою всіхъ своїхъ подружокъ. Вонифата мучила любовъ, тай годі.

Но однако жъ и ту судьба недобра пакостила его немало. Бувало, що ино зверне вінъ очи свої на панну Евдокию та стане въ її вдивлюватися, ажъ призабудеся, — а та судьба-пакосниця уже и підсуне ему замість Евдокиї, гидку її тітку, такъ, що здавалось усімъ, що вінъ нарокомъ за сею очима водить. И при забавахъ, до якихъ и Вонифата запрошено, виходило бідному завсїгди такъ, що або стара тітка коло его, або вінъ коло неї сидати мусівъ. При піжмуркахъ, у котрі гралась панямочки, коли Вонифатъ бігавъ зъ зав'язаними очима, тітка найскорше давала ему шіймати себе, и найіншльнище знову его ловила, а при судженню фантівъ випадало мовъ би на перекори, що Вонифатъ, замість гладонького личка панни Евдокиї, мусівъ обсипувати поцілунками таки поморщені губоньки старої тітки. Кождий его поглядъ, примиланне, усміхъ минавъ, на диво, завсїгди Евдокию, а потрафлявъ тітку, котра, рада зъ такої симпатії посадниковича, одвічала розумієть ся, на все то утисненнємъ руки, то надоптаннємъ на ногу, то поморгомъ, то Богъ знає якимъ миленькимъ усміхомъ. Старій бо тітці и не першина була завляти свої любові молодимъ хлопцямъ, а нашъ Вонифатъ умучений симъ всімъ, зажурений та лихий уже на таку довгу неудачу, задумавъ теперъ по скінченій грі удалитися далеко відъ гостей у який закутокъ, та обдумати певний спосібъ, якимъ би відвдатися відъ нависеної тітки, а зблизитися до панни Евдокиї. Въ удивленню найдоріднище роздумувати, то жъ и Вонифатъ нашъ удався у другу комнату, а заглянувши у куточку розложистий фотель, поскоривъ сюди, щобъ сховавшись у широкій свій комірць, тамже привадуматися.

Но горе! судьба підставила и ту ему свою номеньку; бо ледве повалився вінъ необачний цілою вагою на крісло, ажъ те, отареньке собі, и розсипалось таки підъ нимъ, та розтвекло собою на добавокъ спору флянчину зъ амонькомъ, ко-

трого панъ Пафнуцій уживавъ на ліки для товарищівъ, та безречу такому куточку поставивъ бувъ.

Пахоці недобрі розляглись теперъ по всімъ усюдамъ, а Вонифатъ нашъ мусівъ не лишень відложити своє думанне на другий часъ, але ще и слухати дотепи та вигадки веселихъ дівчатъ, котрі на перекори ему поміжъ собою щибетали, що придбашка ся сталась ему за горячими любовними заявами передъ гидкою тіткою.

Якъ уже попередъ казали ми, то Вонифатъ, вибираючись на им'янини, не ївъ зъ радощей черезъ цілий день нічого; довго навіть не відзивався у его той голодъ, придалений солодкими гадками про Евдокию; но коли и въ Вонифата було крімъ душі тіло, то и у ему заворушилась небавомъ охота попоїсти. Солодкі гадки любовні вилітали зъ его серця одна по другій, турання его про милу панну Евдокию блідали передъ голодомъ, якъ та зоря на заранню передъ сонцемъ, гуморъ нашого посадниковича до сихъ поръ веселий та добрий змінювався на сумноликий, а коли уставлено стіль до підвечірку, озвався голодъ такъ сильно у его, що, коли не гості, Вонифатъ бувъ би покрякнувъ може: „давайте їсти!“

Однакъ Вонифатъ пішовъ ще передъ тимъ до голови по розумъ, а сей и пераївъ ему; закимъ прикесуть їдо, вийти симъ часомъ на хвилюку на двіръ, віддихнути свіжимъ воздухомъ, та такимъ побитомъ розігнати гадки за хлібъ насущний. Такъ міркуючи вишовъ Вонифатъ до сіней, похиливъ задумавий долі голову, а судьба, що тільки разівъ уже доскулила ему, завела его теперъ, щобъ нагородити своєму вибраному за всі прикрі доскулення свої, просто у комору, — що отворомъ стояла, та переповнена була всякимъ їдомъ та напнтками!

Зразу недовірявъ собі Вонифатъ, чи на яві, чи у сні ему така нагода лучилась; вінъ важивъ навіть у своїмъ розумі, чи вступити ему у чужу комору; но голодъ а віттакъ практичність, котра по батьку ему дісталася, перемогли всі сирупули своє, їдо пришилося до его, а вуджена ковбаса промовила такъ тепло до серця, що забувши въ тій хвилі навіть за панну Евдокию, Вонифатъ нашъ сплюнувъ, оглянувся позадь себе, та поскочивъ таки у комору, приперши за собою двері, котрі небавкомъ хтось и на ключъ зачинивъ.

Незнакомість місця, темнота и зачинення дверей зразу затрівожили посадниковича, но по малу освоївся вінъ зо всімъ тимъ, а віттакъ и поступивъ пару кроківъ на передъ, простягнувъ руки и ставъ глядіти за ковбасою, котру вже передъ симъ завважавъ бувъ у коморі. — За хвилю мали звершитися всі его голодні бажання, вінъ кусавъ

івъ уже удумці смачнецьку вуджену ковбасу, коли отъ! замість сеї якесь лихо наднесло ему підъ руки чоловічу постать, що сильно обнявши его за шию, зложила на повислі его губи гарячий поцілуй.

Вонифатъ скаменівъ зъ переляку и ажъ по хвилі стямившись зміркувавъ вінъ необачний, що постать, котра его прижала до грудей, була.... не-нависна тітка!

„Ахъ! віщувало міні мое неповинне серце, дорогий Вонифате! що ти за мною сюди прийдеши“, озвалася вона солоденько и зачинила Вонифатови уста ще другимъ поцілункомъ.

— „Пані!“ покрикнувъ затрівожений поса-дниковичъ „Пані!“....

„Такъ серденько! такъ голубе мій сизокри-лий, знаю я, що ти пропадаєшъ, що ти побиваєшъ ся за мною, бо и мое серце не зъ леду, бо и у ему вигрілась така сильна любовъ идъ тобі, що....“

— „Пані! що говорите?“ перебивъ її наля-каний Вонифатъ.

„Що? ти не віришъ міні? о! я тобі щирю правду кажу, мовъ на св. сповіди, правду ясну, якъ сонце, а коли не казала я нікому досі, то тобі голубе, скажу, що люблю! люблю, я... лю-блю тебе!“ и поцілувала зновъ посадниковича.

— „Пані! позвольте хочъ слово....“

„Ні! ані слова! бо я твої гадки и думки від-гадую, я тебе досить пізнала уже и не кличъ мене більшъ панею, а кажи міні ти!... ти моя....“

— „Пані! я глядавъ за....“ покликнувъ знову Вонифатъ.

„За мною! знаю, — знаю, и знайшовъ всь мене!“

— „То помилка, пані! я за....“

„Що помилка?“ щebetала далі тітка: „мое серце незводить мене ніколи, ти за мною шукавъ!“

— „Ні! за ковбасою, пані!“

„Ахъ, Господи! якъ же ти гарно відмовляєшъ ся, а звідки тобі таке до голови прилило?“

— „Пані! я за васъ навіть и не гадавъ!“ за-репетувавъ знову Вонифатъ.

„Правда! ми лишень здужаємо вірно любити, а муцини на словахъ инші, а на думкахъ инші; но ти, мій голубе! ти не маєшъ лишинь смілости сповісти міні свою любовъ, котра нинішнього дня при забаві перебивалася на лицю твоімъ; знаю я що то несмілость може! ти ще молодий, то и не знаєшъ норівівъ злихъ мужчинъ; сідай же теперъ коло мене и будь для мене щирий! Видишъ, хочъ міні не пристойть ту зъ тобою бути, однако жъ посвячуюсь для тебе, бо люблю тебе несмовіджено; захвайся проте супокійно, а зявимо собі нашу взаімну, щирю любовъ.“

Вонифатъ хотівъ щось одповісти нависній тітці, однакъ у тій самій хвилі засвирбівъ его на-бримілий носикъ такъ сильно, що замість прого-ворити, пчихнувъ на ціле горло.

„А най же тебе....“ крикнула гнівно затриво-жена тітка „бачъ якого лиха накоївъ ти, небавкомъ готовъ злетітись сюди цілий димъ; фе! хто жъ ви-дівъ підъ таку хвилю такъ голосно пчихати!“

— „Перепрашаю, дуже перепрашаю!“ одві-тивъ Вонифатъ.

„Отъ неказала я, що цілий димъ зворушить тимъ пчиханнямъ, а то вже хтось и иде сюди зъ світломъ“, проказала наполохана тітка та й тру-нула свого любого у куточокъ за дрери, звелівши ему тихо справуватись, доки ціла заверюха не пе-ремине. Вонифатъ шурнувъ навіть скоренько за двери, и волівъ усісти на мішку зъ мукою, якъ щобъ мала дізнатися его мати або и ціле місточко за его тайні сходни зъ старою гидкою тіткою. — Ся и стрігнула скоро зъ комори, обіцявши по якімсь часі випустити свого милого на волю, а той відотхнувши трохи свобіднище ставъ теперъ на ново глядіти за ковбасою, по котру судьба его сюди завела була. Но ся недобра загадала и ту надъ біднимъ посадниковичомъ посміятися, бо ледве що укусивъ вінъ спорий кусень тої ковбаси, а вже и мусівъ її, виплювати, бо сира була. Вонифатъ ажъ пінився відъ злости; на разі хотівъ вінъ по-перевертати усе въ коморі, а виттаць утечи вікномъ; но перекипівши, повалився знову на мішокъ зъ мукою, а люба тітка випустила его небавомъ на волю зъ темної в'язниці.

Не подякувавши навіть своїй освободительці, влетівъ теперъ обмучений нашъ Вонифатъ чимъ скорше до покою, щоби за свою кривду старябити все, що по его думці поставили, панство Пафундні гостямъ на підвечірокъ; но горе!... у покою заставъ вінъ уже порожній стіль, а лицень слуги заходи-лися, щобъ опратнути порожні склянки та тарілки.

А що діялось у світлиці за той часъ?

Підъ весь той часъ думала пані посадникова що найкращі думки на будучину. Сидючи за ідломъ поручъ свого мужа турала вона про ту веселу хвилю, коли яко сваха панства Пафунднікъ засяде вона до весільного обіду и тішити-метъ ся своєю невісткою, красною Вадонією. Не бачучи при столі свого одинальчика, думала вона, що сей до-тепний, якъ мовляла, завсігда на вигадки, понорн-стувався свобідною відъ забави хвилею, та побігъ домівъ, щобъ вигадати для дівчатъ яку гарну за-бавку, та розвеселити нею по відвечірку ціле то-варство. Ще сиділа вона у сихъ золотихъ дум-кахъ, коли и дійсно любий її одинальчикъ вбігъ

скоренько до комнати, и обмучений увесь приоста- новився якъ разъ на самій середині хати. Узрівши таке и зрадовавшись немало дотепністю сина, по- скорила пані посадниковна, спішно до его, и стала уже випитувати въ него яку штучку думає вінъ передъ гістями викинути, коли сей, почервонівши відъ злости и майже крізь слізи покрикнувъ смь- нимъ здоровимъ голосомъ: „істи!“

Гості, котрі думали собі зразу, що Вонифать станувши по середині хати, стане імъ що небудь співати, або декламувати, коли учули розпучливе слово: „істи!“ ажъ зайшлися відъ сміху, а панни а міжъ ними навіть и тітка, не можучи уже довше дивитись на дурненього Вонифата, стали и вино- ситись одна по другій зъ світлиці. Однакжъ се ще більше розлютило голодного посадниковича. Не думаючи богато, розъярений гнівомъ вирвався вінъ зъ объятій своєї цікавої мамуні, покочивъ до стола, схопивъ тарелку и вдаривъ нею що сила обь землю. Лихо хотіло, що кусничокъ долетівъ навіть до уходячої тітки и потрапивъ її у руку, но завимъ гості здужали стямитись зъ несподіванки покочивъ нашъ Вонифать зъ плачемъ и крикомъ до дверей и на чудо всімъ, наживавъ цілому до- мові Пафнуцихъ п'ятами.

(Конецъ буде.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА въ прикладі до с'єгочасности.

(Написавъ И. Нечуй.)

(Дальше.)

Ця балада трохи не до словечка підперас слова Кониського обь уніяцькихъ попахъ, передъ котрими люде падали навколішки, котрі дерли зъ людей гроші, а найбільше за тебеи по благоче- стию, чи по православию. Не можна не згодитись зъ заміткою п. Куліна до цієї балади¹⁾, що въ ній обмалёванъ тогочасній станъ православного народа и уніяцько-польськихъ попівъ, „тихъ наемниківъ, а не пастирівъ“, котрі задля користи приймали унію и, якъ поводитця зъ перевертнями, давили свій народъ, признаючи ёго схизматичнимъ, грабували, дерли, якъ тільки мога, дивились на ёго тимъ ви- сокимъ, гордимъ, шляхецько-езуицькимъ поглядомъ, котрий вони приймали відъ кс'єндзівъ. Ті земні по- клони, те надання навколішки, випитування на словіді про сторонні, мирські интереси, те ля- кання простого народа некломъ, дідьками, та нена- висть и зависть простому мужикові, — все то пахне

духомъ езуицькимъ, тхне й дичіе польско-ксен- дзівськимъ ладаномъ. А велика ненависть народа до духовенства виявлена въ баладі, пімста страш- ною божою карою, такі вирази якъ: „ставъ піпъ бородатий, мовъ той чортъ рогатий“, виявляють намъ, що именно уніяцьке духовенство зъ самого початку підняло народъ проти себе, якъ проти са- самозванного, чужого, противного народові...

Давня то річъ! але послідъ її свіжий и до с'єго часу. И до с'єго часу застаецця въ народіві такий самий поглядъ на духовенство, теперъ уже православне; бо давні прислів'я, приказки, пісні, балади й до с'єго часу живуть въ народі, а зъ ними живе й поглядъ. Счасла унія, але духовен- ство уніяцьке тільки перевернулось зновъ въ пра- вославне и вдержало свої звичаї, свій шляхецький поглядъ на народъ, наділило ними навіть и право- славне духовенство. Теперъ все наше українське духовенство найбільше повиходило зъ простихъ, сільськихъ людей, але воно теперъ обжилося, трохи забагатіло, просвітилося и почало ставити себе трохи аристократично до простого народа.

Теперішні наші матушки, вчені въ пан- сионахъ и невчені, давно поскидали народні пар- чеві очіпки, намітки, кунтуші и другі національні убрання, а зъ убраннямъ позбувались и поперед- нії простоти въ обходженню зъ людьми. Молоді попаді мають теперъ за велике „monvais tôn“, по- сидіти, побалакати зъ сільськими молодницями, прий- мати їхъ гістями, ходити до їхъ въ гості, якъ ро- били ще їхъ матері. За матушками потяглися и молоді батюшки, обходячись зъ людьми звисока, по-панський, а не по братерський, цураючись їхъ простихъ обідівъ, бесідъ, їхъ хліба-соли, роз- мови зъ ними простої, рівної, на їхъ простій мові. Разомъ зъ просвітою, зъ наукою почала ширитись міжъ українськимъ духовенствомъ не народня укра- їнська мова, а языкъ науковий школьний, на ко- трому вони вчилися въ школахъ. Въ домахъ пра- вославнихъ українськихъ священниківъ сім'я заго- моніла по великоруський, а на Підлісью и въ Гали- чині уніяцьке духовенство підманене Польщою давно забуло народню українську мову и не роз- мовляло ніче, якъ тільки по-польске. Польска мова не вийшла зъ моди и досі навіть въ сім'яхъ пра- вославнихъ священниківъ на Волині й на Поділі!! Така зміна въ нашому духовенстві дуже пошко- дила ёму передъ народомъ, бо зъ нею разомъ за- велися панські звичаї, аристократичні стосунки до народа и аристократична мова дуже відріжняюча духовенство відъ простого народа, якъ ніби відъ чужого. А мова має більше значности, яі жъ якъ думають звичайно у насъ! Инча мова, не народня

¹⁾ Записки о южн. Русі. ч. II. Лист. 83.

ставити чоловіка дальші відъ народа, а найбільше мова, котру самъ народъ вважає не за просту, а за панську. У насъ нехай хочъ би й мужикъ цвенькне по польскій, або хто заштокає по великоруській (такого мужина я зъ роду небачивъ, щобъ штокавъ по великоруській), то вже й скажуть, що вінъ говорить по панській, и назвуть ёго якъ не паномъ, то панськимъ прихвостнємъ, або ще й краще! Щобъ річъ наша дійшла до розуміння, нехай хто уявить собі, що наприи. въ Сербіі завелось бъ духовенство, котре заговорило бъ зъ народомъ по чеській, по польскій, або якъ инче! Якъ би воно здавалося народові! Або якъ би въ Великоросіі загомоніло духовенство до народа по українській, або по польскій, по чеській! Якого бъ тамъ росколу одчахнулося зъ разу!! А нашъ народъ чимъ же поганьший відъ другихъ людей на світі? Вінъ ще не такъ побитий, якъ на Білорусі, де народъ звикъ до всякого чуда, мовчатиме и не промовить й слова. Объ нашихъ и галицькихъ просвіченихъ людяхъ я не говорю й слова; ті вже оговтались, звикли до всього. Тимъ ніщо не буде чудно! тимъ байдуже! Але народові буде здаватися всяка зміна зовсімъ инче.

Такъ то наукова просвіта, зміна звичаївъ, матеріальний захитокъ конечно тільки въ рівні зъ народомъ сільскимъ, инча, народня великоруська або польська мова въ духовенстві — поставила ёго въ одинъ рядъ зъ панами, додавши ёму аристократизму нелюдського задля нашого народа. А була панщанна повинність одбувати роботу на церковному полі ще більше розкоренила въ народі непривітний поглядъ на духовенство. На Україні почувте часто, що народъ дуже прихильця до старихъ священниківъ. Молоді кажуть, що чарка має велику ролю. Чарка — чаркою. Але запевно відомо, що старі священники не відріжняюця відъ народа навіть мовою, простіці, доступніці для народа, не мають панських закарлючовъ дуже гдкихъ задля народа.

Зъ такимъ аристократизмомъ, заведеннямъ у насъ міжъ духовенствомъ, при такому свіжому сліду церковної панщини и до сёго часу позоставалися де-які збори зъ народа. Ще й досі не вивелось у насъ рокове, — линування¹⁾. Правда, молоді матушки соромляця йти прохати по селу; звичай цей виводиця, — але вінъ бувъ недавно, а нужда и теперъ хочъ кого навчить воржі зъ макомъ істи якъ кажуть. Окромі того ходження по

1) Линують на Україні звичайне матушки, разъ або два въ годъ об'їжджаюця хати збираюця пашню, борошно, хлібъ, пшепцю, ялень... Въ просвітою цей звичай виводитця...

селу зъ хрестомъ, зъ кропиломъ, зъ молитвою, плати за треби, за подзвінне, за коровни и инч. — все те здавця небагатому чоловікові здирствомъ при подушнємъ, при податяхъ, постояхъ. Запевне відомо также, що де-які станові, справники и другі чини близькі до народа, — самі Поляки, нетерплячі православного духовенства, підіймали народъ проти ёго за плату за треби. Все те зібралось до купи и розвилло поглядъ не дуже вигідний для духовенства, о чімъ ёму бъ треба погадати немало, взявши голову въ обидві руки... Є пісні въ народі про попівъ, попадь, дяківъ, паламарівъ, немаючі місця въ друкованні, де надъ ними глузує народъ¹⁾. А чи то жъ не доказъ тому, що народъ не має доволі моральної поваги здержуючої вольний, сміливий рухъ творчества?

Про чорне духовенство міжъ ниродомъ склалася така жъ не добра репутація. Не почуваячи въ собі нахильности й потягу до аскетизму, народъ сміливо судить недостатку монашества. Не вважаючи на чорну ризу, якъ на несхибну умову потрібну для вічнєго життя, народъ злучає зъ нею недоладні моральні приклади. Вічна злоба — до гроба, чорна душа, не промахъ въ ділахъ цєго суєтного світа, — все те якось злучилось зъ чернечою, чорною рясою въ думці народа. Поважаючи дуже монастирі, святі церкви, київські пещері, народъ не дає великої поваги монахамъ, що не дають промахи. Українські дівчата співають не одну таку пісню:

„Прийшовъ чернець до черниці,
А въ черниці вечерниці...
Добри-вечіръ черничко!
Добри-вечіръ сестричко!“

Про вище духовенство въ золотихъ митрахъ народъ тямить дуже мало. Не дурно силалось таке чудне оповідання баби, котра розказувала, якъ бачила въ Києві, въ Лаврі, митрополита. Середъ церкви, ніби казала баба, сиділа митрополитова жінка напнута білою наміткою (въ білому клобуці). Господи! яка хороша, якъ хороше вбрана въ стрічки та дукачі (ордери). А коло неї ходить митрополитъ такий здоровий та патлатий! та все кадить до неї, та вурноче, якъ той голубъ коло голубки (протодияконъ). Може бути, що це неправдива приказка народня, а складка-нісенітниця якогось підпанка, глузуючого надъ простимъ народомъ. Такихъ складокъ ляхівського походження дуже багато ходить міжъ вченими та панами на Україні.

(Дальше буде.)

1) Ой слаба, слаба, любонь я умру!

Підіть приводіть попа и дяка,

Нехай же я роспишуся тай за животомъ и т. д.

МУСІБВА ПІСНЯ.

НАДЪ ЧЕРВОНИМЪ МОРЕМЪ.*)

(Втѣкл, голова XV.)

- 1 Заспіваю Господеві,
Славно бо прославивсь:
Коні вінъ изъ іздецями
Поввергавъ у море.
- 2 Моя сила моя й пісня —
Господь, мій заступникъ,
Вінъ мій Бігъ, ёго співати,
Восхваляти буду, —
Бігъ батьківъ моїхъ, — до неба
Вознесу—прославлю.
- 3 Бігъ вінъ брані и руїни,
На иня Егова.
- 4 Хвараона зъ ёго військомъ
Вкинувъ вінъ у море,
У червоне море вкинувъ
Зъ ёго отаманьямъ.
- 5 И пожерла їхъ пучина,
Пійшли на дно камнемъ.
- 6 Господи, твоя правиця
Широко простерлась;
Права рука твоя, Боже,
Ворогівъ побила.
- 7 И величявъ переваги
Стеръ еси противнихъ;
Пославъ гнівъ свій — и пожеръ їхъ,
Якъ огонь бадилля.
- 8 Подувъ зъ низдеръ буйнимъ вітромъ —
Води розступились;
Мовъ стіна, загусли хвилі
На Червонімъ морі.
- 9 Рече ворогъ: „Уженуся,
Наздожену въ полі,
Попаюю собі здобичъ,
Удовольню душу;
Вихоплю меча изъ піхви,
До ноги всіхъ витну.“
- 10 Ти повіявъ буйнимъ вітромъ —
Окрило їхъ море;
Мовъ те оливо втонули
У глибокихъ водахъ.

*) Подаємо дві пісні съ перекладу Библиї, зробленого на Україні, — щобъ прислухатись, що казатимуть наші патріоти свещенники: чи такъ, якъ оце печатаємо, стихотворнимъ складомъ появяти сі високі пісні въ Библиї, печатавши її вповні, чи переложити їхъ тоді прозою.

Редакция.

- 11 Хто рівенъ тобі, нашъ Боже,
Міжъ тими богами?
Хто такъ славенъ святощами,
Страшенъ у повазі,
И великими дивами
Несказанно дивенъ?
Простягнувъ еси правицю —
Іхъ земля пожерла;
 - 13 Визволивъ народъ зъ неволі
Правдою своєю,
И ведешъ ёго потужно
У землю святую.
 - 14 Рознеслась тривога всюди:
Сумно Хвилістимцямъ,
 - 15 Обнявъ страхъ Едомськихъ дуківъ,
Трусцяця Моавські,
Всі Хананські недовірки
Наче віскъ потали.
 - 16 Поки твій народъ проходивъ
Черезъ їхъ осади,
Поки, Господи, проходивъ
Твій народъ спасенний, —
Обгортавъ їхъ страхъ и трепеть,
Рушити не сміли;
Підъ правицею твоєю
Мовъ покаменіли.
 - 17 И зведешъ народъ свій, Боже,
На ті гори любі,
Де зайнявъ ти займанщину
Підъ своєю святиню.
И осѣлишъ народъ вірний
Навкруги святині,
Що поставишъ міжъ горами
Своїми руками.
- Царствуй, Боже нашъ великий,
Во віки и віки.

ПЕРЕДСМЕРТНЯ ПІСНЯ МУСІБВА.

(Законъ поновлений, голова XXXII.)

- 1 Приникни, небо,
До мого слова;
Ой слухай, земле,
Я возглаголю.
- 2 Дошемъ полмеця
Моя наука,
Падуть росюю
Мої глаголи.
Покропить дощикъ
Ранню травицю,

- Изросять роси
Зелó и древо.
- 3 Бо призову я
Имя Господне,
Вслаблю величчя
Нашого Бога.
- 4 Вінъ — скéля наша,
Вёршене діло;
Его дороги —
Наші закони.
Щира вінъ правда,
Нема въ нímъ кривди;
Вірна зарука,
Нема въ нímъ хиби.
- 5 Ви жъ померзіли,
Ви розопсіли;
Мовъ чужі діти,
Себе звертіли.
- 6 Чи того жъ хоче
Господь відъ тебе,
Люде безумний
Нáроде темний?
Вінъ же твій батько,
Рідний отець твій;
Вінъ тебе зъ-малку
Собі зголубивъ.
- 7 Споглянь очима
У давні давна,
Послухай слухомъ
Зъ роду до роду.
Поспитай въ батька —
Вінъ тобі скаже,
Въ старого діда —
Ясно зъясуе.
- 8 Пороздававъ Бігъ
Людянь займища,
Поосаджувавъ
Чадъ Одамовихъ,
Поклавъ гряниці
Міжъ народами
Лічбою синівъ
Израїлевихъ;
- 9 Собі жъ виділивъ
Народъ єдиний —
Зайнявъ Якова
Собі въ займище.
- 10 Знайшовъ ёго Бігъ
Въ дикому полі,
У широкому
Степу-пустині;
Водивъ вінъ ёго,
- Навчавъ вінъ ёго,
Берігъ вінъ ёго,
Мовъ ока свого.
- 11 Якъ орель собі
Гніздо звивас,
По-надъ дітками
Кругомъ лігас;
Якъ орель крила
Держить широко,
Дітокъ на крилахъ
Носить високо:
- 12 Такъ Господь одинъ
Скрізь водивъ ёго,
Не було въ ёго
Бога иншого.
- 13 На високóстяхъ
Осадивъ ёго;
Родюцимъ зерномъ
Годувавъ ёго;
Медъ изъ каменя
Дававъ смоктати,
Добру олію —
Зъ скéлі цідити.
- 14 Дарувавъ ёму
Масло зъ товару,
Зъ овець молоцо,
Жиръ изъ ягнятокъ;
Дававъ барани
„Хлібні“ Васанські,
А съ козлять — самі
Почки „пшенишні“.
Напувавъ ёго
Червонимъ виномъ,
Чистою кровью
Виноградною.
- 15 Та вгодувався
Надто Ешурумъ,*)
Зъ жиру брикався,
Тукомъ залився;
Забувъ Господа,
Що создавъ ёго,
Занедбавъ скéлю
Спасення свого.
- 16 Завдавъ Богові
Жалю богами,
Гнівивъ Господа
Огидливими.
- 17 Не Богу служивъ,
А ідоліві:
Дававъ „пóсвяти“
Богамъ недавнімъ,

*) Израїль.

Що не знано їх
У давні часи,
И батьки ваші
Не боялись їх.

- 18 Занедбавъ еси
Кам'яну Скелю,
Знехтувавъ Бога
Сотверителя.
- 19 Вбачивши Господь —
Одвернуць лице
Відъ синівъ своїхъ
И дочокъ своихъ.
- 20 И рече Господь:
„Закриюсь відъ нихъ,
Підожду кінця
Сихъ перевертнівъ,
Сього народу
Безувірного.
- 21 Великий мій жалъ
Черезъ тихъ богівъ;
У саме серце
Мене вражено,
Що віру мою
Изневажено;
А ще більшого
Я жалю завдамъ
Тому людові
Невіженному:
Підверну ёго
Підъ безбожниківъ,
Уражу ёму
Серце глибоко!
- 22 Гнівъ мій полон'ямъ палає,
До дна пекла тліє,
Вигублю я все твориво,
Огнемъ гори зрушу.
- 23 Обгорну людей бідами,
Засиплю стрілами.
- 24 И палитиме їхъ голодь,
И жертиме згага;
Нагодую німи звіря;
Нашлю ядъ гадючий.
- 25 Ихъ юнацтво й парубоцтво
Гинутиме въ полі,
А дівчатка, немовлятка
И діди — въ господі.
- 36 Різко васъ порозсипаю,
Въ хирявимъ приплодомъ, —
И ім'я ваше велике
Зникне міжъ народомъ.
- 27 Такъ я думавъ — и вчинивъ би,
Одного боявся:

Щобъ моімъ гнівомъ невірний
Народъ не втішався;
Щобъ не славивъ: „То не Божа
„Всемогуща сила,
„То моя рука потужна
„Дива наробила!“

- 28 Бо народъ сей не шукає
Доброї поради,
И нема людей розумнихъ
У ёго въ громаді.
- 29 Ой коли бъ вони великі
Речі зміркували!
Інші бъ ради радували,
Про кінець свій дбали.
- 30 Якъ би тисячу погнала
Людина єдина,
Або двохъ десять тисячъ
На війні побиле,
Коли бъ Бігъ, недвижна скеля,
Въ біді їхъ не кидавъ,
И Господь, заступникъ певний,
Ворогамъ не видавъ?
- 31 Бо їхъ скеля не така,
Якъ наша святая, —
Самі вони те вбачають,
Самі добре знають.
- 32 Виноградъ їхъ процвітає
На поляхъ Содомськихъ;
Его корінъ корениця
По садахъ Гоморськихъ;
И важкі ёго грони
Висять жовчи повні;
Гіркі ягоди въ тихъ гронахъ,
У роскішнихъ, повнихъ.
- 33 Вони вина наливають —
Ядомъ заправляють,
Щиримъ ядомъ отрутою,
Драконською кров'ю.
- 34 Чи не въ мене жъ надъ симъ родомъ
Лежить вирокъ тайний,
Запечатаний печаттю
Зъ моїми скарб'ами?
- 35 Міні мститися, карати
Й щаст'ямъ дарувати,
Не загасця хвилини —
Іхъ лиха година.“
- 36 Господь буде судомъ правимъ
Свій народъ судити,
Жалкуватиме згадавши,
Що се ёго діти.
Іхъ оруж'я сила зникла,

- Згинула потуга.
А відь споминокъ про славу
На серденьку туга.
И промовить: „Де жь ті скелі,
Ті боги дівались,
Що відь нихъ ви собі долі,
Щастя сподівались?
38 Що ідали зь вашихъ жертвовъ
„Посватне“ м'ясиво,
Що пивали у „приносі“
Виноградне „пиво“?
Нехай встануть изь руїни
Вамъ на запомогу.
Нехай здійнуть зь серця туту,
Изъ души тривогу!
39 Ото жь знайте й розумійте:
Я въ світі єдиний;
Нема Бога опрїчъ мене,
Нї святої сили.
Я вбиваю й оживляю,
Раню и сцїляю;
Мойму гнїву нема впину,
Милосердю — краю.
40 На землі піднявни руку,
До неба сягаю,
И глаголю: „Во вікъ віка
Живу, не вмираю!“
41 Якъ я вигострю блискучий
На мої присуди, —
Горе, горе вамъ, ледачі,
Беззаконні люди!
42 Мої стрїли вп'ююця кровью,
Тїла мечъ нажреця.
Кровью вбитихъ, тіломъ бранцівъ
Втішу ярє серце.“
43 Веселїгєся, язиці:
Божї ви народи.
За раби свої вінъ мстився,
За їхъ кровъ, за шкоди.
Відомщеннямъ вінъ палає,
Зрадниківъ карає;
Свою землю и народъ свій
На-вікъ очищає.

Пр. Кїнець переложено такъ, якъ зрозумїв єго Гер-
деръ (Vom Geist der hebräischen Poesie.)

Дєцѣ за поселєннє угорської України Русинами и за унїю церкви православної угорськихъ Русинівъ зь Римомъ.

(Написавъ Улянь Ц. въ Відню.)

(Дальше и конецъ.)

Хочемо ще кількома словами станъ и долю угорсько-руського духовенства унїацького начертнути.

Хочъ свободи и автономїи церкви руської при приняттї унїї римської (1689). були загварантовані и хочъ Авдїепископъ-примасъ Липпай навазувавъ, щоби дїдичї унїацького священника на рівні зь латинськимъ мали, не зважа на те, дїждалося угорсько-руське духовенство такого переслїдування и пониження, яке закарпатні Русини за часівъ Бродовича поносити мусїли. Священниківъ руськихъ уважали пани-шляхтичї за своїхъ підданихъ, и присиловували їхъ або самі, або черезъ своїхъ урядниківъ не лише до робіть и до всіхъ тигарівъ панщини, але втручали їхъ неразъ самовольно безъ відомости Владикъ до в'язниць, карали їхъ тілесними и грошевими карами и наносили на духовенство, а навіть и на річи церковні всілякі зневаги и халепи. Якъ відомо не давило крєпацтво люду сєльського нїгде такъ душе, якъ въ Угорщинї, а при заколотахъ, які при кінци віку 17-го Угорщиною колотили, сталося и такъ, що розбуяла шляхта при огяднїмъ обходженню лат. духовенства зь Русинами, котрі свого обряду покидатись не хотїли, ярмо крєпацьке наконєць и на духовенство руське розтягнула.

Папа римський дїзнавшися за таке, наклонивъ посередкомъ кардинала Коллонича цїсаря Леопольда I. до узгляднення жалобъ руськихъ унїаївъ и до усунєння подібнихъ зневагъ и кривдъ, які Русини-католики зносити мусїли. Цїсарь винувинивъ свій королєвський обов'язокъ и видавъ Русинамъ-унїаїтамъ привилей, котримъ вінъ права и свободи церкви угорсько-руської на завше забезпечити старався.¹⁾

„Церкви и священники руські“, — жадає цїсарь въ дотичній грамотї, — „мають всіхъ правъ и свободъ уживати, які церквамъ и священникамъ лат. обряду принадлежать. Відъ дня оголошеннї вселюдного настоячого диплому не позволяється нікому, якого би вінъ стану и уряду не бувъ, и найменшої свободи церкви унїацької нарушити, безъ рїжницї, чи тотї права и свободи Русинамъ

¹⁾ Datum in civitate nostra Vienna Austriae die 23 mensis Augusti A. D. 1692. (Sitzungsberichte въ навед. рєсправї, грамота VI.)

після каноничних приписів, чи внаслідок спеціальних данських або княжих привілеїв належить. Хто тої волі цісарської не виконуватиме, той підпадає карі, котра за подібну провину против церкви лат. обряду приписується. Шляхтичі-поміщики, котрі жалуються, що через вимку тих кавалків землі з підданства, на котрих церкви і монастирі будуються, їх доходи уменшуються, мають по своему розумові за удобренням руського Владика і відповідно до числа душ кожного міста або села, сим тільки землі і на таких місцях відділити, кілько і де для випосаження церковей, шкіл, священників і дяків потреба буде. Се право існує і тоді, коли би пани-дідичі його виконати не хотіли, а згадані кусні землі суть вже ipso facto силою сього привілея від всіляких крпацьких обов'язків і від панщини вільні. В таких разі тратять дотичні пани-дідичі право презентації на так довгий час, доки не виконять приписів каноничного права. Сини правого ложа руських священників не можуть бути яко діти вільних людей до крпацтва прислотовані, а наколи так де справді сталось, мають бути зараз на волю пущені, виявши сих, котрі надбавши мужицьких, панщині підлягаючих земель, тої свободи позбулися. Тими свободами хіснуватимуться однако ж тільки уніяти, а не обіймає сей привілей також не-уніятів, православних. Наконєць волисть собі цісарь, яко апостолський король Угорщини, щоби Русини по змозі не свої, а латинські свята святкували; деякі важніші свята церкви восточної вільно ім'я лиш за призволом свого Владика святкувати, в котрим разі пани до роботи примушувати їх не сміють. Без волі Владика зажадується тако ж церкви ставляти, і закладати нові приходи.

Сей диплом цісарський був оповіщений на всіх єнеральних конгрегаціях і у всіх комитатах, в котрих тільки уніяти находились.

Що могла однако ж допомогти воля цісарська за котрою не стояла сила, а тільки кусень пергамину? Бутну своєю зледацілою шляхти розярив ще більш такий немочний наказ монархи. Гнет і зневага руського духовенства дійшла в початку 18-го віку до найвищого. За се пересвідчує нас друга грамота дана Карлом VI. в 1720 р. на оборону Русинів угорських. В тій писемі потверджує цісарь руському духовенству всі свободи і права, які йому Леопольд I. уділив, і винить панів-дідичів о такі діла, що лиш дивуватись треба, що так в 18. віці існувати могло, як на пр. що деякі пани-поміщики землі церковні для себе загарбують, що вільних людей

дуже часто на панщину гонять, а навіть поповичів правого ложа у неволю¹⁾ запрягають.

Сей диплом потвердив наконєць (1. Верес. 1720.) і соймъ краєвий угорський.

Для доповнення моєї розправи даю ще і список хронологичний Владиків мукачівських, по за як дасть ся він при малім числі і при недокладності жерель історичних уложити.²⁾

Лука прєзвитеръ до 1454 року. — Иванъ до 1491 — Володиславъ до 1551 — Иларий до 1561 — Сергий до 1606 — Евтимъ до 1618 — Петроний до 1620 — Иванъ Григоровичъ до 1627 — Василь Тарасовичъ до 1635 — Порфинъ, Арданъ, Софроний, Юшко до 1642 — Петро Партений до 1650 — Малаховський, Амфилохъ, Іоаннський до 1661 — Волошинівський до 1661 — Мавроордачъ Лоховський до ? — Липницький до ? — Куличийський (Kulisizsky) до ? — Рафаилъ Ангелосъ до ? — Меодий до 1667 — De Camillis Осипъ до 1688 — Каменський Петроний до ? — Годермарський Осипъ до 1709 — Бизанцій Юрій Генадъ до 1716 — Олшавський Симеонъ Степанъ до 1733 — Бляшовський Гаврило Юрій до 1738. року.

ЗЪ ГУМБОЛЬДА.

Жизнення сила або Родийський духъ.

(Оповіданне.)

У Сиракузанъ були свої пойкилі, якъ и у Атинців. Вмображення богів и богатирів, греческі и италийські діла художничі вкрашали пестрі притвори Портику. Тамтуда-то и пливъ безпрестанно народъ, мовъ тая ріка: молодий воїнъ ишовъ дивитись на живописані славі діла предківъ и захожувавъ ся до подібнихъ подвиговъ; художникъ смішивъ, щоби налюбоватись видомъ кисти (пензля) великихъ творцівъ. Межи незчисленимъ мно-

¹⁾ Sitzungsberichte въ наведеній розправі Грамота VIII.: „Vobis... mandamus quatenus... Huius (que) ejusmodi presbyterorum partim ad servitutem et colonicalem conditionem redactos, partim vero stupendo sane modo venundatos pristinae libertati restitui facere.“ Datum Viennae 13. Augusti A. D. 1720.

²⁾ Епархія Пряшівська єсть частиною мукачівської. Її основавъ цісарь Францъ I. патентомъ зъ дня 6-го Лютого р. 1816 підъ ч. 2518; папа Пій VII. канонизувавъ її грамотою зъ дня 22. Вер. 1818 р. Вона підчинена Архископові (лат. обряду) Стригоньскому.

Первий Владика Пряшівський Юрій Тарковичъ висвятився въ єпископи 1821, а умеръ 1841-го року.

жествомъ образівъ, що Сирокузане зъ великою пильністю въ матернімъ краю зібрани, бувъ одинъ, одинъ лише, котрий відъ цілихъ сто літъ звертавъ увагу всіхъ прохожихъ. Коли уже Юпінтеръ Олімпійський або Кекропсъ, основатель мість не бувъ окруженъ юрбою подивлячівъ, коли богатирський духъ Гармодія и Аристокитона нікого більше не займавъ, передъ овимъ образомъ все товпивъ ся цікавий народъ. Зъ-відки таке въ німъ сподобанне? Чи бувъ вінъ може уратованимъ діломъ Апелеса, або нащадкомъ живописної школи Калімаха? Ні! Вправді сиявъ той образъ приємністю и повабомъ, однако жъ, що тикався зливу красомъ, виразу и складу цілости не мігъ вінъ ити підъ пару многимъ иншимъ въ пойкилі.

Народъ зъумлявъ ся и подивлявъ, чого не розуміє; а поміжъ подивлячами того рода найдешъ не мало клясъ. Сто літъ уплинуло відъ того часу, коли той образъ бувъ вивішений, а значенне ёго не було еще одгадане, хочъ Сиракуза въ тіснихъ мурахъ своїхъ більшъ обіймала талантівъ художничихъ, якъ весь прочий край водою обдитої Сицилії. Навіть не відано допевне, въ котрій святці вінъ перше проховувався; видобуто бо ёго изъ потрошеного корабля, котрий, мізкуючи по товарахъ, відъ острова Родусъ бувъ надпливъ.

На передній части образа написана була група молодцівъ и дівчицъ біля себе стоячихъ. Були вони гарні подобою, однако жъ не мали на собі ніякого одіння и хибовало імъ на тімъ стрімкімъ зрості, що въ статуахъ Праксителя и Алкаменеса подивляють. Сильніша будова членівъ, на котрихъ сліди тяжкої натуги значили ся, чоловічий виразъ туги и журби; все те здавалося ихъ віддаляти відъ небесного, а приковати до родимої землі. Ихъ волоссе було украшене простимъ листтямъ и полівими цвітками. Бажливо держали рамена къ собі витягнені; але ихъ сумне и сурове око було звернене къ духові, котрий въ яснімъ блеску посередъ нихъ уносився. Мотиль сидівъ на ёго рамени, а правицею державъ вінъ просто до гори горящу свічу. Будова ёго тіла була округлава, якъ у дитини, а ёго поглядъ небесно-живий. Повеліваючи спозиравъ вінъ на молодці и дівчиці у стіпъ своїхъ. Більше знаменъ примітнихъ годі було на образі одмітити. Лишень у споду деякі гадали одмічати букви Z и C, зъ котрихъ то сей часъ и аложено мення художника Зенодорусъ, рівнозвучне изъ пізнішимъ вилителя колёса: (Знати и перше мали старовинники не менше смілости, що й теперъ.)

Однако жъ въ Сиракузі не хибовало и на толкователяхъ сего загадочного образу, котрий бувъ

звісний підъ именемъ „Родийського духа“. Значці художества, именно молодші, не видержали-бъ, прожогомъ вернувши изъ проїздки въ Коринтію або Атину, що-бъ не виступати зъ якимъ-то, новимъ поясненнемъ: Одні держали духа за виразъ идеальної любви, котра збороняє тісесної розкоши; другі думали, що вінъ означає владінне духа надъ страстями. Мудрійші же мовчали, догадували ся чогось величнійшого и зъ захватомъ подивляли поединчу зуставу сєї групи въ пойкилі.

Такимъ побитомъ річъ не була рішена. Зроблене зъ образу не одну копію, иноді и зъ всілякими додатками и посиламо у Грецію; але все таки не одержано певної вісті, ні о походженню, ні о значенню ёго. Ажъ ось одного разу зъ ранішимъ восходомъ звїздобрау Плеядъ плава на морю егейськимъ опъять отвертою аїстала; прибуло тоді много кораблівъ відъ острова Родусъ до затоки Сиракузи. Було на нихъ много дорожечинностей въ статуахъ, олтаряхъ, свічникахъ и образахъ, котрі по велінню Діонизіівъ, великихъ любовниківъ художества довгий часъ въ Греції збірано. Поміжъ образами находився одявъ, котрий на перший поглядъ другимъ Родийськимъ духомъ уявити ся мусівъ. Мавъ вінъ тую саму великість и бувъ подібними красками розписаний, ино-що краски тутъ ліпше заховалися. Духъ бувъ такожъ въ середині, але понуривъ голову; свічу погаслу спустивъ доломъ до землі — а мотиль вже не було. Група молодцівъ и дівчицъ кинула ся найрозличнійше въ обійми. Взоръ ихъ не бувъ уже сумний и слухняний, но виражавъ станъ дикого розлупання узівъ и вдоволення бажання довгий часъ вдержаного.

Старовинники въ Сиракузі забирали ся уже до змодульвання своїхъ давнійшихъ толківъ о Родийськимъ дусі, щобъ и тоє нове діло художества підъ овні підвести; ажъ ту велить тиранъ занести новий образъ до дому Епихарма. Філософъ сей изъ школи Пятагореса сидівъ въ одній изъ найбільше оддаленихъ частей міста, такъ званій Тихе. Рідко коли одвідувавъ двіръ Діонизіівъ; не тому щобъ именитимъ людямъ изъ всіхъ гречеськихъ осадъ не було тамъ приступу; но тому, понеже вештанне ся подворахъ инякихъ не разъ збавляе найчільнійшихъ навіть мужей сили духа и вольної думи. За тоє займавъ ся вінъ усе слідженнямъ природи всіхъ вещей и ихъ силъ, звідкіля взялися рослини и звірята; роздумувавъ надъ гармоннею законівъ, після котрихъ такъ великі тіла світові, якъ и пласточки смігу и градъ кулистий видъ прийняли. Для вельми древніхъ літъ своїхъ велівъ вінъ ще дня заносити ся до пойкилі.

килі, а зъ-відтамъ до пристанища Назосъ, щобъ, якъ самъ казавъ, поглядаючи на широке необозримо море, мігъ дати очамъ видъ безконечности до котрої духъ чоловічий на дармо прямує. Простий народъ величавъ ёго, але и у тирана бувъ вінъ въ почестяхъ. Сёго оминавъ вінъ, тамтому же подававъ часто и радо помічну руку.

(Конецъ буде.)

ЗАГАДКИ.

(Зъ збірника народнихъ загадокъ В. Лучаковського.)

5. Прийшло потупало,
Взяло кондякало,
Ячмінники вчули:
„Житники, житники!
Сідайте на овсяники,
Здоганяйте потупало,
Що взяло кондякало.“

6. Два ряди густо,
А межі ними червона китайка?

(Одгадки у другому числу.)

ОДГАДКИ

до загадокъ у 41. ч.

- 3. Годинникъ.
- 4. Осідланий Кінь.

ВІСТІ.

Зъ причини поміщеної у 92 ч. „Слова“ оповістки, що 26. Листопада дане буде представління театральне у салі Народи ёго дому розпочне товариство „Просвіта“, щобъ не станути вікому въ дорозі, свої загальні збори, якъ було оповіщено у 40. ч. „Правди“ о 3¹/₂ год. по полудні. На симъ дні одправить ся о 9¹/₂ год. рано въ старинній церкві св. Николая співана служба Божа, а на зборахъ будуть на порядку дневнімъ: вибори до виділу. —

Львівъ 20. Листопада 1868.

Др. К. Сушкевичъ. Н. Вахнянинъ.
Членъ виділу. Голова конституячого виділу.

Що гадка, піднесена ш. львівськими Русинами прийлась у серцяхъ вис. нашихъ Земляківъ, судити можна по сёму, що, позаякъ намъ звісно, багато священниківъ и мирськихъ людей уписалося уже въ дійсні члени товариства, хочъ для зимової пори та другихъ причинъ не можна імъ буде явитися на загальнихъ зборахъ. —

— Др. Louis Leger именований доцентомъ славянськихъ мовъ на Sorbonne въ Парижі. Свої преподаванія розпочне відчитомъ о югославянськихъ литературахъ. Такъ має теперъ Парижъ на своїмъ университеті дві катедри славянськихъ мовъ и литературъ. бо въ College de France трудиться якъ відомо, п. Ходзько.

— Въ Празі умеръ нагло дня 31 л. Листопада Кароль Болеславъ Шторхъ, пильний и заслужений робітникъ на полю чеської литературы, щпрій и чинний народовецъ. Слава ёго памътати!

— Въ Петрограді умеръ 20. Вересня російський письменникъ Егоръ Петровичъ Ковалевський. Вінъ писавъ оповідання и новелі, наконецъ и „графъ Блудовъ и ёго часть“.

БИБЛИОГРАФИЯ.

- Россійська: О Погребальныхъ обычаяхъ языческихъ славянъ. Исслѣдованіе А. Котляревскаго. Москва 1868.
- Бестужевъ-Рюминъ, К., О составѣ русскихъ лѣтописей до конца XIV. вѣка. I. Повѣсть временныхъ лѣтъ. II. Лѣтописи южно-русскія. Москва 1868.
- Иловайскій, Д., Краткіе очерки Русской исторіи. Москва. 1868.
- Въ Петербурзі вийшла книжка підъ за. „Гетманъ Степанъ Острианица“, исторична повість Рагина. Ціна 40 копійекъ.
- Сербська: Псалми Давидови. Попут сръбскихъ народнихъ пјесамъ спјевао ихъ по светоме писму Ог. Утјешенович-Острожински. У Бечу. 1868. Стоить 1 р. ав. в.

ПЕРЕПИСКА.

- Ш. п. Мих. В. Под.... у Відні. Станеть ся по Вашій волі.
- Всеч. Панотцю Сл... Переложений Вами 56-ий псаломъ Давидівъ на народній языкъ ми одержали и ужиемо ёго.
- Ш. п. Т. Я... въ Руді. Вашъ Листъ неясний; не знаємо, чи уписати Васъ въ члени товариства „Просвіта“; за добре слово спасибігъ!
- Ч. П. О. Б..... въ Б..... Предплату одержали; — до товариства „Просвіта“ впишемо Васъ и п. Л. Просимо на насъ не забувати.

ВІДЪ РЕДАКЦІИ.

Тихъ шан. предплатниківъ, котрі ще досі не зложили предплату за цілий рікъ, просимо о якъ найскорше надісланне залеглостей.

Въ Редакціі нашій можна ще дістати комплетні ексемплярі першого рочника „Правди“ по ціні 2 р.

Головні помічники при редакціі: Є. Згарський, М. Коссаць, Др. В. Лукаковський, Ом. Парашинський, Др. К. Сушкевичъ.

Відиовідає за редакцію: Иванъ Микита. Въ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому,“ (Крамівська улица). Администрація підъ Ч. 411²/₄

Панъ Воионатъ.

(Гумореска В. Лучаковського.)

(Конецъ.)

Такъ чудно и сумно відбула чи закінчилась перша гостина панства посадниківъ у панства Пафнуцихъ.

Про дивце поверталися Воионата бесідували довго и широко жителі маленького містечка; за вигадками и різними добавками сусідівъ вийшла навіть ціла история про Воионата, котрий відъ сего часу уже надобре пересвідчивъ всімъ, що не дарма довелось ему имѣ „дурнецького“. Пана посадника доходили на-ново слухи, що панъ Пафнуций загадує виточити въ имени тітки усій родині его, а именно Воионатови новий процесъ за потовчену тарілку, а пані посадникова стратила відъ того часу навіть надію, щобъ удалось їй одружити свого одинальчика зъ панною Евдокиєю. Серце батька и сина вішувало заедно якусь лху будучність, и неразъ приходило їмъ, тяжко задуманимъ, повсувати свої голови у широкі коміри, и обтирати чола свої зъ того поту, що тривога витискала его грубими каплями. Навіть у сні надавала вона їмъ супокою. Пану посадникови привиждувався завсідни панъ Пафнуций въ постаті колючого вола, а Воионатови въ образі колючого бика, и неразъ приходило пані посадниковій сидіти по ночахъ за горючою свічкою біля їхъ ліжокъ, бо часто зривался вони оба зъ тяжкого сну и кричали, сидючи одинъ проти другому, дивними голосами. — Вона раілась навіть знахурокъ у тімъ ділі, и кликала їхъ, щобъ злизали переполохъ сей зъ мужа и сина, но ні шептання, ні замови не змогли привернути обомъ душевного супокою. Воионатъ нашъ ставъ за симъ лихомъ и нидіти на тілі; зъ молодця, що колись то на любовні сходини у горді Пафнуцого мусівъ такъ широкій пролімъ въ плоті видирати, що тягаромъ своїмъ недавно ще

торощивъ крісла,—зъ молодця того не лишилося по кількохъ неділяхъ лишъ, якъ то кажуть, шкварочокъ. Пані посадникова мусіла теперъ сериозно взятись за ліки, коли не хотіла покласти сина у домовину,—и по довгій нараді зъ чоловікомъ прийшло до того, що Воионатъ нашъ, понеже самому ему якось недобре було жити, мавъ взяти собі „помощницю“, т. е. мавъ — одружитись зъ панною Евдокиєю.

Хто зможе списати ту радість, ту веселість, які поселились на таку звістку на лицю, душі и серцю Воионата! Числивъ ся вінъ теперъ до найщасливішихъ людей у світі; за нимъ кілька мурованихъ домківъ, десятки моргівъ поля, сади, огороди, ц. к. колектура лотерийна, передъ нимъ надія на такъ гарну жіночку, якою мала бути панна Евдокия!... те все такъ зворушило душу его молодечу, що за якийсь часъ ставъ вінъ собі зновъ такимъ эживненськимъ, якъ колись. —

Вислано сватівъ до панства Пафнуцихъ, та заручниками до панни Евдокиі. Якъ же нетерпеливо викидавъ їхъ нашъ Воионатъ, и якъ не підскочивъ вінъ на добру звістку, що Пафнуцеві не відказали сватамъ. Прийшли небавомъ и заручини и збулися для скорости въ такий спосібъ, що пані Пафнуцева принесла сама перстень для Воионата, а пані посадникова передала їй знову другий для нареченої, що, якъ мовляла, у добрихъ сусідівъ уходить.

Відъ сеї хвилі змінилось усе въ хаті панства посадниківъ. За веселостю и смачною бараниною, котра щоденно мусіла бути на обідъ, ладилися всі до весілля; и хто знову зможе списати всі ті тужливі чувства, веселі думки, те горяче викидання люблячого серця, ті стукоти его, та Богъ знає що таке друге, котре надавало Воионатови ні про що инше думати, якъ про весільний день. Вінъ, щобъ сказати коротко, бувъ влюблений вище широкого свого коміра, хочъ най се міжъ нами

останочь ся. Збиточниця — судба — подавала ему и теперъ ще свободнo дихнути. Вонфатъ нашъ бувъ щоденнимъ гостемъ у панства Пашуцихъ и пересиджувавъ тамъ звичайно геть ажъ у пізній вечеръ, но, якъ вінъ не заходивъ коло пани Евдоні, якъ не примилувався до неї, та небога була все для его не коньче ввічлива, а скорше зимна й байдужна. Гризло се нашого посадниковича не трохи, и неразъ жалився вінъ за се передъ своєю мамушею, котра знову потішувала его тимъ, що, якъ мовляла, непристоить панні, хочъ и нареченій, дуже горяче заявлювати свою любовь нареченому. „Вачишь сину“, казала вона „ажъ татуньо се мною брались, то я була такою самою до їхъ, якъ вона до тебе“.

— „Ба! коли бо вона мене не любить!“ жалився Вонфатъ.

„Але чого бъ не мала любити? вона лишень удає таку; о! я знаю витребеньки панянокъ, бо и я була панною, доки не вишла за твого татуна; тобі таке черезъ те здаеть ся, бо ти въ її дуже влюбився; то, синоньку, любовь таке до себе має“.

Такъ розмовляла пані посадникова журбу своему синові, а за розмовою такою не скупилась и похвальнихъ слівъ для своєї будучої синові. Панъ посадникъ, сидючи за колектанськимъ столомъ, гойдавъ навіть у думці неразъ на носі своїхъ внучківъ, що мали наслідити окрімъ майна его и тую колектуру лотерійну, а Вонфатъ, щобъ збути якось часъ до весільного дня, хедивъ щоденно на прехідъ по за місто, розбиривъ заедно причину, для котрої Евдонія не заявляє ему любови своєї такъ, якъ ему би треба було, а призадуманого тручала неразъ судба недобра то у якусь калюжу, то зновъ у ривъ, або провадила его у лісъ, що за містомъ широко розлягався, и зъ котрого часомъ тяжко приходило Вонфатови потрапити домівъ.

Було се одного ранку. Вонфатъ вибрався по своему звичави за місточко, щобъ проходитись та розбити свої думки. За сими думками прийшло ему и зголодніти не трохи; — ажъ дивить ся, передъ нимъ розведений городъ зъ пахущими овощами. Не думаючи богато, посковивъ вінъ у его, та нуте обривати сливки. Пораючись швиденько коло нихъ, вінъ бідолаха, и не стямився, якъ сторожъ сего городу підкрився идъ ему, та зловивъ его яко злодія за широкий комніръ. Прозьби и мольби не помогли нічого, а Вонфатъ, не маючи при душі ні крайцарочка, одержавъ волю ажъ тоді, коли надумався лишити въ заставъ свій нефалдований сурдутъ та шапочку. Такъ обідраний мусівъ Вонфатъ домівъ вертати, и хочъ панъ по-

садникъ, яко посадникъ, покавивъ за таку обиду свого сина нечужки небачного сторожа, то соромъ лишився таки при Вонфатови.

Настававъ на конецъ і день вінчання. У панства посадниківъ гуділо ажъ въ млині, клекотіло ажъ у горшку зъ киплячою водою; прибори, розкази, прилади не мали кінця ні міри, а кошта були великі, бо панство посадники забажали заявити своїмъ богатствомъ передъ всімъ миромъ. Пані посадникова мала надіти таку сукню, що ажъ за очи брали, панъ посадникъ спровадивъ на сурдуги для себе и сина сукна ажъ изъ самого Львова; широкі комніри мали показати світові; тро посадникъ женить посадниковича, а зъ чобіть круглявихъ мавъ перобивати прагмичний змісль їхъ обохъ; на остатній гузикъ, якъ то кажуть, хотіла пристроїтися ціла родина посадниківъ.

Для панни молодої купила пані посадникова кілька штучокъ на сукні, справила кілька очіпківъ и штерівъ на перину; панъ посадникъ тілу шкатулочку рукавичокъ, а Вонфатъ срібний въ огню груббъ злочений годничокъ. Вина купивъ панъ посадникъ таки въ місточку у знакового жда, котрий зо згляду на високий урядъ пана Исана, впустивъ значний рабатъ; цукрівъ та тісточокъ було безъ міри, а міжъ всіми визначувався великий мовъ рещето тортъ, на котрому стояли розведені початкові будки молодихъ.

Надійшовъ день и година вінчання.

Панъ посадникъ wrazъ зъ жінкою стали убирати свого одинальчика у послідній разъ, та давати раду и науки, якъ ему при вінчанню стояти, що говорити и щобъ не дати собі, борони Боже, прихлякнути молодій поли відъ сурдуга. Небавкомъ надіхали й гості, а віттакъ побрався вся родина до церкви, куди и молода зъ своєю дружиною скоренько прибула.

Пані посадникова не коньче тиснулася на передъ; станувши по заду вона була щаслива, що могла сповістити весільнимъ гостямъ за всю виправу сина и за подарки для синові. Панъ посадникъ вилізъ на хори, та станувши поміжъ дячками, ладився, щобъ голосно та здорво заспівати: „Блаженні всі“, а Вонфатъ нашъ дрижучи на цілому тілу похиливъ долі голову и не споглянувъ соромлючись ні одинъ разъ на панну молоду.

Хвиля — и Вонфатъ бувъ уже одруженимъ, — мавъ жінку, а ще до того таку гарну, молододеньку, любу, чорнобривку, якою була — тітка!

Тому жъ и не диво, що коли витали молодихъ панство Пашуци въ порозі хлібомъ — сіллю, Вонфатъ нашъ, коли осмілившись глянувъ на свою жіночку, посковивъ якъ опарений на бікъ

а даний, знемоглии відъ розпуку и жадія, повалився майже безъ духу у тїкї, самикъ оїнакъ, у котрихъ прийшло, ему разъ уже вунетися въ борщу. За гнїюма, пригоди, лайкою и сверняю, котру піднесла теперъ панство посадники, можда надїть здалитися всїмъ гостямъ, що овітъ зацїсти мають ся. Однакъ, ці жидоці Вонифата, ці оїльні помршик едуренихъ ридицїхъ на мужали зміинти того, що звершилося, та відстатися не могло. Рядъ не радї, посадниковинї мусївъ піддатися своїй судбї, що у дї останнє викнула ему, таку несподївану на ціле житїє. Не знати ту навіть бїла, кого видієвати за ціле діло; свати, що ходили за панною у хату Пафудихъ, знаючи зъ поговорокъ у містечку, після котрихъ Вонифатъ залицявся відъ давна до старої тїтки, та сходився навіть зъ нею на тихї речї у звїсній намъ алтанці, и не думали инакше, якъ, що панство предадїци, вислади їхъ за ручниками до тїтки, бо про панну Евдокію воїи знали, що ся заручена відъ півроку зъ тимъ молодимъ чоловікомъ, зъ котрого панї посадникова зробила грабчука чистої крови.

Не було иншої ради и поради якъ піддатися конечності; панї посадникова и панъ посадникъ мусїли віддати свої гостинци старїй тїци, весїлля звершилося, а щобъ Вонифатъ небравъ собі несподїване одружїння дуже до серця, розмавляно его по весь день, що найкраще сталося, бо не по волї чоловічїй, а Божїй. Мало-помалу усвоювався нашъ новоженецъ зъ своєю пристарою но за те досвідченою жіночкою, и бувъ би може величавъ себе найщасливїйшимъ чоловікомъ въ свїті, коби не та судьба, що при рождествї уже принесла ему имѣя: „дуренького“ и теперъ не пакостила его безъ настання.

Навіть въ пожиттю подружнїмъ не йшло по волї Вонифата, а по волї судьби, и хочъ якъ заходився вінъ коло того, щобъ охрестити хочъ одного сина, хочъ питався, та раївся ворожокъ та знахурокъ, — ні! судьба-пакосниця надїлила его сімома дочками-щобетухами, та ще на злість ему, подібними зъ лица до матери, а зъ мудрости, повороту и істовитости до его самого. Однимъ словомъ сказавши: Вонифатъ не мавъ на тїлько долї, щобъ передати по смерті свою ц. к. кодентуру лотерийну хочъ би маленькому синовї.

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА

въ прикладї до сїгочасности.

(Написавъ И. Цегуї).

(Далше)

Рівнаючи релігійний світоглядъ українського народа до світогляду великоруського, ми знаходимо несказану різнь, якъ въ загальнїмъ будованнї релігійної думи й чуття, такъ и въ поєдиннихъ речяхъ християнської віри. Великоруський, релігійний світоглядъ ділиция на православний и старовірський чи раскольничий. Ми зрівняємо, попереду світоглядъ православної половини, якъ вінъ виявивсь въ народнїхъ творахъ великоруського народа.

Веселий, жвавий, сангвиничний, ажъ надто практичний, матеріальний, купецько-крамарський народъ великоруський, въ релігійній думї й чуттїю, виявляє вдаєстивости зовсїмъ протївнї Українцямъ, виявляє підстави смутнї, хмарнї, аскетичнї... Якась темрява заволокла єго світоглядъ віри, якъ чорнї хмари заволокують яснє небо. Въ релігійнихъ народнїхъ творахъ скрізь виглядає невеселїть, чернечий аскетизмъ, скрізь виявляєцца віра въ панування якрїсь дужеї, темної сили, смутний поглядъ на сїгочаснє життя. А черезъ ту темноту, а черезъ юродство, поєнїчество, черезъ димъ церковного кадїла визирає весела, угорська, стрибуча натура великорусса.... А черезъ бажання неба, черезъ чорнї ризи дуже рїзно пробиваєцца матеріальнїсть, крамарство, прихильнїсть до землї... Якась чудна подвійнїсть злучена въ єго натурї.

Великоруський народъ має поглядъ на Бога и стосунки чоловіка до єго, на грїхъ, на призначення чоловіка на життя, на темну силу, на рай и пекло — дуже одрїзний відъ українського.

Великоруський народъ смиривъ себе передъ Богомъ до холопства, до невольничества, одрїкся відъ своєї волї. На єго поглядъ всі люде холопи, раби, невольники передъ Богомъ, и въ тому повинно бути їхъ щасття. „Не самъ человекъ ходить, его Богъ водить; не конь везетъ, Богъ несетъ“, кажутъ великоруські приказки¹⁾. Що ні трапляєцца чоловікові воєте відъ Бога: „человекъ носитьъ божью волю; безъ Бога и червякъ сїдетъ; если Богъ не выйметъ, то сама душа не выйдеть“²⁾. Воля зъ погляду великоруського народа поєнована, зла, лиха, и веде до напастї, до грїха. Нема нїгде й натякання на вольнє діяння.

1) Пословицы русс. народа. Дала. Лист. 2.

2) Тамъ же. Лист. 4.

чоловіка. Разомъ зъ тимъ великоруській народъ має велику силу надії, дуже вірить въ силу молитви: „молитва — поль дороги къ Богу“¹⁾. Молитвою треба починати всяке діло, молитва відъ усєго спасає. „Зъ вєрою нїгде не пропадешь; одно „Аминь“ спасаєть чоловіка; чоловікъ не хлѣбомъ живєть, а молитвою“²⁾, каже великоруській народъ. Въ великоруськихъ народнихъ творахъ нїгде не можна знайти такихъ смїливихъ, гнївнихъ, кощуннихъ слівъ о молитві, о надїї на Бога, які знаходимо въ українськихъ. „Богу молись, а въ дѣлахъ не площись! Богу молись а къ берегу гребись!“³⁾. Ото самі смїливіші слова, які великоруській народъ змігъ промовити. Скрїзь видко якусь дитячу, навіть рабську покорність божій волі й суду божому; нїгде немає й слїду сумніннн, недовіри, питання розуму — въ стосункахъ до Бога. Великоруській операвця на вірованнн въ Бога, на надїю на Бога, — а Українець любить Бога, наріває Бога батькомъ, господаремъ, великимъ хазяїномъ, котрий бїльшє має, якъ роздає⁴⁾, и повиненъ достачати всего вволю своїмъ дітямъ смїливимъ, причепнимъ. Великоруській бачить въ Бозі бїльше владику, царя, котрому подобає послуханнн й повленннн. Въ погляді на Бога и на стосунки до єго виявилася та відрїжняюча ознака двохъ народівъ, котру ми примічаємо на всімъ протязі їхъ историчнєго життн. Козакъ-Українець, вольний, занїсє и въ релігійний кружокъ свій индивидуалїзмъ, свою любовъ до особи-стої волі, котра спиняла єго, щобъ нахилити покірно голову навіть передъ вищою Истотою. Великоруській навиворїть — одрїкаюця відъ своєї волі и зъ великою охотою потопає въ цілому...

Одрїкнїсь одъ своєї волі, признаючи чоловіка за невольника, холопа Божого, великоруській народъ дуже нахляєцца до тієї думки, що людська натура попсована зъ роду, що самъ чоловікъ квапливий тїльки до злого-лихого. Великорусє не тїльки прищепивъ до себе догматъ о попусутости людської натури, але навіть переборщивъ трохи, переступивши за границю правдиво-християнського погляду. Вінъ припустивъ въ думці до своєї волі й натури темву силу, надавши їй бїльше сили надъ людьми, нїжъ признаєє ихъ св. писаннн. Бїсє, той комедїантъ-німчївъ український, на поглядъ великорусса має велику силу надъ людьми, стоїть трохи не въ рівні зъ Богомъ. „Бога зови, а чорта не гнїви; Богу угождай, а чорту не перечь; Бога не

гнїви, чорта не смїли; бїсє силєнь, горами чаєть, а людьми, что вїникми трясєть; чортъ безсилєнь, да батракъ єго силєнь (чоловікъ)“ — отъце кажуть великоруські приказни!¹⁾. Видна річь, що народъ одмежувавъ темній силі велику власть, ставляючи їй трохи не самостійною и признаючи їй велике пануваннн надъ людьми, якъ надъ батраками (наймитами) дяволськими, котрі ще собою ярадають дїдєвої силі! При такій залежності відъ темної сили, чоловікъ мусїв одрїтнєсь одъ своєї волі, не признаючи въ їй годности до добрихъ вчинївъ. Отъ-тутъ починъ сумного, аскетичного погляду великоруського народа на життн, — на цей свїть.

(Далше буде.)

ЗЪ ГУМБОЛЬДА.

Жизненнн сила або Родийський духъ.

(Оповіданнє.)

(Конецъ.)

Епихармъ трудний силами саме що спочивавъ на ліжку, якъ по велінню Дионизия нове діло наукства разомъ изъ вірною копією Родийського духа принесено до него. Мудрець велїв оба образи передъ собою уставити. Довго смотрїв вінъ на нихъ въ задумі, відтакъ сликавъ своїхъ учениківъ, и зрушений такъ до нихъ явъ говорити: „Здойміть завїсу зъ вікна; най ще разъ натїшуся видомъ въ живущї створи богатої землі! Шістьдесять лїть роздумовавъ я надъ внутрєннимъ двигаломъ природи, надъ ріжницею річей, а доперва нині дає мнї сей Родийський духъ яснїше пізнати тоє, чого перше лише догадувався. Такъ, якъ ріжниця родїв у живущихъ створїв благодійно ділає и лучить їхъ зъ собою, такъ и въ анорганічній природі рівне прямованнє рухає сїру матерїю. Атже-жъ и въ темнімъ хаосі купилися матерїї, або обнимали одна-одну після того, чи були у спорідненнї, чи у распрї. Огонь зъ небєсь иде за металами, магнетъ за желїзомъ; потертий янтаръ порушає легонькі річи; земля єдннєтьє зъ землею; варна сїль видїляє ся зъ моря; а квасна влага *Stypteryi* (*στυπτηρία ὑγρά*), якъ и вовнисто сїль *Trichitis* ськають глею въ Melos. Въ безжизненній природі усе намагає сполучити ся изъ свєродимїмъ. Не має про тоє річи на землі, (хтобъ посмївъ згадати тутъ про свїтло!) котра удержала ся-бъ була и доселі въ простїмъ, незмїшанїмъ, дївочїмъ стані. Все прямує відъ свого на-

1) Тамъ же. Лист. 7.

2) Тамъ же. Лист. 8.

3) Тамъ же. Лист. 6.

4) Україн. приказ. Номїса. Лист. 2.

1) Пословицы русс. нар. Дала. Лист. 12.

щадя до нових сполучень; и лише розборча наука чоловіка може того в поєдинчій стаї представити, чого даром шукаєте в внутрі землі, або в рухкій океані води и воздуха. В мертвій аорганичній матері доти гнусний супокій, доки узи споріднення не зістануть розпутані, доки яке третє тіло там не домішає ся. Але опісля, по відбутій переміні опъять нежизненний спокій.

Инакшимъ робомъ мішаються ті самі матерні в тілахъ звірячихъ и ростиныхъ. Тутъ жизненна сила домагаєся повеліваючо правъ своихъ. Вона не журиться, якъ Демокритъ о дружбу або разпрю атомівъ, но сполучає матері, котрі в неживотній природі все обминаються; навпаки жъ розділяє тов, що тамъ все єдиниться. Приступіте до мене ближше, любезнійші, и поучіте ся в Родийськїмъ дусі, в виразі єго молодецької сили, в отсімъ мотилю на єго рамени, в повеліваючїмъ єго погляді пізнавати символъ жизненної сили, котра кождий зарідъ в органичній світі оживотворяє. Сі земні створи у стіпъ єго бажають, слідуочи власній понуці, зъ собою помішатися. Але духъ піднести до гори палахкотіючу свічу, грозить їмъ и велить мимо давнихъ правъ своїхъ, єго законівъ повинуватися.

Придивіте ся жъ оттому новому ділу, котре нащъ тиранъ приславъ мині до витолковання. Одверніте ваші очі від виду життя, а спозирайте на сесь образъ смерти. Мотиль полинувъ фїть-фїть, свіча вивернена погасла, юноша понуривъ голову. Духъ улетівъ в інші стрєфи, жизненна сила вмерла. Теперъ хлопці и дівчата подають собі руки весело. Земні створи ввійшли в права свої. Маючи розв'язані узи, по довгїмъ вздержанню видаються заспокоїти свої товаришеські трїби; — день смерти ставъ для нихъ днемъ весільнимъ.

Оттакъ мертві матері, оживлені жизненною силою переходили черезъ незчислені ряди родівъ. Земну поволоку божого духа Пїтагореса складовали може ті самі первиці, в котрихъ колись марний хробакъ коротавъ свою годину.

Иди Подялесе и перекажи тиранові, що тутъ чувъ єсь. А ви любі, Еврифамосе, Лизисе и Скопасе приступіте ближше, ближше до мене! Чую, що слаба, жизненна сила и в мині уже не довго владіти ме надъ земною поволокою, котра свої давної свободи хоче. Заведіте мене разъ ще до пойкилі, а зъ-відтемя на вільний, иросторий берегъ моря. Незабаромъ зберете персть мою!"

(Пер. Иванъ Вергратскій.)

СТАРА НЕНЬКА.

Чагарами вихоръ сніхомъ
Віє и мете,
У хатині бабусенька
Лень дрібний пряде, —
И співає тихесенько
Пісеньку стару
Про Маланку — Наддністранку
Гожу, молоду...
А слізючки покотились
Лицемъ мовъ горохъ...
Мала бідна зазулечка
Снівѣ гнучихъ трохъ,
Що не було гарнимъ пари
Въ Черногорі всій.
Що жъ изъ того! — Не судилось
Діждати старій
Втіхи... бо одного взяли,
Въ військѣ ще в торікъ;
Другий, — щобъ не втіли волосъ,
За кордонъ утікъ;
А при третімъ — тяжко жити,
Невістеа лиха:
Судить, лає, проклинає...
Ненечка стара
У хатині розваленій
Зносить біль гіркий,
„Тяжко жити на сімъ світі
Боже мій святий!“
Щебетнула, втерла слізи...
На дворі мете,
А в хатині стара ненька
Лень дрібний пряде.

Морозенко.

ВЗАСМИНИ ПРОМІЖЪ БОЗАЧЧИНОЮ А ПЕРЗИСЮ.

у літахъ 1618, 1619 и 1620.

(спорудивъ Н. Вахлянинъ.)

„Молю тебе, не оминай ся изъ правдою, коли писати станешъ за батьківщину, себѣ то: не осороми діла свого ні оми-зунствою, ні неправдою.“
Пїтагорасъ идѣ Темистоклеі.

До недавна ще була у Німцівъ така слабість, що пишучи исторію народу, вони не заглядали впростъ до жерель историчнихъ, а удавалися до готовихъ вже компендіївъ, и зъ сихъ виписували историчні дії. Кожда така исторія була ні чимъ другимъ, якъ лишень передумомъ старихъ, першъ блуднихъ вислідківъ уседіймихъ зъ додаткомъ деякихъ оригінальнихъ гідокъ самого автора. При-

чиною такого нерозумного розвитку історії було не що друге, як брак печатаних жерел історичних, а за сямь легковірність, від якої кождому історикові що сили пильнувати ся треба.

У насъ Русинівъ водить ся таке нерозумне діло по часті ще й досі. Новою дорогою писання дій народнихъ, дорогою критичною, якою пішли на Україні проф. Маркевичъ, Костомарівъ, Кулішъ и другі, пішовъ лишень одинъ крил. Петрушевичъ, а поденекуди и проф. Шараневичъ. Другі наші галицькі писателі любують собі ще завсідн въ переписаній або виписаній історії. Лекша се въ правді робота, но чи пійме хто віри такій історичній статті, списаній не після жерелъ? Чи похіснуєть ся такими працями сама жь умьзтність історична? — Годі! Можъ би насъ Галичанівъ по часті у сямь ділі звинити, та вину всю на недостатокъ печатанихъ літописий звернути, но що жь, коли у насъ ніхто и найменчої охоти не заявлює прийняти ся за вистачанне хочъ одного жерела історичного. Розуміють се діло може не одні у насъ, однакъ до сіхъ поръ обізвавъ ся лишень одинъ крил. Малиновський на зборі матичнімъ р. 1865, жадаючи, щобъ „Матиця“ літопись Самовида випечатала. Голосъ ёго розійшовъ ся безуспішно по салі, а члени „Матиці“ призначили більшъ якъ 100 зл. на виписанне популярної історії народу якогось, поселеного відъ Карпатівъ не далій якъ по Збручъ!...

Не такъ поступати народові, що хоче вірно знати, що и якъ въ старині на ёго земляхъ водило ся. Не у переписаній історії, хочъ би зъ найновішихъ чужоземнихъ авторівъ, — а въ критичнихъ монографіяхъ доглядають ся дієві правди. Монографіи, критичні розбори взаєминъ одного, двохъ роківъ, — а не снащені компендія можуть засновати намъ достовірну нашу історію. Матиця, сподійсь, вирозуміє сю народню потребу и незадишить слухати голосівъ подібнихъ, якъ Отця Малиновського. Молодихъ силъ у насъ чи мало. — Охоти до праці, хвала тобі Господи, „идімъ але хочъ у науці солидарно“.

Ва сими словами и подаю ш. читателямъ „Правди“ мою монографію історичну.

Добра. 19. Мая, 1868.

Воївний похідъ Степана Потоцького на Мултани р. 1612 бувъ причиною, що татарські ханове Мехметъ а за нимъ Батербей знищили Поділля и забрали велике число народа въ полонъ у

Кримъ.¹⁾ Нападъ козаківъ на Синопу и шкода, яку нанесли Туреччині²⁾ спонукали Султана, що виславъ Али-Башу моремъ, а Беглербега, урубельського хана, сухопуттемъ підъ Очаківъ.³⁾ Коли у р. 1615 ударили козаки моремъ въ поближу Царгорода на Мисовію и Архноку и обі сі пристані спалили,⁴⁾ а гнавшихъ ся за собою Турківъ біля горла дунайського вразъ изъ суднами звівощили, післявъ Султаниъ, щобъ відомстити сю наругу, татарського царика въ місяцю Серпню на Волинь и Поділля. Въ Падолистю т. р. виправилися Поляки на ново у Волощину, но понеже Туреччина на той часъ изъ Перзами воювала, то ажъ на початку 1616-го р. змігъ Султанъ Али-Башу моремъ проти України, а Скиндеръ-Башу на Волощину вислати.⁵⁾ Али-Башу побили козаки у лимані дніпровімъ, взяли кільканайцять галеръ и до сто човенъ, спалили Кафу⁶⁾ и повоювали турецькі берега.⁷⁾ Але Скиндеръ-Баша, котрий вийшовъ изъ гадкою взяти Волощину, Каменецъ и Україну по самъ Кнівъ, щобъ разъ уже вбезпечитися відъ нападівъ козацькихъ, вернувъ ся безуспішно, покликаний до війни проти Перзамъ, котрі великого везира у той часъ на голову побили.⁸⁾ Ще у тому самому році загадали козаки вдертись до Сумшону;⁹⁾ буря занесла їхъ підъ Минеръ. Зъ віттамъ ишли берегомъ идъ Трапезунтові, спіймали пару кораблівъ турецькихъ, а дізнавшися, що Ибраимъ-Баша дорогу імъ заступує, ударили підъ Вифорумъ въ Меотику и не опинилися ажъ на Дону. — За той часъ кинувъ ся Ибраимъ за Запорожжя, збуривъ тамъ паланки козацькі и взявъ изъ собою пару пушокъ и чаєкъ.

Въ р. 1617 на самі м'ясниці, вдеръ ся ханъ Галга изъ кількома тисачами Татарівъ на Україну, и побивъ козаківъ.¹⁰⁾ За нимъ вирушивъ Алимандяръ-Баша, щобъ понищити селитьби козацькі, вернувъ ся але відъ Тихині.¹¹⁾ О середопостю вийшли козаки знову на чорне море.¹²⁾

1) Relacya Żółkiewskiego na sejmie w Warszawie 1618 r., ze zbioru pam. hist. o dawn. Polsce str. 95; Dzieje panow. Zygm. III. str. 70.

2) Zbiór pam. hist. o dawn. Pol. str. 95. Шкода виносила 40 миллионівъ.

3) Тамъ же ст. 95.

4) Тамъ же ст. 96.

5) Тамъ же ст. 97.

6) Тамъ же ст. 45.

7) Тамъ же ст. 98.

8) Тамъ же ст. 99.

9) Теперішнє Самсунъ насхідъ відъ Синопи.

10) Тамъ же ст. 99.

11) Тамъ же ст. 47.

12) Тамъ же ст. 100 и 72.

Турки ажъ кинули відъ злости проти королеві польському, що не вкорочує козацькі війська¹⁾, а гетьманъ корунний Стан. Жовківський посилавъ надъ Сигмунтові вісті, що Султанъ, наколи лишень упорастъ ся зъ Перзами, загадавъ зъ всією силою звернуть ся проти ёго землямъ²⁾. Окрімъ сего, домагавъ ся самъ Агметъ письмами,³⁾ щоби король позносивъ паланки козацькі, якъ те: Тихиню, де Богий сидівъ, Корсунь, Білуцериву, Чернаси, Переяславъ и другі, а Скиндеръ-Баші велівъ поступити надъ Дністеръ.⁴⁾ Гетьманъ Жовківський рушивъ проти ёму, но не вдаючись у битку славъ 23. Вересня 1617 договоръ, котримъ зъобов'язавъ короля винищити усіхъ козаківъ, наколи бъ ті не спинили своїхъ набігівъ на Туреччину и Молдавщину.⁵⁾

Гетьманъ и піславъ заразъ посла Деревинського надъ козакамъ на Запорожжя зъ вісткою за миръ зъ Туреччиною и зъ допросомъ, щоби вислали людей своїхъ надъ ёму для слухання волі королівської; коли однако сі не рішилися вислати послівъ, рушивъ самъ на Україну⁶⁾ и принудивъ гетьмана Петра Конашевича до прийняття артикулівъ комісії вільшанської⁷⁾ и другої надъ рікою Россю.⁸⁾ Козаки прирекли зменшити число своє на 1000 людей и заховати суповій и добре сусідство зъ Турками.

Що черезъ таку постанову королівську землі надъ Дніпромъ Орді татарській на поталу, віддані стали — се очевидно.

Народъ український мавъ дати окупъ за миръ, якимъ Скиндеръ-Баша наділивъ Польщу, котра лагодилася підъ начальствомъ королевича въ похідъ проти Москві. — Лишень маленька горстка кварцаного війська лишила ся на границі волоській.⁹⁾ Ту стала Україна й думати, якимъ би робомъ впевнитись хочъ трохи відъ набігівъ татарськихъ. — Козаки знаючи, що Султанъ турецький радъ би їхъ изъ світа стерти, и що короля Сигмунта заодно на нихъ строїтимо, загадали вийти у союзъ зъ Перзами, яко ворогами турецького царства, щоби зломити и силу султана и кримськихъ ханівъ.

1) Тамъ же ст. 89.

2) Тамъ же ст. 89.

3) 3. Серпня 1617. Тамъ же ст. 47.

4) Тамъ же ст. 45.

5) Тамъ же ст. 35.

6) Тамъ же ст. 90.

7) Тамъ же ст. 107—110.

8) Тамъ же ст. 113—121.

9) Dzieje pańow. Zygm. III. ст. 211.

Перші заходи до засновання такого союзу впадають у конець 1617 р. заразъ по висланню комісії польської надъ ріку Рось¹⁾. Передъ симъ стояли козаки не знати якъ уже довго у мирнихъ переплутахъ зъ георгіянськими князями.

Писатель тогочасовий Петро Della Valle пише про се діле такъ: „Одинъ зъ християнськихъ князівъ²⁾, що сидять надъ чорнимъ моремъ, незнаю чи у Мендрелі, чи у другій меншій країні, яка Гурнелъ зветь ся (відай въ поблизу Трапезунта), и о кілько миль здаеть ся по сусідстві, а може и по языкові одну частину краю Кольхо становить и підъ власть християнськихъ князівъ зъ Георгіи (які суть грецької віри) підходить³⁾, бажавъ уже зъ давна вийти у дружбу зъ козаками и союзъ зъ ними проти Туркамъ скласти, до чого и письмами и подарками їхъ запрошувавъ⁴⁾. Козаки прийняли запросини князя, вступили зъ нимъ въ союзъ и пливуть часто зъ своїми суднами у ёго країну, де, хочъ Турки косо на се дивлять ся, добре и приязно їхъ приймають. Въ подяку за те проводять козаки княжі купечі судна у далекі краї и стережуть їхъ“.

Будучи у такій приязні зъ тимъ княземъ чи то изъ власної охоти, чи за понукою князя, вони загадали и зъ королемъ Перзіи союзъ скласти, щоби може свобідніше у сего жъ краї заходити. Петро Della Valle пише про се дальше⁵⁾.

„Припливши передъ кількома місяцями⁶⁾ у дві тисячі битнихъ людей, рішилися вони (козаки) усіхъ на берігъ висадити, судна у пристані союзниківъ своїхъ заховати, и въ надії на добру добичу королеві перзькому⁷⁾ въ війні проти Туркамъ послужити, за котрого воїни прилади (проти Туреччині) вістка всюди розійшла ся була. Незнаючи але докладно замірівъ короля, и чи вінъ яко нехристъ зъ ними одностатно стане, висадили вони лишень сорокъ битнихъ людей на берігъ, и звелили імъ по дорозі добре обь усімъ розвідати ся,

1) Zbiór pam. hist. VI. T. p. 113 — 121. 28.—31 Жовтня.

2) Della Valle Reisebeschreibungen II Th. S. 102. —

3) Надъ східнєю частєю чорного моря простирала ся країна Имеретъ підходяча підъ власть одному князеві. Підъ конець 16-го віку розпала ся вона на три помечі Туркові суверені князства, на властиву країну Имеретъ и країни Мендрелію и Гурнелъ. Князства сі граничали на полудне о ріку Ріонъ, на північ о Ахвазію. Имеретъ становивъ у давніхъ часахъ одну частину королівства Кольхо або Иберні. Buschings. Neue Erdbeschreibung V. Th. 1 Abth. Hamburg. 1768.

4) Одного разу пославъ імъ малі золоті хрестини, щоби тимъ вірними ёму стали. Della Valle p. 108. II. Th. —

5) Della Valle Reisebeschr. II. Th. S. 103.

6) Агметъ Петра Della Valle писаний у Маю 1618 р.

7) Королеві на ім'я було Аббасъ.

а коли можь буде и на двірь перський удачи ся, щобь заміри короля збагнути, а коли сей у службу їх захоче, щобь скоро вернути, або звістку подати, куди й до війни їх ужити думав.

Зь такимъ наказомъ висадили ся сі сорекъ на суше, заворнивши свою фрегату, щобь, коли треба буде, моремъ нею вернути ся.¹⁾ — Відтакъ взяли ся вони черезъ ріви країни Менгрелі, чи може Гурнелъ, а князь тамошній відославъ їхъ зь листами идь другому георгианському князеві, що володівъ геть глибоше у краю, и котрого вразь зь'єго краемъ Турки и Перси не знаю чому „Басцяцюкъ“, себь то: „накрита, чи не накрита голова“ звали. Георгиане звали єго королемъ Имерету, країни, що її и Кольхомъ и Ибернею прозивають²⁾.

Князь сей прийнявъ їхъ дуже ласкаво и гостинно, а дізнавши ся за їхъ заміри, пораївъ імъ, щоби не усі вразь у Персию іхали, а лишень одного зь проміжъ себе туди вислали, котрого би вінъ наділивъ повірливимъ письмомъ идь королеві перзькому, щоби сєго волю и думку упершъ почути. За тїмъ позістало трицять девятохъ у „Басцяцюкъ“ а вислано лишень одного именемъ Степана, Ляха и католицькій вірі приклонника, який окрімъ польскої мови и по московськи знавъ.

Сей удавъ ся упершъ до Тнелмеу, города, у котрому володівъ підъ той часъ Багрעדъ Миржі³⁾, хочъ не суверенно, якъ діди єго, а надано відъ королівъ перзькихъ. Вінъ зачислявавъ ся такожъ идь Георгианськимъ князямъ, але зрївъ ся, якъ єго батько, християнської віри и відчинивъ ся яко мугамеданинъ коволеві перзькому. Король наділивъ єго тимъ князьствомъ доперва недавно, коли правного наслідника первороженця, що бувъ християниномъ, появъ зь собою у Персию. Сему Багрעדъ Миржі и припоручивъ князь зь Басцяцюкъ того козака що найкраще, післявши єму и докладну

¹⁾ Наколи князь зь Гурнелъ імъ союзникомъ бувъ, тоді стояла фрегата закорена у приставі Каполетте; другої приставі у сій країні немає. Büschings N. Erdbesch. V. Th. 1 abth. p. 151. Наколи зь княземъ Менгрелі у дружбі була, тоді лишали козаки свою фрегату вь приставі Грауръ, у яку усі купечі судна що у Менгрелію заходять, вливати мусять. Тамъ же. ст. 150. Що сюди козани приплали, даєть ся имовіріщій, коли зважимо, що Büsching лишень за торговою вь країні Менгрелі згадує, а козани, якъ се вище сказано, княжі купечі судна вь далекі краї провозжали. Тамъ же. ст. 150.

²⁾ За подїль королівства Имеретуя уже вище сказавъ; теперъ додаю, що Büsching край сей Басцяцюкомъ зве и по надъ ріку Ріонъ єго кладе. Тамъ же ст. 145. —

³⁾ Сей бувъ молодий сномъ короля Симеона и звавъ ся, деки ще бувъ християниномъ, такожъ Симеономъ. Büschings. N. Erdbeschreib. S. 139.

звістку, хто и зь якого краю той Степанъ є и за чимъ сюди иде. По моїй думці (такъ пише Della Valle на стр. 163). писавъ вінъ але лишень идь Миржі, а не впрость идь королеві, котрий зь нимъ не копыче сугласно живъ, хочъ и ласкавимъ єму указувавъ ся. Причина сєму була, що той Басцяцюкъ бувъ близькимъ родичемъ и другомъ Теймуразові ханові, одному зь георгианських князівъ, котрому належала країна Катеті¹⁾, а може ще и другі землі себь то: лишня часть Иберні и велика частина Албаніи, а котрого король перзький підъ той часъ за-для різницъ суперечокъ, за які усі мнї годі розказувати, війною тяжко налягъ бувъ. Якъ тамъ те и було, а прецінь козака Степана Багрעדъ-Миржі що найкраще припоручено, а сей и виславъ єго, щобь королеві своему прислужити ся, изь двома своїми двораками на перзький двіръ, розписавши ся широко про самого Степана, про причину єго посланництва, що козаківъ до такого поступку принудило, и про усе, про що товкувати було треба.

Козакъ наспівъ у Фергабадъ²⁾, де підъ той часъ двіръ пробувавъ, у другий тиждень місяця Марця³⁾. Король (перзький), дізнавши ся зь письма Миржі про заміри, прийнявъ єго дуже ласкаво; коли але Степанъ не знавъ ніякої мови, котру би король умівъ, та й ніякого товмача не було, щобъ слова єго перекладавъ, то скінчилися приємни на сїмнихъ поклоняхъ и короводахъ. Король не мігъ єму такожъ нічого відвѣчати, а віддавъ єго ино-Єсефендарові Бей одному изь найзнатніщихъ двораківъ и любимцихъ своїхъ зь строгимъ наказомъ, дбати за єго и менале гостя вгонобляти, а Багрעדъ-Миржі людей відославъ чимъ скоріше навадъ зь відповідею, щоби (за нїлько я чувъ) тїхъ козаківъ, що у Басцяцюкъ лишалися, чесно и чемненько мати, деки вінъ самъ у козака добре не розвідає и тїхъ другихъ на свій двіръ за-для нереспиравъ не поглядче. (Далше буде.)

¹⁾ Тамъ володівъ поміжъ р. 1577 а 1588 король Олександр. Дочку свою Даренію видавъ вінъ за такогожъ Олександра, короля Имерету, синъ але єго Давидъ в той самъ відъ Перівъ прований Теймуразъ. По сєго смерті припала країна Катеті имеретському королеві Ристанъ-ханові, синові згаданого Багрета Миржі. Büschings. N. Erdbeschreib. S. 142 и 139.

²⁾ Della Valle Reisebeschreib. II. Th. S. 104. Фергабадъ є престольнимъ городомъ Первіи.

³⁾ Тамъ же ст. 104. розумієть ся 1618 р. —

СПРАВОЗДАННЄ

зъ першихъ загальнихъ зборівъ товариства „ПРОСВІТА“.

(„Львівъ 26. Чадолиста.)

Въ сей Вівторокъ звершилися у Львові перші загальні збори товариства „Просвіта“ для виборівъ членівъ до виділу. Якъ нетерпеливо вижидали усі Львовѣяне сѣго зборового дня — дня — на котримъ просвічена верства нашого народу мала прийнятись за спасенне діло просвіти темного брата, такъ можна було и винести зъ него повну надію, що загадана праця принесе небавомъ що найгарніщі овочи, а судячи по бесідахъ, які велися на тому вечорі, можъ було пересвідчитися, що у серцяхъ людей нашихъ просвіченихъ кипить горяча любовъ идъ призабутому народу, що интелігентна наша громада добре обдумала способи, котрими старатиметься заохотити народъ до читання популярнихъ писемъ, и що ясно стануло їй те передъ очі, чимъ народъ при теперішнихъ своїхъ духовнихъ снагахъ просвітити дасть ся. На збори явилося до 70 членівъ зъ самого Львова; зъ села почестивъ товариство, поміжъ другими; старенький панотець Заячківський, наспівши сюди 18 миль. Радість вселялася у серце кожного, коли посередъ надійної молодежи академіччї, молодихъ урядниківъ та професорівъ гимназійальнихъ, подибати можъ було и сині голови докторівъ правъ, филозофїи и богословия, а подія ся давала кожному ясний доказъ, що коли иде о добро найбільше въ світі, — просвіту, Русини стають ся щирими до себе другами, неначе ті члени одной родини. Окрімъ сѣго була и друга прилежна сая переповнена гістьми, старшими, що хотіли мабутъ пересвідчитися, чи діло те серіозно поведеть ся, и молодшими (въ числі надъ 150), котрі відай загірті хотіли серця и заправити розумъ свій до праці, котра и їхъ на будуче вижидає.

Збори відкривъ голова конституючого виділу професоръ гимн. Н. Вахнянинъ бесідою, въ котрій розвівъ такъ заходн. конституючого виділу, якъ и розібравъ деякі питання, що ставляють ся при почині такого діла, якимъ єсть пізнанне и просвіта народу.

Отъ и ся бесіда єго:

Всехвальний Зборе Руський!

„Пристапаємо ниньки до претрудного, хочъ спасенного діла — до діла просвіти народу. Гадка, котра одушевляла батьківъ нашихъ при завязанню товариства „Руської Матиці“, но не увійшла въ

життя, гадка, котра збудилася наново по бурливихъ зборахъ матичнихъ 1865 р., котру підносивъ Вп. Панотець Степанъ Качала у 2. и 27. ч. „Слова“, а далій и по своїмъ повороті зъ Праги зъ закладинъ чеського зрілища, гадка ся — взятися за просвіту темного, призабутого народу піднесена руськими львівськими академіками въ першихъ місяцяхъ с. р., прийлася у серцяхъ и розумахъ Галицькихъ Русинівъ и стала задля того може, що вигріли її молоді неегонстичні душі, ниньки гарнимъ діломъ на яві.

Въ Марцю с. р. вибрали академіки виділъ до уложення уставу товариства, и хочъ в. ц. к. Намісництво не потвердило єго, то призволило и потвердило єго на заложенный рекурсъ в. ц. к. министерство справъ внутрішнихъ згідно зъ ц. к. министерствомъ просвіти підъ днемъ 2. Вересня с. р. до ч. 3491. Вибрано відтакъ виділъ конституючий, а сей розпочавъ діло збирати членівъ для нового товариства. Більша часть львівськихъ Русинівъ не відказала своєї участі до такого спасенного діла, друга частиночка не приступила до сїхъ поръ до товариства мабутъ ино тому, що не чує себе въ силі подужати ті моральні обовязки, які вкладає уставъ на кожного дійсного члена другою точкою 6. §. На завозванне письменне, вистачене конституючимъ виділомъ до Вп. Земляківъ по за Львовомъ, заявили всі безъ виїмки прихильно розпочатому ділу, и лишень зимова пора не дала їмъ привбути на нинішні загальні збори. Доказомъ сѣго суть листи, які зложу у руки будучому виділу, — листи, походячі відъ мужівъ, якихъ имена суть голосні повсїй нашій Галицькій Україні, якъ відъ Юрія Федьковича, Николая Устияновича, Осипа Лозинського, Степана Качала, Михайла Глинського, и багато другихъ.

Ниньки рано мала ще відправитись у церкві св. Николая Служба Божа зъ умоленнемъ помочи св. Духа, яку нацявъ виділъ конституючий ще минувшої Пятниці. Случайно мусівъ парохъ церкви тої відбихати зъ Львова, а храму, хочъ порожного не хотівъ жадному другому священникові одпустити. Тако жъ и парохъ Успенської церкви відказавъ ся відъ священодїйства, заставляючись словами, що у єго церкві немає місця для „ляхофилівъ“, хибай лишъ у костѣлахъ. Не буду судити тихъ чинівъ, а скажу лишъ те, що такихъ противниківъ побъ колись и безъ нашого докору нелюдський соромъ. Службу Божу сподїємось коли иншимъ часомъ відправити.

Мої Панове! Коли хто поставитъ собі ясно передъ очі діло, за котре береся, то буває, що воно єму завсїди удасть ся. Діло нами зачате, начеркнене

вправді в уставі товариства и розходить ся воно на пізнанне и просвіту народу. — Но щоб виробити ёго, треба намъ по всякий часъ подвійну сю працю широко и розумно розібрати, а що найбільше поставити собі ясний програмъ на будуче. Най проте не стане Вамъ дивно Вп. Панове, що и я ниньки загадавъ докинути своє слабосильне слово до святого сего діла и потруджу Васъ розборомъ деякихъ питань, хочъ би тихъ чотирохъ: Хто єсть народъ той, котрого ми просвітити хочемъ? в чімъ залежить пізнанне народу? чимъ може вінъ, хочъ непросвічений, уже теперъ поведичатися передъ нами? и чимъ и якъ просвічати намъ ёго? —

Поставлю паралелю. —

Світъ європейський — світъ западний судивъ звичайно свої народи лишень по їх темній стороні. Писатель, чи то французький, чи англійський, чи другий, насичений аристократичнимъ духомъ, розписуючий що найкращими красками норови и життя вищихъ верствъ, коли згадавъ за народъ, виходивъ звичайно на улицю, питавъ в проходжихъ, де би подібати ёму той народъ, а сі показували ёму то тюрми, то плюгаві шинки, то безсоромні місця, що тамъ ёму глядати за тимъ народомъ. Зъ сего виходило, що такий писатель, бажаючи представити читаючому світові народъ простий, виводивъ ёго на сцену у такому образі, передъ якимъ приходило всякому вздрігнутись.

Іменно драматурги представляли підъ именемъ народу дуже кощяву, спорохнілу верству, котрої життя, значене зъ самихъ мерзкихъ, лукавихъ ділъ, далось легонько в таний спосібъ змалювати, що читаючий, хочъ цуравъ си нимъ у душі своїй, однакъ зъ великимъ жаромъ таки придивлявъ ся ёму. Досить пригадати тутъ авторівъ повістей, що надписували їхъ: „Die Geheimnisse von...“, а уже и ясно намъ стане, що розуміли сі люде підъ народомъ, якимъ окомъ дивилися на непросвіченого брата и що значило у нихъ пізнанне народу. У їхъ письмахъ складавъ ся вінъ зъ товариства, що у чужімъ добрі руки грів, що братнімъ придбанимъ прокормлює и збодряє себе, розбиває, нищить, коротко сказавши, зъ людей зъ чорними, лукавими душами.

Не такъ діялось у насъ! — Ми щасливіці у сему згляді. Намъ можна би закинути навіть тую крайність, що ми идеалізуємъ народъ, що ми за ясною стороною життя ёго недобачаємъ темної.

Підъ кінець того віку постала у насъ нова доба нашої літератури. Якъ же дивилася вона на непросвіченого брата? Одвѣтъ на те дає вона сама, дають духовні утвори такъ українськихъ якъ галицькихъ писателівъ, а сі перепопнені неначе па-

негирикою. Наці повістей та драматурги покинули навіть майже зовсімъ вищі верстви народа, а зосереджують свої утвори на життя простодушнімъ. Переберімъ їхъ, а збувимо, що душа їхъ заодно звертаєть ся найщиріше підъ сілську стріху и зъ відтамъ виводить передъ насъ своїхъ героївъ: Маруся, Козирь-дідда, Катерина, Наймичка суть ідеалами, якихъ тілесними очима годі добачати на широкому світі. А чи хіснуйте якъ було и єсть таке ідеалізацїє народу? Снакму хіснуйте! бо хочъ затемнює воно дійсний образъ нашого народу, хочъ спускає завісу на темну ёго сторону, на ёго пороки, то, не важа на те, здиждо воно до сіхъ поръ те, що ми не дивимось на народъ нашъ по сліду просвіченої верстви западу зъ прихорствамъ, а прихлюємось до ёго зъ щирістю.

Нема, другої літератури, на всьому обширї славянськкому такъ богатої вь простонародні тєт. мази, якъ наша руська література; но нема и меншого провалу поміжъ не- а нителігенцією, якъ у насъ на Русь. У насъ ніхто ще не написавъ удалого драмату безъ засновку простонародного, а поезія найкраща бере собі заорозієр зъ ладу и сміладу пієнь народнихъ.

Питаюсь теперъ, де плавдіти за причиною того всьго? Причина лежить недалеко, бо и має нашъ народъ багато дєчого, чимъ може почванитися и передъ просвіченимъ світомъ, а у деякихъ зглядяхъ стоїть вінъ дуже високо.

Возьмімъ дещо простодушного підъ розвагу. Спитаймо себе хочъ за те, які в продукти темної тої маси, котра не такъ розумомъ, а більшъ инстинктомъ себе веде? Продукти духовні темного народу не суть книжки, але суть за те: одважні, смілі діла, дотепні слова и одушевлені речі. Уже черезъ те саме, що вінъ переважно за инстинктомъ иде, єсть вінъ и спосібніщий и завсїди готовий до ділашня. Коли просвічені балакають, сварять ся и гайнують енергію на пустихъ словахъ, літають відъ книжки до книжки, роздроблюють духа, народъ звершає за той часъ безъ голосу и шуму. діла, котрі ми подивляємо, и котрі исторія записує.

Простий селянинъ посїдає часомъ велике розмиркованне, бачить далеко на передъ и судить про небо и землю частіше краще, чимъ старовічний авгуръ. Підъ покривкою, здаєть ся, вегетативного життя думає и турає народъ, а що вь молодца було тураннемъ, те стаєть ся у старшого розумомъ и мудростю.

Жінка вь народі доходить вь старості до нечуваної доконадости розуму. Перетрївавши на віку своїмъ багато лиха и добра, виходить вона підъ

Вісць життя свого геть виче надъ руку народа. Буває вона чудно розсудлива навіть у такихъ речахъ; за її і ученому несоромно було би погодити. Делій приписують люде навіть силу вішу, хочъ вона нічого більшъ до себе не знає; ніж пом-бинувати здорово зъ теперішности на будуче.

Учений одинъ завважавъ, що и відъ дітини можъ багато дечого навчитись, бо вона говорить завсіди бесідою илади и библії, бо историчнімъ оповідаючимъ способомъ вивідає вона навіть абстрактні поняття.

Коли жъ теперъ розважили до того якъ гарно розвивъ ся нашъ народъ у своїхъ приказахъ, приповідкахъ, пісняхъ, думахъ и думкахъ, то зможемо зміркувати и ціну ёго, хочъ ще непросвіченого.

Народъ, за встрого просвіту ми беремъ ся, не естъ проте неотесана колода, не естъ той мертвий камінь, у котрий треба бъ у передъ вложити душу, а відтакъ калити її розумомъ, а має вінъ „своє“ моральне вихованне, набуте самимъ сужиттемъ, и щасливійши естъ відъ насъ вже черезъ те, що не заслонюють передъ нимъ пусті фрази (котрі намъ самі на папері стелять ся) правди.

И неукы суть въ своїхъ роді дуже просвічені люде.

Друга важніша и трудніша відъ першої праця естъ популяризуванне науки, и розходить ся вона тому, що знати намъ треба що и якъ маємъ популяризувати, на дві галузі.

Що до речі, котра має бути популяризувана, лежить передъ товариствомъ широкє, преціроке поле, а добіръ її залежить майже цілкомъ відъ обстановокъ часу и місцевости. Подаванне духовнихъ стравъ народові вимагає такої самої оглядности, яка заховуєть ся при подаванню тілеснихъ стравъ недужному. Що видержать душевні сили ёго, що перейме розумъ, за чимъ простягати-ме охота руки свої, те належить и подавати ёму.

Означувати проте на передъ, за що товариство при популяризуванню науки братися має, було би за сміле діло, хочъ зъ другої сторони означити межъ чого народові въ загалі потреба. Я думаю, що ту нормою вина служити воля самого жъ народу. И такъ попитують школярі сілські найбільше за библейною исторією зъ образками. А що жъ маємо пошого на такі библейні річи? може и таке читавъ би народъ радо? Есть богато и другого такого ось якъ: життєписи святихъ або чуда пресвятої Богородиці. А якъ то легко дасть ся за такими речами показати народові и ёго питома исторія! Розповімъ ёму хочъ таке, якъ то колись Онесимъ Пальчикъ, козакъ запорозький зъ

своімъ отаманомъ Сулимою вибравъ ся Азова добувати. Добувають козаки города, добуває ёго загалто и Онесимъ, коли нехристь-Турокъ зъ гакінниці угоджує ёго шротами и калічить ёму руку и ногу; Онесимъ вертає недужний на Україну, удаєть ся до пресв. Богородиці, а ся и повертає ёму здорови. — А чи не радо бъ читавъ собі народъ и таке друге, якъ колись то воевода Романъ побивавъ на поляхъ Тисьменицькихъ орди Батого, а відтакъ виставивъ у честь Богородиці монастирь въ Тисьмениці. Исторію можъ легко лучити зъ святими речами.

Що народъ нашъ радъ би дізнатися и за те, що въ світі дієть ся, якъ люде живуть, що вінъ заглянувъ би и у науки природні и у землеписъ, за те пересвідчитися може навіть кождий школяръ, котрого, коли приїде зъ школи домівъ, народъ не зъ пустої етикетки, а зъ цікавости випитуєть ся перавъ, якъ то у великихъ городахъ виглядає, яке тамъ життя люде ведуть и за друге таке. Я знаю одного дяка, котрий здужав цілу божу днину розпитувати, котрі гори найвищі у світі, яке де глибоке море, чи є на землі бездєнні озера, чому лисавка вигваинцею летить, а селянинъ одинъ питавъ мене, чи правда те, що земля крутить ся. За взорозірь до такихъ праць могла бъ послужити товариству книжка видана на Україні підъ заголовкомъ: „Дещо про світъ божий,“ у якій розведена стоїть популярнимъ способомъ річъ про всі появи въ природі. — И такі вартні праці належало бъ товариству продовжати, якими суть „Листи зъ хутора,“ толкуючі про города и села, або якимъ способомъ можъ справити життя недобре злодія, а букваръ для народніхъ шкілъ не винєвъ бути другий, якъ граматка Куліша, де би окрімъ азбучної науки подавались хлопцеві и молитви и историчні оповідання зъ бувальщини; тимъ роздохотить ся школяръ до читанні.

Товариство повинно дальше подумати и надъ симъ, якимъ побитомъ дали бъ ся скореняти порокъ въ народі, а ту послужили бъ тотаряству за взорозірь повісти Основьяненка, хочъ би: „Отъ тобі и скарбъ,“ або: „Добре роби, добре й буде.“ Народъ не любить довгої морализації, а поправить життя своє скорше тоді, коли хто піднесе ёго пороки на сміхъ, або коли змалює ёму хто живими красками всі ті шкоди, що идуть у слідъ за ёго лихими привичаами. Німці справляли и справляють народъ свій такимъ самимъ побитомъ; Hans-jörgel вмівъ такъ дотепно списувати пороки народу, що Німець, щобъ не попасти у колющі ёго письма, страхаетъ ся навіть свої власної тіни, а черезъ те навчаєть ся вінъ чесности

добродушности, тверезости, охайности и другого добра. Сатирично-гуморестична Газетка, видавана одною картиною хочь разъ на місяць, надобилась би проте дуже теперъ.

Коли такъ підготовимо народъ, коли вінъ самъ стане допитуватись за нашими книжками, на-тоді може взятись товариство и за подаванне ёму наукъ реальныхъ, за вистачку книжокъ трак-туючихъ про газдівство, садівництво, пчільництво, про ховокъ товарини, про индустрию и торговлю. Розуміть ся але, що и ту не годить ся подавати ёму сі науки въ формі теорій, а треба більше увазувати на хосень той, що виходить зъ їхъ.

Заходить ще питанне: якъ подавати народові всі ті духовні страви?

За се скажу коротко. Складъ бесіди, букви, правописъ, зверхня форма и ціна мусять одвічати физичнімъ и моральнімъ снагамъ народу. Тому винно товариство задержати въ популярнихъ книж-кахъ азикъ и складъ чистонародній, кирилицю, правописъ приноровлену по можности до право-писи книгъ церковнихъ, а книжочки винні ловити селянина за очі, а не за кармани. Щобъ народъ мігъ собі такихъ книжочокъ роздобувати, потреба, щобъ товариство постаралось о агентівъ, котрі би продавали їхъ на прощахъ въ Милятині, Крехові, Гошові, Зарваниці, Добромилі, Ярославлі и другихъ місцяхъ.

И те най не уйде бачности товариства но-вого, щобъ разъ уже счезли зъ посередъ хатъ сілськихъ ті богомази, котрими народъ несвідомъ собі приукрашує до сіхъ поръ комнати свої и церкви.

Передъ очима винна намъ стояти завсїгда Matica lidu českého; якъ вона бралась за просвіту народу, такимъ робомъ треба и намъ братись, а може и ми будемъ такъ щасливі, що будемо му-сіди хочъ не по однімъ, а по 3, 4-охъ літахъ ви-давати кожду популярну книжочку у 18.000 при-мірникахъ.

Кінчу мое коротке слабосильне слово сердеч-нимъ: Помагайбігъ товариству! а віттакъ и тимъ щиримъ поздоровліннямъ, яке прислали брата Чехи зъ Відня: „Slavnému spolku „Prosvita“! Studující čestí v Vidni přeje z bratrské lasky slovanské jarému spolku „Prosvita“ k blahodárnému jeho účinkování v narodě, zdaru a trvání,“ котре у порекладі такъ звучить: „Чеські академики у Відні ведені братнією сло-в'янською любовою, жичать молодому товариству „Просвіта“ на спасенне народові діло, здоровля и тривання!“ Ve Vidni dne 5 prosince 1868. Z českého akademického spolku. Augustin t. č. jednatel.“

Бесідникъ завітавъ теперъ всежвадний су-боръ руський до виборівъ членівъ виділовихъ, и запросивъ на тимчасового Голову Вп, Добродія То-варницького, старенького горожанина Львівського, а на секретарівъ п. п. Дра Корн. Сушкевича и Во-лод. Ганковича. (Дальше буде.)

ЗАГАДКИ.

(Зъ збірника народніхъ загадокъ В. Лучаковського.)

7. Берн, квичить —
Клади, кричить —
Лиши, мовчить?

8. Що то за загадка:
Въ заді ягідка;
Возьми, оближи
И навадь положи?

(Одгадаи в другому яслу.)

ОДГАДКИ

до загадокъ у 42. ч.

- 5. Вовкъ вельвъ вівцю, пси учули и кликали: люде, люде сїдайте на коні, здоганяйте вовка, що вельвъ вівцю.
- 6. Вуби и язикъ.

ПЕРЕПИСКА.

Вп. п. Ю...ю Ф...чу на Буковині. Листъ Вашъ оде-ржали; сердечне спасибігъ. Віршъ надрукуємо у справоз-данню зъ першого збѡву товариства нашего. Більше напи-шемо Вамъ у листі.

Пр. О. Па...у въ О...ку. „Правду“ Вамъ вислати мємъ. За „Просвіту“ довідаєтесь більше зъ справозданн. Незнаємо чи вписати Васъ въ члени „Просвіти“.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Россійська: Горбуновъ, И. Ф., Сцены изъ народ-наго быта. Петербургъ. 1868.

Вакоскинъ, М. Н. Собрание сочиненій. Томъ I. Юрій Милославскій или русекіе въ 1612 году. Историческій ро-манъ. Петербургъ. 1868.

ВІДЪ РЕДАКЦІИ.

 Тихъ шам. предплатниківъ, котрі ще досі не зложили предплату за цілий рікъ, про-симо о якъ найскорше надісланне залеглостей.

 Въ Редакціи нашій можна ще дістати комплетні ексемплярі першого рочника „Пра-вди“ по ціні 2 р.

Головні помічники яри редакціи: *В. Згарський, М. Коссаки, Дръ В. Лукаковский, Ом. Паршицкий, Дръ К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропігійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річне зр. 4; шістрічно зр. 2; чвертьрічне зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камешиця „Народнаго Дому,“ (Краківська улиця). Администрация підъ Ч. 411 1/2.

НЕВЕЗУМЧЕ ДІЛО.

Оповідання.

Було се у першихъ дняхъ по моїхъ рукови-
нахъ, коли загадавъ я вже у пізній вечеръ ско-
чити крихточку до моєї любі на тихі речі. Хата
моїхъ будучихъ свекрівъ лежала за селомъ на-
шимъ не дальшъ якъ годинку ходу; но що зна-
чить годинка така для розлюбленого серця? Вона
була мені тимъ, чимъ єсть широкий степъ для
буйного вітру, або майданъ для скороцибного
вірла; у одній хвилі, думавъ я, залечу туди, а
тамъ... нагорожу собі и той маленький трудъ.

Вечеръ бувъ тихий та ясний, який буває у
осінню пору; місяць викотивъ ся гарно на небо,
розігнавъ усі хмарки на ёму, розпороминивъ ся
пишно, а я собі й думаю, якъ любо то мені підеть
ся у таку видну нічъ тимъ більше, що дорога моя
не вела черезъ пусті, а залюднені місця. Вибила
осьма година, а я, справивши ино трохи свої ку-
черки, зловивъ за кресаню та паличку, розпо-
стивъ ся зъ родичами та й шибнувъ до дверей.

„Возьми пса зъ собою, веселіще ти буде“
проказала до мене мати, а те вірне звіря, неначе
бъ знало, що ту про ёго ходить, и дивить ся вже
на мене и помахує собі хвостикомъ и скомлить
пріязно.

— „Песь най лишить ся дома“, кажу я, „най
хати стереже, а я вже себе самъ остережу.“

Батько стоявъ біля відчиненого вікна, погля-
даючи у зоряшлыве небо. „Вертай“ проговоривъ
вінъ, „не барись довго, бо по моїй думці, може
збереса ще у ночи на дощъ“.

— „А звідки би вінъ взявъ ся,“ відказавъ я,
„на небі ні хмарки не видно, а вітру такого не
має, щобъ нагнавъ яку бурю“ и засміявшись у
душі на батькові слова, котрий не коньче щасли-
вий бувъ зъ своїми ворожбами веремени, стрібнувъ
я скоренько изъ хати, та звернувъ на добре мені

знакому, продоптану стежку за село. „Чого казала
мені мати пса изъ собою брати“ думавъ я собі.
Йдучи „чей лиха пригода мене не зустріне на ман-
дрівці до милої? хиба й віщувало дещо материн-
ське серце, хибай воно знало, що мені ниньки
бувъ би песь заадобивъ ся?“ — то печальність
говорила відай зъ серця матери, а у мари, щобъ
звела мене зъ дороги у дебри та ліси, мені не
хочеть ся цілкомъ вірити.“

За такими думками, та співаючи собі ти-
хенько: „Чабана“ ишовъ я ошіпною ходою до моєї
милої, однакжъ, міжъ нами сказавши, слова матери
шуміли мені заодно въ ухахъ, а хвилями, бувало,
я и трівожно оглядавъ ся назадъ себе.

Моя мила уже и зъ надії була зійшла зоба-
чити мене ще сего дня, а мати її хотіла уже за-
чипити хату та кластись на спочинокъ, коли не-
сподівано заупкавъ я у кватирочку, а виттакъ и
вступивъ у світлицю. Була уже девята година,
тожъ и думавъ я нащобетатись черезъ дві години
зъ моєю чорнобривою судженою, а коло одинайця-
тої розпростатись зъ нею горячимъ поцілушкомъ.
Алежъ не такъ то легко розстатися двомъ любля-
чимъ ся серцямъ, не такъ и легко проказати слово
якъ у тій пісні співають: бувай ми здорова, ти ді-
вчино моя! Отже жъ и не диво, що півень зауку-
рікавъ мене ще коло моєї милої, та ще й тоді
мене неконче кортіло въ останне поцілувати мою
щобетушочку.

Вона, відгадавши мабуть мої гадки, та печа-
лива, щобъ мене вертаючого домівъ яка мара не
підбила, просила мене навіть вразъ зъ матерью нічку
у їхъ переночувати. „У глуху півничъ“ казала вона,
„не коньче весело самому вертати, а то прихо-
дить Вамъ ще й біля кладовища ити, ось ліпше
заночуйте у насъ, а завтра, коли схочете, до східъ
сонця проберетеса до хати.“

Батько мої судженої, старенький хочъ ще
ціпкий собі козакъ, котрий у жадні мари та духи

не віривъ, засміявъ ся на такі забобонні речі, а коли добавивъ, що ёму соромно би було, напали бь ёго будучий зять кількохъ могилокъ налякати ся мавъ, мені не лишило ся нічого робити, якъ взяти знову за кресакю та паличку, та сказати усімъ сердечне: добранічъ! Жінки, не зважа на те, налягали ще довгий часъ на мене, та прохали остатись, но коли батько засоромивъ мою дівчину, неначе бь то їй лишень тавъ дуже хотілося, мене коло себе мати, то вона наложила мені теперъ сама кресакю на голову, та стиснувши мене тепло за руку, поздоровнала мене на дорогу, а мати її добавила, щобъ, коли можъ буде я не йшовъ стежкою черезъ кладовище, а оминувъ ёго побочною дорогою.

Щобъ не трівожити стару матіръ, я обіцявъ слухати її слівъ, хочъ додержати сеї обіцянки въ мене для самого сорому не було великої охоти. Віттакъ пустивъ ся я домівъ.

На половині дороги відъ милої до нашого села, стояло собі на особні зъ десятиокъ хать; пару стай відъ нихъ на чистому полі, стирчала знову небогата громадка могилокъ надъ небіщниками, а по середь їхъ шаріла маленька церквочка. Давно уже радилъ громадяне села того надъ тимъ, щобъ обвести кладовище батьківъ своїхъ хочъ хворостовимъ чиномъ, та закинути ту дорогу, що крізь ёго вела, но рада радилась, а дорогою якъ їдючи люде зъ давнихъ давень, такъ и теперъ не вважалися на иншу звертати. За кладовище ходили різні недобрі слухи у цілій околиці. — Одні казали, що Никита, громадський голаръ, бачивъ разъ, якъ о півночі самъ нечистий поравъ ся міжъ могилками; а владмаръ, такий зъ нашого села, розказувавъ усімъ, що ёму самому довелось такожъ бачити у глуху північъ велике світло у церквочці, те знову білихъ унирівъ и друге тавъ. — Деякі сміливі гади похитували на те усе головами, більшість срішожливі давали такимъ розказамъ віри, а я, що не мігъ себе ані до сихъ ані до тихъ зачислювати, не мігъ надобре зміркувати, чи вірити мені, чи не вірити у нічнихъ духівъ. Мені тяжко приходило проте рішитись, котрою дорогою мавъ я звертати домівъ. Оминати село та кладовище не годить ся, думавъ я, такому козарлюзі, за якого державъ я себе, а пробиратись крізь ёго не приходило мені знову жонъче до смаку. Крізь кладовище — погадавъ я собі у кінець — дорога коротша, а оминувши ёго, мені прийшло би ити хвилочку лісомъ, а тамъ за темнотою еще лячніще було би мусить, чимъ тудий видкою рівниною, котру буде можъ у кількохъ хвиляхъ перебігти.

Симъ часомъ нахмарилось врихточку небо, а місяць що зкотивъ ся досить уже низенько, ви-

глядавъ лишъ часничками зъ поза темної поволони, та задававъ моїй душі своїмъ блідавимъ світломъ ще більшого неспокою. Увъ одній хвилі стали мені теперъ передъ очи всі оповідання про унирівъ, заклятихъ духівъ, вовкулаківъ, русалокъ, лісовиківъ и другу таку нечисть, про котру розказували мені няньки мої ще зъ малку, серце застукотало у грудехъ сильніше, а я, зазрівши уже передъ собою кладовище, ставъ неоглядаючись, бігти зъ усієї сили.

Наразъ роздавъ ся диний голосъ за мною, а коли повернувъ я поглядомъ побічь себе, представилась мені висока чоловіча постать и спитала въ мене, куди у таку пізну нічь мені такъ смішно.

„Домівъ до С...“ відітивъ я сморенько. Въ тій самій хвилі блідий місяць продеръ ся зъ хмари, а коли я, дріжучи на усёму тілу, заглянувъ незнакомому въ очі, що такъ жарились підъ насупленими бровами, забурчавъ сей собі зъ тихенька, що я не зъ ёго людей, а віттакъ и поспитавъ въ мене: „Чи не лячно вамъ підъ такий часъ кладовищемъ ити, а то старий Коцюба, що передъ десятима роками ту ёго поховали, не може витривати супокійно у домовні та ходить що ночи говорити свій „Отченашъ“ у церкву“.

Сими словами хотівъ мені незнакомий відати ще більше переляку завдати, а хочъ и удалась ёму ся штучка, то прецінь знайшлось въ мене ще на тільки одваги що здужавъ ёму одвітити:

— „Коли бь чого мавъ страхатись, то бь и не ходивъ сюди.“

„Та!“ відказавъ коротко мій несподіваний товаришъ, а далій и пустивъ ся зі мною ити въ парі. Ту я ёму и ближче приглінувъ ся и увіривъ себе, що те дзюбате, гідке, запале лице зъ густими сторчатими бровами, зъ заломанимъ носомъ, густою бородою и хрипучимъ голосомъ прияло бь ся хочъ би и зарізати чоловіка.

„Стережіть ся церкви!“ відозвавъ ся незнакомий знову по хвилі — „мусілисьте уже чути, що тамъ часомъ у глуху нічь хтось світло світить, забуває поклони та шепче „Отченашъ“; стережіть ся проте, кажу вамъ!“

Такі речі збили мене уже зовсімъ зъ тямки, а лишилася у мене лишень одна думка, въ котрої я питавъ якъ би утечи чимъ скорше відъ нависного товариша, коли той напрасно и зчезъ. Кудинівъ пішовъ, звідки прийшовъ, було для мене загадкою; — я не зазрівъ ні ёго приходу, ні відходу; чи належавъ вінъ такожъ до тихъ що на „Отченашъ“ у церквочъ збирались, за стукотомъ серця я не здужавъ сёго зміркувати, а стоявъ неначе задеревенілий.

Крізь чорні хмари на западі прозрівъ блідий місяць и освітливъ чародійнимъ своїмъ світломъ усе кладовище що не більшъ, якъ пятьдесятъ крочаївъ віддалікъ передомною лежало. Хрести та могилки мріли на ёму густенько, а осінний вітрець шелестівъ то сухимъ бадиллямъ, то споловілимъ листомъ; якъ ще ніколи, такъ стало міні теперъ сукрито на серцю.

Чи йти, чи не йти? питавъ я себе, а далій глянувъ позадь себе, и не моя воля уже, а тривога, що такъ стиснула мене за серце, та усю кровъ нагнала ми у очі — трунула мене напередъ поміжъ мріючі могилки. Ще лишъ десять крочаївъ, а уже бувъ би я їхъ лишивъ за собою коли наразъ звелася передо мною величенна постанать у білій мертвечій плахті, котра розложивши руки на охрестъ, здалася заступати мені дорогу. И та остання крихточка зимної розваги покинула мене теперъ. Въ ту саму хвилю, коли страшна мара зъявилася передо мною, и здалася чимъ разъ вище виростати изъ землі, въ ту саму хвилю покочивъ я на бікъ, и не тямивши уже більшъ нічого, ставъ утікати убочною стежкою. Я потикавъ ся на гробахъ, потручувавъ о хрести, падавъ на землю и знову зводивъ ся, а листя шелестюче підъ ногами додавало міні ще того страху, котримъ и такъ переповнена була душа моя. Хочъ незнакомий перестерігавъ мене передъ сумовитою церквою, не зважâ на те, и майже нарощно здужавъ я теперъ до неї, неначебъ у храму божому міні легше стати мало, неначе бъ я сподівавъ ся, що тамъ знайдеть ся хто, котрий міні увесь страхъ розмовить, або охоронить мене відъ навісної мари.

Двері відъ церкви свояди відчиномъ, и мовъ би міні треба було, вбігъ а у середину її, попростувавъ за престіль, а тамъ и поваливъ ся на студений камінь.

(Конецъ будо.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА

въ прикладі до сѣгочасности.

(Написавъ И. Нечуй.)

(Дальше.)

Зовсімъ противно українцеві жартуючому зъ нетяжкими гріхами, недаючому поваги аскетичнимъ добродітелямъ, утісняючимъ тіло, великоруссь, зве гріхъ „сладкимъ лъivismъ“: гріхи любезны—доводять до бездны; гріхъ сладокъ — человекъ падовъ“ кажутъ великоруські приказки¹⁾. Розумінне гріха

1) Послов. рус. народ. Даля. Листъ 2.

якъ чогось солодкого нагадує восточний поглядъ, що все миле, солодке в гріхъ, тимъ, що воно миле и неспить тіло, а все терпке, гірке—то не гріхъ, а добро, правда. Неначе правда не може бути солодка, а повинна бути гірка, неначе все солодке, „лъикъ“ мусить бути гріхъ, безпуття. Великоруссь въ теоріі відкидає відъ життя всяку усладу, всяку милість и має за правдиве життя тільки житте терпке, гірке, безъ жадної услади.

Окрімъ того нігде нема въ великоруськихъ народніхъ творахъ такого сміливого, вибачливого погляду на звичайні, щоденні гріхи, які знаходимо въ українськихъ. Аскетичнимъ добродітелямъ, маючимъ на діли утіснити тіло, великоруський дає дуже велику повагу въ своїхъ творахъ. Пістъ, молитва, поклони, монастиръ, пустиня, пекло, вічні муки— все те займає дуже велике містце въ народній думі, въ народній фантазіі и въ устнихъ творахъ. „Одно спасенъе, — постъ да молитва; не хлѣбомъ живи — молитвою; свѣроминчають бары да собаки“ каже народъ¹⁾.

Въ духовнихъ народніхъ віршахъ про страшний судъ и про инші речі скрізь оддаєцца велика и перша повага показанимъ добродітелямъ, а не инчимъ. Архангелъ Михаилъ впрямляє до грішнихъ на страшнімъ суді:

Для чево поповъ-отцовъ не слушали?
Къ божой церквѣ не прихаживали...

Ранніє заутрени просыпывали,
Земныхъ поклоновъ не кладывали
Отъ бѣлаго лица до сырой земли!

Слушались вы знову колокольнво?²⁾

Судія судить душі „плясуновъ, гудочниковъ“ и відсилаєть їхъ въ пекло за те, що вони були охочі „скавать, плясать, на улицу ходить“³⁾ и тимъ ніби служили сатаіі, потішаючи ёго зъ дияволами волинками (сопілками) и гудками. Міжъ всіми проводниками великоруські духовні вірші дають перевагу схимникамъ и пустельникамъ. Трохи не до їхъ однихъ Господь обертаєть ся зъ ласкавими речами:

„Мои скимницы, мои пустельницы
Что скитались въ долахъ, горахъ и вертепахъ.“

Закупили вы пищу райскую
Въя гнилую колоду,
А пили болотную воду
Болотныя воды со ржавчиной (иржою)
все Христа ради..

1) Тамъ же. Листъ 8. и 9.

2) Калѣки переходіа, Безсонова выпускъ 5. листъ 239 и 169.

3) Тамъ же. Листъ 161 и 174.

Вы терпѣли слова неуподобныя
Отъ всякаго-ваго человека¹⁾....

Такъ-то релігійний народній идеаль великорусса дуже аскетичний, навіть ще строгіший відъ правдиво християнського, — и нагадує индійське факірство. Щобъ бути християниномъ и добути спасення, народні твори радять загаломъ відректись одъ сѣго свѣта поганого, надіти „снимушку спасенную и ризы чорні“²⁾ ити въ пустыню далеку, істи тамъ гнилу колоду, пити заржавляну камошну воду, видержувати „свѣтъ-постъ и молитвы“³⁾. Духовні вірші зъ великою любовію співають про пустыню, про матірѣ-зеленую густиню, де можна розгулятись въ лугахъ зеленыхъ, на квітнихъ лугахъ, „въ палатахъ лѣсовольныхъ“⁴⁾, кращихъ одъ царськихъ чертогівъ. Поглядъ на життя, на чоловіка въ тихъ віршахъ дуже сумний, чернечий. Людське життя мається въ їхъ за суетне, марнодуче, дубові домовини, маються за вічні людські домн⁵⁾. Чоловікові нетреба нічого: ні золота, ні срібла, ні цвітної одежі. Самъ чоловікъ — купа нечисті й зла:

„Очи наши — ями
Руцы наши грабли.
Очи завидюци,
А руцы загребущи,
Что вочи завидятъ,
То руцы заграблятъ“⁶⁾.

Поглядъ на женщину, якъ на рабнину въ сямъ-яному життю має на собі одтискъ сходнёго релігійозного вчення, котре приймає женщину за гріховну нечисту тварь. „Баба да бѣсъ — одинъ у нихъ вѣсь: гдѣ сатана не зможеъ, туда бабу пошлетъ“⁷⁾ каже великоруська приказка⁷⁾. Великорусь не вважає навіть жінку за людину: „курица не птица, вабыла не лошадь, — баба не чоловікъ!; я думалъ, ндутъ двое, — ажъ (ато) мужикъ зъ бабой!“⁸⁾ каже великоруський⁸⁾.

Сильне розширення такихъ духовнихъ віршівъ въ Великороссії, зібранихъ п. Безсоновимъ вже въ шести книжкахъ, обертаючихся въ устахъ не тільки сліпцівъ-прохачівъ, але й звичайнихъ поселянъ, свідчить о справдешньому живому, буванню такого сумного погляду на життя. Въ народньому житті руськихъ селянъ и городянъ и теперъ мо-

жна зауважити, кнечне місцями, великий потягъ и навалъ до аскетичнёго життя, не для покути за зроблені гріхи, якъ буває на Україні, а по тому переконанню, що таке життя и стільки правдиве.... „Духомъ сумности, одрчення відъ свѣта“, каже п. Даль, великоруський писатель, „вів навіть поблизу въ сусідстві зъ „созерцательними“ раскольничими сектами; нимъ заражене залюдніне цілихъ повітівъ и губерній, (Гамбовськой, Пензенськой, Орловськой). Женський полъ навіть зъ-замолоду дуже нахилняцца въ тихъ місцяхъ до такого прямовання“.....

„Нарікаючи себе православнимъ, ходячи пильно до церкви, народъ одбуває всі треби, ходить до сновіді, але відрікаюцца відъ причастя, маючи себе за недостойнихъ. Танцювати — гріхъ, бо то значить — тіпити диявола; пісні співають тільки „оторвиголовы.“ розсудлива молодниця або дівчина не піде въ хороводъ, не виведе танця, а дуже розумна дівчина що вже на порі, накидає на голову чорну хустину, зашпилити її підъ бородою, спускає очи до землі, ні на кого не гляне, не осміхнецца, не промовить зайвого слова, зъ парубками зовсімъ не говорить, и черезъ рікъ, або черезъ два просниця у батьківъ на спасення — въ келію, въ чімъ їй и не перечать. Такі келейки, місцями ставлять на задніхъ дворахъ и тамъ келейниця живе сама тихо и чинно, вчицца грамоті, читає святі книги, псалтирь, требникъ....

Задля громади вона пропала, відъ мірського вона відсторонена. Найчастійше такі келейки ставляюцца рядомъ зъ боку, або позадъ села, безъ дворівъ и огорожі и часомъ по дві келейниці живуть въ купі.... Такий чудний звичай розпросторуецца не тільки місцями, але часомъ якъ та пошесть-болізнъ. Часомъ всі дівчата на селі разомъ неначе збіхавши зъ глузду, зъ усієї сили ируцца до велий, заміжъ йти мавця за наскудство и на селі немає молодихъ!!!....“¹⁾

Часомъ було, додає п. Даль, колись пани користуючись своєю силою, покликають дівчатъ и хлопцівъ, воставляють їхъ въ два ряди и приказують на дівчатъ надівати парубочі шапки.... Котрого шапка припадеци які дівчині, той и бере її черезъ силу заміжъ.... Такъ женили цілі села²⁾.

Правда, таке диво трапляецца місцями, хочъ и дуже густо въ глибині сілъ та хуторівъ. Опрічъ того кликушество, чи кричання не своїмъ голосомъ, по вовчий, по журавлиний дуже въ моді на Москві. Оно вважаецца за якусь службу Богові

1) Калѣки переходжн Безсонова, вып. 5. Листъ 128, 129, 212 и др.

2) Тамъ же. выпускъ 5. л. 153, 138.

3) Тамъ же. выпускъ 6. л. 301.

4) Тамъ же. выпускъ 1. л. 230.

5) Тамъ же. выпускъ 6. л. 303.

6) Тамъ же. выпускъ 6. л. 303, 305.

7) Послов. Даля л. 371.

8) Тамъ же. л. 370.

1) Русскій Вѣстникъ за 1868 р. Февр. л. 355.

2) Тамъ же. л. 361.

и разомъ зъ городствомъ и бродіннямъ по манастиряхъ часто поважаєця за подвиги благочестья навітьъ въ вищихъ станахъ великоруськихъ, де святощі знаходять собі на перепутті розкішні пристановища. Нічого такого не знайдете у насъ на Україні и въ Галичині.

Уявлінне великорусівъ пекла й раю также само відрізняєця відъ українського. Рай здаєця великоруссові дуже багато матеріальнішимъ, ніжъ українцеві. Великорусь уявляє собі рай хорошимъ садомъ, де „древеса райскіе возшумять чудными гласы“, де райські птиці будуть співати пісні.¹⁾ Тамъ будуть „пищи разные, трапеза всякая.“²⁾ Господь посадить праведнихъ въ храмї, на золотихъ престолахъ, надіне на їхъ ризи золототканиї, накладе на голови золоті вінці³⁾.

Кругомъ престолівъ засвітяця самі свічки⁴⁾ Такий видъ раю дуже нагадує про сходне походіння, існуючу пишність, котра ставить царську роскіш, царську власть, царські приклади за найвищий ідеаль, тоді якъ Українець гадає собі навітьъ Бога сидячого на столі.

Въ духовнихъ великоруськихъ віршахъ о пеклі и вічнихъ мукахъ не знайдете нічого похожего на поетичне українське пекло зъ сіножатями, гаями, рівами, дуже нагадуюче Дантове чистилище. Фантазія великоруського народа не змогла створити самостійного образу пекла, бо дуже освоїлаєсь зъ навченнямъ св. писання и „ложнихъ, одреченихъ книгъ“ о вічнихъ мукахъ и посмертному життю. Окрімъ вогню, смоли жупелу, народній великоруській стихъ любить розводитись о поєдиннихъ мукахъ и тїне такою важкістю кари, такою звіриною, яка була въ давнихъ московськихъ приказахъ, та єзуїцькій інквізиції.

Тамъ ви знайдете, що грішні люде будуть повішані на горячихъ вужахъ за язиви, за спини; въ тіло їхъ буде повбивано „гвоздіе (цвяшки) булатное“, їхъ будуть ссати гадюки за серце, за жіночі груди, за коси, а пилки будуть пилити їхъ тіло⁵⁾ Въ пеклі будуть пилити витягувати зъ їхъ жили, серце; а язикъ витягнуть черезъ тімя⁶⁾; и волосся на грішнихъ горітиме⁷⁾; імъ наготовляно казанівъ зъ смолою кипучою. Тамъ будуть люті морози⁸⁾, сморідь, димъ, чадъ, скреготання зу-

бами, лїхи глибокі, тьма, и плачъ. — Щобъ не чути було галасу стогнівъ и плачу грішнихъ душъ пекло буде засипане „матушкой-сырой землей“ закладене горячимъ камінямъ, залїзними плитами, дерчомъ, засипане піскомъ. Такий страшний поглядъ на вічні муки великоруського народа дуже значно відрізняєця відъ українського, котрий признаєє муки більше моральні, ніжъ матеріальні, котрий навітьъ огневі дає противну властивость — холодити, а не пекти, щобъ холодъ нагадувавъ єму єго гріхъ, те дріжання відъ холоду, котре терпівъ бідний зимою підъ вікнами богача.

(Дальше буде.)

ИЗЪ ЗА БУГУ.

Бугъ широкий, Бугъ глибокий,
Хвилями вінъ плеще:
Якъ згадаю про дружину —
Серденько трепеще.

Якъ згадаю, кого маю
За тобою, Буже, —
Зажурюся, похилюся
Надъ тобою, друже.

Ой чомъ я не пташка въ полі,
Чомъ крилець не маю?
Тїльки мого, що рученьки
Туди простягаю.

Ой ви, зорі, Божі очі,
Гляньте на Україну:
Тамъ прийшла підъ вербою
Низенька хатина.

Въ тій хатині моя мила
Мене дожидає,
Що години зъ України
Думки посилає.

Дайте звістку моїй милій,
Що не скоро буду:
Розлучили, якъ схотїли
Насъ лихіи люде.

Я одинъ стою на світі,
Якъ былина въ полі,
Та за Бугомъ зъ України
Визираю волі.

Давай Боже, зъ очей слїзи,
Нехай ринма ринуть,
Сиротині на чужині
Зъ серця камінь скинуть.

Яківъ Кригевський.

1) Калїки переходїи Беасон. К. 5. Л. 254.

2) Тамъ же л. 175.

3) Тамъ же л. 160.

4) Тамъ же л. 175.

5) Тамъ же листъ 185.

6) Тамъ же листъ 179.

7) Тамъ же листъ 165.

8) Тамъ же листъ 179.

ВЗАЄМИНИ ПРОМІЖЬ КОЗАЧЧИНОЮ А ПЕРЗИЄЮ

у літах 1618, 1619 и 1620.

(спорудив Н. Вахляничъ.)

(Дальше.)

Однак козакові, не знаючому, якъ зъ діломъ стоїть, ажъ надто звірилося у Фергабаді. Чимъ найдуше журивъ ся, було, щоби товариші ёго, лишивши ся въ Басцяцюкъ, бачучи, що вінъ, якъ умова була, не вертає, не подумали собі, що вінъ вже загибъ, а засимъ и не покинули ёго самого у такому далекому краю. — Зажурений и затрівожений розвідався вінъ у кінці, що я (себъ то Della Valle) пробуваю у Фергабаді, а судячи по моєму римському имени, що я католицькимъ християниномъ бути мушу, зрадувавъ ся не мало, прибігъ чимъ скорійше до мене, и подибавъ на щасття поміжъ моїми слугами товмача собі, котрий уміючи по турецьки, перьки, вірменськи и французьки (що все у тихъ краяхъ потрібне), трохи и по московськи приучивъ ся, будучи черезъ два роки у Москві зъ от. Иваномъ Тадеоомъ внераломъ кармелитівъ, котрого король перький за-для своїхъ орудокъ тудий пославъ.

Черезъ сёго товмача ми оба и бесідували. Якъ же але не зрадівъ я почувши, що вінъ за такимъ союзомъ сюди прийшовъ про який я такъ турявъ¹⁾.

¹⁾ Ту на місці подати де-нещо про автора листу сёго, якъ и про ёго погляди на козачину, а за симъ и те, про який то союзъ вінъ турявъ. Петро Della Valle походивъ зъ славного римського роду Валесівъ, и родивъ ся въ Помпеи и Иванівни Алберни въ р. 1586. Виросши у красного чоловіка и вичившись, залюбився вінъ у одній високородній панні, але вона зрадила ёго улюбві. Запечалений симъ, удавъ ся Петро до Неаполю и Венеції азъ віттамъ моремъ у східні землі (1614 р.) щобъ розважити себе; переїхавъ черезъ 12 літ Туреччину, Египеть, Палестину, Персию, східні Индіи и другі краї, оженивъ ся зъ георгіянокою Сятти Маані, поховавъ її въ Перані и не вернувъ домівъ ажъ у 1626 р., 28 Марця, коли на папськимъ престолі засівъ Урбанъ VIII. У своїхъ листахъ писанихъ изъ Перані въ Римъ згадує вінъ и за нашу козачину. Я подаю ёго припадну згадку у дословному перекладі: „Зъ малку не навидівъ я уже Турківъ (ниже на стор. 100 въ II ч.), и бажавъ імъ злого. Коли проїздивъ я Туреччину и святі місця, кипівъ я відъ злости идъ нимъ, и думавъ не разъ якимъ би робомъ подужати їхъ инху народню, а за симъ прислужитися християнству. Зваживши докладно обстановки часові и місце, у котрому живъ я, мнѣ вдалося, що найскорійшъ можна бъ справитися изъ Туркомъ, наколи бъ сприсягтися королеві перькому зъ отсами християнськими народами, що їхъ козаками звуть, а що сидять надъ чорнимъ моремъ при горлі дніпровімъ. Вакимъ але про се звіщу, мушу сказати, що підъ козаками не ровуміти народу однолітного, а шайку (Gevinde) снащену изъ різнороднихъ людей и исповідий, хоть таки християнськихъ. У їхъ немає ні жінокъ, ні дітей, ні своїхъ хатъ, не служать вони ніякому князеві, ні панові.

Вінъ розказавъ мнѣ за все свое діло докладно, и знову розкривъ передъ нимъ все свое серце и збо-

сидять далеко відъ городівъ, у безпечнихъ неприступнихъ місцяхъ, чи то лісахъ або горахъ, чи надъ ріками, слухають лишень, неначе наші бандити, вибраної своєї старшини, а пропитуються тільки добромъ збрую роздобутимъ. Що їхъ відъ бандитівъ ріжить, єсть, що сусіднихъ князівъ, изъ якими у супокою и приязні живуть, не обдирають, а навіть підъ сими у воєннихъ походахъ вірно и прихильно служать. Нападають вони безъ впину чи то моремъ, чи сухопуттемъ лишень своїхъ сусіднихъ ворогівъ Турківъ и другихъ Мугамеданівъ, за-для чого князі тихъ земель, у якихъ козаки живуть, не тільки що не стяжуть їхъ, а противно еще удержують, пропитують и грішима надіають, ось такъ, якъ Турокъ на шкоду християнамъ терить и хоронить морськихъ розбияниківъ зъ Барбарні.

Отсі козаки сидять купками по ріжнимъ місцямъ. Одна часть сидить у Росії або Москві, що на одно виходить, то надъ каспійськимъ моремъ, то знову надъ Волгою и далій въ край ажъ до Дону и Азовського моря; друга часть триває надъ берегами чорного моря и глубше въ земляхъ королівства польського.

Одвакъ я ніколи не думавъ російськихъ (russische) козаківъ зъ Персами увъ одно звести, бо російські (не вважа на те, що усі вретиками, чи відступниками и у Москві живучи, котра країна за-для того, що її жители грецьку віру исповідують зъ нами латинниками не добре думавъ) за далеко відъ Туреччини сидять, и тому Туркамъ багато шкодити не зуміли би. Окрімъ сёго стоять вони изъ Персами не коньче у сумирнихъ переплутахъ, переловлюючи на каспійському морю и Волві перькі купці судна та забираючи изъ нихъ усе майно. И хоть москвитянинъ не разъ становить ся добримъ другомъ Перзові, та одніи идъ другому не разъ и послівъ шле, то таки частійшъ облуда зъ такого діла виходить, якъ щира дружба; а окрімъ сёго оба ті народи за-для ріжнихъ сусіднихъ и торговихъ ділъ доброго серця до себе не мають.

Моя думка більшъ туди хилилася, щоби Перавівъ изъ сими козаками получить, що идъ Польщі належать, и якъ сказано, при горлі дніпровому надъ чорнимъ моремъ хочъ не у городахъ, а хатахъ и шатрахъ сидять, и коли лишень хочуть свои селядби водою валляти можуть, такъ, що ні водою, ні сухимъ до їхъ не доберешъ ся и їхъ не проженешъ. По симъ місцямъ знаходить ся по усякій часъ надъ дві тисячі хоробрихъ войнівъ, котрі у війні, заховавши судна и збрую, сухопуттемъ на европейськихъ татарівъ, своїхъ сусідівъ, налітають, у літі але, скоро лишень звістка піде, що часъ виправляти ся на море, въ надії на здобичу, тьмою зъ окільнихъ сторінъ, якъ и зъ усього королівства польського збпвають ся, и вибігають, вибравши зъ проміжъ своїхъ найудатнічихъ проводирівъ числену старшину, въ 300 до 500 суденъ на море. Самихъ їхъ буває до 8 тисячъ битного жовняра, якъ и добрихъ суднарівъ на усяке діло спосібнихъ (Della Valle стр. 101).

Тою силою и идуть вони на Турка, забирають усе, що на морю подиблють, и виривави ся до сёго розбияцтва уже такъ добре, що турецькимъ „карамузаламъ“ и другимъ купечимъ суднамъ на морю цілкомъ уже не показуватись. На сімъ розбияцтві морськимъ вони але не попристають, а віощать также й береги чорного моря такъ, що немає Туркамъ и місця, котре бъ козаки уже не пустошили. Сичопа, городъ старий и славний ще изъ часівъ Митридата, важнівъ

бовязавъ ся ёму въ усімъ послужити, що лишень его народові на добре вийти могло би. Вінъ за те

найбільшъ ляха відъ їхъ. И Кафа, у котрій ханъ європейськихъ татарівъ сидить, не здужала уйти імъ; ба и Трапезунтові самому не разъ ставало уже лячно, и хочъ сей городъ до сіхъ поръ імъ еще не здававъ ся, то зъ часомъ и до сего прийде.

Турки висилають проти імъ рікъ въ рікъ свою флоту въ Царгороду, хочъ судна козацькі до чорного моря більшъ призначають ся, котре усюдя а особливо при горлахъ рікъ де козаки сидять, плиткі пристані має, у які більшому кораблеві не входити. (Глибинъ біля Очакова вносить відъ одного до 5 або 10 сажнівъ.) — Вбачаючи Турки, що фрегатами нічого проти козакамъ не вдіють, та що ними їхню добичъ василіють, заосмотрили и вони себе маленькими суднами и галіотами, та ще и великихъ галеръ поспоруджували. У році 1816, коли я въ Сорі пробувавъ, вибігъ проти імъ генералъ Магмудъ-Баша, синъ Цицали, вять Султана, въ десятима тяжкими галерами и множествомъ менчихъ суденъ. Однакъ однака доля постигла ёго, що и другихъ; ба — ще чи не гірше ёму повелоса? Уступаючи передъ козаками въ усю флоту, потерявъ вінъ окрімъ менчихъ суденъ и дві такні галери, а віттакъ зъ шкодою и соромомъ домівъ вернувъ.

Теперь думаю, и ви думайте, чи отсі козаки тільки удачами обдарені, не досягнуть на будуче и далій? Я хочу теперъ лишень те сказати, що відъ їхъ самихъ прочувъ, що вони надіють ся колєсто и Царгородъ підъ себе загорнути, заставляючи ся, мовъ би саме провідінне божов імъ сю країну освободити поручило и освободити такіи передвістало. (Чи бувъ же звисний плявъ Петра вел. оригінальний? Прим. автора.) Якъ будь, то такі вони підъ теперішній часъ на чорному морю найдущі, и немає другого, хто би імъ пануванне те відъяти здужавъ. Вони але не въ ниньки не въ учера такого тамъ діють, а ще за Султана Мурата (котрого договоръ въ Турками и підъ рукою маю) бороли ся вони кєрваво въ Туреччиною.

Коли Турки черезъ тридцять и більше літъ назадъ їхъ не знищили и не подужали, ба козаки чимъ разъ більшъ у силу вбивають ся, то сподітисъ навіть, що зъ часомъ такъ спотужіють, що нікому їхъ буде подужати. И коли роздивлюся у остроу їхъ держави и у їхъ вдачі (міркувавъ я про се діло въ християнськихъ земляхъ, и теперъ у Туреччині пильно приглядаюся ёму), то и натручуєт ся думка, що козаки колєсь потужну посполодну річъ спорудять, якъ те бувало давними часами у славнихъ Спартивъ, у Силеванівъ, Картагівъ, ба и у Римлянъ, и до чого у наші часи Голландчики майже подібний засновокъ поклали.

Правда, що безхатнимъ и нежонатимъ годі у народъ зрости (хочъ міжъ нами сказавши їхъ и безъ того всего останніи роками помвожилось); але зъ часомъ вони и до женитьби привикнуть, тимъ скоріше, коли отті, що надъ ріками поселені, уже и жінокъ мають, другі але дівчатъ роздобувають и зъ ними живють, хочъ потему кидають їхъ або продають. Поселені глибше у краю суть бачу жонаті и живють у родинахъ.

Король польскій, яко панъ того краю, у котрому вони живють, захищує и спмагає їхъ грішми, та усімъ, чимъ може. Турки жалують ся за се, однакъ король снмъ звиняєт ся, що козаківъ яко равбшацькій вародъ ёму годі карати, такъ само, якъ архивязъ австрійскій передъ Венеціянами за „Ускоківъ“ звиняєт ся.“

принявъ мене за свого споможника и доразного. Наша умова була, щоби я при першій спосібності чи зъ министрами королівськими, чи зъ самимъ королємъ за козацьку справу поговоривъ, а вінъ за те, скоро прийде уже до діла, у своїхъ земляхъ мині вірно помочень буде.“

Петро Della Valle и взявъ ся за справу досить горячо. Ёму яко, щирому католикові и вірному приклонникові папи, союзъ християнівъ проти невірнимъ здававъ ся бути найспасеннішимъ діломъ. Въ усій Європі віявъ тоді духъ ненависті идъ Туркамъ яко гнобителямъ віри христової, а державці християнські посилали заводно людей своїхъ въ Угорщину и Семигородъ, щоби зъупинити хвилю турецьку. Перший разъ говоривъ Петро Della Valle за союзъ Перзівъ зъ козаками зъ Тохта Бейомъ 13-го Марца 1618 р. підъ той самъ часъ, коли Степанъ у ёго пробувавъ. Вінъ представивъ козака Бейові, розтовкувавъ сёму широко про норови народу козацького, додавши, що козаки, бажаючи зъ королемъ союзъ проти Туркамъ скласти, сёму и дуже въ пригоді станути можуть.

Тохта Бей зрадувавъ ся новиною немало и обіцявъ за усе королєві розказати.

Другий разъ піднісь сю справу самъ Степанъ.¹⁾ Звіривши собі, що довгий часъ ёму нічого не відвічають, и що Есфендаръ не дуже про ёго дбає, вручивъ вінъ улицею проїзному королєві прозьбу, котру сей и ласкаво принявъ, и хочъ не читавъ її, однакъ до Есфендара Бей и другихъ достойниківъ ось такъ обізвавъ ся: „Ви не знаєте, що се за люде и якъ намъ зъ ими обходитисъ. Ось то в тні, ще на чорному морю панують, що тільки мість цованимали, и немало Туркамъ шкоди нанесли. Вони намъ дуже у пригоді станути можуть. Я думаю ими послужитися, тому и хотівъ би я, щоби сёго козака по можності шанувати.“

Королєві перзькому мігъ бути й дійсно великий хосенъ изъ такого союза. Підъ той бо самъ часъ заносилося зъ причини неплачіння винного гарачу Туреччині на війну проміжъ нимъ а Султаномъ Отманомъ.²⁾

Перешкодъ до зложіння союза не було ніякихъ. Георгіянські князі заявляли себе прихильними такому ділові тимъ більшє, що приязнь зъ козаками могла вбезпечити їхъ пануванне проти Туркамъ, и облегчити імъ торговлю, яку вели изъ Трапезунтомъ. Ходило лишень о те, щоби дати козакамъ чи то який кусень землі въ Мемгрелні або Гурнелъ,

¹⁾ Коло 20. Марта 1618 р. Della Valle Reisebeschreib II. Th. p. 104—105.

²⁾ Della Valle Reisebeschr. II. Th. S. 109 и 120.

чи одну-дві пристані на східних берегах Чорного моря, щоб не потребували зь далеких сторін Туреччину набігати, а зь ближчих георгіянських земель.¹⁾ Дотеперішні козацькі походи на султанські береги кінчили ся завсігди лишень на одній здобичі, тепер же була думка, відь сторони Трапезунта землі турецькі мало помало підбивати и у вічну посілість забирати. Союзь той мавъ зь часомъ розширитись и на короля польского, а самъ Della Valle бравъ на себе чинъ переписувати ся зь козаками.²⁾

На початку Мая вінъ и бесідивъ зь королемъ Аббасомъ про сей союзь,³⁾ ставлючи єму передь очі, що догідніщої хвилі до усмирення турецької гордості бути не може. Коли бь получилися Перзове зь козаками, тоді би сі на Царгородъ набігти, а Перзове підъ Трапезунтъ підступити могли. Король Аббасъ відвѣтивъ Петрові але дуже непевно. Вінъ велівъ здати ся на волю Господню⁴⁾ а 11-го Мая вибравъ ся вінъ за-для важнихъ вістокъ изъ Туреччини зь Ферґабаду до Казуіну. Того самого дня відпустивъ вінъ и козацького посла Степана въ сьпроводі людий Баґреда Миржи до своїхъ товаришівъ, наділивши єго золототканою одежею и добримъ куснемъ золота⁵⁾; въ письмі же до Гетьмана козацького прописавъ вінъ, що охотно вступить у союзъ зь козаками, коби сі прислали лишень чоловіка идъ єму, знаючого по перзькому. До Баґреда Миржи були такожъ письма тикаючі ся союзу, а въ одному жаливъ ся Аббасъ, що Степанъ не мавъ широкого повномочья до заключення союзу.⁶⁾

Се останне було здасть ся и причиною, чому ціле діло до кінця не довело ся, коли бь не можь припустити, що королеві самому передь силою козацькою лячно ставало, або що одна віра изъ Турецькимъ Султаномъ єго відь приязні зь християнськими державами здержувала.

Підъ кінець мая 1618 р. удавъ ся Петро Della Valle за королемъ у Казуінь. По дорозі подибавъ вінъ королівського тайника Аґамира.⁷⁾ Зь нимъ и завівъ вінъ на ново річъ за союзъ; указувавъ єму подвійний хосенъ, який би вийшовъ изъ приязні зь козацькою, разъ, щобъ можь легко відобрати Трапезунтъ Туркамъ, а друге, що вся торговля шовкомъ зь Индіи могла би вестися не черезъ Ту-

речнину а впрость черезъ чорне море.¹⁾ Аґамиръ обіцявъ за всё королеві розповістити и звіривъ ся Питрові Della Valle, що Аббасъ до короля польского приязно мавъ ся, и зь нимъ часто переписує ся.

Другого Червця пустивъ ся Петро далій въ дорогу за королемъ, щобъ збагнути єго думку за союзъ, но якъ не зачудовався, побачивши у стані королівськимъ козака Степана. Сей и розказавъ єму, що не будучи якъ три дні въ дорозі, одержавъ відь короля запозву назадъ вертатись.²⁾ — Причиною повороту було але що?

Отсей самъ князь Басцяцюкъ, у котрого згадані товариші Степана лишили ся, вчинивъ зраду на козакахъ. Не знати, чи не до вподоби бувъ єму такий союзъ, який єму князі зь Менгрелні и Гурнелъ предкладали, чи зь роду вінъ вже такий хибний бувъ, чи Турківъ наполохавъ ся, досить — князь сей загадавъ зрадити справу козацьку. Вінъ то не радивъ усімъ козакамъ нти до короля перзького, а поравивъ лишень одного Степана туди вьслати.³⁾ Зачувши далій, що сей вже на перзькому двору вьзвістивъ вінъ за всё турецькому Султанові, хочъ тихъ трийцятьохъ и девять, що у єго лишилися, що найкраще вьгноблявъ. Віттакъ поступивъ ще більшъ лукаво, и забавивши иррипохлібитися турецькому енералові, що стоявъ у Вану на границі, піславъ єму тихъ козаківъ вь гостинець. Козаки думали зь разу, що проводять їхъ до короля перзького, ажъ ту опинились вь турецькому стану, де и Галиль-Баша у заліза закувати їхъ велівъ. Король Аббасъ дізнавъ ся однако за се небавомъ, и се було причиною, що наказавъ Степанові вернутися. Одна частяна (мусить вісьмохъ) сихъ запроданихъ козаківъ утєкла незабаромъ изъ стану турецького, и наспіла у Гиспаганъ, де и король підъ той часъ пробувавъ. Однакъ сей не показувавъ вже охоти союзъ зь козаками скласти⁴⁾, а ті відправили ся черезъ Индію домівъ. Вь наступуючому році ограбили вони за те Менгрелню и Гурнелъ, нездужавши добратися ажъ у Басцяцюкъ.

За сьмъ и кінчать ся пересправи Козаччини зь Перзами у році 1618-імъ. Вони були безуспішними, указують але заедно добрий политичній розумъ Петра Сагайдачного, котрий, щобъ тільки освободити руський край відь нападівъ татарськихъ маючи звязані руки комисиями польскими — шукавъ союзника проти Туреччані у кримському ханові у самімъ догідніцимъ місци вь Георгіи и Перзні.

1) Della Valle Reisebeschr. II. Th. S. 102.

2) Тамже стр. 102.

3) Тамже стр. 128.

4) Тамже стр. 129.

5) Della Valle, Reisebeschr. II. Th. S. 138.

6) Тамже стр. 138.

7) Тамже стр. 144.

1) Тамже стр. 146.

2) Тамже стр. 146.

3) Тамже, часть III. стр. 24.

4) Тамже, часть III. стр. 25.

Діло розбилося о неохоту короля Аббаса ндъ союзові, властиву же причину неудачи глядати на лежить у пересправахъ мировихъ, якні підъ вінець року 1618-го Туреччина изъ Перзнію завела, (наполохавшись може доносомъ князя зъ Басцяцюкъ) и въ слідъ за якими 23-го Вересня 1618 р. миръ дуже користний для перзького короля наступивъ¹⁾, а віттакъ и у неохоті придворнихъ корелівськихъ ндъ дружбі зъ козаками, бурлаками, якъ мовляли.²⁾

Додати еще треба, що Сагайдачний и короля Сигмунта на той союзъ навести хотівъ, и що въ слідъ за тимъ девятого Падолиста сегожь самого року якнісь вірменський християнинъ Явовъ у Казуінъ насъпівъ, и изъ сойму варшавського³⁾ письма ндъ королеві перзькому, якъ и ндъ Отцю Іванові Таддео, викарому кармелитівъ въ Перзні, привізъ, котрі союзъ проміжъ Польщю и Аббасомъ зложити мали, котрихъ але король уже не читавъ, а ино свому тайникові Агамирові заховати давъ.⁴⁾

(Конецъ буде.)

СПРАВОЗДАННЄ

зъ першихъ загальнихъ зборівъ товариства
„ПРОСВІТА“.

(„Львівъ 26. Падолиста.)

(Дальше.)

Щобъ порозумітися зглядомъ вибору членівъ до виділу, перервавъ відтакъ Голова на внесенне п. Н. Вахнянина збори на 10 хвиль, а підъ той часъ забравъ голосъ иравникъ п. Андрій Січинський.

Ось его слова до всехъ. Збору:

„Панъ Вахнянинъ въ свой вступній бесіді говоривъ о просвіті народній яко головній цілі нашого товариства и багацьо мудрого и трафного сказавъ. — Не зважа на те и явъ тій самій справі голосъ забираю, бо есть то після мого переконання справа такъ важна, що о ній ніколи до волі наговоритись не можна. —

Моі Панове! Ставлю яко правду основну, що кождий народъ, котрий до самостійности національної добити хочеся, найпершъ о те дбати мусить: низші верстви товариства, масу народу

¹⁾ Тамже часть III. стр. 208.

²⁾ Тамже, часть III. стр. 55.

³⁾ Piascius p. 367; Della Valle. Reisebeschreib. II, Th. p. 214.

⁴⁾ Della Valle. Reisebeschreib. II. Th. p. 214.

піднести до такої степені просвіти, аби тая маса народу пізнала себе членомъ народнєго организму, почула своє обивательске и національне достоїнство, и узнала потребу истнування своєї нації яко окремішнєї народнєї индивидуальности; — бо ніхто инчий, а тая маса народу, есть підставою, есть основою народнєго вдання.

— Ми галицькі Русини становимо частину великої 15 милионової українсько-руської нації; тая нація має зі взгляду на свою численність, зі взгляду на свою минувшість неперечне право до самостайности національної; руська интеллигенция свідома того права и радабъ его осуштити. Але питаюсь, чи сповнили ми, галицькі Русини тую-то першу и найважнішу умовку, безъ котрої до нашої цілі ніякъ недобьемось? — Ніть! — и се не диво: діло надто великанське, щобъ его черезъ несповна 20 літь сповнити можна; но се диво и соромъ, що ми черезъ 20 літь для сповнення того діла нічого нездїлали, ба! навіть першихъ непочинили кровівъ!... Бо кількожь то, питаюсь васъ Панове, у насъ книжочокъ просвіті народній посвяченихъ?... А міжъ тимъ невеличкимъ числомъ, чи найдете багацьо такихъ, щобъ до чого здались?...

Не буду розбиравъ причини того нашого нещастя; не буду слїдивъ за людьми що найбільше тому виноваті: забудьмо на минуше, а киньмосъ всіми силами до праці, бо пора, бо крайня пора за діло взятъся!

Усі словянські племена зрозуміли идею нашого часу, идею народности; усі напруженними силами добиваються до своєї мети; тільки ми одні дрїмали досі собі на здоровля, забуваючи, що ті самі часи невертаються ніколи, забуваючи, що за наші вчинки отвічати-мемъ передъ судомъ исторії! —

М. П. Діло, за котре беремось, котре поставили головною цілею нашого Товариства, се діло не аби яке, се діло великанське, такъ що-до обьему, якъ що до перепровадження. Відтакъ розумно, що намъ за се діло не инакше, якъ після певної глибоко обдуманой програми братись належить. Уложенне тої програми буде завданнемъ нашого Виділу; но мені здається, що за-для важности тої справи, кождий зъ насъ має нетілько право але и обовязокъ, свої дотичні гадки висказати. Най отже и мені вільно буде покористуватись тимъ правомъ, сповинти той обовязокъ. Недумаю я, щобъ моя програма була добра; але здається мені, що незадвїт її висказати, бо и міжъ половою деяке зерно часомъ найдеться.

М. П. Річъ ясна, що видавані нами книжки популярні, хотя бъ вони самі собою були и най-

ліпші, не принесуть ніякої користі, коли їх наряді читати не буде.

Аби-ж їх наряді читав, до того потреба двох річей, потреба: аби їх читати мігъ и аби їх читати хотівъ. Першу ціль досягнемо тимъ, коли наші книжки будуть дешеві и коли легко буде їх можна дістати. Які въ тімъ згляді кроки починити належить, питання дуже важне але надто математичне и подрібного розбору вимагаюче, щобъ надъ нимъ тутъ розводитись можна. Перейду отже до розв'язання другого питання т. е. що намъ робити належить, щоби народъ наші книжки читати хотівъ?

На те питання відповідається звичайно слідуєчимъ способомъ: Потреба аби книжки були писані въ чистонароднімъ язичі; потреба аби авторъ зближився о скілько можъ до понятій простолюдина и писавъ о предметі, въ котрімъ народъ поучення потребує. Се — правди неперечні. Але кому відомо, що у насъ досі ані одна людяна книжка для народа не появилася, що отже нашъ народъ доселі майже нічого не читавъ, — хто знає, що наші книжки для шкілъ народнихъ така дрань, такі непрактичні и сухі, що дитина висідівши кілька літъ въ школі, хіба те скористує, що відъ всякої книжки мовъ відъ злого духа відхрещуєть ся — той и зрозуміє, що намъ передъ всімъ въ народі охоту до читання розбудити треба. Розбудиможъ її черезъ те, коли нашу „Сельску Читальню“ начнемо такими предметами, котрі нашъ народъ найбільше интересують. — Такими предметами були бъ по моїй думці: зъ одної сторони річи релігійні якъ: життя святихъ, важніші и интересовніші події зъ біблейної исторії и др; зъ другої сторони новісти моральної заснови: въ роді Квітчинякъ для дорослої, въ роді Стороженковякъ для молодшої публіки. Такожъ належить спорудити добрі книжки для шкілъ народнихъ и постаратись о їхъ запровадження.

Розбудивши сказанимъ способомъ въ нашому народі достаточну охоту до читання, перейшли-бисьмо до науки дуже важної и нашому народові конче потрібної, до науки о господарстві якъ: о хові товару о рільництві, садівництві, городництві и т. д. Побічъ того ишли бъ розправи розбуджаючі духа промислово-спекулятивного, духа підприємчivosti и асоціації.

Зъ порядку, другий головний рядъ становили бъ книжочки содержания юридичного въ найобширнішимъ того слова змислі. Хто мавъ спосібність переконатись, якъ мало розуміє нашъ народъ своє становище въ державі, въ громаді и въ родині, своє становище супротивъ урядамъ и властямъ, якъ мало розуміє вінъ своє стано-

вище соціальне и свої стосунки приватноправні, и якъ великі зъ того такъ для одиниць якъ для цілого народа виходять некористи: той зрозуміє, що книжочки, котрі бъ усі ті питання народові ясно и понятно вияснили, суть конче потрібні. — Побічъ того видавали бъ ся книжочки, трактуючі о географії, фізиці, астрономії, геології и т. п.

Скріпивши нашъ народъ морально, подавши йому всякі можливі способи двигнутись зъ недолі матеріальної, допровадивши його у кінець, до почуття свого чоловічого и обивателського достоїнства, приступимо до популярного викладу исторії. — Вона то розкриє передъ народомъ його мизувність, розяснить його теперішність и покаже и навчить його, якої будучности йому треба.

А коли и таа свята наука прийметь ся въ серцяхъ нашого народу, тоді устоїмо противъ всякимъ бурямъ, бо стоиме за нами нерозбитою фалангою маса народу заможна, просвічена, загріта огнемъ патризму!

И збудуть ся слова народнього Пророка:

Въ своїй хаті — своя й правда, и сила и воля!

По бесіді п. Анд. Січинського відчитано телеграмъ зъ Бережанъ:

„Виділъ товариства „Просвіта“!..

Щастя Боже розпочатому ділу!

Проф. Дръ Климиъ Ганкевичъ,

Проф. Олександро Барвинський,

Проф. Константиъ Лучаковський.“

Відтакъ поодбирано картинки відъ голосуючихъ, а п. Ф. Заревичъ, забравъ слово, котре подаємо у изводі:

Одкликуючися до річи вступної п. Вахнянина и слова п. Січинського, казавъ бесідникъ, що думає вінъ о просвіті народній изъ сторони практичної говорити. Вінъ звернувъ увагу на те, що и одинъ и другий попередникъ висказались більшъ теоретично о просвіті народа, и ударивъ на головну точку діла самого т. е: що вчинити потреба, щоби простий народъ до тої ступени розвою духовного привести, щоби вінъ книжки популярні читати хотівъ.

Бесідникъ пересвідчений объ тімъ, що передъ всімъ треба цікавість въ народі розбудити, вибирає и назвачує яко перше и одинокое поле для платної праці школу народню. Каже вінъ такъ: школа народня має кращу и більшъ величаву задачу, чимъ школи низші для висшихъ верствъ; бо коли ти тільки суть порогомъ до храму відомостий и науки, которі набуває дальше интелігенція въ висшихъ школахъ и кружкахъ товариськихъ, школа народня має назначити прямованне

цілої життя селянина, має показати йому путь, котрим він дальше ити має.

Таку отже задачу має школа народня! Приглядаючися ближше нашому селянинові, думає бесідникъ, що, щобъ просвітити народъ, треба зачинати відъ народної школи.

Правдою ишовши, не має у нашихъ селянь ні найменшого поняття поступу світнього; школа народня має проте розбудити вго цікавість и завести вго въ світъ той, въ світъ поступу. Такъ найперше треба зложити добрі читанки, котрі найголовнішу задачу сповнити мають. Такі читанки розділені на поодинові роки народній школи мають найперше дати поняття дітнині о товаристві людськимъ, зачавши відъ ёго домашнього життя, ажъ до найвисшихъ верстовъ, дальше розясненне товариства уладнаного, або держави. На підставі сего дасть ся завести легоньку загальну историю и по-при те землерисъ популярну, а потому иши вже науки. Тимъ розбудять ся цікавість дітнини, що вона и за чимъ другимъ досягати стане. Для потуження логичного думання и складання послужить найлучче наука рахунківъ, поступаючи побічъ читанокъ поступенно. Не досить але сего; треба доконче и ширшу відомість розсаджувати въ народі, а те удасть ся при недільнихъ читанняхъ у школі повтаряючій.

На тому кінчила би ся и школа, но годі лишити селянина зъ тимъ; відомости ёго зникли би и пропали безъ сліду; нині по селамъ, де черезъ сорокъ або й більше літъ тривають школи, подибуємъ не багато письменнихъ, а ще менше хочъ крихточку огляденихъ людей.

Важніша праця еще лишаєть ся другамъ просвіти народа, праця, доповняюча засноване школою діло.

Задачею товариства буде: постаратися о те, щоби народъ мавъ кого побічъ себе, щобъ мавъ свічню верству, котра ставала би ёму учителемъ въ дальшій житні.

Ціла вага лежить отже на интелігенції народу руського, щоби тая дійсно здіялась интелігенцією руською, подавала охочо руку братови и підводила ёго до себе, щоби тая интелігенція сповняла свою задачу яко така, и просвічала своїмъ розумомъ темряву духовну селянина, щоби вона засівала старанно розборане школою народною поле.

Але якажъ тота интелігенція! по имени тільки, а по правді єсть вона чужою чуженицею дома, хочъ не багато вона въ сімъ виновата. Не маючи нічого, або дуже мало чого путнього, не може вона и отвердіти въ своїй народній житні, а бере поживу зъ чужого поля и переходить тою

чужиною на саріжъ. Треба зза того постаратися такожъ за поживу для интелігенції, треба лите-ратурні праці розширити и завітати зъ ними въ муть домашнього життя, треба руське слово, руську гадку звичити домашніми, необхідними винїнами житні свічній верстви нашої, треба розвити якъ найбогатшу бедетрїстїну.

Приміръ даний Поляками на насъ, буде для сеї правди найлуччимъ доказомъ. Каміньскій, видаючи „Wzpańtości“ завїзъ у руські дома польську бесїду — тою жъ дорогою заведімъ ми знова свою. Зъ такою интелігенцією, знаючою своє нитоме, дасть ся легко кінчати школою народною засноване діло, котра то школа тоді буде наче мостикомъ переходнимъ відъ свічній до простолюдній верстви.

Коли въ такий спосібъ, думав п. Заревитъ, поведе товариство діло просвіти, те бодай по часті здужає воно звершити ёго, и ми сотворимо собі себе свідомий народъ.

По сій речі відчитавъ секретаръ п. Дръ Сушкевичъ другий телеграмъ:

„Помагай Бігъ слези втерти
Заплаканій ненці,
Най намъ сонце разъ засвітить
У веселімъ ранці!

Березанці.“

Сей, якъ и перший телеграмъ повитало товариство громкимъ „Слава“, а коли п. Ив. Комарницький и п. Волод. Ясеницький упоралися зъ скрутиннею, відчитавъ секретаръ п. Волод. Ганкевичъ имена вибранихъ віділовихъ.

На 61 голосуючихъ (не всі годосовади) одержавъ.

1. Дръ Корнїло Сушкевичъ: 55 гол.
2. Проф. гимн. Наталь Вахнянинъ: 54 г.
3. Дръ Омелянъ Огоновський: 53 г.
4. Проф. гимн. Омелянъ Партицький: 52 г.
5. Проф. гимн. Олександро Борковський: 51 г.
6. Дир. гимн. Василь Ильницький: 50 г.
7. Пенс. урядр. Михайло Коссакъ: 49 г.
8. Дрндъ Максимъ Михалякъ: 48 г.
9. Дрндъ Иванъ Комарницький: 45 г.
10. Проф. гимн. Юліанъ Романьчукъ: 35 г.

Другі голоси розстрілились.

По виборахъ забравъ слово Вп. О. Василь Ильницький, директоръ академічній гимназїи и членъ Ради школьної.

„Прийміть Почтєвані Панове! — казавъ бесідникъ — мою щїру подяку за тую честь, котрою хочете мене надїлїти, однакъ мені годі прийняти місце у віділі шанобного товариства по сій одній

причині, що діла мого становища яке директора гімназії и яке члена Ради школьної не призводюють мені брати нове брем'я на себе, хочь зь другої сторони я не відказуюсь відь спільних праць товариства, а по змозі підпомагати-му ёго словомъ и діломъ.

Най Васъ те не мішає, мої Панове, що на нинішні збори не всі львівські Русини явилися; вони певно думали собі, що се товариство має може на оці які укриті політичні ціли; я думаю, що коли зь часомъ ціль товариства у ділахъ покажеться, воно придобуде для себе численнихъ членівъ и сотрудиниківъ. Якъ зерно здорове, що паде на здорову землю, зь разу мале и невидне, але зь годомъ розвинеться, красно процвите и гарний плідъ приносить — або, якъ лучъ сходячого сонця зь разу невеличкий, але зь змагаючимъ ся днемъ що разъ богатше розточує світло, що разъ то більше обгортує світла, грів землю и витодить на ній зілля цвіти, плоди — житте... такъ и Ваше чесне діло Шановні Панове чимъ разъ краще розживатися буде. Бо и чи може бути краща, благородніша, святіша ціль надъ тую, котру товариство собі поставило? Воно задумало зь народа, що нині темний, невідущий, відданий злимъ норовамъ, які зь нещаснихъ часівъ когдаснїї неволі собі присвоївъ, зробити народъ образований, свідомий себе, своїхъ народнихъ, товариськихъ и державнихъ правъ, вольного обивателя конституційної держави... Честь вамъ и слава проте Почтенні Панове и щасть Боже Вашому благородному ділу!

Голова завізавъ відтакъ собранне до вибору 10. члена виділового на місце відказавшогося Вп. совітника В. Ильницького, а те, на внесенне п. Дда Ив. Комарницького, вибрало п. Корнила Устияновича, маляра-артисту, сина Вп. О. Николая, поэта, per acclamationem. На внесенне п. Ясеницького приказало потімъ собранне за прихильне слово загальнимъ повстаннямъ. —

Голова собрания Вп. п. Товарицький, зъупинений приватною орудкою вести дальше дневний порядокъ, завізавъ теперъ Вп. О. Заячківського на своє місце, а за симъ приступлено до вибору дійсного Голови зь поміжъ вибранихъ членівъ виділовихъ.

(Дальше буде.)

ЗАГАДКИ.

(Зь збірника народнихъ загадокъ В. Лучаковського.)

9. Летіло безъ криль,
Упало безъ нігъ,
Варивъ кухаръ безъ огню,
Іла пані безъ губи?

10. ЛЯТИТЬ ТА ТИС?

(Одгадки у другому числу.)

ОДГАДКИ

до загадокъ у 43. ч.

7. Ландухъ.

8. Анжка.

ВІСТІ.

— Сербська часоп. „Вила“ помістила у 33. ч. (1868) оповідання Марія Вовча „Парася“ перев. М. Радовавичемъ.

— Р. 1867 основалось въ Празі товариство для видавання дешевихъ чеськихъ книжокъ підь именемъ „Matice lidu“, до которого вже въ тимъ самімъ році около 10.000 членівъ приступило. Кождий членъ платить 1. гульд. вкладки, и дістає за тоєвої черезъ рікъ товариствомъ видані книжки. Число тихъ книжокъ визначено після числа членівъ и на теперъ постановлено річно 6 книжокъ видати; бо товариство після статутівъ не сміє свої приходи въ жадець спосібъ капитализувати, лише мусить їхъ въ повні на видавництво ужити. Такожъ и 1868 р. отримавъ кождий членъ 6. книжокъ, котрихъ грошева ціна річну вкладку найменше 5 рази перевищася. Вийшла бо відь „Matice lidu“ слідуючі діла: 1) и 2) Парижъ въ Америці у 2 частяхъ. У тимъ ділі вжаймаючимъ способомъ державне, громадське и товариське житте въ Америці описане, и черезъ теє образъ справжнїи и правдиво свободи поданий. 3) Кресть при потоці, оповіданне зь селяньського життя. 4) Образъ Слов'янщини въ 2 ч. 5) Юрій Подъбрадський, великий король чеський. 6) Мапа світа слов'янського, — гарно въ фарбахъ вигачена.

— 8. (20.) Грудня відбувъ виділз товариства „Провсвіта“ перше своє засіданне.

БИБЛІОГРАФІЯ.

Польска: O Zasadach w układaniu dzieł elementarnych p. Zagańskiego Kraków 1868.

— Wykład budowy wirszów Owidego, Wirgilego i Horacego p. Dr. A. Brandewskiego Kraków 1868.

— Ksenofonta wspomnienia o Sokratesie przełożone z greckiego p. Ant. Bronikowskiego (Ostrowo) Wrocław 1868.

Лужицько-сербська. „15 narodnych spěwov hornjo-a delnjołužiskich Serbow z přewodom fortepiana wot K. A. Kocora Budyšin 1868.

Головні помічники при редакції: В. Згарський, М. Коссака, Др В. Лукаковський, Ом. Партицький, Др К. Сушкевич.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита.

Зь друкарні Старонягійської.

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛИТЕРАТУРНЕ.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічне зр. 2; чвертьрічне зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменниця „Народнаго Дому,“ (Краківська улиця). Администрація підъ Ч. 411 1/2

НЕВЕЗЖЕЧНЕ ДІЛО.

Оповідання.

(Конецъ.)

Довго здасть ся лежавъ я тутъ безъ тьми, а коли и прийшовъ до себе, то ще годі мені було за те все пригадати собі, що зо мною діялось. У церкві було темно и неконъче призно. Кождий найменчий шипіть непокоївъ мою душу и тривожишь мене нашо, а коли приганулись мені ще до того слова незнакомаго на кладовищи, що сюди сходять ся небіжчини на „Отченашъ“, ршциса я мокнути її, и вже пробиравъ ся до дверей, коли сі — на диво — були зачинені.

Тривога налягла знову мое бідне серце; вікономъ зъ церкви вилізти не було якъ, а ту ще нагадавъ я собі, що не то нічъ, але може и день цілий прийдесть ся мені у ній пробути, наколи памаръ, що ажъ у другому селу живъ, не буде мавъ ніякої церковної орудки и не відчинить її другого дня. Мое подожінне було дійсно незавидне, а найбільше тривожила мене ся обстановка, що я не годенъ бувъ розтовчи моімъ розумомъ, якимъ побитомъ взявъ ся я у церкві, крізь зачинені двері? Ще разъ підступивъ я сюди, ще разъ стрібувавъ їхъ відчинити... но годі! По волі, по неволі мусівъ я освоїтись зъ думкою, дождати у святому храму білого дня. Лягши на студенне каміння мені не конъче хотілось; треба було розглянутись за якою лавочкою, а ні то сповідницею, у котрій вигідніше прийшло би мені перебути нічъ. Сповідниця, позаякъ я знавъ, стояла за престоломъ, туди и повернувъ я; но якъ не застувало въ мині серце, и який страхъ не налягъ мою душу, коли що ино обернувшись відъ зачиненихъ дверей, побачивъ я по середині церкви лучі червоного світла, котре здалося виходити зъ-підъ камінного помосту и опинилось широкимъ блескомъ у бані церковній. Довгий часъ не знавъ я, що изъ собою діяти?

Коли незнакомий правду казавъ, то незабаромъ прийдесть ся мені побачити цілу громаду вощавихъ мерцівъ — думавъ я собі — а тоді... не знавъ я для себе вже ніякої поради, ніякого спасення.

Світло розлягалось заодно по усій церкві; хвилями лишъ пересувалась по ёму якась тінъ, хвилями роздававъ ся то якийсь глухий голосъ зъ середини, то знову бряскіть, неначебъ желізнихъ канданівъ „Що се зі мною дієть ся? де опинивъ ся я?“ питавъ я себе, а згада, що въ мене в родичі а віттакъ и мила, для котрої виненъ я сласти життя свое, тая згада додала мені темеръ на стілько силъ, що я здужавъ порушитись зъ місця, а далі и пустивъ ся серединою церкви, щобъ заховатись за престоломъ.

У куточку сповідниці ставъ я наново розбирати свое положінне. У церкві, котра набавляла мене такимъ страхомъ, бувавъ я передъ тимъ неразъ вже, я мені пригадалось незабаромъ, що я на самому тому місци, зъ котрого виходило світло, бачивъ желізну велику плиту, підъ котрою, якъ мені казано лежавъ погребаний ктиторъ церкви. Я подививъ ся такожъ и на годничникъ, а коли на тому на першу годину зъ півночи показувало, відъ котрого часу сила духівъ чоловікови уже немощливою стаєть ся, то той страхъ и сумъ зчезли по часті зъ душі моєї, а натомість взяла мене цікавість дослідити причини того всього, що у церкві діялось.

Я прийвъ на себе теперъ ролю мерця и яко такой ставъ ся прокрадати тихенькою ступою до місця, зъ котрого виходило світло. Місяць заглядавъ ще слабимъ лучемъ крізь маленькі шибочки, на сході займалось уже на світъ, усі речі въ округъ мене прийали приязнищій якийсь видъ — а я, поклавшись на помість церковній, ставъ повзатись до самого рубця ктиторського гробу. Хвиля, а я побачивъ таке, про що навіть не думавъ и не гадавъ.

У тому курваному гробу сиділо при однім дивовижними снарядами прибранім столі, при наганьчику троє людей, так дуже заклопотаних біля свого діла, що не здукали і зачуті жогого приходу. Хто се ті люди були і біля якого вони заходились, я зразу не міг розібрати, хочь на всякий случай робота їх не могла бути чесна, наколи приходило їм ховати ся з нею аж у сумний гріб під церквою. Я прилягь до землі, и висунувь ся такь далеко надь кранець гробу, що дна очима мігь заглянути у ёго. По хвилі образь сей підземний грох змінивь ся; одинь изь нихь доложивь масла до наганця, а коли лєпше стало у гробі, я спостерігь докладно, що снрядь поставлений на столі була жєлізна праса, а люде, заходившї ся біля неї, не хто другий, якь голарь зь нашого села, паламарь, и той самь незнакомий що на кладовищи такь мені наказувавь обминати церквю. Паламарь сидівь передь маленькою грубою, у котрій стоявь невеличкий котликь и розгортавь ще непритахле вугля. Роботу сихь людей не трудно було пізнати; я бачивь, якь голарь вибиравь зь праси нові грєші и придивлявь ся їмь, чи удались. „Негіднику! якь би тебе ту найшли!“ погадавь я собі, а віттакь ставь придивлятись тій веселості, котра малювала ся на лицахь всіхь трєхь при погляді на срібні сороківці. — „То ви сі духи, що сходять ся на „Отченашь“ до церкви и такий же „Отченашь“ відмовляєте ви!“ подумавь я знову, а відтакь ставь питати себе самього, що би изь мною сподїятись могло, николи бь сі гробівьбарї вагнули мене туть.

Хочь ані голарєви, ані паламарєви не приноувавь я той адїбности, щобь здумали зь змною провєст замордувати чоловіка, то непохибувавь ся на ні ма прищюнку, що той незнакомий зь дзюбатимь лицемь не богато нагадувавь би ся на таке мерзке діло, а може бь ще зь утіхою ааризавь чоловіка тимь ножемь, що лежавь біля него на століку.

Спогадавши на таке, мені не коньче уже хотїло дивитись далше у зимний гріб, а старавь ся я більшь видумати спосібь, якимь би змігь неостережений віддалити ся зь сєго місця и безпечити своє життя передь непевнимь незнакомимь. Черезь хвильку лежавь я непорушно на зимнімь дамїнню, а далїй и задумавь уже відсунутись відь гробу та заховатись у церкві, коли нечаянно дзюбатий подививь ся горі, зазрівь мене и вь сїй самїй часночці бувь уже коло мене. Ёго товариші затрівюжились сильно, не промовили однакь ні словечка, а я поглянувши на їх лица пересвідчивь ся проти сподївання, що и вони мене не коньче милувати стануть.

Дзюбатий мавь силу великана, мєє шамєтаннє не вдїяло нічого. Нїз той орєль маленьку пташку такь схопивь вінь мене у свої тверді руки, підїсь горі и не сидючись богато посковчивь зі мною у глибиний гріб.

„Не дїхо завєст тебе сюди и відь коли ти туть?“ поспитавь вінь грізнимь голосомь, а далше и грїмнувь: „Лагодись на смерть, намь ніколи зь тобою довго розпівляти!“

Рясний нїть виступивь мені на чоло на сі слова, воя кровь ударила мєбуть на серце мєє наподоханє, у горлі стало давити, а лишь зь великою бїдою здуживь я якь найкоротше розповісти незнакомому за те всє, за котре вінь мене питавь.

— „Помилуйте!“ просивь я їх майже крізь слєзи, „я не зраджу вашого діла, а коли хочете, то и положу присягу передь вами, що ні півь словечкомь не згаду ніколи ва те, що лишь бачивь я и чувь.“

Замість відпівди, витягь дзюбатий зза рємїни нїкь и стрїбувавь кївчикь зго на нїстю великого пальця.

„Змовь корєтєняий „Отче нашь“ сказавь вінь такь супокійно, що мені вь очахь зовсімь уже потемнїло; „Чвєрть годинки маєшть ще часу!“

Голарь, о кілько я змїрнувати мігь, не бувь конче вдоволений тимь короткимь рїшучимь словомь свого товариша; вінь шєпнувь ёму щось скорєнько на ухо и кинувь обь вємлю срібнимь сороківцємь. И паламара затрівюжила, здалось, постанова дзюбатого, а віттань спупились вєі три у куточку и стали пильнєнько промїжь собою бесїдувати.

Що діялось у моїй душі, всякий може догадатись; тисячні причини вїязали мене до життя, а ту мусїв дивитись, якь незнакомий бесїдуючи зь своїми товаришами, здвидавь заодно рєменами и полискувавь остримь ножемь, що мавь утопитись за хвильку у грудєхь моїхь. Несповїсна бєлізнь давила мєє серце, коли погадавь я вь останнє на мою суджену и старєнькїхь родичей; вони не мали навіть знати, куди я дївсь и хто відобравь мені життя мєє; паламарь мігь мене середь ночи поховати на кладовищи, ... я мавь прєпасти безь слїду вь той самь чась, коли забиравь ся до щєсливого весєлого подружнєго життя. Ще разь трїбувавь я прозьбою и грозьбою відвести тихь лукавцїв відь страшного заміру, ще разь боживєн їмь всіми свитими, що ні півь словечкомь не зраджу їхь діла, наколи бь мене пустили заразь на волю; я приговорювавь їмь до серця, казавь їмь, що за мною глядіти будуть, що їхь лукавє діло не укри-

ється передь людьми, що ті помстять волю мою гірку смерть, но все... дарма! Неначе той лід на ріці зміється ся изь слабенького зимового луча соняшного, такь посміявъ ся дзюбатий той надь моєю жельбою.

— „Я тебе перестерігавъ передь церквою“ одозвавъ онъ, вінъ — „а хто не хоче слухати, той мусить позути! Щобъ насъ ту вишатрили, за те намъ не страшно, ми собі дамо раду, якъ изь тобою порадились; наколи бь ти бувъ уже статочнимъ дорослимъ чоловікомъ, то може бь ми доволнили твоею присягою, але ти ще дитина та до того, якъ самъ бачишъ, труслива дитина, то твоє слово не може дати намъ ніякої поруки.“

„Часъ теперъ спасатись!“ погадавъ я въ сей хвили на скорі, а далій зібравши всі сили, вискочивъ на стілъ, розмахнувъ ся, видеръ ся на верхъ гробу, думаючи передь неминучою смертю хочъ поборотись зь моїми противниками. На мое щастя перевернувъ ся стілъ, по котрому я вискочивъ, а дзюбатий, що силить ся теперъ вилітти изь гробу не здумавъ обго довгий часъ, такъ, що я сходами на звінницю вибігъ и ставъ уже звонити, закимв розбишакъ сі стянулись, куди я імъ утікъ, и що тяжка імъ буде теперъ справа зо мною.

На щастя мое були сходи вівші на звінницю тань вузькі, що лишъ одинъ за другимъ могли пробиратись они до мене, а ту ще удалось мені роздобути здоровенну латру, котрою думавъ я неощадно боротись зь моїми ворогами. „Чортъ матері ёго!“ гудивъ дзюбатий на темнихъ сходахъ підь мною „вінъ сваличе ціле село... ми пропали, коли не удушимъ ёго заразъ!“

Теперъ доглянувъ я підь моїми ногами ёго голову; „Бий!“ покрикнувъ я изь всієї сили, замахнувъ ся — замахъ потрапивъ добре, а дзюбатий за тяжкимъ стономъ покотивъ ся долі сходами. Чи се, чи звінокъ відобравъ ёго товаришамъ всю їхъ одвагу не знаю; бо замість мене добувати, вони покористувались свобідною хвилею и пішли чимъ скорше на втікача.

Підо мною затихло всё, а я змігъ лишень у чути, якъ хтось відчинивъ двері церковні а вітакъ и ударивъ ними, що ажъ лупало; въ страху однакжъ не переставъ я ані звонити, ані не выпускавъ изь рукъ латри, доки ажъ крикъ наспівцихъ селянъ не пересвідчивъ мене, що небезпечність всяка для мене минула. Крізь віконце кричавъ я теперъ зь звінниці, що ту ходить о житте чоловіче, щобъ чимъ скорше підважали двері церковні и пішли мені у помічъ. Сили опустили мене зовсімъ, коліна задрожали, світъ въ очахъ закрутивъ ся, а почувши глухий гомінь, омлілий покотивъ ся я долі сходами.

Ще тутъ зо мною дальше дідлось, що маню на марахъ до батьківського дому принесли, за те діанавъ ся и ажъ пару днівъ ліжище, поки перебувъ тяжку горячку. Дзюбатого найшли люди мертвого на кладовищи, и двоохъ другихъ гроблярівъ нарудень пізніше у сусідньому місі. Відь той дивни не віривъ я більше уже въ страхівъ, а вавилъ те, що духъ гидкого дзюбатого, котрого я совосе рукою убивъ, можеть ся мені показати, не трижди мене дуже, хочъ відь сіи хвилі не пускавъ ся я ніколи мочю у дерегу, не ввавши зь собою пох або добрий здоровній костуръ.

(Переложивъ зь німецького: Ам. Слю)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА ВЪ ПРИКЛАДІ ДО СЕГОЧАСНОСТІ.

(Написавъ И. Незуй.)

(Дальше.)

Великоруські духовні стихи чи вірші признають такі тяжкі муки не за світові гріхи, не за переступъ закона проти ближнього а найбільше за недостачу добродітелівъ аскетичнихъ, церковно-богословськихъ, за лінування ходити до церкви, слухати читання та співання, бити поклони, провозжати мертвого за непостіння въ середу и п'ятницю, за неповагу отця духовного, за співи, танці, музики, сміхи, за ересі и расколи. Про все те навіть не помицавци въ українському пеклі. Въ тихъ місцяхъ велико-руськихъ віршей, де мовицца о недостачі въ грішниківъ світовихъ добродітелівъ, тамъ стихъ одбуваецця тільки перелічуваннямъ евангельскихъ виразівъ та стихівъ, ставлячи „сміхотворцівъ, скакунівъ, волинциківъ, (дучочниківъ) насмішниківъ врівні зь злодіями, розбійниками, еретиками, зь тими, котрі „некормили алачущого, непоїли жаждущого, не одівали нагого“ зь судіями неправедними котрі:

„Судъ судили не по праведному,

Дѣлали неповелѣнное.

Правого ставили въ виноватые.

Съ виновнаго брали владу, а правого

Копяли себѣ казну неспедную!“

Въ погляді на муки судей неправеднихъ виявляецця тяжка дума, накупіле горе відь неправди въ велико-руськихъ судахъ, якъ давніхъ московськихъ такъ и недавніхъ.

Проти українського недбалого погляду на духовенство великоруський народъ скрізь виявляе

далеко більшу повагу до свого духовенства и навить тамъ, де мовить объ ёго недотачі, дуже обережно поведиця зъ виразами и словами. „Первую мерлушку (візцю) — попу на опушку; не отсыпавъ пшеницы попу, хлѣба не продавай; попу нѣтъ череды (черги) на мольницѣ!“ кажутъ великоруські народні приказки, зъ відкіль бачимо, що великоруській народъ зъ охотою дає плату священикови и надає ёму таке право. Жадного пехожого сліду не знаходимо въ українськиихъ приказкахъ. Великорусъ поважає стаиъ духовній: безъ попа, что безъ соли; кто попу не сынъ, тотъ не законній сынъ; попова душа не беретъ бырыша²⁾. За неповагу духовного отца призначаецца въ пеклі вічна мука³⁾. Тутъ видко моральну повагу до духовного стану, якъ священного, якъ потрібного для народа. Правда и на Москві попівські очи звучця зависливыми, вовчими щеленами, попівська кишеня звецца такою глибокою, що въ неї сховаецца зъ головою, а попівський живіть маецца за поштитий изъ семи овечихъ шкуръ⁴⁾. По приказці и саме пекло стоить „попами дяками да неправедными судьями“⁵⁾. Але великоруській народъ навить попівськимъ грѣхамъ кладе вину въ собіжъ, хочачи бачити въ духовенстві идеаль моральній: „согрѣшили поны — за наши грѣхи!“ каже народъ зъ смуткомъ⁶⁾. А объ такихъ твердихъ, неповажнихъ виразахъ, якъ „пінъ бородатий, що той чортъ рогатий; бійся попа, якъ чортъ лада-у“ и помину не має въ великоруськиихъ народніихъ творахъ. Такъ-го великоруській християнський, світоглядъ дуже відрѣжняецца відъ українського! На цілому світогляді великорусса полігъ темний аскетичний покрівець. Великоруській має людську волю за попова у грѣхомъ; не дає їй жадного простору въ діянні, а визнає її за підставу зла и лиха. Тайна сила поставлена въ ёго трохи не врівні зъ Богомъ; такъ, що вона панує надъ людьми, якъ надъ наймитами... Цілий поглядъ віри якось дуже пропаханий аскетизмомъ. Найбільша повага придаецца добродітелямъ аскетичнимъ, найбільше поважаецца пустинножителство и схимництво. Сама психична буділя релігійна дума має на собі одтискъ твердості, строгості, страху и гніва. Нігде не видко й сліду м'якості, серця, любові, людськості. Строгий аскетизмъ египецькиихъ и другихъ пустинниківъ у ёго виходить ще черствійший, ще сумнійший, и нага-

1) Послов. рус. Дала л. 8 и 780.

2) Тамъ же. л. 780.

3) Калѣки пер. л. 169.

4) Послов. Дала. л. 780 и слѣд.

5) Тамъ же. л. 782.

6) Тамъ же.

дує индійське факирство, виявляючись въ чуднихъ формахъ.

Юродство, вериги, клякушество Христа ради, халантання сподцівъ, самоспаління на вогні у деякихъ раскольниківъ — все те має свій власний одтискъ дуже відрѣжняючий великорусса відъ українця, котрий тільки дявуецца, витріщивши очи якъ почнуть захожі зъ Россіі вликуші та юродиві верецати въ Київській Лаврі або на пещерахъ якимись журавлиними, вовчими та цапинними голосами... Кара божа, кара вітніихъ пошельнихъ мукъ и такъ страшна по вченню божого писання въ великоруськиихъ народніихъ віршахъ ще прибільшена, и розведена страшними привидами мабуть находіння восточнёго. Витягування язика черезъ тімя згадуецца ще въ великоруськиихъ бувальщинахъ про „калѣкъ перехожихъ“ и въ татарськиихъ пісняхъ середній Азії. Релігія панує вповні надъ великоруськимъ народомъ, огортає все ёго життя, приймає до жилъ и костей все народне життя чудно якось переплітаючись въ ёго натурі зъ неабриими речами. „Добрий воръ (злодій) безъ молитви не урадетъ; Господи прости, въ чужую кѣтъ пусти пособі (поможи) нагрести, да и вынести“¹⁾, кажутъ народні приказки. Не дурножь кажутъ, що кацапъ, убъа чоловіка, а попереду перехрестиця!

И не тільки простий народъ, навить середній и вищий станъ на Москві має світоглядъ віри дуже темний и сумний. Ще недавно юродивий Кореїша въ самій Москві збуривъ всю Москву, обернувъ на себе увагу навить московськиихъ княгинь и графинь, котрі приїжджали до ёго просити пророчествъ и прореканій...

Релігійний світоглядъ великоруськиихъ „раскольниківъ“ немає нічого спільнёго не тільки зъ українськимъ, але навить зъ великоруськимъ православнимъ.

Показуючи підстави раскольничихъ безповсѣкиихъ сектъ ми вповні здаємося на думку п. Щанова дуже добре знаючого якъ раскольничі секти, такъ и пустовіри племя финського. „Якъ черезъ фізіологічну перемішку славянського племя зъ чудськимъ складався фізико-етичний типъ великорусса, такъ черезъ розумове змішання славянського, митичнёго пустовір'я зъ финськимъ пустовір'ємъ знахурівъ зробився змішаний азіяцько-великоруській розумовий типъ и виробився мішаний чудсько-славянський, чарівничо-знахурський світоглядъ.“ Кожне финське племя, русіючи и змішуючи свій світоглядъ зъ великоруськими родило нову раскольничу секту на сході Россіі, каже Щановъ. Кожне племя финське тільки одягало въ християнську одежу свої язичеські гулянки и сла-

1) Дѣло Журт. 1867 р. II. 10. л. 334. —

манські обряди, примішавши християнські імена Бога, Христа, Духа, Богородиці до свого автентичного вірування і складши свої давні обрядові пісні в формі народного великоруського стиха в народній ціні. Самоїдські збори в Сибірі, в вагритих шатрах, де іномань при різноплемінних обівах падав и жорниця и пророцествує, дуже нагадують збори Скопців, Сланунців, Каметців, Мелоканців, Духоборців, Білоридців. И сі селтанчи обіраюцца потайно в яку небудь хату, сидять на право и на ліво. Пророки и пророчиці, або и всі зібрані якъ черемиські моельщики, вбіраюцца в біді сорочки, замалюють воскові овічки. Всі зібрані починають тико співати стихи: „свѣтанъ нѣмъ Господи Духа свѣтого“. Потімъ співають скоріща, а підъ жидець піднімають яринъ покешні на самоїдець: „таді бѣя, нѣсь те“ — вотъ катить (катить)! Духъ св. катить! накатилъ! накатилъ!“ По тімъ пророки падають, жорниця и прорікають объ урочаі, ма наурочаі, ласять свѣчки и тоді починаюцца „свальный грѣхъ...“

....Все вь тихъ селтахъ нагадує востекъ вь ёго пусговірѣнь. Ті мужики и баби називаючі себе христами и богородицями — то индійська віра вь пантенстичне воплотінен божества на землі; ті пророки и пророчиці, ті молитви и танці кругомъ шамана зъ водою, ті пантенстичні молитви Скопців до всіі твари, до неба и землі, до ліса, до рікъ, озеръ, гіръ, звірівъ, черваківъ, те сповіданне до землі цуранна людей не свої секти, якъ нечистихъ, зъ котрими навіть не можна істи зъ одніі посуді, — все те свіже тхне и дше востокомъ — Азією. А тяжкі اسکетичні, наймовірні додвиги раскольниківъ — Хаистівъ, Бігунівъ бігаючихъ по пуцахъ, Саможегательівъ, Скопцівъ и др. халаштацця доловіківъ, одрізуванне грудей у жінокъ и дівчатъ, — всё те свіже нагадує индійцівъ одрікаючихъ свої части тіла на омертвінен, або кидуючихъ ся на дошку зъ натиканими цвяхами. Ніногісінько ту не має спільнего зъ світоглядомъ українського народа. Прикиньмо до сѣго світогляду раскольничихъ поповськихъ сектъ, далеко розпросторенихъ на північъ вь пуцахъ Архангельскоі и Володської губерні. Поповські секти закоцініли и одубли на поверхнѣму поважанні Бога, на церковнихъ обрядахъ, поклонахъ, свѣчкахъ, образахъ, кадилі, двуперстному складанні руки до хрестіння, семиконечному хресті, на старихъ, попованихъ до нисенітніці церковнихъ книгахъ, на старихъ темнихъ образахъ. Здаецця, що вь тихъ людяхъ видихалась вся мисль и дума релігійозна и зосталась мертва, здеревеніла форма и поклоніння тій формі, ніби идоламъ.... Такъ-то расколь, якъ овоць зливку великоруського племѣя зъ финськимъ, якъ послі-

довъ одъ старого, ще славянського панчества, поклавъ душе веліму одрізнъ смѣхъ українськимъ и великоруськимъ релігійнимъ світоглядомъ.

Баче друга причина, котра пемалала на православний релігійний світогляд українцівъ и великорусівъ свій власний відрішнючий одтисъ и мала впливъ на психологічне складанне релігійної думи, и чуття двохъ народівъ. Таку розгранъ зробила стародавня византийська литература панувалаша вь насъ вь старовину и „ложні чи отреженні книги“ за немічно историчнихъ подій.

(Дальше буде.)

— 800 —

ДАВИДОВІ ПСАЛЬМИ.

Псалма ЖІІІ.

1. Доколї, Господи, забудешъ
Мене вь напастї до кінця,
И одвертатимешъ відъ мене
Свѣту красу Твого лица?
2. Доколї сумною душею
И серцемъ хиранимъ воїмъ,
На радїсть ворогу, я буду
Молюсь стїнамъ нївнїмъ?
3. Почуй мїй голосъ, глянъ на мене,
Незрячі очи просвіти;
Не дай мїні вь грїхахъ сконати,
На-вїгъ заснути вь темнотї.
4. Не дай, щобъ вороги квалілись,
Вбачаючи мою біду,
Щобъ злоїші люди веселілись,
Якъ захятаюсь та впаду.
5. Вь Тобї моя надїя, Боже,
Твоею ласкою спасусь,
Твоя рука мїні поможе,
Твоїмъ добромъ возвеселюсь.

— 83338 —

ВЗАЄМИНИ ПРОМІЖЪ КОЗАЧЧИНОЮ А ПЕРЗИЄЮ

у літахъ 1618, 1619 и 1620.

(спорудивъ Н. Ваглькимъ.)

(Конецъ)

Рікъ 1619 перейшовъ для Перзї тихенько; про союзъ зъ Козаками и не туряно, живучи зъ Туреччиною у сумирі и згодї. Ажъ підъ Цвітень 1620 р. супокїй сей на крихту замутивъ ся, коли Султанъ подвиціння річного гарачу відъ короля

Перського депрошувати ся ставъ, а сей для новихъ пересправъ Тохта Бейя у Царгородъ виславъ.¹⁾

Підъ той же самъ часъ бачимо такожъ и польськихъ послівъ у Перзії зъ письмами про козацьку справу, себъ те про давний союзъ проти Туреччини; но певн що, погляньмо на Україну, що тамъ до сеї хвилі сподівалось.

Тамъ багато води уплило и не одно лихо народъ на собі перенісь. По комисії надъ рікою Росью не було зволено Сагайдачному більшъ козаківъ удержувати, якъ одну тисячъ. — Коли кому, а Татарамъ була така постанова дуже на руку. Безпечні передъ козаками, вони и давай нападати землі надъ Дніпромъ и Дністромъ. Польскі квартянні війська не були въ силі зупинити їхъ походи. Тому то и гетьманъ корунний Стан. Жовківський тільки изъ стану свого підъ Камінцемъ приглядавъ ся, коли Давлетгерей Гаага у р. 1618 на Волинь набігъ и 30.000 люда изъ собою запелонивъ²⁾. Направлявъ король Сигмундъ III. сей блудъ политичний якъ мога, постаравъ ся навіть черезъ свого посла Коханського у Султана, що засівъ на волоському господарстві Граціянь, більшъ прихильний християнству, котрий набіги татарські на Русь трохи и зупинивъ³⁾; однихъ розъяривъ Туреччину на ново, коли у р. 1619 царові німецькому Фердинандові піславъ 8000 Лисовичівъ проти Бетленъ Габору семигородському князеві, підданому Туреччині⁴⁾. Нова буря насупилась надъ Русею⁵⁾. Належало думати королеві объ способахъ її відвернути, а коли ні, то лагодитися усіми силами, щоби гідно їй противостати. Сагайдачний гетьманъ збиравъ козаківъ на ново, щоби боронити земель передъ нависною Татарвою. Рікъ 1619 хиливъ ся уже идъ кінцеві — ажъ ту и вніхала надъ ріку Рославицю (понижше Павлочи) нова комисія польска и принудила (8 Жовтня) Сагайдачного до редукції війська козацького знову на одну тисячъ⁶⁾. Се діло Польщи було и причиною, що Скиндеръ-Баша вступивши 1620 р. въ Молдавию гетьмана корунного Стан. Жовківського підъ Цецорою на голову побивъ (19. Вер. 1620 р.)⁷⁾, а Татаре Поділля и Русь тяжко спустошили.⁸⁾

Рікъ 1620 важний але для насъ ще по другій причині.

Якъ досіль самі козаки изъ Перзєю хотіли у союзъ проти Туркамъ входить, такъ у початку 1620 р. загадавъ и самъ король Сигмундъ III. зъ Перзами получитися а віттакъ и виславъ вірменівъ зъ письмами идъ Аббасу, якъ и идъ Павлові Марні Циттадинѣму, домініканові пробуваючому підъ той часъ въ Гої въ Індияхъ¹⁾. Вірмене наспіли 16. Цвітня у Гаспаганъ, а незаставши ту короля, віддали письмо писане до Павла Марні, знакомому уже намъ отцю Іванові, енералові Кармелитівъ. Письмо було зъ Варшави, а підписався на нимъ Olivarius de Marcone P. K. (себъ те Palatinus Kioviae)²⁾. У ѣму стояло, що король польскій уже давніше черезъ вірменина Якова до короля перського листъ піславъ (при кінці р. 1618), а теперъ дивуєть ся, що ніякої відповіді ѣму немає³⁾. Далій було сказано, що король на усі вишімки предложені ѣму изъ сторони Перзівъ пристає, що готовъ по усякий часъ прислати військо своє въ пристань „Япцъ“ (?), що Olivarius самъ для дальшихъ пересправъ тудий прибути охочень, и що козаки зъ своєї сторони зъ потужними силами такожъ припливуть. Зъ листу виходило и те, що король Аббасъ перший бувъ, котрий Сигмунта на таке діло підвівъ, що получені сили на Трапезунтъ напасти мали, и що король Перзії зъобовязавъ ся надъ моремъ въ поближу Трапезунта твердиню збудовати, и її въ руки козакамъ віддати.⁴⁾

Але инакше склало ся. Король Аббасъ, заключивши користний миръ изъ Туреччиною⁵⁾ не хотівъ ѣго такъ скоро ломити. Хочъ ставши разомъ зъ Польщею и козаками проти Султанові, вінъ мігъ би въ будучімъ мирі ще більше скористати, то прецінь не кортіло ѣго ити на непевне. Тому и не читавъ вінъ до сіхъ поръ того письма, що вірменинъ Яковъ ѣму принісь бувъ; нові листи але не застали ѣго у Гаспагані⁶⁾.

Изъ того часу и устають переговори короля польского изъ Перзами а йно одні козаки удержують приязнь и торговлю зъ георгіянськими князями.⁷⁾

1) Della Valle III. Th. стр. 57.

2) Piasecius p. 370. Dokończenie kroniki Bielskiego p. 776.

3) Piasecius p. 371.

4) Тамже стр. 896.

5) Dokoń. kron. Biels. p. 776.

6) Zbiór pamiętników o dawnej Polsce T. VI. p. 132—136.

7) Piasecius p. 398—403. Dokończenie kron. Bielskiego p. 777—778.

8) Piasecius p. 403. Dokoń. kron. Biels. p. 778.

1) Della Valle Reisebeschreib. III. Th. S. 57.

2) По мойй думці означують букви P. K. Петра Ковачевича, котрий бувъ передъ тимъ на соймі въ Варшаві (Della Valle II. ч. стр. 218).

3) Тамже стр. 58.

4) Тамже стр. 69.

5) Якъ вище було сказано.

6) Тамже стр. 58.

7) Тамже стр. 78 и 80.

ЯНТАРЬ.

Янтарь належить до живиць мінеральних. Звичайно буває жовтий, або білавий; часомъ однакожъ брунатний, чорний а навіть синявий и зеленявий. Чистий янтарь єсть мовъ шкло прозорий; занечищений тратить на прозоростя и дише єсть просвітчастий. Запалюєся дуже легко: вже відъ горящої свічки имає ся и горить білимъ полоніємъ. Звичайно зовуть єго у насъ „бурштиномъ“ зъ німецького Bernstein або Bohnstein, що значить „ламінъ пальний.“ Уже у древнихъ Славянъ, въ часахъ предхристіянськихъ ще цінився янтарь дуже високо, висше навіть золота; приписовано бо єму особливу силу цілющу и ношено такожъ про оздобу. У Греківъ и Феникиянъ звався *ἐλεκτρον*, и бувъ такожъ дуже пошукуваний. Ведля Гречеської казки повставъ вінъ изъ слезъ Геліяда. Коли Фатонъ синъ бога соншого мало що не спаливъ землю, и за сю провину бувъ скинений; розпукувались за нимъ єго сестриці Геліяди такъ дуже, що милосердні боги замінили ихъ наконецъ въ дерева; але слези ихъ не перестали плисти и перемінились — въ янтарь. Римлянамъ бувъ вінъ такожъ підъ именемъ *electrum* и *succinum* знаний яко товаръ цінний, а вже Пліній згадує про кусень 13 фунтовий того то мінерала (à 24 лут. — *maximum pondus in glebae attulit XIII. librarum.*)

При спаденню видає янтарь дуже приємну воню и коптить дуже мало; тому то и уживають єго замість ладану, яко кадило. Звичайно находить ся въ дрібнихъ зернахъ, градівкахъ або сплощенихъ кусняхъ бульбоватої подобі; кусні важачі більше якъ 5 лутівъ случаются рідко и тому платять ихъ дорого. Проломини янтара суть мушлєваті; єго полискъ масний а нарисъ білий. Буває лишъ не много твердимъ якъ гіпсъ (2—2.5), а 1.1 такъ тяжкимъ, якъ рівно велика часть води. Въ складъ хемичної єго истоти входить 79 частей углеця, 10.5 водороду и 10.5 тлеця¹⁾. Потертый сукномъ або чимъ небудь шерсткимъ притягає и опять відтручає легонькі тільця до себе зближені и пр. куснички паперу, трину и тимъ подібні річи, т. є. стає ся електричнимъ. Уже передъ 1000 роками було звісно, що декотрі тіла черезъ натирання стаються електричними; найперше однакъ помітили тов учені гречеські у янтара; відъ нєго то и прозвали вони всякі прояви тої примітної власности и у другихъ тілъ „електричними“, котрий то терминъ задержався въ науці до сєго дня.

Достойною уваги єсть річчю, що часто находят ся всілякі комашки, пауки, відломини чатинь,

¹⁾ тлець (oxygen).

кори и шишокъ заключені въ кусняхъ янтара; відтакъ видить ся дуже имовірнимъ, що янтарь не єсть ничъ иншого, якъ живицею скаменідою деревъ чатиннихъ, передпотоповихъ ще, котрі море при страшенихъ перевертахъ, які дізнала наша земля, цілими лісами захлануло. Досі розрізняють 8 родівъ такихъ сосенъ, зъ котрихъ теперішній янтарь має походити. Яко головнійшу изъ нихъ уважають сосницю передпотопову *Pinites succinifer*, котра переходила смільносттю, якъ бачить ся, всі чатинні дерева нашого часу.

Давнійше знано янтарь лише зъ побережжя мора балтицького, де збитими філіями зъ своихъ покладинъ вириваний на берегъ сплавленимъ буває Відти и куповали єго Феникиянє, сі торговельники світові у древности, а відтакъ відпродавали зъ великимъ зискомъ иншимъ народамъ. Пізнійше найдено єго въ ріжнихъ місцяхъ далеко відъ моря положенихъ, въ покладахъ угля брунатного; — въ Саксоніи, въ Сициліи въ Іспаніи, въ Англіи, въ Китаю и въ многихъ иншихъ краяхъ. Въ Галичині (коло Львова) находить ся янтарь въ опці и въ пісковцяхъ; иноді лучаються кусні, якъ добре яйце; однакожъ загаломъ янтарь у насъ попадаєть ся въ рідкість и єсть по більшій части нечистий и до изкусного обробляння не придатний. Найбогатшими въ янтарь суть все таки и теперъ побережжя балтицького моря, именно сторони коло Гданська и Поморьє (Померанія). Тамъ викопують єго изъ піску бережного або загортають сітьми изъ моря. Вторий рідъ збирання відбуваєть ся за звичай підъ зиму въ Листопаді и Студню. Збіръ зависить по великій часті відъ керунку вітра. Приходить вітеръ коло Гданська, изъ сєверо-востока, то находить ся янтарь вздовжъ побережжя відъ устти Висли до Пазевальку; віє же вітеръ западний або сєверо-западний, то сплавляєть ся янтарь вздовжъ ріки на береги. Въ морю збирають янтарь люде осібно тимъ ремесломъ затрудняючі ся, янтарники. Они идуть въ море въ шкірянихъ приборахъ въ тій цілі нарочно зладженихъ и загортають янтарь сітами присиленими до держаківъ 40' довгихъ. Однакожъ єсть таке збиранне получене зъ великими трудностями. Прудъ хвиль морськихъ стався часто для збірачівъ небезпечнимъ — а острый вітеръ осінний смалить и проникає ихъ до живого. Тому то йде звичайно кількохъ разомъ въ море, цнби собі взаємно въ роботі помагати.

Далеко легчимъ є другий спосібъ загортання. По тучі, коли море зновъ вспокойть ся, випливають янтарники човнами на місця, котрі обітують полонъ найбогатший. Вправне ихъ око вбачає

скрізь воду и самі менші кусники янтара навіть въ глущині кільканадцяти стіпъ. Помітивши свою здобичу закидає одинъ сіть въ море, а другі роблять веслами, щобъ човенъ дальше підплив, а відтакъ витягають сіть до гори. Лівку висипують въ човенъ и ждуть, поки вода прежнімъ ихъ рухомъ збита прочиститься, почімъ на-ново повторяють свою роботу. Яко признаку, що єсть янтаръ, уважають кусні чорнявого дерева плаваючі по поверхні моря. Де більші и частійші сі кусні, тамъ и здобичі сподіваються більше.

Побережжя Пруське одержало відъ свого именитого артикулу, назву „янтарового“ по нім. Bernsteinküste. Оно єсть власносттю правительства вотре надає право збирати янтаръ пахтарямъ річно за 10.000 таларівъ. Вправді лучається тамъ янтаръ найчастійше по берегахъ; иноді однакъ знаходяться самі красчі кусні въ місцяхъ відъ моря дальше положенихъ. Такъ найдено въ добрахъ Шляппахенъ, межі Гумбинненъ и Инстербургъ кусень $13\frac{3}{4}$ “ довгий, $8\frac{1}{2}$ “ широкий, а 3—6“ грубий, важучий $13\frac{1}{2}$ фун. Той кусень єсть мимо своєї великості, дуже красний и проховується яко велике garitatum въ музеї Берлинськимъ. Знавці цінять єго на 10.000 таларівъ, а посідателеві добръ, въ котрихъ єго найдено, заплачено 1000 таларівъ, т. є. — якъ водиться по законі — десяту часть вартості найденного.

Найбільший кусень, за який досі знають, важить 20 фунтівъ. Новійшими часами набувъ єго Берлинський музей ціною 2.000 таларівъ. Однакж єсть вінъ білавий и не дуже чистий, а такъ примітний лише за дая своєї незвичайної великості.

Осередкомъ торговлі янтарової єсть Гданськъ. Зъ відтамъ розходитьс янтаръ майже на весь світъ, до Єгипту, до Царьгорода, до Перзні и до вишихъ краївъ восточнихъ. Значну торговлю янтаромъ провадять Пруси відъ 60 літъ зъ накладомъ такожъ и зъ Францією. Въ Парижі крають янтаръ на фасети, и вирабляють відтамъ дуже хороші оздобини, котрі по великимъ цінамъ бувають продавані. У турківъ янтаръ въ найбільшій ціні. Они думають, що вінъ хоронить відъ зарази и всякої пошести; тому то Турецький дука не курить зъ цибуха, тільки якъ липка янтарова, а за хорошу не пожалує и сто таларівъ.

Ведля величини и чистоти куснівъ розрізняють въ торзі кілька сортъ янтара. Найліпшою єсть сортаментъ (кусні важучі 5 лутівъ и більше), котрого фунтъ въ місцю по 40—50 таларівъ платять; а найгіршими сортами такъ званний лісокъ и шлокъ. Изъ ліпшихъ сортъ вирабляють коралики

пацірки, гузники, пипки до цибухівъ, колодочки до ножниківъ, скриночки, табакерки, розанці, бразолети и инші річи дая оздобы служачі. Ціскъ и шлокъ, а такожъ и отвори лишаючі ся при теченню більшихъ куснівъ уживають на мадло, до реблежня епожесту або визискують изъ нихъ олій (Olum succini) и квасъ янтаровий, котрі въ лікарстві (Heilkunde) слугають відъ гістцю и пристоїтцю.

Янтаръ відрабляють такожъ иштучнимъ способомъ, изъ терпентини, гумми и гуммиляку; однакж такий мотъ легко візнати: драгидний бо лише въ чистімъ алькополі розмускаєся, а відроблений уже въ воді. Одвітно заварилеє шало че-добає такожъ на янтаръ, але різнится більшою твердостою и тяжкостою.

Иванъ Верратський.

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОЗОФИИ.

(Нашевъ К. Г.)

(Далше.)

Звязъ дѣланій психичныхъ, якъ вже перше сказано було, зъ рѣчами по-за нашихъ организмомъ знаходячимися, дѣєся за посередництвомъ системы нервового. Однакж черезъ безъустанне напруженъе чимъ разъ больше уменшаєся вражливость и дражливость нервівъ — принианъе враженій изъ свѣта и бдѣливанъе на тойже, — а на конецъ стаєся такъ малою, що чоловікъ враженій предметівъ на змысли дуже слабо, або цѣлкомъ неспостерѣгає; той станъ называєся „спанъемъ“¹⁾ Дая рѣжницѣ межі летаргомъ и зомльнъемъ додати еще належить, що підчасъ спанъя всѣ инші органичні дѣланъя якъ: бддыханъе, обѣгъ крови и т. д. безпрерывно и беспремѣнно ся продовжають, а навіть часто правильнѣйше бдбувають ся якъ на явѣ, де черезъ инші операціи втримують и перерывають ся, и дая того уважають сонъ въ тяжкихъ слабостяхъ яко щастливу кризисъ. Спанъе єсть дая чоловіка дуже важне: оно привертає нервамъ силу и стараєся о приверненъе и оживленъе силъ тѣлесныхъ; оно спинає скорый полетъ нашихъ мыслей, желаній и похотей; оно усмиряє великій бѣль, котрому бы чоловікъ цѣлкомъ бдавъ ся; оно затирає неприемніи враженія, которин, хотьбы самі и навіть и зникли, однакж якесь роздраженіє и злий гуморъ оставляють.

¹⁾ Гл. чч. 14—15; 18—20

²⁾ Спанъе бдповѣдає нѣмецкому Schlaf, сонъ Traum; у насъ звичке сонъ уживаєся въ обохъ значѣнъяхъ.

Найсильнішше и найліпше спання єсть о півночи; межи нервами змысловими мучить ся найсампередъ мервѣ слуху, для того змысль слуху при засиплянью найдовше дѣлає, коли противно змысль взору першій устає. Правдиве здорове спання триває у чоловіка середного вѣку найбільше двѣ третини цѣлого дня т. е. 7 или 8 годичъ. Зъ того виходить, що судити о слѣдуючомъ дїєтетицнѣмъ приписъ:

Quinque horas dormisse sat est juvenique senique,
Sex mercatori, septem de stemmate natis.

Octo damus pigris, qui nulla negotia curant.

Хотя підчасъ спання взаимне дѣланья и оддѣлюванья межи психичностью и предметами поза нами находячимися устає, неустає однако въ спанью дѣланье психичне. Підчасъ спання маємо рѣжній выображенья и похоти, и навить ясну свѣдомѣсть ихъ, о скѣлько собѣ ти-жъ пригадати можемо. Навить въ спанью глубокѣмъ въ хвили найбільшого змученя систему нервового, котрий єсть заразомъ пунктомъ найбільшою неспѣбности къ приниманью враженій, не устають дѣланья психичній. Неразъ по такѣмъ спанью не можна собѣ пригадати, що ся снило, однако знаємо, що малисьмо якїсь выображенья; часомъ говорятъ люди підчасъ спання, и зъ тон ихъ бесѣды пѣзнати можна, що підчасъ спання суть занятї тымъ, що на явѣ робили або мыслили, а коли обудять ся ничо о томъ не знають; найліпше але показує ся те, на люнатикахъ, котрий підчасъ глубокого спання говорять, пишуть, на питання ѡповѣдають, найтяжшїи задачи розвязують рѣжній рухи ѡдбувають такъ, що и сомнївати ся не можна о дѣланьяхъ психичнихъ підчасъ глубокого сну. Такъ якъ тѣло підчасъ спання свои тѣлеснїи функціи продовжає, такъ правдоподобно чоловікъ всегда снить, хотя суть люде, котрий о снѣ изъ власного досвѣдченья не мають понятья. Нѣкоторї твердять, що навѣтъ доскональшїи звѣрята снить.¹⁾

(Дальше буде.)

¹⁾ Aristotles histor. IV, 10.

СПРАВОЗДАННЄ

зъ першихъ загальнихъ зборівъ товариства

„ПРОСВІТА“.

(„Львівъ 26. Надолїста.)

(Дальше и конецъ.)

Вн. О. Заячківський, занявши мїстце Голови, промовивъ таке слово:

„Шановне Собрание! Щира охота пізнати Честнихъ Русинівъ Львівськихъ и докинути дрі-

боньку лепту до просвіти народу привела мене до Львова, — а кілька літъ більше нужденного життя поставили мене на тїмъ достойнїмъ мїстци, котре за хвильку займе мужъ, покликаний Вашимъ виборомъ.

Шановні Панове! Завовалисьте и село на нїшнїи збори, тожъ и зъ села прийміть ласкаво голосъ хоть не учений, а щирїи. — Не загадавъ я відзиватися відъ стану духовного, до котрого и я належу; за той можу лишъ сказати словами евангельскими: „самъ возрастъ имать, самъ о собѣ да глаголетъ“; — але маю вамъ донести два слова відъ того, що такъ скажу німого сїльського народу, відъ котрого представителївъ мало бачу на тїмъ зборї. Одно слово є слово подяки для Васъ, Шановні Панове, що въ такъ краснїмъ числї собралисьте ся радити его просвіти. — Вправдї въ тїмъ великїмъ, а чужїмъ Львовї, черезъ ті послїднїи столїття, було все відъ рода въ родъ кілька щирїихъ заступникївъ народу, котрі якъ сторожі на погібельнїи стражи визирали хвилї, коли їхъ „очи увидятъ спасенне и славу людей своїхъ“. Визирали и не увидїли, и такъ оденъ по другїмъ угасали.

Забитокъ тихъ сердешнихъ Русинівъ видимо тутъ меже нами (Ш. п. Товарницького), котрого аби намъ Богъ удержавъ не въ літа Праведного Симеона, але въ літа Метузалемовї!

Такъ було, ажъ поки не заснявъ славнїи рікъ 1848, — и воскресъ народъ руськїи, а на чолї народу поставивъ себе станъ духовнїи. Народъ узнавъ его за свого проводира и заступника; узнали его й чужї. Не дивножъ протє, що на насъ піднялася вся вража сила; а ми не до борби поставленї, але радше апостоли миру, злякалися тої бурї, зачали оглядатися позаду себе, щоби собї плечї обезпечити и — зацафалися такъ далеко, що стратилисьмо зъ очей народъ, — а народъ насъ.

Тожъ на наше мїстце, хочете Ви, Шановні Панове, ставати и повести дальше діло просвіти народу, тамъ де ми перестали. За тоє народъ Вамъ дякує, а Богъ най благословить!

До Васъ же молоденькїи тутъ притомнїи Братчики, (звернувшїи до школярївъ-гостей) маю другє слово відъ народа, а то: прошенне, щоби й Ви пішли за прикладомъ старшихъ Братївъ Вашихъ и не змінилися ніколи народови своему.

Не гнївайтесь на мене за тоє слово! Народъ знає, ба й свїтъ знає, якъ красне чувство огрїває нїнї грудъ Вашу. Коби такъ все було! Кобисьте годнї опертися тому сильному напорови, що Васъ хоче відторгнути відъ Вашої народности.

Навїтъ тоту невинну литературу народню, тоту кість жебрачу, що й найлютішїи владїтель

лишає підбуцалимъ народамъ, — и тую хотять Вамъ обмерзти, указуючи на нашихъ литеративъ — голоднихъ и босихъ. „На що Вамъ нуждатся и нове непотрібне творити? Радше беріться за готові, багаті сусідні літератури; черпайте и наслаждайтесь обильно, чи з лівої чи з правої сторони!“ — Боже милий! чи лише Русинъ сиротамъ бути такъ темний, аби не пізнававъ, що чужа література, ба й культура чужа, есть то барва двірська (либерія), хоть би й золотомъ шита? — скоро її разъ надягнешъ: прощай воля! — служи до віку тому, чию барву носишь!

Дармо Васъ лякають самимъ народомъ, що той не вирозумілий, невдячний, недовірчивий. Ба дежъ би вже й набралось довіря вь тімъ біднімъ народі? Не кажу вже за тоті віки, о котрихъ сільський народъ и не знає, коли то верши, свічні верстви народъ опускали; досить и того, що вінъ нині видить, зачавши відъ того мальчиша, котрому необачний учитель при вступі до школи его красні кучерники обстригъ, такъ що й рідна мати не пізнала свою милу дітину, ажъ до того укінченого акадешика, що стоить на роздорожу, зъ котрого указують ся ему всякі дороги. На котру будь вінъ вступить, чимъ дальше піде, роздобуде собі красного хлібця, цвітущої долі. Кожда дорога поведе тебе зъ дому батьківського вь чужу чужину, тільки тої дороги не найдешъ, котра привела би тебе назадъ до свого народу. — И звідки же взяло би ся еще довірие у того народу, котрого такъ скоро опускає все, що тільки крихту підойметься.

Ділайтежъ нині щиро, кождий вь своїмъ заводі. Бідна Русь мати, бідні й Ви сини її. Праця, се Вашъ капиталъ, зъ котрого маєте сплатити майсвятіщій довгъ народови. Такъ Ви знаєте, й народъ свідомъ того, що Ваша нинішня наука оплачується до найбільшій часті тимъ мізернимъ грешемъ, на котрий народъ кєрваво працює.

А якъ доробитесь кусня хліба, коби Васъ лише Богъ охоронивъ відъ тої думи сєчасної, відъ огидного космополитизму, котрий есть погибелю всякій народности! Видимо всі, що Русини, відповідно своему числу, таки найбільшій контингентъ доставляють до того сумного космополитизму.

Вь кінець на розході лишю Вамъ чесна молодіже, малий образецъ, котрий оставъ ся вь мойй памяти зъ сихъ часівъ, коли засідавъ я Ваші шкільні лави: Ото вь старій, митичній Греції найславнійший герой Геркулъ не мігъ побороти якогось великана, не тямлю его имени, бо скоро сей ослабавъ, то щоби йно ногою землі дітанувъ ся, прибувало ему нової сили, бо земля була ему

матірью. Ажъ коли Геркулъ піднісъ его відъ землі, тоді відобравъ ему силу, тоді его здавивъ.

Такъ и Ви любі Братчики, хоть якъ тяжка булаби Ваша борба, хоть якъ високо піднесла би Васъ доля, не дайтеся відорвати відъ Вашої шатери, відъ народу. Вгоді лише Ви будете сильні вь народі, а народъ Вами славний! О тоє просить Васъ народъ черезъ мої уста.¹⁾

Собрание згодилось на виборъ Голови рег ас-сlamationem, а коли О. Заячківський предложивъ на такого Вп. О. Дра Омелина Огоновського, проф. исторіи літератури руської на всеучилищи львівськимъ, заявило вєно свою прихильність такому виборови громкимъ „Слава!“ и оплесками. Дръ Огоновський не прийавъ ся однакъ сєго вибору. Вь слові, котре изъ сеї причини забравъ, висказавъ вінъ, що не навивъ ніколи фігурувати, а воли приймають ся за яке небудь діло, то и старають ся его совісно доводити до кінца, а ту за працями и обовязками, котрі его такъ у гимназні якъ и на всеучилищи дожидають, годі єму буде передъ вести товариству якъ би ялося; до того не есть его здоровля по тому, щобъ принимати на себе такий трудъ, який дожидає будучого Голову товариства.

По сій речі забравъ слово проф. Н. Вахнянинъ. „Радуюся — казавъ вінъ — що у насъ не извивъ ся ще духъ нашихъ прадідівъ, духъ вольний, козачий; Я се бачу изъ слівъ Дра Огоновського. Коли, бувало, вибирало собі товариство на Січі отамана, то прикидувало его шанками такъ, якъ ми ниньки голосами Дра Огоновського, а той мусівъ виттакъ не разъ, але три рази відмавлятися відъ отаманської чести. Я думаю, що намъ таки треба обстати при нашому виборі и вношу проте, щобъ всєхвальне собрание не прияло сєго відказу Дра Огоновського а вибрало его наново Головою.“

Правникъ Андр. Січинський, звернувъ виттакъ увагу Дра Огоновського на те, що Голова не коньче буде мавъ більше обовязківъ, чимъ звичайний членъ виділовий и щбъ проте єму яко Голові не коньче треба страхатись більшої праці.

Дръ Ом. Огоновський обстававъ однакъ заодно при своему одказі, добавляючи, що Голову товариства все таки більша праця дожидає а вінъ почує себе щасливимъ, наболи подужає обовязкамъ виділового члена.

Дръ Корн. Сушневичъ відчитавъ теперъ телеграмъ відъ Черновецькихъ Русинівъ:

1) Сю бесіду переривало собрание важивішими оплесками.

„Щастя Вамъ, Браття!

Най радість, нісїха на Русь живе, сумъ уст-
пає и мрака рїднїє, сєрця ся руськї зивають вь
Просвїтї.“

Дрѣ Ом. Огоновський предложивъ вїттакъ на
Голову товариства проф. гимъ. п. Н. Вахнянина, а
Дидъ Ив. Комарницький зайвивъ короткимъ сло-
вомъ, що всехв. Собраннє чєрно бѣ добрий виборъ
здїяло, колибъ згодилось на вїнесеннє Дра Огонов-
ського. „Я знаю — говоривъ вінъ — п. Вахнянина
яко бувшого Голову товариства „Сїчи“ у Відни, и
нїхто не заступувавъ насъ Вїденськихъ Русинївъ
тамъ же передъ братьми Слов'янами кращє, якъ
вїнъ. Товариство „Сїчъ“ величалось нимъ, а я
сподїюсь, що п. Вахнянинъ рѣзумїючий дїловод-
ство товариства и „Просвїту“ неседе добре такъ,
якъ ялося. — По бесїдакъ другикъ ще зборонивъ
членївъ вь сїй самїй рєчи, забравъ голосъ п. Вах-
нянинъ. Звернувши увагу всехв. збору на те, що
молодому товариству доконьче би треба постанови-
ти на свому чолї чоловіка, ветрово имѣя голоснє було
би по всїй Галицькій Україні, зауважавъ вінъ, що
хотїй дїланнє єго до сїхъ поръ не було ще при-
люднє, однакъ вїнъ для одної частї Галицькихъ
людей єсть по виньки ingrata persona. „Мене — ка-
завъ бесїдникъ — зачислювано по мєволї до всїхъ
партий, якї ино можливі суть у Галичинї, задля
чого виненъ всехв. Зборъ добре розмїркувати, за-
кимъ згодить ся на предложеннє Дра Огоновського,
бо боюсь, щобъ поверховно судячі люде не заста-
влювались вїттакъ тїмъ, що имъ ино єз сєї при-
чинї до товариства нашого приєтупити годї, що
нимъ орудує така ingrata persona.“

Не аважа на те, вибрано по тїмъ проф. Н.
Вахнянина Головою товариства „Просвїти“ а сєй
и прїнявъ ся чиню того, якъ казавъ, ино тому,
що сподїєть ся небавомъ с. в. на будучихъ загаль-
нихъ зборахъ вь Маїю відступити се мїсце достой-
нїщому відъ єго мужєви.

Заявивши почєсна мїсце Голови, завїзвавъ п.
Вахнянинъ всехв. Собраннє до вибору заступника
Голови, а коли се згодилось на того изъ вибра-
нихъ видїловихъ членївъ, котрий найбільше голо-
сївъ одержавъ, обголосивъ Голова вибиръ Дра
Корн. Сушкевича на згаданого заступника.

Тєперъ здїявъ Вп. О. Вас. Ильницький вїє-
сеннє, щоби видїлъ занявъ ся спєрудженнємъ би-
блиотеки товариської, и заявивъ охоту подарити
до її всї свої до сїхъ поръ вистачнї утвори. Го-
лова прїявши те, якъ и другє вїнесеннє Вп. О.
Заячківського зглядомъ калєндара народнєго до вї-
домости, оповїстивъ всехв. Собраннє що на єго
руки наспїло, хочъ вь тємъ короткому часї богато

матерїалїв, тикаючих ся именно галузі: пі-
знання народу, що нагромаджєно уже надъ 3.000
пїсєнь народнїхъ, повїрокъ, историчнихъ думъ, а
вїттакъ що подано до перєсмотру видїлови: гео-
метрию, и словаръ, русько-нїмецький на 400 пис.
аркушахъ.

По словї щирїй подяки всїмъ дрибувшимъ,
замкнувъ Голова першї надпоряданї загальнї збори
о 6¹/₂ год. вєчєромъ.

Коли соборовї члєни уже розходитись стали
наспїли ще два телеграми, слїдуєчої основї:

„Щастя Боже Браття! Помочи щирїй не від-
кажуть Вамъ вь народнїмъ дїлї
Перемїськї Русини.“

„Помагайбїгъ, Браття, новому дїлу! Най стане
воно свїтломъ для народу, тай поверне єму давню
волю и славу!“

Станїславцї.“

На другий дєнь одержавъ Голова товариства
листиво такї поздоровлїннїя:

„Чєститамо вамъ подужєте. Све за народъ и
слободу.

Зора.“ (товар. сєрбсьєє у Відни.)

„Slavne shromaždenie!

My synovia slovenskeho narodu na tom istom poli,
čo wy pracujuci, privolavame Vam tatranske slava! V
mene spolku Tatрана

Rohon

predseda (словацького тов. у Відни.)

„Братское Вамъ поздравленїє! Щастя Боже
вь предпрїятїю народнаго просвѣщенїя.

Русская Основа.“ (у Відни.)

Поєть намъ Юр. Федьковичъ — спасибїгъ
єму! — освятивъ закладнїи товариства „Про-
свїта“ щиримъ вїршомъ; котрий задля пізної пори
не мїгъ бути відчитанимъ. Навѣдомо єго вповнї:

ВДОГОВЬ

ЧЕСТНОМУ СУВОРУ ПРОСВІТИ У ЛЬВОВІ!

Давно другї побудились
Сїтдо засвїтили,
Давно вони вєштються
Зъ усїєї силї
Коло свого — не чужого:
А ми спимъ и досї,
И негоднї, и голоднї,
И голї и босї;
А хто виненъ? самї виннї,
Що не встали рано —

А ті наші вороженьки
 Вже кують кайдани,
 Кують довго, кують добре:
 Заспаних окують,
 Тихъ що світла цурають ся,
 Що спить и нечуєть
 Дзвонів правди, дзвонів волі....
 Уставайте браття!
 Бо та темрява теменна,
 Непевна, проклята,
 Приспите якъ нечиста сила
 Усіхъ насъ на віки,
 И будуть зъ насъ згнуцатися
 Усі людські діти:
 „Непотрібні!“ — отъ що скажуть —
 „Женна заспали
 Того зъ правдовъ, того зъ волевъ,
 За тежъ и пропали,
 За тежъ скличе на весілля
 Вінъ чужі гості,
 И чужихъ вінъ привітає
 Въ дворахъ на помостахъ!“

А ми немь стояти въ порога въ хоромахъ,
 Зъ рабами стояти и зъ ними дрімать,
 Зъ чужими рабами у своєму дому!....
 Пожалувать ніжнихъ не схочесь нікому:
 Недбалому, скажуть, за дверми дрімать!....

О, така то наша доля
 Въ широкому світі!....
 О, збирайтесь, о злітайтесь
 Усі руські діти!
 О збирайтеся, злітайте
 Зъ усієго всюду:
 Дайте ради дайте світла
 Ваша слава буде.
 Буде слава во вікъ віки.
 А буде велика,
 Що просвітити ніч темну,
 И довгу и дилу,
 Просвічайтежъ батьки сизі,
 Бо ворогъ лукавий
 Вже крадетъ ся на каліку
 Зъ ножемъ у халяві!
 Вже крадетъ ся и дононать,
 Якъ не буде винну!

.....
 Всі чатують, якъ ті коти!....
 О, просвіти браття!
 Щобъ каліку невидящу
 Не вигнали зъ хати.
 Не вигнали и не бояли,
 Во доки судъ буде,
 А насъ люде гірше суду
 Страшного осудять!!

Зберітежъ батьки ся въ щасливу годину
 Въ велику семію усі ся зберіть!
 Не дайте пропасти, не дайте загинуть,
 И насъ научайте — и самі ся вчіть
 Въ широкому світі народівъ чимало,
 Народівъ великихъ, народівъ святихъ:
 Ви виділи браття, якъ они виростали,

Якъ они просвіщались — дивіться на тихъ!
 Тай насъ просвітіть такъ; и буде вамъ слава!
 Де гадка согласна. де хіть не лукава,
 Де правди, а не поклонівъ ся надіють:
 Тамъ Богъ Голова — и та правда—приспіє!

Ю. Федьковичъ.

О Д Г А Д К И

до загадокъ у 44. ч.

1. Доць, сонце, земля.
2. Веретено.

В І С Т І.

— † Дръ Августъ Шлейхеръ внооме заслужений
 знатокъ Слов'янськихъ язиківъ и порівнятельної грама-
 тики, умеръ 6. л. Грудня т. р. у Іені въ 47. році життя
 трудолюбного.

— Спіръ п. О. Партицького зъ п. И. Бранникомъ, по-
 ставшии въ причини рецензії брошури: „Причина творенія
 ся нарѣч-е-й (!)“, набирає ширші розміри. Редакція одер-
 жала дві відповіді на поміщену репліку п. Бранника у 94
 —98 ч. „Слова“. Одну помістимо у слідуєчихъ числахъ на-
 шого письма, а другу у першихъ ч. III. роцника. Спорн такі, на-
 колиобертають ся на дорічевімъ, щобъ такъ сказати, поля,
 приносять звичайно неабиякий хосенъ науці и ми немало радо-
 вались, побачивши, що и у насъ прийняли люде за розби-
 рарне лингвистичаєго питання, по зъ другої сторони затрі-
 вожила насъ дуже ся обставина, що п. Бранникъ, неначе бъ
 ему уже неставало змннихъ поважнихъ доказівъ, переписъ
 ся въ остатній репліці своїй цілкомъ на поле мєрзької
 „Spiegelfechtereі“ и замість одвічати на закиди, зроблені
 єму п. Партицькимъ, сміють ся на дотепи, неначе бъ
 читателі „Слова“ на такі речі уже такъ дуже ласі були.
 Пусті фрази, хочъ би и про „игольчатє ружжя“ и про таке
 що „писакъ походить відъ писокъ“ не вдоволять нікого, а
 тимъ менше филолога або лингвиста; проте радили бъ ми
 п. Бранникови вернутися мѣвово на поле змнної розваги, на
 котрімъ по своїй думці вінъ давніше стоявъ.

ПЕРЕПИСКА.

III. п. Володимиръ Липянинъ въ В...: Здоровнмо Васъ
 радо и щиро, ужиємо зъ подякою Ваші твори; післялибсьємо
 листъ зъ щирою порадою, та не знаємо Вашого адресу.

ПОПРАВКИ.

Въ 43. числі „Правди“ на сторони 516 при кінци „Спра-
 возданя“ віршъ 4. зъ гори, замість: Товарицького, має
 бути: Товарицького.

Въ 44. числі, на сторони 528 віршъ 8. зъ долу, за-
 мість: На внесенне — повстаннємъ, має бути: *Па внесенне
 и. Романьчука приоказало пошімъ собранню Ва. директорові
 В. Ильницькому за прихильне слово свою зважністьъ загаль-
 нямъ повстаннємъ.*

Главні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косакъ, Дръ В. Лузаковський, Ом. Партицький, Дръ К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносять: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменя „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 4112/

Запросини до предплати.

Въ грядущому 1869 році „Правда“ виходити-ме такожъ, якъ и досі чотири рази на мѣсяць тільки вже не въ півтора, а въ два аркуші друку.

У першому аркуші подавати-мутъ ся, якъ досі: повісти, розправи историчні, филозофичні, естетичні язикословні и природничі, поези українськихъ и галицькихъ поетівъ, критики, денещо зъ нашої усної письменности, огляди письменного розвою другихъ слов'янськихъ народівъ, а окрімъ сѣго сподіємось познакомити Вп. нашихъ Земляківъ зъ библиографією руською почавши відъ першихъ друківъ Краківськихъ ажъ до кінця 18. віку, зъ самими духовними утворами письменними найдавнішими и середовічними, залягаючими у порохахъ по бібліотекахъ нашихъ, и загаломъ зъ всею старосвічиною нашою, якъ: курганами, могилами и гробами, далій зъ исторією письменности нашої, почавши відъ Варь-Сава Сковороди и Каразина, зъ критично обробленими думами козацькими 16. віку, зъ исторією розвою правописи нашої и другимъ такимъ.

Якъ сѣго року такъ и у настаючому возмуть уділя въ Правді: И. Нечуй, Юр. Федьковичъ, Дан. Млака, Дръ Кл. Ганкевичъ, О. Партицький, Дръ Волод. Лучаковський, Е. Згарський и другі молодші сили.

Правопись лишасть ся авторамъ до волі.

Цілий другий аркушъ буде додаткомъ до Правди и подавати-ме просвіщенимъ нашимъ Землякамъ український перекладъ Святого Письма, починаючи, зъ Мойсєвого П'ятокнижжя. Перекладъ сей споруджено трудами многихъ укра-

їнськихъ писателівъ, що вже давно почали помишляти про насущну духовну потребу п'ятнайцяти миллионівъ Русинівъ, поселенихъ зъ давніхъ давенъ міжъ Карпатами и Єсманню, міжъ Вислою и Кавказомъ: тільки жъ не вважають вони свого перекладу Библії за працю довершену, а подають, черезъ наше письмо ако коректуру, всімъ хто добре знає русько-українську мову. Най усякий розумний поправить сі коректурні листки по своїй уподобі, и пришле або свій примірникъ зъ поправками або випись самихъ поправокъ, у редакцію Правди. Ми жъ даємо обіцянку — всі такі присилки порядно ховати, а якъ набереть ся їхъ доволі, тоді скличемо у Львові, або въ иншому місті, на раду тямущихъ и розумнихъ народолюбцівъ руськихъ: най тая рада зо всіхъ поправокъ спорудить останню редакцію перекладу, и тоді вже можна буде напечатати Святе Письмо або повну Библію про духовну потребу всѣго русько-українського народу.

Найбільшъ ми покладаємо надію у сѣму спасенному ділі на нашихъ галицько-руськихъ духовнихъ особъ: що вони притулять до свого теплого серця цове благовістовання Божого слова и прочитувати-мутъ наші коректурні листки зъ великою увагою, а на поправку їхъ не пожалують часу.

Господь, устами своїхъ апостолівъ, повелівъ проповідувати Слово Его всіми язиками. Тимъ праведно-християнські наставники душъ людськихъ робити-мутъ своє законне діло, помагаючи многимъ милионамъ людей зрозуміти, черезъ сей перекладъ, Божу волю и Божу правду. Всяка політика най відсунеть ся геть передъ великимъ діломъ народнєї просвіти розумною народови мовою, — и ро-

зумною ёго розумови, и любово ёго серцю. Усака воля и сила най смириць ся передь волею и силою Того, хто создавъ слово зъ ёго нерушимими законами и новелівъ кожному народови набиратись дозому черезъ рідну ёго мову.

Се діло, що отсе ми, благословившись у Господа, починаємо на праведне добро милионівъ народу, се діло треба було бъ намъ зробити назадъ за тисячу роківъ. Коли жъ недоля и темнота письменного розуму не давала намъ прихилитися братнімъ серцемъ до людей простихъ, шануючи їхъ слово невишколене, то прихилилось хочъ теперъ. Не пізно ще; бо народъ нашъ, занедбаний письменними, додержавъ свою неписьменну мову до нашого осіянного праведною наукою часу, и тою трудно перехованою мовою що-дня, що-години благас насъ не втаювати вь себе ключа розуміння. Не пізно ще; бо у Господа Бога тисяча літъ — яко день єдиний, и до-віку, до-суду не перестане Боже слово кликати робітниківъ на жатву многу.

Послухаймо жъ смиренно, безъ політичнёго мудрування, закликання Божого до спасенної праці, и совершимо громадськими силами велике діло проповіді християнської.

Пренумерата на „Правду зъ Додаткомъ“ стоятиме:

для Львовлянцівъ на рікъ	5 р. —
„ на півъ року	2 р. 50 кр.
„ на чверть року	1 р. 30 кр.
по за Львовомъ на рікъ	6 р. —
„ на півъ року	3 р. —
„ на чверть року	1 р. 50 кр.

Хто бажає пренумерувати саму „Правду“, той зацятить:

у Львові на рікъ	3 р. —
„ на півъ року	1 р. 50 кр.
„ на чверть року	80 кр.
по за Львовомъ на рікъ	3 р. 50 кр.
„ на півъ року	1 р. 80 кр.
„ на чверть року	1 р. —

Хто би схотівъ пренумерувати самий „Додатокъ“ безъ „Правди“, той зацятить:

у Львові на рікъ	2 р. —
„ на півъ року	1 р. —
„ на чверть року	— 60 кр.

по за Львовомъ на рікъ	2 р. 50 кр.
„ на півъ року	1 р. 30 кр.
„ на чверть року	— 70 кр.

Утвори для „Правди“ переписки и гроші пренумерацийні просимо врислати на руки проф. Н. Вахнянина. Ч. 177³/₄.

НЕВІЛЬНИЧКА.

ОПОВІДАННЄ МАРКА ВОВЧКА.

(Б. — А. — М.)

Давно мелись, у Овручеві, коли знаєте, народивсь хлопчикъ Остапъ, и якъ тільки ставъ вінъ на свої ніжки, заразъ пішовъ по Овручеві, подививсь усюди — та й каже: „Ге-ге! погано жити людамъ у Овручі! Треба бъ сѣму лиху занобігти!“ Бо тоді, бачте, набігала на Україну усяка невіра — Турки, Татари, — не такъ якъ теперъ, що хочъ бува тежъ подія та вже инша, християнська — чогось не такъ мабуть обидно чи що? То жъ, кажу, тоді набігала усяка невіра — Турки й Татари. Нищано міста красні, чи мало козацтва зведено зъ світу, багато дівчатъ й жінокъ у полонъ забрано.

Приходить Остапъ до дому, а батько й мати ёго питають — бо сказано одинецъ-дитина то вь вічи їй дивлются, и заразъ вже постережуть усе, — питають: „чого се ти, синку, задумався?“ — Відъ того я, каже Остапъ, задумався, що погано людамъ у місті Овручі жити!

— Ге-ге-ге! — каже батько, а мати тільки зітхнула ваченько.

— Треба сѣму запобігти—каже Остапъ.

— Ге-ге-ге! — зновъ вимовивъ батько. „Радъ би у рай та...“ а мати ще важче зітхнула, та й на тимъ розмова й скінчалася на сей разъ, ще батько й мати зажурилися, кожне по своєму: батько охмурнівъ, повисивши голову, а мати головою схилявши — осмутніла, а Остапъ зновъ пішовъ по місті Овручі похожати, та оглядати, та свою думу думати, свою раду радити.

А по тимъ часъ пливъ своимъ пляомъ — якъ завсїгда й Остапъ рісь своимъ рїстомъ — якъ звичайно. Тільки, що якъ впало ёму у думку и вь душу, що вь Овручі погано людамъ жити, то якъ наче зернятко яке прийалося, розвилося, розкоренилося: вінъ вже не заспокоївся вь тієї години, и усе тільки думавъ та падавъ, та замислявъ. Тимъ часомъ якъ ниші хлопці билися наъ собою, немовъ півні за яку свою погану, або якъ ведміді посїдали одно 'дного за яки цацьки, або гралися та

пустували хорошененько, Остапъ тымъ часомъ усе похожавъ, та поглядавъ, та замишлявъ.

Якъ усі ті, що дуже собі головоньку муують, чи влопочуть, або дуже у чімсь вохаються, Остапъ часомъ якъ піде ходити, то й далеко зайде, поки ёго що схаченить — отсе одного разу дуже вінъ далеко зайшовъ у своїй таний журбонці, коли жъ ось шурхнуло — наче птиця пурхнула, брянуло — наче стріла за стрілою пролетіла — ледві ёго не зкинуло зъ місця, ледві вінъ встигъ зобачити воброного Турчина на легкімъ коні, а въ Турчина — дівчнну зъ русою косою, що простягнула руки до ёго й вимовила: „рятуй козаче!“ и усе зникло якъ не було ніколи. — Коли бъ же сила моя та літа мої! — промовивъ Остапъ и дуже гірко ёму стало, що не міцна ще сила ёго, не великі ще літа.

Отсе якъ би намъ зъ вами, вамъ та мині, таке трапилось, тобъ ми, и та ви, ахнули й зітхнули — (чого поминати маємо, що тежъ дуже перелякалися?) прийшли до дому, поговорили изъ сусідами, та й забули. — а Остапъ ні — не забувавъ.

Зновъ одного разу пославъ батько Остапа у лісь по дрова. Самі мабїть знаєте, якъ то веселенько їхати веселенькимъ ранкомъ до гаю — самі гай наче сміється шумлячи на зустрічъ вамъ — усяке, здається серце радується, усяке око тішиться. — а Остапъ що погляне то око ёго гіршъ засмується, серденько більшъ принудиться.

Коли отъ ярокъ по підъ самимъ гаємъ, и тільки що у ярокъ кїнь якъ шарахне у бінь, — бачить Остапъ лежить при дорозі козакъ вбитий: молодий у самому квіті своєму, міцний у самій силі своїй, лежить згублений на віки. Остапъ прихилився й склонявся до ёго, прислухаючи — не диче, ні. —

Якъ би таке намъ, вамъ та мині, то що жъ робити; чи жъ се перший випадокъ лихий? Ми бъ, ви та я, попотужили, може й поплакали, та й дали собі покій; а Остапъ ні — собі покою не дававъ.

Третєго разу випало ёму проступити ажъ у самую країну одъ східъ до західъ сонця, відъ півдня й відъ півночи, и така скрізь країна поруйнована, поневїлена показувалася, що Остапъ ажъ за голову взявсь.

Коли бъ се ми, ви та я, то-бъ ми пожалкували звичайненько, та загородивши собі якусь придобоньку, укуточку за нею сидїли тихо — а Остапъ ні, — незанедававъ.

Не було Остапові сну, ані відпочинку; не було спокою, ані відради. Який жаль ёго, яка ёго туга носїдала — ви діточки, того не можете й не

мусите знати. Наче голосъ який кликавъ ёго — неначе ціла Україна рїдна гукала на ёго, не мовъ усе лихо людське благало — рятуй! — рятуй!

Чи жъ то кожного таний голосъ хоть часочкомъ не покликавъ? Вге! Чому ні! Та бачте іншихъ багато тежъ голосівъ гукає: а що тобї буде? А якъ тобї прийдеться? — та й поглушють...

Почали люди добрі на Остапа поглядати, почали трохи зъ ёго й випувати — хто гірко, а хто любенько, а хто то й засмутивсь, а хто то й злякавсь...

Я знаю що якъ би зъ насъ, зъ васъ та зъ мене, почали люди такъ чи такъ випувати, то бъ ми засоромились страхъ, почервенїли червонійшъ півонїй; усе покинули й втікли й сховалися; а знаю, діточки, що якъ би ми, ви та я, коге таке нїки заомудили або перелякали, то бъ ми хутесенько й заспокоїли — та Остапъ, бачте, не такий бувъ, — а якъ вінъ бувъ не такий то не такъ й робивъ.

Одже жъ тоді за се почалися ёму усякі напасті, біда та лихо. Отъ якъ у мавці, що бабуся колись розказувала, козакові треба було гори крутії переходити, ріки бистрії переплывати, огонь цалющій перестрїбувати, — памъятаєте? Памъятаєте, ми ще тоді зъ вами радїли, тому козакові невгамованому, усе тея занедавати та до дому повернутися — хай ёму усе добре! — и тоді жъ памъятаєте, ми изъ вами передъ своєю душею зареклися що самі зъ роду віку у таке клопїтне не вберемось — памъятаєте?

Отже Остапъ ввїбравсь, завязтий! И увисились по передъ нимъ гори крутії такі, що й не приступити — наче стїни голї, й поплили передъ нимъ ріки глибокі та бистрі, що кручи рвуть, ссяють якъ діаманть и мечуться хвилею, нїби зъ пловцівъ келкючи, и запалавъ огонь по передъ нимъ, падачи усе округи себе якъ збїдаючи.

Діточки, що якъ би намъ таке? Ніжечки жъ наші бистремькі! було вамъ тоді роботи! Та маю таки надїю, що не попустили бъ насъ загинуть а хиба занесли бъ хиба у другий кінець свїта божого, де нема огня, хиба щобъ тільки кашу варити, або у хатї засвітити; де по рїкахъ перевїзчикъ а у горахъ шляхи пробитї...

Отже ви й почали любо туряти яка то країна та славна — годї бо — теперъ перша річъ, нехай: проводиться річъ про Остапа, що вінъ дравсь на крутії гори, зривавсь, котивсь до долу, зновъ теплявсь, зновъ зривавсь та зновъ-зновъ-зновъ, поки ажъ верховини дочапавъ; що вінъ пливъ бистрою рікою, захлескувавсь, тонувъ, вибайкувавсь и зновъ-зновъ-зновъ поки ажъ на березї ставъ; що вінъ у огні опалювавсь, присмажувавсь, горівъ повележу

й помаленьку, по дужу й по легеньку, поки аж опинивсь на сніжному містечку. Пригадайте, що тільки птиця хутко гору перелітає, риба бистро ріку перепливає, і тільки Кумальський огонь можна у меть перестрібнути—то Остапъ чи малий часъ побивавсь — а то й не приможу вамъ оповістити: кілька разъ сонечко сходило и западало—и зновъ —и зновъ-и зновъ, а тежъ-кільки разъ місяць вносивъ золоті роги поки Остапъ збувсь своєї праці... Важка була! Я бачу ви розумієте яка, бо зітхаєте, й собі й мині не жадаєте...

Отже жъ по усіхъ своїхъ трудахъ та по усіхъ пригодахъ, Остапъ повертавсь до дому... Прохайте оповістити вамъ усю пригуду у подробиці—годі! Се теперъ, у день, та й те поки ще не чули, то прохайте, храбуючи, а прийде ніченька, спати не будете — цуръ ёму! лучче проте й не згадувати!

Отже, кажу, по усіхъ своїхъ трудахъ та по усіхъ-пригодахъ, повертавсь Остапъ до дому, іхавъ конемъ вороненькимъ.

Вінъ покинувъ свою хату, отця й неньку й місто ще молодикомъ—у такихъ літахъ одинъ мій родичъ ще страву у вухо заносивъ, не сила ёго ще була, мого золотенького, у ротикъ вправити—а повертавсь Остапъ вже мужнімъ козакомъ на тій порі—якъ отъ знаєте нашъ сусідъ, що викохавъ собі прегарного вуса, на руці має перстень й шукає, —такенькижъ журливо шукає, коней строкатихъ купити. — Щирій козакъ Остапъ бувъ, и якъ вінъ іхавъ воронимъ конемъ, дивитися було мило... не можу ёго хвалити, бо якъ хвалити, то й треба до чогось прирівняти, а дочого жъ я козака, щирого козака рівнятиму у світочу?

Повертавсь Остапъ до дому, и вже близенько було ёму до міста, вже знакомісеньки місця зъ усіхъ боківъ показувалися и зъ нимъ виталися, вже місто мріло недалечечко. Вінъ під'їзжавъ дуже раненько, тоді якъ ще ми зъ вами спимо товстенькимъ сномъ. Ранокъ тільки що зачервонивсь й зазолотивсь, тільки ще найранніші пташки щебетали, тільки ще найбаливі люде обужалися. Чи хто зъ васъ, дігочки, доїздивъ рідненького містечка коли небудь ранкомъ ранесенькимъ до рідненької селидби, згадуючи разомъ тодішні мислоньки свої й сподіванки, де тутъ плакалося й раділося, якъ прощалися и покидали и розставалися, усю добру и лиху годиноньку тодішню; чуючи разомъ якийсь жаль тронувъ серце й радощі, що серденько помімають, такъ отъ, якъ говорять, що одно око плаче а друге сміється, якъ по передъ собою вбачаєте рідненькі місця? Гге! Лучалося вамъ се, кажете. А чи лучилося вамъ везти изъ собою визволивши

своєму народові? Ні-ні-ні. Усі ні? Ні. То жъ й незнаю чи добре ви вчуєте й прозумієте те, що Остапъ на воронімъ коні чувъ й знавъ доїзжаючи, бо вінъ візъ тале визвоління зъ собою... У тихъ пригодахъ та трудахъ, що ми про їхъ дуже балакати проти ночи не хотіли, Остапъ зібравъ собі гарне військо козацьке по троху, и вже бувъ на поготові йти на Турка. Військо вже й посувало тудою просто, у Туреччину, вели ёго полковники хоробрі... не такі хоробрі може якъ нашъ дядько полковникъ, ще такъ дуже відъ ёго жасминними нахощами пахне, и зъ такою-то любовою вінъ дивится на свої новенькі жовтенькі рукавички якъ надіне їхъ, прибравшись на якій бенкетъ — не такі може, кажу, хоробрі, а такі собі добрі. Тежъ військо вели полковники просто у Туреччину, а Остапъ частенько звертавъ у бікъ, и скрізь займавъ зъ собою молодъ у військо. Одже завернувъ и у своє рідне місто; де тежъ, мабуть не безъ знакомихъ вь ёго людей було.

Тихо й рано було, якъ Остапъ уїхавъ у місто, такъ ще тихо; що ёго кінъ вороний тумою своєю обужавъ людей — відчинились віконечка де які, и виглядали обличчя — де які знакомі Остапові, и деякі ні — ті мабуть що безъ ёго повиросли, або побрались у міста зъ чужого якого селища.

Під'їхавъ Остапъ підъ свої ворота, до отця до неньки. Ненька зъ радощівъ великихъ, зъ великого свого кохання ажъ заплакала побачивши; батько зъ великихъ радощівъ й кохання ажъ всміхнувся... Далі сусіди близькі й далекі прибігли, скупилися, питалися... А Остапъ зъ усіма вітається и до усіхъ одне говорить: „годі, годі, браття, у ярмі ходити! Годі, годі, браття, підъ неволею сидіти!“ И усіхъ кличе: „ходімъ, браття, за край воювати! ходімъ, браття, визволятися!“

(Конецъ буде.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАїнСЬКОГО НАРОДА

въ прикладі до сѣгодняшности.

(Написавъ П. Нечуй.)

(Дальше.)

Разомъ зъ грецькою православною вірою до насъ прийшла и грецька литература византийського періода. Мало того, що вона була зверхомъ духовна, навчаюча, моральна, вона була до того ще й аскетична. Въ неї тхнуло духомъ єгипецькихъ и азійськихъ пустельниківъ, вбиваннямъ

тіла и всякої усади сього світа якъ сосуда сатани й гріха; тхнуло духомъ боріння зъ діаволомъ, зъ цілимъ темнимъ миромъ духівъ перелутанимъ, ніби нитка черезъ нитку, зъ нашимъ людськимъ миромъ, зъ миромъ духівъ шкідливихъ, причепнихъ, якъ мухи въ спасівку, відъ котрихъ людина повинна те й робити, що відмахуватись та відбиватись. Въ византийській літературі дихало тхнінемъ протеста проти роздусти княсичнего розпущеного мира, проти роскоші, театра, пісні, танцівъ вбрання... дихало протестомъ Златоустого, Григорія Богослова, и янчихъ отцівъ церкви. А до-того ще перші наші духовні пастирі були все зъ Греківъ. Тимъ-то наша стародавня література київського періода, за першихъ київськихъ князівъ, була тільки протягомъ византийсько-грецької, аскетично-моральної літератури. Принаймі вся вона була пропахана темнимъ, нерадоснимъ духомъ, смутнимъ поглядомъ на людське життя. Наші давні предки чули тільки зъ церковної катедри вчення о пості, молитві обь иночестві и темнихъ духахъ. Писателі тодішнього періода тільки й мали мови, що обь річахъ аскетичнихъ. Преподобний Феодозій Печерський вчавъ народъ зъ катедри о любові, о милостині, терпінні, пості, молитві, празникахъ и зоставивъ багато проповідокъ до монахівъ о річахъ аскетичнихъ. Въ XII. віку митрополіть Никифоръ писавъ „посланіе до князя Владимира Мономаха“ о пості и дивився на людську натуру зовсімъ зъ аскетичнего погляду. У значного проповідника того віку Кирила Туровського суть проповіді о „чорноризькімъ чині, чоловікові-білоризці“. Въ XIII. в. Симонъ єпископъ суздальський написавъ „посланіе до ківво-печерського єнока Полізарпа“ зъ такимъ же самимъ духомъ, о смиренні и послушанніи єгуменові и назвавъ блаженними тихъ, котрі живуть и вирають въ печерській обителі. Въ „поученію въ християнамъ“ зновъ мовиця о пості, монастиряхъ, свіщенникахъ, єпископахъ. „Давидъ. Заточникъ у своємъ „Слові“ важе, що „жестина є мятежъ, поборниця гріху, засада спасенію.“ Въ XIV. в. „Поученіе правой вѣры“ зновъ вважає на тіжъ самі добродітелі, а „слово св. отецъ о п'янствѣ“ „слово о подвигѣ душевномъ“ „слово о постахъ, великомъ, Петровѣ и Филиповѣ постѣ“ тільки протегують попередне примуваннє. Опрічъ того до насъ зайшовъ въ XII. в. Синайський Патерикъ, чи житія святихъ синайськихъ, де дуже впросторонно обмалєвуєця тяганина подвижниківъ зъ дідьками, штуки и вигадки єісовськихъ єкуніаційнихъ св. подвижниківъ... И тоді, якъ на прикладъ ничі літературні твори, — літописі, паложничества и другі — читались тільки письменними, номазана проповід-

нича література йшла відъ церковної катедри до ушъ простого народа и найбільше розводилась міжъ людьми, складала їхъ думу и мала найбільший впливъ на релігійане чуття.

Разомъ зъ православними, християнськими писаннями йшли до насъ зъ Греції и зъ Болгарії неправославні писання „ложные чи отриченные книги“. Отриченними книгами звудця вперве писання историчнего ґрунту, о всякихъ лицахъ старого завіту, обь Авраамові, Єві, о Мелхиседекові, Соломоні и ин. Въ нихъ подприндутьвано до біблейськихъ подій багато вськихъ зайвихъ річей, вигадокъ и легендъ. Другий поділъ отреченихъ книгъ сягає на писання такого ґрунту, де лежить підстава метафизична, або моральна, де въ поетичнихъ видахъ розвязуєця яке-небудь питання християнської метафизики на прикл. о злі и добрі, о посмертному житті и инч. Є ще оддречені книги чарівничого, ворожитничого ґрунту наовняні єходнімъ пустовірємъ. Книги историчні, закринаючі тільки біблейські прогріхи о лицахъ и подіяхъ старого завіту, мали не багато впливу на народъ, тоді якъ книги зъ метафизичними підставами, та щеї до того закутані въ притагуючу, замануючу поетичну форму, всисались въ народне життя и будували єго релігійозну душу и чуття віри и моралі.

Найбільший впливъ на саму психичну основу народнего нутрішнего життя мали книги, де мовиця о добрі и злі, о темній силі о її стосункахъ до людей, о посмертному житті, о раі, и пеклі и вічнихъ мукахъ... А такихъ книгъ заказанихъ церковною приходило багато, якъ зъ Византії, такъ изъ Болгарії.

Якімъ метафизичні питання приносили зъ собою отреченні книги? Якимъ духомъ бувъ пропаханий самий ґрунтъ отреченихъ книгъ? Духомъ темнимъ нерадоснимъ, сумнимъ, шкідливимъ для молодого тодішнего народа. Не доторкуючись до купи повдичнихъ фактівъ того хамла, ми оглянемось тільки на самі підстави на самий ґрунтъ, втягнений народнімъ життемъ зъ отреченихъ книгъ византийського и болгарського походіння. Въ отреченихъ книгахъ темна, зла сила має велику вагу врівні зъ доброю. Не можна тутъ не зауважати впливу дуализма давної заходної Азії, де въ релігійяхъ, якъ отъ и въ єресі маніхейській, давця злі силі місце врівні зъ доброю. Въ стару київську Русь зъ Византії и Болгарії прийшла ціла література „о бісахъ — скачучихъ, граючихъ, о єісовськихъ князяхъ и властяхъ, о єісовському писанні“ и загаломъ о всякихъ искушеніяхъ¹⁾. Бого-

¹⁾ Памятники старин. рус. литературы К. Везбородко. Ч. 1 л. 203.

міська вресь вь Болгарі, ще гірше підправила гавий ґрунтъ, надавши темній силі місце врівні зь доброю. Ребдицн пражий протагъ мавіхейства болгарське богомільство вчяло, що сатана бувъ попереду синомъ божимъ — Сатанайломъ и за гордість бувъ скинутий зь неба и ставъ сатаною. Після того, якъ Богъ сотворивъ небо и землю сатана схотівъ создати друге небо и другу землю и всяку тварь. Зліпивши Адамове тіло зь землі розведеної водою, сатана не змігъ вдихнути вь єго душі и попросивъ Бога дати єму душу, обіцявши, що Адамъ буде належати до їхъ обохъ. Тільки Христось визволивъ чоловіка зь підъ власти діявола и заперъ сатану вь пекло¹⁾ Сатана вивчивъ людей плотському гріху, схопивши першу пару людей.

Тимъ-то богомольці звали жонатихъ людей „мамоннями слугами“ а дітей ненавиділи и звали їхъ „мамоница и дяволища.“²⁾ Питання о посмертному життю, о раі й пеклі, о мукахъ, о стані душі и др. розв'язуюцца вь отреченнихъ книгахъ дуже сумно и накниуті такимъ колѣритомъ, одъ котрого не можна не здригнутись... „Видѣніе Павлово, вопросы Іоанна Богослова о живыхъ и мертвыхъ, хожденіе Богородицы по мукамъ“ не могли породити вь народіві світлого релігійного світогляду. Вь „хожденіи Богородицы по мукамъ“ вь штучнихъ формахъ малююцца такі муки грішнихъ душъ вь пеклі, які вь Азії витворяли деспоти надъ своїми підданими, або Римляне надъ невольниками... Тамъ знайдете вішання людей за язики на залізному дереві, за зуби, за всі нігті на рукахъ и ногахъ, гарячі огневі залізні постелі, витягування жилъ. Всі кари діюцца вь огні, вь кипячій смолі середъ гадинъ, черв'яківъ, вь огневихъ рікахъ.³⁾ Надъ тимъ усдмъ панує сатана, єго чорне військо, єго власти — чорні мурина.⁴⁾ Тяжкі, страшні муки призначені тутъ часомъ за речі дуже незначні. Попаді повішані вь пеклі за всі нігті; полум'я йде изъ їхъ рота и палить їхъ тіло, а зь полум'я виходять гадюки и приплітаюцца до тіла. Таку страшну муку терплять нещасні попаді, за те, що після смерти своїхъ попівъ пішли другий разъ за міжъ. Лінійні ходити до церкви лежать на залізнихъ ліжкахъ, розпеченихъ огнемъ... Житіє Василія Нового, написане єго ученикомъ Григоріємъ, де знаходицца санъ Григорія зь оповіданнамъ во сні Феодори о своїй

смерти, о митарствахъ ще більше помагли розвестись міжъ народомъ сумному вченню и перемити темний сумний поглядъ на життя.

(Хонець буде.)

РОЗЛУЧЕНІ

I.

Шумить вітеръ, шумить буйний,
Нагинає лози;
Співа пісню козаченько,
Дівчина ллє слѣзи.
Вийшовъ місяць изъ-за хмари,
Та й ставъ середъ неба, —
Глянувъ вь воду — задивився
На зорі, на себе...
„Місяченьку, ясний князю!
Не дивись — сховайся:
Не нагадуј козаченька,
Що колись кохався,
Що кохався, присягався
Тобою — любити,
Звивавъ вь свідки ясні зорі:
Казавъ вь-нарі жити...
Казавъ... всегѣ не вимовлю:
На серденьку горе...
Та й покинувъ саму мене,
Якъ тріску на морє,
На сміхъ людямъ... Де вінъ дівся?
Де вінъ пробувавъ?
Відцурався — мабуть другу
Милійшу кохав. —
Забувъ мене!... я жъ для єго
И матірѣ дурила...
Роступиця, сира земле:
Світѣ мені — могила!
Не викликаєть козаченька,
Не будь мимі вь-нарі...“
Ясний місяць усміхнувся —
Та мерщій за хмари.

II.

У ту пору, на чужині,
Козакъ вийшовъ зъ хати,
Подивився — нема князя,
Тай почавъ казати;
„Розступіть ся, густі хмари,
Чорні, якъ ті ночі!
Зійди, ясний місяченьку,
Подивися вь очі!
Зійди, брате, поговоримъ
До-ладу зъ тобою.

¹⁾ Обзоръ слав. литер. Пыпина и Спасова л. 62.

²⁾ Тамъ же, л. 65 и далі.

³⁾ Ложь и отреч. кнѣг. Пыпина. Ч. 3. л. 120.

⁴⁾ Тамъ же листокъ 130.

Скажи мині: чи журить ся
Дівчина за мною?
Чи може вже и забула,
А чи намятає?
Чи сумує — роня слізи,
Чи пісню співає?
Як забула — не випливай,
Місяченьку-брате:
Не годить ся на шматочки
Мов серце рвати;
Як агадує — не забула —
И вірно кохає, —
Повій вітре тихисенько
Из рідного краю;
Новій, вітре; роступіть ся,
Густі чорні хмари,
Зійди, місяцю: нехай я
Кохання згадаю!..“

III.

Віс вітеръ зъ родиньки,
Хмари розбиває, —
Білолиций, ясноокий
Місяць випливає.
Подивився на дівчину —
Усе таки плаче,
На парубка скинув окомъ
Либонь те жъ забачивъ....
„Розлучені!“... та й зновъ собі
Між хмари покрився....
Потягъ козакъ вдовжъ улиці —
Тяжко зажурився.
Пішла дівчина до хати,
Втираючи слізи;
Шумить вітеръ, шумить буйний,
Нагинає лози....

IV.

Пливуть роки за водою,
А літа за ними.
Въ неділоньку ранесенько
До церкви дзвонили,
А музики виряжали
Молодихъ до шлюбу:
Ждала — ждала.... примусили
Ити за нелюба!
И личенько помарніло,
И потухли очі,
И посіклась коса й зникли
Усміхи дівочі....
Як квіточка підкошена,
Головку схилила....
Новітчалом... тай сховали
Черезъ рікъ въ могилу!

Поставила на могилі
Хрестъ високий мати,
И не муєять старі очі
Відъ снізъ висихати!

V.

Навернувся потімъ того,
И козакъ до-дому.
Роспитався — нема її,
Немилий нікому....
„Прощай, каже, сторонько!
Тебе покидаю:
Літа свої на чужині
Марне скоротаю.
„Прощай и ти, стара мати,
До вічної стрічі:
Непобачить свого сина
Тобі більше въ вічі!“
Въ неділоньку, до східъ-сонця,
Риплять важкі мажі:
Внізжають въ доріженьку
Чумаченьки наші,
А за ними й козаченько
Бреде — похилився:
Недоля зла коверзує
Сумний, зажурився....
„Нема щастя мині зъ роду —
Така уже доля!..“
Та й поплився на чужину
Изъ рідного поля.

VI.

Тамъ, де Дінь широко вьєть ся
Міжъ скилясті гори,
Де грегоче, несе хвилі
У синєе море;
Де степи лежать безкраї,
Де трава висока
Тільки мріє — хвилюєть ся....
Черезъ кільки роківъ,
Зострівся я зъ косарями,
Всі коси клепали.
„А якъ се ви — одинъ пита —
Ажъ сюди попали?“
Поглянувъ я — косарь стоявъ
Не старий на літа,
А голова білимъ срібломъ,
Якъ у діда верита;
Хмурий поглядъ нагадувавъ
Якусь тяжку муку....
Подивився вінъ на мене —
Тай схилився на руку.
— А ти звідки?... — питаю я.
„Зъ далека, паночко!..“

И мовъ слѣзи заблищали
 У косаря въ очехъ.
 „Зъ далека.. ажъ гень-зъВраїни...
 Сторожа свята!
 Та не вернешь... літа вражі..
 Недоля лихая...“
 — Роскажи жъ мені, косарю,
 Лиху свою долю.
 Де родина твоя мила,
 Якъ вирвався на волю?
 „Розказати?... тяжко дуже
 Давне підіймати!
 Зъ України... теперъ її,
 Мабуть не пізнати!...
 Ні...: прощайте важко мені
 Колишне будити...
 Прощайте!...“ Косу въ росу —
 И потягъ косити...
 Чутно стало, якъ дзвиніли
 Коси підъ травою,
 Та якъ пісня розлягалась
 Геть по-надъ лукою..

На. Яковенко.

—*—

Відповідь на другий „Отвѣтъ“ п. Браніка.

На мою „відповідь“ списавъ п. Бранікъ новий „Отвѣтъ“ въ Слові, трібуючи, по разъ послідній еще, доказати правду по своїй стороні. Въ тїмъ то „Отвѣтъ“ переносить ся п. Бранікъ майже зовсімъ на поле правописне а въ обороні своїй брошури списує лише кілька недостаточнихъ увагъ. Що бъ розчату полемику на властиве поле спровадити, я въ мой теперішній відповіді держати ся буду властивого предмету, не звертаючи уваги на правопись; на правописні виходки п. Браніка одвічати буду въ першихъ числахъ третєго рочника „Правди“.

П. Бранікъ у своїй брошурі застаналявъ ся надъ первобитними видами слівъ „ніч“ и „братъ“ и прийшовъ до заключення, що первобитно звучали тї слова: *naktis* и *bhratars*. На те одвітивъ я що до первобитної формації язиківъ належали тільки корені слівъ, и то односкладні; слова же *naktis* и *bhratars* яко зложені и склоняємі, належать після язикословної науки вже до третєї або историчної формації язиківъ; дальше замітивъ я противъ виводівъ п. Браніка, що слово *naktis* уживало ся не тільки въ литовськїмъ но также въ санскритськїмъ язичі, якъ о тїмъ пишуть Шевиревъ и Curtius (*Grundzüge, zweite auflage, стор. 149*).

П. Бранікъ закинувъ мені незнаємість санскриту, повідаючи, що слово *naktis* не уживало ся въ старондїйськїй бесїді, и що я безнилосоерно обманивъ руську публику, наводичи зъ язикословного діла Curtius-а те, чого тамъ цілкомъ нема. Химъ часомъ въ наведенімъ мною місці зъ Curtius-а (стор. 149 ч. 94) сказано такъ: *vōḥ skt* (санскритъ) *naktis, Nacht*. — Хто жъ шитаюся теперъ, обманивъ публику руську: чи я, чи професоръ Бранікъ? И чи було жъ то совістно и чесно, ратувати въ такий спосібъ свою славу літературну передъ публикою? Я думаю, що подібною полемикою зашкодивъ п. Бранікъ не тільки своїй брошурі але вже и чесному имени своєму*).

Писавъ еще п. Бранікъ въ брошурі, що на Україні говорять бгаччикъ м. братчикъ, и що въ слові бгаччикъ задержало ся початкове бг зъ первобитного вида *bhratars*. На доказъ того, що на Україні говорять бгаччикъ м. братчикъ наводивъ п. Бранікъ Куліша, которий въ своїмъ романі „Чорна Рада“ уживає подібну форму. Уже въ першій мой критиці зауважавъ я, що въ Куліша Чорній Раді форма бгаччикъ не уживає ся повсюди, а лишъ наводить ся въ устахъ чоловіка, що г вимовити не може. П. Бранікъ въ першїмъ „Отвѣтъ“ перейшовъ мовчкомъ тї уваги, ажъ теперъ, припертий мною, здобуває ся на слїдуючу оборону: „Що форми бгаччику“ касается, то она, якъ намъ одинъ изъ вѣродостойныхъ друзей по изслѣдованію доносить, не только на Украинѣ жїеть, но и въ Гуцульской сторонѣ, именно въ Жабьѣ, далѣй въ Печенижинѣ, въ Чортковскомъ, ба даже въ Тернопольскомъ и коло Снятына обочь обыкновенной формы братчику“.

Признаю ся, що подібний спосібъ полемики для мене еще цілкомъ новий. П. Бранікъ не покликає ся на знатовівъ руськихъ нарїчїй (якъ на Максимовича або Головацького), ані на зборники пісень пароднихъ, де звичайно зглядний виговіръ буває вірно записаний, але каже читателямъ вірити въ баєчки про якогось „вѣродостойного друга“ и т. д. Мені видають ся такі скоки зъ Чорної Ради ажъ до писемъ „вѣродостойныхъ друзей“ правдивимъ *salto mortale*...

Згадки про Жабьє, Печенижинъ и т. д. не мають такожъ великої ваги. Читателі Правди пригадають собі, що п. Бранікъ голосивъ разъ передъ руською публикою видуману баєчку, що Гу-

*) Що слово *naktis* уживалося въ санскриті, посвідчає и Шляйхеръ, на котрого я п. Бранікъ дуже часто ссылає ся. Такъ въ ділі своїмъ *Compendium (zweite auflage)* зове Шляйхеръ слово *naktis*: *altindisch* (стр. 140)

цули — особливо в Жабью — говорять всюда я м. наддністрянського в (и е по шинячихъ): шапка, часъ, тяжко и т. д.

А в репіті — припустімъ, що на цілій Русі говорять бгати а не братъ, чи жь можна буде заключати зъ того, що въ слові бгати перші дві букви (бг) суть ті жь самі, що и въ первобитнімъ bhgatars?... Ніякъ? Усі язикослови годять ся вь тімъ, що первобитному bh відповідає вь славянськімъ язичі саме тільки в (въ лат. и греч. язичі: f и φ): санскр. bhag, русь. бер-у, лат. fer-о, греч. φέρ-ω; санск. bhru, русь. брова, греч. φρύς; санск. bhu, русь. бу (корень відъ бу-ти), лат. fu (fu-i); греч. φυ; санск. nabhas, русь. небо (небес-а), греч. νέφος и т. д. Коли бъ отже на Русі говорено „бгати“, тої подібна форма могла би повстати тільки черезъ переміну звука г на h, а не изъ форми bhgat черезъ викинення звука г, якъ теп. Бранікъ хоче.*)

По поводу малоруської форми „нічъ“ п. Бранікъ штучними викрутасами перейшовъ до великоруської форми galawa, трібуючи доказати на формі galawa те, що йому при слові „нічъ“ не удало ся, а именню, що російське galawa єсть старшою формою відъ старославянського „глава“. Я пригадую, що після Миклосича (звукословие російського язика) форма глава жие вь устахъ російського народу до нині и що не можь ю уважати пізнішою відъ форми galawa; дальше, що форма глава стоїть по правилу старославянського язика м. galwa (galwa), зъ чого безперечно всі види славянськихъ нарічій вивести дадутъ ся. Що вь російськімъ язичі по л стало а, те стало ся скорше зъ причинъ фонетичнихъ якъ етимологичнихъ. Литовське galwa здає ся те найбільше потвержати.

Російське galawa натручує мені еще одну замітку. П. Бранікъ видимо помиляє ся, коли вь слові galawa кладе такъ великий натискъ на самоголосні звуки. Язикослови, о скілько мені звісно присудили самоголоснимъ меншу вартість для етимології, якъ суголоснимъ. Особливо жь Curtius (Grundzüge, стор. 649 и 650) уважає самоголосні яко більше случайні и підрядні звуки: Die vocale nehmen in der sprache überhaupt eine mehr dienende stellung ein. Dass sie sich gelegentlich von selbst vorund einschieben, wird allgemein anerkannt. — Вправді говоривъ п. Бранікъ вь Слові, що я Curtius-a не зрозумівъ добре, но вінъ не бувъ ласкавий роз-

*) Що до слова братъ допустивъ ся п. Бранікъ вь своїй брошурі грубого фалшу. Вінъ писавъ що братъ по староперське воне ся bratis. Биче разъ доношу йому, що слово bratis не єсть староперське, але староперське.

толкувати мені властиво значіне наведенихъ слівъ Дуже жалую, що п. Бранікъ не заглянувъ вь Realindex Curtius-a стор. 674. де той же горішні слова кладе підъ уступъ: Die vocale, ihre bedeutung im sprachbau¹⁾.

Подібно пише и Шляйхеръ (Compendium, стр. 136). Die consonanten unterscheiden sich im indogermanischen, abgesehen von ihrer physiologischen beschaffenheit, vor allem dadurch von den vocalen, dass sie in den wurzeln fest und unveränderlich sind, nicht aber wie die vocale in einer bestimmten reihe von abstufungen sich bewegen können.

О всімъ тімъ може п. Бранікъ пересвідчити ся, коли возьме ся совістно до студій язикословнихъ и порівнувати стане бесіди зо собою, Вь язикословнихъ ділахъ найти можна безчисленні приміри на потверження сказаного мною.

Вижидаю нетерпеливо „Отвѣту“ п. Браніка на koniecь моєй „Відповіді“; котра вже досить давно появилася вь Правді. Я не хочу припустити щобъ п. Бранікъ, завивши тільки охоти до безхосеннихъ правописнихъ сварокъ, промовчавъ про саме ядро нашої полемики и не боронивъ нещасливої своєї брошури дальше на всіхъ загроженнихъ пунктахъ.

Ом. Паршицький.

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОЗОФИИ.

(Написавъ Кл. Г.)

(Дальше.)

Для чего не всѣ сны такъ легко собѣ пригадати здуживемъ, будемо видѣти изъ слѣдующого; впрочемъ изъ того не можна еще заключати на бракъ дѣланій психичныхъ, понеже на явѣ, де кожда хвиля выповнена єсть певнымъ станомъ психичнымъ, трафляє ся часто, що многі обстоятельства не можемо собѣ пригадати, хотя всѣ рѣчи идуть порядкомъ природнымъ. Собрание всѣхъ дѣланій психичныхъ вь станѣ сна єсть відбуваючихъ ся, называемъ сномъ. — Разбираючи содержание сновъ, зъувидимо,

1) Примітити тутъ мушу, що п. Бранікъ посідає предивний даръ толкувати місця, виняті вь ділѣ язикословнѣ, не такъ якъ люде звичайно собі толкують. И такъ по поводу правопися, толкувавъ вінъ наведене мною місце вь Шульца: „der einzig vernünftige grundsatz so zu schreiben, wie es gesprochen werden muss“ на карєтѣ такъ-званої етимології. Вь того виходить, що у п. Браніка навіть unvernünftiges уважає ся вь наглихъ потребахъ яко vernünftiges

що: суть і нѣкоторі такі, які вже на явѣ малюємо, а такі, якіх на явѣ ніколи не малюємо. Що до першихъ, то повстають они въ спанью мимовольно за помічюя полученяя выображеній; до остатныхъ выображеній, котрі при засняльнью малюємо, прилучаються инні. Ті выкликають знову инні, и такъ повстає въ нашій психичности цѣлый рядъ выображеній. Для того снитъ ся найчастіше о тѣмъ, чимъ чоловікъ на явѣ бувъ затруднений: дѣтямъ снитъ ся о ихъ забавахъ, о байкахъ имъ оповѣданныхъ; ученикамъ о еминенціяхъ або о третихъ; передъ святами або вакаціями, що вже приѣхавъ вѣзъ по нихъ, або що вже суть дома; паннамъ о модахъ новихъ, о задрости яку ихъ сукні и напелюшкы збудять, о красныхъ хлопцяхъ, о товпахъ адеморобѣ, и о способахъ яку бы ихъ въ поле вывести; залюбленнимъ о наймильшихъ серцю; филологамъ о рѣжниці межі дві и хѣ философамъ о трансцендентальной ідентичности; историкамъ о важности викопѣвъ підъ Ассуръ и одкрытя жерель Ниліа; физикамъ о *perpetuum mobile*; купцямъ о зыскахъ; честолюбивимъ о похвалахъ и хрестикахъ.

Дуже часто снитъ намъ ся рѣчи о котрыхъ на явѣ мы ніколи и не погодали. Причини того суть розличні. У перше уважати треба, що межі станомъ яву и спанья єсть станъ переходовый, станъ дрѣманья; въ тѣмъ станѣ приймає чоловікъ нѣкоторими змыслами враженья; бо ведля выше сказаного звѣсно що коли н. пр. змысль взору къ принятю враженій єсть неспособнымъ, змысль слуху вже заодно дѣлає, а навѣть въ самѣмъ спанью дознаємо недокладныхъ враженій нѣкотрыхъ змыслѣвъ, а фантазія, котра въ станѣ спанья дуже єсть чинною, приновляє ихъ заразы до выображеній, котры чоловікъ въ тѣй хвилѣ має. Такъ я кладучи ся одного разу спати постановивъ собі передъ заспаньемъ наказати на другій день служачому абы книжокъ, котры по столѣ порозкладані були, не рушавъ и зъ тымъ заснувавъ. Въ ночи снитъ ся менѣ, що приходять якійсь люде, котры менѣ книжки перевертають и забирають; я ставъ мою власність боронити и кричати, а они знова стали на мене стрѣляти, такъ що ажъ въ другімъ покою мешкающей колега, прибігъ менѣ съ свѣчкою на помѣчь; въ тѣмъ обуджаюся. Теперъ дознавъ ся я, що въ мѣстѣ якогось торжества ради зъ мовдирѣвъ стрѣляють, и побачивъ, що въ тѣй хвилѣ, хтось зъ свѣтломъ по-підъ мои окна переходивъ, такъ що блескъ свѣтла на мене упавъ. Ся частина сну: що якійсь люде перевертають и забирають ми книжки, було ино продовженьемъ враженья боязни, котре мавъ я на явѣ передъ самымъ заспаньемъ;

въ тѣй часѣ зачали стрѣляти; фантазія совокупила оба враженья, и зъ того постало, що ті розбійники зачали на мене стрѣляти; прийшло нове враженье: блескъ свѣтла упавъ на мене; и те приновидо ся до инныхъ и зъ того постало, що колега прибігъ зъ свѣчкою на ратунокъ менѣ. Коли кого водою такъ облили, щоби заразы не збудився то коли фантазія носила его по повѣтрю, то приснитъ ся ему дальше, що човно розбило ся а бнѣ упавъ въ воду, а коли сніло ся ему, що бувъ на поли або въ лѣсѣ, то буде ему дальше снитись що дощъ ставъ падати. Коли хто ударить ся добре въ ноги, то тому приснитъ ся заразы, що его хто бивъ, навѣть хочъ би ему въ тѣй хвилі снілися рѣчи, котры зъ битьемъ не мають жадной звази, бо фантазія получить заразы ті враженья гармонійно. Дуже приятні выображенья постають въ насъ, коли почувемо въ станѣ недуже глубокого сну красный спѣвъ або музику-*pianissimo*; тогди уносимось въ надземскій сфери.

Другою важною причиною єсть те, що въ снѣ одбуває ся чинність психична, після правилъ полученяя выображеній (*associatio idearum*). Такъ коли прийде намъ на гадку якийсь дѣмъ, то заразомъ приходить на мысль и, лице те, котре бачили мы тамъ же заодно въ бнѣ. Наколи набули мы разъ выображенья маляра, малюющего якийсь портретъ то потѣмъ мимохѣтъ пригадуючи собі образъ, ставъ въ душі нашій маляръ; одважый чоловікъ пригадує намъ льва, бояливий — заяця, хитрый — лиса, нерозумный — осли; коли погадаемъ собі на зиму, то прийде намъ на гадку свято Рѣдва Госп.; а коли на весну, то свято воскресенья Христ.; выображенья ярмарку збуджає въ насъ выображенья товарѣвъ, забавъ и руху, котры въ тѣй часѣ видимо. Такъ приходить новий рядъ выображеній, котры знова инні нові выкликають, а зъ получеными въ тѣй способъ выображеньями може фантазія всѣ ті змѣны робити, котры въ загалѣ въ ей силѣ суть, и котры або полученяя роздѣленого, або роздѣленяя полученого, або роздѣленяя и полученяя разомъ суть, задля чого постають у снѣ такі выображенья такожъ, котрыхъ на явѣ мы ніколи не мали.

Дальшою причиною такихъ выображеній у снѣ постаючихъ, єсть те, що въ станѣ спанья не ино выображенья але и чутѣ и похоти дѣйствуютъ якъ: страхъ, голодъ, зимно, горячо и др. Те все дѣлає на фантазію, и обуджує одновѣдній выображенья; и такъ похоть побуджає фантазію до перерванья розпочатого ряду выображеній, и утвореняя образу того предмету, котры одвѣчає похотямъ.

Наконець додати належить, що въ спазію органічній функціи тѣла відбувають ся, черезъ що повстають въ системѣ нервовій оди́нны, побуджуючі фантазію до дѣланья и одповѣдного творенья виображеній. Такъ видимо, що инакше снить ся здоровимъ, инакше слабымъ людемъ; молодій люде, котрій за много мяса на нѣчь їдять, достають такъ звану зжору (Alp. incubus) т. е. сниться имъ, що щось тяжкого на нихъ дежить або ихъ дупить, що годъ имъ сего тягару забути ся. Досвѣдъ учить насъ, що у снѣ мыслимо, навѣть трудні задачи зъ ббльшою докладністю розв'язувать, чимъ на явѣ, що виображенья у снѣ постають, що до ясности и докладности, перевищають тѣ, котрій на явѣ маемъ, що не разъ у снѣ, щось знаходимо, або собѣ на щось пригадаемъ, що на явѣ годъ намъ було; що однести належить до виснихъ дѣланій психичности у снѣ: такъ зъ другої стороны заперечити не можна, що ми недорѣчностей у снѣ часто не спостерѣгаемъ.

(Конецъ буде.)

СПРАВОЗДАННЄ РОЧНЕ

товариства „СІЧЬ“ у Відни.

1. Товариство „Січъ“ мало у першімъ році свого тривання 30 дійснихъ членівъ, котрими представлялись всі верстви руської Віденської интелігентної громади. Найдостойнішимъ членомъ товариства бувъ Его Прев. Митрополитъ Спиридонъ, котрий, крімъ великої чести, яку вчинивъ товариству, вписуючи ся власноручно у ёго уписну книгу, ставъ ся ще добродіємъ „Січи“, подаривши касі товариства 50 зл. проте 42 зл. бильшъ надъ звичайну рочну дачку вразъ зъ вступною вкладкою. Честь и подяка ёму!

Прочими членами „Січи“ були: ректоръ и духовникъ віденського центр. сіменища, 2. ссекретарівъ найвищого ц. в. суду, 2. донторівъ медицини, 2. докторандівъ правъ, 2. докторандівъ богословья, 1. аптиваръ, 1. privatier, 1. підлікаръ військовий, 3. техниківъ, 3. медиківъ, 9. философівъ и 1 ученикъ торговельної школи.

2. Головою товариства бувъ до 30-го Марца 1868 р. п. Наталь Вахнянинъ, а відъ 30-го Марца до кінця 1868 р. п. Улянъ Целевичъ — оба кандидати на гимн. професорівъ. За великі около товариства положені заслуги именовало товариство обохъ почесними членами „Січи“.

3. Приходу мала „Січъ“ у першімъ році 133 зл. 97 кр. а. в.; розходу 55 зл. 34 кр. а. в. Станъ

каси зъ кінцемъ 1868 р. виносивъ 78 зл. 69 кр. а. в.

4. Библиотекъ „Січи“ складаеть ся зъ 42 книжокъ.

5. Послідуючи 1-му §. уставу свого давало товариство черезъ цілий рікъ у готелю „Zillinger“ (Wieden, Hauptstrasse Nr. 25), де бувъ провизоричній локаль „Січи“, винявши середодіття, що-тижня „вечорниця“, на котрихъ забавляли ся члени розговорами, бесідами, відчитами, доклямацією и співомъ. Здаючи справу виділъ не може не виравити свою радість зъ удалости сихъ „вечорниць“. Бо не лишень, що лишили вони кождому члену мшлу зганну за красно и весело прожиті хвилі на чужині, не тільки, що стали ся вони поводомъ не одной завязавшої ся на нихъ приязни, але мали вони для Віденськихъ Русинівъ ще гайбше значіння. На сїхъ „вечорницяхъ“ стала ся не одна гадка, обходяча нашу отчину зъ власности одного чоловіка власности всіхъ членівъ: не одно важне питанне руське стало въ умахъ членівъ рішене такъ, що у дальшому життю кождого „Січового“ буде въ сїмъ згляді тільки одна думка и одна воля. Богато непорозуміній зчезло, много противнихъ думокъ затерло ся. „Січъ“ хочъ зложена зъ „старшихъ“ и „молодшихъ“ станула черезъ „вечорниця“ на тимъ, „що єсть вона тимъ, чимъ вся Русь бути повинна, себѣ то: родиною, котрої всі члени вірять собі, люблять ся и шанують себе. На тихъ „вечорницяхъ“ пізнали члени одинъ одного, кождий вмівъ сказати за другого, въ який спосібъ може ся сей прислужити Руси. Коли отже прийде часъ, члени „Січи“ порозходять ся по світі, а ми схотіли би ся зьорганізувати до якої поважної праці, тоді кождий зъ „Січовихъ“ уже напередъ знатиме, яка роль кому має припасти. Виділъ може сміло сказати, що наколи бъ тільки зъ проміжъ членівъ „Січи“ прийшло Руси вибирати своїхъ заступниківъ, то після сего, що ми бачили, „Січъ“ не посоромила бъ ся своїми людемъ. Що кождий членъ вмівъ цінити „вечорниця Січи“, сего доказомъ те число членівъ, яке тамъ завсїди являло ся. Майже ніхто ніколи не бракувавъ и трудно бъ навіть рішити питанне хто, чи старші, чи молодші раньше являли ся.

6. Біднічимъ членамъ допомагало товариство грошевими позичками зъ товариської каси; не одному прийшло се въ помощь, а товариство ні шеляга симъ не втерало. При сій спосібности за являє виділъ прилюдно подяку касирови за ёго ревність въ збиранню місячнихъ вкладокъ и за точність и правість ёго діланья.

7. Товариство старалося завсїди, черезъ виступлення, непротивні своему неполитичнєму характерови, придбати собі имено міжъ Словянами

добре швѣя и прихильність. Въ тій цілі обходило воно прилюдно свої закладни 10. Марця 1868 разомъ зъ поминками за незабутного Маркиана Шашкевича (на котрій вечоръ надъ 300 Словѣянъ явило ся), гостило неразъ у другихъ Словѣянськихъ товариствахъ, післало телеграмъ до Праги въ день положення угольного каменни до чеського народнѣго театру, и положило на задушній день красний лавровий вінець на грібъ Колляра. И справді займає вже ниньки „Січъ“ межі слов. товариствами у Відни не послідне місце. Її повазі може завдячити и Львівське наукове товариство „Просвіта“ той ласкавий и сердешний привітъ, який приуказали їй Віденські Словѣяне въ день першихъ загальнихъ її зборівъ.

8. Въ своїмъ справозданню не може у кінець забути виділъ на одинъ епізодъ зъ першорочнѣго тривання „Січи“. Єсть се звісний всімъ и „сжаління“ достойний поривъ Львівської газети „Слова“ підкопати клеветами честь „Січи“ у Русинівъ Галицькихъ, кинути сямъ пополахъ на старшихъ, поважнихъ членівъ її, принудити їхъ до виступлення зъ товариства, однимъ словомъ, лукавий поривъ звіщити „Січъ“ въ самімъ зароді. Виділъ мусить зъ одної сторони сжаліти надъ такимъ нечестнимъ „натітовськимъ“ діломъ руського(?) письма¹⁾, котре мабуть напосіло ся затерти відрубність Южноі Руси відъ московської, и допомочи „благородному“ ділу уніформації всесловѣянської, мусить заявити передъ братьми Галицькими, що цілю товариства „Січи“ єсть и буде: єднати пробуваючихъ на чужині Русинівъ въ одинъ товариський кругъ, — зъ другої сторони знову мусить подякувати „Слову“ за єго ласкаву памѣять, бо тая, хочъ не по єго волі, зділала велику прислугу товариству. И такъ:

а) Завідомило „Слово“ своїмъ виступленнемъ проти „Січи“ всему словѣянському миру у Відни о тімъ, чого сей задля недостатку другої политичнѣй руської газети не знавъ, а що єго вельми зрадувало, себъ то: о тімъ, що и проміжъ Малорусинами триває партія дійснихъ федералістівъ такихъ, котрі хочуть лишити кождий народъ живимъ, а получить Словѣянъ не индивидуальною національною смертю, але любовью и узаннемъ индивидуальнихъ, людськихъ и народніхъ правъ. Було, журили ся уже Словѣяне, що Малорусини, сей по Великорусахъ найчисленніший народъ, для волі

¹⁾ Може виповатий у сѣму звісний періодичний дописуватель „Слова“ який ангажировавъ ся такожъ за грошъ; дописувати до „Голоса“. Прим. Ред.

Словѣянської вже померли, ба що стали ся навіть орудямъ „уніформізаторівъ.“ На перший же гомінъ „Слова“ про „Січъ“ всі слов. академики, де котрий якого Русина ино знавъ, стали вивідувати ся у насъ що се міжъ нами у Відни дієтъ ся. Наслідкомъ сѣго було, що на однімъ зборі слов. сказавъ одинъ Сербинъ П. Лив...., постаючому на „Січъ“ и докоряючому їй ляцькимъ прямуваннямъ, сі достопамятні слова: „Mein Herr, solche Polen sind wir Alle.“ Наколи бъ отже не „Слово“ то Віденські Словѣяне а черезъ нихъ и всі, були би не заразъ дізнали ся, за народовцівъ міжъ Русинами. Ниньки мажъ уже чи то въ „Нас-і“, чи въ „Naŭych listach“ ба и въ „Zukunft-і“, коли говорить ся о якимъ небудь слов. празнику у Відни, подібати симпатично згануте імѣя „Січъ.“

б). Слово помогло своїмъ виступленнемъ проти товариства „молодшимъ Січовикамъ“ до того, що „Старші“ імъ уже вірять. Узи, якими насъ „Слово“ сквало, о много суть тіснїці, чимъ давнїще. „Січъ“ вдячна проте за се „Слову.“

Подякувати годить ся ще „Слову“ відъ „Січи“ и за те, що воно своїмъ лукавимъ поривомъ не видерло їй ні однісенького члена, та хибай собі ще пошкодило. Єсть довершенимъ діломъ, що крімъ мже кількохъ дяківъ ніхто більше у Галичині не повіривъ тому що „Січъ“ мала-бъ бути ляцькимъ товариствомъ, а многихъ батьківъ, знакомихъ, и другівъ членівъ „Січи“, котрі може навіть читають „Слово“, оскорбило те не мало, що посміло „Слово“, їхъ синівъ та другівъ, котрихъ вони змалку знають, прозвати польськими наймитами.

Виділъ товариства закінчаючи сѣго справозданне, заявивъ проте бажанне, щоби „Слово“ и въ грядущому році не забуло пориватись на „Січъ.“
Відень 11-го Грудня 1868.

Михайло Подолницький.
Голова товариства.

ВІДЪ РЕДАКЦІИ.

☞ Просимо о якъ найскоршу присилку предплатъ на третій рочникъ нашого письма, щобъ могли ми знати у кількохъ примірникахъ печатати „Правду“, та и подужали уладнати персилку поштово.

☞ Тихъ ш. предплатниківъ, котрі ще досі не зложили цілої предплати за минаючий рікъ, просимо о якъ найскорше надісланне задеглотей.

☞ Въ Редакціі нашій можна ще дістати комплетні примірники першого рочника „Правди“ по ціні 2 р. — Другий рочникъ стояти буде зъ кінцемъ с. р. 4 р.

☞ Такожъ мажъ набути у насъ по ціні 5 кр. „Дві Мусієві пісні“ переложені зъ старословїнського языка на руський віршами, якъ и „Справозданне зъ першихъ загальнихъ зборівъ товариства „Просвіта“ по ціні 10 кр.

Гловні помічаники при редакціі: *Є. Зварський, М. Коссаць, Дрѣ В. Лукаковский, Ом. Паршицький, Дрѣ К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропільської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; шірично зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрация підъ Ч. 411 1/2

НЕВІЛЬНИЧКА.

ОПОВІДАННЄ МАРКА ВОВЧКА.

(Б. — А. — М.)

(Конецъ.)

Часомъ людей тільки гарними словами вловляють, що жъ то дію власною можна! Въ одинъ черкъ коло Остапа зграю вироювалися молоді й старі козаци й козачки й діти малі, й усі слухали, усі згожались. Ще гараздъ сонечко не підбилося у небі, вже скрізь вброєвалися якъ спроможность, коней виводили, сідлали, — въ кого чого не було — бігъ той, питаючи, шукаючи; козачки допомагали й кохали якъ мога; діти клопоталися наче бъ імъ на Турка передъ вести йшлося... Остапівъ батько, що все колись казавъ тільки: ге-ге! радъ би у рай та... теперки приберавсь наче справді до раю — одмолодівъ, одвеселівъ... Козакъ Пампушка, що вже десять роківъ лежавъ у зимку на печі, а въ літку на лавці, що обдубся якъ баріло, а жінка ёго зсохла якъ тріска, ледві встигаючи ліпити для ёго смачні вареники, той самий козакъ Пампушка теперъ стоявъ на ногахъ якъ гора, и якъ часомъ на горі пташка сідить такъ у ёго за плечима вбачалася маленька торбочка зъ сухорцями, якъ и въ иншихъ пісняхъ душъ... Кажу жъ бо вамъ, ще сонечко не зовсімъ запало за Могилу Кривуху, що зеленіє по за містомъ, а вже виправа козацька рушилъ зъ міста за Остапомъ, граючи кінми, виблискуючи зброю; очи козацькі променіли одвагою, серця козацькі кипіли гнівомъ мстивимъ...

Уявити собі тільки то — ажъ за серце бере, а що жъ то було побачити, то військо козацьке якъ воно усе зібралосъ до купи та рушило за Остапомъ проти ворога!

Веде Остапъ військо день — степомъ зеленимъ та безкраімъ — степова трава колдасеться, степові

пташки щебечуть — щебетне пташка разъ чм другий голосенько — та й наче зтеряться голосокъ у тому степовому розлогому роздолі — вже зновъ другий голосокъ щебетнувъ, и той такъ само зтеривсь и нечислено тихъ голосківъ вчується й пропаде, вчується й пропаде... Першого дня нічого не перестрілося війську козацкому, и спокійний бувъ відпочинокъ у ночі на степу. Другий день тежъ усе тихо и спокійно, й усе степомъ рушали, ажъ до вечара. Одже й вечіръ. Тоді сама весна панувала, и такий той бувъ вечіръ сильне рожевий, що ажъ усі козаци, молоді й старі, притомлені довгимъ походомъ порожовіли якъ зараниця: молоденькі якъ зараниця ранкова світова, а старъ — якъ та півная вечірняя; и вже сонечко заховалося, а мгла у степу не темніла тільки рожевіла та рожевіла, ажъ зорі, висипавшись на чистімъ небі прозорімъ, показувалися тоді наче зъ сребра променистого. Стало військо одпочивати, и такеньки тихо зробилося, якъ військова хода стала и військовий рухъ сщухнувъ, що може коженъ козакъ помисливъ, що се за вечіръ тихий, хочъ ніхто не казавъ — усі сливе люльки запалили; де хто придивлявся въ далиню, якъ отаманъ, де хто ще коло коня свого поравсь, неподалечко десь у степу, де коні паслися...

Коли жъ прочувся Остапівъ голосъ й усі козацькі голови піднеслися, усі козаци насторожилися. „Панове-молодці! промовля Остапъ“, щось відъ сходу наче хмара наступає?

Усі очи козацькі вже у той бікъ вдивлялися. Справді наче хмарило звідтіля.

Се Турчинъ, отамане! каже старий козакъ, и йде свого коня зъ попаса брати, отсе якъ часомъ вбачаючи стору овець, кажуть: се наші вівці, та й идуть по шапну та по батігъ заганяти. А молоді одного черку опинилися на коняхъ; вже військомъ зрівнялося, стало, підковники розказъ свій давали, отаманъ у передъ війська виїхавъ, ставъ.

Турчинъ бмаче наближавсь, и вже добрі очи те й розгледіли бъ у рожевій мглі; при тихъ срі-

брістнихъ пламенистихъ зоряхъ, чалми турецькі и хорогви и місяцеві ріжки на хорогвахъ — и козаки вгледено, отсе виклявъ, вигукъ розкотівся и полетівъ турчинъ легкимъ кіньомъ на козацківъ — немовъ сарана на квіти пишніі... Козаки тежъ пустили коней, и почался. Інший бьється и рубається не відступаючи, якъ муръ, попи або впаде або чисто коло себе вирубає и двине далі; инший немовъ птахъ, и одлетить и налетить зновъ, и зновъ одлетить и налетить, и зновъ и зновъ, рубаючи; инший загнавсь ажъ у щирину вражу; де які жоді самі вже скачуть степомъ... Бьются та бьются, та все зъ гіршимъ опаломъ, наче бь то живого життя у війську прибильшалося а не вменшалося.

То рікъ приїздивъ вапъ братикъ зъ війська та розказувавъ якъ вінъ бувъ у баталії, що у ёго самого — самісенького тільки и ціляно, у ёго усі кулі летіли и усі гармати падали и усі рушниці стріляли, и не мігъ вінъ ужомъ знести якимъ дивомъ дивнимъ вінъ живий та цілий вискочивъ... Отаже може того вечора у степу и козацька баталія трохи не така страшна була, якъ братикова... Полягло тоді головами усякої віри — и турецької и козацької; старого и молодого віку позгасало наче свічонъ хутко и легко позадмуханихъ...

Бьється Остапъ и рубається, ажъ правиця козацька зомліває — одбився далско відъ своїхъ, — округи усе чалми — отъ коня підъ нимъ вороного вбили — бьється Остапъ и рубається ще скочивши на землю. Якъ круки налетіли на ёго Турки зъ мушкетами, зъ шабляками; якъ горохъ зъ мішка сиплеть ся, такъ посипалися на козака добитки смертні; оружжє козацьке пощербилоса рубаючи — отже и задзвеніло въ остатне, и розпалося явъ перегоріло — отъ козака зъ своїми тільки рученьками востався — отъ же ёго схопили, отъ кріпко та міцно вінъ скручений, звязаний — отъ вінъ на коні перекинуть черезъ сидельце, и помкнувъ ёго бородатий Турчинъ степомъ — усе зникло зъ очей, нічого нечутно стало. У темно-розовій мглі, при зоряхъ срібрнстихъ бачивъ Остапъ тільки обличчя бородате зъ великими, блискучими очима, а чувъ тільки якъ бистрий кінъ конитомъ землі доторкавъ несучись степомъ...

Далі, вже Остапъ нічого добре істно не пам'ятавъ, а пам'ятавъ що, то якъ у сні, у дремі — отъ ніби кінъ десь зупинивсь; отъ ніби ёго реакрутили и розв'язали, и зомліло ёго тіло явъ морозомъ и жаромъ узядся; отъ ніби ямсь улички вузенькі и на уличкахъ, якась дівоча постать — уся заворочена у білімъ рубашу; отъ ніби надъ ёго головою — та жовта чалма и чорна борода, те

зновъ чорна борода и зелена чалма, або червона а то зновъ усе коло ёго ажъ семицвітне; то день гордий, то нічъ тепла; то сонечко яснее, то зорі розсипчасті...

Вінъ добре опам'ятававсь у якійсь тісній, темній велійці, на плетенці зъ соломи. Світъ божий западавъ кружкомъ и якъ лампадка світивъ тільки одинъ кутокъ; коли світъ бувъ пламенистий, веселий — значилося Остапові, що въ людей день, а якъ світъ западавъ тихий и легкій Остапові значилося, що то нічъ земля поняла. Далі: Остапъ тажъ собі вигодивъ, що у яку тамъ годину у якому кутку ставши, бачивъ частинку неба ясного и променя сонечного у день, а въ ночі — купку зірочокъ, або рокомота змощивий кічичокъ, або крайчикъ повняка місяця. Найперши жъ річъ була въ ёго — думати та гадати, якъ ёго тутъ визволитись, якъ утекти, якъ військо зновъ зібрати, та зновъ на ворога рушити. А який ёго сумъ понимавъ та посідавъ часомъ, то и не сказати а хочъ би хто и змігъ сказати, то незрозуміти! Скільки то разівъ вже вінъ шторхавъ и спробувавъ стіни муровані и стелю низьку и долівку вільготну! Полябъ же хочъ долото яке никчемне, хочъ паля яка негодяща! Не було нічого. Отсе вінъ своїми тільки власними руками, що день, що нічъ, що може година, шторхаючи стіну наче-бъ трохи поклонивъ її. Отсе жъ дїждавъ и того часу вінъ, що вже зъ муру примігъ вибрати два чи три каменя; отсе шість, десять, — отсе вже вінъ и на волі... Ся, бачте, невїра то и темниці до ладу не вмів змуровати — не те що ми, християне... Отаже Остапъ на волі. — Нічъ. Бачить мури округи та дерева темні; чує джурчить десь близенько якъ би струмочкавъ безъ ліку. Попідъ мурами вінъ тихенько крадеться, ще й самъ не добре розбіраючи кудою себе проводить. Усе муръ, усе темне дерево, усе водне джурчаннечко.

Часомъ вінъ зупинивсь, прислухаючи, придивляючись — Коли жъ отъ місяць всвіщне ёму постать жіночу, що поспішається тудою, звідки вінъ йде — и вона ёго забачила, зпершу наче злякалась, далі ніби пізнала, и отсе вже коло ёго, и откида рубокъ зъ ляця, и чує Остапъ любні слова и пізнає козацьку дівчину зъ русою косою, невільничку турецьку.

— Кудою дівчино? пита Остапъ. Втікаймо зо мною!

— Я йшла тебе ратувати — ось ніжъ, нила ось, гроши ось, намисто — втікай — втікай хутенько!

И вона усе дала ёму, и ніжъ, и гилу и гроши, и намисто зъ шні

— Втікаймо разом, говорить Остапъ

— Ні, ні, каже козачка — ні! Дівчина тобі руки й ноги зв'яже — отінай самъ! втікай! А мене прихоть внаволяти! Втікай!

— Тільки кажи мни, дівчино, чи давно ти у неволі! пита Остапъ.

— О давно, давно давненько! Дівчинкою заподонена — досі служу невірному Туркві!

— Я згадав тебе, дівчино — каже Остапъ, се ти до мене кльвсь руки простягла, простири ритуй — се ти...

— А я не забувала тебе, козаче, промовила дівчина, — и не забуду — и ждатиму — приходь рятувати!

— Прийду дівчино, вирятую мое серце! говорить козачъ...

— Тудою, тудою тобі лучче, вчила дівчина. Я проведу... Я проведу тебе, козаче!

И разомъ обойко перебігали вони темні сади, де рожеві квіти пахли й вода джурчала й разомъ нікажи поміждь селядьбами турецькими. Ажъ отъ плахъ самий — далеченько селядьбі й сади позоставалася...

— Тудою, козаче! показала дівчина въ далекості, та ажъ похитнулася сама съ жалю

— Дівчино, ходімъ! каже Остапъ — на рукахъ тебе занесу на Україну!

— Ні, ні, одмовила дівчина: — Дождатиму — ходь рятувати! Дождатиму! Дождатиму!

Та й легко и хутко зникла въ ёго зъ очей.

Втікає, втікає Остапъ. Втікає й битимъ шляхомъ и навпростецъ; часомъ день у горі у печарі лежить ховаючись; часомъ на дереві сидить стережучись та собі стежки обираючи; не їсть, не п'є, не спить. Отъ же якъ сестричка менша виниженочка силеснула у долоньчкі трічі за тими трома ляхами „не їсть не п'є, не спить,“ и вжахнулася! Вона, що їй спатонькі любо, істонькі и питонькі мило! Еге! Остапъ у сєго дізнавъ и довідавъ — начебъ усн ёго Дорога полиномъ поросла, знаєте полинь, дітєчки? Ціркій, гіркій, гіркій такий дуже! усебъ жъ, кажу, дознавъ Остапъ поки ажъ Україна рідна и кохана, свіжа й зелена прийняла ёго до себе... Мабуть зітхнувъ вінъ тежъ легенько, якъ уступивъ на рідну землю свою.

Тихо у турецькому місті. Вечіръ пізній, місяць ясний. Хто відпочива, а хто розкошує.

Невільничка козачка не спочивала, ані розкошувала! стоїть вона край віконечка да дивиться очей незводячи усе туди, у той бікъ, звідкідь султанъ бородатий стережить ся козаківъ — молодцівъ. Ні зъ кимъ розмовляти невольничі, молддїй, и не промовлять нічого устонька рожеві, та й безъ мови

вдичується на дівочому личеньку жє! дівочі ми-слоньки и думоньки, уся туга й смутокъ, й сподіванка й непевна надія и любий жалъ... Козаче! козаче! коли жъ до тебе дівчина пригорнетсѧ? Де ти? Дівчина у неволі дожида та сумує, а невірний панъ зъ дівочої туги глузує! Ой козаче! дежъ ти забаривсѧ? Чи тебе Господь допровадивъ на Україну?

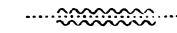
У котрий то вже разъ бідна невольничка питаласѧ и побиваласѧ, и жадала собі орлові крила поленути — може часомъ тежъ тиху домовинку сопочити.

Тихо-тихо у турецькому місті. Вечіръ пізній, місяць ясний; рожеві квіти пахнуть; свіжі водотечи джурчать. Бідне серце дівоче усе такъ само прохає и терпить, думки такъ само роються и починають...

Чого се разомъ обудилисѧ Турки роскошєлюбї? Чого се біжать перелякавшисѧ? Козаки! Козаки набігли! Палють мушкети, курить димъ, горять дахи, руйнуютьсѧ хати, стогнуть люде — роскошної тиші якъ и не було; нечутко джурчани водного; пропали рожеві пахощі; місяць яснимъ світомъ освіщає запалене у диму та въ полоньку місто турецьке...

А якъ сонечко почало грати та виблискувати у небі по надъ моремъ глибокимъ, по морі плин чайки козачькі, повертаючи до дому. Підбиті чи підстрілані козаки лежали чи сиділи; а ти козаченьки, що всякого лиха вхвинули, порались коло чаєкъ своїхъ чи коло порубаного оружѧ. Молодий Отаманъ сидівъ, задумавсѧ та дививсѧ у воду — багато, мабуть, мавъ вінъ собі мислонькъ попередумувати! А дівчина зъ русою косою дивиласѧ на ёго любими очима карими та мабуть одну собі мислоньку мала, одну й думку думала...

Отсе вже й кінець... Отаманъ Остапъ благополучно повернувсѧ на сей разъ зъ козацтвомъ и зъ дівчиною на Україну... Отсе вже й кінець. Чи жъ маємо ще згадувати объ тихъ козакахъ та Туркахъ, що полягли рубуючисѧ? Чи маємо думати, якъ тамъ плавала Турчанка яка, чи козачка? Чи маємо може, припустити, що инший згублений, якъ би віку свого доживъ, то багато де ставъ би у пригоді, де чому може бъ навчивъ багато? Де чому може бъ порадивъ ведню... Що бувъ вінъ злий чи добрий, хороший чи лихий живий, живъ собі, а теперка згублений? Уже усі тіі що полягли, вони не устануть — нехай же надъ ними земля перомъ!

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА

въ прикладі до сѣгочасности.

(Написавъ Н. Дечуй.)

(Конецъ.)

Результати такого впливу на народъ, якъ православної такъ и отреченої літератури виявлялись въ старій Русі. Въ Київській Лаврі завелось тоді подвижничество, котре рівнялось по строгости монастирського життя Фиваїдському. Пещери Київські наповнились мощами и чернече життя розширвалось на Русі. Але въ XIV. віку, після розору татарського, вже діло дуже змінилось. Стара Русь розділилась на дві: на північну чи Московію и на козацьку — чи Україну. Уже на Україні розвелася козацьчина и потекло життя зовсімъ ниче. Зъ козацьчиною зновъ закипіло кругомъ Києва правдиве чисто-народне життя, виявивши себе своїмъ власнимъ світоглядомъ, своїмъ поетичнимъ творчествомъ, въ козацькому способі. Чуже, византийське життя, прищепляне до духовенства, до вищихъ станівъ зновъ сплило. — Знесене розоромъ татарськимъ, якъ бурєю. Київська Лавра перестала родити святихъ. Героїчному козацькому військові було не до постівъ, денно-ночної молитви, не до монастирівъ та бійки зъ бісами... Їму було зручніше плавати на човнахъ по Чорному морі, та літати кіньми по широкихъ зеленыхъ степахъ, бити Турка й Ляха... Потімъ таки разомъ зъ козацьчиною зачалась у насъ на Україні унія. Вся українська література того часу стала полемичною. Її треба було змагатись зъ всендзани та вуїтами, боронити віру. Друга часть тодішнього українського духовенства, перетягнутого до унії, не дуже любила поститись и молитись. Виходячи зъ тодішньої аристократії, переймаючої одъ польської шляхти розкішъ и разомъ моральну розпусту, українське поуніачене духовенство дбало тільки о світовихъ вигодахъ, о маєтностяхъ, грошехъ, повазі одъ польської шляхти и польского уряду, о псовій охоті и женщинахъ... Старо-Лаврський, византийський духъ и тутъ видихався до крапельки!... „Монахи користолоубці, каже тогочасний писатель Іоанъ ль Вишні, „вони позичають намъ гроші и беруть великий процентъ. Вони туркотять намъ о пості, а самі въ монастиряхъ учреждають бенкети, винивки, и впиваюцца до зваління зъ нігъ; а де-які вештаюцца и по корчмахъ.“¹⁾ Тодішні архієреї походячі зъ шляхтичівъ, приймали хиротонію за помочю „червічниківъ завязанихъ въ папірець, мі-

шечківъ зъ таларами“ и дуже часто въ молодихъ хлоп'ячихъ літахъ. Ставши єпископами, вони вдержували всі шляхецькі мирські звичаї, правили церковними маєтностями, держали въ себе цілу череду прислуги и озброєне військо, робили наїзди на сусідь, — зовсімъ якъ тодішні польські й українські шляхтичі. Такъ Кирилль Терлецький зъ двома сотнями людей озброєнихъ гаківницями, рупницями и сагайдаками, та зъ своїми крєпацькими мужиками набігъ и захопивъ чужу землю. Вінъ же обезчестивъ якусь дівчину, що проїзджала черезъ його землю... „Поланай тільки свою лису головку панє-ксєнже біскупє Луцький!⁴⁾ каже Іоанъ зъ Вишні въ своєму посланні до тогочасного духовенства, „тільки ти одіславъ до Бога живихъ людей за часівъ свого священнодіяства: тихъ — секирою, другихъ — водопотоплінємъ, а ничихъ изгнавъ изъ сєго світа огнєпальною смертю. Пригадай и Пилипа маляра многоденєжного: де ділись його рум'яні червінці цієля його невольного одходу зъ сєго світа? Въ якій темниці сидять вони?“¹⁾ Владики роздавали своїмъ дітямъ и родичамъ монастирські маєтності, землі, дивлячись на їхъ, якъ на свої каштелянства; оббірали людей, загадували імъ на панщину для себе. Въ монастирськихъ хуторахъ вони позаводили исарні²⁾... Де жъ тутъ київо-печерський византийський духъ?

Историчне життя на Україні хвилювалося, якъ море въ непогоду и знесло византийський впливъ.

А зъ підъ тієї хвилі винирнуло правдиве-народне життя, зъ не книжними творами вольними відъ всякого книжнєго впливу. Українські пісні, бувацьщини не мають въ собі й сліду вплива літератури старого періода. Духовнихъ народнихъ віршей у насъ дуже мало, и въ нихъ трохи примітні сліди вплива легендъ объ Алексєю, объ Царєвичі Іоасяфі, о Страшному суді, о Св. Миколаї. Але и въ тихъ творахъ народъ поклавъ печать свого творчєського генія, свого гумору, свого жарту. Ми ніщо тутъ не знаходимо слідівъ отречєннихъ книгъ, хочъ вони йшли зъ Полудня попереду до насъ а потімъ перейшли на Велику Русь. Одъ давнєї старини ми вбачаємо тільки крапельки народнєго згадування въ народнихъ творахъ не варті уваги. Тимъ-то въ крузі релігії український народъ виявляє самостійний світоглядъ, самостійний складъ мисли, тимъ-то вінъ поклавъ и на християнське вчення свою печать, власний одтисъ, виявляючий щирю українську натуру, душу й серце. Тимъ то світоглядъ віри Українці дуже одріжнявци одъ великоруського.

¹⁾ Историч. моногр. Н. Костомарова ч. III. л. 207.

⁴⁾ Тамже л. 210.

²⁾ Тамже л. 182.

Не такъ було на Великороссиі. Після татарського нападу історичне життя тамъ заразъ за-спокійлось, йшло рівно, безъ жадного дуже глибокого и широккого хвилювання якъ нутрішнього, такъ и знадвірнього. Тамъ не було жадної історичної події, котра мала бъ впливъ на цілий народъ, змінила зовсімъ прямиованне народнього життя, стра-сла ёго до самісного дня. Іннимъ бувъ народъ за давнихъ часівъ, такимъ и зостався. Увесь заживокъ старо-руського періода, всі перво-підстави народнього життя зоставились въ ёму безъ похибу. Підстави татарського и финського племья тільки приліплювались до ёго, вклились шаръ за шаромъ, змішувались, а стара основа зоставалась тажъ сама. Тимъ то впливъ старої византійської літератури зостався въ великоруському народі, а отреченні книги, перейшовши черезъ Київъ, черезъ Полудневу Русь, застрягли въ Великороссиі, розширились міжъ народамъ, ввійшли въ ёго світоглядъ, тоді якъ у насъ на Україні, заразъ після татаръ и слідъ їхъ згасъ. Далекі півночні великоруські пустині й монастирі ще довго протигували діло киіво-печерської Лаври, родячи подвижників и святихъ. Велика сила монастирівъ московських колонізувала навіть далекі підполярні краї, а сибірські пустині и теперички цвітуть раскольничими пустинниками. Сходні и югославянські пустовірья отреченнихъ книгъ знайшли собі дуже рідний, плодючий грунтъ въ пустовірю финськихъ племенъ часъ за часомъ русівнихъ, змішались зъ нимъ и породили цілу літературу духовнихъ стихівъ на пів-ліричнихъ и повнихъ всякихъ витребенекъ... Давня стара византійська література вкупі зъ отреченними книгами зоставалась въ народі и за помічю письменства дуже розведеного тоді на Москві обгорнула релігійну думу и чуття всього народа, накинула на ёго свій покривецъ и повернула світоглядъ великоруського народа зовсімъ на другий бікъ одъ українського. Вся духовна народня великоруська література, ті духовні вірши, легенди, „старшіе и младшіе стихи“ якъ зве їхъ п. Безсоновъ¹⁾ мають на собі дуже явні сліди; церковної, проповідничої и отреченої літератури.

А велике розведення тихъ стихівъ зібранихъ п. Безсоновимъ вже въ 6 книгахъ „Калкъ Перехожихъ“ зо всіхъ краївъ Великороссиі, дають розуміти, що той впливъ обгорнувъ ціле народне життя и пройшовъ до самої основи. Въ тихъ духовнихъ стихахъ можна знайти не тільки книжні,

¹⁾ Старшими звауця ті стихи, де християнські ідеї змішані зъ митичними, де який небудь Святий влявляецца похожимъ на старого, митичного бога, або пів-бога, — героя.

евангелські виряди, але навіть цілі церковні тропарі й кондаки трохи тільки попереименувані. Релігійний світоглядъ въ тихъ стихахъ дуже нагадує Востокъ. Поглядъ въ тихъ стихахъ на посмертне життя, на пекельні муки, на смерть, на сегочасне світове життя, на женьщину, на велику силу сатани, той самий що наприледає: якъ „Хожденіи Бодородиці по мукамъ“, въ „Вопросахъ Іоанна Богослова“ въ „Житіи Василя Нового и Феодоры“ въ „Плачі о пустині Іоасафа Царенича.“ — Маніхейство богомільської ереси оддаецца въ погляді великоруського народа на темну силу, на женьщину, въ погляді Свояцівъ и инчихъ свецъ на бракъ, на дітей... Скопці звать потайні части „печатью сатаны, ключами ада, ключами бездны“¹⁾ а богомольці звали дітей діаволищами, мамонищами. Оповідання отреченнихъ книгъ про антихриста оддаецца въ раскольничому віруванні въ прихідъ антихриста и въ ёго великій ролі въ Великорусі. Раскольнички звать антихристомъ и Николу, московського патріарха и Императора Петра I, и багато инчихъ. Такъ то впливъ византійської и отреченої літератури зостався на Москві въ народі и разомъ зъ підмішкою світогляда финського русуючого племья одрізнивъ релігійний світоглядъ, саме психичне будіванне релігійної думи и чуття великоруського народа відъ українського. Міжъ нимъ теперъ нема нічо спільного. Навіть ті завязі доземні поклони въ церкві захожихъ до насъ великорусівъ, киванне головою за кожнимъ поклономъ чуприною, хрестинне при вступі въ хату, широкий хрестъ зъ широкимъ розмахуваннямъ руки, всі знадвірні знаки релігійного поважання Бога, все же такъ непохоже на Українське, такъ здаецца намъ чуднимъ, що збурює сміхъ проти волі въ Українцеві. А раскольничі захожі Христи та Богородиці зоставлюця зъ своїми химерними проповідями якъ середъ пустині. Расколъ невідомий на Україні и здаецца діломъ зовсімъ незрозумілимъ и дуже чуднимъ та дурнимъ.

Світлий, веселий, сміливий, релігійний світоглядъ українського народа не вигубивъ одначе въ ёму й досі посліду відъ старої митології. Й досі въ народі ми знаходимо сліди митологичного пустовірья ще живого, правуючого думками и чуттямъ нашого народа, сліди досить слабі, засвідчуючі б тимъ, що народъ нашъ дуже давно прийнявъ християнську віру, давна знакомився черезъ грецькі чорноморські и таврицькі колонії зъ грецькою цивілізацією и посунувъ далеко впередъ своє історичне життя, позабувавши митичну старовину.

О тимъ мова буде послі.

1868 р. 1-го Червня,

¹⁾ Послов. Дала л. 16.

СВЯТИЙ ВЕЧІРЬ.

Сховалось сонечко за гори,
По небу грають ще проміння;
Зійшла и зіронька вечірня; —
Дітвора в хату у ту пору...

Всі ждуть чогось, негаче Бога,
Або якъ мати сина жде,
Дитину рідну зъ дороги;
Дітвора на полу гуде,
А мати лави прибірає,
Во справді гостя дожидає. —
И батько, зъ-годоми в хату йде.

У хаті прибрамо, помито;
Горить на покуті у житі
Воскова свічка передь тимъ,
Що свято зъ вечера зробило,
Відъ чого серденько зрадло —
Дитяче серце!... ані речі...
Отъ, пість у хату: святий вечір!

— А хто вечерю понесе?
Дітей питає добра мати.
„Я, мамо, я... озвались діти:
Не раді йти — але летіти!
... До батька хресного... а я —
Хрещеній матері, бабусі...“
— „И тітці, дочко, и свекрусі!“ —

Дитині батько додає
И зъ щиримъ серцемъ споряжає;
Вечерю мати насипає...
И діти зъ хати загули:
Чого бахали — добули!

И в мене споминъ оживає —
Святий то споминъ! Якъ малишъ
Носивъ и я вечерю тую...
Якъ було серце щастя чує!...
О моє серце! ти засни:
Не буде більшъ тобі весни!

Вернулись діти: обміняли
Вечерю десять разъ... радіють,
Що діло и вони зробили
Хочъ незалежко... и щасливі!

Свята година... Всі в дорогу
Молитву щирю несуть
Ажъ до самісінького Бога;
Слова нехитрі пливуть
Изъ серця прямо віддають
Святому дяку, що діждали
Святого вечера; благають.

На-далі щастя... Помолити...
Надію в серці запевнили...
Вечера на столі — сідають.

Ив. Жковски.

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОЗОФИИ.

(Написавъ Кл. Г.)

(Конецъ)

Причины такихъ психичныхъ подѣй у снѣ суть слѣдующіи: Въ спанью устае свободный рухъ нашего тѣла, а тымъ самымъ устае свѣдомость нашего тѣла; душа наша увольняся понекуда одъ влѣянїя тѣла, змысловости, и для того устають для ней выображенїя мѣсця и часу, котрїи суть ино змысловыми формами нашего дѣланья психичного; проте може намъ снитись, що есьмо на разъ на двоухъ рѣжныхъ мѣсцяхъ, що придивляемося битвамъ народѣвъ вже давно загибшихъ и пр. Другою причиною есть те, що въ спанью устають дѣланья змысловъ, и образы нашей фантази стають ся такъ живыми, що судъ нашъ тымъ легше обманюють, коли мы не годни контролѣвати ихъ нашими змыслами. На конецъ не можна забути и на те обстоятельство, що образы фантази нашей дуже скоро одинъ за другимъ минають, такъ що не маемъ часу при одной группѣ выображенїи черезъ довшїи часъ задержуватися и недорѣчность ей познати; коли однако, при якѣйсь группѣ выображенїи, котра на насъ больше враженїя робить, довше задержимо ся и недорѣчность ей познати и роздумовати зачинаемъ, чи се сонъ чи нѣтъ, то тогда змыкле вже обужаемъ ся.

Не одъ рѣчи буде на томъ мѣсци сказати колька словъ о передчутьяхъ и снахъ, будучїи рѣчи предскаующихъ. Хотя наука не есть въ станѣ всѣ предчутья вытолковать природнымъ способомъ, однако суть въ томъ зглядѣ нѣкотрїи свазѣвки. Въ общѣмъ бытїю (Allsein) есть зарѣдъ до знанья многихъ рѣчей, однако они для насъ осквернившихъ ся плотскими похотями суть грубою мракою покритїи и не всѣхъ можемъ крѣзь завѣсу бачити; часто може человекъ за помощью замѣчанїи и заключенїи, котрїи перешкожденїи на явѣ змыслами, разумомъ и похотями, — допѣро въ снѣ робить больше меньше докладно будущность означити; дѣся те найчастше у людей любячихъ себе взаимно; такъ мала жена Цезара передъ его замордованьемъ страшнїи сны: на явѣ не представляло ся їй положенья его такъ небезпечнымъ, або, инакъ сказавши, не хотѣла собѣ представить его по правдѣ, бо врождена порождность не позволяла

тъ, щобъ задержувати мужа одъ дальняго стреленья до самовладетва; она находила заодно вымовки для него, и петивала ся симъ, що поступованья ёго злий оборотъ ввати не може; — въ снѣ однакъ стали передъ ёй очи Брутусъ и Цицерій и всѣ присягли, на котрыхъ лицахъ она черезъ дощій часть читала якуюсь записку, який тайнй замѣры, мовъ бы они хотѣли сдѣлати: або не буде послюдиной рѣчи, або Цезара не буде! — Часто дѣла ся ще тѣ самыя причины, котры споводували сонъ, суть причиною будущихъ модѣй, и пр. коли ослаблеже чувства человека провадити его до выображенья скорон смерти и человекъ зъ причины слабости дѣйсно умирае.

Заходить наонаць еще вопросъ: чи можна изъ сновъ на способъ жита внести? Сны суть въ правдѣ непосредственно довѣльными дѣланьями, але посредствомъ могутъ таковы быти; бо сны стосують ся конечно до состояннй нашего тѣла и нашон души въ обще, особливо до тѣла и души непосредственно передъ сньюемъ, а вѣдомо, якъ тѣло и душа а въ обохъ взглядахъ стоятъ подъ руководствомъ свободной воли. Хотя въ томъ взглядѣ певном регулы власти не можна, однако рѣчею певною есть, що люде, котрымъ Божию або людскою справедливости боять ся, страшни и невокающы сны мають, а люде, котрымъ въ снѣ убийство або злодѣйство базъ наименьшой внутренней борбы и безъ опоры поповняють, въ моральномъ взглядѣ не много примобѣцюють, такъ съ другой стороны не безъ причины уважають спокойне, здорове сньюе яко ознаку чистон невинной души.¹⁾ Однако треба си выстерѣгати, на подставѣ сновъ якѣн неомыльны внесенья робити о способъ житья человека, бо не одинъ человекъ въ снѣ плаче, кричить, бѣе ногами, що походитъ изъ живости фантази; найчастше такѣ люде на явѣ сами до себе говорятъ, руками разкладають або скачуть.

Суть люде, котры подчасъ сньюе зъ замкеными очима встають, ходять и рожны рѣчи роблять; ты называютъ ся люнатиками а станъ той зове ся люнатизмомъ або натуральнымъ сомнамбулизмомъ. Той сонъ есть наследкомъ ненормального стану физичного и появляе ся у людей слабыхъ, котры мають певну ступень раздраженья нервного. Люнатизмъ приходитъ на человека подчасъ певной люнаци, найчастѣйше на повни, яко наследкомъ впливу мѣсячного свѣтла. Ходженье въ ночи походитъ зъ того самого жерела, що сонъ, и есть ино натуральнымъ продолженьемъ тогожъ; бо такъ якъ одинъ выображенья родять другѣ выображенья, такъ могутъ они и на чинно-

¹⁾ Cicero pro Roscio Amerino cap. 28.

сти выльвати котры зъ тыми выображеньями суть въ якѣй то стричности, и душа сама старае ся тѣ дѣланья выпровадити, наколи ино силу человека не переходять. Дуже часто приходитъ такъ, що люнатика, вставши, убирають ся, отворуть собѣ самыя двери и замкнутъ ихъ, ходять, бѣгають и лазять по найнебезпечнѣйшимъ мѣсцямъ и потѣмъ знова на свое мѣсце вертають, незнаючи на другѣй день о томъ ничего. Однѣ рыбаць въ Франци змѣркувавъ одного разу, що зъ ёго сажавки, не зважа на добры земни щунаки въ ночи заодно зчезають. Щобъ зловити злодѣя зробивъ онъ лапку, котра сѣго зымати мусѣла. Утѣшенный своєю выдумкою положивъ ся онъ спати и заразъ заснувъ. Але дежъ обудивъ ся онъ? Ото въ той самой лапцѣ, котру самъ наставивъ бувъ; будучи люнатикомъ, встававъ онъ самъ каждой ночи и выпускавъ щупакѣвъ.

Натуральный сомнамбулизмъ толкуе ся слѣдующимъ способомъ: Хоровитий организмъ родить непорядокъ въ цѣлѣмъ строю нервовъ и тому приходитъ, особливо при вдывѣ свѣтла мѣсячного, що утрачена вражливѣсть и дражливѣсть, вступае въ одну галузь нервовъ скорше чимъ въ другу и спонукѣ дѣланье одновѣдныхъ змысловъ; за такимъ дѣломъ наступне ставъ, котрымъ ётъ частью станомъ сньюе, частью станомъ яву; про тое есть въ люнатика въ одной стороны велика сила строю нервного, а въ другой стороны завелика слабѣсть тогожъ, щобъ подчасъ сньюе тяжкѣ и небезпечнѣй рѣчи робити, и черезъ вишнѣй впливы не бути збудженымъ. Такожъ есть у люнатикѣвъ репродукциина фантазиа дуже велика, а продукующаа дуже жала, для того видимо що онъ все знайде, що на своемъ мѣсци лежитъ, всѣ на явѣ ёму звѣсны перешкоды обмине зъ наибольшою зручностью, однако коли поставимо ёму перешкоду, въ станѣ яву ему незавѣсну то заразъ впаде на ню и пробудитъ ся. Що до зручности, за якою люнатикъ по небезпечнымъ мѣсцямъ ходити и лазити буде примѣчаю ось те: Сила репродукциина представляе въ тыхъ случаяхъ той предметъ, на котрый дѣланье его стѣгае ся, дуже ясно и докладно; душа въ томъ дѣланью не есть али черезъ змыслъ али черезъ разумъ перешкоджена; одиновши все више, она ино той одинъ предметъ ставъ передъ очима; дѣланье одбувае ся, мовъ бы инстинктовомъ; наконецъ неовѣдомѣсть небезпеченства побольшае зручнѣсть, бо знаемъ, що свѣдомѣсть небезпеченства наповнае завсѣды великимъ страхомъ человека; для того, если люнатика на даху, або въ инномъ небезпечномъ мѣсци находчого ся по имени закличемъ, то бувае, онъ обу-

джує ся, и доставши свѣдомость небезпеченства, обрстає завороту головы и упадає.

НА ДЬ ЗІЛЬНИКОМЪ.

По садочку дівча ходить,
Ручки ломить, слѣзи ронить —
Свою долю проклинає,
Що миленький не вертає.

Слѣзи лила — проливала,
Надъ зільникомъ задумалась —
Задумалась, заридала,
Таку пісню заспівала:

„Ой вітрове буйнесенькі
Скажіте мині,
Де мій голубъ сивисенький,
Въ котрій стороні?

Квіти мої стобарвисті
Що мені по васъ?
Коли милий пішовъ въ безвість —
Мені світъ погасъ.

Барвіночку хрещатенький
Низько ся стели:
А якъ милий не поверне,
То грібъ мій вкрасъ.“

Оттакъ ридала-нарікала,
До Бога руки піднімала —
А вітеръ зіллѣмъ колихавъ:
Недолю — горе — смерть звіщавъ.

Сидір Тюрмагъ.

—*—

ЯКЪ ДОВГО ТРИВАЮТЬ РОСТИНИ?

(Списавъ Ив. Верхратський.)

Ростини вправді не мають чуття и не можуть по волі порушати ся, якъ животини, але й вони ростуть, розвивають ся и дозрівають; такожъ кружать у нихъ соки въ тоніснькихъ рурочкахъ, подібно якъ въ жилахъ у животинъ, а одвітноє поживлинне всисають вони маліснькими дірочками, такъ званими шпарамн, наъ воздуха, води, землі и т. д. Отже живуть и ростини. Якъ довге ихъ життє, за те тутъ поговоримо.

Триваннє ростинъ залежить головно відъ тривалости ихъ коріня. Запримітили такожъ люде, що життє у ростинъ помалу ростучихъ, довше,

чимъ у тихъ, що борає доходять до своєї доспідости. Ріжниця міжъ трав'янистимъ поодинокимъ родивъ ростинъ є дуже велика: — Десяті зъ ростинъ дуже поодинокі влюченнихъ, котрі лише за помічю побільшаючого шила можуть одмітити, якъ десяти водорости (Algae) и губи (Fungi) — тривають ледви кілька дний; другі жъ ростини тривають кілька місяцівъ, кілька літъ, а міжъ деревами є и такі, що и цілі століття, ба и кількадесять столітті живуть. Въ прочімъ лише тоді можъ означити точнісенько вікъ ростини, коли знаємо, що вона, перецвивши разъ и зродивши плоди, переставъ уже жити. Многі зъ такихъ ростинъ разъ родючихъ, живуть лише одно літє, або після обставинъ 3, 4, 6, 8 місяцівъ. Ихъ то називають однолітними. Такими однолітними є лєнь, конопі, жито, ячмінъ, овесъ и инші. Другі жъ цвітуть и родять вправді такожъ лише разъ, та не бувають такъ скоро зрілі, а ростуть два, кілька, а навіть и кількадесять роківъ, закимъ зацвітуть. Їминъ, що ёго въ нашихъ городахъ садимо, цвітє въ другімъ році, та відтакъ всохає. Два літа триває такожъ редька, морква и инші. Агава же, що її столітною звать, (Agave americana), зацвітає въ своїй отчині, въ осередній Америці, на осьмімъ році, а въ южній Европі, куда її привезено зъ нового світу, ростє вона вправді такожъ дико, але потребує 50 або и більше роківъ закимъ вибросить зъ себе цвітъ.

Замітно, що життє ростинъ, разъ тільки родючихъ, є дуже залежне відъ внішніхъ впливівъ, а такъ можуть и однолітні вишкво більше якъ одинъ рікъ жити. Кождому звісно, що городничі люде, наколи хочуть викохати купчасту розетку, обтинають заедно до якогось часу всі пучки цвітні на ій. Ростина, коло котрої такъ ходить ся, може два а навіть и кілька літъ перебути, и стає при тімъ и на зрістъ більша. Така череміна дієть ся однакъ не лишень искуснімъ способомъ по городахъ. И на простоволі пускає ростина однолітня коли спасуть або потолочуть звірата її цвітъ, — наколи її корінь ще здоровий та сильний, — нові паростки и пучки, и триває симъ побитомъ не разъ довше, чимъ наколи бъ була одцвила и зродила зовсімъ безъ перепонъ. Навпаки-жъ, двоє або и многолітні ростини пересажені зъ тепліщихъ сторінъ у сторони зимніці, тривають лише одинъ рікъ; а зновъ сі, що у насъ два роки ростуть, коли ихъ въ тепліці сторони пересадити, дозрівають тамки одного літа.

По більшій часті однакжъ не перестають ростини жити по одноразовімъ одвіту та зароду. Лише прутки коло плодівъ тай лисття ихъ со-

хаютъ; або буває и такъ, що бадилля зовсімъ усихає, а нязь прикорня виброшують ся нові зав'язки, нязь зав'язокъ підгінці, а дальшъ и вицвітає ростина оп'ять. Ростини такі, що зъ якої будь причини, однакъ кілька разівъ на життю своїмъ цвітуть и зароджують, зовеме витривалими. Многі зъ сихъ витривалихъ ростиныхъ тривають лишъ 4, 5, 6 до 10 літь; дерева жъ доходятъ високого віку; а декотрі зъ нихъ суть справді — най такъ снаму — свідками исторії первісної роду чоловічого.

По більшій часті можъ нязь пнівъ деревъ пізнати, вікъ їхъ. И такъ кожного року нарастає у пня підъ корою нова верства дерева, и те въ крузі докола осередка. Треба лишъ почислити, кілько такихъ кружівъ до осередка находитъ ся, а вже и дасть ся означити вікъ дерева.

Я розкажу теперъ децю подробище про дерева, якъ про ростины найдовше триваючі.

Міжъ деревами зъ пугароватими овочами (*Cupuliferae*) тривають деякі дуже довго. Находили люде дуби (*Quercus pedunculata* и *sessiliflora*), що 1.000 — 1.600 роківъ на нихъ тривали. Одинъ такий дубъ стоявъ 1822 р. на кладовищи въ Allorville у Франції. Пень его бувъ у споду такъ широкий, що шість людей ледви що его обняли. Въ его дуплавній постровно 1696 р. гарну капличку Пречистої Діви Марії. Сама капличка мала въ перекрузі 6 стіпъ. Повище каплички стоявъ попа домокъ, до котрого провадили сходи навколо пня побудовані. Самъ крайній вершокъ того опашистого дуба зломивъ бувъ одного разу вітеръ, а натомість поставлено пізніше на ёму звінницю украшену желізнимъ крестомъ. Тота звінниця, зносила ся по надъ зелені віти старого дуба, дуже красно и величаво. — Раі розкажує, що бачивъ въ Англії кілька дубівъ дуже великихъ; одинъ зъ нихъ бувъ 130' високий а въ перекрузі мавъ 30'. — Plot згадує за дубъ такъ великий, що підъ его тінью могло 4.000 людей схоронити ся.

И у насъ бувають дуби дуже старі. Въ Коломийськимъ можъ иноді побачити біля хатъ хліви вирубані въ однімъ, одностайнімъ пни дубовімъ. Наші дуби доходятъ 400 — 700 р. Замітно и те, що пні самихъ старшихъ дубівъ мають часто ще зовсімъ здорове дерево, а затімъ жидм-бъ еще много літь довше, коли-бъ не перебила їхъ життя розорлива рука чоловіка.

Кордубъ (*Quercus subor*) триває більше якъ 100 літь.

Буль (*Fagus sylvatica*) доходить 350 р., а Грабъ (*Carpinus betulus*) 200 р. Каштанъ (*Castanea vesca*) може такожъ довго стояти. На Етні суть именно великі дерева того роду. Одинъ изъ тамошніхъ

каштанівъ досягавъ об'ємомъ своїмъ 160', а поставивъ вінъ зъ сімохъ пнівъ, котрі доломъ зрослись. Якъ будь, а таки в се певною річью, що каштанъ росте 360—626 роківъ.

Вязъ (*Ulmus*), Оріхъ волоський (*Juglans regia*) и Плятанъ (*Platanus orientalis*) доходятъ такожъ поважного віку. Звісно єсть, що вязи тривають 300 літь, оріхъ волоський 600 р. а плятанъ 700 роківъ Пліній (*Hist. naturalis*, Lib. VII, с. 5.) згадує за плятанъ лідийський, котрого дуплавній пень мавъ об'єму на 81'. Въ дуплі того дерева спавъ консуль Анциній Муцианъ зъ своєю дружиною, 18-ма людьми. Такожъ и смоковниці (*Ficus carica*) суть неразъ свідками бувальщини тисячлітній. Въ Южній Кароліні єсть дуплавната смоковниця, котра має 18' въ перекрузі, а сімъ комонниківъ разомъ нязь кіньми можуть въ ній помістити ся.

Липи доживають такожъ великої старости. У Новімъ Місті біля „великого дерева“ (*Neustadt neben dem grossen Baume* або *Neustadt am Kocher*) въ Виртембергії єсть величезна липа, котра має об'єму на 32'. Її віти зъ давень давна попідпирано стовпами. Року 1831 було такихъ стовпівъ 106, а по народнєму переказу мала-бъ вона тоді 1158 літь. По нмовірнимъ жереламъ буде їй 7—800 літь.

Грушка (*Pyrus communis*) и Яблінка (*Pyrus malus*) тривають 100—150 літь, а об'ємъ їхъ доходить и до 16 стіпъ.

Оливні дерева (*Olea europaea*) досягають віку надзвичайного. На Горі Оливній коло Брусалима є ще и досі 8 деревъ оливнихъ 28—30' високихъ а 18' товстихъ. Тамошні Християне плекають ихъ дуже старанно, вірючи, що ті дерева еще за часівъ Христа стояли. Якъ звісно, росте Оливникъ дуже поволі, відтакъ вікъ тихъ деревъ на Горі Оливній можъ покласти безпечно на 1.500 — 1.800 літь.

Нашъ звичайний Прочитанъ (*Hedera Helix*) живе до 300 літь. Куці Прочитанівъ стають въ більшій старости дереватими и хрецастими, и тоді цвітуть вони. Гарні, більшъ якъ столітні Прочитани, ростуть на Чертівській скалі підо Львовомъ.

Міжъ чатинними деревами доживають многі високої старости. Ялиці (*Abies pectinata*) и Смерекі (*Abies excelsa*) тривають до 1.000 л. Кедрина (*Pinus Cembra*) триває 600; Тисъ (*Taxus baccata*) кілька тисячи літь.

Въ Англії єсть звичай садити тисину на цвинтарахъ, а такъ удержалися тамки ще и до нині дуже великі и старі дерева того роду. Въ Fortingal у Шкоції стоявъ до недавна ще тисъ дуплавній и суховерхній, въ перекрузі мавъ 18'. Еще більший

тись єсть въ Hedsor Buckinghamshire; въ перекрузі має вінь 27'. Взявши на увагу, що кружки роцні тиса ледво одну линию за товсті, то-бъ мадо дерево въ Fortingal більше, якъ 2.50 л., а те, що въ Hedsor більше чимъ 3,800 л.

Тисоватица (Taxodium distichum), що росте въ ложнихъ сторонахъ сіверної Америки и въ Мексикі, єсть такожъ ведиканьскимъ деревомъ віки, перетриваючимъ. Такъ званий „Киприсъ Монтезумі“ має 44 стіпъ, и єсть при тімъ такъ високий, що розмірно видаєть ся смуклимъ. Друге, зновъ дерево того роду коло Оаксаки має въ перекрузі 38' а старість єго подають одні на 4.000 а другі навіть на 6.000 літъ.

Кедеръ (Laris cedrus) вже въ давнихъ насаяхъ славивъ ся своєю старістю. Теперъ старі кедри порідшали дуже, бо уживано давнійше безоглядно їх до всілякої будовлі. Лише на горі Анванській зісталося въ молодімъ запусі кедровімъ динихъ 20—30 здоровеннихъ деревъ. Після звіщеній новішихъ французькихъ путниківъ мають найбільші кедри въ перекрузі 33—40'. Вікъ їх подають на 1.000—1.050 л.

Найбільшимъ деревомъ є Wellingtonia gigantea, ялица відкрита въ новішихъ часахъ у лісахъ Калифорніи. Вона буває 350' висока, а пенъ її має въ перекрузі звишъ 30 стіпъ. Коли облущено рівно докола кору изъ найбільшого пня тої деревини, то у просторі, що тотя кора займає, могло 140 дітей вигідно и свобідно грати ся. Можъ собі прота представити, яка то величъ мусить бути ся Веллінгтонія. Обчисливши роцні кружки у найбільшихъ пнівъ, подано їх старість на 3,000 роківъ.

До великанівъ міжъ деревами треба причислити такожъ: Драковецъ (Dracopis Draco) и Баобабъ (Adansonia digitata). Драковецъ росте въ восточнихъ Индіяхъ и на островахъ Канарійськихъ. Найбільшъ ославлене є того роду дерево коло Оратави, на острові Тенерифа. Воно є до 60 стіпъ високе а въ об'ємі має 45'; вікъ єго владуть на 6.000 літъ.

Єще більшимъ великаномъ єсть Баобабъ. Вінъ росте на островахъ Зеленого Сугарба, въ Сенегамбіі, Сеннарі, Абисиніи и въ горішній частині заходнього побережя Африки. Пні старихъ Баобабівъ, котрі 30—40' сунъ висоді, мають въ об'ємі 90—100'. Головні їхъ донари и віти бувають 50—60' довгі. Сподглядаючи здалека на таке дерево, думавъ би хто, що видить передъ собою цілий ліс. Царедь 300 роками вирили були Европейці, що зрідали перші острови напердійські, на дни одного зъ тихъ великанівъ на памятку написъ. Тую написъ похриту трома стами роцнихъ кружківъ ново чорослихъ найдено новішими часами, и те причинило ся

многе до несуду, въ якимъ розмірі (пропорці) товстіє дерево Баобабъ. Таномъ міряно постинані пні другихъ деревъ старихъ и молодихъ и числомъ їхъ роцні кружки, та дійшли люде до того, що пенъ товстіє въ оладуванні провресніє:

пенъ 30 літнєго дерева має въ перекрузі	2'
100	4'
1000	14'
2400	18'
5150	30'

Однакратъ пні, маючи въ перекрузі 30' ше належають ще до найдрубішихъ. Відтакъ можуть мати декотрі дерева Баобабові, коли аважимо, що вони, ще здорові, зацвѣтають и родять, мевно 6.000 літъ, ажъ не-більше.

Доселі говорили ми про великіє дерева, що довгого віку доживають. Але и межи непоказними ростинами сунъ деякі, котрі дуже довго можуть тривати. Такъ ростуть Литайці (Lichenes) дуже помалу. Помічано, що декотрі литайці черезъ пятьдесять літъ ледво на два цілі побільшили ся. Відтакъ тривали бѣ ті великі литайці, що находять ся часто у погористихъ сторонахъ, кількаторь літъ.

Однакожъ и найздоровіші и найсильніші ростины, якъ дерева, таки разъ зживають ся. Соки висохають у нихъ; дерево зачинає трупішити, хробачніє, морхне найпершъ у середині, або якъ кажемъ, дуплавіє — потімъ трухне, въ кінци помирає и гниє. Однакожъ у всесвітнімъ ладі не пропадає марно и пильна порошока; усе має свою ціль, своє назначенне. Такъ и ростины переживши розпадають ся у свої первичні части, або по просту сказавши, гниють, але зъ тихъ прогнитихъ частинъ творить ся нова земля, въ котрій будуща ростиність має прозябати.

Изъ народнихъ устъ.

ЩЕДРІВКИ.*)

а) (Изъ збірника Ол. Стефановича.)

На загуменю, на зазуленю,
зелене вило, а въ три риди¹⁾ саджене
Садиле чого-чреча панна Марисе²⁾
Вийшовъ до неї батенько її

* 1) 06і перці (I, II) щедрівки записані въ Добрянкахъ коло Львова. Въ першій повтаряє ся за кождимъ віршомъ: Зелене — зелене вило, а въ три риди саджене.

2) Риди.

3) Коли ковальчикі въ якимъ домі ковадуть то зрештядють ця три дівчини, яка тамъ находять ся.

Ой, чий Марисю, чий до дому?
 Зараз піду, ажно рида дійду,
 Рида дійшла, до дому неїшла.
 На загуменю, на зазуленю,
 Садила его гречка панна Марися.
 Вийшла до неї матінка її:
 Ой чий Марисю, ой чий до дому!
 Ой, зараз піду, ажно рида дійду,
 И рида дійшла, до дому неїшла.
 На загуменю, на зазуленю,
 Садила его гречка панна Марися.
 Вийшов до неї братенько її:
 Ой чий Марисю, ой чий до дому!
 Ой зараз піду, ажно рида дійду,
 Ой рида дійшла, до дому неїшла.
 Вийшов до неї сестронько її:
 Иди миленька, иди до дому,
 Ой зараз піду, ажно рида дійду,
 Рида не дійшла, до дому пішла.

III.

Там під Львовом на буланеньку¹⁾
 Ой там Івасенько коником грає.
 Грає коню, грає кониченьку під молоденьким паннечку!
 Коником грає, мечом звиває.
 Вийшов до него батенько его,
 Ой виніс ему теріль золотий.
 Там під Львовом на буланеньку
 Ой там Івасенько коником грає.
 Вийшла до него матінка его,
 Внесла ему теріль червоний.
 Там під Львовом на буланеньку,
 Ой там Івасенько коником грає.
 Коником грає, мечом звиває;
 Вийшов до него братенько его.
 Ой виніс ему шаблю золоту.
 Там під Львовом на буланеньку
 Ой там Івасенько коником грає.
 Вийшла до него сестронька его,
 Внесла ему злодійський сегнат.
 Там під Львовом на буланеньку
 Ой там Івасенько коником грає —
 Коником грає, мечом звиває.

¹⁾ В кождім вірші співачка: „Грає коню, грає кониченьку під молоденьким паннечку.“

Вийшла до него миленька его,
 Внесла ему зелений віночок.

б) (Із збіранка П. С. Біленького)

Ой добрий вечір гречная панно до тебе,
 Чи позволиши ти щедрвати у себе?
 Ой почкайтеж мені хоць годинку малую,
 Нехайже я ся хоць вь сорочечку вбрєндую.
 Добре жь тобі по світлонці ходячи,
 А намь молоденьким на морозі стоячи,
 Добрий вечір гречная панно до тебе,
 Чи позволиши ти щедрвати у себе?
 Ой почкайтеж мені хоць годинку малую,
 Нехайже я се хоць вь спідницю вбрєндую.
 Добре жь тобі по світлонці ходячи,
 А намь молоденьким на морозі стоячи.
 Добрий вечір гречная панно до тебе,
 Чи позволиши ти щедрвати у себе?
 Ой почкайтеж мені хоць годинку малую,
 Найже я се хоць вь хусточку вбрєндую.
 Бувайже здорова гречная панно ти Марисенько,
 Шастенко на двір на худобоньку,
 А здоровля вь той дімь на челядоньку;
 Ой дай же ти Боже чого си жадаєш!
 „Ой жадаю я си вь милого Бога
 Щасття здоровля.“

Рости велика —
 До черевика —
 Від черевика до вінця,
 И до хорошого молодця.

²⁾ Ся щедрівка записана у Золоч. околі.

В І С Т І.

— Виділь тов. „Провіг“ відбув 8. Грудня своє перше засідання. Вибрани двоох секретарів (п. Ул. Романьчука и Ом. Партицького) библиотекара (п. Кор. Устияновича), каснера (п. Ол. Борковського) и контролера (п. М. Коосава), поділив ся виділь на відділ для етнографіи и відділ для видавання популярних писемь. Щобь заявити себе передь Галицьким миромь, ухвалив виділь, видати О дояву до народу руського и висказати у вїй ясно свою програму на будуче. Вироблене одоави взяли на себе віділові: У. Романьчук, К. Устиянович и О. Партицький. Дальше установлено уживати вь популярних писемях для народу: кирилицю и правопись граматика яка захована есть у 2. видданю М. Осадци. Вь ділахь наукових, видавань товариствомь для вищихь верстовь руських, задержити виділь по волі автора або фонетичну правопись Куліша, або етимологічну Осадци.

Великий чоловік мусить признати, що обі сі установи виділу суть умірковані и практичні. Де ходить виключно о пробітну народа, тамь годі довго призадумувати: чи томи, чи сьві прабітницю подавати народови духовну отрапу. Якою правописомь народь читати вміє на тій треба ему и подати науку. Ми радуємось, що виділь такь щасливо рішиє правописне питання и кинув ся відразу на

реальне поле; а радуємо ся тимъ більше, бо влучивъ насъ досвідъ, що у Русенівъ кожде діло розпочинаєть ся я кіичить ся на азбучній kwestії. Одовою до народу руського, докаже, сподійсь, виділіть того, що звісна ш. Читателямъ нашимъ л҃га клеветниківъ, воююча „Нерокаланомъ розсудіємъ“ закінчить тимъ самимъ „Нерокаланомъ“ свої клевети бо уже и ударилась вона въ груди и сказала собі разъ щирю правду, що вона нічого до сіхъ поръ не зробила для Русн.

— Для товариства „Просвіта“ прийшли на наші руки дві хосенні праці. Одна єсть: виїняте въ св. письма оповідання про „Праведного Йова“ и походить відъ Павла Ратая въ Украині. Друга розбирає способъ, якимъ би можъ повязувати по нашимъ громадамъ товариства „братнїї запомоги“ а черезъ те и вкоротати разъ на все життя жидівському баришівицтву. Авторъ засилає товариству уже готовий и потвержений вис. ц. к. намістництвомъ уставъ такого товариства въ Олешницяхъ и Міакові и подає раду якъ нахилати народъ по селахъ и місточкамъ на хосенне се діло. — Обі праці передали ми Голові товариства „Просвіти“, и радуємо ся въ участі тої, яку починають брати Вп. Земляки наші у щирому подвигу львівськихъ Русенівъ.

— По 25-літній спасенній діяльності перервавъ п. О. М. Бодявський, професоръ славянськихъ дянківъ и літературъ на Московськїмъ університеті свої преподаванія а ёго місце займе тимчасомъ уталантований ученикъ ёго п. Александръ Л. Дуверной.

— Межи 8 періодичними журивлами одесскими виходять: „Записки Императорскаго общества сельскаго хозяйства Южноі Россіи“ и „Листокъ общества состраданія къ животнимъ.“

— Найновїші діла Дра Фр. Миклосича суть. 1) Der praepositionslose local in den slavischen sprachen Wien 1868. 2) Vergleichende grammatik der slav. sprachen IV. Band. Synta . Wien 1868. Erste Lieferung. Того послїдного діла має вийти 4 -- 5 випусківъ — разомъ до 50 арк. др.

ПОПРАВКИ.

У 46. ч. зайшли у Відповіді на другий „Отець“ п. Браніка слїдуючі друк. помилки: Стр. 548, перед. 2, в. в: місто „Химъ“ має бути Тимъ. — Стр. 549, перед. 1, в. 8: місто „Нїякъ?“ має бути Нїякъ! в. 10: місто „тїлько є“ має бути тїлько є. въ долу въ прим. в. 2: місто „старо-первєке“ має бути староперзьки; перед. 2, в. 14: місто „вовьме“ має бути вовьме. — У Справозданню на стр. 552, перед. 2, в. 7: місто „П. Лив...“ має бути пану Лив....

ВІДЪ РЕДАКЦІИ.

Запрошуючи ш. нашихъ Читателівъ до предплати на третій рочникъ „Правди“, оповїщаємо, що одержали ми на сіхъ дняхъ широкою повість Ив. Нечуя, підъ назвою „Причепя“. Ся повість малює дуже артистично життя поївъ, панівъ и простого люду на Вкраїні, а ми вважаємъ сю пробу пера но-

вого таланта українського за первий ступінь нашої словесности до сучасно-громадянського роману.

За симъ просимо о якъ найскоршу присилку предплатъ, щобъ могли ми по-переду знати, у кількохъ примірникахъ нечатати намъ „Правду“ и подужали уладнати почтов у пересилку. Зворотнихъ листівъ не розсилаємо, бо жъ и найкоротша дорога переказати намъ гроші черезъ почту (черезъ Postanweisung.) Просимо лишєнь подавати намъ докладні адреси ш. именъ и останні почти. Предплату просимо присилати на руки проф. Вахнянина. Львівъ, ч. 177 3/4.

Зъ симъ числомъ розсилаємо заголовний листъ на „Правду“ и извідъ всєго, що у їй черезъ рікъ містилось. У 40. ч. „Правди“ обїцяли ми ш. нашимъ Предплатникамъ цілорочнимъ перекладъ першихъ сорокъ Давидовихъ псалмівъ, уложенихъ на ладъ народніхъ пісєнь. Ниньки оповїщаємо, що одержали ми цілий перекладъ Давидового псалтира, а проте що годі намъ розривати таке преціне діло на кусні. Обїцянку нашу залагодимо відтакъ въ такий спосібъ, що у третєму рочнику „Правди“ розпишемо предплату на псалтирь Давидівъ, а ш. наші предплатники одержать за половину ціни.

Перше число третєго рочника вийде 8-го (20 лат.) Сїчня; друге число розіше ся ино ш. нашимъ предплатникамъ.

Тихъ ш. предплатниківъ, що досі ще не зложили цілої предплати за минаючий рікъ, просимо о якъ найскорше надїслання залеглостей.

Въ Редакціі нашій можна ще дістати комплетні примірники першого рочника „Правди“ по ціні 2 р. — Другий рочникъ стояти буде зъ кінцемъ с. р. 4 р.

Такожъ можъ набути у насъ по ціні 5 кр. „Дві Мусїєві пісні“ дереложєні зъ старословїнського язика на руський віршами, якъ и „Справозданне зъ першихъ загальнихъ зборїєвъ товариства „Просвіта“ по ціні 10 кр.

Головні помічники при редакціі: Є. Згарський, М. Косаць, Др В. Лушковський Ом. Паршицький, Др Б. Сьмакєвсь.

Відповідає за редакцію: Иванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропигійської.

U 8053
II. 1869

